

સ્ત્રીબોધ.

એ નિર્બાલ્યનરૂઢિને, કરવા આખ્યાયન; મરમ રીતરૂઢિ એળે, રા માતાને માન.

પુસ્તક ૧૭ મું.

જાત્યારીથી ડીસેમ્બર સન ૧૮૭૩ શુધી.

મુંબઈના

ધર્મ આચાર્યના આખ્યાના મધે બાંધ્યું છે.

મને ૧૮૭૩.

વારતા, કાંહુની, કીરશા, ઇતીઆદી.

	સફ.
ગોસા રોસો..	૧, ૨૩, ૪૫, ૬૭, ૮૯, ૧૧૧, ૧૩૩, ૧૫૪, ૧૭૭, ૧૯૯, ૨૨૧, ૨૪૩
શ્રીખતે ખસાં, મદદે ખાસાં..	૧૭
એક અપેરીકન ગોરદારીદ..	૫૮
એક કાકરે કહેલી વાત..	૫૯
આનજી કામ કાલ બિપર રાખતાના..	૭૯
પતેતી અને નોરોજ..	૧૮૯
એક ઘોડાથી મયુસા બચાવ..	૧૯૫
ભુતની ચીઠી..	૨૧૩
એક ગિર અને તેની મા..	૨૩૨
કમળા કમળો..	૨૫૪
તાતાર દેશનો ખાન અને દરવેશ..	૨૫૮
બેચુનાહ બાલુસો કેમ મારવા બપછે ?	
એક દુપદાએક દુવાલ..	૭૮
બેગેનાહ બાલુયોને પુત્રી કરવાનો એક કામગીરી..	૨૧૪
બેગેનાહ કેમ શંકી બપછે ?	૨૩૮

સંસાર ચીતરો.

કરી અને તેનું કુલ..	૭૮
ગોળગો કરતો નથી..	૪૦
એકાંથી ધરવાળાં હોય કે ?	૧૦૦
એક માસ છલી અને કુ..	૧૨૩
દીવાલી, કે હોલી ?	૧૫૦
કુમારી કેનવા..	૧૬૭
ખરે સંપત્તીના કાલુ નય ?	૧૬૮
કોણને વસંદ કરશે ?	૨૦૮
સરસ કાલુ ? બાલુ કે ગોડી ?	૨૫૬

ઉદયોગો તથા હિનરો.

હાતર ઉદયોગની અન્યએમીઓ.	
કામજની શોધ (ચીતર સાથે)	૯
કામજની બનાવટ..	૭૧
કામજ પાછળનો મોક્ષો ઉદયોગ..	૫૭
છાપાની બનાવટ..	૭૫
છાપાના પ્રકાર..	૧૧૯
છાપાની વેદ્યેશી, ગોઠવણી, ઇતીઆદી (ચીતર સાથે)	૧૪૪
છાપા યંતર—છાપાખાના (ચીતર સાથે)	૧૬૩
છાપાના હોનરનો અન્યએમ વધારો..	૧૮૫
એક ચમતકારીક ધડીવાત..	૧૯૨
યુરોપની નજીવાએગ નેપી..	૧૯૫
નારંગી..	૨૦૪

વીદ્યા સીરાયો.

	સફ.
કામગીરી—(ચીતર સાથે)	૧૮
ચમતકારીક વરચાદ..	૮૨
હવાઈ શંકુજનો લાઘાખા બિપયોગ—(ચીતર સાથે)..	૭૯
કામગીરીયક યંતરનો લાઘાખા બિપયોગ—(ચીતર સાથે)..	૧૦૪
કોલેસાઈન—(ચીતર સાથે) ..	૧૨૭
પરધેવીના વેદ્યો રાખયો—(ચીતર સાથે)..	૧૬૨, ૨૭૬

જનનયરી વીદ્યા.

જાડી આમડોના જાતવરો.

૧. ઘોડો—(ચીતર સાથે) ..	૧૫
૨. ઘેડો—(ચીતર સાથે) ..	૫૮
૩. બચર ..	૫૮
૪. ગોરખર—(ચીતર સાથે) ..	૫૯
૫. જોખરા—(ચીતર સાથે) ..	૮૧
૬. કપાગા..	૮૧
૭. કાધી—(ચીતર સાથે) ..	૮૧
૮. ફીઆઈ ઘોડો—(ચીતર સાથે) ..	૧૦૨
૯. જોનડો—(ચીતર સાથે) ..	૧૦૨
૧૦. કામન..	૧૦૨
૧૧. રાખીર..	૧૨૮
૧૨. કુર—(ચીતર સાથે) ..	૧૨૯

દખીલુ આમરીકાની શાકામુગ—(ચીતર સાથે)	૧૫૧
જાંદર—(ચીતર સાથે) ..	૧૭૨
કુતરોની કોચીવારી—(ચીતર સાથે) ..	૨૫૧

લોક વરણન.

સુવીક લોકો (ચીતર સાથે) ..	૭૬
સુવ લોકો (ચીતર સાથે) ..	૬૧
સરેચ લોકો (ચીતર સાથે) ..	૧૦૬
સાંખીઅર લોકો (ચીતર સાથે) ..	૧૨૯, ૧૪૮
પારકુગીન લોકો (ચીતર સાથે) ..	૨૧૭

જનન ચરીતરો.

રૂચીયાની રાણી કપરાઈન..	૧૬, ૭૪
ચેપીબી ખર્ડાગર ..	૬૦
વીકર ઇમાનયુએલ—(ચીતર સાથે) ..	૮૪
નાહનો ફીઆડોર—(ચીતર સાથે) ..	૧૯૪
લેડી જન ગરે..	૨૧૨
સોકર—(ચીતર સાથે) ..	૨૧૨
સંકી ખારગરે ?	૧૦૧
રૂચીયાન શાકામુગ—(ચીતર સાથે) ..	૧૦૧

રોમીશ્વર—(ચીતર સાથે)	..	..	..	૧૮૮
નયુખા પામવીલીઅસ	..	..	..	૨૭૫
એતકીઅસ ખારસીઅસ	..	..	..	૨૬૧
શુધીઅસ ટારકુઇઅસ	..	..	..	૨૬૧

પરચુટણ હેવાલો.

વીલેખસહો અને ચીસલસહસહ (ચીતર સાથે)	..	..	..	૧૭
આતશણુ બાપરીઅસ (ચીતર સાથે)	..	..	..	૬૭
કાલી કાલી નામવી કે નહી	..	..	..	૬૪
અન્ય જેવી ગાય	..	..	..	૮૦
ખામ્બાની બાપરીઆનો ખીનારો	..	..	..	૮૨
એક ગાંડાની ચાલાકી	..	..	..	૧૦૭
કીચોદાર અને કાકર સરન (ચીતર સાથે)	..	..	..	૧૨૫
કીચોદારના બંધવાઓની કાંઠાંનો (ચીતર સાથે)	..	..	..	૧૪૫, ૧૭૦
બાપરીનો ઓરડો	..	..	..	૨૦૭
દયાની બિહેનો (ચીતર સાથે)	..	..	..	૨૧૫
નારશકના ટાપુઓ	..	..	..	૨૧૬
લકાઈના શકેટ—પારીસનો ફકાળ (ચીતર સાથે)	..	..	..	૨૨૮
નીમક વીશે વેહેરો	..	..	..	૨૫૯
કમનચીય સરસાસખર (ચીતર સાથે)	..	..	..	૨૫૯
અમસુરનીના ઘુસકા	..	..	..	૨૬૨

કુખ વીશે દાનાઇ	..	..	..	૨૧૨
કુખમાં સુખ છે—કુખમાં દાદાપણ છે	..	..	..	૧૨
ચોનાઇ મનાઇઓ	..	..	..	૭૫
શેકસપીરીઅસ નવાહેરો	..	..	..	૫૭
ગરીબ તરફ દયા	..	..	..	૮૬
ખરવા કીલુને ગમેછે?	..	..	..	૧૬૯
	..	..	..	૨૭૫

ક વી તા .

વીધવાનુ રૂન—(ગરબી)	..	..	..	૨૨
પ્રજુ સખરણ કરવા વીશે—(પ્રમાત)	..	..	..	૪૪
સીઓને શીખામણ—(ગરબી)	..	..	..	૬૬
ખાણવા વીશે સીઓને શીખામણ—(ગરબી)	..	..	..	૮૮
કરીની સગુની—(પ્રમાતી)	..	..	..	૧૧૦
સીનો ખરનારપર પચાર—(ગરબી)	..	..	..	૧૩૨
પ્રજુની સગુની—(અનંત)	..	..	..	૧૩૨
સારી શીખામણ—(ગરબી)	..	..	..	૧૫૭
ઇચવર પ્રારથના—(અનંત)	..	..	..	૧૭૬
સખણુ સાએલીઓની સુખ રમત—(ગરબી)	..	..	..	૧૭૬
બિહેનીઓને બોધ—(સાહેબ)	..	..	..	૧૮૮
પરમેશ્વરને એક વીધવાની અરન—(પરન)	..	..	..	૨૨૦
વઇચતવ સીને બોધ—(ગરબી)	..	..	..	૨૪૨
પરમેશ્વરની સગુની—(૫૬ કારી)	..	..	..	૨૪૨
બાંચતારી બાનુઓને ખાટ એક ચીતર—(બેઠ)	..	..	..	૨૬૪
તીચાજે જતી બિહેનીને બોધ—(સાખી)	..	..	..	૨૬૪

સ્ત્રીખોધ.

પુરાતક ૧૭ મું.

જાનવારી-૧૯૭૩

આંક ૧ લો.

ભોલો દોલો

અથવા

ભોલો ભલો—હુંડાનો ભાઈ.

એક વારતા.

૫૨૪૨૯ ૧૪ મું.

ગરીબ બીયારો દોલો ચાકરીથી રખડી પડ્યો. એકવાર ફરીથી તે આસરા વેળા ફુનીયાંને માથે પડ્યો. પેટની વેડ અને જીંદગીની મનઃવશો તે પાછો નીર આધાર, લાચાર થયો.

જારે યેલા મોદીના મનજી શેકે તેને ધરમાથી કાઢાડી મેળવે. તારે તે રેખીતો કુખી હશે, તેને ચાલવું બારી પડ્યું હશે, તેને નવા ગમતું નહીં હશે.

અને તે ખરેખર ગયો પણ નહીં હશે.

આપણે જોયું કે યેલા મોદીએ તેને પોતાની આગળથી કાઢાડી મેળવવા પછે ભોલો દોલો બાહરે જઈ કાંઈ ઉડા વીચારામાં ઉભો હતો.

અલબત્ત તેના ગનમાં તરેહવાર વીચારો ઉભા થયા હશે. તેની સઘલી સાદાઈ છતાં, સઘલી લલાઈ છતાં, સઘલાં ભોલાપણા છતાં, સઘલી લલચણસાઈ છતાં, સરવે કોઈ નું સાડું ધરાવી સઘલી ઉલટ છતાં, ફુનીયાં તેને કેવો દો દીમ્પેલે, કેવો તેને હારમાર કરેલે, કેવી તેના તરફ નાક દર છે, તે બાળે તેણે થયેા અરેજો કીધાં હશે.

તેણે પોતાનો વીચાર કીધો હશે અને મનમાં પુછ્યું હશે કે મારો શું વાંક છે કે મને કોઈ ચાકરીએ રાખતું નથી? તેણે આ પરસણાને જતર વાલશે હશે કે મારો વાંક એકે હું ભોલો છઉં, મારો વાંક એકે હું કપટી નથી, મારો વાંક એકે હું મને નાકરીએ રાખનારાઓનું સદા સાડું ધણું છઉં અને સાડું મરું છઉં ને કોઈનું હું છુર કરતો નથી.

અને તોપણ તેનાથી છુર થઈ જાય છે, પણ તેમાંથી તેનો શું વાંક? તેના છેલ્લાં કામનો દાખલો લેવો. હીરાં ભરૂંમીની સારી પેટુરીને તે આજા ઉપર આવવો, તેમાં શું

કોઈનું છુર? તેણે વીચાર્યું હશે? નહીં—તે પોતાના શોખ ને ધકી, ચાકરીએથી નવા આગમ “રડોનો નાચ” જેવા ની તક લેવા ધકી તે તેમ આવશે. તેવામાં બેહેરામશાહ તેને ખરેખરી હીરાં ભરૂંમી સમજી અચકચારી કરવા ગયો, તેવામાં પીરોજની નજર પડી અને તેનાથી ધાન બગાડી ગયો. તેમાં બીયારો દોલાનું પાપ શું?

અને તો પણ બીજાના વાંકને માટે દોલો રખડતો થયો, ગરીબ બીયારો ભોલો.

ખરેખર આપણે આગળ કહ્યું હશે તેમજ દીસે છે કે બજે કોઈ મોકલે બતાવે નીપજવાની ખુદરતે તેનામાં સર જત મેળી છે. તે બતાવે માટે ખુદરતે ગયા દોલાને ટુંકું, તાબેદાર હકીઆર કીધું છે.

બીયારો પીલી ઉપર કેટલું દુખ પડવાનું—બળાપો, ઠપ કો, ગાળ સઘણું તેને કેટલું ખમવાનું; બીજા હાથ ઉપર વળી બેહેરામશાહ શેક કયો ઉંઘાડો પડવાનો, નીરદોશ પીલી સાથનું તેનું કારન કેટલું ભાગવાનું, ને તે સઘણું દોલાનેજ હાથે પાપ એવા ગેપા લેખ લખાયલા તેથી દોલાને હીરાં ભરૂંમીના પોશાક લેવાનું મુખ પડ્યું.

પણ હવે ચાકરી છોડી જતી વેળા દોલાના દીલમાં એ પાછલી બીના વીરોને દંગદો કાંઈ ઓછા નથી. તેને એકતો પોતાનું દુખ લાગુ છે અને બીજું તો પીલીનું દુખ લાગુ છે. પોતાના કરતાં પીરોજનું દુખ તેને વધારે લાગુ છે. પીલીનેતો તેનાથી સાંખે કાપશે થયો તે સમજવાની તેનામાં શક્તી નથી. તે સમજે છે માંતર એટલું કે બેહેરામશાહે ખરેખર હીરાં ભરૂંમી સાથ નહીં પણ દોલા સાથ એકાં કાઢાડ્યાં, એકું ઉંઘાડું પડવા પછે મનજી શેકે પોતાની મેટીને તે ધરડાં ધુવડ સાથ પરજાવાની પાછી વાત કાઢાડી, અને પીલીની નાખું થી જ્યેઈ તેને ધરૂંમી તથા ગાળે આપી, તે બીના દોલાને વધારે પાદ રહી ગઈ હતી અને તેથી તેનું દીલ ખરેખર જ ખમી થયું હશે.

તે ઓટલા ઉપર ઉભો રહી બડબડવા લાગે કે “કે વો હું કમખખત રહ્યું, શું મારાં ભોગ આવેલા કે મેં હીરાં ની સારી પેટુરીને મારે ખાતર બીયારો પીલીબાઈને આટલું સાંભળવું પડેલું, ને વળી તેથી મારે જતી વખતે, છેલ્લે કાઢાડે મેં તેને દુખામણ દીધું.”

આ વીચારથી દોલો ઘણું ઉત્ક્રિયો. પીરોજની ને

વારતા, કાંહાની, કીસ્સા, ઇતીઆદી.

વીદ્યા વીરાયો.

અર્થ.	પાનાં
જાણો સોસો..	૧, ૨૩, ૪૫, ૬૭, ૮૯, ૧૧૧, ૧૩૩, ૧૫૫, ૧૭૭, ૧૯૯, ૨૨૧, ૨૪૩
હીમત મર્યા, મદદે આદા..	૧૨
એક અપેક્ષીત ગૌરવસીર..	૫૮
એક ડાકરે કહેલી વાત..	૫૬
આનંદુ કામ કાલ કિપર રાખતાના..	૭૯
વતેતી અને મોરોજ..	૧૮૬
એક ધોડાધી થયેલો અથાવ..	૧૮૫
ભુતની ચીડી..	૨૧૭
એક ગૌર અને તેની મા..	૨૩૨
કમળા કમાયો..	૨૫૪
નાવાર દેવનો પાન અને રસેય..	૨૫૮
મિત્રનાહ માણસો કેમ મારયા બાપડે ?	
એક કુખરે એક રુવાવ..	૭૮
મિત્રનાહ માણસોને પુત્રી કરવાનો એક રાખસો..	૨૧૪
મિત્રનાહ કેમ શંકી બાપડે ?	૨૩૮

સંસાર ચીતરો.

કોઈ અને તેનું કુખ..	૭૮
મિત્રનાહ કરતાન નથી..	૪૦
મિત્રનાહ ધરવાલો હોય કે ?	૧૦૦
માનસા ધણી અને કું..	૧૨૩
દીવાલો કે હોય ?	૧૫૦
કુમારી કેન્યા..	૧૬૭
મરે રાંધણીના કાણ બાપ ?	૧૬૮
કોણને પકાર કરેલો ?	૨૦૮
ચાંચ કાણ ? માણસ કે ચોરી ?	૨૫૬

હિંદુધર્મો તથા હોનરો.

હોનર હિંદુધર્મની અન્યથાઓ..	
કામળની શોધ (ચીતર સાથે) ..	૪
કામળની બનાવટ ..	૩૧
કામળ પાછળની મોહકો હિંદુધર્મ..	૫૨
કામળ..	૭૫
કામળની બનાવટ..	૯૭
કામળના પ્રકાર..	૧૧૬
કામળની વેરેમણી, ગૌરવણી, ઇતીઆદી (ચીતર સાથે) ..	૧૪૧
કામળનાં ઇતીઆદી (ચીતર સાથે) ..	૧૬૩
કામળનાં હોનરો અન્યથા વધારો..	૧૮૫
એક અપેક્ષીત પ્રતિમા..	૧૯૨
કુરુપની અપેક્ષાના નામો..	૧૯૫
નારંગી..	૨૦૮

કામળનાં (ચીતર સાથે) ..	૧૮
અપેક્ષીત વરસાદ..	૮૨
કામળ શંકરનો લગ્નકાળ (ચીતર સાથે) ..	૭૬
કામળનાં મરણનાં મંતરનો લગ્નકાળ (ચીતર સાથે) ..	૧૦૪
કામળનાં (ચીતર સાથે) ..	૧૨૭
કામળનાં મંતરનો લગ્નકાળ (ચીતર સાથે) ..	૧૬૨, ૨૦૬

જાતવરો વીદ્યા.

જાતી મામડોના જાતવરો.

૧. ધોડા (ચીતર સાથે) ..	૧૫
૨. મધોડા (ચીતર સાથે) ..	૫૮
૩. અથર ..	૫૮
૪. ગૌરના (ચીતર સાથે) ..	૫૬
૫. એપર (ચીતર સાથે) ..	૮૧
૬. કવાળા..	૮૧
૭. કામળ (ચીતર સાથે) ..	૮૧
૮. દીવાલો ધોડા (ચીતર સાથે) ..	૧૦૨
૯. ગેનડા (ચીતર સાથે) ..	૧૦૨
૧૦. કામળ..	૧૦૨
૧૧. રાખીર..	૧૨૮
૧૨. કુરુ (ચીતર સાથે) ..	૧૨૬
૧૩. કામળનાં આરંભનાં આરંભ (ચીતર સાથે) ..	૧૫૧
૧૪. ગૌર (ચીતર સાથે) ..	૧૭૨
૧૫. કુરુનાં મધોડા (ચીતર સાથે) ..	૨૫૧

લોક વરણન.

સુવીડ લોકો (ચીતર સાથે) ..	૭૬
સુવીડ લોકો (ચીતર સાથે) ..	૬૧
સુવીડ લોકો (ચીતર સાથે) ..	૧૦૬
સુવીડ લોકો (ચીતર સાથે) ..	૧૨૫, ૧૪૮
સુવીડ લોકો (ચીતર સાથે) ..	૨૧૭

જાતન ચીતરો.

૧. કામળની રાણી કપિરામ..	૧૬, ૭૬
૨. કામળની ગૌર..	૬૦
૩. કામળની કામળ (ચીતર સાથે) ..	૮૪
૪. કામળની કામળ (ચીતર સાથે) ..	૧૬૪
૫. કામળની ગૌર..	૨૧૭
૬. કામળ (ચીતર સાથે) ..	૨૧૭
૭. કામળનાં મંતરનો લગ્નકાળ (ચીતર સાથે) ..	૨૧૭

રૂપી તવારીખાહેલા સફોઓ.

રોમીલિલસ—(ચીતર સાથે)	૧૮૮
નયુપા પામપીલીઅસ	૨૦૫
એતપીઅસ ખારસીઅસ	૨૧૧
કુચીઅસ ઠારકુહનસ	૨૧૧

પરચુટણ હેવાસો.

વીસેખરડો અને ચીસલસરસર (ચીતર સાથે)	૧૭
આતયતુ બારડીઅસ (ચીતર સાથે)	૬૩
દાદી કાઠી તાપવી કું નહી	૬૪
અન્ય લેવી ઊધ	૮૦
ખાથાની ખાપરીઓનો ખીનારો	૮૨
એક ગાંડાની ચાલાકી	૧૦૩
ઠીપેદાર અને ડાકટર સરસન (ચીતર સાથે)	૧૨૫
ઠીપેદારના બંધવાઓની કાંઠાનો (ચીતર સાથે)	૧૪૫, ૧૭૦
ખાપરીનો ચ્યારડો	૨૦૭
દયાની મિહેનો (ચીતર સાથે)	૨૧૫
નારસકના ઠાપુઓ	૨૧૬
લાઠાઈના શકટ—પારીસોના દુકાળ (ચીતર સાથે)	૨૩૮
નીમક વીથે. વેહેનો	૨૫૪
કમનસીય સરસઅપરસ (ચીતર સાથે)	૨૫૪
અન્યસુરતીના ગુરુકા	૨૬૨

કુચ વીથે ધાનાઈ	૧
કુખા સુખા છે—કુખા દાઢાપણ છે	૫
ચોનાઈ મનોહઓ	૮૬
ચોકસપીરીઅન નવાહેરો	૧૧૬
ગરીબ તરસ દયા	૨૩૫
ખરવા કોણને ગમેછે?	

ક વી તા.

વીધવાટુ રૂન—(ગરબી)	૨૨
પ્રભુ સખરણ કરવા વીથે—(પ્રમાત)	૪૪
સીઓને શીખામણ—(ગરબી)	૬૬
માણવા, વીથે સીઓને શીખામણ—(ગરબી)	૮૮
દરેની સગુતી—(પ્રમાતી)	૧૧૦
સીનો ખરતારપર પેચ્યાર—(ગરબી)	૧૩૨
પ્રભુની સગુતી—(અખઅ)	૧૩૨
સારી શીખામણ—(ગરબી)	૧૫૭
હથપર પ્રારથતા—(ભુખાંઈ છંદ)	૧૭૬
સખણ સાએલીઓની સુખ રમત—(ગરબી)	૧૭૬
મેહેનીઓને બોધ—(સરડો)	૧૮૮
પરમેયવરને એક વીધવાની અરજ—(પરમ)	૨૨૦
વઠયતપ સીને બોધ—(ગરબી)	૨૪૨
પરમેયવરની સગુતી—(પર કાશી)	૨૪૨
વાંચનારી પાતુઓને ખાટે એક ચીતર—(મેટ)	૨૬૪
નીશાજે નતી મિહેનીને બોધ—(સાખી)	૨૬૪

સ્ત્રીપાઠ.

પ્રસતક ૭૭ સુ.

જાનેવારી ૧૯૭૩

આંક ૧ લો.

ભોલો દોલો

અથવા

ભોલો ભલો—ભુંડાનો ભાઈ.

એક વારતા.

પરકરણ ૧૪ સુ.

ગરીબ બીચારો દોલો ચાકરીથી રખડી પડ્યો. એકવાર ફરીથી તે આસરા વેના ફનીયાને માથે પડ્યો. પેટની વેક અને જીંદગીની મંતવમાં તે પાછો નીર આધાર, લામાર થયો.

જારે ઘેલા મોદીના મનજી શેકે તેને ધરામાંથી કાઢાડી મેળવે. તારે તે દેખીતા ફની હોતો, તેને ચાલવું ભારી પડ્યું હતું, તેને જવા ગમ્યું નહીં હતું.

અને તે ખરેખર ગયો પણ નહીં હોતો. આપણે જ્યુએ કે ઘેલા મોદીએ તેને પોતાની આગળથી કાઢાડી મેળવવા પછે ભોલો દોલો બાહુર નઈ કંઈ ઉંડા વીચારા ઉભો હતો.

અલખતાં તેના મનમાં તરેહવાર વીચારો ઉભા થયા હશે. તેની સઘલી સાદાઈ છતાં, સઘલી ભલાઈ છતાં, સઘલાં ભલાપણા છતાં, સઘલી ભલભણસાઈ છતાં, સરવે કોઈનું સાચું કરવાની સઘલી ઉલટ છતાં, ફનીયાં-તેને કેવો દેગો દીએ, કેવો તેને હારમાર કરે, કેવી તેનાં તરફ નાક ફરે, તે બાબે તેણે ઘણો અંદેશો કીધો હતો.

તેણે પોતાનો વીચાર કીધો હતો અને મનમાં ઘુછ્યું હતું કે મારો શું વાંક છે કે મને કોઈ માફીએ રાખવું નથી? તેણે આ પરસણો-ઉત્તર વાલ્યો હતો કે મારો વાંક એકે હું ભોલો છઉં, મારો વાંક એકે હું કપટી નથી, મારો વાંક એકે હું મને મોફરીએ રાખનારો છોતું સદા સાચું થઈ જઈ અને સાચું કઈ છઉં ને કોઈનું હું જીર કરતો નથી.

અને તોપણ તેનાથી જીર થઈ જતજે, પણ તેમાંથી તેના શું વાંક? તેના ઉભાનું કામનો કામજો લેવો. હીરાં ભડખીની સારી મેટ્ટીને તે આવા ઉપર આવવો, તેમાં શું

કોઈનું જીર તેણે વીચાર્યું હતું? નહીં—તે પોતાના શોખ ને ધક્કો, ચાકરીએથી જવા આગમ “રોડેનો નાચ” જવા ની તક લેવા ધક્કો તે તેમ આવવો. તેવામાં મેટ્ટામશાહ તેને ખરેખરો હીરાં ભડખી સમજી અચકચારી કરવા ગયો, તેવામાં પીશીની નંજર પડી અને તેનાથી ધાન બગડી ગયો. તેમાં બીચારા દોલાનું પાપ શું?

અને તો પણ બીજાના વાંકને માટે દોલો રખડતો થયો. ગરીબ બીચારો ભોલો.

ખરેખર આપણે આગળ કહ્યું હતું તેમજ દીસે છે કે જાણે કોઈ એકસ મનાવે તોપણવાની ખુદરે તેનામાં સર નત મેળી છે. તે બનાવા માટે ખુદરે ગોપા દોલાને શું, તાબેદાર હુધીમાર કીધું છે.

બીચારી પીલી ઉપર કેટલું દુખ પડવાનું—બળાપો, ઠપકો, ગાળ સઘણું તેને કેટલું ખમવાનું; બીજા હાથ ઉપર વળી મેટ્ટામશાહ શેક ક્યેલો ઉંઘાડો પડવાનો, તીરદોશ પીલી સાપનું તેનું કારજ કેટલું ભાગવાનું, ને તે સઘણું દોલાને જ હાથે થાપ એવા ગોપા લેખ લખાવવા તેથી દોલાને હીરાં ભડખીનો પોશાક લેવાનું સુખ પડ્યું.

પણ હવે ચાકરી છોડી ભતી વેળા દોલાના દીલમાં એ પાછલી બીના વીશેનો દગદગો કાંઈ આજો નથી. તેને એકતા પોતાનું દુખ લાગુ છે અને બીજી તો પીલીનું દુખ લાગુ છે. પોતાના કરતાં પીશીનું દુખ તેને વધારે લાગુ છે. પીલીનેતો તેનાથી સાંધો ફાપશે થયો તે સમજવાની તેનામાં શક્તિ નથી. તે સમજે છે માંતર એટલું કે મેટ્ટામશાહ ખરેખર હીરાં ભડખી સાપ નહીં પણ દોલા સાથે એકાં કાઢાડ્યાં, એવું ઉંઘાડું પડવા પછે મનજી શેકે પોતાની મેટ્ટીને તે ધરડાં ધુવડ સાથે પરજીવાની પાછી વાત કાઢાડી, અને પીલીની નાખું શી જોઈ તેને ધક્કો તથા ગાળો આપી, તે બીના દોલાને વધારે યાદ રહી ગઈ હતી અને તેથી તેનું દીલ ખરેખર ન ખમી શું હતું.

તે ઝોટલા ઉપર ઉભો રહી બડખડવા લાગ્યો કે “કેવો હું કમખખત રેખું, શું મારાં ભોગ આવેલાં, કે મેં હીરાંની સારી મેટ્ટીને મારે ખાતર બીચારી પીલીમાંથી આટલું સાંભળવું પડેલું, ને વળી તેથી મારે ભતી વખતે, છેલ્લે કાહુકે મેં તેને દુખાવ્યું દીધું.”

આ વીચારથી દોલો ઘણો ઉસકેરાયો. પીશીની નાં

૨
જલ આગળ પોતાની બરતરફીના કુખને તે લુલી ગયો. પોતાની આ-શીયાંની અને સમજી શોધી ઉપર તેને ઘણી જ દયા લાગી અને જન વધારે વીચાર કરવા લાગે તો તે વધારે જોસમાં આવી ગયો.

આવો જોસો દોલાના દીલમાં આજ સુધી કદી આવ્યો નહીં હતો. તે એટલો જોસપર ચડ્યો કે તે બડબડવા, ભલભલાવા લાગે, પણ થું બોલતો તે કશું સમજતો નહીં હતો અને સમજવા વગરજ સઘળું બોલતો હતો.

આવી હાલતમાં તે ઘર છોડીને કેમ જતો રહે વાડ? તેણે જવા આગમ્ય એકવાર પીરોજની યુવાકાત લેવા માહુણું. ઘર છોડીને જવા આગમ્ય પોતાની તે જવા ન બાઈને મળીને, તેના પગપર માથું ઝુકી તેના જોડે માફી માહુણા તથા તેની આગળ પસતાવો કરવાના બોલા દોલા એ ઠરાવ કીધો.

એટલા માટે દોલો ચોરની પકે છુપાતો પાછો પીરોજના ચોરડા તરફ આવ્યો અને આસતે આસતે બારણું ફેંકવા લાગે.

આ વખતે પીરોજની આંખમાં જરા નીંદની લેહર આવતી હતી. છેલા બે દીવસની થાક અને હેનગારો માંથી હમણાં પેટેલીનવાર તેણીને પુરતો આરામ અને કસર મળ્યો હતો. તેના કુખમાં દીલસો દેનાર તેની બેઠે ન દીની અને બાંનેવી જવલું છે. હોસતો હુમેરાયા અને બેહેરામશાહ સાથનું તેણીનું જાસતી ભરેલું કારજ અટકાવા માટે તે શેકીયાનો કાંઈ “માટ ઘડવા” નું તેઓએ બીડું ઝડપ્યું હતું, માટે કમલી અને બીડીકણી પીરોજને હવે અતીશય ધીરજ આવી હતી અને તેથી પુરતી આ સામ્યેસમાં તે ધંધવા જતી હતી.

પણ તેવામાં દોલાના આવવાથી તે ચમકીને જામી ઉઠી. તેણીએ ભડકીને પુછ્યું “એ કોણ છે?” “કોઈ નહીં બાઈ એતો હું દોલો છઉં” આમ કહી દોલો આવીને જરા ફરથી સાંભળે ઉભો.

પીરોજ અચરતીથી પુછ્યું કે “દોલા હજી, તું ગીએ નથી; શેક જે તુને ઘરમાં જોડેતો જવતો નહીં રાખ્યો.

દોલો આ વખતે હજી વધારે ઉસકેરાયેલો હતો અને સમજવા વગર બોલવાના તેના મનના જુઓ અમાદા વધશે હોતો.

“બાઈ, હું જાઉં છઉં, તે તમને કહેવા આવ્યો છઉં. બાઈ-બાઈ-હું જાઉં છઉં-તે આજ છઉં-તે કહેવા જાઉં છઉં. માફથી પસતાવો કરતો-કહેવા-બાઈ-જાઉં-ચુનાહું-જાઉં-છઉં-બાઈ-મારો વાંક-મારો-વાંક-તાર-કુખ-હું માફ કરું છઉં-અરે લુલ થો માફ માથું છઉં.”

આમ લકડતું બોલતાં વળી દોલો અમાની મીશાલે રડી પડ્યો.

તેની આ ઉસકેરાયેલી હાલત જોઈ પીરોજ અચરત થઈ. તે મોલી કે “દોલા, થું છે? ઘલરાના, ખેસ, ધીરજ થી કહેડે થું છે?”

“અરે બાઈ-હું સુવો-કમખખતી તમારી-મારી હીરાં ભરૂં થું થયો-તમે તેથી-એ જુમ પાડી (વધારે રડીને)-અરે હું અચ્ચા.”

“દોલા, તું બેલો થયોછ? તુંને મેં કહ્યું કે ધીરજ પકડ.” “તું રડ નો. કામ્યે રહે?”

“એ પીલીબાઈ માફ કરને હું. મેં સારી પેટેરી ને તમારી ખરાબી થઈ. એ મોદા એ થું થયું હું જાઉં છ બાઈ-આપણે હવે પેલી જીહાન મળ્યું. એ તો મતન રૂસતમ, મારા બાપ, તું અને માફ કરને.”

પીલીને ઘલરાટ ઉપજ્યો-કે દોલો આપણાત કરવા માગે છે કે થું? તેણીએ ધાર્યું કે તેને ચાકરી બોહોવાનું આ કુખ લાગુછે. ખરી વાત તો એ હતી કે પીલી તરફના પોતાના જુસામાં જુસામાં દોલાને શાહનામાં મહેનું રૂસતમ અને શોહરામનું દાસતાન ધ્યાદ આવ્યું હતું અને જોસમાને જોસમાં તેના જ મોલો મોહમાં આવવા તે સમજવા વગર પોપટની મીશાલે બોલવા પડ્યો.

“દોલા, તું ના રડ. અભાગીયા તું જા-ને ખુશી થા કે આવા જીવનગાર શેકના હાથમાંથી સલામત છુટો. હરવામાં, એવી માફરી બોહોવાને વાસતે રહે કે?”

“નહીં બાઈ હું તે ઉપર નથી રડતો. ચાકરી જવા તું અને નથી લાગતું. મારો મન તમે જાણતાં નથી. એ મોદા સોહરામ તું અને મેળીને કાંઈ જાણછ. અરે હું તારાથી કેમ છુટો પડું? કહેતો-સોહરામ.”

“દોલા મધ, મધ. તું અને કહે તારું થું કુખ છે? તું મારા બાપની ચાકરીને સાડું નહીતો બીજા સાને સાડું રહે?”

“અરે બાઈ હું નથી રડતો તમારા આવને નામે. મનેતો તમારે નામે રડવું આવે છે કે એ તહેમીના નેક બખત તું મારે વાસતે કેવી રહે છે, કેવી તું હામ્યે મારશે.”

“દોલા ખસ કર ને કહે કે તું મારે નામે કામ્યે એટલી શેક ઝુકે છે? મેં થું ચુનાહું કીધો?”

“ચુનાહુંતો બાઈ મેં કીધો. તમારે નામે રડું છઉં એટલે કે તમારે વાસતે રડું છઉં. મેં હીરાં ભરૂંની સારી પેટેરી તે માફ કરને. તેથી તમારા ઉપર ગાળો પડી તે માફ કરને. માફ કરને એ બાનું જોસસપ-માફ કરને એ આવાંબજદ મામ્યે-માફ કરને એ હીરાં ભરૂંની-માફ કરને એ જાહાંપનાર ને જાહાંદાર ને જાહાં ચોખા ને જાહાં પાદીયો રૂસતમ. એ મારી મા તેમીનાં, મારી બેહેન પીરોજ-મારા બાપ રૂસતમ, મારો વાંક નથી, ને તારો પણ નથી.”

પીરોજ વચે પડી દોલાને આ કાઠું કાઠું બકતાં અટકાવ્યો. દોલાની જરા મુખ આવી ખરી પણ હવે તેણે ધાર્યું કે શાહનામાં એવા મોદા બોલોને ભારી વાકીયએ વાપરવાથી હોશીયારી વધારે નજીયો ને બાઈની ખાતરી પણ વધારે થયો. માટે તેણે એજ બોલવું જારી રાખ્યું.

“દોલા તું બેલો થયોછ?”

“અરે નહીં બાઈ. મારાં પેટમાં આગ પડીછ, ને મારી છાતીમાં તીર, છરી ને ચુલીએ તરજુડે વાગીછે. એ રૂસતમ મારા બાપ-મારા દાંતમાંથી લોહી જાયછે.”

“એ થું ઢોંગ? દોલા ચુનો મર.”

“ઢોંગ? હું ઢોંગ કહું છઉં? એ જમાના, એ જમાના, દાના, તવાના, મારો માં ને બેહેન તમે થું મોલો છો? અરે મારો નખમ એક ડોડા કુવા નિવો છે, તેમા

એા ફસતમ તારી કમર (કમ'ઈ) નાખ ને મને જીવતા કે ર. મારા દીલમા આગતા સોલા ઉઠેછે, વાસતે એા સોલા, સોલા, મારાં દીલતા મુલુલાપર આવવતા તપીલાં ના મહુડાં વતો. મેરા રખે તારા તનને કોઈ ઈજાર (ઈજા) રેડુ; પો રા રોલા, રખે તારા એઆગતા મુલાપર ઈડાને પોરો ફરતો, સોહવા રખે ચીલજી કાપતો, રોલા રખે વાહવા કરતો."

રોલો આ ભાશણ કરીને પોતેજ યાકો. પોતાને જ રહુ આપડગુ હવુ તેરહુ કહી સંભળાવયુ અને જારે નહી આપડયુ તારે શાહાનામાંની શહરાગતો ઉપરથી આ કરીયા તરીકે પોતાની જાત પર ગયો ! આ હસવા સરખો રહાસ પુરો કીધો તારે શુ એક મોટો વાઘ મારયો હોય, તે મ નરા ચંતોશથી પોતાની શેકાણી તરફ જોવા લાગો, અ ને પુછ્યુ કે "કેમ બાઈ, ખાતરી યઈ, મારો કસો વાંક ન થો એમ તમે માનેાઈ કે નહી ?"

પીરોજ એટલી કટાલી ઘઈ હતી કે આ કાસરને જ મ અને તેમ દુકમા પતાવા સાડે તેણીએ સમજુ કયુલ કી થુ. તેણીએ ધીરજ આપી કે "રોલા તે હીસં ભરૂચીના વેશ લીધાથી મનેતા એાર કાષ્ઠો યથોછે, હું કાંઈ તુકસા નમાં નથી. સજાતો મેહરામશાહને યઈએ વાસતે હું બીહી ના ને મુશીધી રૂપસર લે."

"મેહરામશાહને સજા યઈ ? અરે તોઆ ! કોણે સ જ કીધી ? સરકારે કીધી ? શું સજા કીધી ? કાંસીતા નહી કીધી ?"

"અરે મરે મારમ ! હજી નહી સમજાએ ! સર કારે નહી, આપણા ઘરે તેને સજા કીધી. તેની કલ્તેતી ય ઈ તે તેની સજા."

"હું ! હવે હું સમજાએ" નરાવાર પોબીને પાછુ યોલયો "પછી તેને સજા યઈતા હવે તેના આ હીસાખ અને શું કામનો ? નરા જોવેના આઈ આ હીસાખના કાગળોને હું રાખું કે કાડી નાખું ?"

આમ કહી રોલાએ કાશંતુરં, મેલા હાથે ખરડો ના મેલો, અને આડા ને ઉભા સર પડેલાં કાગળોનું એક જડ ય કાહાડી આપયુ, જેમા મેહરામશાહને માટે લાવી આ પેલાં ધરગુણ સામાનના હીસાખના આંકડા તમા એવાન બીજા ફસતાવેલો હતા.

પરકરણ ૧૫ મું.

પીરોજ આ કાગળોને તપાસવા લાગી. પછી એમાંનો એક કાગળ અગતનો નીકલી આવયો. તેતો જાંહંગીર જંગીને હાથનો લખેલો હતો, તે ઉપર જાંહંગીરની પોતાની સહી હતી.

જાંહંગીર કવીતાના ચોકીન હતો, અને આ કાગળ પાછ કવીતાખન લખેલો હતો.

પછી વળી આ કાગળ કોઈ સીની તારીકમા લખેલો હતો. તેમાં મજાહાજ અને મરીઆદથી મુખમુરતોની મુ અમુરત સીકત કરેલી હતી.

આવો એક કાગળ પીરોજ વાંચવા વના કેમ રેહુ ? તે કાગળ તેને નામનો નહી હતો, પણ તેમ તે બીડે લો નહી હતો અને ખાનગી જેવા પણ નહી હતો. તે બી

લેલો હતો અને કોઈ પણ વાંચે એમ લખેલો હતો. તે પો રોજના હાથમાં ભોલા રોલાની મારફતે પોતાનીજ મેજે અર વી પડયો તો તે વાંચવા વના તેને કેમ ધીરજ રેહુ ?

પછી તેને વાંચવાને લલચાવનાર મુખીઅ કરીને જાંહંગીર જંગીનું ધીરજને પેઆર, પેનાહુ નામ હવુ. જેમ મેહરામશાહ શુંદર પીરોજને વધારે અકારો યતો ન્તો, તેમ જાંહંગીર જંગી તેણીના છુપા વીચારોમા અંગમતો અને માનવતો યતો ન્તો હતો. જાંહંગીરને પોતાને તેની ખ અર નહી હતી. પીરોજ પોતે પણ લગભગ અજાણની હતી, અને તો પણ તે હીમતવાન અને લાચેકીવાળો નવાંમરદ તરફ પીરોજના પવીતર પેઆર ગોપા પોતાની મેજે વધતો આલેશ હતો.

તેનો આ કાગળ વાંચવાને પીરોજને બમની ઉલટ યઈ. અને પીરોજ કેવી ધરકતી છાતી સાથ, કેવા ન સમા તા હરખ સાથ, કેવી ઈનતેજર આંખે, કેવા ધરધર મુજતા હાથે અને કાંપતા મૂકે તે કાગળ માહેલી કવીતો ઉપર નજર કીધી તે કહેવા કરતાં વીચારવાનું વધારે સહેલું છે.

જાંહંગીર જંગીના નામનો તેને કાંઈ દર નહી હતો, તારે તે આટલી બધી મુજતી કાંચે હતી ? પીરોજને પોતા ને તેની ખબર પડતી નહી હતી. જાંહંગીર ઉપર તેના જી ગરમાં કોઈ ખુરતો મુસારતથી હાથ તેમ પેઆર વધતો હ તો, પણ પેઆર તથા માનને માટે મુજરાં કેમ પેલા યાપછે તેની તેને પોતાને સમજ નહી હતી.

જાંહંગીરનો ગેરહાજરી છતાં પીરોજને એક જાતની કાંકવાલી શરમથી મેહરા ઉપર ગેલાબી રંગ મડી આ વયો હતો.

પછી એ સમજુ માતર ઉત્કેરાયલાં મનની નીશાન હતી. તે પુષાવાની પીરોજની ફરજ હતી.

તેણીએ રોલાને નરા વાર બાહાર ઉઠો રહેવા કહયુ અને પછે પોતાના જીવને કડો પાડવા સીસમી કોચના તકીયા ઉપર તે અટલીને મેડી.

તેણીએ પેઆર ભરેઆ હાથે તે કાગળને ચાંપીને પ કડી રાખયો અને નરા મન સાંત યવા પછે તે કાગળ મા રેલા નીચલા સેરા ઉપર નજર પેહોંચાડી.

મેહરાના આગની મનમોહન હુર, દેમાગને લીપાવનારા રોચન મુર, કુરુલી કમમના ચીનાર જખક પુર, માહાતામને લરખવાના એા માહાતામ જલર, નેહી મુખી ને મામાના મયકુર, તારી સીકતને સેપાસે મયમુર છતાં મુજ વખાણની ન રાખતો મયકુર.

લા. જાંહંગીર.

આ મેતોનો પીરોજ શું વીચાર કરે ? આ મેતો લાવી આપનાર ભોલો રોલો છે. જેમ બીજા બનાવોમા તે એક મુંગી પછી તાંબેદાર મારફત જે યો છે, તેમ આ કાગળ તેની મારફતે મળયુ છે. મરાખર ભોલીએતો રોલાથી એ કાગળ લવાઈ ગયુ છે.

તે પીરોજનેજ લાવી આપયુ છે, તે જાંહંગીરનુંજ લખેલું છે, તેમા મુખમુરતોની સીકત કરેલી છે, તારે તે પી રોજને પોતાને વાસતે નહી તો બીજા કોણને વીધે હાય ?

પીરોન દોલાને ઓરડામાં બોલાવી તેને કાગળ-દ પાડ્યું અને પૂછ્યું કે “એ કાગળ કાંહાંથી આવ્યું?” દોલાએ જવાબ દીધો કે “એતો બેહેરામથાહતા હો. સામને વ્યાંકડો હશે.”

“નહીરે દોલા એ વ્યાંકડો નથી. એતો કાંઈ બીજું કાગળ છે.”

“વ્યાંકડા નહી તો સરવાલા હશે, સરવાલા નહી તો બાદબાકી હશે, બાદબાકી નહી તો ભાગાકાર હશે. કાંઈ પણ હશે. એટલું નથી સમજતાં બાઈ?”

“અરે વેલા, એના હોસામ નથી. એતો કાંઈ બીજું છે, એતો લાખોટો છે.”

“લખોટો નથી. બાઈ મથખરી કરોછો. મને હવે જવા રહેતી. શેઠ જાણશે તો મારો જીવ લેશે.”

“દોલા જરા ઉભા રહે, હું અરજ કરું છઉં કે જરા થોમ ને મને જોવાસો કર. આ કાગળ તું કાંહાંથી લાવ્યો?”

“શું? બાઈ તમે એટલી ધમકીથી શું પૂછો છો? તમે શું એમ સમજો છો કે આએ કાગળ મેં ચોરેલું છે? તો આ જોદા તોઆ! કાગળ ચોરવાની તો વાતજ ના બોલો. ધનજીશાહુ શેઠને તાંહાં હું ચાકરી હતો તો તે એકજ વખત મેં કાગળ ચોરેલું, તેનું કામ હજી તો પતીલું નથી. તેને સાડી તો માકાદાડી મીઠાઈ વાલો મારો ઉપર ને ધનજીશાહુ શેઠ ઉપર તોડાગત લાવવાના કેવા કિવા સંપ કરેછે. પણ હું દસગુરજ આગળ જીતે બધું કયુલ કરવાનો છઉં. મારા વાંકને માટે મારા ભાનુ શેઠ શું કામ ફાંસી જાય? અજાન જીનાહુ જોદા માક કરે, બાઈ સાહેબ, પણ તારપછે મેં કાંઈના કાગળ ચોર્યો નથી. હવે મને જવા રહે. હજીતો દસગુરજ પાસે જાઉં.”

“જરા ઉભા રહે દોલા. આ કાગળ તું એ ચોર્યું છે, એમ હું નથી કહેતી. તું જો ને મને કહે કે એ કાગળ બેહેરામથાહતા વ્યાંકડાઓના કાંહાંથી આવી ગયું? જોઈને કહે.”

હવે દોલાએ તે કાગળ હાથમા લીધું અને તેની સુધ ફેકાણે આવી. તે બોલ્યો કે—“અરે એતો જાંહંગીર જાંગી (જંગી) તું કાગળ છે, એ તમે શું કામ લીધું?”

“ખરે, પણ એ તું કાંહાંથી લાવ્યો?”

“જોરીને નથી લાવ્યો. ચોરે દાહોડે તલાવ ઉપર તંમારા બાવાને જાંહંગીરજી જાંગી સાથે મારામારી થઈ, તારે તેના ગર્ભવામાથી એ કાગળ પડી ગયો, તે ઉચકી લઈને મેં રાખ્યો, પણ તે મેં ચોર્યો નથી, જાંહંગીરને પાછો આપવા સાડી રાખ્યોછે. લાવો, મને આપો ને હવે મને જવા રહે.”

“જરા ધીર ખાંચ, દોલા હું હમાણુ આઈ છઉં.” આમ કહી પીરોન તરત તાંહાંથી બાહાર ગઈ.

તે પોતાના વીસવાસુ બેહેરામથાહતા અને બંનેની જીવણીના ઓરડામાં તેમની અસલતને માટે ગઈ. દીન બાઈ એકલી જ હતી અને પીરોનને તેણે જોઈ હતું. પોતાની બેહેરામથાહતા દોલાથી તેની બેહેરામથાહતા પોતાની આ અમુક પછ મનપસંદ શોધ જાહેર કરવાને તેને વધારે છુટ મળી.

તેણીએ એકદમ જાંહંગીરનો કાગળ દીનીને વંચા વેચી. જાંહંગીર તરફ પીરોનનું વધતું જતું ધુપું હેત દીની સ્ત્રીપદે જાણતી હતી. પણ આ કાગળ ઉપરથી બેહુ બેહેરામથાહતા એવા સાર કાહાડ્યો કે જાંહંગીર પણ એજ રવેશે એ તાજનીન ઉપર પાક મોહાબત ધરાવે. કાંઈ જ નહી તો તેણીની મનજોવન સુરત અને ભલાઈનો ખમ સાટ જાંહંગીર સમજે અને વખાણે છે.

જાંહંગીરની ઉપલી કવેતો પીરોનને વાસતેજ હતી. એનું બંને જણોએ વીમાયું. તે કવેતો તેમના ઘર આમ જીલ્લાની નહી પણ જાણુનથી જાંહંગીર નાપી ગયો એમ તેણીએ તરફ બાંધી.

આપણા મનના વીચારો, મગજની ખુદરતો વલાણે ઉપર આપણે કેટલા લોભાઈએ છઈએ! જ ઉપરથી બીજા એ તત્ત ઉલટોજ સાર કાહાડે, તે ઉપરથી આપણે બાંધે છીને મળતો સાર કેવી સેહલાઈથી કાહાડી લઈએ છઈએ! શું જાંહંગીરની આ કવીતા પીરોન વીચેજ હતી? તે આપણે પછે જોઈશું.

હાલ તરત તો દોલાની ખારકતે થયેલી આ અમુક મ શોધ ઉપરથી આ બે બેહેરામથાહતા ખુશાલી ઉપર આપણે બેમાઈશું.

જાંહંગીર જાંગીની ધુપી પણ પાક મોહાબતે પીરોન નો પવીતર પેમાર જાંહંગીરના દીલમા બાજયોછે એ જોવી બીજી શોધ તેમને માટે શું હશે? કુરાઈથી ભરેલા બેહેરામથાહતા હરીફ જાંહંગીર જાંગી જોવા બીજો ફોણ; ધશે? અને બેહેરામથાહતા સાથે કાગળ આટકાવામા જાંહંગીરથી કેટલું સવલ ધશે?

આ સમયે સવપના જુડું છે, પણ પીલી અને દીની ને ખરે દીસેછે.

કીડીખર ખરે હાથ તો પણ એક ઘરડા અને અજુબડ શોધીયા કરતાં એક મનપસંદ મારી તરફ જાંહંગીરનો હાથ મેળવવાના તક અને જોગવાઈ શું છે? વેલા મોદીના કુટુંબ મા, સુદ પારસી દોલામાન મનપસંદ લગને કરવાની રીત અને રસતા કાંઈ છે? એ બાબે જોઈતું છુટાંપુ કાંઈ છે? પણ વળી પારસીઓની સંસાર પુણીતીમા એવા કુટુંબજાની જરૂર શું છે અને કેટલી છે? એવા કુટુંબજાની આગમ્ય સંભાલ અને સાહુમેતી કેટલી જોઈએ?

મનપસંદ લગન કરવાની આ સઘળી સુશકેલો છે. આપણા લોકોમાં આવાં લગના જમાર પારણાથી રવા કરતાં નસીબ ઉપર, “આનસ” ઉપર વધારે આધાર રાખે.

એવા બનાવોમાં દોલાનું કામ છે. તે પણ આપણે હવે પછે જોઈશું.

પીરોનને આ સુશકેલોના કાંઈ એઆલ નથી, તેને આવી બાજોતને અનુભવ નથી.

દીની પરણેલી હાવાથી સઘલા અનુભવ છતાં કાંઈ જાણ સલાહ આપે-એવી અકલવત નથી. તેણીએ એક જ સલાહ આપી કે—“બેહેરામથાહતા દીનજીના પાછો આપ. જો જાંહંગીર તુને ખરેખર માહોતે હશે તો પોતાનું જાગડું મોકલવાના કાંઈ ઉપાય કરશે.” “પણ તે કેમ બનશે?” પૂછ્યું પીરોનને કીડી જન તેજરીથી. “આપણા બાવાતો તેને મોટામા મોટો થતર

સમજ છે. તેને હાથના આમકાંથી બાવા આટલું કુખ્ય છેતરે, તારે જાહંગીર આગળ મોકલશે. કેમ ને મોકલે તોપણ બાહાલ કેમ રહેશે ?”

“જે તેનો પેઆરન હશે, તો તે આક્રં આગી સલાહ કરશે, કાંઈ પણ ઉપાય બતાવશે. જે તેનો પેઆરન હશે તો આ કાગળ પોતાના હાથમાં પાછો આવેલો જોઈ તુને પુછો કે નહીં તે બોલે કાંઈ તબવીજ કરશે અને આ કબીતા તારે વાસતે છે કે નહીં તે તરત ખાલમ પડી આવશે. વાસતે હાલતો બસ કાગળ વાંચીને ચુગી રહે ને પાછો મોકલ એની ગડબડ નરા થઈ, નરા સંસારો ખાલમ પડશે, કોઈનાથી હાથમાં કાગળ ગયું તો આપણુ ખારયાં નચું, વાસતે રોલાને કહે કે એ કાગળ જાહંગીર નંગી પાસ પાછું લઈ જાય.”

આ સલાહથી પીલીના જીવને કાંઈ ખોલાસો થયો નહીં. પણ તેમ તેને કાંઈ બીજો રસતોથી ચુગ્યો નહીં. આ રીતે જાહંગીરના કાગળ સાથે પોતાના ચોરડાના પાછી આવ્યો.

પેરેકેરણ ૧૧ ચુ.

બોલો દોલો આ કોણે તરેહવાર વીચાર અને અંદેશા ગીરફતાર થઈ ઉઠેલો હતો.

તે પીરોનની કાગડે કોલે વાટ જોતો હતો. પોતાના ચોરડાના એ નવધી પાછી નહીં ફરી તેથી તેના જીવને થઈ જોયેની લાગી હતી.

થોડા વખત ઉપરતો પીરોન રોલાને જતા રહેવા કે હુયું, પણ હવે જાહંગીરના કાગળ લીધા પછે તેને થોભા વધો કેમ તેની તેને સમજ પડી નહીં.

વળી તે કાગળ લઈને પીરોન ગઈ કાંઈ ? ચું તે કાગળ ચોરડોના સમજતી હતી ? ચું તે કાંઈને રેખાડવા ગઈ હતી ? ચું એ ગરીબ છોકરી આને રોલાને ફાસવા આગતી હતી ? એક કાગળ ચોરવાની તકસીરના ધુંડાલાના હજી તો બીચારો છુટ્યો નથી, તેટલાં બીજા તકસીરના ચું તે આવશે હતા !

આ સરવે સવાલો રોલાના મનમાં ઉભા થયા, પણ એકબી, સવાલો તેને ખોલાસો નહીં મળ્યો.

ખોલાસો એટલોજ થયો કે પીરોન પોતાની ભેટન દીનીની મસલત કરી પાછી આવી અને રોલો લાગલોજ તે છોની પાસે જઈ કાગળ આગવા લાગે. “બાઈ અને હવે કાંઈ ખોટી કરોછો ? પેલો કાગળ આપોની.”

“સાંતો કાગળ ? તું કોણી કાગળ માગેછો ?”

“હા, કાગળ લઈને ફરી જાએછો કે ? પેલા જાહંગીર નંગીના કાગળ તમેને મેં આપ્યોછે તે ચું ?”

“વાર, તે કાગળ આપ્યો તારે પાછો યાંનો માગેછો ?”

“તે કાંઈ તમારે સાડ નથી ?”

“તે મને લાવીને આપ્યો ને આરે સાડ કેમ નહીં હોય ?”

“પણ બાઈ, મેં કહ્યું કેની કે તે મેં રસતાપરંથો ઉંચકી લીધેલો.”

“ખર, પણ હવે અને આપીને પાછો કેમ માગેછો ? કોઈના કાગળ લાવીને તે કાગળ પાછો માગવો જોઈએ કે નવાય ?”

“નવાય ? નવાય સાંતો બાઈ ? હું કાગળ લાવ્યો ને કાંઈ કે નવાય માયું ? એતો મારાં બીજાં કાગળો ની કબી આવેલો.”

“હા—પણ તે ચોરેલો તારે નીકળી આવેલો કેની ? રોલો જાહંગીરના એ કાગળ તે ચોર્યો કેમ ?”

પીરોનની મતલબ રોલાને ઘમસાવાનીજ હતી અને રોલો ખરેખર ઘમસાયો. “ચું બાઈ ? મ-મ-મ-મે ચોરી કીધી ?”

“અલખતાં જાહંગીરે કાગળ તુંને આપ્યો નથી, તે છતાં તારી પાસેથી તે નીકળ્યો તારે ચોરી કીધી ને વળી ચોરેલો ખાલ પાસ રાખ્યો.”

“અરે બ-બ-બાઈ સાહેબ મ-મ-આક્રં કરો, ને તમેને ગ-ગ-ગ-ગમેતો એ કાગળ રહેવા રોલો, પણ કોઈ આગળ કહેતાં ના.”

“ચું ? ચોરેલો ખાલ મારી પાસ રખાવેછે કે ? જરે ચુવા ચોર. મારીથી એ નહીં રખાય ?”

“પણ તારે એ ચોરેલો ખાલ તમે અને પાછો આપવા માગોછો તે મારીથી કેમ લેવાય ?”

“નહીં લેવાય, તેતું હીઆં કોણને કહેછે ? તે અને આપ્યો તે તું પાછો લે.”

“અરે હવે ચું કહ ? પીલીબાઈ હું એ તકસીરને વાસતે ફાંસી નવશ કે ? અરે બાઈ અને કાંઈ ઉપાય બતાવો.”

“રોલો, ઘમસાના. એકમ ઉપાય છે. એ કાગળ તું જાહંગીર નંગીને પાછો આપી આવ.”

કાગળ પાછો મોકલવાનો પીલીનો હેતુજ હતો અને તેથીજ રોલાને તેણે એ આવેલો ઘમસોવયો હતો.

“ચું બાઈ ? કાગળ પાછો આપી આવ ?”

“હા—જાહંગીરનેજ આપી આવ.”

હીઆં રોલાને સુખ આવી ને ઘણો દાહારો થઈ બોલ્યો કે “તેતો, બાઈ, મેં કારેલું ન. જાહંગીર નંગી કાગળ નાખીને ગયો ને મેં ઉંચકી લીધું તે એમને કે જઈ ને પાછું આપી આવશ. પણ તમે તો કહેજે એ ચોરી થઈ ને મારે રાખતું નહીં જોઈએ. તારે પાછું આપવાને વાસતેજી રાખતું નહીં જોઈએ.” પણ પાછું આપવાને વાસતે હોતો તે રાખી ચુકેલો તારે પાછું આપવાં નવશ તો તે કહેજે કે એતો મેં ચોર્યું, વાસતે પાછું આપવા કેમ જાઉં તેના વીચારમાં હું હતો. કેમકે હવે ચોરીનો ખાલ થયો ને ચોરીનો ખાલ મેં રાખ્યો, પણ ચોરીનો ખાલ તમે બાઈ રાખવા ના કહેજો તેમ એ ચોરીનો ખાલ જાહંગીર નંગીને હું આપવા નવશ, તારે ચોરીનો ખાલ તેવણ કેમ રાખ્યો. ને પછે ચોરીનો ખાલ—”

રોલો વળી પાછો કાંઈ લખાણ બંધાઈ ઉપર ઉતરતો હતો, પણ પીરોન તેને એકદમ અટકાવ્યો. “એ ચું રાહેલું ચલોવેછે ? જ નીકળતી હવે. ચોરીનો ખાલ, ચોરીનો ખાલ કરેછે તારે હવે વખત કાંઈ લગાડેછે ? એકદમ નંધને આપી આવ.”

“એકદમ નહીં આપી આઈ ?”
 “હા-હુલ્લો પુછે ? નહીં આપી આવ, પણ
 ને મેં મોકલ્યોએ એમ કહેલો ના હું ? ઈઆ એ કાગળ મેં
 વાંચ્યોએ તે પછી ના કહેલો. ‘અરુ’ તારું તામન ના
 દેલો. તું તારે નહીં કાગળ આવ.”

“વારૂ બાઈ” કરીને દોલો રવાને થયો.
 “કાગળ એકદમ આપી આવ, કોઈ આગળ બોલ
 તોના—મારું તામ કહેલોના—મેરીના તાલ—” વગેરે
 પીલોના શબ્દો દોલાના કાનપર પડી રહ્યા અને તેણે
 યાદ કર્યા કીધા.

પણ પાંચ મીનીટ ગઈ નહી તેટલાં દોલો પાછો આ
 વયો અને પુછવા લાગે કે “બાઈ એક સવાલ છે.”
 “પીરોન તેને પાછો આવેલો નેઈ કંઈલાથી બોલી કે,
 “શું છે ?”

“તમે કહેલું એકદમ કાગળ આપી આવ, તારે કા
 ગળ પાછો આપીને હું પાછો આઈ કે તારા ધરભણો નહીં ?”

“પાછો હોઆ ના આવતો, તુંનેતો માફરીએથી
 ન આવપીએ.”

“વારૂ બાઈ” કરીને દલગીર ચેહરે દોલો પાછો ફર્યો.

પણ ને દોલો પાછો નહી ફરતો તે કાગળ તેને
 મહિંઆડવા વીશે પીરોનને બોલાસો કેમ થાય ? તેણેએ
 ચીંચાર ફેરવીને દોલાને નેતો અટકાવી કહ્યું કે “દોલો તું
 પાછો આવને.” અરે પણ તેને પાછો આવેલો તેનો ધી
 શે આપ કેમ સાંખી શકશે ? તેણેએ વળી પાછો હુકમ કી
 રો કે “દોલો, તારા નહી જાણે તેને હરશે આવને.”

અગર દોલો કેવો અણસમજ છે તે કાંઈ થાંન મગાડે તારે ?
 તેના કરતાં તે પાછો નહીન આવેતો ચેહર, આરે વળી
 પીરોન તેને અટકાવી કહ્યું કે “દોલો, તું આવતો ના,
 કું તારે ધર નજ.” અરે ! પણ તારે પીરોનને પીરન
 કેમ આવશે ? નહીંગીર નહીંગી કાગળ લેતાં કાંઈ જુસો
 બતાવશે કે નહી, કેવો જુસો બતાવશે, શું શું વાત કહી,
 શું વીચાર આપથ તે સબલ પીરોનને તાલમ કેમ પડ
 શે ? તેણેએ વીચારયું કે દોલાએ ખચતી આવવું નેઈ

એ અને તેની વળી પાછો આગરો હુકમ કર્યો. પછે
 હુલ્લો દોલો નવા પાંચપો નહી. તે ફેરા ખાતાં કંઈલા ગ
 થો, પણ એકવાર ફરી તેને આ પરીચેહરે પાછો બોલાવ
 થો અને હવે થણી ઉતાવળી ચાલતી, હુચવાતી છાતી સા
 યે, ધીમા સારે બોલી કે “દોલો હું કહું છઈ તે ઉપર ધે
 આંન રાખને, નહીંગીરને પું કાગળ પાછો આવે તારે તે
 ના માથા મેને, તેના ચેહરાના રંગપર બોરા નજર કર
 ને, તે શું બોલે છે તે યાદ રાખને અને પછે આવીને સ
 થયું” અને બરાબર જણવને.”

મોખત—ખરી, પાક, વજાદારી ભરેલી, એક ટમરની,
 એક સેન બાધેલી મોખત નવાંને ને નવાઈ નેવી જા
 હવા અને બેલા નેવી હાલતમા લાવી નાખે છે તેના કા
 ચો અનુભવ આ ગોલાખી રોખશારતી અજલામાં શરૂ થ
 વા માડ્યો હતો.

પણ તેણીને તેણીના પુશ એઆલમા, પોતાના મન
 ની મુશદ હાંસલ કરવાની તરત વેળાની હવાઈ ઉમેદોમાં મ
 જકાતી મેળી આપણ બોલા દોલાનીન પુક પકડી રાખીએ.

બોલા દોલાને નહીંગીર નહીંગીના ધરતી ખખર નહી
 હતો.

નહીંગીર નહીંગીને તે આજખતો હતો, તેના આવવા
 નવાના એકાદ બે કોણાં જણતો હતો, તેની ફરવા હરવા
 ની નજા જાણતો હતો, પણ તેનું રેહવાનું ઘર દોલાને ખ
 ખર નહી હતું.

તેણે પોતાની નવાન શેકાણીને તે વાત કહેલી નહી હ
 તો. ને કહી હતે, ને પીરોન તેનું અનજાણપણું જાણતે
 તો દોલાને આ કામ સોંપતે નહી.

નહીંગીર નહીંગીને હમણા ધરમાન રેહવાનો વખત
 હતો. સહવારના આસરે કલાક ૮ ને મુખારે થણાખરા પા
 રસીએ ધરમાન મળી આવશે.

અને એ રીતે નહીંગીરના ધરની ચોખમા દોલો આ
 પું ગામ પુહાવી ફરશે. તે થણે કોણી ફરશે, પણ વાંચ
 નારી જાનુએ જાણે છે કે નહીંગીરતો આલપાડના રેહવાસી
 હતો, એટલે રાંદેરમા દોલાની સળળી રખડ રદ ગઈ, નહી
 આલંગી મુરતમા ભટકવાની મેંનેત રદ ગઈ અને ઘાકીને
 તદન નહીના એક આવારા ઉપર અધમુલો થપકો એવી હા
 લતમા દોલો ફસડાઈને બેઠો, તેમા અજાએજ જુવું કાંઈ ન
 હી હતું.

પણ આ માસીપાસી વચે આતે કાંઈ પતો નેજવવાની
 આશા રેદા થઈ. દોલો સુસત પડેલો હતો તેવામા અમ
 લુમ મનકીને ઉડ્યો. તેણે રુચી કાંઈને નતાં નેપા, તેઓને
 ઉભા રાખ્યા સાડું, તે બે દોડ્યો.

અતપારે સુધો નહીંગીર નહીંગીના કાગળની બીના તે
 હું એટલી છુપાવી હતી કે નહીંગીરનું ઘર તેણે કોઈ અ
 જાણનાને પુછવાની હીખત કીધી નહી હતી. પણ પુછતો
 પડીત. પુછ્યા વાના ખખર કેમ પડે ? વળી આ ને નવાં
 ખાણસો મળ્યાં, તેઓ આખરદાર હતાં, દોલો ઉપર તેમને
 વીસવાસ હતો, માટે તેમને પુછીને વાકેક પવાતી તેણે નહ
 ર વીચારી.

તેઓને વાંચનારી જાનુએ સારીપડે આજખે છે. તે
 એએ આ વારતાની આપણી રજુનમા સારો લાગ આ
 પયો છે.

તેઓમાં એકતો. ખસતીખીર અને તોફાની રસતમ
 આગે છે. બીને તેના મશખેરે ખીતર પુછેમયંદ વકીલ
 છે. પણ વળી તેમની સાથ પાણુયંદ શરેશતેદારળી છે.
 તેઓ સંપલા સીગનચેરી ચેકીયા ધનજશાદને ઘર નવા ની
 કલ્યા હતા.

પાણુયંદ શરેશતેદારને કસા વાંક વગર થેલા મોદી
 ના મનજાધ્યે રસવાઈ કરી ધરની બાંહેર કાઢાડવા પ
 છે એ વાણીમા મનજાધ્યની સામાવાલાઓ સાથ કેમ મળી
 ગયો, હમણા તેઓ કાંઈથી આવપા અને કાંઈ નતા હતા
 તે સંપલ કહેવાનો હાલ વખત નહી. હમણાતો તેઓ ઉ
 તાવવાના છે, દોલો પણ ઉતાવળમાં છે, માટે આપણે પણ
 નહીંગીર નહીંગીને ઘેર રોહિંમવામાં ઉતાવળન કરીશું.

ઉપલા રાખસો ધરખનમા નતા હતા, એવામા બોલા
 દોલાએ તેમને હાંકે ખારી ઢીલા રાખ્યા. “અરે રસતમ

છ આગાલ રોક, અરે પોણામંદ રોક, ઉભા રહો, નરા ઉ રા રહો."

દેવાને ભેંધ સરવ નજી સુથ થયા. દેવાએ તેમની ખબર પુછી: "કેમ છે આગાલ? તમે નજરા સાહેબ કે ભી પોરમા ભગવા હજમના ભુતના હાથમાથી બચી આવ્યા."

રસુલ પુછેમંદે ઠાહુકિ પુરપો કે "હા દેવા, રસતમ માગાતું નામ આગા ભુત લઈને ભાગા કરી રાખ."

પાણામંદે પોતાની રસ વગરની ભાશામા ખબર પુછી. આપણે દેવા, કાંઈ ખબર, અલવા તાવા રોકને નીજન જાહે છે? ગવમ છે કે ઠંડા? બાઈ કેમ છે? ભાઈ કેમ છે?"

"હું—પોણામંદ હું? હજી બાઈને યાદ કરો કે? ને ઠીક નહી કીધું હા. તમારા ખાટલા તરેથી પીરોનખા પાયાં તે દાહાડાયાં તે બીચારી ઉપર જીલમ જીલમ મારે છે."

"સુગો વેહ, ખાવા દોલ સુગો વેહ. તે ખવામ દા કાડાની વાત ના કવ. ભાઈમા માસે આપણે યવે નવા ને વખત વહી ગયો છે."

પાણામંદે તે આગલી વાતને હીઆં હકમાન દાહામ મા માંગી. જોકે તે વાતમાં તેના વાંક નહી હતા, તેપણ અમસધી કમગડ થાય અને હજીમા આ લોકમાં ભરમ રા ખરોછે તેવન રહે એવજા મારે પાણામંદે તે વાત માંડી મલવા માંગી. "અવે, ધાવ, હુડોતી, તડકો પડે છે ને બનજાહા રોક ખોટી થતા હશે."

"પણ આ નવી વાત સાંભળીને રસતમ આગાને નવા ગમયું નહી. તેણે પિતેજરીથી પુછ્યું કે "દેવા શું? ખાટલા સોના ને તેની તમે કોણ ભરાયું?"

"અવે તાવા ધુવા હાલ ધવાનો કે કેમ? રસતમ, રસતમ સુગો મવ, ને ખાવી સાથ ચાલ. વાતમાં દમ નથી, હું બધી વાત કહેવશ."

"શું વાતમાં દમ નથી?" દેવો જોસધી મોલવો. "જા, મોટીયાંદાસ ને તારે લીધે બીચારી જીવાન બા ધને કેટલું દમ ખમયું પડે છે."

"સુપ વેહ, સુપ વેહ, નહીતો છુટ સાથની એક લા ત ખાવીને ઉવાડી નાખ્ય."

"અરે જા, વાત મારવા વાલા. તારાં છુટ છે, પણ આ મારા સુરતી નેકા દીકા કે? તેમાં ઘોડાની નાલ છે. જોઈ કે? એક ખાશેતો ખીલ માગ્યો નહી ને."

હવે વાત મેહુકલી ભેળને રસતમ વચે પડયો. તેણે દેવાને કપડો આપ્યો કે "સારાં માણસ સામે એવી તોજ ડાંધી વાત નહી કરવી."

પણ પાણામંદે નામે દેવાને મોટો ધીકાર હતો. તે મોલવે કે "સારાં માણસ? પોણામંદે સારાં માણસ? રોક—મારી બાઈને વાસ્તે મારાં દીલમા ઘણું લાગે છે. તમે નથી જાણતા."

કેવો ભવાં દીલને ભોલો! પુણમંદના ઓરડામા પીરોનખી આવી, તેમ તે મેહુનો વાંક નહી હતા, એવો બોલાસો દેવા મોદીના ઘરમા સરવને થયો હતો. પણ આ બોલાને કોણ કહેવા જાય? તેને બચારાને તે ભુલની ખબર નહી હતી, મારે હજી તે ભુલમા જોતું ખાતો હતો. હું ત્રેણ વચે આવવાતો દેવાને લીધે પીરોન પુણમંદના એ રડામા આવમ પગી આવી તે વખતે તે આ પાના

ધીકારતો અને અગત કરીને એ વાણીયાએ આપણા એ ભોલાને તેની ગરીબી હાલત ઉપરથી આપણું અપમાન હજી તેને યાદ હતું અને તેથી જ નહંગીર નંગીતું થર શોધવા તું પોતાતું કામ સુધી પોતાની તરફથી અને પોતાની બાઈ તરફથી દેવો ખરાં દીલથી, આ વાણીયાને જોતાંવાર ધીકારવા પડ્યો!

પણ અડકાટ કરવાને આ વખત નહી હતો. બનજાહા રોક રાહ જોતા હતા અને આ તરફજે નજી તેવણ પાસ નહું હતું.

માટે દેવા સાથ વહડવા કરતાં નરમ પડી જઈને બોલાસો કરવામા પાણામંદે દાહાપણ વીચાર્યું. પીરોન તેના ઓરડામા કેવા અકસમાતથી આવી ગઈ તે તેણે આ લોકે આગળ ખરેખર કહી સાંભળાવ્યું.

તેના આ હેવાલ કદામ તેના બે નેડયા રસતમ તમા પુણમંદે નહી માનતે, પણ હીઆં વંચી દેવાએ પોતા ના ભોલાપણા રોકે આપ્યો.

તેણે ભોલાં દીલથી પાણામંદના સમક્ષે હેવાલ મેહુ લીનવાર સાંભળ્યો અને ખરા માનશે અને માફ માગી ક હુયું કે "હોય, ભાઈ હોય. તમે કહેછો તે ખરું હશે, કેમકે મનલ શેડે થણીવાર તમને પાછળથી યાદ કરેલા ને તમેને પાછા બોલાવી લાવવા મારે કાવલા બખરમીને પણ મોકલેલો તેમને યાદ છે."

પાણામંદના બોલાસો કરતાં ભોલા દેવાના આ એ કસારીન સરવની વધારે ખાતરી થઈ અને હવે ખાતરી થઈ એટલે તરફજે નજી ચાલવા ખાડ્યું.

પરકરણ ૧૬ મું.

પણ દેવાએ તેમને નવા દીધા નહી, તે મોલવે કે "અરે પારો તમે જોવોછો કોણ? હું ખામખા રોડીને તમારી પાછળ આવશે ને તમે આગળ કોણ ચાલી જાઓછો."

"અવેયા તે હીક કેની? તું આગળ આવશે તો અમે પણ આગળ નહીયું ને તું પાછળ જા એટલે બસ." આ ઠાહુકો હસમુખા પુણમંદના હતો.

દેવો તો હુડીયા થઈ પડ્યો. તે રસતમ આગાની દગલી ધરી તેને અટકાવા લાગો. "આગાલ, તમે ના જવો. મારે કાંઈ અગતવું પુછવું છે. મારે વાત કરવી છે, નરા ઉભા રહો."

અતે પત્યું એમ કે પુણમંદ અને પાણામંદ કનેક ટર સાહેબની સીકો લઈ આગળ વધ્યા અને રસતમ આ મો દેવા સાથ વાત કરતા હતા. ઉભા રહેવામા રસતમની ખતભા પડી હતી. દેવા મોદીના કુટુંબના ખબર તરફ માર દીલસની સાંભળેલી નહી હતી, મારે તે પુછી લેવાને પણ આહુતો હતો.

તેણે દેવાને પાસે બેસાડ્યો અને પુછ્યું કે "કેમ દેવા, શું વાત કરવાની છે?"

"સાહબ વાતનો ઘણો અગતની છે."

"પણ શું છે?"

"પણ ઘણી અગતની છે તે કેમ કહું!"

"તારે મને ઉભો સાલસતે રાખ્યો? હું જાઉં છું."

“અરે નહી નહી ઉભા રહો.”

“પણ અમસયો ઉભો રહું ? બોલ જઈ શું વાત છે ?”

“પણ સાહાબ છુપી વાત છે ?”

“છુપીતા છુપી. કેટલી હાથેતા કહે નહીતા તારો મરણ.”

“વારૂ શાહાબ જરા અને કહાની જાહંગીર જાંગો કાંઈ રહે છે ?”

“તારૂ જાણુ થાપરે, એ તારી છુપી વાત કે ?”

“નહી—અરે હા.”

“નહી ને હા બેહુ કેમ ?”

“અરે સાહાબ એમાં ભેદ છે.”

“જાહંગીર જાંગી કાંઈ રહે છે, તેના ભેદ સારો ? એ શું બ કહે ? જાહંગીર એવાપાડમાં રહે છે, એના ભેદ શાંત ?”

અમર રોલાને બહેને કોઈ બીજી હુતેતા પોતાની મક્ક સદ મુજબ આરજી કેકાણુ મળવાથી હીઆં વધારેવાર ઉભો નહી રહેતા. પણ રોલા તે મરે તાંહાંસુધી રોલાબ. તે તો હવે રૂસતમ આગા સાથ તકશર કરવા ઉભો.

“અરે ચેડ તમે નહી સમજો. એજાબ ભેદ છે. જાહંગીર કાંઈ રહે છે તે હું પુછુ છું તેમાં.”

“પણ લેતી મેં કહ્યું કે તે એવાપાડમાં રહે છે. હવે !માં જામર શું આપવો ?”

“હવે તમે સાહાબ નહી સમજો તારે હું શું કહું ? તાંહાં જાહંગીર, સાહેબ હું જાહંગીર પાસ જઈ છઉં. મેં મસ ?”

“શું મસ ? તું જાહાનમમાં જામ તોમી એમાં ભેદ આપવો ?”

“છે કાંઈ—જરાક ચોરી—ચોરીના માલ છે.”

“ચોરીના માલ ? કોણનો ?”

“જારો, જારી માળિના, અરે નહી, જાહંગીર જાંગી નો ચોરીના માલ છે.”

“એ શું બોલે છે તે રોલા તું સમજે ?”

“શું હું નથી સમજતો ? અરે સાહેબ હું સમજી જઈ કે મેં ચોરીના માલ રાખ્યો છે, પણ તે નહી રખાવ, તેના ધણીને પાછો આપવો જોઈએ, એ બધું હું સમજી જઈ. હા, બોલ મારી પીલીબાઈ કેવું સાંરે માણસ છે. બોલો તો મેં કેવું જાણું કરશે.”

રૂસતમ તરત પાંગી ગયો કે જાહંગીર અંતે મનજી રોકની પીરોબ વચેની કાંઈ વાત છે. તેણે હવે બધો ભેદ જાણવાનો ઠરાવ કરીયો અને રોલાના ભોલાં દીલમાં શંકાનો નો યુમ્મો ઉતારી સમજી. એથી લેતાં વાર કેટલો ? તે જો લયો કે “રોલા તારી બાઈ શું, જાહંગીર શું, ચોરીના માલ શું, કાંઈ સમજ નહી પડતી.”

“પણ સાહાબ તમોને તે સમજાવવાનું નથી.”

“તારે અને કેટલા શું કામ આપવો ? રોલા છુપી વાત અને અમુકી કેટલો તો ઉલટો તું ફસો, મેરુદેથીયે કે હવું નહી હવું, ધ્યાં કહ્યું તો હવે પુરું કર. રોલા કાંઈ છુપી વાત હશે તો વાદ રાખ કે હું છુપી રાખરા. તું બેફીકર બોલ. ચોરીના માલ શું ને પીલીબાઈ શું ?”

“અરે રૂસતમલ ચેડ, મારી બાઈ કેવી ગરીબ ને ભલી છે ?”

“અલબત્તો છે—તેનું શું ?”

“તેવણે અને આજે ફાંસીખાધી બચાવેલો. તેવણે મને સીખવ્યું કે જાહંગીર જાંગીનો ચોરીનો માલ મારે પાછો આપવો જોઈએ. આ પીલીબાઈ તારી ઉપર હું છ વ આપું ?”

“હું નથી માનતો. ચોરીનો માલ શું ?” રૂસતમે આમખા નહી માનવાનું કોણ બાણ્ય.

“શું ? નહી માનતા ? હવે જોવો આ કાગળ.”
હીઆં રોલાએ જોસપી પેલો કાગળ કાઢાડી આપ્યો અને રૂસતમ આગે તેને ઉઘાડીને વાંચવા લાગો. શું દર પીરોબના દીલની છુપી વાત રોલા મોલીના કુટુંબના આ પેતાને અમર થઈ. પીરોબ અને જાહંગીર વચે કાંઈ ચેષ્ટાર છે, એવું તે પામી ગયો. તેણે જાહંગીરના અંતે અમર એવાપાડ, અને રોલાના ભોલાપણા ઉપર આગાની હીકમતનું દબાવું માણ્યું. તેણે પુછ્યું કે “રોલા, આ અમરશરતો જાહંગીરનાં છે ?”

“મારા સાહેબ અમરશર શું ? આગે કાગળ જાહંગીરનો છે, સંહીબી જાહંગીરની છે.”

“તે અરે ?” પણ તારી પીલીબાઈએ કેમ જાણ્યું કે એ જાહંગીરનો કાગળ છે ને પાછો જાહંગીરપર મોકલવો જોઈએ ?

“એરજી નથી સમજતા, મારા સાહેબ ? મેં કાગળ આપ્યો, પીલીબાઈએ વાંચ્યો, વાંચ્યા વગર કોઈ કહી શકે ? વાંચીને કહ્યું કે આતો જાહંગીરનો કાગળ છે. વાંચીને કેટલો બધો વીમાર કરીયો. મેરુદે દલગીર કરી નાખ્યો. કાગળપર પેચાર કરીયો. કેટલી મધી દયા કરીયો. એ બધું મારે વાસ્તે કેની ? મેં કાગળ ચોર્યો તેથી કેની ?”

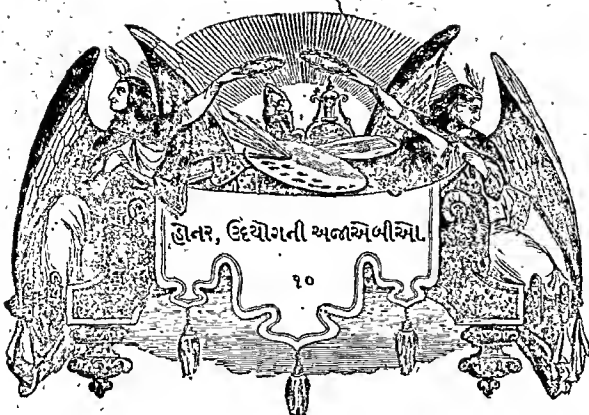
રૂસતમ રોલાના આ એવાવંપર હસ્યો. તે ચોતી ગયો કે પીલીએ અરેઅરતો જાહંગીરના કાગળ ઉપર જુસો બતાવ્યો અને રોલા તે પોતા ઉપર લઈ લેપછે. પીરોબની સમલી હકીકત જાણી લેવાની રૂસતમ આગાને આ સાંસી તક મળી. રોલાએ તેના ઉપર વીતેલું સમજી મોડીને કહ્યું અને છેલે પોતાની તરફથી એરજી વધાર્યું કે “પીલી બાઈ સાથ પરણવા લાગ્યેકતો મેરુદેરામશાહ નહી પણ જાહંગીર જાંગી છે.”

આ સાંભળીને રૂસતમ આગાનાં મગજમાં વળી કીડો ચવડો. મેરુદેરામશાહ તેનાં દુરામતનું હુતો અને જાહંગીર જાંગી રોસતમ હુતો. પીરોબ મેરુદેવાને નહી પણ રોલાને આહાંતો હતી. પીરોબની તરફ તેની મેરુદે અને બંનેથી થઈ ગયાં હતાં. મેરુદેરામશાહ ફક્ત થઈ ચુક્યો હતો. મારે પીલી સાથના તેના લગત અટકાવાને મણું સવલ હવું.

અને એ કાંમતું બીડું ઝડપવાને રૂસતમે ઠરાવ કરીયો. મેરુદેરામશાહને વધારે રૂસવા કરવા, પીલીનું જાહંગીર સાથ મરણનું ચોકડું ખેસાડવાનું રૂસતમે પોતાના મનમાં માંચે લીધું.

જતીબ બીચારી પીરોબનો એક નવો; પણ વધારે મનજી રૂસતમ હુમેશયો. તે રૂસતમ આગે હતો.

એ વળી ભોલા રોલાથી બન્યું !

હોતર, ઉદયોગતી અબામ્બીઆ.

૧૦

કાગળની શોધ.

લોહાં અથવા લાકડાંની ન. અબામ્બીઆ આપણે લખાણથી તપાસીએ, તેમની મીઠાણે કાગળનો અપ કોઈ વીચીતર નથી. કાગળનાં કોઈ ઘર, વાંછીણુ કે બીજી અપેક્ષા સામાન નથી. કાગળનો મુખીઅ ઉપયોગ માતર એક જ છે, અને તે લખવા અથવા લખવાને માતર છે. ખરીકાં, ખડખડ, કવરો વગેરેમાં કાગળ કામ લાગે છે ખરું, પણ બરોબર મોલીએતો કાગળ ફક્ત અપશરોને જ કામનું છે.

પણ આ એક જ ઉપયોગ કેટલો મોટો છે, આ એ કમ-કામ કેટલું માહિયાર છે તેના-વીચાર અતીઅત અબામ્બીઆ નવો છે. કાગળનો ઉપયોગ આ એક જ છે, પણ તે સરસતા સરસ છે. કાગળનો ઉપયોગ માતર લખવા વાંચવામાં છે, પણ લોહાં અથવા લાકડાંના મોટાલા અપને એ ક-કોરે મેસાડે એટલો તેનો અપ છે.

જો કાગળ નહી હોતો આ સો મોષ-ચોપાંનીઈ વાંચનારી બાનુઓના હાથમાં કેમ આવતે? આટલીબધી ઉમદા બાબતો ઉપર ઉપયોગી ચાન આપવાને કેમ બની આવતે? અગરજો કાગળ નહી હોતો વરતમાન પતરો કે ન આવતે? ચોપાંનીઆં કોહીથી નીકળતે? ચોપલીઆ કે ન બનતે? હીસાબ કેતાબ કેમ રહેતે? રહેરેશ, ગામેગામ, મોહોરે મોહોરે, ધરેધર કાગળ વગર વેહેવાર અને સંધેસો કેમ રહેતે?

આપણા મુખ્ય શહેરની ધાસટ-આફીસ વરશ હાહા

કે મે કરો કાગળ પતરોની લાવ લઈજવ કરે છે. આખાં હાફસતાંના દર વરશ ૬૦ થી ૭૦ કરો કાગળ પતરોની આવજવ થાય છે. પણ હાફસતાંના તો લખવા વાંચવાનો વેહેવાર હજી થોડો છે. બીજાં મુખ્યરેલાં રેલામાં એ વેહેવાર થોડો મોટો છે. એકલાં ઇંગલંડના કાગળના આવજવની રાખ્યા અબજોની છે.

વળી એ ગણતરી હાફસતાન ઇઆ ઇંગલંડ સરીખાં એક જ દેશની છે; અને એક જ દેશના એટલાંમધાં કાગળ તપાલના રોડે છે તો આખી દુનીઆમાં કેટલાં હશે? હા લી ગણતરી એકલાં તપાલ ખાતાંના કાગળની છે, પણ કે ઉપરાંત લેખાં ચોતાંમાં, છાપામાં, નાખાંમાં, હીસાબ કેતખાં કાગળનો કેટલો મોટોલો અપ થવો જોઈએ એનો તાર કાહાડવો સોઢલ નથી.

દુનીઆના અપતાં કાગળની ગણતરી કામ એવી થી. પણ તેના સાર તરીકે આપણ એટલું જ કહીશું: માણસજાતના ઘણાક ધંધાદારીઓની ખુદ હુસતી કાગળ પર આધાર રાખે છે. નેમકે છાપાખાનાંવાળા, લીલાંગો વનારા, છાપનારા વગેરે; તાર પછે લખનારા, નેહતા, નસી, હીસાબીઓ વગેરે; વળી ગરથ કરતાઓ, અધીપતિઓ, લાઈબ્રેરીઓના, યુકાબાઈઓ અને બીજા ઘણાં ધંધ ફક્ત કાગળને લીધે માહું રહેપાછે.

એટલું જ નહી પણ નેઆએધીસો, વકોલાં, ફીલસુફો વીદવાનો, સરવેને કાગળનું, એટલું કામ પડે કે તેઓને ઘણાંખરો આધાર પણ કાગળ ઉપર છે એમ કહીએતો આ લે. ઘણો મુખ્યરો, ઘણો મોટો, ઘણી વીલીઆ, ઘણી રાખાગણ, બવડે ખુદ કેળવણીના સંધેસો આધાર કાગળ ઉપર છે. માસરો, પરાંકેસરો, સંજનું કામ કાગળ સાથે છે. ખુદ કાગળ બનાવાના ધંધા લીધે આપણે હજી બોલ

યા નથી. પણ કાગળ બનાવવાં પછે તેનાથી જે ઉદ્યોગ જ ગયાછે તેજ માતર આટલાબધા છે. એમાં સંકુચાગત કાંઈ જ નથી. ખરેખર જે કાગળ નહીં હોતો “ધી ટાઇમ સ” અને બીજા પત્રો કાણુ એવવને નહીં? ચોપડી અને ચોપાંતીઆં અધ્યાગ, અપાર છે તેમ રહેતે નહીં.

જે કાગળ બનાવાનું બંધ પડે તો છાપાખાનાં, બુકસેલર, બુકબાઈડર, સરવેના ધંધા બંધ પડે; નીશાળો અને પુસ્તકખાનાં બંધ થાય; અંબકે વેપારી પેટ્ટીઓ અને સરકારી આફીસોને પણ થોડો ઘણો વખત બંધ રાખવી પડે. કે ક્યાં ક્યાંપણ વેપાર, વેહેવાર, ચઠતી કળા સર્વાંનો કાગળ ઉપર એટલો આધાર છે કે જે કાગળ નહીં હોયતો ગોયા આપણી હસતીજ નામની અને નકામી જેવી રહે, આપણ જંગલી અવસથામાં આવી જઈએ.

કાગળ વગર આપણને તદ્દતજ નહીં માલે એમ આપણ કહીશું નહીં. કાગળની શોધ થવા આગમ્ય માણુ સજાત કાંઈ તદ્દત તરી ની ગયાં. વીલીઆ હોનરે, અખશરો, ફીલસુફીઓ, કાંઈ સઘળી કાગળની શોધ થવા પછે જનમ પામી નથી. એ સઘળું આગમ્યનું છે. કાગળની અગાઉની અરસપરસનો વેહેવાર માલતો હતો. કાગળના જમાના આગમ્યના લેખો હાલ મળી આવેછે. મીસર દેશના વખતના લેખો રહેલાછે.

પણ કાગળથી એ સરવેને મોટી ગતી મળીછે, કાગળથી તેમા અતીવ્યત વધારો થયોછે, કાગળને એ સરવેને મોટી સેહેલાઈ અને સગવડ કરી આપીછે. કાગળના જમાના આગમ્ય કાગળના બદલીઓ હતા, અને કાગળને બદલે તે કામ લાગતા હતા, પણ તે યુશકલ અને મોઢા હતા. લખવા વાંચવાનું હાલ જે સંવલ, સુતર, સસડું થયુંછે તે કાગળથી થયુંછે.

હાલની સમજ મુજબ સાધારણ રીતે એવું જાનવામા આવેછે કે લખવાના અખશરોની શોધ ઇસુખરીસ્ટની આગમ્ય ૩૦૦૦ વરશ ઉપર મીસર દેશમા થઈ હતી. અખશરોની શોધ થઈ કે લખવાનો હોનર શરૂ થયો. લખવાનો હોનર શરૂ થયો કે કાગળના ઉત્પાદ બદલીઓનો અપભગ્યો અને જરૂર માલમ પડી. કાગળના બદલીઓ આગળ તરેહવાર થઈ ગયા છે, પણ કાગળ જેવી સરસ ચીજ એક નહીં હતી.

આગળના જમાનાનું કાગળ કાંઈ ખરેખર કાગળ નહીં હતું. ઈમાને ચીઠકાંતો લાહી બનાવતે તેમાથી કાગળના તાવ બનાવેલા નહીં હતા. ઈસવી સને ૧૨૦૦ ની આગમ્ય હાલનું કાગળ બનતું નહીં હતું. ઈસવી સને ૭૦૦ સુધી “પેપાઈસ” નામના ઝાડમાથી કાગળ બનતું હતું, જે પછે ૩ અને રેસમના બનેલાં કાગળે કામમા આવવા લાગ્યાં હતાં. હાલનું કાગળ સઘળું કપડાંના કાટલાં ચીઠકાંતું બનેછે. અને ચીઠકાંતા કુમાની આ રફાઈદાર બનાવટ એક મોટી અભ્યંબી છે.

પણ એ બનાવટ ઉપર આવવા અગાઉ આગળના જમાનામાં કાગળ બનાવાના ઉદ્યોગની અપથવા કાગળને બદલે સુ બનાવતા તથા વાપરતા હતા તેની તવારીખની થોડીક અભ્યંબીઓ હીઆં એકઠી કરવા અને પરગટ કરવા જોગ છે.

ઉપર કહેલાં “પેપાઈસ” ઝાડમાથી છેક અસલી ઈજીપ્શીઅને કાગળ બનાવતા હતા. એ ઝાડ ઈજીપટ, સીરીઆ, આબીસીનીયા અને બીજાં એજ લતાના દેશમા ઉછેરે તે ઝ થી ફીટ ઉંચું હોયછે. તે માતર એક કુલતું ઝાડ છે. તે નરમ અને કુમળું છે. તેના યડની આસપાસ એક પતલું છંલો જેવું પડ થાયછે, તે પડને ઉમેડીને તેના કાગળ બનાવતા હતા.

જેમ એ ઝાડને “પાપાઈસ” કહેતા હતા, તેમજ તેના કાગળને તથા કાગળ ઉપર લખેલા લેખને પણ “પાપાઈસ” કહેતા હતા. કાગળનો હાલનો બોલ “પેપર” એ “પેપાઈસ” ઉપરથી નીકળ્યો. પેટ્ટોનાં તે “પેપીઅર” થયો અને હાલ “પેપર” થયોછે. એજ ઝાડનું નામ ના માકીત હીરોડોટસે ગરીક ભાશામા “પાપાઈસ” કરીને આપયુંછે, તે ઉપરથી “પાપાઈસ” બોલ નીકળેલો માનવામા આવેછે.

એ ઝાડની પાતલી ચાંચડીનું કાગળ બનાવતાં ઘણી યુશકલી પડતી હતી. ચાંચડીનું પડ માતર છઠી આઠ ઈંચ લાંબું નોકલતું હતું, મારે ઘણા પડોને પાસે પાસે યુકીને જોડી લેતા હતા, અને વળી તેના ઉપર બીજાં પડ યુકીને તેને જડું કરતા હતા, જે પછે તેને ખુબ દાખતા, તડકાંમાં સુકવતા અને તે ઉપર મોઢોરો કરતા હતા. એ રીતે વીશથી તોસ ફીટ લાંબો પણ થોડીજ ઈંચ મોઢોરો તાવ બનાવતા હતા, જે આપણા ટપકાને મળતું આવેછે. અને આગલા યુનાની તમા ઈજીપ્શીઅન લેખો એવાજ ટપકા આ ઉપર લખેલાંછે.

ચીનાઓ બીજા ઘણા હોનરોની નીશાળે કાગળ બનાવમાં પેટેલા હતા. તેઓના “કાંજીનાં કાગળ” ઘણી વાંચનારી બાનુઓએ જ્યાં હશે. એ કાગળ ઉપરથી “પેપાઈસ” કરતાં સારાં છે, તેપણ ઘણાં ખાંમી ભરેલાંછે. નામાંકીત ડાકર લીવીંગસ્ટને સાહાઈ વરશ ઉપર એ કાગળ ઈંગ્લંડમાં દાખલ કીધાં. કુલ વગેરે સોભાની ચીજો બનાવમાં એ કાગળ ઘણા કામના છે, અને કહેછે કે એ કાગળના કુલોના એક તોરાની કીમત શાહાજલી શારોરે ૭૦ ગીની આપી હતી.

એ મોઢાં કાગળ બનાવવાની ચીનાઈ કળા થોડાંજ વરશ થયાં માલમ પડીછે અને તે ઉપરથી “ચોપા” અથવા “કાંજી” નાં કાગળનું તેને નામ આપવાની ભૂલ સામેત થઈછે. એ કાગળ એક જતના ઝાડના યડના ટ થી ૧૦ ઈંચના કકડા બનાવીને તેની પાતલી કાટરીઆ કરી દાખવાયી તેના પતલા તાવ બનેછે, જે પછે તેને રંગેછે તથા બીજ સઘળી કીરીઆ કરેછે.

એજ ઉદ્યોગી લોકો આમચુના પણ કાગળ બનાવેછે. ઉપલીજ રીત મુજબ માંચુના યડના તરણ ચાર ઈંચ જડા તથા ચાર પાંચ ઈંચ લાંબા કકડા કાપીને પાંચીમાં ભીંજવેછે તથા ઘોપછે, જેથી તે કકડા નરમ થવા પછે તેની પતલી ચીપો કાપીને સુકવેછે, ઉઘાલેછે, તેની લાહી બનાવેછે અને તેના પતલા તાવ કરેછે. એ તે ખરું કાગળ છે. હાલની કાગળ બનાવવાની રીતને આ ચીનાઈ રીત ઘણી મળતી આવેછે.

એ ઉપરાંત બીજાં ઝાડપાનને પણ કાગળ તરીકે લેખવાના કામના લેવાની આગળ વખતોમાં કોયેય થયેલી છે. તાઝ, નાલીચેરી વગેરે ઝાડોના પાતરાં, કેટલાંકે જાડોની છાલ, કેટલાંકે ઝાડોનાં પાંત ઉપર આગળ વખત ના લોકો લખતા હતા. વળી: ચાંમડાં, રેસમી કપડાં વગેરે ઉપર લખવાના પણ અસલ માંગ હતા. ટકાઉપણાને માટે હુમણા પણ ચામડાંના કાગળો વપરાય છે, જે "લેથર" અને "પારચમેન્ટ" છે.

પણ એ સમગ્રી છલુસો કાગળના નોંધતા અપને માટે કસી પુરી પડતી નથી. ચીઠડાંખાખી બનાવેલાં કાગળ યીજ દુનીયાની ગરમ સરે છે અને ચોકસ માનવામાં આવે છે કે એવાં કાગળ બનાવનાર પણ પેહેલ વેહેલા ચીના લોકો હતા. પેહેલાં ચીઠડાંની ખીર અથવા આરો બનાવી, તેમાંથી, કાગળ બનાવવાની શોધ ચીનાઓની છે. એજ શોધ કારેલાં ચીઠડાં ઉપર તેઓએ લાઘુ પાડી છે.

ચીઠડાંખાખી કાગળ બનાવનારો હોનર ચીનથી સમ રકંદ તરફ ગયો, જાંહુધી મુસળખાનેના રોરના વખતમાં મુસળખાનેની મારફતે તે યુરોપમાં દાખલ થયો. આરબ લોકોએ સપેન દેશ ક્ષેત્ર કીધા પછે કાગળ બનાવનાર હોનર ને તેઓ તાંહાં લાવયા, અને સપેનથી તે યુરોપના બીજાં દેશોમાં ફેલાયા.

ઈંગ્લંડમાં પેહેલવેહેલો કાગળ બનાવનાર એક ટેટ નામનો શખસ હતો, જેણે ૧૬ મી સદીની શરૂઆતમાં હેરટફોર્ડશાયર આગળ એક કાગળ બનાવવાનું કારખાનું સંચાલનું હતું. તાર પછે ૧૫૮૮ માં એક જરમને કારખાનું કાઢાડ્યું, જેને તેના હોનરને માટે રાણી એલીઝાબેથે નામદેનાં જેનામ આપ્યું હતો. ઈંગ્લંડમાં ઘણીખરી કલાકૃતિઓ ફ્રેંચ, જરમન, વગેરે પરદેશીઓ દાખલ થઈ તેમજ કાગળ બનાવનાર ઉદ્યોગમાં પણ બન્યું છે.

ઉપલા વખતનાં કાગળ ઘણાં ખર્ચાપડ્યાં હતાં. વખ નાપકો મરંચ કરતા ફર તો વખતના કાગળની ખાંખી એક રમુલ રીતે જણાવી ગયો છે. તે કહે છે કે "લીનીશીઅન લોકો, જેવા સફાઈવાર અને રાજદરબારી છે, તેવાં તેમનાં કાગળે પણ છે; ફ્રેંચો જેવા પતલા, નાંજુક, હલકા છે, તેવાં તેમનાં કાગળે છે; પણ જ્ય કાગળે તાંહાંનાં લોકો જેવાં જાડાં અને ભારી છે, તથા વાંદાંબની મીચાડે સહીને મુઠી લીએ છે." તે વખત ઉપર કાગળ સમૃદ્ધ હાથે બનતું હતું. હ મજા મોટા ભાગ સાંચાથી બને છે, પણ તે સાંચા ઉપર આપણે આવીએ તેની આગમય આ વાત અજાણજે નેવી છે કે કાંઈ બુઝાં ચીઠડાંને બદલે બીજી છલુસોના કાગળ બનાવા ઉપર વીંદીઆ ઘણી મહેડો છે અને તેમાં વીંદીઆએ થોડો ફેરોડે પણ મેળવી છે, માર તે જેવી જોઈએ તેવી નથી.

કપડાંના ચીઠડાંના કાગળથી સરવે ગરમ સરે છે ખરી, પણ દુનીયાના એ અપનેગાં કાગળ બનાવા માટે એટલાં બધાં ચીઠડાં કાંહુધી મળી આવે? ચીઠડાં ને આપણુ રદ બાકલ ગણે કાઢાડી નાખીએ છઈએ, તે અલગતાં સત્તાં મજી થકે, પણ જર તેમની પેલાં કરતાં માગણી વધારે હોય, તારે તેમનો પણ ભાવ મજી જાય તેની નવાઈ નથી.

છાપવાના હોનર થોધી કાઢાડવા પછે થોડા વખતમાં મુચીનહેમ અને પેનારજન નામના બે જર

મનો રોમ ગયા અને તાંહાં તેઓએ એ હોનરને પેહેલ વેહેલો દાખલ કીધો. તેઓએ તરેહવાર ચોપડીઆ છાપી પણ તેનો ઉપયોગ નહી થવાથી તેઓએ તે વખતના ચોપડાં આસરો ઠાકાવ્યા. તેઓએ પોતાની અરજીમાં છેક તે વખતે લખ્યું હતું કે "આટલીબધી ચોપડીઆ છાપવાના કાગળોના મુજબ પણ ચીઠડાં વરીક મળી શકવાં આજે મુશ્કેલ છે."

પણ તે જમાના પછે કાગળનો ખપ એટલો વધ્યો છે કે દુનીયાની એ હોનરને બસ થાપ એટલાં ચીઠડાં કાંહુધી મેળવવાં તે ઉપર ઘણોવાર અરજો કરવા પડે છે. ઘણા દેશોમાં એટલું કાગળ બને છે કે ખુદ તે દેશના ચીઠડાં બસ પડતાં નથી, પણ બીજાં દેશોથી મંગાવવાં પડે છે; પણ ચીનનાં દેશો એટલાં ફાજલ ચીઠડાં આપી શકતાં નથી તારે આ મુશ્કેલીમાં ઘણો વધારો થાય છે.

જેમ કે ઈંગ્લંડમાં જેટલું કપડું અપે છે તે કરતાં થાંચ ૭ ઘણું વધારે કાગળ અપે છે. ફ્રેંચ, ડચ, વગેરે પરજોમાં પણ એજ પરમાણે પોતાના ફાજલ ચીઠડાં કરતાં કાગળ ઘણું વધારે બનાવે છે, તારે તેઓ ચીઠડાં કાંહુધી લાવે? વગી ફરાનસ, બેલજીઅમ અને હાલંડ દેશોમાંથી ખાસર ગામ ચીઠડાં મોકલવાની સરકાર શખત મના કરેલી છે. તારે એટલાં ચીઠડાંને સાફ કાંઈ તે દેશો સાથે "ચીઠડાં ફાડતાં" પાલવે?

એટલા માટે ઉપાય એજ કે આ ચીઠડાંઓને બદલે કાંઈ બીજી ચીનમાંથી કાગળ બનાવનાં મલુસે શોખનું જોઈએ, જે ને ચીન મુશ્કેલ જમાના પુરતેજ પુરી પાડેલી હોય. એ ખુદ પુરી પાડવાને વીંદીઆએ અને વીંદાંબો એ ને ને કોયો કરેલો છે તેનો ઉવાલ અજાણજેની પાસે છે. ઝાડ પાન, જાનવર અને નીરજવ પડારો ઉપર વીંદીઆ એક સરખી રીતે મળી છે.

"આસમેસોસ" નામની વસતુ ને આગમાં બરે નહી એવી અજાણજે આશીમેત ધરાવે છે અને જેના અજાણજે ઉવાલોને અરે આગળ પરગટ કરેલા છે; તે છલુસાં કાગળ બનાવવામાં આવ્યું છે, એ એક જરા લીલાસના રંગનો સાખાદાર ફર છે, તથા કારસીકાના ટાંપુ ખાતે ઘણો મળી આવે છે. એ છલુસાં મુજબ ઘણાં વરસ મુધી મલક પડ્યું નહી હતું; પણ હવે તેની સમગ્રી આશીમેતો થોધી કાઢાડવામાં આવી છે.

એ છલુસાં કપડાં અને કાગળ બેલુ બની ચકે છે. તેના કપડાં પેટરીને આતશમાં ચાલતાં બીજાં તુકરાન પડ્યાં નથી. તેમજ તેના કાગળ આગમાં બલતાં નથી. તેને લુકી કરી, ગાલી, મારી, હીલવી, લીલુડી અને કાલવીને તેના કાગળનાં તાવ બનાવે છે. બરનસીક વાળા પોરોસર જરખ માને એ છલુસાંની આશીમેત ઉપર એક ચોપડી બનાવી છે અને તે ચોપડી એજ છલુસાં કાગળ ઉપર છાપેલી છે, પણ એ કાગળ જનુ તથા ખર્ચાપડ્યું છે.

ઘાસખાખી કાગળ બનાવાને એક બીજ મોટી કોયે શ કરવામાં આવી છે. જાસના બે તરફ ઈંચના કકડાં છાપી, મુનાના કંઈ પાણીમાં ઘેરી કાઢાડે અને પછે તેને કાપીને તેની બારીક લુકી કરવામાં આવે છે તથા તેની લાહી બનાવીને બીજાં સરસતાની કીરીઆથી કાગળ કરે છે.

આવી રીતે ધાસનુ કાગળ બનાવાના લંડન અગળ ખરમ નસડી તથા રેખસ બોક તરફ કારખાનાં નીકલ્યાં હતાં.

પણ એ સઘલી મેહેનત રદ ગઈ. ધાસનુ કાગળ કંઠણ વચ્ચે ખરાય રંગનુ બનયું; તેમાં સુધારો કરવા માટે તરેહવાર નવી કલાઓ શોધી કાઢવામાં આવી. જેમકે તેના ગાંઠ કાપવા; તેના રંગ કાઢાડી નાખવા; તેને લગા હેલી દલાઓના ખવાશ દુર કરવા વગેરે કાંમેના ઘણા સુધારો દાખલ કરવામાં આવ્યો, પણ તેથી બી કાંઈ વલયુ નહી. આ સઘલી કળાઓ પાછળ ખરમ ઘણા વધી ગયો અને તેથી મોથા ભાવ પરમાણુ કાગળ નીકલ્યું નહી, જે થી તેના કારખાનાઓ બંધ પડ્યાં.

સાધારણ રીતે એવું બનાવે છે કે કોઈ પણ ઝાડના શાખાનાથી કાગળ બની શકે. ક્તરમાથી કાગળ બનાવવાની એક જાણ પેટેર મેળવી છે. બરીલીશ મીલિઅમખના એક આખી ચોપડી છે, જેમાં ઝાડની છાલો, પાંતરાં, શાખા વગેરેમાથી કાગળ કેમ બનાવવું તેનું મેઆન તે જાતના કાગળને ઉપર લખેલું તથા છાપેલું છે. તોપણ કશુંલકરવું નોંધ્યું કે એ જાણેલાથી સાચું કાગળ બનાવાને હજી સુધી વીહીઆ નીશકલ થઈ.

હજી સુધી તો કાગળનું રાજ ચીઠડાંના હાથમાં છે. જે ચીઠડાં કાડી તોડીને આપણે નાખીએ છઈએ, જે સામાન નુજવાના ચીઠડાં, સુલાંગરેનાં પોતાં, ફાટેલાં ચોરતીઆં, કાન નહી આવે એવું એકેક કાડું કપડું, પાછળથી આ વાં મોઢાં કાંમમાં આવે; તે ચીઠડાંમાંથી શાંત, સોજાં, સફેદ, પુલાવાં, લીસાં કાગળ બને; અને તે ચીઠડાંમાંથી બનેલું કાગળ આખી ફુનીઆને ગોળા તાપેદારીમાં રાખે એ અજાણ્ય જીવું છે !

ફાટેલાં કાગળ, ટોપીનાં ચીઠડાં, સદરા લેખાના કકડે કકડા આપણુ કચરામાં નાખીએ છઈએ. પણ તે કચરા ઉપરથી મોટા ઉદ્યોગ જાગ્યો. તે કચરા ઉપર તુરાતુર અને તુરાતુર પડે છે. તે ચીઠડાં લેવાના ઇનતેજાર કચરાપટ્ટી એ મોહલાના ફરે છે. પારીસમાં ચીઠડાં એકઠાં કરનારા એનાતો એક ટોલો થયો છે અને તેઓ ઘણી હીમતથી પોતાના હક જલવે છે.

આ સી મેથ ચોપાનીઈ કાગળ ઉપર છાપયું છે, એ કાગળમાં કેવાં કેવાં ચીઠડાં આવ્યાં હશે. એમાં બંગાલી સુંદરી હશે કે પાકાની મલમલ હશે, કે સુરતની સુનતી હશે ! આ કાગળમાં આવેલાં ચીઠડાંએ એકવાર કોણ જાણે કીઆ પાદશાહનાં દીવને સજાગારું હશે ! કેઈ પરીએકે રાંણીના શરીરને સોભા આપી હશે, કીઆં દુધમલ બાલકને બીજાંના ઉપર આરામ આપ્યો હશે !

પેઆરી વાંચનારી માનુષીના હાથમાં મેજેલાં આ કાગળનાં ચીઠડાં કોણ જાણે રચીવાના કીઆં કારખાનાંમાં વણ્યાં હશે, ટરકીના કેવાં નંનાનખાંતાંમાં નરમ ગાંધીપર ગયાં હશે, નરમનીમાં કેવી પાદશાહી રેખલ ઉપર પંખાયાં હશે ! આ કાગળનાં કીઆં ધરમ ખાતાંમાં શખાવતનાં કાં મોમાં રેકાપાં હશે !

અનેકીઆ અને હાંસતાનમાં ઉમેલો રૂ ઇંગલંડ ગયો; ઇંગલંડથી વેણું કપડું ફુનીઆને બીજાં છેડે બીજાં

યુ; ચીનથી તેનાં ચીઠડાં પાછાં ફરનાસ ગયાં; ફરનાસથી તે ચીઠડાંનું કાગળ આપણા હાથમાં આવ્યું !

વીહીઆ અને હાનરની આ કેવી ઉપલબ્ધિ પાપલ ! એ કેવી મોટી ફતેહ !

દુષ્પ વીરો દાનાઈ.

મોટાં સુખ કાંઈ, સદાના નથી. આપણી જીવનમાં કીરતી ભરેલા તથા દીવરીનવનારા મોટાં સુખોથી આપણે ગમે એવી મોજ ભારતા હોય, તેથી નીતરોજ આપણે પુણે પુદાની મેઢેરથી જોયું. સુખ મહેલે તથા જ વરસાદની માફક આસમાનપરથી ધીમે ઉતરે છે તેને વીસે મેદરકાર નહી રહેવું જોઈએ. પણ એથી ઉલટું તે સુખ પછી તે જ એવું થોડું હોય તોએ પણ બીજા દહાડાની ગરમી તથા મેજે ખમવાને આપણને સકતીવાન કરવા જોઈએ. આએ ફુનીઆમાં જેમ મોટા બનાવો તથા મોટી મીઠી વારેધડીએ બનતી નથી તેમજ ઘણાજ મોટાં સુખો, ફતેઓ, આખાંદાની વારેધડાંએ નથી આવતી બધા જમાનાંમાં, કાંઈ "ધવીધડ" લખાતી નથી તથા બધા દેશોમાં "નામેગારા" થોત પડતો નથી, તેમજ જે ઘણું મોટું સુખ તથા મોટાં જીવો આપણે આપણા પેદા કરનારની સકતી તથા કમાલીઅત પીછાનીએ છે તથા તેને વાસતે લીધે છે. તે સુખને મોટાઈની મોજ ભોગવવાની તક આપણને આખાં લંદગીમા એક અથવા બે વખતથી વધારે મલતી નથી, તેથી કરીને, આ ! વાંચનારી માનુષીએ, આપણી લંદગીનાં નાહના સુખો આપણને માહાવા દેશે.

દુષ્પ જરનું છે—પેલી કેહવત છાતીમા કોતરી શખ. એ તે એક "કોઈ" પણ નસીબો એવો કંઠણ હશેજ નહી જે વખત બે વખતે નહી. જેમ તોડાંન તથા વેડાંવેળા હવાને સાફ કરે છે તથા નાસકારક પલીદીને દફ કરે છે, તે જમ આ લંદગીમા જે દુષ્પ તથા દલગીરી આવી પડે છે, તેઓ આપણા પાંચી જાગરોને પરાતાવો કરાવી આપણા મન તથા દીવને નીરમલ કરે છે. હરેક દુષ્પ પેહલવેહલું નપારે આપણા ઉપર આવી પડે છે, તપારેતો આ વીચાર કંઈની આપણના નથી કે થોડા વખતના એ દઈ થયો, પણ એથી ઉલટું જાણે આપણો ઉપર અગાઉ કોઈ કીસમનું દુષ્પ પા દલગીરી આવ્યા ન હોય તથા તે જાણે તદન નવીન હોય તથા આગળ જાણે તરેહવાર મેજેનીઆમાંથી આપણુ હસતે મોહડે તથા ફતેમંદીથી બહાર નીકલ્યાન ન હોય પર આપણે હરેક કીસમની દલગીરી પેહલવેહલી જીવન લાગે છે. અને આપણે જગજની નબલાઈને તીથે એવું ખાંતીએ છે કે એમાંથી આપણા છુટકો કશું થવાના નથી.

દુષ્પને પીછાંવડું એજ મોટું સુખ છે—ઉપલા વીચારોજ કહી આપણે કે હરએક દુષ્પને દુર કરવું એજ ખરું સુખ છે. ઉપર જીવ્ય દુષ્પથી દરવું નહી મેઈ એ, પણ તેથી દર કરવાથી ઘણીજ માઠી અસર થાય છે. આ પછાં દીલમાંની સઘલી આસા નીશા થાય છે, તથા સંધી આરો સુખ થાય છે. જે ખરદ દુષ્પથી દરે તે બાએલો છે.

જે મોરત કુખથી દરે તે નાહીમત છે. જેમ પડીઓ વર શારદાં અપાટા દીવે તરખેર ધાઈ પાંછીને ખંખેરી કાઢે, તથા તે પાંછીને લીલમાં પેવથ ધવા દેતાં નથી, તેમ એવાં લોકો પોતાની દલગીરીને ખંખેરી કાઢતાં નથી. તે છગરમાં પેવથ ધવા દે. હાવા લોકો ખરેખર દુક જુધીનાં તથા છા લકા મગનનાં હાવા ભેરે. એવા સખસો બીજાઓ કરતાં કુખ વધારે શારી રીતે સોસે તથા વધારે કડાણ લીલનાં હોથ એમ માનવાં કરતાં હોય. જો એમ મેલીએ કે ખરી દલગીરી એવા લોકને લાગતી નથી; તો તે મેહુતર કહેવાય. દલગીરી તેઓનાં છગરને લાગતી નથી, કાંત્રિકે તેઓ ખાત્રી થકતા નથી. દલગીરી થું અને કુખ ઉપર કાપવાની ક્રિતેહ થું તે તેઓ સમજતાં નથી.

પે ૧૦ ૧૦ ૧૦

“હીમંતે મરદાં—મદદે ખાદા.”

એમનેની ઉત્તર દસાએ આવેલાં એક પરગણામાં પે હાવા નંદ વશનારોમાં સાંઘનાં રોલક નામનો એક શખસ હતો. તેને નાંદાંનપણીન નંગલની કાસતો અને કુખો સોસવાની રેવ પડી હતી; અને ન્યારે તે ઉમરમાં આવીયા તેયારે તે શેરુમાં ફર ઝાડો કાપવામાં, તેઓ ને સીમવામાં, અને શીકાર કરવામાં નવાન રોલકની બરા ખરી કરી શકે એવા કોઈ ન હતો.

આવીશ વરસની ઉમરે રોલક પોતાના પડોશીઓમાં થી એક નણની ઠોકરી સાથે પરણીયા તથા બે બચાં ધવા પછે તે બીજામાં નંદ વસયો. તાંહાં રોલકે, એક નંગ લાખાંબાર ફીંદે બોરસ લાકડાંની મનજીત જુપડી બાંધી, જેમાં નીચે એક મોરડો અને ઉપર એક માણે બતાવીયો હતો. તે માણે ઉપર બાહરથી નીસરાનીની મદદથી નવાવું હતું.

પોતાના હાથે પોતે જુપડી બાંધીઆથી રોલક ધણે મન વસાવે, અને ખુશીથી પોતાની જુપડીની આસપાસ ને આડી હતી તે કાપવામાં મસજીલ ધયા. એક મહીના મા તે તેણે આડીથી નંગલને થોડો ભાગ ખુલ્લો કરી નાખીયો, અને તે નગાપર થોડાએક અનાજ અને પટેલ વાવીયા.

જ્યાંથુધી અનાજ અને પટેલ તરફાર. ધાપ તેમાંથુ થી રોલકે પોતાનું અને પોતાનાં કુટુંબનું સુખરાન કરવાને પોતાની બાંધુ ઉપર આધાર રાખીયા. હોતો. સેકાર થવા હોવાથી તે બાંધુ મેહુતર પોડા કલાકા કાઢવાએક દાહાડા થુધી માલે એટલે સેકાર મારી લાવતો હતો.

એક દાહાડે રોલક પોતાના કામચરથી બયોરના નમ વા આવીયા; તેયારે પોતાની બાંનું ને કહ્યું કે આજે હું પાછલા પોરો સેકારમાં નવાનો ઉછે... ન્યારે તે પોતાના કામચર પોરો તેયારે તેણે આડી કાપીને ને નગા ખુલ્લો કરીયો હતો તેની કીનારી ઉપર એક મોટા રીંછ (ખાલાલીંછ) નાં પગલાં નેચાં હતાં, કે ને રીંછ તેમાં થોડાએક કલાક અગાઉ આવ્યું હતું, જેને જેમ અને તેમ પકડવાનો. રોલકે હડાવ કીધો, તેણે વીમારીયું કે રીંછનું માસ થોડા દાહાડા થુધી તેના કુટુંબને ખોરાક ધઈયડો. વળી તેનારખથી કે વાનને પોતાની જુપડીની આગળ કરવા દેવું જે રીંછકે

સંબાળતી ભરેલું નથી, કાંત્રિકે કે તેના બચ્ચા દાહાડામાં વા રેધડીએ જુપડીની બાહાર અને આડીમાં રમવા નતાં હતાં. માંનું ખાધા પછે રોલકે પોતાની બાંધુક લાધી અને નંગલના નીકલો આવીયા.

પોતાના ભરધારના બાહાર ગયા પછે હવે ખાધાની રકાબીઓ સાફ કીધા બાદ મીસીસ રોલક પોતાના ભરધારને દગડો સીવવા ખુલ્લો દરવાજાના ગાલામાં બેઠી, કે ન્યાંધી તે પોતાના રમતાં બચ્ચાંપર ચોકસી રાખી શકે. એ પરમાણે એક કલાક સુતરી ગયા, અને તે વેલાએ ઠોકરાંઓ પોતાની માએની પાસે આવયાં, અને મેરી નામની ઠોકરી તેણીના હાથમાં ઉંઘાઈ ગઈ. મેરીના ભાઈનું નામ ડીક હતું; જેણે પોતાની મેહુતરે રમવાને વાસતે ઠોકાડવાનાં ધણી તખવીન કીધી પણ ફાકટ. તેથી હવે તે ઠોકરો નીસરની ઉપર મહડીને માલ ઉપર ગયા, અને તેમાં પોતાના રમકડાં સાથે રમવા લાગે. થોડી મીનીટ થુધી પોતાના બચ્ચાંને હાથમાં રાખીયા પછે મીસીસ રોલકે મેરીને હેડલા મોરડાના એક ખુણામાં બીજાં છાંણું હતું તેની ઉપર થુવાડી, અને પોતે પાછી રીવવામાં મસજીલ ધઈ.

એ પરમાણે તેણીએ હરથો કલાક થુધી શીવીયા કીધું, અને પછે ઉઠી અને દરવાજામાં ઉભી. તે વખતે કાલાં વા દલાંથી ચુરજ અંખો ધપો હતો, અને નંગલની તરફથી યવ નના ભારી અપાટા અંદર આવવા લાગા. એ મેશક તે કાંનની નીકાંની હતી. પોતે એખલી હોવાથી ને તરફ તેણીના ભરધાર ગયા હતા તે તરફ ટીકો ટીકીને જેવા લાગો, જેકે પોતે બાજુતી હતી કે આ વખતે કઈ તેની રાહા ને વાનો નહી હતો પણ તે કોઈથી કેકાંણે નવરે પડીયો નહી. એ વેલાએ તેણીએ પોતાના ઠોકરા ડીકને યાદ કીધો, તેથી તે દરવાજામાંથી પાછી ફરી અને માલ ઉપર ગઈ, કે ન્યાંધ તેણીએ તે ઠોકરાને ભર ઉંધમાં થુલેલો જેથો. તાંહાં તે બચાંને બરાબર સુવાડીને તથા પેચાર બરી થું મીલઈને તેની માતા પાછો કરો, અને નીસરણી ઉપરથી હેડલા ઉતરવા આંડીયું; તે નીસરણી જુપડીના બારણાની આગલ સુકેલી હતી.

તેથી મીસીસ રોલક નીસરણીની મેહુલી પગતી ઉપર યગ થુકવાને વાંકી વલો કે તેણીની અછાડતી નવર ન સીમજેરે દરવાજાની બાહાર પડી; તેવીન તેણીએ એક ધાસતોના પોઠાર મારીયા, કાંત્રિકે ઉંબરથી એક દગલ ફીટની અંદર એક મોટો રીંછ જુપડીમાં ધુરકતો ઉભો હતો, અને જેથો અંદરથી અવાજ સાંભળીયા કે તે હવાને એક ઉડો ધુરવાનો અવાજ કોહડીયા.

એક યલ થુધી મીસીસ રોલક કાસતોથી હીલવાલ કે રીઆ વગર અસક્ત ઉભો રહી, પણ બીજા બાજુએથી તેણીનું નીચે થુલેલું બચું કેવી લખબીત કાસતોમાં હતું એવું ધેધાંખાં અવતાંન માતાની બધી માતજુધી ઉત્તરકાંઈ મીસીસ રોલક પોતાને ખાંવા કરવાને બધો વીમાર જુલોઈ ગઈ. એવે તેણીના કાંનમાં પેલા રીંછની લખબીત ચેતવણી છતાં તે નીસરણી ઉપરથી નીચે કુડી પડી, પોતાના હાથમાં જ્યાંને પકડીયું, અને માલ ઉપર નવાને પાછો ફર્યો.

રી. પણ તેવાંમાંવ પેલું રીંછ તેણીની તરફ ઉછલીને એક નજરો કુતકો મારી જીવડીની અંદર આવવું.”

આ વખતે તેણીનું જીવન અથવા મરણ હતું. પોતાનું સઘળું બળ એકદું ખેંચવા પછે આ પાતા પોતાનાં બધાં સમેત નીસરણીની ઉપર કુદી પડી; તેવામાં એક બીજી નજરો કુતકો તેણીની તરફ પેલાં રીંછ મારીયા, અને તેણીનો પોશાક જે મનજીત કપડાંનો હતો તે પોતાના મોઢા પંજથી એક કસડીઆના પડની ખીસાલે ફાડી નાખીયા; પણ તેથી થયેલે કંઈ ઈશ થઈ નહી. એક પથ વધારે—આને પેલા શાલ ઉપર તે નઈ ઉભી; અને પછે એક નજરો સમજની મદતથી પેલીએ જમીન ઉપરની નીસરણી ફેંકી દીધી, જેથી પેલું રીંછ જેહુંશુથી કુતકો મારી તે માલાની લાકડાંની જમીનના ભારવતીઆએ અથવા રેકા પકડે નહી તેવાંથી તેણીની નજદીક આવવાની તે હેવાંને તક આપી નહી. પોતાના હાથમાં પેલાં હજુર શુધી ઉંધાએમાં બચાને પોતાના છોકરાની પડોસમાં શુવાડીઆ પછે ખીસીસ રોલફે એક એકના લાકડાંની જાડી લાકડી હાથમાં ધરી, જે લાકડી તેણીના ભરથારે કોવાડીના હાથા બનાવવાને વાસતે તેમાં મેલો હતો અને જે ખાંચામાં પેલી નીસરણી ગોઠવી હતી તે તરફ આવીને ઉભી રહુપા પછે એ સ્ત્રી પોતાના ફુશમનની તરફ રીંછી દીક્રીને નીચે નિવા લાગી.

પેલાં હેવાનની નજર પેલીની ઉપર પડી, અને તે એક નજરો કુતકો સમેત પેલા માર તરફ ઉછલીએ; આ વખતે એની કુતેહથી કે તેના પંજમાં આવાદ ભારવતીઆ આ વધે કે જેની ઉપર તે લટકીયા, અને પુર નેરથી પોતાના વનન ઉપર ખેંચવાને કોસેલ કરવા લાગે. પેલી હીમત વાન એમરતે પોતાનાં પુર નેરથી પેલી એકની લાકડી પોતાના ખાથા ઉપર ગુમાવી, અને રીંછના એક પંજ ઉપર ધણાજ નેરથી મારી. રીંછ એક શુસસાની અને દુખદાએક મોટી બરાડ મારી પોતાનો દસત છોડી દીધો, જેથી તે જીવડીની લાકડાંની જમીન ઉપર એટલાં નેરથી પડીયા કે પેલી તકલીદી ઈમારતને જાને ભારી તોફાંનથી ઘોઠકો લાગે હોય તે ખીસાલે ધુલ.

પણ આ પરખાંણે થયાથી પેલું રીંછ કંઈ હતું નહી; અને બીજા કુતકથી પોતાના રેકો પાછો પકડવાને તજવીજ કીધી, પણ એમ કરતાં તે વળી નીચફલ થયું. ખીસીસ રોલફે એ વખતે એવું લાગ્યું કે આ જગતની હું ઘણીઆની છઠ્ઠ, અને પોતાને લાગ્યું આવાં તેવાંથી પોતાની ઉપર હોમલો કરનાર હીંકને દુર રાખવાને શક્તીવાન થવાને તે કીરતારની છુપી રીતે તેણીએ બંદગી કીધી. તેણીએ ધારીયું કે પોતાનાં ભરથારને આવવાને હવે ઘણી વીલમ નહી લાગસે. પેલું રીંછ પેલા માર પાછો પકડવાને ફરીથી તજવીજ કરવાની સેતાબીમાં જણ્યું નહી, પણ નીચેના એમરડામાં જે તે દાહડે રાંધીયું હતું તેના પમરાત થુંધવા લાગું.

માહાર પવનનું નેર ઘણું વધીયું હતું તેથી પવન પેલા ઉંધાડા દરવાજામાંથી તે જીવડીની અંદર ઘસીઆ આ વતો હતો, આસપાસ ઘણું નવલદીથી શીડા થવા લાગું હતું, અને હમણા ભારી વરસાદ પડે એવું જણ્યું. આ પર ખાણે બનીઆથી ખીસીસ રોલફે હીમત ધરી, કાંચેકે તેણીએ

વીચારીયું કે આ ખુલતી બનાવ તેણીના ભરથારને કદાચ તેની ધારણ કરતાં નવલદીથી ઘેર મોકલશે.

એવામા માહાર પવનના એક મોટો કડાકો તેણીના કાનપર પડીયા અને બીજાજ પહે સપાટાખંધ જીવડીની અંદર આવશે, તે એટલાં નેરથી કે પેલા દરવાજા મોઢા અવાજ સાથે બંધ થઈ ગયા, અને પેલીએ પેલાં હેવાનને નીચેના એમરડામા બંદીવાન થયેલા જોયા. આ બનાવે ખીસીસ રોલફની ધાસતીમા ઉમેરો કીધો, કાંચેકે પેલાં રીંછને માહાર જવાને કોઈથી મારગ ખુલશે નહી રહેશે.

પેલું રીંછ પોતાની હાલત વીશે માહીતરજા હોય એવું જણ્યું, અને પોતાના પુર બલથી એક કુતકો મારી પેલા દરવાજા પર અથડીયું, પણ પેલા દરવાજા જે અખંડ એકના લાકડાંનો હાલો જાતના હોમલાએ અટકાવાને ખુદ મતલબથી બનાવીયા હતો તે પોતાની નગા પર મક્કમ ઉભો રહેયો. બીજે અને તરોને કુતકો પેલાં ગુસસે ધમેલાં હેવાંને મારીયા, પણ તેનું પરોણામ એવુંજ આવાયું. તે દરવાજા સામુત હતો, અને એથી તેની ખાતરજમા ધઈ હોય તે ખીસાલે પોતે જે રસતે આવ્યું હતું તે રસતે સંધવાને વાસતે એમરડાની આસપાસ ફેકટ ભટકવા લાગું. પેલા દરવાજા બંધ થતી વખતે જે મોટો ઘોંગાર થયો હતો તેથી ઉપરના માલામા ભેડ છોકરાંએ જાગી ઉભોયા; અને તેએ પોતાના બીજાના ઉપરથી ઉઘાં અને ખાતાના ફીકા એઢેરાના દેખાવથી અને પેલાં છોકરાંની પેલાં રીંછ ઉપર નીચે અછરતી નજર પડવાથી, તેએએ હેમતાનાક પોષાર મારીયા, અને બીહીકથી પોતાની માએના પોશાકને વલગી પડીયાં.

આ અવાજથી પેલાં રીંછનું ધેવાન પાછું ખેંચાયું; તે એક પલ નીચેની લાકડાંની જમીનપર વચોામમા ઉભું રહયું, અને તેપારબાદ એક નજરદસત કુતકાથી તે એમની મારી ની નજદીક આવ્યું, અને તેપારબાદ આ વખતે પોતાના આગળ પાછો માલાની જમીનપર મક્કમ ભરી, તે એવી જગાએ કે એક પલવારમા પોતાનું નેર એકદું કરીને તે પોતાને ઉપર ખેંચવાને સામરથ થયું હતું. છોકરાંએની ચીસીઆરી અને વલગાણ છતાં, ખીસીસ રોલફે પાછું પોતાનું હૃદયઆર ઉઠાવ્યું, અને પોતાના પુર બલથી પેલા રાખસના મસદમા મારીયું, જેથી તે એક પલ મુખી તેનો હોસ જતો રહયો હોય એમ જણ્યો, પણ પોતાના કબળે છોડીયો નહી. પેલીએ લાકડી પાછો ઉઠાવી; પણ આ વેલાએ જેવી તે લાકડી નીચે ઉતરીકે પેલા રાખસે પોતાના ભારી જડખાંની અંદર પકડી, અને નીજલીની જડપથી તેણીના હાથમાંથી છીનવી લીધી, તેથી પેલી તદજન નીરઆધાર થઈ પડી.

આ અપ્રાપ્તીમા રીંછ પોતાના રેકાવ ખોદશે અને તે પાછું જમીનદાસત થયું; તે વખતે ખીસીસ રોલફે પોતાના બેઈ અઆને હાથમા લીધાં, અને પોતાના ઝીગર સાથે મનજીત ચાંપીઆં, એવું સમજીને કે પોતે કેવી નીરઆધાર છે, અને પોતાની હાલતી લાઈલાજન હાલતમા એમના જાનને વે વધારેવાર લડી શકસે નહી.

પેલાં રીંછ તરત બીજે કુતકો મારવાને તજવીજ કીધી નહી, પણ નાહાસવતી જગા સંધવાને વાસતે પેલા એમરડામા ફરવા લાગું પણ ફેકટ; એ વખતે ખીસીસ રોલફે

પોતાના બચ્ચાંઓને અરોચ્યર લઈને પેલાં રીંછના પગલાં
અને પવલુના ઘુસવાટા અને વરસાદ ને તે વખતે વરસ
તો હતો એવોના અવાજ સાંભળતી બેઠી હતી.

પણ વળી પોતાનો ભરપાર ભલ્લોથી આવસે તે વધી
તેણીને કંઈ સંદેહ રહ્યો નહીં; મગર આં રાખસની હા
નરી વીધે તેને કેમ જાણીતા કરવો, કે ને રાખસ જ્યો તે
દરવાજે ઉઘાડે તેઓજ તેની ઉપર ધસે. આ તોફાંનની
અંદર તેણીના અવાજ કંઈ બાહાર સંજ્ઞાસે નહીં. જે
તે યુગ મારોછેતા રીંછને માગ્યા આગળ પાછું લાવવાના
જેખમના આંવી પેટેછે. પેલીને વાસતે કાંઈખી. કરવાનું
માઠી રહ્યું નહીં હતું; પણ જ્યાં તે હતી તેમાં ગુપ્તગુપ્ત બે
સી રહેલું, અને પોતાને, પોતાના બચ્ચાંને, અને પોતાના
આવીને વીધે તે કીરતારની અંદગી કરવી. તે હુંકળખડી
એ તે રહેઠી ભગ પીતાની મદદ માંગવા બેઠી.

પ્રાંચ દસ મીનીટ વીતી ગઈ, અને હજુર તેણીના ભ
રપાર આવશે નહીં. તોફાંન બાહાર કુંકડું હતું, અને
રીંછે પોતાની અથાક હીલચાલ ઝ્યારડામ જારી રાખી
હતી. એકાએક જુપડીના દરવાજાની નજદીક પગલાંનો
અવાજ આવશે, અને રોલકની બધરીના કાંન ફાડી નાખે
જ્યો એતવણીનો અવાજ જ્યો તેણીના હોત બાહાર પડશે
કે તેની સાથેજ તે દરવાજા ઉઘડશે, અને મીઠો રોલક દા
ખલ થશે.

વરસાદથી બંકુની આંખ ખરાબ નહીં થાય તેને વા
સતે રોલકે બંકુને જાણીની હેલથ ધરી હતી, તેથી જ્યો તે
ની નજર પેલાં રીંછની ઉપર પડી કે તે વખતે પોતાની બંકુ
કને ખભાં આગલ લાવવાને તેને વખત નહીં મળ્યો; કાંએ
કે ધણુકરીને એક રોશનીના ચમકારની મીશાલે પેલું રીંછ
કુશ્યુ અને મીઠો રોલકને જમીન ઉપર નાખી રીશે, જ્યાં
તેઓ પોતાના જીવની કસાકસીમાં એકએકની ઉપર ગમડવા
લાગા. જેઠે મીઠો રોલકને એકાએક ધમરાવામાં આવશે
હતો તોપણ આ વખતે તેનું માહા બલ સારી સેવા બજા
વવા લાગું.

તેઓ પોતાના જીવને વાસતે તે કચર લડાઈમાં એક
એકની ઉપર લેટવા લાગાં, અને રોલકે પોતાનો જમનો
હાથ રીંછની બલાથમાંથી હોડવવાની તનવીન કીધી કે ને
મી તે પોતાની સેકારી છરીને કબજામાં લઈ સડે; પણ રીંછ
તેના ખભાં ઉપર ને બલાથ મારી હતો તેથી તેને માલમ
પડીયું કે એ બનવું ઘણું મુશ્કેલ છે. તેની બંકુ પેલા બ
પેડાની સડેઆતમાંજ જમીનપર પડી હતી, અને હમણાં
તે બાહાર નીકળીએથી થોડે તકાવતે પડેલી હતી.

પેલા માલ ઉપરથી મીસીસ રોલકે ઘણી બળબીત
મીતાથી આ બખેડો જ્યો; પણ ખરા પેયાર અને નાઉમે
દીધી તેની દીપત પાછી સજીવન થયા બાદ તેણીએ પોતાના
ભરપારની છંદગી બંધાવવાને વાસતે પોતાના જાનને જો
ખમનાં નાખવાને દરાવ કીધી. ડોકરંઓ જ્યાં હતાં તે
ચાંચ તેઓને શાંત રહેવા કસાવીને પેલીએ બારવડીઓ પ
કીધી અને જુપડીની જમીનપર નોકાવી દીધું. એક પલ
વધારે—અને તેણીના હાથમાં બંકુ આવ્યો, અને ને વખતે
પોતાના ભરપારને જોખમ પોડેલીઓ વગર થોડી મારવા
ને બની શકે તે વખત તપાસન હડી.

પેલાં રીંછે તેણીની તરફ જોયું, અને ધમકોનો ધુરવા
નો અવાજ કાઠાડશે. પોલાદના લોહડાંની મીશાલના હા
થથી પેડીએ બંકુની અરકણુ મેંચી, અને તે જુપડીમાં
એક થોડો ધણુલણુ કરીને અવાજ થશે. જ્યારે હુમલે
વીત ખાતો ખાતો ત્રાલા ઉપર ગયો ત્યારે પેલું રીંછ જના
માથામાંથી થોડી અરપાર ગેઈ હતી તે મુલેલું પડેલું, અને
મીસીસ રોલકે પોતાના ભરપારની પાસે બેસી તેના જખમી
ધણાં ખભાંને પાટા માંધતી નજરે પડી.

મીઠો રોલક કંઈ ઘણો ખરાબ રીતે જખમી નહીં થયો
હતો, પણ અડવાડીઆની આખરીએ તે પોતાના કામ ઉ
પર જવાને શક્તીવાન થયો હતો; અને તેઓની આખી
છંદગી (ને લાંબી અને આખાદ હતી) તેમાં તેઓ એકએક
ની આંગલ પોતાનાં અનગમતા મેડેમાનને વાસતે વાત કર
તાં હતાં. ["મોબિલસ."]

શોઠ ૧૦ રીઠ

જાડી ચાંમડીના જ્ઞાનવરો.

આ ચોપાનીયાનાં ગોઆ શાલના આકામાં વાગેલ
નરાંં પરાંણીઓ વીધે એક દુક હેવાલ હુમે લખશે હતાં;
અને હવે જાડી ચાંમડીનાં કેટલાંક પરાંણીઓ વીધે ઘણો દુક
હેવાલ જણવાની રજા લેલએ છઈએ. આ પરાંણીઓ
વાગેલતાં નથી, તોપણ વાગેલનારાં જ્ઞાનવરોની માફક તે
આનાં ઘણુંખરાંઓનું ગુનાંન માતરે વનસપતી ઉપર
જઈ, અને તેવાં ચોપાંગાં.

૧—થોડો.

જાડી ચાંમડીનાં પરાંણીઓના એજ વરગનાં ખીજ
પરાંણીઓનાં જેટલી એની ચાંમડી જાડી નથી તોપણ થો
ડા પેલેલું નામ ધરાવેછે; જના ઉપયોગ, માથમલણુ, અ
ને ખુબચુરોના લખાણીની ચોપડીઓ ભરપડીછે; તેથી તે
નો શબ્દો હેવાલેતા નહોત પણ તે વીધે જાણવા લાયક થો
કુ પણ મારે લખવું નેઈએ; તવારીઓ ઉપરથી માલમ પ
ડેછે કે થોડો ઘણા અશલનાં વખતથી આપણુ માણસાત
તનાં ઉપયોગમાં આવેલેછે. ઘણા અશલના વખતમાં થો
ડાપર શવારી નહીં કરતા, પણ નાહતી ગાડીમાં એકથી વ
ધારે પણ બેડીને લડાઈ કરવાને માલ હતા. શરવેમાં વ
ખાણવા લાયક થોડો અરખસતાનાં અરખી થોડો છે. અરખ
લેછો તેવાના થોડાને એક તેઓના કુટુંબમાંના શાથી ગણે
છે; તે થોડા તેઓના તંજુમાં આપછે, તેવાના ડોકરંઓ
ની વચમાં આવેલેછે, ને ડોકરંઓ જમીની ધાસતી વગ
ર તે થોડાની ગરદન સાથે વધગી કોટી કરેછે; તેઓ આખ

ક અપવા સોદી કદાચન વાપરેછે. પોતાના ઘોડા તરફથી
 ખન ફેવી નાખે એવો આશય કોઈન મલશે. એક આ
 રખને વીશે એવુ કહુવાયછું કે તેનાં આંગપરનાં સઘવાં
 કપડાંની કીમત ખાતર શતર ફૂડીઆંથી વધારે નહી હતી.
 તોપણ તે જે થોડીપર શવાર હતા તે થોડી વેમાંતી લેવાને
 એક શખે જે કાંઈ આપવા માગ્યુ તે થોડુ હતું, અને
 પેલા શવારે જણાવીયું કે “તેની થોડી જીંદગી કરતાં પણ
 ઘણી વાલુંલી છે.” અમેરીકાનાં લાપલાડા અને પેરેચુ નાં
 ખનાં દેશોનાં જંગલી ઘોડાઓના મોઝાં ટોલાને ટોલાં ફરેજે,
 અને ફાંચાથી પકડવામાં આવેછે. ફલાન્ડરસનો ઘોડો જે
 રાત્ર અને વનનદારછે. આ પરાંજીના મોહલામાં પડતાં
 કદમો કોઈ અજાના સખસનુ ધ્યાન મેંસવા વગર રેહતાં
 નથી ચેટલાનડના શૈલટી ઘોડી ઘણા નાહુના એટલે કોઈવા
 ર ફક્ત ચોતરીસ ઇંચન હોયછે, પણ તે ઘણા મજબુત
 અને ફરેલ પગનેછે, જ્યો તે તેની પોકપરનાં સવારને ઘ
 ણીન શરતોનીથી ભયકાર ખડકીની ઉપરથી વચ્ચાર કરે
 છે. શરતનાં ઘોડા વીશે એવું કારવાંમા આવેછું કે
 તેનું જીન આશ્વસતાનમાથી પેલા ઘણું છે. ઘોડાની
 મોકશ જગાનું ફેંકાંયું નથી, પણ ઘણું કરીને ફુની
 ચાંના સરવે ભાગમા થોડાછે. ઘોડાના શરીરના બોધ
 વીશે કંઈ જાણુ લખવાની અમગત નથી કારણ કે તે
 શરવે એવું જાણેછે. ઘોડાની ઉમર દાંતપરથી જાણુ
 છે. વછેર પેલા ઘયા પછી આશરે પંદર દીવશે ફૂડીઆ દાં
 ત આવેછે, હડી વરશ પછી આગળા દાંત ફરીથી આવેછે,
 સાડાતરણ વરશે તેની આસપાસ બીજ મે આવેછે, અને
 સાડાઆર વરશે તેના ખુનામા આવી પુરા થાયછે; પણ સાડા
 તરણ વરશે ત્રીચિના જડખાં ઉમેછે, અને થોવે વરશે ઉપરના
 છ વરશ શુધી દાંત અણીઆરા રહેછે, અને દશ વરશે છા
 લાવા માંડેછે. ઘોડાની હાનરી નાહુનીછે, અને તેમા એક
 જાતનો પડરો હોયછે જે તેને વાંચીટ કરતાં અપડાવેછે. થો
 ડી અગ્રીઆર ખાસ બચાને પેટમા રાખી જે એકથી વધારે
 કદાચન જાણેછે.

નરગેશ

રૂશીઆની રાણી કેથેરાઈનનું ઘાટકીપણું.

રૂશીઆ દેશ કરતાં કોઈ પણ બીજા દેશમાં તીપાંના
 રાજાઓનાં કામેદાને સાચુ આટલા બધા જીનાહા જીવન અ
 થવા ખુનો કરવામાં આપ્યાં નહી હશે. તેની તવારીખનુ દરએ
 ક પાનુ ભયંકાર નીરદયપણાથી ભરપુરછે, કે જેનુ બીઆન
 સાંભળતાં કોઈપણ માણસનુ હૃદય પીગળીયા વાના રહે નહી.

બીજા કેથેરાઈનનું કે એમર હતી તોપણ તે રસી
 આના આગળા રાજા અને રાણીઓના જેવાં જંગલી કા
 મો કરવામાં કાંઈ એાછી ન હતી, અને જો કે ફુનીઆ તે
 ના લામખા અને વપળીયારી રાજાનાં ક્રેલાં જાણના ખુન,
 ઘયાં તે વીસે પુરતી માહેર ધમે નહી તોપણ જે કાંઈ અજા
 લાલામાં આવયુછે તે માણસ જાતને કમકમાથી ઘુલવવા
 ને અસ છે.

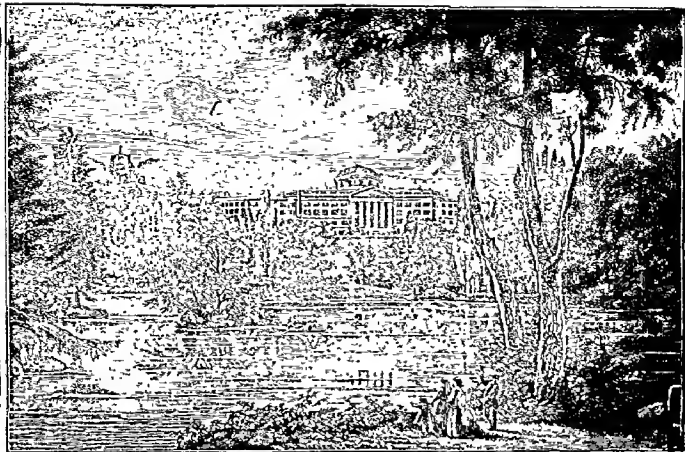
આવા દેશાત ઉત્તપન કરે એવા દાખલાઓની એક
 મોટી ટીપ થાય પણ હાલ તેમાંનો એકજ બનાવ જીવાન અને

ખુબસુરત દેરાકેનનાંદના ગાદી ઉપરથી ઉઠાડી દેવા તથા
 તેણીનું ખુન કરવાને બનાવ લઈએ.

આ શાહાજદી આહારાણી ઇલાઈઅમેથની બેડી હતી,
 અને તે તેણીના લડાઈ ખાતાના ઉપરી જનરલ રેજીમેન્ટ
 કી સાથના છુપા લગનનું ફલ હતું. તે બચગીમાં પોતા
 ની મા સાથ રહેતી હતી અને પછીસા તથા ગમ જે નેમ
 મેલવે તે સરવે તે ભાગવતી હતી. જેન જેન તે ઉમરે પો
 હામતી ગઈ તેમ તેમ તેણીના મીડા સવલાવથી તથા મે
 હદ ખુબસુરતીથી લોકોનુ ચીત પોતા તરફ ખેંચવા લાગી.
 તેની માએના મરણ પછી તેની કોઈએ દરકાર કોષી
 નહી; અને જરે કેથેરાઈન ગાદીએ આવી તોપારે તેને મે
 હેલમાથી છાટી ખુડી અને મોસકો ખાતે નઈ રહેવાના હો
 કમ કીધા, કે જે જગા રાણીના હોકમ વગર છોડવાની
 ખના કીધી હતી. આ શેરેરમાં તેણે થોડાં મોસ ગુજરી
 આ. આ વખતે એક તવાંરીખ લખનારે તેણીનાં વીસે ની
 મે પરમાંજી લખયુછે: શાહાજદી આ વખતે અંદાર વરસ
 ની હતી તેણીના ઘાટ ઘણેનુ જોમીતો હતા તથા ચેરેરા
 માં કાંઈ પણ ખામી ન હતી. તેણીના રૂપાળા ચેરેરાથી
 તેણીના ખાલ તદન જીદાન હતાં, જે તેની સંરખી ગરદન
 અને અરક જેવો ખભાંપર નાગની માફક લંકતા હતા. તે
 નાં કમાનદાર ભવાની નીચે જીની આંખો પોતાનું તેનું દે
 ખાડતી હતી અને પોતાની ખુશીમાં વધારો કરતી હતી.
 શવભાવ તથા તખીયત તેણીના આંગના જેવાન મીડાસ
 તથા અંદામે ભરેલા હતા. અને તેણીની એકસરખી ન
 જરથી સરવેના પીપાર પોતા તરફ ખેંચતી હતી.

ખચારે મોસકોમાં રહેતી હતી તે વેલા તેણીની એક
 પોલક ઉમરાવ સાથ-આલખ થઈ, જેનું નામ “કાનુટ
 રેડગીવીલ” કરી હતું. તે ઘણે પછસાવલો તથા છુપીવા
 ન હતા. તે રાનદરખારમાં ઘણા ખટપટીઆ ગણાતા હતા.
 એક વખત અમજીય તેની જાણમાં આ શાહાજદીની આ
 ગલી હાલત આવી તે ઉપરથી તેણે એકદમ ઠેરાવ કીધાં કે
 એને ગાદી ઉપર બેસાડવી અને કેથેરાઈનને પદભૂશટ કરેવી.
 તેની પેટેલી મંતવખ એ હતી કે આ શાહાજદીના વીસ
 વાસુ તથા બીજા માકરોને હાથ કરવા કે જેઓ તેણીને આ
 વાતમાં થું થું કરવુછે તે વીસે આગાહ કરે. તેઓએ તે
 ને સમજવીયું કે, તે અનરા આહારાણી ઇલાઈઅમેથની મે
 ડી થાય તેથી હાલમાં જે રાણી રાજા અલાવેછે તેનાં કરતાં
 તેના દાવો વધારે સુસતકીમછે, અને બીજું એની બહેર કી
 ધું કે તેની બાહેપરી કરી એક ઉમરાવ તેને ગાદીએ બેસાડ
 વાને તઈયારછે.

આમા રસીઆમાં કેથેરાઈનના છુપા જાનુસો કરતા
 હતા તેઓએ રેડગીવીલની આ મતલબ સોધી કાઢીડી; તેથી
 શાહાજદી સાથ તેને રોમ નાહારી નવાની કરન પડી.
 આથી કેથેરાઈન ઘણી ચીરડાઈ ગઈ, અને શાહાજદીના દો
 સતાં તથા માકરોને પકડવાને હોકમ કીધા; જેમાંથી થોડા
 એકને ગરદન મારી અને બાકીનાને દેશનીકાલ કીધા. “તે
 વીની વીસે મેહનના પુલ ઘણુંનુ પુરા હાલ ધયા. રેડગીવી
 લની માલ મીલકત નખત કીધી તેની તે તથા શાહાજદી ઘ
 ણીન તંબોમાં આવી પડયાં. તેઓ પાસે જે નવાહીર ઉ
 ટું તે વેચી પોતાનું ગુનશાન કરવાં લાગાં અને રસીઆના

વીલિયમ હા.

મીયલ હા ૨૦૨

રાન તરફથી તેઓ વીશે શું ઉપાય લેવાય છે તેની ખબર કા હાડવા રેડગીવીલ છુપા લેખાસે પેલ'ડ ગયો. પેલ'ડમાં તે આ વખેએ એવી ખબર તરત પ'ચરાઈ; પણ તેને પકડવા ના ઉપાય લેવાને બદલે ક્યેરાઈનના આડતીઆએએ તેને આદર સતકાર કીધા અને એકું નજીવીઈ' કે અગરએ શાહાજદીને રસીઆમાં પાછી લાવી આપેતા તે (રેડગીવીલ) ની સંધવી ચીલકત તથા માફી મલે. આડું દુરાટ કાંમ ક રવાને તેણે આનાકાની કીધી, પણ એવી કચ્છાલત આપી કે હવે પછી તેણીના વીસે તે કાંઈ કરશે નહીં તથા યખરા ખેંમ થે નહીં. આ તેની કચ્છાલત ઉપરથી તેને સારવે પાછું આ પીધું અને માફી મલી.

હવે આ વખતે ક્યેરાઈને પોતાના નીરદોશ હરીફને કાંઈખી પરકારે પોતાના કબજામાં લેવાને ક્રેડાવ કીધો. આ ડું કામ કરવાને એક માણસ તઈયાર હતો. કાઠંટ ઓરલો કે બીકુ નહડફીયું. આ માણસ ઘણેાન હુશીઆર, ખુબ સુરત અને બોલવા આલવામાં પકડાં હતો.

શને ૧૭૭૧ ની આગેરીએ તે રોમ થોડેરમા ઉતરી થો અને આ તેનાં થાતડી કાવતરંમા મદદ કરવા રીજાસ નામના એક શખસને ઉભા કીધો. રીજાસ એકદમ શાહા જદીના મકાનમા ગયો કે જે ઘણું ન હલકું તથા થોડેરના એક મુનામાં આવેલું હતું. તેણે દેખાડ્યું કે તે પોતે એ ક રસીયા ફેશના અમલદારછે અને શાહાજદી તેની ખરી હુકદાર રાણીએ એકું સમજ તેણીને માન આપવા આવે પાછું, અને એકું ડોલ ધાલીયું કે તેણીની આવી કંગાલી અત હાલતથી તેની છાતી કાઠી બપછે માટે તેણીને કાંઈ મદદ નેહએતો તે આપવાને તઈયારછે. પોતા પાસ કાંઈ ન હોવાથી આવી અવસથામા શાહાજદીએ તેની અરન ક છુલ કીધી.

જરે આ નાપાકે પોતાના રસતો મોકલો જ્યો તારે તેની આગળ જાહેર કીધું કે, કાઠંટ એલેકડ્રીસઓરલોઈ મરનાર માહારાણીની યેટીને તેવું તખત પાછું અથાવવા ને જે કોશીશ કીધીછે તેનીમા તે સામેલછે. ક્યેરાઈનની બુરી માલથી આખું રસીઆ કંટાલી ગયુંછે અને કાઠંટ ઓરલોઈ તેણીના કટો વેરીછે. તેણીએ કાઠંટ ઉપર પુરતો ભરોસો રાખ્યો અને સરવે કામ તેની મારફતેન કરવું. થો ડા વખતમા તેણીને માલમ પડયે કે આખા રસીયામા બ લલો ધઈ રહેશે અને તેણીના વડવાનું રાન તેના સવાથી નમા આવશે.

આવી લલવાવાનારી દરખાસતથી આ નાઈન શાહા જદી લલકાઈ ગઈ. તેણીને રેડગીવીલના કહાથી તેના આ કરો તથા બીજા માણસોએ એવું ન જણાવી મુકીયું હતું કે રાનખર તેનો હુકમે, એ ઉપરથી પોતાનું વેર લેવા તથા પોતાપર શુનરેવા ગેરધનસાફીને બદલો મેલવવાને તે ઘણી આગુર હતી. ઓરલોઈના આખાર તરે કેટલોછે તે વીશે સુધી રીતે જાહેર કરી તેનો ઉપકાર માનીયો અને તે જે ક હે તે પરમાણે માલવાને કચ્છલાત આપી.

એક બે દાહાડા કરી, કાઠંટ ઓરલોઈ, જને તે ઓલ અતી ન હતો તેને તેણીની હુલ્લર રાખલ કીધો. તેના દે આપથી તે છક ધઈ ગઈ. તેની ભપકાર રીત ભાંત, લલ આવે એવી બોલવાની ધપ છપ અને તેણીના લાભ સ્થાં જે

આગુરતા તે ખતાવતો હતો તે સાઝ તે તેના ઘણા આખાર માંનવા લાગી. થોડાએક દાહાડાની દોસતીમા કાઠંટને તે છીના ઉપરના પીપાર જાહેર કીધો અને કમનસીબે એવો આતશ તેણીની છાતીમા પણ સલગીયો હતો તેથી તેણીએ તેની સાથ પરણવાને કચ્છલાત આપી. તેણીએ એકું ધારી યું કે, કાઠંટ ઓરલોઈની સાથ લગન થવાથી, ક્યેરાઈન તેના નાશ કરવા અથવા હેરાન કરવાને જે કોશીશ તથા કાવતરં કરેછે તેનો અટકાવ થશે. ઓરલોઈએ એકું ડોલ ધાલીયું કે લગનની કીરીયા મુનાની લોકાની રીત પરમાણે કરવી; તે ઉપરથી કેટલાએક છુપાએને મુનાની પાદરીઓના લેખાસ આપી આ ડોંગ ભરી કીરીઆ કીધી.

આ લગન પછી થોડાએક દાહાડા રહી ઓરલોઈએ એકું નજીવીઈ' કે તેઓના એકએક સાથ રહવાની રસીઆના છુ પા જમુસો તેઓ ઉપર શક લઈ જશે માટે કોઈ બીજે થો હેર નઈ રહેવામાં ડાહાપણછે. આ તેના બોલવાની મતલ બ ખરો પીપાર તથા દુરમ્દરશી દેખાડે એકું ધારા શા હાજદીએ તેને નજીવીઈ' કે તેના કોઈખી હાકમ પરમાણે માલવાને તે તપારછે. આવા તેના નીરદોશપણ તથા વી શવાસથી, ઓરલોઈ કરતાં કોઈ બોલા મુની અથવા વખર છાતીના માણસમાં દયા આવીઆ વના રહે નહા; પણ તે ને બદલે પોતાની કોશીશમાં આવી રીતે સેહેલાઈથી ફાવેછે તે સાઝ મથન થવા લાગે; અને પોતાના ભાઈ કાઠંટ ગરે ગરી ઓરલોઈપર નીમે પરમાણે એક કાગળ લખીયો:—“હું જેમ ધારતો હતો તેના કરતાં મારી ફતેહ ઘણીન સેહેલાઈથી મલેછે. શાહાજદી ઘણીન બોલીછે, અને થોડા વખતમાં મારી મુસાફરી નજીવીઈ સાઝ કરીશ. મારી ઘણી ઘણી સ લામ માહારાણીને કહેજો અને મારી બાઈરીને લાએકું એક સાઝ મકાન તયાર કરવાનો હુકમ આપજો !!”

આવા ચંડાલ પાંખો, જે આસતે રહી પોતાનું કલે જીં યંડું રાખી આવી રીતે લખે તેના જ્યો દુખડ આખા ફનીઆમાં કદામન મલી આવે; અને આવા નીરદય મા છુસ, ક્યેરાઈન જેવી રાણીના ખસલતદાર તરિકે કીક કાં મ આવે.

આવા કાંમને પુરવું કુવત ખલવા સાઝ એક વાહાણ ને કાફી ઓરલોઈ જે થોડેરમાં હતો તાંહાં મોકલાવો. શા હાજદી આગલ આ કાફલાના સરદાર વીસે એકું નજીવા િં કે તે પણ આપણ સાથ બજવામાં સામેલછે અને તેના કાએદા સાઝ મદદ કરશે. તેને આ કાફી જાવાને પોતા ની મારત દેખાડી, અને એકું નજીવીઈ' કે હવે પાછા યું શું ઉપાય લેવા તે સાઝ નકી કરીયો. શાહાજદીએ તેના સાથ વાહાણપર જવાને કહું અને તે રવાના ધઈ.

(એકું સાંપણછે.) ૬૦

વીલેમસહો અને ચીસલહરસંદ.

ફ્રાનમના માલ માંડાં ભાએગના યેનયાહા નેપોલી અનેને નરમના સાથની લડાઈ પછે એક કેરી તરીકે જતો આ અકમા. આપણે ચીતારાયો હતો. હવે તે કેરી તરીકે નરમનોમા કાંડાં ગયો અથવા તેને કાંડાં લઈ જવામા આ

વધો તે જગાતું ચીતર પડેલના સફામા આપીએ છઈએ. અર્થને તેનીજ હેઠલ એક બીજાં ચીતરમા બીજું મકાન આપયુંછે, કે જે એ શેનશાહની રાણી યુલનીતું ઈંગલડ તું મકાન છે. સેનશાહ કેદ થવા પછે, પારીસના હોકેએ બલવો કીધો અને રાણી યુલની જે પોતાના વરની તરફથી રાજ કરતી હતી તેને પોતાના ફરજદ સમેત પારીસથી ના હારી નહું પડયું, તે ઈંગલડ નજીકે થરમા દેશનીકાલ રહી હતી અને હજી રહેલી છે તે થર, તેમજ તેના ખાવીક ના કેદખાનાતું થર બંને આ સફાપર પાસે પાસે ચીતરયાંછે.

શાનશાહના કેદખાનાને મેહેલ વીલેખસહી નામના છે. તે જરખનીમા હેસી કેસલના પરગણામા એજ નામના ગામ મધે આવેલો છે. તે જરખીનથી આસરે ૭૫ માઈલ દુર એક ખેલાં અને મોટાં મેદાનમાં શુંદર બાગ તથા પાંણીના એક મોટા સરોવર આગળ આવેલોછે. જરખનોએ નેકે નેપોલીઅનને કેદી તરીકે પકડયેા, તો પણ તેના દરજ પરમાણે તેને ઈનતથી રાખવાની પુર મેડવણ કરી હતી. તેથીજ તેના કેદખાનાને ખારે આ શુંદર મેહેલ પસંદ કર્યો હતો, અને તેમા શેનશાહને એક મહારાણી મીશાલની માવજતથી રાખ્યો હતો. તાંહાં તે કે વી રીતે રહેયો હતો તેના રુક હેવાલ લડાઈની તવારીખ ઉપરથી હુક ઉતારીએ છઈએ—

“તારીખ ૫ મી સપ્ટેમ્બરની રાતના સાડાનવ વાગે શાહ વીલેખસહી આગળ નજીકે પોહ્યાંઅથવા નજીકાં ખાન ખાતર એક લશ્કરી ટુકડી દબલ્યામા ઉભી હતી અને શાહ ને આવકાર ખાતર વાનં વાળાંએએ વગાડી એક ગીત ગા કું. શાહ ઉતરયો, સરવને પાછી સલામ કરવા લાગયો. સરેસન ઉપર કેસલનો હોકેમ અને બીજા મોટા એપેદારો હાજર હતા. હોકેની માલમલણ આ વખત ઘણુંજ વખાણવા નેગ હતી. સરવ ચુપ ઉભા હતા અને નજાની અડચણ વગર શાહ માલ્યો. શાહ જેવો મેહેલ આગળ ગયો તેવાજ મોટા મોટા દરબારીઓ અને બાદશાહી ખાનદાન ના નરો પોતાના ખાન દરજજના ચળકતા પોશાક સાથે સર નમાવી ઉભા અને મોટા ખાન સાથે એક બંદીવાન તરીકે નહીં પણ એક બાદશાહી મેજબાન તરીકે શાહને મેહેલમા દાખલ કીધો અને આપેા મેહેલ તેના હસતકમા સોંપી તે ના હોકેમને તામે થવા સરવે અદબ અદાથી ઉભા. આ વી તરેહતું ખાન હાલના મુકરેલા વખતમા બાદશાહી બંધ વાઓને મળેછે. કારણ શાહ પોતાના તમામ બાદશાહી સરનજમ સાથે હરદેકના મુકામ ઉપર આવયો હતો. તે ની સાથ નજીક ૯૦ થોડા મેસે એસુમાર ગાડીએ હતી. શાહને મરજ પડે તપાંહાં ફરવા હરવાની, નામ રંગમા સામેલ થવાની પુરતી છૂટ હતી. પાસેના ચીતરમા વીલેખસહીનો બુશનુમા દેખાવ ચીતરયોછે. એ જગમા ઘણી રબી આમનથી, ઘણી તંદરોસતી બખ્શનારી અને વળી ઘણી એકાંતછે. રાજા ઉલીખખનો હોકેમ હતો કે શાહ આવી એ મેહેલમા રહે તપારે એની આસપાસ ફરતી વાડ ભરી લેવી કે હોકે તપાંહાં નવાને હીજાત નહીં કરે અને નજાની શાહ ને કંઠાવા જેવું થઈ ન પડે. એ જગ્યાની આસપાસ બીજું કંઈજ નહીં પણ મહાહો, ખીણ, નંગેશ અને શુંદર નહાના ગામડાંએને દેખાવ નજરે પડેછે અને નજીકે જ

ગયા એ મેહેલને લગતી આસપાસ છે તે જગ્યામા એક પુરાણો કીલોછે, તેની સાથે એક ખાંદી અડેલીછે, એક જીહલ તો પુલ અને એક ખાલી ચોકછે.”

“એ ઘણેજ સાદી હાલતમા રહેતો હતો તોપણ પોતા ને ફરવા હરવા સાડે કેટલાક માઈલની મેહલવાડા. હતી તે થી સરવે આસપાસના હોકે તેને વારેધડીએ દેખતાં હતાં. એના રીસાલામા એક અમલદાર, જે નના હાથ હેઠળના સરદારો, એક રજુસીંગડું કુકનાર અને બીજા એકતરીસે માણસો હતાં. પોતાના કેદખાનાનાં મેહેલાં દહાડાતો એણે પોતાના અમલદારો સાથે ફરવા હરવામા લાહડયા હતા. ખાવાના, ફસરત કરવાના અને સુવાનાં કલાકોમા તે ઘણેજ ચોકસ હતો. એની તનદરોસતીમા બીગાડ થયેલા માલખા ન કરતો હતો. એક વર્ષ એની આગળજ રહેતો હતો તો પણ પોતાના મેહેરો હસંતો રાખી તે વારેધડીએ ઘણી ચપળતાથી થોડા ઉપર કુદી મહલકતો અને ઉતરતો હતો. પોતા ની નખળી તનદરોસતીને લીધે જ એમરાડાં એ રહેતો હતો તે એમરાડો બાકી કરી ગરમ રાખવામા આવતો હતો. એક રાતના એક નજી ફાટી ન્યો જે બાક એમરાડાંમા ઘેરાઈ રહેયો તેથી શાહ અને તેના નફરો યુગળાઈ ખરવાની ધાસ તીમા આવી પડયા હતા. આ એકાંત જગ્યામા એની પી તરાઈ મેન હેગીલતની ઉમરાવજદી એને મળવા આવતી હતી અને પોતાની રાણીને પેગમ લઈ હોકે કીકળી તપાંહાં આવી હતી તેણીની સાથ નેટ લેતો હતો.”

થોડાક મહીના સુધી વીલેખસહીના કેદખાનામા રહેવા પછે તથા રાણી યુલની એકવાર તેને તાંહાં મળી નવા પછે, શાનશાહને ઈંગલડમા પોતાના કુંડુંબ આગળ નવા ની રજ નજી હતી, નથી તે વખતથીજ ચીલેખસહીએ આ તે આવી રહેયો હતો. એ નામીએ મેહેલ કેટ પરગણામા આવેલોછે. એ મેહેલમા સર ફ્રાંસીસ વાલસીંગામ અને નીકોલસ એકેન જેવા પુરોગાનો નનમ થયેલોછે. એ જગ્યા અસલી અને ખાનદાનવાલી ગણાયછે. રાણી એલીઝબેથના વખતથી તે નજીપણીછે. પચાસ વરરા ઉપર હીઆં આસહીયાને એલચી શાહાંજદો એસરત હેગી રહેતો હતો. એની આસપાસ ખેલવાની જગ્યા અને ગાડોની શુંદર ઘડા સાથેના બાગ અને મેદાન આવેલોછે. આપણી તરફથી એક પારસી ગરહસય ખીંડ અરદેસર હાંરખજલ શંતિક એ મેહેલમા રાણી યુલનીને મળી આવવાછે.

કારબાન.

હીઆં એક હીરો છે. રાજા અને રક, મોટાં અને નાહનાં સાથે તે કીમતી ગણેછે. એકેએક એસરત પોતાના અંગને હીરાથી સજીવારવા માટેછે, પણ એટલી કીમતી જે મીન તે શું છે? એ કાંઈજ નહીં પણ કોલસો છે. વાંચનારી બાનુએ કદાચ અજબ યાદ પુછે કે કોલસો તો કાકો હીકાં નેવો છે, તે અને આ ગ્રેહોહાર, સફીદાર, પાસાદાર, રોશનીના રંગે ફેંકેતો, શુંદર હીરો એક કેમ હોય? પણ તેમજ છે.

રશામ્લે શાસ્ત્ર સાખત કરા આપણું કે હીરો, એ યોગો કો લસો છે, તે "કાર્યાન" છે.

આકસીનન, હાઈડ્રોજનન અને નાઈટ્રોજનન નામના જે હવાઈ તત્ત્વોની સમજ આગળા અંકોમાં આપી છે, તે તત્ત્વ હુનીઆની ઘણીક વસ્તુઓની બનાવટમાં આવેલું છે, અને તે તત્ત્વો આપણી સાધારણ હવા, પાણી, ઝાડપાન, જનવરો ઇતીઆદીમાંથી મળી આવે છે, તેમનાનું નવું એક અગત્યું, ગોડું, યોડેલું તત્ત્વ કોલસાની જાતનું છે, જે ને રશામ્લે શાસ્ત્રની ભાષામાં "કાર્યાન" કહે છે. હીરા માં એ તત્ત્વ નીરાલું અને સવધ હાલતમાં મળી આવે છે, પણ કાલાં સીસામાં, કોલસામાં, લાકડામાં, ચરખીમાં તથા બીજી વધારેમાં એ તત્ત્વ બીજી હવાઓ તથા બીજાં તત્ત્વ સાથ ભેલાયલું મળી આવે છે.

અંધ વાસણમાં લાકડું, કોલસો વગેરેને બાલવાથી કાર્યાન છુટી પડી મળી આવે છે. લાકડાંને બાલતાં જે કોલસો મળે છે, તે વળી-કોલસાને બાલવાની ઉપજથી જુદો છે, અને હાડકાંને બાલવાથી જે કોલસો બને છે, તે ચરખી ઇંચા તેલને બાલવાથી નીપજતા કોલસા (મેસ) થી જુદો છે. પણ તે સઘળું કાર્યાન છે અને જુદી જુદી વસ્તુઓને બાલવાથી તેમની બનાવટમાં એ તત્ત્વને મળેલો મોટો ભાગ આપણું જોઈ શકીએ છીએ. એક લોકોમાં પવનને અધારે આવેલો હોય તેમાં લાકડાંવાળા કોલસાને બાલે એ તો તેના આતશના ગાંગડા બને છે, તે અતીશય ગરમી આપે છે, પછે કોલસો તદ્દન ગુમ થાય છે અને રાખ બાકી રહે છે.

હવે જો આ કોલસો તદ્દન નીરમલ હોત ખ્યાને તે મા ફક્ત કાર્યાનનું હોત તો તેને બાલવાથી રાખ પડત ન હી, મંગર કાંઈ પણ બાકી રહેવા વળા તે ઘસણો બની જાત. નીરમલ કાર્યાનની ખાશીએત એ છે. હવે તે કાર્યાન કાંઈ જમણું? રશામ્લે શાસ્ત્ર તેની સમજ એમ આપે છે કે હવામાં આકસીનન સાથ કાર્યાન મળી જાય છે. "કાર્યાનીક આસીડ" નામની હવા બને છે. કોલસાને હવામાં બાલતાં જે ભારી તાપ લાગે છે તે આ કીરીઆ વગેરે થાય છે. કાર્યાનનું આકસીનન સાથ મળી નવું ગરમી પેદા કરે છે. તે હીઆં સુધી કે આપણા શરીરની ગરમી પણ એજ શબ્દથી પેદા થાય છે તે વાંચનારી બાંતુએને અને આગળ સમજાવેલું છે.

સાધારણ હવા માટેલાં બેકાપલાં આકસીનન સાથ બલતી વેળા કાર્યાન ખાતર આતશનોજ ચલકાટ આપે છે, પણ નીરમલ અને સવધ આકસીનનમાં એ કોલસાનું તત્ત્વ આંખ દીવાલે એટલા ચલકાટથી બળે છે. આકસીનનના એક અંધ વાસણમાં કાર્યાનને બાલવાથી કાર્યાન સંજોગો ખપી જવા પછે આકસીનનની ખાશીએત એટલી બદલાઈ જાય છે કે તે ને પેટેલાં અગાધીને ઉસકેરનારી હવા હતી, તે કાર્યાન સાથ બલવા પછે અગાધીને જીવતી નાખે છે. કાર્યાનની એક ખાશીએત એ છે કે હવાએત તે પોતામાં યુસી તેપછે અને તેથી હવા, પાણી વગેરે માટેલી ગલી ચી, તથા નહેરને દુર કરવા સાટે કાર્યાન કામે લાગે છે. પાણી ગાલવાના ફીલ્ટરમાં કાર્યાન એવાં કામના છે. એવા એક નાહતા ગમવામાં લઈ કરવાના કાર્યાન ફી

લટર" નું ચીતર હોવાં આપીએ છીએ. અથુ પાકારી ભરેલી હવા વાળી જગાનું નેહર યુસી લેવા સાટે તાંહાં કાર્યાનને રાખવામાં આવે છે. પણ કાર્યાનની સંજોગો અગતની ખાશીએત આકસીનન હવા સાથ મળી જવાની છે અને તેની સંજોગો અગતની ઉત્પત્તિ ઉપર કહેલી "કાર્યાનીક આસીડ" છે. આ રીતે આકસીનન સાથ મળી જતાં કાર્યાન થી આકસીનનના અસલ વજનના વધારો થાય છે, પણ કદમાં વધારો થતો નથી. ૧૬ ગરેનના વજનના આકસીનનથી ભરેલી એક સીસીને ધારાની અંદર ઉંચી વાલવા પછે તે સીસીના પંજારીનમાં નામની ધાતુના ચમચા ઉપર ૬ ગરેન કાર્યાનને ૬ કલવા પછે તે કાર્યાનને સુરજના ભેગાં કરેલાં કોરણોથી બાલવામાં આવે છે, તારે સંજોગો કાર્યાન બની રહેવા પછે તે સીસીમાંની હવા વજનના ૨૨ ગરેન થાય છે, પણ કદમાં ને રહીને તેટલી જ રહે છે, કેમકે ઉંચી વાલેલી સીસીના પંજારી જાંહાં સુધી ચડેલો હોતો તાંહાં સુધી જ રહે છે, અને વધારે ઉપર ઇંચા હોતો આવતો નથી.

હવે ઉપથી કીરીઆથી, ઇંચાને આકસીનન સાથ, કાર્યાનના મળી જવાથી જે "કાર્યાનીક આસીડ" નામની હવા બને છે તેની સમજ ઉપર આપણું આવીએ છીએ. એ હવા શું ચીન છે? આપણા દેશમાં જે હવાને બાહરે કાઢીએ છીએ તે કાર્યાનીક આસીડ છે. ઝાડો જે હવાને દેશમાં લીએ છે તે કાર્યાનીક આસીડ છે. બલતાંમાંથી ધુમાડા રૂપે જે હવા ઉડી જાય છે તે કાર્યાનીક આસીડ છે. કુવાના પાણીને કકડા પડવા પછે તેમાંથી જે ઉડી જાય છે તે અધે કાર્યાનીક આસીડ છે. સોડાવાટર વગેરેમાં ફીણ ચડી આવતી ને ઉડી જાય છે તે કાર્યાનીક આસીડ છે. એ હવાની પેટેલી શોષ સન ૧૭૫૮ માં બલકે કીધી હતી, અને તેનું નામ "નડી લીધેલી હવા" એવું રાખ્યું હતું. એ હવા ઘણી રીતથી બને છે પણ તેના સાધારણ અખતરો આ છે—સંજોગો અગતની અગત અને કાર્યાન આવે છે, તેના કકડાએત એક વાસણમાં એકકા કરી, તે ઉપર "હાઈડ્રોક્લોરીક આસીડ" નામના તેજા નાખે છે, તેમાંથી કકડા આવતીને પછે કાર્યાનીક આસીડ બને છે, તે બીજી સીસીઓમાં એકકા થાય છે.

"કાર્યાનીક આસીડ" હવા જીવન જોતો ઝેરી છે. રોશની અને અગાધીનું પણ તે ઝેર છે. સાધારણ હવાના ચાર ભાગ સાથ જે ઝેરી હવાને એક ભાગ મળે હોય, તોપણ તેમાં યુકેલી બતી જીવવાઈ જાય છે, અને જે હવામાં બતી જીવવાઈ છે તેમાં કોઈ પણ પરાંણીને જીવ રહેતો નથી, જીવોના ચેરાગ પણ તેમાં જીવવાઈ જાય છે. એટલા માટે જીવના કુવા, ઘાંઘાં વગેરેમાં એ ઝેરી હવા છે કે જે હી તે જીવવા સાટે સરસ ઉપાય એજ છે કે તેમાં એક ફાંજીસ ઉતારવું. કુવા સાટે કદનારા અને બીજાં તેમજ કહે છે, તેઓ પેતિ અંદર ઉતરવા આગમ્ય બતીને ઉતારે છે અને જે તે બતી જીવવાઈ જાય છે હવા ઝેરી સમજીને તેઓ ધોતે ઉતરતા નથી. પણ એવાની દાખલા બનેલા છે કે

કારખાનીક આસીડનું જેર ચુસી લીધેલાં પાણીના કાંણીઓ મંત્રણ પામેછે, પણ બીજી છુલવાતી નથી.

આ હવાને પોતાના પીગલાવી રાખવાની પાણીના ખાસીએત છે. કોઈવાર એ હવા પાણી સાથ મળી જાયછે, તે વખતે પાણીને રેડતી થેલા તે ઘણું ચલકેછે. અર તથા કુવાના સઘળાં પાણીના થોડી ઘણી કારખાનીક આસીડના હોપન અને એ પાણીના જે ચોકસ મીઠાસ છે તે એ હવા યોજન છે. ઉકાલવાથી તે પાણી માટેલી એ હવા ઉડી જાય છે, તારે પાણીના ઉપલો સવાદ બંતો રહેછે. બીર, પોરટ વગેરે ખમીરવાળા દારૂઓના જે ચોકસ તીખાસ લાગેછે તે તેમાંની એ હવાથી છે. હવામાં તે દારૂને ખાલસો રાખવા થી કારખાનીક આસીડ ઉડી જવા પછે એ સવાદ ગુપ્ત થાય છે. એ પરમાણુ કારખાનીક આસીડ દમ વારે ફેફસામાં જાયછે તો ખરાબી કરેછે, પણ એ હવા જે અનનાલ વારે હોમરીમાં જાયછે તો ગુણ કરેછે !

સાધારણ હવા આપણા દમમાં જવા પછે તેમાનું કારખાન બનેછે તથા આકસીજન સાથ મળી નવું કારખાનીક આસીડનાં આકારના દમમાંથી પાણુ બાહર આવેછે. એ જેહરી કારખાનીક આસીડ આડ પાનને ગુણગારીછે, માટે આ પોતાના ફેફસાં પાતરાં વારે એ હવાને ચુસી લેખેછે અને તેના બદલામાં આકસીજન હવાને બાહર કાઢીછે, જે સઘળાં જીવનંતેને જરૂરી છે. એ પરમાણુ આડ પાન અને જીવનંતો વચે આકસીજન અને કારખાનીક આસીડના આવલે માવલે સદાનો જરો છે, મેડુને જેઠીની જરૂરી હવા એફેક્ટી પુરી પડેછે અને તેથી તેઓ વચેના અપ્રુદ જ્યો પોતાની મેજને જલવાઈ રહેછે. એક તનદરો સત માણસ ૨૪ કલાકમાં ૧૫૦૦૦ કીલોમીક ઈંચ કારખાનીક આસીડને દમમાંથી બાહર કાઢીછે. એ હીસાએ તે ઘરમાં વસતો હોય અને જાંહાં તાલ હવાની આવ જવ કરતી નહી હોય, તાંહાં એફેક્ટ જણના દમનું આ રહું બધું (૧૫ હજાર કીલોમીક ઈંચ) જેહર એફક્ટ યાં કે દલી ખરાબી કરે તે દેખીતું છે. આજરી માણસોનાં આર ડાખા ગીચ યાં મેસવાની અથવા બારીઓ બંધ રાખવા ની ડાકરો ખના કરેછે તે એ જરેને ખાતરન કરેછે.

હવે કારખાનીક આસીડના કારખાન આવવાયું, અને માણસ પોતે આદલી કારખાનીક આસીડ આવેછે, તારે તે મા કારખાન (કોલસા) નો જ્યો કેટલો હોવો જોઈએ ? આ તપાસ ઘણી અજબજાબ જવી અને રમુલ છે. એક માણસ ના દમમાંથી ૨૪ કલાકમાં ૧૫૦૦૦ કીલોમીક ઈંચ કારખાનીક આસીડ નીકળેછે તેમા ૬ અંડસ કારખાન હોયછે. એ હીસાએ તે માણસ ૬૨ વરશે ૧૩૦ રતાલ કારખાન દમમાં થી કાઢીછે. હવે તારે જો આખી ડુનીઆની વસતી ૭૦૦ કરોર માણસની ગણીએતો ફકત એ આદમીઅત વસતી વર શ દાહરે ૪૬૪૮૨૧૪૮ ટન કોલસો દમમાંથી બાહર કાઢી છે ! માણસ કોલસો બનાવે, માણસના દીકરામાં કોલસો નીકળે એ કેઈ વાંચનારી બાંનુએ ધારયું હશે, પણ ખરેખર તેમ બનેછે, અને વળી તે કોલસોબી આટલો બધો, વરશ દાહરે જા કરોર ટનથી વધારે !

પણ એતો. માણસમાંથી બનતો કોલસો થયે, બીજાં પરાંણીઓમાંથી, આપણાં ઘરોનાં સુહુલાઓમાંથી, આપણા

કારખાનાની બહીઓમાંથી, તથા બીજા હજારો રસતાથી જે કારખાનીક આસીડ અથવા કોલસો નીકળેછે તેના જ્યાંના સુમાર કોણ કાઢીડશે ? ખરેખર એ જ્યો મેસુમાર છે. મ ગર ડુનીઆની વનસપતી તરફ જોતાં એ જ્યો ગમે એટલો હોય તોપણ જરામી બીનજરૂર નથી. જાંહાંબી નબર ૬ રીમે જો તાંહાં આડ પાન છે, અને એવીતો આખી પુરૂથી પ ડેલીછે તે સરવે આડ પાનને આ સઘલો કોલસાનો જ્યો પુરો પડેછે. તે એટલું નહી પણ બલતા પાહાડો વગેરેથી થી પણ ચુદરતે ડાહડેને જેઠતા કારખાનની જોડણ્ય કરેલી છે. એવું કહેવામાં આવેછે કે અમેરીકાના બલતા પાહાડ એશીપાના આડ પાનનો કારખાનથી ગુજરો કરેછે !

કારખાનીક આસીડ આડ પાનને જરૂરી એમ છે કે આડની બનાવટમાં કારખાનનો મોરો ભાગ છે. લાકડામાં, ફળમાં, તરકારીમાં, અનાજમાં, કારખાન સુખીઅ કરીને આવેછે. લાકડામાં કારખાન છે તેથી તે બજવાના કામમાં આવેછે. જેવા તરકારીમાં ખાંડ અને સ્કોરચ છે, તે કાંઈ ન નહી પણ કારખાન છે, જે ખાવાના કામમાં આવેછે જે આપણા શરીરમાં ચરબી વધારેછે. એ રીતે જોતાં આપણે કારખાન બાહર કાઢીએ છઈએ અને તેનું કારખાન આડ પાનમાંથી થઈને આપણા શરીરમાં પાછો આવેછે ! ખોદા વંદ, તારી કરામતનો શું પાર !

પરચુટણ બાબતો.

કેડેપોરની ગપ—એક નગપાએ મે મીઆંઓ મેસી અપસપ ચલાવતા હતા, ને અગાડી તાડીનું પકડીઈ તેા બરે જુવન પછી મીઆંબાળને કેહવાનું થું ? એક મોલશે "મારા બાપે મારા લગનમાં સાંતર કોશનો માડવો બધાવશે" હતા, ને જુવન જુવનમાંથી મારા લગન કર્યાં હતાં." બી જાએ જવાબ દીધો "ભાઈ, મારા બાવાએ જે કાંમ કીધું" તે તારા બાપના કામ કરતાંતો શરસ હઈ. હું દમજુને રહેવાશી છઈ. એકવાર દખનના વરશાદ નહી થવાથી મારા બાપે એક એવો બાલો બનાવશે જે આશખાનને પેહાં મે, તે બનાવવા પછી આશખાન તે બાલો ફેંકી વાદલને મીરી નાખી વરશાદન વરશાદ દખનના કરી ચુકેઆ." હવે મોલ ભાઈ મારા બાપના કામ અગાડી તારા બાપના કામની થું બીશાદ ? પેહલો મોલશે "જુડુ મોલેછે ! તારા મા જરા પણ સમકમાઈ હોયતો બતાવતી તે બાલો તારા બાપે કાંહાં ચુકેલો ?" બીએ એકશે "ભાઈ જરા ધીરો પડ એટલો આકરો કેમ બનેછે. તારા બાવાએ જે માંડવો બધા વશેછે તેમા તપાશીનેજો તાંહાં ચુકેલો." પેહો સુશલમાન માંઈ યાઈ માલતી પકડી.

લાકડરી લઈને હુરામી થયો—એક ગરીબ પુરુશને એકવાર બાવાનું નહીં મલવાથી બહુ કમલવા લાગો તેવા મા એક બપકાદાર કપડાં પેહરેલા પુરુશ બતો હતા તેની પાસે જઈ માગવા લાગો જે "ભાઈ હું ગરીબ છેઈ, ખો દાને વાસતે કાંઈ થરમ કર" પેહો બપકાવાળો ચપસ થો લશે "ગરીબછે તો હીઆં કોણને સતાવેછે. લાકડી લેઈ બે

રાંખી કાં નહીં પાતો." એવી રીતે બોલી ચાલતી પકડી. પેલા ગરીબ આદમીએ વીચાર કર્યો. જે બધાં મારો ધીકાર કરી બપોળે વાસતે થું ઉપાંચે કરવો. એજ વીચારી પોતા ને ઘેર બાઈ એક જુની આખ બંકુક હતી તે લાંબેઆ ને ર સતામા આવી ઉઠ્યો. એવામા એક રાહદારી ન્તો હતો તેને પેલા ગરીબ કહેડે "લાવ તારા ઝારાં જેવાદે નહીતર તારો છવ લેવા આ બંકુક તપ્પાર." પેલા રાહદારી વીચાર રખા ડાડ્યો ને પછી બોલ્યો જે "ચાલ આપણે મારો ચાલ તારી બંકુક સાથે અદલાબદલ કરીએ." પેલા ગરીબ બોલ્યો જે "માથો કરો" એ ઉપરથી રાહદારીએ પોતાના સઘળો સામન તેને આપી બંકુક લીધી ને પછે બોલ્યો જે "બાઈ કેમછે, લાવ મારો ચાલ પાછો નહીતો તારી બંકુકે તુનેલ વીધી છે." પેલા ગરીબ બોલ્યો "શેર મારા સેચત, કાંઈ બીહી તો હું છવ આપવા તપ્પાર છઈ" પણ અંદર નરાખી દાડ હરો તપારે તું બંકુક શેડી અને મારશે કેની." પેલા રાહદારીએ બંકુકનું બાર આલો બેઈ રસતો લીધો. "અમરદેસર."

સંજત—જનો. નામના એધનશના ફીલચુડ વી ચે એવું કહેવામાં આવ્યું છે જે દરેક મીલનું સાડું ઈઆ તરફ બનવું તે સંજતથીજ થયું એવું તે માનતો હતો. એક વેળા તેના માકરે તેના કપડાં શેડીમાં તપારે જતોએ તેને ખુબ સુવાયાખ નજારાડો. નરપથી તે માકર બોલ્યો જે "સાહેબ આને ખુદરતે અને ચોરી કરવાનીજ સર નત બપ્પશી હરો ને મારોછો, શા વાસતે—કે ચોરી કરવા માં મારો કાંઈ વાંક નથી." જનોએ ઉતર આપયો "એ રી કરવાનીજ તને સંજત આને ખુદરતે બપ્પશી તેમજ તને માર પણ આવોને ફેરવેલું હતું." "અમરદેસર."

"પંચ કેટલો ફીલચુડ" એ જુ બંદે!—એક વ બણેપવા મીતારાએ એકવાર એક ચીતર ચીતારી જાહેર રસતાપર ઠાંગીયું. તેની નીચે લોકોને એવી ખબર આપી જે જને જે ભાગ નાપસંદ પડે તેનીપર છેકો મારે. બીજે દાહડે તે ચીતર જોતાં ને ચીતારો અનબ ધણે કારણ કે તેનું આખું ચીતર છેકાથી ભરાયલું હતું, જે ઉપરથી બીજે દાહડે પાછું એક બીજું ચીતર બનાવી લોકોને બખર આપી જે એમાં જે સારો ભાગ હોય તે બતાવે. બીજે દા હાડે જોતાંજ સારા ભાગથી ભરપૂર તેના ચીતરપર તેણે છેક જોપા તપારે અનબ ધણે ને બોલ્યો જે "હુ મણાં હું ચીખ્યો જે અમરી ફતીઆને પસંદ પડતું કામ કેમ કરવું. બીજ અમરી ફતીઆ જે કેડે તેનીપર કાંઈ ધયાન આપવું નહીં કારણ કે એક શખસ જને આપણ તરીકે ગણે તેને બીજે ખુબસુરતી ગણે." "અમરદેસર."

દાહડાંજે દુશ્મન—નાંગફીયું નામના ચીતના શાહ નશાહાની એક ફરતી પરબએ એકવાર ફીતુર કરચું નેપર થી રાખમે ચોંગંદ લીધા જે દરેક કુચમનને તોપને મોહડે ચુક્યો. થોડો વખત મગા પછી પોતાના કુચમનને જતી લીધા ને સાંભા પછસા આપી છોડી ચુક્યા, નેપરથી તેના પરધાન બોલ્યો જે "તમે શાહમે દરેક કુચમનને તોપને મોહડે ચુકવાના ચોંગંદ આપેલા ને હવે એજ થું ફીયું?" શોહ

નશાહે ઉતર આપયો "હા ખરી વાત મેં મારા દરેક દુશ્મન ને મારવાની ક્યુલાત આપી હતી પણ હમણાં તેઓ વધારે વાર કુચમન રહા નથી. હવેતો હોસતો ધઈ તપારે સા કારણ સર તેઓના લોહીમાં મારો હાથ મોડે" "ખરેજ એવા પાદશાહોથી રઈપત કેવી શુખી હરો તેનો બાંધ્યા તમેજ વીચાર કરો." "અમરદેસર."

જે તમે રસતામા પછસા ખોહી દેશોતો તે ચોધી આપવા ઘણા બધા મળશે, પણ જે તમારી આખડે ખોહી દે શોતો તે સઘળા બધા તમારાથી દુર નાહાસી નથી.

નરજેય.

જેઝરીટન લોકોમા ચોરી સારવાની ફીરીઆ—આપણા લોકોમા પરણતાં જોડાં વચે આડાં અંતર બાંધીને ચોરી સારવાની ફીરીઆ કરેછે. તેમને જોઝરીટન લોકોની પ લુ ચોરી સારવાની એક ફીરીઆના રેવાલ એક અસલી ઈગરેલ પ્રસતકમા આ પરમાણે આપયોછે—

"લગન કરતી વેળા પણ ઘણી ઘણીઆંતી એકેકને લેવા દેતા નથી. પરણતી વખતે તેઓ વચે આડો અટકા વ કરેછે. બાઈરી તથા તેના સમાં એક બાંજુએ અંતર વર પોતાના ખેરશીઆ સાથ સામેની બાજુએ ઘેરેછે અંતર વચમા આડો રેવાલનો પડો કરેછે. તે રેવાલની અંદર ભોક પા ડીને પરણતાં જોડાં એકેકને હાથ પકડેછે અંતર પછે છોક રીનીમા એક અણીદાર હાથીઆર વટે છોકરાના હાથપર કાપા પાડી તેનું લોહી કાઢેછે. જે આ હાથીઆર માલવા છતાં છોકરો કનેઆનો હાથ છોડતો નથીતો તે સારી નીશા હી ગણાપછે, પણ જે તે હાથ છોડી દેતોતો તેઓ એવું સમ જેછે કે આ ભતાર પોતાની બાપડીને ઘણી સાહાયો નહીં."

કુતરાનું ભોસવું અસલ નથી પણ નકલ છે. આ સારેલોઅન કુતરા કદી ભોસતા નથી, ખુદરતી અથવા જંગલી હાલતમાં કુતરો ભોસતો નથી પણ માતર કુરેછે અ થવા ચીસો પાડેછે. સોનીની કહેછે કે ખીસરના જંગલમા કુતરા ભોસતા નથી અંતર કોલંબસે જ્યુ કે તેની સાથ અ ખેરીક મથવા કુતરાઓ ભોસવાનું લુધી ગયા હતા. એવું સાથેત થયુંછે કે પાલેવાજ કુતરા ભોસેછે. તેઓ માણસ સાથ વેહેવારમા આવવા પછે પોતાની વામા મુકી દઈ માણસની નકલ કરવા બપછે અંતર તેમાથી ભોસવાના આવવા નીકલેછે !

ઝાડોતી ગરમી—એક કરેઅ વીદવાને સમોત કરી આપયુંછે કે ઝાડોમાં પોતાની અંદરની ગરમી છે મિરલુંજ નહીં પણ તે ગરમી દરરોજ અપોરના છેક મહડેછે અંતર રા તના ઉતરેછે. ઝાડોની સઘળી વધારે બોખાવા વખત દી સના ૧૦ થી ૩ વાગતા મુધીછે.

રમુજે કુરેસત.

૧—મારો બાપ ૩૦૦ શેર લાંબો છે, અને લંબાઈના ૬ મ ભાગ નેશો પોહોડો. જે ભાગની આશપાસ ફીતો એક રજતો એવા બાંધયોછે કે જે ભાગને સોભા આપે અને જેની વ

એ. ૧૪૦૦ ચોરસ શેડ જગા મળ્યા. તારે એ રચતો કેટલો પોહ
સા બાંધું ?

કે. ૬૩.

૨—જાનો મદા દેખાતો કાંએ છે ?

નનો મદા દુખીઆરો કાંએ છે ?

તતો મદા બલતો કાંએ છે ?

ગંગા મદા યુરો કાંએ છે ?

૩—મારો પેહેસો હવા રપી છે, બીલો ગોળાકાર છે. પેહે
સો દોડે છે, બીલો ફરે છે. પેહેસો વાંદાણો ચલાવે છે, બીલો માંચા
ચલાવે છે. પણ મારા આખાં ઉપર, જેહનો તમે પોત ફરો છો,
અને નેમ ફરો તેમ ફાવે છે.

૪—હિરણ્યવેલાં નામો—

હકલ ટોકી મંડકી કીઆ. શહેવાની હશે વાર ?

૧ રાદજ બેનેટ. હિરણ્યમય બાજ સેજ.

૨ પાર દુખ જીવે રદજ ફર.

૩ ડીસા ઘીન હમા જીવીકલ.

૪ હેરામજ રૂફરન જીવા પામે.

૫ હો હીમજ જીવાયે જરર બાઈ.

ખાલાસો ગઈ વેલાનો.

૧—કો ૩૨૫ વાર. ૫૦ ૪૫૫ વાર.

૨—નોડ.

૩—ચરચ.

૪—પાપટ, પાંચ, રહક.

વિધવાનું રૂદન.

ગરબી.

(ખોલવજ થઈશે કેલો થાંમને—એ રાગ.)

રૂદન કરું હું વિધવા બહુ રાકડી,
હિંદુમાં અમ શ્રેષ્ઠ ગણાએ નાતલો,
પરણાવી મુજ માથે ગોઠા રેમથી,
તે વરશે મુજ વરણ વસ્ત્રાંધિ શાતલો,
આથ ભર્પા આંધુ તે ક્યાં બેરીએ,
અમે અબજા હીએ રાંક અમારી જાતલો. ૧
દશ અને ત્રણ વર્ષે હું વીધવા થઈ,
હાલ અમારી વીધ વરણની જાતલો,
કાંચે વીડી રૂદન કરું ક્યાં ક્યાની,
અંતર મારું આકુળ આકુળ કાંમલો,
આથ ભર્પા આંધુ તે ક્યાં બેરીએ. ૨
પુરુષો તરે ત્રણ આર વખત વરગોડો,
ગાયો ઉપર થા માર પગાહાનો,
ગોરણે રહે વાંચેહિંદુ આગળે,
ગોવધ કરતા તે આને પરમાણુલો,
આથ ભર્પા આંધુ તે ક્યાં બેરીએ. ૩
અમ અબજા ક્યાં અરજ આપે આપની,
ફરમ તણી દુખ કહાણી કરે કોણ પાચલો,
આથ ઘણી અંતરમાં વરગવતા તણી,
ફરી ફરી રહે અંતરમાં ઉદાશલો,
આથ ભર્પા આંધુ તે ક્યાં બેરીએ. ૪
યો ચમાણી યુદ્ધીએ મુખ ભાગવે,
લોગ ગટે ન રીશે અમને જગદીશલો,

હું દુખણી જાણીને નાત દયા કરે,
મથા કરે તમે ઘીન તણી વિનનીશલો,
આથ ભર્પા આંધુ તે ક્યાં બેરીએ. ૫

હું હિંદુ હું દુખ મારો રેતી ફરી,
એ અનુચાર અબજા હો પીપાળો,
રાંક ઉપર શી રીયં તમે અકરી ઘણી,
અંતરમાં અંતર માર અકળાયલો,
આથ ભર્પા આંધુ તે ક્યાં બેરીએ. ૬

ધન કુરવારો રૂદન અમારું રેમમાં,
જીવકારને ફેલેલો મારા પરણામલો,
માનકુવરને થંવી રાખો માનમાં,
કુશળ રહે વરતાલા શુભ આજ જાતલો,
આથ ભર્પા આંધુ તે ક્યાં બેરીએ. ૭

ત્રણ બેને હું બેન તમારી એકલું,
વળી છડું હું નિરલજ જાણી જાતલો,
અંકળાઉ અંતરમાં હું અતીથે ગંધી,
તે ન મુણી કોય નીરલજ મારી નાતલો,
આથ ભર્પા આંધુ તે ક્યાં બેરીએ. ૮

અંતરથી આશીય અદ કીને રાજને,
વીરજ્યાણી કુળનું વું પ્રગલો તાજલો,
અમ અબજાને આદર નું અતીથે કરે,
આશીય મારી મુણે પ્રતી મારાજલો,
આથ ભર્પા આંધુ તે ક્યાં બેરીએ. ૯

મુધારો કો વાચો પ્રેમ આ બીનતી,
નરમદ થરખા કર તારો મુખ કાંમલો,
એ બાસો હસિર મુખ તમને આપશે,
અવીચળ રેશે આ જગમાં તમ નામલો,
આથ ભર્પા આંધુ તે ક્યાં બેરીએ. ૧૦

આ અરજ હસિર મારી અંતર ધરે,
કરો તમે મુખ મન ભોળો જુગારજો,
ઘેરો તો રેજશે દુખ અમ અબજા તણું,
મુખી થશે પછી નેજે વિધવા નારજો,
આથ ભર્પા આંધુ તે ક્યાં બેરીએ. ૧૧

રાત દીવય પડતાં રહે આ પ્રથવી પરે,
અચળ રહે મારાજીજી રાજલો,
અમ અબજાની બાવડ શી તમથી રજે,
કીધાં નેજે પરમારથના કાજલો,
આથ ભર્પા આંધુ તે ક્યાં બેરીએ. ૧૨

લખનારાઓને ખબર.

૧—જેહરખાની કરી તમારું ચરનાનું ફરી લખી ચોકલનો.
૨. હા—તમારો ઉપકાર થયે છે પણ કેટલોક ખાલાસો
કરોએ માટે અમેને મળવાની તમડી લેજો.

નરગેથ—તમારી કવીતા છાપવા જોગ નથી.
અરદેશર—વધારે મારા તથા છુટા અખચરે અને કાગળ
ની એક જ ગામડ ઉપર લખતા રહેજો.

ઉ. ઈ. કે. કોઈ ખીટ મારી ખીના વધારે મારી રીતે લ
ખી ચોકલનો તો ખુશી થાયે છાપીશું. નવા લખનારાઓને ઉતે
જન આપવાને અમે ઘણાં ખુશ થઈએ છઈએ.

મુખર્જી, દક્તર આશકારા પરચમાં જેહરામજી ફરફનજીની
કંપનીએ છાપીયું તથા પરગટ. કીકુકે. ટોં કોટ—જેહરામજી
જેહરામજી સ્ત્રી, નાં ૧ તથા ૧૧.

સ્ત્રીખોધ.

પ્રસતક ૧૭ મું.

ફેબ્રુઆરી ૧૮૭૩

આંક ૨ જો.

ભોલો દોલો

અથવા

ભોલો ભલો—હુંડાનો ભાઈ.

એક વારતા.

પરકણ ૧૬ મું.

વ્રસતમ આગામિ ભોલા દોલા સોડેથી જાંહંગીર નાં ગીતા કાગળનો ભેદ જાણી લીધો એટલું જ નહીં પણ ખુદ તે ખતભી માંગી લીધો! એ તોફાની અને ચપરખંદ પારસીની હીકમત આગળ રોલો એટલો વસ થઈ ગયો હતો કે એ કાગળ બાંધે તેની જવાન મેડાંણી પીરોન્તે જોઈ વાત કહી હતી તે સઘળી વ્રસતમ આગળ ભોલાપણાથી ભોલાં મેલતાં તેણે કાંઈ બાકી રાખ્યું નહીં.

અને છેલ્લે વ્રસતમે કહ્યું કે “સેલા તું હમણાં છેક ઓલપાડ કેમ ગયો? તે ગામ કેટલું દુર છે, આ ખરી જ પોરનો તાપ કેવો શખત પડે છે, તેમા તું કારે જઈ પેરિંચ ચે, ને તું તાંહાં ગયો તારે જાંહંગીર નહીં ગયોયો તો તું શું કરશે? તે કરતાં એ કાગળ તું અને આપ. હું હમણાં ઓલપાડ ખાતેજ જઈ છઉં. તાંહાં જાંહંગીરને ચોધી કાઢાડી હું તેને પેરિંચાડશા.”

કાગળ આપતાં દોલાએ જરા આનાકાની બતાવી. પણ વ્રસતમ આગાની સમજાવત ઘણી ખાતરીવાર હતી. તે બોલ્યો કે “ભેલા, તું એ કાગળને ચોરીના ‘માલ’ કેરું છે અને તું જાંહંગીરને આપવા જાય છે કે? ભેવકુદ તું શું કહીને આપશે? તેને એમ કેરું છે સારું જ આ તમારું ચોરેલું કાગળ હું લાવશે છઉં? જ ગમેડા, જા. જાંહંગીર કેવો પાછ છે, તે તું નથી જાણતો! જિવા તેના હાથ આવે છે તેવું જો તેનું પેટ આવતું હોયતો વખતે તુને કાચો ન પાઈ જાય. જાંહંગીર નિરાવર કેવો છે? લોકો તો કેરું છે તેની લાત ને મુકી ઘણી શખત વાગે છે એટલા આટે કે તેમા પોદાએ સીસું ભરેલું છે, તારે હજી મેરેતર કે એ કાગળ અને આપ. હું કેરુંવશ કે અને, રસતામાથી જરૂર

એટલે તું ખી નહીં ફરશે ને મનેખી કાંઈ નહીં કેરુંશે. જા ભલાં માણસ, વાલતા પંજમા હાથે કરીને કાચે ફરશે?”

“પણ પીલીબાઈએ અને કહ્યું છે તે! જાંહંગીરના હાથમા કાગળ નવા પડે બધા માળા નેવા કહ્યું છે તે તું કેમ?”

“શું મોટી વાત લાવશે? જાંહંગીર કાંઈ બધરી છે કે તેના માળામા નેવાના છે? એતો બધરાં લોકોના પારો, પોતે માલામાલા કરે તેથી બીજાના માલામાલા ઘણા નેવા માગે; પણ આપણે મરદાંધી કાંઈ બધરાં ચવાપ? તે કરતાં જાંહંગીર માળા કરશે, તે તું નહીં જોયો ને હું જોવશ એટલે તો બસ? વાડ? ઘડીજાર તેના માલામાલા નેવા પીરોન્તમાઈ એ તુને ચેતાવયું તે સા વાસતે? તારે વાસતે. તું જ તેના ચોરીના માલ લઈ જાય, તો તારે તેનો ચેરેરો નેવા કરવો જોઈએ કે તે તુને થાય છે, હજી દલગીર થાય છે, હજી કેમ? પણ હવે તું કાગળ લઈ જતો નથી, તેતો હું લઈ જવશ એટલે માલા નેવાની તને અગત નથી.”

ભોલા દોલાની ખાતરી કરવાને આ ઘણું થયું. તેણે હજીની વ્રસતમ આગાની સાથે ગાડીમા મેસીને ઓલપાડ જવા માહાણું, પણ “હું તો ધનજીશાહ ચેડની સાથે જઈ છઉં.” આમ કહી વ્રસતમે તેને આજિન કીધો અને બીમારા દોલાએ બીજો એક દુકારો કેરવા વતો જાંહંગીરના કાગળ કાઢાડી આપ્યો.

તેણે જતાં જતાં વ્રસતમની સલાહા પુછી કે પીલીબાઈ ને જાનને શું કેરું? વ્રસતમે જવાબ દીધો કે “તું તારે એમ કેરું કે જાંહંગીરને હાથેહાથ પેરિંચાડયું. તારી બાઈ આ ગળ વધારે લાંબી વાત ના કરતો. કાંઈ તારો બાઈનો પો તાનો કાગળ છે, કે સઘળી ખરી બીના તેને કેરુંથી જોઈએ? તારો કાગળ છે, તે ચોરેલો છે, તારી બાઈએ તારે ખાતર તુને નવા કેરું છે, તારે તું ગીઓ કે નહીં ગીઓ તે જાણ વાનો. બાઈને શું હક છે?”

હવે ભોલો દોલો અને વ્રસતમ આગે છુટા પાડ્યા.

રોલાનું દીવ ઘણી ખજાસી અને મોકલાસ પામ્યું. તે ખુશી થવા લાગે કે જાંહંગીરના કાગળની કાસર બાહારો બાહારથી પડાવી અને હવે તે એટલા શતાશ્રી થશે કે જે તાની બાઈ આગળ પાડે જવાને જલ્દે પોતાના મારગે જવા ઉપર વટીક લલચાશે.

હજીતો એક કાગળની કાસર પડી છે. પણ સીગનપોર

વાળા ધનંત્યાહ શેડની ચાકરીના હુતો તે વેળા સોલાએ ખરેખર ચોરેલા કાગળના ગુનાહ, જેના બેદ જાણી વર્ષ હુલેા માફદાર મીઠાઈ વાળેા ધનંત્યાહ શેડને કસાવાનો સંપ કરતો હતો, જો સંપ પેલા કુંગરો વચે સંતાઈને સોલાએ સાં બળેા હતો અને જેને ખાતરતો રોશિ હુલા દસગુરની સલાહ લેવા ચાહતો હતો, તે વાતતો હજી તેના મનન ઉપર લટકતી રહી હતી.

માટે શેડો વખત રોશિ વીચાર કરતો ઉઠો રહ્યો કે યેલા મોદીને ઘર નજી શેડાંણી પીરોનને આ કાસર પડવાનો રીપોર્ટ કરવો કે હવે પાધરો હુલા દસગુર પાસ પેલી જીની કાસરને માટે જવું. અતે આ વીચારમા તેના બલા ખવારો તેના ઉપર છાંટીતયા. તેણે વીચારયું કે પીંચોબાઈ એ મારે ખાતર આટલો સલાહ આપવાની તસદી લીધી તો હવે મારે જાનને તેવજીને ખરેખર કેટલું જોઈએ અને રોશિ રમવો નહીં જોઈએ. વળી તેણે વીચારયું કે પીંચોબાઈ પાસ નવાબી કદાચ જોડેલો ચાકરો પાછો મળશે.

શેડી મીનીટમાં સોલા છુપે રસતે પીરોનના ઓરડામાં જઈ ઉઠો અને ઘણાજ ખુશ તથા ચંતારી ચેટારાથી બોલવા લાગેા. “બાઈ કેતેહ છે, કેતેહ”.

પીરોન વીચારયું કે સોલા કાંઈ ખુશ ખબર લાવેો હશે! જાંહંગીર જંગીને મળી આવેો હશે! જાંહંગીરે કાંઈ મોહોખતનો પેગામ કેડેવાડેો હશે! પીરોનની ખાતરી હતી કે સોલા જાંહંગીર પાસે ખચીત ગયો હશે! જો ગયો હશેતો કાગળ પીરોન વાંચયોછે એવું ખચીત તેણે કહયું હશે અને જિમ એ બામે તેણે મના કીધી તેમ તેણે “ધારે કહી રીધું” હશે!

આ સમયે જાણતાં, જાંહંગીરનો પેગામ સાંભળવા રોજ ધણી બીહીતી હતી. તેની પાક લજ્જ તેના આખા રંગને ધ્રુમવતો હતો અને તોપણ તે સમયે જાણવાને તેજર હતો.

માટે જાંહંગીરની મોખતની પુર ઉઠટમંદ થઈ આ જર નારે સોલાને પુછ્યું “કેમ થું કરી આવયો?”

“ફેતેહ છે, બાઈ સાહેબ ઘણું ખુશ ખબર હું લાવેા.” આમ કહી સોલાએ તેણીને વધારે ઉવટમંદ કીધી.

“થું ખુશ ખબર છે સોલા, કેહેની જોડ.”

“અરે ખુશ ખબરતો કેવી બાઈ, કે ખરેખરી ખુશ ખબર.”

“પણ તારે તે જલદી કેહે.”

“બાઈ હું ઘણો ભાએગવંત છઈ હું.”

“પણ તારી ખુશ ખબર થું છે?”

“ને તમેબી બાઈ ઘણાં ભાએગવંત છે.”

“હું? કેમ વાડ? એવું થું બનયું?”

“થું વળી? તમારી સજાહા પરખાણે માલેા ને મા જો બચાવ થપડો. એમાં તમારાં ને મારાં ખેડુનાં સારાં નસીબ.”

“પણ તે કેમ? તે કેહેની.”

“યેલાં કાગળની કાસર કેવી મેં બાહારોબાહારે પડાવી.”

“એટલે?”

“જાણે કે મેં ચોરીડન નથી એમ ઘણું. ચોરીનો શેપડો આવયેતો બીજાપરમ આવયે. કાગળ પેડેલાં મા

ચા હાથમાં આવયું તે જાંહંગીર જંગી જાણયેન નહી. મેં કાગળ લઈને બીજાને આપેલું ને તે બીજાને ધણી કાગળને જાંહંગીર પાસ લઈ ગયો.”

આ જવામે પીરોનની સઘલી ઉવટને તોડી નાખી. તેણીએ નીરાસીધી પુછ્યું કે “તારે જાંહંગીર જંગી પાસે તું નહી ગયો કે?”

“હું નહી ગીએતો સાડું થપડું કેની? કાસરન પતો ગઈ. જાણે આપણે કાંઈ જાણતાન નથી. આપણેતો બીજાને આપી રીધું.”

“કોણ બીજાને આપયું, જલદી બોલ.”

“હું? એમાં તમે એટલી બધી તવપ સાંની બતાવેો છો? હુંમાં તમારું થું ગોડ? કાગળ તમારું હવું કે મારું હવું? મેં ગમે તેને આપયું.”

“પણ કોણને આપયું?”

“રૂસતમજ આગાને, તેવણ એલવાડ નવાનાન હતા, તે મેં કહયું કે કાગળ લેતા જાઓ, જાંહંગીરને પાછું આપજો.”

“ને તે રૂસતમ આગાને કહયું કે એ કાગળ મેં વાંચયેતો ને મેં જ તારી પાસે પાછો મોકલયો.”

“હા બધું બધું કેહેલું, કીક કીધું કેની?”

“ખુવો તું કીકનો કેહેતો. ખુવા જંગલી તુને ખબર નથી કે રૂસતમ આગો હમારો રૂસતમ છે. તેને નહીં કેહેવાની તુને થું જરૂર હતી? કામટ, કાંઈ દાહાડે તો કામ પાધરૂં કર. મલ જ હવે હીઆંધી નીકલ, કાહું કર.”

“પણ બાઈ કાગળ તમારો તો નહી હતો.”

“જાની હવે નીકલની. ખુવો તું આવતો ને જતો.”

સોલાએ વીચારયું કે કાંઈ ઘાન બગડયો ખરો. થું બગડયું તે સમજી શકેો નહી. તે દલગીર ચેહેરે ઓરડાની બાહાર નીકલયો, અને હવે પોતાની આ નવાન શેડાંણી શેડોથી તે ચેવટનો નીકલયો. તેને મગમોની એમ ઉપજ કે ઉચે દાહાડે શેડાંણીથી છુટો પડતાં તેણીનું કામ પાધરૂં કરી શકેો નથી. બાઈને દલગીર જોઈ તે ઘણાજ દલગીર થયો અને એવો દાહાડતો તે ઓરડાની બાહાર આવયો.

૧૨૨૨૯૧૭૦ સું.

પણ જરે કુખ આવેછે તારે સામજીન આવેછે. જીલમપર જીલમ!

પીરોનના ઓરડાની બાહાર નીકલતાં યેલા મોદી ને મનંત્યાહ બારણા આગળ મળેો. પીરોનનો બાપ, સોલાનો મઈ કાલનો શેડ, માલગીથી મરતો ખરતો લાકડી લઈ ચાલતો હતો.

સોલાને જોતાંજ તેણે જીમ મારીને લાકડી ઉચકી તથા પુછ્યું કે “કેમરે ગુનેહગાર તું હજી હીઆં છે! તું મારા ઘરનાથી ગીએો નથી? તું કોણનાં હુકમથી આ ઘર માર રહ્યોછે? મારો દીકરીના ઓરડાનાથી તું કેમ નીકલયો? હીઆંયું કું કામ ગીએતો? બોલ જલદી, નહીતો અતર ઘડી બધાંનું ખુન કરૂં છઈ.”

આટલા બધા સામટા નવાબોનો સોલા થું નવાબ

દીએ ? તે દષ્ટિને ઉઠા રહ્યો અને ઘેરો મોઢી યુસાધી લાવ થઈ તેના અંગ ઉપર ધસ્યો.

“બોલ મંડાલ, મુલ, મોર, હરામખોર, બોલ તું હી આં કોમ રહ્યો ?”

“સાબ નરા કામ હવું” આમ, હોવાએ ફગથાઈને નવાબ દીધો.

“કામ ? શું કામ ? કોણનું કામ ?”

“બાઈનું કામ, શેકનું કામ, માઈ કામ, કામનતો સાહાબ.”

“પણ શું કામ ? બોલ, નહીતો છવ લઈ છઈ.”

“એક-એક-કામન-કામન હવું.”

“કામન ? કોણનું ?”

“જા-જા-જાગીર જાગીરનું.”

“શું ? શું બોલેછે ? જાંહંગીરનું કામન લાવ્યો ?”

“નહીરે સાહાબ.”

“અતર ધડી તું બોલ્યો ને હુમખાં ફરી નવય.”

આમ કહી મનજીએ હોવાના ખરડાપર એક કટકો લગાવ્યો.

“અરે સાહેબ, જાંહંગીરનું કામન નથી લાવ્યો.”

હુતો જાંહંગીરનું કામન આપી આવ્યો.

“આપે આવ્યો ? કોણે મેકલવું હવું ?”

આ મડખડમાં મનજીમાંએ એટલી જુએ મારી, એ

ટલી જુહુરા ગોળાં દીધી અને એટલી લાંબકોડ ડીપી કે

સુતાબાઈ, દીનબાઈ, છવજી અને બીજાં સરવે નજી દો

ડી આવ્યાં. એકલી પીશન હેભતથી સંદે પુઝી નેવી થ

ઈ પોતાના મોરડાનું બારણું લંકી અંદર બરાઈ રહી હતી.

મનજીબાઈએ મોઢું ગોળીઆઈ કરી મેલવું. “આ

શું જુલમ ! આ શું દરકઠ ! મારા ઘરમાં દરકઠ મોલેછે.

જાંહંગીર જાંગી, મારો દુશમન, મને કારી નખમ કરનારો

મંડાલ, જે નાપાકને લીધે હું જરવા સુતોછ, તેની સાથે મારો

રોન ધરમા કાગન પતરનો વેઠેવાર ! અરે મારાન ધરમા હુ

શમનો ! અરે એ શું જુલમ ! અચા હોવા તારું ખુન ક

રૂંછ, નહીતો નવદી બોલ.”

પણ હોવાને બોલવા શું દીએ ? મનજીબાઈ પોતેજ

યોગાટ કરી તેને બોલતો અટકાવતો હતો.

આ વખતે છવજી અટકો મદદ લાગે. તે સઘળી

બીના પાંચી ગયો. તે શું દર પીશનના શંકટના સાધી થ

યો હતો, મારે જાંહંગીરનો પડતો પામ્યો કાગન તેને પાછો

આપવા સાઈ-હોવાને મેકલનાર પીશન હતો, અને તેના

જાંહંગીરની ખરી મક્કસદ આરકતી રીતે જાણવાની મતલબ હતી એ સઘળું પીશન તેની આગળ કહેલું હવું, તેથી તે

જાણતો હતો. મારે આ વેળા છવજીએ હોવાથી કાણુ ક

પાપણું જોઈ સમાધાન કરવા મારે વગે પડ્યો.

તે હોવાને ધનકાવી પડ્યો કે “સુખ, ખરખરું કહે

તો કાંચે નથી ? મંડાલ તારે લીધે બીજાંએ કાંચે ખરા

બ લગાડે ? સુરખી સાહેબ ખરી વાત જાણવા વગર સેઈ

તા છવને ના સંતાપો. વાત એટલીનું કહે કે જાંહંગીરનો

એક કાગન હોવાએ રસતા પાથી ઈંગ્રી લીધે હતો, તે તેને

પાછો આપવા ગીએતો. કેમ ખરું કે હોવા ?”

હોવાએ હા કહ્યું, પણ ઘેલા મોઢીની ખાતરી ધઈ

નહી. તેની મનમા થઈ રહ્યો, પણ શું કરે ? સેઈ-હોવા

ઉપર લાંકડી નેરથી છુટી મારી ને હોવાનું માંડું ખચીત

ચીરાઈ નંતે, પણ તે ખીસી ગયો અને તેન વખતે છવજી

છમ્યે તેને કાંનમાં કહ્યું કે “ગંધા, ઈંડ આગળ એ વાત

કોઈ કરે ! ચાલ હવે એકદમ રસતો લે.”

અને તેથી હવે અતે હોવાએ પોતાનો રસતો લીધો.

તે ઘરમાંથી બાહર નીકળી ચાલ્યો, પણ વળી આ જુ

અવાડો સમજી શક્યો નહી. તે બોલ્યો કે “શું જુલમ છે !

કામન મારો હતો, મેં મોરેલો, મેં મરે તેને આપ્યો. બાઈ

કેલેને રસતમ આગને શું કાંમ કહ્યું ? વાઝ ? તેતો હવે સ

મજબા-રસતમ નાંજો દુશમન હતો. પણ કહેતા ઘર

નું માણસો, તેવજ આગળથી વાત નહી ધાપ ? કેવું અ

ધેર ! ખરેખર આ કુટુંબમાં સઘલા યેવાઓછે, ને યેવાઓથી

ફર રેહેવું ભડું.”

પરકરણ ૭૧ મું.

પણ હવે ફર રહીને જડું કાંઠું ! હવે માફરી કાંઠું મ

જીએ ? માફરી કોણ આપશે ? આ સવાલોના વીચારમાં ને

વીચારના હોવાએ ચાલવા દીધું.

તેને પોતાની માં વીચર, પોતાની માસીની દીકરી રત

ન પાદ આવ્યાં. તેને પોતાની આગલી ગાંમડાંની છંદગી,

જુહુપડાંને રેઢવાસ તેનામાં સઘલાં મુખ સાથે યાદ આવીયાં.

કેવાં તેઓ ગીત ગાતાં ગાતાં ઘાસ કાપવા જતાં હતાં, કેવાં

તેઓ પાંદે કાપતાં અને રાતની વાતો સાંભળતાં ખાતાં

હતાં, કેવાં તેઓ તાડીનાં ધડીયાં ફરર ચીંતા વના ઉકાવતાં

હતાં, કેવાં તેઓ જરણ બટકાં પાલતાં હતાં અને ઈંડાં વેચવા

જતી વેળા બજારમાં દોરો અને રતન મરાતાં હતાં તથા વ

ળી વીચર પાસે કહ્યોએ ચુકવવા આવતાં હતાં.

આ સઘલી યાદદાસત હોવાના મનમાં નેસાથી તાજ

ધઈ અને તેણે એકવાર પોતાની માની જુહુપડીમા નવાનો

ઠરાવ કર્યો.

આવા ઉંડા વીચારના ચાલતો ચાલતો દોરો પેલીન

રેકડીમા આગળ આવતો પોંહતો કે જાંહું તેણે પરમ દીને

માફદાઈ મીડાઈવાળાને તથા હીરાં ભરૂચીને તેલીના લઈ

કા બાઈ સાથે મરહીના હાડકાં સોહારતો વેળા સંપ કરતાં

પેટલાં દાકલુ અને દઈત થયે તથા પછે આરમી રૂપે નેચીં

હતાં. તેઓ જે વાતને સંપ કરતાં હતાં. એકતો હીરાં

ભરૂચીના લાઈને મારે કોઈ ટોને મોરો લાવવાનો સંપ

ચાલતો હતો-અને બીજીતો મનજીબાઈની નાજરીમાં હોવા

એ મોરોમાં કામનનો સંપ હતો.

પેટલા સંપ સાથે હોવાને ફકત ઈનતેજરી લાગવા

સીવાયે બીજું વધારે કાંઈ લાગતું વલગતું નહી હવું, પ

છ બીજે સંપતો હોવા સંખંધીન હતો.

માટે આ રેકડી આગળ આવતાંને વારન ઉપલા

સંપ બાપે જુલા દસતુર પાસે નવાનો તેનો ઠરાવ તેને યા

દ આવ્યો અને તેથી બોલા હોવાએ પોતાની માની જુહુપ

ડીમા નવાનો વીચાર તરત વેળા ફેરવીને પાછો કુરત શેઈ

રનો તથા અગત કરીને નાહાનપરામા જાંહું દસતુર રેહતા

હતા તોહીને રસતો ધર્યો અને ખોરના એક વાગતામાં

તેવજને ધર

દસતુર લુલાણ ચાહારમખા ખાઈ આવીને તરતનાજ ખપેરની એક ઈંધ જેની કાઢવા ગયલા હતા. પણ દોલાને દસતુરજ સાથ કેવી સારી પીણાણ છે, તેનો આપણે આગળ જોયું છે, અને તેમજ વળી દોલાનું હાલનું કામ કેટલું અગત્યું છે તે પણ આપણે જાણીએ છીએ, ખાટે દોલાએ દસતુરજ પાસે તરત જવા માગ્યું.

પણ એકતા દોલો ચીડે હાલ જોવા, ભેડા ઉપર ખણે ખણે ધુલ સાથ અને પરસેવે ગરકાવ થઈ આવેલા અને બીજી તો વળી દસતુરજ એ ઘડી હેટવા ગયલા, તેવા વખતના તેવણ સેડે દોલાને જવા દેવાને દસતુરજની વહુએ જો હે ઠલ ખડકીઆ બેસીને કસતી વણતી હતી તેઓએ આના કાની બતાવી એ ખુદરતીજ હતું.

દોલાએ કહ્યું કે “મારી ખખાઈ, તમે અને નથી એ. બખતાર, ખાટે નામ દોલો છે ને હું થણે કામના માણસ છઉં.”

“અરે પણ ખાપા હોમને શું કહેશ ?” એક મોરાં છીલી બોલ્યાં. “જરા તરા બેશ, દસતુરજ બોલ છડો ને તને બોલાવશે.”

“પણ ખાટે કામ અગત્યનું હેયું” ખખાઈ, અને જવાબે.

“અરે તારે ખાપા, દસતુરજ શાહેવ દહવારો કરે.”

“નહી કરે, નહી કરે, ને દહવારો કરેતો અને કહેલો ની હું જવાબ દેશ.”

“એ વાએ ! તું કોણ સુવો એટલી મજત કરવા આ પોશા. છે ને વળી.” આમ વડા મોરાંઓલ ખુબ મારી ઉઠ્યાં. “એ ને વળી, નહી કહેતાં તે થકી કે ! શાલ, શાલ, નીકલ હુંધી.”

“પણ માએ અમથાં કાએ કુદુરોછો. હું કાંઈ નકા એ નથી આવશે. તમે દસતુરજને બસ એટલું કહેા કે દોલો પુછે, ને જોવા કે ખાટે નાંમ સાંભળી મને તાંહાં પડેલા હશે તાંહાંથી ઉઠીને ઉભા થશે.”

“અરે જરે સુવા તારો બાપ ભાઈ હાલ તે પડેની. ઉઠીને ઉભા કોણ થાય ? સુવા તું તાપે આજારી પડશેય કે ઉઠીને ઉભા થવા મંજિશ.”

મોરાં માએના શુસો જોઈ વહુએ વચમાં પડી. તે એએ દોલાને સમજાવીને કહ્યું કે “દસતુરજ ચાહારમ ખાઈ આવેલા ખાટે મોહોરયા વગર તેવણને નહી આવે. કામ હોયતો સંખિ આવતો.”

હવે કાંઈ ઉપાય નહી રહ્યો. દોલાને સાંભવેર એ રી થવાની ફરજ હતી. તે બીચારો જુઓ દાંહાંસ યઈ રહ્યો હતો અને આણીનેર પેલીનેર રસતામાં રખ હતો હતો. પણ તેવામાં પાછળથી કાંઈએ તેને હાંક મા ર્યો. તેણે જોયુંતો એવપવાલા નવાંખરદ જાંહાંગીર નાં ગી અને રસતમ આગે! બંને જણે તેની તરફ આવતા હતા.

દોલો જાંહાંગીર વીશે ધણું માન અને બીહીક કરાવતો હતો, તેને એકદમ “જાંહાંગીરે હુકમ કીધો કે એકદમ હમારી સાથે ચાલ.”

“દાંહાં સાથ ?”

“બસ ચાલ, અને જાંહાં નજી તાંહાં.”

“પણ શાહાબ, દસતુરજ સાથ અને કામ છે.”

“કાંઈ નહી, તારી સાથ હોમને કામ છે.”

જાંહાંગીરની આ શખતાઈ જોઈ દોલો ધભરાયો. તે બોલશે કે “અરે જાંહાંગીરજ શેક તમારું કામને નથી ચોરેલું.” અને તેને કાંહાં લઈ જાયેછો ?”

“તોલા, તું અને એવખતો નથી ! ને વધારે વાત કરશે તો તારી આ હંસ જોવી ચોકીને ખરધીની માફક મરડી નાખશ.”

રસતમ આગાએ તેને દંમ જરાવશે કે “બહાં માણસ સુએ સુએ ચાલ નહીતો માર ખાશે.”

અંતે દોલાએ ચાલવા માંડ્યું.

જાંહાંગીર અને રસતમ એક બોલ પણ બોલવા વના દોલાને એક લાંબે રસતે મોરાં પરમો અને નાહતા પુલો ઉપરથા મલાવી લઈ ગયા.

અંતે એક એકાંત ખુણામાં ગીમ ખજુરાંએની વચેથી તેએ નહી કીતારા ઉપર નીકલયા અને તાંહાં રેતી ઉપર બને નજી ફાડાઈને બેઠા તથા દોલાને પણ બેસવા કહ્યું.

દોલાના તનના મોપા જવન નહી હતો. તેને એવું લાગ્યું કે જાણે કાગળ ચોરવાના વાંકને ખાટે તેને ફાંસી પર લઈ જતા હોય. પણ રેતીપર પેડા પછે રસતમ આગાએ તેને ધીરજ આપી કહ્યું કે “દોલા, તું જરા બીહીના. આ એકાંત મગાપર એમ આવવું પડ્યું છે કે આપણી વાત કાંઈ સાંભડે નહી. વાસતે ચાલ હવે જાંહાં ગીર રોકેનો પેશો કાગળ તારા હાથના કેમ આવશે અને તારી જવાન રોહાંથી પીરોને તુને શું ફરમાવ્યું તે સંધ્યું માંડીને કહે. ને બચા સામેસાડું કહેલો, ને જરા જુદું બોલશેછો, તો હીઆને હીઆં મારીને ઘાટી નજીતો મારને બાર ચોવીશ વરશે કાંઈને ખખર પડવાની નથી.”

આ ઉપરથી દોલાએ સઘળી વાત માંડીને કહી. જાંહાંગીરના કાગળ તેણે તલાવપર ઉંચકી લીધો અને પીરોને તે વાંચીને ઘણી ઉલટ બતાવી, તે સઘળી બાબતમાં જાંહાંગીર નાંગીએ તેને થણે ઉલટપાલટ તપાસ્યો, પણ સાચાં અને સાદાં દીલના બોલાએ સઘળી સાચી અને તેથી એકજ વાત કહી.

અને હવે જાંહાંગીર નાંગી ખુબ જિસલરી ઉલટમા આવવી ગયો. તેણે રસતમ આગાને ચાંપીને કોટી કીપી તથા કહ્યું કે “રસત રસતમ, તું સાચો પડશેછો અને હવે મારો ખાતરી થઈ છે કે દોલા મોલીની નીરદોશ અને કુમલી બેટી પીરોને અને ચાહેછો.”

જાંહાંગીરની પેહલાં ખાતરી થઈ નહી હતી. પેશો કાગળ દોલા પાસેથી લઈને જરે રસતમ તેને પેહલાંઆડવા ગયો અને તે પીરોને વાંચ્યો તથા પીરોને જલાંની મતલબ સાથ પાછો વાલશે એવું રસતમે કહી સંભળાવ્યું તારે જાંહાંગીરે માનયું નહી હતું. રસતમ હમેશાને મગાપેરો હતો, ઘણું જુદું હતું કરતા હતા; વળી તે દોલા મોલીના કુટુંબના કુશમન હતો અને કદાચ તેની સાથ જાંહાંગીરને અકડાવી મારવા સારું આ શુરો બનાવશે હોય. ખાટે પીરોજના ચેખારની આ શાહાદત વીશે પોતાની ખાતરી કરવા ના તેણે માનવાને ના પાડ્યું. એટલાજ મારે રસતમ તેને તેડી લાવશે અને અમથુચ દોલાના મળી જવાથી જાંહાંગીરની ખાતરી થઈ.

પીરોજના ચેખારનો જાંહાંગીરને સવપનાના જેવો લ નહી હતો. દોલાએ ઉંચકી લીધેલાં કાગળખાની કવી

તા જાંહંગીરે પીરોજને ખાટે લખી નહીં હતી, ફક્ત કે વીતાના ચોખમાં તેણે તે શેરો લખી હતી અને તે સેરાઓ પડી ગયા તેનું તેને ધાંધ લાગું નહીં હતું. પણ કાગળું, બેસનું ને તારનું પડતું સાથે થયું. કાગળ પડ્યું ને રો કાચે ઉચ્ચકી આઈને આપવાથી તેણીની જાંહંગીર ઉપરની મોખતમાં વધારો થયો હતો અને તેની સંધલી નીચાંન હોવાના સાદા હવાલામાં આવી.

આ કેવી અચલુચ ચોપ ! જાંહંગીર પીરોજ નેવી પાકજાદના પેઆરની બીનાથી હરખાઈ ગયો, દોલાને તેની તસદીને માટે પર્ધા આપી તેને પાછો વાપર્યો અને જાંહંગીર પોતે વધારે ખસલતને ખાટે ફસતમ આગાના ધર તરફ ગયો.

પરકરણ ૭૨ મું.

દોલો બીચારો, આખા દીવસના ભુખે હતો, તેને જાંહંગીર ને જીની ઉધારતાથી અધી મદદ થઈ પડી. જાંહંગીરે તેને પાંચ દાહાડા સાથે એટલા પર્ધા આપ્યા, જેથી પેટ ભરતા સેવ મરના તથા ગાંડીયા લેવા છતાં દોલો પાસ થયો પર્ધા ફાલ રહ્યા.

ગરીબ અને નીરોજાને બોધ એનેજી વરતાવે છે ! સેવ મરનાનું સુકું પાકું ખાણું, ને ભુખે પેટ વધારે સવાદીસ્ટ લાગું હતું, તે આંધા બાદ તથા નહીનું નીતરે પાણીની આશુરો થવા બાદ દોલો પાછો થુલા દસતુરના ધર તરફ ગયો.

તાંહાં પોંચાંમાં તેને રાત પડી ગઈ. જાંહંગીર ને જી તથા ફસતમ આગે તેને એટલો દુર લાવ્યો હતા કે દસતુરને ધર ને વખતે તેને પાછો બોલાવશે તે કરતાં થયો અમુરે વખતે તે દસતુરના ધર આગળ ગયો.

તે વેળા મેરાગ બતી થઈ સુક્યા હતા અને સેજ નજ ખલામાં દોલાએ નિયું કે દસતુર કોઈએક ગામડીયા પાર સીની સાથે પોતાના ધરના એટલા ઉપરથી ઉતરીને એક આકાખા બેસવા બતા હતા.

આ રીતે આખા દાહાડાની મેહનતે દસતુરને જ બવાની તક શેવટની થકીએ બતી નહીં મેલવા ખાટે દોલો "દસતુર સાહેબ ! દસતુર સાહેબ ! ઉભા રહેજો" આમ થુખ મારતો દોડી આવ્યો, દસતુર ગભરાઈને ઉભા રહી ગયા અને પાસે ઉમેલો ગામડીયા પારસી યુસા થી ભવાં મહાડવી નેવા લાગે.

દસતુરને દોલાને તરત ઝોળખે અને દોલો આ વતાંને વારન બોલ્યો કે "દસતુર સાહેબ, ચાકું કરજો, તમેને મેં રોક્યા છે" પણ થયું અગતનું કામ છે."

પણ પેલા ગામડીયા પારસીની મીઠાઈ બતા રહ્યો. તે બોલ્યો "મર મારા ઉંઠ, કામ છે તે હાડ" દહતુર બાહાર હીધારતો વેળા રોકે કે ચાલ ખડ, કામ હોયતો કાલે આલે આવજે, હાથ ગાડીયા મહડો."

દોલાએ હવે અડ કીધી, "અરે નહીં સાહેબ, ન રા થોયો, હું બપોરે આવેલો, પણ સાહેબ પાઠેલા હતા. મારે અગતની વાત કરવી છે."

"અરે ખહની વાત વાલા, મોટી વાત લાવેલો. ચાલ હવારે આવજે."

"અરે દસતુર સાહેબ હું ગરીબ છઉં, તેથી આ પરમાણુ તમારે માર દફલા ખાઉં. મનજીએકે તાંહાં ખાનાપર તમારી સાથ વાત કરવા આવશે તો તાંહાં વાત નહીં થઈ, આને બપોરે આવશે તારે નહીં થઈ. હવે હજીયાની નહીં ?"

હીજે પટેલ હવે દોલાને આંચકો મારવા બતા હતા, પણ થુલા દસતુરે તેને અટકાવશે તથા દોલાને કહ્યું કે "દોલો તું વાત કરવાનો હતો તારે સાંભળા સંકારે કેમ નહીં આવશે ? બપોરે ઉઠાવાને વખતે તું આવશે, હજીયાં બાહાર બવાને વખતે આવશે, તારે વાંક કોણનો ?"

"અરે પણ સાહેબ—"
"ખહતો જા હાએમના ગોલામ, દહતુર આલોની તમેજી હું ટાહલાં કરો ?"

દસતુરે કહ્યું કે "આ હીજ પટેલ બાહાં ગામમાં પટેલાઈ મલાવેલો. આને રાતે તેવજીની એક વીધવા મેટી તું ગમરાણું છે, તે સાદીની કીરીયા કરવા સાડું હું બઉં છઉં, ને તેવજી ઉતાવલ કરે છે."

"અલખત, અલખત" હીજ પટેલે તોરથી ટાહકો પુરશે "મારા પહરાણા બધા મોટી એહા, દહતુર આલો."

પણ દોલો થુજોજ દલગીર થયો. દસતુર ઉપર કાવવાની આશાથી તેણે હવે એટલું કહ્યું કે "સાહેબ હું ને વાત કરવા આવેલો તે મારા જીના શેડ થનજાઈને લગતી છે."

થનજા શાહુ શેડના નામથી દસતુર ઉપર અસર થઈ તે બીજી તેણે થોલવાની મનજી બતાવી, પણ હીજ પટેલે માગી લીધું કે "તમારે વાત કરવી હોયતો આ પોરા ને ગાડીમાં હાતે લેજો; છુપી વાત કરવી હોયતો મારે ઘેરે એકાંત મેહીને કરજો. પણ હમજાતો માજો, મારા પહરાણા બહુ મોટી એહા."

દસતુર થયલ થયા અને દોલાને એ વાતની કાંહાં ના હતી ? દસતુર થોઆલને લેહકો કરી હીજ પટેલ સાથે આકાખા મેહા, અને દોલો હાંકનાર સાથે ગાડીની બાહાર ચડી મેહો.

એટલું નહીં પણ હાંકનાર સાથે એક સપાટામા દો સતો કરી નાખીને દોલા બાઈએ બલદીઆના અછરા પોતાના હાથમા લઈ પોતેજ માફે હાંકવા માંડ્યો. થુલો દાહા કે માફે હાંકવાનું કામ મળ્યું, મારે તે થુજોજ મજન હતો.

વાંચનારી વાતુએ જાણે કે મોટો દોલો અછા હાંકનાર હતો. તેણે ગાડી એવા અપાટામાં હાંકી કે હીજે પટેલ થુજ થુજ થઈ ગયો અને તેને દોલા સાથે વાતચીત કરતાં કરતાં થુલી મીતરાઈ પેઆર બાંધ્યો.

આમ કરતાં ગાડી નહીં તરફ આવ્યો. બાહાં ગામમાં પોંચ્યાંવા સાડું નહીં એવાંથી જાણે અને એક દેકાં છે નહીં એટલી છાલકી હતી કે પત્રે ચાલીને ઇઆ ગાડાંની મારફતે નહીં એવાંજો નવાનુ સવલ હતું. તે વાટ ઉપર હવે દોલાએ માફે મલાવવા માંડ્યો.

હીઆં ધીરજ અને સંભાલની મજર હતી, પણ રો લાએતો હીઆં પણ બલદીઆએના પુઝાં મરડોને તેમ ને થુજ દોડાવ્યા અને એવું થયું કે માફાના માફને આ અકા થાણા વાગથી તેની એક બીલી નીકલી ગઈ અને આ

આ માટે તેમના દસતુરજ તથા હીજા પરેલ સુધાં નદી નાં ઢાંધે વલયો.

દસતુરજ લુલા પાણીમા તરબાર થઈ ગયા. હીજા નો મીજન નતો રહ્યો, તે દોલાને મારવા ધસ્યો, પણ દો લો હીજાનો વાંક કાઢાડવા લાગે કે “તારા માફાનું” માક બરાબર નહી હુતું” અને તું અલગી ખીલીનું” માક લાવેલો તેથી મારે ભાગાં ગયો.”

દોલાએ આ તકાર એવી ઉડાવી કે દસતુરજ લગાર વેહેમમા પડી ગયા, અને હીજાની પોતાની નજરમાં પણ દોલાને વાંક નરા એછો થયો.

દસતુરજ બોલયા કે “હીજા ભાઈ, તું લાવેલો મારો લાવી બમારા દોલાને શું ગળે પડે છે?”

“અરે નહી હાલ.”

હીજાએ અચાલ કીધો, “માફાનો હું વાંક ? એલો એવો હુંકેલો કે લોલાંના માફમી ભાગી પડે.”

“અરે કાંઈ વાત કરવી ?” દોલાએ તકાર મલાવી “જે વાત લાવેલા. એવાતો મેં એક હજાર ને એક માફા હુંકેલા ને કાંઈ વખત ઢાંધો નહી વાલેલો. ખબર છે?”

હવે થયું તેતો થયું. દસતુરજને ખાંધ ઉપર ઉંમ ધીને હુંકનાર તથા દોલો પેલીપારે મેળી આવયા, તે જો કે દોલાની કંઠંગી ચાલથી, આ ખાંધગોરી કરતાં, દસતુરજ એવાર આવીઆં થતા થતા ખચી ગયા હતા. હીજા પરેલ પોતેજ લેગો કછારી આવી આવયો.

પાર ઉપર હીજા પરેલે એક બીજું ગાડું કીધું. નદી માથી મારો સમારોને કાઢાડી લાવવા ઉપર માફાના હાં કનારને પાછળ રાખ્યો. દોલો કાલ્વમાં એટલો લપટાઈ ગયેલો હોતો કે દસતુરજ સાથે એકજ ગાડાંમા તેને મેસા હુતું ધરાતર નહી હોવાથી લાંબાં ગમતમા ચાલતો આવવા કહી તેને પણ પછાત મેળયો, અને ગાડાંમાં દસતુરજ તથા હીજા પરેલ મેસીને રવાને થયા.

દોલાના મનમા અલબતાં પોતાની અચકચારીને મા રે ઘણે પસતાવે થયો. તેલું ધારયું કે “દસતુરજને હું પાધરો હુંકી ગયો હુતેતો મને ઘણું માન મળતે, પણ ગરીબના નસીબન ગરીબ. હવેતો હીજા પરેલને તાંહાંના નાતરાંમા મને દસતુરજ તેડી ગયાં છે તાંહાં નલવી જઈ” અને પેલાં ચોરેલાં આગળાં કાગળ વીચેની જે વાત કરવા જવ તપી રહેલો તે વાત કરી દેઈ.”

પરકરણ ૭૨ મું.

બોલા દોલાને હીજા પરેલના ધર તરફ નતો મેળી, હ વે આપણે વેલા મોદીના મનલંબાઈના ધર તરફ નરા ન નર કરીએ.

ખપોરાના મનમોવન પીરોન આગળથી નતી વેળા બોલોદોલો પોતાના દેવાના ચેઠને હાથ સપડાશે અને તાંહાં જાંહંગીર નંગી વચે કાંઈ સંથેસો ચાલવાનો પોતાને શક નહી છતાં દોલાએ પોતાના ચેઠના મનમા શક ઉપજવયો, તાર પછે તાંહાંની આપણે તપાસ કીધી નથી.

તાંહાંથી જવણએ વચે પડી તથા સમજુની કરી દોલાને કાઢાડી મેળવા પછે મનજીભાઈ અને સુનાબાઈ સ રેસતા ઝુનજ બડબડતાં પોતાના એરડામા ગયાં. નતાં નતાં

મનજીએ જીમ મારીને કહ્યું કે “આ મંડાલ ફક્તી પીલી ના કાંઈ કરવુંક મને સુધાપછે, પણ હુંબીતો ખરો કે મારો દેસત મેહરામશાહ શેઠ આનંદે પાછો આવવાનારો, તેની સા થ આનંદે આનંદ એ ફક્તીનું કારન પડે કરે.”

વેલા મોદીની આ ધમકી અંદર છુપાયલી પીરોન અને તેના બાહર ઉમેશ મદદગારોને ચેતવણી પકડવાને રતી હતી, પણ વધારે જાંહું લેવા સાડ, એ બામે પીલીન બંનેવી જવણએ લગાર વધારે વાત ચલાવી. તેલું કહ્યું કે “તારે શું સાહેબ, મેહરામશાહ શેઠ પાછા આવન રહે ?”

“હા, મારો તે જનીદેસત આનંદ રાતે પાછો આવ રો. રાતનાં બનાવનો જે ભરમ કંગાલ દોલાથી કુટાં છે તે કથું હજી મેં તેને કહ્યું નથી, પણ મેં માતર તેના ઉપ મીડી લખી તેને હીઆં બોલાવયો છે મોહાંડે મોહાંડું” જી સમજી મેલાસો કરે” અને રાતના તમે લોકોએ તેને ગં પડી અપમાન કીધું ને બામે માફ માગું, એટલુંજ નહી પણ તમે લોક જેડે માફી મંગાવે. હવે રાત પડતાં શી વા લાગશે ? જેવો તે આવશે કે પીલીનું કારન તેની સાથ બ મેસતું તમે લોકો મેરો.”

જવણજી, સાચાંના સાચી, હજીબી આ વેલાને વા વાને રહ્યો નહી. તે બોલયો કે “તારે શું” તમે હજી મે મનકહો છો કે દોલાએ સારી પેહરીને મેહરામશાહ તેને એ ત સમજ છુટ લેવા ગયો તેમા તે હીચકારાને વાંક નથી ? જે ખરેખર એરત સમજને છુટ લીધી તેમાં પોતાની એ રત તરફ તે મેવકા અને પાટકો થયો નહી ? તેલું ચેડીય તરફ પોતાનું નામ દુબાડ્યું નહી ? અને દેરની ખર લત બગાવી નહી ?”

આ સવાલનો નવાબ શું હોય ? મનજીભાઈ પાછો પી આવયો. તે જીમ મારો બોલયો કે “મોહા સંભાલ એ ગમડીમા મોહા સંભાલ. ફરીથી જે મારા દેસત મેં રામશાહ વીરો આંધો શબ્દ સંભળયતો તુને મારા ધરન બાહર કાઢાડશ. તારા કરતાં મેહરામશાહ લાખેલાખ ઘણે સારો નમોઈ મજરો” અભાગીઓ, ખાનેખરાયો એક આવેલે કાંહાંથી ?”

આમ બડબડતો તે પોતાની બાપડીના હાથ ઉપર સડાતો ધસડાતો ગયો અને જેવો તે પેલો પોતાન અણસમજી ધણીઆંની સાથે તે જગેથી પાછો ફર્યો કે તર દીનબાઈ અને જવણજી પોતાની ગમત ગીરફતાર પીલીન એરડામા ગયાં તથા દોલાને આપી મોકલેલા પેગામનું પરીના શું આવયું” તેમ્મો પીરોનને મોટી ઉલટથી પુછવા લાગાં દોલાએ કેવો ધાન બગાડયો, જાંહંગીર નંગીને તેન પેલા હાથ દસખત પોંદ્યાંમાડીને માનવું જેઈ આવવાને દલે એ તુરખ તે કાગળ રૂસતખ આગાને આપી આવયે અને વળી જાંહંગીરના તે કાગળનો ભરમ મનજી શેડી દઈ તેને નકામો વેહેમમા નાખયો તે સઘળું પીરોન તેમ્મોને કહી સંભળાવયું.

આ હકીકતથી દીની અને જવણજી બંને દલગીર થાં, પણ પાછલાએ હીમત છોડી નહી. તેલું કહ્યું “પીરોન, તું ઘભરા ના. જેકે રૂસતખ આંધો તારા આ નો કુચમન છે, તોપણ તે કાંઈ ખુની કરાઈ નથી. તારા જ

પના કુશમન મગતમા કોણ નથી, પણ તે સઘળાન કાંઈ ખુશ માણસો નથી. પાદ રાખ મેહન કે રૂસતમ આગે તાર કાંઈ છુટ કરે તેવો માણસ નથી.”

“કદામ છુટ નહી કરશે તોપણ તે અને કાંઈ સાડ કરી શકવાનો નથી.” આમ કહી નીરદોશ પીરોન વચ્ચે સોસ કીધો કે “અરે ! તેણે આપણો ભરમ જાણવો નહી હોતો.”

જવણુએ, પાદ આપી કે “હવે હુંએ અને વચ્ચે સોસ કરવાને વખત નથી. હવે કાંઈ પણ મેહનત કરવી નેહએ. આપણે માથેનું કુખ આપણે હાથે નહી ઉપાડીએ તો બીજા કોઈ ઉપાડવાના નથી. પેલા દોર મેહરામશાહ સાથ આજને આજ તને વધરાવાની તારા ખાપે ધંધી આપણે, માટે તારા લગન વધરાવાને ને કાંઈ કરવું હોય તે આજ ને આજ થવું નેહએ.”

પણ કરવું શું ? એ સવાલ હોતો. શુંદર પીરોન બે મેહરામશાહ જેવા જીવનને હાથ જાય નવાનીમાં રાંડીરાંડ પછાના કુખના મોઢામાં જાય, તેની આગમન એ ધણીને કાંઈ ઘાટ ધડવાને પીરોનના આ માથાહ બનેલોએ પોતેન પોતાની ખુશીથી ખાપે લોખું હવું, પણ હજીયુરી કાંઈ કરી શકવો નહી હોતો.

મગર હવે તે ગોપા જવણુ આવવો. તે બોલશે કે “મેહન પીરોન, હવેતો ને ધાપ તે ખરી. હુંતો જતું છઉં રૂસતમ આજ પાસે અને તારી ઉપર ચુનરતી આ જ સતી વધરાવા માટે તેની સલાહુ લેઉં.” તે મસતીખોર છે, પણ માથાહ છે; કીસાદખોર છે, પણ સમજી છે. કુશમન છે; પણ દાહારો કુશમન છે. તેણે જાહે આપણો ભરમ જાણી તારે તો હવે તેનેન આસરે પડવું મેહનત છે, અને ને તેના ઉપર વીસવાસ મેજીયું તો તે મદદ કરવા વના રહેશે નહી. આપણ ધારતા કે દોલો રૂસતમ આગાને આપણો ભરમ કહી આવવો તે મોટું હવું, પણ હવે અને લાગે છે કે એતો ધણુંન સાડું થયું.”

આ હીમત ભર્યાં કામમાં સામેલગીરી કરવાને પીરોન ના પાડયું. તેણીએ કહયું કે “મારા વીરો ચક્રમાર અને પોંગાટ ઉઠે તે કરતાં મારા ઉપર ને જીવન વીરો તે હું ખમશ.”

પણ જવણુ સમજ્યો નહી. તે હદીસો થયો. તે બોલશે કે “એક નીમ લગન, એક ઘરમાં યુવક સાથ કુમલી છોડીનું કનેહું વધરાવા સાડું હું ને ઉપાય કરશ તેમાં પાપ કાંઈ નથી. પીરોનમાઈતું ધીરજ રાખજ અને નેજ કે હું સંપણું સમાધાન કરશ. રૂસતમ આગે કાંઈ પણ સારો ઉપાય ખતાવો.”

આમ કહી જવણુ તરત હીને રૂસતમ આગાને ઘર ગયો. તે ઘર દુર હતું તોપણ તાંહું પોંદાંમવા કુધી આ બંધાં દીલનો પુરશ ક્યે પોખ્યો નહી.

મકરણ ૭૪ સુ.

સાંખ પડવા વચ્ચાં જવણુ રૂસતમને ઘર પોંદતો. તાંહું નેહયે તો જાંહંગીર નગી મેહીસો હોતો અને રૂસતમને મથખેરો રોસત પુજીમચંદ વકીલ પણ હાંદાંન હોતો.

તેઓએ જવણુને તરતજ આજખ્યો અને મોટાં ખાન સાથ તેને મેહક આપી. જવણુના આવવા આગ મથ ખેતો વચે પીરોનની મોઢાખત વચેન ખુશ બેઠેતો. માલી હતી, અને જવણુના આવવાથી તે વાત વધારે હર શયી માલી. જવણુએ સઘલી બીના કહેવાને કહુલાત આપી, પણ ને કાંઈ ધાય તે તરજુ વચેન યુધું રાખવાના તેઓને સપત આપવા અને પછે પીરોનની હાલત, તેના ઉપર પડેલો જીવન, તથા તેણીના દીલની નાકેમદી સઘલી જવણુએ જાહેર કીધી. તેણે સાંક કહયું કે “મેહરામશાહ જેવા વધારે દોર સાથ બીમારી પીરોન જેવી નવાન વચ્ચ લાને ફસી પડતી વધરાવામાં હું તમારી મદદ માગું છઉં, તે માતર તેણીની તરફની દયાને ખાતર માગું છઉં. એ કામ ના મે ઉપાય છે, એકતો એક પીરોનના હાથનો શુરા જાંહાં ગીર જાંગીએ દાવો કરવો અને તેણીના ઉપરતા પેઆરને પાછી મોઢાખતથી વધાર કરી તેણીને ઉમેદ આપવી; તથા બીજો ઉપાય એ છે કે મેહરામશાહને આજ દીને મનહાના ઘરમા આવતો વધરાવવો.”

એ પાછો ઉપાયતો આ મથખેરા મસતીખોને મનસે વધારે સેહેલ હોતો, તે નેકે જવણુના મગજને તે મુશકેલ લાગતો હોતો.

પેહેલા ઈઆને જાંહંગીરના જમરાખ પીરોનના પે આરના વાસો કરાવેલો એ વધારે મુશકેલ કામ હતું—તો ને કે જમપણથી પરણેલા જવણુને મનસે તે વધારે સવલ હતું.

જાંહંગીર પીરોનને બારીકીથી પીછાણતો નહી હોતો; તેણીના જીજ, લખરાજ, ઈઆ આચરણથી તે માહીતગાર નહી હોતો; માટે તેણી તરફ મોખત બાંધવી એ જાંહંગીરને મનસે એક દાહાડાનું કામ નહી હતું; પણ જેમ પીછાણ વધતી જાય તેને મોખત મુશકેલ થવા માટે ઘણા દીવચા વું કામ હતું. તોપણ પીરોનના હાલત તરફ જાંહંગીર ની દયા ઉતકેરાહ હતી અને આજ દીને પીરોન સાથ કામ કરવાને એ નડારો ચોડીયા પેલા મોદીના ઘરમા નહી આવે એવો ઘાટ ધડવાનું ને એકન દાહાડાનું તથા નેટ હું સેહેલ તેહું સુખ કામ, તે કરવામાં જાંહંગીરે ખનતી મદદ આપવાના ખુશી ખતાવી.

હવે તારે આ ઘાટ થું ધડવો તે બામે તેઓ વીમાર કરવા મેહા અને એને રૂસતમ આગાએ પોતાના હીકમ તો તથા ચપલ મગજમાથી એક વધારે ઉપાય શોધી કાઢાયો.

તેણે કહયું કે “ભાઈએ, મારા મગજમાં એક યુક્તી મુજબે અને જાહે એક નવાન વ્યવહારને ખાપના પે લાપણથી સદાની નજલમા ફસતી વધરાવાને તમા લોકો આટલી કાલજ ખતાવોછો તારે મારે ખાતરી છે કે તે બીમારી નીરદોશ છોડકોને ખાતર મારી હીકમતને ત મે કબુલ કરશે. દોલોએ હીમાં ભડખીની સારી મેહેરવા થો મેહરામશાહ દગબોરો અને તેને ખુદ હીમાં સમજ તે ના ઉપર વ્યવચારો કીધી તે ઉપરથી આપણા હાથમા સનદ દાવ આવવોછે. તે એ છે કે હીમાં ભડખીને સમ જાવીને વ્યવવા લાલચ આપીને મેહરામશાહને ઘર હુમણા ન મોકલવી અને વ્યવચારો જાહેર કરી તેને ફનીઆમા રૂસવા કરવાની ધમકીથી પેહેલાંતો હીમાં ભડખીએ મેહેરામશાહ સાથ પરણવાને દાવો કરવો અને ને તેમ નહી બનેતો.

કાગળની બનાવટ.

કાગળની શેષમાં જે કાંઈ જાણવા નેજા અને અન્ય એજ નેવો બીનાઓ હતી તે ગયા અંકમાં વાંચનારી બા નુઓ આગળ રજુ ક્રીયા બાદ હવે કાગળની બનાવટ, કા રોગરી, કળા, યંત્રકામ, વગેરેની અન્યએબીઓને એકઠી કરી વાંચનારી બાનુઓને ભેટ કરીએ છઈએ.

ચીકડાંના કાગળ બનેછે. ગંધાતાં, ગંધીય, મેલાં, ખરડાપલાં ચીકડાંબાધી સફાઈદાર, સુવાલાં, સરેદ, સોળ, રંગબેરંગી કાગળ અને એજ બીના અન્યએજ નેવો છે. ચીકડાંબાધી કાગળ બનાવાનો ઉદ્યોગ મોહોલો અને વધી પડેલો છે. એ કાગળ બનાવાની કળા અન્યએજ નેવો અને હીકમત બરેલી છે.

કાગળ બનાવાના કારખાનાની એક ખુબી તેમનું એકાંતપણું અથવા શુપ્તુપ કામ છે. તેઓ શેહેરમાં કદાચ નજર પડેછે. તેઓ શેહેર બહાર, ગામડાંઓમાં, શેહેરના યોગાદ્યથી દુર બંધાયે. સાંચાઓના મોટા કપકારા, ચકરોના મોટા ચકચકાર, હથોડાઓની ચોકાચોકી વેગલો કાગળ બનાવાનો સાંચો શુપ્તુપ કાંમ કરેલો જાયછે.

મોટા મોટા મોહોલો અને મોહુલાઓ એ કારખાના ને અવગીચ નથી. કોલસાના ટગ અને ધુમાડાના વાદળ પણ તેને આમખા નરના નથી. તે લોસાતરી બરેલાં એ તરીકે હંઆ મેદાંના વચે અથવા સરપતી પેરે વીટલાઈ માલ તો નરી કીનારે ઉભું રહેછે અને તે નરી નાલાના પાણીને પોતાની ગરજને માટે અપખા લેવા વના તેને આગળ વે રવા રેતું નથી.

હીઆં આપણ લગાર સાએરીપર આવી ગયા છઈએ. પણ કાગળના કારખાનાની જગાઓથી ખરેખર તેવી

લાલચ મળેછે. અગરને કારખાનાની કવીતા હાંધેલો ખ સીત કાગળનું કારખાનું તે ઉતમ રીતે બનાવી શકે.

કાગળના કારખાનામાં પાણી ઘણું નરજનું છે. કોઈ બીજા ઉદ્યોગમાં એટલું ઘણું પાણી અપર્તું નથી અને વ બી પાણીનો શુદ્ધ પણ બીજા કોઈ ઉદ્યોગમાં એટલો અમ્ય તનો નથી. કોલસાના ઇઆ બીજાં પરિનામાં મલતાં ગદ લાં પાંણીથી કાગળ બનાવાની આશાન મોટી, માટે એને માટે તાજું પાંણી જોઈએછે.

જેમ દુરતા ગામડાંઓમાં એકેક દવલ સોભેછે, તેમ નદીઓ અને ઝરાઓ ઉપર એકેક "પેપર મીલ" સોભા આપેછે. ઘણાખરાં કારખાનાઓમાં પાણીના દોડતા પરવા હના નેસપાન સાંખા માલેછે, પણ કેટલાંક કારખાનાનું કા મ એટલું વધી ગયુંછે કે તેમાં બાફ લેવાની નરૂર પડેછે.

કાગળ બનાવામાં તરેહવાર ઉદ્યોગો સન્નિવાલેછે. કુત ચીકડાંના માંસડા જેમાં તરણી માર હંડરવેટ ચીક ડાં એક "કરેલાં" હાયછે, તે માંસડા કારખાનામાં આવે તારથી તેની ખીર અથવા લાહી અને તાંદાંસુધીમાં છ જાત ની કીરીઆ તેના ઉપર વીતેછે. તારપછે તે લાહીબાધી કા મ થાયછે તે જુડ થાયછે, જેમાં પાછળથી સાંચો દાખલ થયેછે.

ચીકડાં આવવા પડેનું પેરેલું કામ ગંધીય અને નાપસંદ છે. ચીકડાંની હાલત ઉપરથી જુડાં જુડાં લોકોની આદત ખાલમ પડેછે. ઈંગ્લંડના ચીકડાં ઘણા ખરાં થતાં હાયછે ઇટલોના ચીકડાં સડધી ગંધીય હાયછે. તે કપડાંની ધુલ અને કચરો કાહાડી કપડાંને તેની જાત, રંગ, કુખાસ વગેરે પરમાલે છુટાં પાડવાં; તેનાંના જાતન, ચોરીઆં વગેરે કા ડી નાખવાં; સંધા, માંડ વગેરે છુટા પાડવા; અને સઘતા કપડાંના એકેક ચોરસ ઈંચ નરેલા કપડા કાપવામાં આવેછે.

કામજને "કરીમલેડ" વગેરે નામે બ્યાપેલાં છે, તે એ તારની ગાજ પરમાણુ હોય છે. કામજની ઉપર પરગરી લીટીઓ પડેલો દેખાય છે, તે પણ એ તારને લીધે દેખાય છે.

જાહું જાહું તાર નહે, તાંહું કાગળ વધારે પાતણું રેહે છે
અને તેથી તે લોટીઓ રેખાઈ આવે છે.

શંકીની અંદરથી મોલડામાં લાહી ઉંચકી લેવા તથા
દરએક તાવને મોલડામાંથી કાહડીને નમદાના પડ વચે
ચોરી કરવાનું કામ એ માણસ બજાવે છે. શંકીની અંદર
થી મોલડામાં લાહી લેવાનું કામ સેહલ લાગે છે, પણ સેહલ
નથી. દરએક તાવને માટે શરમા વળણતી લાહી ઉંચક
વી અને એકે આચકાના સઘલી બાજુએ સરખી પાંદરવી
એ કાંઈ બધાથી બનવું નથી.

માહાવેરા વગર વધતી યોછી લાહી લેવાપછે, તાવ
જુદી જુદી બાજુએ, જાડો ઈઆ પાતણે થઈ જાય છે, કોઈ
તાવ બારી તે કોઈ હલકો થઈ જાય છે, પણ નેએ એ કામ
ના કરનારા છે. નેએ દર મોલડા ૧—૧૧ અથવા ૨ ૬
સળ લાહી લેય છે અને હાથ લગાડવા વના સરખા તાવ
બનાવે છે. કોઈવાર એકન વખત બધે તાવ કરે છે !

નમદા ઉપર ચોરી કરનાર માણસ ૧૪૪ તાવ (૬ ફૂટ
વેર) ની એકેક ચોર કરે છે. હાથે કાગળ બનાવતાં એક
કાહડામાં એવી ૨૦ ચોરી અથવા ૨૮૦ તાવ બને છે.
તાવને સુકવવા પછે સુખારા કરવા માટે દાંબે છે તારે તેના
ઉપર ૧૦૦ ટનના યોજનનું દબાણ કરવું પડે છે ! તારને તે
કાગળ લોચુ થાય છે.

ઉપલા હોસાખ યુનંબ રોનના એ તરજુ હજાર તાવ
એક કારખાનામાં બને તેા ટુનીઆના મોહાલા અપને કેમ
પૂરે પડાય ! એટલા માટે કાગળ બનાવવાના સાંયાની યો
ય કરવી પડે છે. હાથે બનાવેલાં કાગળની જાત વધારે સર
સ છે, પણ સાંયાથી લગાર હલકું પણ સસતું અને નયાબ
પ કાગળ બનાવાના લાભ સમજાવે છે.

એ સાંયામાં ઉપલાં સઘાં કામો એકન વખતે થાય
છે, એટલે તે મોટી હોવા નેઈએ. એ સાંચો ૧૪ ફીટ
લાંબો છે અને દર મીનીટ ૪૦ ફીટની ઝડપથી ચાલે છે.
માણસના મગનની માલાકી અને કપાના એક નાદર નયુ
ને કાગળ બનાવાનાં સંચો છે. તેના રેખાવન ઘણી વી
મીતર અને રવીઆંખે છે.

એ સાંચાને એક છેડે લાહીની શંકી છે, તેમાંથી લાહી
સાંચામાં ઉતરી તથા સાફ કાગળ બની, સુકાઈ, દબાઈ, ત
થા તાવમાં કપાઈને બીજે છેડેથી બાહર નીકળે છે ! કાગળ
બનાવાનું કામ ટૂક ટૂક, કકડે કકડે, નાહુની ગાળના બનાવા
ને બદલે એ સાંયામાં એક મોટી, લાંબીને લાંબી ગાળ ચુકી
છે, અને તે વડે કામ ચાલવા કરે છે.

એ ગાળ એ તરજુ કરતાં રોલરો ઉપર ફરવા કરે છે.
નથી એકગમથી લાહી લેય છે, અને તરત ચાલવા માંડે છે,
જે મંબલમાં લાહીનું પાણી નીપસાઈ જાય છે, અને લા
હી કકજુ થાય છે, નાંહીથી તે એક નમદા અથવા પાંદરી
ઉપર બંધને પંથાય છે, તે પછુ વળી રોલરો ઉપર, તેલેલ
ઝડપથી ફરે છે અને ફરતાં ફરતાં રોલરો વચે તે લાહી ૬
બાતી જાય છે.

એ રીતે અડધા સાંયામાં આવી પોઈમિતર્ન કાગળ
બને છે. હીઆંથી તે ગરમ રોલરો ઉપર ફરતાં સુકાય છે. તે
રોલરો બાકથી ગરમ થાય છે. તે ઉપર કાગળ સકાઈ અને

લોચુ થઈ છેડેના રોલર ઉપર આવે છે, જાહું તેને કાપવા
ના સાંચો સરખા કકડા કાપે છે.

ગાળની ઉપર કાગળ લાહી રૂપે હોાય છે તે વેળા તેની
તલીએથી હવા ખાલી કરવાનો યુગમે વગાડી હવા
ને ખાલી કરવાથી ઉપલી હવા શખત દબાણુ કરે છે અને
તાંહાંથીન કાગળ એટલું સુકાય છે કે પતલી લાહીનું કાગળ
બનવું તાંહીને તાંહાંન આપણ નેઈએ છઈએ.

સાંયામાં બનતાં કાગળની ઉપલી તફસીલ ઉપરથી
નજારો કે સાંયાનું કાગળ નેઈલું લાંચુ બનાવા માગીએ એ
ટલું બને છે. તેને છેડેના કાપવાના સાંચો કાઢી નાખીએ
એટલે ૧ વાર ઈઆ ૧ માઈલ કાગળ નેઈએ તે મળી આ
વવાનું ! તે કાગળ એટલું લાંચુ બનશે કે તેની હદન ન
હી. નેઈએતે તે પડીકા ઉપર વીટાશે : ઈઆ નેઈએતે તે
મા આપણુ ધર વીટાશે !

યુરોપના સંગરહસ્થાનોમાં એક ઈઆ એ માઈલ લાં
બા કાગળના તાવ તવાઈ તરીકે મુકેલા કોઈ કોઈવાર જોવા
મા આવે છે ! ૧૮૫૨ માં ઈંગલંડના પરદશસ્થના જુરા
રંગના એક તાવ ૪૦૦ વાર લાંબો અને ૮ વાર પોહો
હતો ! મોટ એક જાતના કાગળના એક કકડો ચા માઈલ
લાંબો હતો ! જુના રોડાંમાંથી બનાવેલું કાગળ એટલું
શખત હતું કે એક મોટી મેળિ તે કાગળથીન લટકાવે
હતો, પણ તે કાગળ તુટ્યું નહી હતું ! એક નેાટનું એકેક
કાગળ પોતે વનનમા ખાતર બા અઉસ (તોણી) હતું,
પછ તે ૨૩૦ રતવના મેળિ ખખવાને શકતીવાન હતું !!!

આ સઘલી યુબી સાંયાથી કાગળ બનાવનાની છે.
આણું મોટું, આટલું શખત કાગળ હાથે બની શકિન
હી. છાપવાના હોનરમા બાફ લાચુ પાડવા પછે સસતાં
કાગળના ને અધાગ અપ જગાયે છે, તે સાંચા વગર કદીબી
પૂરા પડી શકે નહી.

પછ વળી આ સાણું કાગળ એ મીનીટમાં બને છે !!
પેટલાં તે લાહી હતું અને બીજે છેડે કાગળ થઈ નીકલ્યું.
તે સઘલી ખાતર એ મીનીટની રખત છે. લાહી વેહે છે, નીચ
વાય છે, દબાય છે, સુકાય છે, હઈથી તંહી ઉંચકાય છે, હઈથી
તંહી નખાય છે, એ સંધું એ મીનીટમાં ! હજારો તેને એક
છેડે લાહી છે, તેટલાં બીજે છેડે છેડા વગરનું, હદ વગરનું
કાગળ ઘણી જાણુ અને ઘડીમાંથી વળી ગઈ !!

આ અન્યએમ જોવા કાગળ બનાવાના સાંયાની પે
હેલ વેહેલી શોધ કરવાનું ખાત ફરેચોને ઘટે છે : એસોન
ખાતે સને ૧૭૯૬ માં જુઈ રાખરટ નામના ઘખરી પેહેલ
વેહે એ સાંચો ઉભો ફીધી. જુઈ રાખરટ એક હલકો હાથ
ના કાગળ બનાવનાર હતો. આ શોધના પેટેલાં લાભ લે
નાર ઈંગરેને હતા અને ફરેચો તેને જાતમ આપવા છતાં
ઘણું સુધી પછાત રહ્યા હતા.

૧૮૦૯ માં ઈંગલંડ ખે આ સાંચો માણુ થયો અને
જણે સુકારવામાં આવ્યો, તારે ૧૮૧૫ માં ફ્રાંસ દેશ ખે
પેહેલ વેહેલો સાંચો માણુ થયો, તાંહાં ૧૮૨૭ માં ખાતર ૪
સાંચા હતા, ૧૮૩૪ માં ખાતર ૧૨ સાંચા હતા, પણ હાલ
૨૫૦ સાંચા કાગળ બનાવાનું કામ ફ્રાંસ દેશમાં ચલાવે છે.
એટલાજ સાંયાથી દરરોજ ચા લાખ રતલ મીકડાનું કાગળ
બને છે !

બીજા બોલોમા તે એટલું કાગળ દરરોજ બનેછે કે જે પાંચ ફીટ પોલોલો તેનો પટો બનાવશે હોયતો તે ધરે ૧૩૦૦ માઈલ લાંબો થાય !! ઈંગ્લંડમા એથીબો વધારે કાગળ બનેછે. તાંહાં સવામારસો સાંચા કાગળ બનાવેછે, અને વરશ દાહડે ૨) ફરોર ૩૫ીઆનું કાગળ બનાવામા આવેછે.

કાગળ બનાવાના સાંચાના આ કટલો અજાણ્ય ને વો વધારો ! પણ એ વધારા ઉપર બોલવાનું હાલ મોકલું કરી એ સાંચામા થયલા સુધારા યોજે તતવેલા બોલોયું. કાગળનો મોટો ઉદ્યોગ કેટલો વધી ગયોછે તેની જુદીજ કાંઈ ની બનીછે, કે ને કાંઈનાં આવતી વેળા ચીતારીયું.

કાગળ બનાવાના સાંચામા સુખ્ય સુધારો ફોરડરીની અર નામના નરમન અને ડીકોનસન નામના ઈંગરેજ કરેલોછે. ઈંગ્લંડમા સ્ટાર્કરડ શાયર પરગણામા ફોરડરેનરનું મોડું કાગળ બનાવાનું કારખાનુંછે, જાંહાં કુમાર અને કો રોકામને હાપવાના છઠ્ઠા પણ શખત કાગળો બનાવામા આવેછે.

કાગળ બનાવાના ઉપલા માચ્છાકુલ સાંચામા સુધારો જરી રહ્યોછે. જેમકે બર્ડરના રોલરો અને મોલડો, પીતલના તારની ગાળો તથા તારના રોલરો, લાહી ને માપવાના પેટેટ નીટરો, “બાઈર મારક” હાપવાના રોલરો, લાહી ગાલવાની માલખીમો, ઈતીઆદી. એ ઉપરાંત કાગળને થડી વાલવાના સાંચા, કાપવાના સાંચા, લીટી દેવાના સાંચા, છીરો પાડવાના સાંચા, એવા ઘણા યંત્રો ની શોધો થઈછે, જે યંત્રોનો બોહસો અપ ચાલેછે અને કાગળને લગતા ઉદ્યોગોમા ઘણું સવલ થઈ પડ્યોછે.

૧૮૫૧ ના સંસ્કરણપાત્રમાં આસ્ટરકીયા દેશથી એ કન કારખાના વાલમ્મે ૬૦ વરશ સુધી બનાવેલા જુદાં જુદાં કાગળોના નમુના મોકલ્યા હતા, જે ઉપરથી એ કળામા એક સદી થઈ કેટલો સુધારો થતો આવ્યોછે તે માલમ પડ્યું હતું. એ સુધારો મોટો અને અજાણ્ય નેવો યવો એઈએ અને તેમ થયોછે.

૩૩ીઆની રાંછી દેવેરાઈનનું ઘાટકીપણું.

(ગોઆમાં આંકધી બાકીનું સાંધણ.)

જહોર લેંગહોરન આખાં તારે ઈંગરેજ એલચીનાં મે હુલમાં તેઓએ ઉતારો કીધો. તાંહાં શાહાજીની સાથ બીજા અમીર ઉમરાવોને એલખાણ થઈ. તેના સારા સવભાવ, બોલવા માલવામાં બોલાવણું અને હરીફાઈ વગરની ખુબસુ, રતીથી સરવેને અજાણ્યબીનાં નાંખીયાં. જેઓએ આ શાહાજીની એલખાન પાડી ન હતી તેઓએ આવા-તેનાં સવભાવ તથા રીતભાંતેપર મોહીત પડી કોઈથી પરકારે તે જીની રાસતો કરવાને કેડાવ કીધો; અને જાંહાં અપ તાંહાં તેજીના હસતા સુખાડાના દરસન કરવા હજારો લોકો ભેગું થયું હતું.

આવી રીતે તે ફરતી હતી, લોકો તેને માન આપના હતા તથા પોતાના ખાવીંદના ખરો પીવાર તેજીનીપરછે એ

પુઠું ધારીને તે ઘણીન ખુબી રેહતી હતી. પણ તે બાપડી ને થોડું માલમ હતું કે તેની પછવાડે કેવાં ઉંઠાં કાવતરાં થાયછે, કે જેના એકન સપાટાથી તેની સઘલો આશ તથા સુખનો ભંગ થયો.

આતો બને તેવું હતું કે, ઈંગરેજ એલચી તથા બીજા અમીર ઉમરાવો, જે આ દેશનીકાલ થયેલી શાહાજીની સાથ ફરતા હતા, તેઓને આ નીરદોશ અખલાના સરપર કેવું વાલલ થોડાંછે તેનો જરા પણ શક આપો નહીં હોય.

ઉપર કહ્યું તે પરમાંછે મોલ મજા તથા એશઆરામમાં થોડાંક દાવરા કાહડાવા પછે શાહાજીએ પોતાની મરણ વાહાણનો કાફલો ભેવા નવાનો બતાવી. આ માગ જી એર લોકે ઘણી ખુશીથી કહલ કીધો, અને તરતન એ ક પેગમ વાહાણના સરદાર ઉપર મોકલ્યો કે શાહાજીની માન પરમાંછે તેજીને એસંતકબાલ લેવા આવે.

ઈસવી સન ૧૭૭૨ ની ૮ થી ફેબ્રુઆરીએ આ સઘલી તપારી થઈ અને હજારો લોકો આ મોલમાં સાંમેલ થયાં. એક ઘણીન ભપકાદાર અને સારી માલની ઘોટ શાહાજી તથા તેનાં અતલગનાં માણસોને સાડું સનગારવામાં આવી; જેની મેકડો કીમતી અખમલતી હતી અને તેની ઈયરે સુનેરી કસબી બીનખામતી હતી. આવી ભપકાદાર રીતે તેઓ વાહાણપર ગયાં. શાહાજી સાથ ઈંગરેજ એલચી તથા બીજા ઘણીએક ઉમરાવજીઓ હતી અને એરલોક સાથ તાંહાંની મનવારોના ઉપરી તથા બીજા ઘણા એક અખલદારો હતા. આવી રીતે તેઓની ઘોટો મનવારપર માલી તારે હજારો લોકોએ તેઓને ડકાપરથી સુખાશક બાદો આપી.

આ સરવેને મનવારપર માન અકરામથી તથા વનંતરના મધુર અવાજે લીધા. જ્યારે શાહાજીની ઘોટ વાહાજીની પાસે આવી તારે એક સુનેરી ખુરસો ઉતારી અને તેપર બેસાડી ને મનવારપર લીધી.

આ સરવે લોકોએ એક બે કલાક તાંહાં ઘણીન મોલ મજામાં કાહડીયાં, પછે તેઓને કાબેટ એરલોક નહાવીયું કે શાહાજીની મરણ આન રાતે ઈડાં રેહવાનીએ તેથી તેઓએ તેજીના વગર જવું. તેજીએ સરવેને છેલો સલામ કીધા પછી તેના સાડ એક એરડો હલાએડો રાખવામાં આવીએ હતા તાંહાં ગઈ.

તાંહાં બેકી-બેકી તે દાહારો ને ખુશાલીમાં ગયે તે ઉપર વીચાર કરતી હતી તેવામાં એરલોક અચક્રુપ તેજીની આગલ થોડામની સોકલના આર ખલાસીઓ સાથ આયો. તેના હુકમથી-તેઓએ શાહાજીની પકડી તેજીના હાપમાં બેડી પેડરાવી. આ કાંમ એટલી નહડકથી કીધું કે શાહાજીની એ વોસે વીચાર કરવા અથવા પોતાના ધુના થું છે તે વોસે પુછવાને વખત વર્ધક મંલોગો નહી. હવે તે જીના અગળમાં, કાંઈ દગો છે એવા વીચારનો, છાંએ પડી ચો. પોતાને આવી ઘાટકી રીતે દગો કરનાર પાસ તેજીએ ઘણો આજેજથી માફી માગી, કે જેને તે હજુર પોતાના ઘણી તરીકે બોલાવતી હતી. તેના પગપર પોતાનું માથું નાખીયું અને તેને આંસુથી ભીનવી નાખીયા અને કાંઈ પણ દયા લાવવા વીધે અરજ જુમરી. આવાં તેનાં કાકડ

હોવાનો કાંઈ પણ નવાબ આપવા તેણે અનધટું વીમા રીઈ, પણ તરત તેણીને પોતાની આગવલી દુર લઈ જઈ સાં કળથી સીકડવાનો હુકમ કીધો.

ભીંજ દાહાડે, જેટ પીટરસેબરગ નવા સાડાં તે વાહાણ હું કારીયું. આખી મુસાફરીમાં તેણીની પાસ, એક તોછડો સીપાઈ તેણીનું ભોજન લાવતો હતો તે સીવા બીજું કોઈ આપયું નહીં. તેની આરક્તે શાહજાદીએ વારેવાર ક્રાઉનટપર પેગાંન મોકલીયો પણ તેના નવાબમાં પેલા સીપાઈને એટલું જ કહ્યું કે અગરજે ફરીથી આવે પેગાંન અને કહો છો તો તને બાંધી આરવાનો હુકમ કરશ.

સેંટ પીટરસેબરગ યોહાના પછી તેણીને કીનારે ઉતારી, તાંહાંથી પાકરી બંદીખાંને લઈ નવામાં આવી. આ નીર દય કાંઈને તેણીને બંદીખાંને લઈ નવાને પોતાના અસત કમાં લીધી અને બીજી ઘણીએક રીતે તેણીના ઉપર દેખેર ખરાબી કારણકે તે એક સમજતો હતો કે બીજાના અસત તકમાં નવાથી તે છટકી જશે, જારે તેણીને કીનારે લઈ નવા સાડાં વાહાણના તુતકપર લાપા તારે તે તાંહાં ઉભેલો હતો. આ વખતે તેણીએ તેને જોયો અને અચનુ ગુજરી, પછી પોતાના બેડીવાહા હાથ તેની સામે કરી પહોંતો ના મે તેને બોલાવીયો પણ કાંઈ વલીયું નહીં તેથી તાંહાં ફસ ડાઇ પડી. આખરે તે માણસો તેણીને ઘસડી લઈ ગયા.

આ રાજાની આ કમનચીય શાહજાદીના કોઠડીનાં બારણાં બંધ થયાં અને તારપછી તેણીનું થું થયું તે કોઈ પકેપણે જાણતું નથી. કદાચ તેના બંદીખાંનાંમાં તેણીને આરી નાખવામાં આવી અથવા ઘણાંએક વરસ બંદીવાન રહેવાથી રાખી રાખી તે બરણ પાંખો તે કદાચ કોઈ જાણ્યો નહીં. આ રાણીના નજર લીધે ઘણીએક અકલા રેલાએ લીધે. સને ૧૮૦૨ નાં વરસમાં, એક પડસીઅન અમલ દારે એક કાગન છપાવી ધરગટ કીધો હતો કે એક દાહાડો ખાતાંની દેખલપર એરકેશો પીધેલાની જામમાં એવું જાહેર કીધું કે બે ખાસ સુધી બંદીખાંનાંમાં સભરીયા પછી તાપ થી તેણીના અંત આવે, તારખાદ એક બીજા કાગન લ' ડંનામાં છપાવે તે ઉપલી સઘલી વાત ખોટી પાડી એવું જાણવીયું કે આદારણી કહેશાઈનનાં ખાશા હુકમથી તેણીને તરતજ ગુલામી આરી નાખવામાં આવી હતી. આ ઉપરાંત એક તરીક વાત જાહેરમાં આવી હતી જે ઉપર ઘણા એક જલુ વીસવાસ રાખતા હતા, તે એકે, છ વરસ બંદીખાંનાંમાં રહી પછી નીવા દેલીમાં પુર આવવાથી તેણીની કોઠડીના પાણી ભરાયાં તે એટલાં હતાં કે તેમાં તે જુડી ખ મારણ પાંખો.

આ તરણખાની કોઈ વાત ખરીછે અથવા તરણકે એ રીછે તે વીસે આપણને લાગતું લગતું નથી. પણ આ જે કાંમ કરવામાં આવ્યું તે કાંઈ નાનુંસું નહીં હવું. કે નીઆંની હસતી સુધી આ કાંમમાં પરવાં રાખે જાણના નામપર કાંઈ થોડો ખટો રહેયો નહીં. ગમે એવો, આ શાહજાદીના પ્રાણનો અંત આપો તોપણ આ નીરદોશ અને અજવા પરાંણીપર જે જુલમ તથા ઘાટકીપણ વાપડવામાં આવીઈ તે માણસજાનના આકારમાં ખુનીએ અને ચેતાની કાંમ કરનારાએને થોડાં હીન લગાડનાર નથી.

દુખમાં સુખ છે—દુખમાં દાહાપણ છે.

જેમ જમીન ઉપરનું સુખ આપણને બેહસતનાં સુખનો વીચાર આપેછે તેમજ જમીન ઉપરનાં સુખ તથા દલગીરી આપણને વેતવણી આપેછે કે આ ધરતી બધી રીતે ખુબસુરત છતાં તેમાં કોઈ માંજુસને વાસતે જાહુક જગે કીધી નથી. ને જે નેઆમત બખશેસો તે પોતાની આસપાસ જે એછે તેમને કોઈ કોઈ વખત ખાતર ભોગવવા શીવાએ તેમ નેજ વાસતે તે જમીનીએ નથી. એ પ્રમાણે દુખ ઉપર વીચાર કીધાથી તેને હવે પછીની વધારે શારી છ'દગી ગુજારવાની આશા આવેછે.

દલગીરી તરેહવાર આકારમાં અને પોસાગેમાં શઘલી જગમ્યા ઉપરથી અને સઘલી વખતે આવેછે. એ ઘણું કરીને ખુશાલીને પુકે જાણે તેનો છાંપે હોય તેમ આવેછે અને તે વારેઘડીએ જ્યાં સુખ હોતું નથી ત્યાં પણ પોતાની ગમજુત નડ પકડેછે. કોઈ વખતે ખુશાલીનાં આકારમાં આવેછે ને પોતાના ખરો ચીતાર દીલમાં પેવશ થયા પછી દેખાડેછે. કોઈ વખતે ફરજનાં પોશાક બધેર લપેતા પછી હોયછે. અને એ પરખાંણે ઘણાં વરસો સુધી કોઈ અતી વેહુની પણ આંકશવાહું માંજુસ જે પોતાની ફરજ છેલા અંત સુધી બજાવેલી જોતો નથી, તેવા માંજુસોમા દલગીરી ફરજનું રૂપરણ કરી વશે.

જુવાનીમાં, જેમ એક તોફાન સુંદર તથા ફલવંત દેશોને એક ઘડીમાં પાપાખાલ કરી નાંખેછે ને આગલી આ આદાનીનું નાંમ કે નીસાંન રાખતું નથી, તેમ તે દલગીરી આવેછે. ખુબત ઉખરેબી તે એમજ આવેછે, અને તપારે તેનો નાશ જનન સુધીના હોયછે. વારેઘડીએ મરકોતી માફક ઘોરે દીવશે તથા ખરી બપોરે તે આતમાંની ઉપર ગા લેખ યાયછે. દલગીરી આપણો ઉપર ખહારથી આવેછે જે આખરો તથા ને લોમ શાયે આપણને સંબંધ નહીં તેવો અચાનક આપણી ઉપર દુખ આણેછે.

પણ જે દુખ ભીતરમાંથી આવેછે, જેનું ખુબ કારણ આપણે પોતે હોયે છીએ, જે દુખ આપણી પોતાની માલમાંથી નીકડેછે તેની શાયે સરખાવત ઉપલી ખહારની દલગીરી કુચ બીચાડનાં નથી. જે આપણે આપણું દીનત પાસણું તે સચાઈથી ફેરવું પડશે કે એ વાત ખરીછે. આપણે લાલચમાં ફરીએ છીએ, અને પાપમાં પડીએ છીએ. ખચીત જેમ ગમડાટ લીનલી પુકે આવેછે, તેમ આ દુનીઆમાંથી દલગીરી પાવની પુકે આવેછે.

“કર ને જે” તે કેહવતનો શયાર્થ બચગોથી ખુદર તે શીખવેલી. “ખુનનો મરજો ફંસી” તેમ “પાપનો ખદલો દલગીરી” નીશયએછે. પાપ જે કીધુંતો તેનો ખરલો તરત નહોતો મોરથી અહીં થયા વીના રહેતો નથી. પેલી દુનીઆનો રહી પણ અહીંન જોદાનો ધનસાક ખજે છે. અહીંન હરેકે ગુનાહ પોતાનું વેર આન ધરતી ઉપર વાડેછે. આન દુનીઆમાં આપણી એક નીચાલ, આપણી લશાઈનું મેદાંન છે તથા આપણી ફેનહ તથા હારના દેખાવો.

લો.કો.

સુવીડ લોકો.

યુરોપની ઉત્તરે રહેનારા નવાઈ જવા લાપલાંડર લોકોની સેન સુલાકાત લીધા પછે હવે તેમના ન પડોશી સુવીડ લોકો ઉપર આપણુ આવીએ છઈએ. એમની તપાસ કરવા માટે આપણે છેક ઉત્તર યુરોપના તે જોડાપલા દવીપકલ્પ પાછા ઉતરીએ છઈએ કે જે સંધાનડીનેવીઆના પુરાતન સુલકને નામે ઓળખાપછે, જેમાં નારવે અને સુવીડન એ દેશો સમાપલાંછે, પણ જેઓના રહેવાસીઓ એક ઘણા પાહાડી તથા બીજા નીચાણમાં રહેનારા હોવાથી થોડાક ખુબરી તકાવતો સીવાએ એક જ જાત અને ઓળાદના છે. સંધાનડીનેવીઆનો સુલક અસહ વખતથી નજાપલા છે. સંકાડીનેવીઆન લોકો અસહી નરખો અથવા ડોઉડોન લોકોના જોડપાછે. તેઓ ૧૦૦૦ વરસની પુરાતન દંતકથા અને કવીતાનો એક જ કથાવેળે અને ઘણાક વેદોની રસનો જે યુરોપના જાએ છે તેમના જાત યુરોપના એ કુરના અને એકાંત દવીપકલ્પની અસહી કથાઓમાંથી નીકલેપછે અને એ રીતે આ એકમાત્રી લોકોના હોવા લગત તથા હકીકત આપણને જાણવાજોગ છે.

નારવેના લોકોને નારવીજીઅન તથા સુવીડનના લોકોને સુવીડ કેહેછે. પેહેલાઓની વસતી માતર ૧૫ લાખની પણ બીજાઓની વસતી ૫૪ લાખની છે અને વધારે થે આન જેમનારા એ સુવીડ લોકોન છે, માટે હાલ આપણ એ લોકો વીશેન જોલીયું જે પેહેલાઓ ઉપર થોડું ઘણું લગુ નહી પડે એવું નથી. સુવીડ અને નારવેના લોકો એક જ ઓળાદના છે, અને તે ઓળાદ અડધી નરખન છે, પણ એ બાઈ લાઈએ એકિકથી જુદા વસેછે અને અરસપરસ ઘણા લડેછે તેથી તેઓના મુખીઅ જે તકાવત પડી ગયા છે તે બાથાને તકાવત છે. નારવેની ચોપડીઓ સુવીડનના વાંચવા કાને તોંહાંની ભાશામાં તેમને તરજુમે કરવો પડેછે. આટલું છતાં પણ જે લોકો જેઓની દેશનો જો ટો ભાગ વસેછે, તેઓની એ જેહ દેશોની ભાશામાં જાને તકાવત નથી. થમરોના મુળ, રૂંદી વગેરે સમથું તેઓના એકસરખું છે.

સુવીડ દેવાવર, ખરતલ, સખી અને ઉમંગવાળા લોકો છે. તેઓના હીમત અને મનમુતી કાપલ બરેલી રીતે મળેલીછે, તેઓની ખુબરી છુપી ચહડતી કીસમની છે,

અને તેઓ પુરા બીજાન તથા રંગીલા છે. સંકોનેન, જોડેડ અને બીજાં એ લતાના પરગણાઓમાં જોરતો હુરા બાલની, બહુ આંખની છે અને યુમયુરત વેહેરો તેઓના જાને જોવામાં આવેછે. નરવોના વેહેર લગાર કીકા, કપાલ ઉંચાં, ડુંદડી લાંબી, કદ મધીઅન, બાંધો જોરાવર અને દેખાવ નરખ છે. પાહાડી ખીણોમાં રહેતા સુવીડ લોકો, જેઓ ઘણું કરીને સારાકહાન વેહેરની ઉતર પશ્ચીમે મળી આવેછે, તેઓ ખડતલ, હીમતવાન ઉચોગી છે. તેઓ પોતાના રાજ તરફ એટલાતો વફાદાર છે અને ઘણીવાર તેઓએ પોતાની બાહાદુરી તથા દેશહીતકારીપણાના એટલાતો દાખલા આપવા છે સઘલી સુવીડ રખમેતને જે હક નથી તે ખાસ હક આ પાહાડીઓને મળેછે અને તે એ છે કે જોરેની તેમને સુવીડનનો રાજા મળે તારે તેઓ એ તેનો હાથ પકડીને હોલાવવો !

એ પાહાડી લોકોના હોવાલ અજાએ જોવા છે. તેમની રહેવાની રીતભાંત બધ બરેલી છે અને તે ઉપરથી તેમની બાહાદુરી અને હીમત આછી રીતે સામેત થાપછે. નારવે અને સુવીડનમાં મોટા પાહાડોની કંઠે ઉપર આ લોકો રહેછે. એકેક કુટુંબ માઈલના માઈલને તકાવતે દરા મના કુંગરોની વચે વસેછે. તે કુંગરો બરફથી ટંકાપલાછે એટલું જ નહી પણ છેક નીચાણમાં આપે રસતે બરફ પડી રહેછે. જ્યાં જ્યાં એ તોંહાં દરામણ પાહાડો અને તેમની વચે એક જ જુપડાંમાં એક કુટુંબ વસેછું.

તેઓની વેહેરો તરફ જાલ આવજાવ પણ નથી. તે જુપડાંના જાતની ઘણાકો કુનીઆ જોવા વખર તે જુપડાંમાં જ જરજ પામેછે અને તેઓ એટલાં ઉંચાં તથા દુર વસે છે કે તેમના આસપાસના પડોશીઓને પણ મોત જાવત નીખર પડતી નથી. તેમના જુપડાં એવી કંઈની જોએ હોપછે કે તોંહાં જવા માટે રસતાન નહી મળે. તેઓની ખીણમાં થોડા ઉપર વેસીને જવાખ નહી. પગે ચાલીને જવું પડેછે, અને તેમાં પણ કોઈવાર એવો ખારગ આવેછે કે પગ તલે આંખે મીતરી આવે એવી બધાંકાર ખીણની ઉપર માતર એક જ પગતી જરજો રસતો હોપ, કોઈવાર તે એ જાંબવર પાહાડોની વચે એક ગ્રાડ અથવા એક લાકડું યુકીને રસતો કરેલો, અને તે ઉપર આ લતાં દર પલે દર આવવાથી અથવા પગ તલેનું મરોડું ખોસી જવાથી, અથવા ઉપરથી જરજો મરોડું કુંગર કેટી પડવાથી અથવા મરોડું થોત નીકલી આવવાથી પગ છટકી જાઈ નીચેની અધારી ખીણમાં ગગડી જવાની ધાસતી રહેછે.

સુવીડનના કોઈ જોરેન આદમીને પણ આ પાહાડી પડોશીના રહેણાંકમાં જવા કહ્યું હોયતો તે હુનવા પડેછે. પણ પાદરીઓ, સીપાઈઓ વગેરેને વારેવાર જવું પડેછે તો આવા ખારગ ઉપર તેઓ ફસડાતા હયા પેટે ચાલતા જાવપછે ! તોંહાંની ખીણો જેઈ તેમની આંખો વીંચાઈ જાયછે અને તેઓ સલામત રહેવાની થોડીજ આશા રાખે છે. અને તેપણ કેડું અજાએ જોવું છે કે તે જુપડાંના રહેવાસીઓને આ પાહાડી ખારગોની આવજાવ નસા સુશકેલ લાગતી નથી, તેઓ તે ઉપરથી થોડી જાવપછે અને તેથી વળી જાંબરોમાં જાચાને ખાંધ ઉપર ઝોલામાં બાંધીને

૧૬ જામણે. તેઓ એન રસતે ફરદાન ગાંભે ખાતે દે લોખા જાવળે, ને કે શીખાલામાં બરફને લીધે થણા મહી યા સુધી તેઓ બાહર નીકલી શકતાં નથી, એટલું ન ડી પછુ બરે તેઓના જીવડાંમાં મરણ થાયછે તારે એન ડીકટ મારગ ઉપરથી તેઓ મુદ્દાને ખાંધે ઉંચકી લઈ જા છે, અને તે મારગે વટાવી ખોલાં મેદાનમાં ઉતરવા પછે તે મુદ્દાને પેડીના નાખેછે.

સુવીડ લોકો જેકે ઉતરની જગાને લીધે યુરોપીઅન વ સતીથી થણા છેડે પડી ગયાલા. તેઓ થણાખરા ખેતીની અપવા બરવાડી છ'દગી ગુજારેછે. તેઓ પાસ કાંઈ ખુસ કી ઇચ્છા દરીઆવનું મોટું લશકર નથી. તેઓના વેપાર કાંઈ જાનને ધીકતા નથી. તેઓના દેશમાં અનજનાઓના જાને પગદો નથી. તેઓના સરકારકોમ રોડર સીવાએ બીજું એક પણ મોટું રોડર નથી. તેઓમાં નીચાણે અને યુનીવર્સીટીઓની શંખ્યા સારી છે. તેઓમાં ધરમ સંબંધી કામો થણાં મન્યુત છે, પાદરીઓ અને દેવડોડી તેઓમાં થણું જાન છે અને વળી બીજી પરજાઓની મીશાલે તેઓના ધરમના કાંઈ તડાં ઇચ્છા રોલા નથી. આ રહી ખુબીઓ છતાં અજાએજ જીવું છે કે આ સુવીડ લોકો થણા અનીતીવાન છે. તેઓના સરખા અનીતીવાન આખા યુરોપમાં કોઈ દેશના લોકો નથી. કેટલે કે ઈંગ લંડ અને ફ્રાંસ તેઓની મોટી બલીઓ પણ સુવીડ લોકો ની અનીતી આગળ થોડી છે.

"જાકટપણુ" આ લોકોની ખુબીઅ એજ છે. તેઓ નો સાધારણ દાઢ બરાંડી છે. તે બરાંડી અનામજાથી બ નાવેળો હોપછે અને સપથી અવસરોના, સાદીમાં કે ગમી માં છે દાઢ ધુમ દીમાયછે. આ બદીથી તેઓની થણી બ રાખી પાયછે. તેઓને જાતી બાધો દીસા થતાં જાયછે અને તેઓની નીતી આ દાઢના લખથી બીગડતી જાયછે. તે ઓમાં અપરાધ, તંગી અને ગરીબાઈ થણી માલમ પડેછે તેનુ કારણ પણ એજ છે. દર ૧૧૪ માણે ૧ જાણ ઉપ ર કાંઈને કાંઈ વાંક આવેછે, અને તોહોત્રતવાળા દર ૧૪૦ માણે ૧ જાણ ગુનેહગાર કરેછે. રોહોરમાં દર ૪૪ માણે ૧, તથા જામડાંમાં દર ૧૦૫ માણે ૧ જાણને વર સોવરસ સજા થતી આવેછે. એ ગુનાહોમાં રાજ સંખેના અપરાધ કાંઈ થતા નથી. તોહાં જલ્લો કે બજેડો કોઈ જાણવું નથી. આટલાજા આ અપરાધ થાયછે તે સજા નીતી સંબંધી, મંડળી સંબંધી અપરાધો જાણવા.

સુવીડ લોકોના કેળવણીના દેવાલો સારો થયેલો છે. વાંચી લખી નહી જાણે એવો જાણસ એક હજારમા એક જાણબી મળી આવવો મુશકેલ છે. સઉથી ગરીબમાં ગ રીબ વરગ યુગ કેળવણી ધરાવેછે અને તેના દેલાવાનુ મા ન એ મોડોના પાદશાહ ગસ્ટેવસવાસાને છે કે જેણે સ ન ૧૫૨૪ થી ૧૫૬૦ સુધી રાજ ચલાવયું હતું. ૧૫૭૦ માં તરીજ જાન રાજએ એવો હુકમ કાઢાડેલો કે જે અ મીર ચોપડોએ વાંચી નહી જાણે તેની અખીરી નપત કરવી. ૧૬૮૪ માં પાદશાહ ચારલ્સ પાદરીઓને માથે ફરમ નાખી કે દરએક સુવીડ વાંચતાં શીખવું અને જા કસ કેળવણીની પરીખ્યા આવવા વના તેઓએ કોઈ પ લ સુવીડને પરણાવેલો નહી. સુવીડન દેશમા એ મોટી

યુનીવર્સીટીઓ છે, જે રોમ તથા ગરીસ દેશના એલમાની તરબીઅત આપવા ઉપરાંત એશીયાખંડની બાશાઓની પણ કેળવણી આપેછે, તથા બદનની કેળવણીને ભુલી ન વામા આવતી નથી. ધારા, વઈક શાસ અને બીજી તે તેમજ વોદીઆઓની પુરતી કેળવણી આ લોકોને મળેછે અને એવો ધારો છે કે યુનીવર્સીટીમાં પદવી લેવા વના ધરમચુડોના ધંધો કરી શકાય નહી, તેમજ દેશની મોટી પરએઆત ખાનો, જંગલો, ઈતીઆદીના હોવા ધરાવનાર ઓને ખુદરતી વોદીઆઓના પદવોએ લેવાની ફરમ પાડ વામા આવેછે.

આ યુનીવર્સીટીની પદવીઓ આપતી વેળા જાણવા મા આવેછે કે કુલાણના પદવીવાળાને શાખાસીની તાલીઓ સાથ પદવી મળીછે, અપવા કુલાણને તારીફ સાથ મળીછે અપવા કુલાણનાને અમસધી પદવી આપીછે ! આખાં દે શમા પરોઈસરો અને શીખચકોની શંખ્યા ઊંડ નીછે. આમાં દેશમા પાદરીઓ ૩૧૬૭ છે. એ રીતે શીખચકુર કરતાં ધરમચુડો વધારે છે, પણ તે ધરમચુડોઓના હાથમા કેળવણીને લગતું થણું કામ છે. લગન કરતી વેળા પરણ તાં જોડાંની કેળવણી તેઓ તપાસેછે, લશકર ઉભાં કરતી વેળા પણ દરએક ઉમેદવારની કેળવણી વીધે પાદરીની સર રીડીકટ રજુ કરવી પડેછે. સુવીડ લોકોના ૧૨૯ મોટાં અને ૧૨૨૪ નાહના દેવડો છે. તેમના ખરખ તથા પાદરી ઓના પગારોને ખારે પ્રશકલ જમીનોની પેદાસ સરકારે ક રાવી આપેલીછે. એ પાદરીઓ થણકરીને લકતીમાન તથા નીતીમાન માલમ પડેછે, અને તોપણ તેમના જાનમાનોમા આટલી અનીતી માઠી રહીછે ! તેઓ ખરીસટી ધરમ પા લેછે, પણ સંધ્યા લયુકરના પંથવાળા છે, અને તે ધરમ સ ધણે કીરીઆમરોમાંથી બરેલા છે. સુવીડની ઉતરે ધરમ નો નવો મારગ ઉભો થયોછે. તેઓનુ નામ "રીડર" અ થવા ધરમ ખુસતકના વાંચનાર કરીને છે. રાજ તથા મંદીર આ પંથની સાખે છે, તોપણ એ પંથ થણો વજેતા ચાલયોછે.

સુવીડ લોકોની રાજકારોમારની ગોડવણો લગાર નવા ઈ જરીછે. કારોમારને લગતો સરખો અચલ અને સતા રાજના હાથમા છે, પણ ધારા સંબંધી અખતેઆર એક ડામેટ નામની પરજાની મુંટી કાહાડેલી રાજ સભાના હાથ મા છે. એ રાજ સભા ચાર ભાગની બનેલીછે અથવા એ મા ચાર જુદી જુદી સભાએ સમાવેલીછે. એ દરએક સ ભાને ચેમખર કેહેછે. એ ચાર ચેમખરને પરજાના ચાર જુ દા જુદા વરગે મુંટી કાહાડેછે. પેહેલા ચેમખર ઉમરાવોના છે અને દરએક અખીરી કુટુંબના વડાને આ સભામા ખેસ વાતો હક રોવાથી તથા સઘળાં મળીને ૨૪૦૦ અખીરી કુ ટુંબો હોવાથી, એકલી એ અખીરી સભાનાજ ૨૪૦૦ અધી કારીઓ છે, પણ તે સંધ્યા ચેમખરમા આવતા નથી. જ રે એ ચેમખર બેસેછે તારે ૪૦૦ અથવા ૫૦૦ થી વધારે અખીરો તેમા આવતા નથી. બીજી સભા પાદરીઓનીછે, જેમાં ૧૦૦ અધીકારીઓને મુંટી કાહાડેછે. તરીજ સભા રોહરીઓનીછે, જેમા ૧૦૦ ચેમખરો હોયછે, અને ચોથી સભા ખેડૂતાની છે જેઓ યોતાના ૧૫૦ વકીઓને મુંટી કા હાડી મોકલેછે. એ પરખાણે આખી ડામેટની રાજ સભા ૨૮૦૦ અધીકારીઓની બનેલીછે; એ રાખચી સભા પાંચ પાંચ

વરશે મળે છે, અને દર વેળા તરણ મહીના સુધી લાગત મેસેજે અને તે વેળા પાછરીઓ, શેરેરીઓ તથા ખેડૂતોની સભાના દર એક અધીકારીને તેમને યુદ્ધી કાઢાડનારા લોકો સાંમે ખરમ આપે છે. રાજના આ સપ્તકો બાંધે ઘણે સંપુલ લાગે છે, પણ ખરેખર જોતાં તેમાં ખાંતીઓ ઘણી માલમ પડે છે. આ ખીરો અને ખેડૂતો વચ્ચે કસો મેલાવ નથી અને અખીરો ઘ ળોખરો વહીવટ પોતાને લાભ થાય એવી રીતે ચલાવે છે. તારવેની “ડામેટ” દર તરણ વરશે મળે છે. જરે આખો “ડામેટ” મળે છે તારે રાજ વચમાં, તેની જમની બાજુએ ઉમરાવો, ઘવી બાજુએ પાછરીઓ તથા સાંમે શેરેરીઓ અને ખેડૂતો. આ “ડામેટ” માં મેખરો તરહુવાર પોશા કમાં આવે છે, તેથી દેખાવ ઘણો રચુલ થઈ પડે છે, પણ સુ સાફરો કહે છે કે કાંમ સઘણું સારી ગંભીરાઈથી ચાલે છે.

સુવીડ લોકો કુલા અને મોજલા છે. તેઓ ઘાટ્ટી પાછે તે ઉપરથી જ આ ખીનાની શાહાદત મળે છે. દરએક ખેડુત પોતાના પાકમાંથી પોતાના કુટુંબને ખાંદે બચાડી ગા લે છે અને બચાં સુધાં. મેસીને પીએ છે. સુવીડ લોકોનો વીમાર એવો છે કે આ ઘાટ્ટી લાંબી છ’દગી તથા શરીરનું કુવત બખે છે. તેઓ છુટા સવભાવના, બોલકના, અને પોતાના રેશ ઉપર એરલા મગર છે કે “પુરાતન નારવે” એટલું નામ પાકારતાં સવભાઓ બીજું કાંમકાન છોડી દઈને સલામતોમાં ઘાટ્ટાં મલાસ ઉઠાવ મંડી બપે છે. લ ગનની કીરીયાને તેઓ ઘણો વળત આપે છે. તેઓના સપ લાં લગત રવીવારને દીનેન થાય છે. કનેઆના માથાં ઉપર કાગળનું એક તાન પેટરાવે છે કે જે તાન ઉપર સોનેરી ક સપ હોય છે. હુતાલામાં માખુલના પીયો અથવા ચીપાલા માં બંધાયેલું અને આવેલું મોસત કનેઆને ઘર ભેટ જ પડે. લગતને ઘાટ્ટાં નામ રંગ ઘણો ચાલે છે. પરમામ અને સારંગીલાલા એકમેરે મેસી વગાડે છે અને મરદ આ રતો સાથે મગી ડાનસ કરે છે. નાયની આવી મોટી મીન લશે ઘણી પાપે છે. અગત કરીને હુતાલામાં લોકો ઘણી મોજ કરે છે. સુવીડન રેશનો શીયાલો અપતીઅત રાખત છે, તેથી હુતાલો આવવો એટલે લોકો ધરની બાહર નીકલો પડી મોજ કરે છે. એક જાતના નાયના મોટાં ટોલાં થાય છે, જેમાં નાયના સાઈ પચીસ તીસ માઈલ ઉપરથી લોકો આવે છે. મેલાંમાં લાકડી દાટી તથા તે ઉપર કુલો ટાંગી, એક કહે વગાડનાર મેસેજે અને લાકડીની આસપાસ સપ લાં નામે છે.

કેદી અને તેનું કુલ.

કેદી—એક કુલ ઘણું તાજબ લાગે એવું યુખસુર તણે તેને હું પીછાનુકું, તેની ઉપર માહારી મેહદ પીયાર છે. હું તેની મિસતેમે કરવાને માહાર નવા માંડું છું. પ છ માડાં ભાપે મને આ કીલામાં બંધ કીધા છે. અકશે સ! કાંઈ થોડી દલગીરી માહારા જગરને વીધી નાખતી નથી. નપાંકુંથી તે કુલ હમેશ માહારી આગલ રહેતું તીપાં તલમ માહાર તન યુધીથી હલકું હતું. આ ઉમાં ને સીધા કીલાની ગંભવર દેવાલ ઉપરથી હું મોરે નખર

કેંકુકું પણ કોઈની નગાએ અને એની નીશાન માલમ પ ડતી નથી. તે માહારા જવના સાધીને કોઈની ઉમરાવ ઇઆ કીર શોધી કાઢાડી અહીં લઈ આવેતા તેને હું મા હારો ઘણેવા વાહાલો દોસત કહેવરા.

યુગાખનું કુલ—તારી નંદીક મારી ખુશમોની લપટ બીજાંઉ. મેં તારો અકશેસકારક હેવાલ સાંભળ્યો. ઉંચી તોખમના પણ કમનચીખ સરદાર હું પાડું છું કે મે શક વું યુજ મોલાખને વાસતેન એટલું બોલયો. વું મ ને ઘણા મોહાટાં મનનો માલમ પડે છે. અને સરવે કુલો ની ઉપર મારા પાદશાહી દરજજ પ્રમાણે હું તારી છા તોમાં રમી રહેલી હું તેમાં કઈ સંદેહ નહીં.

કેદી—જેમ શુનાની અંદર અવાહીર શોભી રહે છે તેમ લીલાં પાતરાંના લેખાશમાં ભરાયલી તારી શુલાખી ક લીની હું સારી રીતે કીંમત જાણું છું, અને તેટલાન મા દે નાજુક અથવા વુંને ઘણી ચાહે છે. વલી તાહારા કુ લનો હાર યુખસુરતમાં યુખસુરત પરીને માજુસનો સીજ ગાર છે. એટલું છતાં જે કુલને હું જગરથી માંડું છું તે વું નથી.

અંનેકીનું કુલ—તાહલા શુલાખી કુલને મગરખ થ વાનો સખજ છે ને તેથી તે સદા હમારા નવાં બધાં કુલો ની ઉપર સદાથી ભોગવવું આવવું છે તેમાં નવાઈ નથી. પણ એટલું તો ખરું છે કે ઘણીએક પરજૂતી જીમી શુલાખ ના કુલોના હાર કરતાં યુજ અમેલ. તરફ વધારે પધારથી બેપ છે. મારે વાસતેન તાહારી છાતી અંતરજુથી યુજ તો હશે. સખજ, વું પણ મારી માફક વફાદાર ને નેક રહે લે છે; તેથી મેશક બીજાં કુલો કરતાં વું અને વધારે ચાહે છે નહીં વાડ ?

કેદી—વું રાસત કહે છે કે હું પાક દાખાનવાલો ને નેક, તથા નીચ હવશોથી દુર રેડું છું—તે છતાં મારું તન આ રેખજી ગુરમાં બંધ પડવાથી હુખમાં ગીરફતાર છે. ને કે એક યુખસુરત પતીવરતા નારની મીશાલે વું રૂપેરી રાહડેખામાં બીરાજ રહેલું છે તોપણ તાહારા કરતાં માહારા મનમાં કોઈ જુકડન કુલ છે.

ચાંપાનું કુલ—અરે વધારે પીપાડું કુલ તો હું માં પાં હોવશ, અને ખરેખર વું મને પસંદ કરતો હોયે. ને એમ નહીં હોયતા આએ માગના માલી ઘણી સંભાલ રા ખી આજે આટલીબધી બરદસત નહીં કરે. ને મા હારી જીખનમાં આવેલી કલીની આસપાસ લીલાં પાતરાં કે વાં હરોલમાં ઉભાં છે! મારો સદાનો મીકો મુખ કે હુખમાં સપથો વખત હવાને તર રાખનારો વફાદાર વાસ શુધીતો ને પછી વું મારી ખરી યુખી પીછાનું. આહ! કેવો મા રો વીનીતર દોલપસંદ રંગ છે !

કેદી—હા, માગખાનનું વું વાહાલું ચાંપાં કુલ છે: તે સુરળના તેમ આગલથી વું ને ગાદનમાંથી વાલી દાલની મીશાલે તાહારો અંચાલ કરે છે, તેને કોઈ હાથે કરીને ધીકા ર નહીં—અને તાહારા ભપકારા ભપકારા મોશાકથી બીજાં કુલો કરતાં તારી દરજજો મોહોરો છે હું કજલ કહે છે, પણ હું ને માંડું છું તે વું નથી.

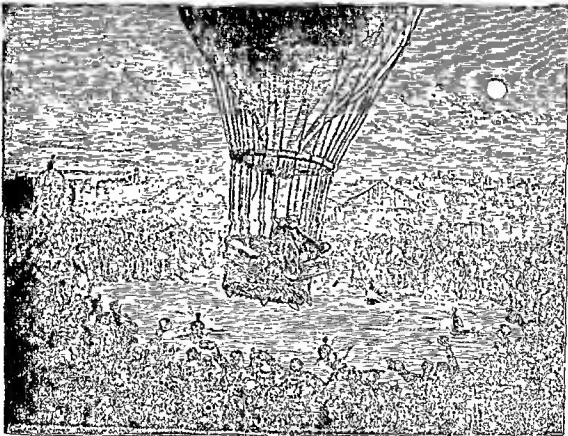
નરગેશ—ને આટલોવાર સુધી વાંકું વઢીને છુપાઈ રહી મેં હમૈશની ચુપકીરી એખતીયાર કીધી હતી પણ હવે હું 'ચુકું' રેહવા આહાતું નથી. ન'ગી ખરદ જે કુલ ને વોંધે હું એટલી ઈતેભરી બતલાવેછે તે હું ન છું, તેમાં કંઈ શક છે ! ને આહારી નાદર પુરાબો તારા મગબને કે પુ' તર કરેછે !

ફેલી—ખરેખર આવાં સાલેસાઈ ભરેલાં ને રેહુમ ન ભરવાલાં નરગેશપર મારો જીવ પુરબાનછે પણ તારી મધુર લપટ સીવાય આ આહારાં હુખીને કંટાલેલાં મનને તાનગી બખરાવાને કોઈ બીજાનું કુળની અને ગરબછે. સાંભળ, તાહારાં જેવાં કદરદાનતી આગળ આહારો ખરમ બોલું છું કે તે કુળ મારી ખુબસુરત ચોરતછે. અરે ! પણ તે આવાં ભબરભસત, ભયંકાર, કોટલામાં કેમ આવી શક્યો ? મારી તે કુલ સરખી કુમલી ને વફાદાર મોહારદાર નફીને પેલેપાર મારી યોધમાં આબો દાહાડો ભટકીને કેટલું

રૂઠન કરતી હશે ? અને ભયાંસુધી હું અહીંમાં કેદ પડેલો છું તપાંસુધી તે કેહેવી આતુરતાથી આ કોલો તરફ નભર ફેંક્યો ! અફસોસ !! ને હું તેનાંથી આટલો દુર છું તોપણ જાણે તે એકાદ ગુલાબી ફુલ તોડી આહારાં હાથમાં આપી ને કેહેતી હોય કે 'મને વીસરતા ના' તેમ અને લાગેછે ! હા ! ખ્યાતિ હું જુદો પડવા છતાં જાણે હું તેનીના મીઠા બોલ સાંભળતો હોઉં તેમ અને ઘણી પુરાં ઉરજેછે. કારણ કે હમારા બેહુદ ખરા પીયારથી હમારૂં દીલ એકમ છે, અને તેટલાન માટે આ અપારા મારમાં ફક્ત તેની ઈઆદથી હું પુધીમાં દાહાડા કાઢાકું છું, અને બારે મારી કંગાળ હાલત તરફ નેગાહ કરતાં નીરાશ થઈ હું પે કાર મા રૂંછું કે 'અરે આહારી વાહાલી નાર કદી પણ મને વીસરતો ના' એટલે ગોપા મારૂં કુખ સેતાબ દરે ઘઈ મારાંમાં શકતી ને હરખ ઉતપન થાયછે.

બે૦ અ૦

હવાઈ ફોલ્સના લડાઈમાં ઉપયોગ.

બહુન અથવા હવાઈ ફોલ્સની બનાવટ, ઉત્પત્તી વચેરની તવારીખ અમારા આગલા આકેમાં ઘણીવાર પર ગર કરીછે. તે સમયે હવાઈને ફરી ઉતારી લઈ વાચનારો માનુષ્યોને હમે કંટાડો આપવા માગતા નથી, પણ આ હવાઈ ફોલ્સનો એક નવો અને નવાઈ ભરેલો ઉપયોગ ને પાછલાં વખતથી ઘણે વધી પડ્યોછે તે ઉપર અંતરે થોડુક મોલવા માગીએ છઈએ. તેનો એ ઉપયોગ લડાઈમાં થવા

લાગેછે અને ફરેમો તથા ભરમનો વચેની છેલી લડાઈમાં બહુનના એ ઉપયોગને સારીપરે અનમાત્રમાં અપવશેછે. એ ઉપયોગ બહુન જેવાં ચતતકારીક ફોલ્સને ધાનતા છે. પાણીમાં લાકડુ તરેછે, પણ લોડુ પોતાના ભારથી ફેંચે; હવે તે લોડુ પાણી ઉપર જરેજી ભારે છે, તે કરતાં ૧૦૦ ઘણો વધારે ભાર માંલુશને હવા ઉપર તરવા લાગેછે; અને તે છતાં બહુનની મદદથી આલુસ પાંચ વગર હવામાં તરી શ

કે છે અને પોતે પખશીથી ઉતરતા ગણાતા હતા તે બદના મીને છોડવો શક્યો છે.

એ ઉપયોગ લડાઈમાં સઉથી મોટી અગત્યના યથા પડ્યો છે. બહુનની મારફતે હવામા ઉચે ચઢીને દુશમનના લશકર તથા છાવણીની સઘલી તપાસ આમાંનીથી યથા પડ્યો છે. એ તપાસ વળી છુપી નહીં પણ બહુર રીતે દુશમનની નજર આગળ, તેમના દેખતાં યથા શકે છે. દુશમનને જોય છે કે સાંખી બાજુવાળો ઉપર ચઢ્યો છે અને આપણો રાહાયાત જોય છે, તોપણ તેઓ કશું કરી શકતા નથી. તે બહુનને ફોડી નાખવા, તેના ચઢનારને પકડવા તેઓ થણા ખીં ફાંડી મારે છે. તેઓ બહુનની ગોલીઓને તાંબું મોકલે છે, ટોપોના મોહડાં તે તરફ ફેરવે છે, પણ ગોલી કાંઈનવાર તાંબું પેંહોંચે, અને ગોળાતો એટલા ઉચે જઈ શકતા નથી. એ રીતે દુશમનની છાવણીની તપાસ કરવામાં બહુન અગત્યના યથા પડે એવું છે એ મોટી લડાઈમાં કરવા તેના ઉપયોગ ઉપરથી શોધ થાય છે.

મીને ઉપયોગ એ યથા શકે છે લડાઈમાં ચોરે આ બહુર દુશમન ઘેરો ઘાલીને પડ્યો હોય, તોપણ અંદર ઘેરાયેલી આલમ બહુનની મારફતે ફરદારન ગામો તથા દેશીઓ સાથે સંધેથી ચલાવી શકે છે. ચોરે મારહી બાબતો અને બનાવોની ખબર હવામાંથી ને હવામાંથી આસપાસ પેંહોં માડી શકાય છે. ઘેરાઈ ગયલા શોરૂનીઓની હાલત કેવી છે, હાલત શું છે, તેઓને મદદ ફાંડી નેહ્યો છે, તે સમજી બહુનની મારફતે દુરના દેસતો ઈશ્મા મદદગારોને તેઓ કેહેવાડી શકે છે. એ બહુનોમાં લખેલાં ઈશ્મા છપેલાં કામ ન પતરો, પેગામો, પેગામ લઈ નનારાં કચુતરો, વગેરેને મોકલી શકાય છે. ચોરેના કરતા કાવરતા અમલદારો દુશમનના ઘેરાને પરાવીને બહુ ઘેરો પડ્યોજ નહીં હોય તેમ જ હુરની બહુર આલમ કરી શકે છે અને પોતાના ફરદારન દેસતોને જળી આવે છે.

છેલી લડાઈમાં એકથી વધારેવાર તેમ બનયું હતું. ગામબેશા અને કાવર નેવા પરજસતાક રાજના કારબારીઓ, નરખોના ઘેરાની ઉપરથી પારીસની બાબત આપવા તથા ગયા હતા. આ બાબતને મથાકે અને એક ચીતર મેળયું છે જેમાં બહુનના બેસી ગામબેશા પારીસથી ઉડી ગયા તે વેળાને દેખાવ ચીતારયો છે. ગામબેશાએ હાથમાં ફૂંસાંસને વાવડો ધર્યો હતો અને ચોરેની મદદને માટે દુશમનને ખાખેથી ચાલી નવાના ચત્રતકારોક બનાવથી પારીસના લોકો પોતાના સંઘર્ષો શકેડ થતાં હુરખમાં આવ્યા પુર શાલી બતાવા ભેગાં મળ્યાં હતાં. ગામબેશાના બહુનમાં ખબર અતરના કાગળો ઉપરાંત પેગામ લાવ લઈ આવ કરનારાં કચુતરો હતાં, જેઓને દુશમનની છાવણીથી દુર લઈ નવા પડે છોડી મેળતાં હતાં, અને તેઓ પોતાના ગર્ભાં બારેલાં કાગળો સાથે આબાદ થારેલી નગાઓ ઉપર નતાં હતાં.

એ રીતે હવાઈ કાંજસને લડાઈમાં ઉપયોગ કરનારા ફરેઓ પેટલ વેટલા છે, પણ તેઓએ આ છેલીજ લડાઈમાં તેના પેટલ વેટલા ઉપયોગ કાઢ્યા નથી. ફરે પરજસતાક રાજની આગલી લડાઈઓમાં પણ આવી કોથેશો ફરેઓ થીજ વેટલ વેટલી યથા હતાં. સને ૧૦૯૫ માં ફ્લીક્રિસની લડાઈને દીને આસરેથી અન લશકરની હીલચાલ જોવા

ને ફરે અમલદારો ફુરોના નેટલી ઉચાઈએ મહુડવા હતા. તે બહુનને ઘણી અડચણો નહીં હતી. તે વખતે પવલતુ જોર એટલું હતું કે તેને એક નગામાં રાખવા સાફ તેની અંદરથી લાંબાં દારડાં નાખ્યાં હતાં અને તે દારડાં નખીન ઉપર ખેંચી રાખવા સાફ તેમને ૪૦ યોડા જોતરયા હતા! તે બહુનના ઘેરાવો ૫૦ ફીટના હતા. તે મા ચઢેશ જમુસે પોતાની તપાસની પાલી ટીકીટો ઉપર લખતા હતા, અને પછે તે ટીકીટો ઉડી નહીં જાય મારે તેમને શોસાનાં વનન બાંધી દારડાંએ કરીને નીચેની નખી ન ઉપર ઉતારતા હતા! તે મોટી લડાઈમાં આસપાસ આવો રીતે ૩૪ બહુનો કામે લાગ્યાં હતાં!

આટલું છતાં પણ બહુનોના ઉપયોગ લડાઈમાં બન્ને વધેશ નહીં, તેના કારણો છે. એકતો બહુન સાથે મોટી અડચણ એ છે કે તે માણસની મરજ પરમાણે હાંકી શકાયું નથી. હુલસુથી તે ખાતર પવલના આધાર ઉપર રહે છે અને કોઈ એવી શોધ નથી યથા કે જ્યો તેને જાં હાં લઈ નવા માગીએ તાંબું લઈ જઈ શકાય. બીજા અડચણ એ છે કે બહુનના હાઈડરોજન હવા ભરતાં લાંબા વખત લાગે છે, પણ તેટલા વખતમાં લડાઈને મામલો ફેરવાઈને શું ને શું યથા જાય છે. લડાઈમાં સમય કામ તાકી દે અને તરત યુદ્ધ જોઈએ. હમણાં ધારેશો ઉપાય દસ કલાક પછે રથતાવ યથા પડે છે. પણ બહુનના હવા ભરતાં હુલ યથા કલાક લાગે છે. એ બાબે સુધારો થણા યથો છે. આગળતો બહુન ભરતાં દાહડાંના દાહડાં બાજતા હતા. પણ લોટાંની કરમો તમા પાણીમાં નરમ કરેલા ગંધકના તે જળમાંથી હાઈડરોજન બનાવાની શોધ થવા પછે બહુનો થોડા કલાકમાં ભરાય છે, મગર લડાઈના કામ આગળ તે થોડા કલાકની માલતા નથી.

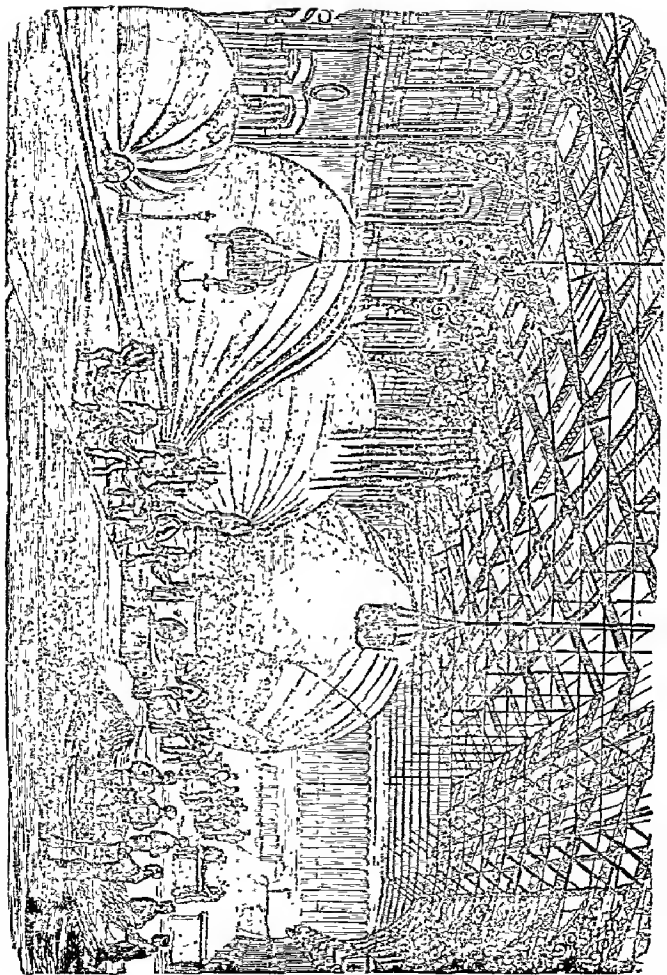
આટલું છતાં જ લડાઈમાં લાંબી યુદ્ધતો ઘેરો નાખવો પડે, તાંબું બહુનો થણા કામનાં યથા પડે. પ્રારીસના છેલા ઘેરાની વખતે બહુનો કામ લાગ્યાં તેના શબ્દ એજ ઈશ્માને તે ઘેરાની લાંબી યુદ્ધત હતી. તેથી કરીને પ્રારીસના મોટાં બહુનો બનાવનારો મોટો ધંધો જાગ્યો હતો અને તે વેળાના તાંબાના એક કારખાનાને દેખાવ પાસેના સફા ઉપર ચીતારયો છે. બહુનને પેટલ વેટલું શોધી કાઢાડવાનું માન ફરેઓને ધરે છે. તેના થણા સુધારો કરનારા પણ તેઓજ છે, અને બહુનનું કામ પાસેના ચીતરના દેખાડવા નેટલું ધીકે છે, તેના ઉપયોગ અને ઉદ્યોગને મોટી બતી મળી છે તેપણ એજ મોટો પરખથી બનયું છે.

“આંછાઓ ઠરતોજ નથી.”

“સુખ, સુગે રહે, સુખ, મોહડું” ધર, સુપની, સુખ, બસ એકદમ સુખ.”

આ પરમાણે બાવરીઆની બચીઆઈ પોતાના નાહના બાલક ડોમુને રડતો સુગે રાખવા માગે છે. તેના હાથ મા નેતર છે અને ઉપલા બોલેલા તે ડોમુપર ફેટકેટ ફરે કા લેખે છે, પણ તે નથી સુગે રહેતો. તે નાહના તરજ વરચના બાલકને જમ વધારે મારે છે, તેમ તે વધારે રહે છે.

“તું નહીં મુગો રહેતો કે? (ફટકો) હું? (ફટકો) મુપ, મોહનું સોવ (ફટકો) અરે? (ફટકો) અરે મુપની? (ફટકો) રડશે કે? (ફટકો) બોલ ફરીથી રડશે કે? (ફટકો) હું, હજી રડેછે? (ફટકો) તું નહીં કેમ મુગો રહે? (ફટકો) મુપ નહીંતો મારી નાખ્યા (ફટકો) મુપ—મુપ” (ફટકો સંપાત્સ.)

પણ ડોમ્બની ધૂમ, ડોમ્બની કલાપોટ બંધ પડી નંધી. તે ઘણે ડોમ્બે અને બચીઆઈ વધારે ખીનવાઈ જાયછે. “મરેરે? (ધુમ પાડીને) પણ થું થયું થું? મરેરે, તુને થું મોહનું પંડુપું? કાંચે કંઠાએ આપે? (તેને હાથ મા કંચકોને) ચાલ મુગો રહે. (પડાવેછે) ચાલ મુપની, મુગો રહે. હજી બુક મોહનું છે, તેટલાંતો મુગો રહે? ચાલ હવે ચપ. લે બોજી પાંઉં લે. પાપા આપું? લે, પાપા લે. હવેતો મુગો રહે?”

પણ ડોમ્બ હજી રડમાન કરેછે. પેહલાં મારથી વધારે રડતો હતા, હવે પડાવયાથી વધારે રડેછે. હાથમનું સધ હું પડેકો નાખેછે. બચીઆઈને પીખી પીખીને મારેછે. હાથના મરડાઈ મોરારાઈ જાયછે. બચીઆઈને ઘુસેતો ઘણે મંડેછે, પણ હજી જેમ તેમ ખમીને પડાવેછે.

“એ મુપરે મરૂં. મરૂં મારો ડોમ્બતો કેવો દાહા પોછે. આ પાંઉં કાણુતું? અરે વાહ વાહ. એતો મારો ડોમ્બતું છે. ચાલ સોહુ ખીસ, ડોમ્બને આવા લે. ચાલ હવે મુગો રહે. મુગો રહેતી? (પાછી ખીનવાઈને) મરેરે? હજી નહીં કરતો? જે વળી મારશને. જે મારશ. (ઘણી ખીનવાઈને હાથમાથી ભોંચેપર પડેકો મેસાડેછે) મરેરે? મુગો રહે. લાવ નેતર? (મારેછે) મુપ—(ફટકો) મુપ—મુપ.”

પાછા ફટકા શરૂ થયાછે. બચીઆઈ વાહણની ખી શાલે છેડાઈછે. તેની અપડાં સામુ પાછલા મોરડામાથી ધુમ મારેછે. “પણ એ થું થયું? તેને કેટલેક મારેછ? મોવાએ? પોરેએ દુશમેન મરી જશેતો. હવે બસ કરની.”

“પણ મને થું કેહેવોછ સામુ? આટલો દુખતો મને તોખા પડાવેછે તે? જ્યા જ્યા વગર સાંનાં અમસથાં દહ વારા કરોછ?”

“હા માએ, જોયા જ્યા વગર તો ખરૂં. સામુ અમયગ થઈ તેના તાણા ટપલા તારા કાંઠાં મોહા છે કે આ વખત પણ તું નહીં મોલે? વારૂં મારી આંખ ગઈ, પણ મુગા કાન તો નથી બેઠરા થયા? તું મજબતની પખે બચાને મારીને-તેના કુખેલો જીવ લેવા મેઢીછ તે કેમ સાં ખી શકાય?”

પોતાની અને બપાઈ વચેની આ સેન પડાવટથી ના હોતો ડોમ્બ મુગો રહેો ગયો! જે મારથી નહીં, ગાલથી નહીં, ધુમ કલાથી નહીં, પડાવયાથી નહીં, ખાવાનું આપવાથી નહીં મુગો રહેવો, તે હવે અચબુમ મુપ થઈ, રડવાનું જીવી જઈ આ સામુ વહુની વાત સાંભળવા લાગે.

પણ મોરડામાએ બચીઆઈને ધમકાવીઆ પછે વળી મહાપાં થઈ ડોમ્બને પડાવા આપવાં. “મુપરે બા, રડીએ નહીં હો. માએતો એવીજી. એતો મારે દાહુયો દીકરો છે.”

પણ મોરડામાએ તેને વશારતાં વાર ડોમ્બને પાછું રડવાનું યાદ આપવું. ને હવે વધારે મોરડેથી રડવા લાગે. “નહી—રે બા નહીં રડીએ. બચાઈ એવી છે? મા

સં બચાને નકાખી માર્યા કરેછ. જે ફરીથી મારાં બચાને મારશે તો હાથ ધરીને ભાંજ નાખશ. જે તારી માએને કેવી ધમકાવીછ? ચાલ હવે મુગો રહી જા. બસ હવે દાહાણે યાનીતો.”

પણ આસમાન કાંચે નહીં ઉતરી આવે, જે ડોમ્બ મુગો રહેતો. હવે બચીઆઈની વારણ આવી.

“સામુ, તમે એને પડાવી પડાવીને ઘણે બગાડોછ.”

“ને બાકીજી તું નથી પડાવતો કે? તારા મારે એ મુગો રહેછ કે?”

“પણ પડાવયાથી તે લાડકવાણો થઈ જાયછ. તમે લોકોએ પડાવીને એને કાંગેલા કરી મેળેયોછ. કાવસશાહ (ડોમ્બનો બાપ) રોજ કેહ્છ કે તમે લોકોના લાડથી અમારાં મુગા જેવાં બચાં બગડી જાયછ.”

“પણ તું સમારની. તુંતો બચાંનો જીવ પડેકો ના ખવાની વાત જાણેછ, તારીથી બચાં સમરી ગયાં કે?”

એવામાં મારાં ભાવે કાવસશાહ પોતેજ આવી લાગ્યા. ડોમ્બર પડેલા શખત મારથી હેડલનાં ભાગુત પણ કંટાલી રહેલાં હતાં, તેઓથી આવતાને વાર કાવસશાહને એ બનાવની ખબર પડી અને કાવસશાહ બીમારો કુખી તથા ખુશમાનો થતો ઉપર આવ્યો.

તે આવ્યો તારે આ સામુ વહુ વચે ટપાટપી ચાલુજ હતો. તેણે અચખણે થઈ પુછ્યું કે થું છે. અને બેહુ જલ્દી એકેકની શાવ કરવા લાગ્યાં.

સામુએ કહ્યું કે “મમાઈ બચાંને મારી મારીને કોઈ દાહાડે જીવ લેશે.” વહુએ કહ્યું કે “સામુ વચે પડી બચાંને ઘણું છમાવી મેલેછ.”

“હોરાવ, કાવસશાહ હોરાવ, તે તારી બપરીને હુકમ આપવોછ કે બચાંને દુશમેન મારવે માર કરમાન કરે?”

“નહી.”

“વારૂં તારે, ઘણી, તમારો એવી ખુશી છે કે સામુ બચાંને પડાવી પડાવીને કાંગણું ને ચીલજીવીઈ કરી મેલે?”

“નહી.”

“પણ તારે તારી બપરીને ધમકાવતો કે બચાંને એ તરેહથી મારેછ તે કેવો વાંકેછ.”

“હા. અલખતાં.”

“ને તમે જરા તમારાં માએને કહેાતો કે બચાંને લાડકવાણું કરી મેળેછ તેમાં તેવજીનોખી વાંકેછ.”

“હા. અલખતાં.”

“એ વાએ, કાવસશાહ એમ થું કરોછ? હા ને ના થું કશા કરોછ? પરી જરીને મોલતા કાંચે નથી? મારો વાંકે હોપતો અને ખાસડું મારો, ને માએનો વાંકે હોપતો માએને કહેા.”

“મેહુનો વાંકે છે.”

“લેએ—તારજી મોલવા ને દાહાડો હાલી. મેહુનો થું વાંકેછ? તમે મારો આગળ તો તમારા માએનો બધો વાંકે કાંઠાડોછ, ને હવે કેમ નથી મોલતા?”

“બધો માએનો વાંકે નહીં. તું બચાંને મારેછ તેથી મેં તું કંપકો નથી આપેલો.”

“પણ હું તે થું કરૂં? એકગમથી મુહુલાપનું શાખ તપાસું કે તમારાં બચાં તપાસું? બચાંએ તો કુંતરીનો અવ

તાર આપમેળે, પણ તમારા આ ડોસુધી તો ખોદા ! તોખા છે. આટલો કુખતો અને બેનર કરેછ ! બસ આખા દા હુડાની રર લાગેલી છે. ધરેલો ધરાતોળ નથી. હાંહાંચો કરતોળ નથી.”

“જેરે ભરી, બચાઈ.” મોઠાંઆમે બોલયાં “મારું કહ્યું” અને તો ‘મારીઈ’ લોખાનપર ધુધાવીને એની બાંજીએ બાંધ. કાંઈ લુડાની નજર લાગેલી છે, તેથી એને રડ લાગે લીછે. “ને માંરીઈ” બાંધ ને કાલા દાંજાની હારડી પેઢરાવ, એની-રડ કેવી ભાગી નથી.”

પણ કાવસશાહ છછની યડયા. “છટ, છટ તમે લોકો સાંને એટલો ધલરાટ બતાવોછો ? બચુ” કાંઈ રડેછ ? કરતા નથી તે કેમ ? હું આપમેળે તારને તો તે રડતા નથી. મેંતો તેને રડતાં નથી સાંભળ્યો. નેવેતે કેવો હસેછ.”

બાપ આપવા પછેની આ ગડબડથી ડોસુ રતતમા થડી ગયો હતો અને રડવાનું લુલી નહ હવે હસતો હતો. તેને હસતો જોઈ બચાઈ પણ ન રા હસી, તોભી તે ખરેખર કુખીતો હતોળ. તેને કાંઈ ઉપાય નહીં સુખતો હતો. તે બોલી કે “ને મા રૂંછ તો તમે મારવા નહીં દેતા, ને પટાઈછ તો કેટલે કાંગેલો કરી મેળોછ, પણ તારે હવે કડું શું ? ઉપાય બતાવ છે કે આમ સીધલા ધઈને વાત માથેયો કાડાડી નાખ્યો ?”

“હુલ ઉપાય બતાવાને રહ્યોછ ? ઉપાય તમે હ જાણું નજર નજર જોયાછ. હું આપમેળે, આપમેળે વાત મ વાવી કે બચુ” સુચું રહી ગયું. એથી બીજે ઉપાય તને શું જોઈએ ?”

“એટલે ? રાત દીસ બરે ડોસુ રડે, તારે તમેને આશીસના ઈઆ વાડીએ તેડાવા મોકલું કે તમે આવપાથી એ રડતા બધું પડે ?”

“એમ હું નથી કહેતો. હું આપમેળે, આપણી વાત ચાલી કે ડોસુ હુંગો રહ્યો મેનો અરથ એટલોળ કે તે રડે તારે એની વાત વીસરાવવી. કાંઈ ગડબડ, ધરધમ, તાલ જેલ કરીને એનું ધેઆન બીજા બાબતપર એ મનુ” કે પોતા ની મેળે રડવાનું લુલી નથી ને રતતમા પડ્યો.”

“અરે ધણેભી પડાવ્યો. મારીને પછે વળી સમ જાવયો, પણ કસલેલો કર્યોળ નહીં.”

“ચાલબતાં નહીંન કરે. તુને હું માબદા લગાવી ને પછે પડાવા આઈ તો તું શું સમજ નથી ? હજીતો તે નો બરડો મચમને, તેની આગથી થોડોભી વખત તેણે રડુનું જોઈએ, તેવામાં ગમે તેમ પડાવો, પણ ચચરાવનું કુખ અખાય શી રીતે કે જ્યોતે નહીં રડે ?”

“બચાઈ ખીનવાઈ ગઈ” અરે ! આમે કાંઈ નજા નો આવયોછ ? કેટલે બચાંને મારોબીના ને પડાવેભી ના. હવે એકુ જે સોટી મારી તેમા થયું શું ?”

“એકુ જે સોટીની હું વાત કરતોળ નથી, પણ સુનપ ર આવીને કસાઈની મીશાલે માર મારવાની વાત છે.”

“તારે શું હું બચાંની સુની છઈ ? હું કુચમન છઈ.”

“નહી બચાઈ,” તું કુચમન નથી. પણ તારો સ વલાવ પાછ છે, તું ગુસે ધઈ બચછ, તું ખીનવાઈ બચછ, ને ખીનવાટ તથા અખરાઈમાં બચાંને જરેથી મારેછ. તે વખત તું તારો દરને લુલી જાયછ, માતા તરીકે બચાંને

પેઆર કરેછ એ વાત તારાં મનમાથી ખીસી જાયછ. તું ગુસામા આવી, બચાંને વાગયે કે નહીં તેની પણ દરકાર કરતી નથી. અલબત્તા તું અણબનપણે મારેછ, પણ કાં ટંકીપણે મારેછ, અને તેવા મારથી બચાં કુખી થાયછ, શે ખ થાયછ, બચડી જાયછ. આગરને ધાકને વાસતે એકુ સો ટી મારી નહીં મારી હોયતો હું બોલું નહીં. તેવી ધાક થી બચાં ખચીત મુકરેછ. પણ તેવી એકુ જે સોટીની વેલા આપણે મીજીળ કંડો રાખ્યો જોઈએ અને ખીનવાઈએ નહીં તેની સંભાલ રાખવી જોઈએ.”

“પછે તમાં કરતાંભી,” મોઠાં આમે દાહયાં થયાં કે “પડાવાની નીસબતળ નહીં.”

“નહી આમે” કાવસશાહ વચે પંડી બોલયા. “ન હી આમે. પડાવાનુખી હદમાળ જોઈએ. બરે બાંજીએ કે પડાવાંથી છાપરે મહડશે તારે નહીં પડાવવું જોઈએ. મેહું તર કે બચાંની તેવી હાલતમાં તેને રતતમા નાખી દઈએ.”

“પણ એટલોએ રતતોભી નથી.”

“હરો. એવાં બચાંને આપણે રમાડવા માગીએ તારે નહીં રમે. પણ રમાડવાની શીકૃત છે. તેને પોતાને વડાં રવાની નરૂ નથી. તેને પોતાને બોલાવવો નહીં, તેને ર મકડું આપવું નહીં, કોઈબી રીતે તેને કોડું આપવું નહીં. પણ આપણે પોતે રતતમાં અથવા વાતમા પકી બડું બે ઈએ. આપણે પોતે તેને તેડવા બોલાવા વગર રતવા ને સી જવું જોઈએ. એમ કીધું કે તરત તે પોતાની મેલે મુ જો રહી નથી. પણ યાદ રાખવું બચાઈ કે તું ખીનવાતી, કુદુરતી, બરાડતી રહેતો આ હોકમત તારાંથી કરી નહીં થા

ય. બચાં સાથ બચુ” ધનું જોઈએ, પણ તે ખુશ મીજળ અને હસતા કોટ્ટેરાધીન બની શકે. તું મોઠાંકોપર ધુમડા લઈને કરતો પછે રડતાં બચાંને સુગો રાખવા રતતમાં પડવાનું તુને આવડયેળ નહીં. ખીનવાયલે મેહુંરે તું ગમે એવી રતવા મેસે પણ તારાથી રમાશે નહીં ઈઆ તારા મેહું રાખરનું તોફાન જોઈ બચુ” પોતાનું કુખ વીસરો નહીં.”

બચાઈ હવે પોતાની ખાતરી થવાથી મુગી રહી તારે કાવસશાહએ એક બીજા સલાહ આપી. તે બોલયો કે “છેલે એક વાત અકસાર કરોને પાદ રાખજે બચાઈ કે ડો સુ લાંબી સુદત સુધી આજની ચાલવાથી તે હુમતી ને ચીર ડાઘ થયોછ, તેવી હાલતમાં તેને મારીએ તો વધારે ચીરડાં ૫, પડાવીએતો વધારે છાપરે ચંદે ને એ રીતે તેની હુમત મા વધારેળ થાય. તે હુમત બચાંમાં ધણી ખરાબ મીન છે, વાસતે તેનો હુમત વધે એવુંતો કરતીળના.

તાર પછે બચાઈએ યાદ રાખી રાખીને ઉપલેળ ઉપાય કરી જોયો અને મોઠા વખતમા ડોસુની રડ ભાગી ગઈ.

પરચુટણ બાબતો.

શાખરી છઆફત—ઈગલ’ડના રાજ એડવ૨૩ ૪ યાતા વખતમાં મારકના વડા પાદરીએ પોતાની ગાદી લેતો વેલા એક છઆફત આપી હતી, તે વેલા અપેલી મોરારકી તથા દાંડનો બધો નીચે મુજબ હતો—ધનું ૩૦૦ મંજ, એ લદાઈ ર૪૦૦૦ મંજ, વાઈન ૮૦૦૦ મંજ, મેંડાં ૧૦૦૦ મંજ

લઈ ૧૦૪, વાછરડા ૩૦૪, ડુકરી ૩૦૪, હાંસ ૨૦૦૦, "કે પન" ૧૦૦૦, ડુકરી ૨૦૦૦, રાંછી હાંસ ૪૦૦, મોર ૧૦૪, કસીરડના ડીથ ૫૦૦૦.

"હુમખગ" બોલની ઉત્પત્તી—આ યુરોપીઅન બોલ આપણામાં માણ થયેલે. તે નરમનીના હુમખરગ નામના નામીમાં શેર ઉપરથી નીકળ્યો. આગલ એક વાર યુરોપના મોઢી લડાઈ ચાલતી હતી તે વેલા ઘણા ખોટા ગમ્યાઓ હુમખરગમાં ઉભા થતા હતા. તે ઉપરથી જરે કાંઈ ખોટી વાત નીકળી કે તેના નરમ હુમખરગ ખા તે કારવામાં આવતો અને "એતો હુમખરગની વાત," "હુમખરગથી સાંભલી આવવા કે ?" એવા એવા વાક્યો તે વાત નહીં માનવા સારૂં બોલાવા લાગ્યા. તાર પછે "એ તો હુમખરગ છે" આમ વાતો ચાલી અને છેલ્લે હુમખરગ ઉપરથી હુમખરગ થઈ ગયું.

બોદાનીબમાં ચોરો તથા ખીશકાતરૂએને દેશ નીકાલ કાઢાડ્યા હતાં. તેઓએ એક કાઢાડે નાટક કીધો. જ્યાં એક નજી "પ્રોલોગ" મોલવાનો હતો. તે એક મોટો ખીશકાતરૂ હતો. તે તખ્તાપર એક મોલકો કે "આપણે દેશના ખંચાવમાં ખરા લડનારા છીએ કારણ કે આપણે આપણું દેશ આપણા દેશમાં રહેનારાઓના સારાને ખારે છોડીપુએ." H. E. B.

એક દાહડિ એક નીચાપધીયે તેનાં માકરને કહ્યું કે "માલ હું મોન કરવા જઈશું તે સપથે ખરમ વું કરજે અને પછી હું તેને ૧૦૦૦ રૂપીઆં આપી બદલો વાલશ." માકરે શબ્દો ખરમ કીધો અને નવારે નયાપધીય પાથે પછા માંગવા તીયારે કહ્યું કે "તાજ કાંઈ લખેલું છે કે ખારે રૂપીઆ આપવા." એ ઉપરથી માકર ભેયું કે કીક, અને તક સાંધીને નીચાપધીયને ઉપર પેઢેરવાનો દગલો પોતાને ઘેર મોકલાવી દીધો. રસતામાં થડી પરવાના સખ બધી નયાપધીયે તેના દગલાની પેટી માંગી કે તે પેઢેરે. તીયારે માકરે નવાખ આપ્યો કે "તમારી પાથે કાંઈ લખેલું છે." H. E. B.

હીંદુઓના દાંત—કહે છે કે મેહમુદ મળનવોએ જરે હિંદોસ્તાન ઉપરની પોતાની બાર સવારીઓમાંની સોમનાથ ઉપરની સવારી દીધી, તે વખતે દેવલ જીતી લેઈ તેની તખ્ત મ ચોલતોને પોતે ખાલેક થઈ સોમનાથ દેવની મુરતીના પથરને તેણે છુટી નખાવ્યો અને તાંદુના હીંદુએને ફરેખ આપી તેણે તે ભુકી કાંઈ કલાથી તેમને ખવાડી ! આ વાતની ખબર પાછલથી તેમને પડવા ઉપરથી તેઓ અને તાર પછે આન શુધી સઘલા હીંદુઓ પોતાના દાંતને મળજીત થ સેછે, કારણ કે જે દાંતો સોમનાથ જવા દેવની મુરતીનો બખ અગ્રીને પાપી થયા હતા તે પાપ વંશપર અપરા ઉતરવું આવેછે તે તેમને મળજીત ઘસવાથી દુર થાય ! પા૦

તાપ કાદી નાંખવાની જાડઈ—નરમન લોકોમાં એવો વેહમ છે કે જને કોઈને તાપ આવતી હોય તેણે જઈ ને એક મોઢાં ઝાડની ઢાંબલી બાંધવી અને આમ બોલવું,

"ઢાંબલી, હું તને બાંધું છું; તાપ, અવે અને છોડી જા !" અને જો તમારું કુખ કાદી નાંખવું હોયતો સવારે સકારે હડીને વીણી નાંખનાં ઝાડની ડહાલને તરણ ગાંઠ વાલવા, અને આમ બોલવું, "સાહેબજી, જુના દોસતા, હું તને મારી સરસે સોડી જાઉં છું, સાહેબજી !" અને પછે આપણે યાજી જોયા વગર તમારે દોડાપ તેમ દોડીને ઘર આવવું. પા૦

મુલતાન એટલું ગરમ કાંઈ ?—મળવનાં ખાંચો શ અગ્રી તખરીમના નામથી જાણીતા. તેને વીરો કેહેછે કે એક દીને મુલતાન પેહરતા એક ભડીયારાની કુકાન ઉપર તેણે કાંઈક ભુજવા માંગ્યું પણ તેને ના પાડવામાં આવ્યું. બીજા ભડીયારાએ પણ તેને પોતાની ભડીને હાથ લગાડતાં જ હાંકી કાઢ્યો. આ ઉપરથી આ શાએરે યુસે-યધો અને આકાશ ઉપરથી આકાશને પોતાનો મોલાવોનો ખોરાક તેની ગરમીથી ભુજ્યો ! આ બનાવથી કવીશઅને તો કાંઈ થયું નહીં પણ મુલતાનના લોકોતો તત્તન ભુજાઈને બલી જવા લાગ્યા. તેઓએ કલાવાલાથી શાએરને સમજાવવાથી આકાશ પોતાને કામે ગયો ! કેહેછે કે આ વખતથી મુલતાનમાં અતીશય ગરમી પડેછે ! પા૦

કુનીઆયું મધય બીંદુ યું ?—એક દીને મેહમુદ મળવોએ એક કુદીર જે કામેલ ગણાતો હતો તેને પ્રુખ્યું કે કુનીયાયું મધીય બીંદુ યું અને કાંઈછે તે આવતી કાલે તેને જણાવવું, અગર નહીતો તેના બન બરખાદ થયો. કુદીર કુખી રેલ સાથે પોતાને ઘેર ગયો, પણ તેની પેટીએ તેની ગમગીની વીરો સવાલ પુછવાથી બોલ્યો કીધો કે તેણે આ નવાખ પાદશાહને દેવો. પેલો કુદીર ધુજતે રેલે બીજી સહવારે પાદશાહની દરબારમાં ગયો, અને પાદશાહના પુછવા ઉપરથી મોલકો કે— "અમે તખતર પાદશાહ, કુનીયાયું મધય બીંદુએ, અને તે આ દરબારમંછે, અને તે યું તખતરનાં તખ્તના પાદ નીચે ! " પાદશાહ પોતાને એજત મસેલી સમજીને મુશકાલ થયો અને કુદીરને નયામત અને ખેલઅતથી નવાજ્યો.

એક કાંઈ હુતો કે ૧૨૦૦ કાલર !—જરે સતરગી સતીમાં હાલંડ દેશમાં શુદીપ નામના કુલોનો સરો (શુદીપીમેનોપી) પુખ્તોકાર ચાલતો હતો તેવા વખતમાં એક ડચ ખલાસી જી મધય સમુદરના પરમીખ કોસાડ તરફથી ઘણા કીમતી માલના સહીસલામત આવ્યો પોતેમવા વીરોની મુશ ખબર એક માતર ડચ વેપારી આગલ લાવ્યો. પેલા ભુડા વેપારીએ ખલાસીની વકામતીના બદલામાં એક લાલ ટોટી જેવો "હેરિંગ" (ખાજલી) નાસતાને સારૂં ઇનામ આપી. હવે આ સેતર બાવા માછલીનાં ઇનામથી મુશ થઈ ગયા, પણ પોતે કાંદાના બજરા શોખી હતા અને તેને વીરો હાંધી વાંટી કેવે પડેછે, ખડેલો શોખતાં કુકાનની મોટી રેખલ ઉપરથી સારાં ભાષજે એક મળી આવ્યો તે પોતાના ખીસામાં કુસાડી દેતાં કે વખાર છોડીને મગમગતી હેરિંગ માછલી અને કાંચના સવારીસટ નાસતા કરવાને પાછા જાંહાં માલ ઉતર્યો હતો તાંહાં જઈ ફેરારને છવે મેકા. હેરિંગ માછલી સાથે આ અજબજબ જ્યો કાંઈ ખાતાં, કામ કાંઈ

નો અસલી સવાહ બદલાઈ બપેલ કે કેમ તે વીરો હુલતો
આ "કાઉલ" કીધો કાંઈ ખાતાં પેલો સેવર લીવાર ક
રેશે, તેવામાં પેલો બુઢો વેપારી એક ગાંડા માણસની મુઆ
ફેક થોહર અને બકાર કરતો, પોતાની સાથે મેહતા, મુન
શીઆનાં એક લાંબાં પુઢાં સાથે તાંહાં વ્યાવી લાગે કે તે
(ખલાસી) હુરંગ સીવાય વખારમાંથી બીજું શું લાવવો હ
તો ? પેલો અરાન ખારવો બોલ્યો કે— "બીજું તો કાંઈ
નહી પણ ટેબલ ઉપર એ કાંઈ પરેલો હતો તેતો હું લાવવો
છું સાહેબ, ખાટે માફ કરજો." "તે કાંઈ છે, અરે તે કાં
છું." પેલો વેપારી લુખા વાઘ માફ પોકાર્યો. "લાવ,
અતરઘડી તે અને વ્યાપ." પેલા સેવરે નવાબ દીલો કે
તેતો તે અતરઘડી હુરંગ સાથે હજમ કરી રહ્યો હતા.
આ ઉપરથી પેલા વેપારીનો ઘણાટ અને શુસો નેઈ લેવો.
તે બુન પાડી ઉઠ્યો— "ચોર, ચોર ! અરે પકડો આ ચોર
ને !" અને તુરત જ બીચારાને પકડવામાં આવ્યો, તે
ની તપાસ થઈ, ચુતાલ લાગુ થયો અને કેટલાએક ખાસ કેદ
રાખતાંથી ૧૨૦૦૦ ડાલરની કીમતનું ટયુલીપ ફુલ હતે તે
એક નવી બતેનો કાંઈ બહીને ઓળખાં કરી ગયો હતો તે
છતહાર તેના ગલામાંથી માણ માહાર આવ્યું નહીં !

રમુજે દુરસત.

૧—અગરજો એક દાસતને હું ૧૨ મહીનાની કુલે ૩૨૦૦
ધીરું તો તે જેટરમાનગીના બદલામાં તેલે અને ૧૫૦ રૂપિયા કે
લી કુલે થી ધીરા નેઈએ ?

૨—તમે અને ધીરાશો તોપણ સહુઓ છો. તમે અને ૫
ગ તમે ધીરાશો તોપણ ધાધના ધરી તપાસો છો. તમારા પગને હું
જેબ વ્યાપું છું તોપણ ધાધના કાઈ બાગને જેબ વ્યાપનારી ખા
રા નેથી પસતુ નથી. તમે અને ધીરાશો ચીલ ગણો છો તોપણ ખા
રા બીર ધણી ખાચ કરો છો. હું હવેકી ચીલ છું પણ હવે
ની રોલ ખાસી છે. હું ધીરાશ પાડું છું, પણ ખાસ વગર ખા
ણસ સુધરેલો ગણતો નથી.

૩—૧ પકડાં અને કાઢના એવું શું છે કે નેથી લખાઈ શ
કાય છે.

૨ ધીઆલ અને વરાલ પંતરમાં એવું શું છે કે નેથી
ગાદી ચાલે ?

૩ રેહવાના ધરના એવું શું છે કે નેખા વખડીઆ વસે છે.

૪ રૂના સાંઆ એવું શું છે કે નેખાની પાલીસ ખાસ
ર નીકલે છે.

ખોલાસો ગઈ વેલનો.

૧—મે શીટ પોલો.

૨—૧ કાંએક તે સદા નજની અંદર છે.

૨ કાંએક તે સદા જેટનતની અંદર છે.

૩ કાંએક તે સદા તાપની અંદર છે.

૪ કાંએક તે સદા ગમગીનીના રેહ છે.

૩—૫૫૫૫૫.

૪—પારસી અનજુનના રંગના ટરસીઆ.

૧ સર નજરેલો છાલખાઈ બેરોને.

૨ ખરેલો રેહનલ પારસ.

૩ દીનચાલ ખાલેલ નીડી.

૪ જેટરમાનલ રંગખલ પાંડો.

૫ હીરલખાઈ હોરખલ ચેલો.

પ્રભાતમાં પ્રભ રમણું કરવા વિશે.

હો હ રા.

પ્રભાતના આ કાળમાં, ધર કરમાં જપમાલ;

* ઉભવ અર્થ એથી થશે, અમીદાદ તતકાળ.

રાગ પ્રભાતો.

"મહી માતને તાત પ્રભાતમાં પુત્રીને સુણ કહે વાત
ગઈ ચાત પીવી"—(એ કાલમાં).

યાદ કર હવેને ઉક અમીદાદ તું, બામદાદ સમયે સરસ બપુરી;
બહુલ ને યજ હોય ગે કાલમાં, માંગ માફ અપાધ યાદ આણી. (કે)

રવિ પધાપીતણી સંગમ વધામણી, નેરમાં કુકડા સ્વર ઉચાર;

તોય ઉડતો નધી કાસ આ ઉમદા, કેમરે ગાઈલે થઈ શુભર.

કામ ચક્રી અને અ-૫ પકિ બાણિયા, ઉગતજ સોર મુલુ ધાત

આપી;

સમજ, પ્રાણી સરવ, ધી વગરના ઉકવા, કેમ ગે તને સુરખાઈ આપી.

મનન કર મન વિશે, સરવ પ્રાણી મયે, સરસ તું, એમ કહે બુલાયું;

નેરમાન એવા ઉચાં લય તો, યાદ કરી ધાન તહી લગાયું.

રાગ પ્રભાતમાં ચરીત પ્રભુ તણી, સમરણ કરી શા ગોદાવિને.

લિલા પરમેશરી, હમણાઈ રમણી, પેખતું, અલગગુડ ઓલવીને.

તિનિર તમામને કેવલ કહાડવા, રવિ મહારાજ નાચી આવા;

ઉમદા આવવા સનમાન તેમને, દેખાવ મુખ દહશે રચાયા.

પૂરવ રિયા બાણી દેખ દહી ધરી, રમણીક દરશાવ કાલે કેવી;

પૂરવી નારીએ † પ્રાપ્તિ રિચી નાકમાં, નય ધરી ઉપમા અપવા એવી.

અર્ધ આક્રમમાં સરવ તારા થયા, પાખો વડી યશી ભયોત ભંખી;

નાંદને તો ઘણું છાંડતો પળ નથી, શું કરું સમજુને અધિક દાખી.

હેમકાંતી ટકી, જે રૂપમાં મળી, દીપક સ્થીતી દરશાવ એવી;

બાનતો પલ નથી, પિંડાણું † પધાવી, બારે મંગલ હજુ કહું કેવી.

આદમી મેહરે, સરવ પ્રાણી મયે, કાલ આ તેમ ઉત્કૃષ્ટ બણે;

ઉભવ આધન યકી સુકતી રૂપ કાડવા, કુકતી હવેશ આ પ્રાણે.

કોધથી શું કરું મિજાનું છાંડવું, હવે શુધ સ્વ અરય સાધવાને;

કાઈ પ્રકારની હોય આમિ બુધમાં, તો ઉપાય કહું મુધારવાને.

કંડ ને લાગતા, સાફ તંન કરતાં પ્રભાતમાં, પ્રભુ બલેયા અગાડી;

જળ ગરમ કરીકે, તન વળી, મન લિખમ કરવા ઉપાય તું મુલુ અનાડી.

કલાવ સચુળી વિનામ પામીને, પ્રગટિશે પેખ આભાસ નેવો;

જગીત દુરચુલ ચકી, પાપ પ્રાપત થયો, રાગવાને ઉપાય મુલુ એવો.

યાદ કર હવેને ઉક અમીદાદ તું, બામદાદ સમયે સરસ બપુરી;

બહુલ ને યજ હોય ગે કાલમાં, માંગ માફ અપાધ યાદ આણી.

* કવી અમીદાદ.

* ઉભવ એટલે અને ડુગીઆ તથા પીનતો.

† પ્રાપ્તિ એટલે પૂરવ રિયા.

‡ બાણું એટલે મુખ.

મુંખઈ, ફતાર આશકારા પદેમમાં જેટરમાંકે ફરફતણી
કંપનીએ છાણી તથા પરગટ કીધેલે. કાં કાંટ.—જેલામજ
હોરખલ આ, નાં ૧ તથા ૧૧.

સ્ત્રીખાંધ.

પુસ્તક ૧૭ મું.

માસ્ય ૧૮૭૩

આંક ૩ જે.

ભાલો દોલો

અથવા

ભાલો ભલો—જીડાનો ભાઈ.

એક વારતા.

પરકરણ ૭૫ મું.

હવે મેહરામશાહ ચેડાને બારીક વખત આવશે ખરો. મનજીભાઈના વલકામા બીચારી પીરોન સાથ કાર ન કરવાને બાર કલાક ગયા નહી તેટલાંમાં એક પારકી સો ઉપર હાથ ઉચકવાની અચકચારી કરવા માટે હજી સુધી તે ને પુરતો પસતાવો થયો નથી, પણ હવે પસતાવાનો વખત આવશે.

પોતા સાથ કારન થયેલુ એવી અખલા તરફ એવકા અને બેહા ધવાની શીખસા તેને હજી સુધી મળી નથી, પણ હવે તેને ઘટતી શીખસાએ પોહ્યાડવાનો તથા બીચારી પીરોનનુ.વેર વલવાનો વખત આવશે.

પોતાની આવી બેહાઈ છતાં, પીરોનની નાં ખરજી છતાં, તેણીના બાપના કાંદાનો લાભ લઈ, તે બીચારી કુખલી નાર સાથ પરજવાનો દાવો હજી સુધી તેણે છોડ્યો નથી, પણ હવે તે દાવો છોડી દેવાનો વખત આવશે.

તેણે ખરેખર ભેટાં કોઈ શી ઉપર હાથ ઉચકવા નથી; તેનો ખરદ સીના પેશાકામા હોય. પણ તેથી શું થયું? તે બદલેલો ઠરથો ખરો, તેનાં દીલનુ પાપતો ત્રાસ પડ્યું ખરું, તે સારી દોલાના દીલમાં દોલાથી મેહરામશાહનો જી નાહ કાંઈ એછો થતો નથી.

માટે હવે એવા એક પાપીથી બીચારી પીરોનનો છુટ કારો કરાવા, જાહાંગીર ન'ગી જેવા જવાન જેમ'દ, અકલ મ'દ, સમજી અને શાહાસીક પુરશ સાથ તેણીના લગનનું આકરું મેસારી આપવાનુ કામ કોઈ પણ રીતે વાંધા ભરેલું નથી.

એ કામનુ બીકું પીરોનની તરફથી, તેના જાનેવી છ વણજીની ઉસકરણીથી, જાહાંગીર ન'ગીની પરવાનગીથી, દોલીયા રૂસતમ આગાએ તથા મશખેરા પુલેમય'દ વંકી લે ઝડપીછે, તેમા તેઓ કાંઈય નહી પણ ગોપા એક ધર

મનુ કામ સમજે, કસાઈને બારણેથી એક ગાએ છોડવવા નેહલું પુન સમજે.

એ ધરમ કરવાની તેમની રીત એવી છે કે તે જાએ કદાચ આપણ સરવે એકત્રત ઘણું નહી. એ રીત એ વી છે કે આપણ પોતે કદાચ તેમ કરીશું નહી. તેપણ એ રીત નકારી અથવા નીચન છે એમ પણ છાતી કોકીને કહી શકશું નહી.

કોઈ પણ કામ કરવાની જીદાં જીદાં ત્રાણોની રીત જીદી જીદી હોયછે. એક સવભાવીક અથવા સમજી માણ્ય ને રીતે તે કામ કરેછે, તેથી જીદીન રીતે એક મગર અથવા મીઠાજી માણ્ય કામ કરેછે અને દોલીયા તથા મશખેરાઓની રીત તેથી જીદીન હોયછે.

પણ વળી એવું બી બનેછે કે ગંભીર અથવા સવભાવીક માણ્યની રીતથી ને કામ નથી પાર પડ્યું તે દોલીયા અથવા લક'ગાઓની લક'ગાઈથી પાર પડેછે અને ને તેની ખતલમ સારી હોયતો તે કામ ખરાબ લેખે કદાચન ગણાયછે.

એવીન કીસમનુ કામ રૂસતમ આગાએ તથા પુલેમય'દ વંકી નીરદેશ પીરોનને ખાતર માથે ઉઠાવયુંછે તે આના સંપથી પીરોન વાકેશી નથી. તેઓની હીકમતી યુક્તીમાં તે બીચારી સાંમેલ પણ નથી. તેના મદદગારો પો તેમ તેની તરફથી મદદ કરેછે. અલખતાં એના ભાલા દોલાથી મેરેલે ને મદદ બની ગઈ, જેથી આ સાંધન સંધાઈ ગયાં તે આપણ હુલી નહીં નહી.

દોલાએ ભોલાં દીલથી રૂસતમ આગા આગળ વાત કીધી, રૂસતમે પુલેમય'દ વંકી આગળ વાત કીધી અને પરીનામ એ નીપજ્યું કે હીરાં ભડચીને તથા તેના ભાઈને લાલચ આપી પોતાની સંક્રમાં લીધાં પછે, રૂસતમે પોતે હીરાંનાં બાપનો તથા પુલેમય'દ તેની માનો વેશ લીધે.

અને હવે તે કેરલું પાર પડ્યું તે આપણ થોડા વખતમાં નિર્ધરું.

મેહરામશાહ પેલા મોદીના મનજીભાઈને ધરથી ગુસાનું રોલ લાવી તથા તે પેલાને દમ ભરાવી નીકલવો તથા પોતાને ધર ગયો તારથી તે અતાર સુધી તેના જીવને ચેન પડ્યું નથી. તેમજ વળી તેના ભવા પછે મનજીનાં ધરમાં ભોલા દોલાથી ને-ખોલાસો થયો તે ખોલાસાની પણ તેને ખબર નથી.

તે હજી સુધી એમન ધારેછે કે તે ખરેખર હીરાં ન

રૂમી તરફ બદ્દેલી ચલાવા ગયો હતો, પણ જાર એ વાત સામેતી અને પુરાવા ઉપર આવી, તારે હીરાં ભરૂંથી ઘરમાં થી મળી કેમ નહીં આવી, બલકે તે સુદલ સાંભળી ઘરમાં આવેલી નહીં એવું તેને કેમ કહેવામાં આવ્યું તેની તેને સમજ પડી નહીં હતી.

તોપણ તે ખુશી થતો હતો કે છતે વડે મનજીભાઈ ના વજીરમાં તે પોતાને નીરદોશ દરાવી શક્યો હતો, પી રોજની ફરીઆદને તે ખોટી બતાવી શક્યો હતો અને ખં રાંતું ખાટું કરી એવી બાબામજ સાથે તે પાછો ફર્યો હતો કે તેને તાંહાંથી ફરી નોતરું વરીક આવ્યું હતું.

પણ આ શંતોશ અને પીરજ વચ્ચે તેને ઘણી ઉદાસી અને વેગેની હતી. રખે તે રાતની વાત બાહાર જાય, રખે તેના ઘરમાં તે વાત જણાય, રખે તેની મોટી મોટી ઓકરીઓ અને ઓકરાઓના કાન ઉપર એ વાત આવે, રખે તેની કુટુંબની થાય તે વીરો તેને ખોટો દર હતો.

પીરોજ સાથે પોતાનું કારજ વરીક હાલ તરત તે પોતાના કાનદોથી છુટું રાખવા માંગતો હતો. તેના બે હા મેટીઓ પોતાના કરતાં નાહની વચ્ચેની મતરાઈને ઘર ઉપર રાજ ચલાવતી રાંછી તરીકે આવતી ગેવા ને કદી ખુશી થાય નહીં. ને તેઓ એ વાત આગમમથી જાણેતા કદાચ સામાં થાય, કદાચ ઘરમાં ગેધીઆડું કરી મેળે, સઘલી ધારણાં ધુલ ભરે, માટે તરત વેળા તેને આડાજ કરવા હતા.

પણ હાહાંના દંખ કેવા જનુન હોય છે ! મેહરાશાહને આપો દાહાડો કાંઈ ભાવ્યું નહીં હતું. તેણે આપો દાહાડો ફીકર અને ધાસતીમાં ગુજર્યો હતો. તેણે આપો દાહાડો મોહાડાંપર અને મેળયું નહીં હતું. તેની જુખમ મરી ગઈ હતી.

મનજીના ઘરમાં પાછલી રાતે જારે તે ધાસતીના માર પો હીરાં ભરૂંથીને શેઠવા ગયો તારેજ ને તે તેને મળી હતો. આતરે આટલી ધાસતી અને ઇનતેજારી નહીં રહેતો, તેજ વખતે હીરાંને લાંચ આપી તેનું મોહડું દાખતે, તેને ફરીઆદ કરતી બંધ પાડતે, તેને સાંચું પોતાનું નીરદોશપણું સામેત કરવાનું હુકીઆર બતાવતે.

પણ હીરાં તેને મળી નહીં એ તેની ધાસતીનું ગુજ કારણ હતું. તે નહીં મળી એટલે તેની આડી અચકમારી જાણનારો એક શાખસી કુતીઆમાં રહ્યો એવું તેને લાગ્યું. તેના મનમાં તેથી તરેહવાર વીમારો ઉભા થયા કી ધા. જાણે તેને ઇનસાફને માટે ઉભા કીશીએ, જાણે ગુંદર પીરીએ તેના ઉપર બદ્દેલીના વાંક મેળયો, જાણે છુમી હીરાં ભરૂંથી તેની શાખસી આપે, એવા આકારે તેના મંડે લાં મગનમાં આપવા કીયા.

તેના ઘરમાંના ખાજુયો તેની મગમગીની ચેતી ગયાં, તેઓએ તેની ઉદાસીનું કારણ પૂછ્યું અને મેહરાશાહ એ પું બાહાનું બતાવ્યું કે તેના માનીતો ખીતર મનજીભાઈ જાહાંગીર જાનીના મારથી માદગી ભોગવે, માટે તેને ધણી ઇનતેજારી લાગે. આ બાહાનું એવું હતું કે રાતના મનજીને વજીર પાછો જવાનું બાહાનું પણ તેમાં જ આઈ ગયું હતું.

અને એમ કરતાં રાતખી પડી તથા તાંહાં જવાનો ખખત પણ આવ્યો. જે ઘરમાં પોતે બદી વીમારેલી, જે ઘરમાં થોડી ઘણી કુટુંબની ઘડ પુકેલી, તે ઘરમાં પાછો જવાને તે શરબાટની કુટુંબને જનમ એક હાથ ઉપર તેની મોટી મુશખા ઇના તેમ મીજા હાથ ઉપર તેની મેહડું મેહાઈનો દાખ્યો.

તેને શંતોશ એટલોજ હતો કે તેના દેવાના ખીતર મનજીભાઈએ જે મીટીથી તેને મોલાવ્યો હતો, તેના તેને સાફ લખ્યું હતું કે “રાતની આખતનો વધુ મોલાસો મળ્યો છે, તમારા દુરામન હંધ પડયા છે કેમકે તમે ઉપરનું તોહામત મોહું પડ્યું છે.” આ પરમાણુના લખવાથી તેના દેવમાં ખુશીની ગીલી આવતી હતી, અને નેકે વેલા મોદીની મોલાઈ ઉપર તે હસતો હતો, તોપણ પોતાના સાસાં નસીબ ઉપર તે હુરખાતો હતો.

માટે હવે મેહરાશાહએ પોતાનો માદો મેહાડવો અને સાંભળા બતી ધવા પછે તે ઉમરેહવેના પોતાના મકાનમાંથી ખજુખજાતાં ગંઝરવાળા બલદોની પીડ ઉપરના રંગ ભેરંઝી અને રેસમી આલશે તથા પદડા સાંધના માફમાં બેસી નીકલ્યો.

પ્રકરણ ૭૬ મું.

મેહરાશાહનો વારમાં ઘાટ ધડનારી પેલી મંડાલ ચોકરી તેને માટે તઈઆર ઉભેલી હતી.

વેલા મોદીને ધર જતાં રસતામાજ એક એકાંત જગો, એ જાહાં મુરતની મોટી આગમાં બલો ગમ્યાં એક આખા મોહલાની ભાગી પડેલી ઇમારતો, તેના વસતાં વનવાણી અને પગ દુમે એટલી ધુલ સીવાયે બીજું કાંઈ નહીં હતું, તેવાં છડાં ખુજામાં રૂસતમ આગો, પુજમમદ, હીરાં ભરૂંથી અને તેને ભાઈ ભેગાં મળ્યાં હતાં. એ કાફલાને તમારો જોવાના જવજુજને જવ રહ્યો નહીં હતો, માટે તે પણ અચસતી આવ્યો હતો.

હીરાં ભરૂંથી અને તેનો ભાઈ “ભાપ મેરામ” તો ખરે ખરાજ હતા. હીરાંનો ભાપ “આમજો” અને મા “કુમલી” મોઝાં હતાં. તેનો રૂસતમ અને પુજમમદ હતા, પણ હવે નીચલી વારતામાં આપણ તેમને હોમલા અને કુમલીને નામેજ આજખીયું.

ભરૂંથી ભાશામાં કેમ મોલવું તેની થોડો વખત અજમા લેવામાં રૂસતમ અને પુજમમદે વખત ગુજર્યો નહીં એટલામાં બદ્દેલીઆમોના ગાંઠાં માટેલી ઘાંટરડાના ખાસ આવવાથી મેહરાશાહનો માદો આવો પેહોંમવાની ગેતવણી મળી અને ગુરતમ સઘલા ઉભા થયા. હોમજો અને કુમલી એક બાજુએ ધયાં, મેહરામ અને હીરાં બીજી બાજુએ ઉભાં, તથા જવજુજ એક ભાગેલી દેવાલ પહવાડે ભરાઈ ગયો.

જેવો માદો આવ્યો કે સઘલાઓએ જુમે પાડી આફને ઉભા રખાવે, અને મેહરાશાહ નેઈને તદન હેમતી ગયો કે જ હીરાં ભરૂંથીથી તે બીહીતો હતો તેજ હીરાં તરજ મપરમદામો સાથે તાંહાં હાજર હતાં. તેમાંના મેરહ હતા, પણ એકેતો ભરૂંથી બદ્દેલી હતો.

હીરાંએ જારમેજર રડવાનું ડોળ લાલ્યું હતું, હોમ

લો! અને કુમલી જને તેને ગાળો દેવા તથા મારવા પડ્યો હતો અને તેટલાં બેઠરાં જને મારી અટકાવાપર રોકાયેલો હતો.

હીરાં જુઓ પાડતી કે "હો! ભાપ! હો ભાપ! હવે ભસ કર. મને માફ કર. હો ભાપ! મારો વાંક કાંઈ નથી."

"મપ રાંડ કાળા, રાંડ કજાત, મપ, જા, બેરામશાહ ની સાથે પરણી જા, તું મારી દીકરી નહીં તું જા." આમ કહી વળી હોમલાએ હીરાંને બે તરણુ ધમકા લગાવ્યા.

અને હીરાંની ખોટી માં પણ કાંઈ હતી નહીં. કુમલીએ હાથમાં સપાટ ઈંચકી હીરાંના બરડા ઉપર સપોસ પ લગાવા માંડી હતી અને બોલતી ગઈ કે "તું મરે મારે પટે પેદાની પડતી. તું મરે ભસતે મઈ, તારા મારમતું બોટું ખાઈ. તું જનમી તારજ તાઈ મોત નહીં આએવું!"

પણ વળી હીરાં બચાવ કરવા લાગી કે "હો! માહે જ, મારો વાંક નથી. બેરામશાહે વેલાઈ મલાએવી તેમાં મને શું કવેાછ?"

પણ હોમલાને કુમલીતા જાણે ખુનપર મઠ્યાંછે. તે એ બોલ્યાં કે "કાંઈ નહીં. બેરામશાહની આએવાછ, ને આવે આપણુ પુછોશું."

બેઠરામશાહ તરત ધામી ગયો કે ધાર મારા ઉપર છે, માટે તેણે જરા ધરપથ કરી ગાડી ચલાવા માગી. "હે, હે, ગાડીવત તું એ ગાડી કાંચે ઉભી રાખેછે? ચલાવ, નહીં તો ક્ષાત મારી ઉસાડી નાખશું."

પણ હીરાંને ભાઈ બલદીઆની જુસરી આલોને ઉભેલો હતો. તે દબરાવીને બોલ્યો કે "શું ચલાવ? ગાડી નહીં મલશે. બચાવ મલાએવી કેની તો જીવ ગીએ એમજ જાણ હો."

બેઠરામશાહે હજી જરા ભપકા રાખ્યો. "માલ બા પુ ખીસ: રસતામા ગાડી સાંની રોકેછે? તું જાણેછે હું કોણુ જઈ તે?"

"હરે જાએછો જાએછો." ભાપ બેરામ બોલ્યો. "જાએછો કે તું મોટી માતખર છે. પણ મોટો હરો તો તારે ગરેના, સમચેને! સાંનો દમ ભરાવેછે? તું કોણુ કે મારી ભેજુપર નજર લગાડે? બચા તારી મોટાઈ અમણાં અવંડી નીકલશે."

બેઠરામશાહની છાતીતો ધરક ધરક ધતી હતી, પણ તોચી તે હીમત રાખી સાંમો ધવા ગયો. "એ મોટા તું શું બકેછે? તારો બેઠન કોણુ ને હું કોણુ! ચાલ ગાડી બવાઈ."

"નહીં જવાયો, નહીં જવાયો. આંખ ફેડીને સાંમે જો. ભીમારાં મારાં જા ભાપને મરડે મડપણુ તું મંડાલે કે વાં ગાએથ કચેરાં. જો ભીમારો મારી ભેજુ કેવી રહેછે! બેરામશાહ ચેક હવે જવાય દેવો પડશે. તારૂ સતીઆના શ ધાપ. તું ચેડીયાના ધતો મરે. તારા જવાન ચેડીયા હાપ કે!"

બેઠરામશાહ ચેકતું દીલ હવે ખુબ લપાં ભેડું. હંડું પણ હંડું તેણે જરા દીલ વાડું રાખી ગાડીવન ઉપર ચોતા નોંકરો કાઢાડ્યો. "કેમ રતના ગાડી ચલાવેછે કે નહીં?" "પણ જામ અચ્છા ધરીને ઉભેસંતે! ખીછતો ભાઈ ખીછતો."

"શું ખીછતો શું? અરે અમના તારી ખીચરી ધઈ જશે. સમચેને!"

"બચા રતના રસતામા હુદારા એવા લણા મળેછે, તું મપણુ લગાવ ને ગાડી હાંક."

"શું બોએછો? એ શું બોએછો? હું હુદારો! ચાણુક લગાવેછે? લગાવ નોઈ." આમ કહી હીરાંના ભાઈએ તરણુ માર ચેંસા બીચારા રતનાને વગર લાંબે લગાવવા અ ને પછે તેના હાથમાંથી ફોરડો લઈ બેઠરામશાહના દીલપર ધસ્યો તથા તે ચેકનેબી બેં માર ફટકા ગુહુરી કાઢાડ્યા!

આ સઘણું આગમયથી કરેલા એકસંપ પરમાણેન હતું. હવે જ ને ચાલકાના આવાજથી બેઠરાંમશાહના માફ આગળ હીરાં તથા તેના મા બાપ દોડી ગયાં અને હોમલા "શું છે? શું છે?" કરી પુછવા લાગ્યો.

કુમલી વળી જાણે ચોતાના દીકરાને ધમકાવા લાગ્યો, "ધીકરા બેરામ, ધીકરા બેરામ, એમ મીજમ કાંચે ખોઈ નાએયો! આખર કરે પણ એ ચેકલોક પચેરા."

"શું ચેક લોક? અરે મુવા એ ચેક લોક. મારી સુ ના જેવી બેનની આલજુ છુઈટીને મને કેવા લાએછો જ તું રસતાનો હુદારો છે."

હવે જાને હોમલાએ મીજમ બોહ્યો. "શું આપણને હુદારા કહ્યા?"

આમ કહી હવે તે (હોમલા) માફ ઉપર મરી ગયો અને બેઠરામશાહ તે જિઈ એકદમ ધમરાઈ ગયો. તે અ તાર સુધી કમામ કરતો હતો, પણ હવે ચેતેન કંડો પડી ગયો. તે બોલ્યો કે "અરે ભાઈ, ભાઈ, મારીથી ગુસામાં બોલાયું હાપ તે માફ કરો."

હોમલા પણ હવે જાને કંડો પડી ગયો હાપ તેમ બોલ્યો. "હું! અવે કેવા સારા લાગોછો. ચેક અમે હુદારા નથી, પણ તે બોલવા માટે ચેક તમે માફ માગોછો તો અમે માફ કીધું."

"બેઠરાંની ધઈ." બેઠરામશાહ ખુશીથી બોલ્યા. "માલ રતના ગાડી ચલાવ."

"નહીં" કરીને તરત હોમલાએ જુમ પાડી.

"ગાડી સાંની ચલાવે?" એમ કુમલી પણ વચે પડી.

"અરે પણ બાપુ, તમે લોક મને કાંચે રેડોછો? મારી નોડે શું માગોછો?"

"માંજે! અરે તારૂ ખુન કરશું! શુનેહગાર તારૂ ખુન કરશું! અમે ગરીબ છઈએ તેથી તું શું અમારી લા ને લેશે કે? જો ભીચારી મારી બેન કેવી રહેછે!"

વળી હોમલા જરા દાહ્યો ધયો. "ધીકરા બેરામ, વળી તું તારો ધયો? ચેક લોક સાપ એમ વાત નહીં કરી એ. જો કરી એમ અપમાન આએવુંતો હીઆં તુંને ઉભો નહીં રાખશે. હાપ! એતો જ અએવું તે આપણા ન રીન. મોદાએ આપણને ગરીબ બનાએવા, તેથી મોટા લોકોથી ખમવાનુંતો ખરું."

વહી કુમલીએ ટેકો આપ્યો. "આપણી ધુકતોન પાધરી નહીં, ચેડેલો વાંક તેનો તારે કે?"

"પણ, તમે લોકો કહો, શું! સમજવીને કહે નહીં તો મને જવા રો."

“આમ ક્યો તારે અને ભડુ શુસો લાગ્યો. તમે જ છતા નથી ? હું કઈ છ કે મારી ભેણ તમારે નામે રહે ?” બેરોશમશાહ બાણવા માહાતા હરો કે હીરાં ભરૂચી પોતે તોહામત મેળવામા સામેલ છે કે નહીં. મારે તે કા નપર હાથ મેળી બોલયો કે “ભાઈ તારી બેઠન કે બાઈને હું નથી જાણખતો ને હું કાંઈ નથી જાણતો.”

હવે હીરાં ભરૂચી વંદાવીઆની ખીશાયે તકડતી ની કલી આવી. “શુ” ભેખેલો ? “શુ” ભેખેલો ? તું” યુવરે ભેરામશાહ, તું ભસતે બપ રે ભેરામશાહ, યુઆ તું ફરી જાયછ, યુઆ મારો વાંક નહી, વાંક તારો ને તું” અને ન થી જાણખતો ? મુવા—

હીરાં ભરૂચીએ આ પતેત મેટલી મલાવી અને વળી એવા મોટા સાદે કે બેરોશમશાહને ભડકાવી મેળવા સાઈ. તે બસ હતી. તેણીને બધું કયવા સાઈ તે તરત વચે બોલી ઉઠયો કે “હીરાં, હીરાં, તું છે કે ? યુગી રેહ. હીરાં મોટે ના બોલ. તારે પગે લાણુ છઈ, તું” મારી ક જોતી ના કર. હું વાંક કયુલ કરે છઈ, નાપાક હેરમ નની તે રાત હતી, અને સેતાન ચોઘડીયાં મારેથી હાથ લાગો ગયો. વાસતે અને માફ કર, તમે કહ્યો તે બદલો આ પડ, પણ તમે લોકો અને માફ કરો અને અને નવાંચો.”

છવણુ દેવાલ પછવાડે ખુશખુશ થવા લાગો કે આ નીચ નનરના શેડીયાને સપડાવાને સંપ થયો કે તે હમંદ ઉતરેછે. આવે વખતે તેને શુંદર પીરોશ પાદ આવી, આ હીમકારો પીરોશનો ખાવંદ થવાને કેવો ના લાગેક છે, તે યાદ આવ્યું.

પણ આગમમથી કરેલા સંપ મુનબ હીરાંના ભાઈએ હવે વધારે દમામ મલાવયો. “શેડ, બદલો શું ? બદલો એન કે તમે આભરૂદાર જોરોતોની આભરૂ હુડોછો, તેમ અને તમારી હુડશું; તમારી છવ લેશું; તમારું મુન કર શું, એન આમરો બદલો.”

આરહુ કહી ભાપ ભેરાંને ગળવામાથી એક મોટી છુ રી કાઢી અને તેની ધારને એક ફતર ઉપર ઘસવા લાગો અને બેરોશમશાહ તે નિઈનેજ ટાટ થઈ ગયા.

હોમશે વળી જાને કે પોતાના પેરેઆ ઉપર કંઠાલી ગયો. તે ઘંતીઆં પીસીને બોલયો કે “અરે અરે અને આ ધુકતાને શું કર ? હું કઈ છું કે મુગો મર તો વધારેને વધારે બેખેલો જાયછ. હુંક, અતરઘડી મુક. જે આપણ ને ઈનસાફ નહીં જોતો ચેવટે એંતો છેન.”

તરત હીરાંનાં ભાઈએ હાથમાથી છુરી છોડી દીધી અને હોમલાએ બેરોશમશાહને અરન દીધી કે ગાડીમાથી ઉતરવું કે જોધી ધીરજથી. વાત કરવાને બની આવે.

પરકરણ ૭૭ મું.

લથરતા, યથરતા પગે બેરોશમશાહ માફામાથી ઉતરીને હોમલા તથા તેના આ ઉભાં કરેલાં કુટુંબ આસ રસતાની એક બાજુએ મારવો અને વાંદાં ઘુલ તથા મરોડાંના ઠગ વચે ફતરા ઉપર મેશીને તેઓ વચે વાતો મારવા લાગી.

હોમલાએ ઠરેપેરે બેરોશમશાહ ચેઠને ફરમાય કીધી કે અગમને તેવણ હીરાં ભરૂચી સાથ પોતાના લગન કરેતો

આ વાંક સમજો દંકાઈ બપ અને હીરાંના મા બાપ ખુશ હાલ યાપ

આ દરખાસત બેરોશમશાહ કેમ કયુલ કરે ? તેની ઉમેલો કદમુલમમાં પીરોશનો હાથ મેળવવાની હતી. તે પીરોશના બાપને કોલ આપી મુકયો હતો. વળી હીરાં ભરૂચી જોવી હલકી પદવીની અને નીચ વરનાની માકરડી સાથ બેરોશમશાહ જવા શેડીયાના બીજ વખતના લગન થાય એ વીમારન તેને કમકમાટ ઉપજવનારો થઈ પડયો.

પણ તારે બીજ કોઈ રીતે રાજ થવાને હીરાં ભરૂચી નાં ખોટાં માંખાંને ના પાડયું. તેઓએ સાફ કહ્યું કે તે જોની દીકરીની આભરૂ તેઓએ કાંઈ બજારમાં વેચવા મુકી નથી કે ખોલાં અને જાહેર લગન સીવાયે બીજ કસી લાલ મધી તેઓ આગલી રાતને માઠો બનાવ માંડી વાલે.

આ બાબતમાં પેઢેલાંતો સમજવત માલી, પતાવટ ઉપરથી હોજાતોલ થઈ અને એકવાર ફરી તેઓ વચે મોટે સાદની વડાલદ તથા કલેશ જગયો. આ સરવ તેઓએ હાથે કરીને આણ્યું હતું કેમકે તેમની ખતલબ છવણુ ને હવે વચે બોલાવાની હતી અને તેને વચે પાડવાનો હવે વખત થયો હતો.

આગમમથી કરેલા સંપ મુનબ હવે છવણુ અને કાંઈ જાણતો નહી હોપ તેમ કરતો કરતો આવી લાગો. તે છે બેરોશમશાહને નેઈ ઘણી અમરતો બતાવી. તે છે તેના ઉપર હીરાં ભરૂચી સાથ કુપો સંબંધ રાખવાના તોહામતો મેળમાં તથા તે સંબંધને લીધે હીઆં હાનર થઈ બીમારી પીરોશને ભેવકાધથી રોરવવાનું મોહોતાન મેળું. એટલું જ નહી પણ હીરાંના માખાપ તથા ભાઈ પણ હવે છવણુ આગળ ફરોઆદ કરવા લાગ્યાં.

શેડની કજોતી અધુરી હતી તે હવે પુરી થઈ. પણ આ વખતે નમનતાઈ પકડવા સીવાયે બીજી રસતો નહી હતો. મારે હવે બેરોશમશાહ છવણુને એક બાજુએ લઈ ગયો, તે છે એ આવતી વખતના પોતાના સાહુ ફુના પગ ઉપર પોતાની પાઘડી ઉતારી અને કહ્યું કે “આ વખત મારી આભરૂ જાયછ, તે બમાવવા તુ તારા હાથમાં છે. કાંઈબી કરીને આ હલકાં ને હીનાં માકરડાંએને સમજવી તું તેઓને મારોથી ફર કર; તેઓ ને ગમે તે લાલમ, ગમે તે બદલો અપાવશે તે હું આપશ. પણ આ કજોતીને અટકાવ.”

આ કામ છવણુએ ઘણી વડાઈ અને મોટાઈ સાથ માથે લીધું. તે છે એવું દખાડયું કે જાને હોમલા તથા કુંમલી પણ પોતાની દીકરીની હોરમતને લગતી આવી એક બાબતમાં બેરોશમશાહ સાથ મોટું મોહડું સમજતી કરવા માંહોરો હતી. એ રીતે મોહુ બાજુની જાને નરૂરો આત સમજતો હોપ તેમ રોલ. ઘાલીને હવે છવણુ એક લવાદ તરફે વચે પડયો અને બેરોશમશાહને એક ગમ તથા સોંખાને બીજ ગમ બેસાડી તેઓના વાંધાનો ફડવો લાવવાના કામમાં રોકાયો.

હીરાં ભરૂચીની પમથવાળાંઓ સાથ તે કાંઈ નવો નહી હતો, આ સમજી આગળ કરેલી છુપી ગોઠવણુનો એ ક ભાગ હોય, મારે હવે તે સંપત્ત ચેવટ લાવવાનું છવણુ

છતા હાથમાં રહ્યું અને તે ચેવટ તેમને મનમાનવું તેણે લાવી આપ્યું.

પેહેલાં તો તેણે મેહરામશાહને પુખ્ત બીહીવાડપો કે “એ લોકોને કમુલ નથી કરતાં. બસ એ લોકો તો હીરાં ને તમારી સાથ પરણવા માગેછે, નહીતો કે તમારી રૂસ વાઈ કરવા માગેછે.” વળી બીજવાર આવી તેને બીહીવાડ વા લાગે કે “હીરાં ભરૂંઓતો એમ કહેછે કે તમે જે એ ની સાથ નહી પરણોતો બીજ કોઈ સાથ નહી પરણવાના સપત આપો તારે એ તમારી ઉપરનો પરણવાનો દાવો બંતો મેજે” આવી રીતે બીહીવાડી બીહીવાડીને પછે આ લવાઈને તેને કોલકરાર કરવાની ફરજ પાડી, તે કરાર નીચે મુજબ હતા—

“પેહલું—મેહરામશાહએ યેલા મોદીના મનજીભાઈ ને તાંહું જવું નહી, પણ પાછો પોતાને ઘર જવું; બીજું—તેણે થુંદર પીરોજ સાથ પરણવાનો દાવો કરવો નહી, પણ તે નાનનીનની નારાજ ઉપરથી તેણીની સાથની સગાઈ તોડી નાખવી. અને તરીજું—તેણે પોતાની ચાલના પસ તાવા તપાસડ તરીકે હીરાં ભરૂંઓને રૂ૨૦૦૦) ની રકમ આપવી.”

આ કોલકરાર નકો થયા ખરા, પણ તે મુજબ ચાલ વાનો સંવાલ રહ્યો. કોઈ પણ રીતની જામીનગીરી વગર હીરાં ભરૂંઓ વાલાઓએ તાંહાંથી ખીસવા માગ્યું નહી. મેહરામશાહ બાહાનું કાહાડયું કે “જો ખડીઓ કલ મને કાગળ હાનર હુતેતો હું આ ઘડીએ તમોને કરાર લખી આપતે, પણ એ એજી કાંઈ આપણ સાથે લઈ ફરી એ છપ્પએ ?”

પણ આ બાહાનું કાહાડી બીયારો મેહરામશાહ પો તેમ કસ્યો. કેમકે પકા પુણેમયંદ અને રૂસતમ આગાએ તે જોએએ આગમયથી ચેતીને લખવાની વસતુઓ પણ હાનર રાખી હતી અને જોવા મેહરામશાહ શેઠના મોહમાંથી ઉપલા સુખના નીકલવા કે તે છણ્યો તરત પેલા કરવામાં આવી.

અંધારી રાતની પણ કાંઈ અડચણ નહી હતી. ગા ડીનાં ફાંજસ તઈઆર હતાં અને “ભાપ બેરામ” જઈ ને તે બતી લઈ આવ્યો.

હવે કોલકરાર મોહુદેનાજ નહી પણ લખેલા કરવાની, આ ફજલેતીઓર શેડીયાને ફરજ થઈ પડી. ઘણી હુલત અને માથાકુદે અંતે તેની નેઠથી બે દસ્તાવેજે લખાવી લેવામાં આવ્યા. અગર તેઓની મરજી મુજબનું લખાવી લેવામાં મેહરામશાહ એકબી વાંધો કાહાડતો તો દરએક સમ જીતી ઉધી વાલવાની દરએક જણની ધમકીતો છેજ અને એવી ધમકી તથા ધાંધલથી તેઓએ લીધેલા દસ્તાવેજ સઘ લી ધંકારે તેઓની મરજી મુઆફેકના હતા. તે દસ્તાવેજ ને નીચે મુજબ હતા—

“પારસી મેહરામજ હોરમજી ભરૂઆ, જત તમારી મેહન હીરાંમાં તર અગાએ જે આલ ચનાવીછે, તેના બદલામાં તુકે સ્થાની તરીકે અગેએ તેવજીને રૂ૨૦૦૦) અંકે જે હનર આવતી થા બને કાલ ભરી આપવા સહી અને અગાએ અગે તે નહી કરી એ તો આવતી કાલ ૫૦ આ ચીડીને ગમે તેમ ઊપયોગ કરવાની તમોને દુઈછે.”

લા૦ મેહરામશાહ માણકશાહ, જીઅરે દરવાજાવા.

“નેકનામ, દોસત મનજીભાઈ—

“જત સેવેક દલગીર છલો કે કમુજાત મુજબ આન” રાતે અમરોથી તમારા મકાનમાં તમારી મુશકાતે આવવાતે બનયો ન હો, તેમજ બહાંમુથી તમારી બેડી પીરોજમાંથી સાંચવારી થાય નહી તાંહું સુધી તમારી તમારાં મકાન ઇઆ વલરામાં તમેએ વકી રાખતી નહી. પીરોજમાં સાથ લગનના ગાંઠ અતે મોદીના કે લ ગાંધવાન તમારા સઘલા વીચાર છતાં, એ વીચાર ફરવાની શે વકને રસન પડેછે. કરદાન દોસત, એવું કાલજ મને મુજબોના અતે અગર પુછ્યો તો હું કંદેનાર નથી. એરજીન કહું છલો કે આ ચીડી સજીમુથીથી લખી પીરોજને મોહકરાર બનાવાનો વીચાર હું સજીમુથીથી તરક કરું છલો. ચમખ કે મારી એમાં ઘણી કમુ ર થઈછે અને આઈ પીરોજને મારાથી જે અમખું પડ્યુંછે તેને મારે કુખી થઈ હું મારી માહું છલો.”

લા૦ તમારી તાચેસાર,

મેહરામશાહ માણકશાહ.”

આ છેલો દસ્તાવેજ યેલા મોદીને પેહિંઆડવા અને પીરોજને વંચાવા સાડું જવણુએ પોતાના સવાધીનતા લીધો. બીજા દસ્તાવેજને હીરાં ભરૂંઓએ પોતાના કમજ મા રાખ્યો અને એ રીતે હવે પોતાનું કામ સરનજમ ઉતા રવા પછે તેઓએ મેહરામશાહ શેઠને જવાની રજા આપી.

કેવું સાંકે ! જે દમજી દમજી નોકર નફરોને હુકમ મા રાખતો હતો, તે આજે તેના વીચારવા પરજાણે પોતે હલકા માકર તથા માકરડીના હુકમ તથે આવરોછે ! જે ઘણી કે ચખાવતના કામના દમડી નહી ખરએ એરજો બ ખીલ હતો, તેને પોતાની ચાલથી આજે બે હનર રૂપીઆ કાહાડી આપવા પડ્યાછે !

પણ આ લોકો, અગતકરીને હીરાંના મા અને માપ મેહરામશાહ ધારેછે તેવા હલકા મજુરડા નથી, પણ તેતો તે ની બરોબરીઆ હરીકે પનજીરાહતા વોસવાસુ મીતરો રૂ સતમ આગે અને પુણેમયંદ વકીલ હતા એવું દેખાડવા વના તથા દેખાડીને મેહરામશાહને વધારે ખીનવવા વના તેઓએ તેને જવા દીધો નહી.

જોવા ઉપલા દસ્તાવેજ ખરાબર કમજમા લીધો કે તરતજ રૂસતમ આગે અને પુણેમયંદ બંને નજી ખરખર હસવા પડી ગયા અને તેઓની આ અજબએમ ચાલથી મેહરામશાહની તાજીબી હજીતો શરૂ થાયછે તેટલામાં પુણેમયંદ પો તાની સારી કાહાડી નાખી તથા રૂસતમ આગાએ પોતાને મજુરને સદારે અને સઘળો દેખાવ બદલી નાખ્યો.

અને હવે મેહરામશાહ તેમને તેમના ખરો આકારમાં પીછાણવા, પણ હવે તેનું શું માણે ? તેઓ હોમલા અને કુમહી તરીકે તેને અણજાના હોવાથી તેને જેટલું ખરેખર નું લાજ, તે કરતાં હવે તેઓ તેના આ જાણીતા શતરૂઓ માલમ પડવાથી તેને દસઘણું વધારે ખરેખર લાજું.

પણ હવે ખરેખર કુખી ધડન, રડમસ જોવા મેહરામી ઝુએ ઝુએ આવી જવા સીવાએ તેનાથી બીજું કાંઈ ન હી બન્યું.

દુશમનોએ તેને માર માર્યો હતો ને તે જોટલા અમ અમેઆ કરતે તેના કરતાં આવી રીતે દુશમનોએ લીધેલો ઘવ તેને વધારે અમઅમયા દીધો. તેને બરડે પાણી ઉત રયું. તેને તાંહાંથી જવું ભારી પડ્યું.

“આમ કચ્છો તારે અને ભડુ શુસો લાગ્યો. તમે જાણતા નથી ? હું કહ્યું કે મારી ભેજ તમારે નામે રહેશે !” બેહરામશાહ જાણવા માહિતો હતો કે હીરાં ભૂચી પોતે તોહામત મેળવા મા સામેલ છે કે નહીં. માટે તે ઠા નપર હાથ મેળી બોલ્યો કે “ભાઈ તારી બેઠન કે બાઈને હું નથી જાણખતો ને હું કાંઈ નથી જાણતો.”

હવે હીરાં ભૂચી વટોલીઆની ચીશાલે તકડતી ની કલી આવી. “શું ભોમ્બેલો ? શું ભોમ્બેલો ? તું મુવેરે ભેરામશાહ, બું ભસતે બપરે ભેરામશાહ, મુઆ તું ફરી જાણ, મુઆ મારી વાંક નહી, વાંક તારો ને તું અને નથી જાણખતો ? મુવા—”

હીરાં ભૂચીએ આ પતેત એટલી ચલાવી અને વળી એવા મોઠા સાદે કે બેહરામશાહને ભડકાવી મેળવા સાડું તે બસ હતી. તેણીને બંધ કરવા સાડું તે તરત વચે બોલી ઉઠ્યો કે “હીરાં, હીરાં, તું છે કે ? મુંગી રેહ. હીરાં મોટે ના બોલ. તારે પડે લાગુ છઈ, તું મારી ફ જેતો ના કર. હું વાંક કણલ કરું છઈ, નાપાક હેરેમ નની તે રાત હતી, અને સેતાન ચોપડીયાંમાં મારેથી હાથ લાગી ગયો. વાસતે અને માફ કર, તમે કહો તે બદલો આ પું, પણ તમેા લોકો અને માફ કરો અને અને નવારો.”

જવણુજ રેવાલ પછવાડે મુશમુશ થવા લાગે કે આ નીચ નનરના ચેડીયાને સપડાવાને સંપ થયો ફતે હમદ ઉતરેલ. આવે વખતે તેને શુંદર પીરોળ વાદ આવી, આ હીમકારો પીરોળનો આવદ થવાને કેવો ના લાગ્યેક છે, તે પાદ આપવું.

પણ આગમચી કરેલા સંપ મુનબ હીરાંના ભાઈએ હવે વધારે દમામ ચલાવ્યો. “શેઠ, બદલો શું ? બદલો એજ કે તમે આખરુદાર એરેતોની આખરુ હરોઝો, તેમ અને તમારી લુટશું; તમારો જવ લેશું, તમારું મુન કર શું, એજ બધારો બદલો.”

આટલું કહી ભાપ ભેરાંને ગળવામાથી એક મોટો છુ રી કાઢી અને તેની ધારને એક ફતર ઉપર ધસવા લાગે અને બેહરામશાહ તે ભેદનિન ટાટ ઘઈ ગયા.

હોમલો વળી જાને કે પોતાના મોરેઆ ઉપર કંટાલી ગયો. તે દાંતીઆ પીરીને બોલ્યો કે “અરે અરે અને આ ધુકતાને શું કર ? હું કહ્યું કે મુંગી મર તે વધારેને વધારે બોમ્બેલો જાપછે. સુક, અતરધડી સુક. ને આપણ ને ઇનસાફ નહી રહેતો શેવટે એતો છેન.”

તરત હીરાંના ભાઈએ હામમાથી છુરી છોડી દીધી અને હોમલાએ બેહરામશાહને અરજ કીધી કે ગાડીમાથી ઉતરવું કે નથી ધીરનથી વાત કરવાને બની આવે.

પરકણ ૭૭ મું.

લથરતા, ધથરતા પડે બેહરામશાહ માફમાથી ઉતરીને હોમલા તથા તેના આ ઉભાં કરેલાં કંટા સાથે રસતાની એક બાજુએ ચાલ્યો અને તાંડાં ધુલ તથા મરોડાંના ઠગ વચે ફતરા ઉપર મેશીને તેમ્ને વચે વાતો ચાલવા લાગી.

હોમલાએ કંટોટે બેહરામશાહ શેઠને ફરમાચ કીધી કે અગરને તેવણ હીરાં ભૂચી સાથ પોતાના લગન કરેતો

આ વાંક સમજો દંકાઈ જાય અને હીરાંના મા બાપ મુશ હાલ થાય !

આ દરખાસત બેહરામશાહ કેમ કણલ કરે ? તેની ઉમેદતો કદમુદઈમાં પીરોળનો હાથ મેળવવાની હતી. તે પીરોળના બાપને કોલ આપી મુક્યો હતો. વળી હીરાં ભૂચી જેવી હલકી પદવીની અને નીચ વરગતી માકરડી સાથે બેહરામશાહ જેવા ચેડીયાના બીજ વખતના લગન થાય એ વીચારજ તેને કમકમાટ ઉપજવનારો થઈ પડ્યો.

પણ તારે બીજ કાંઈ રીતે રાજ થવાને હીરાં ભૂચી નાં મોટાં માંખાને ના પાડયું. તેમ્ને સાફ કહ્યું કે તે એાની દીકરીની આખરુ તેમ્ને કાંઈ બજારમાં વેમવા મુકી નથી કે ખોલાં અને જાહેર લગન સીવાએ બીજ કરી લાલ મધી તેમ્ને આગલી રાતનો માઠો બનાવ માંડી વાલે.

આ બાબતમાં પેહલાંતો સમજવત આલી, પતાવટ ઉપરથી હોજતાજ ઘઈ અને એકવાર ફરી તેમ્ને વચે મોટે સાદની વડાવડ તથા કલેશ જાગ્યો. આ સરવ તેમ્ને હાથે કરીને આણુયું હતું કેમકે તેમની મતલબ જવણુજ ને હવે વચે બોલાવાની હતી અને તેને વચે પાડવાના હવે વખત થયો હતો.

આગમચી કરેલા સંપ મુનબ હવે જવણુજ જાને કાંઈ જાણતો નહી હાપ તેમ ફરતો ફરતો આવી લાગે. તે જી બેહરામશાહને ભેઈ ઘણી અમરની બતાવી. તેજી તેના ઉપર હીરાં ભૂચી સાથ કુચો સંબંધ રાખવાનાં તોહામતો મેળયાં તથા તે સંબંધને લીધે હોમ્યાં હામર ઘઈ બીચારી પીરોળને બેવડાઈથી રોવવાનું બેહરામ મેળયું. એટલું જ નહી પણ હીરાંના માખાપ તથા ભાઈ પણ હવે જવણુજ આગળ ફરીઆદ કરવા લાગ્યાં.

શેઠની ફજેતી અધુરો હતી તે હવે પુરો થઈ. પણ આ વખતે નનનતાઈ પકડવા સીવાએ બીને રસતો નહી હતો. માટે હવે બેહરામશાહ જવણુજને એક બાજુએ લઈ ગયો, તેજી એ આવતી વખતના પોતાના સાહુ કુના પગ ઉપર પોતાની પાથડી ઉતારી અને કહ્યું કે “આ વખત મારી આખરુ જાપછે, તે બચાવવા તુ તારા હાથમાં છે. કાંઈબી કરીને આ હલકાં ને હીરાં માકરડાંએને સમજાવી તું તેમ્ને મારીથી દુર કર; તેમ્ને ને ગમે તે લાલચ, ગમે તે બદલો અપાવો તે હું આપશ. પણ આ ફજેતીને અટકાવ.”

આ કામ જવણુજએ ઘણી વડાઈ અને મોટાઈ સાથે માથે લીધું. તેજી એવું દખાડ્યું કે જાને હોમલો તથા કુમલી પણ પોતાની દીકરીની હોમમતને લગતી આવી એક બાબતમાં બેહરામશાહ સાથે મોહડે મોહડું સમજતી કરવા ચાંહારે નહી. એ રીતે બેહુ બાજુની જાને નજરી આત સમજતો હાપ તેમ કોલ ઘાલોને હવે જવણુજ એક લવાડ તરીકે વચે પડ્યો અને બેહરામશાહને એક ગમ તથા સાંમાને બીજ ગમ મેસાડી તેમ્નેના વાંધાનો કડમો લાવવાના કામમાં રોકાયો.

હીરાં ભૂચીની પમશવાજાંએ સાથ તે કાંઈ નયો નહી હતો, આ સમજું આગળ કરેલી છુપી ગોઠવણુનો એ કે બાજ હતો, માટે હવે તે સંપનું શેવટ લાવવાનું જવણુજ

છના હાથમાં રહ્યું અને તે ચેવટ તેમને મનમાંનું તેણે લાવી આપયું.

પેલુંદો તો તેણે બેહેરામશાહને ખુબ ખીહીવાડ્યો કે “એ દોલોતો કયુલ નથી કરતાં. બસ એ દોલો તો હીરાં તે તમારી રૂપ પરણવા માગેછે, નહીતો કે તમારી રૂસ વાઈ કરવા માગેછે.” વળી બીલવાર આવી તેને બીહીવાડવા લાગ્યો કે “હીરાં ભરૂચીતો એમ કહેછે કે તને જો એ ની સાથ નહીં પરણેતો બીલ કોઈ સાથ નહીં પરણવાના સપત આપો તારે એ તમારી ઉપરના પરણવાને ધાવો નતો મેજો” આવી રીતે બીહીવાડી-બીહીવાડીને પછે આ લવારે તે ને કોલકરાર કરવાની ફરજ પાડી, તે કરાર નીચે સુન્ય હતા—

“પેલુંદ—બેહેરામશાહએ મેદા મેદાની મનલખાઈ ને તાંહાં નવું નહીં, પણ પાછો પોતાને થર નવું; મોજું—તેણે શુંદર પીરિન સાથ પરણવાને ધાવો કરવો નહીં, પણ તે-નાનનીનની નારાણ ઉપરથી તેણીની સાથની સગાઈ તોડી નાખવી. અને તરીજું—તેણે પોતાની ચાલના પસ તાવા તથા નંડ તરીકે હીરાં ભરૂચીને રૂ૨૦૦૦) ની રકમ આપવી.”

આ કોલકરાર નહો યથા ખરા, પણ તે સુન્ય ચાલવાનો સવાલ રહ્યો. કોઈ પણ રોતની જામીનગીરી વગર હીરાં ભરૂચી વાલ્યાએએ તાંહાંથી ખીસવા માગયું નહીં. બેહેરામશાહે બાહાનું કાહાડયું કે “જો ખડીએ કલ મ ને કાગળ હાનર હતેતો હું આ ઘડીએ તમોને કરાર લખી આપત, પણ એ બીજે કાંઈ આપણ સાથે લઈ ફરી એ કહ્યું?”

પણ આ બાહાનું કાહાડી બીચારો બેહેરામશાહ પો તેન ફરિયો. કેમકે પકા પુણ્યમંદ અને રૂસતમ આગાએ તે નજીએ આગમયધી મેતીને લખવાની વસતુએ પણ હાનર રાખી હતી અને જિવા બેહેરામશાહ ચેઠના મોહનાથી ઉપલા સુખનો નીકલવા કે તે ભરૂચીને તરત પેદા કરવાના આવી.

અધારી રાતની પણ કાંઈ અડચણ નહીં હતી. ગાડીનાં ફાંલસ તઈઆર હતાં અને “ભાપ બેરામ” નજ ને તે બતી લઈ આવયો.

હવે કોલકરાર મોહુંદનાલ નહીં પણ લખેલા કરવાની, આ ફલમેતીબેર ચેડીવાને ફરજ થઈ પડી. ઘણી હુનત અને માથાકુટે અત તેની જોડેથી બે દસ્તાવેજો લખાવી લેવાના આવવા. અગર તેઓની મરજ સુન્યનું લખાવી લેવાના બેહેરામશાહ એકબી વાંધો કાહાડતો તો દરએક સમ જીતી ઉંધી વાલવાની દરએક ભજની ધમકીતો છેવ અને એવી ધમકી તથા ધાંધલથી તેઓએ લીધેલા દસ્તાવેજ સમ લી પરકારે તેઓની મરજ મુઆફેકના હતા. તે દસ્તાવેજો નીચે સુન્ય હતા—

“પારસી બેહેરામજ હોરમજ નરઆ, જત તમારી મેહેન હીરાંપાઈ તર અપોએ ને ચાલ ચલાવીછે, તેના બદલામાં તુક સાંની તરીકે ખરોએ તેવલુને રૂ૨૦૦૦) અપે બે હનર આપતી કા અને કાલ મી આપવા સહી અને અગરનો અપે તેમ નહીં કરી એ તો આંવતી કાલ પછે આ ચીડીને ગમે તેમ ઉપરેમ કરવાની તમોને વૃદ્ધી.”

લાં બેહેરામશાહ માણકશાહ,

બીરે કાલવાલ,

“નેકનામ, દોસત મનલખાઈ—

“જત ચેકંક દગીર છજી કે કમુલાત સુન્ય આન. રાતે અંખારેથી તમારા મકાનમાં તમારી કુલાકાતે આવવાને બનશે નહીં, તેમજ જાંડસુધી તમારી બેઠી પીરોનાયાઈની સાંભવારી થાય નહીં તાંહાં સુધી તમારી તમારાં મકાન ઈઆ વટરાખાં તપોએ વડી રાખવી નહીં. પીરોનાયાઈ સાથ બગનને ગાંડ અને ચારીને કા લખાંધવાના તમારા સલવા વીચાર છતાં, એ વીચાર ફરવાની ચે વડને રજન પડેછે. કદરદાન દોસત, એવું કારણ મને પુછ્યોના અને અગર પુછ્યો તો હું કહેનાર નથી. એકરજ કહું છજી કે આ ચીડી રાજપુત્રીથી લખી પીરોનાને મોકલાર બનાવાના વીચાર હું રાજપુત્રીથી તરક કરું છજી, ચાખ્ય કે મારી એમાં ઘણી કમુ ર થઈ અને આઈ પીરોનાને મારાથી ને ખમડું વડુછે તેને મારે કુખી થઈ હું મારી આઈ છજી.”

લાં તમારો તાબેદાર,

બેહેરામશાહ માણકશાહ.”

આ છેલો દસ્તાવેજ થેલા મેદાને પેંહીઆડવા અને પીરોનાને વંચાવા સારું લખણુએ પોતાના સવાધીનના લીધે. બીજા દસ્તાવેજને હીરાં ભરૂચીએ પોતાના કમજા મા રાખ્યો અને એ રીતે હવે પોતાનું કામ સરનજમ ઉતા રવા પડે તેઓએ બેહેરામશાહ ચેઠને નવાની રજા આપી.

કેવું સારુંકે ! ને દમણુ દમણુ નોકર નફરોને હુકમ મા રાખતો હતા, તે આને તેના લીધારવા પરણી પોતે હલકા આકર તથા આકરડીના-હુકમ તલે આવપોછે ! ને ઘણી કે શાખાવતના કામના દમડી નહીં ખરેએ એકદમ બ ખીલ હતા, તેને પોતાની ચાલથી આજે બે હનર રૂપીઆ કાહાડી આપવા પડપોછે !

પણ આ દોલો, અગતકરોને હીરાંના મા અને બાપ બેહેરામશાહ ધારેછે તેવા હલકા મજુરના નથી, પણ તેતો તે ની બરોબરીઆ હુરફ ધનલશાહના વસવાસુ મીતરો રૂ સતમ આગેા અને પુણ્યમંદ વડીલ હતા એવું દેખાડવા વના તથા દેખાડીને બેહેરામશાહને વધારે ખીનવવા વના તેઓએ તેને નવા દીધા નહીં.

જિવા ઉપલા દસ્તાવેજ બીચાર કમજાના લીધે કે તરતજ રૂસતમ આગેા અને પુણ્યમંદ બે નજ ખરખર હસવા પડી ગયા અને તેઓની આ અજાએબ ચાલથી બેહેરામશાહની તાણુબી હજીતો શરૂ થાયછે તેટલામાં પુણ્યમંદ પો વાની સારી કાહાડી નાખી તથા રૂસતમ આગાએ પોતાનો મજુરનો સફારો અને સઘણો દેખાવ બદલી નાખ્યો.

અને હવે બેહેરામશાહ તેમને તેમના ખંધા આકારના પીળાણુયા, પણ હવે તેનું શું ચાલે ? તેઓ હોમલા અને કુમહી તરીકે તેને અપુજના હોવાથી તેને નેરહું ખરોઆ નું લાજ, તે કરતાં હવે તેઓ તેના આ જાણીતા શતરૂએ માલમ પડવાથી તેને દસઘણું વધારે ખરોઆણું લાજ.

પણ હવે ખરેજ કુખી થઈને, રડમસ જિવા બેહેરામશાહી યુએ મુગે માલી જવા સીવાએ તેનાથી બીજું કાંઈ ન હો બનયું.

ફુશમનોએ તેને ખાર માર્યો હતો ને તે નેરહો મજ અરોઆ કરતે તેના કરતાં આવી રીતે ફુશમનોએ લીધેલો લાવ તેને વધારે મજમજા કીધો. તેને ખરે પાણી ઉત રહું. તેને તાંહાંથી નવું ભારી પડયું.

કાંઈક છુપી વાત કહેવાની હોવાની ઉમેદ, જને ખાતે એ ભોલો બ્યાન આપેા દાહડા રખડયો હતો, તે દસતુરજ ને તરત વાઢ બ્યાવી, ખાતે તેવણે તતકાલ દોલાને ઇસારત કીધી અને એક એકાંત ખુણામાં બેસીને તેવણ દોલા સાથે વાત કરવા લાગા.

તે વખત ઉતાવળના અને ગડબડના હતા, ખાતે દોલાએ પણ કસા દીધાંયા વગર એકેદમ સઘલી વાત કહી દીધી અને જારે હુલા દસતુરે જાણુપું કે આ ભોલો પણ ભલો ગામડીઓ ને વખતે સોગંધારવાળા શેડીયા ધનજીયાહને તાંહું ચાકરીએ હતો, તે વખતે દોલા શેડીના મનજીભાઈ ના એક કાગળ ચોરવાના વાંક માકાદાર મીઠાઈપાલાએ તે ખીચારા જોડે કચુલ કરાવયો અને પછે તે નજીવા ભોપા લાંની ધનજીયાહ શેડને ધમકી આપેછે તથા દબારવેછે તારે હુલા દસતુરે એ નજીવી વાતને હુસી કાહડી.

તેણે દોલાને સમજ પાડી કે “તું બીહીનાં, ને એ વાતના વીચાર ના કર. તું તે કાગળ જીજીથી ઉચ્છેદી લાવયો હતો એવું ખાલમ પડેછે. એના નથી તારો વાંક કે નથી શેડ ધનજીયાહનો, પણ વાંકતો સાંભો માકાદારના છે કે તે શેડને નકામો સત્તાવા જાપડે. દોલા તું એ વાતને ખાડી વાલ ને ખારા ઉપર વીસવાસ રાખ. કાંઈથી કાંઈ ધનાર નથી.”

આ શુખનાથી દોલાને ધણી દીલાસો મળયો. એ પા ખુદ મોઢાવ દતાલાને મળયો હોય એવો તેને શંતોશ ઉપનયો. બ્યાન સુધીની સઘલી નજલને ગોપા તેને બદલો મળયો એવું તે સમજયો. તેણે જારે ફરી પુછીઉં કે “હું કંશીતો નહીં જાઉં કે ?” અને જારે દસતુરે ફરે ધીરજ આપી તારે તેની ખાતરી થઈ અને તે ખુશીમાં ડુબી ગયો.

પણ તેની ભલો સોચના, પોતાના જીના શેડ તરફની તેની નીમખહુલાલી અને ઇનતેજારી વીશે હુલા દસતુરે વાનખીપણે એવું ઉચું ખત આંધયું કે એકદમ દોલાને તેણે કોટી કીધી અને તેને હાથમાં ડાલી ખીનજીલા લાવયો તથા તેને પોતાની સોડે બેસાડી દોલા સાથે બીજા ખીનજી શીઓની ઝોળાખણ કરાવી. દોલાના ભલા શુભેની દસતુરજીએ તારીફ કીધી તથા હીજ પટેલને વ્યારન કીધી કે “ખારા આ દોસતને તમારા દોસત જોવા જાણુજો.”

હીજ પટેલે પણ દોલાને કોટી કીધી તથા બ્યાન રાતની ખીનજીશમાં રહેવાનું ઇનત દીધું, ને ઇનત દોલાએ કચુલ રાખ્યું અને એ રીતે હીજ પટેલને તાંહું મેઢમાન તરીકે તે બ્યાનની રાત રહી.

નેડી, ભલાઈ, સાદાઈના આ કંવો બદલો ! સાદાં માણસની ખુબી સાદાં માણસોન ખીજણે છે. ગરીબના દોસત ગરીબન થાયછે.

દોલો ગરીબ હતો, બલકે ખોસકીન અને કંગાલ હતો; તેના દીવજર પાપરાં વસતારી પણ નહીં હતાં, મગર આ સમાસના ગરીબને તેના કાંઈ વીચારથી નહીં હતા. તે બ્યા સઘલા ગરીબ હતા, સઘલા બદીબ્યાન અને સદરા ઉપર મેઢેલા હતા. ઉંચા પોશાકની તેઓને કાંહાં વ્યારજી હતી ? તેઓના તનની સોભાતો શરીરની વ્યંદર હતી; તેઓની સાદાઈ, સચાઈ, ભોલાપણું એ તેમનો સજીયાર હતો. “નમશેદ” ના ભરવાડો પેરે તેઓ કહેતા હતા કે—

“હાથે કડાં, પગે ભેડી, નકી કાને કાંણુંછ, એ શેડ શેડીયાં નંગલી જાણે, છુપાં હુગડાં આપણા. મગરના અકમનું અમુકશું આપણા હીરા પોતીછ, સોચે સોચામણ સાદા મજીયારમાં મંચારના મુખ જેતી.”

પણ ભોલા દોલાના પોતાના દીલની વાત કોણ કહેશે તેને બ્યાન ને માન મળ્યું તેથી તે હરખાઈ જવે નેહ્યો. તેની લાએકીના આ બદલાથી તે શંતોશી થવે નેહ્યો. મોઢાઓની સંગતમાં તેનું બ્યાનસુધી કાંઈ નહું વળ્યું; પણ ગરીબોએ તેની કેવી દર જીજી તે બાંધે તેનું ખાતરી થવી નેહ્યો.

પણ આ સઘલી ખુશાલી વચે દોલાના દીલમાં એ ધાસતી હતી. પોતાની મોડ અને ખાશીએત તે હવે સારીપદે સમજતો હતો અને તેની ધાસતી એ હતી કે રમે તેનાથી કાંઈ અચકવારી થાય, રમે કાંઈ ભુલ થાય, રમે કાંઈ કાચું કપાય, અને તેથી રમે આ લોકોના નેજલેવાં ઉંચાં ખતમાં ધટાડે થાય.

પણ મોંકેલો માણસ હંમેસાં સાહુએત રહેછે. વળી એક નજી ઉપર એક જોખમ નાખવા પછે તે વધારે સાવધ અને હોશીઆર થાયછે. પોતાની ઉપર પડે તારે તે શીમેછે.

તેમ પરખાણે દોલો આ વખતે વધારે હોશીયાર રહ્યો. તેણે ઠરાવ કીધો કે બ્યાન બનતાં સુધી કાંઈ મોલજી ન નહીં, કાંઈ ખત બ્યાપીને ભમરડો શુભાવેલા નહીં, કાંઈ પણ કામ માથે લેવું ન નહીં, ફેરે એકલો જીવન નહીં પણ બીજાઓ જામ તાંહાં જીવું અને બીજાઓ કરે તે કરવું.

આ ઠરાવ ઉપર બ્યાન દોલાએ અમલ કીધો. તે સ વતંતર થયો તારે સુધરયો. સવતંતરપણના આશીરવાદ નેહારાજ છે.

અને હવે ધુમધામ તથા ખાના પીણામાં વખત ધણી વહી ગયો. મીઠાઈનો નાત નખી રહી, સઘળી પાંત ખવાઈ રહી; વાસણ કુંસણ ઉજવાઈ રહ્યાં, બેઆલ અને લા વણ્યો ગામણ રહી, બધાંઓ ગમ્યા ખુંદી રહ્યાં, દસતુરજ ઉંચ દાદી રહ્યા, અને તોપણ દોલો બ્યાન દાહ્યો દો હોરો ને સમાધાન ઉતરયોછે.

કદાચ એમ હોય કે શેડેરની જીંદગીમાં દોલાને નેડ હું નહું લાગવું હવું, તેવી કસી નવાઈ આ ગામડીયાઓ મા નહીં હોવાથી દોલો બ્યાદલો ફાવેપોછે. એ ખતું છે અને તે ઉપરથી આ નીઅમ પણ ખરો કરેછે કે દરએક નજી પોતાની જગા અને પદવી ઉપરન ફેલે પામેછે.

હવે નાતરાંની કીરીબ્યાના વખત થયોછે. જમાઈ બેઢેલો ભોગો પોતાના ગામથી બ્યાવીને બીજા મોઢાલામાં ઉતરયો હતો ને પરજીવા સાડ પોતાના દોસતોની સાથે આપવાન છે.

વખત થયોછે, એટલું નહીં પણ મોડું થયું છે. ને વખત જાયછે તેમાં જમાઈને બ્યાવી પોઢેલવાની વકીછે. અને હજી ભોલો દોલો ભપકામાં ને ભારખાન મેઢોછે. તે એવોને એવો રહેયો કે !

કાગળ પાછળનો બોહોલો લીધોગ.

કાગળ બનાવાની કળા કેમ શોધી કાઢાડવામાં આવી તેની એક અંકમાં અજ્ઞાત એવી તવારીખ આપવા બાદ, તથા એ કળાના જુદા જુદા ભાગોના કામકામનું બીજા અંકમાં અજ્ઞાત એવું વર્ણન આપવા બાદ, હવે કાગળની બનાવટથી કેટલો ઉદ્યોગ જાગ્યોછે, કાગળ કેટલી તરાહાનું અને કેટલી પરકારનું બનેછે, તેના સીંજગારમાં ઈનસાનના હોનર કેટલી મોટી મદદ આપીછે, તેને લગતી અજ્ઞાત એવીઓને આ અંકમાં સમાવીશું.

જેને "હંઆ હોનર" કહેછે, તે અને સાચો બેહુએ સાથે જળીને કાગળને લગતા હોનરમાં જે ભાગ લીધોછે, તેણું બીજા કોઈ હોનરમાં બન્યું નથી એક પાવલાના એનવેલોપ (કાગળના પરખીંડો) લેખો, અથવા પડોકા બાધવાના થોડાક રંગીન કાગળ લેખોતો તેઓની ઉમદા હોનર અને સાચો બંને સાથે કામ લાગેલા તમોને દેખાશે

કાગળની જુદી જુદી જાત પરમાણે તેના એટલાબધા નામો આપેલા છે, કે પેહુલાંતે તે નામોને અંકમાં યાદ રાખવા એવું મુશ્કેલ કામ છે. લખવાના કાગળોના "બાક" (હુઆમ) અને પોસટ (ટપાલ), લેક, કુલસકાપ, સાદીન, કરીમ, આઈવરી, ઈતીઆદી નામો સહારવેલા છે, કેમકે "આઈવરી" કાઈ ખરેખર હાથીદાંત જેવું કાગળ નથી, અને "કરીમ" કોઈ ખલાહી જેવું નથી, તોપણ એ સઘળાં નામો તે કાગળની ચોક્કસ ખાશીએતો પરમાણે આપેલા છે

તે ખાશીએતો કેવી? કાગળની બનાવટમાં સમજાયું છે કે બીકડાની લાહીમાંથી એક તાવ બનાવવાનું તારની ગાળને લીધે તે ઉપર લીટીઓ પડેછે, જેને "લેડ" કહેછે. તે લીટીઓ પરમાણે, તેજ કાગળને કાંટ તથા મોહોરો આપવાની ચોક્કસ રીતોએ જે પછ ગયા અંકમાં સ

મજાવીછે) તે પરમાણે જુદા જુદા પરકારના લખવાના કાગળના આ જુદા જુદા નામો આપવાછે.

વળી ચોક્કસ કાગળ પેહુલું બનાવતા તે ઉપરની ચોક્કસ નીશાની મુજબ પણ નામો આપેલા છે જેમકે "કુલસકાપ" જે કાગળ જારે પેહુલા બનાવવામાં આવ્યું તારે "કુલ" (પેહુલાની અથવા લહુવા) ની હસવા સરખી "કાપ" (શીપી) ની નીશાન તે ઉપર મુકી હતી, તેથી "કુલસ કાપ" (લહુવાની શીપી) ના કાગળનું નામ મળ્યુંછે.

એતો સઘળા લખવાના કાગળના પરકારો થયા. પણ વળી છાપવાના કાગળની જાતથી તરહેવાર છે. જડાઈ, સફાઈ, અથવા કાંટ પરમાણે તેમના નામ આપેલાં છે લપેટવા, પડોકા બાંધવાના કાગળોનો વળી એક આ બો મોટો વરગ છે. એ કાગળમાં શકેદ અને નાજુકને બદલે કઠણ અને મજબુત શાખા લેવા પડેછે, અને તેના પર માણ મુજબ તેના નામો આપેલાંછે.

રંગીન કાગળ વળી તરહેવાર જાતનું હોયછે કોઈ ખરે લાહીમાંથી રંગ મારેલો હોયછે, અને કોઈ કાગળને બનાવવા પછે રંગેછે, તે મુજબ તેના નામો જુદાં જુદાં છે. કાગળ રંગનારા, છાપનારા, વગેરે પંધાદારીઓને મારે જે કાગળ બનેછે, તે વળી જુદી જાતના છે. તે કાગળ પુદલક પછ મોટું નોંધ્યેછે, કે જે દેવાયો ઉપર વલગાવાને માટે લાગેછે.

મોશીકે એડોનટન ફરીઆમાં બંકુના કાતરસ જલવી રાખવા માટે એક જાતના કાગળ બનાવેછે, કે જેને "આનીમલ પેપર" (જાનવરી કાગળ) નામ આપ્યુંછે અને જે બળે નહીં એવુંછે પણ વળી તેથી ઉલટું ઈઆ ને જલવી બળે એવું "નાનકોન પેપર" બીડીઓને માટે જુડું બનાવવામાં આવેછે. લેવાંની સોય કાટ નહીં ખાય

તે અટકાવા માટે સૌએ વીટાલવાના “વાયોટેટ પેપર” જીદાં બને છે.

એ સીવાએ બીજા સેંકડો તરાંહાના કાગળ બને છે. પણ તે અતરે વીસતાવીને કેહેવાની નજા નથી. એટલું જ કેહેવું બસ છે કે આ જાત જાતના કાગળના બતાવનારા એ એટલી કામેલીઅત અને કળા વાપરે છે કે તેમને મોટા ખેતાઓ અને ચાંનો વડીક મળ્યા છે. ઉપરા મોશીઠ એ ડેને છેક ૧૮૩૨ માં “લીનન આફ આનર” નો ખેતા બીધેલો. બીજા કાગળનાં કારખાનાં વાળાએ મોટા ઇતમો ધરાવે છે.

કાગળની આ કેટલીબધી જાત ! પણ વળી એ સેંકડો જાતનાં કાગળને કહેલા મોટા ન્યો બને છે, તે ખામેતી આગળ આપેલી હકીકત પાક કરે અને પછે કાગળના ઉદયોગનું બેહુલાપણું પોતાની મેળે ખાલમ પડશે. ફ્રાંસમાં ૨૫૦ સાંઘા, ઇંગ્લંડમાં ૪૫૦ સાંઘા આ તરેહ વાર કાગળ બતાવે છે, તે કેટલુંબધું થયું !

ફક્ત ઇંગ્લંડમાં બતવું કાગળ વરષા દાહડે ૨ ક રોર રૂપિયાનું છે ! ફક્ત ફ્રાંસમાં દરરોજ ૧૫૦૦ માઈલ લાંબું કાગળ બને છે ! તે દરરોજ શા લાખ રતલ ચીકડાંનું બને છે ! પણ હજીતા ઇંગ્લંડ અને ફ્રાંસ ઉપરાંત બીજાં મોટાં રેણે પડેલાં, આસ્ટરિયામાં, પર્શિયામાં, ચીનમાં તેમજ અમેરિકામાં બતતાં કાગળનો ન્યો કહેલો હશે !

એ વીચાર આપણી અક્ષરને છક કરે છે. એવી કોઈ ગણતરી મળવી જાય છે. પણ એવી ગણતરીના ક રતાં એકાદ એ પ્રુબીઅ અને નાજીમાં કારખાનાંમાં એક રેણે મારી આવી છે. તાંહાં બતતાં કાગળના અનેક પરકાર અને અન્યએમીઓની ટુક નોંધ લઈએ.

કાગળ બતાવનાની એક રાખશી કંપની ફ્રાંસમાં એસો ન ખાતે સથાપેલી છે. અને તેને રાખશી કહીએ છઈએ, અને નીચલી ગણતરીએ કહી આપશે કે આ કંપની ખરેખર રાખશી કાંમ ચલાવે છે. પાદરાખનું કે એસોન ગાંમ જાંહાં આ કારખાનું છે, તાંહાં કાગળ બતાવના હાલનાં સાંઘાની પેઢેલી શોધ સને ૧૭૯૯ મા થઈ હતી. એ શોધની અન્યએમી આપણે ગઈ વેળા નિહ ચુક્યા છઈએ.

હુઈ રાખરે શોધી કાઢેલાં આ સાંઘે પોતાના જાત ગામના ઉપલાં કારખાનાં થયે મોટા દોરથી ફીકે છે. એ કારખાનું એટલું મોટું છે, કે તેના નેઢર અને લોહાંની સડક બાંધવી પડી છે. એ કારખાનામાં એટલો ઉદયોગ છે કે તેમાના બેગારીઓને માટે જીદી રહેવાની આલીએ બાંધવી પડી છે !

એ કારખાનામાં કાગળ બતાવના તરફ ગંજવર સાં આ છે, અને ચીકડાંની લાહી બતાવના રફ મોટા સાંઘા છે. તેની ચીકડાંની વખાર ૮૦૦૦૦૦ (જાા લાખ) રતલ ચીકડાં ભરી રાખે છે ! ચીકડાં વખાતાં મેળવા તથા છુટાં પાડવા સારું એક દંદાર મકાન જુડું બાંધેલું છે, જેમાં સેંકડો છોકરાઓ કામ કરે છે !

માફીનું કામ વળી બીજું ઇમારતમાં આવે છે. ચીકડાં ધોવાની ટાંકીએ એટલી મોટી છે, કે એકેક ટાંકીમાં ૮૦૦૦ રતલ ચીકડાં સમાય છે ! આ કારખાનાના સાંઘે ચલાવા સારું પાણીની છ મશીએ ઉપરાંત એક વરાલધંતર જુડું છે.

આ કારખાનાએ ૫૦ એકર નજા રોકી છે ! પણ બે ગારીઓને માટે આવી પણ સરવે એન નજામાં છે. આ ખુદ આલોચી પણ મેળવા લાએક છે. કાંમ કરનારી સ્ત્રીઓ ને પરણેલી ઇચ્છા ઘરબારવાલી હોય, તેમને માટે ફક્ત ન મવાનાની દીવાનખાનાં બાંધેલાં છે. તેવી આસરે ૧૦૦ સ્ત્રી મજુરડીએ છે કે જે કારખાનાંમાં રહેતી નથી, પણ પોતા પોતાને ઘર જાય છે.

પણ બીજા ૨૦૦ ધોએ જે તાંહાં રહે છે, તેમને માટે શું દર માલી બાંધેલી છે. તે આલીને લગતો મોટા ખાગ બતાવેલો છે. તેમાં ગરમ ઇચ્છા ટાંકાં પાંછીમાં હમામખાં નાંચે બાંધેલાં છે. તેમાં ડાનસ કરવાના તથા રખત ગમતનાં દીવાનખાનાં જીદાં છે. આ માલીમાં કારખાનાંની હીસાએ દર રોજ એક ડાકટર આવે છે. કાંમ કરનારી સ્ત્રીઓ ધણે લાગે તે વેળા તેમના બચાને રાખવા તથા રમાડવાની નજા જીદી કરેલી છે ! એટલું જ નહીં પણ વળી તેમને માટે એક નાહની નીશાય તથા એક ડુસતકખાનું વડીક રાખેલું છે !!

આ કેટલીબધી માવજત ! હીઆનાં ગરીબ મજુરો ની કોઈ દરકાર પણ નથી કરવું. એસોનના ઉપલાં કારખાનાંમાં આટલીબધી સગવડ છે અને વળી તે સધલી સુક્ત છે. તે ગરીબ મજુરડીઓને એ ક્યોમને માટે કોઈ નવો ખરચ ખેસતો નથી.

હવે એકે બીજાં કારખાનાંની તપાસ કરીએ. તે ડી લા રુતુ કારખાનું છે. તે લણન પરખેલાત છે. ડી લા રુતુ નામ વાચનારી આનુઓએ ઘણીવાર સાંભળ્યું હશે. એક કાગળ ઉપર તરેહવાર રંગો અને તરેહવાર ન કરીએ, તરેહવાર બાંધણીના પુકાંચો, ભાંતભાંતની તરાંહ ના રખવાના “કારડ”, “તસવીરો મેળવાના “આલબતો”, વગેરે સઘી સસડ ડી લા રુને તાંહાં બને છે.

તાંહાંની એક જ બતાવટ લેએ. જેમકે રખવાના પાના (“કારડ”)—ફક્ત એ પાનામાં કેટલી અન્યએમીઓ છે. પેઢેલાં તો તેમના ચીતરો જીવે. ચીતારાના હોનર ઘણે સુધરશે, પણ આ કારડ ઉપરના ચીતરો નવાં બે ડોલ અસલ હતાં તેવાં આનુઓ છે. રખનારાં લોકોને તે માં સુધારો કરેલો પસંદ નથી !

બટાં શરીર, ટુકા હાથ પગ, તાટકના ખેલાડીઓ જે વો પોશાક વગેરે બેહોલ આકાર આ પાનાઓમાં સઘાને છે. પણ વળી નીચે અને ઉપર બેહુગમ માખાંવાલી તથા પગ વગરની તસવીરો, જે બે તસવીરોના પગ કાપી નાખીને ગોથા વલગાવી હોય તે આ પાનાઓનાં સઘી રમુજ ભાગ છે. આ ચીતરોના ડી લા રુએ ઘણો ફેરફાર અન્યમાં વી ન્યો, પણ લોકોને તે ગમશે નહીં હોતો.

આ પાના બતાવનાને ઉદયોગ ડી લા રુને તાંહાં એટલો વધી મોણે છે કે પાના છાપવાના સઘાંપ તથા દીખાંચે પણ એન કારખાનાંમાં બને છે, એટલું જ નહીં પણ તે છાપા કો તરવા તથા દીખાં એટવાના સાંઘાએ વડીક ડી લા રુને તાંહાં જીદાં બને છે ! ફક્ત આ પાનાઓને રંગવાને મોટો ઉદયોગ છે. તેના કારખાનાં, રંગોની તરેહવાર મેળવણી કરવાના દવાખાનાં અને તેના રસાએણ શાસીઓ જીદાં રાખેલાં છે !

આ કારડનું કાગળ કોઈ પેઢેલેથી નહું બતવું નથી. એતો ઘણું કાગળને અન્યુત વલગાવીને એક નજો

જરડ બનેછે. માટે ડી લા રૂના કારખાનામાં એ કારડ બનાવવા સાથે, પાતલાં કાગળને વલગાવવાનું કામ મોટા પાંચા રૂપે ચાલેછે. વલગાવાની લાહી બનાવનારાઓ જુદા છે, જેમને સેક્ટો ગ્રેઆલન લાહી બનાવવી પડેછે ! વલગાવનારો જુદા છે, જેઓ માઇલને માઇલ કારડ બનાવેછે ! વલગાવવા પછે તેને દાખતાર જુદા છે, જે દાખવા માટે હાઇડ્રાલીક-પ્રેસ કામે લાગેછે !

આ પરમાણુ એકેક નાહાને કારડ બનાવતા નથી. પણ ૪૦ પાના ધાપ એવડો મોટો કારડનો કકડો બનાવે છે; કારડ બનાવવા પછે છાપનાર તથા રંગનારનું કામ પડેછે. તે કામ પણ છુટુંબ ધાયછે. એકેક પાનું છુટું છાપતા નથી. તેમજ વળી આખા જાડા કારડને છાપતા નથી. ૪૦ પાના કપાય એવડું એક કાગળ પાતલું છાપેછે તથા રંગેછે. પાના ઉપર જેલ્યાં જુદા જુદા રંગોની તરાહો લેવાની તેટલી બધી વખત તે એકેક કાગળને છાપવું પડેછે. પણ એકેક રંગના છાપનારાઓ જુદા છે. ક્વાના રંગ ક્વાનાએન છાપવો એ કામ-વેડુંથી આપેલું હાયછે !

તે તરાહનું કાગળ છપાઈ રહેવા પછે ઉપવા બનાવેલા કારડ ઉપર તેને વલગાવેછે. એ પરમાણુ જેમ કારડની પીક ઉપરની તેમજ ચીતરની તરાહો જુદાં જુદાં કામ ને ઉપર કાપીને ચોડાંટાડેલી હોયછે. કેવી સફાઈથી આ કામ થતું હશે કે જુદાં જુદાં કાગળોને આ કારડ બનાવેલા એક કામ કી લાગવું નથી. તે આખો કારડ એકજ જાડાં કાગળનો હોય તેમ દેખાપડે !

કારડ બનાવવા પછે થું ? હજુ થયું કામ રહ્યું છે. ૬૨ ૪૦ પાના જેવડા એકેક કારડને આપ્તથી ગરમ કરેલા રુબ્રેનમાં સુકાવેછે, તારપછે એક કરતાં વધારા વડે તેને એ કસરખી સપાટીના કરેછે, તારપછે તેને રોલરોમાં ચલાવે છે, અને છેલ્લે તેને ભારી વળનના પરેસામાં પાછો દાખેછે ! પણ હજુ રમવાના પાના બન્યાં નથી. હવે એકેક કારડને કાપીને તેના ૪૦ પાના બનાવવાનું કામ જુદાં ચાલેછે. તે કામ સાંચાથી ધાયછે, અને તે સાંચાની શકતી કેટલી ? એટલી કે દરેકને એક માંજુશ ૪૦ હજાર કારડ કાપી આપે !!

આ કારડ બનાવાના હોનરની બારીકીના ખેચાલ આપવા માટે એક બીજા અન્યમેથી જેવી બીના નજીવી એ હજીએ. રમવાના માંતા બીધીએ હજીએ, એટલા માટે નલદી સરી જાય એવી સુખારી સપાટી તેમને આપવી પડેછે. તે સપાટી પાનાની આગલીજ બાજુને ખાશ આપવી પડેછે. પાનાની બેહુ બાજુ સુખારી હોવાથી તે બે વચ્ચે નોં તકાવત આપણને તરત દેખાતા નથી; પણ ખરેખર તેની પીઠ અને આગલી બાજુ વચ્ચેની સફાઈમાં તકાવત રહેછે !

આગલી બાજુની વધારે સફાઈ આપવાના સાંચા અન્યમેથી જેઓ છે. તે કાગળનો બનાવેલા છે. કાગળના નાહુની ગોલ ૧૦ થી ૧૨ હજાર કાતરોએ. કરીને તેમને વચમાં એક પાતરી વડે સાથે રાંધી લીએછે. તેમને દાખીને સરખા કરી એક “સીલીંગ” બનાવેછે અને તે સીલીંગ ઉપર ફેરવાધીન દરમ્યેક કારડની આગલી બાજુ ઉપરથી ખાશ થવાની ધાયછે.

રમવાના કારડ સુકીને બીજા કારડો તપાસીએ. રેલવેની ટીકીટો, “ડુનીઆના મોટા ધોરી મારગો ઉપરની પાસ” ને કરોડોઅંધ વપરાતી હશે, તે પણ અલબત્ત ખબરા થવા કારડનું છે. એ ટીકીટો થણીખરી ડી લા રૂના કારખાનામાં બનેછે. આ ટીકીટોને કારડ હલકી કીસમને છે. પણ સઉથી સરસ કળાતો સુલાકાત લેવાના કારડ પાછળ ખપેછે, જે તરેહવાર જાતના, તરેહવાર સફાઈના અને તરેહવાર કદના બનવા લાગાછે.

પણ ડી લા રૂના કારખાનામાં ફક્ત કારડોન નથી બનતા. તેને તાંહાં બનતા લમેઅંધ કારડો પડતા મેળી, હમે તે કારખાનાંના બીજા ભાગોની ટુક તપાસ ઉપર આ લીએ, બીજાં ફાંનશીના કાગોને માટે બનતું રંગીન કાગળ વળી નેહારીન અન્યમેથીઓ ધરાવેછે અને કાગળને લગતા ઉદ્યોગ કેટલા વધી ગયાછે તે આપણને દેખાડી આપેછે.

ડી લા રૂના કારખાનામાં નસુલાને માટે કાગળનો એક મોટો મોટો અથવા સેતારો બનાવશે, જેની ૧૩૨ ડાંખલી છે, તે સઘલી ડાંખલી કાગળની કાપલીઓની બનાવેલી છે, અને તે દરમ્યેક કાપલી ઉપર જુદા જુદા રંગ છે. ૧૩૨ ડાંખલીમાંની એક એવી નથી કે જેના ઉપર રંગ નેવડાવો હોય. આ બીના કહી આપેછે કે કાગળ ઉપર ૧૩૨ તરાહનો રંગ મારી શકાયછે !

આ રંગ આપવાની કળા અન્યમેથી જેવી છે. કાગળની એકજ બાજુએ રંગ આપવામાં આવેછે અને બીજા બાજુ કોરી રહી શકેછે. એ રંગ આપવાનું કામ પણ સાંચાથી બનેછે. સેક્ટો વાર લાંબું કાગળ સાંચા તરે મા લઈ જાયછે, મરશ વડે રંગાતું જાયછે. તેની સાથે ગરમ પડેટો ઉપર સુકાવું જાયછે. આ સાંચાને નફા ભરેલા કરવા માટે આવા કાગળના અપ ઘણો ધવો નેહીએ અને તે અપ કાંહાં થોડો છે ? કાગળ લખવા કે છાપવાને નેહીતાં નથી, પણ બીજાં કેટલાંબધાં કાગોને માટે કાગળની નજર પડેછે ?

રંગેલાં પછે મોહારો કરેલાં અને રોગાન મારેલાં કાગળે આપણને થેઆન ખેચેછે. તેમનું રોગાન પણ ઉપર સુખ પીછી અને રોલર તરે ચલાવાની રીતપણે મારેછે. પણ સઉથી થુંદરતો “ઇનામલ” કરેલાં ઇઆને મીનો લગાડેલાં કાગળ છે, કે જેના કારોના સરખું થુંદર ઇનામલ કાગળને લગાડેછે.

“મારબલ પેપર” જેને આપણા લોકો માદરપાટ પણ કેહે છે અને જેના ઉપર સંજોગમરની મીશાએ તરાહ પાડેલી આવેલી છે, તે બનાવાની રીત થણીજ થેલેવ પણ હીક મત ભરેલી છે. વલગી જાય એવાં પરવાહી રંગની સપાટી ઉપર જુદા જુદા રંગોને આણીસર પેલીમેર ટપકાવેછે, જે પછે કાગળને આસતેથી તે રંગની સપાટી ઉપર મારીને ઉંચકી લેણે જેની સાથે તે તરાહો પણ ઉંચકાઈને કાગળ ઉપર પડેછે !

પણ બીજા એક જાંતના સરસ કાગળ ડી લા રૂના કારખાનામાં બનેછે, તે ઉપર સીપની નકલ કરવાના આ વેછે, અને ઉપલાં સંજોગમર જેવાં કાગળો કરતાં વધારે તોષી બનેછે. તેમને એક બાજુએથી નેહીએ તો તેમાં તરેહવાર રંગો દેખાયછે, પણ વળી બીજા બાજુએથી નજર કીધી તો તેમ જગા ઉપર તરત જુદાં રંગો આવત પડે

છે. મોતીની સીપમાં કોઈવાર બહુ, કોઈવાર પંચિસ એવા રંગો એકબીજામાં રેખાયેલ છે, તેની આંખોબહુ નકળ આ કાગળની સીપ તથા કરવામાં આવેલ છે !

એ કેમ બને છે ? હીઆં રોશનીની વીદીઆ આવણુ ને અનુભવેલા જ્યોત્સનાના કહે છે. પાણીમાં કાંઈ રંગ દીસતો નથી અને તોપણ પાંહોને પરખોડે તરેહવાર રંગ મા દીપેલ કેમ ? સીપ રંગ વગરની છે, તોપણ તેમાં રંગો કેમ દીપે છે ? તેજ પરખાણે હી લા રૂ કાગળ ઉપર એક રંગ વગરની વસતુ લગાડી તેમાંથી પ્રકાશના રંગોને દીધી ની કલતા કરે છે !

રોશની વીદીઆને એવો કાપરોએ કે પારદરશ્ય ઈઆને આપરવ દીસે એવી કોઈ પણ વસતુની જરૂર એક અતીત્યંત બા રીક પોપડી બને છે, તારે તેમાંથી રોશનીને પસાર થતાં હરકત થાય છે અને તેના જીવાં જીવાં ફરિણ વીખરાઈ જાય છે, જેથી રોશનીના રંગો દેખાઈ આવે છે, અને ચોક્કસ પ્રકારે જોતાં તેમાં ચોક્કસ રંગો માલમ પડે છે. જેમકે વરસાદના દીપાં માંથી પસાર થતી રોશનીના કીરણ ખરડાઈને વરસાદની કમ્પોઝિશન આકારમાં એક જગ્યાએથી દેખાય છે અને બીજી જગ્યાએથી નથી દેખાતાં.

આ પરખાણે જે પારદરશ્ય પોપડીનું પડ બંધાય, તે ની જડાઈ ઉપર તેમાંથી રંગોને દેખાવાનો આધાર છે. કાંઈ પણ રંગ માલમ પડવા માટે તે પોપડીની પતલાઈ એક ઈમ્પોર્ટન્ટ વીસ હજારથી વધારા હજારમાં ભાગ જેટલી જોઈ છે. હવે આ કાપરની મદદથી હી લા રૂ કાગળ ઉપર એક જાતના પરદરશ્ય રોગાણુનું એકલું પાતડું પડ કરે છે ! અલબત્ત એ રોગાણુનો પોપડો કરવા તે ચોક્કસ ગણુ તરીકે કાંચ છે, કેમકે તેવી ગણુતરીની પતલાઈ વગર જે ગણુની પોપડીમાંથી રંગ દેખાતા નથી.

છેલ્લે કાગળને લગતા એક મોટો ઉદયોગ કાગળને "એમ્બ્રાસ" કરવાનો ઈઆને તેમાં ચોક્કસ નકસી એક માણુ દાખી, બીજી બાજુએ ઉપસાવાનો હોનર છે. તરેહ વાર કાગળ ઉપર જાણે કોતરવું હોય તેમ કીનારી અપવા બીજી જગ્યાએ તરેહવાર નકસી આવે છે, જે સઘલી કાગળ નીજ છે. જારે સેજ નકસી ઉડાડવી હોય તારે દીણું હાથે મારે છે. પણ જારે આખાં કાગળને "એમ્બ્રાસ" કરવું હોય તારે તેને રોશનોમાં દાખે છે, કે જમાના એક રોશર ઉપર નકસીનું દીણું કોરેલું હોય છે.

હવે કાગળને લગતા એક મોટો અને અધ્યાગ ઉદયોગ ઉપર આવીએ છઈએ તે એનવેલોપ અથવા પરખીડાં બનાવાને લગતા છે. ફનીઆંમાં એવાં કેટલાં પરખીડાં બનતાં હશે ? એ કોણ કહી શકે ! તેમની શંખ્યા અનુભવે અને આજીવનથી ગણુશે. ફનીઆંમાં કેવો ફરકાર ! લો કોને કાગળો લખવાનું શેલું લાણું હશે ? નહીતો વરશ દા હાડે આટલાં બધાં એનવેલોપ કાઠાં બન્યાં !

૪૦૦ ઈઆ ૫૦૦ કાગળના કકડાઓનો ટગ કરીને તેને "ડાયમંડ" ના આકારના અપવા બીજી મરોરદાર ઘાટના કાપી કાઢાડે છે, તેમના છેડા વાલોને એનવેલોપ બનાવા ઉપર લઈએ બધરીઆ કામે લાગે છે, અને તેઓના હાથ એ વાતો વળી રહેલા હોય છે કે એકેકે આટલું એકેકે દાઢાડાના ર

કાગળના મોરોને મોરો હાથમા રાખીને વણે છે, ઉપરના બે છેડા એકેકેમા છુટા વાલવા પડે છે, જે પછે શું દર લગાડે છે, અને એ સઘણું આંખ વીચતામા થઈ જાય છે !

પણ વળી એનવેલોપ બનાવાના સાંચો એથી પણ વધારે અનુભવેલી ભરેલા છે. હી લા રૂ ના કારખાંનામા એવા ૧૩ સાંચા મોડેલા છે. એનવેલોપ સરસ અને વળી સસતાં બનવા લાગાં છે તેનું માન આ સાંચાને ઘટે છે. એક સી પોતાને હાથે એક દાઢાડામા ૩૦૦૦ એનવેલોપ બનાવે છે, તો એકેકે સાંચાથી કેટલાં વધારે બનવાં જોઈએ ? સાંચામા દર સેકંડે એક, એક મીનીટના ૬૦ અને બાર કલાકના એક દાઢાડાના ૪૫૨૦૦ એનવેલોપ બને છે !! આ સાંચો ઘણોજ એવા લાએ છે. તેની પેટેલી રોશમાં મી૦ એડીનના હીલની સાથે હી લા રૂ વાલાઓ નો ભાગ હોતો. એ સાંચાના પ્રુબીઅ પ્રુબીએ છે કે દર એક એનવેલોપ મોતાની જાતનાં બીજાં લખોની સાથે એકલું તો એકસરખું બને છે કે એક બાલ ખરાખરના તફાવત રહેતો નથી. સઘણું કાચ તેના કસી પણ ચુકવના સરખું માલમ જાય છે.

ડાયમંડ રોકું કાપેલું કાગળ ચુકતાંનેવાર સાંચાની ઉપરથી એક દમો ઉતરી આવી કાગળના વચલા ભાગને એક ખાડામા દાખે છે, જેથી તેના માર છેડા બાકી રહે છે, પણ તરતજ વળી સાંચાંનામા ચાર અંચોડા મારે છેડાને લીધે છે, કે તેવાં એ સાંચાનાં બે આંગણાં જેને શું દર લાગે છે, તેઓ એનવેલોપને બીજી ગમ ખેંચી શું દર લગાડી દીએ છે.

આ આંગણાં લોટાંના બનાવેલાં છે, પણ તેમને છેડે રમર નડેલું હોય છે. એક મોટી ધાલરી ઉપર શું દરનો ન થો રહે છે, જાંહાંથી તે શું દર સાંચાના આંગણાંને લાગે છે અને એવું તો આખાદ તાકીને કાચ થાય છે, કે જે તરણ છે ડા વઘાવાનાં હોય તેમનેજ શું દર લાગે છે અને તેથી વળી ચોથો છુપો છેડો જે તરતજ વળી જવાનો તે વલવાની આંગળાં સાંચો શું દર લગાડી ચુકે ! અને પછેજ ચોથો છેડો વળે છે !!

મોશીઉ રેખેડે આ કેટલીઆ બનાવાનાં એક સાંચો બનાવશે, તેના હાથેતો કાગળને વાલવા ઉપરાંત ઉંચકે છે, વથા બીજી કરાવેલી બાજુએ ખરાખર હાથ ફરીને ચુકે છે, અને પછે વળી પાછો ફરી બીજાં કાગળની ધરો વાલે છે. આ સાંચો એ આખાજ ઉભા રહેતાં આપણને એવું લાગે છે કે જાંહાં તેઓમાં કાંઈ છુપી સમજ શકતી હોય અને તેનાં આંગણાં વીચારીને માલતાં હોય !

હી લા રૂના એકેકે સાંચો તવ ચોરતો જેટલું કાંચ કરે છે. તેનાં કારખાંનાંમાં દરરોજ ૨૫૦૦૦ એનવેલોપ બને છે ! તાંહોજ વરશ દાઢાડે ૧૦૦૦૦૦૦૦૦ (દસ કરોડ) પરખીડાં બને છે.

ટપાલનાં કાંચ સાચું સરકાર પોતે એનવેલોપ બનાવે છે, જે ઉપર પોસ્ટનો સદાય મારેલો હોય છે. એ કારણસર સરકાર એક ખાસ મોટું કારખાંનું ચલાવે છે. સદાય સરવાળા સાંચા રચુલ છે. તેઓ પોતે પોતાને સહી લગાડે છે અને પોતેજ જાય છે. એ સાંચો પણ એક મીનીટમાં

પોસટનાં બંને ખત પત્રોનાં સરંપ બનાવા પાછળ નવો મોટો ઉદ્યોગ જાગ્યો છે. લંડનનાં એક જ કારખાં નાંખી વરસ દાહડે ૧૦ કરોડ રૂપીઆની કીમતનાં સરંપ બને છે. આ સરંપને માટે ઈંગ્લંડની સરકાર કનટરા ટ આપે છે અને કુદત તે કનટરાકટનીજ વીરતો અજાએબી પેદા કરે છે. સસતો ઈજરો અને બેહુદ ખપ એ આ કનટ રાકટની ગોખા છુપી બોલીઓ છે.

દર તરફ ખાસે ૩૦ થી ૩૨ લાખ સરંપનો ખપ પડે, તે મુજબ દર ૧૦૦૦ સરંપે ૬ થી ૬૫ પેનસને ભાવે આ કનટરાકટ આપે છે. પણ એટલા ભાવે કનટરાકટરને શું કરવું પડે છે ? સરકાર તરફથી તેને સરકારી છાપના કાગળ મળે છે, તે એકેક કાગળ ઉપર ચાંછીના માધોવાળા ૨૪૦ છાપ છાપવા પડે છે, તે છાપની પહેલ તેને બનાવવી પડે છે, તે છાપવાની રંગીન સાહી તથા પછવાડે લગાડવાની ગુંદર પણ તેનાજ, જેની બનાવટ સરકારના કારખાવા મુજબ રાખવી પડે છે અને તેનું કારખાનું સરકારી અવલદારની દેખરેખ હેઠલ છે, છતીઆરી.

આટલી બધી શરતો છતાં ૧૦૦૦ સરંપ ઉપર ૬ થી ૬૫ પેનસનાં ભાવ કનટરાકટરને પાલવે છે, કેમકે સરંપનો ખપ બોલી કરતાં ઘણો વધી પડ્યો છે. દર તરફ ખાસે ૩૦ લાખને બદલે કાંઈ એક કરોડ સરંપ ખપતા હશે. લખ નારાઓ વધવા, કાગળ વધી ગયું, સરંપ પણ વધી ગયા ! એક કાગળ ઉપર ૨૪૦ સરંપ સાથે છાપેલા હોય, તારે એકેક સરંપને કાપી લેતાં ઘણો વખત લાગે અને અગવડ પડે. એ ઉપરથી કાપવાનું નોકાં પાડવા સાંચાની શોધ થઈ છે. હાલ સરંપના કાગળો એ રીતે કંગાઈદાર કાંછાંથી કોરી કાઢેલાં આવે છે, અને તેમ આપણને નવાઈ લાગતી નથી, પણ એકવાર એની પણ મોટી નવાઈ હતી. એની પણ એક કાંઠાંની બની છે !

સને ૧૮૪૦ માં ઈંગ્લંડના પોસ્ટ ખાસટર જનરલ ને મી૦ આરચર નામના ઈંગરેજી દીકરીટાની આસપાસ છણા આંધરાં પાડવાની ભલામણ કીધી. તે ઉપર ઘણીક તકરાર ચાલી પણ એ વરસમા કાંઈ બન્યું નહીં. ૧૮૪૮ માં આવાં છી દરો પાડનારા સાંચાને અજાબવી નિવાનો હુકમ થયો પણ તે વરસ વંધી ગયું અને ૧૮૪૯ નું ચાલ પણ ખલાસ થયું મગર તે સાંચો જાંહોનો તાંહાં રહી ગયો.

ગેવટે મી૦ આરચરને સાંચો બાહાલ રહ્યો, પણ તે ની કીમત ઉપર તકરાર ચાલી. મી૦ આરચરે દીનિરી ખાતાંને કહ્યું, દીનિરી ખાતાંને સરંપ ખાતાંના હવાલો આપે, સાંચો આંકીસે પોસ્ટ આંકીસને કાંઈક ભલામણ કીધી, પોસ્ટ આંકીસે વળી સરંપ આંકીસને મુધારેલી ભલામણ કીધી, પણ કાંઈ ચેવટ આવ્યું નહીં.

મી૦ આરચરે વળી પાછો પોસ્ટ આંકીસને અજા કીધી, પોસ્ટ આંકીસે તેને દીનિરી ખાતાંના હવાલો આપે. મી૦ આરચરે હવે દીનિરીને અજા કીધી અને દીનિરીએ વળી સરંપ અને ટપાલ ખાતાં ઉપર તે અરજીને પાછી વાળી. એ દે ખાતાંઓએ અસલત કીધા પછે, ટપાલ ખાતાંએ સરંપ ખાતાંને લખ્યું; સરંપ ખાતાંએ કહ્યલ થઈ, દીનિરી ખાતાંને લખીઈ; દીનિરી ખાતાંએ પંસદ કરી ટપાલ આ

તાંને લખ્યું, અને ટપાલ ખાતાંએ પાછું મી૦ આરચરને લખ્યું.

પણ હજી કાંઈ ચેવટ આવ્યું નહીં ! મી૦ આરચર ને તેના સાંચાને માટે સરકારે ૬૦૦૦ રૂપીઆ આપવા માગ્યા, જે તેણે અંતે ના પાડ્યા. મુદ સાંચાની ઉપર ખાસ મહીના અને ઇનામની ઉપર ત્રીસ મહીનાની તકરાર ચાલવા પડે, આરચર નાઉમેદ થયો નહીં. તેણે ફરી ફરીથી અરજીઓ કીધી અને અંતે તેના સાંચો અખલખા આવયો !!

ચીનાઈ મનાઈઓ.

મીના લોકની મોડીક કહેવતો હેલવ આપીએ છઈએ, જેમા સઘલી શીખામણ “હા” થી નહીં પણ “ના” થી આપી છે. ઈઆને ફલાણું કામ કરવું, ફલાણું બેાલવું. એવી રીતે નશાંમિત આપાં નથી, પણ ફલાણું નહીં કરવું એવી મનાઈના આધારમા એ સઘલી દાનાઈ શીખાડી છે—

બચાં—તેમને સોના રૂપાંથી સણગારતો ના. તેમ ને ખરાબ સંજતમા ફેરવતો ના. તેમને ઘણું બેાલાવતો ના. તેમને હલકી મીજ શીખવતો ના. તેમને મગર બનાવતો ના. તેમને મથખરી હડા શીખાડતો ના. તેમ ને ચાલમુ બેસાડતો ના. તેમને બેાલાચોને ખારતાં થી ખાડતો ના.

પઈસા—ગરીબાઈથી શરખાતો ના. હલકા ખોરાક ઈઆ હલકા પોશાકથી લખવાતો ના. નકામી મીજ ખરીદતો ના. મોઝાએની સંગત શોખતો ના. ખાણ પી છોનો કણો શોખ રાખતો ના. મોઝાએ અને માતખરી ની નકલ કરતો ના.

શજુનો—લોકોના કુખલા કરતો ના. છુપી વાતો બેાલતો ના. લુલોને છુપાવતો ના. ગાલોને આચરતો ના. માણ્યોને ચીડવતો ના. કોઈના મા બાપને વગેાવતો ના. કોઈના દેખાવને હસતો ના. એકની ખામી સાઝું બી અને બદનામ કરતો ના. કોઈની મથખરી કરતો ના. કોઈના સ્ત્રેજદ લેતો ના. તદન સતો થતો ના. છુડું મેાવતો ના. ચેવટપર મગર થતો ના. ગરીબોને કીકારતો ના. વાતચીતમાં વચે બેાલતો ના. પોતાને હેાશીઆર મા ખપાવતો ના. લુડાં ગીત ગાતો ના. ખર પુછડાં વગરનું બેાલતો ના.

લખાણ—લોકોને નુકસાનકારક એક શબ્દ લખતો ના. લોકોને તોડાંખત લગાડવાનો એક શબ્દ લખતો ના. નાંતીના ભંગ કરનારો એક શબ્દ લખતો ના. ખરાંને મોડું કરનારો એક શબ્દ લખતો ના.

મોપડીઓ—મોપડીમા સોએ મેળતો ના. મોપડીને તરીકા મેળતો ના. મોપડી સોએ રોસા મુકવા સાઝું આરવના હાથમા મેળતો ના. મોપડીને મરડતો ના. મોપડીના પાનાને ફોડતો ના. પાંના ઉતાવલમા હલવાતો ના. મોપડીને હીઆંથી તાંહાં પછાડતો ના, મોપડીને દગલામાં નાંખતો ના.

કાગળ—લખેલાં કાગળથી કાંઈ ચીજ લુપ્તતા ના. લખેલાં કાગળ મારીએ ચોંટાડાડો તા. લખેલાં કાગળ થી ઠાંકણાં કરતો ના. લખેલાં કાગળમાં પછસા માંધતો ના. લખેલાં કાગળને મોહડાંના લેતો ના. લખેલાં કાગળથી નરુણા કાપતો ના ઈચ્છા વતેરતો ના.

—૦૦૦૦—

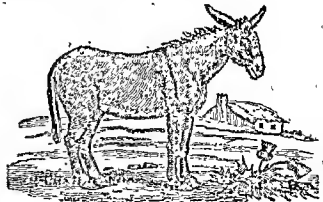
એક અમેરીકન ગોરદાકરીદ.

ઈરાની દાસતાંનવાલી બાનુગોસસપની બાહુકરી તથા જાહેર લડાઈએ તેમજ અફરાસીઆબનાં દુશાથી ડગાઈને લડવા જતા જીવાન પેહેલવાન મોહોરાબના હુમલાએ સામે ગોરદાકરીદે પોતાના આપનો કીલો કેવી હીમતથી યોદ્ધા વાર તકાલી રાખેએ હતો તે વાંચનારી બાનુગોસસે વાંચ્યું હશે. તેમજ સને ૧૮૫૭ ના સાલમાં ઉઠેલા ખુનખાર બલવામાં જાનસીની મુરી રાણીએ પોતે તલવાર બાંધીને અંગરેજ લશ્કરને કેટલા હુકાવીઆ હતા તે તેને દાખલો વાંચનાર લુલી ગયા નહીં હશે. તેવી કીસમનો એક સ્ત્રીની બાહુકરી નો દાખલો લોરડ કેમસની બનાવેલી “સકેમીસ એક ધી હોસટરી એક મેન” નામની ચોપડીમાંથી નીચે આપીએ.

૧૬૯૦ નાં વરસમાં કેટલાક “આઈરોશીયોસી” એ કે નેડામાં ફરેઆનાં “ફોરટ હી વરચેરીસ” ના કીલા ઉપર હુમલો કીધો અને યુધ્ધુધ કટ્ટેસી નીસરણીથી મહડી ભવાની આશા રાખતા હતા પણ તેએ ઉપર બંકુકના માર પડવાથી પાછા ફરીઆ. તેઓ ફરી આગલ વધીઆ પણ ફરીથીની અમરતીમાં અને તાજીબીમાં પાછા હડીઆ, દારણ કે કીલાપર દરએક જગેએ એક સ્ત્રી શીવાએ બીજું કોઈમની નજરે પડતું નહી. આ સી મેઝ હી વર ચેરીસ હતી કે જે પકડા કરાવ અને હીમતથી એક મોહડાં લશ્કરની મદદથી લડતો હોય એવી રીતે લડી. પણ લશ્કર ન હતું. જગાનો બચાવ કરનાર સીએ શીવાએ બીજું કોઈ નથી એવું એઈ આઈરોશીયોસી વારેઘડીએ કીલાપર હુમલો કરતા, પણ એ દાહડા સુધી ધેરી નાખીઆબાદ તેએ એ બીજું કે આપણે પાછા ફર્યું તો ભયેલગું અને નહીતો પાછા ફરતાં રસતામાંથી સપડાઈ જયું.

બે વરસ પછી, આન લોકોની એક રોલી એવો અમરુચી તે કીલા આગલ ખાલમ પડી કે તે કીલા ના રખેદાજની મદદ વરસની ઊકરોને ફકત બાર છું. બંધ કરવાના વખત શીવાએ વધારે વખત પણ નહીં જલોચી. આ વખતે એ જીવાન શો અને એક શીપાઈ શીવાએ બીજું કોઈમની નહીં હોવા છતાં તે સીએ ખુબ હીમત રાખી. તે પોતે એખલી હોવા છતાં જરામી બીહુધી નહીં અને ઘડીકમાં આએ તો ઘડીકમાં બીજા બાજુ નજરે પડતી હતી અને તક એઈ બંકુક ફેડ તી હતી અને ઘડી ઘડી પોતાને પોશાક બદલતી હતી કે જેથી પેલા ફેડલ વાલાઓને એવું માલમ પડે કે ઉપરથી લશ્કર છે. ફકતમાં કહીએતા આ જીવાન ઊકરોએ પોશાકો બદલવાની ઝડપ તથા સમયસુચકતા અને તે સાથે હીમત અને કલા વાપરીઆથી કીલો બંચાવીએ અને હીમકારા આઈરોશીયોસીને નાઉએ થઈ પાછું ફરવું પડીવું.

જાડી આમડીના જ્ઞાનવર.

૨—ધધેડો.

ધધેડો યોડા કરતાંથી આગળ એટલે બે હજાર વરસ આગાઉ ખાણુશ જાતની જાનમાં આવેલા કેહવા છે. આપણા લોકો જમ ઈરાનમાં ઘણી ગાય અને છા યોડાએ રાખવાનું શવાબ (અવરતા પરમાણુ) ગણત હતા, તેમજ કરાઈસટના વખતમાં ધધેડાં રાખવાનું રવાબ ગણતું હતું, કેહેછે કે જોય નાંમના રાખસ પાં ૫૦૦ ધધેડી હતી. અશાળથી એસીયાના મધ્ય ભાગમાં ધધેડાંના રોલાં નંગલી હાલતમાં ફરેછે, જમ્યામાં એક ધધેડે શરદારી ભોગવેછે. ધધેડું તેના લાંબા કાંન, ખાણથી ભરેડે યુધ્ધુ અને ખાંબપર એક કાલો પટો હોય તેથી આજખા છે. ધધેડાંનું બરાડવું એવુંતો અનુભવ જવું છે કે તેમ અણજાનુ ખાણુશ ચોંકયા વગર રેહવું નથી. કેટલેક કેઠાં હજુ ધધેડાંપર સવારી કરવામાં આવેછે. એ પરાંણી ઘણુ જોરાવર છે, અને યાક તથા લુખ ધીરજથી ખમેછે. યોડ કાંદાના પાળો અને શુકો વનશપતીપર તે આખો દીવર છાંડેછે, પણ પાંણી પીવામાં ઘણું શુધડછે, પાણી ખાતે ચોખુ હોય તોજ પીયેછે. ધધેડુ માર વરસ શુધી વધેછે અને એની જીંદગી ૨૫ થી ૩૦ વરસ શુધીનીછે. ધધેડું ૬૫ મનજીત છે, અને તે દવાઈના કાંમમાં વપરાયછે, ન વોશ વાંચનારી અબલાવાને વધારે રોશન છે કે ત્યારે બચ ની ખાવને ૬૫ નથી હોતુ અથવા નખણુ ફેક હોયતો ધધેડી નાં ફકપર ખાણુશ જાતનું બચું ઉપરેછે! ધધેડાંની ખરી પણ યોડાની માફક એક પગને ફાડીને જી બીજાં દોરને બે હોયછે તેમ નહીં પણ એકદાન હોયછે. આ પરાંણીની લાત ઘણી મનજીતછે. ઘણકરીને એ કુંભારલોકને વધારે ઉપયોગનું છે. તેઓ તેને ભારઅરદારી તરીકે વાપરેછે. અસલનાં લોકો ધધેડાંપર સવારી કરતાં, તેપણુ હાલમાં આ પણ લોકો તેને હલકું ગણેછે, જમકે પેલી વખણાવલી કેહેવતછે કે “ધધેડે બેડા તો ગામ બાહાર.”

૩—ખચર.

ખચરને આધાર, તેના પગ, કાન, યુધ્ધુ અને સઘ છું આંચ યોડાને મળતુંછે. પણ જરા કીંગણુછે. એ જાન વર ઘણું હકીકીં તથા કરેલ પગનુંછે, અને એ છોડી દીધું હોય તો અને તેવો ખડક સેહેલથી પસાર કરી જાયછે. તે કારણથી જ્યાં યોડાનો ભોરોડો નથી તાંહાં, એટલે યુરોપ અને અમેરીકા

માં આલપસ, આનડીશ, અને બીજા પાહાડોપર યુધાકરો અ
ને બેળે ઉચકી લઈ નવાને એ પરાંછી ધણું કામ આવે છે.
ખચર વીશે એવું કહે છે કે તે પેલવેલું કરાંઈસરની અ
ગાઉ ૧૭૦૦ વરસપર નંગળી હાલતમાં નબળું હતું.

૪-ઘોરખર.

ઘોરખરને કેટલાંકો યોડાગા અને કેટલાંકો ધણેડાં
મણે છે. એ પરાંછી નાજુક અને શેલીવું છે, તોપણ નજર
છે. એને વાંસે એવું કહેવામાં આવેલું છે કે એ વીન
લીની ગાંક ત્રણ સોયુ રાખી કુંકારા મારતું રહે છે. હાવી
રોડવાની ઝડપથી શીકારીઓના હાથમાંથી શેહલાઈથી બચી
જાય છે. એ પલાતુ નથી, અને એના અવાજ કઠોર છે. તા
તાર દેશમાં આ પરાંછી ધણે છે નથી. એક ઉસતાદની તાંબે
દારી નીચે રોળેરોળાં કરે છે. એના રંગ નલાઈના નેલો,
કાલી સાલ, અને પુછાંને છેડે બાજના જુમરો હોય છે.

આપણા ધરાનના આશલી પુરાત
ન બાદશાહો અને પેલેલવાંના ન
શીકાર કરતા હતા તે આજ પરાંછી
છે. એનાં ઝોરાના શોખ તેઓને
એટલો હોતા હતા કે તેઓ એના શી
કારને માંદે કેટલીકવાર પોતાની
પધારી છ'ંડી નેખમમાં નાખતા
હતા.

એક ડાકટરે કહુલી વાત.

મેં ડાકટરના ધંધા પેલેલવેરેકો કરવા માંડીયા તારે હું.
કોલામે રહેતા હતા. મારા ઘરની પછવાડે એક નાનું
તથા અસલી બાંધણું ઘર હતું, તેના કોણ રહેવું હતું તે
ધણેખરો જાણતાંથી ન હતાં. તેઓ એટલોતો એકમારગી
હતાં કે બજારહાતને સાડે પછ કદાચન બાહરે નતાં આ
વતાં. તે ધરમા એક ડોસી નબીક સાહ વસની રહેતી હ
તી. પરપુછ ઉપરથી એવું માલમ પડીયું કે તે ઘરધણીઆં
ની યાપ. તેની પાસે થોડાંએક પર્ડસા હતા તેથી પોતાનું
તથા પોતાની એકપુરી અદર વસની ખુબસુરત નવાન દો
કરીતું જુમ્માન ચલાવતી હતી. તેઓના ધરમા કોઈ પણ
મરદ આવતો નતો ન હતો.

એક દાંહડો રાતના નવ વાગેલા હતા અને હું મારા
મોઝાડામાં બેઠો બેઠો વાંચતા હતા. કાંઈ કામ ન હોય
તારે વાંચવું અને બહુ પસંદ હતું. રાત ઘણી ઠંડી હતી,
વરસાદ અરમર અરમર આવતો હતો, અને પવનની ઠંડી
શેરૂંકી મારા આંગ ઉપર લાગી એક અતની મારામા ખુરી
ઉત્પન્ન કરતી હતી. આ વખતે મને નરા હુંગ આવી તે
થી અચોટવાની ખુરસી ઉપરન મુછ ગયો. ઘડીઆલની
ટોસી આંગીઆર ધઈ તારે હું ચોકી ઉઠીયા. આ વખતે
મારે એક ધરાકને તાંડાં નવુ હતું. પણ મન મુખમુખ ધણું
કે હમણા જઈ કે સવાર મુખી પોરી રહું. હું ઉઠીને આ
રી આગલ ગયો. મારી આખી ઉંઘાડાં અને આગલ રો
કીંડી ડીયું. આસમાન સીંહાઈ રંગનું હતું. વાદલાં ને

રમા બહુ પોતાને કાંઈ કાને નતાં હોય અને મોડું ધયાધી
ઉતાવલ કરતાં હોય તેમ રોડતાં હતાં. મોઝાલાની અંદર
ની બતીઓ આખી રેખાતી હતી, અને મારે એરડો ને
પાછલી તરફ હતો અને તાંડાં માતર થોડાંન થઈ હતાં તેથી
બરાબર બતીઓની એટલા ઉપર મેલેલી ન હતી, અને પે
લાં અસલી ધરના એટલા ઉપરતો સુલલ હતી નહી. આ
વખતે કાંઈ પણ ચોક્કસ ચીજ ઉપર લીચાર કરીયાને બદલે
આલી ખીલાલના થોડોએક વાર જુતાયો. પછી જાને મેં કાં
ઈ સાંભળીયું હોય—પણ નહીં—મેં કાંઈ સાંભળીયું હતું ન
હી, તેના માતર મારા મનના ખીલાલ હતા અથવા પાછલથી
મારા મજબનાં આવો લીચાર આવો હોય—પણ એ વાત
ની મને ચોક્કસ વાદ નથી. હું એમ ધારું છું કે મેં ડમ
કાં ખાતો અવાજ સાંભળીયો પણ તે વખતે પવન કુકતો
હતો તેથી મેં તે ઉપર કાંઈ ધીઆન આપીયું નહી અને
મુશો મુશો મારો આગલ ઉભો રહ્યો. આ વખતે મારા
આંગમાં એક અતની ધાસતો ઉત્પન્ન થઈ અને દોલપર ઝ
રાં પડવા લાગાં.

હું ને મારીએ ઉભો હતો તેની સામે થેલું ઘર હતું
તેની ઉપર મારી નમર ગઈ. હું જોતો હતો એટલામાં
બેખતલીએવું બારણું ઉઘડીયું અને એક મરદ બાહરે ન
તો હોય તેમ રેખાયો. તે નવાન મધીયમ ઉત્તમાઈના હ
વા મનજીત ગાંધાના હતા. તેણે કાંઈ ડગલો પેરેરેકો હ
તા. જેવું તેનું બારણું ઉઘાડી બાહરે આવવું ઘણું તેવું
ન મારા ધરની દીવાની રોશની તેના મોરેડા ઉપર બરોમ
ર પડી. આજ વખતે તેણે ઉત્તમે જોયું અને મારી તથા
તેની નમર સામાસાની ધઈ. આ વખતે મેં તેના મોરેડો
જરાબર જોયો, જેનો છાપ મારા હાઈમાં ઉપર એવેલો મન
જીતથી મોરેડો કે મરતો મુખી જુસાનાર નથી. તેની ન
મર મારા સાથે મલતાંજ તેણે મોઝા ફેરવી નાખીયું અને
ઉતાવલમાં હોય તેમ બારણું બંધ કરી ચાલી ગયો.

આ સખસ ચાલી ગયો પછી એક બચદની માડોમાં
કોઈ તેમ યેર આગલ ઉતરીયું. મેં બરાબર દીક્રીને જોયું
તો પેલાં જુહો રોસાં હતાં, નિવન કોઈ સગાના મરજીથી આ
ટલી મોડી રાત મુખી બાહરે રહ્યાં હતાં.

આ વખતે હું મારી ખુરસી ઉપર નજીને પાછો બે
ઠો અને પેલાં ધરાકને ઘેર નજી માંડી વાંચ્યું. મોપડી હા
થમાં લીધી અને વાંચવા બેઠો. વાંચતાં વાંચતાં બાર વા
ગા. આ વખતે મારી નમર એક આરસીના પીંડા તખ
તા ઉપર પડી.

એ જોહા! આ વખતની મારી હાલતવું શું બયાત
કરું. મારી રોમાં હોણી ઘણા જોશથી ઘડવા માંડીયું.
મોપડી હાથમાંથી નીચે પડી અને નજીન ઉપર એક ધાંલ
લાની કાંની ઉભો રહ્યો.

આ વખતે આરસીમાં મેં શું જોયું? નહીં કે મારો
પડછાંયો, પણ કોઈ બીજાનોજ. એક ખુબસુરત મોરત, ન
વાનીના બાહારમાં ખીલતી પણ મોહિતની મેહાનની સોંક
લનો છાંયો તેના ઉપર પડેલા. તેના બાલ લકતતા પણ વી
ખરાઈ ગયેલા હતા, તેની આંખોમાંથી બહુ ઠોડીનો પવન
કુકતો હોય તેમ રેખાતી હતી અને રીકી દીક્રીને બહુ માર
રી સામે જોતી હોય તેમ લાગતી હતી. તેણીના હોઠ ઉ

નાશ વાળી નાખે. સને ૧૪૨૧ ની રેલના ૩૨ ગામડાં ઘસડાઈ ગયાં, હજારો રેલવાસીઓ મરણ પામ્યાં, તથા જ મૌન ઉપર એક મોટો દરીઆવ થયો કે જે હજુ રહ્યો છે.

હારલેમ નામનો મોટો સરોવર જે હાલ મોજુદ છે, તાંહાં પેહલાં વસતીવાળાં ગામડાં, મેદાનો અને ખેતરો હતી, પણ ૧૫ મી તથા ૧૬ મી સદીના દરીઆવે વખતેવખત ચડી આવી આ સરોવર બનાવેલો. પાછલા વખતમાં મેહેનતુ વલદાઓએ મોટા બાંધના સાંચા લગાડી આ સરોવર કંટલાક ખાલી કર્યો, તારે તેને તલીએથી કુલેલાં ગામડાંની ઈપાંતીઓ તથા રેલવાસીઓના હાડકાં મળી આ વર્ષા. આવી ખરાબીઓ ઘણી અટકી છે, તોપણ કોઈ કોઈ વાર હાલંડના મોટી આકૃત આવી પડે છે. ફક્ત દરીઆ ધીન ખરાબી થતી નથી, પણ નદીઓનું તથા દેશના એ મેર પહેલું બરફ જારે પીગલવા માટે છે તારે છેક ભરમનીવેર થી પાણી આ નીચાણ સુલકના દોડી આવે છે. ૧૮૬૧ મા તેમ બન્યું હતું, જારે ૧૬ ગામડાંનો નાશ થયો, ૧૮૦૦૦ રેલવાસીઓ ઘરખાર વગરના ઘડપડ્યાં તથા ઘણાકોના જીવ ગયો. તાર પછે વળી એકુ અઘવાડાંમાં બરફનું અચણુ ય તોફાન થયું, જેથી આખાં પરાંતમાં બરફનો ઢોડો દરીઆવ થઈ લાગો, અને ઘરોના ખાલા સુધી બરફનો એવો ફરો બંધાયો, કે “સ્કેટર” (શિલાના સડકણા જેડા પેટ્ટર નામ) લોકો દેવલોની એક ખારીની અંદરથી બીજી ખારી સુધી આરપાર જઈ આવતા હતા !

એ પરમાણુ હાલંડ દેશ એટલોતો નીચાતના આ વેલોક કે કોઈકવાર જારે કુશમનો ચડી આવવા હોય તારે વલદા લોકોએ પોતાના શેડરની આસપાસ પોતાની ખુશી થી રેલ આંખી કુશમને હાંકી કાઢેલાં છે. સને ૧૫૦૪ મા વલદા લોકોના લીડન શેડરના એવો બનાવ બન્યો હતો, તેની કાંડાંની ઘણી જાણવા નોગ છે. એ શેડર હાલંડ મા સઘી જીનું છે, અને ઉપલાં વરથના તાંડાં હાલના કરતાં તરણુથી વધારે વસતી હતી. તાંડાં સપાનીઅરડ લોકોએ ચડી આવીને કેટલાક મહીના સુધી યેરો ધાલ્યો, જેથી લોકો એટલાં બતાંગ આવવી ગયાં કે કેટલાંક અઘવાડાંમાં કોઈ કોઈએ રોટીને એક કકડો ગેરો નહી અને યોડા, કુતરા, બીલાડા, સુલીઆં તથા ઘાસ પણ લોકો ખાવા લાગ્યાં, એટલું નહી પણ કુકાળ સાથ મરકી ચાલુ થઈ. અતે રાખના હુકમથી દરીઆવને અટકાવા માટે બાંધેલા બંદરોના નાખી દરીઆવને શેડરના દાખલ કીધો જે થી યેરો ઘાલી પડેલા કુશમની જાવણીના રેલ આવી અને તેને નાહાસી નહું પડ્યું તથા રેલની સાથે કુશમની સઘળી ખોરાકી શેડરના ઘસડાઈ આવી. આ રેલથી શેડર ને થોડી ખરાબી થઈ ખરી, પણ વલદાઓએ કુશમની ખરાબી કરતાં રેલની ખરાબી પસંદ કીધી, જે બાહારી રેલનાં કામની પાદમારીના હુજબી દર વરથની તાંડાં ઉપર અકરોબરે તેઓ નશાન કરે છે.

એ પરમાણુ આ દમ લોકોના સુલક સઘળો અગવડ અને હેરાનમતી ભરેલો છે. તાંડાંની જમીન ઘણી ખારી છે અને મટોડી ઘણી હલકી છે; તાંડાંની હવા ઘણી સરદ તથા નાપસંદ છે, અને આઠ મહીના સુધી નબરદસ્ત શી પાલો માલે છે તથા હુતાવાના આર મહીનામાં ખારી જમી

નોમાથી પુથકલ બાફ નીકળીને ઘણો તાપ પેદા કરે છે. આ લોકોએ અને શખત દેશ વલદા લોકો છોડી કાંચે નથી જતા ? નહી—એ લોકોની એવી ખાશીએતન નથી. તેઓ દેશ ઉપર ઘણો માહા રાખે છે; તેઓ મેહેનતુ તથા ખતી ને કામ કરનારા છે, માટે તેઓએ પોતાના દેશના રહીને તેને સુધારવા, તેને રેલવાનગ કરવા, તેમની રેલોને બંધ કરવા પાછળ આન હજાર વરથ તેઓએ જીવનપાંતે અને તેમાં જોદાએ તેઓને મોટી પારી આપી છે. તેઓ પોતાના દેશના દીવી નીકળવા છે, એટલું નહી પણ કુનીઆનાં તેઓ મોટી પરજત તરીકે રીપી નીકળી આવે છે. તેઓએ ઘણા રાનયો લીધાં છે. તેઓએ ઘણા ફીલ મુશોને જનન આપ્યો છે. તેઓએ ઘણા મહાત કર્યો કર્યો છે.

જુદરતી અડચણો સાંમે તેઓએ શું શું કીધું છે તે જુલો. તેઓએ પોતાના દેશના ફરતા કીનારા ઉપર ઘણી ગમ દરીઆવ પુરીને ઉંચા કીનારા બાંધ્યાં છે, તથા તે ઉપર મનજીત બંદ કરી લીધા છે. તે કીનારાઓ ઉપર જોરાવર પવજને લીધે રેતી ઘસડાઈ આવીને તેના કુંગરો બન્યા છે, એ રેતાલ કુંગરો રેલના ઘસડાઈને દેશના ફરીવળે એવા છે, પણ વલદાઓએ એ સઘળી રેતીમાં હજારો ગાડો ઉઠાડ્યાં છે, જેથી તે જગાને મનજીતી મળી છે, અંદરની જગા સલામત રહી અને કીનારાની સોલા વધી છે; કુકમાં જે રેતીથી ઝુંકસાન થાત તેને રેતીને પોતાના બમા વાળી છે. એન પરમાણુ નદીના તલીમાં ઉંચાં હોવાથી એવીન રીતે નદીઓને ફરતા પણ બંદ બાંધી લીધા છે, જેમાં પુથકલ ફરતા અને લાકડાંના “બરેકવાટર” કરવા ઉપરાંત સારી રીતે મીનેલી ગજાવર દેવાલો વટીક બાંધવા મા આવી છે. એ સઘલાં બાંધકામને અછો મરામતથી જ ભરી રાખ્યાં છે, એટલું નહી, પણ વળી દરએક કાસતી લવેલી જગા ઉપર સરકારની ચોક્કી રાખી છે; કાંઈ ભાગ છુટ સમારવા સાફ મજુરો હુંમેશ તઈઆર રેહ છે; અને જેવી એક દેવાલ ભાગો કે રોપ ફોડીને સરવેને ચેતવણ આપતાં વારન મરામત પાછો ચાલુ થાય છે. આવી જ યુકની મેહેનત ઉપરથી એક શેડરના લોકોએ વાનખીપણે પોતાને મારો આશો રાખ્યો છે—એક તરતે સીંદા પાડો છે જે લોકો કે “હું મેહેનત કરું છું” અને “મારું માહું” દરીઆની સપાટીથી ઉંચે લઈ ફરું છું.”

હજુ વધારે અસરકારક દાખલો તો નીચેના મીતરવાલાં આમસરકાર શેડરનો છે, કે જેને બાંધવામાં વલદાઓએ તારીક લાએક નેહત ખેંચી. નામાકી ધરાસમસ એ શેડરના રેલવાસીઓને “કાગડા” કહે છે, કેમકે “તેઓ કાગડાની મીલા લે બાહાડ ઉપર રેહ છે.” તેઓ ખરેખર ઝાંડપર નથી રેહતા અને તોપણ આ કેહેવત લાગુ પડતી છે. એ આખું શેડરની જમીન તલે લાકડાંના મોટા મોટા “પાઈલ” ડાટેલા છે, કેમકે શેડરની સઘળી જમીન પોચી અને રેતાલ હોવાથી ઘરોના પાયા પસી જાય છે, તેથી નીચે જમીન દસ્ત ઝાંડોશ દરખતો દાદીને પછે તેના ઉપર આખાં શેડરના ઘરો બાંધવામાં આવ્યાં છે. આખાં એક શેડરમાં ગાંડી યોડાને ઘણો મારો હોખતો નુકસાન થાય, એટલા માટે પેહલાં ગાંડીઓ ઉપર શખત છાપે નાખેલો હતો. પથ

નાહના ને પોલીશનનું "આગસ્ટનું બાપટીનમ."

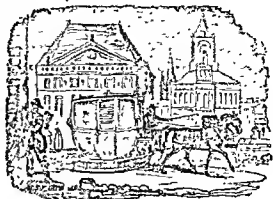

લાકડાંની નમીન નબલીન માટે ધણાક જુના ઘરો પાછાં લયી પડ્યાં છે, અને ભારી વખારો નમીનના ખેસતી જાય છે, જે સરવેને, મરાતના રાખતાં બીચારા વલંદાઓને વ્યવાગ મેહેનત લેવી પડે છે. રસતા ઉપરના મારો ઘરાડ વા તથા દહીઆવની પાસતી મઠાડવા આખાં દેશના ને, હરો બાંધેલી છે. આમસરકામથી હેવડર સુધી ને નેહર બાંધેલી છે, તેમાં મોટાં વાંહુંજી આજે અને તે પૃ માધવ લાંબી છે.

નેહરો રસતાઓની વચોવચમાં છે. એ બાજુએ ખુસ કીની આવજવ તથા વચમાં પાંહીની આવજવ, અને બં ને વચે વળી આરોની ધરા કરેલી છે. એકલાં આમસરકામમાં મેટલી નેહરો છે કે તે દરોઆમાં બાંધેલું હોય તેમ લાગે છે અને તે ઉપરથી તેને "બીજુ" વેનીસ" કહે છે. એ એકજ શેર તેમની નેહરોથી ૫૫ જુદા જુદા ભાગોના મેંહેનત મળે છે, તેમાં ૨૫૦ પુલં છે. એજ શેરના પાદશાહના મોટા મેહેનતી તલે ૧૩૬૫૯ લાકડાંના પાંદ લ ગારવા પડ્યા છે! એવીજ રીતે મેહેનત લઈ વલંદાઓએ પોતાના ઘણાખરાં શેરો, નેહરો તથા રસતા બાંધ્યાં છે, મેહેનત નહીં પણ આવાં ઉનડ મુલકના આંધ્યાં છે, પછુ દાખલ કરી છે તથા મુખીઆ શેરો વચે તેને મલાવે છે. ધણા મહીના સુધી સમગ્ર બરક પવાથી મેહેવાર ઈઆ ગમત સરવે બરક ઉપર ભોંટાના નેહરોની ખરકતે થાય છે. કાસરા તથા બીજા ઉલોગો લોકો બરક ઉપર સડી નહીં અપાડા મા મોટી મંજીશ કરે છે. તેઓની મે કલાકના ૩૦ માધવ ની મંજીશના દાખલા નોંધાવવા છે.

આ સરવે ઉંચગારી અને નેહરતથી વલંદા લોકો કુ બી નથી. તેઓ મુખી અને આખાં છે. ઉપમાં ચક્રોથી મેહેનત, કરકસર, સાવધપણું વગેરે સારા શુજોની તેઓને આપત પડી છે. તેઓને પોતાની હાલતોને માટે તરેહવાર શોધો કરવી પડી, પોતાના વેપારને માટે દોરેદા જવું પડ્યું, તે ઉપરથી તેઓએ ઘણાક રાજ્યો લીધાં, જેમાં તેઓ હીડસ તાન મધે પછુ દોર મલાવી ગયા છે. તેઓ દરોઆઈ લડા ઈમા ધણા મોટર ધઈ ગયા છે અને તેઓની રોજ તથા કાક લા ૧૭ થી સદીમા ધણા જબરદસ્ત હતા. તેઓના રાજ ઉપર કુશમનોએ ઘણા વીરામણ પાડ્યા, પણ શેવરે પોતા નું રાજ તેઓએ નેપોલીઅન પાસેથી પોતાના હાથમા લી પુ, જેને માટે તેઓ ઈંગલંડને બાળારી છે. વલંદા લે કીની વસતી ૩૭ લાખ બાહુશની છે. તેઓ નરમન આગા દના છે અને નરમન બાથા મેલે છે. તેઓના અડધો ભા ગ પરોટશટ પંધેના છે, બીજા રોમન કાલકી છે. તે આ સવતંતર, સખી, અને ઘણા સુધક છે. દુકાના તેઓ ની સઘળી ખાશીએત નકલ કરવાનિગ છે. હજણા તેઓ પડી ભાગા છે તોપણ તેઓના ઉજવણી અને સુધારો ઘણા ચાહે છે. તેઓ ઉજવણીને કેટલી પસંદ કરે છે, તેના તારકી લાએક દાખલો આ છે. લીડન શેરના ઉપલા મોટા મેશ ની વેળા લોકોએ જે હીમતથી ચક્રો સહન કીયા, તેના બંદલામાં રાજ્યો તેમને બેમાંથી એક છુટ આપવા માંગી. એક એકે ચોકસ મુલત સુધી લોકોને કરમાંથી બાતલ રાખ વા અપવા નહીં બીજુ એકે શેરમાં એક યુનીવરસીટી

સથાપવી. આ ઉપરથી ઘણા ડચ લોકોએ કરમાંથી બાતલ થવાને ના પાડી યુનીવરસીટીની બખેરો પસંદ કીધી! કે જે દીનથી લીડનની યુનીવરસીટી હાલંદ દેશની તરફમાં સઉથી સરસ ગણાય છે.

આતસનું "બાપટીનમ."

શાનશાહ ૩ જે નેપોલીઅન મરણ પાંચો છે અને તેના કુટુંબની સઘળી ઉમેદ તેના એકપુરા મેટા છુટ તે ૪ થા નેપોલીઅનમાં ભરી છે. એ ઉમેદના અરસામાં પાસેના સફા ઉપર એક ચીતર આપીએ છપ્પે કે જે, ઉપલી ઉમેદ કેટલી ફલો તે બામે કાંઈક વીચારો આપણા મગજમાં ઉભા કરે છે. મરનાર ૩ જે નેપોલીઅન પોતે જારે આક દસ વ રશના બાલક હોત તારે તેણે પોતાના કાકા મોટા નેપોલીઅન બોનાપાર્ટ સાથે લડાઈમાં જવા માંગ્યું હતું અને તેને નહીં લઈ જવા ઉપરથી તે રડ્યો હતો. એજ ૩ જે નેપોલીઅન જારે નરમની સાધની છેલો લડાઈમાં પોતે સરદારી લઈ ગ યો, તારે હવે તેના જવાન મેટા છુટની વારણ આવી કે પો તાના મુશ્મી સાથે લડાઈનું તડકું અને સીકું નેપ, છુટ ને તેના મરનાર બાપ પોતાની સાથે લઈ ગયો હતો અને તેણે આ શાહજાદાને જે પેટલ વેહેલી લડાઈ રખાડી હતી તેનું ચીતર આ સફા ઉપર મેળવ્યું છે.

એ લડાઈ ફ્રાન્સ અને પર્શીયાની સરહદ વચે સા રખરક નામના લગાર પાહાડી શેરમાં ધઈ હતી. એ શે હર પર્શીઅનોનું હતું, પણ ફરેલો તેના ઉપર ધસી નઈ ફરેલું પાંચપા હતા; એજ નેપોલીઅન લુલવનારી પર્શીલી તેમની પેટલી અને કદાચ છેલો મોટી ફરેલું હતી, કે જેના ભર સા ઉપર તેઓ ઘણી ખુશીમાં ફરતા હતા અને ફ્રાન્સને પોતાને તાંહાં જોવા કરતાં પોતે ફ્રાન્સનેના દેશ મધે જવાની ઉવટમાં પુરા હતા. તેજ પછેની બીજી વીસેનખરગની લ ડાઈમાં તેમને માથમ પડ્યું કે આ ઉમેદોમા તેઓ કેટલા ઠગાતા હતા. પણ એ બાબત સાથે આપણને કાંમ નથી. હાલતે પાસેના ચીતરની સમજ આપવાની છે.

ઉપલી સારખરકની લડાઈ માટે તેવામાં એક રેકડી ઉપર શાનશાહ નેપોલીઅન પોતાના સ્થાલા સાથે મોડેસવા ર મરીને લડાઈ નેપ છે. ચીતર મધે શાનશાહ અને તેનો મેટો તેમના દેવા ઉપરથી તરત આજખાઈ આવે છે. જવા ન છુટની ટોપી ઉપર સરદ કપડાંના પારો વીટાલમો છે, તે ઘણી

ઈતેજનીથી લડાઈ જીએ એ અને શાંતશાહા આંગલી કરી તેને કાંઈ દેખાડે. પડાશાખ તોપના ઝોળા પડાય છે અને આગ, વસાર, તથા તાપ ને કુટેલી, ટોપમાંથી નીકળે છે, તેની આ શાહાજાદાને પેટેલીન અનુભાશ મળે છે. જરે આ લડાઈની ખમર શાંતશાહ પોતાની રાંછી ઉપર લખી-પોકલી, તારે તેમાં જણાવ્યું કે “આપણા લુધએ એ લડાઈમાં આતશનું બાપટીન” લીધું છે.” એક બાલકને પેટેલવેહેલાં ખરીસરી ધરમમાં લેવાની છીરીએ “બાપટીન” કહે છે અને ઉપલા અલકારની ખતલબ એવી કે જાણે રાજા રાંછીએના ધરમ કે લડાઈ અને આગ વચે જવું, તેમાં લુધ પેટેલ વેહેલાં આજે દાખલ થયા.

આ દેખાવથી શાહાજાદા ઉપર અલબતાં મનચુત વ્યસર થવી નેઈએ. માતર તરજુએ વારને તકાવતે આ વતી ગોલીઓના વસાદ વચે ઉભા રહેતાં તેને બીહીક ઉપજવી નેઈએ. પણ તેના ઉપર વધારે ને વ્યસર થઈ તે બે ફરેમ સીપાહીએને ગોલીથી મરણ પામતા જોવાથી થઈ હતી. તેજ વખતે તેણે મોહકું કુખલાવી તે સીપાહીઓના જાનને ખાટે પોતાની ટોપી ઉતારી, અને તેની વ્યસર તેનાં મન ઉપર એવી મનચુત રહી કે તેજ દીને રાતના તેણે તે લડાઈના એક નકસો ઉતારી પોતાના એક દોસત ઉપર મોકલાવે. યુરોપના રાજવંતોએ આને મોટા માણસો પોતાના બાલકોને કાલી લાડ લડાવી નખલા કરવાને બદલે તેમને હીમતવાન તથા મરદાંતગી ભરેલા કરવાને કેટલા ખતી છે તે આ શાહાજાદા લુધના “આતશના બાપટીન” ઉપરથી જણાવે.

દાદી કાદી નાખવી કે નહીં ?

ફતીયાની સરવાતથી આ સવાલ ઉભો રહે છે કે મરોએ પોતાની દાદી મોડાવવી કે નહીં ? વાન હેવમેનટ અને બીજા ઘણાએક વલદા ફીલસુફોને એવો વીચાર છે કે આદમને મુદાએ દાદી વગરને પેદા કીધો હતો, અને જો કાંઈ પાછલથી ઉગી હતી તેતા તેણે પાપ કાપા પછી વધી હતી. એજ ઘણી જગ્યાએ કે ફીરેશાઓને પણ દાદી નથી. આ ઉપરથી તે એવું કહે છે કે દાદી નહીં મેરવી એ યુનાનું કાંમ છે. પણ આવા તેના કેહેવા ઉપર ભરેસો રાખી શકાતો જુદો, કારણકે એઓ પોતે દાદીને ધીકારતા હતા પણ લાંબી લાંબી મોટી મુજ રાખતા હતા !

આડના હેનરી રાજા પોતાની દાદી ઘણીજ કુમકરી રાખતો હતો; પણ તેની મેટી રાણી ઇલાઈઝાબેથને બાલવાલા ચેરેરા ઘણા પસંદ હતા. નાખાકીત નાટક રચનાર મે હાન્ડર ચેક્સપીયરની સખીમાં તેના ચેરેરાપર ને રીતના બાલ જોવામાં આવે છે, તે સારું એવું કેહેવામાં આવે છે કે તે તેમાં નાણીનું એક “એકસ વ્યસકતપણું” હતું. એસેકસ, લીસ્ટર, અને રાલે ઉમરાવો જરે એ રાણીની મુલાકાતે જતા હતા તારે મેકસાના જીવી લાંબી દાદી બાંધતા હતા.

હાલના લડવાઈઆએ પોતાના ચેરેરા ઉપર ઘણા બાલ રાખે છે; જ્યો તેઓ એજ સમજે છે તેઓના ચેરેરાને બપકો મરે છે. પણ સીકરના નહીં જતી શકાય એ

વા સીપાઈઓ મોડકા હતા. ચેકસ કારણેને લીધે આજ કરવાને તેઓને તે ફરમ પાડતો હતો. તે એ હવું કે એ સીઆના જંગલીઓ કદામ તેઓને દાદીમાંથી પકડેતા તેઓ લાઈલાન થઈ જાય અને કુસંજનને તાલે થવું પડે. અજરે ચીનના પાદશાહ એના જ્યોન ડાહો હતેતા પોતાનાં સીપાઈઓને ઇંગલીશ અને ફરેનચની સામે લડવા મોકલવા આગમન તેઓની લાંબી ચેરેલીઓ. કપાવી નાખતે. કારણકે લડાઈમાંથી નાશી જતા આ વ્યસાનના હજારે રહેવાસીઓને ચેરેલીમાંથી પકડી બંદીવાન કરવામાં આવી પા હતા.

આવી રીતે મેરવાની તરફેનમાં ઘણું એક ફેલવાયું છે તેમ તેની વીરકમાં પણ છે. કેટલીએક સોઆ છોલેલા ઉદર જોવા ચેરેરા પસંદ કરે છે અને કેટલીએકને ઘણા બાલવાલા ચેરેરા પસંદ છે. હવે આ બેનો નીવેરો કોણ લાવે ? ડાચોઅનીસ એવું કહે છે કે ને ઘણી પોતાની દાદી મેરે તે પુદરતને ધીકારે છે. કારણકે તે એવું સમજે છે તેને એ રત બનાવતાં મરદ ઘડી દીધા. પણ આ ફીલસુફ પોતે યજોન ગલીમ હતો. બીજા હાથ ઉપર રૂશીયાના શાંતશાહા પીટર ધી મરેરે દાદી ઉપર મોટો કર મુક્યો હતો. પણ જરે તે પોતાની નેમમાં નીચાકલ થયો તારે સરવે દાદીવાલાઓની દાદી કાણ કાઢવાની છરી વતે મેરાવવાનો હોમ કીધો !

આ ઉપરથી કેટલાએક વીદવાંનેના એવો વીચાર છે કે કોકોની મુશી પરખાંજી ગાલ રાખવા દેવા. એક મશયેના ઇંગરેજ પરખાંજી જાણવીયા પરખાંજી ને આરતના હોડને ગીલી નહીં આવતી હોય તેના ઘણીને મેલાશક વગર હરકતે પોતાની મુશીમાં આવે એટલી લાંબી દાદી રાખવાના હક છે. પણ બીજા હાથ ઉપર ને જીને મેરકો ચેરેરા પસંદ હોય તેના ઘણીએતો તેણીના કહા પરખાંજીન ચાલવું નેઈએ. ક.

પરચુટણ બાબતો.

ફીટીની બુધી—ફીટી જેવું જાણું પરખાંજી ઘણું જુધીવાન અને ઉધાગી છે, તે સઉ જાણીએ જઈએ. પણ તેની બુધી આપણુ નહીં જાણીએ એટલી નાદર છે, જેનો એક અજાણજા જોવા દાખરો સરવને જાણીતા મરનાર કરનલ સાઈક્સ આપે છે. ઘણીવાર ફીટીને કુર કરવા સારું એક ચીઝને પોતામાં મુકી હોય તોપણ જાણું પરખાંજીમાં થઈ ને આપતો હોય તેમ તે જીન ઉપર ફીટી લાગુ પડે છે. કરનલ સાઈક્સ દેખાડે છે કે તે પાંછીમાંથી આવી શકતો નથી, પણ સીલીંગ ઉપર આવીને પડે તે મીડી ચીઝ ઉપર પોતે નખાવી દીએ છે ! એક દાહાડે એ ભલા કરનલ એક મીડાસને એલ ઉપર મેલેયો અને ફીટી નહીં આવી શકે ખારે તે એલના પછ્યા પાછીના મેલવા. પછે જ્યો તે ફીટીએ દેવાલ ચીઝને સીલીંગ ઉપર મઈ અને એલનેના થયે આવીને વ્યરકી રહી તથા તે મીડાસ તથા સીલીંગ વચે આસરે બે ફીટીના તકાવત હતા, તાંદાંથી એક ફીટી પેટેલાં નખાવી દઈને એલ ઉપર આવી તથા તેને જોઈને બીજા ફીટીએ પછે તેમ કીધું !

“દાતેનામ તમે, પાતેનામ તમે!” “હું” અર્થે જ્યે એ ક દીને એક મોખે રાતે “ભોમ” આગલ યસતોનો કરશે કરવા ગયો. હોરમજદ યસત ભણતાં “દાતેનામ હુમે, પાતે નામ હુમે” ઇત્યાદી એવા “હુમે” ના છેડાવામાં પત વ્યા વેણે તે તેને ભણતાં સાંભળીને તે ઘેર મહે એક બુદી ઝોરત ને લગાર કોઠાની પોતાને ધરમીમાં ખપાવતી હતી તેને શુ સો લાગે. બીજી દીને તે બલપો પોતાના પંપકી આગલ તેણે કાઢ્યો કે ભોમ આગલ ભણવા આવાનાર “હુમે-હુમે” બોલીને સંધા સવાળ પોતેજ લઈ ગયો છે મારે તેને તે દીવ સે તેડવા નહી. પંપકી સમજ્યો નહી કે એ બીના શું હતી, તેણે તે દીવસે ગઈ રાતવાલાને બદલે બીજાને મોખે ને કરશે કરવા મોકલશે. આ મોખેદને ગઈ રાતની ખબર હતી તેથી જારે હોરમજદ યસત ભણતાં ઉપલાં “હુમે-હુમે” નાં પતો આપવાં તાંહાં તે પેલી બુદી ઝોરત સાંભલે તેમ મો રે સાંદે ભણવા લાગે કે—“દાતે નામ તમે—પાતેનામ તમે—જનાતેનામ તમે,” અને એ સીવાય ‘હુમે’ નાં નેટ લાંબી પતો હતો તે સીવાય પોતાની તરફનાં બીજાં હુમેરીને તે “કેવાણુ તમે, ચીનુ તમે, એણું તમે, પેણું તમે, ઇતપા દી તમે અને સંધુ તમે” ભણીને સંધુ સવાળ પેલી યુસત ડોસીને આપયું ન્ધી અલબત તેણી ખુશી થઈ અને પપ છ કરતાં ડોળાં જસતી આપયો !!

પા૦

ખોદી આંખો—એવું કેહવાય છે કે પેરીસમાં દર અ ક્વાડીએ ચારસો ખોદી આંખો, માણસના માથામાં ડુંકવા ને સાડું વેચાય છે. આ અનુભવેલ ચીનને વેપાર માતર પેરીસમાં જ માલે છે. એ એક જ શહેરમાં માતર આ આંખો બનાવવાના બાર કારખાના છે ને દરએકમાં વીસ માણસો કામે લાગે છે.

ક.

અરેતોની ખુબસુરતીનો વીમો—સેન ફ્રાન્સીસ કોમાં એક વીમાની પેલી ઉંઘાડવામાં આવે છે ન્હી મક્સ દ એણે કે—કોઈની ઝોરતે પોતાની ખુબસુરતીની ગમે તેટલી કીમત દેડવવી અને ચોક્કસ વરસતેરે પચુક ભાવે તે ઉ પરનું પરીશ્રમ આપીને નવું. એ પેમી, પંદર વરસથી તે તરસ વરસની ઉપરતી અબલાવોની ખુબસુરતીનો વીમો ઉતારે છે અને તેટલા વખતમાં જ પેલી સ્ત્રીની કાંઈ રોગ, અક્કસમાત અથવા કાંઈ બીજા બનાવોથી ખુબસુરતી જતી રહેતા કેડેલો રકમ પુરેપુરી ભરી આપે છે.

ક.

બાલ ઉપરથી માણસનો સવભાવ પારખવાની રીત—એક લખનાર નીમલી મુરખાઈ જાહેર કરે છે કે, ચીવટ અથવા ઘટ બાલ હઠીલાઈની નીચાણુ; લીસા અને સુખા હા સંખુરી દેખાડે; અને વલવાલા બાલવાલાને મોજ મજ હ તથા મજબ મજાકેરી થણી ગમે છે. જતાં મોંધાપર તાલ હોય તે ચંચલ અને પછુ જ ને તે કાકવા પાછલા બાલો વ કારીને આગલ હોર અથવા બાલની રીધો પેટ્ટેરેતો તેને છા લકાં મગનને અને ઇતર જાણવો. જતાં બાલ જીવાંતીમાં પાકી જાય તે સરવે માણસોને પીકારે છે; ઘણે વખત માંદ બી ભોગવવાથી અથવા મગનમાં કાંઈ ખલલ થવાથી જતા બાલ જીવાંતીમાં પાકે તેને. અથવા ઘણી મેરંત

કરનાર જાણવો. જ્યોના બાલો ઘણા અથવા લાંબા હો યજે તેઓનો સવભાવ હમેશાં એકસરખો, અને અકલ મધીયમ હોય છે.

ક.

કપી કમજોર, નાહીમત અથવા નાસીપાએસ પતા ના, કારણ કે એમ કીધાથી તમારી ધારેલી મક્સદ પાર પ ડનાર નથી. નેટું સાડ તમારાથી પતું હોય તેટલું કરો પછી કોઈની તમને કપકો આપનાર નથી. કેટલીએકવાર નહી એલ જી શકાય એવી અડમજો તમારી વચ્ચા આ વરો પછુ તે માતર ડોડોવાર કેટલા માણસોએ પોતાની થ કતી ઉપરાંત વધારે સાંડે અને કાપકારક કામ કરવાની તક સોંપવા સાડ વખત ગુમાવી પોતાની અકલને નાશ કીધે છે? તેઓ નાનું કામ કરવાને પીકારે છે, કે જે તેમને ખચીત ઉંચાએ લઈ જવાનો રસતો છે. આ કુતોયા માં આપણી ખરી કરન એજે કે આપણાથી ન, પણ નાનું કે મોટું, કામ બની શકે તે પેઢીમાં કરવું નહી કે આપણને મોટું મલતું નથી તેથી નાનું પછુ નહી કરવું. નાના નાના કામ કરવાથી મોટું પોતાની મેલે આપણને હાથ આવે છે.

ક.

ખરો પીઆર—લીમરીક નામનાં શહેરમાં એક જી વાંન અબલાને તેના એક સાગાંના મરણથી લીમરીક બે લા ખ રૂપીઆ મલીયા. આ વાત જાહેર થતાં જ કેટલાએક જી વાનો તેણીની સાથ પરણવા તથા આ મોટી રોલતના ભા ગીયા થવા નીકળી પડીયા. પણ આવી રીતે પેલી સ્ત્રીના નસીબનું ચકર ફરવા આગમન, એક ગરીબ ખેડુત તેણીના ઉપર ઘણોજ પીયાર કરતો હતો, તેને ઘણી નાસીપાસી ઉત પન થઈ. તેણે નેણું કે હવે તે કપી પરણનાર નથી તેથી તેણીને મેર નડું આવવું સુકી લીધું. પણ ધુધી રીતે તે ના વીસે પુછપરછ કરીયા કરતો હતો. હવે આ અબલાએ વીચાર કીધો કે લગણ કોણ સાપ કરવા. છેવે એણે કેડા વ કીધો કે જેનો ખરો પીયાર માલખ પડે તેની સાથ પર છવું. આ વાતની તપાસ કરવા તેણે કોઠામાં એવી વાત પાંધરી કે જે મોટી રોલત તેણીને ખવનાર હતી તેતા બો રીછે કારણકે એક નામના બે સગાં હોવાથી એવી ભલ થઈ છે અને ખરેખરી હકદાર વારસેતો બીજ સીછે. આ વા ત પંધરાતાં પેલા જીવાનો આવવું આસતે આસતે ક મી થવું થયું અને છેલે તેનું નામ વડીક લેવામાં આવવું બંધ ગયું. પણ પેલા ખેડુતને છવ આપો અને તરત પે લી અબલા પાસ આવશે અને આ તેનાં ગયલા વારસા વીસે દીધાસે આપવા લાગે. થોડાએક માસ ગયા પછી તેણીએ પોતાના આ ગરીબ પણ ખરા પીયારાને પોતાનો ધ હો બનાવી લેકોમાં જાહેર કીધું કે તેણીએ જે ખમર ફેલા વી હતો કે પેલા વારસાની વાત બોદી છે તે માતર તેણીના સાપ પરણવા આવનારાઓને તપાસવા વીસે હતી, બાકી ખરી વાતનો એજે કે આજ દીને આ ગરીબ ખેડુતને ખારો તથા ખારી રોલતનો ધણી કષ્ટ.

ક.

અજો જવાબ—એક બારીસટર શાખસીએને ઘણા ધમકાવતો તથા કન્નતે કરતો હતો. તેણે એક શાખસીને

પ્રજ્ઞુ કે તાર કદ કેટલું ? શાખસી—બરાબર ચાર ફુટ
અને સાડા પાંચ ઈંચ. બારીસર—એટલી ચોકસ ગણત
રી તે કેમ જાણી ? શાખસી—મને આગમયથી ખબર હતી
કે કોઈ એવાની ચુરખ હશે કે નહીં. બરાબર કદ પૂછ
શે; એટલા વાસતે મેં તાર માંપ લઈ રાખ્યું હતું.

હવે, પારસી વગેરે શેઠેશના મોટા ભાગમાં લોકો
ને મારે પુરશીએ જીવવામાં આવે છે અને દર બેકેટમાં ત્રી
સુ લેવામાં આવે છે. આ બેકેટવાલોએ પોતાની કમાઈને
માટે તરેહવાર ઉપાયો કરે છે. જે તમારીથી જુલમાં બરા
બરી નવાયું કે તમારી ઉપર લાડુ લાડુ પડે છે. કોઈવા
ર એકબી ખાલમ પડે છે કે એ બેકેટવાલો સરકારી બા
કાની ઉપર મોકલે, ચામર વગેરેને મેળે છે કે જ્યાં લોકો પો
તાની મેળે તેમની પુરશી ઉપર બેસે.

બસપરદ બારલીસ ને મિક કવી અને વધે હ
તો તેણે હુદધી છપાઈ એમલીઆસ કરવાથી પોતાના ભેજ
ને એટલી બગાડી નાખ્યું હતું કે તેના મગજમાં એવો વેદ
મ મેસી ગયો કે તેના દીલનું માખણ બની ઊઠે. એટલા બા
રે તે આતસની આગલ જતાં ઘણા બીહીતા હતા કે રમ્મ
તે પીગલી બપ. એ પરમાણે પીગલવાની ધાસતીથી તે ખ
રેખર ઘણું પીગલી બવા પછે તેણે કુવામાં નંખાવીને પોતા
ના સરવે ભપોનો અતંત આંલોયો.

૨ મુજે કુરસત.

૧. ચાર નવરા (૮) એવી રીતે ગણે કે જ્યાં એકસો થાય.
૨. એવી કઈ બીજી કે ન સંજોથી બીજીને સંજોથી
કુછી છે. ને સંજોથી જોતાંથી ને સંજોથી થીમી છે, સંજોથી આંખી
છે ને સંજોથી જેડે આંખી છે, સંજોથી આંખી કીમતની છે જે સંજો
થી આંખી જીવનવારી છે, ને નાકનીના નાકાનાને ગલી બંધે અ
ને તોપણ જોતાના મોઢાને છપ આપે ?

૩. હું આશામ આપું છું, હું કરાર આપું છું, હું જવને
તાણક આપું છું—પણ તાર નાખું કાપી નાખી, પછે હું ગરમી આપું
છું, આમ જીવું છું, આપણ સહગાવી જેવું.

૪. તાર પડેલા મગજમાં નરમ સડક પેદા કરે છે, બીજો
મગજ કોણ નરમ પેદા કરે છે, આખા શરીરમાં ગરમ બિંદુ પેદા કરે છે.

૫. નીચળા જીવ કીમતી !
૬. નીચળા જીવર વડતા મથારા.
૭. રીંછીઆઈ બારકુલ અને તેનાજ નેવી કલકી પુતારખ.
૮. બારીક ધાર અને તેનું પરીનામ.
૯. મરધારનું ધર.
૧૦. રામની સ્ત્રી અને મેડેનલનું શેવર.
૧૧. કપરીનું સાધારણ નામ.
૧૨. આશીકાનું મિક કાપ.
૧૩. પાંચેરા અને તેલાની રોટી.
૧૪. નીચળા સંવાલોનો નવાળ દેખો.

૧૫. જીન દેશ જિવે આપણ દીલ કેમ રાડે છે ?
૧૬. મેવડાંઆંખી જીભગરો કેમ કરી શકે છે ?
૧૭. ગાંધીને રાતના દીવા કરવાની જરૂર કેમ નથી ?
૧૮. જાણી છાકરો કાંમિ છે ?
૧૯. વેરા પ્રજામતીઆ કાંમિ છે ?

ખાસારો મઠ જ્ઞાના.

- ૧—૧૬ મહીના.
- ૨—૫૨, જોડો.
- ૩—૧. મહીયા અને કલમ.
૨. કપોત અને વધો.
૩. મહિા.
૪. "સુતર."

જિ થો ને શિ આ મણ.

ગ ર જો.

સેવું પ્રથમે મદાય, યાપ નેથી શુભ નેટલુર, એ રાગ.
સુણો વનિતા એક વાત, ધાત નેથી રૂને ધલ્લારી
તમે મેલુજ્યો બનીમાત, વાત કર્યો વિધાતણીર.
૧ નિત્ય જાન્યો નિશાળ, વિશાળ માન નેથી મજેર.
૨ રમે યાતાં રિશાળ, કાળ કાળ નેથી રૂનેર.
૩ નિતી વચનોનાં પદ, ગદ્ય નેથી જ્યોને ગ્રંથધીર.
૪ મુકરમા અમને મધ, મધના નેથી શરીરધીર.
૫ દારા દ્રવ્ય ગુણ માન, માન પામે શિષ્યપણીર.
૬ તેનું રાખી અબીમાન, ધ્યાન ધન્યો વિધાતણીર.
૭ બરકુલે કર્મ, ધર્મ નથી જાણી તમેર.
૮ તેની રાખજ્યો ચર્મ, મર્મમાતીને આ ક્રમેર.
૯ મુકરમા એ કામ, કામકીર તરી કારીર.
૧૦ મુકરમા મરજાન, આમ નેથી મદ મારીર.
૧૧ વરજો વાણી સો કપર, નેટ કર્મ કર્યો પરાિ.
૧૨ ને ને યાતાં પરજર, હુમાં મધને ખરખરીર.
૧૩ કુકર કર્યો સુધાય, કોષ વધુ વડાળ નેર.
૧૪ મુદર ધન્યો લિ માથ, નેધ નિતીની ન્યાળીર.
૧૫ સત્ય રાખી સમજ, જલ્લ જીવન ગુપ્તીર.
૧૬ પિડા રજીએ પ્રજલ, બહુ મુઠો ન આપીર.
૧૭ નિતી શાંતિ ન્યાય, સારકાં જિયો તણીર.
૧૮ તેને મજલ મદાય, પ્રાપ બરજો તમે પણીર.
૧૯ કાળાં જેને નહીં ડક, રક વિમે રાખો તમેર.
૨૦ કુરસીત નેણી કનક, અંક તરજા ધણી. અમેર.
૨૧ શ્રી ચિતામર જાત, વાત મેલુજ્યો તેની મહુર.
૨૨ નેના રાખી શાક્ષાત, જાત જાતેતણાં કહુર.
૨૩ તેણે પાંચ પતીજત, તુલક કુક કીડ નહીર.
૨૪ લય બોડી નહીં લત, સત્ય રાખુ શિષ્ય સહીર.
૨૫ તેનું જીવો વગાંત, જાંત જાગો. તમે અહીર.
૨૬ એવું દેખી દ્રશ્ય, શાંત ધન્યો શિષ્ય સહીર.
૨૭ નેથી સુધર મંથાર, જલર કરશે વિલસ ધણીર.
૨૮ એવી વિનતી આધાર, બરકાં જગવા તણીર.
૨૯ મ. અહીંકર. આહાનંદ.

† રાજ

સુધા, હરિર આપણા પરમાં બહારમણ કરુનજી
કપનીએ જાણીય તથા પરમર કીડ. મો કોર—જિહામ
સરમનજી કોર, નાં ૬ તથા ૧૧.

સ્ત્રી વ્યાધિ

પુસ્તક ૭ મું.

અપરેલ ૧૮૭૩

આંક ૪ થો.

ભોલો ભોલો

અથવા

ભોલો ભોલો—ભુંડાનો ભાઈ.

એક વારતા.

પ્રકરણ ૮૦ મું.

હીન્ન પટેલને તાંડાંની ખીન્નલયામાં દાડ તાડીને ચેર ખુબ આવથો હતો.

માંદણના આસીરવાદ સારવાનો વખત થયો તોપણ તાડીના ધરીઆને ધરીઆ ખાલી થતાં અટક્યાં નહીં હતાં. સરવે બહુ સારીપેઠે, દસતુર હુલા પછુ થોડા ઘણા, ટેં અને તાંબાચાર થઈ રહ્યા હતા.

સંઘલા બહુ અતીઅંત હરખમા પછુ પુરતા હોરામાં હતાં. સંઘલા બહુ રંગીન શરબથી રંગીલા થયા હતાં, પછુ કોઈ રોશન બનયા નહીં હતાં.

સલામતીએ એટલી બધી લેવાઈ હતી. અને એકે એક સલામતી એટલી અગતની હતી કે સરવેને કુલીઆંપર કુલીઆં ઉઠાવાની ફરજ પડી હતી અને તોપણ હજુ આ દાડની મસતી પુરી થઈ નહીં હતી. એક ગમથી આસીરવાદ સારવાની તાંબાચાર સંઘલા થઈ રહી, તોપણ વખતો સીસા અને ઘડીયાં મેલીને લીપેલી જમીન ઉપર ને ગામડીઆઓનું કુંડાલું વહેલું તે હજુ વીખરાઈ ગયું નહીં હજુ.

માતર એક કારણથી તે ખંડલીની સધીર સપાટી નરા ખોરવાઈ હતી. તે કારણ કીરીઆને ઘણું મોડું થવાનું હતું. રાતના બાર વાગેને આસરવાદ સારવાના હતા, પણ બારને એક થયો, એકના બે થયા, તોપણ કીરીઆ થઈ નહીં. આ સતે આસતે મેટુનાનોની આંખમાં ઉંઘના ઝોંકા આવવા લાગ્યા અને જોઈ તેથી તરત કાંઈ જાગ્યું લાગ્યું નહીં, પણ ગામના થાણાના લોહારી ઉપર બેના ટકેરો થયા એટલામા તો સંઘલા બહુ મરમા કરવા લાગ્યા કે હજુ કીરીયા કેમ નહીં થતી ?

નમાઈ આવવાના હતા. ખોટી તેનીજ હતી.

હીન્ન પટેલ પોતે તેનીજ ગડબડમાં હતા. કરાવેલા વખત પર અડધો કલાક થયો કે તેને મટપટ થવા લાગી હતી. એક કલાક ઉપર થયો કે વેહેવાઈને તાંડાં તેડું મોકલ્યું. રાહડાં બે કલાક ઉપર થઈ ગયા કે ગડબડ થઈ રહી અને ઉપલા દાડીમાઓનું મંડલ ભાણું, તે એ ગડબડથી કરી ને વધારે ભાગી ગયું.

બધરાંઓની કમકમાટ ભારી હતી. તેઓ સંઘલાં ગાલા ગાલી ઉપર આવી ગયાં હતાં. પણ હીન્ન પટેલ રડમ સ થઈ ગયો હતો અને તદન ધભરાયેલો તથા ફંગવાપેલો રહ્યો હતો.

આ રંગમાં ભંગુ કારણ ઉપલા દાડીયા પહોરો છાએને તરત ખાલમ પડ્યું. દસતુર હુલાએ સંઘલાઓને ખોલાસો દીધો કે “આપણા હીજના નમાઈ મેહેલા બેા ગાએ અંતની ઘડીએ દગો દીધો છે.”

“પછુ તે છે કાંઈ ?” એક પહોરાણાએ પુછ્યું.

“કેયે ખાલમજ નથી પડતો.”

“પછુ વેહેવાઈને ધર નેવાડયું કે નહીં ?”

“ગામમાં તેડેમુજ ટાળીના ધરની રજા મંગાવેલી હતી ને તેમા લગણને સાડે આવી રહેવાના હતા, પણ તાંડાં ખાણે નહિ આવવાયો તેઓ કેહે છે કે તાંડાંનો સંઘલું અંધા રૂં છે, અને કાણું કુતરું બી રેખાનું નથી.”

“હાએ હાએ ! આતો પોએરાએ નજરો દગો દીધો. પણ ભાઈ હીજનું ધભરાપ કાએ ? અરે એના નવાતા કાંઈ પડેલા છે.”

હીન્ન ગુસાથી એટલા ખીન્નવાઈ ગયેલા હતા કે કરો ધના મારેલા તેનું આપું ચારીર ધુનવું હતું.

“પછુ વળી” એક પહોરાણાએ પુછ્યું. “એ કાએ તીખાર હજમને એટલા દગો કરવાનું કારણ થું ?”

જુદા જુદા ધણીએ તરેહવાર કારણો અટકલવા લાગ્યા પણ તે કારણ ખીચારો હીન્ન પટેલ પોતે ગયેલા હતા માટે આ તરેહવાર અટકલોને અટકાવા માટે હવે તે બેાલી ઉઠ્યો કે “અરે પારો તમે નહીં હમને તારે હું ગડબડ કરમા કરો ? આવી ધુમધામ હાથ નાતરું કરવાને એ પેહેલી નારાજ હતા. નારી ખુહીને બદલે પોતાની ખુહી ધરમણે શુપચુપ દાણા નાખીને મારી આંધણને શુપચુપ ધરેલું નવા માએલી, પણ એટલું બધું હું ? હું હું બાપ નથી ? મેં હું એને આટલા વરહ પાલી પોહીને મોટી કોપી

તે ચોરીના લગન હોય તેમ છુપાછુપ પરણાવીને એને આ પી દેવા હોય? પાલી? મેં હાક ના પાડેલું કે એમ એમ કંઈ બને નહીં? મારી પોરી કાંઈ અને ભારી નથી પડતી? તેં તેને મને તે વું મારે ઘેર. મારું એકપુરું ખચું તેની બલાઈ કે હું નહીં જોઈ?"

“અલભત અલભત—હીક નવાબ દીધેલો.”

“જરે મેં એટલી ગડબડને તરછોડ કીધી, તારે અને કેહને ‘વારૂ માલો હહરા જમ તમારી ખરજ’ એમ ક હીને રાજ થયો ને આને જોઈએછેતા મળે નહીં.”

“ઘણેન કોઈ લક જો ચોમેરો. ભાઈ હીજ વું હું કાંમ એટલો દલગીર થાયછે? માંદણ હરકી તારી પોરી કાંઈ પડી રહેવાની છે?”

“અરે પારો હું દલગીર નહીં થાઉં? મારી આ મં દાસે થોડી ફજાએતી કીધી? આ મારો ખરમ, મેહનત, મ હાગત, હંધું, ધુલમાં ભમેરું. એ મારા હાથમાં આવવો જોઈએરે! હું એને નેતાંવાર ચીડી નહીં લાખું તે મારું નામ હીને નહીં.”

આ સઘલી વાત અલભતાં જુપડાંના આંગણાના આ લતી હતી અને સારવે મેહનતાંના હોઆં એકઠા મળેલા હ તા. દસતુરજ હીઆંન વીચારમાં મેહેલા હતા અને બોલો શોલો પણ હીઆંન મેહેલો હતો. એટલું નહીં પણ ઘર ના બધાંએમીની સઘણાં હીઆંન કુંડાલું વલીને આ નાંક મેહી દીધાવવાની વાતમાં ભાગ લેતાં હતાં. કોરીઆની કનેઆ માંદણ હીઆં હતી, અને માંદનની મા મરી ગય લી હતી, પણ માસી, મામી વગેરે સારવે નજી હીઆં એ કઠાં મળ્યાં હતાં.

અલભતાં આ ગડબડના પછા નજીની નજર માંદણ ઉપર પડતી હતી, જેને આનની નાઉમેરીમા સરવેથી કુખી આરી વીચારી દયાના આજુ સાયની ઘણી આંખો તેના ત રક નેતી હતી, પણ માંદણે આ વખતે હીમત રાખી હતી. તે જાજ દલગીર દીસતી નહીં હતી. અને તેના દીલને કાંઈ લાગયું નહીં હોય એવું તેના મેહેરા પરથી લાગતું હતું. તેણીએ પોતાનું દીલ કઠણ રાખયું હતું.

અંતરમાં કંઈ, નાંસીપાસી તથા ધરમતો હીજ પ ટેલના મોઢાપર પરગટ થઈ હતી. તે બોલયો કે “જુવો દહતુર હાંમેળ, એ પોરા હાથ મેં કેલી ખુબી કીધેલો તેનો એ રાંડનાંએ અને આ બદલો આંમેપો. અરે મેહેલા! મેહેલા! મૂંરો હું વાંક કે તુએ ભર મીનલહી વમે મા રું નાક કાંમેયુ ને મારી આંખરૂ દીધી? પછુ કાંઈ ફકર ન હી બચા, વું એમના હમતો કે આ દરો દઈ વું કાવી જાય. હુંબી ખરો કે મારી માંદણ હાથનું તારું કારન એ કદમ તોડી લાખું.”

માંદણનું મોઢુ આ વાત સાંકળતાં એર લગાર ઉન હું થઈ ગયું અને એ વાત જાને નહીં મારી હોય તેમ છ ઇણી પડી કે “તો, વાએ તો! નેજેનું વળી? કુખપર હા હામ?”

“હું? કુખપર દાહામ? અરે આલાકણી ફકતી વું હું બોલી? એ દગલબાન ફજાએતીપોરા હાત વું પરણવાનીકે?” માંદણ નવાબ દેવા નતી હતી, પણ તેવાના હીજએ શોળા કકડાવીને જુમ મારી “મય! મુગી મર! વું વડી

કે હું? તુએ હું તેની હાત હંધ કીધેલો? તેણું હાથતો કહીદે, ને તારી જાલ એમી કાઢી હીઆને હીઆં વું ને ગરદન મારું.”

હીને પટેલ કેવો આકલો, ઉતાવલો ને જુસાવાલો હ તો તે આપણે આગળ કહેલું છે. તેની આ એકન જુમ માંદણને સુપ ને તામે કરવા માટે બસ હતી.

તેણીને સુપ મળેને હીજએ પોતાનું ભાશણ આહુ રાખયું. “દહતુરજ હામ, હું કેવો ભડો કે એ આંધલી નાને નમાઈ કરવાની ઉમેદના આ મારાં ખેતર તથા ઘરનું ખત યજ એના નામ ઉપર કરાવી રાખેલું. જુવો આ રહયું.”

આમ બોલી હીજ પટેલ ગનવામાંથી એક નવાં કા ગળની બીંડરી કાઢાડીને દસતુરજ આગળ મેળી.

જુવો હામ, આ એનું નામ—મેહેલો મોગો, તે બજા મોગાનો મેરો—કરીને છે? પછુ હવે એ નામ રહેલું હું કામ તું? ભાભી નરા ખડીઆ કલમ લાવતો, આ આખી મી નલહના દેખતાં એનું નામ છેકી લાખું.”

ભાભી ખડીઆ કલમ લેવા ગઈ, માંદણના મોઢાપ રનો રંગ વળી બદલાયો, પણ હીને ને આ સઘણો વખત માંદણ તરફ નેતો હતો તેણે વળી શોળા કકડાવ્યા અને માંદણે મોઢુ ફેરવી દીધું.

હીજ પટેલે પાછું બોલવા માડયું. “હું એ મેણ નીમાદનુ નામ બનરધડી છેકી લાખાહુ, એટલું નહીં પ છુ હું હીઆં હોગંદ લકંછ કે આનથી એને મારો નમા ઈ કરવો નહીં. એટલું નહીં પણ હું કદમ ખાઈ કહુંછ કે આનને આન એને હજ કરવા હોય બીને ને પ છી મારો નમાઈ યવા મંગે તેની હાથે આનને આન મા મારે માંદણના આહીરવાદ નખાવી આપું અને આ મા ઉપર તેનું નામ લખી આપું. હું? આનની મારી મીનલહ પાછી જાય? આવી રચના કરે પાછી થાહે? ને આન માંદણ પરણે નહીં તો મેહેલો બીતેલા એમ કેહવાય, પણ એટલું બધું હા વાહતે? હુંબી તો ખરો કે આનને આન મારી પોરીને પરણાઉં કે મારી ફતેહ યાય, પોરી કે કાંણે પડે, મારો આનનો ખરમ? ગવાય અને પેલા હુમા ચોરે નેવો અને દરો દીધો તેવો તે રખડી મરે. હું એ ને રખડાં ને ફર રખડાં. કેમ કોઈ છે? આ મીનલહ માં મારો મેહેલાઈ કે નમાઈ યવાની કોઈની ખુદી છે?”

આ માનલાથી માંદણ દેખીતો નાખુશ હતી, તોપણ તે બાપની પાકથી કાંઈ મોલી શકી નહીં.

મીનલહમાંથી કાંઈએ મેલવાની હીમત કીધી નહીં. હીજની ભાભી ખડીઆ કલમ લઈ આવી, અને ખત મે મેહેલાના નામ ઉપર હીજએ તરજુ ચાર ગાળ ચોપડતાં છેકો ખારયો, તથા હવે તેની માગણીને કોણ ઉત ર વાહેછે તે નેવા લાગે.

અતે દસતુરજએ આ સુપકીટો તોડી આપી. “હી નમાઈ, એટલી બધી ઉતાવલ શા સાડું કરોછો?”

પછુ હીને મનજુત હતો. દસતુરના ઉપલા સવાય ની મતલબ હીજ સાથ તકરાર કરી તેના આકલાપણા બા મે તેની ખાતરી કરવાની હતી, પણ હીજનો નીમતો ન વાજ એવો હતા કે જોયા તે તકરાર કરવાને રાજ નહી

હતો. “અરે હાંની ઉતાવલ ? ના—દહતુરણ. આજે લગ્ન નની આ મંડલી ભેગી છે તે તેમાં લગનનું પર્વાં જોઈએ. બીજાના વાંકને માટે મારાં કામાં કુમારાં બચાંને હું કામ કુ ખી કરું ? કહોની દહતુરણ એ ભીખારડાના વાંક નથી ?”
“અલખતાં તે જુનેદગારે વાંકતો કીધો છે.” જરે દ સતુરે જોયું કે હીજની સામે ધડું ફેકત છે, તારે તેને આ વો નવાબ આપશે.

અને હવે હીજએ પાછો માગણી કીધી. “હુંએ ? બધા જણ સુપ કેમ બેઠેલા ? આવી તક કાંઈ રોજ ખલે કે ? ખેતરનું ખત ને ઘરની પેરી કાંઈ બધાના હાતામા આવે કે ? કહો કાંઈ ઉમેદ રાખે છે ?”

પરકરણ ૮૨ મું.

“હું છઉં, હું છઉં, હું ઉમેદ રાખું છઉં.”
મીનલશાના એક ખુણામાંથી અચ્ચલ્ય આ આવાજ નીકળી આવશે અને ભોલો દોલો એકદમ આગળ આવી બેઠો !!

માંદણે તેને જોતાંવાર મોહડું ફેરવ્યું, પણ દોલો સ મનશે કે તે મને જોઈને શરમાય છે. આખી મીનલશ તેને જોતાંવાર હસવા પડી અને દોલો સમજશે કે મારી ઉલટ જોઈ સઘળા ખુશી છે.

અતાર સુધી દોલો આ મીનલશના કાંઈ પણ અચક મારી ધૂઆ મોડાંથી માલમ પડશે નહીં હતો, અતાર સુધી તે ઘણા ભારે ભોજના ભપકાથી બેસી રહ્યો હતો અને આ ન સરખી માંદણને હાથ મેળવવાની ઉમેદવારી પણ ઘણા ભપકાથી તેણે રજૂ કીધી હતી.

દોલાએ જોયું કે આવી મોટી મંડળીના ચોતાની દીકરી અને મીલકતને આખી રેવાને હીજે કાળાવાળા કરે છે, તોપણ કોઈ હેતુ નથી એ તેને અપમાન આપવા બરા બર છે. પોતે ઉભો ધવાનો જરે તેને રહેડો વીચાર આ વશે તારે “મારા જિવા સરીખનું” એ કામ નહીં” એમ પો તાના મન સાથે બોલી એ વીચાર મારી વાલશે. પણ જે મ હીજે પટેલ આસપાસ ઇનતેજરી બતાવતો ગયો તેમ તે મ દોલાની ઉમેદ વધતી ગઈ અને અંતે એકવાર નરસીખ અનખાવી જોવાને તેણે ઠરાવ કીધો.

તેણે મનને દીલસા સ્થાપશે કે “હું” ગરીબ છઉં, પણ પરણવા પડે ગરીબ રહેવન નહીં કેમકે સસરાની દોલ ત મળશે. માટે ગરીબાઈનીતો હંરકતન નથી અને માંદ ણ જેવી બીજી ખુંબસુરત બજરી સાથે પરણવાનું ફરીથી બ નથી નહીં.”

“દોલાની આ ઉમેદવારીથી હીજે પટેલ પોતે પછ કાં ઈ થોડો અચરત ધશે નહીં. દોલો જોશે એક માકર તે ની દીકરીને અને તેની મીલકતને ઘણી ધવા માગે એવી તેને વકીબી નહીં હતી.

પણ હવે ઉપાપ થું ? ફક્ત તેના બાહરના કંગાલ દે ખાવ ઉપરથી હવે હીજે પટેલ ચોતાના કોલથી પતરી કેમ બધ ? લગનની મીનલશને લગન વના પાછી નહીં વાલવી વગેરે ઠરાવ મોડા કેમ પાડે ? અને વળી બેઠેલા બોગાને સીખસા વગર કેમ જતો મેલાય ? આ શખેબોનો મનમાં

તોલ. કરીને હીજએ દોલાને કમુલ રાખવા માંહાડ્યું પણ જો કોઈ બીજી વધારે સારો જમાઈ નહીં મળેતો નાચારીએજ દોલાને જમાઈ કરવા માંહાડ્યું.

તે મોલશે કે “ભાઈ દોલા, જરા હુશુર કર, વખતે બીજા કોઈ હુંએજો મોલવાના આંહે.”

પણ માંદણને હાથ લેવાપર દોલા સાથે ચહડા ચહ ડી કરવાને બીજોતો કોઈ ઘણી તઈઆર ધશે નહીં અને હવે આ બધણમાંથી નીકળી જવાને હીજ પટેલ એક બીજા બારી થોધી કાઢાડી. તે મોલશે કે “દોલા ભાઈ, મારી તરફથી હવે તું મને કમુલ છે, પણ અલખતાં ને પરણતો થો રી તેની મરછ ખુલવી જોઈએ.”

દસતુરે પણ વીચાર્યું કે આ બાહાનુ ઠીક થોધી કા હાડડું છે માટે તેવણે પણ હીજ પટેલને ટંકો આપશે.

પણ સરવેની ઘણી અચરતી વશે માંદણે તો દોલાને બાહાલ રાખ્યો !! ચોતાના બાપની ગાંડાઈથી તે રખીતી રીતે કમકમતી હતી અને દોલાના દેખાવથી ચુગાતી હતી, તે છતાં તેના માથે જરે તેની મરછ ખુલે તારે તે મોલી કે “બાપાલ, જે તું મને દેહે તે હું ખુલ્લીથી લેવાહ.”

માંદણના આ જવાબથી આખી મીનલશના હો હો કાર થઈ રહ્યો. પણ આ સઘલી ગડબડ વશે આવી રી તે અચ્ચલ્ય દોલાનું ભાએગ હુધડવાથી સરવે જણમાં ખુ શાલી જમાઈ હતી. એ ખુશાલી સાથે ઘણી આ ભોકો ની ગાંડી ઉતાવલથી વધારે રમુજ વેદા થઈ. જેથો ગાંડો જમાઈ તેવોજ ગાંડો સસરા હતો અને તેવીજ ગાંડી તેની આ દીકરી બાપડી પણ માલમ પડી !

અને હવે ગીતની ગાનારીએએ પાછા ભેંસામુર આ વાળે કાઢાડી વરડોના ગીતો ગાવા માડ્યાં, સેસના સુખ આ પાછા ભરાયા, દોલાના દોલ ઉપર થોડા વખતમાં કો રી કકડતો વાગો આવી પડ્યો અને રસમ પરમાણીની સ ઘણી ફીરીઆઓથી સેડેન વખતમા દોલાને માંદણ સાથે બેસાડી આસીરવાદ સારવામા આવવા.

આ સાટ નકી ધતાંવારજ દસતુરણએ એ ભોલાના કાનમા ટુક મારી હતી કે “જે ભાઈ કાંઈ મોડાં આડી કર તો ના. જસ જે થાય તે ખુગો ખુગો જોયા કરજ, અને વખત મોલવા માલવાનું સમયું મારીજ વાલન.”

અને દોલાએ આ તથામ ફીરીયાના તેમજ કીધું. સઘળી બાજતોમા તે એવો કહુયાસરનો ધશે કે તૂને કેડેડો કે આગલો દોલો તે એ નહીં. તેને ઘણા વીચારો આવવા, ઘણા સવાલો તેના મનમા ઉભા થયા, ઘણી બાજતો તેને નહીં સમજ પાડે એવી લાગી, ઘણી ચીજો તેને નકલ કરવા જવો લાગી, પણ તોખી તે સમયું દાખી રાખી આજ રહેલો જવાર દોલાએ સુપકીદીથી સમાધાની જાલવી રાખી.

સઘળા ગામડીઆ મેહેમાનો ચોતાની ખાલી ભાયા મા તેને ચુનારકબાદી આપવા લાગા. એકે કહ્યું કે “ભા ઈ તારોતો દલદલન દલધું,” બીજો મોલશે “તુંનેતો લ અજમી માંલો કાળી ગાઈ” અને આ સરવે ચુના રકબાદીએ વશે દસતુરણએ પણ દોલાની રીકત જરી રાખી. તેવણે જોયું કે ખાંના પીણા છતાં લગનની આથો દાદ વગર ઘર જવું પડતે, પણ આતો ઠીક મોહડું બેસી ગ

યુ. કે જે મુશ્કેલી દસતુર હીઆંવેર, આવવા હતા તે મુશ્કેલ પણ, કૃષ્ણી.

દોલો આ વખતે કુલજીવળ બની, રહ્યો હતો. સો જાં કપડાંમાં તે ઘણો સોભી નીકળ્યો હતો. કીનખાબની ઈબી ટોપીની તલે તેના મેહરના સોહાબના ઘાટ ખુલ્લો હતો, અને તેનું પોહાણું કપાલ તથા મોઠું માથું કહી આ ધડું હતું કે એ જો કંગાલ અવસથામાં જનનેલો તોયજી અંદરખાંનિયો તે અંદરખર કંગાલ નહીં હતો. તેનાં મોહોડાં ઉંઘરધીન તે સમજી, ધીરજવાલો, ઉદાર દીલનો અને શીઆનો ખાલખ ધડતો હતો.

અંગાલી નેટનો સદરો, મુરતી બલેઆની ધંજર અને છીટનાં તતરખ બદીઆન તલે દોલાના દીલનો મજબુત તથા ખીલેલો બાંધો અંધમેસતો હતો. પણ દગલી પાથડી ઉપરાંત લાંબા જાં તથા બાંધેલી ધાધડીથી તેની શીકલજ ગોપા ફરી ગઈ હતી.

અને હવે આસરવાદ સારવાની કીરીઆ એકવાર પુરી ધઈ, તથા બીજવાર પણ ફરીથી પુરી ધઈ, કેમકે પેહેલાં જે નાતરું ધારેલું તેના આ લગન ધઈ ગયાં, માટે જે વાજ ધરેમણે એ વખતના આસરવાદ સારવા નેહએ એવું સધલાંઓ માંગવા લાગા. નેહ સાંજનાં અને ધાહલી રાતનાં એવા બે જુદા જુદા વખતે આ બે આસરિવાદને માટે મળ્યા નહીં હતા, તોપણ મુલા દસતુરના આ ભરસા ઉપર સરવને ધીરજ હતી કે “તેની કાંઈ મીતા નહીં, વખત ગમે તેવો હોય, ધણે વાર આસરિવાદ નાખ્યા એટલે પાક મહુજમ પરમાણે લગન સહીછે.”

લગન સહી ધયાં કે સગાં વાહાણાં જીમ્મીએ એ વરણી લીધા પછે તથા તામને ખાતર “દીલાં” મા બે માર નામ લખાયા ઘટે, હીન્ને ધટેલ પોતાની મીલકતના ખત સાથે દોલા પાસે આવ્યો અને માંદજીના રેખતાં તે ખત દોલાના હાથમાં મેળવ્યું, જે વેલા-બોલયો કે “મેશા આ દીકરી મારી રોલત છે, આ ખેતર મારી રોલત છે અને આ નથી છું” દોલો પણ મારી રોલત ધઈ, પણ છું વડી રોલત છે અને આ અંને નાહની રોલતો હું તારા કબજામાં આપું છઉં” લેન્ને, અને તારી બાઈરી હાથ હુમ્મ વેનમા જીગ જીગ વરહો છવીને ભોગવન્ને.”

“આમીન! આમીન!” મેલતાં તથા ખુશીના આ વાન કાહુડાતા સધલા મેહોઆનો હવે ઘરે બારે નઈ વીખ રાઈ ગયા.

માંદજીને માટે તથા તેના માટીને માટે હીજ પટેલે એક જુડું જુપડું તઈઆર અને આસરતા કરાવ્યું હતું. તે હીજ પટેલના ધરગી એક મોહોલાને તઈવતે હતું, તે એક મોલાં મેદાંતમાં એક નાહાના બાગની વચે હતું, અને તે નાહાતુ પણ મુશ્કેલ અને સોજી હતું. ટુકમાં હીજ પટેલે પોતાના જમાઈને નવું ધર મંડાવી આપ્યું હતું.

એ જુપડું તેણે પોતાની દીકરીને લગનને દીને આગ મચવી રેખાડ્યું હતું. બલકે માંદજી પોતે આગજ રહી ને પોતાના હવે પછેના ધરની મેનની કરી હતી. તેના બાપે કરેલી રીત સધલી આ જુથડાંમાં કામ લાગી હતી, જમાનો સામાજી તેણે પોતાને હાથે સધલો ગોઠવ્યો હતો.

તેમાં બે પાટલા હતા, અને બે આરણીઆ હતા, એક ઉંચી દીવી હતી, જે ઉપરના કોડીપાંખાં આનના પેહેલા કાહાડીને માટે થી પુરેલું હતું. વળી એક પાટીના આટલો તે ઉપરની ધીલમની તોલાઈ સાથે હતો, અને તે ગામડામાં દોરડાંના આટલા અને આદીની તોલાઈ ઉપર મુનારોએને મનસે આ ધાટીને આટલો મોશાઈની નીચાણ હતી.

વાસણોમાં તરખાના ખાતર તરણ-માર હતાં, અને બાકીના સધલાં કાદવ તથા માટીના હતાં, ધણ તેમની શંખપા મોટી હતી. માટલાં અને ઘાઘર, ધાટીયા અને રોરીઆ હીજ પટેલે હવે વગરના હોરીઆ હતા. રીતમાં પેલો હું મેશનો માંથુનો કંદીઓ તો હતોજ અને ટેબલ મુરશી, કોમ વગેરે આથણે હાલનો સાધારણ સામાન હીન્ને તો યુ, ધણ કોઈ ગામના ઘટેલના ઘરમાં વરીક તે વખત ઉપર વપરાસમાં નહીં હતો.

અને આ તેમના નવાં ઘરમાં હીન્ને પટેલ પોતાની દીકરી તથા જમાઈને મોટી મુખમાં સાથે મેળવા આવ્યાં. “જીતેઆરે મારા દોશબજના બાવા” તથા “જીતેઆરે મારી માંદજીબાઈના બાવા,” તેમજ “ધને ધને દાહડો” ને “વેહેલું તારી સંડીરે સાંકડી” વગેરે ધનેતર ગામેણ તેમને મેળવા નતી વેળા ભર મોહલા મધે બાઈરોએ ગાયાં હતાં તથા પુરો મુશ ઉંધ અને મુશ કેન્ની મેહરમાં તરેહવાર જુડી વાતો ભાંડતા હતા.

આમ કરતાં નવાં ઘરે પેહલા ઘટે હીજપટેલે પોતાની દોકરી તથા જમાઈને કોટી કીધી અને બીજાં સગાંઓ એ ભેટી લીધા પછે આ માટી બાઈરોનું નેડું પોતાના ઘરમાં દાખલ થયું અને બાકીનાઓ સધલાં પોતપોતાને ઠામે ગયાં.

પરકરણ ૮૨ મું.

ધરની ધનીઆણી માંદજી બારણું ઉંધાડ્યું તથા દીવો કીધો અને જામે પીંછાડી, દગલી ધાધડી તથા રેખાલ ઉતારવા ઘટે, ખાટલા તલેથી એક આરણીયો બેચી કાઢી તે ઉપર રોલો આસાએસ લેવા મેહો.

પોતાની સાંને બીન્ને આરણીઓ મુકી દોલાએ પોતાની મોહોરદારને અરજ કીધી કે “બાઈ માંદજીબાઈ, તમેથી બેસોની.” દોલાએ પારખું કે હવે યેરવટ નેવો વેહેવાર પડ્યો નથી, માટે “માંદજી” અથવા “વેખારી માંદજી” કહી તેને હાંક મારવાને તે શરમીયો. તેવા વેહેવારનો પણ જલદી વખત આવશે એવી તે ઉમેદના હતો.

તેણે ફરી અરજ કીધી કે “માંદજીબાઈ, માંદજીબાઈ બેસોનીહ.”

માંદજી ધાકી ગયલી હતી માટે તે મેહી અને મોડાક વાર મુપકોદી જલવવા પછે દોલાએ વાત છેડી. “કેમ બાઈ આજનો તમાસો કેવો? યું ધારયું?”

માંદજી ટુકડાઈની પુછ્યું “હું? હું? મોએસો.”

“તમાસી, હ આજનો આપણો તમાસો.” દોલા એ હસીને જવાબ દીધો.

“તમાહો હોના? તમાઓ કેહ, યેલા તમાઓ કેહ.”

જવાબે ધારણ કે માંદણ હવે છુટથી પેચાર કરે છે, માટે પોતાના આરણીઓ આગળ ખેંચી તે પોતાની મોટા રહારની તનદીક ગયો.

“મહુતો જા, મહુતો જા, ગધા કેટલો પાંદે આવે છે?”

માંદણના આ તરકરા ભવાબધી દોહો નરા ચોકેષો, પણ તે શરમાપછે એવું ધારીને પોતાના આરણીઓ પાછલ સેરવીને ખસવા ગયો, પણ તેમ વખતે આરણીયાના એક પદ્યો તેના લેંધાના પાએજાના ભરાઈ ભવાધી આરણીઓ પડી ગયો અને તેની ઉપર લોહો દોહો પણ ઉઠા વલી ગયો.

દોહો તરતજ ઉઘેયો, પણ તેની બાપડી તેના ઉપર એ તીચય હસવા લાગી અને તેથી દોહાને થણું ખરોઆણું લાગું, પણ વળી જને દોહાને વાગે તે કરતાં તેના કપડાંની વધારે પરવા હોય તેમ માંદણે પુછ્યું કે “મારા બાપને તો હાંનિ અલેમાના લેયો ફારેયો કે?”

“નહી, બાઈ માંદણ” દોહો ધીરજ આપીને બોલ્યો “પણ માંદણબાઈજ તમે મારા વાગવાની દરકાર કરતાં લેંધાની દરકાર વધારે કીધેલી. તમે પરણ્યાંજ મારી સાથ, કોઈ પોશાક સાથ પરણ્યાં નથી.”

“વાડે-એહિ-એહિ. કોણ હાય પરણીઆં તે હુમણ માલમ પડશે.”

“હું? હું? પેચારી માંદણ. અરે નહી—માંદણ બાઈ, મારી છુટ માફ કરમે. તમે મારા ઉપર ગુસે ભરાઓ છે? નહી પણ મારા જાન, એમ ગુસે ના કરો. હું ત મારે લાએકતો નથી, પણ જરે મેં જ્યુ. કે કોઈ તમેને ક જુલ નથી રાખતું, તારેજ તમેને મારી બાપડી કરવાની મેં હીમત મલાવી.”

“હું? કોઈએ મને કજુલ નહી રાખી?” આ સ વાલ આખરા આતથ લાવીને માંદણે પુછ્યો.

“હું માફ માણું છઉં, માંદણબાઈ માફ માણું છઉં,” દોહો ઘભરાઈને બોલ્યો. “મારી મતલબ એટલીજ હતી કે—”

માંદણે તેને બોલતો અટકાવેશ. “હવે તેની વાત ના કર દોહા, પણ હું એજ પુછું કે મારા બાપે તને ઘરનું અને બેતરનું ખત આપેલુંની? તે કાઢાં છે?”

“આ મારા ગજવામાં છે, મારી ચેડાણી.”

“તે તું મને આપ, હું તેને હંભાળી રાખહ.”

દોહાએ બાપુથી સાથે ગજવામાંથી ખત કાઢાડી આપ્યું અને માંદણે વેઢેલી નજ એક પેટીમાં તેને બંધ કરી લીધું.

દોહો તેની પછવાડે ગયો. તે કાંઈ તેણીને ખત બંધ કરતી અટકાવા નહી, પણ તેણી ઉપર આટલો વીસવા સ મેળવાથી હવે નરા તેણીપર પેચાર કરવા તથા પેચારથી છુટ લેવા ગયો.

તેણે પોતાની મોહારદારને એક મેસો લેવાની તનવી ન કીધી પણ આ “નાજીક પંધીએ” આ પેચારના જ દલામાં દોહાને એક સજડ સલાપ ખેંચી કાઢી.

“હે? હે?” માંદણ, માંદણબાઈ, ચેડાંલોબાઈ, એમ હાથ ના મલાવો. “આમ જરે તે બોલતો તારે દોહાના માલ ઉપર મોઠા મેસાને બદલે પડેલા મમમમતા તમાચા થી થણી આમ બળતી હતી.

“જે એઈ પેચેરા, હાંભાજ, હમણાંતો અમથા હાથ માલેલા, પાંજુ હાતે જરે મારા પગ માલેલે કેની તારે તુને મારી પડશે.”

હવે દોહો નરા ગમભીર થયો તો જો કે તે હજી સજી કાંઈથી મોલતો હતો. “હે? થું? તમે મારાં બધાંજ નથી?”

માંદણે છુટો આરણીઓ ઉંચકીને એક ગેળાની મી શાળે દોહાના દીલ ઉપર ફેંકતાં બોલી “હું? હું? તારી બાપડી કે?”

“અલબત્તા, મારી, પરણીઆત બાપડી.”

“મર, યુવા ધમરાએના તું હું ખરેખર એવું હમજી લોકે તારા જિવાને હું માંદો કરાહ, ને તારી હાય હું. થર માડીને રેહેવાહ.”

“તારે, તું મારી હાત પરણી કાંમે?” દોહો પણ હવે તું તાં ઉપર આવી ગયો.

“પરણી કાંમે?” દોહાને એક સપાટ લગાવીને માંદણે બોલી પરણી કાંમે? યુવા મારા જીવને તું થણી? તું કોણ મને પુછનાર? પરણી કાંમે? મારી ખુહી.”

“હું! ખુશીથી પરણી તારે હવે મને કજુલ કરે કે નહી?”

“અરે જરે યુવા હજમ, એ કોણને હમજાવે? પરણી, મારી ખુહી. તુંને વર નહી કહું તેમી મારી ખુહી.”

“થું? ખુશી? ખુશી છુટી કાંઈ માલેલે નહી.”

“હું?” એક બીજી સપાટ લગાવી માંદણે બોલી “હું? નહી માલેલે? હુંમો રહતો લે. હમજાઓ. જુ વો કોણને દમ ભરાવે?”

થું દોહો માંદણને સાંભો માર માશવાને કુવતમંદ નહી હતા? તે થણો ભેરાવર હતા, પણ એક મોરત ઉપર ઉચકવાને તેના હાથ માલતા નહી હતા. મરદના મગજ ઉપર મોરતને કાણ કેવો મોટો છે!

હજીમી દોહાએ માંદણને સમજીતીના સુખને કહ્યા, પણ માંદણ સમજ તો એટલુંજ સમજ કે દોહાને ધી કારવાનું ખરેખર કાણ મનજીતી સાથ કહી સંભલાવયું.

“જે હાંભલ, એ હમક હાંભલ, હું તારી હાથે પરણી તારે મારા બાપના દીલમાં રેવહયાણ ભરાયછું હવે. તે છે મને ધમકાવી તારે તેની આખના લેલામાં ખુન મથેડું તે નહી જ્યુ? તારે તેની હાંમે લડીને લગન ના કેમ પાડું? હું તારી હાથ પરણી તેમાં મારી ખુહી નથી, પણ મારા બાપની ખુહી હતી. માટે પુછજું હાપતો આ દરવાજો ખોલો છે, જાંધને મારા બાપને પુછ. બાકી હું કાંઈ તારી બાપડી નથી.”

“અરે પણ, આ મામલાનું રોલટ કેમ આવશે?”

દોહાએ દયાઈને પુછ્યું.

એજ વખતે બાહેરથી જીપડાંનું બારણું ઠોકાણું અને “હમજા હેવર આવી જાહે” એવું કહીને માંદણ બારણું ઉઘાડેના ગઈ.

બારણું ઉઘાડતાંજ સાત વ્યાઠ લકંઝા પારસીઓ અને બે છાકરા મોખેદ દાખલ થયા. સઘલાઓ થણા જેસમાં આવેલા હતા, સઘલાઓ વ્યાઠડ ઝીખ કરતા આવયા હતા અને મસતી તોફાંનથી જીપડાંને હમજા તોડી પાડયે એકું લાગતું હતું.

આ લોકોમાંના બે નજી દોલાને ઓળખીતા હતા. એકને પેલો લુચો માકાદાર મીઠાઈવાલો હતો, બીજો પેલો કંગાલ બેહેરામ ભૂચો (તે હીરાં ભૂચીના ભાઈ) હતો. તે બેહુ નજીને દોલાએ બીમપોરની ધરમશાળામાંથી આવતાં હીરાં ભૂચી સાથે ડુંગરાઓમાં ખેસીને સંપ કરતાં સંભળી પાડતા હતા. તે બેહુ નજી દોલાએ ચોરેલાં પેલા મોટીનાં પેલાં કાગળ બાબે ધનછાશ હોડને ધમકી આપીને તેને સતાવા તથા તેની પાસેથી નાણાં ચોકાવાના સંપ કરતા હતા. તે સંપને ધકી તે બીચારો દોલો વ્યાન સુધી ઘળ રાતો હતો અને હજીતો વ્યાનને દસતુર લુલા પાસે પોતા નો સથલો ખોલાસો કરી દીલની ખલાસી પામ્યો હતો, જે મ કરતાં વળી સોટક એહુ આવવી ગયું કે આ મડીએલ અને ચીખાવલી ગામડીએલ સાથે તે પરણી ગયો.

એ પરમાંજી જે નીચ અને નાલાએક લુપાએના સંપથી વ્યાન સુધી બીચારા દોલાના દીલમાં દુખ ધપ્યું તેન શખસો, વ્યાન, જરે દોલો સંસારી ખાણસ થયોજી અને સંસાર સુખોના ઉમેદવારજી, તેવામાં લગનની પેટલીન રાતે તેના ધરમાં ઘુસી આવવા પે તેજી દોલો ઘણો હેરાત રહ્યો. આ કંગાશો તે બીચારાને સુખથી રેહવા દેતાન નથી. તે એ તેના એકાંત ધરમાં પછ તેને નડે.

પછ તેઓની નજાલતો ઘણી વધારે હતી. તેઓ જે દુખ આવવા આવવા હતા તે નાહતું ઘડતું અપવા નજી નહીં હતું.

દોલાએ જિયું કે આ લોકોમાંનો એક જીજીતો આવતાં વારન માંદજીને ગમે વલગપો અને પાંદજી તેનાં કપાલ ઉપર એક ખોસો લીધો !

તે તેની સાથ આગમનથી અદરાપણે, વ્યાન રોજી પરજીતો બેહેલો બોજો હતો, અને દોલાએ તેને એકદમ પીછાલુપો.

માંદજીના લગન બેહેલાને બદલે દોલા સાથે થયાં, એ વાત ની તેને તતકાલ ખબર થઈ, જેથી તે આ રાતોરાત માંદજી ના નવાં ધરમાં આવયો હતો.

જે મોબેદોને લઈને તે આવવી લાગે, જેમ એક મન ફેર માકાદાર હતો, તેની મતલબ એકે રાતોરાત દોલાની બો હાસપર માંદજી સાથે આસીરવાદ પાડી ફરી લગન કરવા. લકડગા પારસીએને તે લઈ આવવો, તેની મતલબ એકે દોલો જે ગડબડ કરેતા તેને કાંજી પાડવો.

આવી રીતે દોલાની બાપડી અને મીલકત ઉપર આ ચલુમ ધાર પાડવાની ખબર બેહેલા બોજાએ માંદજીને આ ગમપથી જોડેમાંડેલી હતી. માંદજી દોલા સાથે પરજીતે ધર આવતી હતી, તેવામાં રસતા મધેન એક દહા ચોરાત ની મારકેતે માંદજીને ઉપણો પેમાં જળયો હતો.

એ ચોરાત દર પડે બેહેલાની રાહાં નીતી હતી. તેણીએ દોલા પાસેથી પેહુ અત પડાવી લીધું તેને સખમ પછ એન હતો.

અને હવે આ હીમકાશએના જીલભાત તથા જસ તોની સોમે થવા વના દોલન રહ્યો. જરે માંદજી બેહેલાને બેટી તારે તે જીમ મારી વચે દોડાશે અને બેહેલા ના કોઠામાં તેણે એક એવો દોસો લગાવ્યો કે, તેને જનમ સુધી પાદ રહી જાય. અલખતાં આ બનાવ બીજાએ એ અમસયો જોયા નહીં કીધો. તેઓ વચે પડ્યા અને દોલા

ને એક બાજુએ ધસડી લઈ ગયા. તાંહાં ને એકસો સાં મેમા બાડતી તાલીમખાનને કહ્યોવાર સુધી પુરો પડ્યો. તેને અતે તામે ધડું પડ્યું, પણ કેટલાકોતા કોઠાં રંગવા સીવાએ તથા કોઈના દાંત તોડી પાડવા હાંઆ કોઈની આંખ ફોડી નાખવા સીવાએ આપણો દોલો તામે થયો નહી. આ દેસાદ એકવાર એટલો વધી પડ્યો કે માંદજી ફીકરથી મથપૂરું ધઈ કે બેહેલા સાથે તેણીને પરજીવાની કીરીયા તક ન રહી જાય.

અતે બેહેલાએ આણેલા બાડતી તાલીમખાનને બીચારા દોલાના યુસકા બાંધ્યા. તેના હાથ-પીઠ સાંચે બાંધ્યા અને બેહુ પગ પણ એવી રીતે બાંધી લીધા જે નજી તે બીચારાથી એક ઇગળ આગળ ચાલી થકાય નહી. એ રીતે જરે હાથ પગ નહીં ચાલ્યા તારે દોલાએ મોડું ચલાવ્યું અને છુટી ગાળી, કડવા તથા ચારાપ તે નવાં લગન તરફ વરસાવવા કીધાં.

પછ આ સથલાં તોફાન વચે કીરીયા સમાધાન પાર ઉતરી. દોલાને રીતમાં આવેલાં વાસણો અથેના કોખા, નાલી અર વગેરે સરવે આ નવાં લગનના અસીરવાદમાં કાંમ લાગ્યાં. દોલાના ધર માંડેલી દીવીએ તેમાંના ધીના દીવા સાથે પરજીતાં જોડાંની આસપાસ મેળવા કામે લાગી. બે ચારણી યા પછ તઈઆરન હતો, તેમી કાંમ લાગ્યા અને ઉણે દોલા ના જમાની પીઠોડી પણ આડા અતરને મારે કામ લાગી.

અને એ રીતે જે સો અડધા કલક ઉપર દોલાની બાપડી હતી તે તેના દેખતાં બીજની બાપડી ધઈ. તેના દરએક “પસદે કરદમ” ની વેળા તેણીના આગાશા “પસદે કરદમ” દોલાને પાદ આવતા અને એ નીચ ખસાલતની નારના મોટા સપત ઉપર દોલો ધીકાર અને હેક નાખતો હતો.

કીરીયા પુરી થવા પછે પણ દોલાએ જીમ મારી કે “આ ચોરાતને મારી આગલથી હું ખીસવા નહીં દેવશ.”

પછ બેહેલાએ જવાબ દીધો કે “મરાજરે, પણ એની આગલથી તુને અને ખીસવા દઈશ.” આમ મોલતાંવારન પેલા લુચા જીગારીએ દોલાને બીલેલા યુસકા સાથે ધરની બાંહેર ધસડી લઈ ગયા અને બેહેલા-બોજાએ તેની પછવાડે બાણું બંધ કરી આપણા દોલાની બાપડીના તેમજ દોલા ની રોલતને પોતે ઘણી થયો !

રસતાના દોલાએ એકદમ બે જુઓ મારી પણ તે એકાંત નેદાનના તેને સાંભળવાર કોઈ નહીં હતું. પણ વળી તેના ધારકી પેટશાગીશએ વેહતી અને નાગી છુરી તેના બાંજાં આગલ ધરી તથા જે ફરીથી એક મોલ બોલેતો એકદમ તે છુરી તેના ગલાખા મલાવી દેવાની ધમકી આપી. તેથી યુપ રહી યુગો યુગો જાંહાં લઈ જાય તાંહાં નવાની દોલા ને ફરન પડી.

રાતનું ચોહા અપાંદે હજી સરવેગમ ફરી વલેહું હતું. માતર જામજી દસ તરફ ઉગતા સુરજની સેન નીશાન તરફ એક અંખો અધકાટ કાઢતા હતા, કુકડાએ મોલતા હતા, મોતશાએ વધારે જીંદગી રંગોની રોશની મોલતા હતા અને હવા વધારે ઠંડી હતી, જે સથળાંથી બામદાદ ન નહીક હોય અને હવે જાજ રાત જીજરવાની નહીં હોય એમ બાસતું હતું.

આવી રાત વચે, એકાંત મેઘાન વચે, સમસાન બીઆ બાન વચેથી, દોલાના ચોઢીઆને પોતાના બંદીવાનને શુપ શુપ મલાવી લઈ ગયા. કેટલુંક સુધી તેને મલાવવા બાદ તેઓએ તેને એક મોઝાં વડતાં આડ આગલ. ઉભાં રાખ્યા અને પછે તેનામ દીવલરના દોરડાં વટે તેને તે આડ સાથ મન્યુત બાંધીને તેના લગનની આકીની રાત આડ સાથની આસામ્સેસના શુજરતો સુક્રી તે કોરગમ્મા આવી ગયા.

પરકરણ ૮૪-શુ.

દોલાના લગનની વાત આખાં ગામમાં અને ગામ આહાર ફેલાઈ રહી.

દોલાને મલેલી દોલત, તેના ફેરવાપણે સેતારો, તેની આપડીની યુગ્મસુરતી, તેના સસરાનું ફેરવન મગન એ સર વે. ધરેધર અને અકલે અકલે સાધારણ ગપાટો થઈ પડ્યો.

પણ વળી જન આ ગપાટો ફેલાતો ગયો તેમ વધતો ગયો. ત્યારે સહરાવેલી વાતો સંભળાતી ગઈ અને તેવા સહરાવેલા આકરમાં એ ગપાટો દોલાના ગામમાં તેની આ વીલરનાં કાંન ઉપર ગયો.

લીલર બીયારી પોતાના ખેતરમાં ઘાસ કાપતી હતી અને તેની બેઝેનની દીકરી રતન સરેસતા યુગ્મ બજારમાં ઈડાં વેચવા ગઈ હતી, તે વેળા વીલરનો પડોશી ભીમો આ વી લાગે, કે જ આગળ વીલરને ભગલા હજમના ભુત વી શે ભય આપી ગયો હતો, તે વાંખતારી બાનુએને પાદ હયો.

“કેમ બેઝેન વીલર, કેવી ખબર, કાંઈ હામાયાર હાં બંધેલા ?”

“નહી આપા, આપણોતો આ ઘાસ કાપી, ધાના ધા પ્રોને, ધરે નહ બેસીએ, તે ગરીબ ખાણરા સમાચાર શુ સાં ભલીએ, કાંઈ ખબર જાણતો હોયતો કેહો ભાઈ.”

“ભાઈ વીલર તારા દીકરા દોલાની હું ખબર ?”

“શુ ખબર ? તેની શુ ખબર હોય ? તેનું નામ બાલ આપા. તે માકરીએ રહ્યો, ધંધે લાગેલો, એટલે હવે પોતાની માને આંખોને નેતોબી નથી. મા અરેલી કે જલે લી તેનું, તેને કાંઈ સંતાન સુતક નહી મળે. ખરું કહું આપા, કે મારો દોલો બહુ બગડી ગયો. સુવા સુરતીએએ એને બગાડ્યો. કોણ જાણે હમણું કાંઈ રખડતો રુશે ?”

“અરે નહી, વીલર તને ખબરજ નથી કે ? તારો દોલો પરણ્યો તે શુ ?”

“પરણ્યો ? કાંઈ ? કોણને તાંહાં ? કોણ સાથ ? કાંઈ વાત ? હોય નહી.”

“હું નહી ? હું પોતે તેના લગન આઈ આવેલો ને તું ના હું કેહું ?”

“હું ? હું ? જોન હું વળી આ નવો ગપાટનો ગો લો લાવેલો તે. દોલો પરણ્યોથી, તુંએ લગનથી આપાં અ ને હું તેની આ અણબણપણામાં રહીથી ગઈ. એવા દો ગ હીઆં રમે લાવતો હું ?”

પણ ભીમે કસમ આપા. “નહીરે બેઝેન વી જરા મારા જવના હમને હું જુઠું બોલું તો. કહું છું કે હું પોતે રાતના ભારે ગપડો હતો, તાંહાં તારા દોલાના લગન થયાં તે મેં પોતે જ્યાં ?”

“તે લગન ખાંવા હીએ પટેલને તને બોલાવે કે ?”

“બોલાવેતો હું ? પણ હું કામનેહર નહ લાગો તારે અને કેટલું બેહ બેહ કરીને બેહાડપો. મારાતો હુપ નામની નહી કેતારો દોલો પરણુડે. પણ તું નાનડે ? ભાઈતો સેતો ધાતા થઈ, હાણ દોહાલા, હોડીને પરણવા બેહલા ?”

“હું ? દોલો પરણ્યો ને વળી આવા પઈસાવાલાને તાંહાં ?”

“હા, ખચીત, રાતના કલાક બેના વખત હતો. તારે કીરીયા થઈ. એ તમારા ભોકો છેક મોડી રાતરે કે મ લગન કરે ?”

“પણ સાંજનાથી કીરીયા થયલી કેની ?”

“ના, હાંજિતો કીરીઆ બીરીઆ કાંઈએ નહી થયલી.”

એમ કેમ હોય ? વીલરના મનમાં આ હેવાલથી વધારે શક પડી ગયો. તે વીયારમાં પડી કે આ ભીમો કાંઈ જુઠું બોલે તેમાંના આસાંમી નથી, અને તોપણ દોલો એકાએક પોતાના ઘરમાં ખબર કરવા વગર, માને પુછવા વગર પરણુ કેમ ? અને તેથી હીજ પટેલ જેવે પઈસાદાર કેહાંજિ તેનું કેમ કેહાંજિ લાગે ? પણ વળી ભીમોતો કેહાંજિ કે તાંહાં સાંજનાં આસીરવાદન નથી, એ કેમ અને ? કાંઈ જલેતો નહી હોય ?

પણ કેવાં અણધારેલાં સાંટકને લીધે દોલાના લગન થઈ ગયાં કે જારે વીલરના આ પડોશીએ વીસતારીને કહી સંભળાવણ તારે વીલરની ખાતરી થઈ અને છેલે જારે ભીમો એ આ લગનથી દોલાને થયેલો લાભ સંઘવા સહરાવેલા આ કારમાં નજીવયો તારે તો વીલરની ખુશીના પાર નહી રહ્યો.

ભીમો પડોશીએ કહયું કે “તારા દીકરાને પાંચ હજાર રૂપિયા રોકડા મચેલાછે, ને પચી હજાર લખી આ પેલા કે હીજના સુવા પછે મળે, ને ગામની પટેલાઈને એ તરની માકેરી મળેલી તેતો જુદો.”

હવે વીલરે વાત ખરી માની. પઈસાની વાત આવી કે પેટલાં જાંહાં વીલર કયું માનતી નહી હતી તાંહાં હવે સમજું માનવા લાગી.

તે હીઆં સુધી કે પોતાના પડોશીની નહી કહેલી વા તો પછુ તે પોતાના મજનના સહરાવી દેવા લાગી. તે મોલી કે “આવા-એટલું નહી હોય. હીજ પટેલના ભાઈની દોલત હીજને મળવાની હતી, તે પછુ હવે મારા દીકરાને મળશે.”

“હાવે-હાવે.”

“અને વળી હીજની આપડીનું ઘરેણું બે હજારનું દે છુ, તે મારી વેઢેવાણ તો મરી ગઈ અને વેઢેવાઈ મરી જ શે તારે તેથી મારા દોલાને મળશે.”

“હા-ખરેખાતન. પણ તારો વેઢેવાઈ મરડે તારે કેની ?”

“મરડો-હવે એનો મરવાનો વખત છે; બચાંતી આ મળ થાયતો સાચું. ભાઈ ભીમો હીએ પટેલ બહુ સાચું આ લુસ, દાદાર હોરમન એને નંલદી તેડી લીએ ને સાચું અને નુ બેઝેરત આપો.”

પોતાના દીકરાના સુભાગ્ય હવે વીલરને એટલાં તો

ખીલતાં દીસવાલામાં કે તેના હુજોતો પેહેલેન દીનથી તે વેહેવાઈને ખરણ પાનવાનો વીચાર વટીક કરવા લાગી !
આ અમચુચ ખમરથી વીલરની રીત ભાંત સઘલી કે રવાઈ ગઈ. પઈસાદાર વેહેવાઈ, પઈસીદાર વધુ, પઈસાદાર દીકરો સરવેના ખેમ્માલથી વીલર ગોપા પઈસાદાર થઈ ગઈ. પઈસાદાર ધવાની તેની ઉમેસ્તા પકી થઈ અને એ ઉમેદ થઈ એટલે તે ખાર પડવા આંગમચ પઈસાદારનીપ કે તે ડોલડાલ કરવા લાગી !

તે માલવા હાલવામા વધારે લેહેકો કરવા લાગી તથા વાતથીતમા મોડાંમાએની પહે ખરોરથી કોડું હીલવવા લાગી. પોતામાં આ ફેરફાર આ ડોલધાણુએ એટલો નવ દી કરી મેળયો કે પડોસી બીંબાના દેખતાં, તેના બેઠાં બે ડાંબ તેને તે માલમ પડી આવયો અને તે ખનમાં સમ જ ગયો. પણ વળી નરાવારમાં તો વીલરની વાત વધારે મેહુડી. તેણીએ કાંઈ વાત ઉપરથી પોતાના પડોસી બીંબાને ધમધમી કાઢાડ્યોને "આપણે ગરીબ ખાણુ ધધને એવી લાંબી પડપટ નહી કરીએ" એમ તાણા મારવા લાગી.

અંતે બીચારો પડોસી વીલર આગળથી તેણીના ખે રાં ડોલ વીશે ધણે ખમચ વીચાર લઈને તથા તેણીની નીચ માલ ઉપર ધીકાર ખતાવીને ઉડી ગયો.

પઈસાદાર વેહેવાઈના ખેઆલમાં ગરીબ પડોસીના કો ફની પછી વીલરે દરકાર કીધી નહી. આ ગરીબ પડોસીના નવામી તે એાર વધારે ખુશી થઈ અને પોતાના માતખર વે હેવાઈ પાસે નવાને હવે નવદીથી તપચાર થઈ.

તેણીએ પોતાના ઉંચાંમા ઉચે પોસાક પેહેલે—જે ધી લી ધીખમની સારી કરતાં વધારે નહી હુતો; અને પોતાની ભતરીજ રતનને સઘલી ખુશ ખમરથી વાકેક કરી તથા ધર સંભાલવાનું તેને સોંપીને વીલર એકદમ ભાડે નવા સાડ નીકલી પડી.

હીજા પટેલના ધર તરફ આવતાં વીલરને આસરે બે તરણ કલાક લાગ્યા અને દોલાની ખમર કાઢાડતાં ગામમાં જેનેથી પુછતી તે દોલાના સારાં નસીબની વાત કહેતાં હતાં.

દોલાને તેની ચંડાલ આપડીએ રતના કાંઈ કેકાંણે પાડયોછે તેની બીચારા આ ગામડીયાએને કાતી ખમર ન હી હતી. તેએ સઘલાં નણુ એ ભાએગસાલી નવાનને પોતાના નવા મકાનમા પોતાની શુંદર એરત, સાથ મોન કર તે ધારતા હતા અને જરે વીલરે જાણુ કે હીજા પટેલે દોલાને નડું ધર ચંડાવો આપયું છે, તારે પેહેલ વેહેલી તે તે જાણુપડી તરફ ગઈ.

જાણુપડાંનું બારણું બંધ હતું. તેના ધણી દોલાને બા હુર કાઢાડી જે બાંબે ધણી મેહેલી બોલો અંદર ભરાયેલા હ તો, તે રાતનું દરકટ માલમ નહી પડે એટલા માટે સહવા રે પડતાંબ બાહરે નીકલી ગયેલા હતા અને સહવારના જરે હીજના ખાણુસો માટે પાણી વગેરે કરવા આવયાં, તારે ચોરતી ચાંદણે એવું નણુવડું કે તેના ધણી દોલો કાંઈ કામે ગયોછે એટલે રાતની જસતીના કાઠને કાંઈ ખેઆલ પણ નહી હતો.

એ પરખણે ચાંદણ બારણું ઠંકીને જુપડાંની અંદર રહેલી હતી, તેવામા વીલરે નળને બારણું થોકયું અને ચાંદણે તે ઉઘાડયું.

અંદર દાખલ થતાંન વીલર પોતાની ધરેણા માકાંમા ઠકરો કરી એકલી વડુ ચાંદણને વલગી પડી તથા પોતાના હાથમા મળજીત કોટી તલે ચાંપવા બાદ તેણીને આવરણ લેવા લાગી તથા સેકડો ડુવા દેવા લાગી. "એ! હું મ રૂંદે મારી લખતી ! જવતી રહેજરે મરું ! એ ! તારો નેણુ પરમી આવરાઈ જાઉંરે !" મારી ઘેર સોભત પુતરીરે મરું ! મારા દીકરાની આંખની જોતરે મરું !" ઇતીઆદી, ઇતી આદી.

ચાંદણ પેહેલાંતો કાંઈ સમજ શકી નહી કે આ કોણ છે, અને શું ખતલખ ધરાવેછે. વીલરે તેને એકદમ કોટી કરીને એટલી દાબી હતી કે ગોપા ચાંદણની છાતી મેસી ગઈ હોય તેમ દમ અંધાઈ ગયો હતો અને તેમા વલી વીલરના તપકીરથી ભરેલાં નાકે, તથા તે નાક પોતાના કપડાં વડે નુકવાથી વીલરના સઘલાં પોસાકને લાગેલી તપકીરે, સઘળો તપકીર તપકીર વાસ કરી મેળી ચાંદણને ખુબ જુગલા વી હતી.

માટે વીલરના હાથમાથી છુટતાં ચાંદણનું પેહેલું કા ખતો નરા દમ આવવાનું, પછે પોસાઈ ગયલાં આલ સમાર વાનું અને પછે પોતાના નવાં કપડાંને લાગેલી સઘળી તપકીર ખખેરો કાઢવાનું હતું. એટલું કરવાને પુરતો વખત મળે તેટલાં તેણીએ વીલરને મીજામથી પુછ્યું કે "દોહી, તુને હીઆં કોણે બોલાવેલી ?"

"એ તારા સાદ પરમી મરુંરે ! તારો આવાલ કે જાણુ સુલસુલ ! મેની દીકરી હું તારો સાસુ ધાઉંને" આમ કહી વીલર પાછી ચાંદણને ચાંપીને વલગવા નતી હતી, પણ આ વખતે ચાંદણે સાને ધધને એક આંચકો એવો લગા વયે કે વીલર એક ગમડો પાછને જમીન રોસત થઈ અને તેના નાકની નસકીરી કુટી ગઈ જેમાથી કીરખળ અને તપકીરીઆ બે ભેલા રંગતું દોહી નીકળવા લાગું.

આ સરોપાવથી વીલર તદન હેરત રહી. તેણીને જુસો ઉઠવ્યો અને તે બોલી કે "કુતલી, મારા દીકરાનાં ધર મા અને આણું માન આપેકે ?"

"દીકરો ?" ચાંદણે અમરતીથી પુછ્યું "તારો દીકરો ? રાંડ તું કાકણ દેખું તારે તારો દીકરો તો જીત હોવો નેધએ."

"હા ! મારો દીકરો, દીકરો, મારો કોરો રૂપીઆનો દીકરો, દોરાખળ."

દોરાખળ નામથી દોલો ચોલખાયો નહી, પણ જરે વીલરે દોલો નામ કહયું કે ચાંદણને ચેતી લેતાં શું વાર ?

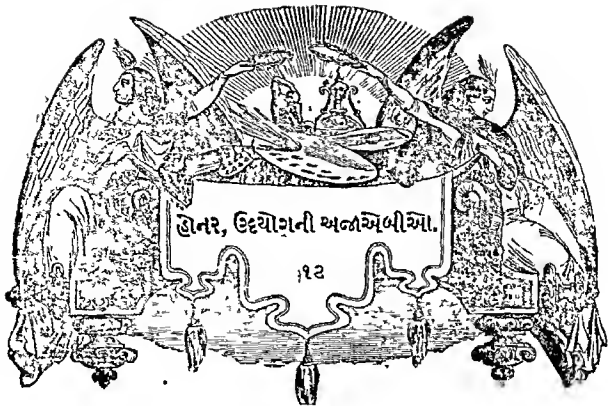
"મારો દીકરો દોલો કાંઈ છે ? આ તેનું ધર છે, આ રૂંદ ધર છે, પણ મારો દીકરો કાંઈ છે ?"

"એ જીવીમા તારો દીકરો બીકરો કોઈ હીઆં નથી, આ કાંઈ તેનું ધર નથી, ને તુમી હીઆંથી બાહાર નીકલ."

"કાંએ વાર ? તું કોણ ચાપ ?"

"હું આખા હાથ ધગની ધર ધનીઆણી ધાઉં"

આમ કહી ખુની ચાંદણે વીલરને એક દોસી મારયો. વીલરે "દીકરા દોલા, દીકરા દોલા" કરી જીમો મારી, પણ "રૂપી લાવ દેખાડું" એટલું બોલી ચાંદણે પોતાની સામુને મોમીમાંથી પકડી બાહાર કાઢાડી અને પોતાના જુપડાંનું બારણું પાછું બંધ કરી લીધું.

છા પો.

કાગળની અભ્યર્ચના ઉપરથી આપણે છાપાની અભ્યર્ચના ઉપર આવીએ છઈએ. કાગળને છાપા સાથે મેટલા સંબંધ છે કે જાને કાગળ બનાવાના હોનરને છાપવાના હોનરથી જુદા પાડી શકાય નહીં. છાપાખાનાપી કાગળના કારખાનાને મોટી ગતી ચલી છે.

છાપવાની શોધ યદ્યે તે કાગળનો ખપ જાગ્યો. ધણું ખરું કાગળ ને બને છે તે છાપવાના કામમાં ખપે છે. છાપવાના કાગળ જુદાં બને છે, તે બનાવાના મોટાં કારખાનાંમાં જુદાં છે. લખવાના કરતાં છાપવાના કાગળ વધારે જાપે છે.

ઝાટે ચાલો, વાંચનારી મેહેનો, હવે આપણે છાપાની અભ્યર્ચના અભ્યર્ચનાને એકઠી કરીએ તથા તપાસીએ. છાપાની અભ્યર્ચના ગ્રામ્ય અમારી પોતાની અભ્યર્ચના તમને સમજાવીશું ! પણ છાપાની અભ્યર્ચનાને મોટી છે, અને તેના ઉપર પણ એ તરણ બે કો રોકવા પડવાના છે.

છાપાની અભ્યર્ચના તરોહ તરોહી છે. છાપાની શોધ, તેની તવારીખ, તેની બનાવટ, તેની ગોઠવણી, તેની છપામણી, તેની સહી લગાડામણી, છાપા ચંતરોની કળા, રંગોની નેખવણી, ઇસ્ટીરીઓ રાઇન, સીલા છાપા, તેનો દીખાં છાપા સાથે સંબંધ, ઇતિહાસી સઘલી કીરીયા અભ્યર્ચનાથી ભરપૂર છે.

પેહલાં છાપાની થોડીક તવારીખના અભ્યર્ચનાની શોધ કરીએ. છાપાનો હોનર પુરાતન વખતનો છે. હાલ નો છાપાનો હોનર વરીક ઘણાં વરણ ધપાં ચાલે છે. આજ પાંચ સદીના જુનો એ હોનર છે. પણ પાંચ સદી એ તેના તરેહવાર મુદારો અને ફેરફારો નેપા છે. હીઆં

મુધી કે આજના વખતનો ને છાપો, તે આગળ વખત નો છાપ નથી, આગળ છાપ જુદી તરોહાંના હતા.

પેહલાં તે આ વાત અભ્યર્ચના નેવી છે કે તે વખત પછે આજમુધીમાં છાપવાના હોનરની આટલી મદતી કળા થવા છતાં, તેમાં કારીગર અને હરીઓગી વરણાએ સઘલી મેહેનત લીધી છે અને સઘણો મુદારો કર્યો છે. નામકીત વીઠવાંના, પંડીતો, ફીલસૂફો, નેઓને છાપાએ સઘણી મોટાં લાલ દીધો છે, તેઓ એ હોનરમાં કસો ભાગ લઈ ગયા નથી !

હાલ એકેક અખશરનો એકેક છાપ છુટો છુટો છે. પણ ૧૫ મી સદીમાં તેમ નહીં હતું. લાકડાંના એકેક મોટા લાખાની ઉપર સઘણા અખશરો, લીટીની લીટીઓ, કોતરોને તે ઉપર સહી લગાડી છાપતા હતા. તે વખતનું છાપવાનું હાલ આપણા બધાંઓ કોર છપાવે છે, તેના ને પુનું હતું. એક આપણું ફીલ્ડ દરએક લખાણને ઝાટે હતું.

એજ પરમાણું આપણા દીખા ઉપર ચીતરો કોરીને છાપ તા હતા. તે ચીતરો જાતર બેજ જાતરના હતાં. એક ધરમ સંબંધી પીકચરો હતાં, બીજાં રમવાના પાના ઉપર એ હોનર લાગે હતાં. ચીતરો કોતરતાં વળી, તેમનાં દીખાં ઉપર અખશરોની લીટીઓ કોરાવા લાગી, અને ચીતરો તથા તેમના બેઆનો એકેક દીખાં છપાવા લાગ્યાં.

આ પરમાણું દીખા કોતરવાનો આધાર થયું ! શાના નપુના ઉપરથી કોતરતા હતા ? એક નજી એક આપણે સે ચીતરો આપવા લખતા, પછે તે સફાને કોતરવાના લાકડાં ઉપર વલગાવતા, તેથી તે ચીતર અથવા લખાણ તે લાકડા ઉપર બેસી જતું, અને પછે તે ઉપરના ચીતર ઇઆ અખશરો પરમાણું આપણે સફા કોરીને તેનું એક દીખું બનાવતા હતા.

એ ઉપરથી ચીતરની ખુબી ઇઆ કોતરવા અખશરની

ખીલતાં દીસવાલામાં કે તેના હજીતે પેહેલ જીનથી તે વેહેવાઈને ખરણ પાખવાનો વીચાર વરીક કરવા લાગી !

આ અમશુભ ખબરથી વીલરની રીત ભાંત સઘલી ફેરવાઈ ગઈ. પરજાદાર વેહેવાઈ, પરજીદાર વડુ, પરજાદાર દીકરો સરના એઆલથીજ વીલર ગોધા પરજાદાર થઈ ગઈ. પરજાદાર થવાની તેની ઉમેદતો પકી થઈ અને એ ઉમેદ થઈ એટલે તે પાર પડવા આંગળઅ પરજાદારનીધે કે તે દોલકાલ કરવા લાગી !

તે માલવા હાલવામાં વધારે લેહેકો કરવા લાગી તથા વાતચીતમાં મોઢાંઆએની પદે મરોરથી 'ડોકુ' હાંલીવવા લાગી. પોતામાં આ ફેરફાર આ દોલકાલુએ એટલો નજ દી કરી નેજથો કે પડોસી બીમાના દેખતાં, તેના બેઠાં બેઠાં તેને તે માલમ પડી આવશે અને તે મનમાં સમજ ગયા. પણ વળી નરાવારમાં તો વીલરની વાત વધારે બેહેકી. તેણીએ કાંઈ વાત ઉપરથી પોતાના પડોસી ભીખાને ધમકાવી પકાડીને "આપણે ગરીબ ખાણુક થઈને એવી લાંબી પટપટ નહીં કરીએ" એમ તાણુ મારવા લાગી.

અંતે બીમારો પડોસી વીલર આંગળથી તેણીના ખોરાં દોલ વીરો ઘણા ખરાબ વીચાર લઈને તથા તેણીની નીચાં માલ ઉપર ધીકાર બતાવીને ઉઠી ગયા.

પરજાદાર વેહેવાઈના એઆલમાં ગરીબ પડોસીના કોની પણ વીલરે દરકાર કીધી નહી. આ ગરીબ પડોસીના વધારી તે એવ વધારે ખુશી થઈ અને પોતાના માતખર વેહેવાઈ પાસે નવાને હવે નજદીથી તથાપાર થઈ.

તેણીએ પોતાના ઉંચાંબા ઉંચાં પોશાક પેહેરે—જે પીડી ધીધમની સારી કરતાં વધારે નહી હોત; અને પોતાની ખતરીજ રતનને સઘલી ખુશ ખબરથી વાંકેક કરી તથા થરસાંબવાનું તેને સોંપીને વીલર એકદમ બાહે નવા સાઈ નીકલી પડી.

હીજા પહેલના ધર તરફ આવતાં વીલરને આસરે બે તરણ કલાક લાગ્યા અને દોલાની ખબર કાઢાડતાં ગામમાં નેનેમી પુછતી તે દોલાના સારાં નસીબની વાત કહેતાં હતાં.

દોલાને તેની મંડાલ બાપડીએ રાતના કાંઈ કેઠાંણે પાડોણે તેની બીમાર આ ગામડીઆએને કસી ખબર નહી હતી. તેમ્ને સઘલા નજી એ ભાએગસાલી નવાને પોતાના નવા મકાનમાં પોતાની શુંદર એરત સાથ મોલ કરતો કારતા હતા અને બારે વીલરે જાણુયું કે હીજા પહેલ દોલાને નડું ધર મંડાળી આપયું છે, તારે પહેલ વેહેલી તે તે જીહુપડી તરફ ગઈ.

જીહુપડાંનું ખારણું બંધ હતું. તેના ધણી દોલાને આ હર કાઢાડી ને બોલે ધણી વેહેલો મોગો અંદર ભરાયેલા હતા, તે રાતનું રસક માલમ નહી પડે એટલા મારે સહવાર પડતાંબ બાહર નીકલી ગયેલા હતા અને સહવારના બારે હીજના માણસે મારે પાણી વગેરે કરવા આવ્યાં, તારે મોરતી માંદણે એવું નજાણું કે તેના ધણી દોલા કાંઈ કામે ગયો છે એટલે રાતની જાસતીના કોઈને કાંઈ એઆલ પણ નહી હતો.

એ પરમાણે માંદણ ખારણું ઢાંકીને ઝપડાંની અંદર રહેલી હતી, તેવામાં વીલરે જઈને ખારણું યોકયું અને આંદણે તે ઉંધાડયું.

અંદર દાખલ થતાંજ વીલર પોતાની ઘરેણા ગાંઠમાં કહેરી કરી વેહેલી વડુ માંદણને વલગી પડી તથા પોતાના હાથમાં મળજીત કોરી તલે ચાંપવા બાદ તેણીને આવરણુ લેવા લાગી તથા સેકેડો કુવા દેવા લાગી. "એ ! હું ! મારે મારી લજી ! જવતી રહેજે મરું ! એ ! તારો નેજા પરથી આવરણુ જાહેર ! મારી ઘેર સોભત પુતરીરે મરું ! મારા દીકરાની આંખની જોતરે મરું !" ઈતીઆદી, ઈતીઆદી.

માંદણ પેહેલાંતો કાંઈ સમજ શકી નહી કે આ કોણ છે, અને શું મતલબ ધરાવે છે. વીલરે તેને એકદમ કોરી કરીને એટલી દાખી હતી કે ગોધા માંદણની છાતી મેસી ગઈ હોય તેમ દમ બંધાઈ ગયો હતો અને તેના વલી વીલરના તપકીથી ભરેલાં નાકે, તથા તે નાક પોતાના કપડાં વડે નુછવાથી વીલરના સઘલા પોશાકને લાગેલી તપકીરે, સઘલા તપકીરે તપકીરે વાસ કરી મેળી માંદણને ખુબ જીંગલાવી હતી.

તારે વીલરના હાથમાંથી છુટતાં માંદણનું પેહેલું કામતો નરા દમ ખાવાનું, પછે મોરાઈ ગયેલાં માલ સમારવાનું અને પછે પોતાના નવાં કપડાંને લાગેલી સઘલી તપકીરે અંજોરી કાઢવાનું હતું. એટલું કરવાને પુરતો વખત મળે તેટલાં તેણીએ વીલરને મીજાનથી પુછ્યું કે "દોલો, તુને હીઆં કોણે મોલવેલી ?"

"એ તારો સાદ પરથી મરું ! તારો આવાળ કે જાણુ જીલજીલ ! મેની દીકરી હું તારી સાચુ યાદગી" આમ કહી વીલર પાછો માંદણને માંધીને વલગવા નતી હતી, પણ આ વખતે માંદણે સામે ધઈને એક આંમકો એવો લગાવેલો કે વીલર એક ગમડો પાછને નમીને હોસત થઈ અને તેના નાકની નસકોરી કુટી ગઈ જેમાંથી કીરમજ અને તપકીરોઆ બે ભેલા રંગતું દોહડી નીકલવા લાગ્યું.

આ સરોપાવથી વીલર તદન હેરાત રહી. તેણીને શું સો ઉપજ્યો અને તે મોલો કે "ફકતી, મારા દીકરાના ધરમાં અને આણું માન આપેકે ?"

"દીકરો !" માંદણે અમરતોથી પુછ્યું "તારો દીકરો ? રાંડ તું દાકણુ દેખું તારે તારો દીકરો તો જીત હોયો નેજાએ."

"હા ! મારો દીકરો, દીકરો, મારો કંરોર રૂપીઆનો દીકરો, દોરામજી."

દોરામજી નામથી દોલો મોલખાઓ નહી, પણ બારે વીલરે દોલો નામ કહણું કે માંદણને મેતી લેતાં શું વાર ?

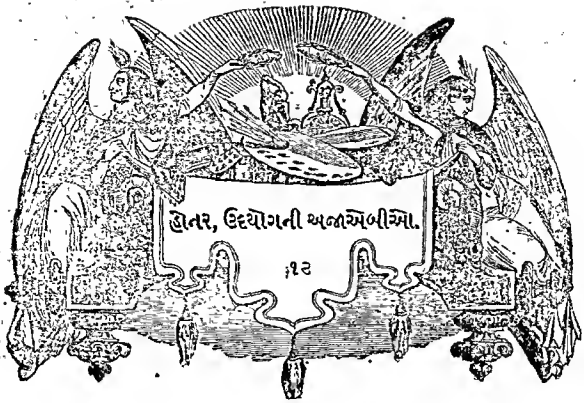
"મારો દીકરો દોલો કાંઈ છે ? આ તેનું ઘર છે, મારું ઘર છે, પણ મારો દીકરો કાંઈ છે ?"

"એ જીદીયા તારો દીકરો બીકરો કોઈ હીઆં નથી, આ કાંઈ તેનું ઘર નથી, ને તું બી હીઆંથી બાહાર નીકલ."

"કાંમે વાડે ? તું કોણુ થાય ?"

"હું આખા હાથ પગની ધર ધનીઆણી યાદ" આમ કહી ખુની માંદણે વીલરને એક હેસો માર્યો.

વીલરે "દીકરા દોલા, દીકરા દોલા" કરી જુઓ મારી, પણ "દોહો લાવ દેખાડું" એટલું મોલી માંદણે પોતાની સાચુને મોલીમાંથી પકડી બાહાર કાઢાડી અને પોતાના જીહુપડાંનું બારણું યાદું બંધ કરી લીધું.

છા પાં.

કાગળની અભ્યસેવીઓ ઉપરથી આપણુ છાપાની અભ્યસેવીઓ ઉપર આવોએ છપાએ, કાગળને છાપા સાથે એટલો સંબંધ છે કે જાને કાગળ બનાવાના હોનરને છાપવાના હોનરથી જુદો, પાડી શકાય નહીં. છાપાખાનાથી કાગળના કારખાનાને મોટી ગતી મળી છે.

છાપવાની શોધ યદુ તે કાગળનો અપ જગમો. યદુ 'અર' કાગળ ને બને છે તે છાપવાના કાગળના અપે છે. છાપવાના કાગળ જુદાં બને છે; તે બનાવાના મોટાં કારખાનાંમાં જુદાં છે. લખવાના કારખાનાં છાપવાના કારખાનાંમાં જુદાં છે.

માટે આલો, વાંચનારી મેળેનો, હવે આપણુ છાપાની અભ્યસેવીઓને એકઠી કરીએ તથા તપાસીએ. છાપાની અભ્યસેવી શોધા અખારી પોતાની અભ્યસેવી તખને સમજાવીશું! પણ છાપાની અભ્યસેવીઓ મોટી છે, અને તેના ઉપર પણ બે તરણુ અધિકારી રોકવા પડવાના છે.

છાપાની અભ્યસેવીઓ તથા હ તરફની છે. છાપાની શોધ, તેની તવારીખ, તેની બનાવટ, તેની ગોઠવણી, તેની છપામણી, તેની સહી લગડામણી, છાપા ચંતરોની કળા, રંગોની મેળવણી, ઇસ્ટીરીઓ ટાઇપ, સીલા છાપા, તેના દીમાં છાપા સાથે સંબંધ, ઇતિવાસી સપ્તથી કીરીયા અભ્યસેવીઓની ભરપુર છે.

પેહેલાં છાપાની શોધીક તવારીખના અભ્યસેવીઓની શોધ કરીએ. છાપાનો હોનર પુરાતન વખતનો છે. હાલ નો છાપાનો હોનર વટીક ઘણાં વરણ ઘણાં આંચે. આખર પાંચ સદીનો જુનો એ હોનર છે. પણ પાંચ સદી એ તેમાં તરફવાર સુધારો અને ફેરફારો જોવાયે. હીઆં

સુધી કે આખરના વખતનો ને છાપો, તે આગળા વખત નો છાપ નથી, આગળા છાપા જુદી તરફનો હતા.

પેહેલાં તે આ વાત અભ્યસેવી નેવી છે કે તે વખત પછે આખરસુધીમાં છાપવાના હોનરની આટલી ચલતી કળા થવા છતાં, તેમાં કારીગર અને ઉદ્યોગી વરણે સપ્તથી મેળેન લીધી છે અને સપ્તથી સુધારો કરાયે, નામાંકીત વીદવાનો, પંડીતો, ફીલસૂફી, નિષ્ણાને છાપાએ સહી મોટો લાભ કીધો છે, તેઓ એ હોનરમાં કસો ભાગ લઈ ગયા નથી!

હાલ એકેક અખારોને એકેક છાપ છુટી છુટી છે. પણ ૧૫ મી સદીમાં તેમ નહીં હતું. લાકડાંના એક જ મોટા લાખાની ઉપર સપ્તથી અખારો, લીટીની લીટીઓ, કોતરોને તે ઉપર સહી લગાડી છાપતા હતા. તે વખતનું છાપવાનું હાલ આપણા બધાંએ કોર છપાવે છે, તેના ને હું હતું. એક આખું દીણું દરએક લખાણને માટે હતું.

એજ પરમાણે આખાં દીમાં ઉપર ચીતરો કોરીને છાપ તા હતા. તે ચીતરો માતર બેજ જતના હતાં. એક ધરમ સંબંધી પોકચરો હતાં, બીજાં રખવાના પાના ઉપર એ હોનર લાગે હતા. ચીતરો કોતરતાં વળી, તેમના દીમાં ઉપર અખારોની લીટીઓ કોરાવા લાગી, અને ચીતરો તથા તેમના બેઆનો એક જ દીમાંથી છપાવા લાગ્યાં.

આ પરમાણે દીમાં કોતરવાનો આધાર થયું! શાના નમુના ઉપરથી કોતરતા હતા? એક જ એક આખો સ રો ચીતરો અથવા લખતા, પછે તે સફાને કોતરવાનાં લા કડાં ઉપર વરણાતા, તેથી તે ચીતર અથવા લખાણ તે લા કડાં ઉપર મેસી જતું, અને પછે તે ઉપરના ચીતર અથવા અખારો પરમાણે આખો સફા કોરીને તેનું એક દીણું બનાવતા હતા.

એ કાગળો ચીતરની સુધી ઇઆર કોતરેલા અખારોની

શોભા, લખનાર અથવા ચીતરનારના હાથ પરમાણે હતી. લખનાર ને મરોશથી અખશરો લખતાં તેવાન મરોશના અખશરો ડીખાં ઉપર કોરાતા. દુકામાં તે ડીખું લખનાર અથવા ચીતરનારની આગેદુમ નકલ હતી.

લાકડાં ઉપર કોતરતીને છાપવા ("હુઝ એનગરેવીગ") ના હોનરની ઉત્પત્તિ ઉપલાંના હતી. એના ચોક્કસ વખત નોંધાયેલો નથી, પણ ઘણાખરા એવું માને છે કે લાકડાં ઉપર કોરેલાં ટીખાંથી છાપેલાં સસતાં ચીતરો ૧૫ મી સદીમાં નરમની તથા ઇટલી દેશ મધે વેચાતાં હતાં.

પણ કેટલાકો વળી એ હોનરને છેક પુરાતન જમાના ઉપર લઈ જાય છે. જુઓ શનાથો એ હોનરની નીશાન છેક પુરાતન બાબીલિયન અને આસીરીયાના શાનશાહીમાં જોઈ શકે છે. તેઓ સાબેત કરે છે કે તાશ પાનેલાં શહેરોની ઇટે ઉપર ને કાંઈ ચીતરો, લેખા વગેરે છે, તે સગું એવ પરમાણે એકેક ડીખું કોરીને છાપેલું છે ! અસ

લી જમાના એવો એક છાપો પાસેના ચીતરના આપયો છે. રોમન લોકોના ધાતુના છાપ, ને બીજા ઘણાક અખશરો કોરેલા અને ને વડે તેઓ જુદી જુદી ચીજોપર છાપ મારતા હતા, તે હજ સંગ્રહસંપાદનામાં મળી આવે છે. અલખતાં એકેક કામને માટે છાપ મારવાનું એકેક ડીખું તેમ ને જુદુ જુદુ બનાવવું પડતું હતું. વરલ્લ નામનો ના આકીત ઇટાલીઅન કવી ટોરો ઉપર નીશાન કરવા માટે તે વખતે વપરાતા છાપ વીશે લખી જાય છે.

પણ આવી રીતે એકેક મોટા ડીખાંથી કાગળના કાગળ અને ચોપડીની ચોપડીઓ છાપી શકાય. એકેક સફાનું એકેક ડીખું બનાવી, ઘણા સફાની ચોપડી સામઠી સી વાઈ શકાય. પણ પુરાતન બાબીલિયન, યુનાન અને રોમ ના તેમ નહીં બનતું તેનું કારણ એટલું જ માનવામાં આવે છે કે તે વખતે ઉપર કાગળની ઘણી તંગી હતી.

આ પરમાણે મોહાં ડીખાંઓ ઉપરથી ચોપડીઓ છાપવાની કલા યુરોપમાં પેહેલ વેહેલી વેનીસ ખાતે દાખલ થઈ, પણ કેટલે કે વીનીશીઅનના પોતાની એ કળા નહીં હતી. તે વખતે વેનીસનાં વેપાર આખી દુનીયાં સાથે ધીકતા હતા અને વેનીશીઅન પરદેશથી એ કળા લાવવા હતા.

તે દેશ—ઘણી કળાકૃતિ, ઘણા હોનરો, ઘણા ઉદ્યોગનું પાલણું—એવો દેશ હતું. ડ્યુ હેડ અને બીજા નામી આ મીશનરીઓ કેટલે કે ખરીસડી સનેની પમાસ વરણ આગમ્ય કોરેલાં મોટાં ટીખાંએ કરી છાપવાના હોનર અંચ લ મીનાં લોકો જાણતા હતા.

મીનાંઓમાં આજ સુધી આખાંને આખાં ડીખાંથી છાપવાને એ હોનર આવે છે. એક બારીક અને પતલાં કાગળ ઉપર લખીને તે કંઈ જ નાના એક લાકડાં ઉપર વલગવી દીએ છે, અને પછે કાગળ ઉપર તે હરફ અથવા ચીતર

વલગવા પછે તેટલી જગા રાખી, આસપાસની જગા કોરી કાઢે છે. લાકડાંની જગાએ આગળ તેઓ કીતરના ડીખાં વાપરતા હતા.

કે હરફ અથવા ચીતરના જેટલી જગાને આસપાસની જગાને જોરે મીધી કાઢાડે છે તારે શાહીધી છાપતાં સફેદ ભોંય ઉપર કાળા ચીતર અથવા હરફ છાપાય છે. પણ વળી મીનાંઓ અખશર અથવા ચીતર નેટું મીધી કાઢાડી બાકીની જગા રહેવા દેય છે, તારે કાલી ભોંય ઉપર સફેદ છાપાય છે, એ બંનેના નમુણા આ ચીતરોમાં આપયા છે.

આ ડીખાં ચીતરકળામાં લાગુ કરતાં, પેહેલાં રમવાના પાતામાં એ કળા ને લાગુ પડી તે પાતા ક્રાનસના રાગ દ ઠા મારલશની ગમતને માટે બનાવ્યાં હતાં, તાર પછે માણશના ચીતરો તે ડીખાં ઉપર કોરીને છાપવા માડીયાં, જેના એક નમુણા આગસનરમ આગળ મળી આવેલો છે, અને તે ઉપર ૧૪૨૩ નો સને છે. એ નમુણા અરલ સ્પેનસરને હસતક છે.

આખાં ચીતરો અને તેમની થોડી થોડી સમજ એકેક ડીખાંપર કોરીને છાપવાથી પણ થોડો ધણો કામરો થતા હતા. ને લોકો વાંચી લખી નહીં જાણતા હતા, તેમના મનમાં ચોક્કસ ચીજોના આગેદુમ ચીતરોથી એવાલ ઉતરતા હતા. ચીતરોના આખાં ઉપરોગ આપણી નીચા જોખા અને ચોપડીઓમાં આજસુધી જોરો છે.

આવી રીતે એકેક સફાના આખાં ડીખાંથી છાપેલી ચોપડીઓમાં ચોક્કસ "અલ્ફબેટોપા પાપરમ" હજ્યાને મરી બ માણસોનું ધરમ પુસતક નામની ચોપડી ઘણી ફેલાયલી હતી. તે અસડી ચોપડીઓની આજે એટલી નાબૂદ ગણાય છે કે તેમાંની એક ૩૨૫૦૦ ની તથા બીજી ૩૫૦૦ ની કીમતે વેચાઈ છે !

દર એકેક સફાનું ડીખું એકેક હાથના લખેલા સફાથી કોતરતા, તેથી આગળના વખતની તે એકેક ચોપડીના જુદા જુદા સફામાં જુદી જુદી દપના અખશરો આવી જતા હતા ! વળી એક ચોપડીમાંના હરફો તરેહવાર વલાંજો અને મરોશના હતા ! કેમકે જુદા જુદા સફા જુદા જુદા હાથે લખીને તે ઉપરથી જુદાં જુદાં ડીખાં કોરેલાં હતાં.

આગળના વખતની એવી ચોપડીઓ જાને હાથની લખેલી હોય તેવી લાગે છે. તેઓ દરએક સફાની એકેક માણુ ઉપર છાપતા અને પછવાડેની આજુ ઉપર ને ડીખાં પુરી નીકળેલાં તેને આખીને વેસાડી દેતા, અને પછે એ સફાની ખાલી ધીરોને વલગાવી દેતા.

તેથી એકજ સફા ઉપર બેહુ બાજુએ હાથે લખતું હોય એવા તે સફા લાગે છે, અને તેથી આજના સરસ પરીનરો તથા રસાએણીઓ પણ તે ચોપડી લખેલી છે !

આ છાપેલી તે શોધી કાઢાડવા માટે ઘણા શ્રમવાય છે, અને તે શોધી કાઢાડવા સાટે દવા તથા બીજી કષ્ટાઓની ખર્ચ લેવી પડે છે.

એ પરમાણુ છાપવાના હોનર અંસલથી નજીકથી છે. હાલિસતાનમાં છીટ, કાલીકા, ચુકરી, વગેરે છાપેલું કપડું છેક અસલી નજાનાથી નજીકથી છે, અને એ કે એ હોનર ખરી નવા લાગે છે, તોપણ હાલિસતાનમાં ઘણાખરા ગામડી છાપેલાં કપડાં પહેરે છે, તે ઉપરાંત આપણું નોંધ એ છે કે હાલિસતાનમાં પણ છાપવાના હોનરથી નાવાકે નહીં હતા.

તેઓ પણ એકેક ડીજી બનાવીને છાપે છે. કામજલ ઉપર છાપે, ઈલાકા કપડાં ઉપર, ચાંમડાં ઉપર, અથવા લાકડાં, એવાં ઉપર છાપ માટે તોપણ તે હોનરનો છાપાનો છે. હાલિસતાનમાં કપડાં છાપવાના હોનરથી મોટો રોજગાર ચાલે છે.

અને એ કે હાલના સાધારણ છાપાથી ઉપલો એકેક આખાં ડીઝીથી આપો. સદા છાપવાના હોનર નીકળી ગયે છે, તોપણ હવે એ મુજ-હોનર બીજા આકારમાં બન્યાં રહેવા છે. આપણે આપણા નામના સીલ (છાપ) કોરાવીએ છાપે, તેના આપણું નામ, આપો મારો, વગેરે કોટરેલા છે, અને તે સાહી લાખ વગેરેથી છાપીએ છાપે.

આમના વખતનાં સઘલાં ચીતરો ગમે એવાં મોટાં હોય તોપણ તે દરમિયાન એકન ડીજી હોય છે. કાલીકો વગેરે કાપડાં છાપવાના સાંચાઓમાં રોલરો ઉપર એકેક તરંગોનું એકેક ડીજી આપણું કોરેલું હોય છે, જે ઉપર રંગ લગાડીને કપડાંને છાપવામાં આવે છે. છાપવાના હોનરમાં ચરો એટલે મુદ્રાનો થાય, પણ જે આ મુજ હોનર તેની અગત તદન નાશ થવાની નથી.

હવે એ મુદ્રાને શું થશે ? એટલે એક સઘલા હર ફોન એક સામું ડીજી બનાવાને બદલે એકેક હરફનું એકેક છુટું ડીજી બનાવાની શોધ થઈ. આખા સંક્રાંતિ એક આપણું ડીજી કોટરવાથી ઘણો અગવડો ડાડવા લાગી. દરમિયાન નવા પુસ્તકને માટે નવા સંક્રાંતિ કોટરવા પડતા : એક ડીજી બીજા પુસ્તકમાંથી શું પણ બીજા સંક્રાંતિમાં કામ નહીં લાગતું. એ રીતે હજારો અને લખેબધ મોટાં ડીઝાં કોટરવામાં ઘણી મેહેનત, એકન વાર કામે લાગી, પછે હાલમાં રદ નાં.

એકેક અપશર એકેક ડીઝાં અગાધીતવાર કોરવા પડતો, પણ તે બીજા અપશરો સાથ ભેગો કોરેલો એટલે બીજા કામના તે નંદામો હતો. એક નાહની ચોપડીમાં એક હજાર કે ઈલાકા ખાવેલો તે એકેક હજાર વખત જાંહાં નોંધે તોંહાં કોટરવા છતાં, બીજા ચોપડીમાં તે નહીં ચાલે એવું હતું. બીજા બેલોમાં ઉપલી રીતના છાપવાનો હોનર લખવાના હોનરને વધારે ખર્ચતો હતો.

પણ એકેક સંક્રાંતિ કરતાં એકેક અપશરનું છુટું ડીજી બનાવાથી ઉપલી સઘલા અગવડ રહેવી ગઈ. એવાં નાહના છુટાં ડીઝાંથી એકન ડીજી વખતે વખત કામ લાગી શકે છે. એક સંક્રાંતિ નેટલા અપશરનો ખર્ચ હોય, તેટલા ગોઠવીને છાપી કાઢવા પછે; બીજા સંક્રાંતિ વળી પાછા તેન ગોઠવી સંક્રાંતિ.

છાપવાના હોનરના આ છુટા અપશરોના ડીઝાંની શોધ ઘણી મોટી ગણાય છે. બલકે એ શોધથીજ ખુદ આજનો છાપવાનો હોનર ધપશે ગણવામાં આવે છે. એ શોધે આ હોનરના નવો સને નાહ કરે છે. અને એક અવાજે નાનવા આવાજે છેક છાપવાના હોનરે ફનીઆમાં જે કહેવાયું કીધું છે, રેલવે અને વીનલીના તાર કરતાંથી એ હોનરના આ સીસવાદ મોટા છે, તે સઘલાની શરૂઆત એકેક છુટા હરફના ડીઝાંની શોધથી છે.

એ શોધના માત ઉપર યુરોપના ઘણા શેરોરો દાવો કરે છે. એકેક નરમનીનું હારલેમ રોહરે, બીજું ફ્રાન્સનું મેટન રોહરે છે. હારલેમમાં લારનસ કાસરના નામે એ શોધ ચાલે છે, મેટનમાં જન ફાઉસટ અને તેના નજાઈ પોટર સાકર એ શોધનો દાવો કરી ગયા છે. આવાં છુટાં ડીઝાંઓને ગોઠવીને પેટલાએ ૧૪૫૦ માં તથા બીજાએ ૧૪૫૦ માં પુસ્તકો છાપ્યાં હતાં. એવા દાવો દરવામાં આવે છે. તે બેહુ પુસ્તકો ધરમ સંબંધી હતાં, જિનાનું છે હું “મેટન બાઈબલ” ઘણું પરખેલા છે.

પણ દર હરફના એકેક છાપે બનાવાની શોધનું ખર્ચ માનતો વખતો મતથી ગટમજરગ નામના એક નરમને આપવામાં આવે છે, જેણે ૧૪૮૮ માં છાપાખાંઓમાં એ મોટા મુદ્રાનો કરવામાં રૂંદેલ મેળવી. ગટમજરગ છાપાખાંઓમાં બાપ કેડેનાપ છે. આપણે દરમિયાન ઉદ્યોગ હોનરના નામીયાં ખાજસી ધઈ ગયલા જિયા છે. ગટમજરગ છાપવાના હોનરમાં મોટી નામદારી મેળવી ગયે છે.

તેણે પોતાની જાંદગી, પોતાને સઘલા વખત અને સઘલી મેહેનત એ હોનરના મુદ્રાના ગુજારી હતી. તે મેટનમાં બનચો હતો, પણ સને ૧૪૨૪ માં સદાસમરગ ખાતે નઈ વસેો હતો. ૧૪૩૫ માં તેણે તરજુ નરમજો સાથ ભાગ કીધો, તે એવી બોલીથી કે છાપવાના હોનરની એક છુપી કલા જાહેર કરી તેઓને તદન માતબર બનાવી દેવા ! એ છુપો ભેદ છુટાં ડીઝાંઓના હતો !

આ ભાગ લાગતું લખત કરતાં, એક ભાગીયાના ધરના ગટમજરગે કારખાનું સંચાલ્યું, પણ થોડા દીવસમાં તે ભાગીયા મરી નવાથી ગટમજરગ ધરનામે અને પોતાના ભાગીયાના ભાઈ ઉપર દાવો કીધો કે મરનારના ધરના કોઈ એ આવડતું નહીં, કેમકે નો કોઈ અણજાણો આવેલો તેનો છુપો ભેદ જાહેર થાય, અને તેણે બનાવેલા ડીઝાં અથવા “ફારમ” (ધરના) કોઈ મોરો નહ.

મરીબ બીયારો ગટમજરગ ! તેણે ઉપલી “ખનાઈ” કીધા અગમચતો તેના ભાગીયાના ધરના મોરોનું ચાલી ચુક્યું હતું અને તેની છુપી કળા બીજાઓ ચેતી ગયા હતા. તેણે છુપી મેહેનતે બનાવેલાં એકેક હરફના છુટાં ડીઝાં મોરો ગયાં એટલુંજ નહીં, પણ મરનાર ભાગીયાના ભાઈએ આ કારખાના ઉપર પોતાના ભાઈના ભાગનો દાવો ઉઠાવેલો, જેથી ૧૪૩૮ માં ગટમજરગને ફ્રાન્સમાં અદલાતમાં મરું પડ્યું !

કોટરવા શાખાઓમાં ઉપરથી શામેલ થયું કે હોલતા અને છુટા છાપાઓથી પેટલ વેહેલો છાપનાર ગટમજરગ હતો, અને પોતાના ઉપલા ભાગીયાના મરજ વેળા તેણે સાકર કરનાવ્યું હતું કે ગોઠવેલાં ડીઝાંઓને છોડી નાખવા

તથા ક્રૂરમાં ભોલ નાખવા, કે એ કલા બીજતા બંધવાના નહીં આવે. ક્રૂરિઆદીનું શેવર એ આવણું કે ઉપલું ભાગ લાગનું લખત રહ થયું.

પોતાની સઘલી પુલ આ કણપામાં ખોલીને ગંઠમળ રગ પોતાના વતન નેટન ખાતે ગયા અને તાંહાં ડીખ્યાં નાવાંને હોતર નવેસરથી છુપા મલાવા લાગે. હીખ્યાં તેણે ઉપલા ફાઉસટ આગળ પોતાનો બેઠ જાહેર કીધો. ફાઉસટ એક પર્ણસાદાર ઝવેરી હતો, જેની પાસેથી પોતાનો હોતર આગળ વધારવા માટે ગંઠમળરગે નાણું લીધું અને અતી શય ઉદ્દેશ કરીને ૧૪૫૫ માં તેણે છુટાં ડીખ્યાંને ગોઠવીને ઉપલું "મેટન માઈબલ" છપાવ્યું.

ફનીઆમાં હાલનાં સરખું પેઢેલ પેઢેલું છાપેલું પુસ્તક તે હતું. તે બાહાર પાડતાં ગંઠમળરગને દસ વરશ લાગ્યાં હતાં, જે દસ વરશના તેને થણી નાસીપાસી નહી, થણી હરકતો પેલા થઈ, થણા ફુપા ખખવા પડ્યાં. તેનું એ પેઢેલ પેઢેલું પુસ્તક ૬૩૦ પાનાનું થયું, જેમાંની કેટલીક નકલો સામઝાં ઉપર છાપેલી હતી; જેની નકલો અલીન તથા પારીસના મોઢા પુસ્તકખાનાઓમાં હાલ ખળી આવેલે.

ઉપલાં આઈબલ ઉપરાંત ગંઠમળરગના ફેલ્ડાંએક બીજાં પુસ્તકો ત્રાલમ પડ્યાં, કે જે માહેલું એક પંચાંગ નેટનના પુરાતન ફકતરોમાંથી થોડાંન વરશે થયાં ખળી આ વળે છે. તે પંચાંગ ૧૪૭૭ ના શાલનું છે. હાલ જેમ છાપેલાં પુસ્તકોમાં બોધ્યે હજી, અને આગળના હાથ ના લખેલાં પુસ્તકોમાં બોધ્યે હજી, તેમ જ પંચાંગના સફાઈ ઉપર શરૂ થતા પેઢેલો હરફ મોઢા અને થણા મરો રદાર તથા સજીગારેલા બતાવવા છે.

પણ ગરીબનું નસીબન ગરીબ ! ઉપલી ભારી મેહનતે પુસ્તકો કાઢાડતાં, ખરમ ધારવા કરતાં વધારે થઈ ગયો, જે થી તેના ભાગીયા ઉપલા ફાઉસટે તેના ઉપર ક્રૂરિઆદી માડવાથી બીચારા ગંઠમળરગને માટી રકમ કાઢી આપવી પડી અને એ નામીયા છાપગર બીચારે બીચારે થઈ ગયો. પણ તેલવાંબીજ વલયું નહી. ફાઉસટે દેવાંના પેઢામાં આપ્યું કારખાનું જ્યત કીધું અને પોતે છાપગરનો ધંધો મલાવા લાગે.

થોડા વખતના કાગળના તાવને તાવ છપાઈને બાહાર પડતા બેઠને લોકો એટલાંતો અમરત થયાં કે થણા વરસે સુધી ફાઉસટ, ડાકટર ફાસટસને નામે, એક જાહેર તરીકે એળખાવા લાગે. ગંઠમળરગ બીચારો નાસીપાસ થઈ ભસાઈ મેઠો ! તેને ૧૪૬૫ માં સરકાર તરફથી એક પેનશ ન મળ્યું, પણ તે એટલો નીરાસ થઈ ગયો, કે જ્યાં વરશ તે પેનશન વટીક ભોગવવા પામશે નહીં અને તારપછે તરણ વરશના મરણ પામશે ! અફસોસ !!

તોપણ ગંઠમળરગનું નામ અમર થઈ ગયું છે. ફની આંખો ખરો ફનીઆઈ મુરખી ગોપા તે થઈ ગયો છે. અરૂં સવાળ તેણે કીધું છે, કેમકે તેની આ શોધથી તમામ સુધારો, તમામ ફેળવણી, તમામ આપાદી, તમામ સુખ છે.

આ શોધ પેઢેલાં છુપી રહી હતી. પણ એ રીત છુટા હરફોના ડીખ્યાંને હાલવાના મોઢા ફાપરા નવલી જાહેર થયા અને ૧૫૦૦ નું શાય શરૂ થવા આગમ્યતો આખાં યુરોપમાં છાપાખાનાઓ ફેલાઈ છાપવાનો

હોમર એટલો નવલી ફેલાવો પામે છે, કે તેની બરોબરનો ફેલાવો બીજા કોઈ હોતરનો નથી.

હાલેમ અને સ્ટરાસબરગ શેરોરોના છાપાખાનાં પેઢેલ વેહેલાં નીકલ્યાં અને તે ઉપલી શોધ થવા પછે એટલાં નવલી, કે છાપવાના હોતરને નવેમ આપવાનરના દાવો પણ એ શેરોરો રજૂ કરે છે. તાંહાંથી એ હોતર ૧૪૬૬ માં રોમ ગયો, અને ઈંગ્લેન્ડ રોમન અખશરોના ડીખ્યાં પેઢેલ વેહેલાં તે વખતથી બનવા લાગ્યાં.

તારપછે ગાડીક અખશરોના ડીખ્યાં પાડવાના આ વખત, કે જે ઉપરથી ઈંગ્લેન્ડ "બાલક લેટર" (કાલા અખશરો) નીકળ્યા છે. પેઢેલ વેહેલાં યુનાની અખશરોના ડીખ્યાં સને ૧૪૭૬ માં બન્યાં પણ તે બતાવાંના માન ઉપર વેનીસ, મીલાન, તથા ફ્લારન્સ એ તરફે ઇટાલીઅન શેરોરો દાવો કરે છે, અને કોલુના દાવો ખરો છે, તે માલમ થઈ ગયું નથી.

હીબરૂ અખશરનાં પેઢેલ વેહેલાં ડીખ્યાં સને ૧૪૮૨ માં બતાવ્યાં. જેથી ખરીસટી ધરમ પુસ્તકો હીબરૂ ભાશાના છપાવા લાગ્યાં. તે પેઢેલ વેહેલાં મીલાનના નીકલ્યાં. ૧૪૬૯ માં છાપવાના હોતર પારીસ મધે આવ્યો, જેની બે વરશ આગમ્ય તે હરસ ખાતે ફાઈબ થયો હતો. ઈશીયા દેશમાં નવલીક એક સદી પછે ઇઆને સને ૧૫૬૦ માં છાપવાના હોતર ફાઈબ થયો. ઈંગ્લેન્ડમાં જે ઇટાલીક અખશરો ફેલાય છે તેના ડીખ્યાં પેઢેલ વેહેલાં ૧૪૬૬ ના શાલમાં વેનીશ શેરૂર મધે એક રોમને બતાવ્યાં.

ઈગ્લંડના સાધારણ દંત કથા પરમાણુ આ છાપે સને ૧૪૭૧ માં ફાઈબ થયો. કાકસ્ટન નામનો લંડનનો એક કાપડીયા યુરોપમાં યુસાફરી કરી આવવા પછે, તેણે પોતાનું છાપાખાનું સંચાલ્યું. તેને થણા તવગર લોકોના દેહો હતો અને તેનું છાપખાનું વેસ્ટમીનસ્ટર આબીની દેવલખાન કાઢાડયું હતું. ઉપલાં કરતાં માર પાંચ વરશમાં ગમમની ઈંગ્લંડમાં છાપેલી ચોપડોઓ પછવાડેથી મળી આવી છે, તેથી ઉપલા પેઢેલો સને ખોટો કરે છે.

હીફસતાંનમાં આ છાપો ગોપા આજ કાલનો છે. તે ને ફાઈબ થવાને માટે એક સદી થઈ છે. જુનશતીમાં પેઢેલ વેહેલો છાપો બતાવેના આસરે ૬૦ વરશ થયાં છે.

એક દુષ્પદ્યએક હવાલ.

થોડાએક વરસની વાત ઉપર મીસ બલાનડી નામની એક સ્ત્રીની તપાસ થઈ હતી તેના હવાલ નીચે પરમાણુ આપવામાં આવીયો છે. આ સ્ત્રી થણી યુબયુરત તથા સતર વરસની કુમારી હતી. તેણીએ એક બલાન સાથે પરણવાની મરજ દેખાડી, પણ તે મરદ તેના માપની અમરથી દોલત એ તેને મલે રોમ તેની સાથ લગન કરવાં એવો તેના દેહાવ જાહેર કીધો. આ ઉપરથી આ કન્યાએ પોતાને તથા પોતાના હવે પછી યનાર થણીના વીચાર પોતાના બાપને બજાવીયો. બાપે સાફ ના કહી અને નવાનીકે કે જાહેરથી મારી ઘાટીમાં પરાણુએ તોંહાંસુધી હું, તેને શખસ સાથે પરણવા દેનાર નથી અને એક દમડી

બી આપનાર નથી. આ વેળા આ ડોકરી ચુપ રહી અને એક તામેદાર ખમાં જરુ ડાલ ધાલીયું. એક માસ પછી તેના બાપ એક દાહડો એતરમાં ગયો તેની પાછલ આ ડોકરી હાથમાં એક કોલાડી લઈને ગઈ અને તે વડે તેને મારી નાખ્યો અને તેની પાસ પોતાના ભાઈના છુટ મુકી માં અને મુગી મુગી ઘરમાં આવી. યોડોવાર રહીને કામ ધારે એતરમાં આપા તેઓએ પોતાના સેડની યુવેલી લાસ દીડી. ગામમાં પોકારો થઈ રહ્યો. સીપાઈ તથા ડાકરો આવીયા અને તપાસ કરતાં માલમ પડ્યું કે ખુનીના છુટ તેની પડોસમાં પડેલાં મલીપાછે આ ઉપરથી તે છુટ કોણ નાછે તેની તલાસ થઈ અને છેલે મરનાના કમનસીબ પણ નીરશય પંદર વરસના ગમ્મટ દીકરા ઉપર તેનું ખુન કરવા નો વાંક લાયુ પાડીયો. આ બચારાની તપાસ થઈ અને નીયાયાધીસે તેને કાંસી દેવાનો હુકમ કીધો. આ સબલું થયું તાંહાંસુધી પેલી કઠર ડોકરી ચુપકીરી પકડી બેસી રહી છેલે સઘલી દોલત તેણીને મલી. પછી પોતાના પેલા દીકર દાર આગવ પોતાની મરજ કરીને તેણે જાહેર કીધો પણ આ વખતે પેલા રાખસે જલાવયું કે જીનો ભાઈ ખુનને સાડ કાંસી ગયો તેની સાથ હું મારા લગન કપી કરનાર નથી. આ સાંભલવાંન તેની શો અવસથા થઈ હશે તેનો તમેજાન વી ચાર કરો. જીનો હાથ મેલવવા તેને આપું મહા પાપી કામ કીધું, અને પોતાના વાહાલા ભાઈને વગર ધુનાએ કાંસી ભવા દીધો. તેન ધણીએ છેલે તેને ધીકારથી દુર કીધો તારે તેના મનમાં કેવા વીચારો આવીયા હશે. આ દીન થી તે ખાટલે પડી અને રીબી રીબી દસ માસ કાલીયા. છેલે મરતી વખતે પાદરી આગલ આ બનાવનું પધાસીત બધાં કીધું.

મેહિનો, આ ઉપર લખેલા હેવાલ ઉપર તમે જોશો કે વગર પેટ ફેલાએક મેથુના છવે ગયાછે. આ ઉપરથી બોપ ખજે છે જીવોને કાંસી દેવામાં આવેછે તેવા સઘલાન ધુનેગાર નહી હશે. જાહાં લગી એક ખુની પોતાની મેજે પોતાનો ધુનાલ જાહેર ન કરે તાંહાં લગી એમ ન પારવું કે તે ખરેખરો અપરાધીછે. આવા કષોત ધતાં અટકાવવાનો ઉપાય ને તમારાથી બનતો હોયતો તમારા વા હાલા ધણીએને જલાવે કે તેઓ પોતાથી બની શકવું હોયતો કાંઈ કરે. આવા બનાવોને અટકાવવાનો એકજ ઉપાય ફેલાએકોને સુલપેછે તે એમ છે કે ખુનને બદલે કાંસી દેવો નહી. હુમના સામેત ધણેછે કે જે દેશમાંથી કાંસીની સજ કારી નાખીછે તાંહાં બીજા દેશ કરતાં એ ધા ખુન પાયછે.

પારસીનું નામ પેસતનજા હતું. આ કુટુંબે મુંબઈ કોઈ વાર જાયું ન હતું તથા હીયાં થતી તરેહવાર ગમત મેલવી ન હતી તેથી આ દાંડણે તે સરવે મેળવવાની છંછા રાખી હતું.

આ વખતે ફેલાએક પારસી ભવાનો ગારારોડ દીએ ટરમાં એક વખણપેલો નાટક કરતા હતા તે જોવા ભવાની પેસતનજાની મરજ થઈ. આ સાડ તેણે માર બાકસની દીકરી આગમજથી ખરીદી અને ઘર નઈ સરવેને જલાવ્યું કે આજ રાતે નાટક જોવા જવુંછે માટે સાત વાગે તથવાર થઈ. પણ હજુર તો વખત હતો, એછેલે તે વખતે માર વાગીયા હતા, તેથી પવનચકી તરફ ફરવા ભવા સાડ પોતે એખલા નીકલયા. ચાલતાં ચાલતાં વીચાર આપો કે આઈસકરીમ ખાવું, તેથી એક આઈસકરીમ વાળાની દુકાંને ગયા. તાંહાં એક ગલાસ ખાધું તે ઘણું સવાદ લાયુ તેથી બીજું ખાધું. પછી પછસા આપવા સાડ પોતાના ગલાસના ગનવામાં હાત નાખીયો, કારણ કે સઘલી યોજ ગનવામાં મુકવાની તેને દેવ હતી. ગનવામાં તો કાંઈ મ લે નહી તેથી તેવન ઘનરાપા; અને કુકાંનદારને કહ્યું કે મારી પોકેટ છુક ગનવામાંથી ચોરાઈછે. આ વખત સરવેને ઘણી કમાની થતી હતી તેથી માર કે આડ આનાં સાડ કાંઈ બડબડ નહી, તેમ આ આઈસવાલાએ કહ્યું કે "જાઓ, પછી આપી નજી." પેસતનજા પછેના પડી ગયા કારણ કે તેમને લાયું કે આ આઈસવાલો અને કોઈ કમારો ગણતો હશે, પણ ઘરાકની ગરદો હોવાથી મારા સાથ કાંઈ ગડબડ કરતો નથી. મુગા મુગા તાંહાંથી બાહેર નીકલયા અને રસતામાં એક પારસી મલયા તેને પુછીયું કે નજી ક્યાં કાંઈ કોનસ્ટેબલ રહેછે ? તે બલા આદમીએ પુછીયું કે "ભાઈ કોનસ્ટેબલને સા સાડ પુછોછે ? તમે તો કાંઈ નવતરા ભવા દેખાવોછો. શું તમારું કાંઈ જવું રહ્યુંછે ? કે શું તમને કાંઈએ મારીયાછે ?" પેસતનજાએ જવાબ આપીયો કે મારી પોકેટ છુક ગનવામાંથી ચોરાઈછે તે સાડ તેને ખબર કરવા માગ્યું. આ ઉપરથી તે પારસી પોતાની સાથ કોનસ્ટેબલને તાંહાં પેસતનજાને લઈ ગયો. પેસતનજાએ જલાવ્યું કે મારી પોકેટ છુકમાં સાંસાની પાંચ નોરો તથા બીજું કાંઈ પરચુરજ તથા આજ રાતના ધનાર નાટકની માર દીકરીછે જીના નંબર ૭ થી ૧૦ છે. તે સાથ મારા નાખના કારણેછે. સઘલી ખબર કોનસ્ટેબલે નોધી લીધી, પછી પેસતનજા પેલા પારસીનો ઉપકાર માની ઘર ગયા.

કોનસ્ટેબલે પોતાના એક વીસવાયુ સીપાઈને હુકમ કીધો કે છુપા જોનાસે નાટકશાળાના દરવાજા આગલ ઉપુ રહેવું અને એક મીડી નાટક કરનાર રોલીના મેનેજર જે ગની આપી જમાં એવું લખીયું કે આ મારા સીપાઈને પુરતો મદદ કરવી અને ૭ થી ૧૦ મુકીની નંબરની બોક્સ ની દીકરી જે ધણી લઈ આવે તેને પકડી આ સીપાઈને સવાધીન કરવો.

રાતના આકેનો અમલ ધણે કે એક ભુરમ નાટકશાળાના પાછલા ભાગપરથી બોક્સમાં જલાવ્યું તાંહાં આવી ઉઠી. કોહાની તે વખતે બીડ હતી તેથી આ ભુરમપર કોઈને જાણ નહી. એ મારીમાં પેસતનજા ત

આજનું કાંમ કાલ ઉપર રાખતાનાં

એક રચુજા વાત:

જારે ચેરસાહનો વખત હતો અને લોકો બાહેર ગામ થી મુંબઈમાં હુશતી દોલત લેવા તથા મોન મજ મરવા આવતાં હતાં, તારે એક પારસી ગરહસમ પોતાની મા, મે રેત તથા બાપડી સાથ પુછીયો મુંબઈમાં આવશે હતા. આ

થા તેમનું કુટુંબ હતું. પેશતનજીએ પોતાની મા, બેહુન તથા ધણીઆંનીને અંદર દાખલ કીધાં, પછી દીકરીઠી કાઠીને બારણાપર ને શખસ ઉભો હતો તેને આપી. પેલા માણસે ઇશારત કીધી કે પેલા સીપાઈ ને છુપા લેખાસમાં તાંહાં ઉભો હતો તેણે પેસતનજીનો હાત પકડ્યો અને કયું કે “નીચે આવો” પેસતનજી યુગા યુગા નીચે ગયા, તાંહાં એક બીજી કાનસરેબલ હતો તેની આગળ સરવે જ હર કીધું તથા પેલી ચીકી ને મેનેજર જોગની આપી હતી તેપણ પેલા નાટક કરનારના મેનેજરે કાનસરેબલને દેખાડી. આ ઉપરથી પેલા કાનસરેબલે પેસતનજીના આડા લેવા કયું, તરત તેમના ગળવામાં હાથ નાખવામાં આવીયો અને એક પોકેટબુક પેલા સીપાઈએ બાહર કાઢી. તે તપાસતાં સોસાની પાંચ નોટો તથા બીજી કાંઈ પરચુરન અને તેમના નામના કારડો નીકળીયા. આ વખતે લોકોનાં તાંહાં બીડ થઈ હતી તેઓ સરવે પેસતનજી તરફ જોઈ મોઝવા લાગા કે કાકતો બહુ પંચી માલમ પડેછે. પેસતનજીએ પેલા કાનસરેબલને જણાવ્યું કે આ પોકેટ બુક, પરસા તથા કારડો મારા પોતાના છે, પણ તે કોઈએ માન્યું નહીં અને પેશતનજીને ચોક્કીમાં લઈ નવાનો હુકમ કીધો. મેનેજરે પેશતનજીના કુટુંબને કયું કે તમારી દીકરીઠી નથી, વાસ તે તમારે બાહરે નવું અધવા તેઓ પાસ કાંઈ પરસા હોય તો તે આપવા જેથી તેઓને ખેસવા હોવામાં આવશે.

બેહુન—મારા પેસતનજીએ તમને દીકરીઠી આપી કે નહીં? તેવણ પાસ ચાર દીકરીઠી છે.

મેનેજર—તે માર દીકરીઠી ચોરવા સાડું તેવણ ઉપર અપરાધ મુકવામાં આવીઓછે અને ચોક્કીમાં લઈ ગયાછે.

મા—માએ! થું મારા દીકરાને ચોક્કીમાં લઈ ગયા? વાએ, વાએ! તું મરેરે સુવો કાનસરેબલનો યતો. ઓ માએરે! ઓ પેસતનજી રે! મારો જીવ કાઢી નાખું.

એમ કહી તેણીએ ગોધીઆડું કરી યુકીયું અને જે વો ન જાણતા હતા તેમને પણ જાણાવ્યું, સરવેની નજર આ તરણ ચોરતોપર દીકવા લાગી.

આ પરમાણે મોકસમાં ગોધીઆડું ધાણે એટલાં બાહર થું થયું તે જોઈએ. પેસતનજીને ચોક્કીમાં લઈ નવાનો હુકમ થયો તેવાનું તેમના આંકા ગગડી ગયાં, કારણ કે તેમને કોઈ જોખમનું ન હતું કે તે એમના સાડું મેનીન કરે. યુગે મોટાહેડે પેશતનજી સીપાઈ સાથ ચાલીઆ અને તે દાદગર ઉપર ભરોસો રાખીયો, પણ આ તેમની ચુપકીદીથી સરવે લોકોએ એવું વીચાર્યું કે તેવણ ખરેખર ચોર છે.

ભોગભોગે એવું બન્યું કે પેલા પેહલો કાનસરેબલ, જેની આગળ પેસતનજીએ ફરીઆદ કીધી હતી, તે તાંહાં આવી પુગો, તેની આગળ પેસતનજીએ પોતાપર યુનરેલી સંઘલી હુકીકત કહી સંભલાવી અને કહ્યું કે તમને ખજર કહી મારે ઘેર ગયો, તાંહાં માહરો પાકેટબુક મને મળી, પણ વખત થયો રહેવાના સમયથી મેં એવું કારણ કે સહવારના તોમને ખજર કરીએ એમ કરી હું તથા માહ કુટુંબ આ નાટક જેવા આવેબ્યાં અને આનનું કાંમ કાઢ ઉપર રાખવાથી આવી રીતે મારી ફજ્તી થઈ. આ સાંભલી કોનસરેબલ તથા બીજા લોકો જેવાએ આ હુકીકત સાંભલી તેઓ પેટ ફરી હસવા લાગ્યાં: છેલે તેવણને પેલા મેનેજર

તેમની મા, બેહુન તથા ધણીઆંની આગલ લાવી બેસાડયા. નાટક જોઈ ખુશ થયા અને છેલીવારે જાહેર નવાનો વખત થયો તારે સરવે લોકો આ બચારો પાસ આવી તેમની જોખમણ પુછવા લાગા અને કેટલાંએક સહીપણ થયાં. આ વાત પેસતનજીએ પોતાના શેડરમાંથી સરવે આગળ કીધી જેથી તેઓ પણ આ આંધરે બેહુર કુટાવાની વાતપર હસવા લાગ્યાં.

અનન્ય જેવી ઉંઘ.

લોરેનના આહુનજી મારલસનો વૈદ મોશીઉ બેરેડી એક અનન્ય રીતની ઉંઘ કાઢાડનાર ચોરતની નીચે પરમાણે બીના આપેછે.

સેન્ટ ગાલેનનંનાં પાઠરોને તાંહાં એલીઝાબેથ એલર નંધામતની એક મન્યુત અને તંદરોસત બાંધાની ચોરત આકરી હતી. ૧૭૩૮ માં તેણીની છતરીસ વરસની ઉંમરે દાહડે દાહડે તે ઘણું બેચેન અને ઉદાસી થતી ગઈ. એન વરસમાં આગસ્ટ મહીનામાં તે એક વખત ઉંઘાઈ તે ગમે એટલી ઉડાડીઆની તબવીબ કરીઆ છતાં માર દાહડે પોતાની મેળે ઉંઘમાંથી ઉડી, તે ઉંઘમાંથી ફરેગ થયા બાદ જો કે પોતાનું સમય કામકામ સરેસતા યુગલ કરતી હતી તોપણ તે વધુ બેચેન અને ઉદાસ થવા લાગી અને તોપાર પછી પાછી છ સાત દાહડાને આંતરે ફરીથી ઉંઘાઈ તે બરોબર અટાર કલાકે ઉડી. એમ કરતાં વળીયા છી તે સરેસતા માફક ઉંઘાવા લાગી પણ પંદર વચમાં ગીઆં કે પાછી તે સવારના (પાછલી રાતના) તણ કલાકથી સુવા લાગી તે રાતના આઠ નવ વાગે ઉડતી હતી. તોપાર પછી વળી એક બીજી વરસ વચમાં ગયા બાદ એટલે ૧૭૫૪ માં તે આખા માર માર મહીના સુધી ઉંઘ કાઢતી હતી. જેમ તે ઘણું સુધી સુતી હતી તેમ એક વખત ૧૭૪૮ માં ન્યારે તેને દર તરણ તરણ દાહડે તાહડીયા તાવ આવતો હતો તોપારે તે લાગત તરણ અઠવાડીયાં સુધી સુતલગ સુતીતી નહી. ૧૭૫૫ માં એમ જરેડી એક વાહાડકાપ જાણનાર ડાક્ટરને પોતાની સાથે લઈ તેણીને જોવા આવીઓ. તેઓએ તેણીની નાડી તપાસી તે તદન મરામત હતી; પછી તેણીના હાથ, પગ, માંસ, ગમે એટલું ઉંચકી જોયું પણ ઉંચકાયું નહીં અને ભારે પથર જેવું લાગીઉં. તોપાર પછી તે વૈદ તેણીના કાનમાં નેટલી મોટાદેથી જીમ મરાઈ તેમ જીમ મારી; તોપાર પછી મં સમાંથી હાડકાંને લાગે તે ખીસાણે સોપ ભોકી, તોપાર પછી “સ્પીરિટ એફ વાઈન” માં બોલેલું એક બળતું ઓયડું તેણીના નાખ આગલ ફરીઉં તોપણ તેથી પેલીની ઉંઘમાં ફરી ખલલ પડી નહી, અને આઠ કલાક પછી ઉંઘમાંથી ઉડી શારી રીતે પેટ ભરી ખાઈને પોતાના કંતાવાના કાંમે વલગી. તારપછી ફરીથી એક વખતે તે ઉંઘાઈ તોપાર તેણીને મારમારીને લોહીથી અંજરતી કીધી. બીજ વખતે તેણીની પીઠે મધ ચોપરી ઉપર મધમાખના મરકા મરાવીઆ અને એક વખત તેણીના નાખના ખાંચામાંથી ખીલા ભોકીઆ પણ તે ફમાંથી આએ બીમારી થ

ર કરસી વ્યસર નહી થઈ હતી. આ ઉપાયો તે વૈદ્યોએ આ બીચારીનું દરદ સાફ કરવાને માટે નહી પણ પોતાની વ્યવસ્થામાં રમત કરવાને ખાતર લીધા હતા, પણ તે ઘણા સમય હોવા છતાં તે બાધને સજાગરી કરવામાં તેવો ફાવેઆ નહી તેથી તેઓને વધારે વ્યવસ્થા ઉપજતી હતી.

જાડી ચાંચડીના જાનવરો.

૫—ઝેબરા-રોગ.

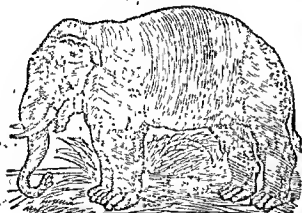

આ જાનવર દેખાવમાં ખચરને મળતું છે, પણ તેના આંગ પર કાળા પટા હોય છે. એનું રેહવાનું કંઠાણું ફક્તીય આફ્રીકાના પાહાડી સુલક છે. એ શુંદર પ્રાણી મન્યુષ્ય અને જડકી પછ પલાઈ શકતું નથી. એના અવાજ ડાક (પોરટ) ના બચુગલ જેવો છે; અને રોલામાં શાયે ફરી ને ચરે છે.

૬—કવામાં.

ઝંખરાના કરતાં થોડાને વધારે મળતું પ્રાણી આ એક આપણા ભોંડાને અનન્ન છે. એની ગરદનપરના બાળ મુરા રંગના અને આંદરથી શફે પટા હોય છે. પુછડું અને પગ શફે હોય છે. એના અવાજ કુતરાના ભસવાને મ થતા આવે છે. ન્યાં ઝેબરા વચે છે તેમ પ્રાંતનું એ વતની છે તોપણ ઝંખરાના જેટલું એ જીલ્લો નથી.

૭—હાથી.

થોડાની જાતના પ્રાણીઓ વીશે તમે આગલ વાંચણ પણ હવે આપણે શક્યો મોટા પ્રાણીથી આગલ ચાલીએ. પરમેસવરે આ ફનીયામાં જે જે પ્રાણીઓ પેદા કર્યાં તેઓમાં હાથી સહીયો મોટું પરાણી છે. જના બલ, હીમત, અને અકલ લીધે ઘણી વાંતો કદાચ તમારા વાંચવામાં આવી હશે. હાથીની બે જાત છે. એક હાંડસતાની અને બીજી ને આફ્રીકન. કેટલે કે મોટામાં મોટા હાથી લંકાના છે, જેની ઉંચાઈ કેટલીક વાર સોલ ફીટ હોય છે; હાથીનું મધ પગ કદ આડથી બાર ફીટ થઈ છે, દસથી તેર ફીટ લાંબા, અને વજનમાં ૫૦૦૦ થી તે ૯૦૦૦ રતલ યાપ છે. તેનાં કદ પરમાણે જતાં તેનું માથું ઘણું નાથલું છે અને બોપ

રીમાં ખાડા હોવાથી તે હલકું છે, તેમજ તેની આંખ પણ નાથલી અને ખુચકારક ચલકતી છે, પણ કાંન પાહલા ને આપણા નચારીનાં કાંઈકાંચો ગીત ગાય છે તેમ—

“એનાં શુપરાં જેવા કાંન, લાખા લાખાંચાં.”

લાંબા અને મોટા છે. હાથીને બે મોટા બાહાર નીકલેલા કાંત હોય છે જેને આપણે હાથીકાંત કહીએ છીએ. સહી મોટા હાથીકાંત એમસાદરડામ નામના શેડરમાં વેચાયે છે તેનું વજન તરુણો પચાસ રતલ હતું. આ રાખશી પ્રાણીના આખા આંગ કરતાં વખાણવા લાયક એના શરીરના ભાગ નાખને બદલે ચુકાવલી શું છે. તેના નેડરની માફક બે નલોચા છે. કેટલે કે તે નલોના બારીક કાંતાઓ આ લીધા હજારથી ઓળાં નથી. આ શુંદર હાથીને એક હાથીની માફક કાંમ આવે છે. તેથી તે શક્યો ભારી બોલે ઉડાવે છે, તેમજ એક સોપ કે ઠાંચણી પણ ઉપાડે છે, ગાંડા ઉડાવે છે, દરવાજા ઉધાર લાંક કરે છે, તેથી તેનો ખોરાક મોહાંમાં લે છે, આડે જડયુધથી ઉમેડી નાખે છે અને પાણી ભરીને જ્યારે ખુશીમાં આવે ત્યારે ઉડાવે અથવા પીંચે છે, નહીતો નાહા એ છે અને તેમાંથી અજાએબ જેવા કરનાએની માફક અવાજ કાઢાડે છે. તેની ગરદન ટુકી પણ મન્યુષ્ય અને હાંડ જડ હોય છે. પગને પાંચ પાંચ આંગળાં હોય છે પણ તેની ઉપર ચાંચડી આવીને ગરક ગયલાં હોય છે માટે તેના નખ ને બાહાર નીકળે છે તેથી લાભ મળે છે. પુછડું ટુંકું પણ છેડે જરા કાંટા જેવા બાળના જીમ્મણે હોય છે. ચાંચડી કડણ, કરચલી વચેલી, વગર બાળની, અને પીકપરથી આશરે એક ઈંચથી બીજી જાડી હોય છે. હાથી કદાચ જ શફે મલી આવે છે અને બરમા તથા શાપામના કોઈની લાગમ ના એ મા વગર ડાળના શફે હાથી વરશોખાના જેવા મલી આવે તો તેને એક જેડેલમા રાખે છે. તેની ચાકરીમાં તેને ખોરાક આપવા ઘણા માણસો રહે છે. શુના રૂપાના વરખ ચડાવે તો અનાજ શુનેરી ખુમચામાં તેને માટે આવે છે, અને તેને એક બાદશાહ તરીકે ખેતામ આપતી વખતે માણસ જાતના ભોગ આપવાને અને ખોરાકની દર રાખ્યા વગર માણસનું લોહી તેવર વરશાડાને ચુકતા નથી !

હાથી શવભાવે ઘણાજ રાંક, દાદાપણવાળો અને ગરીબ છે. શુંધવાની અને ચાંલકવાની શકતી ઘણી તીક્ષ્ણ છે. ગાયણ જેવા ખુદાઈ રાગથી અને કુલના મખવાશથી તે ખુશી યાપે છે. જંગમી હાલતમાં પણ હાથી જીવનનસાઈ વાળે છે. હાથી રોમાંમાં વચે છે; શક્યો જોરાવર હોય તે શરદારી બોગવે છે. રોમાંની વચે જ્યાં અને આદાઓ રહે છે. જંગળના મોરાં દરખતોના પાળો અને સુગીયાં હાથીના ખોરાક છે; પરમેસવરનું મોટું દાદાપણ આ છે. આનું મોટું પ્રાણી ને માસ-હારી (વાશ વડના જીવ) પેદા કરી શકે છે તે કેટલું બધું કર થઈ પડે તે વાડ ! તેને મોડાઈ અને એક જાતના ચોખાના દાડ ઘણા ગમે છે. હાથીની માદને (માણસની માફક) આગળ પગ આગળ ધાન હોય છે જેના તેના બચાં ધાવે છે. બીજાં પ્રાણીને પાછલા પગ આગળ હોય છે. હાથીને પકડવાની તરેવાર રીત છે, જેમાં ઘણું કરીને તેને લુપ્તથી અને તેના જાતલાઈ કેળવાયેલ હાથીઓ મારીને વસ કરે છે.

થા રસતાઓ વરસાદના એક આપટા પછીતા નાના તથા મોટા દેડકાઓથી ઉગાઈ જાય છે. આ દેડકાઓ એટલા જ ધા હોય છે કે જ્યાં વરસાદ આવીયાની આગમન એક પછી દેખાતો ન હોતો ત્યાં તો હાંઈ રસત આલતોં ખાલુસેના પહેલગ આવે છે એટલુજ નહીં પણ કેટલાકતોં એવું કહે છે કે દેડકાઓને વરસાદ સાથ ભેંપ ઉપર પડતાં તેઓએ જોયા છે. અસંલના મુદરતી તવારીખ જાણુનારોઓમાં પરખીયાત થયેલા ધીયો ફરેસટસે પણ આ વાતને રોકે આપીયો છે. આ ઉપરથી એવું માલમ પડે છે કે આવા ખતાવોં મુદરતમાં કદા નહી હોય પણ ખાલુસેના ભેજાંમાં થણુ ઠસેલા હતા. ધીયો ફરેસટસ તથા બીજાઓના મગમગા આ વાત ઉતરી હોય તેમાં કાંઈ શક નહીં કારણ કે તેના કેટલાંએક કારણો છે જે આ દેડકોએ આપવાથી થણુ લગમન થાય તેથી માડી વાળીએ છીએ. સીનાર રેડીએ આ આસખાન માંથી પડેલા નવા દેડકાઓને કાપીને તપાસીયા છે; અને તે ઉપરથી એવું માલમ પડીયું છે કે તેઓની હોજરીમાં કેટલાંએક અરથો જરેલા પાંડો માલમ પડીયો છે. આ વાત તેણે પોતાનાં જાતબાઈઓને જણાવી અને પુછીયું કે આ સખાન થું એવું ખાપાલું છે કે આ દેડકાઓના સાડ નવો પાંડો પણ ત્યાં ઉગાડે છે કે ને આ પરાણીના પેટમાં દીડા મા આવે છે !

ફરેસટમાં ખાછલીના વરસાદ વીસે ભોલવામાં આવે છે. આવો ખતાવ એકવાર પેરીસથી થોડેએક ફરના ગામમાં જ નીચે હોતો. જ્યાં રાતના વાગેડું થયું હતું, જ્યો મોટાં મોટાં ગાડો જડમુલથી ઉખડી ગયાં, તથા ઘરો પડી ગયાં હતાં. આવી આકૃત પછી આખા ગામમાં રસતે રસતે માછલી માછલીઓ ધઈ રહી હતી, જેના વાસતે એવું તેઓએ ધારયું કે એતો આસખાન ઉપરથી પડી છે. પણ કેટલાંએક શીઆના તથા સ્ત્રીઓએ આ ખતાવનું કારણ જીજ્ઞસ આપીયું. કહે છે કે એ શોડેરની પડોસમાં એક મોટું તલાવ શોડેરની સપાટીથી કેટલીએક ઉંચાઈએ આવેલું હતું જેમાં પુશાકલ માછલીઓ હતી. આ તલાવમાં નું પાણી પેલા વટોલીઆથી ઘસડાઈ ગયું અને તેમાંની મોટી માછલીઓ ત્યાંની ખાલી જગા ઉપર રહી ગઈ અને નાની પેલાં પાણી સાથ મોઢાલાઓમાં ઘસડાઈ આવી. ક.

વીક્ટર ઈમાન્યુએલ.

ફ્રાન્સના અરનાર કમનસીખ શાનશાહો નેપોલીઅનના રાજકુવારી જોડીયાઓ, તેના ભાઈખંધ રાજ્યો તથા શાનશાહો, તેના કુટુંબીઓ અને તેના શરીકો જે સરવેના ચીતરો અને હેવાલો પેદરે આપણે જોઈ ગયાં છઈએ, તેઓ મા જે ઈટલીના રાજ વીક્ટર ઈમાન્યુએલનું નામ નહીં વધારીએતો એ હેવાલ સમગ્રજગત ગણાય નહીં. વીક્ટર ઈમાન્યુએલની જીવનગીએ નેપોલીઅનની જીવનગી ઉપર ઘણી અસરો ચલાવેલી છે, અને તેમજ નેપોલીઅનના ઘરે વીક્ટર ઈમાન્યુએલને પણ ઘણી તરેહથી અસરો કરેલી છે. તેઓ એકવાર ફ્રાન્સની હકથી મગધા તો બીજવાર ફ્રેંચ અને કુસંધીના ખેઆલથી દબેલા છે. વીક્ટર ઈમાન્યુએલની

સરજત અને હાલતે નેપોલીઅનને લાંબી મુદત સુધી ચીંતા તુરં શમેલો છે અને નેપોલીઅનની ચાલચલણે વીક્ટર ઈમાન્યુએલને કાંઈ ખુશી તો કાંઈ ગમી, કાંઈ ઉલટ તો કાંઈ ના નહીં પેદા કરેલી છે. નેપોલીઅનના ગયા એક નેપોલીયાની તસવીર પાસેના સડા ઉપર આપી છે, અને તેની જીંદગીના જાણવાનેગ વડતાંતરું હુક તતવ વાંચનારી બાંનુઓની જ છુને મારે હેડલ ઉતારીએ છઈએ.

ઈટલીના મોટાં રાજો આ રાજો વીક્ટર ઈમાન્યુએલ પરથમ માતર સારડીનીયાના નાહનાં ટાપુને રાજ હોતો. કારસીકાનું જે ફ્રેંચ ટાપુ યુરોપની દખ્ખીણે વખણાવા નેપોલીઅન પોતાપારની જનમજુમી તરીકે જણાવ્યું છે, તેની પડોશમાં આ રાજનું અસલ રાજ હોવાથી હું નેપોલીઅન અને વીક્ટર ઈમાન્યુએલ એવા બાપ જ પાવાના વખતથી પાર પડોશીના સંબંધ ધરાવે છે. વીક્ટર ઈમાન્યુએલ સને ૧૮૨૦ માં સારડીનીયા ખાતે જનમ્યો હતો. તેનો બાપ રાજો ચારલસ આલબરટ હતો અને તેની મા રાંછી ફેરેસા તે ટસકનીના ગર્વડ યુક ફરડી નાંડની દીકરી હતી. મયપણથીજ વીક્ટરને પુત્રની વીદી આ હોનરોની તથા લયકરી કેળવણી મળી હતી અને ૧૮૪૨ માં આસટરીયાની આરમ્ ડમેસ આડીગેડ સાથ તેનાં લગન થયાં હતાં. તેણે લગન પછે પણ ઘણાં વરસ સુધી પોતાના બાપની હુબખાતીના મુખ તથા લાલ જોવા થી તથા બાપના હાથ તલે લડાઈ અને રાજ વીદીઆને અનુભવ મેળવવાથીજ તે આને આવો ક્તેહમંદ થયો હોય કે આખાં ઈટલીનું એક રાજ થવા પછે તેના પહેલ વેહેલા રાજ દાખલ એ તખ્તનશીન થયો છે.

૧૮૪૮ ના શાલમાં વીક્ટર ઈમાન્યુએલ સેવેએના યુક તરીકે પોતાના બાપની સાથે લડાઈના મેદાનમાં ઉતર્યો હતો અને મોટાઈ તથા નિવારની લડાઈઓમાં તે આ સટરીઅને સામે ઘણી જાહાકુરીથી લડયો હતો. પણ તે લડાઈઓથી સારડીનીયાનું કાંઈ વલયું નહીં અને તેને બીજે દીને વીક્ટરના બાપ ચારલસ આલબરટે પોતાનું તાજ ઉતારવાના રાજનામાં ઉપર સહી કરી આપી. આ સીક સંતથી વીક્ટર ઈમાન્યુએલે હારી ખાધી નહી. તેણે જીવ કટર ઈમાન્યુએલ ર જે” એવાં નામથી પોતાના બાપની ગાદીના વારસ તરીકે પોતાને જાહેર કીધો, અને આસટરીઅને સામે પોતાની લડાઈ જારી રાખી. તેના બાપે રાજ છોડયું તારે આ જવાન શાહાજાદાની પકડ ખખર કોઈને નહીં હતી. ફક્ત એક આકાશી મીજલ, અજો શેકારી, અને રાજના ઉતાવળથી નવા ફેરકાર કરનારી રોલીના મોટા મુદઈ તરીકેજ લોકો તેને ઓલખતા હતા. બાપની સીકસત છતાં તેણે લડાઈ જારી રાખી અને જે કે પુરતો ક્તેહમંદ નહીં તોપણ બાપ કરતાં તે વધારે ક્તેહમંદ નીવડ્યો. ૧૮૪૯ ના આગસ્ટ મહીનામાં તેણે આસટરીયા સાથ મુલેહ કીધી અને સારડીનીયાના રાજ તરીકે રાજની ગાદી ઉપર તે સહીસલામત આવી બેઠો.

હવે રાજ લીધા પછે પોતા સંબંધી આગલા વસવ સા તેણે સલાહ મોટા પાડયા. સુધારા પાછલ તેણે ઘણી મહેનત ચલાવી. તેણે રેલવેઓ દાખલ કીધા, ઈંગલંડ સાથ વેપારના કોલકારો કીધા, ખુદા વેપારના ધારા મ

વીક્ટર હમાનયુએલ.

લાવયા. જીનોઆના રાજા બલ્લો કીધાથી જીનરલ હે
લા મારેશાને મોકલીને તેણે તે બલ્લો બેસાડી કીધા, અને
ને પછે પોતાની માપાણ તમા દેશહીતકારી રાજનીતીથી તાં
હાંના લેકીને પછુ તેણે એટલા ગેમાર મેળવેણ કે તેના હુ
શમને પાડે તેના દેસતર થયા, તેના એ બધા શુભની હ
જી મુખી તરફ ધાપે અને સમજવાનું સેહેલ છે કે ઈટ
લીના જીર્ણ જીર્ણ રાજ્યોએ પોતપોતાના રાજ્યોને હાંકી
કાઢાડી વીકટર ઈમાન્યુએલને રાજ દાખલ પસંદ કરેણે,
તારે તેના બધા શુભ, ઈનસાફ અને સારી રાજનીતી સી
વાએ આપું નવાઈ જીવું, જાન તેને મળી શકેન નહીં.

૧૮૫૪-૫૫ ની રૂશિયાન સાથની મોટી લડાઈમાં
રૂશિયાનની સામે ઈંગ્લેન્ડે તથા ફ્રેન્સે વીકટર ઈમાન્યુ
એલની મદદ હતી. તેણે ૧૦૦૦૦ માણસોનું એક બાહા
ફર લશકર એકસ પીએમની મદદે મોકલ્યું હતું, કે જેની
સરદારી ઉપલાન જીનરલ મારેશાને આપી હતી અને જે
લશકરે કરીમીયાની લડાઈમાં ઘણી દલેરી બતાવી હતી. એ
લડાઈ ચાલતી હતી તેવામાં જ ૧૮૫૫ માં આ રાજનીતી મા
આપડી, અને લાઈ મરજી પાંચપા તથા ચોતે પછુ તાવથી
મરતાં મરતાં બચી ગયો, જે પછે હુવા ફેરફાર કરવા માટે
તે ફ્રાન્સ અને ઈંગ્લેન્ડ ફરવા ગયો અને તે દેશો ખાતે
બારી ધામધુમે સાથ તેને આદર સતકાર કરવામાં આવ્યો.
નામદાર રાંછીએ તેને ખેતાયો અને યાંનો મેટ આવપયા,
જે મુસાફરીના મોડાક મહીના ગુજારી તે પાછો પોતાના રા
જ્યો આવ્યો.

આ સંઘળા હીમાનના પોતાના જીના દુશમન આસ
ટરીયા સાથ વીકટર ઈમાન્યુએલને પાંચરે ચાલવું નહીં હતું
અને ૧૮૫૯ માં પાછો કજીઓ વધી પડ્યો. પારમાનું
પરગણું આસટરીયાએ તેને આપી દેવા માગ્યું, પણ તે એ
ની ચારે કે વીકટર ઈમાન્યુએલે રાજ સમાને કાઢાડી મે
ળવી, પણ આ રાજ્યને તે માગણીને ધીકાર સાથ
ના પાડી. તે વખતથી આસટરીયા સાથ તેને કચરાયણું
આવયા કરવું હતું, પણ હવે ૧૮૫૯ માં તેણે પોતાની રાજ
સભામાં જાહેર કીધું કે તોફાન માથે આવવડું છે. તાર પ
છે તેના પરમાન કાંઈટ કેટુરે આસટરીયા સામેની સંઘળી
ફરીઆરે છાપી જાહેર કીધી. અને આગળા એક અંકમાં
આસટરીયાની તે વખતની મોટાઈ સમજાવી છે. તે વખત
ઉપર આસટરીયા સહી મોટી શાનશાહીત ગણાતી હતી.
પરૂરીયાતો તદન નજીવું હતું અને ફ્રાન્સ પણ તે વેલા
જીવું દમવાણું ગણાવું નહીં હતું, કેમકે મરના જીવ નેપો
લીઆન માતર હ સાત વરશનો શાનશાહી ગાદી ઉપર આવ
વેણો હતો.

આસટરીયા જેવાં એક મોટાં રાજની સામે સારડીની
આંના નાહુના ટાપુને રાજી ઉપર કહ્યું તેમ એકવાર માણું
ઉત્કળા બાદ વળી બીજવાર માણું ઉત્કળા નીકળેલા, માટે
આપણું યુરોપ અચરત થવા લાગું. આ લડાઈ અટકાવને
ઈંગ્લેન્ડે ઘણીબી કોરોશ કીધી, પણ તે ફેલટ. આસટરીયાએ
આપણાં સારડીનીયાને હાથીઆર જોડવાને હુકમ કીધો, પ
છુ પાછવાએ આ પેમાનને ધીકારી કાઢાડ્યો. આ ઉપ
રથી એકદમ આસટરીયાન લશકર ઈટલીમાં સારડીનીયા
ને તાપિનાં સુલક ઉપર કુચ કરી આવ્યું. એ વખતે ફ

રાન્સના મરનાર શાનશાહી વીકટર ઈમાન્યુએલને મદદ
આપી. ફ્રાન્સની ગાદી લીધા પછે તેની આ બીજી
મોટી લડાઈ હતી, કે જેમાં ફ્રાન્સની કોરતો વધારવાને
લોખ પુરો પાડવાની. તેને તક મલી. એ લડાઈમાં શાન
શાહી આસટરીયાન અને રાજી વીકટર ઈમાન્યુએલ પોતે
લશકરોની સરદારી લઈ ગયા, અને મોટો બેલો, પાલેસટરો,
મેજેનટા તથા સોલફરનીઓની મોટી લડાઈએ જેમાં ઉ
પલા બેહુ રાજ્યો હાબર હતા, તેમાં આસટરીયાને પુરતી
સીકસ્ટ આપી, તેને મુઝેહ કરવાની ફરજ પાડી.

એ અને અગત કરીને સોલફરનીઓની લડાઈથી
આસટરીયાને સેતારો પેહેલ વેઢેલા અસત પામ્યો અને
ને પોલીઅન તથા વીકટર ઈમાન્યુએલને સેતારો ચરતો
ધયો. પણ તાર પછે ઈટલી ખાતે બનેલા બનાવોમાં વી
કટર ઈમાન્યુએલની સહી મોટી કોરતો સોનેરી હરે
નોપાઈ રહેશે. ઈટલીનું પુરાન અને જોહાંલાલી ભ
રેણું રાજ કેટું પડી માણું છે, તે એ દેશને લગતા આગળા
હેવાલોમાં અમે વીસતારીને નજીવેણું છે. એ પડી ભાગ
વાનું કારણ એકે ઈટલી નાહુના નાહુના ભાગોમાં વેંદેઆ
ઈ ગયલું હતું, જીલ જીલ ભાગ ઉપર જીલ જીલ ધણી
રાજ યઈ મેણ હતો અને તેઓ મણી મેદાલી તથા અનીતી
ચલાવતા હતા. એ સઘળાં નાહુનાં રાજ્યોને કાઢાડી ના
ખી ઈટલીનું આપણું એક રાજ કરવું એ ઈટલીઆનો
મોટો લોભ હતો. તે લોભ વીકટર ઈમાન્યુએલ પુરો પા
ડ્યો છે અને તેથી આખી જંગનીની જીતમાં પુરો પાડ
યો છે. તેનું બેઆંન કરી આ વડતાં આવડું સમાપત
કરીયું.

છેક ૧૮૫૨ થી વીકટર ઈમાન્યુએલ રોમના પોપના
શત્રુ જ્યો હતો. પરમજીના હાથમાં રાજદુવારી સંતા
રાખવાને તે પછી વીરૂ હતો. અલખતાં એનું ઘણું માન
નામાંકીત કાંઈટ કેટુરને ધટે છે, કે જેનું નામ આપણું ઈટ
લી મોટાં માંન સાથ યાદ કરે છે. તેની શાહાઈથી વીકટર
ઈમાન્યુએલે પોતાના રાજ માટેલી ઘણી ધરમ સંમંધી ભી
લકતોને નપત કીધી તથા વેચી નાખી, કેળવણીખાતાં ઉપ
થી પાદરીઓને કાણુ કાંડી નાખ્યો, તથા પાદરીઓના ધ
ણાક એકલેટા હક છીણવી લીધા. આ ચાલથી રોમના
વડા પોપ સાહેબે બહા યઈ એ રાજને નાત બાહાર મેળ
યો !! પણ તેથી ઈટલીના મુખારા ઉપર તે વધારે મન્યુત થ
યો. ૧૮૫૬ માં પારીસ ખાતે મોટાં રાજવાળાં એકની સભા
પછ, તાંહાં ઈટલીની માઠી હાલત વીધે કાંઈટ કેટુરે એક કોમની
દસ્તાવેજ વીકટર ઈમાન્યુએલ તરફથી રજુ કીધો. આ સંઘળા
નું પરોનામ એ નીપજીવું કે સવતંત્ર થવાને જીસો આ
ખી ઈટલીમાં ફેલાયો અને થોડા વખતમાં પરોતપરોત બલ
યો શરૂ થયો.

આ વખતે મુરો મારોઆલી બાહર નીકળેલો. રાજ
મંડળીમાં કેટુર, તેમ લડાઈના મેદાનમાં મારોઆલી ઉત્કે
રણી કરવા લાગો. તે જાંહાં પગ મુકતાં તાંહાં લોકો ઉભાં
ધંતાં અને પોતાના રાજને હાંકી કાઢાડતાં. તે પવન એટ
લો નલ્લી ફેલાયો કે મારોઆલી ફરેશતો ગણવા લાગો અ
ને ઈટલીઆન લોકો તેની પુજા કરવા લાગો ! એ પરમા
જી લામરજી, નેપલસ, ટસકની, મોદેના, પારમાં વડોરે પ

રોતો સવતંત્ર થયાં, જેમાં મરનાર નેપોલીઅને બધી મદદ આપી હતી, તાર પછે વીકટર ઈમાનીયુઅલને ઈટલી બોલાવીને ગારીબોલ્ડીએ તથા લોકોએ મળીને તેને “ઈટલીના રાજા” તરીકે ઓળખાતા તખતપરીન કીધા, જાંહાંથી તેણે ફ્રાંસને આતે પામ્યેતખત બનાવયું.

હવે બીજાં એ પરાંતો સવતંત્ર થવાના રહેલાં હતાં, એક વેનીસ અને બીજું રોમ. વેનીસને ઈટલી સાંઘ જોડી નાખતાં ઘણા વરસ લાગ્યાં. તે આસેરીયાના સંવાધીનમાં હતું, જાંહાંથી તેઓ નીકળી જવાને ઘણા નાખુશ હતા. તાંહાં તો જીમ મારતા ઈટલીઅનોની તરફથી મરનાર શાનશાહ નેપોલીઅને ઘણી મેડેનન કીધી. લડાઈ અને બલવાની પછ તઈઆરીઓ તથા ફોડખાન ધઈ. પછે માતર ૧૮૬૪ માં તે શુંદર પરાંત વીકટર ઈમાન્યુઅલના તાબામાં આવ્યું.

હવે રોમ રહ્યું. પણ તાંહાંતો પોપ બાવાનું રાજ હતું ? તેવણને કેમ કાઢાડી મેળવા ? લોક સઘણ તઈઆર હતું, પણ એક અડચણ હતી. પોપને કુખ દેવાને શાન શાહ નેપોલીઅન રાજ નહીં હતો. તે જેટલે ઈટલીના સઘણ પરાંતોને સવતંત્ર કરવાને ખુશી હતો, પણ રો મનાંતો પોપના બચાવને સાડે તેણે ફરેમ લશકર રા ખેલું હતું, પણ અંદરખાનેથી તે પોપની સતાની સાં મે હતો તે આ કાંમ લડાઈથી નહીં પણ ધીરજથી કરવા માંગતો હતો, તે પારતો હતો કે તક મળે એ કાંમ ધઈ જશે. એ વીચારમાં વીકટર ઈમાન્યુઅલ પણ નેપોલીઅનને મળતો હતો. પણ ગારીબોલ્ડીને ધીરજ નહીં હતી. તે કેટલો હતો કે નેપોલીઅન ઈટલીઅનોને અમ સધો વાહુધા કરેછે. માટે સજુરી પકડવા વગર તે એકદમ નાહુધા લશકર સાથે રોમ ઉપર ચડી ગયો અને એવું બી બન્યું કે આ સુરો પેહેલવાન જેણે વીકટર ઈમાન્યુઅલ ને ઈટલીનો રાજ બનાવેલો, તેનીજ સાંમે એ રાજનું તથા ફરેમ લશકર લડવા ગયું, તેજ પેહેલવાનને તેઓએ ગોલીથી નખમી કીધી અને તેજ પેહેલવાનને બંદીવાન તરીકે કેદ પકડ્યો !

પણ ગારીબોલ્ડી જરા આક્રોશ ધયો ખરો. વીકટર ઈમાન્યુઅલે તેની ઘણા માન સાથે માવજત કરી, તેને સ મળવી, તેને ઘર મોકલયો. પણ પછે રોમને સવતંત્ર કરવાનો વખત પોતાની મેળે આવ્યો. નેપોલીઅન ફ્રાંસમાં હારયો, કે રોમના બચાવને માટે રાખેલું ફરેમ લશકર એ શેઠેરમાંથી, નીકળી ગયું અને વીકટર ઈમાન્યુઅલનું લશકર પોપનો બચાવ કરવાને બાંહીને શુખચુ શેઠેરમાં દાખલ થયું ! એ રીતે એક ટોપ ફોડવા વગર રોમ પણ વીકટર ઈમાન્યુઅલને મળ્યું, જાંહાં પોપની સતા માતર નામનીજ છે અને જાંહાં વીકટર ઈમાન્યુઅલનું રાજ શરૂ થવા માટે પોપ બાવાને મરવાની માતર ખોટી છે ! એ રીતે ઈટલી આખું સવતંત્ર થયું, અને વીકટર ઈમાન્યુઅલ એક નાહાના રાપુ ઉપરથી મોટા દેશનો રાજા થયેછે, અને તેની કીરતી ઉપરથી કોણ ના પાડશે કે તે કોઈ દાહાડે શાન શાહા થાય એટલે કેટલુંદર અને જીવંદ સેતારાનો છે ?

ચેક્સપીરીઅન જવાહરો.

મરતી વખતની ધીરજ—“તેની આખી જીંદગીમાં તે જીંદગી છોડવાના કામ નહીં છોડ્યું બીજું કંઈ નહીં હશે. તે મુખ્ય, તે એવી રીતે કે ગોપા મોહિતનો તેણે અભ્યાસ કરેલો હોય, ગોપા પોતાની પેઆરામાં પેઆરી મીનને ફેંકી દેવી તે મેદરકારપણે એક નજવી વસ્તુ ફેંકી દેવા બરાબર હોય.”

મોહિતની ધારતી—“મોહિતની ખરી સમજ તેની ધારતીમાં છે.”

કહણ દીલનું મોહિત—“મોહિત, તું તે છે કે ન રાજમોની ખુશામત નથી કરતો, જે સતાની આગળ વંકી નથી વળતો, ઈચ્છા ને જીવતાંને વાખવાખીનું નામ નહીં દેતો; પણ આપણા કામોને તેમના ખરા ખોડખાપણ બરેલા આકારમાં દેખાડી આપેછે.”

મોહિતમાં ખુશાલી—“મોહિત મારો હરખ છે. તે મોહિત, કે જેના નામથી હું ઘણીવાર બીહીતો હતો, કાંચેકે આ જાંહાંમાં હું હમેશાં ધારતો હતો.”

કમાઈ—“અફસોસ ! કે કમાઈ પોતાને આવા ના જીવ પણ ચોરેલા આકારે આપેછે, અને એક નેક જુરખાંતે લે હંડી બીને લંકેછે.”

મેટાને શીખામણ—“મરદરામ, તું પર આધીરવા. જે તારા બાપના રૂપને તેમજ તેની ચાલચલ નો વારસો લેજ; તારા લોહી અને તારી નેડી બંનેને તારી અંદર રાજ ભોગવવા માટે ભેગી લડાવજ અને તારી બ લાઈને તારા જનમથી મહેલા હકમાં હોસો આપજ. સર રેને માહાન, પોહાનો વીસવાસ કરજ, કોઈનું જીવ ના ક રતો. તારા કુશમ ઉપર શક્તી વાપરવા કરતાં શક્તી મેળવવાને શક્તીવાન ધજ અને તારા દોસ્તને તારી જીંદગી ની માવી તલે રાખજ. યુપકીદીને માટે અમકતો રેહજ, પણ બોલવાને માટે કપકામાં નાં આવવો.”

ઝાપાંચો કાણુના હાથમાં ?—“આપણા ઉપાથો ઘણીવાર આપણામાન વસેછે, જેઓને આપણ સવરગમાં વ સતા સમજીએ છઈએ. ફરતાં આસરાને આપણને પુરતો છુટ આપેલીછે, પણ એ આપણે પોતે શુસંત ધઈએ આપણા નેમેલાં કામોને તે માતર પાછળ ખેંચી લીએછે.”

કનેઆનું માન—“એક કુમારી કનેઆનું ખર માન તેના નામમાં છે અને એકીનદારી જેવો દોલતમંદ બીજો વારસો નથી.”

એક હીચકારો—“હું જાંહું જઈ કે તે એક પર ખેઆત જીએ છે, ઘણે દરને મુરખ છે, ફકત હીચકારો છે. તોપણ એ મુશ્કર બદીએ તોનામાં એવી બંદેસતી છે, કે જરે નેકીના લોખંડી હાડકાં કંડા પવનમાં સરદ ધઈ જાય છે તારે ઉપલી બદીએ તોનામાં મુકેછે.”

માન જાતી ખુશીનેછે, બાપદાદાની ઈજતમાં નથી—“જરે સઘી નીચી જગાંમાંથી નેક મીની નીકરે છે, તારે તે જગાંને દરજે તે કામ કરનારના કામથીજ મ ઉડેછે. જાંહાં ઘણા પોતાનો કુલે, પણ નેકીથી કાંઈ નહીં

હુલે, તાંહાં એમ સમજવું કે એ માતર બલદરથી મુછ આવેલું ખાન છે. સાડું, કાંઈ પણ નામ વગર સાડું જ છે; અને માડું પણ તેમજ છે. સીલકતની કીમત. તે પોતે કેવો છે તેથી પરખાય છે, કાંઈ તેના ખતથી પરખાતી નથી. એ બાઈ ખુબસુરત, દાંહી, જવાંન છે; એમાં તે ખુબતની પા ધરી વારસ છે; અને એ વારસો ખાનને ઉધારે છે. બાકી જે વારસો પોતાને માનમાંથી જનમેલો કહે અને તેપણ પોતાના બાપ જેવો નહીં હોય, તે માતર ખાનની મથખેરી કીધા દાખલ છે. ખડું ખાન તારેજ નીભે છે જેને આપણી આગળ જનારાઓના કરતાં આપણા પોતાના કામખાંથી તે નીકલ્યું હોય."

પરચુટણ બાબતો.

આધાની સરત—કેટલાંએકોની પામનશક્તિ એવી મનચુત હોય છે કે તેવો ગમે એટલું આપ તે જરૂરી થકે છે. કેનતમાં આવેલાં બરખથી પરગણાંમાં તા. ૧૪ મી જુલાઈ ૧૯૨૬ ને દીને એક અન્ય રીતના ખાનના એકીએ ખો રાકેના નીચેના મોહરો નથો ખાવાને માટે ખાંચ ગીનીની સરત લગાવી હતી. ખોરાકની વીગત:—ચાર રતલ કુકર નું ગેયા, બે રતલ ખાખન સાથે એક કુશલ કરેજ બીન, સાડાતરણ રતલનું પાંઉ, અને એક ગપાલન તલખ બીર. એક મોહરની વસ્તીમાં થોડા દાખલર એવાં માણસો હોય તો તેહો કુકાળ પડવાની ચીંતા હોય નહીં !!

જુનાં કાગળ ખોલતાં પડેલો તડકો—ધુતારાએ તથા કીમખાંડોતો વારેવાર વેહેતીઓને ધનનાં લોભમાં ના ખીને હુથેલીમાં માંદે બતાવી જાય છે અને જલ્દમાં પોતે કેટલાંનીની હુવા ચોરવા જાય છે. પણ આજ કેટલુંકની વાત. ઉપર હેમપશાબમાં હારતીલ નાખનાં પરગણાંમાં વસ નાર સર સાઈમાન સંકુચરતને કંઈ જુનાં કાગળખાં ખો લતાં એક કાગળ એવું મૂલી આવયું કે તેથી તેને ખરેખર તડકોન પડયો. "આ કાગળની પછવાડે લખેલું હતું કે પડોશનાં એક ખેતરમાં એક ચોકસ જગાએ ૧૧૦૦ સી કકા દારેલા છે. એ ઉપરથી તેને પોતાના આકરને સાથે લેઈ તે જગાએ થોડુંક ખોદી જતાં એક ખનનાંથી જરે લી રંગ મૂલી આવી કે જે તેના બપાવા સર નીકોલસ સ કુચરે ઈગલડની માંહોમાંહની લડાઈની વખતે ત્યાં સં તાડી હતી.

સખત સજ્જનો નવાઈ જેવો કાયદો—ઈગલડના રાજ પેહેલા રીયરકના રાજ્યમાં જે લોકો દરીયાને ખરેખર ખરીસીઓની પવીતર જગા "જેસેબ" માં જતા હતા તેવોપર આંકડ તરીકે નીચે લખેલો અન્યથા જેવા કાયદો બાંધવામાં આવ્યો હોતો, તે એકે:—"જે કોઈ માણસ કોઈ બીજા માણસને વાહાણપર ખારી નાખે તે માણસને તે ખારી નાખેલાં માણસના મુઠાં સાથે બાંધી, દરીયામાં નાખી દેવો; અગરજે કોઈબી માણસને કીનારા પર ખારી નાખવામાં આવેતો તેવા ખારી નાખનારને તે ખારી નાખેલાં માણસના મુઠાં સાથે જીવતાન દારેલો. જે કોઈ બી

જાને ખાવા શાડું છરી કાઢાડે અથવા જરાબી ખારીને લો હી કાહાડે તેવા શખસોના એક હાથ કાપી નાખવો; જે કોઈ હુથીયાર વગર ખાલી હાથે ખારે, તેને તરણ વખત પા લીમાં ફગાડી કાહાડવો."

સર આઈજક નીઉતનની તારીફ લાચકું થંડો સ વખાવ—સર આઈજક નીઉતન નાખના જગત પરસીધ વી દવાનનો ડાએજડ નાખનાં એક કુલરો હોતો જનેથી એક વખતે તેના ધણીની ગેરહાજરીએ તેના ધણીના અભયાસ કરવાના એરડામાં એક બતી બતી ગેલમા રમતાં ઉંઘી વ લી અને તેથી કરીને સર આઈસકની કલમથી મોહરો તે હેનત અને સોધોથી લખાએલું તેનું "નીઉ ધીચરો એફ લાઈટ એનડ કલર" નાખનું પુસતક બધીને જસમ થઈ ગયું. આ બનાવથી એક સાધારણ માણસને કેટલી દલગીરી અને ગુસસો ઉપજે તેનો ખેઆલ વાંચનારને સહેલાઈ થી આવી શકે, પણ તેહવી રીતનું આકલાપણું જતાવેઆ વગર આ કીલસુક ઠંડે પેટે માંતર મોલેએ જે "ડાએજડ, ડાએજડ તું શું નુકસાન કરે છે તેની વૃને થોડીમ સમજ છે."

પીઆનો—આપણા ધરમાં મોપડીએ સીવા બીજ નીાજવ મીન પીઆનોએ જે આપણને વારેવાર મળ આ પેછે. પુસતકખાંનું અને પીઆનો સુધારાની નીચાણ છે. જરે આપણે જીવ ધરાએલો હોય છે તારે એ બે મીએ આ પણા સાડું એક જાતનું નવું જોખન તપાર કરે છે જે આ પછને કપી એકી અથવા બેચન કરવું નથી પણ ઉઝડી તા જગી આપે છે. જેમ મોપડીએ, આ ધરતી ઉપર થઈ ગ એલા વીદવાંની સાથે દોસતી કરી આપે છે અને તેમને નાં મગધાંપર આપણું અમાંચિને ચલાવવા સીખવે છે, તેમ ન પીઆનોના એકન સરોદથી તેના જલા તથા ઉઝા બાઈ ગીતને તેની ઉઘમાંથી ઉઠાડે અને આપણી સાથે હ લી મૂલી ચાલવાને જાણે તેને સમજવે છે.

સોનાના મુલની કેટલવૃત્તો—"સમયતાના કાપડા એનો સરવેથી ઉપાંચિગી કાપડો મુપકીદો છે."

"કોઈ સાડું કરે તેનું ખરામ કરવું એ પવીદી ખસ લતનું છે. કોઈ સાડું કરે તેનું સાડું કરવું એ માનસાઈ ખસલતનું છે. પણ કોઈ ખરામ કરે તેનું સાડું કરવું એ ઇશવરી છે."

"ચાનથી જેમ તમે તમારાં મનને કેળવણી આપો છો તેમ તમે તમારાં અંતઃકરણને કેળવણી નહીં આપો છો તો તમારેથી વધારે પાપો થશે."

"કમનસીબ નાના મનોને તામે કરે છે. પણ મોટાં મનો કમનસીબથી ઉંચે ચઢે છે."

"તપારે માણસ મોટું થાય છે તપારે તેને ચોકસ યા નનો નરૂર હોય છે. તે જીવામાં ચાન મેળવવાને કોસી શ કરતો નથી અને પછી હોય અને મેહેનત વમે તે મે જવવાને વારંવાર પતન કરે છે તે કોસર જાય છે. જીવાની આજસાઈમાં કાટપાથો, તેણે કાઢ્ય મેહેનત કરવામાં, આસા એસ અને હુંગ જોવામાં, તથા વારંવારની તનુરોસતી જોવામાં તેના પાછલા દહાડા કાટવા પડે છે."

"એક પાદશાહને તામે કરવા કરતાં સવખાવને તામે કરતાં વધારે વખત લાગે છે."

સ્ત્રીબોધ.

પુરાતક ૧૭ મું.

મેચે ૧૮૭૩.

આંક ૫ મો.

ભોલો શેલો

અથવા

ભોલો ભણો—ભુડાનો ભાઈ.

એક વારતા.

પરકરણ ૮૪ મું.

ભોલા શેલાનો માં વીલરની ખાતરી થઈ હતી કે જે ઘરમાં તે અંધ આવી તે હવે તેના દીકરા શેલાનું ઘર નહીં હવું, જે જીનિ.તે અખી આવી હતી તે હવે તેની વડુ નહીં હતી અને ભાડાંમાં મોટો શોમાંથી, હુકમો મલાવતી થ રહતી આંખો, વડુ, ઉપર જોરોજોરે કરતી સાસુ યવાની જે તેની ઉમેરો હતી તે પાર પડે એવી નહીં હતી.

આંદણે પોતાની આ સાસુના આવ-પીખી તાપેલા હતા અને સખી, તેણીના ચેડેરા ઉપર એમ આંદણે એવાં માંદાં માંડેલાં હતાં કે જે નુખવાથી નુખાય નહીં, ઇઆ યોવાથી યોવાય નહીં. તેતો મારના લાલ આંદાં હતાં.

પણ તેમ વીલર આંદણને પોતાના હાથની કાંઈ નીશા છુ.આપવા, વના.તેણીના જીપડાંની બાહર નીકળી નહીં હતી. આંદણેના ચેડેરો પણ મારથી થણે મમમમયા કરતો હતો.

હવે બીમારી વીલર આચાળાંગ થઈ જીપડાંની બાહરના મેદાનમાં અડતી થઈ. તેના પડોશી ભીઆએ તે શાના લગન લીધે તેને ઠગીતા નહીં હોય, કેમકે આપતી વેળા તેણીએ જિયું હવું કે આપાં ગાંમમાં એ અખએખ જેવાં લગન નજાવવાં હતાં. જલકે તે ઉપર હોહા થઈ રહેલી હતી.

તેમજ વખી આંદણે જિયું કે તે કોઈ અજાણના ઘર આં-ગઈ નહીં હતી. તે ઘરની તેણીને બરાબર નીચાણ મળી હતી, તે નીચાણીય અંદર ગઈ હતી, અંદર પણ આંખથી રાતના લગનની સઘલી શાહાદતો—એખાના આ નમા, જોરના ખાટલાં, અંતાજના તપીલાં, રીતના કઠીઆ વગેરે હતાં; આટે તેમાંથી આંદણની જીલ નહીં હતી.

પણ વીલરે સાકાં-જોઈ લીધું કે તેના દીકરો તેની વડુને ખન બાવતો નહીં હોય, કાંએક આંદણ શેલાને નામે બીકર અતાવતી અને ગાંધી રેતી હતી, સાંધે પોતે હજાર

નહીં હતો, કદામ કાંઈ કામે ગયો હોયતો વીલર બીમારી થ રની બાહર થે તરણ કલાકેવર બેઠી પણ તેના એ વેખારો સખત પાંછો કર્યો નહીં હતો.

કેવો ફેરફાર ! વીલર જરે આ જીપડાંના આવી તારે આસીરવાદ રેતી, એવરણ રેતી, હરખાતી આવી હતી, પણ અડધો કલાક ગયો નથી તેટલાં તે જીડરા ગાંધી રેતી, યરાપ નાખતી, અકસોસ કરતી જીપડાંની બાહર બરકેકે. પણ શેલાનું શું થયું ?

તે બીમારાને માકાશરૂ મીકાઈ વાળો અને બીજા બેઠેલા મોગાના ભાડુની લકરાંએ દુરના મેદાનમાં જે આડતી હેડલ બંધી ગયા હતા, તે આડને પોતાને સોખતી ગણે શેલાએ આખી રાત તાંકું તેમ હાલતમાં જીભરી.

સહવારૂ જલદી પડ્યું, પણ પુરવ તરફથી મુરજના સોનેરી કીરણોના પેટલા નરમ અનવાલાં હેડલ દરએક મી ન શેલાને તે કીરણોની પાખીથી નહીં પણ પોતાની ઉંધરેડી આંખની ખાંચીથી પેટાલ આકારમાં દીસતી હતી.

તેને માંધે જીલાતાં જમરદસત આડના પુરાતન ઠંડા આ હેલા-મોટા ખાડાનું મોલાણ તેને એવું દીસતું કે ગોખા તે દરાખતું દરખત. પોતાનું મોઢું મોહડું વધાસીને તેને ગલી જવા માગતું હોય. તે જ ગલી આડના ગુખડાં સરીખા માંડે ડોળા થુકતી એટલી બધી આંખો નેવા અને છતરીની ખોશાસે મોટા છાંયડો આપતી ડાહીએ શેલાને મીડી નાખવાને તઈઆર થયલા પંજ નેપી દીસતી હતી.

એક મેસીકલ યુવડાં ખાંમદાને પોહાર ફાટવા આગમ્ય પોતાના ઉંડા આવાને તે આડને અથાથે થુરતું હતું, તે શેલાના કાનમાં ગોખા તેને કપડો આપતું હોય એવા આવાજથી આપતું હતું, અને વળી તે કપડાના આવાજ તરફ ગોખા પોતાની પસંદગી ખતાવતું હોય તેવી રીતે એક નાહતું મલીઈ બામદાના એટલી મીચીઆરી કા હાડતું કે શેલા મનમાં અંદરો કરતો કે “યોડાને જોઈને ગરેડો લાતો જાહડે તેમ આ મુરખ મલીઈ પણ નાહને મોહડે પટપટ કર્યા કરે.”

પણ વળી આડની હેડેથી તરણ માર-મોટા યુસ આ વચા અને શેલાને આ સાથ બાંધતી વખતની અકડા ત કડીના તેના પગમાંથી નીકળી ગયલા મોડા અને તેને માંધે થી ઉડી ગયલી ટોપી જે મોહડે દુર જમીન ઉપર પડેલાં હતાં, તે ઉપર તે ઉંચેએ તરાપ મારી તે બંનેને આવવા મં

ડી ગયા હતા. દોલાએ પડયાં પડયાં ઘણી બી ધાંધલ કીધી, ઘણી ધમકી આપી પણ ઉંદર મામાએ તેને કસો વગન આપ્યો નહીં અને દોલાને ફોફર પડવા લાગી કે રખેને તેઓ તેના બેડા અને ટોપી ઉપરથી તેના મોતાના અંગ ઉપર “ખરડાવવા પગ” લાવે.

આ ધાસતી સારા ભાએએ થોડા વખતમાં ટલી ગઈ. પછવાડેથી કોઈ આદમીએતો આવવાન દોલાને સાંભળ્યો અને થોડા વખતમાં બે જણ તેની સાંને આવી ઉભા, તે કોઈ જ નહીં પણ સીંગનપોર વાળા શેઠ ધનંતશાહ અને લુલા દસતુર ના !

લુલા દસતુર દોલાને ગાંઠે બાંધેલા બેઈ ઘણા જ અમ્ય રત થયા. જોને તેવજી રાતના પરણાવી આપેલા અને જો આ સહવારના પોતાની મોહરદારની સોડમાં મોજ કરતો સ મજલા, તે પછીને આ આડ સાથ લટકતો જવતા કરતાં સુ વેલા જેવો જિવાથી લુલા દસતુરે તોભા તોભા કીધું. ધનંતશાહ શેઠની અમરતી પણ તેવી જ પારવનાની હતી.

પછી વળી જો દોલાને મોહડેથી લુલા દસતુરે જણ યુ કે માકાદાઝ મીકાઈવાળાએ રાતની બસતીમાં સુખીઅ ભાગ લીધો હતો; તે હીઆં સુધી કે દસતુરજીએ કરેલાં દોલા ના લગનને માકાદાઝએ રફ કરી માંધજીને નવેસરથી પરણા વાની હીમત કીધી, તારેતો લુલા દસતુરની અમરતીએ શુસા નો આકર પકડ્યો. માકાદાઝ દુખથી દસતુરને જોડું દુખ નહીં લાગું, તેહડું દુખ, માકાદાઝએ દસતુરની સતા પોતાના હાથમાં લેવા સરખું કરવાથી લાગ્યું !

દોલાના સથળો હેવાલ સાંભળવા પછે ધનંતશાહ અને દસતુરે મળીને દોલાને આડથી છોડ્યો અને દોલા ને છોડવાનો તે સથળો વખત માકાદાઝ મીકાઈ વાળાની માલ દસતુરના નવ ઉપર રમ્યા કીધી. દસતુરજી એકગમ થી દોલાના દીલ ઉપર બાંધેલા ગાંઠ અને વાંધેલા વળ છોડ તા હતા, અને બીજાગમથી માકાદાઝ ઉપર લેઆનત નાખ તા હતા અને તેમ કરતાં દોલાના દોરડાંના ગાંઠને દોલાના લગનના ગાંઠ સાથ ભેલી નાખીને મોલાતાં કેવો શુચવાડો કરી નાખ્યો તેનો એક નમુનો નીચે આપીએ છીએ !

“માકાદાઝ મીકાઈ વાળો ! ચંડાલ ! જુનેહગાર ! અવાખરે પસેઆન !—શેઠ આણીગમ આવ્યો, હીઆં તરજી ચાર ગાંઠ મારેલા છે.—માકાદાઝ, મીકાઈવાળો. તોભા !—શેઠ હીઆંતો ગાંઠ કાપવા વગર નહીં છુટશે.—સુખદના ના મને એલ લગાડે છે. લેઆનત !—શેઠ છુરી હોપતો કાઢાડો, છુરી—મીકાઈવાળાના નામનેથી એલ લગાડે છે. મીકાઈવતો મીકાઈ હોય, પણ આ સુરખતો જોડેરી છે, સુની છે.—અરે ધનંતશાહ શેઠ આ ગાંઠ જળરો છે—લગનનો ગાંઠ, કેવો પ વીતર, કેવો મોદાઈ, કેવો ઉતમ !—શેઠ આ ગાંઠ છોડો, કે વો ઘાટકી ગાંઠ. છુટતો જ નથી—તે પવીતર ગાંઠ મે બાંધે લો પણ આ મરગરજાન શુનેહગારે તોડ્યો. શેઠ લાવો હું છોડું, અરે તોડી નાખો—માકાદાઝ મીકાઈવાળોની ?”

“બીચારા દોલા ઉપર ઘણી જ ઘાટકી માલ ચલાવનાં આવી છે.” ધનંતશાહ તેને છોડીને મોલ્યા.

“પણ સાહેબ પેલો માકાદાઝ મીકાઈવાળો—”

“બીચારાના ઘરના ધુસધા—”

“અરે પેલો માકાદાઝ—”

“તેની આપડીને જપત કીધી—”

“ભયા માકાદાઝ—”

“ને તેના લગન તોડયાં—”

“એ બધું માકાદાઝ તુ કામ સાહેબ. ખરું કહું છું” શેઠ કે જે માકાદાઝ મીકાઈવાળો નહીં હોયતો કુનીઆનો અડધાં પાપ કાઈ જ નહ.

“બીચારા દોલા ઉપર જીલમત શુજરેયો.”

“અરે સાહેબ મારા હક ઉપર જસતી થઈ.”

“વારું, દોલા, તું એ ચંડાલોને એલખરો કે ?”

“પણ ભાઈ દોલા, માકાદાઝને તો તું એળખેછે ની !”

“મેહેલા ભાગ્યે તારી ઉપર કાંઈ હાથ ચલાવતો કે ? એને ખચીત પકડવો જોઈએ.”

“અરે શું સાહેબ ! અવાખરે પસેઆન ! માકાદાઝ ન પેઢેલાં પકડવો જોઈએ શાહેબ. મારા આસીરવાદ સારે લા, તેની ઉપર એ કાકો મોહડેનાએ પોતે કરી આસીરવાદ સારવા, એ શું સાહેબ ! ખસ થઈ ચુકું. કુનીઆં ઉધી વ બી ગઈ.”

પણ હવે સહવાર ઘણી આગળ વધી હતી, મારે દ સતુર તથા ધનંતશાહ શેઠ સહથી નજીકના પીઠાં તરફ પ ધાર્યા, તે કાંઈ ખરાબ કારણસર નહીં. પીઠાંવાળો તે જ માડીવાળો પણ હતો, જેના તથેલામાં શેઠની ગાડી છોડેલી હતી. તેમ બેસી તેઓ રવાને થયા, જાંહાંથી નતી વેળા ધનંતશાહ શેઠ દોલાને પોતાના સીંગનપોરના પ્રકાનમાં મો લાવી ગયા.

દોલાને આડ આગળ બાંધેલો હતો, તાંહાંનું લુંલા દસ તુર તથા ધનંતશાહ શેઠનું આવડું. કેમ થયું ?

એનું કારણ પણ માકાદાઝ મીકાઈવાળાના કારસતાં ન હતું. ધનંતશાહ શેઠની ચાકરીમાં મોલા દોલાએ ચોરે હું પેલું કાગળ, જેને લગતી બીનાથી દોલાએ—ગઈ રાતે જ સતુર લુલાને વાકેફ કીધા હતા, તે જ કાગળની ચરમા સા રું ધનંતશાહ શેઠ દસતુરજીને મળવા તાકીદ કરીને આમદ દમાં ભાડે હીંમતપરેલના ધરમાં આવ્યો હતો.

તે કાગળ મેરવાની છુપી વાત મોલા દોલા સોડેથી એકાવીને માકાદાઝ ધનંતશાહ શેઠને આતીશજો સતાવતો હતો, અને છેલીવારતો એ ચોરી છુપી રાખવા સાડ તે એ વો લુક ભરી ગયો કે હવે વધારેવાર માકાદાઝના કબજાન તલે રહેવા કરતાં એ હુમા મોબેદને તેના કરતુકની સજા એ પોંડેઆડવામાં દસતુરજીની સલાહ અને મદદ પુછવા સાડ ધનંતશાહ શેઠને હીઆં આવડું ધડું હતું.

ધનંતશાહની આ વાત દસતુરજી આગમયથી જણ તા હતા એટલે ખરેખર કબુલ કરવાની શરમીંદગી અને પસોનાનીથી શેઠને ઘણો ઉગાલો થયો. વળી દસતુરજીએતો ચોર આ સીંગનપોરી શેઠીયાને ધીરજ આપી કે “કાગળ ચોરનારતો દોલો હતો અને તેની વગર સખને ચોરી લાવવો હોતો, એટલા મારે તેમને તેની વાસ્તી રાખવાનું કારણ નથી.” વળી લુલા દસતુરે માગી લીધું હતું કે “માકા દાઝની સુડી મારા હાથમાં છે. મારે એની સુધ કેકાંલે લાવ વાનું મારા હાથમાં રાખો અને તમે નર્મીત રહો.”

આ પરમોજી લુલા દસતુર માકાદાઝ મીકાઈવાળાના યાદ ધડવાના વીચારમાં હતા, તેવામાં વળી દોલા ઉપર તેજી

રાતે ચલાવેલી જાસતીની વાતપી દસતુરજીને એ લકં આ અધેઆરને સળએ પેહિંઆડવાને સાઈ વધારે કારણ ન જાયું. તેના પેહુલા વાંકતા ધનજીશાહ ચેક તરફ હવો, પણ આ બીજી વાંક નેકે આપણે મનસે બોલા દોલા સામે ધપવો હતા, તોપણ દસતુરજીને મનસેતો તે વાંક તેવણની પોતાની સામે હતા, કેમકે આપે રસતે દસતુરજી બડબડયા કીધા તેમ "રાતાના તારા સારેલા આસીરવાદને એ ધુતારાએ રદ કર્યા, એ કેવો જીવન શાહેબ!"

પરકરણ ૮૫ મું.

વીલર-દોલાની મા-ચાંદણના જીપડાં બહાર ખોરી ચતાં થતાં થાકી ગઈ.

તેનાથી જીનું નહીં રહેવાયું તારે બેડી, બેસી નહીં રે હેવાયું તારે પાછી ઉડી, એમ કરતાં અને દોલાની વાટ જો તો કલાકનાં કલાક નીડી ગયા. કેમકે જ-ધર તેના દીકરા તું કરીને ગામના નજીયણું હતું, તે ઘરના દીકરાને જોવા વગર તે નવું જાણેલું, રોકામનું જીપડું તદન છોડી ન વા બીચારી વીલરને ગમયું નહીં.

કદાચ દીકરો બાહરે ગયેલા પાછો આવશે એમ જોતાં આંખો રૂખી આવી, અને તોપણ દોલા પાછો નહીં ફર્યો, તારે, વીલરે દોલાનાં ચેકને વચ્ચે નઈ તાંદર ખખર દાટવા દરાવયું. તેના દીકરાને યેલા મોઢીના મનજીભાઈએ ચાક રીંચેથી છાહડી મેળવો હતા, તેથી વીલર તદન અજીજની હતી અને અગર હીઆં નહીંતો તાંદરો દોલાને ખચીત પે રમા ચાંપવાની ઉમેદના વીલરે હવે સુરતનો રસતો ધર્યો. છેક પાછલા પોહારે વીલર યેલા મોઢીના વજીકાના મોઢા હોશના દરવાજા આગળ આવી પેહંતી.

તે ચાલતાંતદન થાકી ગઈ હતી. માતર નદી એલંગી જતાં તે તરખા બેડી તેટલાજ વખતની તેને આસાએસ હતી. આ થાક વગે વળી લુખે તેને અધપુઈ કરી મેળી હતી, કેમકે સહવારના વીલર પોતાના ગામથી નીકળી તારે પોતા ની નવો વહુને મળવાની ઉમેદમાં મોહાપર ચાહેનો ગોટ પણ મેળવા વનાં તે નીકળી હતી. એ રીતે લુખ, થાક અને નાસીપાસી વગે વીલર આટલીથી મંબલ કરી શકી તે એટલાજ માટે કે દોલાની મા વીલર હતો, બાકી કોઈ બી જી હતે, કોઈ મરદ હતેતો તે વડીક આવી મેહનત કરી શકે નહીં.

પણ હીઆં બીચારીને નવી નાસીપાસી નહીં. યે લા મોઢીનાં દરવાજાનું બારણું આગલા સરેસતા યુગળ બધું હતું. વીલરે પેહુલાં તો યોડીક મીનીટ થાક ખાધી અને પછે બારણું ઠોકયું, જે ઠોકતાંજ યેલા મોઢીના પેલા વડની ખજાલતનાં કુતરાએનો બીહામનો આવાજ નીકળ્યો અને તે યોગાદ વગે દરવાજાને સુરતી રમેવાલ અડધું બારણું ઢંઢાડી વીલર સામે આડો ઉઠ્યો.

આ રમેવાલ વીલરને કોઈ બીખારડી સમજ કાહાડી મેળવા લાગે, "કેમરે ? છું ખંચે ? ચાહ નીકલ રહ્યો છે." આવા આદરભાવથી વીલરને ઘણું માઠું લાગ્યું. પણ આ અપમાન ખમી નહીં તે બોલી કે "દીકરા, નજા અને અંદર નવા છે."

"અરે ચલે, તારા નિવીતા હું છું. ઘણી આવેલી. ચાલ નીકલ" આમ કહી રમેવાલ દરવાજા ઠંકવા નતો હતો.

પણ વીલરે કાલાવાલા કીધા. "જે ભાઈ નજા અને અંદર આવવા છે. નહીંતો તું નહીં. માઈ નામતો કહી આવ્યા. માઈ નામ વીલર છે."

"તો, સંડ, તોઈ નામ વીલર દેખું તેમાં હું થોડું ? ગામનાં તુંજ વીલર છે. તારા હરખીતો બહુએ દીઠેલી."

"પણ તારો દીકરો, દોલો હીઆં ચેકને તાંદરો મા કરી છે."

"હું ! તું દોલાની માં થતો દેખું ! હાઈ-હાઈ ! પણ હવે મને કહેછે કે તું માંગે હું ? તારા દીકરાનેતો હેટે કાઢી લુકેલો."

"થું ? ચેકે આકરીએથી, રજા આપી. અરે ખાંખા. તારેતો મને અંદર નવા છે. હું જાળને ચેકને સમજાવીશ તો દોલાને પાછો રાખવો."

"પણ કેમ રાખછે કેમ ? છેકને હવે કોઈ ચાકર ન થી નેઈતો."

"કેમ ? કેમ વાઈ ? તેવણ ગરીબ થઈ ગયા."

"નહી, મનજી છેક મરી ગીઆ, તેથી તેવણને ચાકર નથી નેઈતો."

"મું ? ભલાં માણસ થું બોલેલો ? હાથે કરીને અવર વાંછી માગે ?"

"નહી છાણું કહું વીલર, છેક મરી ગીઆ, બહુ હાઈ માણડું" આમ કહેતાં લાલીઆની આંખોમાં પાછી આવી ગયાં.

હવે વીલરે એ વાત માની, પણ વધારે તમવીન કરવાને તેને વખત નહીં હતો. તેણીએ હવે માતર પોતાના દીકરા દોલા વોરે પાછું પુછ્યું.

"પણ તું કોણછે કોણ ? છું એક વખત કહેલું બધ નથી કે દોલો હીઆં નથી. તેનેતો કાલાની રજા આપેલી."

"કંચે રજા આપેલી ?"

"તે છેકને નહીને પુછ."

"પણ ચેકતો મરી ગયેલા."

"તારે પુછવા ભજતે જા."

"એ તું મરેરે, દોનખીના નજીયા, તું ભસતે ભરા અને ગાળવો રતો."

આ વાવડી સરખી વીલર સાથ વખત ગુમાવા કરતાં લાલીઆને બીજી અંદર ઘણું કામ હતું, મારે વધારે પંચાત કીધા વના તેણે દરવાજા પાછો ઠંકી લીધા અને વીલર વીચાર અને ચીંતા કરતો હવે મીની કાંઈ ઉપાય નહીં રહેવાથી પોતાના ગામ તરફ પાછી નવા નીકળી. નહીં તે ના દીકરો મળ્યા કે નહીં વહુ મળી, તેના દીકરાએ બાપડી ખોહી, ખીલકત ખોહી અને ગરીબી વખતમા ચાકરી વડીક ખોહી. માટે પોતાના ચાર આંગળનાં નસીબ ઉપર અક્ષરોસ કરતો તે પાછી ફરી અને હવે વધારે ઉતાવલ કરવા લાગી, કેમકે રાત પડવા આવી હતી અને તે ના પોતીકાં જીપડાંમાં તેની નવાન બતરીહી રતનને એક લી સુકી આવેલી હતી.

મનજીભાઈ ચેક ખરેખર મરણ પામ્યા હતા. તેને

છેલા દીવસો ઉપર આપણે ઘણા કામ્યેલી જોયા હતા; જે મા દીનીમાં જોતે તેને ઉપલે દીને સંહવારનાજ છોડવપો હતા.

આ માદગી અલબત્ત ઘણે દરજે અરનારે પોતાની માલથી પોતાને માથે ખેંચી લીધી હતી, તે પોતાની માલથી આજની પડપો અને પોતાના હાથે મરણ પામ્યા!

ઘણા આકલા સવલાવધી, મેચ્છાંદાન આના પીણા થો, પડતા વખતના કંટાલા અને હાથે અક્ષોસધી તેની શુભાકારીના લાંબી મુદતને બીગડા થયો હતા. પણ તે વામાં વળી છેલી નવજોતને દીને જાહંગીર નંગી સાથે નકામી મારામારી કરી પોતાની આંદગીનાં તેણે ઘણે વધારો કરી મેળવ્યો હતો. જાહંગીરે જેવા જોરે મદ માણ્ય સાથે છેડતી થોયી તેણે માર આપ્યો હતો અને જે કેન્દ્રનાં હાંગીરે પોતે વધારે માર આપ્યો અને પોતાના બચાવના તેણે જે તરફવાર હાથ ઉઠાવ્યો તે નજીવા મારે હતા, તોપણ મનજીભાઈ જે પેલેણે ને એક લાભેણું હાંલું હતું, તેની ઉપર જે મારની ઘણી શખત અસર થઈ.

તે વખતથી થેલા મોદીની રેહુ વધારે દુરબલ થતી ગઈ અને વચમાના અમરસામાં તેણે થોડીની હાંશીયારી દેખાડી તે કુદત ધરના અનેલા મન ઉસકેરનારા બનાવોની ઉલટને લીધે તેની મદ શકતીઓ નરા તેજ પકડવાથીજ તે એટલેની લવચે હતા.

પણ ગઈ રાતના બનાવે, અમરદસતી તલે તેના માનીતા રોસત મેહરામશાહે લખેલી આંદગીએ થેલા મોદીને વધારે નુકસાન કીધું. આટલી બધી ઉલટ, જેટલત અને માંડાકુટે પોતાની યેટી પીરોઅને એ થેટીયા સાથે પ્રરણવાનુ મોકડું બનવેસાડા પછે, જે માતબર પારસીએ પોતેજ ચોક્કસ હાથ લેવાને હાથે મનજીના નજીવવા ને ના પાડ્યું તેથી મનજી રોડનુ દીલ વધારે નખખી થયું. મેહરામશાહની આંદગી જે ગયા અકામા આપણે વાંચીએ, તેમા એવા અનબુત અને નીચમય શબ્દોથી પીરોઅનુકારન તોડ્યું હતું કે બીજે કસો ઉપાય નહી રહેયો એવું થેલા મોદીને લાગ્યું.

હજીની તેણે ઉપાયો કીધા. તેણે પોતાના દીકરા સોહાણને રાતોરાત મેહરામશાહને ધર મોકલવો કે તેને સમજવી જીએ, પણ મેહરામશાહે પોતાની સીંઠી ફેરવવાને મોટી દલગીરી સાથે ના પાડી. આ પેગામ સાંભળી મનજી થેડે બીજવાર પોતાના મેહુ દીકરાઓને મોકલવાને મન રાતની વેળા મેહરામશાહને કહેવાડ્યું કે "અમર કારન તોડવા ગમેછે તો તોડાને પણ અમરસા આવી જાએ." મેહરામશાહે અમરસા નવાને પણ ના પાડ્યું. તેજ રાતના તેની વચલી કુચ્છતી તેને સારીપદે પાદ હતો, અને ધરમાંથી બાહર નીકલવાના વટીક તેને દર હતા.

આ નાસીયાસીથી થેલા મોદીનુ મગન ફરી ગયું, તેની બુધી ગોચા નતી રહી અને તે અડધે થેલા હતા તેમા પુરો યોગ્ય બનયો. જરે મેહરામશાહનુ નાઉમેદી ભરેલું કાજ અપાયું તારે મનજી રોડ ઘણીવાર મોત માગી મુક્યો હતો, પણ મેહરામશાહે જરે તેના પેગામી વટીક પાછા વાલ્યા અને મકરતે થેલા મોદીના નજાન મેટાએ સાથ નવાને મળુ ના પાડ્યું તારે તો હવે થેલા મોદીને તેની કુખી લંદગી વધારે અકારી થઈ પડી.

પણ આ સરવે નાઉમેદી સાથેકી હતી? નહી કે કુદત પોતાની દીકરીના કારનને ન પડી, નહી કે એ હેરામશાહને એક લાએકે આરતે બખરી તેને શુખી કરવા પડી. આ નાઉમેદી થેલા મોદીને પોતાને થકી ઉલટ મેહરામશાહની જીદાઈમાં તેણે પોતાના સઘલા લાભ શુભ વેલા કારણ, પદસાધાર નમાઈ લેવાના તેને મોરો લાભ એ હતો કે તેને થોડાક પદસા મળવાની આશા હતી. મદસા તેને એટલા માટે મોટા હતા કે તેને આથે કરન/શુખી હતું. મેહરામશાહ નવાને નમાઈ કરવો એજ થોતાની કરનદાર હાલત સુધારવાને રસતો તેને મારે રહેલો હતો. તેના મોગનારાઓના તગાદા છેલા દીવસો ઉપર ઘણા વધો ગયા હતા અને જે વખત જ્ય તેમાં તેની મીલકત નષ્ટ કરી તેને મંદીખાને નાખવાને તેઓ પાસતી આપતા હતા. મેહરામશાહને નમાઈ કરવાની તેની સઘલી ઉતાવળનો શબ્દ એજ હતા. અક્ષોસા કિએ મામાં ભાએગને શખસ પોતાની દીકરીને મોખા મેચાતી આપીને તેની કીમતમાંથી પોતાનુ કરન ફીટડવાને ઘણે અધીરો થયો હતો.

પણ તેની એ સઘલી કારણા થુલ મળી, તેના પલા ન સપસો મોરો પડ્યો, તારે હવે કંટાલેલી લંદગીથી છુટવા, મોગનારાઓના તગાદામાંથી બચવા, કુદબતી કે છાએતી અટકાવા, જે ઉપાય હીમકારાઓના સાધારણ છે, તેજ તેણે પણ કીધો.

પાછલી રાતે, ધુપી રીતે, ઉઘમાંથી ઉઠી તેણે કામ ક્યો અને થોડા વખતમાં તેનુ કહેણુ કાપી નાખનાર દરદતી શુખરી જગી ઉઠેલાં તેના કુદબતીએ આગલ એ કે મનસીબ શખસે આ પાપ કયુલ કરી સહવાર પડતામાં પોતાનો પરાંજ મેળવ્યો.

અક્ષોસા! અક્ષોસા!

પરકરણ ૬૬-મું.

લીજર એટલી યાદેલી હતી કે પોતાના ગામમાં આ લીને કેમ નવાયો તે માથે તેને પોતાને ખાતરી નહી હતી. તે જમ તેમ કસડાતી અને ધસડાતી નહી કીનારા વેરતો આવી, પણ સારાં ભાએગે તેવામાં તેને પોતાને જામ નવું મારાનુ એક ગાડું મળ્યું, જે ઉપર તે ચંદી મેકી અને રાતના ખાવાના વખતમાં નાઉમેદ અને નીસીયવધી તે વર નજ પોહતી.

પણ હીઆં બોલો રાણી તેની આગમયને આવેલો હતો. આડ હેલવધી તેના છુટકારો કીધા પછે મનજીશાહ રોડ તેને પોતાને મકાને મોકાવી ગયા હતા, પણ રાણી ઉપર એટલા ફેફારો વોતયા હતા, એટલાં મુથનાં પડ્યાં હતાં અને એટલા ગમ્મો ઉતરયા હતા, કે તેની હલકતી હલતમાં તેને આચાર મોટા હતા અને વળી આ સઘલી બીના તેના ધરના કેલેલા નેગ હતી, મારે મનજીશાહ થેડને ધર નવાને બહો પોતાના ગામડીયાં ધરના નવાનુ તેણે પસંદ કીધું, જાંહાં તે પોતાની માતાની આગમમ આજીણો હતા અને પોતાની ખરેખરી વાહાલી તથા તીર રોસ સોખતન રતન આગલ પોતાપર બનેલા સઘલા બનાવ કહી મુકેલો હતા.

તેવામાં વીલરને સુલ આલેલાં કપાલ તથા છોલાપલા ગાલ સાથે કંગાલ અને ચીકરડી હાલતના આલેલી ને વાધી આ બીને જવાનો અચરત થયાં. પેહેલા પેચ્ચારના બેનરામાં વીલરે પોતાના દીકરાને કોટી કીધી અને દોલો પણ ચાંપીને પોતાની માને ગણે વલગપો; પણ તેવામાં વળી તેણીની આંખની હેનગારી પાદ આવી અને તે હેનગારી સઘલી આ કમજબત દોલાને ખાતર હતી એવું તેને પાદ આવ્યું; તારે વળી વીલર પોતાના દીકરાના પાસાં માથી છછનીને છુટી પડી અને તેને ગાલેગાલ દેવા લાગી. સપલ માલની રતને આ વખતે પોતાની ખાસીને કંડી પાડી અને જરે વીલર નરમ પડી તારે પુછ્યું કે “આ હી, તારાં કપાલપર આ કીમાં કેમ ઉઠેલાં ને તારા ગાલ કોણે છોલી કાઢેલા ?”

“વળી કોણે ?” વીલર ચીકરડાને બોલી “પેલી રાંડ કાકણ ચાંદેલેનતો. એ મરે રાંડ કુખની રેતી. રોલા, અધાંતો કહેલું તું તેની સાથે પરણેશો ?”

“હા મા હા” આમ કહી રોલાએ પોતાના સઘલા હેવાલ બીજાવાર પોતાની મા આંગલ કહેવા માડ્યો.

વીલર આ સઘલા હેવાલની વચે રોલાની ચુરખાઈ ઉપર તેને વારેધડીએ ગાલો ઘઉં ઉડતી અને પોતાનો હેવાલ ધુરો કરવા પછે રોલાને ફરીઆદ કરવાની ફરજ પડી કે “મારાં નવાં ધરમાં મેં માર આધો, ને નવી બાપડીથી આ શો આધી, પણ મારાં આ જીના ધરમાં હું મકુજે મારા ઉપર પેચ્ચાર થયો, પણ હુંબી તેવું જ છે, બલકે વધારે માળ ખાવા હું હુંબી આલેશો રેખું.”

“પણ કહેલી, મરી ગયા, તને માળ નહી રહેતો કુલ શુરું” વીલર પોતાના દીકરાને કહેલું “તુવા પુછની તું તનને કે તારાં લગનની વધાઈ સાંભળી તારે હું હરખી હું ભણી દોડેલી કે નહી ? પણ તેનો અરલો શું મળ્યો તે આંખ ફેડીને નો, ને એ બધું તારે થકી, તું મરે, કેમકે તારો માલ તું નહી સામવી શક્યો.”

“નો માં હું કહું—”

“શુરો મરે ઉભખ. વળી જરે હું મનજીએને ધર ગઈ તારે જોઈ છઈ તો તાંહાંની તારી નોકરી પણ ગપલી.”

“તેના શું થયું ?”

“શું થયું ? તુવા-મૈટ, ચાકરી ગઈતો ગઈ પણ શે કળી ગયો, તેના મોતની વખતે તારી ચાકરી હતેતો કાંઈબી ફાપડે પાત. કાંઈ નહી તો શેક વસીમિતના તારું કાંઈ નામતો પાડી જાત. પણ તુવા તું મરે માથે પડે લો તે માર આંગલતુ નથીય સાથેતુ સાથે.”

“શું માં શું ? મનજીઆઈ શેક મરી ગયો ?”

“હા-ને તારો વારસોબી ગીએ, કાંઈબી આપતે. પાંચ પડસાનુબી નામ પાડતે.”

“ગરીબ આપડો શેક ?”

“કેવો મજેનો વારસો ! પણ તેની તું રાખત કે ? તુવો તું જાલવીનો જાણતો. ગરીબ હાલતના પધરિયા રની દીકરી મળી તે તારાથી નહી નજવાઈ.”

“પણ હું શું કહું ? માં ? મારો શું વાંક ?”

“તુવા, જમ બીજાં અધાં કાંમતના તેમ આમાં પણ તું એ બુગલો કીધો.”

“શું બુગલો કીધો ? મને તે કેવી ગમેલી—”

“કુલને દેખાં.”

“મેં કેવાં જાનથી વાત કરેલી.”

“તુડી પડ તું ધણીને થતો !”

“મેં તેની સાથ કાંઈ છુટ નહી લીધી.”

“એવાન મારી થતાના સકાર !”

“મેં તેને કહ્યું કે મેલેન હું તારે લાએકનેતો ન

ધીન. મેં કેવી લાએકી કીધી ?”

“લાએકી ! અરે તારી લાએકી જાત જાંહાનમની ખારમાં. તુવા એ લાએકી નહી કીધી પણ તે કાકણને ખાએકીતો કરવા કીધી.”

“તેણે મારી ઉપર તરણ પગનો આરનીએ ઉંચક્યો તારે હું કહું શું ?”

“પણ તુવા, તારા પગ કાંઠાં ગીઆતા ?”

“ને તેવાના મેહેલા મોગો લુછાએ સાથ આવી લાગેલા.”

“મેહેલા મોગો ને તું મેલું જણ કોટી કરીને સાથે મરે. તું મરે નામનો કુખડતો. પણ કાંઈ ફરક નહી. હું સરકારના મળને લડશ. રાંડ ચાંદેલની કોણ દરકાર કરે ? પણ તેના પધરિયા, તેનું જીપકું, તેનું ખેતર સંધુ માડું થપકું તે મને મળવું નોખ્યું.”

આ વખતેજી વીલર પોતાના હુકને મારે એકવાર પાછી ઉમેદવાર થઈ હાથ અને પગ અમકાડે, તેવામાં એ ક પડોથણ નામે જીવી મુધારડી ઘણા ઘણાકાં આવી અને વળી આવીને તેણીએ ખારજીને અંદરથી સાંકલ કીધી, જ્યથી વીલર, રાતન અને રોલો તરણે જણ અચરત થયાં. વીલરને આ નવી ઇનતેજરી થઈ. તેણીએ ઉતાવલ થી પુછ્યું “કેમ આજ જીવી, અતારે કાંઠાંથી આવી ને ખાર હું કમ્પે લાંકયું ?”

“હું કહું વીલરમાઈ ? આ તારી ભાંનજીનો જવ ખાવા હું તો આલેલી.”

“શું ? રતનનો જવ ખચાવા ? એ શું બકે ? તે કાંઈ આંગણે પડેલી શું ?”

“પણ તમારા ધરના એ રેહેવાની કે ?”

“કાંએ નહી ? અલખત રેહેવાની.”

“નહી વીલર તમે જુલેલાં, તમારી રતનને કાઢાડી લઈ જવા મોટું ટકકટ થપકું દેખું, તે હાંભલીને હું દોડી આવી છઈ. વેકો, વેઢેલાં થાએ, ને એને કમ્પે હું તારો.”

આ વાત સાંભળી બીમારી તે કાચી કલીના સરખો ખાહાર આપતો મામડીઅન કનયા અતીઅત હેભતો ગઈ અને રડવા લાગી. પણ જીવી મુધારડીએ કહ્યું કે “રડવાથી એમ તું પકડાઈ આવડે. તરણ ખપતા ચોરાગી રો રતનને મોરી લઈ જવા આવે, તેમો માતર વેઢેલા આવી લાગેલા તેથી રાત મોડી થવાની રાહા જોતા મોટા વડ તણે મેહેલા, તે હું કરતા હતા તે હાંભલીને હું દોડી આલેલી. હાએ હાએ ! આ પોરી આપડામાં આવી પડી તો. રાંડ હું કાંમ એટલી મુખદુરત ને દેખાવલી થઈ, કે મારીડાએ એને મોરી લઈ જવા કરે ?”

પણ હવે વાત કરવાનો વખત નહી હતો. જવ ખાતેજ તેમાં તેમને આવી શેહામવાની વડી હતી, તે

થા બાહાર નજને કાંઈ ફરીઆદ કરવા અથવા જુઓ પાડવા ને પણ બીહીક લાગતી હતી.

તારે ઉપાય શું ? બારણે એટલું નબળું છે કે એક આંચ કામાં લાગી જશે, માટે તેના ઉપર ભરસો રાખેલો ફેંકટ હતો. આ પોરીને સંતાડવો જોઈએ. પણ તારે ચોરો આ વીને પુછશે કે રતન કાંહાં છે ? તો જવાબ શું દેવો ? તેઓ આવીને અધાંપર જીલ્લન પાડશે અને રતનને પાતાલમાંથી બી શોધી કાઢાડવા વના રહેશે નહીં.

વધારે સરસતો એક રતનને સંતાડવી, પણ તેને બદલે રતન તરીકે કોઈ એક જીવું કરવું, જેને ચોરો રતન તરીકે ચોરી જાય અને એ રીતે ખરી રતન ખરી જાય.

પણ એવું એક કાંહાંથી લાવવું ? જીવીએ સલાહ આપી કે કોઈ નહીં પણ દોલોતો છે. દોલાને રતનના પોશાક પહેરાવવો અને ચોરો આવે તારે રતન તરીકે તેને હાનર રાખી ખરી રતનને છાંતાના ઢગલા તલે સંતાડવી. આ ઉપાય ખારો હતો, પણ રતન અને દોલો બંને જીવું ધનરાવા લાગ્યાં.

રતન છાંતાના ઢગલા તલે એકલી સંતાઈ રહેવાને બીહીતી હતી, દોલો રતનના પોશાકમાં ચોરો સાથ જવાને બીહીતી હતો.

તે વખત ઉપર જીનરાતમાં ચોરાંતું અને હુરાઈ થઈ ચાલતું હતું. જે જસતી ભરેલો અપરાધ વીલરના ઘરમાં આજ જીનરવાનો હતો, તેવા અપરાધોતો જીનરાતના ગરમાંગડાંઓમાં સાધારણ હતા. પુરાતન મુરત યોડાજ વખતનું ઈંગ્લેન્ડના અમલ તલે આવેલું હતું અને તે વખતના હાકમો તથા અમલધારો કામના કરતાં જીવાના વધારે હતા. ગાંધોમાં હુડીઆરબંધ પીંદાર ચડી આવતા અને એકે બે કલાકમાં ગામના ગામ છુટી તથા નાના પરકા રતી જસતી ચલાવી નાહાસી જતા હતા. તે સંઘલી જસતી આગળ બીઆરી રતનને ચોરી લઈ જવાની આ જ સતીતો યોછી હતી.

દોલાએ કહ્યું કે “મને ચોરો તરત આવખી કાઢાડો.”

પણ જીવીએ જરા ધમકાવીને કહ્યું કે “પોરા હીમ ત રાખતી, તું ખીં માઈડો ધધને હું હાંજ” મુકી દીએ ? જરા ઓહીઆરી-રાખજેતો હુ ઉપાડું ઉતરડે.”

દોલાના હીમતની કાંઈ તંગી નહીં હતી. પણ તે બોલવો કે “કુરથીને કુરથી” તે લોકોને કગીય પણ મને હાથ લગાડતાંવાર તેઓ પાંચી જશે.”

“અરે હાંને બીહા કરતો ?” જીવીએ વધારે ધમકાવ્યો “વખત-અમલો કાઢી નાખેજ. તું જેતો ખરો, રૂને ચીકડાં દાખીને તુંને એવો પોચો બનાવીએ કે તું પોતે પોતાને બધરીન હમજહે. ચોરો કાંઈ તુંને એજાવવા નાનાથી. આ પોરીપર મુલા જોડો એકાદ કેની તે પોતે આવવાનો નહીં, એટલે ચોરો હું જાણે કે ખરી રતન કેઈ ? ને વળી રાત અધારી છે, અથા છાકરા છે એટલે કા ગાઈ પુરી થાડે.”

દોલાના દીલમાં રતન તરફની સંધળી દયા ઉસકેરવા, ધાસતી દુર કરવા અને દોલાની તોફાની ખારીએતોને જ ગાડવાને આ તંકાર ખસ હતી.

હવે તેની આ વીલરે જરા ધાસતી.ળતાવી. “ચોરો એને મરદ તરીકે ચોધી કાઢાડશે તારે એને મારી નાખશે.” “છટ-છટ. મુલા ચોર બીહીકના એટલા હોપ કે મુનતો નહીં કરે.”

પણ દોલાએ છાતી યોડીને જવાબ દીધો. “મારી કે ન નાખશે ? મારી નાખશે તેની અગાઉ હું તે લોકોને મારી નાખશ. ને મને મારી નાખશે તો શું થવાનું છે ? મરી જવશ એટલું જ કે ? હું મુલેતો શું ને જીવેતો શું ? મારું તારે કામનોતો નથી, ને રતનની ફજાએતી કરતાં મારો જ વગધલો ભલો.”

અંતે દોલાને બધરીના પોશાક પહેરાવા માડ્યો, પણ તે ગંકામલા, પોહાલા, ચોહાલા મરદની નાજીક, નરમ, અને સરવેગમથી ગોળ આરત બનાવવી એ રોહલ કામ નહીં હતું. તેના અખાં ગોલ કરવા સાડ, તેની છાતીને ઉપસાવા સાડ અને એવાં બીજાં કારણોસર મોઠાં એટલાં અપયાં કે ઘરમા જેટલાં હતાં તેટલાં ખલાસ ધમાં, અને તેપણ બીજાં જેઈતાં હતાં; માટે તેણે તેઓએ દોલાના કપડાંમાં ધાસ ભરવા માડ્યું. તે ધાસ માતર વીલરના આંચે તથા મેલના છાપરાંમાંથી આવ્યું હતું અને દોલો એટલું જ માહિતો કે એ ધાસ જરા સોજી અને મુગધી હોત, કે મકે તેની સાથ છાંતોના વાસ ઘણો બેલાયલો હતો.

પરકરણ ૮૭ મું.

અપાટાના દોલો રતન બની-ગયો અને હવે ખરી રતનને છુપાવાનો વખત આવ્યો. તે નીરદોશ કુંવરીએ છાંતાના ઢગલા તલે એકલી ભરાવાને બીહીકથી ના પાડ્યું, માટે જીવી તેની સાથે નઈ.મેડી અને તેઓએ અવાજ ઉપરથી પારખ્યું કે યોડાવારમા બારણા આગળ એક ગાડું આવે જીવું તથા તેમાંના માણસો જીપડાંના બારણાને એક આંચકામા ઉંધાડી નાખી અંદર આવવા.

તેઓએ વીધવા વીલરને પોતાની ભતરીજ સાથ મેઠેલી જેઈ અને તેઓમાંના એક જીવું આગળ નઈ “મેઠે ન શું કરોછો ?” કરી વીલરને સવાલ પુછ્યો અને કોઈ આગળી યોજખાણ હોય તેમ વાતે મેઠો.

દોલો તરત ચેતી ગયો. આ આવખાં કોઈ નહીં પણ મહાદાઢ. મીડાઈવાળોના હતો, જે જોકે આ વખતે મોમેદને પોશાક કાઢાડી જીનરાતી મુસલામનાના લેખાશમાં હતો તેપણ દોલાની ચેતન, રાકતીથી તે છુપયો નહીં હતો.

બીજા બે જીવું પણ દોલાની પોહાણવાળા હતા અને તે કોઈ જ નહીં પણ મઈ રાતે દોલાની ઉપર હાથ ચલાવનાર, તેની પરજીઆત બાપડીથી છુટો પાડનાર, તેને આડ સાથ બાંધનાર પેલા હુમા તાલીમજાએ હતા.

આ ઉપરથી દીસેછે કે તેઓના ધંધાજ રાતના ચાલતો હતો અને તે ધંધો આવખાં નીચ પાપોના મારગ ઉપર હતો. કોઈ બધરીના મરદને ઉંચકી લઈ જવો ઇચ્છા કોઈ મરદને માટે કોઈ એરતને ચોરી લાવવી એ તેમનું ગોખા કામજ હતું.

દોલાનું ઘણું મન ધણું કે આ લોકો ઉપર એકદમ ઉઘટી પડી તેઓને જર કરવા તથા રાતના તેને ભેટાવનાર

તરીકે તેઓને ઉઘાડા પાડી પકડાવવા. પણ વીચાર કરતાં તેને લાગ્યું કે તે ઠીક નહીં થશે. આ લોકો એવાં કાંમ સાડાં આપવાછે કે જ્યાં પોતાના બચાવને માટે તેમજ સાંભાને બીહીવાડવા માટે એઓ હુશીઆર લાવવાનું હશે. વળી દોલાએ વીચાર્યું કે એઓ કાંઈ લઈ જાયછે અને કોણ યાસ લઈ જાયછે તે જોવા જિગ છે. માટે તરત વેળા તે ખાનોશી પકડી ગયો, પણ ચોર તરીકે જાણે થયો બીહીતા હોય તેમ પોતાનો માની પછવાડે ભરાઈને બેઠો.

અપોઅપ તરણે જાય આવીને સાંભાં જ્યાં છતાં વીલર જાને કે મુલક બીહીતી નહીં હોય તેમ પુછવા લાગી કે "તમે લોક કોણછો અને આ રાતને વખત થું માગોછો ?"

"અમોને કાંમ છે બાઈ હીઆં કાંમ છે." માકાદાર એ જવાબ દીધો.

"કામ ? થું કામ ? ગરીબના ઘરમાં રાતની વેળા કાંમ કેવું ?"

"એ હા ! જાને લખાપતીની દીકરીઓ ! વીલરખાઈ કાંઈ તાંબાનું છે ! આપવાં જિંદગીમાં પછાસાદારને ઘરે, પણ આપવાં જરૂરને હાંધાં."

વીલર ઘરનાઈ ખરી, પણ તોખી હીમત ચુકી નહીં. "વાર હશે. પણ તમે કહોછો થું ? હીઆંથી નીકળો. આ ઘર કાંઈ પછાસાવાલાનું નથી."

"વીલરખાઈ તાંબું કરોછો તો પણ આ દીકું કે ?"

આમ બોલતાં જ માકાદાર એ એક નાહાનું કાંઈતું કાઢી દેખાડ્યું અને વીલર ખરી બીહીકધી ચુંગલાતાં ચીસ પાડી તારે દોલાએ વગર બીહીકે અમસાયા દોંગ કીધા.

પણ માકાદાર એ ધીરજ આપી. "બીહી ના. આ કોઈતાંની બેઠેતી ધાર નાહકે તમારાં દીલપર નહીં ચલાવ થું. તમે ફરજ પાડશો તોન કશું. તમે જુમ ચીસ નહીં પાડશો તો કાંઈ થશે નહીં."

"પણ બાપા હું ગરીબ વીધવા છઉં."

"બાઈ તું પછાસે ગરીબ છે, પણ બીજી વાતે પછાસા દાર છે. તારી પાસ એક અવેરાત છે, એક નંગ એવું છે કે પાદશાહના ખજાનાં કરતાં સરસ. તે નંગ થોડો વખત અમોને આપ અને અમે તેને ઉછેડ્યું નહીં."

જાને હજી કાંઈ સમજ નહીં હોય તેમ વીલર બોલી, "નંગ, નંગ થું ? તમને કોઈએ વાહવાય છે."

"નહીં બેઠેન, જો આ રહ્યું તારું નંગ." આમ કહી આ સરકસ ચોરે હસી રતનના પોશાકમાં બેઠેલા દોલા તરફ આંગલી બીધી.

દોલા જાને બીહીતા હોય તેમ ચોરતાના છાંના આવાજ "આ ! આ !" કરી વધારે ઉં આં કરવા લાગો અને પોતાની માને વધારે વલગવા લાગો.

વીલરે દોંગથી પુછ્યું "આ સુવા શેખાંબીઆ તમે થું માગોછો ? આ તમારી આંખમાં કુવાં પડે, એતીઆ પાંકે, છારી બધાં, સુવા નીચ તબરના આંધાંબીઆ."

"બેઠેન, તારે ગમે એવી ગાલ દે. પણ આ છેકરી ને અમે લઈ જવાના." ભરાતા ફરતા દોલા આગળ જઈ માકાદાર બોલવા લાગો, "ચાલ રતન, બેઠેન હિ. નાહાસેછે કાંઈ ? જવાની કાંઈ છે ? સુગી સુગી તાબે થા, નહીતો જી લઈ જાઉં."

દોલાએ ઉં આં કરવા કીધું અને વીલર સાંભી નહીં થાય તથા જુમ નહીં પાડે-માટે એ જાય તેને ધરી રહ્યા. માકાદાર એકલાએ દોલાને હાથ ધરી તેને ઘસડવા માડ્યો અને ઘસડવાનું દોલ કરી દોલો ખુશીથી ચાલવા લાગો. તે પોતાની માને માસી ! માસી ! કરી હાંકે માંવા લાગો અને તેની મા "એ મારી રતન ! મારી રતન !" કરી બોલવા લાગી, અને આવા દોંગ તથા ગડબડ વગેરે દોલાને ગાડાંમાં બેસાડી તથા તરણે જાય તેના અટી બેસી ગાડું હંકાડી ગયા.

પ્રકરણ ૮૮ મું.

ગાડાંમાં આ હુમાઓ દોલાને રતન સંમળ થયું મા ન આપવા લાગા. તેઓ માતર ફરમાવેલા બંદા હતા અને એકસ હુકમ બજાવવાતા હતા, જે હુકમ રતનને રસતા મા જિમ બને તેમ રાજ રાખવાને હતા તથા કોઈથી રી તે તેણીને કુદરવવા ઈઆ ખીજવવાને નહીં હતા, એ સથળે માકાદાર તથા તેના સાથીઓની નમનતાઈ ઉપરથી દોલા સમજ ગયો હતો.

ઉપલા થયુંઆ તેનાથી મજાહાજ ભરેલા તકાવતે મેડા અને દોલો જરે થયી હોમત ખતાવા સાડાં એક બોલ બોલવા વના કાંસકાંમ કરતા તથા હાથ અકસોસની નીશાસ પાડતા તારે આ લોકો તેને ધીરજ આપતા કે "બાઈ, તું બીહીના. તુંને કશું કમ થવાનું નથી. તુંને અમે સારે કેકાણે લઈ જાય. તારે માટે એક એવો મરદ પેઆરથી જાય છે, જે તારી સાથે લગન કરી તુંને ખુશી કરવા વના રહેશે નહીં." પણ દોલા જાને એવું કશું સમજતો નહીં હતો. તે રતન ના જવા છોડી સાદ કાઢી બોલતા કે "આ માંહી ! આ મા, આ મારી માંહી, અને ઘર લઈ જાયો, આ-આ" ઈતીઆદી.

માકાદાર અને તેના સોમતીઓ આટલા તકાવતે રહ્યા તેનું એક બીજું કારણ હતું. દોલાનું દીલ એટલું ગં થયું હતું કે તેઓ સઘલાને નાક દાખીને બેસી રહેવું પડ્યું હતું ! આ શોષ કરતાં દોલાને વાર લાગે નહીં. તેણે જોયું કે તેના કપડાંમાં ભરેલાં ઘાસમાંથી છાનના વાસ ની કહેછે તેથી તેને ચોરી લઈ જનારા ચોરીઓના કંઠાલી ગયા છે. આ વાતના લાભ લઈ દોલા, હાંએ અને અકસોસ તું યેલ ધાલી તેમને કંઠાલી આપવા વારેવાર તેમની છેક નજદીક જતા અને માકાદારને બોલવાની ફરજ પડતી કે "અરે તોખા ! તોખા ! બાઈ નરા પેલોગમ બેસ. બાઈ, તું અમારી તરફ તારું મોહકું ના લાવ."

આ ચોરો પોતપોતામાં હડસે વાત કરતાં અચરત પણ થતા કે જાને માટે તેઓ આ બાપડી ચોરી જાયછે, તેણે દીવા લઈને કેવું ગંધાવું નંગ થોડી કાઠાડ્યું છે !

માકાદાર કેહેતા કે એતો એનાં કપડાં વાંસ મારે છે. તારે વધી બીજો બોલતા કે "ના એ વાસ એના દમની છે, તમે જરૂરી દાવવાં માણસ સાંભળ્યાં નથી. આ પેારી ના દમ સધશે જરૂરી છે." એ ઉપરથી વળી તરીકે ચોર દયા ખાતો કે "કેવી ખુબસુરત છેકરી છે, ને જોદાએ તેના મા કેવી એજ-એજી છે ! જાંહાં છે તાંહાં એની છાતીમાં ન રહે."

અને તોપણ પોતાનાં આ હવાલાને કુલની ખીચાલે સંભાલતા, તથા તીજેરીની ખીચાલે બારીક નજરે ચોક્કી કરતા તરણ ચાર કલાક પછે તેઓ ધારેજે કેંકાંલે લઈ આવવા અને છેક મથરાતના શીહા અધારાં વચે એક મોઢાં મેંદાન માં ગાડું ઉત્તું રહ્યું.

દોલાએ હીઆંબી નરા તોફાન કીધું. તે ઉતરવાને ના પાડી ગાડામા ફસાઈ બેઠો અને માકાદાએ પોતાનું નાક દાબીને ઘસાડવા સીવાએ તે ઉતરશે નહીં.

હવે વળી દોલાએ વધારે ઘભરાટ દેખાડવા એક નવો ઢોંગ લગાવ્યો. ઓ ! ઓ ! કરી ફસાઈ આવવાની રીત વા પરી અને માકાદાએ તેને તે ઓરત મેળવી આવવાની ઉપર અદગરી ખાવા લાગો.

તેણે આસપાસ નજર કરતાં જોયું કે તેનું ગાડું પેલા ગુંગરાઓ તરફ આવ્યું હતું, કે જાંહાં પેહેલાં તો દોલાનાં ચોરેલાં ઢાંગળ વીશે સંપ થતો હતો અને પછે કોઈ ઓરતને ચોરી લાવવાની વાત ચાલી હતી. તે ઓરતને મેળવવા સાડી હીરાં ભર્યોને ભાઈ બેહરામ ભર્યો યહો મુંજતો હતો અને માકાદાએ તેને તે ઓરત મેળવી આવવાની કમ્યુલાત કરી હતી. તે ઓરતનું નામ બીજી બેરકુના પ વનને લીધે દોલાના કાન ઉપર આવ્યું નહીં હતું, પણ હવે દોલાએ જોયું કે તે ઓરત વીશે તેઓ આટલી ધુપી શુન શુન કરતા, તેતો કેથી તેની મશીઆઈ બેહન રતન ઉપર તરાપ ધારેલી હતી અને રતન તરીકે દોલાને હવે હીરાંના ભાઈ આગળ લાવવામા આવ્યો હતો.

ગાડું ઉત્તું રહેતાંનેવાર હીરાં ભર્યો પોતાના ભાઈ સાથે રતનને સાંભી લેવા આવી એટલે દોલાની ઉપલી સઘલી અટકલ ખરી પડી.

તેઓની આગલી પીછાણ ઉપરથી દોલાએ એટલું તો ધારી રાખ્યું હતું કે રતનને બદલે તેને ઓળખવા પછે સઘલાએને હાથે સનડ કેસરી તે તોના કીસમતમાં છે.

હીરાં ભર્યોએ યહાંક મકર લગાવ્યો. “ઓ આ વરે રતનભાઈ. ભલે આવીરે મરે. અખઈ યદિને જીવ નરે મરે.”

દોલાના સારાં ભાએજે બેહરામ ભર્યો સીવાએ રતનને ઓળખનાર હીઆં કોઈ નહીં હતું. બેહરાંમે પણ તે છીને એકજ વખત જોઈ, તેનીસે જસતીથી પરજીવાનું મ ન કર્યું હતું, પણ વળી તે બેહરામ ભર્યો રાતની ઉલટ મા દાડ પી એટલો છાકરો થયો હતો કે તેની પુરીપાથી શુધ કેંકાંલે નહીં હતી. તે પોતાને સંભાળવાને અચકત હતો, પણ છાકરપણમા રતન વીશે ઉલટમા વધારે આવેલો હતો. રતનનું નામ સંભળતાંજ તે ગાડાં આગળ તેને લેવા આવ્યો ખરો, પણ દોલાના એકજ અધાંકાના તે ગ બડી ખાતો બલહીઆના દોલ ઉપર પડ્યો જાંહાંથી તે બલ દની લાત ખાતો સેજ અચી ગયો.

અને તોપણ દોલાએ બીહીક, શુસો, લાન, ધીકર વ ગેરે દેખાડવાનો ઉપાયમા ઉપાય અદગરી અને હાથ અક સોસ કરવા કીધો. હીરાં ભર્યોએ તેને ઘણીબી ધીરજ આપી કે “રતન માએનું તું ભીહીના. ધીઆં તું સલામત છે. તુંને શું થઈ આવ્યું તું સમજાવ. તુંને આ બેવકુદોએ

રસતામા કાંઈ કુખ આવ્યું ? કેમરે ભયાનક તને બાઈને ભરાભર નઈ લાએવો ?”

બેહરામ એકવાર પાછો લપેરા ખાતો રતન આગળ આવ્યો, પણ તેને પાધરો રાખવાનું બેવડું કામ હીરાંને માથે આવી પડ્યું. તે બોલી કે “ભાપ ભેરાં, અવે છે માએલો કે ? નરા સુધેલો કેંકાંલે રાખ. એટલોભથે સેનો ઉલટમા આવ્યો ? રતનભાઈ તું ભીતીના. એતો તારી સલામતી લેતાં લેતાં છાકરો ભએનેછે. ખાતરજમા રાખ કે એનાં જ્યો બીજે માટી આખી ધુનીઆંમા નઈ મળશે. એ તારી ઉપર ભેનરો જીવ કારી આવશે. હમણેતો નરા લીજીલ છે.”

આ સઘલા ધીરજના શુખનના દોલાએ થોડીક બીજ અદગરીઓથી તથા હેલતનાક મીસીથી નવાબ આપ્યો.

“વળી ભેન ? તુંને કહું છું તું ભીહીના.”

દોલાએ ચીસ પાડી. “આહ ! આહ !”

“અરે રે—આ પોરીતો ભલે ભીકની છે. ભાપ રામ, હવેતો તું આવીને સમજાવ, હું નહીં જાણું.”

એ ઉપરથી દોલાએ જાંને કે હીરાંપર ઘણો વીસવા હાથ તેમ બચાવને માટે તે હીરાંનાં પાસાંમાં ભરણે ને સંકા કરવા લાગો. “ઓ સુધ હું સુધ.”

“હવે કેવી માઈ થઈ, રતનમાએ, જેની તારાં લગ કીધા વગર મારો ભાઈ તુંને હાથ નહીં લગાડશે.”

દોલાએ વલી અદગરી મલાવી. “હીહીક ! હીહીક !

“અરે પણ ભીહીનાની. આજે કાંઈ નંધી થવાનું ને એશે તે કાલે હવેતો ભસ ?”

બેહરામના લપેરા એટલા વપતા ગયા કે આગલી ઉદ સઘલી લુલી નઈ તે ઉઘની ફરીઆદ કરવા લાગો.

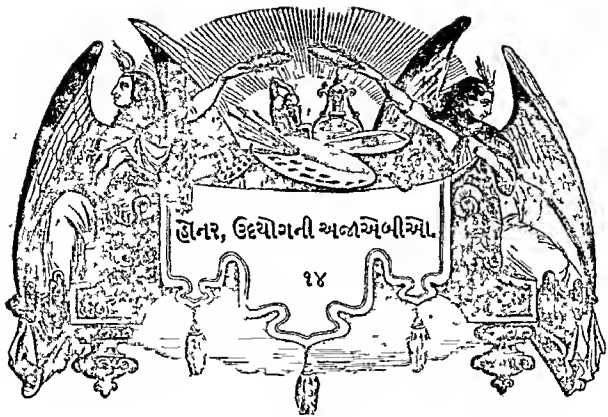
માકાદાએ તેના આ છાકરપણને માટે તેને થઈ વગાવ્યો. “સુએ તું બધરીના કરતો. કોણ તારે નાં આવીને રડશે ? તારે ખાતર મેહનત કરીને આ રમકડું મકો લાવવા તારે તું એવો તઈઆર બનયોછે કે કોઈ ઘણી તુંપર રુકે નહીં.”

આ સઘલી ચીખામણ બેહરામે ઢોરની હાલતમાં ર ભલી અને તેના ઉપર અસર પણ ઢોરના નેટલી થઈ માટે હવે માકાદાએ એકજ રસતો બતાવ્યો. તેણે હીરાં કહ્યું કે “બેઆરી હીરાં, રતનભાઈ આજે યકેલાં ઘણું છે માટે હમણેતો તું એને તારાં જીપડાંમાં લઈ નઈ તારી ર થે સુવાડ અને આરામ આપ, પછે સહવારની વાત સ વારે થઈ રહેશે.”

હીરાંએ પણ એજ ઉપાય દરસત ધાર્યો, માટે દોલ ને હાથમાથી ભલીને તે પોતાના જીપડાં તરફ ચાલી અને માકાદા પોતાના સોળતીઆ સાથે છાકરો બેહરામ ભ આને ઉચકીને થોડેક દુરના બીજાં જીપડાંમા સુવા ગયા.

ખાતરસુધીતો દોલાના બચાવ થયોછે, પણ હવે શું રસતો ? હવે તેનો બચાવ કેમ થશે ? હવે તે ઓરત તરી પોતાને કેમ મલાવી રશે ? જારે હીરાં તેને ઉપરના કુખ ઉતારવા કહેશે, જારે પોતાના પાસાંમા તેને સુવા કહેશે તો કેમ થશે ?

આપણે કાંઈ પણ અટકલ કરી ચકતા નથી. વખત ઘણો બારીક આવશે.

છાપાની બનાવટ.

છાપાની શોધની અભ્યંબીઆ ગયા અમકા તપા સવા પછે હવે છાપાની બનાવટ ઉપર આવીએ છાપે અ ને તેમા વીડીઆ હોનરની ઘણી અભ્યંબીઆ સમાવેલી છે.

નામકીત ગટનબરગે એકેક હરફનો એકેક છુટો છા પો બનાવાની પહેલ વેહેલાં શોધ કોષા પછે ૬૦ વરસમા યુરોપના ૨૫૦ શેહેરોમા છાપાખાના ફેલાઈ ગયા તે કેવા છાપા હતા. આસરે ૧૫૦૦ ના શાલમા સકાટલ'ડ આ તે, ૧૫૫૧ માં આયરલાંડ ખાતે, ૧૬૩૮ માં અમેરીકા ખા તે, છાપો પહેલે વેહેલો દાખલ થયો, પણ તે કેવો છાપો હતો ?

ગટનબરગના વખત કરતાં તે ઘણા સંપૂર્ણ છાપો હતો. ગટનબરગના વખત કરતાં છાપાની બનાવટમા ઘણાં સુધારો થવા પછે અ એ કળા સધલા રોશમા દાખલ થઈ. ૧૪૪૦ માં છુટા છુટા હરફના છાપા ગટનબરગે પહેલ વેહેલા બનાવયા, અને વીસ વરસમા તેની એ નામોચી શો ય જાહેર થઈ, તેટલા વખતમા છાપાની બનાવટમા નેરેલો સુધારો થયો જોઈએ તે થઈબી ચુકયો.

એ રીતે છાપાના માતર ફેલાવાની નહી, પણ તે સાથે છાપાના સુધારાની ઝડપ પણ ઘણી અભ્યંબી નવી છે. ઉપલા પંદર વીસ વરસમા છાપાની બનાવટ એટલી સુધરી ગઈ કે જનને તે ગટનબરગની શોધ નહી હોય. ગટનબરગ પછે એ શોધના બીજા દાવાદારો નીકળયા તે સુખીઅ એ સુધારામાં ભાગ લેવાને લીધે નીકળયા.

એવો તે સુધારો શું થયો ? ગટનબરગના અને પાછ લા વખતોના છાપાઓને તફાવત તપાસવાથી આ સુધારો માલમ પડી આવશે

ગટનબરગે પોતાના પહેલ વેહેલા છાપા કેમ બનાવ

યા તે બાયે મોટી તકરારો ચાલી છે—ને ઉપરથી એવું શ વટ માલમ પડે છે કે ગટનબરગના વખતમા દરએક છાપાને હાથે કોતરતા હતા જે કે દરએક છાપો એકેક હરફનો જ હતો, તો તરુ એ એકેક છાપા ઉપરના હરફ કોતરી ને તે છાપો બનાવતા હતા

ગટનબરગે પહેલ વેહેલો શોધ કરતાવાર નેતુ કાર ખાનું ઘણું મોટું થઈ ગયું; તે પંદર વરસો એકેક મોખ ડી છાપી રહયો, અને તે થંધામા તદન ખુવાર થઈ ગયો તેની એ ઉપરથી આપણને સમજ પડે છે. એકેક ડીયું હાથે કોતરવાનું કામન એવું છે કે તેમા દોવાળું કાઢાડવા સીવાએ બીજે રસતોન નહી હોય.

એકેક હરફનું પાછલથી શોધી કાઢાહેલું છુટું ડીયું થ છા હરફોના આગળા એક સામટા ડીમા ઉપર મોટો સુધારો છે, પણ ને એકેક હરફના ડીખાને છુટું છુટું કોતરવાનું હોયતો લેવા ગયા ખુત ને મોટી આવધા ખસમ, તેમાની વાત ધાય. એથી મેહેનત વધે, ખરચ વધે, વખત રદ થાય, અને એટલો કંટાળો વધી જાય કે ગટનબરગની આ શોધથી મોટો સુધારો કોઈ નહી કેહે

છુટા છુટા હરફોના છાપા સેકડો કામમા પાછા આવી શકે છે, પણ ને તે દરએકને હાથે કોતરવો પડેતો તેના કરતાં આગળા નમાનાનું પેટું ઘણા હરફોનું એક સામટું ડીયું કોતરવાની મેહેનત ઘણી ઓછી હતી, તો જેકે તેવું મોટું ડીયું એકવાર છાપણું કે પછે બીજાં કામ સાજું રદ થતુ હતું. એવી રીતે એકેક છાપો કોતરવાની મેહેનત એટલીવધી છે કે એક છાપાખાનાવાળાને આખો જનમારો તેમા ખટવાઈ જાય

લીમાર કરો કે એકેક લખાણમા એકેક હરફ ફેટલી વાર આવી જાય છે એ ઉપરથી એકેક હરફના ફેટતો સો

સૌ ડીમાં કોતરવાની મેહનત ગણીએતો સયળા હરશેના છા પાએને કોતરતાં ફેટલો વખત લાગે? ગટનખરએ પોતાના છાપાખાનામાં ધાતુના એકેએક છાપા ઉપર એ રીતે હરશેને હાથે કોરાવી આને ચોપડી છાપી તારે એ નામીએ તર કો ઇ રાખશી મેહનતનો યદ્ય ગંધેલા લાગે છે.

ખાંટ દેખીતું કે એકેક છાપાને હાથે કોતરવાને બદલે કોઈ બીજા બનાવટ શોધી કાઢાડવા સીવાએ આ મોટા હો નરનો આટલોબધો ફેલાવો થઈ શકે નહી. તે નવી બનાવટ ગટનખરગ પછે તરતજ શોધી કાઢાડવામા આવી, જે શોધતું માન બીજા બે નરમનો ચોક્કર અને ફાઉસ્ટને ધરે છે. એ ફાઉસ્ટને ગટનખરગના એકલપેટા ભાગીમા અને બહુગર "ડાકટર ફાસ્ટસ" લેખે વાંચનારી ખાંટુએ તરત પીછાંછી લેશે.

ગટનખરગ સાથ ભાગ છુટો પાડવા પછે ફાઉસ્ટે ચોક્કરને પોતાનો ભાગીએ કરો છુટા છુટા હરફના છાપાનો ભેદ દેખાડે. ચોક્કર ઘણો અંચલ જેહનનો અને કળાબાજ હતા, તેણે આ દરએક છાપાને હાથે કોતરવાની યુથકેલી તરત મન ઉપર લીધી અને તેથી છાપાની નવી બનાવટ શોધી કાઢાડી.

એ નવી શોધ છાપાને મોલડ (સાંચા) મા ચોટવાની હતી. મોલડની અંદર છાપાને આંકાર ઉતારવો અને પછે તેની ઉપર તાલેલી ધાતુ રેડવી, જેથી તે ધાતુ અંધાધ તારે તેની ઉપર છાપા પડી રહે અને તે ધાતુના કકડામાપી લીધુ બનાવતું, એ શોધ ચોક્કરની હતી. એ શોધથી છાપા સંપૂર્ણ અને સવલ પડે અને આજ સુધી છાપાની બનાવટ એજ રહી છે.

ફાઉસ્ટ અને ચોક્કરે મળીને ચાર વરસે એક ધણી શુંદર ચોપડી છાપી. તે ખરીસ્ટી પરમના પવિતર ભજનો તથા બંદગીએની હતી. આ ચોપડીમા ફાઉસ્ટ અને ચોક્કર બંને નજી છુટા છાપાની શોધ કરવાના માનને દાવો કીધો, પણ તેમા તેઓ ડગારા સામેત થયા છે. તેઓ ને માન એટલું જ છે કે છુટા છાપાને મોલડમા ચોટવાની કળા તેઓએ શોધી કાઢાડી.

એવું માલમ પડયું કે આ ચોપડીની શરૂઆત પણ માઠાં ભાએગના ગટનખરએ કરેલી હતી. એ ચોપડીની એક નકલ વાએનાના ચાનશાહી કેતાબખાનાં મથે હાલ મોજુ છે. એ નકલ અને ૧૬૬૫ માં ઇનસપરખ ખાતેના એક કીલલામાં એક ઉમરાવના પુસતકખાનાંમાંથી મળી આવી હતી.

એ ચોપડી વેલમ ઉપર છાપી હતી અને એટલી તરાં હાંની છાપી હતી કે પાછળથી તેની જે છ સાત નકલ નજી પહોંચે, તે દરએક જુદી જુદી છે. એ ચોપડી આસરે ૪૦૦ સફાની છે. તેમાં પેહેલા હરશે મોટા અને સણગારેલા તથા લાકડાં ઉપર કરેલા છે. સઘળી મોટાં મપાલાનાં હરશે કાલી, લાલ અને બહુ સઘીથી છાપેલા છે, જેથી તે એ તરજુવાર પરેસ મથે નજી આવવા હોય.

ચોક્કરે નરમન બારાખડીના સઘલા હરશેની તખતી એ બનાવી તેમના મોલડ કીધાથી તેનો ભાગીએ અને સુરખી ફાઉસ્ટ એટલો મુથ ધઈ ગયો કે તેણે ચોક્કરને પોતાની દીકરી લગનમાં આપી.

ફાઉસ્ટ અને ચોક્કર પોતાના કારખાનાંમાં સરવે કામ દરોને સપત આપતા હતા કે આ હોનર તેઓએ છુપો રાખવો! ૧૪૬૨ ના શાલ સુધી એ શોધ છુપી રહી, મજૂ તરખે છાપાખાનાના માણસો ખાહાર વીખરાઈ નવાધો એ શોધ મેટનથી બાહર ફેલાઈ.

આ શોધ નરા વીગતથી સમજાવવી નેહએ, કેમકે છાપાની બનાવટમાં ખારીકીએ અન્યએજ નેવી છે.

નાહુના મોટા હરશેના કદ પરમાંણે નાહુના મોટા છાપાના સટ કરેલા હોય છે, જે એકેક સટને "ફાઉટ" કહે છે. દરએક "ફાઉટ" મા હરફના કદ, ખરોર, વલાણ વગેરેમાં તફાવત રહે છે; અને તેવા દરએક "ફાઉટ" માં એકેક હરફનાં હજારો છાપા બનાવે છે, પણ તે એકજ "ફાઉટ" ના એટલે બરાબર એકસરખા હોય છે.

ઈંગરેજ છાપો લખીએતો દરએક "ફાઉટમાં" A પી Z સુધી બારાખડીના હરશેનાં, ૧ થી ૦ સુધીના આંકડાના, તથા બાકીના "પાઈટો" અથવા ટાંપોના છાપા બનાવવાથી એક ફાઉટના સટ આપો ધાય છે. પાઈટો અપવા ટાંપમાં, ; , : , — , — , ! , ? , તથા " , " , (,) , [,] , * , + , — , વગેરે દરએકના છુટા છાપા એકેક "ફાઉટ" મથે હોય છે.

ઈંગરેજમા વળી દરએક "ફાઉટ" માં ઉપલા છાપાએ ઉપરાંત બીજા એક સટ "કાપીટલ" અપવા મોટા હરશેના બનાવવા પડે છે. દરએક વાકીઅ શરૂ પતાં પેહેલા હરફ ઈંગરેજમાં મોટા આવે છે, તેને "કાપીટલ" કે હો છે અને એ રીતે, મોટાં દરએક ફાઉટમાં "કાપીટલ" નો સટ જુદો બનાવવો પડે છે. એ ઉપરથી ઈંગરેજ "ફાઉટ" માં મોટા (A, B, C, વગેરે) અને નાહુના (a, b, c, વગેરે) એવા બે છાપાના સટ બનાવવા પડે છે.

ગુજરાતી, ખરાડી, અને સઘલા છાપાઓમાં પણ એજ પરમાંણે કદ તથા ખરોર પરમાંણે જુદા જુદા "ફાઉટ" હોય છે. પણ આપણી દેશી ભાષાઓમાં એકેક "ફાઉટ" મથે બેપી વધારે સટ હોય છે. ક. ખ. ગ. એવા નાહુના હરશે વળી તેજ ફાઉટમાં ક. ખ. ગ. એવા કાળા અથ શરો, અને તે ઉપરાંત અ. હ. લ. વગેરે નાહુના નેડાઅથ શરો તથા અ. હ. લ. વગેરે કાળા નેડાઅથ શરો મળી છાપાના બે સટ એકજ "ફાઉટ" માં હોય છે.

એ બે સટ ઉપરાંત, ઈંગરેજની ખીશાએ ૧ થી ૦ સુધીના આંકડાના છાપા, તથા પાઈટો અને ટાંપના છાપા ગુજરાતી "ફાઉટ" માં પણ બનાવવા પડે છે; એટલું જ નહી પણ વળી કાળા (i) અથ (i) મથે અનુસ્વાર (i) કાળા મીઠું (i) એવા છાપા પણ દરએક ફાઉટ મથે જુદા બને છે. અને એ રીતે એક ઈંગરેજ "ફાઉટ" કરતાં દેશી છાપાના "ફાઉટ" માં છાપાએ ઘણા વધારે નેહએ છે.

એ "ફાઉટ" કેટલી અન્યએજ તરેહના છે, અને દરએક "ફાઉટ" માં એકેક હરફના કેટલા છાપા બનાવવા પડે છે તથા સઘલા "ફાઉટ" ના છાપા એકકા કરીએતો કેટલા કેટલોબધ પદ જાય, તે સરવે ગણતરી ઘણી અન્યએજ નેવી છે, પણ તે સરવે અન્યએજીઓને હાલ તરત નરા લીધે માં રાખીયું.

હાલતા એ છાપાઓની બનાવટને વલગી રહીએ. હવે વાંચનારી બાનુઓને વધારે સમજ પડશે કે તરે હુવાર "ફાઉન્ટે" ના આ હજારો જુદા જુદા છાપાઓને જના વા માટે દરએકને હાથે કોતરતાં કદી પાલવને નહી. એ ઉપરથી સમજ પડશે કે દરએક છાપાની તાલેલી ધાતુને સાં ચામાં ઓટીને છાપો બનાવતી કળા કેટલી અગતીની છે.

તોપણ પાંદ રાખવું કે દરએક જાતના છાપો એક વખ તતો કોતરવો જોઈએ. બારાખરીના છાપા કહો કે આંકડાના છાપા કહો, ટાંપના છાપા કહો કે કાનામાતરના છાપા ક હો, દરએકને મોલડમાં ઓટીને સેક્ટોર્લ બનાવા અમા ઉદએક જાતના એ છાપાને એકવાર હાથે કોતરવો પડે છે. હાથે કોતરીને પછે તે સુખબના હજારો બધા છાપા ઓટીને બનાવી શકાય છે.

એનું કારણ શું? છાપાની! મુરત બનાવવી, તેના આકાર આપવો, તેનું રૂપ શોધી કાઢાડવું એ સાં માનુ કામ નથી. એતો માણસના સમજદાર ભેજનું અને અપલ હાથનું કામ છે. એકવાર માણસ હાથે કો તરીને તે છાપાનો નજીલો બનાવે છે, પછે તે ઉપરથી તે ને, સઘતા હજારો છાપા મોલડમાં ઓટી કાઢીએ છપાએ. માણસ પોતાની ઓલાદ પેદા કરે છે, પણ તેની અસલ સ બી બોદાએ બનાવેલી છે. તેમ દરએક છાપાની અસલ સુ રત હાથે બનવા બાદ તે પરથી તેની સઘલી વસતી નીકળે છે!

એ હાથે કોતરેલા છાપાને ઈંગરેજમાં "પ્રેસ" કહે છે, જુનાતી છાપાખાનાવાળા તેને "પ્રીસ" કહે છે. તે સાધારણ ખીલાના નેચાંલાંથી, એક છેડેથી બંધા, અને બીજા છેડે પાંતરો હોય છે. તેની ખાં લોડાંને હોય છે. તે નાખતલા છેડા તરફ હરફને હાથે કોતરે છે. કોતરતો વેળા ધાતુને નરમ કરે છે, કોતરવા પછે તેને પાછા કઠલ કરવી પડે છે.

આં દરએક ખીસે તે ગોપા દરએક છાપાને પેડેલા બાપ છે. તેના ઉપરથી સઘળા છાપા બનાવાની રીત આ છે—પ્રા ઈંચ લાંબા, ૬ ઈંચ જડા અને છાપાના દર પરમાણુની પોડોલાઈના એક તરાંબાના કકડા ઉપર એક છેડે ખીલાને કોકે છે, જ્યો ખીલા પરમાણુનું ડીયું તે તરાંબા માં ખાડો પાડે છે અને તે ખાડાની અંદર ખીલા ઉપરનો છાપો કોતરતો રહે છે. ખીલા ઉપર કોતરેલા હરફ અવલો હોય છે, તેથી તરાંબા ઉપર તે સઘલી પડે છે.

એ તરાંબાના કકડાને ઈંગરેજમાં "માટીરકસ" ક હે છે. આપણા છાપાખાનાવાળાઓ તખતી કહે છે. એ ઉ પરથી માલમ પડે છે કે જેમ દરએક છાપાનો પરમખ ખી લો હોય છે તેમ દરએક છાપાની તખતી પણ હોય છે. ખી લો ગોપા છાપાને બાપ, તખતી ગોપા છાપાની માં છે! ખીચી પોતાની મુરતને તખતીમાં ઉતારે છે, તખતી ઉપર થી સઘલા છાપા ઓટી કાઢે છે.

એ તખતીને છાપો ઓટવાના મોલડમાં એવી રીતે ગોઠવે છે કે જરે તાલેલી ધાતુ તેની અંદર રેડવામાં આવે તારે તેનો એક છેડો તે તખતીમાં કોતરેલા ખાડામાં અંબ અને તે સુખબના હાથ તે છેડા ઉપર બધા. આ મોલડ બાહરથી લાકડાના અને અંદરથી લોહના હોય છે. તે એક સુકીમાં પકડાય એટલા નાહના કદના હોય છે.

એ મોલડ બે ફાડમાંનો હોય છે. ડીયું ઓટનાર એક દેખડ અને એક નાહતી બડી આગળ હોય મા. મોલ ડ લઈને ઉભો રહે છે. તે બડી ઉપર એક કહડામા તાલેલી ધાતુ હોય છે. એ ધાતુ સીસું હોય છે, પણ તેમાં, છાપાને મજબુતાઈ અને કઠણાઈ આપવા માટે, સુરમાની ધાતુ મેલેલી હોય છે. એવી રીતે છાપાના સોસાના લાધાને લા ધા બને છે, જેને તાવીને તેમાંથી છાપા ઓટે છે.

મોલડના બેડુ ફાડમાંને એક હાથે ઓટી, ઓટનાર બીજા હાથે એક ચમચામાં તાલેલું સીસું લેય છે અને એક ખાડામાંથી અપે એટલું સીસું મોલડમાં રેડે છે. તે સીસું તરતજ મોલડ માહેલી તખતી સુધી પહોંચે છે, અને તરત જ તે બધાઈ જાય છે, અને રેડતાં વારજ મોલડના બેડુ ફાડમાં છુટા પાડી, તેમાંથી બધાપલા છાપાને મોલડ સાથે ઓડેલા એક આકરા વડે બાહર કાઢે છે.

આ રીતે આંખ વીચતાંમા એકેક છાપ બને છે. મો લડતા બે ભાગ બેડોતાં, તાલેલું સીસું ચમચામાં લેતાં, મો લડતા નામતાં, મોલડ ઉઠાડતાં અને છાપો બાહર કાઢાડ તાં સઘળો મલોને એક મીનીટનો આડમો ભાગ રોકાય છે! એક મીનીટમા આવા ૮ છાપા બને છે! ચપોચપ શીયું રે ડવા અને છાપા કાઢાડવાની એ અડપ ધણી નેવાલાએક હોય છે.

મોલડમાંથી કાઢાડવા પછે છાપાને વલગેલું નકાસું સીસું ભાંજીને કાઢાડી નાખે છે, તથા ખરબચડા છાપાને લી સા અને સરખા કરવા માટે મોટા ગોલ ફતરા ઉપર ધસે છે, પછે લાકડાંની એક પરી ઉપર ગોલવી તથા ઇન્કિદાર વડે ચપટ કરી તેમને ફરી યસોને કુંવાલા કરે છે, જે પછે મોટા કાચ વડે તેમને તપાસી ખાડા છાપા રદ કરે છે અને પછે બાકીનાઓને કામના લેય છે. મોલડ મધે ઓટી કાઢાડવા પછે એ રીતે દર કલાકે તરફથી ચાર હજાર છાપા તઈઆર થાય છે!

એ રીતે બનેલું દરએક ડીયું એક ઈંચ ૬ ઈંચ હોય છે અને તેની નડાઈ પતલાઈ તે છાપાની લંબાઈ પોડોલાઈ ઉપર આધાર રાખે છે. દરએક ડીયું ઉભું રહી શકે છે અને ઉભું રહે એવું કરવા માટે તેને તકથી ખાડો હોય છે. તેની આગળી બાજુ એક ઇચ્છા વધુ કાપા હોય છે. ફલાંનો છાપો ફલાંના "ફાઉન્ટે" ના છે તે ઓખખવા સાંડ એ કા પા કામ લાગે છે. તેમજ વળી ડીમાં ગોઠવનાર એ કાપાથી અડપ કરી શકે છે તે આગળ ચાલતાં સમજવોયું. જરે સઘલાં ડીમાં ગોઠવેલાં હોય, તારે સઘળા કાપા એકસરખો લોટીમા રેખાય છે.

એક ફાઉન્ટેના છાપા સઘળા એવા એકસરખા જોઈએ કે તેમા એક ખાલોનાથી તકાવત નહી હોય. વળી તેની બાજુઓ પણ સરખી જોઈએ, કે જ્યો પાસે ગોઠવેલું ડી યું સરખું આવે. એ સઘળું એકસરખાપણું હાલના છા પાઓમા એટલું સરસ છે કે તેમને ગોઠવવા પછે નજરે ને વાધી અથવા હાથ ફેરવવાથી તે સઘળું એકજ ડીયું હોય તેમ લાગે છે, અને તેમા છુટા છુટા છાપા ગોઠવેલા હોય એ મ દીસવું નથી.

છાપાઓના આ એકસરખાપણાને એક તારીફ લા એક નમુનો લંડનના ૧૮૫૧ ના પરદરશખમાં મુકેલો હતો.

એકની ઉપર એક ગોઠવીને તેમને આસપાસ લાકડાંના ટેકા આપી તે આખી બીજને હુવાના લશ્કરી રાખી હતી ! પછી તેમાથી એક છાપો આસપાસ નહી હતો !! એ બે લાખ છાપાને વચ્ચેનાં આંતર ૧૪૦ રતલ હતા !

છાપાની બનાવટના કેટલી સંભાલ રાખવી પડે તેના દાખલો ઈંગરેજ આંગ્રેજ (મીલેટ) ની નીશાંને (નોટ) ના છાપા છે. એ દરએક નીશાણ તરેહવાર જતની હોય છે અને દરએક પાંચ લીટીની ઉપર નીચે હોય છે, તોપણ દરએક નીશાણને છાપ એવો એકસરખો બનવો જોઈએ કે જેથી દર એકમાં પેલી પાંચ લીટી એકસરખી રહે. આ છાપા બનાવવામાં ઘણી ગણતરી અને ઘણી કળા જોઈએ.

પણ છાપાખાંનાંવાળાએ એ સઘલી મેન્ટનત પાર ઉતારી છે. ઈંગરેજ "મીલેટ" ડીખાંથી છાપેલું જે તમે જોશો તો પાંચે લીટીએ એકસરખી દેરેલી દેખાયે. પણ એ દરએક લીટી છુટા છુટા છાપા ગોઠવીને છાપેલી છે, અને તોપણ તેમાં જરા ખાડો દેખાતો નથી ! સઘલી લીટી આને એકસરખી લેતાં વળી તે દરએકની વાંધી ટીકી નીશાણો પણ જે લીટી ઉપર જોઈએ તે પરજ આવે છે ! આવા છાપાના પરચમ ખીલા બનાવનારને પેતાના મગજથી કેટલી ગણતરી કરવી પડી હશે !

ઈંગરેજમાં જોડાચમખશરના છાપા કાંચે નહી અને એ સવાલ ઉપર ઈંગરેજ છાપખાંનાંવાળાએ ઘણા મથેલા છે. આજનાં સુપરેશો જમાનાની સઘલી નેમ એન છે કે જેમ અને તેમ વખત બચાવેલા. and, the, of, on, વગેરે હોય છે જે વારંધીએ વપરાય છે, તે સાચામાં છુટા છુટા હોય છે અને એ દરએક બેલતું એકજ ડીયું હોય તો વધારે જલદી કાંચ થાય.

જેને "શોનેટીક" કહેવાને કુકમાં લખવાની ભાશા કહે છે તેમાં એન કળા વાપરેલી છે. એ ભાશાની તતલજ જેમ અને નેમ જલદી લખવાની હોય છે. કોઈ બોલતો હોય છાપા વાંચતો હોય તો સાંભળનાર ઘણી બોલનારના થોળ વા વગર બોલેજોલ વખી લીએ છે, તે આ ભાશાથી બને છે. એમાં સુખીચ કળા એ છે કે ઘણા સાધારણ બોલો આખા લખવાને બદલે તેમની ચોક્કસ નીચાણીએ કરેલી હોય છે. ઈંગરેજ છાપાખાંનાંવાળાએ પણ એવીજ ચુકતીથી કુકમાં અને જલદી કાંચ કરી શકે.

છાપા મોટવાના સાંચાની સમજ ઉપર આધાર છે. એ ક છાપા મોટાએ હોય તો તેની તખતી મોલડમાં મુકે છે અને તે ઉપરથી હજારો છાપા મોટી શકાય છે. બીજે છાપા મોટાએ હોય તો તેમાંની તખતી બદલીને યાજું તેજ કાંચ થઈ કરે છે એટલે બીજે છાપા હજારોજ આ મોટાય છે.

પણ પારીસના લી ગ્રાંડ નામના છાપગરે એવી કળા શોધી કાઢી છે, કે જેથી એકજ મોલડમાં ઘણી તખતીએ જોઈએ, અને તેમાંથી જુદા જુદા છાપામાં એકજ વખતે મોટી કરે છે. કેટલે કે તેના આ સાંચામાં એકજ વખતે ૧૦૦ થી ૧૫૦ છાપા મોટાય છે અને આંતર બે માણસની મદદથી એક કલાકમાં ૩૦૦૦૦ થી ૫૦૦૦૦ છાપા મોટવા ને તે દાવો કરે છે !!

એક બીજ છાપો બનાવનારી કંપની ઉભી થઈ હતી, પણ તેનું થું થયું તે ખાલમ પડતું નથી. તે કંપની એક

નવા સાંચાને કાંચમાં લેવા સાઈ સંચાપી હતી; જે સાંચા ને દાવો એવો હતો કે મોલડના મોટવા વગર જડા સ લીઆના છાપા બનાવવો અને તોપણ દરએક મીનીટ ૧૦૦ છાપા કાઢી આપવા !!

જેમ છાપવાના હોનાર કુનીઆમાં બોલેલા ફેલાવો પામ્યો છે, તેમજ છાપા બનાવવાના હોનાર પણ ઘણો વધી ગયો છે. તે એટલો કે છાપાખાનાં વાલાએ પોતે છાપા બનાવતા નથી, પણ તે બનાવના કારખાના જુદાં હોય છે, જ્યાં છાપા છાપવાવાલો કામ વેચાતો લેય છે. આપણે જુનરાતી છાપાખાનાઓનું કામ એટલું વધ્યું નથી, તેથી તેઓને છાપવા ઉપરાંત છાપા બનાવવાને વખત મળે છે.

એવાંબી ધરવાળાં હોય કે ?

(પરે ભાડે આપવાની નવી રીત.)

જારે માઈ ધર સમરાવાનું હવું તારે હું અને મારી ધરીઆણી, રતનબાઈ, એક ઘેર સોપવાને નીકળીયાં. રસ તામાં માલતાં હતાં એટલામાં એક ધરના કટેરા ઉપર ભાડે આપવાનું છે એવું મારા વાંચવામાં આવીયું. હું અને રતનબાઈ તે મોટલા ઉપર ચડીયાં, એવામાં એક ડોસાં, જે વણે માથે પાટો બાંધેલા હોતો તથા પગમાં મોજાં પહેરેલાં હતાં તેવન હમારી નજરે પડીયાં. હું પાછળ ઉભો રહ્યો અને રતનબાઈએ પુછીયું:—

રતનબાઈ—ડોસાં, આએ ઘેર ભાડે આપવાનું છે ? ડોસાં—(કાંસતો કાંસતો) (બાજુએ) કાંડાંથી મેં જલદી લશ્ક કરતાં ઘરો લેવા આપાં છે. (મોટીથી) હાં, છે. આએ ઘેરની હું ધરીઆણી, અને આ પાટીયું મેં મેં મરાવીયું. આ ઘેરના મે માલ ભાડે આપવાનું છે. શા છીનો નવ, વારા તથા કુવોળી ઉપરજ છે. આસપાસથી પુ હું છે તેથી પવનતો પુછ્યો નહી.

રતનબાઈ—એવું જ આમારો જોઈએ, પણ હો સાં એવું ભાડું કેટલું છે ?

ડોસાં—એક એક મારના વીસ રૂપીઆ. અને દર માંદરાતે આગમજથી ભાડું આપવું, કારણ કે મારો કોઈ મણીધારી નહી તેથી આ ધરના ભાડાં ઉપરજ મારો ગુજારો છે.

રતનબાઈ—પણ ડોસાં, વીસ રૂપીઆતો આપીએ; પણ ભાડુનો દર પેટેલી તારીએ અને તેથી વળી મહીનો પુરો ધણ તારે આપવું. માંદરાત થું ? આપણે કાંઈ હીંડ હોએ કે માંદરાતથી મહીનો ગણીએ ?

ડોસાં—વારું પેટેલી તારીએ પણ તમે ભાડું આપશે એવી જામીનગીરી જોઈએ. કોઈ સારાં માણસની. હવે, આ સાંભળી હું બોલો, ડોસાં, જામીનગીરીતો એ વી આપું કે તેમાં કાંઈ શક રહે નહી.

ડોસાં—તારેતો બા ઘણું સાઈ માલો ઉપર આવો હું તમને બધું દેખાડું. સુખી (માકરડીને હાંકે મારે છે.) પેલી કુનીના જુનબો લાવ ?

એક બીજાં ડોસાં, જેવણના પગ વળી ગયેલા હતા. માંધાંબાંનું બસાબર માંધીયું ન હવું તેથી બાલ કપાલ ઉ

પર આવીયા હતા. હાથ સાઠાથી ખરડાએલા હતા, કારણકે જારે ડોસાંએ હાંકે મારીએ તારે સુખલી રોટલી કરતી હતી. મોઢાં ઉપર મેસ લાગી હતી તેથી તેનું મોઢું તાણુ તમાં સાંધકરવા થાયછે તેના ન્હુનું દેખાતું હતું. તે લંગડા તી લંગડાતી આવીને કુંખીં આપી ગઈ. અગરજે આ વખતે રૂઝાલ ધરી અપોએ અપાઝું મોઢું દા બીયું ન હોતતો ખમીત ફેસતો થાત, કારણકે સુખલીને જોતાંજ રતનબાઈને હસવું આપું અને ભવાં આદ મીએ અને આંગલી કરી દેખાડીયું તેથી જરા મનેબી હસવું આપું. પણ મનમાં વીચાર કીધો કે એમી તે સા રહેબતું માણસછે વાસતે એને હસવું તે તે સારેબને હસવા સરખુંછે. હુમે ઉપર ગયાં અને તરીએ માલ પસન કીધો. પછી મેં કહ્યું કે ડોસાં કાલે સવારના તમારી આ તરી થાપ એવી જમીનગીરી આપીયું. એમ બોલી અ મોનીએ ઉતરવા જતાં હતાં તેટલાં ડોસાં બોલીયાં—

ડોસાં—વાઝુ માએ, તમને કાંઈ છોકરાંછે ? કારણ કે આજ ફેરલાં વરસ થયાં હોણુ માથાનું દરદ થયુંછ તેથી તેમ્નો રડે ને યોગાદ કરે તે મારાથી ખમાશે નહીં.

રતનબાઈ—નહી માએ, અને છોકરાં નથી.

ડોસાં—વાઝુ, તમારે તાંહાં કોઈ ફરવન માકર તો નહીં હશે ? આજ કાલના લોકો તો કાંઈ ધરમ ધીયાન સ મનતાં નથી ને મુઆ ફરવનેને ધરમાં ને રાધણીમાં ફરવા દેતા પછી ચોખું પાખું કેમ થાય ?

રતનબાઈ—નહી માએ અમારે તાંહાં કોઈ માકર ન થી. અમે ગરીબ માણસ તેથી માકર કાંધી રાખીએ ?

ડોસાં—તારે થયુંજ સાઝુ. મેં આ બમારી સુખલી ને એક રૂપીઆના મહીને આજ ફેરલાં વરસ થયાં રાખે લીછે. મુનું કુખ એવું કહ્યુંછે તેથી માએ એને રાખીછ, નહીં તો કે હું કાંઈ એમ પૈસા વેરી નહીં નાખું.

સુખલીનું નામ સાંભલતાંજ રતનબાઈને વલી હસવું આપું. પણ મેં ડોલા કકરાવીયા જેથી તેવન દબ મારી ગયાં.

ડોસાં—વાઝુ તમારા ધણી દરરોજ મોડી રાત સુધી બાહરેતો ફરતા નહીં હશે ? તેવને દરરોજ નવ વાગાની આગમન ઘરમાં આવવડુ જોઈએ. કારણકે હું નવ વા એ ચુલુછે ને મુઈ જરા ઉંચ આવે ને તેમાં ખલલ થાયતો આખી રાત અકર વકરે ક'ઈવી પડે.

રતનબાઈ આ વખતે મુઝાં રયાં, તેથી મેં જવાબ આપીએ કે કોઈ રાતે નારક અથવા વાડી જાઉંતો જરા મોડું થાય, નહીંતો હુંતો આઠ વાગામાં ઘરમાં આપુંછું.

ડોસાં—વાઝુ મઝુ તારે તો સાઝુ. પણ દીકરા, આજ કાલના પેરીઆઓની માફક તમે ધબર ધબર દાદર ઉપરથી ઉતરતા નહીં હોમી ? કારણ કે આ દાદર કરકર બોલેછે તે અને મગતું નથી ને મારાં માથાંમાં સાદ જમ્ય છે તેથી માણુ ફુપેછે. ને વાઝુ તમે દરરોજ પડોછા કે નહીં ? કારણ કે કુવામાં સંધ્યેછેને માએ !

રતનબાઈ—બાણવાનું તો માએ અમે કોઈ દાહરો લે લતાં નથી. પણ જુત બજાર ને સૈયદ શુંછે તે અમે બાણતાં નથી. એતો માએ તમારાં જવાં ડોસાંઓનાં ખોટા વેહેખછે.

ડોસાં—વાઝુ હોયો. પણ તમે સુડીગર છેવો કે શેહે નસાઈ ? (શેહેનસાઈ ઉપર બાર મુકાને).

રતનબાઈ—નહી માએ. અમેતો કદમી છીએ. (મોરેપો).

ડોસાં—કદમી શું ? (મનમાં) મરેરે સુડીગરનાં પતા. એવાઓનેતો ધરમાં ઉભાંબી નહીં રાખતા જોઈએ. પણ કદમી શું ? બેહેસતી તારા ધણીતો સુડીગરનું નામ સાંભ લતા કે છછરી પડતા હતા, ને મોઢે છુટી ગાલ દેતા હતા. પણ તેવનતો હજણા બેહેસતી થયાછે તેમાં કાંઈ ફીકર નહીં.

રતનબાઈ—માએ, એવું ઝનુનતો આગલ હતું હવે તો બધાં સરખાંછે ને એકમેક સાથ છોકરી આપ લે કરેછે પછી શું ?

ડોસાં—માલ ઉપર કાંઈ કોકવું નહીં ને લીતામાં ખીલા મારવા નહીં એ તમારે પાદ રાખવું. ને મોરડામાં કુદવું નહીં. જેની માએ, કુદતા કોમો બગડી જાય તેને સાઝુ જરા કહ્યુંછું. તમારે કાંઈ રીસ નહીં કરવી. અગાઉ એ મોરડામાં મુઆ કોઈ ખાસકુર્યાં રહેતાં હતાં તેમ્નો ચોખું શું તેતો સમજેજ નહીં, ને વલી મુઆના દસ બાર કુકતાં તેથી વલો એવાં કે બારસોની ગરબ સારે. આ બો દાહરો ખાપ ખાપ ને ખાપ; ને તેમની ધણવાડે તર લુતા દાખા. મરેરે ? એ રાંડોતો અડકાએવું ને ચોખુંતો કાંઈ સમજેજ નહીં તેથી મારો જીવ કમકમીયા કરે તેથી હાલ હાલ મેં ખાલી કરાવીયું. પણ ભાડું આપનાર તો ચોખ્યાં હો માએ. જરે તારે એ ચાર મહીના આંગ ઉપર આપે, પણ એ વગર ચાલે. આવો કમચાર ને માઝુ આ વું અભાગીયું કુખ ને મારાથી કેમ ખમી શકાય.

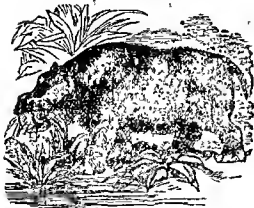
રતનબાઈ—(મધકેરીમાં) વાઝુ ડોસાં, અગરજે એમ છે તો અમારો ખાતર સામન તમારા ઘરમાં મુકીયેતો કેમ ? ને દર માસે ભાડું આપીયા કરીએ.

ડોસાં—(જરા વીચાર કરી) જરે તમારી મરજ એમ જછે તો કાંઈ ફીકર નહીં. પણ તમારે તમારો વારો કરવો પડશે. (મલીરાઈથી) મનેતો તમે આવીને દર અથવા રીએ સઘવું ઘર ગાડી જાએ અથવા મારી સુખલીને એ આના આપાયેતો તે કરશે. અને એ બારલી તેલ અને આપને હું દીવાના તમલર કરશ.

રતનબાઈ—(મધકેરીમાં) ડોસાં અમે જઈએ. સવારના સપ્પેલા સામાન તથા બીજાની એક ભાડુતને લઈને આવશું. તમે વાર જોયા કરજો.

એમ કરી અમે તાંહાંથી બાહરે નીકલીઆં અને બીજું ઘર એના કરતાં સાઝુ તથા ઉપર કહેલી કણુલોતો વગરનું મહીયું તાંહાં જઈ રહ્યાં.

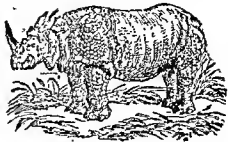
જાડી ચામડીના જાનવરો.

૯—દરીઆઈ ઘોડો.

આ પણ એક મોટું પ્રાણી આફ્રીકાની મોટી નદીઓ પર વસે છે, જેવી કે નાઇલ. એપગાં જતાવરેના કુત હા થી કરતાં જ આ પ્રાણી નાથલું છે. એની લંબાઈ નાખથી પુ છડાં સાથે ચત્તર ફીટ છે, અને આંગળો વેરાવો સોલ ફીટના છે. આ પ્રાણીના પગ એટલાવાટ ટૂકા છે કે એનું પેટ ફેટલી કવાર જમીનને લાગે છે, તોપણ બપોરે ઉભું રહે ત્યારે સાત ફીટથી ઓછી, ઉંચાઈ થતી નથી. પુરતી રીતે મોટું થયા પછી એનું વજન આશરે ૪૫૦૦ તબલ થાય છે. એનું માથું ઘણું મોટું, મોનું મુલેખું હોય તેવું અને તેની ઉપર કાં ટા જેવા માલ હોય છે, આંખ અને કાંત નાથલા, કુતરાના જે વા ચાર કાંત ઘણા મોટા હોય છે અને તે બહાર નીકળેલા છે, પુછ રહે છે, દરેક પગને ઢોરની માફક ખરોથી બંધ થયલાં ચાર આંગળાં હોય છે. એની હોતરી ઘોડાને મળતી છે, એટલે તેમાં ફેટલાક ભાગ કીધેલા હોય છે, અને એની ચામડી એવી છે કે તેમાં બંદુકની ગોલી પણ પેવસ થવી મુશ્કેલ પડે છે, આ લપાનક પ્રાણી સંગમર ઈઆને જ ખીન અને પાંછી બેઠાં વસનાર છે. જમીનપર રાતે ખોરાક સોપના ફરે છે અને રીવશના પાંછીવાલો ભીની જગા અથવા બેઠાંની ઝાડોના ભરાઈ બેસે છે. એના ખોરાક જે મુલીઆં, રશદાર ઘાંસ, ભાત અથવા કોઈબી જાતનું ઉગતું અનાજ છે, તેના તે નાચ કરે છે. એ જે નાચ કરે છે તે અમનો ગણાય છે—એકતો એ ખાય છે તે અને બીજો એના ભારી આંગ તલે દબાય છે તે, પણ એટલું જરા ઠીક છે કે એ નદીથી ઘણું દુર જતા નથી. એ પ્રાણી ઘણું નેરાવર છે અને નયાંમુખો એને કોઈ છેરે નહીં તાંડાંમુખી કંઈ હરકત કરતું નથી, પણ જો છેરામુખો એના જેવું ભયંકર બીજું કોઈ પ્રાણી નથી. ફેટલીકવાર આફ્રીકાના શીથી લોક એ ને જમીનમાં ખાડા ખણી ઉપરથી કંઈ લંકલ કરી તેની ઉપરથી એને દોડાવે છે જ્યો એ પ્રાણી પેલા ખાડામાં પડી જ પડાઈ જાય છે, અને એને શપડાવીને તેનું ગેશ તેવા ખાવા ના કાંમના વાપરે છે. માદા જમીનપર આવી વેખાએ છે, અને એક વખતમાં એક જ બચું જન્મે છે. આ પ્રાણી વધે આપણ કરતાં રોમન લોકો વધારે બેચેન છે, કારણ કે રોમનાં બાદશાહ આગસ્ટસે બપોરે કંબોળીયાદરા રાણીપર ફતેહ મેલવી ત્યારે ખોશર દેશની નીચાંત તરફ એક દરીયાઈ ઘોડા રાખ્યો હતો.

૯—જે ન ડો.

જેનડો હાંડુસતાંત, જાવા, સુખાંતરા, અને આફ્રીકાનાં ગરમ દેશોમાં વસનાર છે. બલ અને કદ વગેરેમાં એ જ નાવર હાંધી અને દરીયાઈ ઘોડાને મળતું છે, પણ દેખાવમાં એ ઘણું બેડાલ, ભારી અને મોટાં રાખશી કુકર જેવું છે. હાંડુસતાંતનાં જેનડાને નાખપર એક જ શીંગડું હોય છે પણ આફ્રીકાનાં જેનડાને બે હોય છે. અને તે બે શીંગડાં યજ હોરની માફક ધોયામાં નહીં પણ નાખપર જ રનીવે એક હોરમાં હોય છે, જેમાં એક મોટું અને એક નાંખડું. આ શીંગ હાડકાંતુ નહીં પણ શીંગડાં જેવા અથવા વલગાવેલા બાલ જેવી વસતુનું બનેલું હોય છે તોપણ સખ ત લોખંડ જેવું છે. તેની આંખ નાંધલી, કાંત ઉભા અને અનીયાલા, હોક ટુકા અને જાડા, અને ચાંમડી બંદુખની ગોલી અને કઠાર પણ પાછી ફરે એટલી જાડી છે. હાંડુસતાંતની જેનડાની ચામડી વલેલી પણ આફ્રીકાનીની સાફ છે. જે જાતમાં શાંભલવા અને શુધવાની શક્તી તીખ શણ છે, અને લુખ જેથી મુલીઆની માફક છે. વનસખ તી અને રસદાર મુલીઆં તેનાં ખોરાક છે; ભીની જગા અને મેદાંન તેનું વાહાણું રહેકાં છે, જેમાં તે એખલું ભટે છે, અને કદાચ જેર પણ મલી આવે છે. આ પ્રાણી પણ છેરામુખ થયું જુલમી અને જહનુની બની જાય છે, તીયાંમુખી કોઈને ઈજા કરતું નથી; બપોર છેરાપ તોપારે હાંધી પણ હારી જાય એટલું જહનુની યાય છે. દખથીજ આફ્રીકામાં એક જેનડો જે બરબેલ નામનાં શખશે શોધી કાઢ્યો હતો તેનું શીંગડાંનું કદ આશરે બાર ફીટ, અને ફતેહ તેનું માથું ઉંચકીને ગામમાં મુકવા આક્રમણ લાગે હતું! વડાદરાનાં ગાયકવાડની અંબેર દરબારમાં જેનડો પાછો જેની આનમુખી દર વરશે કુસતી રમાડે છે જે વખતે તીયાંનાં લોકો તો શું પણ મુખાઈ અને દેશવરોનાં લોકો પણ ફેટલીકવાર તે ત્રાશે જેવા જાય છે. અને એ જ વખતે તે મરો, ગરમા અને હાંધોઆની પણ કુસતી રમાય છે જેમાં જે છત્રે તેને શુનાં રૂપાંનાં કડાં, શાકા, ઇતીયાદી મળે છે.

૧૦—ડા મ ન .

ડામન નામનાં જતાવર વધે તમે એ કદાચ જાણ લઈ રહો. એ પ્રાણી આપણને અજાતનું છે તોપણ તે શીરીયા અને તેની આસપાસનાં મુલકમાં તથા એબીસીની આ અને આફ્રીકાનાં બીજા ભાગોમાં તે શાખાય છે. એનું કદ તો ખાતરે શાકાનાં જેટલું જ છે પણ શરીરે ઘણું જાડું છે. માથું અને કાંત ટૂકા, પુછી નજર નેમ, અને રૂવાં નરમ છે. આ પ્રાણી સંગમર છે. આમાં માણસથી કંઈ યોગ્ય નહીં એવા ખડકપર તે રહે છે, જ્યાં તેના માથા

પાતરાં અને યાસનો બનાવેલા હોય છે. પાણી પછી આ પ્રાણી ઘણું રમતોપાલ, મંચલ, અને જલદીથી હુલી જાય એવું છે.

"તરંગેશ."

એક ગાંડાની ચાલાકી.

સીવીલી શેહેરના કોઈએક ગરહસપત્ની કુધી ખસી જવાથી તેને તેનાં સગાં વાહાલાંએએ એક શેહેરમાં ગાંડા એને રેહવાનું જે મકાન હતું તથા મોકલાવેલા હોતો. આ માણસે એાસુનસ શેહેરમાં ધરમ સંબંધી કપદાઓમાં સારો અભાસ કરી ઉંચી પદવી મેળવી હતી. આ ગાંડા માણસે કેટલાંએક વરસ બંદીખાનાંમાં ગુજારવા પછી પોતે તદન સારો છે, એવો વીચાર પોતાના મનમાં આણી દેવાનાંશાખામાંથી છુટવા સાડું તેણે આછી હોકમત કીધી. નમનતાઈથી તથા યુચી ભરેલી ઉચારતથી, જે બંદીખાનાં માં તેને મુકાયે હોતો, તે બંદીખાનાની કુખ ભરેલા હાલત માંથી છુટો થવાને સાડું. વડા પાદરીને તેણે અજન કરો. તેણે પોતાની આરજમાં એવું જણાવ્યું કે, પરમકુરપાલુ પરમેશવરે માહારા ઉપર કદરૂપ કરી મારી અકલ કેટલું આણી છે. પરંતુ તુહારાં સગાં વડાલાં જ્યે આ મારી સઘણી મીલકત પચાવી પકવા ઇછે છે, તેમજ મારા સારા ધવાની ખાતરીના પુરાવાને નહીં ગણકારતાં, હું ગાંડો છું એ મારી મને જવાનાં સુધી આ બંદીખાનાંમાંથી છુટો કરાવનાર નથી. આ પરમાણે તે માણસ અને વડા પાદરી વચે કેટલાંએક કાગઝ પત્રોનું લખાણ થયું. આ સઘણી લખાણોથી તે પાદરીની ખાતરી ઘટ કે આ માણસ તદન સારો થયો છે. જે ઉપરથી તેણે તે બંદીખાનાંના ઉપરી તરફ એક પોતાના હાથ નીચેના પાદરીને તે ગાંડાની તપાસ કરવાને મોકલયો. ને કહ્યું કે તે માણસ સાથે વાતચીત કરતી વખતે સારી રીતે તપાસ કરવી અને જો તે તદન સારો છે, એવું માન્ય પડેતા તેને છુટો કરવાને મારો તરફથી કંઈ અડચણ નથી.

હવે જ્યારે તે પાદરીના મોકલેલા માણસ બંદીખાનાંના ઉપરી પાસે આવેલો ત્યારે તે ઉપર એવો એવો જવાબ આપેલો કે તે માણસ હજી ગાંડો છે અને જોકે તે કોઈ વખત અકલથી વાત કરે છે પણ ઘણીવાર મુશી નહીં. આ વાત સાંભળી લઈને તે પાદરીએ પોતે પેના ગાંડાને તપાસી બેસાને હાથ કીધો અને પછી તેની પાસે જઈ એક કલાક સુધી વાતચીત કરી તથા આડા અવસ્થા સવારો પૂજ્યા. આ વખતે ગાંડો પોતાની હોકમતને યાદ રાખી ઘણી ટોચીધારીમાં રહેલો તથા ઘણા સવારો છતાં પણ તેના માં કાંઈ ચેલાપણું એવું દેખાયું નહીં. આ વખતે પેના ગાંડાએ પોતે મંત્રીરાયથી તથા સમગ્રથી વાત કરી અને આ વાત કરતી વખતે એવું જણાવ્યું કે હું હજી ગાંડો છું તેવું મોટા પાદરીને જણાવ્યું કરવાને સાડું મારાં સગાં વડાલાંએએ મારા ઉપરીને લાંબા આપી છે. આ વાત કરતી વખતે તેના પરતેક રૂપાં ઉમાં થયાં અને એકદમ બોધો કે, બંધી મારી મીલકત અને બંધી મારી ટાંઢી કે જેને લેધી મારે આ બંદીખાનું ભોગવ્યું પડે છે. આ

પરમાણે એણે તે પાદરીની સાથે એવી રીતે વાત કરી કે, એ બંદીખાનાંના ઉપરી ખરેખર લાંબીએ છે, એવું તેના મનમાં ખરેખરી રીતે ફસાવ્યું. તરતજ તે પાદરીએ તેનાં જે લુગડાં ઉપરી પાસે હતાં તે અપાવ્યાં, અને પોતે તેને છોડીપોતે તે બતાવવાને સાડું મોટા પાદરી પાસે લઈ જવા નો નીચમકાવેલો. આ વખતે પણ તે ઉપરીએ એવું જણાવ્યું કે સાહેબ હજી તે ગાંડો છે. પણ પાદરીની આખરી ખાતરી ધમેલી તેથી પેલાના બોલવા ઉપર કંઈજ આધાર રાખ્યો નહીં.

પણ આ ગાંડાની કઠાઈ એક બીજા ગાંડાથી ન પડ્યાં આવી. ચોરને પકડવા સાડું ચોરને કાંમે લગાડે, તેમ અજ્યેન જેવું છે કે ઉપલા પેલાને પકડી કાઢાડાને એક થેલો હતો. જરે પાદરીએ છુટો કરેલો તારે પેલા ગાંડાએ મેલાં કપડા ઉતારી પોતાના સારો મોથા કપાલુ કર્યો. પછી તેણે પાદરીને કહ્યું કે સાહેબ આ મકાનમાં મારા જીતા ભાઈજો છે અને મારે તેમને આ છેલો વખત મરવાની ખામેશ છે, મારે ને આપ રજા આપોતા સાડું. આ વખતે પાદરીએ તેને રજા આપી અને પોતે પણ તેની પછાડી ગયો. આ સમયે એક ગાંડો જે જોય ઉપર લાંબો ધઈને સુનો હતો તેની જોડે પેના ગાંડાને વાત કરતો જોયો. તેણે કહ્યું "ભાઈ તમારે કંઈ કામકાન છે, અમે તો અમારે ઘેર જઈએ છીએ ? પરમેશવરે એટલારી કરી મારો અકલ કેટલું આણી છે મારે ભાઈ ?" એ તમે પણ પરાધર્મના કે તમે પણ સારા થાઓ આ ને આ કેટલોયો તમારો છુટકો થાય. હું તમને કંઈ ખાવાનું મોકલતો રહીશ અને તે તમે જરૂર ખાંને કારણ કે મને અનુભવથી એવું માન્ય પડ્યું છે કે, જુખપા રેહવાથી મંગલ વધારે ફરે છે મારે ધીરજ રાખજો. કેમકે, નીરવ્યાથા તનુદાસતીને બગાડે, અને વાલસેતુનું મોત વેહેલું આણી છે. આવી રીતે પેના માણસ વાત કરતો હતો એવામાં એક બીજો ગાંડો માણસ વસતર થઈતો એકદમ ઉભો થયો અને બોલ્યો. "પેલું કાણુ બોલયું કે અમે સારા થયા ને નહીં છીએ ?" ત્યારે તે બોલ્યો કે "આઈ એતો હું જઈ છું" મારે મારે પરમેશવરના ઉપકાર માનવો નેજીએ કે હવે મારે આવી અવસ્થામાં રહેવાનું નથી." ત્યારે પેનાએ કહ્યું, "થયા તમે સારા ? રહોતો અહીં. વળી પાણું ને આપવું અમથી નેહનત થી ?" ગાંડાએ જવાબ દીધો કે "નહી હું તો સારો થયો છું" અને હવે મારે ફરીથી આ વખતે નહીં પડે." એટલામાં એક ગાંડો મોલી ઉઠયો કે "હીંજુ અમે નેજીયું, સઘામ, પણ પાદ રાખજો, અને ભરોપતોલે તો હું જ છું ! અને આ પ્રથમથી ઉપર માણસને અવતાર લઈને આવ્યો છું" અને જ્યારે તે સારો થયો અને તેને છુટો કર્યો ત્યારે હવે અમારે આજ માનવો નાથ કરવો અને ગુપ્તાન કરીને એટલી સીનએ પેનાહતું કે હવે મારે આ માનવા વધારે લોડો મને યાદ કરે. એને બેવકુલું જણ્યો નથી કે મારામાં એવી ચક્રતી છે. હું મરજતા કરી ચક્ર છું, વીજલી અને દેવતાઓના મોજા પકડી ચક્ર છું, અને આખી પ્રથમીના નાથ કરી ચક્ર એવો ભરેસપતી છું, અને વળી વાદળાં પકડી રાખીય એટલે વરમાદ નહીં વરો અને કાસ પડે એટલે તમે બધાએ મરી જશો. તું સા

રો થયો અને છુટ્યો અને શું અને આહી રહ્યા રહ્યા બે' હી ભોગવીશું' હું વરસાદ વરસાવીશ તપાસે તમે ખાવાના છો કેની? જુઓતો ખરા!' આ વાત સંધ્યાએ કયાન આ પી ચાલળતા હતા. એટલામાં પેલો સુધરેલ ગાંડો પાદરીની તરફ ફરીને તેના બે હાથ પકડીને બોલ્યો, "સાહેબ આજ પેલો વરસાદની કમઝી આપેછે તેથી તમે ફીકરમાં પડી ગળરા નો નહીં. કેમકે એ જો ભરેસપતી હશેતો હું સનીશચર છઉં અને તેથી કરી મારી મરજીમાં આવે તેટલો વરસાદ વરસાવી શકીશ." આટલું સાંભળી પેલો પાદરી બોલ્યો, "મારા પયારા સનીશચર ભરેસપતીને ખીનવવાની કંઈ જરૂર નથી અને આપ સાહેબ મેહુરયાની કરી જપાંછો તપાના તથાન રહો, અને વળી કોઈ વખત કુરસદ બળશેતો તમારી મુલાકાતને આવીશ." આ વખતે ઉપરી અને પેલા શયળા ગાંડાએ હાથી પડ્યા અને પેલો ચાલાક ગાંડો બંધીખાંતામાં બંધી ખાંતામાં રહ્યો.

ઈ. અ.

શુક્લમદરશક યંતરનો લડાઈમાં ઉપયોગ.

ફરાનશની ઉઘી મોટી લડાઈમાં હવાઈ શંખસુના કેવો ફીકરતો ઉપયોગ કરેલો હોતો, તે સમજાવવા પછે હવે શુક્લમદરશક યંતરનો ઉપયોગ એજ લડાઈમાં કેવો કરેલો હોતો તેનું થોડુંક એમાન વાંચનારી દાનેશખંદ બાનુ આ આગલ રજુ કરીએ છઈએ. એને લગતું ચીતર પાસેના સફા ઉપર આપણે, જ્યાં સાદી આંખે નહીં વંચા એવા બારીક હરફે ઉપલાં યંતરોની મદદથી દેવાલ ઉપ મોટા કદના પાડી દેખાડપાછે અને તે હરફે વંચાએ એ હા મોટા દીસવાધી આસપાસનાં એ તેને લખી લેખે. રીસતી આસપાસ ભરે સખત ઘેરો નાખેલો હોતો તારે હરની અંદરની ખખર અંતરે એજ કલાધી બાહરે મોટાવતા હતા. એ કેમ બની શકે તેની સમજ નીચે આ આ છઈએ.

આગલા વખતમાં જરે શુખશમદરશક જેવું અતી ઉપયોગી યંતર માણસને હાથ લાગું હવું નહીં તારે ઘણી ક જાણવા ભોગ અજાણ્યો ઉત્પન્ન કરનારી બાખરો અંચારામાં રહી ગમેલી હતીએ. પણ જરૂરી આ યંતરની શોધ ઘઈતે તીપારથી તે આજ લગી આપણા જાણવા કી ને જાણે એકી બીજી દુનીયા આપણી નજર આગલ આવી હતીએ. એક કબુતરના પીછાના પડમાંથી બારીકમાં બારીક પીસતું કાઢાડી એ યંતરની મારફતે તપાસીયુતો તે એક બીજા નવા આખા પોંછ જેવું દેખાયે. રાતની વેલા મીડી ઉઘમાંથી ભડકાવી ઉડાડનાર એક માકડની સુંડ જે સાદી નજરે જોતાં એક છાના કેશ જેવી દેખાપછે, તેના મડકો કેમ અને કપારે આપણા અંગમાં લાગેછે તે આ યંતરમાં પેલી સુંડ મેલી તપાસી જિવાથી બરાબર આપણી સમજમાં ઉતરે. જો આ યંતર આપણા હાથ લાગુ હોતે નહીં તો આવા આવી ઘણીક બારીક ચીજોની અંદરની બનાવટની માહિતગારી મેલવવાથી આપણે બેનસીય રહી જતે અને કુદરતના આવીંદનું ડહાપણ તથા સકતી

જે એક રેતીની બારીક કગરસમાં વતીક દીઠામાં આવેલે તે આવત નહીં.

દરએક છતી ચીજને મોટા આકારમાં જિવા કીને આ યંતરમાં જિલી પડેછે અને જિતાર એકદી પોતે જિલ શકેછે, પણ તેનો આસપાસ જે સઘલા બીજા લોકે હાપે તેઓને તેજ વખતે તે જિવાને બનતું નથી. બે ચાર મીટરો હાપે તો એકેક પાછી એજ તેઓ જિલ શકેછે, પણ જરે એવી બારીક ચીજોની અજાણ્યે પચાડનારી ખુબી એ એકદી મેલમાં લોકના એક મોટા રોલાને દેખાડવી પડેછે, તેને મોટી અડઅણ ઘઈ પડેછે. માહી પીદવાન શોધકોએ તેનો પણ ઉપાધો સોધી કાઢાડ્યોછે, જેથી જામે મેલેલા સઘલા જનો એકજ વખતે સરખી રીતે તે એ તારે જિલ શકેછે. પરંતુ કે ભીંતપર આ યંતરની મારફતે મોટા આકારમાં જે દેખાવ નજરે પડેછે, તે વેલા તે ખુદ મીડ દેખાતી નથી પણ તેના એણે અથવા ચીતાર આણેલ દેવાલ અથવા પડાપર પેલા યંતરની ચોક્કસ ગાંઠવણથી પડેછે, અને પેલી વસતુ મોટા આકારમાં દેખાતી હાપે તેજ લાગેછે.

સુરીઅનાં એકડાં કરેલાં કીરજાની રોશની સુખશમદરશક યંતરમાં દાખલ કરી એક અંધારા મોરડામાં સંદેહ પરંપર બારીક વસતુઓને મોટાટો કરેલો ચીતાર લોકને દેખાડવાને સને ૧૭૩૬ માં લીબરકુલુ નામના તખીલે પેલે વેહેલી કોશિશ કરી હતી. તેણે લંડન શહેરમાં "પરો પલ સોસાએટી" નામની સભાના સભાસરો અને બીજા લંડનના દરજીરાશાજ જાણનારોએ તેની બનાવટ દેખાડી હતી; પણ જેમ આપણે જાણીએછે તેમ ઈંગ્લાંડમાં સુરી અ હમેશાં આપણા દેશની માફક દીસતો નથી તેથી સુરી અની રોશનીને આધારે પડેછું આ યંતર મોટો વખત ન કાઠું ઘઈ પડ્યું. એ પછી મીડ દરખતદ નામના એક બાહરે ગરહસયે તે દેખાવો માકની રોશનીથી દેખાડવાને શોધ કરી.

દરએક સફાદાર ચકચકોત ચીજ કે જ્યાં છાંયે પાછો ફેંકવાની શકતી હાપેતો તેથી અથવાતો કાચ અને તેના જેવી બીજા પારદરશક વસતુ એક ચીજને આકાર નાહીને અથવા મોટાટો કરી શકે એવી હાપે તેથી હર એક તસવીર ધાપે. તમારી મોહાડું જિવાની આર સીમાં છાંયે પાછો ફેંકવાને શુણે તેથીજ તમે તમારા સુંદર મેહુરાની સીકલ આણેલુ જિલ શકોછો. 'લેનસ' નામ થી જાણ્યાજા ગેલ, જિવાના, પારદરશક કાચમાં એવી ખુબી છે કે જેથી એક ચીજને છાંયે નાહીને અથવા મોટાટો દેખાડ શકાપછે. સુખશમદરશક યંતરમાં એવા લેનસનાં કાચો વાપડવામાં આવેછે. લેનસની બાખરમાં એક સાધારણ કાચે એછે જે તેમાંથી પડતા ચીતારને દેખાવ અસલ ચીતારથી હમેશાં ઉંધો હોયછે. ઉંધા ચીતારો લો કને દેખાડવામાં કોઈ સુંડ લાગે નહીં મારે તેનો ઉપાધ એવો કરવામાં આવેછે કે એક બીજે લેનસ પેલા ઉંધા ચીતાર સામે મેલેછે અને તેથી લોને જેવી વસતુ ચીતી હાપે છે તેવોજ ચીતાર ચીતાર નજરે પડેછે. વલો એક બીજા સે હેલી રીત એવીછે કે જે દેખાડવા મેલેલી વસતુ વગર અડઅણ આપણાથી ખસાડી શકાય એવી હાપેતો અતઃ ચીતાર

शुद्धमदराय धर्मराजो ब्रह्मर्षिर्ब्रह्मविद्यायाः

કરવા ક્રીન્ બે લેનસ વાપડવાની કાંઈ ગરબ નથી, પણ કુક ત વધારે મેડેનતનું કામ મેટુંજા છે જે વસતુ મેલતી વખતે તે ઉધી મેલવી કે ચીતાર ચતો પડે.

હવે એક વખત આ લેનસની બીના મનના પુરતી રીતે ઉતરી કે તે ઉપરથી એક અધારા મોરડામાં સફેદ પરદાપર એક છની વસતુનો મોઢોટો આકાર વ્યથ વા ચીતાર આકસીનન ગાસથી બલતી માકની ઝલકાટભરી રોશનીને સુકશમદરશક પંતરમાં દાખલ કરવાથી કેમ થાય છે તે અટ સમજમાં આવશે. એક અધારા મોરડામાં સુકશમદરશક પંતરનો બાકસ, કે જે ઘણાખરો "માલક લાનટરન" પાને જડુઈ ફાનસના દખાને મલતો હોય છે, તેને ઉંચા માં ચરા ઉપર પરદાથી એવે અંતરે મોઢાવે છે જે તેમાંથી દે ખાડવા ફારેલી છની વસતુના ચીતારના કીરણો મોલા દે ખાય તેમ આખાદ પરદાપર જઈ પડે. એ રીતની મોડવણી કરવા પછી માકની બતી પંતરમાંના લેનસની પછવાડે મેલે છે તથા તેના ઝલકાટ વધવા ક્રીન્ આગલથી બનાવી રાખેલી આકસીનન ગાસ એક રખરની નલીની ખારકતે મોઢાચતી કરે છે, એ પછી પેલી છની વસતુને પંતરની આ ગલી ખાજુ તરફ એક ગાલો કરેલો હોય છે તેમાં યુકે છે એટલે તેના ખરો ચીતાર પરદાની બીજ ખાજુએ બેઠેલા લોકને મોઢાટા આકારમાં નજાય છે.

નમ્યાએ જડુઈ ફાનસના દખાવો નેયા હશે, તેમ્મોને આ પંતરની રચના તથા તેમાંથી નજાતા ચીતારોની સમજ બીકટ લાગશે નહીં; કારણ કે "માલક લાનટરન" થી દખાતા ચીતાર અને શુશ્રમદરશક પંતરમાંથી નજાતા ચીતારોમાં થ જો તફાવત નથી, જે જીભવી ફરક છે તે એજ કે માલક લાનટરનના કરતાં શુશ્રમદરશકના ચીતારો છની વસતુના મોટા આકાર છે અને તેમાં જે લાનસો વાપડવામાં આવે છે તે છની વસતુનો મોઢાટા આકાર કરવા લાયકના હોય છે. ગયા મારચ માસની વ્યથવચમાં જીવરાતી ગના ન પરસારક મંડલી તરફથી એક જાહેર સભાની વેલા જે ચીતારો છની વસતુના દખાડવામાં આવ્યા હતા તે એજ ધોરણપર હતા.

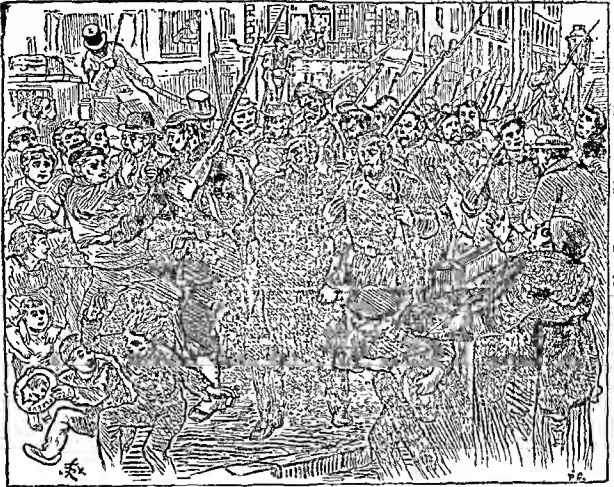
આવી રીતે બારીક મીઝિના મોઢાટા ચીતાર કરવા ની કલા એક વખત હાથ લાગી કે તેને ખાતર વીદધાની વ્ય જાએથી કે ગમત તરફિનાજ ઉપયોગમાં લાવી ખાજુસ મે સી રહેવા નથી, પણ તેના લાલ લઈ સારો ઉપયોગ કર થો છે તે આપણે હાલની તાજ બનેલી બીનાએપરથી જ જાણે છે. જારે ફાનસની છેલી લડાઈમાં ડુશમનો પારી સ સરખા. જીવજાર શેહરની આજી ખાજુ ઘેરી સા લી પડયા અને સઘલી તરફથી બીજ શેહરો ઘા પા નો સંબંધ તથા વેરુવાર બંધ કરી નાખ્યો તારે પા રોસમાં થેરાઈ રહેલા લોકની ખખર ખાહાર લઈ નવા ખાહારની ખખર પારોસમાં લઈ નવાને કાસરો ઉપરો

ત બીજા ઘણી યુકતીઓ કાને લગાડવામાં આવી હતીઓ તેમાં એક આ હતી કે એક બારીક કાગલના કકડાપર જે ટલી ખખર માઈ શકે તેટલી સમાવી તે મોઢાચાડવી. એ ખખરો સારી નમરે વેંચાઈ થકે એવી લખેલી હતી નહીં તેથી તેને ઉપર નજાવેલી શુશ્રમદરશક પંતરની મોઢાટી કરવાની કલાથી વાંચવામાં આવતી હતી અને તેના ફેલાવો કરવામાં આવતો હતો.

વાંચનારી બાનુઓને તાજીબી ઉપનયો કે એક છના કાગલના કકડાપર તે સઘલી ખખર કેમ લખતા હતા, પણ જાંહાં એવલ મ્યાવી ઉજો રેહ છે તાંહાં સઘણું સેહેલ થાય છે, અને માજુસ જે કાંઈ કરવા છી છે તે કરી શકે છે. શુશ્રમદરશક પંતરની મદદથી બારીકમાં બારીક ફોટોગ્રાફી પાને તસવીરો લીધામાં આવે છે, અને તે એવીતા નાહાની નગા રોકે છે જે આપણી સાદી નમરે મુદલ માલમ પડતો ન થી. એક કુડુંબના સાત માજુસની એવી છની ત સવીરો એક ટાંચણીના માંધા જેટલી નગામાં સમાઈ રહે છે. એક ઈંચ લાંબી તથા એકજ ઈંચ મોઢાલી પાને બી જ મોઢામાં મોલાયેતા એક ધોરસ ઈંચ નગામાં એવી દ શ હજાર તસવીરો આપી શકે છે. માયણે વારેધીએ એ ક કુડુંબના માજુસોની એવી બારીક તસવીરો એક વીઠીમાં નેપે છે તે એજ રીતથી પાંડેલી હોય છે અને તે વીઠીના હી રાને લેનસના જેવો કાપેલો હોય છે તેથી તે આયણને દખાય છે.

બીજા કોઈ જાણે નહીં તે મારે અગતનાં કાગલમાં આ તથા સંધેસાઓની એવી બારીક તસવીરો લીધામાં આવે છે અને તપાલની ખારકતે રવાના કરી શકાય છે. મો ૦ સતીનાકરસ નામનો એક ફરેનચ જે લડાઈની વેલા ટુરસ થેહરના તપાલ તથા તાર ખાતાંને વડો હતો તેણે અગતના સંધેસાઓની એવી તસવીરો લેવાડી હતીઓ. એવું કહે છે કે એ સંધેસાના એક રેશમી કાગલના છના કકડાપર સીતેર હજાર મોઢો સમાવામાં આવ્યા હતા અને તે કાગલ એક બંધબસત કરેલા કુવીલમાં મેલી કબુતર સાથ માંથી રવાના કરવામાં આવતા હતા અને જે નગા એ મોઢાચાડવાના હતા તે નગાપર જારે કબુતરો આવી પુગતા કે તરત તૈયાર રાખેલા ખાજુસો તે કાગલપરની બી ના એક પરદાપર આગલ સમજવણ છે તે ખોસાલે મોઢાટા ચીતારમાં દખાડતા અને તેનીપરથી નકલો કરી તે છાપવા માં આવતા હતા.

વીદધાના બલથી નજાયેલી બાખરો ખાજુસના સંકટ ની વેલા કેટલી કામની છે તે ઉપલી બીનાથી જાહેર થાય છે, મારે વાંચનારી ફાનેશ બાનુઓ હમારી એ વોનતી છે જે હુશમાં એવી બાખરોનું જ્ઞાન મેલવવાને ઘણા આગુર રે હુવું નેપે છે.

શાહનવાહ ને પોલીસના એક બંધુએ શક ઉપરથી પડે છે.

પૂરે ચ લોકો.

કેમ અથવા વલંકા લોકોની સુલાકાત લીધા પછે હવે તરતન પડોશમાં ફરે ચ અથવા ફરંસીસ લોકોના મુલકમાં આપણ ઉતરીએ છઈએ. યુરોપના સરવે લોકો કરતાં ફરે ચ લોકોને આપણ વધારે પીછાંનીએ છઈએ, જલકે ઈંગરે ને વીચે આપણું નેટલું ચાન છે, તેટલું અથવા લગભગ તેટલું ચાન આપણ ફરે ચો વીચે ધરાવીએ છઈએ. અમ તકરીને ૧૮૭૦ ની મોટી લડાઈ પછે તેઓના ગુણ, લખણ આપણી જાણમાં વધારે આવવાં છે, અને તેથી આ લોકો વીચે અમને કાંઈ જાણું લંબાણ ઈઆ નહું ફેટલું પડયે નહી.

ફ્રાન્સ દેશનો ક્રીનારો તરણ મોટા સમુદ્રોને લાગે લો છે. તેની એક બાજુએ બરીટીશ દરીઆવ, બીજી બાજુએ આટલાંટીક માહાસાગર અને તરીલ બાજુએ લુમ્બી અ સમુદ્ર તેને લાગે છે, એટલે તેના મુલક વેપાર વનન અને મુદારામાં આગળ વધે તથા તાંહાંના લોકો મુશકીના અને દરીઆઈ લેહેવારોમાં ઘણા મુશરેલા અને જળવાન થઈ પડે તેની કાંઈ નવાઈ નથી. યુરોપમાં કંઈ સહુથી જ લવંત પરજ આનસુધી ફરે ચ લોકોની ગણતરી હતી અને નેકે વધારે જોરે ચ લોકોની વધારે મોટી શંખમાં તેમના રોર તોડી નાખ્યો છે, તેપણ આનજી એ પરજ પોતાની

મોટાઈ ઉપર મુસતાક છે. ફરે ચોને એવા જમરો ઘેડો લાગે છે, કે કોઈ બીજી નખલો પરજ તેમની જગાએ હુતતો કંનીઆંની સપાટી ઉપરથી તે ગોધા નાણુદ ધઈ જત, પણ ફરે ચો એટલા જળવાન હતા તેથી જોવીને તેવી આખી દાંનીઆ રકી રહ્યા છે.

ફરે ચ મુખીઅ કરીને ખેડુત લોકો છે. તેઓનો કુખીઅ રોજગાર ખેતીવાડી છે, અને નેકે ઘણા નાખીયાંક રખાંના, ઘણા મોટા ઉદ્યોગ હોનરો ખીઅ હોનરમંદ રોજ કરતાંબી એ લોકોમાં વધારે ચાલે છે, તેપણ ફ્રાન્સની સાધારણ હાલત ખેતીવાડીની છે. ફ્રાન્સની નખીન ઘણી રસાલ છે અને તેથી ઘણા મોટા પાપા ઉપર તાંહાંના લોકો ખેતીવાડી ચલાવે છે અને તેપણ આ વાત અજાણ્ય નવી છે કે ફરે ચોની મુશરૂદ પરમાણે તાંહાંના ખેડુતની તથા ખેતીવાડીની હાલત નેટલી મુશરેલી આપણ ધારીએ તેટલી સુલ નથી. ફરે ચ ખેડુતની હાલત આપણા દેશી ખેડુતને મળતી વધારે છે. ઈંગલંડમાં ઘણીખરી નખીન તવંરો ના હાથમાં છે, જેઓ નખીનના મોટા મોટા માલેક ધઈ પડ્યા છે અને ખેડુત માતર મજૂરી કરે છે. ફ્રાન્સનો ખેડુત આપણા દેશની ખીયાલે પોતાની નખીનના પોતેન માલેક છે. તે મુશરેલી રીતની ખેતીવાડીથી હાંફસાંનનાં ખેડુત

નરેશ્વર બધુજનો છે, અને તેની નીચાલે ફરેમ ખેડુકા
ના હુધીઆરો સઘલાં અસલી નમાનાના છે !

બરીટની નામનું પરગણાં, જે ફરેમ કરતાં (બરીટમ)
ઈંગ્લંડના એક પરગણાં જેવું વધારે દેખાય છે, જે ઈંગ્
લંડના કોસદારની સંઘથી નનદીકની ફરેમ સરેહ છે અ
ને જાંહાના નામનીયાણી નહીં, પણ ભાશા અને દંત
કથા વરીક ફરેમથી લગાર વેગલી છે, તાંહાના લોકોની હા
લત ઉપલા હેવાલના દાખલા તરીકે ટાંકી શકાયે. એ પ
રાંતમાં કુસતી રમનારા મલો ઘણા મલે છે, તેમજ કેટલાકો
વાંહાણોને ખોટી નીશાણોથી લુલવીને ખરાયે લગાડપાને
ધધે કરે છે. તાંહાના ખેડુતો ઘણી જગેલી અવસથામાં
છે. તેઓ હસવાં સરખાં પોશાક પહેરે છે, અસલી રાહા
રસમો પાહે છે, કાઠલીક ધરમપર ઘણા યુસત છે અને અ
તીઘણાં વેરેખી તથા જાહેલ છે. તેઓમાં દેવલો પુશકલ છે,
જેમાંનું એક દેવલ “આપણી કીકારવાલી માતા” એવાં
નામથી અપરણ કરેલું છે !

ગાસકનીના પરગણાં ભરવાડ લોકો મેંહાંમાં આમડાં પે
હેરે છે અથવા ઘણાનું જનના કપડાં પહેરે છે. તેઓ જમીન
ઉપર માલતા નથી, પણ મોટી લાકડીઓ ઉપર મહુડીને દરએક
જણ તેલાકડીઓ વરે માલે છે. તેઓના ગામનો રેવાન એ
મન માલવાનો છે. એ રીતે તેઓ ગીચ જાહાડીઓ અથ
વા નાહુના ઉપ નાલાઓ ઉપરથી ચાલી જાય છે અને પોતા
ના ગોવાલાં ઉપર ઘણા ફરથી ચોક્કી કરી શકે છે. તેઓ આ
લાકડીઓથી એટલા શોકી શકે છે કે થોડો રવાલી માલે (“ટ
રાટ”) જતો હોય તેની બરાબર રહી શકે છે. ખેતરોમાં તે
ઓ પીપ પછવાડે એક તરીલા લાંબી લાકડી જમીનમાં ખોદી
ને તે તરણ લાકડીઓ વચે માથું અને પગ રેકવી ઉંચાઈએ
સુલે છે અને ગોવાલાં મરે તેટલોવાર કલાકના, કલાક તે લાક
ડીઓ ઉપર ચુલા સુતા તેઓ મોજાં ગુંકવામાં અથવા એવાં
જ નીજાં કાંમોમાં વખત ગુજારે છે ! હીડસતાનના ખેડુત
ની નીચાલે તેઓ પણ રાજકુવારી ફેરકારોથી બેપરવા અને
બેખબરા રહે છે. એક લખનારના કહેવા મુજબ “કુરાનસ
ની ધરતી ગમે એવી ઉલ્લપાયલથી ધુન્, પણ લાંનદીસના
આ ભરવાડોને તેનો કાંઈ આંખકો લાગતો નથી, તેઓ કાંઈ
દક્ષાર કરતા નથી, તેઓ આપદાના વખતની નીચાલે ગો
વાલાં મરાવે છે અને પોતાના સુપડાંના સુખી છે” !

ફરેમો ઘણુંકરીને અનાન, લીજુ તથા નારંગી વગેરે
ચોક્કસ મેવા, અને દાખ, સેહેતુર તથા એલીવ નામના
ફળોની ખેતી ઉપર પુશકલ કૈયાન આપે છે. તેઓની સ
ઉંચી સરસ પેલાસ દરાખની છે. અસલી નમાનાથી દરાખ
તે ગોપા ફરેમ લોકોની હોલત ગણતી આવી છે. દેશનાં
પાંચ મોટાં પરાંતોમાં તેની ખેતી માટે છે અને સપટેખમર
તથા અસટેખમર મહીનામાં જરે દરાખો પાકે છે તારે ખેડુતો
માં તે ઘણી માન અને પુશાણોના નેવાર જરવા દીવસો
ગણાય છે. મોલાખ અને ન ખ નેવાર રસથી ભરી જાયે
મોટા જથામાં સુલાઈ પડતી દરાખોના વેલાનું વણતું વણ
જાંહાં લાગેલું હોય અને જાંહાં જાહેલ તાંહાં તેના સુંમ
ખાના સુંમખા ઉપર આંખ નહીં ફરે, તેવી માસમમાં તેવા
દેખાવ આગળ આદમી મોટી માનમાં ફની જવાને લલ
માય એ મુદતી છે.

આ દરાખનો મોટો પાક સઘલો દારૂ બનાવામાં જ
પછે અને એ રીતે બરાંડી, વાઈન, તથા અખપીન બનાવવા
નો ફરેમોના ઘણાં જોડેલા વેપાર અને ધધી યઈ પડ
યો છે. ખરેખર ફરેમ લોકો જરવા દારૂના વેપારી બીજાં કો
ઈ નહીં હશે. દરાખને પીલીને રસ કાઢાડવાનું કામ ઘણું
મોટું છે; પણ વાંચનારી માનુઓ જાણીને અમરત ધરો કે
એ કાંમ આદમીના પગે પગે યાય છે. જેમ અતરેના હલ
વાઈએ હલવા ઉપર પગે કુરીને તેને ટીપે છે, તેમજ યુરોપના
સઘલાં દેશોમાં જાંહાં દરાખનો દારૂ અને તે તાંહાં દરાખમાં
ધી રસ કાઢાડવા રાટ્ટ તેને માણસોના પગે કમડવાનો મા
લ અસલીધ માલે છે અને આજે આપણ જોખી લેજેનત
દાર દારૂ પીછમે છઈએ, તે ઘણું કરીને પગે કમડેલી દરા
ખનો છે ! એમ ભયડવાની માસમને “વાઈન ડાનસ”
અથવા “દારના નામ” ની માસમ કહે છે. એ કાંમ
ઉપર નેરાવર અને કદાવર મજુરોને લગાડે છે. શાખેન
અને રોહાનના દારૂઓ ઘણું કરીને સાંચાથી ભયડેલી દ
રાખના બને છે.

આ દારૂનો વેપાર કુરાનસમાં કેટલો વધી પડયો છે,
તેના કાંઈક ખેઆલ આપવા મારે હેલક થોડીક જાણવાને
જ હકીકત ઉતારીએ છઈએ. શાખેન પરગણું આખું
મખપીન અને એવા બીજા ઉંચા દારૂ બનાવાપર ગુજારી
મલાવે છે. એ સઘણો દારૂ એક જાતનો છાંટી દરાખમાંથી
મલાવે છે, જે અતીરાખ મોટો હોય છે. તે દારૂ એટલો વખ
ણપણ છે કે જરેલા તેનો ખરો વેપાર માલે છે તેટલોજ તે
નો મોટો પણ વેપાર માલે છે, ઉંચાને શખેનના બનાવેલા
દાર તરીકે ઘણો ખરાખ માલ મલાવી દેવામાં આપે છે. કે
ટલાક મોટા વેપારીઓ પાસે એ દારૂનો એટલો મોટો જથો
રહ્યો છે કે રાખવા મારે વખારો બાંધવી એટો સુશકેલ
યઈ પડે છે, અને ખડકોમાં ગોક્કા ફોરીને તે ખરે
આ દારૂને ભરો રાખે છે ! તે પાહાડી ભોંપરાંઓમાં
ઝોરડાઓ તથા રસવાઓ કરેલા હોય છે ! એકેક વેપારીના
એવાં ભોંપરાંઓના ગણતરી માઈલના માઈલોની છે, જેમાં
આવજતવને મારે લોહોની સડક રાખેલી છે અને રોશની
ને મારે મોટા ભોંક બાકેર કાંડેલા હોય છે ! આવાં એકેક
ભોંપરાંમાં લખો ગેઆલન દારૂ અને કરોડો માઈલોમાં પડે
લી હોય છે. જેમકે એક વેપારી મોંશીઉ જાહુડસનના
ભોંપરાંમાં ૫૦૦૦૦૦૦ (પચાસ લાખ) માઈલી તો હુંમેશ પુ
રાંતમાં રહે છે, અને તેને દર વરો ક્રીકત છુમ પાકલ ૬૦૦૦૦
(સાઠ હજાર) રૂપીઆનો ખરમ છે !

અઝીનો પરગણું જેમાં કાગનાક રહેર આપેલું છે,
તેમાં દરાખનો બરાંડી ઘણો બને છે. ગયુએન નામના પ
રગણાંમાં પણ ફરેમો દારૂનો મોટો વેપાર મલાવે છે. મે
ડોક નામનું પરાંત જે કે બીજાં પરાંતો કરતાં ઉંચક ગણાય
છે—કેમકે તેમાં જમીન સઘથી રેતી અને કાંકડાની છે—અ
ને કે તેમાં બીજા ખેતી ચાલી શકતી નથી, તોપણ તેવી
જગ્યામાં દરાખ ઉગી શકે છે અને ફરેમ લોકો તેની સ
મજ એમ આપે છે કે એ દરાખના વેલા પોતાના સુલીધાંના
સુરજના તાંધેને જાલવી રાખે છે, થોડો રાતના તેનું ઉદરમે
શન માટે છે ! એ પરાંતમાં ઉંચા વાઈનો ઉપરત સઘથી
સરસ કદારેટ બને છે, જેનો જથો એક માસમમાં ૧૫૦૦૦૦

દોહાડ લાખ હાગરોડના ગણાય છે. ઉપલાં પરગણાંમાં બિરડો ચોરુર આવેલું છે, જે બરાડીના વેપારને માટે વખણાયલું છે. એ ચોરુરના દારૂના વેપારીઓની વખાર પણ ઘણી મોટી હોય છે અને તેમાં પીપની કરીના ડુંગર મહા હાલેલા જેવા લાચક હોય છે. હીઆની સઘી સરસ માલ ધંગલ ડાના ઘણાં અપે છે. બીજાં દેશોમાં તેના હલકા દારૂ વધારે અપે છે.

પણ ફરેંગી માતર દારૂના ધંધાપર પડેલા નથી. તેઓના દેશમાં બીજા ઉદ્યોગો ઘણી મહત્વની હાલતમાં થઈ છે. કોલસાની તળીને લીધે ફરેંગી કારખાનામાં ઈંગરેજની બરોબરી કરી શકતા નથી, તેપણુ તેઓ માતર ઈંગરેજોની ઉતરતા હશે. મોટા નાખીયા ઉદ્યોગોમાં ફરેંગીની બરોબરી બીજા કોઈન પરજા હશે. રેસમનો પાક તેઓ એટલા મોટા પાપા ઉપર મલાવે છે કે માતર તરણ ચાર પરાંત મળીને રેસમના કીડાઓનું ઝુજરાન ચલાવા માટે ૧૫૦૦૦૦૦૦ (દોહાડ કરોડ) સેંટરોડના જાહડા ઉગાડેલા છે. જે કાપડ વણવા, ભરવા, સીવવા, ઈઆ ઝાંડવામાં ઘણી કળા, હાશીઆરી, ચાલાકી અને મનચકતોના અપ પડે છે તે પુરું સમથું કામ ફરેંગીને પુરું કરી શકે છે, તે પુરું બીજા કોઈ લોકોથી બનતું નથી. વીઠીઆ હોનરોને લગતાં હુધીઆ રો, દેવાલોને સણગારવાના પદકા, નાહતા મોટાં ઘડીયાલ, પુતલાં, કોરીકામ, નાખીયું રેસમી કામ, રીશત, લેસ, ગલી આ, કાગળ અને ઉત્તના કાપડ બનાવવામાં ફરેંગી અતીઅંત પુરવીણ અને અબરધાર છે. તેઓના રેસમના, ઉત્તના, વગેરે કારખાના ઘણા મોહાલાં છે અને તે સરવેમાં ઈંગરેજ વઢીક તેઓને સરસાઈ આપે છે.

જાહાં આલો મોટો ઉદ્યોગ, તાંબાં મજુરોના હક ઘણા પાસતોના આવી પડે છે અને ઘણીઓ તથા મજુરો વચે ઘણી અડફટ માલે છે. આ મારામારીઓના ઉપાય ઈંગરેજોને કુજ પડયો નથી, પણ ફરેંગીએ ઘણા વરચ યથાં તે ઉપાય શોધી કાઢાડપો છે. એ શોધનું માન મોટા નેપોલોઅન બેનાપાર્ટને ઘરે છે. તે ઉપાય એ છે કે “અનભાયવાલાં માંજુસોની કાઉનસીલ” એવાં માંની કાઉનસીલ ચોરે ચોર સલાધી છે, જેમાં અડધા મેમબરો મજુરોના તથા અડધા માલિકોના સુદી કાહાડે લાહે અને તેઓ એ અને વરગતા હક વીધે બંદોખસત કરે છે. આવી કાઉનસીલ પેહેલ વેહેલી રાને ૧૮૦૬ માં રેસમના કારખાનાંના મુખીઅ મયક લીમિં ચોરેમાં સથાપી, જે પછે વધતાં વધતાં આખાં ફ્રાંચમાં એવી આસરે ૧૦૦ કાઉનસીલ ઘડી છે, એટલું જ નહી પણ પડોશના બીજાં દેશોમાં પણ જરે પોતાનું રાજ હતું તારે ફરેંગીએ એ રવાન દાખલ કર્યો હતો, જેથી વેંટ, કોલોંગ, વગેરે ચોરેમાં હજી તે કાઉનસીલો ચાલે છે.

ફરેંગી લોકોની કુળવણી, કળાકંડચાલ વગેરેનું એટલું સાધારણ રીતે જણાયલું છે, કે તે વીધે વાંચનારી બાનુઓને કાંઈ સમજ આપવાની કોશિશ કરીએ તો તે હસી કાહાડવાળે જ ગણાયો. જે રો ઈનીઆના મુધારામાં ઘણો ભાગ લીધેલો, જે રો ઘણેક નાખીયું શોધો જાહેર કરેલી, જે રો ઘણાક કીલચુરી, વીંદવાના અને સાંસીઓને પેદા કરેલા તે રેશની કુળવણી કેવી મોટી હશે તે વાંચનારી બાનુઓ

ઓ સમજે છે. કેટલીક બાબતો જેમકે નંગીઓની નતન, ખાંનો યોધવાનો એલમ, વગેરેમાં તો તાલીમ લેવાં સાકાં ઈગલડ દેશ વઢીક પોતાના બેઠાઓને ફ્રાંસના રેશની એન કારણોસર સથાપેલી મકતબોમાં મોકલે છે. ફ્રાંસના ચોરે ચોરેનાં મોટાં સંગરહસ્થાનો, પુસ્તકખાંઓ, ખાગો, મેહોલા, નાટકશાળાઓ વગેરેના હવાલ શેઠ હોસાભાઈ કરાકા અને મરનાર શેઠ કરસનદાસ મુલજી નવાઓના પુસ્તક માંથી વાંચનારી બાનુઓને મોહોડે મરી ગયા છે. ફરેંગી લોકો રોમન કાહીક પંથનાં બરોસદી પરમ ઉપર ઘણાં સુસત છે, તે પણ જાણીતી બીની છે. ઉલે તેઓના રાજપાટની ગેહવણેતો ગોપા સઘથી મલાઈ ગઈ છે. તેઓ ઉપર અતાર સુધી શાનશાહી રાજ હતું, જે રાજને છુટી લઈ પોતાનું પરજસતાક રાજ કીધા પછે તેઓએ એટલી અધીરાઈ, નાફરમાની, આપસુદી, તથા આકલાપણુ રેખાડ્યું છે કે એક શાનશાહી વગર પોતાનું રાજ પોતે ચલાવવાને તેઓ અશકત બાલમ પડાય છે અને સામેત ધણુ છે કે તેઓ પરજસતાક રાજ ભોગવવાને લાચક નથી.

આ અધીરાઈ અને આકલાપણુ ફરેંગીની જાતી આશીયત છે. તેઓ લડાએક જુસા ધરાવનારા છે. લડાઈના તેઓ ઘણા જ શોકીન છે. નરમની સાથની છેલી લડાઈ મરનાર છુડે નેપોલોઅન માંધે લીધી, તે મુખીઅ કરોને તેઓના આ નેસાને રાજ રાખવા માટે લીધી હતી. લડાઈપર તેને મોકલનાર એ ફરેંગી હતા, અને જરે તે સીસત પામ્યો તારે તેને ખાસડાં મારવામાં પણ એન ફરેંગીએ ઉતાવળ કીધી. તેઓ ઘણા જ ઉતાવળ અને આકલા સખાવના છે, પણ બીજા દરએક રીતે તેઓ સારા ખવાશના છે. મીઠાસ અને નમનતાઈખાતો તેઓ ગોપા નચુના છે. પહોળાગતતા પાછાવરડા છે. શખાવત અને ધરમ કરવામાં ઘણા જ દલા ધવના છે. તેઓ અતીઅંત રંગીલા અને મોહલા છે. તેઓ નલદી ઉસકેરાઈ આવે છે, પછે તે ઉસકે રણી ખુશીની હોય ઈઆ ગમીની હોય. ખુશાલીના હોય તારે “મારોસે” નું નાખીયું ગીત મોહાલે મોહાલે તેઓ ગાતા કરે છે, જે ગીત ગઈ સીની આખરીની મોટી ઉલ્લખ પાપલની વેળા રોનિટ રી લીલનું નેહું તથા મારસેલસ ચોરેમાં પેહેલું મલાયલું હતું. ફરેંગી લોકો એટલા મોહલા છે કે ઘણાખરાઓ પોતાના ફરેંગી સહીત રાતના ઘરની બાહર બપે છે. તેઓ ઘરમાં કડામન રાંધે છે. ઘણાખરા હાટેલોમાં ખાવા જપે છે અને રાતના નાટકશાળામાં જપે પછે ઘરમાં માતર મુલા જપે છે ! તેઓના નીતીની ઘણી ગાડો ચાલે છે. રંગીબાજ એટલી વધી પડી છે કે મોહામાહે સમજીતી કરીને તેઓ ચોક્કસ મુદતને ઘડી પરણે છે !

ફરેંગી લોકોની વસતી આ કરોર માણસની છે. નરમની રેશનો ફ્રાંક નામના એક રોલો પ મી સીદીએ એ દેશ ઉપર ઉતારી આવ્યો તે ઉપરથી એ લોકોને ફરેંગી નામ મળયું છે. આગળ રૂમીઓ તેમના રેશને “ગાલ” તથા એ લોકોને “ગાલીક” કહેતા હતા. એ લોકો મુખીઅ કરીને કેલદીક ઓળાદના છે, જેની સાથે થેડું નરમન લોહી મલાયલું છે. તેઓ નરમના કરતાં કીંગણા કદનાં, પતલાં, પણ મજબુત બાંધાના છે. તેઓ હુંડી ઉપર દુધી દાહાડી રાખે છે અને ઘણો એશરી પોશાક પહેરે છે. તેઓ ફરેંગી

બાશા બેલેલે, તે લાટીન ઉપરથી નીકળેલી, પણ તેમાં કે રેમ અને રૂમી બેલી રૂમી લાગુ પડેલી. એ બાશા ઘણી મીઠાસવાળી છે અને આખાં યુરોપમાં તે બોલાય છે. ફરેમ આવડવા વના એક ગરહસય અથવા લેડીની કેળ વણી પુરતો બાણીનો નથી.

પરચુટણ બાબતો.

આગ હોલવવામાં એક કુતરાનું જ્ઞાન—નીલ કેશક લગ્નાં સેનડોટ વ્યાગળ મીનબતીનો કુકાન માંડનાર કોક્ષન નામનો એક ગરહસય પોતાની નવ વરશની એક ડોકરીને એક દને કુકાન સોંપી બાહર ગયો. આએ વખતે તે ડોકરી સાથે તે કુકાન પર કુકાનની ચોકી કરવા સારું પાલેડો એક મોહડો પાહડી કુતરો હતો. તેવામાં એકડીકે એવું બનીવું કે એકાએક બતીયો તે ડોકરીની તોપી સહી ગઈ, જે તેણેથી કાઢી નાખવાને ઘણેએક કોશિશ કીધા છતાં બાંધેલી હોવાથી નીકળી શકી નહીં તેથી તે બીચારીએ ગળ રાખીને ચીસ પારવા માંડી જે સાંભળી તરતજ પેલા કુતરાએ તે ડોકરીની પગવાડે કુદી પડીને પોતાના મોહડા અને પંજ વડે તે તોપી ચોલી અને દાબીને મળવું જુગવવી નાખ્યું. આવી રીતની તે કુતરાની હુસીયારીથી તે ડોકરીની ફક્ત તોપી અને થોડા આવ બલીઆ અને નહીતો મેશક તે બી ચારીનો જીવ પણ ભતે.

ધરમી કે અધરમી ?—એક ઉતરતી પદવીનો પાદરી જે ધાંધાના ધણે કરતા હતા તેને વીશે એવી વાત કરેલ કે તે પોતાના મોહતાને દરરોજ નાસતો કરવાની વ્યાગળ બંદગી કરતી વખતે આ જુગવ પુજતા હતા:—“નહીન, રંમ દાઝમાં તે પાણી ભેલ્યું ?” “અને ખાંડમાં દીતી નાં ખી ?” “અને મરીમાં મટોડું ?” “અને કાઢીમાં ચી કોરીમાં મુલીયાં ?” આ અને એવીજ બીજી ભેલબ ભેલના નવાબ પેશા મેહતા “હા, સાહેબ” કરીને દેતો હતો, જે પછે પેલા ધરમી પાદરી સાહેબ તેને હોકમ કરતા હતા કે—“ચાલ આવ, અમે બંદગી કરીએ !”

હેલસના વચનો—“સહીથી જુદો પુદાછે, કારણ તેણે કોઈએ પેદા કીધો નથી; સહીથી સરસ ચીજ ફનીઆંછે, કારણ કે તેને પુદાએ પેદા કીધીછે; સહીથી મોટી ચીજ નજા છે, કારણ તેમાં સરવ સમાયછે; સહીથી અડવાણથી ચીજ વીચારછે, કારણ તે સઘલાંપર દોડેછે; સહીથી નજરી ચીજ નજર પડેછે, કારણ તે સરવ જાતી લેછે; સહીથી દાહી ચીજ વખતે, કારણ તે સરવ થોપી કાઢેછે.”

એક વખત હેલસે કહ્યું કે મોત અને જંદગી વચે નરાકન તફાવત છે. તેનાં સાંભળનારામાંથી એકે પુણુ કે વું તપારે ખતો કાંમે નહીં; તે બોલેલો કે, તેથી ઘણો તકાવ થશે નહીં.

હેલસને પુણવામાં આવવું કે બેમાંથી મોટું શું છે. ‘દાહડો કે રાત ?’ નવાબ આપેલો કે ‘રાત’ દાહડા કે રાત એક દાહડો મોટી છે.

હેલસને પુણુ કે સહીથી અધર શું છે ? નવાબ આપેલો કે, ‘પોતાને પીળાણવાનું’

હેલસને પુણવામાં આવવું કે સહીથી મોટું શું છે ? નવાબ આપેલો કે, ‘બીજને સલાહ આપવી તે.’ J. M. P.

એક આંધલો કરાઈ—એવું કહેલું કે નીચુગરકમાં એક કરાઈ જે કવત મોઢ શકતો નથી પણ લાકડું ને હેરેછે.

સલામતી લેવી—એવું કહેવામાં આવેલું કે સલામતી લેવાની પહેલ નનદીક ૧૪૦૦ વરસપર નીકળી હતી. તે કેમ શરૂ થઈ તેવું બીયાન નીચે પરમાંલેલું. પીકટસ અને સંકોટસની સામે બાહાદુરીથી લડાઈ કરવા સારૂ, રાજા વેરડીનરને મેનેટનો મેટ, હેનજસટ નામના એક મેલે જન ઉમરાવને ભેટ કીધો. હેનજસરે તાંદાં એક મેલેલ માંધીયા અને જારે તે પુરો પાયા આપે તારે તેવું વાસપુર ત કીધું. આ વખતે ખુબ મામલુમ કીધી હતી તથા રાજા વેરડીનરને જમવા સારૂ તેડીયા હતા. જમી રખા પછી હેનજસરે પોતાની દીકરી રોવેનાને તેડી. તે ઘણુંજ ભ પકાદાર કપડાં પેહેરી અંદાજથી પોતાના બાપ સાથે આવવી હતી. આ વખતે તેણીના હાથમાં એકે વાલકમાં દાડ હતો તે પોતાના જમણા હાથમાં ધરીએ અને રાજા વેરડી નરણને સલામ કરી મેલી “તારૂ રાજા કાપમ રેલેએ અને તારી તનદરોસતીમાં વધારો યને.” પછી તે દાડ પી ગઈ. રાજા વેરડીનરનેથી તેણીને સલામ કરી અને મેલીએ. “તું તથા તારા મામાય ઘણાં વરસ જીવે અને શુભ ભોગવને.” એ દાહડેથી સલામતી લેવી શરૂ થઈ. વાર ડીનરને, રોવેનાની ખુબમુરતી ઉપર ઘણોજ મોહીત પડીયા અને પાછલથી તેણીની સાથે તેણે નેકા કીધા હતા. ક.

કવી વરજીતો હજી જીવતો છે !—ફનીઆમાં ફેવી કમાઈએ મનાય છે, તેના એક દાખલો નીચે મુજબ છે. રોમના નાગીયા કવી વરજીતને માટે કહેલું કે તે એક મોટી જાદુગર હતો. તેણે રોમના દરવાજા ઉપર એક જાતની ધાતુની મોટી માખી બનાવીને ઝુકી હતી કે જે જાંઘણી તાંદાં રહી તાં હાંધુથી આ પુરાણા થોડર મધેથી માંખ, મજર અને એવાં જ કંઈકાં આપનારાં જનાં જનવરો નાણુક થયાં હતાં ! આ કવીને માટે કહેલું કે જારે તે જુદો થાય તારે પાછો જવાની આપવાનો કસદ કીધો. તેથી કાંઈક જાદુઈના મંત્ર બાજુએ અને પોતાને લાયક ના એક મોઢો તપાસ કીધો, અને તાંદાં એક દીને પોતાના એક વીચવાસુ ચેલાને કહ્યું કે તેને કુકરની મોઆંકે કા પીને તેના ચાર કડકા કરવા, અને અમારના પીપના ના ખવો, કે જમાથી તે ચોક્કસ વખત રહીને તમામ જવાન ઉમરના થઈ બાહર નીકળે. પેલા શાગેરે આ જુગવ ક રીને તેને બંધ રાખેલો. એતેકાક એવો બન્યો કે તે કેકાં છે એક મુસાફર જઈ લાગો જણે તાંદાં એક પીપ અને એક બજતો દીવા મેલો. પેલા મુસાફરે પેલાં પીપને બંધ કી ધું. (જે અતારમુખી પુણુ હતું) એટલે તરતજ પેશા દીવા જુગઈ એ. એકવામાં પેલા મુસાફરની અજાયબી જુએ

કે તેણે એક નાહાનું તાણું બાંજક પેલાં પીપતી આસપાસ ફરતું હીલું કે જે પેલી બહુધા નાખતાર ઉપર શરાપના વરસાત વરસાવતું હતું ! આ બાલક તે કવી વરણ હુ તો જને હણ પુખ્ત જ્વાનીમા આવતાં વીલમ હતો. થો ડાવારમા તે બાળક ગુમ થઈ ગયું. પેણે મુસાફર પોતા થી નસાય તેમ તાંહાંથી નાહો, અને જ્વાનીનું રૂપ લેવાની ઉમેદમાં બાપડો વરણ આંધણું ઘડીરહ્યો !!!

૨ મુજે કુરસત.

૧. ૧૦૦) જનવરો ખરીદવાને સેટ ૧૦૦) પાછાં ક આવી માણસને ખમરમાં ચોકીથીએ તે હેવી સરતે કે ગાએ, દર ૫) પાછાં ક લેખે ખરીદવી, ચેંદાં દર ૧) પાછાં ક અને ખતમાં દર ૧ શીર્ષાંગ લેખે ખરીદવા, જનવરની સંખ્યા સાથી એકથી વધુ ઇચ્છા એા છી નહીં જીતરવી નેહાંએ. તથા એ પાછાં કમાં દાંઈ પણ વધુ ઇચ્છા ધરતું નહીં નેહાંએ. બાપજ.

૨. એક ઘરસથ કેટલાંક રૂબ લેઈ જતો હતો. રસતામાં એક દોસતે પુછીજો એ કેટલાંક? પેમાએ ગણીને જવાબ આપવા કહી ગણવા જોતો. ખમિની ધગથી કરી ગણતાં એક શાલ્ય પડી જો, તેથી તરત તરતની ધગથી કરી ગણીઆં, પાછું એક વધીજો, ફરી ચાર ચારની ધગથી કરી ગણીઆં અને ફરી એક વધીજો, વ બી પાંચ પાંચતો ધગથી કરી ગણીઆં ફરી એક વધીજો, તોહારે છ છની ધગથી કરી ગણીઆં, તોપણ એક વધીજો, અને સેવરે સાત સાતની ધગથી કરી ગણી જોતાં બાળક પડીજો કે કંઈજ વધીજો નથી તોરે શન કેટલાં હતાં ? બાપજ.

૩. હું અંકકતી છજો, ગુપ્તગુપ્ત છજો, ખરોદાર છજો. હું નાનુક છજો, પતંતી કખાન જેવી છજો, સીધી સરોવર જેવી છ જો. હું સીકલે આરતાય જેવી રીપક આપું છજો, શરીરે ખાસ તાપ જેવાં અંકકારના કીરોલા નાપું છજો, પાદ્યાહોની ચોડખા હું છજો, પેલેજાંનેની પાનુએ હું છજો, લોહોને માથે હું છજો. જનમને નેર હું કડ છજો, નયજનના ખસાવ હું કડ છજો, ની રહાશને આસરે હું આપું છજો. શાહાનદાએ અને જીતરાય દાએ અને તરણ દેવાલેખે બંધ કરી રાખે, તોપણ હું નાની થ છ એટલે સંધાં ધુણે અને મને હીરા ચોટીમા સજીગારીને જેડે લોખાં ચોદાં પાંત સંધ રાખે.

૪. ૧ દાઝાના અને દાઝાના (વીડા) વચે રશ શું ? ૨ હાં કાર અને કોલામિના ગેડ કાજસ વચે રશ શું ? ૩ રખાનાં અને મંડુલાના વચે રશ શું ? ૪ હાંખસ આશીસ અને બીજીનીસીપાસ આશીસ વચે રશ શું ?

જેલાસો ગઈ વેલાનો.

૧. લાલ મુખરને જીપાય એવો ખતાવયો કે ૫) મણવાહું વેહીલીજો પેટેલાં ભરો, તેમથી ૭ મણવાહું ભરો, અને ૫) મણવા લાંબાં ૨) મણ રેહો દેખો, તોપણ ૭ મણવાહું આપું વેહીલીજો ૮ મણવાહાંમાં ખાલી કરો, અને ૫) મણવાહાંમાં જે ૨) મણ ૨

૨. ૧ કંચેઈ તેથી ચોરાતું થાયછે.
- ૨ ખારખાયાનો ગોહોલો.
- ૩ પેટેલાં પાધરી (૦૧ ધરી) બાંધે, બીજો ચોધરી (ચા. ધરી) બાંધે.
- ૪ પેટેલાં પુસતક ખાનામા, બીજાને કારખાનામાં.
- ૫ મ. ૨. છ.

દરદીની રતુતી.
(કવિતા.)

ઓ પ્રમુ ઓ પ્રમુ ઓ પ્રમુ, આપના દામ દરદીતણું કટ કાપે, મન મારે મહા રોગથી બચે, તે યજી છુટવા માલ આપે. કે. ગાય તેં સજીયાં મુખ ને દુઃખ યો, છોડતાં છેક તે કેમ છુટું ? પેટમાં બુખ ને અબ ભાવે નહી, કુખના દરદી શીરકુંઠો એ પ્રમુ આંખમાં ઉંધ ને ઉંધ આવી નહી, રોમને રાત ને દીન કાડું, ફર ઘઈ ચિત્તની ચરચરીયા અને, દેહને ને મળ્યે અબ બાડું. ઓ પ્રમુ

ઓ પ્રમુ માદરે કરમ કેટું ઘડ્યું, ને નહી રવનમાં મુખ ભાળું ? પુરવાં કશ્મ કુડાં કશ્મ તેમણે, વેરશું આવી રીતેજ વાળું ? ઓ પ્રમુ મહન થાતું નથી તે યજી શું કરે, પ્રાણને પીએ પુરણ ભારી, ને યજી જાનને ધવાન જનુ રહ્યું, ગુમ થઈ દેહની શુદ્ધિ મારી. ઓ પ્રમુ

જનમ ને મરણતો છેજ સંસારમાં, તેહની પીક હું નય ધારે, (કમકે) આજથી કાલ બહુ એવિઆ, વેદના વેદથી તેથી એ બહોળ આરે; ઓ પ્રમુ કેમ ક્રિયા પ્રમુ કાપ આ કારિમા, દુઃખ નાખી અને દાર વાળો, જનતામાં જન આપેછ તે માદરો, મુખના રવાદ તે રહેજ શાયોં ઓ પ્રમુ

મનતો બચેછે વેદના તે યજી, કરમના ભેગથી આવી ભાગી, પાપના મુળની શુળ પેદા થઈ, આ મુખે અંગમાં આવી ભાગી. ઓ પ્રમુ ધીરધારી ધણી તોપ મેં તનનો, રોગ આ તંતથી નેન વામવેં, દીન ને રાત બ્યારી વધુ અંગમાં, આપવા આપદા બુખ ભામવેં. ઓ પ્રમુ

અરજ કે આપનો દામ તે આંખળી, ઓ પ્રમુ તાપ ઓ વન તેહાં, ત્રાય પામ્યા હવે કેમ કેટું ઘણે, (માટે) દરદના દુખથી છેક છોડે; ઓ પ્રમુ ઓ પ્રમુ ઓ પ્રમુ, આપના દામ દરદીતણું કટ કાપે, મન મારે મહા રોગથી બચે, તે યજી છુટવા માલ આપે;

૨. મણીશંકર માહાનંદ.

લખનારાઓને ખબર.

૧. હ. હાંચિયાએ એકવાર ફરી અરજ કરામિ છે કે આ ખારી મુલાકાત લેજોતો તમારો જીવકાર થશે. શરખરોમ—નથીહતો ઘણી અગતની છે, પણ ને કવીતામાં તે સીતરે નથી તે આખો દીન લખનારી નથી

સ્ત્રીપાઠ.

પ્રસતક ૧૭ મું.

જુન ૧૮૭૩

આંક ૬ ઠો.

ભોલો દોલો

અથવા

ભોલો ભલો—જીડાનો ભાઈ.

એક વારતા.

૧૨૧૨૯ ૮૬ મું.

એક માઠો બતાવ અગર અટકી નહી શકેતો નજ અને તેમ દુર લઈ ન્વેલો, એ સાધારણ કાષ્ટા ઉપર ભોલા દોલાએ અમલ કર્યો.

સારી પેઢરીને તે ખોટી રતન બન્યો ખરો, પણ તે ને રતન સમજીને ઉંચકી લાવનારાઓમાં જરે તે ખાલમ પડી આવશે તારે કષ્ટત કોઢરીની ઝીલશે ખરો. તે બનાવ અટકે એવું દોલાને લાગતું નહી હતું, તોપણ તે બનતાં મુખી મુલતવી રાખતું અને બનેતા તેટલા અરસામાં છુટી નવું એવી તે બીચારાની મતલબ હતી.

દોલાના સાસાં ભાએ તેની પીતરાઈ રતનને ઝાલખતાર બેઠરામ ભૂચ્યા સીવાએ બીજી કોઈ નહી હતું. તેણેની રતનને એકજવાર તેના ગામડીયાં ઘરમાં જઈ હતી. માઠી હીરાં ભૂચી, માકાદાર વગેરે કોઈ રતનને પીછાણતા નહી હતા, તેથી દોલાએ લીધેલા સોઆંગ ફાવવાને એ તક હતી.

જેને મારે તેને ઝોરત સમજ પકડી લાવેલા, તે મરદ બેઠરામ ભૂચ્યો તો છાકરો હેવાથી આપણી દોલીખાઈ દોલા તરીકે તેના સપાટામાં પકડાઈ આવતા એક વાર અટક્યો.

પણ હવે તે મરદની બેઠન હીરાં ભૂચીના કોઢરામાં દોલા વધારે ખારીક હાલતમાં આવી પડ્યો. તેને હી સમજ હીરાં તેને પેતાના સાંભાલ અને પાસાં તલે મુવાડવા, લાવી, તે વધારે ધાસતી ભરેલા અને નિખમ ભરેલા મામલો હતો.

આ વખતે દોલાએ આગલાં સઘલાં ચરત જારી રાખ્યાં. સઘલાં વખત ઝોરત જાતના છણા આવાજની નકલ કરતાં તેણે ફેલ અને ફરેખ છોડ્યાં નહી.

હજી તે દસકાં ખાતે અને મીસો પાડતો અને જા

એરે, બાપરે કરતો રહ્યો તથા હીરાં ભૂચી હજી યજ્ઞરાતી રહી. તે મોલી કે “અરે ધીકરી તુએ તો અદ ક્યેરી. અવે ભસ કર, ને ઝુંગી ઝુંગી પોલી જા. આવા હાઆં આ રાં પાસાંમાં મુઈ જા. તું થાકેલી ભડ છે તે જરા આરામ કર.”

દોલાએ યોડી વધારે અદગરી ખાધી.

“આએ, આએ ! તુને અધમગરોના મરજ કેમ થઈ આ એવો. જો રતન હાઆં આવ, હું તુને મુવાડું. જો આ ધાખરી કેવી ગરમ છે, એથી તુને ઉંડું આએવી તો જાણ કે ઉંચકી આએવી.”

પણ દોલાથી કેમ મુવાડ ?

તેની મતલબ જાગવાની હતી, કે તેથી પછે હીરાં કંટાલીને ઉંચાઈ જાય અને તારખાદ દોલાને નાહાસવાને બની આવે.

“આવ બેઠન, ” હીરાંએ સમજાવતું જારી રાખ્યું.

“આવની બેઠન, સારી કાઠ, ને અઈ મારાં પાસાંમાં મું જે મે કલાકી ઉંચાશે તો તારો જીવ કરશે.”

અંતે હીરાં ભૂચી કંટાલી ગઈ. પણ તે હજી ઉંચાઈ નહી. તારે વળી દોલાએ એવું ડોલ ધાલયું કે જો તે તુ મન મુવાડું થયું ખરું, પણ મુવાની ગોઠવણ તેને પસંદ નહી હતી. દોલાએ તપાસવાનું કર્યું કે આ મુકતીથી હીરાં કાંઈ યાકીને ઉંચાઈ જાય છે !

તે બધરીના છણા આવાજ કાઢી મોલયો કે “મરેરે ! મરેરે ! મરેરે ! જીલખનાં પાડતાં મરેરે ! માલ ખીસ અને મુવા દે. ” આમ મોલીને દોલા બીજાનાં આગળ આવ્યો અને હીરાંએ ખીસતી જઈ તેને મારે નગા કીધી.

આ કેવો ખારીક હીરાંખા ! એક લગાર નવાન, લગાર રૂખામણી સીની નમદીકમાં રાતને વખતે દોલાને કેવી લાલચ ! નખલાં મન વાલાના આ દેકાંણે કેવા ધુરા હાલ થાય !

પણ નહી. દોલો ગમે એવો ભોલો હતો પણ પોએ નહી હતો. તે કઠણ છાતીના, દદ મનનો, પકી હીમત વાલો હતો. તે આ વખતે લાલચ ઉપર ફાવેલો, અને ફકત હીરાં ભૂચીને કંટાલા આપી ઉંચકાં નાખવા તથા તે તકે થોતે નાહાસી નવાની એકજ નેમને તે વલગી રહ્યો.

તેણે એકલેજ મુવાની હુનતના ઢોંગ કીધો. હીરાં ભૂચીએ થણું સમજાવ્યું કે ખીલ મુવાની નગા નથી તેથી એકલા તેને આપું બીજાનું આપેતો પછે હીરાં પોતે કાં

હું સુવા જ્ય ! પછુ હજી દોલો સમજ્યા નહી, હવેતો તે રૂસાઈ બેઠો અને મરડાતથી બોલ્યો કે “ખારે સુવુન નથી, હીરાંબાઈ તમે ઉંઘાઈ જાઓ.” ક્ષતીઆઈ.

પછુ તેણીને થાકવવામાં દોલો હજી નીચકુંથ બધો કેમકે હીરાંબે પોતે ઉંઘાવાને બદલે ઉઠીને રતનને ખાટે પોતાનું બીજાનું આપયું, તે ભેકે પોતાની આસાએસ આસીતે બોલેવાને તેણીને ચીડ લાગી ખરી અને દોલાને થોડીક ગાંધો ભલભલા સીવાએ તે બીજાનાં ઉપરથી ઉઠી નહી.

હવે તારે વળી દોલાએ બીજી તાક કીધી, તેણે પા ભરીને બદલે માદર માંગી ! હીરાંબે કહ્યું કે માદર નથી, ધાંભરી ન વાપરવાની છે. દોલાએ માદર વગર સુવાને ના પાડ્યું. તે ટણકો કરીને બધાંની ચીશાલે બોલ્યો કે “ખરે, માદર વગર સુવાય કેમ ? બોલાએ હીરાંબાઈ આદર આપોની.”

“પછુ ભેન માદર લાઉં કીઆ ચુલામાંથી ?”

“આવાએ ? તે અને સાનુ પુછે છે ! હુંતો બસ માદર લેવાની, પછે જનમમાંથી લાવ.” આમ કહી દોલાએ થોડી અદગરી આધી અને એણે દેખાડ્યું કે જનને માદર વગર તે ઉત્તમરાથી ઘણી કુખી ન હોવાન થયો.

આ મરતથી વળી હીરાં બલરાટમાં પડી. તે બોલી કે “હાએ હાએ ! આવીબી અટોશી ને ઉત્તપોરી ફુકતી છે ! પછુ ભાઈ ભેન હવે ભસ કરની. લે ધાભરી લઈને પોતી જાની, ઉત્તમરે ખરી જયોતો ! એકતો અધગરીનું ધર ધ અભાએગુછે, ને તેમાં વળી ઉત્તમરો કરેછે.”

દોલાએ અદગરીઆ ખાતાં ખાતાં પોતાની માં (રતનની માસી) ને પાઠ કીધી. “ઓ ! માસી, ઓ ! વીલર માસી, ઓ મારી માસી આવરે. ઓ તું અને મોકલતી ખરેરે !”

“પછુ ઓ રતનભાઈ, હું એમ પુછું ભેન કે ધાભરી થી તું ને શું થાઈ આએવું.”

“નહી—નહી—બસ નહી—અને ધાભરી નહી ગમતી.”

“પછુ કાંએ નહી ગમતી ! તું ને સુગ લાગેછ ભેન ?”

“હા—સુગ લાગેલી, એક આવેલો, તાવ આવેલો, ધાભરી એહું ને અને તાવ આવે. નહી હુંતો નહી એ હવાની, નહી સુવાની.”

“અરે પછુ આ ધાભરીતો પોતી ને સોજા છે.”

“જરે રાંડ એ કોણને સમજાવેછ ? ધાભરી શું ? બલી ! સુવં કીરીડાં હોપ, બીખારી હોપ તે ધાભરી એટો ! હું સાહે મનપ હું ધાભરી એહું ! અરે તારું પેટ ભરેરે તું અને ધાભરીની આપતીનું. ઓ ! વીલર માસી તું અને મોકલતી ખરેરે. ને માદર વગર સુવા મોકલતી તારી આંખ આંધલી થાયરે !”

હીરાં ભરખીને એક બે વાર એણે પછુ લાગું કે આ ફુકતીને એક બે હોંસા લગાવી તેની જ્યાંની આ “સસ તો” ને સવાદ દેખાડવો. પછુ તેણીને ભાઈ બેહેરાજ, જેની મતલબસ આ ડોડીને જેઠેમતથી પકડી લાવેલા તે ના ગુસાને હીરાંને એટલો દર હોતો કે આ સધલો જીલ ન તેણીએ શાંખયા કીધો.

અને હવે તે એટલી કંટાલી ગઈ કે અતે માદર ન

હી હોવાથી તરણ ચાર મોટા સુતરાઈ કકડાએને એકડા ભેડીને તેની આદર બનાવી આપી, તે ફેડાતથી બોલી “લે—માલ—જેંસ—હવે યોદા.”

પછુ દોલાની હજી નાડ ઠેકાંણે હતી. તેણે હવે પેટના કુખવાના ઢોંગ કીધા અને તેથી ઘાટ પીવા માગ્યો. તેની મતલબ હીરાંને ઘાટ પાઈ છાકટપણની કેકડા નાખવાની હતી. દોલાએ કુખનો એટલો લમરાટ કરી મેળયો કે હીરાં ખરેખર દોરાડોડી કરવા લાગી. તે મેલમાંની એક આટલી લઈ આવી અને કુલીયાંના નાખી દોલાને આપ્યું. દોલા એ તેમ પીવાને ના પાડ્યું. તે બોલ્યો કે “એતો તું ઝેર દોરાડીને અને પાતી હશે. કાલથી હું તારી ભોંઝા પવાની, તે તું દેખી નહી શકયો, વાસતે અને દડો દેતી હશે. મારી કેમ ખાતરી થાય ?”

એ ઉપરથી હીરાં ભરખીને પછુ એક કુલીઈ એટવાની ફરજ પડી. દોલાને આ મોડી રાતે ઘાટ ભાવતો નહી હોતો, પછુ તામાર ! હીરાંને છાકટી કરવા સાહે તેને પોતાને પીવાની ફરજ હતી. જેમ એક કુલીઈ પીવાનું ગઈ તે મ દોલો કાઠવાર કુખ નરમ પડવાની ખુશી તો વળી કાઠવાર કુખાઈ એકકાએ ધઈ આંધવાના આલા કરતો અને વધારે દાઢની માગણી તેણે જરી રાખી.

જેમ તે પીતો ગયો તેમ હીરાંને પાતો ગયો અને તેમ કરતાં અતે માટલી ખલાસ પવા આવી, એટલે પછે બેહુ ના દીલની ખલાસી પછુ નમઠીક આવી. દોલાના આંખ ના ડોળા દાઢની અંદર બોધા તરવા લાગા અને તે અડોશ લીજિલ થઈ ગયો. હીરાં ભરખી વળી તેની અશખરી કરતી હતી કે “રતન તું મરજવા આગમમ લીજિલ થઈ તો મરજવા પછે ખુશાલીના કેટલી વધારે લીજિલ થશે.”

પછુ આમ કીખામજી દેતાં હીરાં ભરખી વધારે હોશી ચાર નહી પછુ વધારે છાકટી હતી. તેને સુરતો મેલરો વધારે લાગી ગયા કેમકે એકતો તે આપત પડો, એટલે ઘાટનું ઝેર જેરવવાને વધારે નાતવાન હતી, અને બીજું તો વળી પેટલી રાતે પોતાના છાકટા ભાઈ સાથ તેણીએ કેટલોક ઘાટ ફોકેલો હોતો, જેની પેણખા આ નવી પેણ વધી હતી અને યોડાન વખતના તે એટલી છાકટી ધઈ કે લપેસા ઉપર લપેસ ખાવા લાગી.

હવે બેહુની આંખના અપતોશ ઝોંકા આવયા અને આ રસાકસી તથા કનમેસીનો એક ઇચ્છા બીજતર જલરી નીકાલ આવી જ્ય એવો મામતો ધઈ પડ્યો, આ વખતે દોલાને વળી એક અબી હીકમત-સુન પડી અને તેથી અતે કીતયો.

જરે બેહુ કે હીરાં જીકતી જીકતી જમીન ઉપર આ લોટાઈ, તારે દોલો પછુ જનને ઉઘાતો હોપ તેમ ખાલા ઉપર, અલખતાં સારી સુધાં પડ્યો. તેણે લસાલસ પોરવા માં ડ્યું તથા સઘળી રીતે ભર ઉંઘા પડ્યો એવાં ચીનીડા કીયાં. તેને આપાન ઉંઘા પડેલો સમજી હવે હીરાં પછુ લપેસા ખાતો ઉઠી, જમીન ઉપર પોતાની સારી પાંપરી અને એક લેહજવારમાં તેતો ખરેખર ભર ઉંઘા પડી.

ઉંઘનું ડોલ શાલીને સમજાવે રહેવાનું દોલાનું કામ બહુ સુચકેલ હતું, તે વખતનો જે અડોશ છાકટ આવી કે અ જરી હાલતના દોલાએ સુખરયો તે ખરેખર તેનો નવમ

મુખી યાદ રહી જાય એવો હતો. ઉંઘ આવતીને અટકાવ
વી, તોપણ ઉંઘ આવતી દેખાડવી અને વળી ચોક્કી કરતાં
છુટવાની રાહ જોવા કરવી એમાં જ કંઈકો અને જો
ને દોલોને લાગે તેવું બેઝાન થઈ શકશે નહીં. પણ છે
કે પડવાના વારોની બોહીક તથા સંભાવત ધર પોંદાંચવાની
આગુરતાએ તે ઉંઘરેદાને જાગતા રાખે.

અંતે અડધો કલાક નીકળી ગયો અને હવે હીરાંની ભર
ઉંઘ વીશે પકી પતીજ કરીને દોલો ઝુપડાંની બાહરે નીકળે.
તેવું ઝુપડું કુંગરોની વચેના ખોહામા હતું, તેમણી
બાહાર નીકળી કુંગરોની ઉપર જવાના રસ્તાને ગમે એટલો યુગ
કેલ હતો, તોપણ દોલો તે રસ્તાને સારોપકે પીછાછુટે હતો.

રાત અંધારી હતી, પણ સીતારાએની ઝાંખરે રોશની
પાછલી રાતની સીતલ હવામા નરમ ઉજળું આવતી હતી.
સંઘળું એકાંત અને થંબ હતું, સંઘળી યુદ્ધરત પણ યુધ
અને સંભસાન બની હતી, પણ મસાનના લુતની દોલોને
બીહીક નહીં હતી કે મેકે લુતના વખત માતર રાતના ૧૨
કલાકોના જ ને જાણતો હતો અને હવેતો પાછલી રાત પડી હતી.

આવી રીતે હીમત પકડીને દોલો, અલબત્ત હજી જ
ધરીના જોશકમા ખોહના યુધ ઉપર આવે. ખોહની
બીજી બાજુએ તેના ચેકારીએ બેઠરામ ભર્યો વચેરેને ઉંઘ
મા યોરવાના ધોંગાર તેને બરાબર સંભળાતો હતો.

કુંગરોના દીકર રસતા ઉપર ફસડીયાં મારતો ચરીને
દોલો કુંગરને મથાલે પોંદતો અને બામદાદની તાલ હવા
નરા છુટી છાતીએ દમમા લેવા લાગે.

પણ મથાલાં ઉપર છેશે પગ મેળવા તે પામ્યો નહીં.
હૃદયથી તેના પગને કાંઈના કંડો હાથ લાગે, તે હાથ તેના
પગ ધરી તેને મેળવા લાચું અને જો તે હૃદય નહીં ઉતરે
તો તે ગગડી જઈ દાચું છુટી નાખવા વના નહીં રહેતે.

તે હાથ હીરાં ભર્યો હતો. દારૂની સંઘળી જીમ
છતાં તે અમથ્યું જાગે ઉડી, (અને તે એવી અગવડ ભરે
લી રીતે સુતી હતી કે વારેધડીએ ભડકવા વના રહે નહીં)
અને જારે પોતાના યુધસુરત કેદી વના બીજાનું ખાલી જો
યું, તારે તેણીએ એકદમ દોડી આવીને દોલોને પકડ્યો.

આ ગડબડથી મોડા આગળ સુતેલા મરદોમાના એક
ની ઉંઘ નરા ગઈ. તેણે પુછ્યું કે "એ કોણ છે ?" અને
દોલો મનમા બોલ્યો કે "હવે કુંઘરી ગઈ."

હીરાંએ હીરોસી પીછાં પકડે કે "ઉતરી પડ, અજીબી ઉ
તર, નહીતો ભરામ બાઈ જોશે તારો જીવ લેશે."

દોલો એક મોઢ મોઢવા વગર પાંડો ઉતર્યો અને હ
વેતો હીરાં ભર્યો તેના હાથ મજબુત ઝાલીને જોરથી તેને
પોતાના ઝુપડાંમા ઘસડી ગઈ.

હીરાં ભર્યો હવે બીજવાઈ તે ખરી. હવે તેણીએ
પોતાના બાઈના પેચાર અથવા પોતાની આ કંદીના માન
ની કાંઈ પવવા નહીં કીધી. તેણીએ પોતાના ઝુપડાંનું બા
રહું જોરથી બંધ કરી યાજું માર્યું.

આ સંઘણો વખત હીરાં ભર્યો બડબડતો ભદભદતી
રહી. "હટ ટુંઘરે રાંડ કાલા—તું વળી ગરો લેવા અપુ
રી અપતી ! તું મરે દુખની દેતી. નોકર અવે ટુંઘરે કેમ ના
સેછે ! અજીતો ભોંપાંથી કુટેછ, તેટલાં આવા મકર કરે
છ ? રાંડ, બેનુનીઆદ, તારી સાથ ભલાઈ કીધી તે સોંપના

મોમાં આપ આપવા ભરાભર છે. ટુંઘરે માલ હીઆં
થોંટ, થોંટી જા, ધમ્મી, મોલ પડ."

આમ કહીને હીરાંએ દોલોને ઘસડી ભસડીને જોર
જીલમથી બીજાંના ઉપર પડકપો આપેને પછે તેને નાહાસતો
અડધાવા માટે પોતે પણ તેને બીજાંના ઉપર મરી.

દોલો તદન દુઃખી ગયો, માકાદાઝ વચેરેના નામથી
બીહીવા લાગે, પોતાની હોશીઆરી સંઘલી લુલી ગયો, અ
ને જોમ હીરાં કહે તેમ માલવા લાગે.

એકમ બીજાંના ઉપર આ ગડબડમાં દોલોની સા
રી નીકળી ગઈ. તેવું બદીઆન કાટી ગયું, તેમાં ખોસે
લા કપડાંના કુચા નીકળી ગયા અને હીરાં ભર્યોએ અડ
ધી અમરતો, અડધી ગમત, અડધી જોમ, અડધાં છાકર
પણાંની જીમ વચે જોયું કે આતો રતન નહીં પણ મરદ
હતો ! આતો બોલો દોલો હતો !!

તેને શોધી કાઢાડવાથી હીરાં ભર્યોને ઘણી ગમત
લાગી. તે છાકટી એટલે એકદમ લાહારમા આવી ગઈ હો
વા સાથ ઘોંમ મરાખરી કરવા પડી.

અને પછે !—હવે વાત બગડી.

૫૨૬૧૯ ૯૦ મું.

આ બીનાને તેની શરમ ઉપજવનારી હદ આગળ
થી પડતી મેળો, દલગીરી ઉપજવનારી એક વધારે મંભીર
બીના ઉપર આવીએ.

તે બીના કમનસીબ મનજીભાઈ પેલા મોદીના મરજ
ને લગતી છે.

તેના મરજીથી તેના આખા કુટુંબમાં ઉદાસી ફેલાઈ
હતી. ગરીબ બીચારી સુનાખાઈ પોતાના વીધવાયણાના
વીલાપમાં મેડી હતી. યુદ્ધર પીરજ પોતાના આપના સંઘ.
લા સીતમ છતાં તેનાથી જનમજીથી જીવદાંધા નખમથી
ખરેખર દુખી હતી. દીનમાઈના ગમ પોતાના આપના મ
રજ ઉપર આંડે નહીં હોતો, તે પોતાને મંથેથી પોતાના યુ
રબીના છાંપડો ખોહાવા માટે દુખી હતો, પણ દીનીએ દલ
ગરીને દેખાડવા સાથે ઘણી વધારી મેળી હતી. તે દુખી
હતો તેના કરતાં વધારે દુખ રડી રડીને તથા યુધો મારી
ને દેખાડતો હતો.

કુટુંબના પુરોશમાં મનજીભાઈના મસતાન દીકરાએ
સોલુ અને કુલુ યુલુમાં રડી પેહેલા ગમના જીસાને રસતો
આપતા હતા. જીવજીવ તથા બીજા સમજી ખેશીએને
માડાં ભાએજીના મનજીભાઈ તરફ દુખ કરતાં દયા વધારે
લાગતી હતી. જારે તે કંડો, દમ સાસ વગરનો, કંડા ફત
ર ઉપર પડેછો હોય તારે તેના આગણે મીજીમ અને તુમા
ખ, તેનો હાર અને જાહોજલાલી, તેના કુટુંબની એશ અ
શરત અને તેના વડવાએની ઝોટાઈ સંરવને. યાદ આવે
તી હતી અને ચેવેરે કોકટ ફીચીઆરી તથા ગરમ સવલા
વના એક આખાવરખા થપલા ભોગ સીરાએ બીજી કસો
મોષ તેનાં યુલવાં તનનો સેમરો કરતાં મજાતો નહીં હોતો.

તેના રવાનને તેના દરજ પરમાણે અવલમનજ પો
હોયાંડવામાં આવ્યું. મરજીને વખતે તેના ખરમ-ભોગ

હાં સુવા જાપ ! પછુ હુલ દોલો સમજાયા નહી, હવેતો તે રસાઈ બેઠો અને મરડાતથી બોલયો કે “મારે સુવન ન થી, હીરાંબાઈ તમે ઉંઘાઈ જાઓ.” ક્ષતીઆદી.

પછુ તેણીને યાકવવામાં દોલો હુલ નીચેફળ થયો કેમકે હીરાંએ પોતે ઉંઘાવાને બદલે ઉઠીને રતનને ખાટે પોતાનું બીજાનું આપયું, તો ભેટ પોતાની આસાએસ આ રીતે બોલ્યાવ નાટે તેણીને ચીડ લાગી ખરી અને દોલાને થોડીક ગાંધો ભલભલા સીવાએ તે બીજાનાં ઉપરથી ઉઠી નહી.

હવે તારે વળી દોલાએ બીજા તાલ કીધી. તેણે ધા ભેંરોને બદલે માદર માંગી ! હીરાંએ કહ્યું કે માદર ન થી, ધાભરીન વાપરવાની છે. દોલાએ માદર વગર સુવાને ના પાડયું. તે ટલકો કરીને બધરાંની મીથાલે બોલયો કે “મરેરે, માદર વગર સુવાય કેમ ? આવાએ હીરાંબાઈ આ દર આપોતી.”

“પછુ ભેન માદર લાઈ કીઆ ચુલામાંથી ?”

“આવાએ ! તે અને સાનુ પુછે છે ! હુંતો જસ માદર લેવાની, પછે જનમમાંથી લાવ.” આમ કહી દોલાએ થોડી અદગરી ખાધી અને એવું દેખાડ્યું કે જાને માદર વગર તે ઉત્તગરાથી ઘણી કુખી ને હેરાન થયો.

આ મરતથી વળી હીરાં ઘભરાટમાં પડી. તે બોલી કે “હાએ હાએ ! આવીલી અરીથી ને ઉત્તગરાથી દુકતો છે ! પછુ ભાઈ ભેન હવે ભસ કરની. લે ધાખરી લઈને યેં તી જાની. ઉત્તગરે મરી જયોતો ! એકતો અપધગરીનું ફર ક અખાએયું છે, ને તેમાં વળી ઉત્તગરે કરે છે.”

દોલાએ અદગરીઆ ખાતાં ખાતાં પોતાની માં (રતન ની માસો) ને યાદ કીધી. “આ ! માસી, આ ! વીલર માસી, આ મારી માસી આવરે. આ તું અને મોકલતી મરેરે !”

“પછુ આ રતનભાઈ, હું એમ પુછું ભેન કે ધાભરી થી તું ને શું થાઈ-આએવું.”

“નહી-નહી-જસ નહી-અને ધાભરી નહી અમતી.”

“પછુ કંએ નહી ગમતી ! તું ને સુગ લાગે છે ભેન ?”

“હા-સુગ લાગેલી, એક આવેલાં, તાવ આવેલી, ધાભરી આદું ને અને તાવ આવે. નહી હુંતો નહી આ દવાની, નહી સુવાની.”

“અરે પછુ આ ધાભરીતો ધોતી ને સોલજે.”

“જરે રાંડ એ કોણને સમજવે છે ? ધાભરી શું ? બ લી ! સુવં કીકીરાં હોય, ભીખારી હોય તે ધાભરી આટે ! હું સાડે નનખ હું ધાભરી આદું ? અરે તારું પેટ બહેરે તું અને ધાભરીની આપતીનું. આ ! વીલર માસી તું અને મોકલતી મરેરે. અને માદર વગર સુવા મોકલતી તારી આખ આપલી થાયરે !”

હીરાં ભરૂચીને એક બે વાર એવું પછુ લાગું કે આ દુકતીને એક બે રોસા લગાવીનેતી જાની આ “સરસ તી” ને સવાદ દેખાડવો. પછુ તેણીને ભાઈ બેહુસમ, જેની ખતબસસ આ છોડીને જેહુમતથી પકડી લાવેલા તે ના ચુસાને હીરાંને એટલો દર હતા કે આ સમયો જુલ મ તેણીએ શાંખ્યા કીધી.

અને હવે તે એટલી કંટાલી ગઈ કે અંતે ચાદર ન

હી સુવાથી તરણ ચાર મોટા સુતરાઈ કકડાએને એકડા બેડીને તેની ચાદર બનાવી આપી, તે કકડાતથી બોલી “લે-માલ-જેસ-હવે યોટા.”

પછુ દોલાની હુલ નાડ કેકાંજી હતી. તેણે હવે પેટમાં કપવાના ઢોંગ કીધા અને તેથી દારૂ પીવા માગ્યો. તેની મ તલબ હીરાંને દારૂ પાઈ છાકટપણાની કેકા નાખવાની હતી.

દોલાએ કુખીને એટલો ઘભરાટ કરી મેળયો કે હીરાં ખરેખર દોડાડોટી કરવા લાગી. તે મોવરાંની એક ખાટલી લઈ આવી અને કુલીયાંમાં નાખી દોલાને આપ્યું. દોલા એ તેમ પીવાને ના પાડયું. તે બોલયો કે “એતો તું” એર દોહાવીને અને પાતી હશે. કાલથી હું તારી ભોંઝઈ થવા ની, તે તું દેખી નહી શકશે, વાસંતે અને દ્યો દેતી હશે. મારી કેમ આપતી થાય ?”

એ ઉપરથી હીરાં ભરૂચીને પછુ એક કુલીઈ આટવા ની ફરન પડી. દોલાને આ મોડી રાતે દારૂ ભાવતો નહી હતો, પછુ નાચાર ! હીરાંને છાકટી કરવા સાડે તેને પોતા ને પીવાની ફરન હતી. જેમ એક કુલીઈ પીવાતું ગયું તે મ દોલો કોઈવાર કુખ નરમ પડવાની ખુશી તો વળી કોઈ વાર કુખારી એકાએક થઈ આંખવાના માલા કરતો અને વ ધારે દારૂની માગણી તેણે જારી રાખી.

જેમ તે પીતો ગયો તેમ હીરાંને પાતો ગયો અને તેમ કરતાં અંતે માટલી ખાસ થવા આવી, એટલે પછે બેહુ ના દીલની બાલાસી પછુ નનકીક આવી. દોલાના આખ ના રોળા દારૂની અંદર ગોખા તરવા લાગ્યા અને તે અડધા લીંગલ થઈ ગયો. હીરાં ભરૂચી વળી તેની મશખરી કરતી હતી કે “રતન તું પરણવા આગમમ લીંગલ થઈ તો પરણવા પછે ખુશાલીના કેટલી વધારે લીંગલ થશે.”

પછુ આમ શીખાખજ રેતાં હીરાં ભરૂચી વધારે હોશી ચાર નહી પછુ વધારે છાકટી હતી. તેને સુરતો બેવરો વ ધારે લાગી ગયો કેમકે એકતો તે એરત પડી, એટલે દારૂતું એર જેરવવાને વધારે નાતવાન હતી, અને બીજું તો વળી પે હુકી રાતે પોતાના છાકટા ભાઈ સમય તેણીએ કેટલોક દારૂ કોકિલો હતો, જેની થેણા આ નવી થેણ વધી હતી અને યોડાન વખતના તે એટલી છાકટી થઈ કે લપેરા ઉપર લપે રા ખાવા લાગી.

હવે બેહુની આંખના અતીશ ઝોંકા આવવા અને આ રસાકસી તથા કબજેરીને એક ધમ્મા બીજતાર નવલી નીકાલ આવી જાપ એવો મામલો થઈ પડ્યો. આ વખતે દોલાને વળી એક બચી હીકમત-સુખ પડી અને તેથી અંતે તે ઝીતયો.

જરે જોયું કે હીરાં જુકતી જુકતી જામીન ઉપર અ લોટાઈ, તારે દોલો પછુ જાને ઉંઘાતો હોય તેમ ખાટલા ઉ પર, અલભતાં સારી સુખાં પડયા. તેણે ઘસાઘસ ધોરવા માં ડડું તથા સમળી રીતે ભર ઉંઘમા પડયો એવો ચીનીડા કીધાં.

તેને આશાન ઉંઘમાં પડેલા સમજી હવે હીરાં પછુ લપેરા ખાતો ઉઠી, જામીન ઉપર પોતાની સારી પાંધરી અને એક લેહુજવારમાં તેતો ખરેખર ભર ઉંઘમા પડી.

ઉંઘતું ડોલ લાવીને સજગર રેહવાતું દોલાનું કામ બહુ મુશકેલ હતું, તે વખતનો જે અડધો કલાક આવી ક અ ભરી હાલતમાં દોલાએ જુલરેથો તે ખરેખર તેના જનમ

સુધી પાદ રહી જાણ એવો હતો. ઉંઘ આવતીને અટકાવ
વી, તોપણ ઉંઘ આવતી દેખાડવી અને વળી ચોકી કરતાં
કુટવતીનાં રાહાં ભેગા કરવી એના જે કંઠાસો અને ને બો
ને દોલાને લાગે તેનું એમાન થઈ શકશે નહીં. પણ છે
લે પડવાનાં મારની બીહીક તથા સલાંખત ધર પેંહાંમવાની
આનુરાગીએ તે ઉંઘરેલાને જાગતાં રાખ્યો.

અતે અડધો કલાક નીકળી ગયો અને હવે હીરાંની બર
ઉંઘ વીધે પકી પતીન કરીને દોલો ઝુપડાંની બાહર નીકળ્યો.

તેનું ઝુપડું કુંગરોની વચેના ખોડામા હતું. તેમાથી
બાહાર નીકળી કુંગરની ઉપર બનાવે રસતા ગમે એટલો ગુપ્ત
કેલ હતો, તોપણ દોલો તે રસતાને સારોપકે પીછાછૂંતો હતો.

રાત અધારી હતી, પણ સીતારામીની ઝાંખી રોશની
પાછલી રાતની સીતલ હવામા નરમ ઉઝાલું આવતી હતી.
સામણું એકાંત અને ધંબ હતું, સઘળી યુદ્ધત પણ ઝુપ
અને સમસાન બની હતી, પણ મસાનનાં જુતની દોલાને
બીહીક નહીં હતી કેમકે જુતનો વખત ખાતર રાતનાં વર
કલાકનોજ તે બાજુનો હતો અને હવેતો પાછળી રાત પડી હતી.

આવી રીતે હીમત પકડીને દોલો, અલબત્તાં હજી બ
હીરાંનાં પોશાકમા ખોડાનાં ઝુપ ઉપર આવ્યો. ખોડાની
બીજી બાજુએ તેના ગેકારીએ બેઠેરાજ ભરૂએ વજેરેને ઉંઘ
મા ઘેરવાનો પેંગાટ તેને બરાબર સાંભળાતો હતો.

કુંગરનાં દીકર રસતા ઉપર પકડાઈને મારતો મરીને
દોલો કુંગરને મથાલે પેંહુતો અને બામદાદની તાજી હવા
નરા છુટી છાતીએ દમમા લેવા લાગે.

પણ મથાલાં ઉપર છેલ્લે પગ મેળવતાં તે પામ્યો નહીં.
હાલથી તેના પગને કાંઈને કંઈ હાથ લાગે, તે હાથ તેના
પગ કાંઈ તેને એમના લાગુ. અને જે તે હેડલ નહીં ઉતરે
તો તે ગમડો નઈ દાણું છુટી નાખવા વના નહીં રહેતો.

તે હાથ હીરાં ભરૂમીનો હતો. દારૂની સઘળી જીમ
છતાં તે અચળુચ બગાડો, (અને તે એવી અગવડ ભરે
લી રીતે મુની હતી કે વારેધડીએ ભડકવા વના રહે નહીં)
અને જારે પોતાનાં ઝુમમુરત કેરી વના બીજાનું પાલી ને
યું, તારે તેણીએ એકદમ દોડી આવ્યોને દોલાને બહારડા.

આ ગડબડથી મોઝા આગળ સુતેલા મરદમાના એક
ની ઉંઘ નરા ગઈ. તેણે પુછ્યું કે "એ કોણ છે ?" અને
દોલો મનમા બોલ્યો કે "હવે હું મરી ગયો."

હીરાંએ હજુસેધી કહ્યું કે "ઉતરી પડ, અચ્છબી ઉ
તર, નહીતો ભેરામ ભાઈ મિશેતો વારો છવ લેશે."

દોલો એકે બોલે મોલવા વગર પાછો ઉતર્યો અને હ
વેતો હીરાં ભરૂમી તેના હાથ મજબુત ઝાલીને ભેરથી તેને
પોતાનાં ઝુપડાંમા ઘસડી ગઈ.

હીરાં ભરૂમી હવે ખીનવાઈ તે ખરી. હવે તેણીએ
પોતાનાં ભાઈનાં પેમાર અથવા પોતાની આ કેડીનાં માન
ની કાંઈ પરવા નહીં કરી. તેણીએ પોતાનાં ઝુપડાંનું બા
શકું ભેરથી બંધ કરી ટાલું માર્યું.

આ સઘળો વખત હીરાં ભરૂમી બડબડતી ભલભલતી
રહી. "હટ તું મરે રાંડ કાલા—તું વળી મરો લેવા અચ્છ
રી અતી ! તું મરે કુખની રતી. નેહાં અવે તું કેમ ના
સેજે ? અચ્છતો ભોંપમાંથી ફરેજ, તેટલાં આવતા મદર કરે
છ ? રાંડ, મેજુનીઆદ, તારો સાથ ભલાઈ કોષી તે સાંપના

મોમાં આપ આપવા ભરાભર છે. તું મરે માલ હીમાં
ચેંટ, પેંટી જ, હંમે, ચોલ પડ."

આમ કહીને હીરાંએ દોલાને ઘસડી ભસડીને નેર
જીવમથી બીજાંનાં ઉપર પકડ્યો અને પછે તેને નાહાસતો
અટકાવા માટે પોતે પણ તેમ બીજાંનાં ઉપર મરી.

દોલો તદન દધાઈ ગયો, માકદાઝ વજેરેના નામથી
ખોડીવા લાગે, પોતાની હોસીઆરી સઘલી ભુલી ગયો, અ
ને નેમ હીરાં કેહે તેમ ચાલવા લાગે.

એકમ બીજાંનાં ઉપર આ ગડબડાટમાં દોલાની સા
રી નીકળી ગઈ. તેનું બહીઆન ફાટી ગયું, તેમાં ખોસે
લા કપડાંનાં કુચા નીકળી ગયા અને હીરાં ભરૂમીએ અડ
ધી અચરતો, અડધી ગમત, અડધી મોન, અડધાં છાકટ
પણાંની જીમ વચે નેપું કે આવો રતન નહીં પણ મરદ
હતો ! આવો બોલો દોલો હતો !!

તેને મોખી કાઢાડવાથી હીરાં ભરૂમીને ઘણી ગમત
લાગી. તે છાકટી એટલે એકદમ લાહાટમા આવી ગઈ હો
વા સાથ ઢાંગ મરાખરી કરવા પડી.

અને પછે ?—હવે વાત બગડી.

પરકરણ ૬૦ ચું.

આ બોતાને તેની શરમ ઉપજવનારી હદ આગળ
ધી પડતો મેમો, દલગીરી ઉપજવનારી એક વધારે ગંભીર
બોના ઉપર આવીએ.

તે બીના કનનસીબ મનજીભાઈ વેલા મોદીના મરણ
ને લગતો છે.

તેના મરણથી તેના આખા કુટુંબમાં ઉઘાસો ફેલાઈ
હતો, મરીમ બીમારી મુનાખાઈ પોતાના વીધવાપણાના
વીલાપમાં મેડી હતી. શરૂ થીરોમ પોતાના બાપના સઘ.
લા સીતજ છતાં તેનાથી નનમસુધીની જુદાઈનાં જખમથી
ખરેખર કુખી હતો. દીનમાઈનો ગમ પોતાના બાપના જ
રણ ઉપર એછો નહીં હતો, તે પોતાને માંધેથી પોતાના જી
રમીનો છાંપડો ખોડાવા માટે કુખી હતો, પણ દીનીએ દલ
ગીરીને દેખાડવા સાજું ઘણી વધારી મેળી હતી. તે કુખી
હતો તેના કરતાં વધારે કુખ રડી કુદીને તથા છુપી મારી
ને દેખાડતી હતી.

કુટુંબનાં પુરૂષોમાં મનજીભાઈના મસતાન દીકરાઓ
સેબુ અને કુટુંબમાં રડી પેરેલા મમતા જીસાને રસતો
આપતા હતા. છવજીજી તથા બીજા સમજી મેશીએને
માડાં ભાએવના મનજીભાઈ તારક કુખ કરતાં દંધા વધારે
લાગતો હતો. જારે તે કંઈ, દમ સાસ વગરને, કંઈ કુત
ર ઉપર પડેલા હોય તારે તેના આગળે મીત્રાન અને ગુપ્ત
ખ, તેનો રોષ અને જાડેનાવાલી, તેના કુટુંબની એશ અ
શરત અને તેના વડવાએની મોટાઈ સરવને યાદ આવ
તી હતી અને રોવટ દોકટ કીરીઆરી તથા ગરમ સવના
વના એક આખાવરખા ઘણલા ભોગ સીરાંએ બીને કસો
મોષ તેનાં સુવેલાં તનનો સેનર કરતાં મગતો નહીં હતો.

તેના વાતાને તેના દરજી પરજાણે અવધમનજી પે
હોંમાડવામાં આવ્યું. મરણને વખતે તેના ખામ્ય નેગ

પદસાખી નહીં નીકલતે, પણ માર પાંચ દીવસ ઉપરની ખાશ ખુશાલીને માટે મનજી થોડે બાહરથી નાણું કઢાવેલું તે આ વખતે કામ લાગુ.

કેવો ફેરફાર ! જના બાપદાદા શેલતમા આસોરતા હતા, તેના શેવટને હાડોડે તેના હાડકાને યુદ્ધાંચો વ એ છેલે આસાએસને માટે લઈ જવાની ફરજ પારકે પદ સે અદા થઈ !

આન અધકારમ સહ શેવટની ધડીને વાસતે જલવવાનું છે. ખુબીનો પસરાટ અને પમરાટ સહ સુવર પાછલ મે બી જવાના છે. બીયારા મનજીભાઈની ખુબી તેની પાસે પદસા હતા તાંહાંસુધી તેની હુધંખાતીમાં થયી ગવાઈ, પણ તેના આ મરજી કાળે તેની ખુબી ગાનાર થોડાંચોજી હતા. તેનાં છેલા સેનદાની વેલા દોસત કુશમન સહવા એ કહા થયા, પણ તેની પામ્પેદસત ધણી નાહની નીકલી. પદસાવાલા દોસતો ખાતર જોવાના હતા, તેઓ ખાતર નામ ને ખાતર બારણે બાંક ભાંજવા આવેલા હતા.

નાહાની પામ્પેદસતનું કામ પૂરું થયું. પાપાનુજી તું વેડેંચાંચુ ધઈ રહયું અને સમાવાલાઓ તન પાક કર પા સાડે નાહાની નાહાનીઓમાં નાહાવા ગપા હતા. મરનાર મનજીભાઈના વડો દીકરો સોહાણ પામ્પેદસતે આ રૂપે હતો. નાહાને ફૂલ ધર આગળ ઓટલો સંભાલવા રહેલો હતો.

રોખમાની નમદીકમાં મનજીભાઈના ચાકર કાવલો અને બીજા એકાદ બે જણ દલગીરીમાં મેસીને પોતાના મરનાર થોડે ઉપર થોડાની વાતો કરતા હતા.

પણ તેઓની પાછળ જરાવારમા ધુલાડે થઈ આવ્યું અને જોયું તો લગાર નમદીકમાં એક થોડો મસતી કરતો હતો.

તે થોડા ઉપર એક સવાર મેઢેલો હતો, કે જે થોડાશવા રીમાં ધણે બખરદાર હતો. તેણે થોડાને ધણી અજી રીતે દાખા રાખ્યો અને પછે તેને ઠડો પાડીને જાંહં આ દમીઓ મેઢેલાં હતાં તાંહાં તે થોડા સાથ આવશે.

કાવલાએ અને બીજા નોકરોએ જવાન અને જો રેખંદ જાંહંગીર જંગી તરીકે તરતજ તે થોડસવારને પી જાણ્યો. તે ચાકરોની મંડળીમાં તે વખતે વાત પણ જાંહંગીર વીરજી આવતી હતી.

મનજીભાઈનું મરજી જાંહંગીર જંગીએ તલાવ ઉપર તેને માર મારવાથી નીપજ્યું કે નહીં તે વીરે તેઓમા તકરાર ચાલતી હતી. કાવલાનું એવું મત હતું કે જો જાંહંગીરે મરનાર થોડને વ્યામકો મારી તોડી પાડ્યો ન હો હોતો તે આટલા વ્યાજરી પડતે નહીં અને તેનું મોત આવતે નહીં. કોઈ ચાકરનું એવું મત હતું કે મનજી થોડે વાજવાલાઓ સાથ કંથેલી મારામારી તેની માદગી અને મોતનું કારણ હતું. વળી કોઈ ચાકર એવું કહેતો કે થોડને હાડકાં માવવાના ધણે થોખ હોવાથી તે હાડકાંચો એ છાતીપર કુચો કરી તેના જન લીધો.

તે તરહવાર કાવલાદા વચે જાંહંગીર જંગીએ આવીને કાવલાને ધીરમથી અને ગંભીરાધી સવાલ કરે કે “ભાઈ આ પામ્પેદસત કોણની આવોછે ?”

પણ કાવલાએ ગંભીરાઈ જલવી નહી. તે સુસા બોલી ઉઠ્યો કે “પુછોછો શું ?” એ તમારી મોઢોકાણ ?

“મારી મોઢોકાણ ?” જાંહંગીરે અચરતી સાથ પુછ્યું “હા ! જાંહંગીર થોડ હા—એ તમારી મોઢોકાણ

એ પામ્પેદસત બીયારા થેલા મોઢીના મનજીભાઈની આવોછે. આ નામ સાંભળતાં જાંહંગીરને વીનલીના અં લાગ્યો હોય તેમ તે ચોક્યો. તેણે પુછ્યું કે “મનજી થોડ પામ્પેદસત અરે ! અરે ! તેવજી સુનરયા ? સાધી સુનરયા ? “તમારા મારથી” આમ કાવલો એકદમ બોલ ઉઠ્યો.

બીયારા જાંહંગીરને આ અચરે અને વળી અ સુખનોએ ઘણે જમખી કીધો. ચાકર માણસ સાથ તકરારના એ અધકલમદ જવાનનો દરજ્જો નહીં હતો, પણ સરવેને એકસરખા ગણતો હતો અને અગર થોડાવાળો સતામાં મજેલો તેને પણ ઉઠો રાખી તેનાથી કાંઈ નર શીખવાને તે ખુશી હતી. મનજીભાઈના મોતથી તે દગીર થયો, પણ તેના મોતની બદનામી આ અણજના દેકો તેને માંધે લગાડે છે એવું જોઈ તે વધારે કુખી થયો તેઓની લુલ ભાંજવા સાડે તે એટલું જ બોલશે કે “ભાં આ, મોઢાને હાંજરનાજર ગણી કહું છઉં કે મારી તકરી કાંઈ નથી. હું ખાલી શોકને ખાતર ઉઠો હતો, તેવાજ મરનાર થોડ મનજીભાઈને મારી ઉપર ઘણો શખ્તો લાગેલો કીધો, મેં તેઓને એ કામથી ઘણા વારયા અને તેઓમાં ધણા અપમાનખમયાં. પણ જરે મારો જન જોખમજી આવી પડ્યો, તારે મારા બમાવને થકી કોશિશ કરતાં અગ મરનાર થોડને એકુ દેકણી અવર કવર લાગયું હોયતો એજ મારો શું સુનાહું ?”

“હા સાહેબ હા—એમા તમેને કાંઈ નથી” અમ કહી ચાકરોએ જાંહંગીરે તરફ પોતાની ખાતરી દેખાડી તેના બોલાસાથી તેમની ખાતરી થઈ એટલું જ નહીં પર તેના સરખો વ્યાખાંદાર ગરહસથ એઓ સાથે આટલી ન માસધો બેલાસો કરેછે એવી તેની સાદાધી તેમના મ ઉપર વધારે અસર થઈ.

તેમની ખાતરીથી મોતે પણ ખાતરી અને ધીરજ ખાં જાંહંગીર તેઓ વ્યાગળથી પાછો ફર્યો.

પણ તેના દીલની દલગીરી નીકળી શકી નહી. મનજીભાઈને તે દીને માર મારવામા એકે તેના વાંદ નહીં હતો; અણજનપણમા તે મરનારને તેના હાં લાગી ગયા હતા; તોપણ તેના હાંય લાગા અને તે મારે મનજીનું મરજી નીપજવયું નહીં તો તેને ઉતાવલી ગતી વ્યાપી હુરો, એ જોખવાલથી જાંહંગીર ઘણો કુખી અને દલગીર થયો. ચાકરો વ્યાગળથી ખીસવા પછે તેને કાંઈ એજ નહીં પડ્યું. તેને લાગું કે અગર ખુ ન નહીંતા અનજાણપણે ખુન કરવાનો વાંક તેને હાથે થયો. તે એક જનવરને કુખ થયલું દેખી શકતો નહીં હતો. તારે મનજી થોડ જવા એક ખાંદાની થોડીયાના મોતમાં તે ના હાથનો જરામી ભાગ માલમ પડે તે વીચારે તેના મગ જને તદન થેરી લઈને ગોપા થેલો કરી રમ્યો.

ઘણેજ સુમરાહુ મેઢેરો લઈને જાંહંગીરે ગંભીરાધી રોખમાં તરફથી સગડી વડાવીને લગાર આગળ માલ્યો.

તેને લાગ્યું કે જાને ઉપલા કુખ ભરેલા વીંચારથી તેની ચાલવાની શક્તિ ઘટી ગઈ હોય અને તેના પગ સખલા જ ને કપાઈ જતા હોય. તેને એવું પણ લાગ્યું કે જાને તે એકાંત અને તારસદાએક જગ્યામાંથી તેને જવા પણ નહીં ગમતું હોય.

થોડી મીનીટ ઉઠા રહી વીમાર કીધા પછે જાંહંગીરે તાંહાંનું લગાર આસાએસ લેવા ખાટે પોતાના થોડાને એક જાહાડ સાથે બાંધેલા અને તે નીચખુણાલ બાંધીરી જાં નવરની નયત હાલતની પણ જાંહંગીરને જોવા આરેખા ઇ પેલા ધધ, એટલા તે પોતાના હુઈંગાંથી દુખી થવા લાગે.

થોડાને બાંધીને એક નાહાની એટલી ઉપર આરામ કરવા જાંહંગીર એવી રીતે બેઠો કે તે ધરતીની જગા ઉપર અનજુબન તરફથી બંધાલેલી ધરમસાળા અને ચોરીઓના દરવાજા બરાબર તેની નવરની સાંમે આવેલો હતો અને મનઝલાઈની પાએદસતે આવેલાઓની દરવાજા ખાહેલી આવજાવ સાધી તેને જોઈ શકતો હતો.

ધણખરા જેથ કુટુંબીઓ પોતાના જગ્યા પીછાડી સાથે વધાએ. થવા બાદ, જાંહંગીરે જેથું કે મરનાર મનઝ થોડાનો વડો બેઠો. સોહરાબ (સોહ) દરવાજા ઉપર ઉઠે રહી કોઈની વાટ નેતો હતો. તે એકલો હતો અને રડખસ બેઠેરે, લાલ થોડાં નેલી આંખોથી ધણી દુખી હોતો હતો.

સોહએ પછવાડે ફરથી થોડેલા જાંહંગીરને નેપથો નહીં હતો, પણ જાંહંગીરે તેને નેતવાંવારનું એક મીતાની પેરે ઉજાલો મારી ઉઠો થયો અને સોહની આગળ એક બચાં ની મીથાએ કસાડાઈને રડી પડ્યો તથા હોય નેડી બોલેલો કે “મને માફ કર.”

સોહ અચરતીથી નરા પાછો હટ્યો, પણ જાંહંગીરે ફરીથી મારી લીધું કે “મને માફ કર, અથએ જવાન અને માફ કર, મારો કસો વાંક નથી, ને બનયું તે મારી નામ્મ રીથી, ફરન પડવાથી બનયું છે અને—”

જાંહંગીર આ વાકીય પુરો કરવાને અશક્ત હતો. તેના હોમો ભરાઈ આવેલો હતો અને એકેક બોલમા તેના ગળાં અથે કાંઈ ફરો અટકી બેઠો હોય એવું તેને લાગતું હતું.

જાંહંગીરે જવા હીમતવાન અને અધારનું આદમી આ અપટલી લાએકો અને સંભીઅતા નેઈ આસપાસ તેવા આ આવો પુજેલા એકાદ બે આંધીઆ તથા નસેસાબારોના દીવ-વટોક પીગલયાં, તેઓના એક નજુ બોલેલો કે— “અરે જાંહંગીરજી થોડ તમારો કાંઈ વાંક નથી. તમે સા વાસતે દુખી થાઓ?”

“જેથું?” જાંહંગીરે સોહને દખાડીને બોલેલો. “આ માણસો પણ ખાતરો બતાવે છે કે ને માટે જનાવ બ નયો છે તેમા મારી તકસીર નથી. પણ તોમીં આ! નવા ન સોહરાબ અને માફ કર અને કોટી કરી અને નેર.”

જવાન સોહએ એકદમ જાંહંગીરને બાંધીને કોટી કે રી કહયું કે “માફ છે, જાંહંગીર, આપણુ બેહુ એકેકને માફ કરીએ છઈએ.”

આ મુખનોથી નંગી જાંહંગીરને ઘણી હીમત આવી અને તે બોલેલો કે “સોહરાબ તારા મરનાર પોતાના રવાનની નવરીક, આ જગાએ હું કસામ ખાઉં છઉં કે આ

રી જાંહંગીમાં અને મારાં મોત મુખી હું જાંહંગીર નંગી તારો અને તારાં કુટુંબના વીસવાસુ અને નીચખુણાલ રાસત થઈ રહેવરા.

આ ખાલેશ દીલની અને જોસભરી સાદાઈએ જ સતીજોર સોહની આંખમા વટોક પાંડી બેંચ્યાં. જાંહંગીરે તેને પોતાની પાસે બેસાડેલા અને તેના મરનાર મુરખીની માંદગી વીધે ખબર અંતર પુછવા લાગે. તે આ વાત ચીતમાં અંકસોસ કરવા લાગે કે ફરતા રહેવાસને લીધે આ મામા જનાવની તેને કસી ખબર રહી નહીં અને અંકસમાતથી હીઆં આવવું થયું તારે જાણયું. પણ વગી પોતાની જુલ મુશારીને તે બોલેલો કે “અંકસમાત સા વાસતે? એને અંકસમાત કોણ કહે? એતો વધારે મોટા હુકમથી, જોદાની મરજીથી માફ હીઆં આવવું થયું હશે. એતો માણસની મગજરીના એક કડવે બોધ લેવા સાફ મોદાવદે અને હીઆં મોકલેલો. પાક પરવરદગાર આ પછા ઉપર રહેખરેત થાય.”

હવે ધર જવાના વખત થયો, ખાટે તેઓ છુટા પડ્યા અને મોત તથા કાલજુદના આ બીહામણ રેકાખાં ને કુખ સાથે જાંહંગીરે દાખલ થયો હતો, તે દુખમાં ઘણો ઘટાડો કરી, ઘણો દેસો પાંચી, જોલા જોલાસાથી છાતીને જોલાસ અને ખાલી કરી એ ભલાં દીલનો, માપાણુ અને માનવતા જવાન પાછો રવાને થયો.

પરકશુ હા મું.

બોલા રોલાનું મું થયું હશે?

તે એરતના લેખાશમાં હીરાં ભરખીના મુંપડાંમાં ગયો અને મરદ તરિકે માલમ પડીને તેણે તાંહાં રાત કાઢાડી. બેહુએ ઘાટ પીલેલો, બેહુ ધારેલો, બેહુ એકલાં એવો હાલતમાં અગર ને કાંઈ બનયું તે નહીં અને એવું નહીં હતું.

તે મું બનયું તે હીઆં કહેવાનું કાંમ નથી. તે કાં બે બનયું તે બાબે કોઈના બચાવ કરવો નથી.

રોલાએ આખેર દેખાત નગાડી. કદાચ તેનું કાંઈ ચાલયું નહીં હોય, કદાચ તેના ઉપર જમરીથી જુલમ થયો હોય.

પણ આપણ વાતને આગળ ચલાવો.

સહવાર પડી અને બેહોરામ ભરખો, માકાદાઝ મીઠા ધવલેલો, વગેરે લુચા લકંગાઓની કંપની ઉંઘમાંથી આવ્યા મી ખાતાં અને આવસ ખાતાં બીહાર થઈ.

થોડી સહવારેથી તેમને ઉઠવા ગમયું નહીં, કેમકે બેહોરામને રાતના દાઝની હણ ખુમારી હતી; માકાદાઝના રાતની મુસાફરીથી હણ પણ ઉપતા હતો; ઇતીઆદી.

રાતના ચલેલા પીપીઆટાથી તેમને પાંડીની ચોખાર એટલી લાગેલી હતી કે કચગીયા ભરીભરીને પાણી પીતાં તેમની જાળ સુકાઈ જતી અને કુમારની મીથાએ તેઓ જામ બાહાર કાઢતા હતા.

આવી હાલતમાં તેમને ઉઠવાનો નહીં ગમયું, પણ ઉઠવા વગર ચાલે કેમ? અગત કરીને અરે બેહોરામે પોતાને ખાટે ઘણી મેહનતે એક છુટ મંગાવેલી તારે સહવારના નવરીકી ઉઠવાનું મન નહીં મું થાય? :

“અરે કરી લેલો કરીને કાંઠાં નાહાસેછે ! અલબત્તાં અમારીથી થયો તેટલું કરશું. ને તેથી હજાલુજા. માલ માલવતદારને તાંહાં. મારી હીરાંએ આજ સુધી તુને જે કાંઈ આપયું છે તે પાછું લાવ.”

“અને ફોનદારની કચેરીમાંથી લઈ જા ભાઈ. એ કોણ દેવનું માથું કે આપણને મારે ? માલ હું શાખણી આપણ કે એ અમેને છરી મારવા આપણો. રોલો શાખણી આપણા આવશે. સુવા દેડ, સુવા દીનદુખાઈ તું શું માટે પીએછે.”

“અરે માલની માલની, ફોનદારના નવાની રોષ તો કાલે જતી આજે જા. હુંબી તુંને પુછી શકશ, કસકું ન તુનેહુગાર. મેં જે કાંઈ આપેલું છે તે બધું પાછું માગશ.”

“શું ? તું માગવાના છે ? આં લે ” આજ બોલીને હીરાં ભટ્ટીએ માકાદારને એવીતો ભરથી છાપટ મારી કે તે જમીન ઉપર આરખાં થયો અને એક લાકડાંની ઈસ મા ધાંના વાગાથી તેનું માથું મીઠાઈ નવાથી વળી પાછો તે સુપડાંમા લોહીના રોલો માલુ થયો.

પણ આ જખમ છતાંથી માકાદાર પાછો ઉઠ્યો અને તેજ લાકડાંની ઈસ લઈ તે હીરાંના અંગ ઉપર ધસ્યો. હવે તેણે હીરાંને તોડી પાડી તેણીના માથાંમા એવાંતો ભરથી ઈસ લગાવી કે તેને મગજે ચકરી આવી ગઈ અને તે બે હોશ થઈ પડી.

અને હવે આખાં સુપડાંમા ઘભરાટ થઈ ગયો. એકુ મે જણુ શ્રુત મારતા મારતા સીંધાઈને બોલાવા ગયા, ખેડે રાત વળી માકાદારને ધરી રહ્યો અને રક્તક્ર બરવા લાગ્યો, જે અરસામા રોલો હીરાંને પવન નાખી વળી હોરીઆર કરવા ઉપર કામે લાગ્યો.

એકુ મે મીનોટમા હીરાં પાછી હોશીપાર અને યોડા નેવી ટાર ઉભો થઈ. ઉડતાંનેવાર તે વળી માકાદારને વ લગી અને યુરો પાડવા લાગ્યો.

આ ઘભરાટ એટલી મોટી થયો કે ડુંગરને મથાલેથી જતા રાહદારીઓને કાને પછુ તે આવાજ ગયો અને તે ક ટંગી ઉંચાઈ ઉપરથી નીચેના મોહોના ઉતરવાને શકતીવા ન એવા જે રાહદારો હતા તે ઉતરી આવવા.

ફોનદારના ચોકીદારોની મદદ મેળવતાં ઘણોવાર લા ગો. પાપ અને બદીના આ ગોશો ખામખા ઉપલા પાપી ઓએ એકાંત અને ઉગડ ખુણે રોપી કાઠાડયો હતા, કે જેથી તેમના ગુનાહો પકડાઈ આવે નહીં અને મેડોરામ રડવા લાગે. તેણે હીરાંને શખત મારવાના માકાદાર ઉપર અપરાધ મેળ્યો. મા કાદાર સાંભો થયો કે એ લોકોએ મારું માથું ફાડી નાખ્યું. ચોકીદારોના હાથમાં બોલે કસો ઉપાપ નહીં હતા, સીંચાએ કે તે સમજાએને ફોનદાર આગળ પકડી લઈ જવા.

આરહી હુદ સુધી માગડો બેઠેકવા પછે રોલાએ ના હાસવાની પવન કીધી. પણ હીરાં ભટ્ટી સમજી પાંચી

મઈ. તેણીએ તરત યુગ મારી કે “રોલા નાહાસેછે કાંઠાં ! તુતો અમારો સાહેબ છે, તારે લીધે આ સમજી બનયું, અ ને તારાથી નવાપ નહી.”

માટે હવે કાંઈ ઉપાપ નહી રહ્યો. રોલાથી રાતના એવું કાંત થઈ ગયું. કે આ કંગાલ ભટ્ટીના એક ગોલા મ જેવો તેને થઈ રહેલું પડ્યું.

વળી તેને સાથે રહેવાતું મન એમ થયું કે માકાદાર સંજર સપડાણમાં આવેલો હતા, તેથી તેને ધી કલાં હતા. એ ચંદાલ તુનેહુગારે આજ સુધી બોચારો દેવાને કેટલું કુપ આપયું હતું !

પેટા ટપાલની ચોરી, પેલી માંદણના ઘરમાંની માલ, પેલાં જહાડ હેડલ બાંધવાના સીતમ અને છેલે રાતને કા હાડી લઈ નવાની કોરોશ એ સમજામાં રોલાએ માકાદાર થી ચોડું ખમયું હતું !

માટે જ બને તે ખરી, પણ હજાલુતો આ લોકોની સાથે રહેલું; માકાદારને સપડાવામાં, તેના ધરો-લાડો કરવામાં સામેલ રહેલું; તેની વોટ્ટ શાખણી પુરવી એ રો લાને ઠીક થી લાગ્યું.

અને હવે સમજી લશકર ફોનદારને તાંહાં ગયું. તાં હાં માકાદાર ઉપર ફરીઆદ કીધી એટલે ફોનદારે તેને ખરે હુલ કર્યો. માકાદારએ મેડોરામ ઉપર ફરીઆદ કીધી, મેડોરામ તે પણ પરહેજ થયો. વાંકે મોઝા અને જખમ ભરે હા હતા. ચોકીદારો તોહીમતદારોની સાથે તેમના લડવા ના હાથીઆરો છરી, સુહુલીઓ અને ઈસ પણ લાવ્યા હતા અને તેથી ફોનદારે “ખુન કરવાની કોરોશ ” નો અને આએ મેહુના ઉપર લાગુ પાડ્યો, એટલે તેવા વાંકસરે જા મીન ઉપર છાડવાની મનાં હતી.

એ રીતે આજના સામન મેહુ પરહેજ રહેવાયો મેહુ નરમ પડ્યા, પણ હવે છુટવાને રસતો નહીં હતા. ફો નધરને તેઓ ઉપર થયી મુશ્કેલી શક હતા. તેઓએ એ ગોશાસથાનતો પોલીસને માલમખી નહીં હતું. પણ હવે સમજી આવજ પડવાથી ફોનદારને પોતાના વડા આગવ ફતેહ અને ફીરતોની વડાઈ હાંકવાની એટલી ઉમેદ પેદા થઈ કે આ શેરહોને તેણે શખત જપતીમા નાખ્યા.

કચેરી તે દીને અંધ હતી, માટે ફોનદારે માકોના સરને આવાતી કાલે બોલાવ્યાં, જેથી આ સરથસ તરત વેળા છુડે પડ્યું અને હીરાં પોતાના રોલાને લઈને મેડોરામના બે ત રણ લઈમા રોસતો સાથ પાછી ગોશ તરફ ગઈ.

મેડોરામ અને માકાદારે અડધો કલાક અગાઉ પોતા વચે “હંદમી સુખીની ઘોસતી ” ની વડાઈ મારતા હતા ! “પાપ મેલે નહીં પણ મોડે ” તેના આથી સરસ ઘ ખજો બીને કીએ મળ્યો !

આ બે નીચ કમીના પાપીઓએ સાથે મહીને આજ સુધી કેટલા ગુનાહ કર્યોછે !

પણ હંદમી હીએને હીઆજ છે. મેડોરામ ફોન ખ આ ફનીઆમાં છે.

અને ઉપલા પાપીઓનાં પાપના ઘડો કલો આએ આપ ફરી ગયોછે !

છાપાના પરકાર.

ફોર લાઈન (જબરા.)
દુ લાઈન ગરેટપ્રાઈમર બ.
દુ લાઈન ઈંગલીશ બ્લાક.

ગરેટપ્રાઈમર બ્લાક.

ઈંગલીશ બ્લાક.

પાઈકા બ્લાક.

ગરેટપ્રાઈમર.

ઈંગલીશ.

પાઈકા.

સ્થાપનાઈકા.

બાકાઈકા.

એક જાતના છાપાના સટને "ફાઈટ" કહે છે અને તે એક ફાઈટમાં સહવા હરદો, પાંદરો, નેડાઅખરો, વગેરેના છાપાની એકશ થા આ ઓટોને બતાવે છે તે સરવેની બતાવટને લગતી અન્નએબીઆને ગયા અંકમાં એકડી કરી છે.

હવે એ જુદા જુદા ફાઈટોના તરેહવાર પરકાર કરેલા છે. રવાસે રવાસે એકોઈસડાં ઈંગરેલ મોશ "લેખકો" આના એક ફાઈટ નવડા મોશ અખરોથી તે એક ઈંગરેલ

કોશ માટેલા બારીકબા બારીક હરદો મુખી સે કડો જાતના ફાઈટો બતાવાયા આવે છે.

આ "ફાઈટો" એટલામધા છે કે તેમની ગણતરી કરવી સેટલ કામ નથી છાપા વેચનારઓ પોતાના સહવા "ફાઈટો" ના નમુણાઓની મોપડોમો છપાવે છે, તે મોપડી છાપાઓનાં ઉદ્યોગની એક ખરી અન્નએબી છે. તેમા મોટા, નાહના, જાડા, પતલા, લાંબા, ટુકા, ઈંચા, નીચા, બરેલા, મેકા, તરેહવાર ટાઈપોના સંગ્રહ ધણે જિવા લાએક હોય છે.

કોઈ લ આઈએ વધારે છે, અને કોઈ પોહોલાઈએ વધારે છે. કોઈના પલંખા વેળાં છે, ને કોઈના સોપાં છે. કોઈ ઉભા છે, ને કોઈ આડા છે. કોઈ બારીક દોરા ને વા છે, તો કોઈ એટલા જાડા અને ઘટ છે કે તેમને "થોડ" વટીક આપેયો છે. મથાલાઓ વગેરેને માટે મોટા તથા તરેહવાર નક્કો અને સોખાના છાપાઓ જુદા અને છે, જેમાં તરેહવાર ફુલ, ફળ, વગેરેના ચીતરોના અને બીજે સહવા ર આપેવા હોય છે.

એવાં મથાલાંના છાપાઓથી કાંઈ સમુદાં કાંમ છપાવું નથી તેમનો અપ મોડો છે અને તેથી તેમનો નયો પાટ મોડોજ બતાવામાં આવે છે. સાધારણ વપરાસના એકેક હરફના હજારો છાપા બને છે, તારે મથાલાં વગેરેના મોટા છાપા ખાતર એકેક હરફના દસ કે બાર હોયતા ધણ વધરો મુખી માલવા કરે છે.

ઈંગરેલ છાપાના નમુણાઓની એકેક મોપડી હાથેરે ખરી ગણતરી કરતાં તેમાં સધવા મળીને હજારો જાતનાં છાપાનાં "ફાઈટો" માલમ પડે છે. તે નમુણા એટલાને મેહદ છે કે તેમની ગણતરી કરતાં હારીને પાછા હટવું પડે છે.

એક સાધારણ ઈંગરેલ છાપાઓનામાં માલમ કે મુ

માસ “ફાઈટ” ના છાપાઓ હોય છે. ઉપલા ને હજારો ફાઈટો મળ્યાવપાછે તેટલામયા એકન, છાપાખાનાંમાં હોતા નથી. એ હજારોની શંખ્યાનો છાપા બનાવનારને ત્યાં હાંના “ફાઈટો” ની છે અને તોપણ હજી નવા નવા ફાઈટો નીકલતા જાય છે.

આ છાપા બનાવામાં મનશક્તિ અને કલા ફેટલી વાપરવામાં આવે છે તેના ખેત્રો તો ખાતર સધલા નમુણા આ નમરે જોવાવાના મનના ઉતારવો મુશ્કેલ છે. એક મોટું ડીયું ચોક્કસ રૂપનું બનાવે છે અને પછે તેમ રૂપ અને સુરત છેક જણામાં જણા છાપા સુધી લઈ જાય છે, અને તે સધલા ફાઈટોને નામ આપે છે. એ રીતે એકન જાતના ફાઈટમાં કાંઈ સેકેડો ફાઈટો આવે છે. નમુણા તરીકે એકન સદમાંથી હેકલ ઉતારીયું.

BOYS.

BOYS.

BOYS.

BOYS.

BOYS.

BOYS.

ઉપલા સદ આખો હીઆં ઉતાર્યો નથી. તેના હજી એ કરતાં મોટા અને એ કરતાં જણા ઘણાં ફાઈટો છે. ચાંચનારી બાનુઓ જોયે કે છાપાનું કદ મને એટલું, પણ તરવેમાં છાપાનું રૂપ અથવા સુરત એકનસરખું જાય રહ્યું છે. એ પરથમ ખીલા કોતરનારના મનની સાલાકી ની પુખી છે. એવા તો કાંઈ સેકેડો સદ બનાવે છે અને દરએક સદમાં સેકેડો ફાઈટો છે, એટલે તેમની ગણતરી કરવાનું તો ફેકરનું છે.

છાપાના બનાવનારા કાસલના, ખીલર રીચારડ વગેરે ના કારખાનાના છાપાને કેટલા જોયે હશે તે કેટલાઈ શકારો નહીં. પણ ફક્ત તેમના નમુણાઓ ઉપરથી પડત ભાવે ગણતરી કરતાં એવાં એકેક કારખાનાના ખાલ લખો બંધ રૂપીઆના આંકડા ઉપર જતાં ચાલમ પડે છે! ને દેશ મા ફક્ત કરોડોના તો છાપા અને તે દેશનો બીજો ઉદયોગ કેટલો હશે! અને તે દેશની મોટાઈ કેટલી ગણશે!

રેવાડે મોહિંશટલેમાં મોટાં મેલના ઉપર એકેક કુટ ને વડા ને છાપા એકેકે છે તે લાકડાંના હોય છે, પણ વખી એ દલાબી જણા છાપા બને છે કે ન “ડાબ્લિંગ” નામનો ફાઈટ છે તેના એક રતલમા ૨૮૦૦ છાપ સમાપડે અને તે પીઓ જના છાપા “બરીલીઅંટ” એક રતલમા ૫૦૦૦ આવે છે! એ જણા છાપા ને હાથમા પરીઆ હોય તો ખાતર શંખણી નેટલા પતલા લાગે છે અને છાપાનું મથાણું કાઢી

અથવા તલીઈ કાઢી તે પણ તરત દેખાતું નથી!! એવા છાપાને ખીજો કોતરશે કેમ હશે! તેમને ચોઠવવાની ફેટલી મેહનત હશે!

સાધારણ વપરાસના છાપાઓના એકેક ફાઈટમા કેટલા છાપા એકેકે તેનો કોડો ઇંગરેજ છાપાખાના વાળાઓ રાખે છે. તેઓની ગણતરી પરમાણુ તેવા એક માણ ફાઈટ મા ફક્ત બારાખડોના ૨૬ અપશરોના ૧ લાખ કરતાં વધારે છાપા એકેકે છે! તેનું કોડાટક નીચે આપીએ.

a ૫૮૦૦	j ૪૦૦	s ૮૦૦૦
b ૧૬૦૦	k ૮૦૦	t ૬૦૦૦
c ૮૦૦૦	l ૪૦૦૦	v ૪૪૦૦
d ૪૪૦૦	m ૪૦૦૦	w ૧૨૦૦
e ૧૨૦૦૦	n ૮૦૦૦	x ૨૦૦૦
f ૨૫૦૦	o ૮૦૦૦	y ૪૦૦૦
g ૧૭૦૦	p ૧૭૦૦	z ૨૦૦૦
h ૬૪૮૮	q ૫૬૦	
i ૮૦૦૦	r ૬૨૦૦	

ઉપલા કોડાથી જણાશે કે ઇંગરેજમા સર્વથી મોટો અપ e અપશરનો છે. એના પોતાથી બનેલા મોટો ઉપરાંત ઘણાક મોટોને છેડે-e લાગે છે તે ઉપરથી સરવેથી જણાયા એના અપની સમજ પડે છે. સંઘથી મોટો અપ જ નો છે, ને ઘણાં મોટા શબ્દોમા આવે છે. j, q અને x નો અપ સેટનું વધારે છે.

પણ આ ૧૦૬૮૦૦ છાપાનો ફક્ત માણ બારાખડો ના ૨૬ અપશરોના થયા, પણ તે ઉપરાંત ગઈ જેના સમ જાવડું હજી તેમ એક ફાઈટમા બીજા ઘણા છાપા હુમરેલી ના છે. “કાપીટલ” હુરેનો એકેકના ૫૦૦ છાપાનો આ વરેન ગણીએ તો તેના ૧૨૦૦૦ થાય છે. એ ઉપરાંત તેમ ફાઈટના ઇલાલીક હુરેનો—“કાપીટલ” અને નાહુના મળી—બીજા ૧૩૦૦૦ ગણીએ તથા છેડે પાંઈટો અથવા ટીપો વગેરે આસરે ૩૦ જાતની છે, તે દરએકના આવરેન ૧૦૦ છાપા ગણીએ તો આખા ફાઈટમાં નમદીક ૧૪૦ થી ૧૫૦ હજાર, (૧૫૦૦૦૦) રોડોડ લાખ છાપા થવા જાય છે!!

એ કરોડોઅંધ છાપાનો બનાવટ નેટલી અજમેલીને વી નથી તેટલી આ વાત અજમેલી ઉપજાવનારો છે કે દર એક ફાઈટમાં દરએક અપશરના છાપા બનાવા સાથે દરએક હીઆંને એકેક ખીલા પેડેલાં હોયે કોતરને પછે તે ના છાપા એકાટપાછે. હવે આ દરએક ફાઈટના પરથમ ૧૦૦ ખીલા હોયે કોતરેલા ગણતાં ઉપલા હજારો ફાઈટના લખોઅંધ ખીલા થવા જાય છે!

એ ખીલા કોતરવા, તેટલી જ તરાંબાની તખતી બનાવ અને તેમથી છાપા એકાટવા; એકાટવાના મોલડ બનાવ અને એકાટલા છાપાને દરસત કરવા વગેરેના કામમાં કેટલો મોટોલો ઉદયોગ સમાવેલો છે! એના કેટલો રોંગા ર વખેયો છે! તેનો હવે વાંચનારી બાનુઓને કાંઈ એઆલ આવશે.

અરેબર છાપાખાનામાં છાપવાના ઉદયોગની જ અજમેલીઓ સમાવેલી નથી. છાપા બનાવવાનો જીરો, ફુનતો, મોટો ઉદયોગ થઈ પડ્યો છે. એ છાપા રતલને હીસાએ વેચાય છે. “બરીલીઅંટ” (બીલીઆન) નામના બારોડ

છાપાઓ આસરે ૮ રૂપીએ રતલ મળે છે. "ડામ્પન્ટ" છાપા રતલ ૩૪) ના, "અરેવીઅર" ૧) રૂપીએ રતલ, "ઈ" મલોશ" ૦૧૧ રૂપીએ રતલ એ પરખાણે વેમાપછે.

એ રીતે છાપાખાનુ કાઠડડુ એ ખરચનું કામ છે. પણ છાપા બનાવા પાછલની કળા, જેહનના, સંભાલ અને ગણતરીનો વીચાર કરતાં ઉપલા ભાવ હજી સસતા લાગે છે. એ ઉપલા ભાવનો ઈંગલ'ડના છે. આ દેશમાં છાપા મંગાવનારને વધારે ભાવ પડે છે અને તોપણ હીઆં કે રહેા છાપા આવે છે તેના સુચાર કાણથી કાઠડાડી શકાય !

ઈંગરેજ છાપો આખી દુનીયામાં ફરી વલ્યો છે. છેક આસરેલોપા અને નીહિલ'ડથી છેક અમેરીકા સુધી ઈંગરેજ "ફાંઈટ" નો કરોડોઅંધ છાપો ફેલાયેલો છે. પણ એન પરખાણે વળી સંધવી ભાશાના "ફાંઈટો" યુરોપમાં બનેલા છે. ચાહુ વપરાતી નહીં પણ મુવેલી ભાશાઓનાથી છાપા બને છે. સંસ્કૃત, શરસી, અરેબીક, મરાઠી, ગુજરાતી, ચીનાઈ, વગેરે નહીં પણ નંદ, પેહેલવી, ખીલારોકા, લાટીન, ગરીક વગેરે સંધવી ભાશાના ઠા છાપા બને છે અને એ રીતે છાપાનો હોનર હવે વગરનો માલમ પડે છે.

ચીનાઈ જેવી મુશકેલ ભાશાના છાપાના આખાને આખા સંદેશરમની ખાતે બનાવાના આવે છે. અમેરીકન મીશન સોસાઈટીની ખરીસાટી ધરમની ચોપડીઓ ચીનાઈ ભાશાના છાપવા માટે ઉપલાં ડીખાં બતાવયાં છે.

બીજા છાપાઓની માફક ચીનાઈ જુઆનના કાંઈ અખશરોને ગોડડીને શબ્દો બનાવેલા નથી. પણ તેમાં જુદી જુદી આખી વસતુના જુદા જુદાં આખા બોલો, ગોપા એકેન અખશરના પણ તે વસતુનો આકાર બતાવનારા બોલો કરેલા છે. ચીનાઓના યજાખરા ઉરેરી વસતુના આકાર ઉપરથી બને છે. તે એકેકે બોલ ગોપા એકેકે ચીતરે છે.

આવા અખશરોના છાપા બનાવનાર ઘણી મેહેનત પડી હતી. અરહીનવાલા નામીમાં છાપાવાલા મેરીહાસે એવા જુદા જુદા ચીનાઈ ૪૨૦૦ અખશરોના ખીલા તથા તખતી કાંસાવીને તેમાંથી છાપા બનાવવા હતા, તે એવી રીતે કે તે અખશરોને ગોડડવાથી ચીનાઈ જુઆનના ૨૪૦૦૦ શબ્દો ગોડવાઈ શકાય. આ ચીનાઈ છાપા, તેમના ખીલા, તખતી તથા તેમનાથી છાપેલાં જાઈજાં ૧૮૫૧ ના પરદરશાખમાં લેખિએ લખ્યાં હતાં.

બીજા એક અખશર છાપગરે પોતાના હોનરનો નયુ જો પરદરશાખમાં મોકલ્યો હતો. તે ખે એસલી ઈન્ટરનેશનલ પુસ્તક તોસ જુદી જુદી ભાશાઓના છાપેલું હતું, જેમાં મીસરની શબ્દોના ચીતરો વાળી ભાશા હતી. એ પુસ્તક બનાવ માટે ૩૦૦૦ ખીલા, ૩૦૦૦ તખતી અને ૩૦૦૦ વખત એટીકામ કરવું પડ્યું હતું.

ઈંગરેજમાં "ડામ્પન્ટ" દાઈપ ગણા ઝીણા ગણાતા હતા. પણ મીશીઅરસ મીલર અને રીઅરડે "અરેલી અંટ" (બીલીઆન) છાપા બનાવયા છે. તે એટલા જીણા છે કે નામંકીત કવી ગરેની "એલીજ" નામની ચોટીક વીતે છે છાપામાં ભરવાથી માતર ચાર ઈંચ લાંબી અને વરણ ઈંચ પોહાલી જગ્યામાં એ આખી કવીતા સમાપછે !!

એ કવીતામાં ૧૨૮ લીટીઓએ અને તોપણ ઉપલા જીણા દાઈપથી તે ૪ ઈંચમાં સમાપ એ કેવી અજાએબી છે !

એક છાપાખાનાવાલોએ જુદા જુદા નાહીના મોટા અખશરોને એવી રીતે ગોડવા હતા કે તેથી એક ઈમારત તુચીતર બની રહ્યું હતું. આ ચીતરમાં ૧૨ થી ૧૩ હજાર છાપાઓ ગોડવેલા હતા ! છાપાખાનાના હોનરના ન મુજા તરફ તે લખો વખત મુશી વખણાઈ રહ્યું હતું.

છાપા બનાવાના ઈંગલ'ડ ખાતે લીલીઅમ કાસલન તુ નામ ધણું નામીયું ધઈ ગયું છે. એ કારખાનાવાલોએ ૧૩૦ વરણ સુધીમાં બનાવેલા છાપાઓના ન મુજાં ઈંગલ'ડના સંગરહસ્થાનમાં દેખાડયા છે. છેક ૧૭૨૦ ના શાલથી તે ૧૮૫૧ સુધી છાપા ઉવા ઉવા પરકારના બનતા ગયા છે તે આ સંગરહસ્થા દેખાડ્યું છે.

ઉપલા કારખાનાવાલા કાસલન તુ કામ ઘણા મોટા પાયા ઉપર ચાલે છે. ઈંગરેજ દાઈપ પોતાના આખાના ખરે તથા ખુબસુરતીને માટે લીલીઅમ કાસલનને આભારી છે. મીઠો કાસલન પેહેલાં માતર એક છુકમાંઈડર હતો, પણ અંડકોની નલીઓ ઉપર નકસી કોતરવાનું કામથી બાજતો હતો. એ કામ તેને હોય એટલું સરસ બનતું હતું કે તે થોડા વખતમાં વખણાઈ ગયો.

એ ઉપરથી આરબીક ભાશામાં એક બાઈબલ બનાવા સાડું તે ભાશાના છાપાના ખીલાઓ કોતરવાનું કામ એક છાપગરે કાસલનને સોંપ્યું અને તાર પછે છાપાઓના "ફાંઈટ" બનાવાનો ધંધો તેણે એખતીઆર કીધો, જેમાં તે ફતેહનંદ નીવડેા.

કાસલનના વખત સુધી ઈંગલ'ડમાં છાપા બનતા નહીં હતા, પણ હાલંદ દેશથી આવતા હતા. કાસલનના બનાવેલા છાપા નીકલયા કે આહાર ગામથી વેલાતે આવતો છાપ અંધ પડ્યો અને ચોર કાસલનનો છાપ દેશવરો ખાતે નધાઅંધ બના લાગો. ૧૭૨૦ થી ૬૦ વરણ સુધી કાસલનના છાપાથી ઈંગલ'ડની સંધવી ચોપડીઓ છપાતી હતી. તાર પછે બીજા છાપા બનાવાના કારખાના નીકળ્યાં હતાં.

આ સંધવા છાપાઓના નામ રમુજ અને જાણવા જોગ છે. "બીલીઆન" અને "ડામ્પન્ટ" નામે ઉપર આપયાં છે. એ ઉપરાંત "પરબ" (ચોતી), "રૂબી" (ખાણક), "નનાનપરબ", "અરેલીઅર", "મીનીઅન", "અરબાઈસ", "લોગપરાઈમર", "સમાલ પાઈકા", "આઈકા", "ઈંગલીશ" અને "ગરેટ પરાઈમર" એટલાં નામે નાહીના અખશરોના સાધારણ ફાંઈટોને આપેલાં છે.

આ જુદાં જુદાં નામે છાપાના કદ પરખાણે આપેલાં છે. કદ મુકરર કરવા માટે છાપાની લીટીઓ ગોડવી સરખાવી નેપછે. "ડામ્પ પાઈકા" ની એક કદ જગ્યામાં ૪૨ લીટીઓ આવે છે, "ડામ્પન્ટ" ની ૨૦૫ લીટીઓ તેટલી જ જગ્યા સમાપછે, તે ઉપરથી છેલ્લો છાપ જીતો કરે છે.

છાપાનું કદ જન વધવું જાય છે તેમ એ લાઈન પાઈકા; ચાર, છ, આઠ અથવા દસ લાઈન પાઈકા; બે ચાર અથવા છ લાઈન ઈંગલીશ વગેરે મહડતાં નામે આપેલાં છે.

એ સંધવા ઈંગરેજ છાપાના નામે છે. બીજા પર જનમે પોતપોતાના ફાંઈટોને મીજન નામ આપે છે. અ

આપરે વાંચી લખીને થું કરવાનાં છઠ્ઠી? જે બધરાં વાંચી લખી જાણે તેતા પોતાનાં ઘેરની એબ ઉધારે. વાસતે તારો વર જે આજે બેંચાર ઘોપરા સીંખીને મુધારાવારા માં ખપવા જાય છે તે તુંને ઘણું ભી કહે પણ હરગોસ થઈ ને તું તેને ના કહેજી. મુખું અંગરેજ સીખીને હેરાં થઈ એ તે કરતાં નહી શીખીને પારસીન રહીએની! એમ મારાં માએ અને કહેજી વાસતે પપાસા ભીખાજ, એ વીરો અને હેરાન ના કરો.” તારે વલી તેવજુ બેલપા કે “તારાં માએતો બીમારાં એલીઆ પાદશાહ જેવાં હતાં. થું તું નથી જાણતી કે, જરે બાર વરસની વાત ઉપર અમે સુરત લગન ખાવા ગીયાં હતાં, ને તુંને તારાં માએ તથા બચી વેલાતજુન આપણાં ઘરમાં એખવાં રહેલાં હતાં, તે વખતે ચીનથી એકાએક તારા આપનો રેજસ્ટર કાગળ આવયો હતો તારે તારાં માએ ઘોરાપા કીધાં કે તે કાગળ ઉખેડીને કોણ વાંચે. પછી બીમારાં ફરક કરીને પેસવારાની કુડાને થી કોઈને બચી પાસે બોલાવા કરતાં હતાં કે તે કાગળ વાંચે; તારામાં તે તે કાગળ ઉખેડીને તેવજુ આગલ વાંચયો અને તારી નાની બેહનના લગનને વાસતેનાં કપડાં વીરે ચીનથી આવી પોહુચવાની તથા પંદર દાહડામાં તારા આપ નાખી આવી પુગવાની મુશ ખબર તેવજુને તે કહી તારે તેવજુ કેવાં ખુશી થયાં હતાં, અને તારાં એવારણાં લેઈને તુંને ગમે લગાડી હતી કે એ સંધું થું તું ભૂલી ગઈ?”

મેં કહયું કે, “તમે કહયું તે ખરૂં, પણ શુભરાતી લખતાં તો હું તમારી પાસે સીખી નહી હતી.” “એ હો, તેવજુ બેલપા, તારે થું ઇંગરેજ પણ તું શુભરાતીની માફક તારા ભાઈ પેસતનજીથી શીખવા માંગે છે કે થું? શુભરાતી શીખવવાને મેં ઘણાં કાંઈ મારપાં હતાં પણ તું તારી હક પકડી રહી હતી તેમ આજેબી કરવા માંગે છે કે થું?”

પેઆરી વાંચનારી બાનુએ, તમે અમારી વર બધરી વચેની વાત વાંચીને મારા વરની તો નહી પણ મારી મશ કરી કરશે, કે હું મારા વરને હાથે નહી પણ મારા ભાઈને હાથે લખતાં શીખી. પણ બેહનો, મારી ખાતરી છે કે મારી તરફજુ વીચાર આપણની કીટલીએક માઈએક નીકલશે; કાંએકે અને મારાં માએ, માસીએ અગાઉ કહેજી કે જે બી બધરી પોતાના વરની આગલ કોઈથી હોતર શીએતો તે બંધે જણમાંથી એક જણ મદદ હલાક થાએ. તે વલી એવું કહીને અમારે ગામનાં જીજુ માગીના તમે દાખલો આપે કે તેવજુને વર પોતાના થેડ સાથે વેલાત ન થઈ આવવા પછી અમારા ગામમાં આવીને પોતાની એમ તને અંગરેજ બોલતાં શીખવી. જેમ કરવાથી મેં નહી નામાં તે બીમારો ફરીથી ખુંખું જવા પાંચયેજ નહી! હવે માઈએ જુએ કે આ વાતથી મારાં દીલમાં મોટી યાસતી પેડેલી થઈ હું શુભરાતી લખતાં વાંચતાં મારા ભાઈની પાસે શીખી. પણ મેં તેમ કીધું તેથી મરૂં ભીખાજ એવાતો નારાજ થયા કે તેવજુનાં મનમાં એવીજ એ આલ ગીયો કે હું તેવજુને સુંદલ ચાહતી નથી, કાંએકે તે વજુના ફરમાવવા સુખજ હું કરતી નથી. પણ મરૂં, મારાં મનની વાત કોણ જાણે? મારા જીજુ વાહાવાને હું એટલી તો માહું છે કે તેની વાત થાએ નહી. બેહનીએ,

સાચેમાય માનજે કે આપરા ધણીએ તરફ આપરે અંદરખાનીથી નેટલી માપા બતાવયું તે તમે સુંદલ ખસમળે નહી પણ ઉલટું આપુને પીકારો. તેઓ આપુને કહેજી કે તેઓ આપુને ઘણાન યાદજી ને આપરા જેવાં બીજાં કોઈને ગણતાં નથી, ને એવું એવું બીજું ઘણું પછી જુડું, કે સાચું આપણને કહીને આપણે પેયાર જતી લેજ; પણ જરે એવું આપરા પેઆરાના ઉભરામાં આપરાથી બોલાઈ જાય છેની તારે તો આપરે મરૂંમાન અને જુડામાં ગણાઈએજી; મુમાં એવાં આપરે બોલાં; બીજું થું?

તોપણ બાનુએ એટલું તો ખરૂં કે મને જે ઉપલાં છીટ હતી તે ઘણીજ નડારી હતી. આપણા વર જેઓન આપણા સંસારમાં આપણા મદદગારજે તેઓથી આપણે હોતર નહી લેજીએતો એવો બીજો કોણ છે કે જેનથી આપણે જીવી શીખીએ? જીજુમાગીના દાખલો ફક્ત વેહન જેવો આજે હું માનુજી કાંએકે જીજુ ભીખાજ એમ મને ઇંગરેજ શીખવવાને આજે બે વરસ થયાં તોપણ પોદાના હોકમથી અમે બંધે જણા તમારી શેઆથી મુખી અને થું શી છઈએ. વાસતે બેહનો તમારામાંની જે કોઈ પણ માઈને મારા જેવા રાક હોય તો બેલાસાક દુર કરીને તમારા ધણી જેનેક ફરમાવે તે એકદમ કચુલ કરને.

હવેતો ઘણું લાંબું થયું, તેથી હવે ફક્ત એકજ વાત જણાવીને હાલ તુરત આપણે છુટાં પડયું. બેહનો હુનખાની અંદરખાનીથી વાત કહેજી કે મારી અને મરૂં ભીખાજ વચે અતીસા પેઆર બાનુએ તો મારા જેક જેનું નામ બહુમનજી છે તેનેથી દેખી શકાયો નહી તેથી તેને એક દીવસે પછી કુખનો મારયો કે મરૂંકેરીમાં મારા વરને કહેજી કે તારી બધરી તો એવી તેવી છે. ભીખાજ એ વીધે મારી આગલ તો કયું બોલવા નહી પણ તે દીવસથી પોહુજી મહુડાવીને કરવા લાગા. પણ મારાં વરપર બહુમનજી આપુ તરફ કરવાનાં છે એવી ખબર મને મારા ભાઈ મરૂં પેસતનજીએ અગાઉથી આપેલી તેથી હુંતો તેવજુની બેચેનીના સમજ સમજ ગઈ. પછી એક વખત મેં તેવજુની ગમીનું કારણ પુછયું તારે તેવજુ અને આ રીતે કે હવે લાગા—“વાહલો એમરત, મેં તુંને મારો જીવ આપેલો છે. મને મારવા કે જીવાડવાનું તારાં હાથમાં છે, પણ અકસોસ, તે મારાં બોલાં અને ખરાં દીલના પપાર તો મારો ઉપયોગ કીધો.” એમ બોલીને તેવજુ બહુમનજીએ કહેલી વાત વીરો મારથી જાણવા માંગયું કે તે ખરૂં છે કે નહી. બેહનો, મેં તમાને કહેજી કે હું અસલથીજ જે કાંઈ વીમારૂં તેથી ઉલટું બોલું. તે સુખજ બહુમનજીની કમાઈ હું જાણતી હતી તેથી મેં મરૂંકેરીમાં ભીખાજને કહેજી કે—“વાહલો ખાવડ, મારેથી એમ બનયું છેતો ખરૂં, એટલો શુનાહ માફ કરો.” એટલું સાંભળતાં તેવજુ મારી પાસેથી હડીને એક ખુસી ઉપર બેઠા અને બંધે હાથે આંખ ધાંકીને નાના બચાંની માફક મોઢે સાથે રડવા મંડી ગીઆ. હુંતો હજી મરૂંકેરીન માનતી હતી. પણ હવે હું ઘબરાઈ, મારી આંખમાં આંધું ભરાઈ આવ્યાં પણ હું રડી નહી. મેં તેવજુના પગપર માધું મીંકીને માફ માંગી. તેવજુ બોલ્યા—“નાપાક, તારા શુનાહ એટલી તો માહું છે કે તેની વાત થાએ નહી. બેહનીએ,

મણી વલી પોતાની વફાદારી વીધે લાંબું લાશલ આપવા બેઠા, અને છેલે અને નાસેપારીમાં એક ઠોસો (બો) ખાદ્ય, ખારા ધણીને આપે પેલેલોન ઠોસો હતો !) ખારવા બતા હતા તેવામાં હું રહી પડી અને વગર વીચારે તેવલુને વલ મી પડી, પણ એથીતા સારી અસર થઈ. ખારો તરફ તેવલુનો પેયાર રહેતો, અને અને વલગીને પુછ્યું—“અરે બેલ, બેલ, એટલું બેલ કે બહુનનલએ કહેલી વાત મોટી છે.” હું “બેલી” વાહલા ખાવંદ, તે પરવરેગારને હાનર નાનર જલ્લીને કહ્યું કે મોટી, મોટી, આ વાત સ રતાપા મોટી છે, એવી મોટી કે જેનું મોટું એક જુદું બેલ વુછે. એ તમારી મથકેરી થઈ, બહુનનલએ તમને બેવકુંદ બતાવવા છે. આપણી મોહબત નહી રેખી શકવા થી તે આપણી સાથે તરફટ રમયે છે.” પછી મેં ખારા બા હમી કહેલી સંધી વાત મેં તેવલુને કહી સંભલવાની. આ ઉપરથી તેવલુ અને પુછ્યું કે મેં એ સંધી વાત તેવલુને અગાઉથી શા માટે નહી જલુર કીધી ? મેં જવાબ દીધો કે—“પમારા ખાવંદ, બહુનનલનાં તરફટ સાથે અને ત ખારી વફાદારી જોવાની તક મલી, અને તમે જે તમારો પમાર અને ધડી ધડી જલુર કરતા હતા તે અરોછ કે નહી તે તમાસવાના મેં દરાવ દીધો, તે તમાસમાં તમે જવા જિઈ એ તેવા ઉતરવા નથી. વાહલા ભરથાર, તમે ફક્ત બહુન નલના કેહવાનેજ ખરું માન્યું; તેના કેહવાની સમાઈ ત મે તપાસી નહી, તમે તમારી નબરે તેની સાથેતી જિઈ ન હી, તમારાં દીલમાં ખારી તરફનો પમાર રહેશે નહી; પણ એકજમ વેલુન લઈ ગયા, એતે પછી તમારી ખરી વફાદારી ?” ખારા હવે જવા વાહલા ધણીએ આ બેલ સંભલવાનું મ ને છાતી સાથે ઘણી પોતાની ચુક માટે ખાક ખાગી, ભેકે ખાકીતો ખારે ખાગવી જોઈતી હતી. પણ એ બતાવ પછે તેવલુના પમારની મેં એવી રીઘી તપાસ કરીને કરી લી ધીનહી !

થીયોહોર અને ડાકટર સટરન

બેટુના, આબીસીનીયાની છેલી લડાઈથી તમે સારી પકે વાકેફ હો. એ લડાઈ ખાતર તરલુ વરસ ઉપર ના મદાર ઈંગરેજ સરકારે આફ્રીકાના આબીસીનીયા દેશ આ તે ચલાવો હતી, જેના તાંહાંને હજસી ચાનસાહ ઈપીહોર ખરથો ગયો, તેનું રાજ તારાજ થયું, તેનું પામિતખત મગ ડલા બાલી નાખવાના આવાયું અને ઈંગરેજ લડાકર યો ડાક મહીનામા એટલી કેટલેમઈ સાથ પાછું ફર્યું કે, સર રાખર નેખીઅર જે આપણા ઈલાકાને સેનાપતી હોતો અ ને જે હાલ આખાં હીંડસતાનના સેનાપતી છે, તેને મગડ વાના લારડના બેતાબ મળ્યો, રાજા ધીપીહોરના નવાન બેટો હાલ ઈંગરેજના આસાર હેલવ કેળવણી લેય છે. આ ભપકાર લડાઈનું કારણ એ હતું કે રાજા ઈપીહોરે પોતા ની સાથના કેટલાક ઈંગરેજોને કદ દરવા ઉપસીત તેમના ઉ પર શખત બસતો ચલાવી અને તેમને હુડા કરવાને નાં પાડ્યું હતું. તેના તે પાટકીપણાનું એક ચીતર પાસે આ પચું અને તેના હેવાલ હેલવ ઉતારીએ છપ્યે—

આ પાસેના સફા ઉપર જે ચીતર છે તેના જે સીધીના હાથમાં પીસેરાલ છે તે એબીસીનીયાના ધીમ્પોહર રાજા છે, જેનાં નામથી તમે અનજાણીયાં નથી. તેના મેહેરો કે લે ભપકાર છે. એક પુત્રીની ખાક તેના હોલા બાહર ની કબી આવીપા છે. તેના પગ આગળ બે મરો તેના ગોસ સાના ભોગ થઈ પડીપા છે. એની આસપાસ એક મોટું લથકર, હાથના લાંબા અણીઆરા લાલા લઈને ઉભા છે; જે બ્રાહ્મીને એકન બરખ પાહાડ સરખા માણસને પેલી છાડા નમા મોકલવાને બસ છે. તેના ડાબા હાથપર એક એસત નાહાના છોકરાને પાસે લઈ ઉભો છે. જે બીહીકથી થડ થડ કંપે છે એવું તેની નબર ઉપરથી સીધ થાય છે અને જાણે પોતાના નાહાના છોકરાને, જે પોતાનું મોઢા ફેરવી બારી નબરે ધીમ્પોહર તરફ ભેપ છે, તેને પોતાની નબરક બેચે છે. જે શખસ ઉપર તે પીસેરાલ રહે છે તે પાદરી મીઠ સટરન છે. આ પાદરીનું પાછ તેજ વખતે મોહાત આવતે, પણ એના નસીબમા ભોગ ઘણાએક વીપતો ખતવાતું લખેલું હતું તેથી તે બનતો ગયો અને ખસીને આવી હાલને ઉ ભે રહ્યો.

મીઠ સટરન, એબીસીનીયામા ખરીસટી ધરમનો દે લાલો કરવા સાચું સને ૧૮૬૦ માં બેનકહરસટ તથા જેસે ફન નામના પાદરીઓ સાથ પેટેસા ગયો હતો. આ પાદરી એ પચમીન તરફના દેશમા ધણીએક મુસાફરી કરી હતી. એ પછી ભોટો તથા ધરમપર ચુસત હતો. એણે આસપ સયાનના સાના તથા યુનાના જુઓ તરફથી ખખર મેલ વવાને પોતાના જન પાસતીમા ઘણીવાર નાખોયો હતો. જરે તે દરર આરથોના હાથથી હુરો તારે આ નવી બલામા પડવા સાચું એબીસીનીયામા ગયો.

તેની પેટેલી મુલાકાત ધીમ્પોહર સાથ થઈ તારે તેણે બજાવણી કે ખારી મકસદ ખરીસટી ધરમનો ફેલાવો કર વાની છે. તે ઉપરથી ધીમ્પોહરે નવાબ આપીયો કે “અખર જે તારી મતલબ આવીજ છે તો હું તે ઉપર રાજ છું; પ છ તે ઉપરાંત તારે ખારા વડા ધરમચુરની રજા લેવી. હું તારો ભાઈ અને દોસત છું, અને ખારા દરએક રહેરમા ફરવાની તને રજ છે.”

આ થવા પછી મીઠ સટરને વડા પાદરીનીમી રજ મેલવી અને જેમડા નામના રહેરમાં પોતાના મુકામ કીધો. યોડા ખાસ તાંહાં રહ્યા પછે પાછો ઇયુરોપ ગયો અને તાં હાં “એબીસીનીયાના ફેલાસીની મુસાફરી” એવે નામ ની એક ચોપડી છપાવો. આ ચોપડીમાં ધીમ્પોહર વીસે ઘણાક સારા લીમારો આપીરતા, અને એક ખરા તવા રીખ લખનાર તેમજ ધીમ્પોહરના કુટુંબના કાંઈક હેવાલ આપીયો છે. આ હેવાલ આપવા સાચ, પાઠલથી તેના ઉ પર, એ એક યુના મુકવામાં આવીયો હતો. વહી એજ વખતે ખીસર દેશના વરતમાન પતરોમાં ફેરેટ લોટો વીસે કેટલીએક બદમોઈ ભરેલી વાતો આવી હતી જેના વીધે તેમણે એવું કહ્યું છે કે તે મીઠ સટરનેજ લખેલી છે.

સને ૧૮૬૩ માં મીઠ સટરન, રોજનયેડ તથા તે ની બપારી સાથ પાછો આબીસીનીયા આવ્યો. તેના તાંહાં આવવા પછી ધીપીહોરની આપખુદ માલ તથા વગર, વાકે કંતલ ચલાવી હતી તેના ઘણાએક દાખલા તેની જાણમાં

આપા, તેથી તે ઘણાજ દલગીર થયો. આ વખતે વડા પાદરીને તથા ધીમોડરને મારામારી ચાલતી હતી. તે વારેવાર ધીમોડરની સામે છડેછેક બોલતો હતો. આ પાદરી તથા મીઠો સંટરનને ઘેરસતી થઈ. તે પાદરી મીઠો સંટરનને ઘર બહાર કલાકના કલાક બેસતો હતો. આ સઘલા બનાવના સંજોગથી ધીમોડરની મીઠો સંટરન ઉપર ઇતરાહ થઈ.

આવો મામલો હતો તેવામાં મીઠો સંટરને ફોસટા તરફ જવાની રજા માંગી. પણ તે તરત મંજૂર નહીં. છેલ્લે પોતાના વીચાર અમલમાં લાવવા સાડ તે નીકળીએ અને ગોનડાર, કે જાંહાં ધીમોડર તે વખતે રહેતો હતો તાંહાં ગયો. તાંહાં તેના જવા પછી તેના હાથમાં બેડી ફોટી. આવી રીતની તેની સાથ ચાલ ચલાવવા વીસેતું કારણ પુછીયું. તેના જવાબમાં તેને જરબન માર મરાવીયો. આ મારથી તે એવોતો મરતોતોલ થઈ ગયો કે ચાલવાની શક્તી રહી નહીં. તાંહાંથી તેને બંદીખાને નાખીએ અને તરેવાર સીતમ ગુજરીયો.

આવી સંધીતોમાં કેટલાએક માસ રહ્યા પછી એક વાર ધીમોડરને જોવાને તેણે માંગી લીધું. તેની અમરજ કબુલ રાખી મીઠો ફેલેક નામના એક ઇંગરેજ તથા બે માકરો સાથ ધીમોડર પાસ ગયો. મીઠો સંટરને ધીમોડરની ભાશા આલડતી ન હતી તેથી પેલા બે માકરોએ કુલાસી આપું. કામ કીયું. મીઠો સંટરને પોતા ઉપર ગુજરાત સીતમનું બેઆન કીયું, પણ પેલા કુલાસીઆએ તેની મતલબ ધીમોડરને બરાબર સમજાવી શકીયા નહીં તેથી ધીમોડરનો મીજાજ નતો રહ્યો અને તે બંને માકરોને લાકડીથી મારવાના હુકમ કીયો. આવો બનાવ મીઠો સંટરનથી જોઈ શકાયો નહીં તેથી તેણે પોતાના આંગણમાં મોઢામાં પકડીયાં. મોઢાના આંગણમાં લેવા એ એવીસીનીબનેને મનસે વેર લેવાના સપત છે. આ કામ કરતાં ધીમોડરની નજર તેના ઉપર પડી તેથી પોતાના માણસોને હુકમ કીયો કે એનેબી મારે. આ મારનું શું બેયાન થાય. પેલા માકરોતો મારથી તેજ રાતના મરજી પામીયા. મીઠો સંટરનતો એવો અધડયુવો થયો કે ચાલવાનીબી શક્તી રહી નહીં. આવી હાલતમાં તે હતો તોપણ તેને બેડી ફોટી અને પાછો ગોનડારમાં લઈ બહાર તાંહાં બંદીખાને તરીકે રાખીયો. આ વખતે તેના સરવે સામન તપાસવામાં આવ્યોયો કે તેમાંથી કાંઈ જુદા મલે કે ધીમોડર તરફ તે બરાબર વીચાર રાખેછે પણ તે કું કાંઈ મલીયું નહીં.

થોડાક માસ ગયા પછી મીઠો સંટરને, મોઢાના આંગણમાં લેવા વીસે પોતાનું અણજનપણું બતાવીયું અને માફી માંગી પણ કાંઈ વળીયું નહીં. આ બંનીઆએને સાડ તે બંદીખાનું ભાગવતો હતો તથા બેડી પેઢેરેલી હતી તેટલામાં જ તેના ઉપર બીજા વાંકો મુકવામાં આપા તે સઘલા નીચે પરામાણુ હતા:—

૧. ધીમોડરની અજોઈ કીધી.

૨. ધીમોડરની પરવાનગી વગર જુદી જુદી જગાના ફોટોગ્રાફ લીધા. (એવીસીનીઆમાં ફોટોગ્રાફ લેવા એ એક જાતનો ગુના હતો.)

૩. માફાટની સાથે ફુસમનાઈ રાખી અને સાડ ખરાબ ખરાબ લખીયું.

૪. આખાના, જે વડો પાદરી, તેની સાથ મીતરાચારી રાખી.

૫. જરે ધીમોડર ગોનડારમાં હતો તારે તેને મલવા નહીં ગયો, અને એ વતરોએ બીજા હતા.

આ સરવે વાંકથી મીઠો સંટરનને મોકલેલો કરવા વડો પાદરી તથા બીજા અમલદારો વચમાં પડીયા પણ કાંઈ વળીયું નહીં અને પાછો બંદીખાને નાખીએ.

આ સરવે સીતમનું એક કારણ નીચે આપવામાં આવેછે, કે જરે મીઠો સંટરન ઇંગ્લેડથી પાછો આવ્યો તારે તે આખીસીનીઆમાં આવી રહેલા કેટલાએક યુરોપીઅન કામદારો વીસે કાંઈ આડા સખુનો બોલીયો હતો; અને તે તેના કાગજમાં ઉપરથી સાબેત થયું હતું. તે ઉપરથી ધીમોડરે એવો ફેડાવ કીધો કે તે મારો તથા મારા લોકોનો ફુસમન છે. આ કારીગરો સાથની મારામારીનું કારણ એ હતું કે તેઓ આદીતવારે પણ કાંમ કરતા હતા તથા તાંહાંની રીતો ચોરતો સાથ તેઓએ લગન કીધાં હતાં જે મીઠો સંટરને પસંદ હતાં નહીં. એકે આવી બાબતમાં રાજાને વચમાં પડવાનું કાંઈજ કારણ ન હતું. તે સઘલા યુરોપીઅન કારીગરો ઉપર સારી નજર રાખતો હતો તથા તેમનાં વખાણ ગાતો હતા તેથી, તેઓની તરફેન એમ વાને સાડ આવી રીતે આડો આવ્યો હતો.

આવી રીતે કાન કુલવની કરવાના ટોપકો મીઠો પાદરી, જે એક ફરેનમનેન હતો, તેના ઉપર મુકવામાં આવેલે. તેના વીસે એવું કેહેવાનું હતું કે તે ન્યુટસી, (જેક જાતના પ્રાદરીઓ) ન્યેમને ધીમોડરે એવીસીનીઆમાંથી હાંધી કાઢીઆ હતા તેઓનો મલતીએ હતો. તેઓનું વેર મીઠો સંટરન ઉપર લેવા આવાં કાવતરાં કરતો હતો. પણ પાછલથી તેની આવી નીસંદા માલમ પડવાથી તેવનનેબી બેડીમાં નાખીયા હતા.

જે દાહડેથી તે પેહેલા બંદીખાને પડીયો તારથી તે તા. ૧૩ મી નવેમ્બર ૧૮૬૩ સુધી તેના ઉપર કાણ વાખા પડીયા. કોઈ કોઈ વારતો ખાવાનું બી મલે નહીં. આવી હાલતમાં તે હતો તારે મીઠો કેમરન તથા ફેલેક તેની આવીબી અવસાધા ઉપર દયા કરી કેટલાએક સીપાઈએને લાલચ આપી તેના ઉપર ખાવાનું મોકલતા હતા. આ પાદરી ઘણાજ સંતોશી હતો તેથી તેના ઉપર જે સીતમ પડતો તે મુજે મોહડે ખમતો હતો. તેના ઉપર જે ને ફુસમ તથા વીપતી પડીછે તેનો આમિદુખ હેવાલ એ જુલો પાદરી એ પોતાને હાથે લખીયોછે તે જે વાંચવામાં આવેતો આ પછા રૂબેરૂબાં હતાં થાય એવો અસરકારક છે.

તા. ૨૦ મી નવેમ્બર ૧૮૬૩ ને રીને ધીમોડરે એક દરબાર ભરી, પોતાના અમરિ ઉમરાવોને બોલાવીયા અને તે સરવેની હજુર મીઠો સંટરનની ફરીથી તપાસ કરવા તેને બંદીખાનેથી તાંહાં મોકલાવીયો. તે તાંહાં ગયો. પણ મારથી તથા લુખથી એવોતો અધડયુવો થઈ ગયો હતો કે બરાબર ચાલવાનીબી શક્તી ન હતી. તેના ઉપર, ઉપર બજાવેલા સરવે વાંકો ફરીથી મુકવામાં આવ્યો.

આ સરવે વાંકને સાડ ધીમોડરના મસલતીઆએ

એ મીઠો સટરનને આરી નાખવાનો વીચાર નહોતો, પણ બીજાઓએ આવા કામથી હાથ ડોડાવવાને લાગણી ધી ધી. આ વખતે મીઠો સટરને પોતાના શુનાહની આરી માં ગી. એ ઉપરથી ધીએડરે તેને બેડીઆથી મોકલે કૌશિ અને નંબર કેદ રાખીયા.

આ પરમાણુ થોડાએક દીવસ ગયા પછી એક દાહાડો તે ફરતો હતો તેવામાં તેની નજરે એક ઘણેલ દીવસદ પુરતી રેખાવ આપે. તેથી તેના ફોટોગ્રાફ લેવાનો વીચાર થી. અને પોતાની સામન તાંબાં લઈ નઈ તરેવાર ફોટો ગ્રાફ લીધા. એની ખબર ધીગડરને પડતાંજ તેને પાછો ફરડો મંગાવીયા. આ વખતે પેટુલાં, તેના ચાકરોને બાં ની ખારવાનાં હુકમ કૌશિ; કારણ કે તેઓએ પોતાના સેક ના આવાં કામની ખબર આગમનથી આપી નહી. આવાં રેઈનસાફ તેનાથી સાંખી સકાયો નહી તેથી તે ધીએડરની માને મોકલોયા. આ ઉપરથી એ છુટાને પણ બાંધી મરાવીયા.

સને ૧૮૬૪ માં મીઠો રાસાને તેઓ ઉપર પદસા, બનાવ અને બીજી ઘણાએક સામન મોકલોયા તેથી ઘણું માટે થયું. અગરને આવી મદદ તાંકણાસર મલતે નહી તે તેઓ કદાચ લુખથી મરણ પામતે.

આવી અવસથામાં તા. ૧૨ મી માર્ચ ૧૮૬૫ સુધી તે બે રહ્યા પછી મીઠો રાસાન તથા તેના સાથીએને મીઠો સટર ન, મીઠો કેમરન અને બીજા બંધવાએ આવી મદદીયા. આ રખતે તેઓના હાથ તથા પગથી બેડી ઉતારેલી હતી અને એકવાર ફરીથી તેઓ સઘળા પોતાના જાતબાઈએને બધી યા હતા.

આવાં જામલો કાંઈ વધારેવાર ચાલીયા નહી અને થોડા માસના તેઓ સઘળા પાછા બંદીવાન થયા અને એક ગાંધી બીજા ગામ હાથ પડે બેડી સહીત તેઓને રખડા લીધા. મીઠો સટરનને પોતાના જુદાયાના આવી શખતી ખમતી પડતી હતી પણ પોતાના નસીબને તામે ધધને રહે તો હતો અને તે ઇશવર ઉપર વીસવાસ રાખી યુગે મોહાડે ખમતો હતો.

સને ૧૮૬૫ ના જુલાઈમાં મીઠો સટરને એક કાગળ પોતાની ખામડી ઉપર લખીયા હતો તેની મતલબ નીચે પ રખાઈ હતી. "અમોને બંદીવાન તરીકેન રાખવામાં આવીયાછે તેથી કાંઈ કાંકાલન પડું નથી અને આલસમાં વખત ગુજરેછું. કોઈ કોઈવાર સાંજના અંગે આપ્રાર રખેવાથી સાથ મળેછી છીએ. જેઓ આપ્રાર જુપડામાં, જેકે અમોને પુરતી નજા નથી અને હવા ઘણી નથી તો પણ આવીને બેસેછે, જેથી તેઓનાં ખરડાએમાં તથા વાસ આરતાં આંગ અને ગ્રામાં ઉપર જાખલુ લગાડેછું તેની વા સ અપ્રારથી ખમી શકાતી નથી. રાજના અમલદારો સાંધાં અમોને કોઈ દાહાડો પણ વાતચીત કરવાની તક મ લતી નથી પણ કોઈવાર આપણા એલચી ઉપર નીગસ કાંઈ બેઠ મોકલેછે, જેડું કે એકુ ગાય અથવા થોડાએક બકરા." આવી અવસથામાં તેઓને, ઇંગરેજ લશકરે આવીને ઘોડલીયા તાંબાં સુધી રહ્યા.

મીઠો સટરનના છુટા થવા પછી પોતાને દેશ નઈ પો તા ઉપર ગુજરેલી ગેઈનસાઈનું એક પુસ્તક રમયું છે ન મા એક નગલી પાદશાહએ ફેવી કસ્ટમને સીતમ ગુજ

રીએછે તથા તે કેવો વગર ધડાનો હતો તેનું અસરકારક બેચ્ચાન આપીયું છે.

કલોરાઈન.

રસાએલુ શાસ્ત્રના નજીમલાં યુગ તત્ત્વો ને ફનીઆની ઘણી ક વસતુઓની બનાવટમાં મતે લાઠે, તેઓમાના યુષીઅ આ કરીનન, નાઈટ્રોજન, હાઈડ્રો જન અને કારબાન વીશે વાંચ નારી બાનુએને સમજ પડે એ વી રીતે વીગતથી અને લંબાણથી બે અખયુ છે. હવે એવાંજ હ વાઈ તત્ત્વોમાનું એક સાદું પણ અમગતનું અને મોહાલા અખનું તત્ત્વ મથાલે મુકેલું કલોરાઈન નામનું છે.

એ હવા નજા પીલાસ ઉપરના લીલા રંગની છે અને તેથી તેને "લીલી હવા" ("મરીન ગેઝાસ") કરીને પણ કહેછે. એ હવામાં દમ ગુંગલાવી નામે એવો વાસ છે, અને તેનો સવાદ ભલદ તીષો. તે પોતે બધે એવી ન થી અને ભલતાંને તે થોડુંજ ઉત્તેજન આપેછે. તેના ને સલગમેલી બતીને મેળી હોખતો બતી માહેલું માતર હાઈ ડીઅનન આ હવાથી બલી શકેછે અને બતી માહેલું કાર બાન બુખાડા અથવા મેસના આકારમાં ઉડી જાયછે.

એ હવાની આવી ખાશીએત છતાં કેટલીક કાલુએ તેના ઘણી ભલદીથી બલી જાયછે, જેના તરફ, સુરમે વગે રેછે. તે કાલુએને કલોરાઈનના બાલવા અગાઉ તેનો પત લો વરખ કરવામાં આવેછે, અને પછે એ હવામાં તેમના બલવાથી ને નવી મીસર પદારથો બનેછે તેમને "કલોરાઈડ" કહેછે. "કલોરાઈડ" ઈઆને કલોરાઈનના મળવાથી બને લા મીસર પદારથો નાના પરકારના અને અતીઅત અગ તના તથા ઉપયોગના હોયછે.

આપણા દમમાં લેવાના વાતાવરણ સાથે કલોરાઈન હવા જરે ઘણા નજામાં મળેલી હોયછે, તારે વાતાવરન ને હરી ચાયછે અને તે હવા દમમાં લેવી ધક્કતી ભરેલી છે, પણ જરે હવામાં કલોરાઈન થોડું નેલાયલું હોય, ને મીથા લે કે કાપડ નીખારવાના કારખાનાઓ આગળ બનેછે, તારે તે હવા સુગંધી અને પુરાનુના લાગેછે. કલોરાઈન હ વાને ઈંડી લગાડવાથી તથા દાખવાથી પાણી સરખા પરવા હી આકારમાં બનાવામાં આવેછે.

કલોરાઈન પાણીના ભલદી પીગલી જાયછે. આ બા બતને મથલે મુકેલું મીતર એ તત્ત્વને પાણીના પીગલાવા ના અખતરાનું છે. કલોરાઈનનું પાણી એ હવાનાં નિવાન રંગ, વાસ અને સવાદનું હોયછે. એ હવામાં તેમજ તેના પાણીના જાહાડ પાનના સઘળા રંગનો નાશ કરવાની ખા શીએત છે, અને જાહાડ પાનની સઘળી વસતુ એ હવા ઈ આ તેનું પણ પાણી લાગવાથી સરદે જાયછે.

આ ખાશીએતને લીધે થોવા તથા નીખારવાના દા મમાં કલોરાઈન નીખારતાં તેને આ સાથ નેલી

ને વાપરે છે. ગમે એવું ભુરૂં કાપડ હોય, તોપણ તેને આ વસતુ લાગતાંવાર ને કાપડ કુપ જેવું સફેદ થઈ જાય છે. જે વાંચનારી બાંતુએ અમારા અંકોના “હોનર, હોયોગાની અન્યથાઓ” વાંચતાં હશે તેમને તરત યાદ આવશે કે કાગળ બનાવાના ચોક્કસને ધોવામાં રસાએણુ શા સુ કલોરાઈનથી કીમતી મદદ આપી છે.

કલોરાઈનની આ ખાશીએ તો છતાં ધોવા નીખારવા માં એ તત્ત્વ એકલું વાપરી શકાયું નથી. તે એ પાંચો અને સુના સાથ ભેળવું નહી હોય તો કાપડના દોરા તથા સાખા તેમાં ખવાઈ જાય છે. જેને “બલીશીંગ પાઉડર” અથવા કપડાં નીખારવાની ભુકી કેહે છે તેમાં કલોરાઈનને સુના સાથ ભેળવેલું હોય છે. એ પાઉડર બનાવાનું કાંમ યહી મેહેનતનું છે.

નીમખ, ગંધકનો તેજબ, અને માગનીશીઆ તથા આક સીનન મળીને બનતા આકસાઈડની મેળવણીમાંથી હવા રૂપી કલોરાઈનને છુટું પાડીને ભાંજીલા સુનાની અંદરથી પસાર કરે છે અને તે વખત સુનાને હવાવાળા કીધાથી તે સઘળું કલોરાઈન યુક્તી ભેળવે. તે ભુકીને પાણી સાથ ભેળવાથી પાંચીમાતું હાઈડ્રોજન છુટું પડી કલોરાઈન સાથ મળી જાય છે જેથી હાઈડ્રો કલોરીક આસીડ નામની નવી વસતુ બને છે અને પાંચીમાતું આકસીનન જે છુટું પડે છે તે કપડાંને નીખારીને સવજ કરે છે.

કોહોવાટ, રોમ, આનર, વગેરેમાંથી નીકળતા ઉડતા પવન તથા રોગને દૂર કરવાની કલોરાઈનમાં શકતી છે, માટે ગલીમીને દુર કરવા માટે એ જીલ્સ થણી વપરાય છે. એક વાઈન ગલાસ ભરીને પાંચીમાં એક ચમચો ભરી કલોરાઈન ભરીને ટેબલ ઉપર રકાબીના નાની રાખી ને બધું હોય છે તો તેથી આનરી માણસના બોરડાની હવા સાફ થાય છે, રોગીસઠ ઘરોની ગલીમી દૂર થાય છે, ગઢરોની બદ્ધો નાજુદ થાય છે અને સંઘોસોની સુધડાઈમાં પણ વધારો થાય છે.

કલોરાઈન ફનીઆમાં ન્યામંધ મલી આવે છે. તેના સઘથી મોટી નજી નીમખમાં છે. આપણું સાધારણ આવાનું નીમખ કલોરાઈન અને “સોડીઅમ” નામના બે તત્ત્વોનું બનેલું છે. એ હાલતમાં કલોરાઈનથી આખા દરીઆવ ભરેલા છે, તેમજ નીમખના પાહોડો અને સરોવરોમાં નેરલું એઈએ એટલું કલોરાઈન મળી આવે છે.

નીમખમાં કલોરાઈનના ઉદ અને સોડીઅમના રક લાગ છે. જરૂરે તેમાં ગંધકનો તેજબ હુમરવામાં આવે છે, તારે પાંચી છુટું પડી તે માટેલું હાઈડ્રોજન કલોરાઈન સાથ મળી જાય છે અને “મીઝીઆટીક આસીડ ગેઆસ” નામની નવી વસતુ બને છે તથા સોડીઅમ ગંધક સાથ મળી નજી “સવફેટ આક સોદા” નામના જુદા ખાર થઈ જાય છે.

“કલોરાઈડ આક સોડીઅમ” પણ એક અતી ઉપયોગી પદારથ છે. તેના એક ભાગને દસથી પંદર ભાગ પાંચીમાં ભેલીને પાયાં, ચાંદાં, ધુમડાં, દાંજીલા વગેરે દરેક ઉપર લગાડવાથી સારી અસર પાપ છે.

ગઈ સદીની આખરીએ સુવીડન દેશના એક રાજાએ હુ શાસી નામે શીલે કેટલાક અખતરા કીધા હતા કે જે

પેટેલાં નજીલા લાગતા હતા, પણ તેમાંથી કલોરાઈનની થોડા થઈ હતી. જે આટલીઓમાં એ હવાને ભરી શયેલી હતી, તે આટલીના બ્રુચનો રંગ એ હવાથી બદલાઈ ગયેલો માલમ પડશે તે ઉપરથી, બરથેલેટ નામના રસાએણુ શાસીએ એ હવાને નીખારવામાં કામમાં વાપરવાની સુચના કીધી અને થોડા વખતના કાપડ નીખારવાના પધાનુ રૂપન ગોખા બદલાઈ ગયું. પેટેલાં કાપડ નીખારતાં મહીનાના મહીના લાગતા હતા, તે હવે થોડાક કલાકનું કામ થઈ પડયું છે.

જાડી ચામડીના જાનવરો.

ટા પી ર.

ટાપીર પણ એક અજાણું પશુ છે. એના ઉપર નો હોડ અને નાખ મોહડાંથી થોડી ઈંચ બાહાર નીકળી આવવાથી હાથીની થુંદની માફક દેખાય છે; અને થુંદની માફક જ તેહવાર રીતે તેને ફેરવી શકે છે. આગલા યુગને માર માર અને પાહલાને નજી ત્રણ આંગલાં હોય છે, જે સઘલાંની ઉપર મોલ અને દુકી ખરીતું પડ હોય છે. બેનટ નામના વીદવાંન કેહે છે કે દરીયાઈ થોડાને એ મલતુ છે. બાહારનાં બાંધમાં તે કુકર જેવું દેખાય છે. અમેરીકામાં એ છ ફીટ ઈંચ હોય છે, અને તેને થોડાની પેટે પાતલા અને કાલા બાલની માલ હોય છે. તેનાં કાંનની ઉપરની કોર તથા ખરીતાં શાંપાની ઉપરનો ભાગ થણી થુંદર સફેદ રંગનો છે. એની મામડી પણ થણી જાડી છે. પગ જાડા છે પણ પુછર થણી મોટું નથી. એ કાંણી દસીજ અમેરીકાનાં અપોર વનમાં અથવા નદીની આપવાસીની ભીની નગાપર ભટકે છે જ્યાં તે બેશની માફક પાંચી અથવા કીમલમાં પડી રહે છે, અને ઘણું જોરાવર તરનાર છે. રાતરે બોરાક શોધવા નીકળે છે અને દીવશ ઉંઘમાં કાહોડે છે. નંગલી મેવો, મુલીયાં, ખરખુયાં, ચીખરાં, કુમલા પીલા, કલી, એવી ચીજોની સાક શોધે છે. અને એ એટલું તો જોરાવર છે કે એનાં નેરલા બલને થોભાવવાને નેરલું જુડું શરૂ હોય તેટલું એ એક લેહ જ્યાં તેાડી નાંખે છે. સોઈન (Cayenne) ના લોકો એને પાલે છે, કારણ કે એનું જોરા ઘણું થુંડું ને શુકું હોવા છતાં તેઓ તે ઘણું સવાદીશટ ગણે છે. મલાયાનું ટાપીર અમેરીકન કરતાં નજી મોટું ને સફેદ ભુરા રંગનું હોય છે.

કુકર.

કુકર ફનીઆનાં શયલા ભાગેપર છે. તેની ખસી વા જોલનારાં જતાવરની માફક ફાટેલી છે. પણ હાડકાંની તપાશપરથી એ કાંણી વગેરે નારાં કાંણીનાં વરગમાંથી જુડપડે છે. કુકરની ઘણી જાત છે, અને તે એટલું જાણીતું થાય છે કે તેની એ જાડી જાડી જાતની ટીપ આપવા સીવાએ વધારે હવાલની જરૂર નથી.

૧.—જંગલો કુદર બચીરીય અને જરમતીનાં જંગલનાં પાંચેલા કુદર કરતાં વધારે શરય જલો આવેછે. એનુ મોહકુ લાંબુ અને મોલ કાંત હોયછે, અને દાંત ઘણાં બધાંકર હમીયારછે, જે કોઈવાર આઠપી દશ ઈંચ લાંબા હોયછે. એને આક્રુતુ ક્વ (ખલુત) ઘણું મોછે, જે દેશ મા એ હોયછે. તપાનાં લોકો તેના શીકાર માસરીકુ જાતનાં કુતરાંથી કરેછે. હાંડુજાતાંનાં યોદો પછુ અને પ્રાણીની નાનકી તેનાં શવાને લઈ જવાને બીજેછે; કારણુ કે તેનાં દાંત યોડાનેતો થુ' પછુ શીકારીનેબી મનજુત ધાયલ કરેછે.

૨.—હીડ્યાતાનું જુડ દક્ષિણ એશીયા, હિંદી યા પુર્વે, આફ્રીકા, મેલકકા, અને જાવાના ટાપુનાં જુડનું માથું બીજા પુરે કરતાં વધા નાહાનું છે, એનું પુષ્કલ થ લુકરીને વજેજ રહેછે. મુખ્ય રંગ કાલો, ઝડતાં પાતરાં અને પાલો એને ખોરાક છે. એનાં દાંત થણા મોટા, ચાર અને ચારધાગેલા વલ્લી બાહાર નીકળેલા હોયછે. એ દાંત માંદીને ખાતર જેઝ અને તર કરતાં નાહાના હોયછે.

૩.—પાણેલું ડુકર થણી જાતનાં હોયછે, જે તેના બાલનો જડાઈ અને પગની લંબાઈપરથી ઓલખાયછે; તેમાં ફેટલાંકાના કાંત હોવા અને ફેટલાંકાનાં લટકતા હોયછે.

૪.—પીકારો અપવા એકસીકાનુ કુકર જે દક્ષીણ અ
મેરીકાનાં શયલા ભાગોમાં પ્રચલ્લ હોયછે તેનો રેખાવ નં
ગલી કુકરનાં જેવાંજે, પણ પગ જરા પાતલા અને પાછલા
પગોને ચાર ચારને બદલે તરણ તરણ આંગણાં હોયછે, યુધ
રે પોહોડુ અને લઠકુડુ, અને બાલ કુકરનાં કરતાં અનુપ્રત
હોયછે. આ કુકરનાં બીજાં કુકર કરતાં એક જુદાં નામ
થયે : તે એ દે એતી આંચરોની તલોએ શરીરમાં ઘણી ગાંઠ
ખંખંધલી હોયછે, જે આંધા ગાંઠો તેનાં સુવાપછી કાહડી
નહીં રહેતા થોડાવારમાં તેનુ ગેશ અગડી જાયછે. એ કુકર
ઘણાં ઉંડાં નં ગલમાં આડનાં કોતરમાં યુવાઈ મેયોછે. તેથી
ગાંઠાંની તજદીક રહેતા તથીં તોપણ કોઈવાર તે ચોરડી
અકાઈ, પેટાં, ઇલાદીનાં થાંન વાગેછે. એતી બીજ બે
જાતોને તે નીચે અન્ય—

૫.—કોલાસરજી વનન આશરે ૫૦ રતાલ યાયછે, અને રંગ પીલાસપર ભુરો હોયછે. કાનથી પુઝડી યુગી કાલા જઠડા ચાલતી હાર હોવાથી એને કોલાસર કહેછે. એ ધાંજી માતરે વનસપતીજ ખાયછે તેા પણ શાંક નવાં જેહરી નવાવરને નિષ તાંથી તેના નાશ કરછે. તેમજા ભેજ અથવા નાહુ કુરંબ યદ્યને વસેછે અને તેમજી પલાયછે.

૬.—શરદે હોહનું કુકર આશરે ૧૦૦ રતાલનું જે સા
મ તરણ કીટ જાય છે, તેનું ખદત જાડુ, પગ ટુકા, અને મોઝુ
વાળું છે. એના રંગ કાશી પાંચ ભુરા રંગનાં ડુંડાવાળી
ભરેયો છે. નીચેના આ ઓહાડા, મોતાની બાજુ, અને ના
ખના ઉપરના ભાગ શરદે હોવાથી એને ઉપજુ નામ આપે
હું છે. એને લીધે ઉરછે કે એક ટોલાંનું એક હજારથી વધી
વધારે વરો છે, અને જે આગલ વાંચે તે શરદારી ભોગવે છે.

૬.—કાળીપાઈ પણ દસીજી અમેરીકામાં જરાઝીવ
અને આમેલેન નહોતી આશપાથનાં મુલકમાં શાધારજી પુકર
છે. એનું કંઠ નાહાતુ પણ માથુ લાંજી અને આંખ મોટી
છે. મોતુ સસલાની માફક ચીસપડુ અને તેપર ધાંલીવ

હોયછે. પુછરી નાહાનો, આગલા પગને ચાર ને પાછલાને તરણ ખરીઓ જેનોપર ચાંભરી આવી જોરાઈ એલી હોયછે.

એનું રહેણાંક નદી વ્યવસાય શરોવારનો કીનારાં છે જ્યાં તેના આગલા પગ વ્યવસાય દાંતથી આછલીએ પકડી કીનારે લાવી આવે છે, તેમ જ મેવેલા, અનાજ, વ્યવસાય શેરડી પણ આવે છે. શવભાવે માપાણુ વ્યવસાય દાંતથી પલાણુ તેનું તથા ગે. શ નરમ પણ વીરજી હોય છે.

“નરજેશ.”

“નરગેશ.”

લે. કે.

જાપાનીઝરુ લોકો.

મઘ વેળા ફરે'અ લોકોની મુલાકાત લીધા પછે તેઓ ના પહોંસી સ્થાનીઅરડ લોકોના રેશમાં હવે નરા જાતારો કહીયું. હીઆં આપણે એકદમ નવાઈ લેવા, અનઅમેય લેવા, અને નામીઆ લોકો વચે આવી પડીએ છઈએ, આ ન કુટાલ મહાના થયા એ લોકો મહીમાજીએ લડીને પોતાની અને પોતાના રેશની ખરાબી કરેછે, પણ તેઓની આગલો જાહોનલાલીને પાદ કરતાં તેઓની એ હાલીની અવસથા ઉપર ધીકારના કરતાં દયા વધારે પેદા થાયછે. હાલ તેઓ ને લાઈઈ અલાવેછે તે પોતાના રેશના રાનજ વાલી મુધારાને આટે અલાવેછે. તેઓ ઉપર થણા પાદશા હોના રોર થઈ ગયાછે અને તેઓએ થણા સેતમ ખનથે છે, પણ હવે તેઓ પોતે પોતાની મેજે પોતાનું પરજનસતાક રાનજ કરવા માનેછે, જિમાં દુશમના તેમના આડે નરેછે અ ને તેથી અવા વરણી થયાં તેઓ લડીને ખુવાર થાયછે.

પણ પેઢીમાં વાંચનારાંઓ, સપાનીઅરડો લોકોની આ માઠી દસા ઉપરથી તેઓની કાંઈ દુલ્લકી ઈચ્છા નહીં પર જ ના સમજતાં. સપાનીઅરડો જેકે પારકાં રાજ્યોના અમલ તરે ઘણા વક્ત્રપાછે, તેપણ એન રો આગવા જમાનામાં ઘણી ધુમ મચાવેલી, યુરોપના મુકારા અને મદદ કી કળાઓ એ રો મેટ્રો આપેલા છે, કુત કુની આની એ રો નાત્રીથી થોવાઓ બાજવેલી. હાનીમાલ અંધને સીપીઓ નેવા. પરાચીત તેજન વેળાગટન અને

નેપોલીયન નેવાં અરવાચીન કાલના સરદારોની બાહુદરીને એ લોકોએ હુકમલોહી. રોમન શાનશાહાટાની એ લોકોએ મોટી તાબેદારી કરેલી છે, અને ટરેનન નેવા શાનશાહ રોમના તખત ઉપર એ લોકોના મોકલેલો છે. કાલંબસ અને સેનેકા નેવા પંદોતોને એ લોકોએ પેદા કરેલા છે, અને “ડોન કુઈસોટ” નેવાં નગરપરસીધ દાસતાન એ લોકોના જન્મેલા છે. અરથાલોમ્યુ ડીઆન આ ફરીકા ખંડના છેક દખ્ખીય છેલે શોધવા ગયો, કાલંબસ આટલાંટીક ખાહાસાગરની પેલી પારે નવી કુનીયો શોધી આવ્યો, અને વાસકો ડી ગામ્ હીફુસતાનને દક્ષીઆઈ ખાવયો મેળવવા ખંડો, તે સરવે સપાનીઅરડોનું લોહી અને તેમનીજ હોલતથી બનયું છે. મહમદીઆન લોકોના તાબામાં આઠસો વરસ સુધી રહીને, પુરાતન વખતના એવમ ને અરથોએ સાચવી રાખેલો તે યુરોપને પોંડોઆડનારા કુલાશીયા તરીકે એ લોકો એકવાર કામે લાગેલા છે.

એવા નામીયા આ સપાનીઅરડ લોકો છે, અને તે એના હેવાલ એટલેજ જાણવા નેગ છે. તેઓના પોરેનીસ પાહાડ ઉપરથી આગલા જગનામાં હાનીબાલ અને સીનર લશકર લઈ ગયા હતા; વચવા જગનામાં શારલેખન અને વેલાતવાલો એડવરડ બલાક પરીસ ગયો હતો, હાલ જગનામાં નેપોલીઅન અને વેલીગટનને ઉપર પુન્યારો ચાલ્યો હતો. સપાનીઅરડના દેશનાં પુરાતન ફીનીશીઅન અને કારકેલઅન લોકોએ આવીને સંઘસથાનો વસાવ્યાં હતાં અને પછે રોમનોએ આવીને એ આખા મુલકને પોતાના તાબામાં લીધો હતો. એ સમયે પુનરો આ મોટી પરજની હોલત ઉપર હતો. સ્પેન દેશની સરખીન ઘણી બહાર પડે, તેની જમીનના પેટામાં સૌના રૂપાની ખાંનો પહેલી હતી. અને એથી ઘણી પરજએ એ પરજ ઉપર લલચાઈ હતી. તેની સૌનાની ખાંનો આ પારકી લુટથી ખપી ગઈ હતી, પણ રૂપાની ખાંનો એટલીયથી હતી કે લોકોના ઘણે સાધારણ સામાન પણ રૂપાનેજ બનતો હતો. ફીનીશીઅન લોકોને વધે કેહ છે કે તેઓ પોતાના વાંદાં છોને કેહનાર સૌના રૂપાંથી લાકીને બંધ જતા હતા અને તેઓના ઘર સંસારને સામાન પણ સઘલે રૂપાંને હતા.

સપાનીઅરડ લોકોની વસતી ૧૫ કરોડ જાણુશની છે. તેઓ અસલ ગાલ (ફ્રાન્સ) ની કેટલીક એલાદી ઉતરેલા હતા, પણ ઉપલા કારકેલઅન, ફીનીશીઅન, રોમન વગેરે પરજઓ સાથે તેમનું લોહી લેવાઈ ગયું હતું. અતે ઈસવી સને ૭૧૧ માં તેઓ ઉપર આક્રમક થી મુર (ઈસલાંબી) લોકો મઠી આવવા નેઓ સપેનના મોટા ભાગ ઉપર ૭ સદી સુધી રાજ ચલાવી રહ્યા, ને એએ અમાનીક એવજ હોનાર સઘલે દાખલ કીધે અને તેમના સાથ પણ સપાનીઅરડ લોકો ઘણું મળી ગયું. તે ઈસલાંબી રાજની નીચાણે એ લોકો વડે આજ સુધી જ લવાઈ રહી છે. તેવી કેટલીક નીચાણે સપાનીસ ભાષા આ છે. જેમકે નદીને માટે એ ભાષાને બોલ “ગુઆડી” અમાનીક “વાડી” ઉપરથી નીકરેલો છે. એ બોલ સપાનીઅરડોના મારફતે અમેરીકાના મેક્સીકો સુધી ગયો છે. બીજી નીચાણેમાં તોહાંની ઈમારતોમાં જલવાપવી છે. એ

હેર શેહેર મુસલમાની ટપના યુબને, મીનારાઓ અને મેહરામો નમરે પડે છે, મુસલમાને પાદશાહોના એશ આ રામની રોજકદાર હવેલીઓ જિવામાં આવે છે, મસજીદો ને ફેરીને તે ઉપર પાછલથી ખરીસી દેવલે બાંધેલાં આવમ પડે છે. ગરનેડા ખાતેના અવાહાનખરાના મેહલ આવી એક નીચાણી છે. કોરડોવાનું શેહેર જાંહાં બગદાદ અને કરો સાથ હરીકાઈ કરનારા ખલીફો મોજ મારતા હતા, તે આવી મહમદી નીચાણોથી ભરેલું છે.

યુરોપખંડનો આ મુસલમાની દોર પોતાનીજ બદી આથી તુટી ગયો અને ફરડીનાં અને ઈસાબેલા નામના એક અરદ અને એક આરત મળી બે નામીયાઓએ એકસં પ થઈ આ મુસલમાનોને હાંકી કાઢ્યા. છેક ૧૪૯૨ માં તેઓને ગરનેડાથી કાઢાડ્યા, જેની પાદમારીના સત્તો તેજ શેહેરની મશજીદનું શુંદર દેવલ બનાવી તેમાં આલા બાસટરના ફતરથી ઉભા કરેલા છે. એ ફરડીનાંડના વખતમાં સપાનીઅરડો પોતાના બુર જહેનલાલીમાં આવવા, તેના વખતમાં પીરેનીસ પાહાડથી જખરાલટરના ખડક સુધી આખાં સપેનનું એક રાજ થયું, તેના વખતમાં કોલંબસની શોધથી સપાનીઅરડો અમેરીકાના મોટાં રાજપાટ ચલાવતા થયા. તેનું રાજ મજબુત પણ આપખુદ હતું અને તેખી પાદરીઓ અને જોઝીઓના તેમાં દોર ચાલતા હતા, જેઓને રાજ તરફથી મેટું માન હતું. એટલાજ માટે એઓ સંબંધી છુટાપછું તોહાં કાંઈ નહીં હતું. ને ઘણી એ રોમન કાલેલીક ધરમથી નરા આડા માલે તેઓને “ઇનકુવીલશન” નામની તપાસની મારફતે જવતા બાલી તાખવાને ધારો ઉપલાંજ રાજ્યી નોકલ્યો હતા. સેવા ઈલ શેહેરમાં આટલી એક માયરો દેખાડવામાં આવે છે કે જાંહાં ઉપલી ઘાટકી સજ ચાલતા હતી.

ઉપલી જલમાં રાજનીતી સપાનીઅરડો ઉપર બીજાં સેકંડો વરસ સુધી ચાલી અને “ઇનકુવીલશન” ની શીખસા માતર ચાલતી સદીયીજ બંધ પડી છે. ધ્યાવાં જલની રાજ સંમે બીયારા લોકો ઘણા લડ્યાં છે, ને પછે અતો ૧૮૩૩ થી નવી રાજનીતી ચલાવામાં આવી અને તે જ રેહતાં રેહતાં સુધારો થયો તે એજ કે રાજ ચલાવા માટે “કોરટીસ” નામની નવી પારલામેંટ સથાપવામાં આવી, પાર્ટીઓના મોકે સઘલાં બંધ પડ્યાં, ધરમખાતાંની કમીલ ક્ષો નપત થઈ. પણ સપાનીઅરડોની રાજકુવારી એ પણ પાછળથી તદન ખદલાઈ ગઈ છે. બે તરજ મહોની થયા તે એના પાદશાહ કેટલીકને જતો રહ્યો અને લોકોએ પરજસતાક રાજ મંડળી સથાપી છે. હજીબી એ લોકો ઉપર ધરમ સંબંધી બંદી ઘણી માટે છે. રોમન કાલેલીક ધરમ છોડી દેનારને મોટી સજ થાય છે, અને પરો દેસત પંથ વાલાઓને મોટીક કીરોઆ મારગના હક ઘણી મુશકેલીથી મલ્યો છે. એક વખત એવો હતો કે જરે સ્પેનમાં શેહેર શેહેર યુનીવરસીટીઓ ધીકતી હતી. સાલામાં નકા શેહેરની યુનીવરસીટી ખાતે ૧૫ મી સદીમાં ૮૦૦૦ વી હીઆરથીઓ હતા. પણ આ સઘલાં ફેલવણી ખાતાં હાલ યડી લાગાં છે. ઉપલી યુનીવરસીટી ખાતે ૧૮૫૦ માં માર્ત ૫૦૦ વીઠીઆરથી હતા!

માર્ત ૫૦૦ વીઠીઆરથી હતા! સપાનીઅરડ લોકો ગમે એટલા નામીયા છતાં

૬ સુધારામાં પછાત ગણાય છે. તોપણ તેઓમાં જે બંને બીજા કલાકરોમાં પછાતોથી ઘણાં વધુ છે. તેઓના પામેતપત્ર માટરીડ શેડર જાંહાની પ્રાપ્તિવા મનપસંદ નહીં હોવાથી તેને “નવ મા” ના થીયારો અને તરણ માસનું “રોજમ” કહેણે, તે દર ખાતે એક યુનીવર્સીટી, ૮ નાટકશાલા, ૨૫ રોજ વરતમાન પત્રો, બે લાખ ગરબોનું એક પુસ્તકખાનું, એક મોટી પીકચર ગાલરી અને ફુનીયામાં એક સડધી ના ૧૮ થીઆર અને બપતરખાનું છે. માટરીડથી ૩૦ મા વડુ રાજ કીલીપ બીજાને બંધાવેલું “એસક યુરી પર્” નામનું ગંજવર ધરખખાનું છે. એક લડાઈ ઝી વાની તેણે ભાષા-ખાની હતી, તે લડાઈ સેંટ લારસ ખાનના પીરના રોજ તે ઝીતથો, માટે એ પીરની યાદગારી માં તેણે ઉપલી મોટી દરખા બાંધી છે. એ પીરને વીશે એવું હોવાથી કે લોડાની એક મોટી ગણેલ ઉપર જુનજાને જે ધરખને ખાતર જીવ આપ્યો હતો. તે ઉપરથી આ મોટી દરખા ગણેલના આકારમાં બાંધી છે, તેના પાદયાહી મોરડા હોવા તરીકે, તેની ધરખીઆની આલીઆ કહેરા તરીકે અને તેમની વચેની જગા આલી ખાંસા તરીકે ગણાય છે. બી સાથે એક નાંખીયું દેવલ અને ઘણું જુદું જુદું બાંધેલું કમરસતાન છે, જે ફરેમ લોકોએ ધુણું હતું. એ બાંધમાં બાંધકામના શરાખ રાખવાના ૪૮ ગંજવર ભોંપાં કે, ૮૦ દાદો છે, ૮૦૦ ફામલા છે, ૭૩ કુવારા છે, ૧૮૬૦ મોરડા છે, ૧૧૦૦૦ બારી છે, ૧૪૦૦૦ ચારણ છે અને બે ખાંસા ૬૦૦૦૦૦ કુકરસને ખરમ લાગે છે !!!
(સંપૂર્ણ.)

પરચુટણ બાબતો.

સોનાના મુલની શીખામણ—“બદો મેળવયા વ કોઈનું કામ કરવું એ આપણી ફરજ છે.”
“ખરાબ સ્વભાવ કરતાં ફુનીઆમાં કણ્યો કરાવનાર બીજા થોડી બીજા છે.”

“જરૂરકાનું મન કણ્યો કરાવે છે. નાનુક મન બ પકાદાર પોશાક પહેરવામાં, ફાંકડા ફરવામાં તથા બહારથી મોકો દેખાવા તમારા આંખમાં કુદકા મારે છે. પણ એક મોટું મન સમુદીથી બહાર નીકળી આવી ખરી તથા વાજની મીના થોડી કાઢી ફુનીઆને ખુશી કરી ફરન અદા કરે છે.”
“ગાત કરવામાં ખરાબ રાજદ વાપરવા એ કદાચ તમારી તીક્ષ્ણ બુદ્ધી બતાવે છે, પણ ખરૂં જોતાં તો એ તમારામાં વીચાર અને રીતબાંત એ બેઠની તંગી બતાવે છે. જે પોતાની ઉપર વિશવાસ નહીં રાખતા હોય તેને માટે સુધારી સરચવી સારો રસતો છે.”
J. K. 1.

એરેમ સમીક કહેણે કે “ખાણસ એક પ્રાણી છે જે સાંધાં કરે છે, કોઈપણ પ્રાણી સાંધાં કરવું નથી અને કોઈપણ પ્રાણી બીજા સાથે હાડકાં અદલબદલ કરતો નથી.

ઉપરો એરેમ સમીક કોઈ વખત ઘણી ભુલ કરતો હતો. એક વખત સમીકને કહેવામાં આવ્યું કે એક

ઝીપર જે કાગળ તેણે મોકલ્યું હતું તે ઉઘાડું હતું. આહરવને એરેમ તે સૌને તથાં ગયો, ને યોલથો કે “આઈ સાહેબ, જે વેકર હતું કાલે મારાં કાગળને લગાડતાં વીસરી ગયો તે હું લેઈ આપો છું.”
J. M. P.

મી વીશે કહેવતો—જેમ હોરો મુરખના ધીરણો સો સી લેણે, અને પછી દશઘણી ખુબશુરતી અને જલકાટ સાથે પાછાં ફેરે છે, તેમજ એક ઝીનું દીલ પોતા તરફ બી જાને એકે છે.

ધરાનીઆમાં કહેવત છે કે દશ ભાગ ‘વાતના’ આકાશ ઉપરથી નીચે નાખ્યાં, જેમાંના તપ ભાગ બધરાઆએ ઉચકી લીધાં, જેથી તેઓ તકતકીઆં છે.

એક ધરાની કવો કહેણે કે “આંસુ” એક જાતનાં દીપાં છે, જે ખુબશુરત આરતની માલમલન પરથી ખરાબ ઘાઘ થોઈ નાખે છે.
J. M. P.

એક વખત એક પારસી જે નાણાની ધીરધાર કરતો હતો, તે એક બીજા યખસને સાહે પોલીસ કોરટમાં જાઓ ન થવા આવીઆ. હવે હુમેશાં કારો છે કે પોલીસ માલ સતરેટ જાઓન થવા આવાનારી હાલત તથાથો. તે પર ખાણે મેલસતરેટ પેલા પારસીને ખુણીયું કે “નત્રો જાઓન થવા આપાઓ પણ તમારી પાસ ૩૨૦૦૦૦ નો રમ છે.”
જે કે આ પારસીને મેલસતરેટ પીજાનતો હતો પણ ઉપર પરખાણે સવાલ મુકીઆ, તેથી પારસી નરા ચીરડાઆ અ ને પોતાની પાસની રોલતનો હીસાખ આપવા લાગે, “૧ થેર ૩૫૦૦૦ તું” હનખાન ગલીખાં, બીજું ૩૪૦૦૦ તું” મુરગી મોહલાખાં છે. તરીજું” મુંબઈ મેકના થેર ૮ તેના ૩૨૦૦૦ અને બીજું થેર ઉપર આપેલા ૩૫૦૦૦ ૬૦૦૦ ની વીઆજી મીડીઆ છે.” આ પરખાણેતો ૩૫૦૦ આ ૧૮૦૦૦ થયા તેથી મેલસતરેટ ખુણીયું કે “આતો ૧૮૦૦૦ થયા ને તેમો વીસ હુજરના જાઓન કેમ થયો?” તારે પેલા પારસીએ તવાખ આપીઆ કે “સાહેબ ૩૫૦૦૦ માંગતા છે તે ગણવતાં ભુલો ગયો.” આ તવાખથી મેલ સતરેટ મુજો રહ્યો અને પેલાની જાઓની કણુલ કીધી.
ક

વલસપતી વીદયાના સોખને માટે ૧૯૦૦ દાલર નો દંડ—હાલડ દેખમાં જરે “ટીકીલી” પુલનો મેનેઆ અથવા થેલાપણું માલતું હતું, તારે એક ઈજરેન મુસાફર જે વલસપતી વીદયાનો ઘણો થોખ રાખતો હતો તેણે એક દીને એક તારેવંત વઘંદાની વખારમાં અજરાઈ ઉપર કાંઈ જોલ દડા સરખું જિયું, ને તે દડો ઉચકી લીધો અને પોતાની ઝીની છરી કા દીને સાંભાલથી તેની બહારની પાંદડી છોલી કાઢતાં તથા તેની અંદરથી નીકલતો નવા ઘાલ ઉપર તરેહવાર ફીલમુકી વીચાર રોડાવતાં તે તેને કાપવા લાગે. એવા વખતમાં પેલા ૬૫ થેલાની ધસારાજી તાંડાં આવી લાગે, અને ખુ ન ભરેહો આંખે, ખગર દબાવેલા જિસાથી તેણે તે ઈજરે ન પરોવાને ખુણું કે—“તું જાણે છે કે તું મું કરે છે?” પેલા ઈજરેને ઘડે પેટ તવાખ લીધો કે, “એક અજર ન

વા કાંદાને હું છાહું છું.” પેલો વેપારી ઝુસામાં આવી બોલ્યો—“અરે એતો એડખીરલ વેનડરએઈક છે!”

“હું હું!” પેલા વીંધાભયાસી ઈગરેને ઉતર આ પખો, “મોટી મેહરબાની થઈ કે તમે ખબર ક હી. થું તારે તમારા દેશમાં એવા બીજા થયા અ મલદારો છે કે?” એમ કહીને તેણે પોતાનો પાકીટમાં થી તાની નોટચુક કાઢી, અને તે ઉપર આ નવાઈ જીવી બીના નોધવા મંડી ગયો! પણ તેવામાં પેલો ડચ વેપારી તેને ગલચીમાંથી પકડીને નપાપાધીસ આગલ ઘસડી ગયો, જાંહાં તે બીયારા અભયાસી ઝુસાકરને માણુમ પડ્યું કે ને નવાઈ જીવો કાંદો તે છેલ્લો હુતો તેવો ૧૬૦૦ ડાલર ની કીમતનું ટ્યુલીપ કુલ હવું! અને કોરડે અભીપરામ આપયો કે જાંહાંચુધી તે એટલી કીમતની જાનીતગીરી આ પે નહી તાંહાંવિર તેને જીવમાં રેહવું પડ્યો. પરોણા ગય લા ઈગરેજને તેમ કરવાની ફરજ પડી, અને તારપછે જાંહાંચુધી તે જીવમાં તાંહાંચુધી વલંદા લોકો અને વલંદા કાંદા બાપે તેને ધીકાર રહ્યો!

રમુજે કુરસત.

૧. મારો પેરેલો છે નેરેરા પણ જરૂરામાં નહી.
મારો બીજો છે પોકલમા પણ ખરમા નહી.
મારો તરીજો છે લીલાસમા પણ લીલાસમા નહી.
મારો ચોપો છે અવલમા પણ આખરમા નહી.
મારો પાંચમે છે પડવાનમાં પણ ખાનામાં નહી.
કહો યેહેના થું મારું નામ ?
ના પડ્યો તમને તેવું લીમ. Alice Lec.

૨. હું તરણ અખચરનો છઠો.
મારો પેરેલો અને બીજો મલવે રોશની થાય છે.
મારો પેરેલો અને તરીજો મલવે શરીર થાય છે.
મારો બીજો અને તરીજો મલવે કથોલ થાય છે.
મારો બીજો ને પેરેલો મલવે બીજો થાય છે.

કે. ન. આઈ. ઈ.

૩. મારા પેરેલો અને બીજો વખતને ભાગ થાય છે, આ પાથો વખતનુ માપ થાય છે. Alice Lec.

ખોલાસો ગઈ વેલાનો.

૧. ગાએ, ૧૯ પાંજિડ દપ ની—જેંડું ૧ પાંજિડ ૧ થું—
બતકો ૮૦ પાંજિડ ૪ નાં.
૨. નંગ ૩૦૧.
૩. વલવાર.
- ૪ ૧ પેરેલો કામ ટપાલ સાથ છે અને બીજું કામ ટપાલ સાથ છે.
૨ પેરેલી દેવાની અસલત છે, બીજી દેવાનાની ઈચ્છ પીતાલ છે.
૩ પેરેલું આઈશ આપે છે, બીજું આઈશ (આવડા) લીએ છે.
૪ પેરેલું ચોરેની ખબર આપે છે, બીજું ચોરેની ખબર લેપે છે.

સીનો ભરથારપર પમાર.

દોહરો.

મહિલી ખીજી મતી, વંદે કુખના વેણ;
રખે તમને માંબળી, પાણી આવે નેણ.

ગરબી. (સુંગાર છત્રીથી.)

“મુણુનો મનનોછરે” એ રાગમાં.

માંબલ મારી વહાણી મહિલી, રાખને વાત મનમાંછરે;
પરવામ કરવા પતી પધારે આ, મુખ નધારે તનમાં.

માંબલ મોઢે

મુઆદરી કરી તણ વડંતી, ગણામ મગલા લોકમાંછરે;
મુદત અધીક યુજીની જાતી, કેમ રહું ને શોકમાં. શં
પાંચ વર્ષ થવા આવેમાં, પુ ગયા પારેથીછરે;
પત્રો મારે પાંચ મળ્યા, મંતોપર કેમ રહેયે. માંબલ
હયે આરોગ્યતા કેવી તેમની, નથી બાપર લગારેછરે;
દર્શન પામું પિંડ પુના, પુરણ આનંદ ત્યારે. માંબલ
મામ દરક થયા હયે, નથી પુત્રો પત્રછરે;
મમતું નથી કોઈ જગતમાં, ઉદાશી રહું મરવન. માંબ.
રવામી વિના ને ને કામના, મગા મંબળી લોકછરે;
અકડા રહીત રયા ઉપોગના, મુખ મરવે રોક. માંબ.
મળી પુત્રની યાદ આવે, દિલ અંદર ભપારેછરે;
ધારા અમુની વહે નેનથી, થું કહું વારેવારે. માંબ.
મમતક કુખવા વિશે કરતા, વારેવારે ઉચારછરે;
એ વિશે આ પત્રમાં નથી, લખ્યો અણુમાંરો લગાર. મ
વર્ષ એ થયા તદંતર, નોડ પતીની વાટછરે;
મુખ મળે કે કુખમાં હસે, વસે દિલમાં ઉચાર. માંબ.
રવળાવ પતીના અતીથે ઉમદા, યાદ આવે ભપારેછરે;
ઉડી જાઉં પતી પાસે, ખ્યાલ ઉપને ત્યારે. માંબ.
કેડી જેમ યાદ કરીને, યાદ કરે વરગાછરે;
તેમ પડ પડ કરે પુકાર, મંબળાવ રહેત માર. માંબ.
ભરથારપર મળી લખી, અમરકારક એક પત્રછરે;
વચિતવાર અમર ઉપને, પધારે પુછુ અવ. માંબ.

મુણુની રત્નતી.

અમંગ.

એ અંતરબાહી, મુણુ બહુ નામી, તારો પ્યાર પામી,
પિંડા ને એવામી; એ અંતરબાહી.
મુણુ નારામણ, મુણુ કારણ, ધરતીનુ કારણ,
કંઈ નિવારણ; મુણુ નારામણ.
રચી તે રૂપાળી, રચના મંબળાં, નથી કામ ખાસી,
અતદ્દ વાળી; રચી તે રૂપાળી.
એ અપભ્રંજન, મુણુ નિરંજન, (મારે) થઈ હું રંજન,
કેરહું વંદન; એ અપભ્રંજન.
નોડે ભપારે ભપારે, તારાં કામ ભપારે, પુછી મન મારે,
યાએ ત્યારે ત્યારે; નોડે ભપારે ભપારે.
ઘટ ઘટ વાસી, એવા અતીનાસી, આપો મતી ખાસી,
જાએ પાપ નાસી; ઘટ ઘટ વાસી.

૨. મહીશંકર માઈ

મુંખઈ, દહતર આચકારા પદેમમાં મેહરામજી રંકડન
કંપનીએ છાપું તથા પરગટ-પીપ્પે. ૩૦ કોટ—મેહ
હારમજી આટ, નાં ૬ તથા ૧૧.

સ્ત્રીબોધ.

પ્રગતક ૧૭ સુ.

જુલાઈ ૧૯૭૩

આંક ૭ નો.

ભોલો દોલો

અથવા

ભોલો ભલો—ભુંડાનો ભાઈ.

એક વારતા.

પરકરણ ૬૨ સુ.

‘દોલો’ માંદણ સાથે પરણ્યો તારે જાહાડ સાથે બંધાયો, પણ જારે દોલો બધરી બન્યો તારે વજી એક ભુરીય રાતે બંધાયો.

તે ખરદ હુતો અને એક સ્ત્રી માંદણ સાથે પરણ્યો. પણ જારે તે ખોરત બન્યો તારે તેની ઉપર ગુનરતા ગાંડા બનાવોની ગાંડાઈ યુનબ કોઈ ધારયે તેમ તે કોઈ ખરદ સાથે પરણ્યો નથી.

તેને ખોરત તરીકે અને ખરદ સાથે લગનથી બેડવા માટેન લાવવાયો, પણ તે વજી પાછો એક ખોરત સાથે બંધાયો.

અને તે ખોરત હીરાં ભર્યો છે. વાંગનારી બાતુ એ, આપણો ભોલો દોલો જે ગઈ પરખી રાતે માંદણ સાથે પરણ્યો હુતો તે આજે હીરાં ભર્યો સાથે ખરેખરે પરણ્યો છે !

માકાદાઝ ખોડાઈ વાલાને કોટવાલીમાં કેદ નખાવીને બેડેરામ ભર્યાના ગોઠા તરફ હીરાં ભર્યો વગેરે સાથે પાછો ફરતાં દોલો દર પડ્યો નહીં.

પરખી રાતે તે પરણ્યો અને જાહાડે બંધાયો. કાલ રાતે તે બધરી તરીકે કેદ પકડાયો અને નીતીમાં બગડ્યો. તેનું પરીનામ એકે બાલની રાતે માકાદાઝ કેદ પકડાયો અને હીરાંને ખોરત તરીકે કચલ રાખવાની દોલોને ફરજ પડી.

રાતનાં દાઝની કેફ, ખરાતો, તથા ધાકડો જે નહીં ધારેલું બની ગયું તે દોકવા, તેની લાલ રાખવા હીરાં ભર્યોને દોલા સાથે પરણાવી દેવી એન ખરો ઉપાય તેણીના બહુનુની ભાઈને દીસ્યો. આ નહીં ધારેલી ઝુસારો તલે અચલુય બતાં હીરાંને આનાકાંની ધઈ પણ “ભાપ બેરામ”

નો તેને ભય અને ધાક હુતો માટે હીરાંનું કાંઈ ચાલકું નહીં. અને દોલાએ તો અલબતાં કચુલન કીધું. આપણો ભોલો જે ચોરાસીના ફેરામાં પડ્યો છે તેથી તે ઘણો ઘડાયો અને સુધર્યો, પણ હજી આવા અચલુય વખતે તે પોતાની ખરદને ભુલી નઈ વધારે ખચકત માણસોની ખરદને આધીન થાય છે અને તેમ આજે એકવાર ફરી “બેરામ” લાપ” ની ખરદ તેણે કચુલ રાખી છે.

કેલો ફેરફાર ! માંદણ સાથેના લગન તોડી નાખી દોલાને બખરીથી વેચ્યો કરવામાં એ બેડેરામ ભર્યો સાંભળે હુતો. તેણે દોલાના તે લગન તોડાવયાં તે જાણે કે પોતાની બેડેરામી સાથે તેને ફરી પરનાવા ખાતર તોડાવયાં હતાં !

પણ એ વીથેની વધારે ખબર દોલાનેજ મોહોડયી આપણું સાંભળીએ.

એ વેળા દોલો કોટવાલીની કચેરીમાં આવ્યો છે. માકાદાઝને પરદેન કરી સરવને કોટવાલે બીજી દાહાડે દોલા વયાં હતાં તેમ તે પણ બીજી દને આવ્યો છે.

બેડેરામ ભર્યો, હીરાં ભર્યો અને સાથે વાકા હુતો લઈ ગાંધી પણ કચેરીમાં આવવાયો.

પણ માકાદાઝ કેદ પકડાવાની ખબર શેડેરમાં ફેલાવાથી બીજાં ઘણા લોકો કચેરીમાં આવ્યા છે. જેઓને બી એ ચંડાલ ઉપર દાંત અને દોલો હુતો તેઓ સઘલાં તેના ઉપર વેર કાઢવા, તેનો ફેસો ભેગા અને બનેતો તેને વધારે ફસાવા આવવાયો.

અને તેઓના શોગનપોરવાલા શેડ ધનજીશાહ કરતાં વધારે દોલો માકાદાઝ ઉપર કોણેના હુરો ? ભોલા દોલાના દોલા કરતાં પણ ધનજીશાહ શેડનો એ મુજ બજુર ઉપર દોલો વધારે હુતો.

બીજે કરડો દોલો તે યુવદના ઉપર દસતુરજ હુલાવો પોતાનો હુતો. ધનજીશાહ શેડનો ફકત પેલા ટપાલના કાગળની બાજબી ખોટલા હુતો, પણ દસતુરજની ફરીઆદ તો એ હુતો કે દોલા અને માંદણ ઉપર તેવણના સારેલા આસીરવાદ માકાદાઝએ રદ કરવા માટે પોતે ફરી આસીરવાદ સાર્યા.

અને તેથી હવે માકાદાઝની તપાસ ચાલવા આગાં કોટવાલીમાં ઘણી બોડ ઘઈ છે. ધનજીશાહ શેડ આવવાયો અને શેડના રસાલામાં પ્રલમ્બ વધીય, ફસાનમ આગે વગેરે સંધા આવવાયો. દસતુરજ હુલા આવવાયો અને

બીજાં મોટા માટેઆરો માકાદાડના આ વરઘોડામાં તેને આખરૂં આપવા આવવાપાછે.

હજી કોટવાલ સાહેબ આવવાના છે, હજી માકાદાડની તપાસ થવાની છે, તેવાં રૂસતમ આગાની નજર આ પછા દોલા ઉપર પડવાથી તેણે દોલાને પાસે બોલાવશે અને વાત ચલાવી.

“એ! હો! દોલા! તું બધેન આવવાનો કે? હી આં કાંઠાંથી નીકલી આવશે?”

“નેજે હું વળી! રૂસતમ શેઠ, એટલાબધા અલુજના યાએજા કે! માકાદાડ ઉપર મોટી ફરીઆદતો મારી છે.”

“એરે! હા દોલા અને યાદ આવ્યું. માંદણ સાથ તું પરણ્યો, પણ તે તારાં લગન આવડાં નોકલયાં, તેનું વેર લેવા તું આપ્યો હશે, પણ દોલા તારી માંદણ કેમ છે? કેમ કેવી મજ પડી છે?”

“શેઠ તમે તો શેન મજામરી કરવાના. પણ તેની કાં હાં વાત છે? હીઆંતો બીજી એક મણીની વાત છે?”

“બીજીની વાત? તે શું?”

“હું તો બીજી સાથ પરણ્યો છઉં.”

“એટલે?”

“એટલે ને બેટલે શું? બીજી બધરી સાથ હું પરણ્યો છઉં એટલું નહીં સમજતા! પેટેલ્યોમે તો રાંડ દગો દીધો, પણ આ બીજી ટીક મળી છે.”

“એ શું બોલે છે દોલા! બે દાહાડમાં બે બધરી કી થી? તારી આગળતો ચીનાચીની હટયા.”

“પણ હું કંઈ શું શેઠ? મારો કાંઈ મારો છે?”

“એટલે? તું મરદ છે કે, કાંઈ બાપલે છે? તારૂં ચાલે નહીં તે શું?”

“અને બધરી દાખલન લઈ આવવા.”

“અને બધરી દાખલન પરણ્યોમી શું? તારે તો તું કોઈ મરદ સાથ પરણ્યો નેહમે.”

“પરણ્યો મરદ દાખલ, પણ નેર જીવમથી પરણા વશે તારે હું શું કહું?”

“પણ તારા હાથ કાંઠાં ગયાતા?”

“પણ સાહાબ મારોમી નરા વાંક થયો તો?”

“તો એમ કેહની. હવે હું સમજાવ્યો. પણ દોલા તારી એ નવી મોહિરદાર કોણ છે?”

“હીરાં, આપણી હીરાં ભૂચી.”

“અર, ર, ર, ર, ર, દોલા કાંઠાં ફસાશે?” આમ બોલીને, હીરાંનું નામ સાંભળતાંન રૂસતમ આગો હસી પડ્યો.

શેલાને નરા સુસો લાગે, “શેઠ તમે મારી ખુદ પર છો મોહિરદારને માડું બોલો ઈઆ તેની મજામરી કરો એ સાદું નહીં.”

“એરે! સુગો મરી રેહ, તારૂં સતીઆનાસ થાય, તુંને કોઈ બીજી બધરીન નહીં મળી? મુરખ, તું સાંતું તેનું એટલું હેત કરે છે? તારા જિવાંતો તેના ઘણામી યોગાં હશે.”

“શેઠ નરા મોહકું તપાસીને બોલો.”

“વારૂં હોશે. પણ દોલા તું હીરાં પાસ કેમ નજ લાગે?”

“રૂસતમ શેઠ તમે મારો સઘલો હેવાલ સાંભળ્યો તારે મારો વાંક નહીં કાઢાડશે.” આમ કહી-દોલાએ રાતની સઘલા બતાવતી વીગત રૂસતમ આગા આગળ કાં સંભળાવી. દોલાની માના સુપડાંમાં માકાદાડ અને નાચો તેની મરીઆઈ રતનને પકડી લઈ નવા આવ્યા અને રતન સમજીને દોલાને પકડી લઈ નવા પછે મોઢાં તેણે હીરાં ભૂચી સાથ દેખાનત બગાડી તાંઠાં સુધીના ઘણો હેવાલ રૂસતમ આગાએ ઘેઆનથી સાંભળ્યો અને પછે તેને એટલુંન કહ્યું કે “દોલા તું મોટો ગયેલો થયો છે. એરે મુરખ તું કાંઠાં ફસાશે! કોણની સાથે? જીબી તેણીને છોડી દે, પછે તો જેમ તારી મરજ.”

આટલું કહી રૂસતમ આગો દોલા આગલથી ભેરે રહેશે.

દોલો આગાના છેલા રીકાથી ઘણો અંદેશામાં પડ્યો. તેને લાગ્યું કે આગાની કહેલી વાત ખરી હશે. રાં સામે તેને શું ખાર હોય કે મોડું સમજવે? દોલા લાગ્યું કે એકતો તેનાથી જીવતી ઉપર બીજી બાપડી કરવે તકસીરે થઈએ અને બીજી તો એક નાલાયેક મારતન સાથ જંગી તલકની ઝુસરીમાં નેડાંપો છે. આ લીમારા દોલાના દોલમાં ઘણો ધબરાટ ઉપજ્યો, પણ શું ઉપાય કરે તે તેને કશું સુખ પડ્યું નહીં.

પરકરણ ૯૨ મું.

કોટવાલની કચેરીમાં દોલો એક અગતને શાખસી ઈ પડ્યો. માકાદાડની તપાસમાં—તેને શુનેહગાર કસવા દોલો ઘણો કામનો હતો.

ઠપાલના પેલાં ચોરેલાં કાગળે સંબંધી ધનજીશા શેઠ ઉપર ટરકટ નેડી કાઢાડવામાં આવ્યું તેના શાખસી દોલો હતો. માંદણ સાથના લગન તોડી દોલા ઉપર બસત ગુમરી, તેમાં દોલો પોતે કરતાં અગતને શાખસી બીં કોણ હતો?

અને તેન દોલાને કચેરીમાં દુરથી નેહને ઉપલા બે સાહેબો ખુશી હતા.

પણ જરે વળી બીમારા દોલા ઉપર ગુનરેલી તરીકે બસતી, રતન તરીકે તેને પકડી લઈ જવાનો હેવાલ ન રૂસતમ આગાએ આવીને તેમને કંહુધે તારે ધનજીશા અને દસતુર સાહેબ બંને ખુશી થયા કે માકાદાડના તોલેખ વધતાં બાપડે અને તેના પછુ દોલો સાહેબ તરીકે કામ લાગે

તેમને ફીકર એટલીન હતી કે શાખસી પુરતાં રહે તે કાંઈ ચેલું ગાંડું બકીને કાચું કાપે.

પણ રૂસતમ આગાએ તેમને એક મુશકેલ બતાવી તેણે કહ્યું કે “રતનને પકડી મંગાવના ટરકટમાં હીરાં ભૂચી સામેલ છે, પણ હીરાં ભૂચીએ દોલા સાથ પરણીને બીમારાને વસ કરી લીધો છે, તારે એ છેલી બસતીનો હેવ લ દોલો પોતાને મોહાંડે બહાર કરી પોતાની બસતને મ ફસાવશે?”

આ મુશકેલી ખરેખરી લાગી, અને દસતુરજીએ લી માર્યું કે હવે હીરાંને દસતક થવા પછે લોલા દોલાને સેરે લઈ સમજાવી શકશે નહીં.

પણ દોલાની સરખતજ એવી હતી કે સરવેની અટક થઈ ખોટી પાડવી અને દોલાએ આ વેળા તેમજ કીધું. હોરાં વીરે રૂસતમ આગાએ બડકાવાથી તે એટલા બીધેલા હોરાં કે ખોટાને હવે ખરેખર ફસોડા સમજવા લાગે અને એકવાર ફરી પોતાના પાપનો પસતાવો કરવા સાડું આંજી ભરી આંખોથી તે દસતુરજની આગળ પોતાની મેળેજ આ વધે અને તેના પગ ઉપર માડું મેળી બોલશે કે “દસતુરજ સાહેબ, તખોદ ધણું, મેં ગુનાહ કીધો, અને માફ કરો.”

દસતુરજએ દોલાને ઘણા દીવાસો આપવાનું દોલ ધાલી તેને વધારે ઉસકેવા માટે કહ્યું કે “દોલા અમર આ સઘલી નંબલ અને ગુનાહની સજામાંથી તારે છટકી નવું હોપતો જે કાંઈ બનયું છે તે સઘલું ખરેખર જાહેર કરજે.”

દોલાએ હા કહ્યું. પણ વળી પુછ્યું કે “મારી બધરીને વાસંતેથી સઘલી બીના કેટલી મેદમ છે કે ?”

“અલબત્ત, સઘલું કેટલું મેદમ છે.”

“પણ સાહેબ, મારી હીરાં ફાંસી નયો તારે ?”

“ગામની બલા લેતી ફાંસી નયો તો ?” રૂસતમ આ ચો બોલી ફર્યો. “તે મુછડી કુને તું ખોટ નવાની છે ? હીરાં ફાંસી નયો તે પાલવયો, કે તું ફાંસી નયો તે સાડ ?”

“પણ શેઠ મારી પરણી ચોરત, બોમારીને નનમ થુ બી માન આપવા અને માહુવાના સપત લેવાને હજીતો રૂઠ કલાક થયા નથી, તેટલાં હું તેને દગો દઉં ?”

“કીક, કીક, દોલા, જેમ તારી મરજ. તું એક ન કારી ચાલની, બદમશયતની ચોરતને દગો નો દેતો, અને આ આખરૂદાર ભલી જગતને દગો દેજ. ધણું સાડ.” પાપનો પસતાવો એવેજ હોપ કે ?

દસતુરજના આ તીખશણ તાણથી દોલા ઉપર થોડી ઘણી અસર થઈ ખરી. હવે દોલાનું દીલ દોલનું થયું, તે તું અંતકરણ આનાકાની કરવા લાગું, તેનું મન ધણુપ મુ રહ્યું. પણ હજી તે પકડ ઠરાવ ઉપર આવવો નહી.

પણ એ બાળે ઉપલા સરવે મીઠાના અંદરના સેજ વખતના અંત આવેલા. માકાદરૂ નીકાડવાયો કેદ પકડાવાની ખબર દોલાના ગામમાં તેની માં વેર પેંહતી અને તે કોટવાલીના ફરીઆદની જીમ મારતો આવી લાગી.

રતન તરિકે દોલાને પકડી લઈ નવા પછે તેનું થું થયું તેથી વીલર તદન આજીવની હતી. તે એટલું જ બીધું હતી કે રતનને પકડી લઈ નવા આવનારાઓમાં એ કે ચંડાલ માકાદરૂ હતો, જેણે એકજ દીવસ આગમ્ય દોલાને જાહાડ સાથ બીધેલા હતા, માટે પોતાના પછોતા પુત્રને પાછો પોતાના સવાધીતમાં મેળવવા અને પોતાના પુત્રની તરફથી ચેર લેવા માટે વીલર આવી હતી.

તેની રતનને રખે કોઈ ફરી પકડવા આવે અને ર. એ કોઈ છુટી લઈ જાય, તે બાળે વીલરને એટલી ધાસતી હતી કે તે ગામનીઆં ગોઠરને પોતાના કબર નવાં ઝુંપડાં માં બંધ કરી બાહરથી ટાણું મારવાની સાહુએતી વગર વીલર આવી નહી હતી.

અને હવે તે કચેરી ઉપર આવી તારે ઉતાવળી, રોડ તો, હાંકતી આવી હતી. પોતાના દીકરા મરી ગયા હોય તેમ “ઓ દીકરા રે ! ઓ દોલારે ! ઓ મારા દીકરા રે !

કોઈ મારા દીકરાને લાવો ! દોલા તું કાંહાં છે દોલા ?” વગેરે જીમો મારતી અને માકાદરૂના નામે ગાંધો હતો હતો.

અલબત્ત આ તેની ગડબડથી સરવેનું ધેખાન તે વીલર ઉપર ગયું અને દોલો રોડતો આવીને પોતાની માંને ગમે વલગયો. તેને જીવતાં જીવાથી વીલરનું હાંકું હરખાઈ હરખાઈ ગયું, પોતાના દીકરાની મુંદી પોતાની છાતીમાં અને તેના હાથ પોતાની આંખોમાં આંધવા લાગી અને ખરી ગામડીયા સહી સાંદાંથી તે પુછવા લાગી કે “વીકરા, તું જીવતા રહ્યો કે ? તુંને પકડી લઈ જનારા મુવા રોજખી એમણે તુને મારી નહી નાખ્યો ?”

“અરે મારી થું નાખે ?” દોલો મગરૂરીથી પોતાના મુઠ વગરના એટલા ઉપર મુછના આંકડા ચડાવતો હોય તેમ હાથ ફેરવીને બોલ્યો “મને મારી નાખે ? મોત કાંહાં થયે ? મને મારતાતો તે પોતે મુવા. જે પેલા માકાદરૂ હાથમાં પેડીને પગમાં ખોરાં સાથે પડેહો છે નયો ? મેં એને પકડાવ્યો મેં—ને હવે એની સાથે હું સાહેદી આપવાના.”

“ઓ હું મરે, મારો હોરો દીકરો ને.” વીલર દોલાને એવરણ લઈ બોલી “મારો વીરો સમુત, તારો સોક લપરથી એવરણ જાહેર રે.”

“પણ સચુર મા, મારી બધરી કાંહાં છે ?” આમ બોલી દોલો પોતાની બાપડી હીરાં ભરખીને માટે આસપાસ જોવા લાગો.

“થું દોલા થું ? તારી બાપડી ? અરે મુછરે રોડ તે તું નામ બોલ. તે રોડ હીઆં કાંહાંથી આવતીતી ?” વીલર માંદાંને દોલાની બાપડી સમજી આમ બોલી હતી.

“નહી રે મારી, મારી બાપડી હીઆં આવેલી છે ને એજ થું કરે તું બી ? તેને એવરણ લેશે કે ?” અને દોલા પાછો હીરાંને શોધવા પડ્યો.

“મારે તે હીઆં આવેલી ?” વીલરે પોતાના ખનસે પુછ્યું, “તારે સલાહા થઈ કે થું ? વાડું માલ મુલ નાખી, મેં માર આયો, મારો દીકરો જાહાડ બંધાયો, પણ તે પાછો દેકાંજી આવી એટલે મુગરાના. એ ફકતીનું ઝૂપડું ને ખેતરતો મળ્યો, ને તેનો બાપથતો મુવા પછે તેના પરધાની મળવાના.”

આ વીમારમાં વીલર મલકાપછે, તેવામાં દોલો રોડ તો આવવો ને હીરાં ભરખી તરફ આંગલી કરી દુરથી પોતાની માને દેખાડવા લાગો. “મારી, જો, પેલી, રહી મારી ભરખી, રૂસતમજ આગા સાથ વાત કરે છે ને ? કેવી મજની છે હું ? બહુ મોટા મોટા માણસો સાથ એને એ લખાંજી દેખું હું મા !”

વીલરની આંખે દુરથી દીસતું નહી હતું, માટે હજી બી તેને આંજી રામજ તે બોલી “તો દોલા, દોલા, તેને હીઆં બોલાવતી, પારકા માદીડાં મનમ સાથ બધરીની જ તે વાત કેવી કરવી.”

લાગી શોખામજી માની દોલો પોતાની બાપડીને હાંક મારવા લાગો. “હીરાં, ઓ હીરાંબાઈ ! હીરાં હોત !

વીલરે અચરતીથી પુછ્યું. “દીકરા કોણને તેડે છે ? હીરાં કોણ ?”

“મારી બધરી ?”

“એટલે ?”

“એટલે કે મારી ચોરત, મારી ભેડ.”

“પણ સેતો ચાંદણ.”

“નહીં માં હીરાં.”

“પણ ચાંદણની હીરાં કેમ થઈ?”

“ચાંદણતો કાલે હતી આજે હીરાં છે.”

“તારે નામ બદલેલું શું? ના સાડ? થયું? બળયું ચાંદણ નામ શું?”

“નારે મારી માં, તું કેવી બોલીછે. ચાંદણ મારી બધરી કાંઈએ વાડ?”

સ્વતંત્ર આગે પછવાડે આવીને આ વાતચીતમા ર મુજ લેતો હતો તે હવે ઘણા ભાર મુકીને બોલી ઉઠ્યો. “અરે હીરાં ભૂંચી! વીલરબાઈ તમારી વહુતો હીરાં ભૂંચી થઈછે!”

આ નામ સાંભળતાં વીલર ચોંકી. “હું? શું બોલેલો?”

“ખરું કહું છું. દોલો બોલતાં શરમાયછે, પણ તમારી નવી વહુ કેની તે ફનીઆ વરણની, ગામમા આ શકારા થયલી, ઘણી ચોખી, પાખ, ને પરીબરી હીરાં ભૂંચી છે! કેમ દોલો?”

દોલાએ શેડું હલાવ્યું કે તરતજ વીલરે તેની છાતી ઉપર મેહુ હાથની એવી છાપ મારી કે આખી કચેરીમાં સંભળાઈ અને પછે બોલી કે “અરે મુલોરે તું દોલો. એ શું કીધું? સાચું બોલ?”

“શું કીધું?” દોલાએ શુભાનધી પ્રુથું “હીરાં ભૂંચીના ભાઈ સાથે પરણવા સાડ” અને પકડી લઈ ગયા, તેને બદલે તેની મેહુન હીરાં ભૂંચી સાથેન હું પરણ્યો, એ કીધું, લે બીજું કાંઈ?”

“અરે તારું નખાદ થાયરે દોલો, ભસતે બપરે તું મારાં નાકને કાપતો. મુલો કોણ સાથે પરણ્યો?”

“બધરી સાથે, ખાશી બધરી સાથે.”

“બધરી તો કેવી! મારી રાજપુત્રી વગર મુલો તું પરણનાર કોણ? ને વળી કસબજ સાથે તું પરણ્યો? તું મરે.”

“મોહડું સંભાલ, આ, મોહડું સંભાલ. અબી ધડી, મા, તું અને ફવા દેતી ને હવે ગાલો દીએ. અબી ધડી તું અને છવતો બોઈ મુશી થયલી ને હવે અને મુલો કેહે.”

“પણ મુલો તું ને ગાલ નહીં દેઈ તો ફલ શું? મુલો વા દોલો એક બજી સાથે પરણ્યો તો તે ચોટલા બલી કોઈ રાખ્યા નીકલી. આજે વળી બીજા સાથે પરણ્યો તે કસબજ નીકલી. મર તું પરણ્યો ને અપરાધો! મુલો ન છસ! મુલો પાપી! મુલો રાજખખાખી તારો યાગ નહીં લાગ્યો! તું ને છુટારા છુટી લઈ ગયા તે લોકોએ જ મારી કાંએ નહીં નાખ્યો! મુલો તારી ચોરતને વાસતે કોઈને મુજ. મુલો બીજું નામ ચકલે ચકલે બોલાય તેની સાથે તારું નામ હવે બોલાયે.”

પરકરણ ૯૪ મું.

કોટવાલ સાહેબના આવી પોહ્યાંયવાધી આ ગડબડ બંધ પડી ગઈ.

કોટવાલ પેસંતનશાહા કરીને એક આબરૂદાર પારસી ગરહસય હતા.

દસતુરજ તથા ધનજશાહા વગેરે મોટા માણસોને પોતાની કચેરીમા બોઈ કોટવાલ બહુ મુશ થયો. તેઓ સાથે મેર આફીઆતની વાતો કરી કોટવાલ માકાદારની તપાસ ઉપર મંડો.

એ તપાસના હેવાલમાં આપણ ઉતરીયું નહીં. એટલું જ કહીયું કે જ્યાં તે વખત હતા તેવી તે તપાસ હતી. માકાદાર ઉપરનું તોહામત શું છે બાણવા પછે મારામારીની ફરીબાદ કરનાર બેઝેરામ ભૂંચાને તપાસપો અ ને તેના સાહેબી તરીકે હીરાં ભૂંચીએ પોતાના ભાઈના હેવાલને ટેકો આપ્યો.

પછે બીજા સાહેબ તરીકે આપણ બોલા દોલાને ઉભો કરવામા આવ્યો.

મારામારીની શાખસી તોણે ખરેખરી ને હતી તે સઘલી પુરી.

પણ દસતુરજ, ધનજશાહ ચેક, અને પ્રુથમચંદ વંકી વ પેસંતનશાહા કોટવાલની પાસે મેસીને ડેસી મારવા કરતા હતા, તે મુજબ પ્રુથમચંદ કોટવાલના કાનમાં ડેસી મારી કે “એ મારામારી કાંએ થઈ તેનું કારણ પૂછો.” એ ઉપરથી કોટવાલે સવાલ કીધો કે “દોલો તે વાત કહી કે કેવે માકાદારએ ફરીબાદો બેઝેરામ ભૂંચા ઉપર હાથ લેચકયા, તેના ઉપર છુટી ફેકીને હીરાંને મારી નાખવા ગયો, પણ તે મરી નહીં ગઈ. એવો બધું થયું પણ હવે કેહ્યો કે આ મારામારીનું કારણ શું?”

“કારણ શું?”

“હા—કારણ શું?”

“તે તો સાહાય તમે જાણો. કારણ હું જાણું તો મારી બેડે ધનસાક કરવા શું કાંમ આવે?”

“નહીં, ભલાં માણસ મારામારીનું કારણ તારે જાણું બોધ્યો.”

“પણ હું નથી બોલ્યો તે?”

“તું સમજતો નથી દોલો, હું પુછું છઉં કે એ મારામારી સા ઉપર થઈ?”

“ભોંપપર, જમીન ઉપર, બીજાના ઉપરતો એકતો હું બેઠેલો હતો, બાકી એ લોકો બંધા ભોંપપર મારામારી કરતા હતા.. જુદું શું કાંમ?”

“અરે શા ઉપર એટલે કે કેઈ જગા ઉપર તે હું છતાં નથી પણ શું બાબત વીશે એ મારામારી હતી તે હું પુછું છઉં.”

“શું બાબત વીશે! હવે તે હું શું જાણું વાડ? હું કાંઈ જોવાનો દોકરો છઉં કે બાબતના બેદમાં પેસી વહું.”

“દોલો તું ને પાકાર જવાબ નહીં દેયોતો તું ને શોખ શા કરશ.”

પ્રુથમચંદ વંકીલ વલી દાહ્યા ધઈ બોલવા, “ભલાં માણસ ખરું હાથ તે કહી દેની, નહીંતો હમાણું ફેરી નગો.”

“હું? મો ખાએરે!” વીલર હભતાઈને બોલી “મો મુખ્યા, જલદી જવાબ દેની, યામલા સરખો ઉભો શું.”

“અરે રાખી, રાખો, એ ભરા ધભરાછે, હું એને પુછું.” આખું કહી કોટવાલ સાહેબનું કાંમ હવે પ્રુથમચંદ

રે માથે લઈ પુછ્યું ! " દોહા, કોટવાલ સાહાબ આજ પુછે છે કે આ કુદી ને બેહુરામ ભરૂએ મરાયા તે સા વાસતે મરાયા ? કાંઈ અમસયાન વગર વકિતો મરાઈ નહી પડે ? કાંઈબી કારણ નેહમ્મ. વાઝ ખાશમારી આગમમ એ લો કોમાં વાંધો શું પડ્યો ? વાત શું થઈ ? "

"વાત એમ થઈ કે કુદી હીરાંને કહે કે ને મેં તુને ને કાંઈ આપેલું છે તે તું પાછું આપ " એમ કુદી આંગવા લાગો. "

"હીરાં કહે ? " કોટવાલે પુછ્યું.

"મારી બધરી હીરાં ભરૂયી, તે હું દોરામજની ધણી આંની. "

"અરે નહી કોટવાલ સાહાબ, તે સાંની એની બધરી. " વીલર વચમાં બોલી ઉઠી "મારો દીકરો કાંઈ પરલેલો નથી. મારી રજ વગર તે કેમ કરી પરલે ? "

"કાંઈ મરેલું ? " કરી હીરાં સાંની નીકલી "હા વીલર ! ઘોલાપર તું કોણ ધોલો ચલાવતી. "

"હટ તું મરે, કાળા, કસકુનમ નંદા " વીલરે હીરાંને ગાલો દેવા ખાંડી.

"ઓ કાકણ ! ગેર મેઠાં ગરો લેવા આવતી તું નરેની. "

હવે આ બે નહીંએ વચે મોટી વલ્લવટ થઈ ગઈ અં ને કોટવાલના/બોઘીદારેએ ઘણી મુશકેલીથી તે કલ્પ્યો બં ૫ કીધો, તારપછેથી તેઓ વચે વચે લડી ઉડ્યા કરતી હતીઓ, માટે તેઓને મુશીઓ રાખવા બેહુ નહીંએની આગળ બે આશ માણસોને બેસાડી રાખ્યાં હતાં.

કોટવાલે ધીરમ આપી કે, "તમે જોકોના કલ્પ્યો પછે મુશકેળું. હમણાંતો આ ઈનસાફ કરવા દેવો. તારે બાઈ દોહા માકાદરૂએ હીરાંની પાસેથી ભેટ સોગાદ પાછી માગી. પછી ? "

પુલેમચંદે હીઆં ફેસી મુકી "આજ પુછો કે બધવાએ ભેટ સોગાદ પાછી કાંએ માગી ? "

કોટવાલે એ બીન્ને સવાલ પુછ્યા અને રોલો ધબરાયો. "દોહા, તારે ધબરાડું નહી પછુ ખરેખરા નવા બ દેવા. "

પછુ રોલો આ સવાલ ઉડાવા માગતો હતો. તે જોલો "સાહેબ, હું શું જાણું ? માકાદરૂએ હીરાં નેહે બધું પાછું કાંએ માગ્યું તે હું શું જાણું ? "

"અતજનાં તું જાણેતો નહીં. " અને હવે પુલમચંદે વચે પુરાયા, "તું જાણેતો કહેતે એટલો તું ઈમા નદાર છે. પછુ વાઝ તેમ નહી જાણેતો એટલું કહે કે માકાદરૂએ સમથું પાછું માંગતી વખતે શું કહ્યું ? "

"તેણે કહ્યું કે હીરાં તું એ અને જો દીધો વાસતે સમથું મારું પાછું આપ. "

"તે શું દેજો દીધો વાઝ ? "

"કાંઈ નહીર—સેતાન બોલકાઈ બની ગયું ને મારી સાથ નરા— "આ બેલવતિ બોલાઈ ગયું પછુ આ વાકીય તેનાથી પુરો કરાયો નહી. તેણે ચરમાઇને મોઝાપર હાથ ધાંકી દીધા.

"ચાલ વાઝ, તુને નહી ગમતી વાતો. " તુને નહી પછીયું. પછુ હવે નરા અને કહે

ના ગોફાના કેમ આવી લાગો. હીરાં ભરૂમોની સોડે તારું આવડું કેમ થયું ? "

અગરએ આ બીના સમજી જાહેર કરેતો બેહુરામ ભરૂએ ફેસે એટલું નહી પછુ દોહાની નવી પરલેલી બાપડી હીરાં પછુ ફેસી પડે એવું હતું, પછુ ભોલો રોલો આ સવાલોથી સમથું ભુલી ગયો. તેને માકાદરૂનો વાંક એવેર તો થાદ આવયો અને દોહાને ગોફા ખાતે પકડી લાવવામા માકાદરૂનો વાંક પછુ એટલો મોટો હતો કે એ મંડાલને સજ કરાવા સારૂ એના જેવો બીન્ને અપરાધ નહી હશે એવું સમજીને ઘણા જોસથી માકાદરૂની ફેસીઆદ કીધી.

"સાહેબ, આ હુલો માકાદરૂ અને જીલમતથી પકડી લઈ ગયો. અને જમરી જસતીથી હુડી લઈ ગયો. "

"પકડી લઈ ગયો ? કાંડો ? "

"ગોફામા સાહેબ, ગોફામા. "

"કાંડોથી પકડયો ? "

"મારા ઘરમાથી, કોટવાલ સાહેબ. હું મારી મા વીલરના પાસાંમા બેઠેલો હતો તાંડોથી અને પકડયો. "

"અને તેનું કારણ શું ? "

"કારણતો સાહેબ બોદાને ખબર, પછુ મારે ઘર આવી મારી મસીઆઈ બેઠેન રતનને પકડી લઈ નવા માગી. અમેને આગમયથી ખબર પડેલી, તે મારી માંએ અને રતનના કપડાં પેટુરાવયાં અને અને બધરી બનાવી બેસાડયો. અને પછે અને પકડી માલાંમા નાખી લઈ ગયો. "

"દોહા તું જાણે છે, એમ અને નહી. "

"કાંએ સાહેબ ? ખરેખર કહું છે. "

"અરે હારે માપા મરૂ છે. " વીલર હીઆં વચે બોલી ઉઠી. "મારા દીકરાએ સંધું મરૂ કહેલું. "

"પછુ દોરો એ વાત હું કેમ માનું ? માકાદરૂલો ખડી જેવો મરકટ ને એક આયકામા સાત ગોલાંથીયાં આપ તેવો, તે દોહા જેવા અપતા ને નિરાવર નવાનને કેમ જમરીથી પકડી શકે ? "

"પછુ સાહેબ તેની સાથે બીજા હતાની. "

પોતે જોકો ગણવાના નહતુનના પોતાના અચાવને માટે આ પરમાણુ દોહાથી બોલાઈ નવાડું તો નિકે પેલાં પાપી કરતુકમા સામેલ રહેવાંએને ઉંઘાડા પાડવાની દોહાની કારણ પેટેલે નહી હોવા.

કોટવાલે દોહાને રુલાલ નહી માનવાનું દોલ ધાલ્યું તે પછુ આ બીજા લકાંએને ચોધી કાઢાડવાની એક હીકમત હતી. પદા પુલમચંદે વકોરે તેના કાનમા કુંક મારી હતી કે બોલ્યું પુછ્યોતો એ તેમા સામેલ રહેવાં નામ જાહેર નહી કરશે, પછુ આરકતરી રીતે ઉલટ પાલટ પુછ્યોતો બોલાવણાને તે સમથું કહી દેશે.

"પછુ દોહા " કોટવાલે હુલ હીકમત જરી રાખી પુછ્યું "એની સાધવાં માણસો આખરુદાર ઘણા હશે, કાંએકે માકાદરૂ ઘણો સારી મંડળીમા ફરે છે. "

"અરે સુના આખરુદાર શાહાબ. " માકાદરૂને જમ અને તેમ જીવેહગાર કરાવાની દોતાની મતલબ હતી, એટલે પોતાના બોલને રોકો આપવા તે હુલ વધારે બોલ

તો "એની સુમાઈમા આખરુદાર માણસો સામેલ

સાહેબ ? અપરુદાર

“નહી. મેં સાંભળ્યું છે કે સારાં માણસો હતાં. વાડેં ધનંતજીશાહ ચેક સારા માણસ નથી? એવા એવા આ પુને પકડી લઈ નવામાં હતા કે નહીં?”

“તોભા! તોભા! કોટવાલ સાહેબ. ધનંતજીશાહ ચેક નવા માણસો એવા પાપીની સોડખી નહીં સાંધે. એ વાં કામમાં સારાં માણસો હાપ? પેસતન પસતાકીઆ સા રો માણસ છે? ફકીર ફરામ સારો માણસ છે? સાહેબ, દીનો હોવાખાઉ સારો માણસ છે? શાંભેલો એ લોકો હતા.”

તરતજ કોટવાલ એ લોકોને કેદ કરવાના હુકમ કીધો અને તેઓ દોલાને ગાલો દેતા મુસકાદાર થઈ માકાદારની સોડે નઈ ઉભા.

પણ આ ઉપરથી દોલાને પાછી શુધ આવી. તેણે નેયું કે આપો તેની હીરાં ફસે એવું છે, ખાટે હવે વળી પાછો તેણે હાશીઆરી રાખવાનો મનના ઠરાવ કીધો.

આપડી ઉપર યેઆર કરવા અને તેણીને સંભાલવા ની ફરજ તેના મન ઉપર યોર હતી ગઈ હતી.

પણ દોલો તે દોલોન!

અને દોલો બોલો તે બોલોન!

કોટવાલે પુછ્યું કે “દોલા હવે રતનના લેખાશખા પુને પકડીને એ લોકો મોકામાં લઈ ગયા. પછી?”

“પછે શું? કાંઈ નહીં.”

“કાંઈ નહીં? તે કેમ અને? પછે તો થયું બન્યું. પુને લઈ નવા પછે તો આ મારામારી થઈ ને કાંઈ ન હી શું?”

“પછે શું બન્યું તેતો સાહેબે જાણ્યું.”

“અવળતો જાણ્યું છે, ને પુને તે છુપાવશે તો દોલા સામે પુ કેદ નરો તે સમજીએ? વાસતે ને હું પુછું તેના ખરો નવાબ દેજ. રતનને માકાદાર પકડવા આપવો તે ની મતલબ બેહેરામ ભર્યાને સાડે તેને ચોરી લઈ નવા ની ખરી કે?”

દોલો ચુપ થઈ ઉભો.

“કેમ ચુપ કેમ? નવાબદે.”

“બેહેરામને વાસતે કે કોણને વાસતે તે હું શું જાણું સાહેબ?”

“અં હં?” હીઆં ધનંતજીશાહ ચેક બોલયા. “દોલા પુ આખરદાર માણસ થઈને પાપ છુપાવે છે? તારી પોતાની ઉપર જસતી થઈ ને તોખી પુ છુપાવે છે? એવો ન હારો માણસ પુ નહીં હતા? પુ ગમે એવો બોલો છે, પણ ભલે છે, અને તારાં મોહડાંમા જુદું મેં કોઈ દાહડે જોયું નથી.”

“આનખી હું જુદું નહીં બોલશ સાહેબ.” ચેક ના ઉપલા થોળથી દોલાનાં અંતકરણ ઉપર ખરેખર મજબૂત અસર થયો.

“ને પુ જુદું નહીં બોલે તો કહી દે કે રતનને પકડવા સાડે બેહેરામ ભર્યાએ આ. લુઆઓને મોકલવા હતા કે નહીં?”

દોલો વીમારમાં પડ્યો.

કોટવાલે જરા ધાંધલ કીધી. “નજાદાર. આ દોલાની આગલ મોકી રાખજે કે એ નાહાસી નહીં જાય.

એ બોલાને આપણુ ભલે જાણતા હતા, પણ એતો આ ને જુરી માલ મલાવે છે.”

વીહર પોતાના દીકરાને એક ધમોલો લગાવી બોલી “મુવા ભસી દેતી. કાંચે દવાલાવે છે? મુવા અને એજ લગાડે છે.”

દોલાએ આ નવાબ ઉડાવાને હાજીબી એક હીકમત લગાવી, પણ તેના યોર હીરાં ભર્યા ફસી. તે બોલશે કે “સાહેબ બેહેરામ ભર્યા કે કોણને સાડે રતનને પકડવા આપવો તે હું જાણું કેમ?”

“કેમ જાણું? પુ બેહેરામને તાંહાં તેની સાથે રહ્યો કેની?”

“નહી સાહેબ, હું તેની સાથ નહીં રહ્યોતો?”

“તારે હું નથી માનતો. બીજા કોણ સાથ પુ રહી શકે?”

“મેંતો સાહાબ હીરાં ભર્યાના કોડડાંમાં રાત કાઢાડી.”

“આ—હા—તારે હીરાં ભર્યાની તે વખત સામેલ હતો કે? ચોરીદાર હીરાંને કેદ કર.”

અને આ હુકમ એકેકમ અમલમાં આણ્યો! દોલા એ પોતાની હીરાંને બેહેરામની આગમચ કેવી તરીકે જોઈ. દોલાની સઘલી ધાસતી પોતાની યોરત વીરી હતી અને તે ન જરે કેદ પડી તારે બેહેરામની તેણે દરકારની નહીં કીધી. તે બોલશે કે “સાહેબ, બેહેરામનો વાંક ખરો. બધું ટકર બેહેરામનું હતું. હવે મારી હીરાંને છોડો.”

“ચાલો, બેહેરામનેની પકડો. દોલા બેહેરામનો વાંક તો ખરોજ. અને હીરાંની સામેલગીરી તો તારાન કે હવાપરથી જાણાય છે. પુને કેરે છે કે રતન તરીકે તેણીએ પુને પોતાની સાથે રાખ્યો.”

દોલો ફસ્યો. તેનાથી કાંઈ વધુ બોલાયું નહીં.

૫૨૬૨૫ ૬૫ મું.

અને હવે આ સઘલા બંધવાઓની તપાસ કરવાના કામમા થણે વખત નહીં લાગે.

દોલો, ધનંતજીશાહ, દસતુર, વીહર, રૂસતમ આગે, વગેરે શખસોએ બંધવાઓની સામે શાખસી પુરી અને આવાં આખરદાર માણસોની જુવાની અવળતોં ભરોસેદાર હતી.

કેવીઓનો બચાવ કાંઈજ નહીં હતા. તેઓ પોતાના બચાવમાં માહોમાહે એકેકને ગલે પડવા લાગ્યા. હીરાંએ માકાદારને, માકાદારએ બેહેરામનો અને બેહેરામને પાછો હીરાંને વાંક કાઢાડ્યો. આ કુસંધો તેઓએ યોર પોતાને વધારે અપરાધી ઠરાવ્યા, બલકે તેઓએ લગભગ પોતપોતાના વાંક કબ્જલ કર્યા.

તેમને સજા કરવાનું કોટવાલના હાથમા નહીં હતું. કોટવાલ માતર કચેકર સાહેબને સઘલો રીપોર્ટ કરવાનો હતો, ખાટે હવે આ બંધવાઓને સજાને સાડે કચેકર સાહેબ આગળ ઉભા કરવાનું પાછી રહ્યું પુરું, કે જાંહો દોલાનું ઈઆ આ બીજા શાખસીઓનું કામ નહીં હતું.

બોલા દોલાથી મોલાપણુમા, અનજાણુપણમા કેરું સાડે થયું આપણું છે!

તેની સરખતજ ગોપા તેવી આજ સુધી હતી. હમ છા પણ તે તેનીન ખાસ પડી છે.

આખાં થોડેરને નડતું પાંપ ગોપા દોલાથી ધોવાઈ ગયું છે. આખરૂં લોકોની એક અબજતર, એક મોટી પીડા દોલાએ દઈ દર્શાવી છે.

કુમ્હી કહી સરખી રતનને પકડવા નવા સાડાં મા કાઢાઈને સુન પડ્યું, દોલાને રતનના લેખાસમા મોકલવાનું વીલરને સુન પડ્યું, તાંહાં દોલા સાથે દેખાનત બગાડવાનું હીરાંને સુન પડ્યું, અને તે ઉપરથી હીરાં સાથે કલ્લ આ કરવાને માકાદાને સુન પડ્યું, એ સરવેમા ગોપા ખુદ તનો હાથ હાથ, એ સરવેમા ગોપા ખુદરતે એકજ નેમ રાખી હોય અને તે એક કે આ નીચ પાપીઆના પાપનો ધરો શોડવો, એવું જણા બનાવે ઉપરથી ભાલમ પડે છે.

પણ તોખી દોલો આન પ્રાંત દીલથી દલગીર છે. તેનાથી જ લલુ થયું છે તે તેને જણાવું નથી. તેના મનમા એમન લાગે છે કે આને મારાથી ભુલું કામ થયું. મારી પરણી બાપડીને મારી મુરખાઈથી મેં ફસાવી. અને હવે કચેરીના હેડવા બહુમા ધનલશાહ શેડ, લુલા દસતુર વગેરે સરવે જણ દોલાને દીલાશે દેવા, તેની લુલ બતાવા, તેને સમજવામા થોડોવારના રોકાવલા છે. દોલાની આંખમાં પાંખી આવી ગયાં છે. તે ઘણા અકસોશ કરે છે કે “કાંહીને કાંહી મેં કચેરીમા જીબાનો આપી!” પોતાની બાપડીની જીદાઈના નખમ તેને જલ ર લાગે. હોય એવું દોલ દેખાડે છે.

આમાં ખરી લાગણીના કરતાં દેખાદેખીનું પરમાણુ વધારે હતું. પોતાને પરણેલો મળવાને દોલો ઘણો ખુશી હતો. પરણવામા તે મોટી આબરૂ સમજતો હતો. એક બધીનીના ધણી ધરો તે જાણે એક રાનના પાદશાહ થવા જતું તે જાણતો હતો.

એમાં તે મોટો નહી હતો. પણ વળી પોતાની બાપડીને ધણી ભલી મળતો હતો, તેમાંતો તેની લુલ જ હતી.

ભણી કે જુડી પણ બીજા પરણેલાઓ પોતાની બાપડી એને માહેલે, એટલે દોલો પણ હીરાંને માંહાંતો હતો. બીજા પરણેલાઓ, અગત કરીને શાહાનામાં અને બીજા રતાઓ માહેલા પરણેલાઓના પેચાર અને “જીદાઈનાં નખમ” વગેરેની વાત દોલાને ધણી યાદ હતો અને પોતાની ફરજમાં પણ તે એટલાજ નિસ ભરેલો હતો.

જેમ અને તેમ વધારે પેચાર દેખાડવા સાડાં દોલો એકવાર ફરી મારી બોલો તથા નેચ ભરી ભાષા બોલવા ના દેવાતાપણમા આવી ગયો અને તેનો તે દેખાવ ખરેખર બહુ રમુજ થઈ પડ્યો.

તે બોલતો કે “ઓ મારી હીરાં! મારી બાનુ ગોથ થ, (ગોસસમ) મારી બાનુ મેહેરાય (મેહેરબાન) મારી તેહે મતન તેમીનાં, હું કાંહાં ગેઈ! મારે હવે હું સુએ, કે, તારા કાન વરીક વીધાવવા નથી, તારાં નખમની જીદાઈ મારી છાતીને વીધીને થોલક ફરી નાખશે, ને શું તેમાં હું મોતી પોવથ. અરે મારી હીરાં—”

વીલરતો કાંઈજ નહી, પણ પોતાના દીકરાને મારવા કાઢાડતો હતો. તે બોલતો કે “મુવા મેંટ, મુએ મર. થોતાર બાપડીથી લાવેશો તે વળી તેનાં મોતપર મુવો મા હેતમ લઈ મેહેલો, માલ મુવા તું” ઘરે માલ, પછે. તારી વલે કેવી થાપછે તે જિજ્ઞે.

દસતુરજીએ એવી સલાહ આપી કે દોલાને ધનલ શાહ શેડે પોતાને ધર લઈ જઈને રાખવો અને તેને સમજાવીને તેની થુધ ટેકાણે લાવવો.

દોલો સેહેલથી સમજે એવો હતો, દસતુરની શલાહ મુજમ દોલાને પોતાને ધર લઈ નવા સાડાં તે શીંગળાં રીચી શોડીશો રાજ થશે.

તેણે વીલરને પણ પોતાને ધર લઈ જવાની માગણી કરી, પણ તે જુડી મામડીઅને જવાને ના પાડ્યું. તે બોલી કે “મારો જલો જીવ મારી રતનમા ભરાઈ રહેલો. તે પોરકીને હું મારણાં લોકોને બંધ કરી આવેલી તે જાળને છોડું કે નહીં?”

આ વાત સાંભળી સલાહાઓ અચરત થયા. દસતુરજીએ ઉપકો આપ્યો કે “એ રીતે તે બીચારીને કેદખાંના મા મુકીને આવવાની થું મરૂ હતી!”

“તો આ ફકતાની મોહકાનમા,” વીલર દોલાને એક છાપે મારીને બોલી “આ મુવાની શોધમા નીકેલો. એ મરે મુવો નામનો કુખાડતો.”

દસતુરજીએ વીલરને સમજાવો કે એ રીતે ગોલો દઈ ને દોલાને તે ઉઘરી બગાડશે, કેમકે દોલો ખરેખર ભણે માણ્ય છે, તે ઘણો મુધરમેલો અને ભલી સંગતમા હજ તે ઘણો મુધરમે એમ છે.

પણ વીલરના દીકરા અતીશ દરદ હતું અને તેનું કારણ જીવન હતું, તે તેના મામડીયા કાશીનની સાહાઈ ના આ રાજદોષી ભાલમ પડ્યો—“દસતુરજી બાપા, તમે નહી સમજો ને શું અમસથી રાહી ચલાવેશો? આ મારૂં મારી રતન. આ ફકતાએ મારી રતનને રોરવી મારીતો.”

“કેમ વીલર તે કેમ?”

“તો બાપા, એ ફકતા સાથે મારી રતનનું મેં નકી કરી રાખેલું હતું. કેવી મગની છોડશી? કેવા પેચારથી મેં પાલેલી! અરે તે ફકતીએ એના ઉપર કેવો પેચાર રાખેલો! અરે મુવા દોલાને ખબર પણ હતી કે જરે હોય તારે તેનું રતન સાથે કારજ થશે, હું મરું ને ખાટલે પડયો તેની અગત ને આ આંખનાં રોપાં પકાએ તેની અગાડ બે મારી મારીતાઓને પરણાવીને પછે મરશ. પણ મરેરે મુવો દગલખાન ફકતો. મારી રજ વગર મુવો પમ દાહડે એક કોકટ કુટણી સાથે પરણ્યો, તે આને મુવો એક કળત કસબજી સાથે પરણ્યો. અરે મારી રતન! હું મરે તારૂં શું થશે!”

દોલ ઉપર આ શીરોન જીબાનના ભાણજીથી અસર તો થઈ. પણ પોતાના ભોલાપણા મુજબ તેણે પૂછ્યું કે “વારૂં માવતર, તારી એવીજ મરજ હતી તો હીનાપટેલની યાં દણ સાથે હું પરણ્યો એવું સાંભળતાવારનું તું ખુશી કેમ થયેલી? ને વેહેલી વેહેલી માંહાં—” નવાવા કેમ આવેલી!

“તો દખમે ગીઆ, તેનો પદસાવાવાની પોરી હતી. મતયા દોલ હતો. તો તેનો બાપ પદસાવાવો હતો. પણ મરું

સુવા હિઆંતો એટલું જી નથી. રાંડ એટલે કપાતર, બાઈ એટલે ત્રજીર, બાપદાદા એટલે ભડ્યા, તેવા સાથે તું પરણ્યો ને બીચારી રતન બડત નેવી રતન તેને રખડાવી ! હવે તું મરે સુધે મારે પેટે પેદાની પડતો.”

ધનજીશાહ શેઠ અને બીજાઓએ હજી પોતાની સમજાવત જારી રાખી. “શેઠ મેલબા કું “બાઈ, તું ફકર ના કર, તારી ફરીયાદ અરેખરી છે, દોલાએ ખરાબ માલ મ લાવી તો ખરી, પણ ભુલ કીધી, માટે નજા સજીરી પકડ. જેમ માંદણ સાધના તેના લગન, બોટાં છે, તેમજ હીરાં સા યના તેના લગન બોટાં કરી ચકાશે, અગત કરીને જારે, બાઈ તું આમ કહેજે કે બીચારી રતન સાથે એનું કારન પારેજું હવું તારેતો પંચાતમાં કહીશું એટલે એના છુટા છેડા વધારે જલદી કરાવીશું. દોલા ! તારી ખરી બાપડી ને લાએક બાપડીતે રતનને હોવી એટલે.”

“અરેજ, એના નેવી ગરીબ, રાંડ, ને ઘેર સોલત દીકરી તો દેખાડો.” વીલરે દાહડો પુર્યો.

આટલામાં દોલો પુરતો પીગલો રહ્યો. પોતાની છેલ્લી ખુરબાઈ તેના મનમાં પુરતી રીતે ઠસી. આગલી કોઈ તકરારે તેને જે નહી કીધો, તેટલો રતનના નામે અને રતન સાધના આગલાં સાદાંના નામે તેને જે કર્યો. રતનપર તેનો ખરો પેઆર હતો, પણ હીરાં ભડચીને હાથ ફેરી જતાં તે રતનનાં પેઆરને ભુલી ગયો હતો.

હવે તે મેલબો “માંડી, અને માફ કર, દસગુરુ સાહુ અને માફ કરો, ધનજીશાહ શેઠ કાંઈ ઉપાય બતાવે. હું કચુલ કઈ કઈ કે હું ભુલ્યો. અરેરે મારી માનીતી ખસીઆઈ રતન બાહુરે કે હું તો બીજી સાથે પરણ્યો તારે તેનું દીલ ફાટી નથી. એ મારી રતન, રતનરે રતન. હીરા નામ કરતાં રતન નામ કેવું વાહાહું છે. હીરાં તો બોટાં નીકળ્યો, પણ રતન ખરું છે. મા, તું આ વાત ને બનીછે તે તેને કહીતી રખે.”

વીલર નીસોસ મુકીને બોલી કે “હવે કહ્યું ને નહી કહ્યું એ બધું સરખું.”

પણ ધનજીશાહ શેઠે કચુલાત આપી કે પંચાએતમા વગ લગાડીને દોલાના છેલાં કારનથી તેને છુટા છેડા કરાવવા અને પછે રતન સાથે તેને પરણવે.

આ કચુલાતથી વીલર ખુશી થઈ. તે પોતાને થર જેમ અને તેમ જલદી પેહોલે, અને બીચારી રતનનો જલદી છુટકો માપ, માટે શેઠે તેણીને પોતાનો ગાડી આપી, અને દોલાને પોતાની સંગાથે રાખીને જલવાઓ સીંગળાવે ર ગયા.

કુમારી કન્યા.

(ઈંગ્લેન્ડ ઉપરથી.)

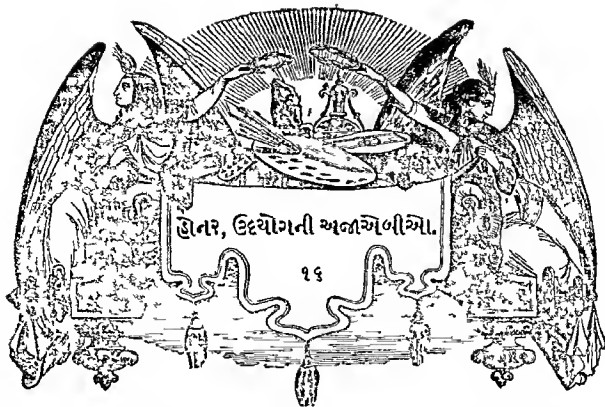
આ હા ! કમલકંઠ, શુભામી માલ, આસમાની આંખો, સોનેરી વાલ, તેની ઝીણી લટ કેવી લટકી રહીછે, તે કેવી અંદ ગતીથી નાખી રેહછે ! એટલે કેવો ગેલ ! તે પર કુરપાણુ કુદરતનું કેવું તેજ ! કેવી ગરીબડી અને સુખી વંતી આકેશ્તી ! તેના નીરદેશ પોશાક તેની સુંદરતાને વધારે

શોભાપમાન કરેછે. તેણીનાં કોઈ એકાંત સપદે નનમ પાંચે લી હાથ છે. તેણીને શેહેરોના મેલ કે તપાંની વડાઈના બોટા દમામનો ડાગ લાગ્યો નથી. તે પોતાનું ઘર તે કન્યા સા મન છે. બીજી કોઈ કન્યાની તેને પરવા નથી. જે કોઈ ની નજરે તે પડતી હશે, તેઓ ખરેખર ભાગપચાલી, મકે તેણીનાં માબાપને એકાંત વાસ ગમેછે. તેણીના પુત્ર સહવાસ કુદરત છે. કુદરતનો ખુબસુરત ભાગ તે તો ની પરીતીનું પાતર. કારણ કે કંતો કાંતીને માહેછે. તે લે ઉપર છવ દેછે. શુંદર શુભામ તે તેની શખી અને રેક જાતની રંગમેરંગી ઈંગલેન્ડની શુભતાન નમીનની રંગતી કલીઓ તે તેની રમતીયાલ બેઠેનપણીઓ. એ એની શુભજન સહીઓમાંથી એક વધારે વહાલીને તે તાનાં નાદર અંગે લગાડેછે, તે એને જાણે બીજાઓ કુલાઈને મરજી પાંચે છે; તોપણ કન્યાની છાતીએ વલગે કુલ જાણે પોતાની સખીની પરીતીની ઉંઠમાં રહ્યાથી વલગ રેહછે. તેણીની મજતાણુ બેઠક એક શોભાપમાન : ડની તલે હાથેછે તેથી જાણે તેણીનાં શીરપ નવી ખુબસુતાનો વરસાદ વરસે છે. શાંત સરસડી રમનાની આંખો બેડી બેડી કુશાના જેવા શુંદર વીચારોમાં તે પડેછે, તે સાથે તેણીનાં હૃદયપર જે પવનની બેઠકી વાય છે, તેના : હું મકે તેણીનું હૃદય પાપ છે. પાપ તે શું તે તે જાણ : બની, અને એટલા માટે કરતીએ નથી, આ જગત અનુભવની અસર તલે આવેલી નહી, તેથી તે સુખી સુખ હાથે, અને જેઓ સુખી તેઓ નેક સમજવાં.

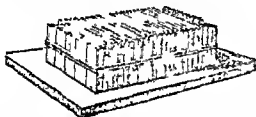
વહાલ, મજતા, પયાર, એ એનામાં અજના જેવાં કે તે અજનાનો ઉપયોગ તે ભર છુટથી કરેછે. પણ હાલ તે અજનાનું વેચાનન પુરતું પડેછે; પણ એક દાહડો કે વે આવે, અને તે ઠાંકણસર આવવશે; તે પરસે તે ઈંગ્લેન્ડ વચરે પોતાનાં દીલની શોલત તમામ અખરોશ કશે. તપાલગીતો દીકરી પરમાણુ તથા બેઠેન પરમાણુ તે તાના જે માહુ તે અચવાને આણું પાણું મેતી નથી.

રેક સવારે અને સંજે તે પોતાનાં માત પીતાને પોતા પવીતર અને નીરદેશ અચથી દેવાને આપેછે. તેમજ વગ પોતાના બાઈ નીશાલેથી કે કાનેથી ઘેર આવેછે, તથા પોતાની મધુ માયા જેમની તેમ રહી છે, તેની ખાતરી કર આપવાને તેને બોડી દેછે. વલો વારવાર તે પોતાની બેના સાથે મહાઅતમાં વીલવાપલી જિવામાં આવે છે. એ ને હાથ બીજીની કંઠર ઉપર, અને એકેકનું ગલું અંગે એકેકની છાતી એકેક ઉપર એવી રીતે વલગેછો બાઈ ખુબસુતાની નહી છુટે એવી ગાંઠ દેખાયછે. નહી અંખાઈ, નહી દોઝો, નહી વડવાટ. શુભલાલાના કુશોમાં કે હું હાથે, કે તેઓનાંમાં હાથ ! વલો, તે જાનવરોપર પડેલ રાખેછે. તેણીના સાથ સાંભલી ગમે એવું સરસ અવાજ હશે તે પડતું નાખી કુકડાંઓ તેણીની આગલ દો. થાં જાપછે; નાના કુતરા ભસતા બંધ પડેછે; અને ગાય ખરાં હુરખમાં આવેછે. એકુ મોકલોઈ તો તેણીની પાછલ હાથે કાપતું રેહછે. એઓ અસર પરસ જ્યારે વહાલ બતાવે છે, ત્યારેતો જાણે સમયગ પાછો આવવશે, અને કન્યામાંથી કુદરતપણું ફર થયું, એવું લાગેછે.

(સંપૂર્ણ.)

છાપાની વે'હે'ચણી, ગોઠવણી, ઈતીઆદી

વાચનારી બાનુઓ, ઉપલું ચીતર જીવે તમા તમે ને થુ દેખાયછે ? તે એક આખા કકડા નેપુ લાગેછે તે એક મોટા લાથા અથવા નથાને ઉભો દ્રીષી હાય એવુ લા ગેછે અલખતત એ છાપવાના ડીખાના એક લાથો છે પણ થુ એ આપુ' એકજ ડીહુ છે ? તેની ઉપર છ છા છા હરફો કોતરેલા લાગેછે, તે હરફોના જુદા જુદા બોલો થયલાછે, અને તે બોલોની શીધી અને સફાઈદાર લી ટીઓ કીરેલીછે, તે થુ સઘલી એકજ ડીખા ઉપર છે ? નહીં એ આપો નથો નાહના નાહના એકેક છાપાને ગોઠવીને બનાવેલોછે

અને એ કેવો વીચીતર દેખાવ લાગેછે ! કાગજ ઉપર આપણુ ને કાઈ લખીએ તથા વાચીએ છઈએ તે હીઆ સીસા ઉપર લખેલુ મોઢુંએ છઈએ અને વાચાએ છઈએ આ છાપાએનો નથો તે ઉપરના શબ્દો અને વાકીઅઓ સાથે થુ' માણુશના ઉદયોગનો એક નાદર નરુણો નથી ?

એ ઉપરથી હવે આપણુ ડીખા ગોઠવવાના ઉદયોગની અભિજ્ઞાનીઓ ઉપર આવીએ છઈએ તે અભિજ્ઞાનીઓ ઘણી અને તરેહવાર છે ડીખા ગોઠવવાનું કામ મોટું અને મુશકેલ પણ ઘણુ સંભાલવું અને થુ દર છે મુશકેલ તે માતર આપણુ નવાઓને ખનસે છે ડીખા ગોઠવનાર ને થોતાને ખનસેતો તે ઘણું સેહેલ છે

છાપો શોધી કાઢાડયો અને બનાવયો તો ખરો પણ તે માતર એક ઇચના આકાશ ભાગ નેટલો બારીક સીસા નો કકડોછે, જેને ખથાસે ચોક્કસ હરફ કોતરેલોછે. એ બારીક છા યાત્રાથી તાવના તાવ, વરતમાન પતરના વરતમાન પતરને, ચોપડીની ચોપડીઓ છપાનું કેમ ?

હજાર પાનાની એ કુટ નેવડી મોટી એક ચોપડી લે આ તેમા પેટલેથી છેને સુધી કરોડોઅથ છાપાઓ તરેહ તરેહવાર રચનાથી ખીચોખીચ સીંચેલા છે પણ તેની સાથે છાપાનું અસલ કદ વીચારો તે એકેક છાણા છાપાને એકેકની પાસે પાસે ગોઠવીને આ મોટો મોઢો બનાવોછે

કડીઓ એકેક ઇતરડાને એકેક ઉપર ગોઠવીને મોટા મેહલો, મોટા કોટ, મોટી દેવાનો બાધી આપેછે કાપડીઓ વખારા કપડાની એકેક ગાસડીની થરી ફરેછે તો તે છેક છાપાને લાગેછે એવુજ માહાભારત કામ ડીખા ગોઠવનારનું છે તે એકેક છાપા છાપાને પાસે પાસે સુકીને મોટું પ્રસતક બનાવેછે

બલકે છાપા ગોઠવનારનું કામ ઉપલાથાને વધારે માહાભારત છે છાપાએ ડુનીઆને સુધારી નાખીને આબાદ કરી મેળીછે, તારે તે સુધારામા છાપા ગોઠવનારનો ભાગ તમે કેટલો ગણ્યો ? યુરોપના કોઈક નામીયા શાહાજદાઓ વટીક એ હોનાર ઉપર ભાવ રાખેછે એવુ આપણુ સામળી એ છઈએ તેમા નવાઈ થુ ?

ડીખા ગોઠવનારનો ધ ધો આવી માનની નજરે જોતા માન ભરેલોછે, અને તોપણ પેચમારી મેહુનીઓ, એ ધ ધ દારીઓના નેટલો ગરીબ અને લાચાર વરગ બીએ કોઈજ મળી આવશે ડીખા ગોઠવનારાએનો પગાર અતી ઘણો નાહાનો છે ઇ ગલંડા, હીંદુસ્તાનમા, ઇઆં બહુ મોઢુંએ તાહા તેઓ ગરીબી અવસથામા લાલમ પડેછે.

આ વીચારો આપતાં અસલ બાબતથી લગાર વેગલું નવાય છે, મારે હવે આ ડીમાં ગોઠવવાના કારણેની પરચુટલુ વ્યવસ્થાઓ ઉપર પાછા આવ્યાં, તેની પેઠેલાં ડીમાં ગોઠવવાં એટલે શું તે વધારે સમજ પાડવા સાથે કુકમા કહી નહાયું.

છના છના છાપાઓને બનાવવા પછે તેમને રાખવાના માયરાને "ફરેમ" કહે છે. તે એક લખવાની "ડે સક" જેવા ઢોલવાદાર, લાકડાંના ઉંચા માયરો છે. તેમાં બે મોઢાં ચોકડાં ગોઠવેલાં હોય છે, જે એકેક ચોકડાંને "કે સ" કહે છે. જુદી જુદી જાતના છાપાઓ (ફોંટ)ના જુદા જુદા કેસ હોય છે. ઘણા વપરાતા છાપાઓના ઘણા કેસ હોય છે, બીજા છાપાઓના થોડા હોય છે.

આ એકેક કેસમાં નાહાની મોઢાં ખાનાંઓ કરેલાં હોય છે, અને એકેક ખાનામાં એકેક અખશરના છાપા ના બે છે. જે અખશર ઘણા વપરાતા હોય તેમનાં ખાનાં મોઢાં હોય છે, કે તેમાં ઘણા છાપા સમાય. તેમજ જે અખશર ઘડી ઘડી લેવા પડેના હોય તેમના ખાનાં વધારે વ્યાગ હોય છે, કે ડીમાં ગોઠવનારને ઘડી ઘડી હાથ લાંબા કરે નહીં પડે.

આ કેસની વ્યાગળ ડીમાં ગોઠવનાર બેસે છે અથવા ઉભા રહે છે. જે કાંઈ છાપવાનું હોય અથવા જે ડીમાંમાં ગોઠવવાનું હોય તેનું કાગળ તે પોતાની પાસે રાખે છે. પોતાના હાથમાં તે પીતલની નાહાની પલ લાંબી લાંબી જે પુલું કાંઈ રાખે છે, જેને "સ્ટીક" કહે છે. આ સ્ટીક એ વી હોય છે કે તેના વચ્ચેના પદ્ધતિને ઈસક્રાફ વડે ખીસાડી વચ્ચેની જગા નાહાની મોઢી કરી શકાય છે.

આ સ્ટીકમાં છાપા ગોઠવનાર છાપા ગોઠવે છે. તેની મતલબ એટલીજ કે કકડે કકડે કામ થાય. એક ચોપડી ના આખા સફા જેટલા છાપા કાંઈ હાથમાં સમાય નહીં, ઈઆ શીશુ એટલું ભારી છે કે એટલાબધા છાપા હાથમાં ધરી પણ શકાય નહીં. ચોક્કસ સફાઓના બે ફરેમ બને છે, તારે તે એટલા ભારી થાય છે કે વાંચનારી બાનુઓ, તમારા નાજુક હાથે ઉચકાય નહીં. તે ઉચકવા મારે ઘોટી મજુરોનું છાપાખાનાંઓમાં કામ પડે છે.

મારે સ્ટીકથી ક્રીને છાપા ગોઠવવાનું કામ કકડે કકડે બને છે. ગોઠવનાર પોતાની વ્યાગળનાં લખેલાં કાગળમાં જોતો જાય છે અને એકેક છાપા ગોઠવતો જાય છે. પીતલની એક પટ્ટી જેને "ટ્રલ" કહે છે, તે પટ્ટીને પેઢેલાં મુક્રી તેની બાજુએ છાપા ગોઠવવાથી સઘલા સરખી લીટીમાં આ વે છે. એક લીટી પુરી થઈ કે યહવારેથી ટ્રલ કાઢાડી વળી વ્યાગળ મુક્રી અને તેની પાસે છાપા ગોઠવે છે.

જાને કે લખેલી "કાપી" માં "સીઓથ ચોપાનીઈ" એટલા બોલ આવવા, તે ગોઠવનાર પેઢેલાં સના ખાનામાં થી તે છાપા લઈ સ્ટીકમાં ગોઠવે છે; પછી તે ના છાપે તેના ખાનામાંથી લઈ જ ની પાસે મુક્રી, એટલે જી થાય છે; પછી તેના ખાનામાંથી બે તથા ના ખાનામાંથી ના મુક્રી એટલે બે વંચાય છે. સીઓ થઈ, પછે તેની પાસે થ ના છાપ મુક્રવાથી સીઓ થાય છે.

એન રીતે ચોપાનીઈ બોલ પણ એકેક છુટા છાપાએ ગોઠવે છે. પણ હવે એક ખાંચી રહે છે. આ સઘલા છા

પાઓને ગોઠવી જતાં "સીઓથ ચોપાનીઈ" એ રીતે બધા અખશરો મળી ગયા. સી યોથ અને ચોપાનીઈ એ તરજુડે બોલો છુટા ગોઠવાય તારે બરાબર કહેવાય. એટલા મારે બોલોની વચ્ચે નાહાની નાહાની સીસાંની ડગરી એ મુક્રી, કે જેને "રુપેસ" કહે છે અને વચ્ચેના ગાંભો મોઢા રાખવા હોય તે મોઢી ડગરી મુક્રી જેને "કુઆડરંટ" કહે છે.

આ પરમાણુ બોલ ઉપર બોલ અને લીટી ઉપર લીટીઓ ગોઠવીને બેરે આખી સ્ટીક બરાબર છે, તારે તેને બીજે કંઠાણે ખાલી કરે છે. એ બેરેલું ખાલી કરવા મારે પતરાંના અથવા લાકડાંના ચોકડાં હોય છે જેને "ગયાલી" કહે છે. ગયાલી ઉપર સ્ટીકની સ્ટીક ખાલી કીધા પછે, સઘણું બરાબરું છાપીને તપાસી જાય છે, અને જે કાંઈ ભૂલો માલમ પડે તે સુધારવા પછે, તે સઘણાંના છુટા છુટા સફાં બનાવી તેને છાપા પતર ઉપર છાપવા નાખે છે.

આટલું કામ ડીમાં ગોઠવનારનું છે. એ કામ પેઢેલા બેખાવે વીચીતર અને વ્યવસ્થા એવું લાગે છે. પેઢેલા બેખાવે તેમાં ઘણી મેહેનત, હીકમત અને સંભાલના અપ લાગે છે. પણ વાંચનારી બાનુઓ આ ઉદ્યોગમાં ઘણી વધારે વ્યવસ્થાઓ છે, જે બારીકીથી તપાસ કરતાં જાલમ પડે છે.

ડીમાં ગોઠવનાર કાગળ ઉપર વાંચીને ડીમાં ગોઠવે છે, એટલે તે ઘણી અખશરોને ઉકલાવાના ઘણા હોસીઆર હોતો જોઈએ, તેની વ્યાગળ રહેવાર લખનારાઓના તરજુવાર અખશરો આવે છે, જે વાંચીને તે પરમાણુ ડીમાં ગોઠવવાં પડે છે. કોઈવાર ગોઠવનાર વ્યાગળ મોતીના દાના જેવા સોજા અને શુદ્ધ અખશર આવે છે, તારે છાપા ગોઠવતાં લખેલા અખશરોને ઉકલાવાની મેહેનત અથવાથી ડીમાં ગોઠવનાર પુરા થાય છે અને સેહેલાઈથી કામ કરે છે.

પણ આવી સેહેલાઈ તેને સદા મળતી નથી. જાહેર લખનારાઓ, અધ્યાપતીઓ, ગરખ કરતાઓ, વગેરેને ઘણું લખવાનું અને વળી નલદી લખવાનું એટલે તેઓ મેહેતાઓની ખીસાલે ફેરવી ફેરવીને સંભાલથી લખતા નથી. તેઓ જેનું તેનું ચીતરી કાઢે છે અને વળી તેઓ ફરીથી નકલ કરવા બેસતા નથી, એટલે પુરાકલ મેહેરમુક્ર, કે કછાક કરીને ડીમાં ગોઠવનારના હાથમાં આવે છે.

એવું કહેવાય છે કે જે સરસ લખનાર હોય છે તે સરસ મેહેતા નહીં હોય. નામીઆ લખનારાઓ વીચે આપણું સંભાળીએ છે કે ઘણું કરીને તેમના અખશર બરાબર હોય છે. માહાકવી શેક્સપીયરના અખશર એવા હતા કે તે અખશર કરતાં કાંઈ એક અથવા ચીતરામજી વધારે લાગે છે. અતરે મરનાર ડાકટર બીલિસ્ટના અખશર એવા હતા કે તેના એક કવારક સીવાએ બીજા કોઈથી વંચાય નહીં.

આ પરમાણુ ડીમાં ગોઠવનારાઓ વ્યાગળ મોઢા મોઢા લખનારાઓના અખશર આવી જાય છે. મોઢા લખનારાઓના અખશર અને વધાણ અને ટપાક પ તેઓ જોળાયે છે, એ તેઓને કેટલીકવાર મગર રીનું કારણ થઈ પડે છે. પણ તે સઘણું પીછાણવાની પુરાવા લી કરતાં તેમને ઉકલાવાના કંઠાએ વધારે મોઢા છે. કે

લાક લખનારાઓની સાથે આદતન પડી ગયલી હોય છે કે કા ગમની ઉપર કાંઈપણ કાંઈ પુછ્યાં તાંહીને લખે છે અને લી ડીઓની અંદર લીટીઓ ઘુસાડી મેળે છે.

અખશરો ઉલ્લાવવા ઉપરાંત વળી, એક સારા ડીમાં ગોઠવનારને લખનારાઓની તરેહવાર લુલભાલો સુધારવા તું કાંમ બજાવવું પડે છે. ઘણા લખનારાઓ લખતી વેળા સરસાર લખ્યા જાય છે, ટાપો ઈયા પાંઈ ટો મુકવાને ઘણા બેદકાર હોય છે. તે સંઘલી ખુટ પુરવાનું ડીમાં ગોઠવનારને માંયે આવી પડે છે.

ગુનરાતી ડીમાં ગોઠવનારને વલી દંતો અને રાહ હરફોની લુલ સુધારવાનું પણ કાંમ બજાવવું પડે છે. આ પછી ઘણાક પારસી લખનારાઓ શુષ અખશરો લખવામાં ઘણાન કાયા છે. તેઓ ૨ ને બદલે ત અને ૩ ને બદલે ૬ એવી લુલ એટલીતો કરે છે, કે કોઈવાર તેમનું લખાણ હસ વાં સરખું હોય છે. જેમકે "દાદાભાઈ દીનશાહ ગોંધી" ને બદલે "ડાડાભાઈ ડીનશાહ ઘાંડી." આવા લખનારાઓ છાપામાં અમર સારો દેખાવ કરતા હોય તો છાપાખાતાવા લા અને ડીમાં ગોઠવનારને તેઓ આભારી છે.

ડીમાં ગોઠવનારની બીજી કારોગીરી તેની અડધા છે. તેની સામેના કેસમાં ૫૦ ખાંતા હોય, અને દરએકમાં મળીને ૫૦ જુદા-જુદા છાપા હોય, તોય પણ ડીમાં ગોઠવતી વેળા તેને દરએક છાપા શોધવા નવો પડતો નથી. જે એ કેકે છાપાનું ખાંતું તેને શોધવું પડે તો અડધી કામ થાય નહીં, પણ તેનો હાથ આમાદ તેજ છાપાના ખાંતા ઉપર જાય છે !

વધારે અભ્યંબે નેવું એ છે કે તે છાપાના ખાંતા તરફ અથવા છાપા તરફ જોતાં નથી ! જેમ "પીઆના ફોરટ" વગાડનાર માતર વાજની એપડી તરફ જોયા કરે છે, અને તેના હાથ ને આવી દાખવાની હોય તેનીજ ઉપર પડે છે, તેમ ડીમાં ગોઠવનાર માતર કાગળ તરફ જોયા કરે છે અને તેના હાથ નહીં જોઈએ તાંહીં માલયા કરે છે !

છેલી અભ્યંબી એ છે કે ડીમાં ગોઠવનાર ને છાપા ગોઠવે છે તે છાપાં વાંચીને ગોઠવતો નથી. તેના હાથ બરાબર ખાંતાના ગોળા, એટલે તે નિશ્ચિતજ છાપા હોવા જોઈએ. પણ વળી તે નહીં જોવા છતાં છાપા આડો કે અવલો ગોઠવતો નથી ! એના કૃત તેના આંગળાં તેને મદદ કરે છે. આંગળા અંકમાં સમજાવણે કે દરએક છાપાની સંવલી આજુએ એક નાહાનો કાપો હોય છે. ડીમાં ગોઠવનાર છાપા ઉંચકતાં આંગળાંએ કરીને તે કાપો તપાસે છે અને આ ગળી આજુએ તે કાપ આપે એમ છાપ ગોઠવે એટલે તે સંવલોન મેસે છે !

વળી ડીમાં ગોઠવનારને એક બીજી સંભાવ એ લેવી પડે છે કે દરએક મેલની વચ ને ખાલી નગા નિહ્યે તે કે કોઈ દેકાણે થોડી અને-કોઈ દેકાણે વધતી એમ રહેશે નહીં પણ દરએક મેલ વચે સરખી આવે અને જરૂર લીટીની આખરીએ મેલ તુટી જતો હોય તારે મેલોની વચે ખાલી નગા એવીજ સંખી રીતે વધારી ઈયા થકાડીને તે મેલ તું ભાગવું અટકાવવું. ઉલ્લેખ એવો સંપૂર્ણ છે કે છાપા ગોઠવનાર નવા એક ઉલ્લેખી જરૂર કેટલીબધી ચોકાસી માંગે !

પણ હજી તેની મેહેનત પુરી પડી નથી ! પેલી ડીમાં (સ્ટીક) બરાઈ એટલે તેને પેલાં ચોકાં (ગિયાઓ) ઉપર ખાળી કરવાનું કામ હવે આપણું. તે કેમ કરવું ! એ કેક છાપો ઉંચકીને પાછો ગેયાઓપર ગોઠવવામાં આવતો નથી. સ્ટીકમાંના સંઘલો નવા એકેકે ઉંચકવામાં આવે છે, એ નથાને અંગોડા તથા પેટમાં આંગળાનાં ખાંચા વચે કેકવીને અખર ઉંચકે છે અને એ રીતે એકની ઉપર એક ચોર કરી ગોઠવેલા છાપાઓની તજલીક ઠા ફીટ નેટલી ઉંચી દેવાલને ડીમાં ગોઠવનારાઓ હાથમાં ઉંચકે છે !

છાપા એવા એકસરખા હોય છે અને તેમની ચોર એવી એકસરખી થાય છે, કે જે તેમની એક હારને આડી ઉંચકી હોય તો, તેની ઉપર બીજી સંઘલી હારની હાર એકસરખી અંધર રહે છે. આવા મોટા લઘો ઉંચકેલા ખરેખર સીસાંની એક નાહાની દેવાલને ઉંચકી હોય તેમજ લાગે છે !

પણ વળી આમ છાપાઓની ચોરને ઉંચકતાં, જરા આંગળાં આડાં કીધાથી અથવા હાથ રીસા રાખવાથી અથવા બીજી તરેહવાર ગફતથી એ આંગળાં ઉપર ઉંચકેલી સીસાંની દેવાલ આમકો લાગાથી તુટી પડે છે તારે ડીમાં ગોઠવનારની નાઉએલીનું તે એક નમરું કારણ થઈ પડે છે. કેટલી મેહેનતથી ગોઠવેલા નવા આખના એક પણ કારમાં ભાગીને ખુરશો થઈ જાય છે, તારે કેટલીબધી મેહેનત અંકારત જાય !

આ ખુરશો નામન લાગુ પડતું છે. તેને ઈંગરેજ માં "યર્" (યુરમો) કહે છે. યર્માં નેવું ઈસકુ હોય છે, તેણે ઈસકુ આ ખુરશમાં થાય છે ! ડીમાં ગોઠવનારની મેહેનત હવે બમણી વધે છે—એકતો આ છુડા પડેલા છાપાના દગલામાંથી દરએક છાપાને તેના ખાંતામાં પાછો નાખવા તું કાંમ તેને માથે આવી પડે છે, અને યર્ છે તે સંઘલું પાછું બીજવાર ગોઠવવાનું કાંમ બજાવવું પડે છે !

હવે છાપા ગોઠવી રહેવા બાદ લુલભાલ નવા માટે એક કાગળ ઉપર તપાસવા કાનિ સંઘલું છાપી કાઢે છે, તેને "યર્ડ" કહે છે. આ યર્ડમાં ડીમાં ગોઠવનારની મેહેનત વળી નવેસરથી વધે છે. થોડી કે ઘણી લુલોતો છે ને છેન, એકને બદલે બીજી અખશર ઘુસી ગયેલા, કોઈ મેલન ગેય થયેલા, કોઈ લીટીન મેલવાયેલી, લીટીના શબ્દો ઉપર તરે થઈ ગયેલા, ઈતીઆદી, ઈતીઆદી !

આ સંઘલી લુલોને સુધારવા ઉપર ડીમાં ગોઠવનાર મેસે છે અને જરૂર અસલ લખનાર પોતાનું લખણું ઘણું બદલી આપે છે, (અને બીઆરા "કમપાલર" ને માંમાં ભાએજે કેટલાક લખનારાઓને તો એવી આદતન હોય છે !) તારે ડીમાં ગોઠવનારની મેહેનત ગોપા સંઘલું નવેસરથી ગોઠવી નવાનાં નેટલીન વધે છે !

લખનારે લખવાનાં કાંદામાં આવી એક મેલ નવા વધારે. તેને તે મેલ લખવાની મેહેનત કાંઈન નથી. પણ છાપાની તેને લીટીમાં તે મેલ સમાય કેમ ? આવે વખતે કોઈવાર એટલી મેહેનત પડે છે કે તે મેલ સમાવા સાડું તે લીટીમાંના એક મેલ કાઢાડી બીજી લીટીમાં લઈ નવો, બીજો એક મેલ તરીકેના, તરીકેના ચોપીમાં અને એ રીતે હેઠલ ૧૦૦ લીટીઓ હોવાના કૃત એક મે નવા મેલને ખાતર તે ૧૦૦ લીટીઓ સુધી ફેરફાર કરવો પડે છે !

એ રીતે ડીમાં ગોઠવવાનું કામ થાય છે. તે પહેલાં સેટલ લાગે છે, પણ તેના કેટલીકથી સંભાવ, હોશીઆરી મેટ્રનત અને વળી જોખાયું ! અને તોપણ માહુવેરાથી ડીમાં ગોઠવનારો કેટલીકથી ઝડપથી એ સમથું કામ કરી આપે છે ! ઈંગ્લંડના મોડી રાતના બે વાગા સુધી પા રલાંમેટના ભાગણ થાય છે અને સહવારના ૪ વાગે નીકલે સ પેપર છાપાય તેના તે ભાગણ આવેલું જ છે !!

હીમાં પણ ઘણીન ઝડપથી કામ ચાલે છે. પારસીઓ ની ડુંગરવાડીને લગતો મોટો મુકદ્દમા ન હોખાન ચાલે છે હતા, તેના દરરોજના હુલાલો એટલા લાંબા છપાયા છે કે વાંચનાર થાકે છે. પણ તારે એ એકેકે ડીમાં ગોઠવીને આખો હવાલ બતાવનારાઓને શું નેહનત પડી હશે ! ખરેખર ડીમાં ગોઠવવાં એ પણ એક તારીફવાએક ઉદ્યોગ છે.

ઉપલી ને સઘળી મુશકેલા અને નાઉમેદીઓ વરણ વીછે, તે સઘળી નવા અથવા કાચા “કમપાલટરો” ની છે. બીમારા શીખાઉઓને હાથે ઈસ્ટ અને પાંચ ધણું થાય છે; ભુલો ઘણી થાય છે; કામ ધીસુ થાય છે; ઈત્યાદી. પણ હોશી પાર ડીમાં ગોઠવનારો અપાઠાની સાથે, જાણી ભલ મુક વગર, અથવા ભાંભરેડ કીધા વગર સઘણું ગોઠવે છે, અને તેવા ડીમાં ગોઠવનારા હાલ તેને ઉપલી કડા કડીમાં અને ધરાકાશના કામ બની શકે છે !

છાપી કાઢવા પછે જારે તે ગોઠવેલાં ડીમાંનો ન્યો ન કામો થયો એટલે તેનાના સઘલા છાપાઓને છોડી નાખવા અથવા વીંખરી નાખવા ઈમાંને દર એકેકે છુટા છાપાને તે ના તેના ખાનામાં વેંહેંની નાખવાનું કામ થાય છે. એ પણ ડીમાં ગોઠવનારનું કામ છે. એ કામ ગલીચ છે, પછુ શું દર અને વીધીતર છે.

છાપાઓ ઉપરની શાહી વગેરે કાલી નાખવા સાજું તે મને થાયલા એટલે તેમને પાછા છોડીને વેંહેંની નાખતી વેળા હાથ ધણુ ખરડાય છે. પણ ઉદયોગનું કામજ આવેલું છે. ને લોકો ઈસકી ને તરીનતરાક રહેવા ખાજે, અથવા ન્યો અલગાને અતરગ કરવા ખાજે તેઓ કદી મેહેનતુ અને ઉદયોગી થઈ શકેન નહી. પારસીઓના એવી ખોટી મુગ અને ખાલી પતરાણ ઘણી વધી છે પણ અમુસાસ ! કે તે તેમની ખરાબીની નીશાણો છે !

ડીમાં ગોઠવનાર પોતાનાં પહેલાં આંગણ તથા અંગો ઠા વેળી પાછી સીસાંના છાપાઓની એક નાહાની ને વી દેવાલને ઉચકે છે અને પછે કેસ આગળ નઈ છાપાની લીટીની લીટી બીજા હાથમાં ઉચકી તેને વાંચતો જાય છે તથા તે મુજબ દરએકે છાપાને તેના ખાનામાં ઝડપથી નાખતો જાય છે, તારે તે છાપા ટપોટપ કેસ ઉપર ઉડતા ખાનામાં નઈ પડે, તે કાંઈ સીસાંના વરસાદ નેતુ લાગે છે, કે હાલે કે એક સારો કમપાલટર એક દાહાડામાં ૫૦૦૦૦ (પચાસ હજાર) છાપા છોડે છે !!

છાપા ગોઠવવામાં સાંચો કાંમ લાગી શકે કે નહીં ? આ સવાલ ઉપર ઘણું થેઆન આપવામાં આવ્યું છે અને તેમાં ઘણા રચુલ તથા નવાઈ નવા સાંચાઓ શોધી કાઢ્યાં વામાં આવ્યા છે. તોપણ હવે કોઈ સાંચો પુરતો વપરાસ માં આવશે નથી. સાદી નમરે આપણને બાજે છે કે કામ

જ વાંચુનું અને છાપો ખરાબર મુંદીને ગોઠવવો એ માણુ શની આપ્ય અને અમકલનું કામ છે, તે સાંચાથી કેમ બને ?

પણ એવા સાંચાઓની ઘોડીક નોખ હીમાં લઈશું. ગોઠવેલાં ડીમાંના એક ન્યાને ઉચકવા આગમ તેની આ સપાસ બાંધવાની મુતલકીને બદલે ચપટ થેસતી લોગંની ફરેજો મેલજઅમર દેશ મથે બનાવો છે, એવી નાહાની શોધો ને આપણુ હીમાં સઘળી પડતી મેળીશું.

આસરે વીસ વરસની વાત ઉપર સાંચાની ખારકતે ડીમાં ગોઠવવાની કળા શોધી કાઢાડવાના એ કારીગરોએ ધણી હરીફાઈ ચલાવી હતી. તેઓએ એ સાંચા શોધી કાઢાડ્યા હતા અને તે ઉપર છાપગરોનું થેઆન ઘણું ખેંચાતું હતું. બેહુ સાંચા ઘણી હીકમત, ભરેલા અને તાજુબ જેવા હતા.

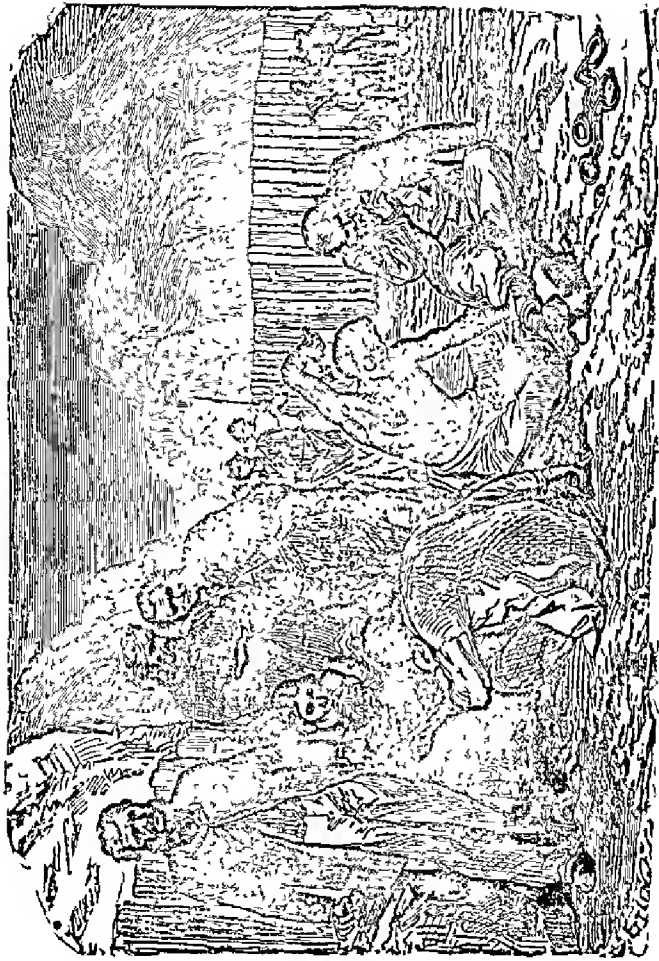
આ બેહુ સાંચાના પીઆંનાકારક નેતુ ચાવી દાખવાનું એક પાર્ટીઈ હતું, અને કેસખાના દરએકે છાપાના એકેકે ખાનાના સંબંધમાં એકેકે ચાવી તે પાર્ટીમાં સાથ ને રહેલી હતી. એક સાંચાના ડીમાં ગોઠવતી વેળા “કમપાલટર” જુદા જુદા છાપાના ખાનામાં હાથ લાંબો કરીને છાપો કાઢાડવાની નજર નહી હતી, પણ તે છાપાની ચાવી દાખી એટલે તે ખાનામાંથી છાપો નીકલી આવતો અને કમપાલટર તેને ખાતર પોતાની રટીકમાં ગોઠવતો હતો !

બીજા સાંચાના એથી પણ વધારે કળા લગાડેલી હતી. તેના છાપા સરી આવીને એક પટા ઉપર પોતાની “મેજીન ગોઠવાતા અને એક લીટી પુરી થઈ કે એક થંટ વાગતો, જેથી “કમપાલટર” તરત તે લીટીને ઉચકી લેતો અને તાંહાં બીજા લીટી ગોઠવાતી. પહેલો સાંચો ખાતર ડીમાં ગોઠવનારને કામને હતા, પણ છેલો તે તેમજ ડીમાં છોડી નાખવામાં પણ કામને હતા. ને રસતે છાપા પોતપોતાના ખાનામાંથી આવીને ગોઠવાતા હતા, તેમ રસતે વળી તે પાછા વેંહેંચાઈ નતા હતા !!

ઉપલા સાંચાઓથી પહેલાં મોટી સગવડ અને સુધારો થવાની આશા રાખવામાં આવતી હતી, પણ તે આશા પાર પડી નથી. ને સાંચો માણુશની મેટ્રનત અચાલે તોજ તેના ઉડાવ થાપ, પણ આ સાંચાના તેમ નહી હતા. તેથી કાંઈ છાપાખાંનાવાળાના મજુરોની શંખ્યા ઘટી નહી. એ સાંચાપરથી માણુશ નિર્હતાં હતાં અને ડીમાં પોતાની મેજે ગોઠવાય ઈમાં હુટે, તોપણ બીજા મેટ્રનત જમનીતેમ રહી, એટલે ઉપલી અગવડ જાણ નહી થઈ.

બીજે એક ઘણો ગુચવણ ભરેલો પણ નાદર કારીગરી નો સાંચો ડેનખારક દેશ મથે શોધી કાઢાડવામાં આવશે હતા, તેના ડીમાં ગોઠવનારની રટીકની નજર નહી હતી એ રહુન નહી, પણ ડીમાંથી રાખવા ખારે લાકડાંના કેસ તથા તેનાના કુડીમથે ખાનાઓની પણ નજર નહી હતી. આ સાંચાથી ગોઠવેલાં ડીમાં છોડાવીને સાંચાખાન પોતપોતાની નજીએ એકકાં થતાં અને એ સાંચાખાંઓન વળી તે ડીમાં પાછાં પોતાની મેજે બાહર નીકલીને ગોઠવાતાં હતાં !!

એકની ઉપર એક એમ બે ગોલ પીંજાં બનાવવાં અને તે દરએકે ગોલનેગોલ જુદા કરી શકવું હતું. ઉપરના પીંજાના પીતલના સલીઆઓની વચેથી મુકો ભરી છાપા અંદર મોકલતાં, તેઓ બેહુ પીંજાંની વચેની પડેટ ઉપર

શ્રીભગવાદના સુરોચીન્મય અધવાચન

હલી પડતા હતા. તે પહેલે ઉપર જોડલા ટાઇપ તેહણં છીંદે
રો પાડેલાં હતાં, અને દરએક છાપો પોતાનાં છીંદરમાંથી
પસાર થાય એવી રીતે ખાસ ખાંચાના બનાવેલા હોવાથી,
પીંજરાને ફેરવતાં જુદાં જુદાં છાપાઓ પોતપોતાના છીંદરો
માંથી થઈને ફેડલાં પીંજરાંમાં પોતપોતાના સલીઆઓની
વચે નજી ભેગા થતા હતા.

એતો ડીખાને છોડવાનું થયું, પણ હવે તેમને પાછાં
ગોડવવાના કોય, એટલે કમપાછાટર એક ચાવી દાખતો, તે
ચાવીથી દોરી ખેંચાતી, તે દોરીથી કમાન ખેંચાતી, તે કમા
નથી નિષ્પત્તિ છાપો પીંજરાંની બાહરે એક ઢેલાવદાર પહેલે ઉ
પરથી હલી આવતો. અને તાંહાંથી તે એક ખાંતોમાં ગોડવા
તો. એ પરમાણે જુદા જુદા છાપાની ચાવીઓ દાખવાથી
તેઓ તરત નીકલી આવતીને ગોડવાતા હતા.

આ એકેક સાંચાની કીમત ૧૦૦૦ રૂપિયાની હતી.
ફેડે છે કે છાપાને છોડવાની હાલની રીત કરતાં આ સાંચા
મા તેથી દસછણાં મોટો વખત લાગતો હતો. આટલી
સગવડ છતાં આ સાંચા એક નાદર રમકડાં તરીકે રહીપો.
તે વપરાસમાં આવતી શકશે નથી અને ડીખાં ગોડવાનારને
સાંચાથી મદદ આપવાનું કામ હજી જનું ને તેનું અધુરું
રહ્યું છે.

ધીમ્પોડારના બંધવાઓની કાંઠાંની.

ગપા અંકમાં આબીસીનીઆ ખાતે મીઠો સરદારની
ઉપર ગુજરાત સીતમનું બેચાન આપીયું છે. હવે તે તથા
બીજા યુરોપીઅન ઉપર ધીમ્પોડારની ગેરબેઠાઓની કેવી રી
તે થઈ હતી તે સમજાવે. ઉપર જે કોરેલીઓના હુમરા
એ કેવો કેવો જીલમ ગુજરાતીઓ, તેઓ સાથ ઘડીકમાં દોસ
તો બાંધી, ઘડીકમાં તેમને કેવા કુખી કર્યા તેની એક સવગ
કાંઠાંની ફેડલ આપીએ.

સને ૧૮૫૫ ની ૧૧ મી ફેબ્રુઆરીએ ધીમ્પોડારને શે
હેનશાહ તરીકે કબુલ કરવામાં આવ્યો. એ વખતે મીઠો
પલાઉડન નામનો ઈંગ્લેન્ડ એલચી તથા મીઠો બેલ કરીને
બે શખસો ધીમ્પોડારના માનીતા હતા. સને ૧૮૬૦ મા
મસોવાહ નવા સાડે ઈંગ્લેન્ડ એલચી, ધીમ્પોડારની પરવા
નગી લઈને પોતાના થોડાએક ખાલસ સાથ નીકળીઓ,
રસતામાં ગેરેડ નામના એક સરદારે તેને છુટીઓ અને બં
દીવાન કીધો, એ વખતે મીઠો પલાઉડનને એક કારી નખ
મ થયો હતો. આ બંદીખાનેથી તેને છોડવવાને સાડે
ધીમ્પોડારે કેટલાએક વેપારીઓ પાસથી નાણાં ઉઠીકાં લીધાં
અને ગેરેડને ભરીયાં પણ તાંહાંથી છુટવા પછે થોડા દાહા
ડાખાં તે મરજી પામીયો. મીઠો પલાઉડનના ખુનનું વેર લે
વા સાડે મીઠો બેલ સાથ ધીમ્પોડાર, ગેરેડ ઉપર ચઢાઈ લઈ
ગયો. આ લડાઈમાં મીઠો બેલે પોતાને હાથે ગેરેડને કાપી
નાખીયો, પણ તરતજ ગેરેડના ભાઈને હાથે તે પોતે મારી
પો ગયો. આંબો બનાવ ધીમ્પોડારની આંખ આગલ બની
યો તેથી તેને ખુન ચડી આવ્યું અને ઘણી બાહાધુરીથી લ
ડીયો. થોડાવારમાં ગેરેડના તાખા લશકરે પોતાના હુધી
યાર મેલી દીધાં અને ધીમ્પોડારને તોમ થયાં. ધીમ્પોડારે પો

તાના હાથે ગેરેડના ભાઈ, જેણે મીઠો બેલને મારી નાખીયો
હતો, તેને કાપી નાખીયો અને તારપછે બચારા સરવે સી
પાછાંઓના પછી, તેવાજ હાલ થયા.

એ પછી બે વરસ રહીને, એટલે ૧૮૬૨ માં, કેપટન
કેમરન ઈંગ્લેન્ડ એલચી તરીકે આવ્યો. ધીમ્પોડાર ઈંગ્લે
ન્ડે તરફ કેવો સારો વીચાર રાખતો હતો તથા દોસતોના
ગાંઠ કાઢ્યમ રાખવાને ખતો હતો તેના દાખલા તરીકે એ
નું નજીવવામાં આવીયું છે કે એકવાર મીઠો સરદાર સાથ
તેને વાત થઈ હતી તે વખતે નજીવીયું હતું કે “તમે લો
કા (ઈંગ્લેન્ડ) અમારા કરતાં સરવે વાતે સરસા છો. અગ
રત્તે તે સાહેબનું ચાહાણું હશેતો થોડા વખતમાં હું ઈંગ
લંડમાં મારા તરફના એક એલચી મોકલીશ અને મારા
થોડાએક લોકોની આંખ ઉઘાડીશ.” ધીમ્પોડારે પોતાની
આ મરજી અમલમાં લાવવાના હેતુ કીધો અને આપ
ણી માહુરાણી તથા ફરેનચના શેહેનશાહ ઉપર બે કાગળે
લખાવીયાં. એમાં એનું નજીવીયું કે તે ખરીસટી રમ
ઉપર યુસતએ, અને યુસલબનાં તેને દેશ જીલમથી લઈ
મેકાહે તેના સાડે ફરીઆદ કીધી હતી. આ બંને કાગ
લની મતલબ તેઓ સાથ દોસતો રાખવા સીવાયે બીજા
કાંઈ ન હતી. આ કાગળે સને ૧૮૬૩ ની ફેબ્રુઆરીમાં
ઈંગ્લંડ પોહતાં હતાં.

આ કાગળે ઈંગલંડ પોહ્યાં તેટલાંતો ધીમ્પોડારનો
ખવાસ બદલાઈ ગયો. તેણે સરવે ઈયુરોપીઅનને બન
દીવાન કીધો અને તેઓ ઉપર સીતમ ગુજરવા લાગે,
તાઠ ૧૩ મી નવેમ્બર ૧૮૬૩ ને હીને રાસહેજું ૪૦૦૦
માલુસ સાથ ગેનડામાં આવ્યો અને તાંહાંના સરવે યુરોપી
અને તેમાં મીઠો ફેડેડની બાવડી પણ હતી તેને બાંધીને
ધીમ્પોડારની છાવણીમાં લઈ ગયો. આ વખતે બનદીવાન
તરીકે મીઠો ફેડેડ, અરેનડરસ, સટેનર, ફેરનસ, બારડેલ,
મેકકીલવો, સટરન, રોઝનથલ, કોરનલીઅસ, કેપટન કેનેરન
અને બીજા કારીગર યુરોપીઅનો હતા. તે સઘળાને ધીમ્પો
ડારની આગળ હલા કીધા, તારે ચાર નજી સીવાયે બીજા
બધા બંધવાઓને છોડી મુક્યા હતા. પણ માતર એક અ
ડવાડયું પછે એક ઈંગ્લેન્ડ કેટલાએક કાગળે લઈને આવ્યો,
તેમાં ધીમ્પોડારે લખેલાં કાગળના કાંઈ નવાબ મલીયો નહી,
તેથી ધીમ્પોડારે વધારે ચીરડાઈને ગયા અંકમાં નજીવીયાં
પરમાણે મીઠો સરદારને બાંધી મરાવીયો અને બીજા સઘ
ળા યુરોપીઅનોને પાછા બંદીમાં નાખ્યા. આ બંધવા
ઓના ફરેનચ એલચી પણ હતા જે માતર તરણે મસલોન
એબીસીનીઆમાં આવ્યો હતો. તેણે ધીમ્પોડારના ઘણા કા
લાવાલ કીધાથી તરત જુરો મુકવામાં આવ્યો જે તેજ વખતે
એબીસીનીઆ છોડી પોતાને દેશ તરત બતા રહ્યો.

આવેલા મામલે બેઈ કેપટન કેનેરને એક કાગળ કાંઈ
તાલમેલથી લખી વેલાત પોહાવડાવીયો. તે ઉપરથી ઈંગ
રેન સરકારે મીઠો હેારમન રાસામ નામના અમલદાર
સાથ એક કાગળ ધીમ્પોડાર ઉપર મોકલીયો. એની
સાથ ડાકટર બલાનક નામનો વઈદ હતો. તેઓના
મસોવાહમાં આવવા પછી ધીમ્પોડારપર પેગામ મોકલવામાં
આવ્યો પણ કાંઈ નવાબ મલીયો નહી અને ચાર પાંચ મં
સ વહી ગયા. એ ઉપરથી ઈંગ્લેન્ડ સરકારે ભપકામાં એક

બીજી અમલદાર, લેફ્ટનન્ટ પરીડોને મસોવાહા મોકલીયા. પણ તેના તાંહાં નવાધીની કાંઈ વલણ નહીં અને છેક ૧૮૬૫ ની જુલાઈ સુધી પેલા કેડીઓ તથા આ તરજુ નજીવ પડીયાં કામન પતરનો વેહવાર આવશે નહીં, તેઓ બેડીમાંન વચીયા હતાં અને ધીમ્હોરે તેઓની કાંઈ દાદ કરીઆદ લીધી નહીં. અતે મીઠો રાસામની ફરમાસથી તથા ધીમ્હોરના ફરિદ ઉતરવાથી ૧૮૬૬ માં સરવે બંધવાઓને છોડી મેલવાનો હુકમ થયો. તેઓ ધકાસુકી ખાતા મીઠો રાસામ તથા તેની સાથવાલાઓને આવી મલીઆ. આ વખતે સરદાર તથા કેમરનતો એવા યથા હતા કે આલખાબાબી નહીં. હવે ધીમ્હોરે લાહોરથી તારે એટલા લાહોરથી કે મેટમાની લે ડાઈથી પાછો ફરીયા તારે આ સરવે બંધવાઓને નીચે પર માણે ભેટ કીધો. ૪૦૦૦ ડાલર, તરવાર ચોરાક, ૩૦ કુક આપતી ગાઓ, થોડાક હલવાનો, વાંદરા તથા બીજો સામાન. વધી એક વખત ધીમ્હોરે બધા બંધવાઓને રાસામના તમજુમાં મોકલ્યા અને તાંહાં તેની હજુર બધાઓ ઉપર ધીમ્હોરની બદગોઈ કરવાને આનીયાય મેલોધી. સરવે બંધવાઓએ પોતાના વાંક કજીલ કીધો અને માફી માંગી. આથી પુરા થઈ ધીમ્હોરે તેઓને છુટા કીધા. એટલું જ નહીં પણ વધી એકવાર ધીમ્હોરે રાસામ તથા તેની સાથ વાલા થોડાએક માણસોને પોતાના તમજુમાં મેલાવીયા. તાંહાં તેઓની ઘણીક જાવનત થવા પછે ધીમ્હોરે તેઓની નજરદી આપી, તે વખતે તેના આંગ ઉપર એક કપડું હતું તથા તેનો નજીબ હાથ ઉઘાડો હતો; આ એક હલકાઈની ની શાન છે અને આણું જાન ધીમ્હોરે આગલ કોઈને આપી યું ન હતું.

તાઠ ૧૩ મી એપ્રિલે બધા બંધવાઓ કોસટા તરફ નવા સાઝ તરખાર થયા. ધીમ્હોરે પોતાના દોસત મીઠો રાસામને મલવાને સાઝ મરજ દેખાડી તેથી બધાને બીજી રસ્તે મોકલીયા અને થોડાક નજી રાસામ સાથે ધીમ્હોરના તમજુમાં ગયા. વડો પરધાન તથા બીજા અમલદારો તાંહાં બીરાનિલા હતા. એક ખાલી તખત સમારેઈ હતું. યજુ એક સીપાઈઓ હાથમાં હુધીઆર લઈ ઉભેલા હતા. રાસામ ચમકે ગયો કે વડો પરધાન ઉઠશે અને તખતની સાંભે સાસતાન નમસકાર કીધી. તેઓ સમજ્યા કે એ જાનની નીયાન હશે, પણ તેઓની સાથ દગલબાજ કરવાની નીસાણ હતી. જ્યો તે પરધાન જમીનપર પડીઓ અને ખોસી લીધે કે તરતજ નવ સીપાઈઓ આગલ ધસી આવીયા અને ભેલ મેલતાતાં તેઓની તરવાર, પદા અને રોપીઓ ભોપ ઉપર ફેંકી દીધી. તેઓનાં કપડાં ફાડી નાખીયાં અને ગરદનમાંથી પકડી અપમાન કરતા તથા ધકા મારતા તમજુની આડે લઈ ગયા. હજુર ધીમ્હોરે આ વધો નહીં પણ તેણે થોડાએક પેગાસો મોકલયા જેની મત લખ એ હતી કે, પેલા બંધવાઓને પરવાનગી વગર મોકલી દેવા માટે શાનશાહ ખસી યશે હોતા, તેથી રાસામની સાથ વાલાઓને કેદ કરાવવા, એટલું જ નહીં પણ પેલા બંધવાઓ થોડાએક આગલ ગયા હતા અને એક સારી નંગા જોઈ વીસામે લેવાનો વીચાર કરતા હતા તેમને પણ પકડી અંગા વધા. એ પછે તેમને ભેગા કરી ધીમ્હોરે તેમને કહ્યું કે “તમે ભોલોએ મીઠો રાસામને કહીને મારી પાસ આવી દોસ

તી કરવાને શાસાઝ ઉપાય લીધા નહીં !” રાસામ તરફ ફરી તેણે કહ્યું કે “આ સમયે તારો વાંક છે. રાસામ, આ સરવેના હાથે બેડી કોઠારો તે તારે લીધે. જાહોરથી તે મને નજીવીયે કે આ સધવાઓને તું બીજી રસ્તે મેલવા માંગે છે તારથી હું શકમંદ થયો, અને મેં વીચારીયું કે તું તારે દેશ નવા પછી તારા જાતભાઈઓને નજીવારો કે તારી મેહનતથી અને કારકીરદીથી આ સધવાઓને તે છોડવી પાછે.” પણ વધી એકવાર ફરી આ નંગલીને મેહર આવી. બીજી દીવરો આગલા બંધવાઓને મીઠો રાસામના તમજુમાં આણીયા અને તેમના હાથથી બેડીઓ કાઢી સરવેને છુટા કીધા અને તેજ દાહોડે ધીમ્હોરે સરવે બંધવાઓને પોતાના તમજુમાં મેલાવીયા. સરવે તાંહાં ગયા કે ભોપ ઉપર પડી આક્રમી તેની પાસ પોતાના યુનાઓની માફ માંગી અને કહ્યું કે “હું મો સરવે તુને માફ કરીએ છીએ.” ધીમ્હોરે પણ તેમને માફી અમશી અને સરવે ઇધુરોપીઓને એકજ દેહાણે સાથે રહયા. આ વખતે આ પછી રાહી ઉપર ધીમ્હોરે એક કાગજ લખાવીયા અને મીઠો ફૂલેડ સાથ મોકલ્યો. જે દાહોડે મીઠો ફૂલેડ ઇંગલડ માટે નવા સાઝ નીકલ્યો તેજ દાહોડે આ સરવે બંધવાઓને ધીમ્હોરના હુકમથી તેમના હુધીઆરો, પદશ તથા તેમનો સામાન પાછો આપવામાં આવીયો. આ ઉપરાંત રૂપાના પતરાં વાલા કામ, ભાલા અને અમશી અમશીસ તરફે આપીયાં. તાઠ ૨૪ મી મે, કે જે દાહોડે આપણી માહુ રાહીની વરસગાંઠ ઉગે છે તે દાહોડે એ સરવેને તરફ વાર ભાતાં મલખાં અને તેની પુચાલીમાં રોપો ફોડી !

આવી રીતે ધીમ્હોર તેમને આહોતે હતો પણ તેના અનધન વીચારોને લીધે તેનાથી સરવે ખીલીતા હતા. એક વખત કાંઈ નહવાં કારણે કેટલીએક ચોરતોને બાંધી મરાવી અને “ફેલાએક મરદો જેઓના હાથે પગે ભારી બેડીઓ હતી, તેમને મુરગની માફક મારી નખાવવા. આથી માનસો જોઈ આ સરવે બંધવાઓને પોતાના જીવનની ધાસતી લાગી હતી અને આ ધાસતી યોડી નહીં હતી. થોડા દાહોડા ગયા પછી ધીમ્હોરે પાછી દરબાર ભરી અને વલી તેઓ ઉપર અનીઆયો સૂંધીયા. છેલે તેણે રોજિતયેલ તથા હુકીમ બંધાંને પકડીને બંધાવેયા, પાંચ પમાસ નજીવ તેઓના આંગ ઉપર ધસી ગયા અને પકડી પાડીયા. પછી બીજા કારીગરો તરફ જોઈ તેમને પણ ગાલગોલી કરવા લાગ્યો. થોડો વખત એમ થયો. તેનો મીજબ ઉતરીયા કે તેની નજર ડાકર બલાંધપર પડી. તે મેલીયો, “એને છોડી દેવો અને મારી પાસે આવવા દેવો.” તરત બધા ખસી ગયા અને એક નજીવ તેનો હાથ પકડી ધીમ્હોર આગલ લઈ ગયા. તેના સાસુ જોઈને કહ્યું, “તું, હુકીમ, મારો દોસત છે. તે કાંઈ મને ગાલ લીધી નથી પણ બીજાઓએ દીધી, વાસતે તેઓની તવાસ મારે કરવીએ તાંહાં આવવ.” ધીમ્હોર પોતાના અમર ઉપર બેઠો અને ડાકર તથા મીઠો રોજિતયેલ પગે ચાલતા દરબારનો તમજુ જે ડબારેખોરમાં હતો તાંહાં ગયા. તાંહાંથી તરતજ મીઠો રાસામ ઉપર પેગામ ગયો કે બધા ઇધુરોપીઓને સાથ તેની દરબારમાં આપવું. તેઓ આવીયા પછી ધીમ્હોરે તેની સરદારને પુછી કે “તે મને ગાલો શાસાઝ લીધો, તે” જે એપડી હયા

વી તે કોણના હુકમથી ?" ઇતીઆરી. તે સરવેને એક ઘરમાં નવરકેદ કીધા. એ ઘર તદન પથરું બનાવેલું હતું. તેને એકન બારણું હતું અને બારીએતુ તેનામ નહીં. ઉત્તરકુંડા ખેડું પડે કે ખરી બધેરે પણ મીનબતોએ મારે તેમ એક એકતુ મોહા બેઠ શકાય. એ ઘર, કલકલાના બેકેકહાલ જુવુંન હતું, તાંહાં તેઓનાં ખીછાંનાં આણીયાં અને અરથો દનન સીપાઈએ હાથમાં ખીજબતી લઈ બેઠા. વધી થોડા વખતમાં થોડોએક દારૂ તથા બીજું કાંઈ ખાવાનું લઈ તે બંદીખાનામાં આવીશે. આવા તેના આવવા થી બધા બીધા પણ તે બોલશે. "એકે ખારી બધીએ પછ અર્ધમાં આવવાને મને ના કહી તોપણ હું" આમે તેનું કારણ એકે તમારી સાથે સલાહ કરીયા વગર મને રાતનાં નીરાંતે હુંગ આવનાર નથી તેથી મારો આપણે દારૂ પીછ એ અને સલાહ કરીએ." એમ કહી થોડોએક દારૂ પેતે પેટલાં પીથો, પછી બીજાએને પણ પાયો. નવરીક એક કલક સુધી તે તેઓ સાથે રહ્યો પછી ઉડી પેતાના તંયુમાં થુવા ગયો ?

આવી હાલતમાં તેઓ બે દાહડા રહ્યા. જાંહાં બધાને રૂની ગાંસડીએ માફક સોમવામાં આવવા હતા, અને આમે દાહડો અને રાત મીનબતોએ ખલતી હતી. વધી પછે આ બંદીખાનું છોડીને બીજે ગામ તેમને લઈ નવામાં આવીયા. તેઓ સપલા નરે મગડલામાં આવી પુગા. તારે કીલલાના રખેવારે જેમ એક એક મોકડું ગણે તેમ તેઓને ગણી કીલલામાં લીધા. મીઠ સેમીયુલની બ લાંમજીથી તથા તે કીલલાના રખેવારની મેરુદ્યાનીથી આ સપલાએને એક ઘરમાં રાખીયા. તે બપોરા થાકેલા તથા ઉદાસીએકે કેટલાએક દાહડા લગી મુવાતું પાકરું ન મળીયું હતું અને તે દાહડે અલીયું તેથી લલાન પુચી માં આવી ગયા અને આવી વીપતીમાં પણ પોતાના જીવ ને રીજવવા લાગા. રાત પડતાં સરવેએ દારૂ તથા સીગાર દમ બાંધીને અલાવીયા અને આખી રાત નીરાંતે સુતા. આ કેંકણે તેમના હવે ધાર પયો અને કેંકણે પડીયા. એ ગામમાં કાંઈ દરમ્યેક જીવતી મીન કહી આવતી ન હતી તેથી તેઓ સરવે પોતાપોતામાં કરવા લાગા. તેઓ પોતાનું ખાવાનું પોતાને હાથે બનાવતા હતા જે તેમને કાંઈ પણ કામની મેરહાનરીમાં બહુ પસંદ હતું. કેહેછે કે રોટલી બનાવવાને આટો કરવા ઘંડીની મજતી ન હતી તેથી એ સપાટ પાટા (પથરા) એકએક કરતા ઘસડી મેખા અથવા કાંઈ બીજા અનાનને આટો કરતા હતા. ઈડાં તથા જરધાં, જરે તેઓ બીજે કેંકણે હતા તારે કાંઈ સારાં આ પતું ન હતું તેથી તે ખાવાનું પણ તેઓ લુલી ગયા હતા. વરસામાં મધ મલવું ઘણું કહ્યું તેથી તેઓને મહુ વેહલા પડતી. કદાચ આ બાપડાએને હાથ કાંઈ જરધાં આવેતો ઘણાન પુચી ઘઈ તે લેતા હતા, પણ જરે તે ખાવા નેસ તા હતા તારે તેની કહ્યાઈને લીધે અકુસોસ કરતા હતા અને વારેવાર ડેડાવ કરતા કે હવે પછી કદી લેવી નહી. માકે, ખાંડ, દારૂ, માલગી અને લાજ તરકારીતે કાલાવા લા અથવા પછસાની લાલમેખી મલો શકતી ન હતી. આ સરવે હુલાકી છતાં, તે શારેબની તેઓ બંદગી કરતા હતા કે આપું પણ તેમને ખાવાનું મલવું હતું, તેઓ કદી

કદી પછસા પુચી નવાથી લુમે મરવાની ધાસતી રાખતા હતા. કેટલાએકનેતા કપડાંના ઘણા વાખા પડીયા. ડાક દર બલાંકને સાટ્ટેતાએમ કેહેછે કે તેણે પોતાના જુરતી મેડની ઘણી સંભાલ રાખી હતી. પણ વરસાદ તથા મર નના તાપથી એવંતા કહ્યું ઘઈ ગયાં કે તે બાપડાને છામરો પડીયો અને તે રૂજવવાને એક આખો ખાસ મલ મપટો કરવો પડીયો અને ઉંઘાડે પગે રહ્યો.

આવો ખામસો તેવો સમજતા હતા કે ઘણા દાહડા માલરે પણ તેઓના નસીબમાં આવા દુખ કરતાં કાંઈ વધારે ન લખેલું હતું. તાઠ ૧૬ મીએ કેટલાએક સીપાઈઓ, જેઓ મગધી માધાં સુધી હુધીઆરબંધ હતા, તેઓ તેમની કુપડીમાં આયા. આ વખતે સરવેના હોસ લેવાઈ ગયા. આગલા બંધવાએને પેટેક મેટલાં મેડી દોડી અને તેની વલી બારીમાં બારી હતી. આ પરમાંણે સરવેના હાલ યયા. એ મેડીએ તાખવાની રીત નીચે પરમાંણે હતી. એનું એક મીતર પાસે આપેલુંછે જે માણસને મેડી દોડતા હતા તેને ભેષ ઉપર મેસાડતા અને તેના લેગાના પાપમે ઉંચો કરાવી તેનો એક પગ એક મોટા ઉપર ઉપર મુકાવી મુડીથી જરા ઉપર શાંકલની એક કહી મેરવતા અને તે ક લીના છેડા બંધ કરવાને સાટ્ટ એક મોટી હુથોડીથી તે ઠોકતા. પેલી કલોનું લોડું કહ્યું તથા જાડાઈમાં તેથી તરત તેમે નહી ને પેછા હુડુવાર પોતાના પુર મેલે હુથોડો મારે. આવા દરએક કટકાથી પેલી કલો જરા વડે પણ પેલા માણસને પરાણ બપ. કારણ કે મે કટકો છડેતો તેના ન લાના કટકે કટકા ઘઈ જરો એવી દર પડે તેને ધાસતી રહેતી હતી. અને જરે તે છેક આંખડીની નવરીક આવી અને માતર એકન આંગળું બપ મેટલી નગા રહી તારે તેઓ સરવેકે કલો બરાબર મેડી. આવી એક કલો બે સાડતાં નવરીક દસથી બાર મીનીટ થતી હતી. તારબાદ બીજા પગની ઉપર પણ તેજ પરમાંણે કરતા હતા. જરે બંધે પગમાં મેડી દોડે પછી માલવા બપ તારે પેલા બંધવાને એવું માલમ પડતું હતું કે તેનાં પગનાં સાંધા અકડી ગયાછે અને બપોર મથાતું નથી એવું એક જાતનું અપાકતપરું તેને લાગતું હતું. પણ એમ કરતાં એક વખત ડાકદર બલાંકની મેડી પેટરાવતાં છેક અંતની ઘડીએ ભાગી ગઈ તેથી તે બપોરને બીજાવાર નવેસથી દુખ ખમવું પડીયું. આવી રીતે સરવેને મેડીએ પેટરાવી પછી તેઓએ એવું દેખાડીયું કે આવી રીતના જીવનથી તેઓ કાંઈ દર કાર કરતા નથી અને જાણે મુશી તથા મધન હોય તેમ હર પડે "મેહા ! તું" રાણોને બંધાવ કરજે" એવા રાખદો પેકરતા હતા. આવી રીતની મેડી સહીત તેઓ એકવીસ માસ રહ્યા. પેટેલાંતા તેઓથી મલાતું હતું નહી, તે યોગા પગ મુકી આયા અને લોડું મામડી સાથે હરપડે લાગવાથી આંધ પડી આપાં, તેથી પાટા બાંધવાની કરમ પડી. રીસનાતા તેઓ કાંઈમી કરતા હતા પણ રાતના તેઓ ની ખાતરી થતી હતી કારણ કે મેડી બારી હતી તેથી દર વખતે કોર વારતાં તેઓના નસામાં સંકેવ વાગતી તેથી બારેકળ લાગતી હતી. કેહેછે કે આ મેડીથી એવંતા માંદાં પડીયાં હતાં કે તે કાદવા પછી નવરીક કેટલાએક માસ સુધી તે રૂખાં ન હતાં. (સાંધણે)

બીજી અમલદાર, લેફ્ટનન્ટ ધરીડોન મસોવાહા મોકલ્યા. પણ તેના તાંઠાં જવાબીથી કાંઈ વલણુ નહીં અને છેક ૧૮૬૫ ની જુલાઈ સુધી પેલા કેલીઆ તથા આ તરજુ જણા વમે કાંઈ કાગળ પતરનો લેવેવાર આવશે નહીં, તેઓ બેડીમાં જ પડીયા હતાં અને ધીમ્મોડોર તેઓની કાંઈ દાદ ફરીઆદ લીધી નહીં. અંતે મીઠો રાસામની ફરમાસથી તથા ધીમ્મોડોરના કાંટા ઉ તરવાથી ૧૮૬૬ માં સરવે બંધવાઓને છોડી મેલવાનો હુ કમ થયો. તેઓ ધકાતુકી ખતા મીઠો રાસામ તથા તેની સાથવાઓને આવી મલીઆ. આ વખતે સટરન તથા કેમનતો એવા ધકા હતા કે એલખાખાની નહીં. હવે ધીમ્મોડોર લાહાટયો તારે એટલા લાહાટયો કે મેટઆની લ ડાઈથી પાછો ફરીયો તારે આ સરવે બંધવાઓને નીચે પર માણે ભેટ કીધી. ૫૦૦૦ ડાલર, તરવાર ખોરાક, ૩૦ કુધ આપતી ગાંઓ, થોડાક હલવાનો, વાદરા તથા બીજી સામા ન. વહી એક વખત ધીમ્મોડોરે બધા બંધવાઓને રાસામ ના તમજુમાં આપીયા અને તાંઠાં તેની હજુર બધાઓ ઉપર ધીમ્મોડોરની બદલોઈ કરવાનો આનીયાથ મેલોધી. સરવે બંધવાઓએ પોતાના વાંક કજુલ કીધો અને માફી માંગી. આથી ખુશી થઈ ધીમ્મોડોરે તેઓને છુટા કીધા. એટલું જ નહીં પણ વહી એકવાર ધીમ્મોડોરે રાસામ તથા તેની સાથવા યો ડાએક માણસોને પોતાના તમજુમાં બેલાવીયા. તાંઠાં તે ઓની ધણીક ખાવજત ધવા પછે ધીમ્મોડોરે તેઓની નબદીકી આપી, તે વખતે તેના આંમ ઉપર એક કપડું હતું તથા તેનો જમણો હાથ ઉંઘાડો હતો; આ એક હલકાઈની ની શાન છે અને આણું જાન ધીમ્મોડોરે આગલ કાંઈને આપી યું ન હતું.

તા ૧૩ મી એપ્રિલે બધા બંધવાઓ કોસટા તરફ જવા સાડ તમજાર થયા. ધીમ્મોડોરે પોતાના હોસત મીઠો રાસામને મલવાને સાડ મરજુ દેખાડી તેથી બધાને બીજી રસતે મોકલ્યા અને થોડાક જણ રાસામ સાથે ધીમ્મોડોરના તજુમાં ગયા. વડો પરધાન તથા બીજા અમલદારો તાંઠાં બીરાજેલા હતા. એક ખાલી તખત સમારેઈ હતું. પણ એક સીપાઈઓ હાથમા હુધીઆર લઈ ઉભેલા હતા. રા સામ મરજુ ગયો કે વડો પરધાન ઉઠ્યો અને તખતની સાં બેસાસતાન નમસકાર કીધો. તેઓ સમજ્યા કે એ આ નની નીશાન હયો, પણ તેતો તેઓની સાથ દગલખાટ કર વાની નીશાણ હતો. જેવો તે પરધાન જમીનપર પડીઓ અને બોસે! લીધો કે તરતજ નવ સીપાઈઓ આગલ ધસી આવીયા અને બેલ બેલતામાં તેઓની તરવાર, પરા અ ને રોપીઓ ભોધ ઉપર ફેંકી દીધી. તેઓનાં કપડાં ફાડી નાખીયાં અને ગરદનમાંથી પકડી અપમાન કરતા તથા ધ કા મારતા તજુની બાહરે લઈ ગયા. હજુર ધીમ્મોડોર આ વયો નહીં પણ તેણે થોડાએક પેગામો મોકલયા જેની મત લખ એ હતો કે, પેલા બંધવાઓને પરવાનગી વગર મોક લી દેવા માટે શાનશાહ ખસી થયો હતો, તેથી રાસામની સા ધ વાલાઓને કેદ કરાવયા, એટલું જ નહીં પણ પેલા બંધવા ઓ થોડાએક આગલ ગયા હતા અને એક સારી જગા ભેઈ વીસામો લેવાનો વીચાર કરતા હતા તેમને પણ પકડી મંગા વયા. એ પછે તેમને ભેગા કરી ધીમ્મોડોરે તેમને કહ્યું કે “તમેા લેકોડો મીઠો રાસામને કહીને મારી પાસ અવી હોસ

તી કરવાને શાસાડું ઉપાય લીધા નહીં !” રાસામ તરફ ફરી તેણે કહ્યું કે “આ સથલો તારો વાંક છે. રાસામ, આ સરવેના હાથે બેડી દેકાકયે તે તારે લીધે. જાહુરથી તે ન નજવાવીયું” કે આ સથલાઓને તું બીજી રસતે મોકલવા માંગે છે તારથી હું શકમંદ થયો, અને મેં વીચારીયું કે તું તારે દેશ જવા પછી તારા જતભાઈઓને જણાવશે કે તારી મેહુતતથી અને કારકીરદીથી આ સથલાઓને તેં છોડવી યા છે.” પણ વહી એકવાર ફરી આ નંજલીને મેહર આ વી. બીજી દીવશે આગલા બંધવાઓને મીઠો રાસામના તમજુમાં આપીયા અને તેમના હાથથી બેડીઓ કાઢી સર વેને છુટા કીધા અને તેમ દાહાડે ધીમ્મોડોરે સરવે બંધવા ઓને પોતાના તમજુમાં બેલાવીયા. સરવે તાંઠાં ગયા કે ભોધ ઉપર પડી ખાક સુખી તેની પાસ પોતાના ધુત્યાઓની માફ માંગી અને કહ્યું કે “હમેા સરવે તુને માફ કરી છે.” ધીમ્મોડોરે પણ તેમને માફી અખશી અને સરવે ઇશુરોપીઆને એકજ દેકાણે સાથે રહયા. આ વખતે આ પછી રાણી ઉપર ધીમ્મોડોરે એક કાગળ લખાવીયા અને મીઠો ફલેડ સાથ મોકલયો. જે દાહાડે મીઠો ફલેડ ઇંગ્લંડ ખાતે જવા સાડ નીકલ્યો તેજ દાહાડે આ સરવે બંધ વાઓને ધીમ્મોડોરના હુકમથી તેમના હુધીઆરો, પદસા તથા તેમનેા સાત્રાન પાછો આપવામાં આવીયો. આ ઉપરાંત રૂપાના પત્રમાં વાલા કામ, ભાલા અને ખમરો અખશીસ તરીકે આપીયાં. તા ૨૪ મી મે, કે જે દાહાડે આપણી માહુ રાણીની વરસમાં ઉગે છે તે દાહાડે એ સરવેને તરફ વાર ભાતાં મલયાં અને તેની ખુશાલીમા રોપો ફાડી !

આવી રીતે ધીમ્મોડોર તેમને માહુતા હતો પણ તેના અનધન વીચારોને લીધે તેનાથી સરવે ખીંટીતા હતા. એક વખત કાંઈ નજાઈ કારણે કેટલીએક ઓરતોને માંથી મરા વી અને કેટલાએક મરણો જ્યોના હાથે પગે ભારી બેડી ઓ હતી, તેમને મુરગની માફક મારી નખાવયા. આવો મામલો ભેઈ આ સરવે બંધવાઓને પોતાના જીવની ધાસતી લાગી હતી અને આ ધાસતી ખોટી નહીં હતી. થોડા દાહાડા અયા પછી ધીમ્મોડોરે પાછી દરમાર ભરી અને વહી તેઓ ઉપર બનીઆથો સુધીયા. છેલે તેણે રોજીનેથેલ તથા હુકીજ બ લાંકને પકડીને બંધાવેયા, પાંચ પચાસ જણા તેઓના આં ગ ઉપર ધસી ગયા અને પકડી પાડીયા. પછી બીજા કા રોગરો તરફ જઈ તેમને પણ માલમલોથી કરવા લાગેા. થોડો વખત એમ ગયો. તેનો મીજબ ઉતરીયો કે તેની ન જર ડાકર બલાંકપર પડી. તે બોલીયો, “એને છોડી દેવો અને મારી પાસે આવવા દેવો.” તરત બધા ખસી ગયા અને એક જણ તેનો હાથ પકડી ધીમ્મોડોર આગલ લઈ ગ યો. તેના સાસુ ભેઈને કહ્યું. “તું, હકીમ, મારો દો સત છે.” તે કાંઈ અને માલ દીધો નથી પણ બીજાએ એ દી ધીછે, વાસતે તેઓની તપાસ મારે કરવીયું તાંઠાં આવ. ધીમ્મોડોર પોતાના ખમર ઉપર બેઠો અને ડાકર તથા મીઠો રોજીનેથેલ પગે ચાલતા દરમારનો તમજુ જે ડમરારેખોરમાં હતો તાંઠાં ગયા. તાંઠાંથી તરતજ મીઠો રાસામ ઉપર પે ગામ ગયો કે બધા ઇશુરોપીઆને સાથ તેની દરમારમાં આ વડું. તેઓ આવીયા પછી ધીમ્મોડોરે મીઠો સટરનને પુછી યું કે “તેં મને ગાંધો શાસાડું દીધી, તેં જે પાડી છપા

વી તે કોણના હુકમથી?" ઇતીઆદી. તે સરવેને એક વા
રમાં નવરકેદ કીધી. એ ઘર તદન પથરનું બનાવેલું હતું.
તેને એકજ બારણું હતું અને બારીઓનું તા નાનું નહીં.
ઠગરડું તે એવું પડે કે બંધી બપોરે પણ બીનબતીઆ બારે
તોજ એક એકનું મોઢું જોઈ શકાય. એ ઘર, કલકતાના
બેકેકહોલ જેવુંજ હતું, તાંહું તેઓનાં બીજાંનાં આંખોમાં
અને ચોરો ઇનન સીપાઈઆ હાથમાં મીઠુબતી લઈ બેઠા.
વલી યોડા વખતમાં થોડોએક દારૂ તથા બીજું કંઈ ખાવા
નું લઈ તે બંદીખાનામાં આવીશો. આવા તેના આવવા
થી બધા બીધા પણ તે બોલીશે "જેકે મારી બધરીએ પણ
અઈમાં આવવાને અને ના કહી તોપણ હું આપો તેનું
કારણ એકે તમારી સાથ સલાહ કરીયા વગર અને રાતનાં
નીરંતે હુંજ આવનાર નથી નેમો સાથો આપણે દારૂ પીજી
એ અને સલાહ કરીએ," એજ કહી થોડોએક દારૂ પોતે
પેઢેલાં પીધો, પછી બીજાઓને પણ પાશે. નનદીક એક
કલાક સુધી તે તેઓ સાથ રહ્યો પછી હડી પેતાનાં પંજુમાં
થુવા ગયો ?

આવી હાલતમાં તેઓ બે દાહડા રહ્યા. જાંદાં
બધાને રૂની ગાંસડીઆ શાફક સોવવામાં આવતા હતા,
અને આખો દાહડો અને રાત બીનબતીએ બલતી હતી.
વલી પછે આ બંદીખાનું છોડીને બીજા ગામ તેમને લઈ
જવામાં આવીયા. તેઓ સઘલા જરે મગડલામાં આવી
પુગા. તારે કીલકાના રખેવાસે જેમ એક એક બેકડું ગણે
તેમ તેઓને ગણી કીલકામાં લીધા. ઝીંડે મીઠુબતી બ
લાંબછુધી તથા તે કીલકાનાં રખેવાલની મેટરખાનીથી આ
સઘલાઓને એક ઘરમાં રાખીયા. તે બપોરા થાકેલા ત
થા ઉઘસીઓને કેટલાએક દાહડા લગી સુવાનું પાષડું ન
મલીયું હતું અને તે દાહડે મલીયું તેથી ઘણાજ ખુશ
માં આવી ગયા અને આવી વીપતીમાં પણ પોતાના સગ
ને રીનવવા લાગ્યા. રાત પડતાં સરવેએ દારૂ તથા સીગર
દમ બાંધીને ચલાવીશે અને આખી રાત નીરાંતે સુતા.
આ કેકણે તેમના હવે ધાર થયો અને કેકણે પડીયા. એ
ગાંમમાં કંઈ દરએક જોઈતી ચીજ મલી આવતી ન હતી
તેથી તેઓ સરવે પોતપોતાનાં કરવા લાગ્યા. તેઓ પો
તાનું ખાવાનું પોતાને હાથે ખાવાતા હતા જે તેમને કંઈ
પણ કાંમની ગેરહાજરીમાં બહુ પસંદ હતું. કેહે છે કે રો
રહો બનાવવાને આરો કરવા ઘડીબી મલતી ન હતી તેથી
બે સપાટ પાટા (પથરા) એકએક સાથ ઘસડી ચોખા અથ
વા કાંઈ બીજી બનાવનાને આરો કરતા હતા. ઈડાં તથા
મરઘાં, જરે તેઓ બીજાં કેકણે હતા તારે કોઈ કરતાં આ
પડું ન હતું તેથી તે ખાવાનું પણ તેઓ લુલી ગયા હતા.
વરસાદમાં અથ મલતું ઘણું કાણુ તેથી તેઓને બહુ વેઢલા
પડતી. કસાય આ બાપડાઓને હાથ કોઈ મરઘાં આવેતો
ઘણાજ ખુશ થઈ તે લેતા હતા, પણ જરે તે ખાવા મેસ
તા હતા તારે તેની કણાઈને લીધે અકસાસ કરતા હતા
અને વારેવાર કેડાવ કરતા કે હવે પછી કલી લેવી નહીં.
સાંઢે, ખાંડ, દારૂ, તાજી અને ભાંજ તકારીતી કાલાવા
લા અથવા પછીસાની લાલચેમી મલી શકતી ન હતી. આ
સરવે હલાકી છતાં, તે શાહુબની મલો બંદગી કરતા હતા
કે આપું પણ તેમને ખાવાનું મલતું હતું. તેઓ ઘડી

ઘડી પછિસા ખુશી જવાથી ભુમે ખરવાની ધાસતી રાખતા
હતા. કેટલાએકનેતો કપડાનાં ઘણા વાખ્યા પડીયા. ડાક
દર બલાંકને સાંરેતો એમ કેહે છે કે તેણે પોતાના બુટની
મોડની ઘણી સંભાલ રાખી હતી. પણ વરસાદ તથા સુર
જના તાપથી એવાંતો કાણુ થઈ ગયાં હતાં કે તે બાપડાને
છાગરો પડીશે અને તે રૂબવવાને એક આખો માસ મલ
મપડો કરવો પડીશે અને ઉંઘાડે પડે રહ્યો.

આવો મામલો તેવો સમજતા હતા કે ઘણા દાહડા
સાલરે પણ તેઓનાં નસીબમાં આવા દુખ કરતાં કંઈ વધ
રેજ લખેલું હતું. તાંડ ૧૬ મીએ કેટલાએક સીપાઈઓ,
જેઓ પગથી માથાં સુધી હુધીઆરખંજ હતા, તેઓ તેમની
બુપડીમાં આવ્યા. આ વખતે સરવેના હોસ લેવાઈ ગયા.
આગલા બંધવાઓને પેઢેલ વેઢેલાં બેડી કોઠી અને તેથી
વલી ભારીમાં ભારી હતી. આ રીતમાં સરવેના હાલ થ
પા. આ બેડીઓ તાખવાની પતી નીચે પરમાંજે હતી.
એનું એક ચીતર પાસે આપેલું છે ને માણસને બેડી કોઠતા
હતા તેને જોય ઉપર બેસાડતા અને તેના લેગાનો પાપચો
ઉંચો કરાવી તેનો એક પગ એક મોટા પથર ઉપર મુકાવી
બુટીથી જરા ઉપર શાંકવની એક કલી ભેરવતા અને તે ક
લીના છેડા બંધ કરવાને સાંઢ એક મોટી હુધીડી તે કો
કતાં. પેલી કલીનું લોડું કાણુ તથા જડાઈમાં તેથી તરત
મેસે નહીં ને પેસો હુડુવાર પોતાના પુર જોરે હુથોડે મારે.
આવા દરએક કટકાથી પેલી કલી જરા વડે પણ પેલા મા
ણસને પરાણ જમ. કારણ કે જે કટકો છટકેતો તેના ન
બના કટકે કટકા થઈ જમે એવી દર પડે તેને ધાસતી રહે
તી હતી. અને જરે તે છેક ચાંમડીની નનદીક આવી
અને માતર એકજ આંગળું જમ એટલી જગા રહી તારે
તેઓ સમજે કે કહી બરાબર બેડી. આવી એક કલી બે
સાડતાં નનદીક દસથી બાર મીનીટ થતી હતી. તારમા
બીજા પગની ઉપર પણ તેમ પરમાંજે કરતા હતા. જરે
બંધે પગમાં બેડી કોઢે પછી ચાલવા જમ તારે પેલા બંધવાને
એવું મોલમ પડતું હતું કે તેનાં પગનાં સાંધા અકડી ગયાછે
અને બરાબર ચલાવું નથી એવું એક જાતનું અશકતપણું
તેને લાગતું હતું. પણ એમ કરતાં એક વખત ડાકર
બલાંકની બેડી પેડેરાવાતાં છેક અતની ઘડીએ ભાગી ગઈ
તેથી તે બચારાને બીજાવા નવેસરથી દુખ ખમતું પડીયું.

આવી રીતે સરવેને બેડીઆ પેડેરાવી પછી તેઓએ
એવું દેખાડીયું કે આવી રીતના જીલમની તેઓ કંઈ દર
કાર કરતા નથી અને જાણે ખુશી તથા મનન હોય તેમ હુર
પડે "જોદા! તું રાહોને બાપવ કરને!" એવા રાખરો
પોકારતા હતા. આવી રીતની બેડી સહીત તેઓ એકવી
સ માસ રહ્યા. પેઢેલાંતો તેઓથી ચલાવું હતું નહીં, તે
ઓના પગ સુઝી આવ્યા અને સોડું મામડી સાથ હુરપડે
લાગવાથી ચાંદાં પડી આવ્યાં, તેથી પાટા બાંધવાની ફેરન પ
ડી. રીસનાતો તેઓ કાંઈમી કરતા હતા પણ રાતના તેઓ
ની ખાતરી થતી હતી કારણ કે બેડી ભારી હતી તેથી દર
વખતે કોર વારતાં તેઓના નકામાં સંકેચ લાગતી તેથી ભારે
કળ લાગતી હતી. કેહે છે કે આ બેડીથી એવાંતો ચાંદાં પ
ડીયાં હતાં કે તે કાદવા પછી નનદીક કેટલાએક માસ સુધી
તે રૂખાં ન હતાં. (સાંધણુછે) ક.

લો કો.

સપાનીઅરડ લોકો.

(ગયા અપક્રમી બાકીનું સાંપણ.)

ઉદયોગ હોનરના સ્પાનીઅરડ લોકો ઘણા પછાત છે. તેઓમાં ચો રોન ઉદયોગ મોટા પાયા ઉપર ચાલે છે. રેલેડોનું નાખીયું શેડર દ્વીચાર બનાવાના ઉદયોગમાં આ જીભી વખણાય છે. ઝીઝ મેરો ના ખનો યુસાફર કહે છે કે રેલેડોના તલવાર બનાવાના કારખાનામાં તે જોવા ગયા તારે તપાસવા સાફ કારીગરની ફરમાસથી તેણે એક તલવારનું પાંતું એક નમ્રા ફત્તર ઉ

પર અકાડયું પણ તે પાનાને કસી ઈજા થઈ નહીં! રેલેડોની તલવારી આખી ફનીયાંના વખણાય છે. આલમાગરો શેડરમાં સ્પાનીઅરડો ઘણું તોફા કાલી લેસ બનાવે છે. સારાગોસાના રેસમના કારખાના ચાલે છે. સનડાંડેનું બંદર વેસ્ટ ઈન ડીસ સાય મોટો વેપાર ચલાવે છે. કેટલાંક શેડરમાં ત બાકુ બનાવાના ઉદયોગ મોટા પાયા ઉપર ચાલે છે. એ ઉદયોગને સરકારે એક હાથ કરેલો છે. એવેડોના કારખાનામાં વરસ ઘણાં ૩૦૦ ટન સીંગાર બને છે. તેમાં ૨૦૦૦ માણસોની રોજ ચાલે છે. ને ઘણુંકરી ચોરતા છે. બારસીલોના સ્પાનીઅરડોનું એક બીજું મોટું વેપારી બંદર છે અને વેલેનશીયાના નાખીયાં શેડરના રેસમ તથા કાપડના કારખાનાં મોટાં ચાલે છે. ગરાનેડા ખી દરાખને વેપાર છે. તાંહાં દરાખને સુકવીને ક્રીસમીસ દરાખ બનાવાનું કામ મોટા પાયા ઉપર ચાલે છે. તે દરાખને વેલા ઉપરથી તોડતા નથી પણ ખરી નવા રેય છે અને પછે એક કુટ ઈચી દેવાલની વચે બાંધેલા દેલાવદાર અને તડકામાં સુકાતા કચારાઓ ઉપર રેતી બાંધીને તેમાં દરાખને ૧૪ થી ૧૫ દીવસો સુધી સુકવે છે. પણ ભરવાડના પંધા સંબંધી સપેન દેશનો દેવાલ અખતએબ નવો છે. મેંહાના ગાદરાં પાલવાનું કાંમ સમજું માતખરો અને અખરીશના હાથમાં છે. જ્યોમાના કોઈ કોઈ પાસે ૪૦ થી ૫૦ હજાર મેંહા હોય છે. દેશમાં ચાલે તે જમીન ઉપર પોતાના ગાદરાં ચલા મેંહાલવાની તેમને છુટ છે. અને પોતાની જમીન ઉપર ચરવા દેવાની નહીં, પણ તે જમીન ઉપરથી આવવળવના તેમને માટે રસતા રાખવાની બીજા દરએક જમીનદારને ધારાથી ફરજ પાડેલી છે!

સપાનીઅરડ લોકો શોષીન અને મોછલા છે. દરએક શેડરમાં ઘણાનું શુદ્ધ બાદર બાગો કરેલા છે, તેમાં ઘણાક લોકો ભપકાદાર કપડાં પેહેરીને સાંજે ફરવા નીકળે છે. તે ઝોની ચોરતા ખુબસુરત છે, એટલું નહીં પણ બાહાદુર છે. સન ૧૮૦૮ માં સારાગોસા શેડર ખાતે ફરેલા સાંજે તાંહાંની ચોરતા લડી હતી અને તેથી બીજા ભોગોના સપાનીઅરડોને નખડું સુર છુટું હતું. કાસ્ટાઈલ પરાંતમાં એન પરમાંણે એક શેડરની ચોરતાએ ઈંગ્લંડના એડવર

ડ બલાક પરીસ સાંમે એવો હીમતથી શેડરનો અગાવ કર્યો હતો કે તેની ઈધાણી દાખલ તાંહાંની સીચો પોતાના માથ ઉપર એક સોનેરી પટો બાંધી રાખે! સપાનીઅરડ ખરો હતો પોશાક પેહેરે છે ને ઉપર ઘણા ચલકતા અને ભપકાદાર રંગોના પટા પાડે છે. ચોરતા કાલો રેશમી પોશાક પેહેરે છે, પણ માથું ઘણું ખરું ઉધાડું રાખે છે અથવા નાહુની ફરેચ બાનેટ માંથી ઉપર પેહેરે છે. સપાનીઅરડ લોકો ગાવા તથા નાચવાના નમ્રા શોષીન હોય છે. બેકુ તે કાંમ કરતાં કરતાં થોડેવાર માથું તથા નાચવું કરે છે, અને નાચવાનું એટલું બધું થેલું ફેલાવણું છે કે 'બોલેરો' નાખેના એક દેશી નાચ અગર દેવલોના ઈચ્છા કોરડોમાં વગાડેલા હોયતો, પાદરીઓ અથવા નેચાંચીસો કાંમ છોડી ઈધને નાચવા પડી નાચ એવું માનવામાં આવે છે!! પણ સપાનીઅરડોનો સઘી વધારે શોક ગોધાઓની લડાઈ નો છે. ઘણાખરાં શેડરોમાં એ સઘાંચી ચલાવાને મોટાં ચોગાણ અધિકાં હોય છે, જેમાં હજારો માણસોની મેકક હોય છે અને જેમાં શું મોટાં કે નાહુનાં, શું ખરદ કે ચોરત દર રવીવાર અને સોમવારે ઘણા ભપકાદાર પોશાકમાં આ ગોધા લડાઈ જોવા આવે છે, ને વેળા માંહુસ અને ગોધા વચે ઘાટકી લડાઈ કરાવામાં આવે છે. આ અપખાડને ફરતી મેકકોમાં વચોવચ પાદરાહ તથા તેના કુટબને માટે શુદ્ધ ચાચરો ઉભાં કરેલા હોય છે, પોમપાલોના શેડરમાં આ બે અપખાડો બધેલો છે, તેમાં અસપાસ ૧૦૦૦૦ માણસોને બેસવાની જગ્યા કરેલી છે.

સપાનીઅરડ લોકોની વસતી પોતાના આખા ચોરસ દેશમાં સરખી રીતે વેહેંચાયેલી નથી. દેશના ઉત્તર, પુરવ, અને દખણ પુરવ ધરાતોના ઘણાંખરાં લોકો રહે છે. પાછલી દેશના દરીઆને લાંબેલા ભાગે વસતીને વધારે છે; પણ દેશની વચેનો સઘલો મોટો અને ઉબડ ભાગ વસતી વગર પડેલો છે. એ લોકોની રાહસરસ તેમજ આ કુત્રી ઉપરથી તેઓના ચાર રોલા બોલા માલમ પડે છે, ઈચ્છાને સપાનીઅરડ લોકો ચાર મોટી બોલાદમા વેહેંચાઈ ગયલા છે. પેહેલાનો સુધ સપાનીઅરડો છે, બીજા રોલાનું નામ બીસકેઅન છે, ત્રીજું સુર લોકોના રોલા છે, અને ચોથા છપસી લોકો છે. જુદા અથવા પાહુરી લોકો આગળ એ સુકકમાં ઘણા વસતા હતા, પણ ફરડીનાંડ રાજના વખતમાં ધરમ સંબંધી ખતરેને લીધે તેમને હાંકી કાઢાડવામાં આવ્યા અને તે પછે તેઓ પુરાખા વી ખરાઈ ગયા.

સુધ સપાનીઅરડો વળી ગયાં અંકમાં સમજવા સુ
નમ જુદી જુદી પરજમ્યા સાથ અળી જવાને લીધે તેમના
પણ જુદા જુદા રીલા થયલા છે. જુદાં જુદાં પરંતોમાં
તેમની ભાષા તથા રીતભાત વચે તફાવત ભેદના અવિરોધ
સ્પાનીશ ભાષા શુધ્ધા શુધ્ધ કાસ્ટાઇલ જીવાના બે
લાંબ છે. તે પહેલાં એટલાન ભાગ વચે વપરાતી હતી,
પણ પછે તે ઘણી આશકારા થઈ અને હવે આખાં
દેશમાં એ ભાષા પંચરાઈ ગઈ છે. સઘલી નીશાલોમાં સુધ
સ્પાનીઅરડ ભાષા બોલાય છે, અને જુદાં જુદાં પરંતો સુ
જમની અસુધ ભાષા રીલાઈવાની સરકારની શખત મના
છે છે. આપણી ગુજરાતી વીધે પણ તેમજ થાપતા કેવું
સાડું ! પારસીઓ એક જાતની ગુજરાતી બોલે છે, સુરતી
વાણીયા બીજી જાતની અને અમદાવાદી વાણીયા તરીકે
જાતની બોલે છે, પણ આખાં કોકન અને ગુજરાતમાં એકજ
ગુજરાતી મલાવવી હોયતો તેનો મારગ નીચાળે છે. સપા
નીઅરડ જુનાબ દાદીન ઉપરથી નીકળેલી છે, પણ તેજા ગા
ડીક તત્તવ ઘણું ભેલાવણું છે, મગર સઘળી વધારે ભેલાવેલ
એ ભાષામાં અપ્રાબીક ભાષાની થયલી છે. અપ્રાબીક ભા
ષા અને એવજ સપેનમાં દાખલ થવા પછે, સપાનીશ ભા
ષાની મટતી હાલતનો બીજો મોટો જમાનો ૧૬ મી સદી
માં વહી ગયો કે જે દેલા "ડાન કુવીકસોર" ના નમગર
સીધ દાસતાને બનાવનાર સરવાનેરસ તથા નામીચે સ
પાનીશ નાટકકાર લેખ ડી વેગા એ ભાષામાં થઈ ગયા હતા.

એક બીજો જાણવાનેગ સપાનીઅરડ લોકોનો ખીસર
રોડો "મેરામેટોશ" અથવા "મુરીશ ગાડ" લોકોને
છે. કુરોપીઅન.ગાઠ અને મુર આરબો સાથ ભેલાવાધી
એ રોડો ઉભો થયો છે. મુર લોકો જરે સપેન દેશ
ઉપર મદી આપવા, તારે આ "લોકોએ તે અહરબીઅનોને
ઘણી મદદ કરી હતી. તેઓ આરબો સાથ સઘલા સંસાર
વેહેવારમાં મળી ગયા હતા. તેઓ શુધ સપાનીઅરડથી
પોતાને એટલા મટતા ગણે છે કે તેમને પોતાની દીકરીઓ
આપતા નથી. તેઓને પોશાક, આલમલણ, સભાવ, સ
ઘણું જુદું છે. આસટોરગ આગળ જન્મ અને પાહાડી
ગામમાં તેઓ વસે છે. પણ તેઓ આખાં સપેનમાં એવજ
ખાવલા છે. તેઓનાં દેશમાં ખેતીવાડી થતી નથી, એટલે
તેઓ ધંધો કરવા બાહરે ફરી વળે છે. પણ તેઓ એકજ ધં
ધો કરે છે અને તે ચીડી પતરી ઈઆ ત્રાલ લાવ લણજવ ક
રવાના કાસદ અથવા અજુરનો ધંધો છે. મેધી બીએ કો
ઈ પણ ધંધો કરવાનું તેઓ પીકારે છે અને પોતાની પુસ
થી નીચું સમજે છે ! તેઓમાં ફેરફાર એટલોજ થયો કે પુસ
લખાનને બદલે ખરીસદી ધરમ પાલે છે. તેઓનાં વડાં દેવ
લ ઉપર તેઓની જાતના એક રાખથી રેલકડીનું બાવલું
ઉણું કીધું છે, કે જેણે પોતાના ધંધામાં રોલત એકદી ફરી
હતી, અને તેઓથી મોટો ભાગ આ દેવાઈમાં આપશે હોતા.

વળી એક બીજો નવાઈ જેવો સપાનીઅરડ રોડો
બીસકેઅન લોકોનો છે. તેઓ બીસકે પરગણામાં રહે છે.
એ પરગણું બીસકેના આખા આગળ ફ્રાન્સને નેડેમેડ
આવેલું છે, અને તેની તથા ફ્રેન્ચ સરહદની વચે ખાતર
બીડાસોરા નહી છે. એ પરગણાના લોકોં યુસકારા નામ
ની એક તદન નવાઈ જેવી ભાષા બોલે છે કે જે ભાષાનો

હાલતી કોઈ ભાષા સાથ સંબંધ ખાલમ પડતો નથી.
તેઓ એવું કહે છે કે એ ભાષા આગળ આખા દેશમાં વ
પરાતી હતી; બીજાઓ કહે છે કે સપેનના અસલ બંગલી
વતનીઓની એ જુનાબે છે. આ બોસક અથવા બીસકે
અન લોકો કદાવર અને મેહેનતુ છે, ઘણા શુંદર અને
ખુબયુતર છે, અને ઘણા દુલા, સખી જવના, ભોલા, મીલ
નસાર, મોટલા, તથા જોસાવાલા છે. તેઓમાં એકેએક
નણ બાહાદુર છે, અને ઘણું નામીયું લશકર પુરું પાડે છે.
તેઓમાં ઉતરતા મહડતા વરગ કાંઈ નથી, અમોર ઉમરા
વો જીવું પણ કાંઈ નથી. તેઓ પોતા કરતાં વડા કોઈન
કશુલ રાખતાજ નથી, સઘલાને એકસરખી પદવીના ગણે
છે. એટલા માટે તેઓ નોકરી કરવાનું પીકારે છે, અને
જેકે ધંધાનેસર પોતાના પરાંતની બાહરે જવું પડે છે, તોપ
ણ તેઓ એવી નોકરી શોધે છે કે જેમાં શેડને શેડ તરીકે ગ
ણવાની જાલ જરૂર નહી હોય ! તેઓ એમરતને ઘણો ઉત
રતો દરજે આપે છે અને તેમની એમરતી બીજા સપાનીઅ
રડોને પણ આકરી તરીકે રહે છે. ખાસક લોકો ગાંધેણતા
ઘણાજ શોધીન છે.

ગોથો રોડો જે જપસીઓનો છે, તેમાંની વસતી મા
તર ૪૦ હજાર ખાણુશની છે. તેઓ ભટકતા છે, અને
આપણી તરફના વાહરી લોકોને મળતા છે. એ સઘલા જુ
દા જુદા સપાનીઅરડો જુદી જુદી ગઢરી ધરાવે છે. કાસ
ટાઈલના લોકો પોતાની જાત ઉપર મગરૂર છે. તેઓને
જે ભાગ "ગોરા લોક" કહેવાય છે, તેઓ અસલ અને
ખાલેશ છે. આરબો સાથ મલી મયલા સપાનીઅરડોની
એલાદના જરા સાંમરે રંગ ભેલાવણે છે. એ ગોરા લોકો
ના નામ આગળ "ડાન" મોલ મુકે છે, ને આપણા
"શેડ" મોલને મળતો છે. બીજાઓને "ડાન" કહેતા
નથી. કારાલોનીઆના સપાનીઅરડો (કાટેલનો) મોટા ના
હુના કાંઈ સમજતા નથી, તે હીઆનેર કે એક બીખારી
જેવો પણ સપાનીઅરડ ઉમરાવની પાસે બેસી શકે છે અથ
વા તેની બીડામાં આગ લઈ શકે છે. તેઓ પર્થસાવા
ઓના કુશન જેવા હનણાવેર નહાયલા હતા. તેઓ પી
હોમાં જોઈને જોસતા, અને માતખરોની ગાંડી પકડી તે
મને થોખાવતા તથા પર્થસા લેવા સીવાએ તેમને છાડતા
નહી હતા. આ અપરાધનો સરકારે ખાતર હનણાન અ
ટકાવ કરાવે છે. ગેલેશિયાના સપાનીઅરડો કચકસરને મા
ટે નહાયલા છે. મરાનેડામાં સપાનીઅરડો ખરીસટમાસ
ના તેહેવાર ઉપર એમ તરેહની મનહા કરે છે. તેઓ યર
કી ખાવાને ઘણા શોકીન હોય છે. જેના મોઝાં રોળાંઓને
તેઓ લાકડીઓ વડે મોઝાલાઓમાં હંકાડે છે. દેવલમાં
ગંભીર કીરીઆ કીધા પછે તેઓ અજામ મચકરી અને રો
લટપા કરવા બેસે છે, કે જે વાજમાંથી અડધો કલાક ઉપર
મળતીના શરદ નીકળવા હોય, તેજ વાજમાંથી તેઓ તરે
હવાર આવાઓને નોકલ કરે છે. કોઈવાર રતામાં બાલકોને,
તો કોઈવાર અમથાની વાસનાને, કોઈવાર ગધેડાં લુકવાનો
તો કોઈવાર બલદને અડાડવાનો, એવા તરેહવાર આવાજ
તે દેવલના વાજમાંથી કાઢાડીને તેઓ ખરીસટમાસની ગ
મત મેળવે છે !!

દીવાલી કે હોલી ?

(શ્રી યોધને મારે જગનાર એક વાણીઆન કાવું.)

શ્રી યોધના અધીપતીજને માલમ યાજ્ઞે તમારી જી
ન મહીનાની ચોપડી મેં વાંચીછે, તેમાં મારી બેન કોઈ
બીખાઈછે એ એક કાગલ લખીને તમારી ચોપડીમાં છપાવી
આછે, તે ઉપરથી અને પણ માઝ કરપીછું અને ઘાતકી ક
મ સાંભરી આવ્યોઈ, અને તે લખીને છપાવવાનું મને યદ
આવીઈ અને વળી મારા સાંભળવામાં આવયુંછે કે તેને
પણ અમારું કુખીઆરીનું કુખ ચાલવા સારૂ તન, મન,
પનથી ઘણું મેહનત કરોછા, તેથી આ નીચે લખેલું માઝ
અને મારી બીજી હજારે અભાગણી બેનોનું કુખ તમા
રી આ ચોપડીમાં છાપીને પરચવી ઉપરના અધા લોકોને
જાણ કરાવેછે.

સાહેબ માઝ નામ દીવાળીછે, આહાહા ! દીવાળીનું
નામ લોકોને કેટલું બધું વાહાજીછે. દીવાળીનું નામ લે
તાં લોકોને કેટલોળધો હરખ ઉપજેછે. દીવાળી જ્યો
પુશી, પુરમી અને આનંદ ભરેલો તેહવાર તથા દીવસ
આવવાનો લોકો કેટલીબધી આતુરતા રાખેછે. પણ હું
અભાગણીનું નામ તે દીવાળી શું કરવા પાડીઈ હશે ? ખ
રેખરતા હું હોળીના નામને બાપક છઉં, કારણ કે હોળીમાં
જેમ અગનીના લક્ષણ બહેછે, તેમ રાત અને દીન મારા પે
ટમાં અગનીના લલકા સહજેછે, તે પછી હું ખરેખરી
તે હોલીન કહેવાઈ, દીવાળી તે કેમ કહેવાઈ ? અરે !
મારી પારસણ બેનો, અરે મારી મઝમ બેનો, અરે
મારી મુસલમાની બેનો, તમે કવી ભાગ્યેશાજીછો ?
અમારા જન્મ ઘાતકી કુખ તમેને કહીબી ખમરું પડયું
નહી હશે. અરે પરમેશ્વર ! તે અને એ ચાંતોમાં શું કરવા
નમન નહી આપીએ ? અરે અમારા લોકો કહેછે કે વા
ણીઆ તથા બરામજીની ચાત બધી બતો કરતાં ઉંચીછે.
પણ ખરેખર તપાશ કરશું તો કાંઈબી ઉંચી નથી. પ
છે ! રીતભાત જોતાં સહધી નીચી દેખાયછે. અરે તેમજ
બાહારથી કેવા દયાલુ અને નરમ છાતીના દેખાયછે ? તે
એ એક કીડીને કહી મારતા નથી, એક માકડને મારવા
ની તેમજ બીક રાખેછે. તમે એ કોઈ એક ઉંચરને માર
તા હશે તો અમારા હાડકા તમને કાલાવાલા કરીને માર
વા દેશે નહી. તેમજ પછસા ખરચીને કુકડાં મર્યાં છો
ડાવશે. પણ એ લોકો અમારી બાખમાં કેવા નીરદય થઈ
જાયછે તે તમે જાણોછો ?

બેનો, અમારામાં વીધવાઆના પુનરવીવાહ નહી હોવાને
લધી કેટલીબધી અનીતીઆ થાયછે, અને એ અનીતીથી ય
એવાં કુષમલ બાલકોનાં ગળામાં જે વખતે તમે ભેરવીને માર
ી નાંખેછે અથવા બીજા મેલમાં મોડુંતો એ નીરદાશ બાલ
કોના મુન કરેછે, અને પછી તેને એક લુગડાના કરકમાં
લપેટીને કોઈ કચરાની પેટીમાં અથવા ગરમમાં નાંખી આ
વેછે, તે વખતે એ ઉંચરજીના દયાલુ લોકોની છાતી કે
વી પપર જવી ખનજીત કરીને કેવા ઘાતકી બની જાયછે !
અરે રામ ! રામ ! અરે શીવ ! શીવ ! આ શું જીવન !
અરે અમારી નાતના અને આહાનના થોડીઆએ આ

હારથી કેવા મુધારાવાળા દેખાયછે ? તેઓ જીર પેહેરેછે, તે
એ ઈસલામીય પેહેરેછે, તેઓ બાંબાઆમાં તથા પારસી
આમાં ફરેછે, તેઓ "ગોટપીટ ગોટપીટ" તથા વેરી
વેલ વેરીવેલ " કરેછે. તેમજ મોટી મોટી મુધારાની પતરા
જી મારેછે. તેમ ને કરેછે તે શું ખરેખર મુધારા કરવા સારૂ
? ના, નહી—પણ પારસી લોકોના માન અને આખર
મેલવીને કાંઈ પણ પદવી અથવા હોદા મેલવા સારૂ કરેછે.
જે એ થોડીઆએ ખરેખર મુધારાન કરવા માગતા હોય
તો તેઓને કાંઈબી યુથકેવી નથી, કારણ કે તેઓ આને
એટલાબધા તો વગવાલાછે કે જે કાંઈ ખરા દોલથી કરવા
માંગેતો સેહેલાઈથી કરી શકે તેમજ. પણ અકસોસ ! અક
સોસ ! કે એ મુખી જીવડાએ અમારા પગમાં જે કુખની
જીવમી મેડીઆ આન લાંબા વખતથી કોઠાઈછે, તે તોડી
નાખવાને કાંઈબી મદદ અથવા કોશિશ કરતા નથી—
અમારું કુખ કેડું વીકડછે, તેની એ સાહેબોને "કાંઈબી
કદર આવતી નથી, અમારા કુખની કદર તો હું તથા મારી
હજારે કમતશીબ બાલ વીધવાએ કે જેને માહા
ઘાતકી પીડાએ વેશવો પડીછે, અને હાલમાં જેને પડેછે,
તેમ અમારા કુખની ખરેખરી કદર જાણેછે.

એ ! પરમેશ્વર અમારી વાણીઆની જાતમાં ખરેખર
અમારું કુખ ભાગનાર સવરગવાશી કરસતદાશ તથા અમારી
મેડી તોડનાર માધવદાશ જેવા બાહાદુર અને હીમતવાન બેન
નરોને તે નમન આપીએ. પણ એ હીમતવાન નરો જેવા
એ પચીસ તીશ જીવડાએ અમારી જાતમાં નમન આપી
એ હોત તો અમે આન દીન મુખી કુખના દરીઆમાં કદી
જીવડેલીઆ રહેત નહી. પણ અમારા પગની એ જીવમી મે
ડી કેમારનીન એવા બાહાદુર નરોએ તોડી નાખી હોત.
પણ એ ઈશ્વર ! એવા થોડાએક નરોને અમારી નાતમાં
નમન આપવાનીબી તે બખીલાઈ કરી તારે. અમારા કરમ
નીન અભાગ ! બીજા તે કોનો વાંક કાહાડીએ ? અ
ધીપતીજ સાહેબ. માઝ કુખ જેટલું લખુ તેટલું
થોડુંછે. માઝ કુખ લખવા મેહુતો તમારી આખી જો
પડી ભરાઈ જાય તોપણ પુરેપુરું લખાય નહી, અને ઘણું
લખુ તે તમે છાપો નહી, મારે હવે મારો પોતાનો એ
લોએક હેવાલ લખી હું માઝ લખવું બંધ કરુંછું.

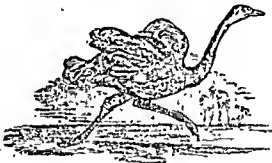
મારો બાપ કાડીઆવાડ જીવામાં જાકરાવાદ ગામમાં
રહેતો હતો. તેણે પોતાના નમનમાં કાંઈબી વેપાર ઈઆ
રોજગાર કરીઆ નહી હતો. મારા મા બાપને પેટ અમેજો
નણ છેકરીઆ હતી. તે છેકરીઆનાં ઉપર તે પોતાનો
બધો લોભ બાંધીને બેઠો હતો. અમારા ગામમાં જે ભર
વાડો વસેછે, તે જેમ જાકરાવાદી બેંસો વેચેછે, તેમ અમે
જેમ જેમ મોટીઆ થતો ગઈ, તેમ તેમ મારા બાપનો લો
ભ પુરો પડતો ગીઆ. મારી સહધી મોટી બેન કે જીવડી
નું નામ બાજુક કરીને પડ્યું. તેનો રાજ આસસો એટલે કે
પીઆ અમારાસો લઈને પરણાવી. મારી બીજી બેન રામ
કુંવર હતી, તેનો રાજ એક હજાર એટલે રૂપીઆ સાડી
બામીસસો લઈને પરણાવી. અરે ! હવે હું સહધી નાની,
મારા બાપની ઘણી વાહાલી, હું દીવાળીનાતો રાજ માર
સો એટલે રૂપીઆ સતાવીશસો લઈને એક ઘરડો કે જેની
ઉંમર વરસ પંચાવનની થઈ ગયેલી હતી, તેની સાથે અને અ

ભાગ્યીને બાર વરસની પરણાવી. અરેરેરે ! હવે હું મારા કુખનું શું વરણન કરું ? આ મારી કલમ માલતી અટકી આંખોમાંથી આંસુની ધારો પડે છે. તેથી આમ્ને કાગલ ભીંજ્યો છે. અરે ! હું પરણીને બે વરસ પુરાં નહીં થયે આં તોટલામાં મારો પતી સવરગવાશી થયેઓ. અરેરેરે ! હવે મારું કોઈની ધણી કે ધાડ બને નહીં. અરે હવે હું નીરઆધાર ને એક પરમેશ્વર શોવાય કોઈનાંબો આરા રો રહેઓ નહીં. જાણે આમ્ને નમંતમાં બધાનીય હું કુશ મન ધઈ ગઈ હોઉં, તેમ ધઈ ગયેઉં. અરે રામ ! બજ્યો મારી અવતાર કે હું નનમતાંન મરી કાં ગઈ નહીં ?

ક વિ તા .

મુણે મુણે સેડીઆ લોક જુધમએ ભારી,
જુધમએ ભારી,
વીલવાઓ કેરાં કુખ તે રીમ જણી;
તમા પરણેહો ધણીવાર નવી નવી નારી,
નવી નવી નારી,
વીલવાઓ કેરાં હક સીધા છીનાપી.
લાંઠી દીવાળી પણ ખરેખર હોળી.

દમ્પરીણ આફ્રીકાના શાહામુરગ.

આ પખ્ખરીને સાધારણ હેવાલ અમારો કરારોની મારફતે સરવે વાંચનારા બાનુઓને જાણીતો છે. પણ દમ્પરીણ આફ્રીકાના વણમાં આ પરાંહોઓને ને રોડો વસે છે તેમના હેવાલ ઘણો અજાણ્ય જવો છે અને તે એક લખનારે ઉપલાં વણમાં નરે એઈને લખયો છે, તે ઉપરથી અગત્યનાં સાર નીચે ઉતારીએ છઈએ—

“સને ૧૮૨૨ માં અમે ક્રેપ આફ્રીકાનું શુડહોપ ગયા હતાં, જ્યાંથી માહાકાર નામના મોઝા નંગલમથી મુસા કરી કરવી પડી હતી. એ નંગલ ૩૦૦ માઈલ લાંબુ અને ૮૦ માઈલ પહોળું છે. તેના શાહામુરગ ઘણા વસે છે, જેઓની મોટી શખ્યા અમારા નેવામાં આવી હતી. કોઈવાર તેઓ નર અને માદાના એક જ જોડાં માલમ પડે છે અને વીસ ઇંચા તીસના રોલાં માલમ પડે છે. આ નંગલની લખમાં અમે અમારાં ગોડાં છોડ્યા પછે અમારા હાઈનટાટ ભોંભીયાએ શાહામુરગના બે માલા રોધી કાઢાડ્યા. એક માલામાં સઘલી ઇંડાં ભાંજી નાખેલાં હતાં; તે આ પખ્ખરીઓને પોતાનું નરકામ હતું, કેમકે જારે ચેકરી પુકે લાગે છે, તારે પોતાના ઇંડાં તેમને હાથ નહીં જાય એટલા માટે

એ પખ્ખરી તે ઇંડાંને પોતેન ફેડી નાખે છે. બીજા માળામાં આસરે, ૨૪ થુંદર તાજાં ઇંડાં આપાં હતાં.

“આ ઇંડાં પકડી લાવવાની હાઈનટાટ લોકોની રીત અજાણ્ય જવી હતી, જેથી નજાણું હતું કે મલાહેને શું તેથી તેઓ તદન અજાણના હતા. તેઓએ પોતાના દીલ માંથી પોતાના મામડાંના સુવાલ છોડી નાખીને છેક શુડહો આગલથી ઉંધા બાંધમાં અને પછે તેના પાએજામાં ઇંડાં ભરી તે પાએજા પોતાના ખભાં સાથ બાંધ્યા. એ પરાંહો નાગી હાલતમાં તેઓ તે ઇંડાં સંભાળી લાવ્યાં.” (આપણાં લોકો મોટા પાએજાના લેગા પેટરે છે તારે તંગ પાટણનું પેટરનાર કોઈ સુધરેલાઓ હસે છે કે પાએજામાં કોઈની મરઘી ચોરી લઈ જવી છે કે શું ? પણ આ હાઈનટાટ લોકો તો ખરેખર પોહોલા પાપજના સુરવાલ એક પેટરે છે કે તેના ઉપલાં મુરગના ઇંડાં ચોરી લઈ જવાને બની આવે !)

“આ ઇંડાંનું કદ એકેક નાલીઅર જવડું હોય છે. શાહામુરગે બચાં જણવાની મોસમમાં, નર પખ્ખરી એથી છ માંદાઓ સાથ સંગ કરે છે. તે સઘલી માદાઓ એક જ બાપથી પેતા થતાં ઇંડાંને એક જ માળામાં મુકે છે. આ માલ કાંઈ નહીં પણ જમીનની અંદર ખોદીને બનાવેલા એક પોકલ ગોદા છે, અને તે ખાડો એટલો મોટો હોય છે કે આ મુરગોના શાહા સેવનની વખતે તે આપા ખોદીને આશાન ઠાંકી શકે છે. જગા બચાવા અને સઘલાં ઇંડાંને એક જ વખતે ઘટતી ગરમી પોહોલાડવા આ પખ્ખરી આ એક ઘણો હુકમની ઉપાય કરે છે. સઘલાં ઇંડાંને તે આપાં નહીં પણ ઉભાં મેળે છે; જ્યાં સાંકડો છેડો તલીએ અને પોહોલા છેડો ઉપર એક આવે છે.

“સેવન બેસતી લેગા માંદાઓ અવાર નવાર વારાફરતાં બેસે છે. દીસના સઘલી માદાઓ સેવન બેસે છે, પણ રાતના ઠંડી વધારે હોવાથી તેમન વાઘ વઘની ધાસતી હોવાથી પોતાના કુમલા ગરબા બચાવ સાટું નર માળા ઉપર બેસે છે. કોઈવાર માળાની આગળ વઘ, કોહોલાં, તરસ વગેરે જોરાવર પરાંહોઓ મુલેલાં ખળી આવે છે. તે એક શાહામુરગનાં ઇંડાં ચોરવા નતાં એ કદાવર પખ્ખરી પાંખ ઇંચા પગના એક જ ફટકો તે જાનવરની આવી નાખે છે. કોઈવાર એક માલામાં સાંકડા ઇંડાં ખળી આવે છે. પછુ ઘણાખરા માળામાં એથી ઓછી શખ્યા હોય છે અને એક જ જોડું સેવન બેસે છે. દરએક માદા બારથી સોલ ઇંડાં મુકે છે. સેવન બેસતાંબી તે નવાં ઇંડાં મેળે છે અને ઇંડાં માધી બનુ પેતા થવા પછે પણ તેનું ઇંડાં મેળવાનું કામ જારી રહે છે.

“આ નવાં ઇંડાંને માદા માળામાં મેળતી નથી, પણ માળાની આસપાસ મુકે છે અને તે ઘણું કરીને જુના ઇંડાંમાંથી નનમેલાં તાજાં માલકોને ખવાડવાને કામ લાગે છે. તરતના નનમેલાં શાહામુરગને મોટા અને તીખા લાણપાલા સદતા નથી. માટે જેમ બેપગાં પરાંહો અમે બેપગાં માણસ પોતાના બચાંને પોતાના કુધથી ધવાડે છે તેમ આ પખ્ખરીઓ પોતાનાં આગલાં ઇંડાંના બચાંને પોતાના પાછલાં ઇંડાં વડે પોશન આપે છે. એ રીતે શાહામુરગ નનમતાંવાર પોતાના નવાં માલ મેળેને ગરબસતાંનાંબોજ

શ્રી પાંચ.

સંતક ૧૭ મું.

આગસ્ટ ૧૯૭૩

આંક ૮ ત્રી.

ભાલો દોલો

અથવા

ભાલો ભલો—બુંડાનો ભાઈ.

એક વારતા.

પરકરણ ૬૧ મું.

થેલા મોદીના 'મનુષ્યભાઈ'નું ઘર ઓડી નવા પછે આ પછે ઘણે વખત બાહાર ફાહાડીએ, માટે હવે થોડીવાર પાછી તાંહાંની ખબર લઈએ.

મનુષ્યભાઈ બીચારો પોતાના જાતની સુખ અને રસવાનને અવલમનલ પોંડેમાડી પાંચે પાંચે ઓકરીની આમી ઈઆ બેર ઉપર આપેલે થોડાએક વખત થેઆન હવે તેના નામ ઉપરની કારણ પુછ્યું. ઓક બાંનુએ સાંભળી—“માહારી વાહાલી માએ, મારો આ તેઓમાની કરતાં થેવડી ઉમરનો છે તે વીધે હું વીચાર ક નહીં હતી.” માએ—“તે ખરીબ વાત છે; પણ તે માતર ૩૬ વરસનો છે.” ઓકરી—“તે માતર હાલ ૩૬ વરસનો છે ખરો, માહારી પેયારી માએ, પણ ત્યારે હું ૬૦ વરસની થવસ ત્યારે—” માએ—“પછી ?” ઓકરી—“ઓ, પેયારી માએ, ત્યારે તો તે એકસો અને વીસ વરસનો થશે !” થો. ન. રો.

ધીરજ—ધીરજ ધરમની નેમેશ્યાન, સહવા સંપળ ને જાલવી રાખનાર, મોહાબતની પરવસી કરનાર, અને નમરતાની ઉસતાંદી છે. ધીરજ શરીર ઉપર હાકની ચલાવે છે, આતમાને પુશતી આપે છે, સવલાવને શીકાશ આપે છે, ગુસસાના દમને બંધ કરી નાખે છે, અદેખાઈની આગને છુલવી નાખે છે; હાકારને વશ કરે છે; તે જુખાંનને કબજામાં રાખે છે, હાથને અંકોશમાં રાખે છે, લોભને પગ તલે દાબે છે; રાખે છે, ડુખોને સોસે છે, પોતાનાં ધરમને સાડે છવ આપ નારના મોહાતનો. અંત લાવે છે. ધીરજ બંદગી કરવાની નજામાં એકદીલી પેદા કરે છે, રાખમાં વફાદારી, અને કુ ઈમામાં મીલાપ તે મરીબોને દીલાસો આપે છે, અને તાલે

લે સોહુને મળે છે. ઈને મોટો પણ ખોટો, દમામનો પણ નામનો છે.

અને તોપણ સુનાબાઈ તથા તેના સગાંઓ તેમાં ઘણી મગરૂરી ધરાવે છે. એક કીમતી હક તેની ગેરહાજરીથી વધારે અસર કરે છે. ને હક ખોહ્યા હોય તેને વલગી રહેવાની વધારે તલપ માપે છે.

અને રંડાપાના દુખમાં બીચારી સુનાબાઈનો દીલ સો પણ એધીજ છે. તે ઘણીને માટે થોક કરે છે, પણ તે ઘણીનું નામ અને એલાહ રાખવાને કરન'દો હાઈઆત છે, એ મોટી ધીરજ છે.

પણ એ ઓકરાઓ નહારા છે તેના શું રસતા ? તેઓ હુમા, લક્ષ્મી અને તોફાની છે. બાપ કરતાં તેઓ વધારે મીઠાજ, મગરૂર, અને અસતીબાર છે. આપણે તેઓને છેલા દીકા તારે પાણામ'દ શરેશતેદારને તેઓએ કેટલો સતાવ્યો. ધીરજની ધરમા તોફાન વધી પડ્યું, પાણામ'દ ૨ જુર નીચે પડ્યો. ધીરજ પુપાયલી મળી આવી અ ૩ માંબોને નાવતો ઈશન હુપાયલી મળી આવી અ ૪ કોડીએને મળતો કાપુને શકનુ બી રોપાણું તે

ખોલાસો ગઈ વેલાનો.

- ૧ નેપાલીઆન.
- ૨ દીવાલ. દીવા, દીલ, વાલ.
- ૩ થડીઆલ. થડી.

સારી શીખામણનો ગરબો.

“મેં પાંચુપધારીનું જ્ઞાન ધર્યો.”—એ રાગનો છે.

(એ ગરબામાં જ્યાં જ્યાં મૈયા શબ્દ ઉતરેલા ૧૪૦ ત્યાં આ ગરબામાં “આઈયો” શબ્દ કોષરેલા.)

આઈએ. મારી ચિખામણ શંભોએ,

કલે ન કરે. કુંમંગા મુંગો;

મહામનિના મતમાં ભજોએ,

રહે રાજો નિતોનો રંગો. મારી

મ્યા મમજીને મન સ્વજ રાખીએ,

સ્વજ રાજો પોતાનું મરીએ.

ભગવત નામ સુખે ભાખીએને,
તરી પામીએ ભવજન તારને. સારી૦
લંક લૂટનાના સાબ નવ લાવીએને,
મદો મજાએ મુશીન સંતાપને;
નિજ ધર એમ નિભાવીએને,
રિદ્ધિ કારણ ન રાખીએ રાધને. સારી૦
સંપ સારમાં સાર સંસારમાંને,
સંપમણિ સજન સુખવાસને;
નહિ સંપ ભાં નર નારમાંને,
ત્યાંતો ત્રહિ ત્રાહેનો હોય ત્રાસને. સારી૦
મહા હનિમનિને હેત રાખીએને,
કદી કડવા ન બોલીએ બાકને;
કુપ્ત પર ઘેર નવ રાખીએને,
નથા તૂટે પોતાનો તોલને. સારી૦
રમે પતિવ્રતા વ્રત પાળીએને,
પર નરશું ન રાખીએ શીતને;
રાપટીપની ટેવ રાખીએને,
કદી રાખીએ સાદી રીતને. સારી૦
બહુ પરધર ભજ નવ બેશીએને,
કોડે કરીએ પોતાનું કામને;
પાપ મારગે નવ ચેરીએને,
નથા કરીએ નરકને કામને. સારી૦
પોતે બળીએ બીજને બહાવીએને,
મઉને દધએ શિખામણ સારને;
હાથ ધુણે ને હણવીએને,
નથા રીડે ભગત કરારને. સારી૦
વળી વિદ્યાની ચોપડી લાંચીએને,
નથા વાણે વિવેક વિચારીએને,
અપાપ બિચારીએને,
એવી વધીએ વિવેકથી વાતને;
કલીએ ન કોધને ક્રોધથીને,
મને થાંદી સ્વરૂપ સાક્ષાતને. સારી૦
સેય ભાષા ન આજસ અંગમાંને,
ચાલી રાખો ચંચળતા ચિત્તને;
અપાપ રહે ઉદરગમાંને,
હૃદયે ધરજો સરવતું હીતને. સારી૦
દીન દેખી દયા દીધ લાવને ને,
કદી કરશે ન કાળજી કોરને;
માણસને કુપથી યુદ્ધવળે ને,
ભતે નેતું તમારું નેર ને. સારી૦
પોતે સુધવી બીજને સુધારને ને,
ગાહી થાવા દેને માનદાનને;
મદ્યભૂષી ચણગારને ને,
પાનિ પીને પ્રિતીસ પાનને. સારી૦
સામું મયરાતણી સેવા કરાને,
શીય નામીને માગો આશીશને;
કર નોકી કહેતું કૃપા કરાને,
એની આશીષ સુખ અહોનીશને. સારી૦

ભંગ કરશે ન વેણ ભરધારણને,
પ્રિય ગણુને નેવો નિમ પ્રાણુને;
સુખ પામશે સંસારનુંને,
મશે વિશ્વમાં વિવિધ વપાણુને. સારી૦
વૃદ્ધ સાથે વિવાદ નવ કીટએને,
મોટા ભતંગી રાખો મરજદને;
ખામી બતાવે નવ બીજીએને,
પરહરીએ પોતાનો પ્રમાદને. સારી૦
શુભ માણે હરીના ગીતમાંને,
મોટા મમજ તેનો મહીમાવને;
ચોટાકી રાખને ચિત્તમાંને,
નોનો ભરીએ ન વીચરી ભયને. સારી૦
જીએ આદિત્ય ઇંડુ આકાશમાંને,
જીએ તારા મંડળતણું તેજને;
દીસે તે કશી ન કમાશમાંને,
એનો ઉત્પન કરનાર એજને. સારી૦
જીએ સાગર ને શૈલ ચરિતા ગણીને,
જીએ પ્રધવીના પડતો પ્રભાવને;
વાણી વિદ્યાસ રાગ રાગણીને,
એવા બહુએ બનાવ્યા બનાવને. સારી૦
એણે આપણા સુધીર સજ આવીઆને,
પ્રતિપાદન કરે છે કદીપરને;
પાડ ન ગણે તેનો પાપીઆને,
એતો અમાનું અધીરને. સારી૦
નધી અંબજી રહો ફરી એટલુંને,
સ્નેહુ લેણે મદેવ ભંભાળને;
કહે એનો કામણે કટલુંને,
પાપ હેણે દીનદયાળને. સારી૦
એના નેત્રોમાં આપણેને,
સુધી ચાલ્યા આપણને;
દોષ ન ગણ્યા દીધ ઉદારને,
કૃપા રાખેણે તોપણ કૃપાળને.
માટે ભજએ તેને ભરી ભાતથીને,
એના ભણી અનેક ઉપકારને;
પ્રારથના કરીએ પ્રાતીનીને,
પાપ કાપી પમાડે પારને. સારી૦
પ્રજા ચિંતા તમારી મૂરશેને,
મનમાનું દેય મહો મુખને;
લાખલાખ અભિલાષ પૂરશેને,
નહિ દેખો દારીદ્ર કે કુખને. સારી૦
ધન ધાન સન્માન યુગ પામશેને,
વળી વધશે પ્રભા પરિવારને;
વિધન વિવિધના વામશેને,
અંતે ફરશે ધધર ઉદારને. સારી૦
કોડે કરશે ને ભજન કૃપાળુને,
તણુ તુચ્છ સ્વભાવ તાતેવને;
સ્વર્ગનું સુખ મહાકાળુને,
દેય દલપતરામનો દેવને. સારી૦

સુખાર, દ્વંતર આશકારા પરમમાં મેહરામજ કુલનજી
કંપનીએ છાપીડું તથા પરગટ કાપીએ. કોઠ કોટ મેહરામજ
હોરમનજ સોદ, નાં ૬ તથા ૧૧.

સ્ત્રીબોધ.

પ્રસતક ૧૭ મું.

આગસ્ટ ૧૮૭૩

આંક ૮ મા.

ભાલો દોલો

અથવા

ભાલો ભલો—હુંકાનો ભાઈ.

~~~~~

એક વારતા.

પરકરણ ૬૧ મું.

યેલા મોદીના મનજીભાઈનું ઘર ઊડી નવા પછે આ પછે ઘણો વખત બાહાર કાઢાડીએ, માટે હવે થોડાંવાર પાછી તોડાંની ખબર લઈએ.

મનજીભાઈ બીચારી પોતાના જીવનથી ગયો અને તેના રવાનને અવલમનલ પોંદ્યામાંડી આવવા, એટલે હવે તેની ખામી ધમ્યા મોર ઉપર આપણે લોકલું વાલીશું.

હવે તેના બીજા બેથ કુટુંબીઓ, જેમને પાંચતારી બાંનુઓ સારીપદે ઓળખે, તેમની તરફ યેઆન લગાડીશું. તેઓના થોડાંની શુનાબાઈ એક છે. આપણી રાંક ને રમ છોક પીરોન બીજ છે. દીનબાઈ અને તેના માટી જીવન છ તાંહાંન રહેલાં છે. સોહુ અને કહુ, યેલા મોદીના બે મ સતીબાર ઊકરાઓ પણ હવે ઘરના બાજુ ગાલમ પડે.

અને હવે મોટા થેડના મોત પછે વડો દીકરો સોહુ યેલા મોદીના બાંણીતાં અને મોટા ખાનદાનના વારસ થયો એટલે તેની માતાની કીકર અને સગાં વાહવાંઓની નબર સમજી તેનાના ભાઈ.

અગર વરચની નાહની ઉમરમાંથી સોહુહુ યેલામોદી ના કુટુંબના વડાના દરબએ પોંદ્યામથે. ને કુટુંબ પોતા ના રોળા ઉપર હાકમી મલાવેલી તે વડા કુટુંબનું વડાપણું સોહુને નાહનપણથી મળ્યું છે. એ વડાપણું તે પંચાતના વડાની પુરશીની એખતીઆરી, ખાનગી ઇનસાફ કરનાર નેખાએકીસતો દાજી અને યેલા મોદીના ખાનદાનની બી વહતનું કણીપણું.

અવલતાં મીલકત સમજી ઘણે યુકી. પંચાતના વડાની પુરશી ખાલી અને સતા વગરની થઈ પડી અને પુલ ખાઈ. ખરી રાવતના કરતાં દમામ વધારે છે. એટ

લે સોહુને મજેલો દરમિ મોટો પણ મોટો, દમામના પ લુ નામનો છે.

અને તેપણુ શુનાબાઈ તથા તેના સગાંઓ તેના ઘણી મગરૂરી ધરાવે. એક કીમતી હક તેની ઝેરહાનરીથી વ ધારે અસર કરે, ને હક બાહુપા હોપ તેને વલગી રહે વાની વધારે તલપ ધાયે.

અને રંડાપાના કુખમાં બીચારી શુનાબાઈનો દીલા સો પણ એધીન છે. તે ઘણીને માટે શોક કરે, પણ તે ધ છીનું નામ અને એલાદ રાખવાને કરનું હો હુધ્યાત છે, એ મોટી પીરત છે.

પણ એ ઊકરાઓ નડારા છે તેના થું રસતો ! તેઓ લુચા, લકંશ અને તોફાની છે. બાપ કરતાં તેઓ વધારે મીજલ, મગરૂર, અને અસતીબાર છે. આપણે તેઓને છેલા દીકા તારે પાણુમંદ શરેશતેધારને તેઓએ કેટલા સતા વધે હતા ? પાછળથી ધરમા તોફાન વધી પડ્યું, પાણુમંદ ના મોરડાના નીરોશ પીરોન છુપાયલી મળી આવ્યાં અને મનજી થેડના મનમાં વેહેમ અને શકતુ બી રોપાયું તે આ ઊકરાઓના કારસતાન હતાં.

એવા ઊકરાઓ ખાનદાનનું નામ થું રાખ્યે ? શુના બાઈને, પીરોનને, દીનીને, જીવજીનને, સરવેને એન અ દેશો ઉપનંતો હતા. એ અદેશમાં બીજા સમલા વીચારને તેઓ લુલી ગયાં હતાં. અતાર મનજી થેડના મોહોતને મન તેઓ આસતે આસતે લુલી ગયાં હતાં. થુંદર પીરોન ને અદરાવાની વાતને પણ તેઓ તરત વેળા લુલી ગયાં હતાં.

સરવેના વીચાર સોહુ તથા કહુને, અગત કરીને પે હેલાને સુધારવામાં મરાગુલ હતા. કહુ પોતાના બાપના યેલા, પતરાંના બોખાં વાલા, મંત્રાવાનો ઘણો માંનીતા હ તે અને તે યેલા સાથ યેલાં મેડાં કાહડયા કરતા હતા. વળી તે ઉઠે નાહના હતા, એટલે તેને થુધરવાને વગાર વખત હતા અને છેલે તેને કાંઈ બાપની માદી મળી નથી એટલે તે ધડીબર મગડો તે તેમા નેરલો લુરાઈ હતી, તેના કરતાં સોહુને મગડવામાં લુરાઈ અને ખરાબી વધારે હતી.

માટે બાપના અરતાંવાર સોહુ આનને કાલો યેલાં મોદીના ઘરમાં ચેખાંન જેમ્તો થઈ પડ્યો. ખાતાએ મા ન ધરાવીને સોહુને મજેલે સોરાબજી નામ ધરમાં મળાવ થું અને તેથી નોકર નંકરો વધારે માનને ખાતર સોહુરાજ છ શોક કરી કેહેલા લાગા.

સોહરામજી થોડ ઉપર તેથી અસર થઈ ખરી. તે ના પોતાના મનમાં તે લગાર ખુશી અને નમ્રરૂ થવા લાગે. તે પોતેને પોતાની અગત સમજવા લાગે અને હનીઆમાં દાહાપે દેખાવા તથા રસતે રસતેની રખડતી અને લકંગી હાલત દુર કરી શાન્ત શોગતવાલો થવાની તેને પોતાને જ ઉમેદ પેદા થઈ.

વળી જીવજીવિયે પણ તેને થઈને સમજાવશે. તેના આપના રવાનને વસાવી આવવા પછે તેની માથે તેને એ કાંત તેડો અને તેના બનેલી જીવજીવિયે પોતાની ગામડી યા સહી સાદી ઢપના, તેની આગળ એક ભાશણ કર્યું. તેને યાદ આપી કે હવે થેલા મોદીનું આખું કુટુંબ તેના તરફ જીવે છે અને તેની કોટમાં આખી આલમ ખુશી થા પ એવું છે.

આ ભાશણથી સોહનના મન ઉપર ભલાઈના એક છા પ લાગે.

ઉપલાં એકાંત ખુણામાંથી બાહર આવવા પછે પોતાના એટલા ઉપર સોહ જીવજીવિયની સાથે વાતો કરવા બેઠો. સહુવારની ચીજવશની મોટાઈ ઉપર વાતો થઈ; પાચેદસત વીશે વાતો થઈ; પાપાજી અને આશોદાદની વેદ્યામજી વીશે વાતો થઈ; હાલની ગરીબી હાલત વીશે વાતો ચાલી.

અને તેવામાં જાહંગીર નંગી વીશે પણ વાત ચાલી.

પાચેદસત ઉપરથી જાહંગીર યાદ આવશે અને તે ખ્યા આગળ તે નંગી નવાંમરે સોહનાં પગ ઉપર માં થું મેળી તેની નીડે માફી ચાહી તેના હવાજ સોહને જીવ જીવને કહી સંભળાવશે.

આ હવાજ કહેતાં સોહનુ દીલ થણું પીગલી ગયું હતું. તેની આંખોમાં પાણી આવી ગયાં હતાં અને તેવી પીગલેલી હાલતમાં તેણે જાહંગીર નંગીની સમાઈ તથા આંશેશીની તારીફ કીધી.

ખરેખર જ વધારે તારીફ લાએક તે વેળા જીવજીવિય ને લાગ્યું તે સોહનાં થપકો ફેરાર હતો. આવી સહુ કાંઈ આવી નરખાસ એ ઊકારામાં તેણે કદી નહીં હતી, કદી કારી ઈઆ વકી રાખેલી પણ નહીં હતી.

સોહ ભરેલી છાતીએ બોલશે. "થું કહું જીવજીવિય! જાહંગીર માંક માગી એટલું જ નહીં, પણ સોગંદ ઉપર સો ગંદ ખાકા કે આજ પછે હું તારો દોસત થઈને રહેવા." અને

એ દોસતીના ગાંઠ જનજીવ કરવાની અને તેની આ રક્તે સોહને ચુપારવાની આ તક થઈ સરસ હતી. સોહ આજે સુખરૂપે તેમાં જાહંગીરના પેઢેલા દાખવાની થોડીક અસર છે, અને જો તે ભલા ગરહુસપ સાથે સોહની અગત વધતી નજરે એ ઊકારો નહીંયું સુધરે ?

જીવજીવિયે ટેકો આપી કહ્યું કે "ખરું કહું છું, સોહરામજી, કે જાહંગીર એક ફરેશાની ખરાલતનો માણસ છે. એણે દોસતીની કયુલાત આપી છે તો હવે એના મન નાથ તોપણ એ કયુલાત નહીં તોડશે."

"હા, હું જો એ માનું છું."

"પણ ભાઈ સોહરામજી એટલામાં કાંઈ નથી જ. હજી થયું વધારે થવું જોઈએ. તમે જાણો તો ખરા કે દોસતીના ગાંઠ અરસપરસનો છે. જાહંગીર તમારી

દોસતી આજે ન તમે તેની દોસતી નહીં ચાહો તો પછે તે સતી થાય જ નહીં."

"પણ હું શું કામ નહીં ચાહું ? અને એની દોસતી થઈ ગમે છે."

"એવાં માણસની દોસતી નહીં કોણને ગમે ? પણ તે જરી રાખવી હોય તો અમરસા થર બેસીને દોસતી કરા પ નહીં જો ભાઈ."

"તારે કેમ ?"

"તેના રસના જુદા છે."

"તે શું ? જીવજીવિયને કેહો."

"જો, તારે તમે તેને થર આવ જાવ કરવી જોઈએ."

જેમ તમે જાહંગીર પાસે જ્યો તેમ સાડું."

"હા, કાલને કાલ જાઉં."

"નહીં, કોઈ નામ થરે તેમ નહીં ચાલીએ. ચાહો

રમ વીતું તમે એની ટુલાકાતે જાઓ."

અને ચાહારમ વીતાં સોહ ખરેખર જાહંગીરને થર ગયો.

તેણે જ્યાં આગમન પોતાની માની આગળ ખાએશ દેખાડી અને જીવજીવિયે પેઢેલાંથી ભણાવી મેળેણું એટલે સુનામાંથી એકદમ મોટી ખુશી સાથે હા કહ્યું.

આ ચાર દાહાડામાં જેમ જેમ સોહ નરા નરા શાન્ત પણ દેખાડતો, તેમ તેમ તેની આ, બેઢેનો, બંનેવી સંધાં તેને છાપરે ચહુડાવતાં હતાં, અને એક અઠવાડયાં ઉપર જાહંગીર સરવેનો ધીકાર પામેલો તાહાં આજે ફરવાયલી હાલત માં સારી ચાલેના આજે બદલો મળેલો ભેલાથી સોહ ઉત્તેજ ન પામી ખરેખર વધારે સુખરૂતો ગયો.

હુનીઆને માથે પડેલા કેટલા ઊકારાઓ પોતાના મા આપની આંધ ઉપર બોળ થઈ રહેલા છે ! પણ તેઓને સારી માવજતથી ઉછેરવાથી તેઓ કેટલા મદદગાર અને ઉપયોગી થઈ શકે !

ધીકાર, હરસેલા અને હાડમાર કરી છેક છેલે પાટલે હાંકી કાઢાડવા કરતાં હીકમત અને હોમીયોપથી "આપો" "આપો" કરવાથી કેટલા ઊકારાઓ બનીના ખારમ ચુકીને નેકીના રાહા ઉપર સુધરવું કરે એવું છે !

૫૪૪૯૯ થું.

જાહંગીર નંગીના જીવને એન નહીં હતું.

મનજીભાઈની પાચેદસત ગમયી પાછો ફરવા પછે તે થણે ઉદાસ અને આતુરતાની હાલતમાં પડેલો હતો.

તે લગાર આજરી વટીક પડ્યો હતો. તેને જરા જ રા બોખાર પણ ચડી હતી.

તેના મનમાંથી આ બેઆલ દુર નહીં હતો કે મન જીભાઈના મોતમાં તેનો હાથ હતો. હજીની તે માનતો હતો કે તે થેલા મોદીનું મરણ કવખતનું છે, અને તેટલા માટે તે ખુન સતીખું છે તથા તે ખુનમાં મારો હાથ છે એવું જાહંગીરના મનમાં ભમવા કરવું હતું.

તે પોતાને કાંઈ સહુસવેલા બેઆલથી ગેરધનસાક કરતો નહીં હતો. આ ખુન એકલા મારાધીન થયું છે એવું તે માનતો નહીં હતો. તે પોતાના મનમાં કયુલ કરતો કે

“મનજીભાઈએ તવાવ ઉપર મને જોડેલા ખારપોટે, તેડેલા મેં કાંઈ તેને ખારપો નથી. ખારોતા ખાતર એક આંધકોળ હતો. મેં કાંઈ જાણી નિહાનથી તેને ખારપો નહીં હતો. પણ તોખી ખારા ખારથી તેને ઈજાતો થઈ ખરી અને તેના પાછલાં ડુંગોળા તે ઈજાએ જમ તેને કુખ આપણું તેમ તેના મોતખા ભાગ પણ આપણે હોય. મેં તેના બધાં અપમાન ખમખાં, તેનો શ્વેલો ખાર ખમખો તારે નરાને વાસતે મેં બદનામી લીધી. થોડી વધારે ગાળ ઈઆ કાંઈ વધારે ખાર ખમખો હતે અને આ એક આંધકોળી નહીં ખારપો હતેતો મેહેતર થતે. ના હોય એક કંઠો મારીને ખુનનો નહીં તોપણ અવજનપણે ખુન કરવાનો હું ગુનેહગાર થયો છઉં.”

આ વીમારો ઉપરથી જાંહંગીરના અતકરજીની સફાઈ, તેના ફીલની સાદાઈ, તેના મનની મોટાઈ ખાલમ પડે છે; પોતાના કરતાં પારકાની દાઝ તેને વધારે હતી એવું ખાલમ પડે છે; બીજાને ઇનસાફ આપવા સાફ પોતાને ગેર ઇનસાફ કરવાની તેની નેક નઈમ્મત ખાલમ પડે છે. કેમકે કોણ ના પાડશે કે ઉપલા વીમારોના જાંહંગીર કાંઈજ ન હોય પણ શ્વેલો ભલાઈથી ભોલવાતો એક ભોગ છે! તેના મગજમાં અમરસયો વેરુખ ભરાયો છે.

આ વેરુખમાં વેરુખના તે અડધે ભાવરો જોવા થઈ ગયો. તેને લુખ નહીં પણ અમરસયો આગ બળતી હતી. ઉપ નહીં પણ અમરસયો સવનાના આવવા હતા. અને સવના પણ થણ બીહાખના આવવા હતા. તે કોઈવાર મેહેસત અને કોઈવાર શેલખ ભેતો હતો. તે પોતાને બાંધેલો અને ઉંડા તેમજ અધારા ગામના પડેલો ભેતો હતો. તેણે મનજીભાઈને ભુત થઈ આવેલો જોયો હતો તથા પોતાને સતાવતાં અને પુછતાં જોયો હતો.

આવા મેક્કારી ભરેલા ખાખથી બીધા પવા પડે, એક સહુવારની કંડી રેડેકોમાંથી જાંહંગીર પોતાની આંખ બલતી આગોને તાહાડક તથા કલતાં હાડને આરામ આપતો હતો, તેવામાં તેના ઝોરડામાં તેના પુરબીઓ સીપાઈનાખત થયો અને જાંહંગીરને ખબર કરવા લાગે કે “શાહાબ! મનજીભાઈ આપા હુપ.”

“કેવા?” જાંહંગીરે ફગલાપણે મેહેરે પુછ્યું. “કોણ આપા હુપ?”

“મનજીભાઈ એક આપા હે, સાહાબ.”

“કોણ? મનજીભાઈ કોણસા?” હાંઆં હવે જાંહંગીરને પુનરાં ખુશવા લાગ્યાં.

“એક વો મુતતવાળા એક હે સાહાબ.”

“વોતો મર ગયા, તુમ કેઆ મોલતે હે?” આ સવાલ પુછતાં જાંહંગીરને પોતા ઉપર અડધે ભરસો નહીં હતો. તે એવું કારતો કે જાંહંગીરને ખાખથી તે બીધાર થયો, તેમ ખાખ હજી બરી હતો.

“કેસા મર ગયા સાહાબ! છતાં યસે વો આપા હુપ.”

“નહીં હોપઆ, જમો, જમો, ફર ખબર નીકળો.”

આ હુકમ આપી સીપાઈને પાછો વાલતાં જાંહંગીરે પોતાનું ખારજું હેલતું ખારજું તરત લંકી ફીધું અને પોતે શ્વેલો મળાવા લાગ્યાં.

પણ તરતજ સીપાઈએ પાછો આવી તેના શ્વેલારને

વધારી મેળવો. તે મોલવા કે “સાહબ, વોતો મનજીભાઈ એક કહેલોતા હુમે.”

“છટ છટ ભાઈઆ, આ કહેસા હોવે? ઉનોકી વારા કા છમેલા સેનદ ખખત મએ હોનર થા, ઝોર તુમ કેઆ ખાત લાએ?”

“શાહાબ, વો ઉનકા નામજ અમેસા કહેતા. આ દની લોક મોલતા આ બરા પહ્લાદાર વ ઈજતવાળા થોડી પા હુપ.”

હવેતો જાંહંગીરને મગજ ફેર આવવા લાગ્યા. પણ એવામાં એક સરાલથી તેને મોલાસો થઈ ગયો. તેણે પુછ્યું કે “વો કદ ઝોર મુતસે કેસા હુમે?”

આ સવાલ તેણે પેહેલેથીજ પુછ્યો હતોતો આડેલા બ. બરાઈ થતે નહીં. આ સવાલ પુછ્યો તારે તેને ખબર થઈ કે આતો “નાહોને મનજીભાઈ” એટલે તેનો દીકરો સોહુ મળવા આવેયો અને સીપાઈએ કહ્યું કે તે હાકરવન જોયો.

પોતાનું મોહણું થઈજીમ પાછું એકડું કરવા સાફ જાંહંગીર જાંહંગીરને મારે આ મોલાસો બસ હતો. તે ખુશી થઈ તતકાલ સોહુને મોલાવા સાફ નીચે ગયો, તો જોકે પોતાની ધનરાધી છાતીને ધીરજ અને આરામ આપવા સાફ તે લગાર ધીરે કદને ઉતરેતો.

તરતજ સોહુ જોડે દીલને મારે દરજીખર માહી તેને હાથે ગ્રાહીને ઉપર પોતાના આરાસતે કરેલા ઝોરડામાં લાવ્યો અને તેને અડેકવાના એક મુંદર નક્કરીના, કામ ઉપર મેસાડીને વાતો કરવા લાગ્યા.

પેહેલી વાતમાં જાંહંગીરને માતમ પડ્યું કે મેક્કા મોદીના કુટુંબની યુવાકોને મારે કસેકર સાહેબ આવવા હતા. તેવજી વેલાતોને એક ધારો સમજવયો, કે તાંહાં બરે એક મોરો ઉમરાવ મરી જાય, તારે તેનો વારસ આપની મોટાઈ અને શેલત લેવા સાથ તેનું નામ પણ એખતી આર કરે છે. એ ધારો જાણવાથી સોહુએ પોતાની મા સાથ લગાર હજત કરી ને મનજીભાઈનું નામ ધારન કર્યું અને તેથીજ બીમારા જાંહંગીરને ઉપરો ગુચવાડો થયો હતો અને મરનાર મનજીભાઈ રોખમેથી ઉડી આવેલો હોય એવો તેને ભપ પડેો હતો.

આ યુવાકાતમાં જાંહંગીરે મવાન સોહુની બનતાં માન અને માવનત સાથ મહાર લીધી.

જાંહંગીરે જાંહંગીરે એક વીરોઆરથી, અમેઆસો અ ને ચાનતો થોડીન સુસાફર હોવાથી તેણે પોતાના મકાન મા પુસતકોને તથા ખુદરત ઈઆ હોનરની થોડીક પેદા સોના સંગરહ કરી રાખ્યા હતા અને સોરાખજ એકને નાસતર ઉપર પોતાની સાંપે પેટ બરડું નમાડવા બાદ જાંહંગીર તેને પોતાની આ સંગરહ રેખાડવા લઈ ગયો.

તેમા પેહેલાં એક પડે એક મુકેલા થોડાઓની ચોર જાંહંગીરે રેખાડી, જે સમયા સોહુને મનસે નદ અને પે હુલથી જોવા હતા. એમા ઈમરેટ કેતાએ થોડીન હતી, અને થણીખરી ગુમરાતી તથા ધરને લગતી કેતાઓ હતા. જાંહંગીરે પોતાના આ નવા રોસતની કેળવણીને આ મોપડીઓની કસોટી ઉપર થસી જોવા મારે થોડાક સવાસો પુછી જોયા.

પણ સોહુનુ ચાન જાંહંગીરના પોઠાવાવાના ચાન કે રતાં વધારે નહીં હુવું. મરાઠાઓના દોરની જાંહંગીરે વાત કીધી તો સોહુએ માની નહીં, કેમકે મરાઠાઓ તેા સુંબઈમાં હેલ જશુવી કરેછે. “ઈન્શાએ બા માએની” ના હાથના લખેલા ગરબને સોહુ ઈંગરેલ કેતામ સમજ્યા અને સરકારના “રીગલેશન” વાંચતાં સોહુએ યુધ્ધ કે એ કીધા રાજની વાત છે ?

નવાઈ જીવી ચીએને સંગરહ જ જાંહંગીરે તે વખતની સમજ પરમાણે એક દુકાનની ત્રીશાલે ગોલવશે હ તો, પણ જોના તરફ જાંહંગીરે ગોપા કરી જોયુબી નહીં હોય તેમ પણ પણ યુધ્ધ ચહુડેલી હતી—તે સંગરહમાં પણ આ મોટા રોડના દીકરાની બેખબરી એવીજ માલમ પડી હતી. જુદા જુદા મોટા કોરાઓને મોહરો કરવાને કા મતા સમજ્યા અને એક ઉંચાં કોરાં કામન ઉપર મોહરો કરવા ભતાં તે કામન તેણે ફાડી નાખ્યું.

ધરમ સંબંધી માખતો ઉપર વાત કરતાં સોહુની મુ રખાઈ એકી નહીં હતી. નેરોએસંગ ધવલનુ નામ તે છે કદી સાંભળેલું નહીં માટે “નોરીએમદં ધવલ” તે મો લખે અને દસતુર મેહેરજી રાંધાની તારીફ ખાતર આક રીઆઓના એક ગાવાના ખેઆલમાંજ તેણે જાણી હતી જીધી એક ચોપડીને દફને કેહાણે દેકોરા વગાડી તે “મેહેર જી રાજા બરાહ શાના” કરી ગાવા પડી ગયો.

પણ આ સઘથી પરીખાશમાં જાંહંગીરે એક બીના નેહુ લીધી અને તે બંધન સોહુની મુશ્કેલ તથા મક્કસદને લ ગતી હતી. જાંહંગીરે જોયું કે આ સઘલા સવાલો તથા વાતમીતમાં જાને કે પોતે ખબરદાર હોય તેમ સોહુ ભા ગ લેતો હતો. તે ખબરદાર હોય એવુંજ દેખાડતો પણ હતો અને જારે સોહુ મોટો પડે તારે પોતે એજ નહીં કે હોતો કે પોતાને આપડગું નહીં હોય, પણ જાને કે લુલ ય ઇહાય તેમ તે ગણતો હતો.

સોહુની આ વલાણ હેલ ઘાલુ હતી તોપણ તેની એ ક થોલી પોરક હતી, એક ઉનેદ આપનારી બીના હતી અને તે એકે સોહુ હોશીયાર તથા ખબરદારમા ખપવાને ખુશી હતો, અમલજ અને અચાન ગણવાને રાજ નહીં હ તો. શીખવા ભણવા ઉપર તેના ભાવ મુલક નથી એવું નહીં હુવું. ભણેલાઓ તરફ તેના ધીકાર નહીં હતો. માટે જો તેને બરાબર રાહાપર મેળશે હોયતો તે નહીં શીખે, ઇ આ મોયડ રહી જ્ય એવો નહીં હતો.

આ કમનશીખ જવાનનું મગજ જાતે ચંચલ અને ચમરાક હતું. તેમા ગેહર હવું પણ આનસુધી તેને જુ છે નાખી મેળેલું હવું. તેને ખાતર ઘસવાની અને અન વાલામા આપણવાની ખોડી હતી. તે આલો નાવાકેક અને અણધર રહી ગયેછે તેમા તેના નહીં પણ તેના ખા આપનો વાંક હતો.

એરલા માટે જોકે હવે મોડું યુધ્ધ હવું, જોકે સોહુ હવે ઇસકુલે ભણવા બેસે એવો વખત નહીં હતો, તોપણ આખરદાર સંગત અને વનનદાર વાતમીતમાં તેને મુ ધારવા તથા તેનું મગજ એણું કરવાના જાંહંગીરે ઈચ્છા કીધો. સોહુની ખરજ અને ઉલટથી તેને પુરતો દેકો ખજા.

જાંહંગીરે સોહુને તેની મુરખાઈએને માટે હસી ઇ આ ધીકારી કાહાડશે નહીં. તેણે ઉલટીજ વળાણ પકડી, તે સોહુને ખુશી કરવા લાગો. તે અમલજ છતાં તેને આન આપવા લાગો અને તેની ખાતરી કરવા લાગો કે વધારે સા રી હાલતમા તે વધારે સાદું માન ખામશે.

જો તેની બેવકુફીને માટે તેને બેવચન ગણી હસી કા હાડશે હોતેતો સોહુએ પોતાના અમાવને માટે ખોટા રસતા લેવા પડતે. પોતાને ખરો ઠરાવા સાદું તેને ખોટી હુબતો લેવી પડતે, અને હુબત હુબતે તે વધારે હાંસી તથા ધીકાર ખામો ખરાબ સવાલવાને અને ખરાબ ચાલ નો ધઈ ભતે. પણ ધીકારને બદલે પેઆરથી, હાંસીને બ દલે નમનતાઈથી તેની લુલો દેખાડતાં તે લુલો કેવી ખુશી થી કશુલ કરતો ગયો તેના અનુભવ આ એકન દાહાડા ની મુલકાતમાં જાંહંગીરને પુરતો ખજા.

અને એ રીતે તે દાહાડા સોહુએ ઘણી મગત અને ચાન સાચ એવી સારી રીતે જીઅરશે કે સાંજના ઘર જાતી વેળા બોજ દાહાડે પોતાને પછે દરરોજ આવવાની ખાએ શ ખતાવી ગયો અને તેથી અચસો આલસાઈમાં વખ ત ગુમાવવા નહીં પણ મોક્સ કામ કરવાની તેણે આર જી રાખી. તેને ફારશી શીખવાની ખરજ ધઈ આવી, અને તેથી તેણે દરરોજ જાંહંગીરને ખજા આહાયું.

પણ વળી તેણે પોતાના આ મેહેરઆન રફીકને કો ઇ કોઈ દાહાડે પોતાને ઘર આવવાની પણ અચન કીધી. દરરોજ તે જાંહંગીરને તાંહાં આંચે, તેમ જાંહંગીરે કોઈ વાર સોહુને તાંહાં પણ આપવું જોઈએ, એવી સોહુની અ રજ નાકજીલ કરવા નિગ નહીં હતી.

એ અચન કશુલ કરવામાં આ લથી ખરાલતના જ વાંખરદને બીજે લાલ હતો. તે જાણતો હતા કે સોહુ ની મુશ્કેલ મેકેન પરીખાના પેઆર તેના તરફ કેવો ધોતની ત્રીશાલે છુપો વેહેલો. આનસુધી તે છુપા પણ નીરદોશ પેઆરનો કસો નવાબ જાંહંગીરે વાલીઓ નથી, પણ હ વે તે નાજનીનની મુશ્કેલ આઠ ઉપર મું ફજ નહીં ઉગશે ?

૧૬૬૨૭ ૬૮ મું.

એકમગથી મંત્રજલાઈનાં દીકરો સોહુ “શેઠ સોહરાબ જ પેલા મોદીના” તરિકે મુપરવાના રસતા ઉપર આવશે. પણ ખીજગમથી આપણો ભોલો રોલોતો ઘણે દરજ મુપરી સોહુ.

પણ તે કેમ જણાય ? એ બાબે સીગનપોર વાળા શેઠ પનજશાહની શાહા દત અગતનીછે.

રોલો પાછો પનજશાહ શેઠને તાંહાં નોકરીએ રહેશે છે. કોટવાલાની કમેરીમાંથી એ ભોલા ભાઈને તેનો એ આગળો શેઠ દયાલુ શેખનાથી પાછો પોતાને ઘર લઈ ગયો છે અને તેને ઘરમા નોકરી ઉપર રાખશે.

તે શેઠ પોતે કશુલ કરેછે કે રોલો મુપરશે. તેને કરી ચાકરીમા લેતાં મુખમચંદ વકીલે પતરાજ લ ગાવી કે વળી રોલાથી શેઠના કાંઈ માન નીકળે નવાનો. રૂસતમ આગાએ વીમારયું કે તેના સઘના કહા ખજાખરી

ને માટે દોહાને હુધીઆર બનાવી તરેહવાર રમુજ મેળવવાનું બની આવશે.

પણ આ સરવે માણસો દોલાથી ઠગાયા છે.

હવે તે કાંઈ શેઠના કાયદો કરવા સાડું ટપાલના કાગળને ચોરી લાવતો નથી, હવે તે કાંઈ દારૂને ઠંડા પાણીમાં ઠંડો કરવા સાડું પાણીમાં રેડી દેતો નથી. હવે તે કાંઈ ટપાલના કાગળ ઉપરની બે દોડોડોયાની કે બે રૂપીઆની ટીકીટની કીમત પરમાણે કદ માગતો નથી, ઈઆ હવે કાંઈ તે દસઠુરજીને અડકવા માટે ખીસી બેસતો નથી. હવે તે કાંઈ ગાડું હાંકી નતાં નહીંના ડુબાડતો નથી, ઈઆ વાળની ભેંપુરીમાં દારૂ નાખીને છુમ મારતો નથી.

આ આખી વારતામા આપણે જોયું છે કે એકવાર કાંઈ ભુલ થઈ અને ઈપકો મળ્યો તો દોલો ખીલવાર તે પાદ રાખે છે અને ફરી ઈપકો નહીં મળે એમ ચાલવા જાય છે. તેમ કરતાં કદાચ તે કાંઈ નવું ગોઠું ખાપે, પણ કાંઈ જ ની ભુલ નથી કરતો, તારે એટલો તે સુધરશે. જેમ વધતાં ગોતાં ખાપાં તેમ વધતો સુધરશે અને હવે તે એટલો હારમાર થયો કે જાણે નવી છકર ખાવા જેવું તેને માટે જાણું રહ્યું નથી.

એમા પણ ખુરશને કાંઈ હાથ છે.

દોલો આટલો ઠોકરાયો તેમા લાભ હોતો, તે સુધરશે તેમા પણ લાભ અને વધારે મોટો લાભ છે.

એ બીમારાનું કાંઈ ભણું થવાનો હવે વખત આવ્યો છે. તેનું ભણું કરવા આગમમ ખુરશે તેને સુધરવાને મેહેનત કીધી છે, તે સુધરવા પછે હવે તેને તેના ખરા દરજા ઉપર મેળવાને બોલાતાવા વખત લગાડતો નથી.

તે કેમ ? પેઆમાં વાંચનારાંમા નીમલા હેવાલ ઉપર લખ્યા લગાડો...

ધનજીયાહ શેઠના ઘરમાં તેવણના ધનીઆણીની સાથે મારેહની ખુશાલીમા ખાવાનું થયું હતું. મીનલશ કાંઈ મોટી નહીં હતી. ઘરના ને ઘરનાં ભાણસો હતાં. રૂસતમ આગેતો હોતો. પુણમચંદ વકીલ પણ જુરો જ મવા મેહેલો હતો.

ખાતાના સુકડા ઉપર અપસ પરસ રંગ ચાલેલો હતો, તેવામાં બોલા દોલાએ શેઠના હાથમાં એક બીરેણું પરખીકું લાવીને મેળયું.

શેઠના પુછવા ઉપરથી દોલાના કહેવા મુજબ આ મીડી કલેક્ટરની કચેરીના સવાર આપી ગયે હતા.

રાતેરાત કોઈ પણ સરકારી અમલદારનો કાગળ આ વવાનો શબ્દ થયું ? કાંઈ નોટીસતો નહીં હોય ?

ધનજીયાહની મીશાલે સમજા મેહેમાનેને ઇનતેજરી પેદા થઈ.

શેઠના હાથ ખરડાયલા હતા, માટે તેણે દોલાને ફરખાવ્યું કે તસ લાવ. દોલા આ-હુકમ પરમાણે હાથ ધોવાની તસ લાવશે અને તેમાં તેણે શેઠના હાથ ધોવાડમા પછે દોલો નરા દુરથી અદબ તાલીને ઉઠો.

ધનજીયાહએ તરત કાગળ ઉમેડીને વાંચવા માંડ્યો.

તે મીડી નાહાનીન હતી, વાંચતાં એક મીનીટ પણ નહીં લાગી અને વાંચતાવાર ધનજીયાહ : "એ : ફરી છુમ મારી ઉઠ્યો.

એક વખત વાંચપાથી જાને પોતે ધરાયો નહીં હોય તેમ હવે તેણે ખીલ વખત મીડી વાંચી. ખીલ વખત વાંચતાં તેને જાને વીસંવાસ નહીં આવતો હોય. તેમ તરીલ વખત વાંચી અને દર વેલા ઘણી ગંભીરાઈથી ડોકું હલાવતો ગયો.

શેઠના મેહેરા ઉપરનો ફેરફાર રૂસતમ આગો અને પુણમચંદ બરાબર જોઈ શકતા હતા. મેહેલાંતો ધનજીયાહના મેહેરા પર તાણખી દીસતો હતો, પછે ખુશાલીનો છાપ માલમ પડતો હતો.

પુણમચંદે તરતજ સવાલ પુછ્યો કે "શું છે શેઠ ? કાંઈ સમજ પડે ?"

ધનજીયાહ તો મીડી પુણમચંદને વાંચવા આપતાં બોલ્યો કે "મનમાન વાંચને."

પુણમચંદે મનમા વાંચીને દોલાગમ જોયું તથા તે પણ બોલી ઉઠ્યો કે "હે પરમેશ્વર !"

આ વાણીયા વકીલ પાસેથી મીડી રૂસતમ આગાના હાથમા ગઈ. રૂસતમ આગાએ પાસેના ખીન દોસતને વાંચવા આપી અને એ રવેશે તે મીડી આખી ટેબલ ઉપર ફરી આવી, તોપણ શેઠની ફરમાસ મુજબ સમજાઓએ તે માની બીના મનમાન રાખી.

પણ સમજાઓએ દોલાગમ જોયું ખરું ! દોલા હુમવાડામા પડી ગયો કે એ છે શું ?

તે મેહેલાંતો મીશો કે કાંઈ મારા ઉપર પાડ આવી છે. પણ વળી આ મેહેમાને સમજા હસતા અને ખુશીમા હતા, એટલે તેને લાગું કે તેને હાથે કાંઈ નવું મોંદલ થયું છે.

મેહેમાનેના હાથ ધોવાડવાના હતા માટે ધનજીયાહ આ મીડી વીશે વાત છેડવાને યોગ્ય. તેણે કહ્યું કે સઘલા સાહેબો પાણ સોપારી ખાઈ શો પછે આપણ ઉપર જ ઈ વાત કરીયું.

આ મીડીએ તેમને એટલો ઇનતેજરી પેદા કીધી કે રૂસતમ આગાએ હાથ કારે ધોષા તેની તેને ખબર નહીં રહી. પુણમચંદે પાણ સોપારી ખાધાં કે નહીં તેથી તે ભૂલી ગયો અને ખીલવાર માગવા લાગો, દોલાએ પાણ સોપારીની રૂપાની તખ્ક ફરી લાવી આપી, પણ તેણેન પાદ આપી કે તમે સાહેબે હમણાં ખાધાં.

અને હવે આ તરફ માર દોસતાની સંધીલી દુકડી માગા ઉપર ગઈ, કે જાં હાં ધનજીયાહ શેઠે એકાંત વાત કરવા માટે ઓરડાનું બારણું બંધ કીધું.

પુણમચંદે સુમના કીધી કે "બારણું બંધ કરવાની કાંઈ જરૂર નથી" પણ શેઠે જવાબ દીધો કે "વખત છે બાર, કેમ છે, કેમ નહીં ? વાત મોટી હોયતો બીમારાને વાસતે અનસયા-ખાહાર ચાગ્યાસકા પાય."

પુણમચંદે સુમના કીધી કે "આપણે એ બીમારાને બોલાવીને પુછીને એમણે વખતે હવે કાંઈ વાત માલમ હશે." પણ ધનજીયાહ શેઠ એ સુમના પણ નાદરૂસત ધારીને બોલ્યો કે "બીમારાને અનસયા ઉમેદો આપીને ઉસકેરવો નહીં એટલો નહીં માનવા સંસ્કારી પડે, તેના કરતાં એ : નીમ રાખીએ તે સા

૩. એ ઉનખખની છાતીમા કોઈ વાત છુપી રહેવાની નથી.

અલખતાં આ સંપલ્લી વાત દોહા વીચે ચાલતી હતી અને પેલી ચીડી ઉપરથી ચાલતી હતી.

પુણમચંદ બોલ્યો કે “હું કયુલ કરું છું” એ કંઈ બાબત દોહાને આપણુ હમણા વાકેફ કરીએતો કદાચ એટલો હરખાઈ જાય કે એવું દોહ એના સામે બલવો પણ કરે અને સંપલ્લી થાત એ બગાડી નાખે. પણ વાત ખોટી પડે તારે કેની?”

“હા એક તમે આજે યહા વેહેતી થયાછો.” રૂસત મ આજો બોલ્યો “સહી, છાપ ને મોહાર છતાં હવે એ વાતમાં વેહેમ શું હોય?”

“તે ખરું છે બાવા” ધનલશાહએ ધીરજ આપી “પણ નરા ધીરજ રાખો. નહીં થારેલા શું શું બનાવે બને છે તે આપણુ નથી જાણતા? ખોટી સહી ને ખોટા દસ તાલેન કરવાના અપરાધથી શું લોકો આજુબાજુ છે? હવે એક રાતમાં શું ખાડું મોડું થવાનું છે? સહવારે હું કલેક્ટર સાહેબને મળું, તેલકીક કરું અને તેવું હશેતો પછે આ ખી ફુનીઆમાં આશકારા કરશું.”

સંપલ્લીએ આ ગોઠવણ પસંદ કીધી. પણ તેઓએ યહાથી ઉલટ અને ઇનતેજરી બતાવી એક બોલ્યો કે “બીમારા તરફ ખોદા જુવે.” બીનિ બોલ્યો કે “ખરેખર બલો માણસ છે ને તેની બલાઈને ખાતર તેને બલો જાણે છે” ઇતીઆરી.

હવે મોડું થવાથી સહવારે ઉઠતા ને ઉલટમાં પોતપોતાને ઠામે ગપા અને રોડે તે કાગળને પોતાની ઇસકો તરીના વકેરામાં બંધ કીધો.

તે કાગળ બંધ કીધો, દોહાથી પણ છુપાવયો, મગર વાંચનારી બાનુએથી અને કોઈ ચીજ છુપાવી નથી, મારે આ કાગળ પણ અને તેમનાથી છુપાવતા નથી.

તે ખાતર કલેક્ટરની કચેરીમાંથી ઉતાવસે લખેલી એક પાટી હતી અને તે નીચે સુનબ હતી.

“માદી—

“ધનલશાહ દીનશાહ શીગનપોરીઆ.

• “ગરીબપર બોલવંદ, કલેક્ટર સાહેબ તરથી તમને ખબર આપીએ છે તમારી જોડીમા રહેલો પારસી દોરા બલ કોસામાઈ, જેની મા લીધારખાઈ વીધા ધનસામાં ગામમા વસે છે તે સુરતમા જિમરેફકવાલા શેઠ માલિક શાહ નેરેલાશાહ બીડા દોપીનાનો વારસ ધાપે, જેના વારસાનો અવેન કલેક્ટર સાહેબને અનામત મળ્યો છે, તે લેવા સાઈ તમે તે ધણીને લઈને આવવી કાલે સંદ વારના ૧૦ કલાકે કીધા મધે કચેરી ખાતે હાજર થવું.”

પાણચંદ રશનકાલ
સરથેતેનાર.”

કલેક્ટરની
ઘોર.

ખરેખર હક થું.

બોલા દોહાએતો તે રાતે નીચે ઉંઘ કાઢાડી.

પેલા બેદ બરખા કાગળનો શુભવડો દીવસની ધાક તથા મેહેનતને જેલ્લા આરામ આગલ તેના મનમાંથી નીકળી ગયો અને તે નક્કરો તથા નમીત થયો પણ ધનલશાહ એકે ઉંઘ આવી નહીં.

દોહાના નસીંગનુ ચકર અચ્છુચ કરી ગયું. એક જોલામ જેવો તામેદાર ચાકર તે શેઠ ધનલશાહ કરતાંની ચડતો ચોક્કિ થવાનો વખત આવ્યો.

નખાનાનો કેવો દોર!

પણ એકની સહજી આતુરતા એ બાબે નહીં હતી. દોહાનેતો તે માહાતો હતો અને તેની હાલત સુધરવા માટે ખુશી હતો.

તેની વધારે ચીંતા અને ઇનતેજરી એક જુદાન સંબંધર હતી.

તેતો તેના હરીફ ઉમરેહકવા વાળા મેહેરામશાહ, એક વીચેની હતો.

દોહાને અમીરી દરજે મળ્યો, ઉમરેહકવા વાળાની હાલત મળવી એ મેહેરામશાહની હાલત અને દરજે બોલો થવાનું કામ હતું.

એ અમલુચ દેરફાર કેમ આવી બન્યો?

“માણસશાહ મેહેરામશાહ બીડાદોપીના ધાંધ મેહેરામશાહનો બાપ નથી એતો હું જાણું છું.” ધનલશાહ શેઠ સુતા સુતા વીચાર કરે “એતો મેહેરામશાહનો કાકો ધાપ છે, પણ તે કાકાને કરી લીધેલો પાલક છે અને કાકાનો જ વારસો મળનાર છે, તેની આરામમાં મેહેરામશાહ ઘણેક ખર્ચ અને જપડો રાખ્યો છે. મેહેરામશાહ આજે થોડુંક યહું કાકાનું નામ એખતેઆર કર્યું છે અને દરએક રીતે પોતાને માણસશાહનો વારસ સમજે, વળી તે માણસશાહનો આજ કંઈક વરો થાય બંગાલે ગયેયો, જ્યાં તેના મરી નવાની ખબરતો કોઈ જાણુ નથી. મેહેરામશાહ તેની સાથ કાગળ પતરોનો વેહેવાર ચલાવે છે, અને તોપણ તે આજ સુધી કમ્પ કેમ? તેને બલે આ ગામડીયા ગમાર દોહો તેનો વારસ હોય કેમ?”

અલખતાં આ સંપલ સવાલોનો તે સમસાન વખત માં એકલો ધનલશાહ કંડ્યો લાવી શકે એતો સુરત ઉગમથી આઠમે ઉગે એવું માહાલ હતું. જરે પોતાને ખોલાસો નહીં મળી શકે તારે ધનલશાહનો વીચારો બીલ વલાણ ઉપર નીકળી ગયા.

“ખોદા કરેને આ વાત ખરી પડે. ખોદા કરેને દોહો દોહાતમંદ ધાપ અને મેહેરામશાહ નીચો ને હલકો પડે. તેમ ધાપતો હું કેવો ખુશી પાડું! આજ સુધી એણે મને કેવો દેરાનગતી આપી છે. ખાનબાહાદુર જેવા એક ખેતાબને ખાતર એ મને કેવો નડ્યો છે. ખરે! ખરનાર મનલખાઈ સાથ મળી નથી એણે મારાં બર્બાં કેટલી હલક ત નાખી છે. મારી ધીરજ અને સંજુરીના હવે મને બલો મળ્યો. ખોદા, ખોદા, આ ખબરને ખરી પાડ.”

આવા અંદાશોને લીધે ધનલશાહ શેઠ સહવારના અડધીન ઉપે ઉઠ્યો. ઉઠતાં વાર નાહી ધાઈને તથા માંહે ના એક બોટ યીને ગાડી નોડાવી દોડાડોડી કરતો ગયો.

તેની ધનીઆણીએ તેની આ ઉતાવલનું કારણ પૂછ્યું, પછી તેણીને કહેવા પછી નહીં થાયો.

માફકરી તેણીને ખબર થઈ કે રાતે કહેકરને તાં હાંધી કાંઈ કાગળ આવશે હશે. થોડાણીએ ઉપરથી ધન રાઈ ગઈ પછી ખરી બોના તેણીના લાઈ ફસતમ આગાએ તેણીને કહી તારે તે પછી એક હાથ ઉપર અમરત અને બીજા હાથ ઉપર ખુશી ધઈ.

ધનલશાહ પેહેલવેહેલો પાણામંદ સરેશતેદારને ઘર ગયો. તે દાતનની સલીઆ લઈને એટલા ઉપર આવવા તથા દાતન કરવા મોકલ્યા હતા. ધનલશાહનો ગાડી તેના બા રણુ આગળે ઉઠી અને નેવો તે થોડોથો ઉતરશે કે તાતજ પાણામંદ ઉભો થશે. એકતો તે તોરડો હતો, તેવામા વળી મોઢામા દાતન એટલે વધારે તોરડું બોલવા લાગે. “આ હા-હો ધનલશાહ શેક ! સહવાવના પોહવમા તમા વો સવાવી હીઆં પધાવી ?”

“કારણતો તંમેને ખબર હશે ! રાત વાળી તમારીત ચીકી !”

“અવે હાવે હા, પછી તમાણું ભણુ ધાય, વાતે ઉંઘ બી આવીતી કે નહીં ?”

“વાતે ઉંઘ નહીં કાંપ આવે ! વાતમા જવ શું છે ?”

“વાતે નહીં-અવે (રાતે બોલવાની શેકર કોથોશ કરતા) વ-વ-વાતે ઉંઘ આવીતી કે નહીં ?”

“હું-હું-રાતે ! હા રાતે ઉંઘ આવીતી, પછી સહવા રના ધીરજ નહીં રહી.”

“ઉપવ પધાવો, હું દાતન કવીને તમાવી માફવીઆ હામવ થાઉં છું.”

“કાંઈ નહીં-કાંઈ નહીં, હીઆંજ વાત કરીયું.”

ધનલશાહને થોડો વખત થોભવાની પછી ધીરજ નહીં હતી.

“અવે અતવધડી દાતન કવી વેઢવશ, તમે પધા વો, ખાજા ઉપવ, દીવાનખાંતામાં બેસો.”

“હું ઉપર જાઉં, પછી રોસત મને એટલો સરેઆ રો આપ કે રાતની ચીકી બી છે.”

“ખવી ખવી, સવકાવની ખબવ ખવી નહીં હોય ? સીધાવો, ઉપવ પધાવો.”

હવે થોડ ઉપર ગયા અને પાણામંદ આવે તેટલાં તે ની ધડી ઝાપા તેને ખુનના વાંકને માટે જુરી આગલ ઉભો કીધો હોય અને જુરી અલીપરાએ આપવા સાઈઝ આગડા માથી ખાહર નીકલી હોય, તેવી ઈનતેજારીની ધડી હતી.

અતે આ શરેશતેદાર આવશે અને ધનલશાહ તેને સહલો ભેદ પૂછી લીધો-જે ઉપરથી રોલાના આ કરમની કંહાંની નીચે મુજબની માલમ પડી.

માણકશાહ મીઠાંચીનાતા મે મહીના થયા બંગા આમા મચો ગયો, પછી તેના મરજીની ખબર હુધી રાખવા મા આવી. ભોલો દોલો ખરેખર તે માતખર પારસીના દીકરો થાય છે પછી તે આજ મુધી જાહેર પધેલો નહીં હ

તા. નહીં માણકશાહ પોતાના દીકરાને એલખતો હતો, કે નહીં દીકરો પોતાના તે આપને અજ્ઞાતો હતા. એટલું ન નહીં પછી વધારે અજ્ઞાત નેવું એ છે કે રોલાની માં વીલર પછી અણતી નહીં હતી કે તેના ખાવંદ તે રોલત

મંદ માણકશાહ હતો અને તેણીએ જ નમુનાદાર નગી નાને જનમ આપેણી હતો તે આ માતખર ઉમરાવના છુ નંદો હતો ! એ રીતે બાપ, મા અને બેટો તરણે અણ બના હતા !!

એની સમજ એજ મળી આવે છે કે માણકશાહ વીલ ર સાથ પાણુ હતો ખરો, પછી વીલર થોતે તેને પીછાણ લી નહીં હતી. તે પોતાના માટીનું નામ વરીક માણકશાહ કરી અણતી નહીં હતી. તેતો એકલા એ મરનારને ખબર હતું. માણકશાહ મીઠો રો ધોનાનું આનહાન ઘણું નામીયું હતું. તેમાં અવારન વાર ભલ્લી ખશલતના અને સારા સારા રોડીયાઓ ધ ઈ ગયા હતા, પછી માણકશાહ તેથી ઉલટી ખસલતનો હતો. એકવાર અમધણમાં પરણેલો હતો, પછી તે પંદર વ રચના થયો નહીં એટલામાં તે ખરામ છંદમાં પડ્યો અને થોડા વખતમાં તેની બાપડી તદન નવાન ઉઠરે મરણ પાં બી. તે વખત પછે માણકશાહ ઘણો લટખટ ધઈ ગયો અને ઘણા કંદ, ફેવ અને ફરેખમાં ગરક ધઈ ગયો. તે ધ છી રીતે પોતાની નજરને અગાડતો હતો, ઘણીક વીએ સા ય પોતાની રેઆંનત અગાડતો હતો અને પોતાના નીચ હ વશને માટે ગમે એટલો ખરમ કરવા ઉપરાંત ગમે એવાં ટ રકટ કરવાને, ગમે એટલી કઠાઈ કરવાને, ગમે એવા ખો ટા થશે અદલવાને, તે રસ્તો નહીં હતો.

બીચારો આ વીલવા વીલર સાથ તે એવાન ખોટા વેશો લાગુ પડ્યો હતો. વીલર એક ગાંધડાંમાં રેહતી હતી. તેણીને ભેતાંવાર તેણીને પોતાના પંજ તલે કે સાવાને તેણે કરાવ કર્યો. માણકશાહના ખરં નાંખથી તો તેના સામી પડ્યો હતો, માટે તેણે ખોટો લેખાએ એખ તીઆર કર્યો. તે લેખાએ એક સાહેબના “મેસેન” અથવા “મુટલે” નો હતો. એક ગેરા સાહેબના “મુટલે” તરીકે તેણે વીલર સાથ એખાખાણ કંહાડી. તે વખતે વીલર ઘણી નવાન અને ઘણી ખુબશરત હતી. પછી તે ઘણી ઈજાનદાર અને પાક દાખાન હતી. તેણી ને પોતાના હુવરાન ફસાવને માણકશાહએ ઘણા બી કાંકાં માર્યાં, પછી વીલરે તેના સાથ ધીમે ધી મે સારી મોહાખત બંધાવા છતાં આ “મુટલે” ની ની ય મારણનો ઈનકાર કીધો. પછી તેને નાખુશ નહીં કરવા અને પોતે પછી છરી તથા કુતારીની હાલતમા નવાનીતા વેશ બાલી નહીં નાખવા તેણીએ એટલું કહ્યું કીધું કે “માકો મુટલેર જો મારી સાથ લગન કરેતો પરણવાને હું ખુશી છઉં” અને તેણીને પોતાના કબજામા મેળવવા સા કે માણકશાહએ એટલુંબી કહ્યું કીધું. તે પોતાના હ વચનો એટલો ભોગ હતો કે તેનો થોકાર ભજી દંડ માટે તે આપવાને તે કહ્યું હતો, માટે વીલર સાથ “માકા છુ ટલેર”, ના લગન વરીક થયાં. બીચારી વીલરની સમજી ઉમેર સંસારી થવા, કુટુંબ પરોવારની મા થવા, વડુ દીકરાં વાળી થવા, સાંછું તથા વેહેવાણ તરીકે બોલાવા અને સં સાર ખુખનો રસ અને મીઠાસ આપવાની હતી, માટે મા કા છુટલર સાથ પરણીને તે ઘણી ખુશી ધઈ હતી.

પછી માણકશાહની માતખર એવી કાંઈજ નહીં હતી. તે “માકા છુટલેર” નામે લી ાય એક મહીના

રહ્યો. પછે તેની પાપી નજર વળી બીજે દેકાણે ગઈ, તારે તેણે વીલરને છોડી નવાનો દાવ સંધયો. તેણે એક ઓટું કાગળ વીલરને દેખાડ્યું તથા સંમતવચુ કે “ મારા સાહેબ તારફથી હુંકમ આવવોછે કે હવે વધારેવાર રખ ઉપર રહેવું નહીં, પણ એકદમ નીકલી આવવું.” આતું બાહાનું બતાવી માણકશાહ વીલરથી છુટો પડ્યો અને બુલદેરના લેખાસ કાઢાડી નાખી પાછો ફરે તો ધવા બાદ થોડા દીવસમાં તે બંગાલા તરફ પરદેશના છંદો ભોગવવા સાડાં નીકલી ગયો. વીલર ઉપર તેણે એક કાગળ લખાવ્યો તેમાં એવું લખાવ્યું કે “ મારા ઉપર મારા સીનારે મોટી મોટીને કાંઈ મેળયોછે, તેથી અને અમદાવાદ નાહાસી નવું પડેછે. પણ તું એ વાત કોઈ આગળ મોલતીના, ને મોલશે તો મારો જન નયો—પણ ને તું જાહેર નહીં કરશે ને તેથી હું જીવતો રહેવશ તો મંદરોજના તુને આવી મળશ.” તેજ વખત ઉપર કલે કદરનો બુલદેર પોતાના સાહેબની મોટી કીખતની મોટી કરીને અમદાવાદ ખરેખર નાહાસી ગયેલા હતા, જની છુ મ મોમેર ફેલાઈ હતી અને વીલરના કાન ઉપર પણ તે આવી હતી, તેથી માણકશાહના આ પોટા સમજવાને દેહો થયો હતા. તેણીએ ધારયું હતું કે આ છુ મ તેના વરને ખાટે ઉડીછે, પણ તેજ તે જાહેર કરવાથી આનસુધી પરજેન રહીછે.

માણકશાહ બંગાલે ગયો તાંડાંથી પાછો ફર્યોજ નહીં. ઉમરેહકવાવોએ મેદરામશાહ શેઠ તેને ભતરીને યાય, તે ને પાલક કરી લેવા સાડાં થોડાક મહીના ઉપર તેણે બંગા લેધીજ બોદણ કરી લખી વાલયું હતું. તેણે આ અમર સામા વીલરને કસી રીતે યાદ કરી નહીં હતી. વીલર બીજાંથીએ પેટલાં હતાં પોતાના માટીને પાછો ફરવાની રાહા જોવામાં દેહલાક મહીના છુજરયા. પણ તાર પછે ખખર આવી કે પેલા કલેકદરનો બુલદેર ને મોટી કરીને અમદાવાદ નાહાસી ગયો હતા તે અમદાવાદ જાન પકડાશે અને કાલાં પાંજીની તેને તેપ મળી. એ ઉપરથી વીલર બીજારી પોતાના માટીને તરીપાર યપલેસ મઠ ગમનાં દુખી મળ્યું અને છેલે થોડાંક વરસ બાદ વળી તે બુલદેર પીનાંગમાં ખરણ પાંખવાની ખખર આવી, તારે વીલરે પોતાના માકા બુલદેરને યુવેલો વીમારી પોતાના મી તલ ભાંચ્યાં અને રાંડીમાંને વેશ આન સુધી એખતેઅખર કરયો. એક મોરની બધરી દાખલ અને પછે એક રાંડી રાંડ દાખલ વીલર ઘણી હારમાર યઈ. તેનાં માખાપ મરી ગયાં, તેની મેહેન મરી ગઈ અને તે મેહેનની એકપુરી મેટી રતન તેને માંચે પડી.

એ સંઘથી વાત બનવાને અલખતાં યણું વરસ યયાં છે. માણકશાહ સાથે પરણવા પછે દસમે મહીને વીલરને પેટ દોલાનો જનમ થયો. તારપછે છ વરસ રહીને તેની મેહેન એક દીકરીને જનમ આપતાં મરી ગઈ. રતનનો આપતો આગમનયોજન મરી ગયેલો હતા. તારપછે વલી વીલર મા ખાપ વનાની અને ધણીધોરો વનાની યઈ પડી. પડોચી આનો ધીકાર નહીં ખમાવાથી તે પોતાનું જીવું ગાંધ ઓડી હાલના ગામમાં આવી રહી, જાંહાં ખેતીવાડી કરી તે છીએ આં મે બાલકોના પેટ બરયાંછે. તે માલકો આન

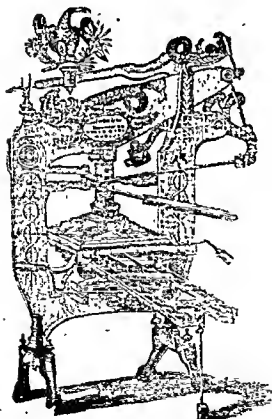
મોટાં યયાંછે. દોહો ૨૧ વરથનો નવાન પડો યયાંછે, રતન ૧૫ વરથની શુદ્ધર મોલાખ જીવી નાનનીન યયાંછે. વીલરની ઉમેદ તે બંનેને પરણવાની હતી, પણ દોહાએ પેટલાં પેલી માંદન સાથ અને પછે હીરાં ભડી સાથ લગણ કરી બીમારી વીલરને કેટલી નાહમેદ કરા નાખીછે તેતો વાંચનાંરો બાંનુએ જાણે છે.

એ રીતે દોહો માનખર ઉમરાવ માણકશાહનું ફરનંદ છે. એ રીતે વીલર પોતાના બચાંએ સાથ વીધવાપણા પોતાની કંદગોતું નેખન બાલી નાખ્યું છે. તે પોતાના વરને જુલી ગઈછે, તો એકે તેતો મંગાલામાં હમણાવેર હઈ આત હતો. વીલર પોતાના વરની ખાન પણ કરીને જીવને સંધેઆરો આપેછે, તો એકે તેતો જીવતો છે. પણ એમ કાંઈવેર માલયા કરે ? થોડાજ દીવસ ઉપર માણકશાહ બંગાલામાં ખરવા મુકો. તેના પાછલા કાંડાકા ઘણી માંદગી મા જીજરયા. તેની જીવાંતોની સઘથી મોનના હુમે અને છંદોના દેખો હવે તેને માલમ પડ્યા. તે કેટલીક યુદ્ધ સુધી અતીયણી રીમેઆ કીધો અને જારે મોતને દીવસ ન જીકે આવયો તારે તેને બીજાના ઉપર અતીશય પસંતાવો થયો. તેણે જોયું કે તેણે ફનીઆં યણીમી ભોગવી, પણ ફની આં તેની યઈ નથી; એ સઘથી મોન થોડા વખતમાં ટુકીને આલખા નવાનું હતું અને વળી તેમાં આટલું હેરાન યવાનું હતું તથા હુલ પછેની હુમેશની છાહાનમાં કેટલી હેરાન મતી હોયે તેતો માલમી નથી. તારે એવી કંઈ મોન શા ખપની ? આ પસતાવા વચે તેને તેની ખાપડી વીલર પાદ આવી. તેને પોતાના કંડમાં ફસાવા ખાટે તે નીરદોશ નાર ને તેણે કેટલી કંગી તથા હેરાન કીધી તે સઘણું. તેને પાદ આવયું તારે તે જરમેજર. રડયો. તેને વીમાર આવયો કે રમે વીલરને પેટ કાઈ ફરનંદ યયું હોય અને લુખે મ રડું હોય. તેણે મરતાં મરતાં વીમારયું કે ને તેજ હુમેતો “ તે ફરનંદની, હાએ પેલી જાંહાંનમાં અને કેવી નડયો ! ”

આ સઘલા પસતાવાથી માણકશાહે છેલ્લી યડીએ ધનસાક કીધો. તેણે વકીલને મોલાવીને એક વચીએતનાયું કીધું, જેમાં તેણે પોતાના લગનની સઘલી-હકીકત વિસતા રી તથા મુરતના કલેકદરને રસડી બતાવેલો અને તેને ની શાણી તથા એજાખખંધ ફરખાવ્યું કે વીલરને શોધી કાહા કે અને ને તેને મારાં લગનથી ફરનંદ યયું હોયતો તેને મારો વારસ ગણી સઘલી દોલત તેને બખશે, અગર વીલર એકલીજ હઈઆત હોયતો તેને અડધી-દોલત બખશે, પણ ને વીલર ધ્યાતો તેના ફરનંદ કોઈ નહીં હોયતો મેદરામશાહન સઘલી મીલકતને વારસ કહેવાય. આવી રીતનું વચીએત કરવા ઉપરાંત તેણે મેદરામશાહ ઉપર કાગળ લખી આપયો, ને પછે થોડા કલાકમાં તેણે પરાણ મેળયો. તેના વકીલો તરફથી માણકશાહનું વીલ અને મેદરામશાહ નેજાનો કાગળ સરકારમાં આપયો, સરકારે સઘલી બીના કેટલાક દીવસ સુધી પુધી રાખી અને વીલરની ચોપ-કીધી, ને સઘણું માલમ પડતાંવારન મેદરામશાહને દોલત તથા વારસાથી છીલવી લેવાનો કાગળ તેના ઉપર ગયો અને રોલાને-સઘલી દોલત બખસવાનો કાગળ રાતે બનજશાહ થેક ઉપર મોકલયો !!

છાપાયંતર—છાપાખાંના.

છાપાને લગતી અજ્ઞાએલીએમા ખુદ છાપવાનો સંચિ નેહારા મમતકારો ધરાવે છે. આગળા બે અઠોમા છાપાને લગતો ને અજ્ઞાએલી નેવી કોરીઆ રખાડી છે, તે માતર છાપવાના ખુદ કામની આંગમચની છે. હવે છાપવાના કા

મ ઉપર આવીએ છાપા, જેમા તરફવાર અજ્ઞાએલીએ આપણને મેવાને મહે છે.

એક છાપાખાંનામા દાખલ થતાં સઉથી મેવા લાએક એરડો છાપનારનો એરડો છે. ડીખાં ગોઠવનાર, વાંચનાર, સુધારનાર, વગેરેના એરડોમા સઘળું કામ શુષુપ્ત માલે છે, પણ છાપનારનો એરડોમા તરફવાર નાહુના મોટા સાં માએની રચના તથા તેમના કામ કરવાનો યોગ્ય એકદમ ન આપણને ઉદયોગની મોટાઈ વીધે યાદ આપે છે.

મોટાં છાપાખાંનાએમા પરસે હારેકટાર ગોઠવેલા હો પછે. કોઈ ઉંચા, કોઈ નીચા, કોઈ પોડોલા કોઈ લાંબા, કોઈને મથાલે પખશી, કોઈને મથાલે મનારા, સરવેની ઉ પર તખતી, કોઈ બાહ્યી ચાલતા, કોઈ ચક્રોથી ચાલતા મા ઈલના માઈલ કાગળે છાપયા જાય છે.

આપણા ગુજરાતી છાપાખાંનાએમા કોઈ કોઈ ફેક બ ડોલોપાને તાંહાં એક એથી વધારે પરસે હોપતો લાએગ, તેમ કોઈ સારાં છાપાખાંનાંમા બાર પંદર પરસે છે, ટાઈમસમા તે થી ઘણા વધારે છે, પણ મોટા પાયા ઉપર છાપાખાંનું ચલા વાના પીકતાં કામનો નયુનો મેવા હોપતો લાએખલા ઉપર એડયુકેશન સોસાએટીનું છાપાખાંનું છે.

છાપવાના પરસે ("દાખનાર") ની મકસદ એટલી ન કે ગોઠવેલાં ડીખાંની ઉપર સાહી લગાડીને તથા કાગળ મુકીને એવું દમાલ કરવું કે જેથી કાગળ ઉપર છાપ પડી રહે અને તે કાગળ છપાઈ નીકલે. એ કામ "પરસે" મા જનયુ એટલે પછે બીજું ધેઆન આપવાનું તે એન કે એ કામ નલવીથી અને સફાઈથી બજવવું.

માણસની કળાથી આ સઘળું કામ એવું આચારન થયું છે કે છાપાખાંનું ફનીઆંના સુધારાનું સઉથી તોફો હુ આરથી થયું છે. રેલવે કરતાં તેનો સુધારો મોટો છે. વી

જલીના તાર કરતાં તેના ખપ વધારે છે. છાપાખાનાનું ક જ ખુદરતો પેદાએસ નેટલું ફેલાવણું છે. છાપાખાનાના ઉદયોગ માહાસાગર નેટલો મોડેલો છે.

આખી ફનીઆમાં કેટલાં કાગળ છપાયછે, કેટલાં વર તમાન પતરાં ને કેટલી ચોપડીઓ છપાયછે તેના કાંઈ સુખાર પણ નીકળી શકશે ? કેહેછે કે દર મીનીટ એક માણસ મરણ પામેછે અને જનમે છે. પણ છાપાખાનાની પેદાસની વસતી એ કરતાં ઘણી વેચુમાર છે. ફનીઆમાં દર સેકન્ડે સેકન્ડે ત્યાં કાગળે છપાતાં હશે.

પુરોષ, અમેરીકા વગેરે ખંડોમાં શેઠેશ અને શેઠેરે શેઠેર પુસતકખાનાંઓ અને વાંચનારાઓની કાંઈ પણ હદ છે ? એકેક પુસતકખાનાંમાં લાખો ચોપડીઓ, એકેક વાંચનાર આખી જીંદગીમાં હજારો છાપેલાં કાગળે વાંચેછે. તે સઘળું કાંમ છાપાખાનાનું છે.

છાપાખાનાના એ સઘલા મતકાર ઉપર આવવા આગમચ છાપવાના સાંચાની આગલી હાલતની સેન ખજ ર લઈયું.

ગોઠવેલાં ડીમાં ઉપર કાગળને દાખવું એન મતલબ ને વેચાનાંમાં રાખીએછે તે એવું લાગેછે કે છાપા પંતર માં જાલ મારીકો ઈઆ મુશકેલીની મરૂર નથી. કાગળ “પરેસ” થાય એટલી ચોક્કસ ચકતી તેમાં મેળી એટલે છાપા પંતર થઈ ચુકે.

પણ એન નથી. છાપા પંતરમાં વધારે કળા નેઈએ છે. અજબતાં બીજા સાંચાઓ નેટલો ગુમવાડો એ ની બાંધણીમાં નથી. એમાં કાંઈ મધરો ઉપર મધરો અને તહી સમજાય એવા લાગે નથી. તોપણ એ સાંચો નેટલો સારો ધારી શકાય તેટલો સારો નથી.

પેટેલાં ને ઘણો સારો હતો. તે વેળા ને ખાતર દાખવાનો એક ઈસકોડ હતો. નકસો કરવા માટે ને સાધારણ ઈસકોડપરેસ આફ્રીસોમાં હોયછે, અથવા પનીર બનાવવા ઈઆ તુરાલો દાખવાના ને સાધારણ પરેસા આવેછે, તે માટેલી કળા ને પેટેલા છાપા પંતરમાં હતી. એક એ ને ઈસકોડપર આંટા ખાઈને કાગળ ઉપર નઈ પડવાથી કાગળ દબાયું અને છપાયું હતું.

પણ દરએક કાગળ છાપતાં ઈસકોડને નમણીત્રમ અ ને દાવીગમ ફેવવાનું અને એવું જ બીજું કાંમ ઘાકવી નાખનાર તથા ફટાલો ઉપજવનાર હોયું નેઈએ. વળી તેવા પરેસામાં છાપા ભમડાઈ જતા, કાગળે ફટી જતાં અને બીજું ઘણું કુશાન થયું હતું.

એ ઉપરથી છાપા પંતરમાં પેટેલો સુધારો કરનાર બેલુ નામનો એક ડચ (વલ્લો) હતો. તેણે એવી કળા શોધી કાઢી કે નથી ડીમાંના ગોઠવેલો ફરમા એક નાહાતા નવા પુલ ઉપર મેળી, તેની ઉપર કાગળના ટાંકણા ફરી એક હાથા વટે ને સઘલા ફરમાને ગમડાવીને “પરેસ” કરવાના મોજની તલીએ લઈ જવો.

તાહાં એક ઈસકોડ પરેસને એક બીજા હાથા વટે એવી કમાનીઅત-ખાશીએત આપી હતી કે હાથાએ દાખતાં મોજે તેવત ઉપલા ટાંકણા ફરમા ઉપર પડતો અને હાથે ઊંડી રતાં તરતજ ને પાછો ઉંચકાઈ જતો, ને પછે પેલા ફરમાને છાપેલાં કાગળ સાથે પાછો ગમડાવીને બાહરે

કાઠડતાં અને બીજું કાગળ મુકી તથા તેના ઉપર ફરકાં ટાંકી વળી છાપવા સાડું મોજ તલે ગમડાવતા.

બેલુના વખત પછે છાપા પંતરમાં ઘણો સુધારો થયો, પણ આ મુખીઅ ગોઠવણ સઘલા સુધરેલા સાંચામાં સમવાઈ રહી છે. ગમે એ સાંચો-લેલો પણ તેમાં પુષ્કતા છેન અને તે ઉપર ડીમાંના ફરમા દખાંજના મોજ તલે ગમડતો જાયછે. બેલુની કળા છેલી સદીની આખરી થુધી ચાલુ રહી. તેનાં લાકડાંના “પરેસ” મોમેર ફેલાયા, પણ આજે કોઈ જુના છાપાખાનામાં ને ખુલે પડેલો નેવામાં આવશે.

મોટા ઉમરાવો સાંચાની શોધમાં કોઈન વેળા રોકાયલા મોંઘે પડેછે. અને તોપણ છાપા પંતર પોતાના હાલના સુધારાને માટે ઈંગલંડના નામીઆ ઉમરાવ અરલ સ્ટાનહોપને આભારી છે. લાકડાંને બદલે લોહાંના પેટેલ વેહેલો પરેસ બનાવનાર તે હતો. ઈસકોડની ગતીને સવલ કરવા સાડુ આડા “લીવરો” તેણે આપ્યા હતા અને એ રીતે માણુશની મેડનત એાહી કરી આપી હતી.

તારપછે હાલ બીજા સુધારા આ પંતરમાં કરવામાં આવ્યા, પણ તેમની બારીકીઓ અતરે નહાવવાનિગ નથી. એટલું જ કેહેવું બસ યસ કે આ પરેસમાં પછવાડેથી ઈસકોડ તદન નીકળી ગયેછે અને ચોક્કસ લીવરોના આડા સાંધાઓને એકેકની મદદથી ઉભા કરી દાખનારા મોજને ઉપર નીચે લાવવાની ગોઠવણ કરેલી છે. આ પરેસમાં સંકેધી નાહોતો “કોલ”બીઅર પરેસ” છે, ને પેટેલ વેહેલો અમેરીકા ખાતે જનયા હતા અને ને સને ૧૮૧૮ માં ઈંગલંડ મધે દાખલ થયો હતો. તેનું મીતર ખયાલે આપી એ છઈએ.

આ સઘલા પરેસ હાથે દાખવાના હોવાથી સઘલા સુધારા છતાં ને મોટી હાલત ઝડપની હતી તે પુરી પડી નહી. તેમાં છાપેલાં કાગળની ગણતરી ખાતર કલાકની સેકન્ડ નકલ ઉપર આવીને અટકી હતી. લારડ સ્ટાનહોપના પરેસથી કલાકના ૧૨૫ તાવ છપાતા હતા. પણ ફનીઆના વધતા ખપને માટે કલાકની હજારો નકલથી ગણતરી થાય એવા છાપાપંતરોની મોટી હાલત પણ પુરી પાડવામાં આવી છે.

આફની અને બીલ મદરોથી છાપાપંતર ચલાવાનો એ આલ આલ મોહી સદી નેટલો જુનો છે. ઉંક ૧૭૯૦ ના શાલમાં “ફોલાસાફીકલ નરનલ” નામના પતરના અધીષતી નીકલસને આવા એક સાંચાની સનદ મેળવી હતી. પણ ને પરેસ ઉપર સમજવણા, તે કરતાં કાંઈ વધારે સારા પરેસો બની શકે એ વીચારને સળળા છાપખાના વાળાઓ હસી કાઠડતા હતા.

નીકલસન બીમારો પેલામાં ખપયો હતો ! તેને પોતાની કળા પાર પાડવામાં ઘણી હરકત નહી હતી. તે કાંઈ કરી શકે નહી, પણ તેની પાછળ બીજાઓ તેનો જ વીચાર લઈ દોડ્યા અને તેમાં પાર પડ્યા. આનું મુધી ને સાંચા એ બનાવામાં આવ્યાછે, તેમાં નીકલસનની ધારેલી ગોંધ પણ કરતાં જુડું કાંઈ નથી. વીલીઆ હોનરના એવું છે : લીવાર, બેનેટ કે એક જુલ રાંધે છે અને બીજા આવેછે !

નીકલસનની ગોઠવણ એક હતી કે પરેશાન કામગીરી કેવળ તથા છાપા ગોઠવવા માટે ગોલ "સોલીડરો" (ન લામ્પી) લાણ પાડવા તથા પોતાની મેળે સહી લગાડે એવા રોલરો ગોઠવવાં. કોન્ટ્રી નામના એક નરમને આ લીયાર ઉપરથી લઈ લ'ડનના પરબેઆત "રાઈમસ" પત્રના મા સેકને એવા બે સાંચા ઉભા કરી આપવાનું વખત કીધું અને છુપી રીતે પોતાનું કામ ચલાવીને તે પાત્ર પડ્યો.

તા. ૨૮ મી નવેમ્બર ૧૮૧૪ ને રીને "રાઈમસે" જાહેર કીધું કે "આમનું અપાર પત્ર દુનીઆમાં પહેલવેલે હું છે કે જે બાકના સાંચાથી છપાયું છે." રાઈમસના મા લેકેમ્પે આ અખર ઘણું ગૂઝરી અને હુરખ સાથે જાહેર કીધી. આખી પરજ આ અખરથી હેત રહી. પણ અખત કરીને છાપાખાનાવાળાએ જે અતાર મુખી જે ખેમાલને હસી કાઢાડતા હતા અને ન્હોં "રાઈમસ" ની છુપી ગોઠવણથી અંજાનના હતા તેઓ હાપ ધસતા રહી ગયા.

તાર પછે આ જાતના સાંચામા મુખરાતું કામ ઘણું ચાલ્યું. કોન્ટ્રી પોતાના સાંચા વીધે એવું અબીમાન બતાવ્યું કે તેના હવે મુખરાતી નજા રહી નથી, પણ તાર બાદ એટલે મુખારો ધમે કે ઉપવા સાંચાથી કલાકના ૧૮૦૦ કામગી છપાતાં હતાં તેહાં પાછળથી ૨૨૦૦ છપાવા લાગ્યાં !

ચોપડીના પાના બેહુ બાજુએ છાપવા માટે એક ખાસ સાંચો શોધી કાઢાડવામા આલેખે, તેના ચક્રો અને સી લીનડરો (નલા)ને લીધે તેનો દેખાવન ઘણો બપકાદાર લાગે છે. એ સાંચો લોલોના એક માચરા ઉપર ઉભો કરેલો છે અને તે આખો સાંચો, ૧૫ ફીટ લાંબો અને ૫ ફીટ પોહોલો છે.

આ સાંચાઓની બનાવટ સમજાવવાની અખારી ખત લખ નથી. પણ તેની કીરીઆ કેટલી અનઅંખ ન્હી છે, તે દેખાડવા માટે આ એકન વાકીઅ બસ યશે. આ સાંચાની નેમ એવી છે કે કામગીરી કરતા નજાઓની ઉપર વીરલાપ, અને તે નલાની તલે ગોઠવેલાં ડીખાંના ફરમા સહી લોલેલા તદ્દખ્યાર, ગગડતા આવીને દબાપ તથા પાછા ગમડી બપ.

તલીએ ડીખાંના ફરમા પોહોલી ગગડતી દેખલ ઉપર ગોઠવાય છે, જાંહાં પોતાની મેલે ફરતાં રોલરો તેમને સહી લગાડે છે. સાંચાને એક છેડે એક નાહાની ટાંકીમા શાહી ભરેલી છે, કે જે શાહી એક ફરતાં રોલરને લોગે છે, તેનાથી વળી તે બીજા રોલરને લોગે છે અને એ રીતે અવાર નવાં રોલરોથી એક સપાટ દેખલ ઉપર શાહી એક સરખી બડાઈની ચોપડાવા પછે તેના ઉપરથી ફરતાં રોલરો તે સાહીને છાપા ઉપર ચોપડે છે; તારપછે તે ફારમા ગગડતા નલાઓ તલે આવીને દબાય છે અને કામગી છપાયે !

પરખમનાં હલકાં છાપા પંતર ઉપર આ કેટલે મોટો મુખારો ! પડાંમી અને ચક્રો, પડાંમી અને પાતરીઓના ઉપેા સંગરહ ! આ પંતરમાં ડીખાંનાં બે ફરમાં હેમ છે. એકે ફરમા છપાય છે, તારે બીજાને સહી લોગે છે. એકને સાહી લોગે છે, તારે બીજે દબાવા માટે ગગડતા ચાલેખે જાય છે. રોલરોનાં એક સટ છાપા ઉપર સહી ચોપડે છે; તારે બીજે સટ પોતાની ઉપર શાહી ચોપડી પોતાનું કાંઈ કરે છે ! આ સાંચામા છાપવાનાં નલાઓ મોટાં પીપ ન્હવા લોગે છે; તે ૬ ફીટ લાંબા હોય છે. તેઓ ઇસકોઈથી ઉંચ

કાયડે તથા દબાય છે. બે સીલીંડરો અને બે ફરમાઓ હોવાથી છોપડાનું કાંમ બેવડું થાય છે. બે છાકાઓ આખા સાંચા ઉપર કામ કરે છે. પોહોલી સપાટી ઉપર એક માટે ફરમા છાપી કાઢાડતાં ૪૦ થી ૫૦ દનના પોતનું કે બાજુ નિહાયે છે ! સીલીંડર સાથે છાપતાં દરએક લાઈન ઉપર એકે જુકું જુકું દબાજુ થાય છે અને તે એક દન કરતાં ઓછું નથી !

ઉપલા સાંચાને છાપાખાનાવાલાઓ સને ૧૮૨૭ ના સાંચાને નામે ઓળખે છે. તે કાઉચ નામના કારીગરનાં નામથી ચાલે છે છાપાપંતરોમા કાઉચર એક બીજુ નામીયું નામ લેખાય છે. તેજે છાપવાના હોનરમા ઘણીક થોધા કે રેલી છે, પણ તેની સડધો અમગતની શોધ પરેસમાં ડીખાં ઉપર શાહી ચોપડવાને લગતી છે, જે કળા હાલ મુખી મા લે છે. આગળ નામડાંના દડાઓથી શાહી ચોપડવામા આવતી હતી, તેથી શાહી બરાબર સરખી નહો. પણ વધતી ઓછી લાગતી હતી. શાહી ખારનારને "ખાલર" કે હે છે તે એ રીતે દડાથી શાહી ખારવાની અસલો રીત ઉપર થી કેહે છે.

રોલરોથી શાહી ખારવાની રીત કાઉચરે થોધી કાઢી ડી. એ રોલરો સરસ અને કાકવીના બનાવે છે. તે ધમા અખર ન્હવા થાય છે. છાપવાની ધારી શાહીને એક લો લાંની લાવી ઉપર લગાડી તે ઉપર રોલર આગળ પાછળ ફેરવવાથી શાહી સરખી ચોપડાય છે અને પછે દરએક કામગી છાપતાં ડીખાં ઉપર એકનવાર રોલર ફરવે ન્હી ડીખાંને પુરતી શાહી લોગે છે.

એક કાઉચર સીલીંડર (નજા) થી છાપવાનું ઉપકું મોટું અને સરસ છાપાપંતર બનાવનાર હતા. તેમાં સંભાલ નિહાયે છે ? નજાઓને એવી રીતે ગોઠવવા કે તેમની તથા ડીખાંની સપાટી વચે નિહાયે તેટલો અપંતર રેહું તેમની વચે કામગીને બે થી લઈ નનારી અધાગ લાંબી કપડાંની ફીટને એવી રીતે ગેંઠવવી કે કામગી વાંકું રીકું નહીં પાપ. કામગી એવી રીતે મુકાપ કે ન્હી અરથા દમજ નાહતા મોટા નજાઓની તલે અને ઉપર ફરતાં બરાબર વખતેમ ફરી વળે એ સઘળું કામ ચોક્કસાઈથી બનાવા સાડું કાઉચર અપેખલોગડને કેટલી ખારોક સંભાલ અને ગજીતરી કરવી પડી હશે !

આ સાંચાથી દર કલાકની ૫૦૦૦ થી ૬૦૦૦ નકલો છપાતી હતી !

પણ મુખારો હીઆં અટક્યા નથી. ૧૮૪૮ મા એક બીજો નામીઆ છાપંગર આપલેગાહે નવા સાંચા બનાવામાં એટલી નામદારી મેળવી કે કાઉચર ને વીસસવી મેળશે. તેજે ૧૮૪૮ મા એવો સાંચો બનાવ્યો કે જે રાઈમસની ૨૦૦૦ થી ૬૦૦૦ નકલો એક કલાકમા છાપી આવે છે; તેજે બતાંવ્યું કે તેમા ધરતો મુખારો કીધાથી તે ૧૦૦૦૦ થી ૧૨૦૦૦ નકલો છાપી શકશે ! પછું હું છું મુખી તેમજે જે અટકલ પુરેપુરી પાંચ પડી નથી તો નેકે ૬૦૦૦ કરતાં વધારે નકલો તેમા કાઉચર છાપી શકાય છે !

એ સાંચામા મોટો મુખારો એ હતા કે ડીખાંનાં ફરમા સપાટ દેખલ ઉપર ગોઠવવાને બંદેલે ચોલ નજા ઉપરખ ન લી લીધા હતા. તે નજો લોલોના, તંધા પાા ફીટ પોહોલો

હોતા. તેની આસપાસ કાગળ છાપવા તથા દાખવાના આઠ નળાઓ ફરતા કીધા હતા. એ નળાઓ સઘલા ઉભા ફરે અને સાંચાના એક મકરાવામાં આઠ કાગળે છપાઈને નીકલેલે.

પણ સુધારાની હદ કાંહી ? કોણ કેટલેકે કે ઉપેક્ષા સાંચો છાપા પત્રમાં છેલ્લો છે. નહીં. હજી બીજા એક સાંચાની શોધ થઈ છે, જેનું ચીતર આ આખતની ગેવડે આપયું છે. એ સાંચો "રોટરી" નામથી ઓળખાય છે અને ખરેખર તેના ચકરે ચકર ઉદ્યોગની અન્યએમીઆ સુધારેલી છે.

હકલ આપેલું ચીતર "ધી ટાઈમસ" છાપવાનું છે. ટાઈમસ પત્રની યજ્ઞ કીરતી જેવી ગણાયે છે દરએક નવી કળાને પેટેલો લાભ એ પત્ર લેવું આવયું છે. ૧૮૧૪ માં કોર્નિગસને સાંચો પેટેલો એ પત્ર ઉપર લાગ્યો હતો; ૧૮૨૭ માં કાઉપરના સાંચો પણ એવેન માટે પેટેલ વેંદે લો બન્યો; ૧૮૪૮ માં આપલેગાઈમાં સાંચાનું પેટેલું થયું અને ટાઈમસ પત્ર હવે એ સાંચો "રોટરી" સાંચામાં પણ પેટેલું ટાઈમસ પત્ર છપાયું છે.

એ સાંચો બેથી દશ નવાનો બને છે. નીચલાં ચીતરવાલો સાંચો ૮ નવાનો છે. તેની વચમાં એક મોટો ન લો ફરે છે, જેની અંદર ફરતાં ડીમાં ગોડેવાલ આવે છે. તેની આસપાસ કાગળ લીટલાઈને છાપવાના નવાઓ ફરે છે, જેમાં છાપવા સાથે ડીમાંવાળા મોટા નળા આગળ એ નાહ ના નળાઓ દોડતા આવે છે અને જાય છે. દરએક છાપવાના નળાએ એ શાહી ચોપડનારા નવા છે, જે નળા પોતાની મેળે પડોસમાં સાહી ચોપડેલી પોડેલી સપાટી ઉપર ગોળ ફરી પોતાને શાહી લગાડી મોટા નળા ઉપર ફરે છે.

જે નળા મોટા નળા ઉપર આવવાનો હોય તેને જ ગતાં રોલરનો જોડ બરાબર તેના વખતે જ શાહી ચોપડે છે. છ ખાણસો આ સાંચાના કાગળ યુધવા ઉભા રહે છે અને બીજાં છેડેથી કાગળ છપાઈને નીકલે છે એટલું જ નહીં પણ સાંચાના પોતાની મેળે તેની સરખી ચોર પણ થાય છે !

દરએક નળાની ઉપર દર બીનીટ ૩૪ કાગળે યુધીને છાપવાના આવે છે, જેથી દરએક નળા ઉપર દર કલાકે ૨૦૪૦ કાગળોને હીશાયે આખા સાંચાનાથી એક કલાકમાં ૧૨૨૪૦ કાગળો છપાઈને બાહર પડે છે ! આ ગળતર સાંચો એક જ બીનીટમાં ૨૦૪ કાગળ છાપે છે ! ઇચ્છાને હોયે મલાવાના પરસે એક કલાકમાં જેટલું કામ કરે છે તેટલું આ સાંચાથી એક બીનીટમાં કામ થાય છે !

આકૃષ્ટી માલતા પરસેના હજી વધારે ચત્રતકાર માલ મ પડાય છે. એક કલાકમાં ૧૨૦૦૦ થી વધારે નકલો છાપવાનું આ સાંચાના નહીં બને એવું નથી. ફક્ત નળા વધારે ઝડપથી ફરે તો વધારે કાગળે છપાય. આકૃષ્ટી મદદ થી નળાને વધારે ફેરવતાં હરકત કાંઈ નથી. માત્ર નળા જેટલી ઝડપથી ફરે તેટલી ઝડપ તે ઉપર કાગળ મેળનાર ની જોઈએ. તે કાગળ મેળનારાં ખાણસોના આંગળાં સાંચાના જેટલી ઝડપથી ચાલી શકે નહીં એટલે ટીસ્ટું છે.

તોપણ માહવેરાથી આ ખાણસોની ઝડપ એટલી વધી શકે છે એમેરીકામાં નીધ્યારક હેરલ્ડનું નામીયું થયું તર, જેના માલિકે આકૃષ્ટીના પોતાના આડતીઆની આકૃષ્ટ

કાકર લીવીંગસ્ટનને જવતો ચોધી કાઢી એ પત્રનું નામ અમર કર્યું છે. તે પત્રને છાપવાના એન જતના શાંચામાં દરએક ખાણસ દર કલાકે ૨૫૦૦ કાગળ યુધી શકે છે, ઇચ્છાને તે સાંચો એક કલાકમાં ૧૫૦૦૦ કાગળ છાપે છે !!

હકલ આપેલાં ચીતરવાલો સાંચો ટાઈમસને માટે બનાવતાં તેની કીરત ૪૦૦૦૦ રૂપીઆની થઈ છે ! તેનો ખાતર કલાકની ૧૨૦૦૦ નકલ આપે છે પણ એન જગપરસી ૫ પત્રને માટે દર જ નવાના બે બીજા નાહના સાંચા બનાવતાં આવવાય છે દરએક સાંચો દર કલાકે ૨૦૦૦૦ કાગળે છાપવાની શક્તી પરાવે છે !!

આ વાત માતર હાલ માનવાએ છે, પણ દસ વરસ ઉપર છાપા પત્રના આઠલા સુધારા છતાં લોકો માનતા નહીં હતા કે એક સાંચો કલાકની ૨૦૦૦૦ નકલ છાપે ! એ વાત એટલી થક ભરેલી હતી કે "ટાઈમસ" તે વખત ઉપર આપેલી અમર યુધ્યમ પારીસમાં ખરજી પામેલા એક અમેરીકન પરીનરે પોતાના વારસામાં ૪૦૦૦૦૦ (૪ લાખ) રૂપીઆનું ઇનામ છાપવું હતું તે એવી થરતે કે જે ધણી કલાકના ૧૦૦૦૦ કાગળ છાપવાના સાંચો બનાવે તેને તે ઇનામ આપવું ! હવે તેનાં કરતાંથી બનની નકલ છાપવાની કળા દેખાડનાર અમેરીકન મીડ હોયોને આ ઇનામ અજીયું કે નહીં તે જણાવું નથી !

૧૮૩૨ માં સસતી છપાઈ ચાલુ થવા પછે છાપા પત્રને આ સુધારો ઘણો કામ લાગે છે. ઉપલા ઘણાક સાંચાઓની પેટેટોની મદદ એન વરસમાં પુરી થવાથી તે સાંચા આખી ફનીયાને માટે બોલવા થયા અને તારપછે હાથે માલતા "પરસે" અથવા પડવાથી જોડે "પરસેને" અને સાહી લગાડનારાઓની શોધ થઈ છે, તોપણ ડીમાં ગોડવનારાઓ, ઇનરો, જુકબાઈડરો વગેરેના પધો માહાભારત વધી ગયો છે.

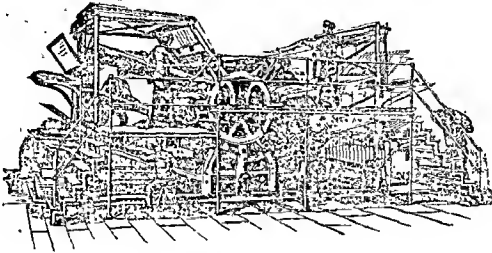
એ રીતે છાપા પત્રમાં સુધારો માલશે એ અને તેનું પરીનામ આજે કેવું માહુલાત થઈ પડયું છે ! આજના વખતમાં છાપાખાનું એક મોટી ફાકટરી જેવું છે. છાપવાના સાંચા બનાવનાં જોડો કારખાનાં જુદાં માલે છે. તે સાંચાઓને અપ અધાગ અને જારી છે. અને ઇંગલંડમાં કોઈન પત્ર ઇચ્છા ચોપાનીઈ એવું રહ્યું હશે કે બાકી માલતા આ સાંચાઓમાં છપાવું નહીં હશે.

ઇંગલંડમાં સઘલાં સાધારણ છાપખાનાંઓમાં હાથના "પરસે" નહીં પણ સાંચાઓની રાખવા ૧૦ થી ૨૦ સુધીની છે. "ધી ટાઈમસ" ના છાપાખાનામાં આપલેગાઈના આઠ નંબાવાલા બે, જુના ચાર નંબાવાલા તરજ, અને ઉપલા ૨૦ હજાર નકલ છાપનારા બે સાંચા ઉપરાંત બીજા હદ વગરના સાંચાઓથી આખું કારખાનું ભરાઈ ગયું છે !

"ધી ટાઈમસ" પત્રની ૬૦ હજાર નકલ દરરોજ અપે છે. તે છાપખાનામાં દરરોજ રાતના ૧૫૦ ખાણસો કામે મેકેલાં હોય છે ! દરરોજ ૭ ટન છાપે, અપે છે ! દરરોજ ૪ થી ૫ ટન કાગળ અપે છે ! "ધી ટાઈમસ" દરરોજ એટલું છાપાય છે કે તેનાં કાગળોને ને પાંચરોમાં હોય તો ૩૦ એક જગા રોકાય, જે જગા લંડનના બીગીરી મેકેલ કરતાં વધારે છે ! "ટાઈમસ" ના એક કાગળમાં ૧૦ લાખ

છાપા સમાવેલા હોય છે ! તેમાં જાહેર ખર્ચ એટલી છાપા છે કે લાંબી જાહેર ખર્ચો છાપવાનો કારણ નથી !! પારલામેન્ટના દસતાલેને આજે એવી ઝડપથી છાપા છે કે તેના હવાલો આપણને છક કરે છે. ૧૮૫૧ ના મોટા પરદરશાલુના “કાટલગ” ની ૧૦૦૦૦ નકલો ખાતર આ રાહડાડામાં છાપી કાઢાડી તથા સીવીને બાંધી હતી ! તો

૩૦ મી એપ્રિલની રાતે એ કાટલગની પેટલી નકલ તથા ખર્ચ થઈ નહીં હતી અને તોપણ બીજા સહવારે ૧૦૦૦૦ નકલો પ્રદરશાલુમાં આવી !! જેમાં નામદાર રાંછો તથા તેના ભરતારને માટે એ નકલોને શુંદર ગીલીટ બાંધવાનું કામ ખાતર છ કલાકમાં થયું હતું !

કુમારી કન્યા.

(ગયા અંકથી આગળું સંધ્ય.)

રસતામાં ફરતી જો તે જોવામાં આવે છે, તે તેણીનો તાલિ બેરેરો, તેણીની મરીપાદશીલ દરશી, તેણીના સફાઈ દાર નાના ભેડા, તેણીનાં સફેદ મોજાં, તેણીના ગાનનો અભો, તેણીના કમરબંદ તથા ગલેબંદના લટકતા છેડા એ સરવેથી મન મોહ પામે છે, અને આખા દેખાવથી પવિત્ર અને પુલકાં દીવનો વીચાર આવે છે.

તેણીને કાંઈ કરતી દેખાઈ, તે કાંઈ યોછા આનંદ થતા નથી. તે પોતાની આતમે ખદ કરે છે, તે વખતે સ કાઈ રાખવાને મલવસ પેરેરે છે, પછી તેણીના મે ગનવાં કા તર, સોપ, દોરા, શુંથવાના સાલીપા વગેરે સીમોને ખપ ના સરંજામથી ભરેલાં જોવામાં આવે છે; તેવામાં તમે જઈ લાગો છો, તે વખતે તેણીનાં આંખાંના વાલ છુટા રાખેલા હોય છે, અને આપે ટોપી હોતી નથી, તેથી તેણીની કાંતોથી તમે હેરાત પામે છો. તમે એ છોડીનાં આ માપના મીન છો ? વાહ ! ત્યારે તો તમને જોઈને ઈંગરેન કન્યા એવી સુશી થાય છે, કે શું કહું તમને મોડીક પલની અંદર તો તે પોતાની સરવે વાંતોથી વાકેફગાર કાં છે. તેણીનું પછી, તેણીના કુતરો, તેણીના પોશાકને થયેલું નુકસાન, તેણીને એટલાં આપણી, ધરમદાનને સાડ તેણીને તપાર કરે લો સામન, એ બધું બતાવવામાં આવે છે. વધી તેણીની પાસે મીઠાપોથી છે, તેની સાથે નાની નાની કવિતાઓને

સંગરહ છે, પોતે કાંઈક ચીતરો પાડેલાં છે, તે બધું તમારે જોવું જોઈએ. એમ ના ચમત્કારો, કે એ દેખાડવા માટે દેખાડે; પણ તમારું મન રીઝવવાને તે ખત રાખે છે; માટે બનતી કોયેસ કરે છે.

પછી ગાપનપર તમારું મન જોઈએ. નવાં નવાં ગીતોની ચોપડીઓ પસંદ કરીને તેણીએ મંગાવેલી છે, તેઓ માંથી તમારી રમુજને માટે ફેરબાંક ગીતો પીવાનો પર વજાડી બતાવે છે; તેમ વખતે વલી ક્લાયરીથી નજાવે છે કે હજી તો હું બરાબર શીખી નથી, માટે જુલસુક માફ કરવી હો. પણ ખરેખર તો તમારે ખાંચીની માફ કરવાની જરૂર ન હતી નથી. તમે તેણીની કલામર નહીં તેરલા તેણીની સુખ સુરતી અને સુખીના અપાલમાં પડો છો. તેણીના નરમ અને ભોલો સવભાવ તેણીનાં સુંદર અને કદી ન નાશ પામે એવી ચોખાનાં રૂપમાં દેહેરું કરી રહેલા હોય છે, તેનાં તનમાં તમે એવા જુલતાન થઈ જાઓ છો, કે તમને માણસ જાતની ઉચ પદવીના ઉત્તરા વીચાર અને તેથી થતા આનંદના ઉભરા શીવાય બીજાં કરમંતું બાન રહેતું નથી.

એવી એક ઈંગરેન કન્યા હોય છે, અને ઈંગરેન કન્યાની સુખી લુભીપર દેખાં છે કેણે જોવામાં આવે છે. એવી આપણા રસાલ હૃદયમાં દેશમાં ક્યારે જોઈશું ?

હોતા. તેની આસપાસ કાગળ છાપવા તથા દાખવાના આઠ નળાઓ ફરતા કીધા હતા. એ નળાઓ સઘલા ઉભા ફરે છે અને સાંચાના એક ચકરાવામાં આઠ કાગળો છપાઈને નીકળે છે.

પણ મુદ્રારાની હદ કાંહાં છે? કોણ કેટલેકે કે ઉપલા સાં ચો છાપા પતરમાં છેલોળ છે. નહી. હજી બીજા એક સાંચાની શોધ થઈ છે, જેનું ચીતર આ આખતની શેવટે આપયું છે. એ સાંચો "શેટરી" નામથી ઓળખાય છે અને ખરેખર તેના ચકરે ચકર ઉદયોગની અન્યએમી ઓ સહાયે છે.

હાલ આપણું ચીતર "ધી ટાઈમ્સ" છાપવાનું છે. ટાઈમ્સ પતરની પણ કીરતી કેવી ગણાયે કે દરએક નવી કળાનો પેટલો લાભ એ પતર લેતું આપયું છે. ૧૮૧૪ માં કોર્નીગસનો સાંચો પેટલો એ પતર ઉપર લાગ્યો હતો; ૧૮૨૪ માં કાઉપરનો સાંચો પણ એવેન માટે પેટલ વેઢે લો બનયો; ૧૮૪૮ માં આપલેગાડનાં સાંચાનું પેટલું થ રાક એ ટાઈમ્સ પતર હતું અને હવે આ "શેટરી" સાંચામાં પણ પેટલું ટાઈમ્સ પતર છપાયું છે.

એ સાંચો યેધી દશ નવાનો બને છે. નીચલાં ચીતરવાલો સાંચો ૮ નવાનો છે. તેની વચમાં એક મોટો ન લો ફરે છે, જેનો અંદર ફરતાં ડીમાં ગોઠવેલાં આવે છે. તેની આસપાસ કાગળ વીરલાઈને છાપવાના નવાઓ ફરે છે, જેમાં છાપવા સાકે ડીમાંથી મોટા નળા આગળ એ નાહ ના નળાઓ રોડતા આવે છે અને બપ છે. દરએક છાપવાના નળાએ બે શાહી ચોપડનારા નલા છે, જે નળા પોતાની મેળે પડોસમાં શાહી ચોપડેલી પોઢેલી સપારી ઉપર ગોળ ફરીને પોતાને શાહી લગાડી મોટા નળા ઉપર ફરે છે !

જે નળા મોટા નળા ઉપર આપવાનો હોય તેને લ ગતાં શેલરની નેડ બરાબર તેના વખતેન શાહી ચોપડ છે. છ માણસો આ સાંચાના કાગળ મુકવા ઉભાં રહે છે અને બીજી છેડેથી કાગળ છપાઈને નીકળે છે એવું નહી પણ સાંચાના પોતાની મેળે તેની સરખી ચોર પણ થાય છે !

દરએક નળાની ઉપર ફર ચીતરી ઉપ કાગળે મુકીને છાપવાના આવે છે, જેથી દરએક નળા ઉપર દર કલાકે ૨૦૪૦ કાગળોને હીશામે આખા સાંચામાંથી એક કલાકમાં ૧૨૨૪૦ કાગળો છપાઈને બાહર પડે છે ! આ ગંભીર સાં ચો એકજ ચીતરીમાં ૨૦૪ કાગળ છાપે છે ! ઈઆને હાથે સલાવાના પરસે એક કલાકમાં નેટલું કામ કરે છે તેટલું આ સાંચાથી એક ચીતરીમાં કામ થાય છે !

આકૃષ્ટી માલતા પરસોના હજી વધારે અતકાર ત્રણ મ પડાય છે. એક કલાકમાં ૧૨૦૦૦ થી વધારે નકલો છા પવાનું આ સાંચામાં નહી બને એવું નથી. ફક્ત નજી વધારે ઝડપથી ફરે તો વધારે કાગળે છાપાય. આકૃષ્ટી મદદ થી નળાને વધારે ફેરવાં હરકત કાઈન થાય. માતર નળા નેટલી ઝડપથી ફરે તેટલી ઝડપ તે ઉપર કાગળ મેજનાર ની મેઈએ. તે કાગળ મેજનારાં માણસોના આંગળાં સાં માના નેટલી ઝડપથી ચાલી શકે નહી એટલે રીસતું છે.

તોપણ આહોરોથી આ માણસોની ઝડપ એટલી વ ફી શોડે કે અમેરીકામાં નીચારક હેરલડનું નામીયું પ તર, જેના માલેકે આકૃષ્ટીકામાં પોતાના આડતીઆની ખારકે

કાકર લીવીંગસ્ટનને જવતો શોધી કાઢી એ પતરનું ના મ અમર કર્યું છે, તે પતરને છાપવાના એન જાતના શાં આમાં દરએક માણસ દર કલાકે ૨૫૦૦ કાગળ મુકી શકે છે, ઈઆને તે સાંચો એક કલાકમાં ૧૫૦૦૦ કાગળ છા પે છે !!

હાલ આપણાં ચીતરવાલો સાંચો ટાઈમ્સને માટે બ નાવતાં તેની કીમત ૪૦૦૦૦ રૂપીઆની થઈ છે !! તેનો આ તર કલાકની ૧૨૦૦૦ નકલ આપે છે પણ એન નગપરસી ૫ પતરને માટે દર છ નવાના બે બીજા નાહના સાંચા બ નાવામાં આપવા છે દરએક સાંચો દર કલાકે ૨૦૦૦૦ કાગળે છાપવાની શક્તી ધરાવે છે !!!

આ વાત માતર હાલ માનવાળે છે, પણ દસ વર શ ઉપર છાપા પતરના આટલા મુદ્રારા છતાં લોકો માનતા નહી હતા કે એક સાંચો કલાકની ૨૦૦૦૦ નકલ છાપે ! તે વાત એટલી શક ભરેલી હતી કે "ટાઈમ્સ" તે વખ ઉપર આપેલી ખબર મુખ્ય પારીમાં મરણ પાંચેલાં એક અમેરીકન પરીતરે પોતાના વારસામાં ૪૦૦૦૦૦ (૪ લાખ) રૂપીઆનું ઈનામ છાપવું હતું તે એવી શરતે કે જે ધણી કલાકના ૧૦૦૦૦ કાગળ છાપવાનો સાંચો બના વે તેને તે ઈનામ આપવું ! હવે તેનાં ફરતાંથી બનની નકલ છાપવાની કળા રખાડનાર અમેરીકન ખી૦ હુઆને આ ઈનામ મળયું છે કે નહી તે નજાણું નથી !

૧૮૨૪ માં સસતી છપાઈ ચાલુ થવા પછે છાપા પ તરનો આ મુદ્રારો ઘણો કામ લાગે છે. ઉપલા ઘણાક સાં ચાઓની પેટેટોની મદદ એન વરશમાં મુકી થવાથી તે સાં ચો આખી ડુનીયાંને માટે બાલવા થયા અને તારપછે હા થે ચાલતા "પરસો" બંધ પડવાથી જેકે "પરસેનેના" અને શાહી લગાડનારાઓની શેલ ધરી છે, તોપણ ડીમાં ગોઠવનારાઓ, ઈનનેરો, મુકબાંઈડરો વગેરેના ધધી માહા ભારત વધી ગયો છે.

એ રીતે છાપા પતરમાં મુદ્રારો ચાલે છે અને તેનું પરીનામ આજે કેવું માહાભારત થઈ પડયું છે ! આનાના વખતમાં છાપાખાનું એક મોટી કાકરો જેનું છે. છાપ વાના સાંચા બનાવાનાં મોટા કારખાનાં જુદાં ચાલે છે, તે સાંચાઓનો અપ અધાગ અને જારી છે. અને ઈંગલંડમાં કોઈન પતર ઈઆ ચોપાનીઉં એવું રહ્યું હશે કે આ કૃષ્ટી માલતા આ સાંચાઓમાં છપાતું નહી હશે.

ઈંગલંડમાં સઘલાં સાધારણ છાપખાનાંઓમાં હાથના "પરસો" નહી પણ સાંચાઓની શાંખના ૧૦ થી ૨૦ મુ ધીની છે. "ધી ટાઈમ્સ" ના છાપાખાનામાં આપલેગાડ ના આઠ નલાવાલા બે, જુના ચાર નલાવાલા તરણ, અને ઉપલા ૨૦ હજાર નકલ છાપનારા બે સાંચા ઉપરાંત બીજા હદ વગરના સાંચાઓથી આખું કારખાનું ભરાઈ ગયલું છે !

"ધી ટાઈમ્સ" પતરની ૬૦ હજાર નકલ દરરોજ અપે છે. છાપખાનામાં દરરોજ રાતના ૧૫૦ માણસો કાંમે મેકેલાં હોય છે ! દરરોજ ૭ ટન છાપો અપે છે ! દરરોજ ૪ થી ૫ ટન કાગળ અપે છે ! "ધી ટાઈમ્સ" દરરોજ એટ લું છાપાય છે કે તેનાં કાગળોને જે પાંધરીઆં હોય તો ૩૦ એકર નગા રોકાય, જે નગા લંડનના બીગોરી મેડલ કટ તાં વધારે છે ! "ટાઈમ્સ" ના એક કાગળમાં ૧૦ લાખ

ને નજાવીયું કે કેટલાએક વાંદરાઓ મારા શુલાઓને ચોર વાને સાડું આપેલે. આ બોલવાની ખતલખ તમેજો સમજી શકીયા નહી. એક રાતના આ સઘળા બંધવાઓને ધીમ્પોડરે નવી ભારી બેડીએ પેઢેરાવવાના હુકમ કીધો, એક સરદારે તેને નજાવીયું કે તેઓને આવી રીતે સીકડી નાખશેતા તેમની મદદ વગર રસતા અથવા બીજું કંઈ કામ થનાર નથી. આતું તેનું બોલતું સાંભળી ધીમ્પોડરે પોતાનો વીમાર ફેરવીયો અને સઘળા બંધવાઓ સાથે દર રોજ તેને પણ કાંમ કરવા લાગે.

એમ કરતાં તો ૨૬ મી જાનવારીએ મીઠો રાસામ તથા તેના સાથીઓ હાંડાં હતા તાંડાં સઘલા કુદીઓ આવી પુગા. આ વખતે સરવે ઇયુરોપીઅનો સાથે મળીયા. તો ૧૫ મી ફેબ્રુઆરીએ એક કાગળ ઇંગરેજ લશ્કરના સેનાધીપતી તરફથી ધીમ્પોડર પર મોકલવામાં આવીયો. પણ હજી તેણે દોસતી કીધી નહી. એક દાહાડો મીઠો ઉવાલડમીઅર પોતાના તમજીમાં બેસીને જાતો હતા તાંડાં ધીમ્પોડરના એક છુપો જાસુસ આવીયો અને કાંઈ વાત કરવા લાગે. મીઠો ઉવાલડમીઅરે તેને નજાવ્યું કે અગરને ધીમ્પોડર ઇંગરેજ સાથે નવદીથી દોસતી ન કરશેતા તેના ખરાબ પરીનામ જોવાની તેને ફરજ પડશે. આ વાત પેલા જાસુસે ધીમ્પોડરને કહી તેથી તે ઘણેજ મીઠાઈ ગયો અને સરવે બંધવાઓને પોતાની હજીર બોલાવીયા. આ વખતે તે શુસામા એટલો આવી ગયો હતા કે તેનાથી બોલાઈ શકાતું ન હતું અને એકગમથી બીજી ગમ એક ગાંડા માણસની માફક માલોયા કરતા હતા. એક દમ તે ઉઠો રહ્યો અને પોતાના હાથમાં ભાસે હતા તે ફેરવીને ઉવાલડમીઅર તરફ જોઈ બોલીને “એ કુતરા, તું કોણ ! એક વાંદરો, એક ગરીબ ભીખારી, ફરતા રહેથી મારી શુલામગીરી કરવાને આવેલો અને જોને મું કેટલા કેટલા વરસ થયા બંધાવીયું તથા પછાસા આપીયા તે મારા સાડું આપું બેલે ? મારા કામની તું જિવાને શું ખબર ? શું તારા કહ્યા પરમાણે હું આવશ ? એક રાતે બીજા રાત સાથે મલવા આવેલું ? આવા કામમાં તું શું સમજે ?” આ પછી ભોવ ઉપર તુટી પડીયો, અને કહ્યું, “લે આ મારો ભાલો ને મને મારી નાખ પણ મારી બજોઈ ન કર.” આલો આશો જોઈ મીઠો ઉવાલડમીઅર ઘણેજ ધભાયો અને ધીમ્પોડરના પગ આગળ પોતાનું માથું મુકી પડે પડીયો અને માંક માંગી. માંક માંગી ધીમ્પોડરે કહ્યું લ રાખી નહી પણ પોતે ઉઠી તેને પણ ઉઠાડીયો અને પોતાની પાછલ આવવા નજાવીયું. પણ પાછલથી તેને કાંઈ ઈજા કીધી નહી.

તો ૧૮ મી ધીમ્પોડરે સુરેહના એક કાગળ મીઠો રાસામ ઉપર લખી તેને બેડીથી છુટા કર્યો. પણ તો ૨૮ મી મારચે વળી બધા બંધવાઓને એકજ ઘોરડામાં બાંધવાનો હુકમ આપીયો. આલો મોઢોટો ઘોરડો, કે જોમાં બધા સંગમ્ય એવો એકબી બહો ન આવીયાથી બેમાં સીધીયા. આખી રાત તેઓને હુગ આવી નહી, કારણ કે તેઓ એમ ધારતા હતા કે સહવાર પડવા આગમન કાંઈ બીજી તવાઈ આપશે. બજારના તરણ વાગતાં એવી ખબર ગઈ કે ધીમ્પોડર પીરેલો ઘરેલો અને રેલવેમાંથી આવતાં

કદામ તેઓની મુલાકાત લેશે. આ ખબર તેઓને મરોતે તેટલાંતા ધીમ્પોડરે એક માણસને મીઠો રાસામ ઉપર મોકલ્યો અને કેટલાકાં કે સરવે બંધવાઓ સાથે તેણે આવવેલું. બધા તેને તમજુ આગળ ગયા. ધીમ્પોડરે તેઓને લેવા સાડું તમજુની બાહર આપ્યા. મીઠો રાસામ સાથે કહેનડ કીધો અને તેને બેસવા કહ્યું, અને રાસામ બે નજા ડાકટર બધાંક અને મીઠો પરીડોના જમીન ધાંપતા તરત તેમને બેડીમાંથી છુટા કરવા માંડ્યા. રાસામે કહ્યું કીધાથી બેડીમાંથી તેઓને નીચે પરમાણે છુટા કીધા. એક ફરશી જરૂર હુદીઆર પેલાં કરાંતા સાંધા ઉપર મુકી ઉપરથી ઘુમેડો મારી જરા પોઢોણું કીધું. પછી માંમડાંના કટકાઓ તે કરાંતાં માંમાં ઉપર મુકી બીજી ઉટે એક આંધરું હોય તેમાં એક લાકડી ખોસી, પેલો પગ એક પથર ઉપર મુકાવી, પછી માર પાંચ માણસો પોતાના બલ વડે પેલા લાકડી રેકો આમરાં બેઠે. આ માંમડું આસતે આસતે તે પોતા સાથે પેલાં કરાંતે પોઢોણું કરતું આવેલે તે એટલે વેર કે પગ તેમાંથી બાહર નીકલી શકે. આવીજ રીતે બીજે પગ પણ કાઢાડવામાં આવે. આ પરમાણે બધે પગ છુટા કરતાં અરથો કલાક થાપ. જરે બેડી કાઢવાનું કાંમ માલતું હતું તારે ધીમ્પોડર મીઠો રાસામ સાથે વાત કરતા હતા, તે પેલોઓએ કહ્યું તમારા લશ્કર સાથે લડીયા; તે મો મારી લાસને જોને, અને કેટલેકે આ બદકાર અહીંયાં પડીયો કે જેણે અમેને હલાક કીધા; અને કદામ તમે મને દાટયોની નહી. આ પછી સરવેને નવાનો હુકમ આપીયો. કેટલાએક દાહાડા પછી રાસામ સાથના બાકીના પાંચ બંધવા પણ બેડીથી ખલાસ કીધા. એમ કરતાં ઇંગરેજ લશ્કરે ઘણું નજરીક આપું તારે એક વખતે ધીમ્પોડરે રાસામને નજાવીયું કે “એક નાહની મીતગારી ને જો વખતસર જીવવીએ નહી તો તે મોટું ભડકું થઈ જાય. હવે તે પંથરાય નહી તેની આગમન જીવવાના તારા હાથમાં રહ્યું છે.” આ શબ્દો જ દાહાડે તેણે મીઠો રાસામને કહ્યા તેમ દાહાડે સરવે ઇયુરોપીઅન બંધવાઓને બેડીમાંથી ખલાસ કરવાને હુકમ કીધો હતા. આ ખબર મીઠો રાસામને બીજે દાહાડે એક માકરે આવીને નજાવી તેથી તે ઘણેજ મુશી થયો અને ધીમ્પોડરને નજાવીયું કે “મારી એવી મરજી છે કે સર રોજર જો પીઅર ઉપર એક કાગળ લખી તું પાંદ્યાહાની મેજરબાની લીસે નજાડું” તેના નવાબના તે બોલીયો કે “હવે મારે કાંઈ ધાસતી નથી. મેં સરવેને છુટા મુકીયા.”

તો ૮ મી એપ્રિલે ધીમ્પોડર તરફથી પેગામ ગયો કે સરવે બંધવાઓએ પોતાનો સામાન તથા તમજુ અને એવી બીજી મીજી સાથે લઈને સામેસી નામના પાહાડ આગળ આવવું. આ હુકમ આવતાંવાર સરવે નજાવે પોતાના થોતાં કપડાં પેઢીયાં અને તાંડાં જવા નીકળીયા. જરે તેઓ તેની નજરીક આપા તારે સરવેને સલામ કીધી તેની નજરીક નઈ ને ઉભા રહેવા કહ્યું. આ વખતે માર નજાને બાજુએ તેની લઈ તેને નજાવીડું. “મેં તમને તેડાવીયા છે તે તુ કારણ માતર એક ને જો તમે મારી આગલન રહેશો તો તમારો અંઆવ જરામર થશે. જરે તમારા લોકો આવશે અને મારામારી કરશે તારે હું તમને એક સારી નજા

એ મોકલ્યશ; અને તાંહાંની ને તમારો જીવપાસતીમાં માલમ પડશે તે હું તમને બીજી ટેકાણે મોકલાવી આપી શ" આ ઉપરાંત બીજી ઘણીએક વાતો તેણે કીધી. પણ વધી તા-૧૦-૧૦-૧૦ મીની સહવારના તેા ખાત્રશે ફરી ગયેા થી ઓડરે હુકમ કીધા કે બધા બંધવાઓએ મગડવા જવા સા રૂ તપ્પાર થયું, અને કહેવડાવયું કે "એ ઓરત કહેછે કે જાણે એક રાત્ર સામે વશકર મોકલીયું છે" હવે પછી કોઈ પણ સંદેશો ચલાવતા ના. અમરને તમારે એકબી ખાણસ ઘટયેતો તમારા સાથની મારી મી તમાચારીના છેડો આવેલો જાણે !! આ અખર વા વનાર સાથ મીઠો રાસાને જવાબ કેવડાવીયો કે એક હલકારો કાગળ વધ શર નેપીઅર તરફથી આવી પોછે. થીઓડરે કહેવડાવીયું કે "તેની હવે કાંઈ ગ રન નથી. માફ કાંઈ થ" છે તે હું સારીકાની સમજીશુ". રાતના તેઓ નીરાંતે યુતેલા હતા તેવામાં એક પેગમ થી ઓડર તરફથી લાવીશ કે તરત તેની હુજુરમાં આવવું. તરત બધાને ફક્ડાવોને ઉઠાડીયા અને મીઠો રાસાના તં યુમાં વધ ગયા. જાંહાં તેઓને પેહેલીવાર માલમ પડીયું કે ઈંગરેને સાથ થીઓડરના વશકરને મારામારી થયું છે અને આ મીજીજી પાદશાહએ ઈંગરેનેની સરસાઈ કબુલ કી પીછે. તે એક બોલીયા હતા કે "હું પારતો હતા કે ને એ મારી સામે લડવા આવેલે તેઓ સરવે બધા બાપલાછે. હમણા અને માલમ પડીયું છે કે તેઓ મરદ બચાછે. મા તર આ આગલ આવતા વશકરથીજ હું હારી ગયોશુ". મારે વશકરના બંકુક ફેડનારાતે બધા મારીયા ગયા તેથી હવે મીઠો રાસામ સલાહ કરાવે તેા સાડ.

આ વખત પછે થીઓડર નરમ પડતો ચાલ્યો. તે નો શુભો અને મરૂરી ધીમે ધીમે નરમ પડતી અને વચ માં વચમાં એ શુભો પાઠા ઉભરાઈ આવતા. તે હીઆંતે ર કે યુલેહના કરાર તરફે બંધવાઓને ઊડવા ઉપરાંત રાં છીની સતાને માન આપવાની શરત સર રાખરડ નેપીઅરે કરવા માગી તે તેણે ના કબુલ કીધી. સર રાખરડનેા આ પેગમ જાય તેની આગમય તેા તેણે આ બંધવાઓને છુટા કરી ઈંગરેજી ઊવણીમાં મોકલાવી દીધા, પણ તામે ધવાને ના પાડી હીમતથી લડવામાં તેણે પોતાના રોડેરના કીલા ઉપર પોતાનો જાત આપ્યો.

ઉંદર.

જેમ આપણે પેઆરથી કહીએ. છદ્ધિ કે "બમાં કો ને મર છે માંએ ?" તેમ આપણે મીકરથી કહીયું કે

"ઉંદર કોણને ધર નથી માંએ ?". આંદામાંએને એક ગ મધી બમાંના કંદારોને બીજી ગમથી તેવણ કહેછે તેમ "સુવા ઉંદરો" નો કંદારો હોયછે. રાંધણીમાં "સુકેલું" ને લેવું" જેમ નાહુનો ફલ રહેવા દેતો નથી. તેમ નાહુને ઉંદર પણ રહેવા દેતો નથી. રાંધણીમાં આનાની યુનમાં માખર પાડેલું છે, સાખની તપીલી તે ઉંધાંડી રખાતોજ નથી. એરડામા કમટની અંદર ઉંદર કપડાં કરેછે, જ ખવાની ટેબલમાં ધાન વાલેછે, પીઆનાફરડમા પેસીને ન બેવા વાલી નાખેછે, ચોપડીઓની અંદરથી મુલેતે મળી આ વેછે, અથવા કોઈ વારતો મોટામાંએના પોતાનો પગ કરેછે. એ રીતે જોતાં આપણા કુટુંબમા ઉંદર એક ધરના માણસ જેવો છે. તે સહને જાણીતા છે. તે ધરના છેક રાં કરતાં વધારે ધાન વાલેછે. જાણે કે તે કોઈ કુટુંબને લાગતો વલગતો હોય તેમ તેણે પોતાના નામ સાથ મારા નેા એલકામ જેવવળે, ઉંદર મામા ઉપર કવીઓએ કવીતા કરેલી છે અને ધરમાં તેની વારતાઓ ચાલેછે, જેમકે સાત પુછડીવાલા ઉંદરની વાત આપણે બચપણમાં કેવી હેંશધી સાંભળતા હતા.

જાનવરી વીધીઆનો ને મોટો ભાગ "મનેલીયા" અથવા બમાંને ધવાડનારાં પરાંણીઓના કરેલોછે. તે ભાગ ના "રોડેનશીયા" નામના વરગમાં "મીરેડે" નામની જાતનું પરાણી ને આ ઉંદર છે. બીજા મોલોમાં મોલી એતો ને વરગમાં ખેલેરી, બીવર, સીસાલીક, સસણું વગેરે પ રાણીઓ છે, તેનું જાતનું જીવન ઉંદર છે. બીવર અને રીસાલીઓના હેવાલ આપતી વેળાએ "રોડેનશીયા" વર ગની સમજ અને આપીછે, જે ઉપરથી વાંચનારી બાંનુઓ ને યાદ હોય કે મઈયા પાવાના મોકસ દોતની બાંધણી ઉપરથી એ વરગ કરવામાં આવશેછે. એ વરગમાં ઘણાંજ રાં પરાંણીઓ ચપલ અને ચમરાં છે. "બીવર" કેટલું હોચીયાર છે, તે આપણે આગળ જોયું છે. પણ તેના કર તાંબી વધારે હોચીયાર અને ચાલાક પરાંણી ઉંદર મામા છે.

ધવાડનાં જાનવરોના ભાગમાં ઉંદર સઘી નાહુનું પ રાંછું છે, અને તોપણ તેની વસતી સઘી મોટી છે. જાં નવરી વીધીઆમાં એકેક વરગની એકેક જાતીના વળી તેી ભાગ કરેલા હોયછે. પણ ઉંદરની વસતી ફનીઆમાં સ ઘી મોટી હોવા છતાં તેની જાત માતર એ તરણથી વધારે નથી અને તેમાં પણ ઝુંખીઅ એક સાધારણ જાતની વસ તી ભારી છે. એ પરાંણી માણસની પુઠે માલનાડે છે. જાંહાંની માણસની વસતી થઈ તાંહાં તે વધી પડેછે. એ તરોમાં, જંગલોમાં, વડાંહોમાં, ઘરોમાં, સઘેકેકેકે તે એકસરખી રીતે પેશ પડેછે. મોટાં રોડેરોમાં તેની ચાખ કરોડોની છે. ગરોમાં રહેનારા ઉંદર બીજાઓ કરતાં ખમના મોશ હોયછે. આપણે તેમને શુસા કહીએ. છદ્ધિ અને તેમનું કંદ કોઈવાર ધાસતી તથા અમરતી પેદા કરે છે. તે ઘણુંકરોને કાળા રંગનાછે, પણ એક જાતને ઈ મલડમાં હાલ મણી વધી પડીછે તે શુસા રંગની છે.

ઉંદર અવજાતાં તેના નખાનીની અંદર તથા મરો અને સંકાસોની અંદરના રહેણાણને લીધે આપણને નહ સ અને ગલોમ પરાણી દાખે. પણ વીધવાનની નમરમા તે ઘણુંક અને અતીઅંત અને આસા કરવા નેમ છે.

તેની યોડાલી વસતી, તેની યુક્તિ, તેનું ચાન, તેની જલદ ઇંદ્રોત્તી, તેની માલમલલ એ સરવે અનન્ય એ નવું છે. પોતાના મોરારને તારે તેની ઇંદ્રોત્તી, જાન જવાની તેની હીકમત, ચોરની નીચાણે છુપી આવજનની તેની ત યાવર, ફરી પહેલી હાલતના તેની હીકમત, પોતાના જ્યાં ઉપરનો તેનો પેચાર, શકેને વખતે ગાતોના ગામે ખુદા સીને જ્યાં નાહાસી નવાની શક્તી, એ સંધ્યું તપાસવા પછે આપણને એવું લાગે છે કે જાને ઉંદર કીકારવા લાગ્યે પરાંછી નથી. જેના ઉપર મોદાતાલામ્યે આરવીજીથી ખુદરત વાપરી છે, તે નહવું અથવા તુલકાર કરવા જેવું કેમ હોય ?

ઉંદરના ઉપદ્રવ વાંદાંણાના યવાથી તે એક દેશથી બીજે દેશ જાય છે અને એ રીતે આજુબાજુ યુવકોના તેની વસતી વધે છે. ઇંગલંડના ઉંદરની માતર બે જાત જણાયેલી હતી. એક એન અને બીજી કાળા ઉંદરની. પછી ત્યાં હાં હાજી-લુરા રંગના ઉંદર થયો વધી પડ્યો છે, તે એ પરમાણે પરદેશથી આવેલો છે. એ ઉંદર અસલ ઇરાનના રહેવાસી કેરેવાય છે ! તેને તારવે દેશના ઉંદર કેરે છે, પણ તે ભુલ છે. ઇરાનના તેના દર યજા મોરારને ઉંડાં હોય છે, જેના તે જ્યાં બંધ વસે છે. સને ૧૭૨૭ માં એક મોરારે થર તીક પ વવા પછે વાલગા નરીખા વરીને એ ઉંદર પેરેલાં અસરશામાન ગયા, તાંહાંથી તેની વસતી રૂશીયા દેશના ફેલાઈ, રૂશીયાથી તેના ફેલાવો નારવેમાં થયો અને નારવેથી વાંદાંણાના ભરાંઈને તેમો ઇંગલંડ ગયા. તાંહાં એ ઉંદરો નો ઉપદ્રવ થયો જાન વધી પડ્યો છે. તેમોએ તાંહાંના પેરેલા કાળા ઉંદરને મારી હરાડ્યો છે, અને છેવાનું કદ તથા સંખ્યા નાહની હોવાથી મારે યુસી નતારા યુસ આગળ તેમ નું કોઈ આવવું નથી, મારે તેમો નીકળી ગયા છે, તેમની વસતી થયી એાળી થઈ છે, પણ તે કાંહાં ગઈ છે, તે કોઈને જાણ નથી.

ઇંગલંડના કાળા ઉંદર પણ તાંહાંના અસલ રહેવા સી નથી. તે ૧૬ મી સદીની અધવચના ફ્રાંસમાંથી ઇંગલંડના દાખલ થયે એવું વીદવાના કેરે છે. લુરા રંગના ઉંદરના ઉપદ્રવ ઇંગલંડના અસરકો નથી. ઇંગલંડથી તે અમેરીકા ગયો છે અને અમેરીકાથી વળી તે પારસીકી માહાશયગતના દુરદાન થાયુએના પોંડોરા છે, જાંહું તેની પીડાકારી વીરે ખેડુતા થયી ફરીઆદ કરે છે. ઇંગલંડના લુરા રંગના ઉંદર કાળા ઉંદરને હાંકી કાઢવાની ખીન કા પર પેરેલું થવાના ગઈ સદીની અધવચના જેમાં છે. પણ વળી લુરા ઉંદરો પોતપોતાના મારામારી થયે છે. એ જાતનો મોરારે યુસ પોતાના યોગના થયો નાંચ કરે છે. જારે એાક નહીં હોય તારે એ ઉંદરો પોતપોતાના એકેકને ક રેલોહન કરીને ખાય છે, પણ એ ઉંદરની માદા પોતાના બાંની થયી સંભાલ લેય છે. અને જારે બી ધાસતી હોય તારે તે પોતાના જ્યાંને સામે લઈને નાહસી જાય છે. માદા વચ માં તરલવાર જાય છે અને દર વેળા ૧૦ થી ૨૦ જ્યાંને જનમ આપે છે.

ઉંદરની માદા પોતાના જ્યાંને કોઈવાર નવાઈ જવી રીતે લઈ કરે છે. પોતે આગળ ચાલે છે, તેનું પુકડું એક જાયુ મોહામાં કરે છે, તે જ્યાંનું પુકડું બીજુ જાયુ કરે છે અને એ પરમાણે એકેકના પુકડાં થરી સધવાં હારે હારે જાય છે.

જ્યા અનન્ય આશીર્યેતથી કોઈવાર ઉંદરોની હાર એટલી લાંબી થાય છે કે રાતના દુરથી સાંપ ચાલતાં હોય એવું લાગે છે અને મેંદનવાડીનાં રસતા ઉપરના એક થર માં એ રેસે એકેકનાં પુકડાં થરી ચાલતાં ઉંદરોને સાંપ સમજ ખડકીમાં સધવાં અડકાપલાં ખડકાં બીધાં હતાં તે અમે અમારી નજરે જાય છે. તે ઉંદરોને ફરતા નેવાથી જાં ખાં અનવાલાખાં ખરાખર થરપ ચાલતાં હોય તેમ લાગતું હતું. ખડકાંની યુતથી તરત થરતા મરેલા લાકડાં લઈને ઉતરી પડ્યાં, અને તેમો પંજ પેરેલાં છાપ્યા, ખગર જરો વખત જવાં પછે લાકડાંના મારથી ઉંદરોએ એકેકનાં પુકડાં મોહામાથી છોડી દીધાં અને તેમો આજુ બાજુએ વીખ રાઈ ગયાં તારે જાય છે તેમો ઉંદરો હતા !

ઉંદર થણું ખાધું પરાંછી છે—જેમકે ઉપલાં ચીતર માં દેખાડ્યું છે. તે ખાવા પડે છે તારે જાને તે હર કત નથી પતી તો કોઈવાર તે એટલું ખાય છે કે તે તદન સુસત થઈ જાય છે, પોતાના વનન ઇચ્છવાને અચકત હોય છે અને તે વખતે તેને સેટલથી પકડી શકાય છે. ઉંદર થરોમાં દેવાલની કીનારી કીનારીએ જરાતો ભરાંતો આવે છે તથા જાય છે. જાણસને સેન સનસારમાં તે એવું ખી કાંઈ. તેની સાંભળવા તથા ધુંધવાની ઉંદરોએ અતી અત નલદ છે. એક સોરી અકાડી ઇચ્છા જરા ખાંસી આવે, જરા વાત કીધી ઇચ્છા હોય અકાડીપોતો આ સંખ જુ પરાંછી તરત નાહસી જાય છે. પોતાના ચોકારીને ભુલ વવા સાઈ તે સામાનની પછવાડે એમાં ભરાઈ મેસે છે કે પકડનાર યજીવાર તેનાથી છાપાઈ અને તેને નાહડેલા નીક ખડ પડ મુકી દેવા પછે ઉંદરોમાં હડસેથી બાઢે નીક લી ઝડપથી નાહસી જાય છે. જોરડાની વચોવચમાં આ રપાર તે કદાચ જાય છે. જારે જાણસની વસતી નહીં હોય તારે તે થયી ધુમમકરી કરે છે. જા તેની બેધ પકડી રાખી હોય છે તો તાંહાં તે આવવું બંધ કરે છે. થયી જ ગામોમાં ઉંદરોના ઉપદ્રવ થવા પછે જારે તેમો નેરે છે કે જાણસો તેમને કાહડવા બેઠાં છે, તારે તેમો પકા પંજ બી હીકના યાય છે. ખગર જાંહું તેમને મકરખુદી કરવા દી ધી હોય છે, તાંહાં તેમો મસતોખોર, બેહુધા અને ઘાટકી યાય છે. રાતના એકાંત વખતમાં તેમો દાદર ઉપરથી એ વા ખમર ખમર ઉતરી જાય છે તથા બારેલાં એવાં અકાડે છે કે ચોર આવેલા સમજ કેરલીવાર આવણા ખડકાંમાં બીડે છે !

યુરોપમાં ઉંદર પકડનારોમાં ખાશ ધંધોન છે. એ ડુતો, વેપારીઓ તથા ઇચ્છા મોરારે હુવેલીઓના થયીઓને તાંહાં ઉંદર પકડનારનું વરસાણ હોય છે ! અથવા નહીતો કે જારે થણા ઉંદર વધી પડ્યાં હોય તારે ઉપવાયો એ ધંધાકારીને મોવાંવી તેની સાથ પંજુ કરે છે—એકાંત વખતમાં તે હુવેલી, વખાર ઇચ્છા જેતરેમાંથી સંધવા ઉંદરને ફર કે રીતે આટલું દોખ આવણું એવી મોવી કરે છે. અને એક હાશીયાર ઉંદર પકડનાર મોવી ઝુલ્મ પોતાનું કામ કરો અંખે છે. તે થણકે નાહનાં મોરારે છકાંનો પૂલો હોય છે, તે ઉપરાંત ઉંદરને કુસલાવાની મોરારી તેમને મારી નાખનાર રી નેરો પંજ પોતાની રાખે છે. તેના અખીઅ જાય છે.

માં બીલાડી અને કુતરાંન નહી પણ સુખીઅ કરીને ખલે રી અને ખલેરીની જાતના “ફેરેટ” નામના પરાંણી હોય છે. એકેક ઉંદર મારનાર ૨૫ થી ૩૦ “ફેરેટ” રાખે છે. કુતરાં બીલાડાં કરતાં આ જાનવર તેને વધારે ઉપયોગી છે. નાહાની બીલાડીનું બધું ઉંદરને પકડી આપે છે, પણ પા લેલી બીલાડી તેને પકડવાને ખરબ દેખાડતી નથી.

ખલેરી અને ફેરેટમાં તેવું કંઈ નથી. એ જાનવરો ઉંદરના જમ ભેગા છે. ઉંદર તેમનાથી અતીશય દરે છે. એ જાનવરો બે લડવા પડે તારે એપગાં પરાંણીઓમાં સ ઉચી પુત્રી ખાસીએત દેખારે છે. કુતરાં બીલાડાંથી કંઈ ઉંદર નાં દરમાં પેસાવું નથી, અને ઉંદર પોતે પણ જયવાની આશા હોય તો તેમના સામે હીમતથી લડે છે. પણ એક “ફેરેટ” ને જોઈ તે પોતાની આશાન છોડી દેય છે. તે દરમાં પેટું કે ઉંદરોમાં મોટો ધબરાટ થઈ જાય છે. તેઓ જાંઠું જવાય તાહાં નાહાસે છે અને ફેરેટ તેની પુકે દોડે છે. ફેરેટ કંઈ ઉંદર કરતાં મોટું ઈચ્છા જોઈને પરાંણી નથી. તેવું શરીર માતર ૧૪ ઈંચ લાંબું હોય છે. પણ તે ઘણું હુલ્લર અને હીમતવાન જાનવર છે. એકુ બે ઘાથી તે નાહાસે ઈચ્છા પાછું હરે એવું નથી. ઉંદરને પકડવા જતાં તે ઘણીવાર હેરાન થાય છે. તે પોતાના ધણીના હાથમાં પાછું આવે છે તારે કોઈવાર તેની એકુ આંખ ગયલી હોય છે, ઈચ્છા કોઈ વાર તે લોહીજીવાન પાછું ફેરે છે. પણ ઉંદરને મારીને આવે છે. તે સુખીઅકરીને ઉંદરને રોટામાંથી બાચકું ભરે છે, અને તેને તદન મારી નાખવા શીવાએ તે બાચકું છોડે તો નથી.

ઉંદર પકડનારાઓ પોતાની ખલેરી તથા ફેરેટને ઘણા કીમતી ગણે છે. દરની બાહર ઉંદર પકડવા સાહસી કુતરાં બીલાડાંને જોડે છે અને દરની અંદરથી પણ કોઈ અદર ઈચ્છા નબળા શુભ ધવાની ધાસતી હોય તાહાં તેઓ પોતાના ફેરેટને જવા દેતા નથી. જાનવરો ઉપરાંત તેઓ જે જોડે વાપરે છે, તેમાં ખુશખો અથવા મીઠાસ રાખે છે તારે ઉંદર જલદી લલચાઈ આવે છે. એ પરાંણી થી તેલનું ચો કોષ છે, માટે ઉંદર પકડનારાઓ સુખીઅ કરીને થી તેલ સાચ જોરે વધારે ભેંસે છે. વળી ઉંદરના દરતું મોહકું ભા જેવા કામના કકડાઓથી પુરી નાખવું હોયતો તેથી પણ ઉંદરના ઉપદરવનો અટકાવ થાય છે.

પરચુટણ બાબતો.

પખશીઓની ખુદય—કસુતર અને એ જાતના પખશીઓ કલાકના ૧૫૦ માઈલની ઝડપથી ઉડે છે. સાંધા રણ કાગડો કલાકના ૨૫ માઈલ ઉડે છે, અલગી કલાકના ૯૨ માઈલ જાય છે. ફ્રાન્સના ૪ થા ફેનરી રાજાને સંકરો શે નાટાખલેથી ઉડી ગયા, તે ૨૪ કલાકના ૧૫૩૦ માઈલ દુર આવતા ખાતે આવત પડ્યા, જેથી કલાકના ૫૦ માઈલની ઝડપતરી આવે છે; પણ એ પખશી કંઈ સાધેલા વખત થાય એવા વના ઉડયું નહી હોય, અને રાતનાંતે તે ઉડયું નથી, માટે તેટલા વખત આવ કરતાં એ પખશીની ઝડપ કલાકના ૭૫ માઈલની થાય છે.

એક અમેરીકનની સરત—એક અમેરીકને એક વલંદા સાથે સરત મારી કે તે તેને ગલી જવાને સક્તીવાન છે. પેલા વલંદા એક ટેબલ ઉપર ચુતો, અને પેલા અમેરીકને પેલાને પગનો મોટો અંગોદો મોઝામાં ધરીને છેડે થી નેરથી કરડીયા. પેલા વલંદાએ મોટેથી બરાડ મારી કહ્યું, “અરે, તુંતો ચુનને કરદી ખાએ છે.” અમેરીકને જવાબ દીધો “કેમ, એ હેમક, ત્યારે તે” એમ ધારણું હતું કે હું તુંને કરડીને નહીતો આપોને આપો ગલી જવાનો હતો” ?

શું બહુસો ?—ગરમ દેશમાં કુલોની લંદગી ઘણી હુકી છે. દખલ અમેરીકામાં જઈ આવેલા ચુસાફરો કહે છે કે તાંહાંના ધણીક જાહાડો ઉપર કુલ ધતાંન નથી. વીહ વાનો ખોલાસો કરે છે કે કુલો ધાય છે, પણ તે ટકનાં નથી. કુલ ઉગ્યાં કે પાછાં ખરવા પડે છે. બીલાસોમાંસ નામનું એક કુલ સહવારના કળીખાથી ફાટે છે અને સાંનનાં ખર પડે છે, જે પડે આખું વરશ તે જાહાડ કુલ વના મોરું રહે છે અને બીજ વરશે પાછું એક દાહાડને ધકી તે કુલ આવે છે. માંનવી ! એ ઉપરથી કંઈ મોષ લે.

બખીલ એટલે શું ?—મજાખને ખાતર ઘણો ભીખારી. “એક કાલુ જેના કોટલાંમાં મોતી ભરાયલું છે. “એક આશક જે માથુકને ખાતર જોઈને ધરાય છે. “એક કુંભાર જે ઇતરડી બનાવે છે અને જેનાં બચાં ઘર બાંધે છે.”

એક સુખ—એક ધરમ શુરને સુલલ વાચ્યાન કરતાં આવડતી નહી હતી અને તોપણ લાંબા લાંબા હાથ કરી ને લાંબી લાંબી વાચ્યાનેથી પોતાના જન્મખાનોને કહોલો આવપતો હતો. એક દાહાડે તે સુખ વીશે વાચ્યાન કરવા લાગે. તેણે તરેહવાર જાતના સુખી માણસો ઘણી ગંભીરાઈથી કહી સંભળાવ્યાં. જેમકે “ખરો સુખી તે કે જેને મોદાપર વીસવાસ હોય” “ખરો સુખી તે કે જેને મોતને દર હોય” “ખરો સુખી તે કે જેને સારી આવડતી મળી હોય.” હતીઆદી. આ મીનલશમાં એક માઈ બેટેલો હતો તે બોલ્યો કે “શુરલ, એક જાતના સુખીને તમે છુલી ગયા.” શુરલ—“તું કહે તે કોણ ?” માજી—“ખરો સુખી તે કે જેણે તમારી વાચ્યાન નહી સાંભલી હોય !”

અસલ કલાંટ—એક કલાંટ ચોરતાના ભરતારે પોતાના એક કવી હોસતને અરબ કીધી કે કલાંટ બાયડી વીશે એક કવીતા મેડી તેની નકલ મારી ઉપર મોકલી આપ. તે કવીએ જવાબ દીધો કે “ભાઈ અસલ કલાંટ તારી પાસે છે, તારે કલાંટની નકલ તું મારી પાસ-કાંમે મોકલે ?”

દરવાજા—આંખ, કાન, નાક ને મોહકું એ ચારી નાં દરવાજા છે. તોફાનના વખતમાં એ દરવાજા બંધ રાખવા જોઈએ અને જેમ ખપ તથા અગત હોય તેમ એ દરવાજા સંભાલીને ચોડા ઈચ્છા ધણા ઉઘાડવા જોઈએ. ઘટતી સંભાલ એ બાબે લીધી હોયતો ચારીના કોટલાં ઘર વખતે તુટી પડતાં બને !

વરસાદ ઉપર પવનની અસર—પવન ઘણા કુદરે તારે વરસાદ થોડો આવેછે, પણ એ બીતા ખાસ સમજ લેવાનું છે. ને સુકાં મુલક ઉપરથી પવન કુદરે તો વાદ લાંબાના બાકેને વીખરી નાખેછે, એ બીતા મુલકમાંથી પવન કુદરે તો વાદલાંના બાકમાં નવું પાણી હુમરેછે. ને ઠંડી દસામિથી પવન આવેછે તો બાકમાં વધારે સંગીન વાદલાં બનાવેછે. એ ગરમ દેશ ઉપરથી કુદરે દરીયા પસાર કરી તે આવેછે, તો વાદલાં પોતાના ભીણાસ ભરી લાવી ઠંડી નગાના તેમજ ખાલી યાપેછે.

સત્તર વરસે ઘડપણ—હાલના નગાનામાં પચાસ વરસની અગાઉ ઘડપણની ઉંમર ગણતી નથી. પણ આ સરે ૧૨૨ વરસની વાત ઉપર હોપકીનસ નામનો એક વેલશમેન જને લંડનમાં બધા લોકોને દેખાડીઆમાં આવીએ હતા તે ૧૭૫૪ નાં વરસમાં ગ્લેસેરગ્રાન્થાપમાં ફક્ત સત્તર વરસ અંતે બે મહીનાની ઉંમરે ઘરડો ઘઉંને શણ પામીએ, તે વનનમાં સત્તર રતલ હતા પણ તે મરણ પામીએ તેની બે તરણ વરસ અગાઉ તો ફક્ત બાર રતલ વનનમાં હતા. વળી કેટલેકે કે એ મરનાર હોપકીનસનાં બીજાં છ ભાઈ મેટ્ટન હતાં તે બધાં તેના જવાન જવાન વએ ઘરડાં હતાં.

ઉંચ મોહુતેનો નાનો ભાઈએ એતો આપણે ખાતરીથી જાણીએ માટે જમ મરતી વખતે બંદગી કરવાની ફરજે તેમજ બીલાંનાંપર ગીયા અગાઉ બંદગી કરને કારણેકે તેનો ભરોશો નથી.

મુગલીખોર અને સાંકે વએ શું ફેર?—એક દીવ શેઝોઈ શાંપનાં મરે શાંકેને પુછ્યું કે “તારોદોશ માણુચોને તું મર ઘાં ભરી નાંખે તેનું કારણ શું ?” શીહતા જાણે આ રો નાખે તે તેનાં ખોરાકને શાક, તેમજ વાય, વડ, અને બીજાં લખકર ધાણીએ ને માણુચને મારી નાખે તે તેવો ની મરને વાસતે—તેવોની ભુખ મહાડવા; પણ તુરંતા તારા શેકારને, તે યુવા પછી તુંને કંઈજ કાપરો નહીં યવા છતાં તેને કહડી તારા મોઢાં લાવનાર એરે તેની નકામાં રેડેછે તેનું કારણ શું ?” સાંકે જવાબ દીધો, “કાંપ, આ શવાલ તું મનેજ કાંપ પુછે ?” પુછ તારી જાતનાંજ માંણુચ ચાડીયાને, કે જોવો તેને કહી ઇજ નહીં કરે તે માંણુચોની મુગલી કરી તેનું શતીયાનાશ લાવી તેને ગોપા મરણકાંકે લાવી મુકેછે તેથી તેવો શું કાપરો મેલવે ?” નરજેશ.

મીશર દેશની ઈટ—આ ચોપાંનીયાનાં એક આગલા અંકમાં ફેરેશ, જરમન લડાઈની વખતેનાં મુખ્યમંત્રીશક પંતની મદદને અજબબ નસુનો બતાવેખો હતા તેજ પંતરની મદદથી હાલમાં એક જરમને મીશર દેશની ઈટ વીશે કંઈ ખુલાશો કીધાછે. અશલનાં, મીશર દેશની તેમજ રોમ, યુનાન, અને બીજાં પુરાતન દેશોનાં પુરાતન બાંધકાંમતે આજ મુખી જીવીને તેવીજ હાલતમાંછે તેનું કારણ નીચે મુજબછે:—મીશરની ઈટ નાઈલ નદીનાં કાદવ, પુડેડું, માંસ, અને રેતીની બનાવેલીછે એવું હિસોટાટર ઇતપારીનાં કેહવા પરમાણેછે, પણ આ ચીજે શીવાપ મેલું મુખ્ય

મંદશક બીજ પણ આમરો રોશનીમાં લાવી આવેછે. તેની અંદર નદીની શોષ, માછલી અને કીડા, તથા મંગલી અને બીજાં જાતનાં ફુલોનાં બી, અનાજ અને જવ, મણ, સાધારણ સણ ઇતપારીનાં લુકો પણ મેલવેકો હોપછે. તે શીવાપ બીજ પણ ચીજે હજ અમલની જાણમાં આવવાની બાકીછે.

મુરોપમાં મરનારની પાછલ પાએદસે જાનારાએ કાતો પોચાક પેડેછે, ચીનાએ સંદેહ તુરંકીએ બહુ, ઇલપતનાં લોકો કીડા, અને ઇપીઆપીઅનો તુરા રંગનાં એ પશાંકે પોચાકો પેડેછે:—

કાલો રંગ રોશનીનું આંખું મારણું બતાવેછે જે જાંગી ખલાસ ધવાથી અંધકાર બતાવેછે.

સંદેહ, સફાઈની નીશાની બતાવેછે.

પીડો, ખરી પડેલાં ઝાડનાં પાતરાં તથા ફુલોના રંગ બતાવેછે.

બહુ, મુખની નીસાની બતાવેછે કે જે મરનાર હુવે પછી બોગવે.

તુરો, મજીનનો રંગ બતાવેછે કે જે મજીનમાં મરનારે વાસો લીધો.

આગલ જારે આગ ગાડી ન હતી તારે આગમોટમાં સારવે આવજાવ કરતાં હતાં. એક વખત હું મુશત જતી ઇસ્ટીમરમાં હતા તારે એક ખલાસી બખરમીના હતા કે પતાંનની કીટલી દરીઆમાં પડી ગઈ. આ બમારો ઘણા રાએ કે કપતાન ખાસે તે વલી દંડ કર્યો. એ ઉપરથી તેણે એક તાલ સોધી કાઢી તે એ હતી કે લાગશે તે બખરમી કપતાંન પાસ ગયો અને કહ્યું કે “એક બોક્સ ચીન બોક્સ કેમાંછે પડી હોપતા તે ખોવાપણી કેહેવાપ કે નહીં.” કપતાને જવાબ આપીએ કે “અલખતાં નહીં.” આ ઉપરથી તે ખલાસી મોલીએ કે “સાહેબ, મેં તમારી કીટલી દરીઆમાં મુકીએ તેથી તે ખોવાપણી કેહેવાપ નહીં ?” આ ઉપરથી કપતાંન હસી પડીએ અને તેનાં વાંકની માફી બખચી.

૨મું ફુરસત.

લે હરો.

૧. વચતીના વનીતા મળી નહીં કા વધક મજેલ, ચીય મઠી નીચું બધું છોડી દેર મજેલ.
માં મેં ૬૦ માં
૨. મારો મેડેલો સરકારમાં છે, પણ દરબારના નથી.
મારો બીજો રતનમાં છે પણ દીશના નથી.
મારો તરીજો મરેરમાં છે પણ કડીરના નથી.
મારો ચોપી મહીનામાં છે પણ વરયામાં નથી.
મારો પાંચપો મેરેરમાં છે પણ ગામના નથી.
મારો છોકો દસતુરમાં છે પણ આમણના નથી.
મારો સાતપો છતરમાં છે પણ તકરારના નથી.
મેલો એ કીઆ મુખાર જિસલવડું નામ છે ?

૩. હું એ અપશરની બની છઠી. મને પીઠ છે, પણ પેઠ નથી. મને પગ છે, પણ હાથ નથી. મને ખોલોછ, પણ ખોલો નથી. મારા આકાર છે, પણ ગોઠાઈ નથી. હું મારા ખોલા છી પર તમને એકાકુધું ને મારી પીઠ ઊપર ટેકવુંધું તોપણ તે ખોલો ને પીઠ નરમમા નરમ વસવુંના બનેલો છછી.

૪. ૧. રાજ્યો શકીર જેવા કેમ હોયછે ?
૨. આમરી માણસો બનવર જેવા કેમ હોયછે ?
૩. અપરમીઓ સુધાર જેવા કેમ હોયછે ?
૪. અધીપતીઓ શરેશ્તા જેવા કેમ છે ?

ખોલાસો ગઈ વેલાનો.

૧. તનખા હરાંખ ને બચકા હલાય.
મુરતવું ખાડું ને ગોઠાઈ વાત.
સપચે ખરા દરવાજા.
ચોડાવાયર, લેખાનેડ.
ગરખાંગરખ પોપટલ.
૨. ચેકસપીઅર.
૩. ૧. કેમકે મેહુને કાંધા હોયછે.
૨. કેમકે મેહુ પારખા હોયછે.
૩. મેહુરાખગોર.
૪. ન્નીયખાન.

ઈશ્વર પ્રાર્થના.

(ભૂલંગી છંદ.)

અહો કૃષ્ણ કૃપાલુ સ્વામી ન. ચામા,
પણી દિન વાણીથી ઉચરે હું બાપા.
પ્રજા વિનતી માહરી કાન ધરતે,
મુખી કુખની વાણી મુજ કુખહરતે. ૧

ગમે તેવો કેહેવાવો હું દાસ તહારો,
પ્રજા આલમી પ્રેમથી કરે માહરો.
પણો પાપી બહુ દોષો નિર્ભયમુખ રે,
પણુ કરગરી આજે તુને કરે રે. ૨

બહુ થાઈ હેરાન ત્રિવિકી તાપે,
તે તાપ તું બાપ વિન કોણ કાપે.
તને ને મને, ધને ને બહુ પિઠાવું,
કુખી કુખી થઈને તુજ ચરણે આપું. ૩

સંરણાં ગતવતીને જ્યારે તું ધારે,
પ્રજા કરણથી મુજને સહાય યારે.
નથી કોઈ માહરું આ કુનીઆ વિચરે,
ચો સ્વાર્થે સંચાર ચાચું બાચું રે. ૪

કુખે દાસ જણી મને સહાય કરતે,
તહારા દાસની દિન વાણી તું મુજને,
નમ્ર નમ્ર નમ્ર તુજને નજત બાપા,
યા સહાય, યા સહાય હો કુખ કાપા. ૫

મુણી દીન વાણી મુજવંદનીર,
ત્રીભાવન ચામું જો મારી બણીરે.
મરતાં મુખી તુજ સેવામાં રહું,
કર ખેડ જોડી એ દૂં માંગી બડું. ૬

સગજી શાક્ષીઓની સુભ રમત.

ગ ૨ બી.

આવો એવર ભલે આવીઓ ધણે હોતે અમ ઘેર—એ સગ.
આવો એવર મળી આપણે, રંગમર રમીએ રાસ;
અંતી આનંદ મારા અંગમાં, ચંદ્ર ચડવો આકાસ. ૧

કેડું સમે રમે મુંદરી, ભલે ભલ્લભા ભાલ;
રેડી ફૂલે છાતીમાં, તેવો ન આપણો તાલ. ૨

નદી કીનારે કે નીરમાં, કે જે નિર્લભ શ્રમ;
ઘોર કરીને ગેલીઓ, કરે તોફાન તમામ. ૩

બૂડા ભણે ને બૂડણો, તેથી ન આપણી ભાવ;
રમણું રજની રીતથી, જેથી રીતે જગતાવ. ૪

આ ચખી જો આકાશમાં, ધંકુ તણો આભાસ;
જળજળ કરણે જો તેની, આપણે અધીક ઉભાસ. ૫

જનમ શક્ય થયો આપણે, પાંખા તે પ્રસન્ન પત્ર;
દિન દિન બહુતી દેશમાં, સુતા લીકી સરવત્ર. ૬

બાપું થઈ બૂમી પડે, પાખ્યાં અનોખમ મળ;
દુરીતનહો દાણ મરે, સર્થાં આપણના કાળ. ૭

જુઠા બહુલા મનં જન, ને જુઠા જોસીના જોસ;
ભાડા ભુવા રેણ કાંણે, જુઠા ગ્રહોના રોસ. ૮

સંમળ્યાં મૈા ચખી આપણે, ભાગો ભરમ ને બેઠ;
વેહુમી દીવા માનવી, કરે સમજ વણુ બેઠ. ૯

જુઓ સુરખડા માનવી, જુવો તોવેના મન;
મૂવા પોતે બુધે મરે, તે પાયે માગે ધન. ૧૦

બોલી બનેછે ભામની, પુતર પ્રસવને કાળ;
કતો પતવચ કારણે, પુત્રે નહીં જોગી રાજ. ૧૧

ગોરી નવ દીએ ક્યાંકને, વેહુમ બરેલી વાત;
એ કેપાંધ ન અરીએ, જુઠા જનને ભાત. ૧૨

એક નિરંજન નાથને, નમીએ વારમવાર;
સંજીવણી શીખી સરંધ, હિમત ધરીએ હાર. ૧૩

મારી સુનાની માગીએ, પરંમેશ્વરની પાસ;
વળતી કદી ન વિચારીએ, હો અખી અખવીનાસ. ૧૪

નમ્રપણની શાખીએ, અહાનિમ અદકી ટેવ;
તો આપણુપર રીજીએ, દશપતરામનો દેવ. ૧૫

લા ૦ મે. ૮. મા.

પોં હોંચ.

“દાસતાંને દીલદબો” —આ એક સંદર બાંધણીનું, સરા
હતર છપાઈનું અને વાંચવા લાગ્યે પુસ્તક વાંચનારી બાલુઓના
ધિઆન ઊપર લાવતાં અનને ઘણો આનંદ ઊપજેછે. એમાં ગમત
અને માનાક આપનારી વારતાઓના અહો સંગરહ કરેલો છે અને
તે વારતાઓના પુરુષોએ પાઠ કરવા લાગ્યે ભાધ દરએક પુરુષના
વડાએ બાલકોના મન ઊપર લાવવા જોઈએછે.

લખનારાઓને ખબર.

“નરગેય” —તમારાં પત્રોનો જવાબ પણ લખી ચોકલો.
રેરાખરાન —તમારી કવિતા પાછી મંગાવી લેતો.

સુખદ, દત્તર આયકારા પરંચમાં બેહરામજી કરકુનજીની
કંપનીએ છાપીયું તથા પરગટ કીધું. કાં ૦ કાટ. —બેહરામજી
હોરમજી સ્ત્રી, નાં ૦ તથા ૧૧.

સ્ત્રીબોધ.

પ્રસાદક ૧૭ મું.

સપ્ટેમ્બર ૧૮૭૩.

આંક ૮ મો.

ભાલો દોલો

અથવા

ભાલો ભલો—ભુંડાનો ભાઈ.

એક વારતા.

પરકરણ ૧૦૦ મું.

હે નમાના ! તું કોણનો યથો છે અને કોણનો યથો ? ઉમરે હરવાવાલા બેરુશમથાહને નમાનાએ કહેવા દે એ દીધો છે !

કેવી તેની જાહેરાતવાળી અને એશ અચરત ! કેવો તેનો ભપકો અને દમાહ ! કેવો તેનો પોશાક અને કાકમા ! કેવું તેનું માન અને અરતો ! કેવો તેની વડાઈ અને મોટાઈ ! કેવો તેની અગરૂરી અને તકોબરી !

તે સમયે હવે હાંડો રહેશે ? નમાના ! તે સમયે તું એ બેરુશમથાહ રોકને અખશયું કાઢી ? અને અખશયું તો હવે છીણવી લીધે છે કાંચે ?

બેરુશમથાહ પાસે પડ્યા હતા, પણ પાસેના પડ્યા કરતાં તેનો ખરચ વધારે હતો. તેની દોલત નેહલી હતી તે કરતાં વધારે દોલત તેને મળવાની હતી અને તેની આશા તોણે મોટી ખરચ રાખ્યા હતા, મલકે કરન વટીક છીયું હતું.

પણ હવે તે સમયે આશા ભંગ થાય એ કેવી મોટી શીખસા ! કરતાં આસમાનનો એ કેવો મોટો ફરેખ !

જીવરગી અને અરતાવાની આટલીબધી ઉંચાઈએ ચડવા પછે એકદમ ગમડી નવાનું હોય, તેના કરતાં ઈનત અને વાખવાખીની તે ઉંચી પદવીએ ચડવાનું નહીં હોય તે કહેવું સાચું ! તવંગર યદને ગરીબ યવાના કરતાં ગરીબ હાલતમાન રહેવું કેટલું ભડું ! ગરીબ તો પોતાની ગરીબાઈમાન જુખી છે. તે વધારે ઉંચાઈએ ગયો નથી અને તેના મુખ જાણતો નથી. તે નીચેનો નીચે છે, એટલે તેને પડી નવાની ધાસતી નથી.

પણ વળી બેનિરગી અને અરતો મેળવવાની જુદી જુદી રીત હોય છે અને તેમાં સઘળી ધાસતી ભરેલી રીત પડ્યાની છે. પડ્યાથી આગળ વધવા અથવા ઉપર ચડવા

તું બની આવે છે, પણ તે સઘળી ઠગારો દરને છે. પડ્યાથી દરને મળે છે ખરો, પણ બીજી કાંઈ લાએકાત વગર માત્ર પડ્યાથી દરને મેળવવામાં થયેલી ખરાબી છે.

પેટલાંતો તે દરને માત્ર દેખાતો, યોટો, બાહરથી સોનાનો શેર મહાવેલો છે. જે માણસને તે દરને જાન તો નથી, તેને મોટા દરજ્જાનો દેખાડે છે અને તેથી ફનીઆં થોડોવાર ઠગાય છે, સરવેની આંખ અંજાય છે, એટલે એ દરને રોકેલા હોય તેટલેખીન તેમાં બરી ભરેલી છે.

વળી પરપોટો કુટે છે તારે ખુદ તે દરજ્જાવાલાની બીજા કરતાં થયેલી હાની ધાય છે. જે તેનામાં પડ્યા સીવાય કાંઈ બીજી લાએકો હોયતો પડ્યાનો દરને ઉતરી પડવા છતાં, તેનો લાએકોના દરને—અને તે વધારે સંગીન દરને—નીચે છે. લાએકો હોય છે તો તે દરજ્જાના જીવન ઉપરથી એકદમ ગમડી બતા નથી. તેને તે જીવન પાહાડ ઉપર કોયે થોમવા, દમ ખાવાની નગા મળે છે.

પણ પડ્યા સીવાય બીજા કસાનો દરને નહીં હોય તારેતો ગમડીને છેક નીચે આવે તારેન થોમવાનું ધાય છે. તેની ફનીઆંમાં હુસી ધાય છે. તે જીવન જીવન ઉપર નવા ની સમયે મેહેનત અને કોષ્ટ મળે હોય, તે મેહેનત જે અથવા પછે જે નાપાએદાર કુળ મેળવ્યું તે ગોયા મેહેનત ની ઈગત નેહલું નહીં હોય એજ તે પડ્યાદાર પોતાની નામોસી વચે જાય છે.

પણ વલો નીચે આવવા પછે તેની નાઉનેદીબી થોડી નથી. નેનામાં કાંઈ હોસીધારી, હોનરમંદી, ઈઆ બીજી ખુબી હોય તેને પાછો ઉપર ચડવાની આશા, પણ નેનામાં એ ખુબીઓની કોટાઈ હોય તેના નીચેન રહેવો, ધન દોલત, માવ ખજાનો કાંઈ થયેલી થી હોય લાગતો નથી.

અને નીચે રહેતાંથી પેટલાં તે નેહલો નીચે હતા તેના કરતાં તેને નીચે જવું પડે છે. જ્યો આગળ તેના સરખી સપાટીના હતા, તેમનાથી તેને નીચે ઉતારી પોતાનો ટુસકેલ નીલાવ કરવો પડે છે.

બીજારો બેરુશમથાહ રોક કાંઈ એવો જીરો વખત પોતાના ભવીશમાં જાય છે. તેનામાં દોલત સીવાય બીજી ખુબી શું છે ? દોલતથી તેના ઈનત અને પદવી બને લી છે, પણ તે એકપુરી ખુબી ને ગઈ તો પછે ફનીઆમાં પેદા ભરવાનો વટીક તેને રસતો હાંડો છે ?

ભાલા દોલતે બેરુશમથાહને વારસાથી થેવાસ કર

મરેરે દેવા, વળી 'પાછું' ટુંચું ચું કીધું' કે આપણને કચેરી માં ભેલાવેલાં ?"

હવે મગન સોની હસી પડ્યો. 'વીલરે ગુસાથી કહ્યું કે "તું ખીંચે મગન શું કરતો રહ્યું ? હસે કેવા ? તું ચું કાંઈ ખોટું વાંચ્યું ?"

"ના ખોટું કાંઈ નથી. " મગન સોની ફરીથી હસી ને ભેલયો. "આ લખેલું છે તે કોઈ બીજા હોડે વંચાવ કે ત મને કાલે કચેરીમાં તેડેલાં કે નહીં ?"

"પણ તારે તું ને હસવું કેવું આવેલું."

"તો રાંડ ઘેલી, કારણ રજુલ જીવું છે, તેથી મને આ હુવું આવેલું. તું તે કારણ જાણવા વગર કાંચિ અમલ થી અમલથી રહે ? જા વીલર જા—તારું કલકર ગઈ. જો હાંભળ "આમ કહી સોનીએ વાંચવા માડ્યું."

"આઈ વીલર, તારા ખાવીદ માણુકશાહ મેહેલાશાહ "નીકાંશીખીનાનુ વશીચિત નાનું" આવી પુછું છે અને તે "ની મીલકત તથા આસકેઆમતને ધરતી રીતે હાથમાં લે "વા સાડું" ટુંચે તથા તારા દીકરા રોલાચે આવતી કાલે "કલેક્ટર સાહેબની કચેરીમાં હાજર થાવું."

વીલરે હજી મશખરી ખાની. "એ લાઈ તું" શું હ મને ખીજવે ? આપુ તારે નહીં વાંચવું હોયતો રહેવા દેની, ને મશખરી કાવી હોયતો તારે ઘર જાઈ તારી સગી વાહા લીની મજબૂત કરની."

"નહી, મેહેન મે ખડું વાંચ્યું છે આ ખોલવા હ રફ છે. "આમ કહીને વળી પાછું મગન સાનીએ વાંચી સંભળાવયું."

આ પરમાંજી વીલરને વીસવાસ ધણોવાર સુધી નહીં આવયો. તે મગનના વાંચવા ઉપર મગન ધવાને બદલે ધ હો ખીજવાયને તેના હાથમાંથી તેણીએ કાગળ જીતાવી લીધું અને પડોશી ભીખા હજનને દીકરો તેડેલાં આવયો તેની આગળ કાગળ વંચાવા ગઈ.

તેણે પણ એન રવેશો વાંચી સંભળાવયું."

હવે વીલરે માનયું કે કાગળમાં લખેલું એજન છે, અ ને હજીતો મગન મેહેલાજી તેડલાંજ તે મગન ધતી રતન આ ગળ આવો.

પણ વળી રતને યાદ આપી કે "કાંઈ ૨૨૬૨ એહો તારે ? કાગળમાં લખેલું એહો, પણ ખોટું એહો તારે ? આ હીપાઈ હરકારને નહીં એહો તે કોઈ કમરો એહો તારે ?"

એ ઉપરથી હવે તે સીપાઈ ઉપર ગાલના આકારમાં ગુણે દેખાડવાની વારણ આવો. સીપાઈએ પોતાની ઘણી બી નીશાણ દેખાડી પણ તે વીલરના લેખાનમાં નહીં ઉતરી. અગર શેરડે સીપાઈ પોતાના આગળખીતા ગામવાળા આને તેડી લાવયો.

અતે વીલરની પતીન ધઈ કે આ દસનાવેન ખરો, કાલવાલીનાથી આવેલો છે. પણ હજી તેનું મન દાખાડેલ રહ્યું. હવે તેણીએ એવું માનયું કે "આમ કરીને કચેરીવાળા ઠગે છે, તેમના કાગળથી મને ને તારા દીકરાને કચેરીમાં ભેલાવી તાંડાં પરહેન કરશે. " જાને કે તેણીને દેદ લઈ જવા સાડું તેણીના ધરના આવી તેણીને પકડવાને સરકાર પોતાના સંઘમાં બળ સાથ અશક્ત હોઈ !

રાત મોડી ધઈ, સીપાઈ, સોની વગેરે રવાને થયા અ ને એકવાર વળી પાછો ભેલો રાહો ગામના સરવને મોહો કે આવી ગયો.

વીલરને શું તે રાતના ઉંઘ હતી ? રતનતો પોતાના નીરોશપણમાં જાતબી ઉંઘાઈ પણ વીલરે આખી રાત મે, મેનીના કાહાડી અને કાંઈ પણ સલાહ મળે અથવા ખબર મળે એવા એસાદાથી તે ધનજીશાહ રોકેને ઘર નવા નીકલો. આ વખતે તે પોતાની રતનને રોકેર તરફ લેતી ગઈ.

૫૧૬૧૬ ૧૦૨ મું.

એ પરમાંજી જરે સીગનપેરના પોતાના ઘરમાં 'ધનજીશાહ રોકે રેલાને વીશે સઘલી તલાસ કાહાડીને આવી પુગો, તેની નરા વખત આગઈ રેલાની મા પણ રતન સાથ રાતે મળેલી સરકારી નોટીસને એક ચીકડાં જેવા રોખા લખા લેપેટી લઈ તાંડાંન આવીલી હતી.

હજી રોલા બજરના કામે ગયેલા હતા. તેના ખીલ તાં નસીખની તેને હજી ખબર નહીં હતી, અને તેની મા તથા મરીઆઈ રતન આવયાં તારે તે ધરના નહીં હતા.

ધનજીશાહને જિતાંવાર વીલરે તેને આવેરણા લીધાં તથા તેને મણાક છાજરયા, જે પછે રાતના આવેલો કાગળ તેના હાથમાં મેળયો અને પુછ્યું કે એ હકીકત સઘલી શું છે ?

ધનજીશાહે વીલરને સઘલો ખોલાસો જાહેર કીધો તારે આ ગામડાંઅણુની ખાતરી ધઈ કે તે ખીમારી આ ન સુધી ગામડાંનાં મુંપડાંમાં ફક્ત હાડ અને મામને સાથે મેહેલાં રાખવા સાડું જે હેનગારી કરતી હ તો, તેમાંથી હવે તેના છુટકારાને અને મરતી વેળા ના દીવસો એશ આરામના ગુજરવાને વખત આવયો છે.

આ વખતે તેણીને પોતાની આગલી છાંદગી યાદ આવી અને સઘલી ખુશી છતાં તે એક ઉદાસીને દુર કરી શકી નહીં. તેણીને લાગ્યું કે જાને દુનીઆંએ તેણીને ક બી હોય. તે અસઘથી એક ઉમરાવની એસર હોવા છતાં તેણીને કંગાલીએતના નાખી મેળી છેક છાંદગીને છેડે આવયો તારે યોડાં વરશનું તેણીને સુખ દેખાડવામાં આવયું. એવા વીમારોથી તેણીએ પોતાના નસીખને ધણું બદલામ કર્યું."

પણ વળી તેણીને પોતાના દીકરો યાદ આવયો. તે ને લાગું કે મારી હુઈઆતોની આખરો નનદીક આવી છે, પણ રેલાને તે હજી છાંદગીને સઘથી સરસ ભાગ ગુજરવાને છે, અને અગર હું નહીં ને તે જાહેનલાલી તમે ગ લે એરહો ખીની ગત છે.

સઘલો મેસોના મજબા પછે બીમારી રતનના મન મા બીજાન જાતના વીમારો ભજતા હતા. તે વીમારતી કે "કમનખત રાહો જે પેલી હીરાં સાથ પરણ્યો નહીં હતા તો, હું એની સાથ પરણ તેને રોડીયાના ધરની રોડાણી થ તે. " પણ વળી તેણીને યાદ આવયું કે "એ તવગર ધયા પછે એની સાથ પરણવાને માગણીએ ક્યો આવતે અ ને બીજી રોકેરી એસરોતોના દાવા આગળ એ પોરયો અને

કાંઈ કોહું નહીં આપતે, તારે તે શા અપનું? એની ગરીબી મા હું એની સાથ પરણી શકી નહીં; ને એ માતબર થવા પછેમી અને મળતે નહીં; તારે એ તવંગર ઈઆ ગરીબ રહેશે મારે નસે એકસરખો છે.”

પણ દોહાએ પોતે આ ખુશખબર કેવી રીતે સાંભળી? તે બજારમાથી આવશે અને તેને નજીવવામા આ વધુ કે તુતો મોટી રોલતને વારસ થયો છે. તેણે પેટુંલેખીન એ વાતને હસી કાઢી.

એટલા ઉપરથી આકરોએ તેને ખુશાલી વચે કોટી કીધી અને તેએણે કહીને કે “ભાઈ આપણ સરખી સખા ડી ઉપર આન, છેલવેળા મળીએ છઈએ, તું આ ધરમા ને એ અને હમણાં અમારીથી થણે મહડતો થઈ નયો, માટે તેની આગમય અમેને આ છેલીવાર મળી લે.”

આ વખતે પણ દોહો કાંઈ સમજ્યો નહીં.

થરમાં પેસવા નતાં ઉંબર ઉપરન તેને તેની માં, રત ન, શેડાણી વજેરે મળ્યાં નેએ તેને આપુ મીહું કરીને ધરમા લેવા સાડા ઉભાં હતાં. આ ખુશ વધાઈની ખુશાલીમાં ધનછણાહુ ચેકે વીલરને તથા રતનને થણી ભપકાદાર કરે બી સારી તથા ધાંચલીએ પોતાના ધરમાથી આપી પેટુંસવી હતી, એટલું નહીં પણ પોતાની ધનીઆણી તથા પોતાના ધરના છોકરાંઓને પણ એ ભલા દીલના શેડીયાએ નવાં કે પડાં પેટુંરા કરાવવું.

પણ હુક દોહો સમજ્યો નહીં. તેને તેની માએ ગીત ગાઈને આપું મીહુંથી વધાવી લઈ નજનતા પડે ધર મા લીધો, તારે તે એટલું સમજ્યો કે હીરાં ભરૂચી સાથ ના તેના લગનને નાપસંદ કરી કરી ધુમધામ તેની માએ કીધી નહીં હતી, તે હવે કરી બતાવે છે.

આ નીમારથી દોહાએ પોતે પોતાની માને ડપકો આપશે. “આડી હું પરણી છુકા પછે રહી રહીને આને અને વધાવી લેવા અને આઠામીઠાં કરવાનું શું શુભ પડયું? તું જાણતી નથી કે હીરાં ભરૂચીને તો તું કરામણ કેહેછે અને તેની સાથ છુટાછેડા કરવાના રેખું, તારે હીરાં સાધના આ રાં કારનું આ ધુમધામ સાંતી કરે?”

વીલરના મોહાથી સરેસતા સુખ દોહા ઉપર પાંચ દસ ગાલ નીકળી નતી હતી, પણ તે ગાળ અપકારીને “બોલી કે અપરે દીકરા મપ, સપરને દાહડે કાટું કાટું નો બક.”

“પણ તારે અને વધાવી કાંએ લીધો? ને તેમ નહીં તો મારી રતન સાથ મારાં લગન નકો ધપાં કે? આને એ પુતરી સાથ મારાં લગન બગન થાય શું કે આટલી મારા ઉપર ધુમધામ થાય? રતન, પોઆરી રતન, આ નવાં ઉંઆં કપડાંમાં તું કેવી સોબી નીકેલેલી. અરે હું કેવો દગળખાન કે તારી માયા ને હેતને દેજો દઈ, મેં મારો ગાંડ એક દાકણી સાથ બાંધવા દીધો!”

આમ કહી તેણે રતનને કોટી કરી એક નેરૂંથી બો સો લીધો.

અને રતન તે વેળા ખરેખર થણી દીપી નીકળી હતી. માગમાથી બજારમા આવેલાં એક તાળ બોલામની મીશાને, ગામડાંમાથી શેઠેરા આલેલી એ કનીઆ, લાલ

પાટપોટની કસબી કોર સાધની સારી અને બહુ સાદીનતી તત્તરબંધ ચોલોમાં ખોલતી હતી.

પણ બોલા દોહાનાં આ પટપટ વધતી અટકાવા માટે ધનછણાહુ ચેક વચે પડશે. તેણે પણ દોહાને કોટી કીધી, અને દોહો ધરમાઈને તેના હાપમાથી છુટવા ગયો તથા બોલશે કે “અરે ચેક, ચેક, એ શું કરો? હું માકર મા છુસ સાથ કોટી કેવી?”

“નહીં દોહા, તું હવે મારો માકર નથી. તું ચેક કે રતાંથી વધારે જુલંદે દરને થણી લાએકે રીતે પોહતો છે. માલ આવ્ય પેઆરા ભાઈ હું તુને સંધરો બોલાસો કરશ.”

આમ કહી ધનછણાહુ દોહાને માલા ઉપર લઈ ગયો અને પેટુંલાં માકરો સોડે તેને મારે નવાં કપડાંના વાગે આપી તેને અંગેળ કરાવ્યું. નાહાવા તથા કપડાં બદલતી વખતે દોહાની ખીદમતમાં માર માહુસો હાજર હતાં, ને એએ અપાડાવારા તેને મોખ અને રોગનના બેડા તથા પાકડી દગલી સાથ સાનસોગનનો, થેતોધાતો, ભપકાદાર શેડીયા બતાવી આપશે.

એને માકરો એકવાર દોહાને હસનારા તથા ટપલા મારનારા હતા. માટે દોહો પોતાના એ એળખીતા સા થીએ સાથ પોતાના રામેતા સુખ થણીની છુટડી વાતો કરતો હતો. પણ તે નાકરો “મુરબી” અને “મેટુરમા ન”, “ગરીબપર” અને “બંદેનવાન” સીવાએ તેને નવાબ રેતા નહીં હતા તથા તમે અપેથી તેની સાથ વાત કરવા લાગા હતા અને તેથી દોહો પોતે પોતા ઉપર થણે હસતો હતો.

હવે ધનછણાહુ તેને પોતાના દેવાનખાંનામા લઈ ગયો, તે બોલશે કે “આવો દોરાબજ ચેક, શી ખમરો છે, આન આનંદ તો છે? આવો મેટુરમાન, ખેસો મુરબી.”

આમ કહી ધનછણાહુ પોતાના એક કલાક આગમ મના હલકો માકરને પોતાની પાસે મખમલની ગાદી ઉપર બેસાડશે.

દોહાએ અત તે અમરતીથી ખુણું કે “ચેક, એ શું બીતા છે? કાંઈ અને સમજ નથી પડતી કે તમે અને આ વો ગથેરે શા માટે બતાવો છો? એ શું કઈ સવધનો છે?”

ધનછણાહુ હવે મંલીરાઈથી દોહાને સંધરી બીના સમજવા લાગે અને થણીક નવાઈ તથા અમરતી વચે નરે દોહાએ જાણ્યું કે તે કાંઈ ગરીબ અથવા કંગાલ આ બાપનો નહીં પણ એક માતબર અને અસલી ખાનદાનનો નમરો છે, તથા મોટી રોલત અને મીકતનો થણી થયો છે, તારે તે જાને ખુચી થવા વગર એટલું બોલશે કે “થણું પેહું નેપું લાગે છે.”

તેની આ વોલર અને મચીઆઈ રતન તથા બોલા પણ ભલા દોહામાં કેટલો તફાવત? વીલરે અને રતને નવા પઈ સાથી થણીક મોટાઈ ચલાવા માટે હેકરાઈ ભરેલા વીચારો કીધા હતા, પણ દોહાને જરે સંધ્યું સમજવા માદ ધનછણાહે સુમારકખાદી આપી, તારે તે જાણ પરવા કીધાવના બોલશે કે “અરે શું ચેક? અમરતી તારીક કરતા રેખું. મુરબી સાહેબ, હું પઈસાદાર થયો તથા શું મોટો દમ છે? પઈ સા સાહેબ અવશે ને કાલે નતા રહેશે. વાસ્તે હું તો

મા, જ્યેા કાલે સાદા હતા તેવો વ્યાજબી સાદાજ રહેવા નો, ને હું મેશ રહેવાનો."

"તમારે ગમે તેમ, દોરાબજ શેડ, તમે સાદા રહેજો ની, ગમે તે ગરીબો સાથે હલીમલીને ચાલજો, પણ પોતા નો દરજ્જો સમજી થોડોક ટેકાવ અને મોભો રાખજો, પછેતો જ ન તમારી મરજી."

"અલભતાં મારા નામદાર શેડ, પણ મારા જ્યેા એક ધેલાએ દોલતમંદ થયું એ ધેલું જુવું થું નયો લાગતું? હું હમજીતો માફર હતા, ને એટલાવારના તમે શેડ અને શેડ, શેડ કરો. કહેલું હસવા સરખું! હા—હા—હા—"

આમ કહી દોહો મોટો મોટો હસવા લાગે.

પરકરણ ૧૦૭ સુ.

અને હવે ધનજીશાહ શેડ દોલાને શુનાતું ઘડીઆલ, ગળામાં સાંકલી, તથા આંગલીઆ ઉપર વીટી પેટરાવી. તે ને માટે એક ભપકાદાર ગાડી, તથા થોડાઆની એક જોડી યુગ્મધી મંગાવી. તેને માટે સુરતમાં નાહાતપરંચાં એક મોટો બંગલો ખરીદ કરવાનું સાડું ચલાવયું અને તે બંગલાને માટે કીમતી ઘરસીજાગરનો સામાન, નોકરો, નકરો વગેરે તઈઆર રાખવા કરાવયું.

બીજી ગમથી વળી ધનજીશાહના ધનીઆણી દોલાના નવાં ઘરમાં રીપણી વગેરેનો સામાન વસાવા લાગી, એટલુંજ નહીં પણ વીલરને હાથની કાવરી તથા કાનમાં વીટલાને બદલે સોનાની આંગડી, લાકીટ વગેરે તથા થુંદર રતનને આડે વારા, સાંકલાં, કરન, ચોકરાં અને નય ખરીદ કરવા માટે સોનીઆ અને પંચીગરો સાથે સાદાં કરવા માડયાં.

અને તેલાં આપણા દોરાબજ શેડને તથા તેની મા વીલરને લઈને ધનજીશાહ કલેક્ટરની કચેરીમાં ગયો. આ પાંચ શેડરના આ વાત એક આકતની છુત્ત પેરે ફેલાઈ હતી, માટે આખે રસતે લોકો દોલા તરફ જતાં અને હસતાં હતાં.

દોહો દોલતમંદ ધવાથી કોઈ પણ ધણી દલગીર નહીં હતા.

દોહાએ કોઈને દુખ દીધું નહીં હતું, માટે કોઈને તેનો ઉપર કપટ ઈઆ કહેર નહીં હતા. તેના મલવાથી સરવે ખુશી હતાં, પણ તેમ્ને હસતાં હતાં તે ખાતર આ બનાવની નવાઈથી હસતાં હતાં. મેલો, મેલો, ખરડાપલો, રખડતો દોહો ખરેખર ધઈ, દાહાણો દોહોરો ધઈ ગાડી થોડે ફરે, તે અચ્છયુર ફેરફારની અજાણ્યથી તેમ્ને હસતાં હતાં.

અને તોપણ દોલાને દેખાવ હસવા જ્યેા નહીં હતા. તે પોતાની ગરીબી હાલતમાં કંગાલ મેશે કદાવર અને સોહામનો હતા, તો હવે આ ફેરવાયલા દેખાવના વધારે સોભી નીકળજો નિર્દેશ. તેને તેની જ ન જીની હાલત લાગુ પડતી હતી, તેમ આ નવી હાલત તેને બેસતી આવી હતી. મોટાઈતું તાજ તેને માથે બરાબર બેડું હતું. તે કોઈ રીતે મેરાજ દીસતો નહીં હતા. તે કફડ અને કફડો બની ઠનીને બપકાવો લે ધઈ ગયો. તેના સીકાજ ઝોપા ફેરવાઈ ગયો.

કલેક્ટરે તેને પોતાની નજદીક બેસાડયો તથા પાણાચંદ સરેશતેદારની મારફતે મુબારકબાદી આપી. પાણાચંદે ફુલાશીયા તરીકે સમજાવતાં પોતેપોતાની તરફની મુબારકબાદી પણ તેના હુમેરી અને તે સાથે યાદ આપી કે મારા

બજ શેડ, આપણુ વચેની આગલી ખાવાખાવી યાદ છે કે? તમને ખબર છે કે ખવનાવ મનજીભાઈના ઘવનાં તેવણની દીકરી પીલાન અને હું એક બોવંડામાં બપુ મધ ગયાં અને તાંહાં તમે માવી સાથે લડવા ઉતવાયા હતાં. દોલાએ હુસીને સલામ કીધી, તે કલેક્ટર સાહેબને પડે પડયો, તેની મા વીલરે કલેક્ટરને આવરણુ લઈ દુવા દીધી.

અને હવે ધનજીશાહ શેડ સાથે કલેક્ટર સાહેબે મરનાર માણુશાહ મીઠાદોધીનાની મીલકત દોલાના નામ ઉપર મલવાની તથા મરનારની મીલકતનું વકીલાતપણું દોલાને આપવાનો તથા બીજી ગોઠવણુ નકી કીધી. દોલાના અલજનપણાને લીધે ધનજીશાહની સાથે મીલકતનો ટરસડી ધવાને કલેક્ટરે કબુલ કીધું અને એ રીતે સંધળી બોઠવણુ નકી કરતાં વાર લાગી નહીં.

પણ કચેરીમાં જતી વેળાં વલી દોહો કાણુ કાપવા વના નહીં ગયો. તે રખા રૂપીઆની રકમ પોતાના ગજવામાં કાઢાડીને તેના વડા કલેક્ટરના દેખતાં પાણાચંદ શરેશતેદારના હાથમાં મેળવા ગયો.

પાણાચંદે આ બનાવથી અતીથણે અજેઆનો પડી ગયો. તેણે તે લેવાની સામે મોહાડાં ઉપર ધીકારનું ડોળ આણ્યું. અલભતાં ધનજીશાહે દોલાને આ લાલચ આપતાં વારપે, પણ વળી ભોલો દોહો મોહોસ કરવા લાગો અને તેથી વળી દાખલા દલીલ સાથે "ફલાને દાહાડે શેડ માસેથી તમે ફલાની રકમ લીધી ને ફલાને દાહાડે ફલાની રકમ લીધી" આમ સંધળું કલેક્ટરના દેખતાં ભરભર કહી કહીને દોલાએ હુનત કીધી કે "દોસત મારીજ બખશોશ તમે નહીં લેશો?"

પાણાચંદે સાધનની આ રકલકના કલેક્ટર સાહેબને ધેઆન બેઆપવી તે યજીન ખફા થયો. તેણે દોલાને ધનકાવી કાહાડયો તારે દોહો નજા બીધો અને તેની મા પોતાને નવો દરજ્જો જીવી નજ પોતાની અસલ ટપ મુજબ બોલી કે "ઓ ફુલતા, તું મરેરે ભસતે ગયા, એ થું આરો માફો?" તારે દોલાએ તરત આખાડા કરી નાખ્યા.

પણ કલેક્ટર સાહેબ આ વાતના અખાડા કરી ગયો નહીં. દોલા તરફથી ધનજીશાહે માફ માંગવા પછે તથા તે સરવેએ કચેરીમાં રૂપસદ લીધા પછે કલેક્ટરે પોતાના બે બરા સરેશતેદારને સતાવા માડયું. તે નેકે મુજરાતી બોલો ચકતો નહીં હતા, તો પણ થોડું સમજતો હતો અને પાણાચંદની આગળી રૂસવતા, ધણાક દાખલા જે ભોલા પછાતા ભોલા દોલાએ ભરભર કહી દીધો તે યાદ રાખી તેમની સમ્યાઈ વીધે કલેક્ટરે પાણાચંદને ધધરાવીને સવાલો પૂછ્યા.

પાણાચંદે ધભરાઈને તે સમજું કબુલ કરી દીધું, પણ પોતાની તકરીર વીધે માફ માગવાં લાગે. આ વડાએ ધણાક ગરમ મીઠાનનું ડોળ લાવી પોતાના સરેશતેદારને સમત દમ ભરાવયો અને આ પોતીઆદાસ પાણાચંદે વાણી પાણી ધઈ ગયો. કલેક્ટરે તેની સામે રૂસવતાના વાંકને માટે કામ પણ ચલાવવાની ધમકી આપી અને પાણાચંદે પોતાના મનસે દોલાને હુમરો હુમર ગાળો દેવા લાગે કે કાંહાને કાંહાં એ સુરખને દોલત મળી અને કાંહાને કાંહાં અને ફસાવા સાડ તે હે મંકને ચાલીચલાવીને કચેરીમાં મોલાવો.

ભોલા શેઠાને એના થું વાંક ?
તે ભોલો હતો અને ઘણા ભલાં કામ - તેના ભોલાપ છાપી થયાં હતાં. તેમ એક રૂસવતખોર અમલદારને ઉંઘારો પાડવાને ખુદરેતે આ વેળા પછી રોલાને જોવા હુધી આમ બતાવયું છે.

પછી આ સઘળી ગડબડ કરવામાં કલેક્ટર સાહેબની પણ ખાનગી મતલબ હતી. તે પાણીચંદ કરતાં વધારે લાંચીઓ હતો અને પાણીચંદ જામીન આપીને જવા પડે, વગવાલા સાહુકારોની ખાસ્કતે આ વાત માંડી વલાવાને તેને મુકાકેવ પડ્યું નહીં હતું.

તોપણ પોતાની રૂસવતખોરો ચાલને ખાટે પાણીચંદને પોતાના વડાને લાંચના આકારમા જે દંડ ભરવો પડ્યો તે જોયો તેવો નહીં હતો. ખરેખર તેણે આજી સુધી શોક્ષિપાસેથી એકાદેલો નાહાની નાહાની, ચેરીચેરી, દસ તુરી ઈઆ બખચેશ સઘલી એક હુમલે તેને કાઢી આપવી પડી તારે આ લાંચ ખાવાના શકનો ઈચ્છેતોનાથી તથા ધાવાપાણીની સખાથી તે બચી રાકેશે.

અને તે દીવસથી પાણીચંદે ભોલા રોલાને અરાખર પીછાણ્યો. તે રોલાના ભલાં શુણ વીશે પોતાના મનમાં ઘણું માન ધરાવો લાગે એટલું નહીં પણ તે “રોલાખજ રોક” નો ઘણો દર કરના લાગે અને રખે તેની સાથ વાત ચીત ઈઆ વેહેવારમાં ફંસો જવાનું થાય, ખાટે તેનાથી તે દુરને દુરના નાહાસતો હતો.

૧૨૨૨૨૨ ૧૦૪ મું.

રોક રોલાખજ માણકયાહ હવે નાહનપરાના પોતાના નવા બંગલામા નવા જીતા થઈ ગયા.

આસતે આસતે તેનું રોલો નામ નીકલો ગયું અને રોલાખજ રોક થઈ ગયું. આસતે આસતે તેની આગલી વાખવાખી શોક્ષિપાસેથી જુલો ગયાં અને રોલાખજ ઘણા સખી ઘણા ફુલાન નહીં પણ ઘણાન અકલમંદ અને ઘણા સમ જીતા અપવા લાગ્યા !

ધરનું વડીએવપણું રોલાંહી ખાઈ વીરખાઈછને મજાનું હતું. વીચરને પોતાનું ગામડયું નામ નહીં મજાથી વી વર ઉપરથી ફેરવીને વીરખાઈછ કષ્ટું હતું.

વીરખાઈ હવે મોટાં માએ થઈ પડયાં હતાં. તેવ છે કામકાન સખડું છોડી દઈ ખાતર ધરના ખરમ ચલાવા નું તથા માકરોને હુકમો આપવાનું કામ પોતાના હાથ મા રાખ્યું હતું. તેવજે પોતાને વાસતે એક સુંદર સી રાખી પલંગ બતાવશે હુતો અને આખો દાહાડો તે પલંગ ઉપર ખાટશે પડીને ખાવાનું માંડ્યું હતું. તેવજ અમસ યો પારપડોસના શોકોને રેખાડવા તથા ધમકી ધાંધલ કરવા થલોક છુપો પાડતાં હતાં. કેમકે છુપો વગર મોટાં માએ જેવાં દીસે નહીં એવો તેવજીને ખેઆવ હતો.

ખાઈ વીરખાઈછ મોટાં ખાઈ અને મોટાં માએની ખદદ ગારતરીકેશ આંડી ખાવા ઉપર તેવજીની રતન રહેલી હતી. વીરખાઈછ રતનને ખોલવા રંગની નવી નવો સારીઓ પે રેખાવીને બપકાદાર બતાવતો હતી, તથા તેનું રતન નામ કાહાડી નાખી કાંઈ બીજું નામ રાખવા ચાહતો હતો. પણ

રોલો હરીશો ને હુનતી હતો. તેને અસ રતન નામન ગમતું હતું અને બીજું તો રહ્યું, પણ રતનખાઈ કેહેવાને બી સાક્ષ ના પાડી મોકરો નકરો સારવેના રખતાં તેને રતન, રતન કેહેતો હતો.

રોલો રતનને ખરાં જગરથી ચાહાતો હતો અને તે છીને ખાતર ઘણાન બઝતો હતો. તેમજ વીચર પણ આ સુંદર રતન ખાવે અતીઅત રીખાતી હતી. કેવું મજાનું ભેડું અને કેવું ખોરમે પડેલું હતું ! ને કે આ ગામડી આખો પાસાદાર થયાં, અને ને કે તેથી સારી મોલી બો લવાને તથા સારાં સહુક દેખાડવાને ઘણી કોથેશ કરતાં હતાં, તથા ફાવતાં વરીક હતાં, તોપણ કોઈ કોઈવાર રોલા ખજ રોક અને મોટાં માએ વીરખાઈછ પોતાની જાતપર આવા જઈ વહુડતાં હતાં અને વીચર તો રોલાને ખાવવા વરીક લેતો હતો ! એ સઘલી વડાવડ તેમને રતન વીશે લાગતો હતો. આવી મજાની છોકરીને પોતાની વહુ કર વાના અચકત પચાથી વીચર ઘણી ખીનવાતી હતી. તે ગુમામા આવી રોલાને હુજ કેહેતો કે “તું” ખરે પેદાનો પડેલો, તું” ખરે રાંડ કસખન હોરાં સાથ પરજીતો, તારે લીધે પરી જેવી પોરીનું ધાન ભાગુછે.”

રોલો કાંઈ મોલો શકતો નહીં હતો, તે આ સઘલી જુલ જુલ કરતો હતો. પણ તેને દેવાસો એટલેજ હતો કે પંચાએતમાં વગ લગાડીને હીરાં ભઝીથી તેના છુડા છેડા કરાવાને ધનજયાહ શેરે માથે લીધેલું હતું, અને ને શક હવે રોલો પોતે એક રોડીયા ધવાથી પંચાતવાલા સા રેખો તેનો વધારે ભાગ લેશે અને તેનું કામ તરત કરી આપશે.

પણ રોલાની આ આશા નઠરી ફળી નહીં, તેમા એક મોટી ટીલ થઈ.

એ ટીલનું કારણ નવાઈ જેવું અને નહીં કારણ ની કલો આપયું છે.

સુરતની પારસી પંચાએત મગી શકતી નથી. તેમા હરકતે. પંચાએત ખેસવામા ફતર પડયો છે. માહોમા હેની ફાટ નરે છે.

રોલાને શકતમંદ ધવાનો હીગામ આવશે, તેમ, પેલા મોદીના મનજીભાઈને મરણ પામવાનો પણ હીગામ હતો. ભેડું બતાવ સામે બતાપાછે અને તે રોલાને છુડા છેડા કરાવાની ધારણામા આપડે નડપાછે.

મરનાર મનજીભાઈ રોક પંચાએતના વડા હતાં. પોતાના વડાએતના વખતથી એ વડાપણું તેના કુટુંબના હાથમા હતું. પણ તેના યુવા પછે તે જારી રાખવા સામે વાંધો નીકળ્યો હતો.

અવખતો તે વાંધો કાહાડનાર રોલાને રોસન રોક ધનજયાહ હતો. અને તે વળી વધારે કંટાળું હતું. રોલાનું કામ કરાવી આપવાનું તેના એ માયાહુ શેઠને માથે લીધું હતું અને તોપણ તેણે એક એવો વાંધો કાહાડ્યો કે જેથી રોલાનું કામ ટીલમા પડવા વના રહેલ નહીં.

તે વાંધો એ હતો કે પંચાએતના વડાની પુરથી મનજી રોકના મરણ પછે હવે કોણને આપવો ? આ સવાલ ઉપરથી મે ત્યાં થયાં હતાં. મેલા મોરી ના કુટુંબની તરફવાલઓ મરનાર મનજી રોકના વડા દીકરા

સોહોહોને દાવો રજુ કરતા હતા. દોહોને એક બીજે ભાગ સીંગનપોરીયા શેઠીયા ધનજીશાહને મોદીની ગાદીએ બે સાડવા માગતો હતો.

મનજીભાઈના દીકરા સોહોહોને પોતાના ખાનદાનથી આ ગાદી ઉપર હુક હતો. ધનજીશાહ શેઠને પોતાની લાંબે યેઠીથી હુક પોંડીયતો હતો.

સોહોહો ખાનદાની ખરો, પણ લાએકી કાંઈ ન કરાવતો નહીં હતો. આખ સુધી તે એક મસતીખોર, રખડો, રહુનલો, પોરેઓ હતો. આપ મરી નવા પછે તે નસ શા ન શોગતમાં આવ્યો હતો પણ તેલવા માટે થું તે દોહાના વડાની ખુશીએ મલવાને લાએક હોય ?

ધનજીશાહ માતખર, યુનરમ, વગવાલો, અને સમજી હતો ખરો, પણ તેનું ખાનદાન હલકું ગણાતું હતું. સીંગનપોરની સવાદદાર તાડીના ઈજરામાંથી તેણે પદસા પદ કરેલા હતા. તે પદસાવાલો, પણ તાડીવાલો હતો, તેના આપદાદા તાડી છેજ મરી ગયલા હતા, તે થું આજ દોહા નો વડો શેઠોને કેહેવાય ?

બે મોરકુના આ બે મતથી ઘણી મનજીત ગેરસમજી તી અને અડાડ ઉઠી હતી.

મોહોમોહીની, મોરે ખાંચરેની આ મારામારીએ દોહાને હીરાં ભડકીથી તલાક અપાવાનું કામ તે દીલમાં રહ્યું.

પણ આ દીલ ધાસતી ભડકી હતી. જેમ દીલ થતી તેમ રતન ઉમરામ, જેમન અને નવાનીમાં ખીલતી કાંઈ અટકતી નહીં હતી. રતનની વધ ઘણી હતી અને તેમન ઘર સંસાર ચલાવતી તેની ઉમેદના બાહાર પણ તેની નવાનીના બાહાર પેરે વધતો હતો.

વળી રતનના આ ખીલતા હીગામમાં તેને મોરે બા હેરથી મોંગાં પણ ઘણાં આવવા શરૂ થયાં હતાં. જાંહાંસુ ધી તે જીપડાંમાં રહેતી હતી, તાંહાંસુધી તેની સાદાઈ અને સોહામણી સીલક છતાં તેને વધે કાઈ પુછતું નહીં હતું, પણ હવે તે પદસાદાર કુટુંબની યવા પછે તેના ઉપર ડબલ કાજી કેકાણીથી ટપકા અવતારા હતા અને તેના કેટલાંકતો ઘણા મોરે કેકાણેનાં હતાં. એવે મોરે કેકાણેના કે વીલર જેવી લોભી લો રતનને તેવે મોરે કેકાણે લગનમાં આપવા સાડાં લલચાવા વના રહે નહીં.

એ પરમાણે વખત નવાં રોરાબજી શેઠના ધરનામાં મામદો દેરવાતો નતો હતો. પેહેલાં જાંહાં રતન સાથે દોહાને પરજાના વીલર જેર મારતી હતી, તાંહાં હવે તે પોતાની આએશમાં લગાર ડાંડી થતી ગઈ અને દોહો તેણીને પોતાની મોહોરદાર તરફે રાખવા મોરે ઘણી ઉલટમદીથી ઉમેદો આપતો થયો; કેમકે વીલરની મરજી આ લાડલી લાડકલીને કોઈ બીજા પદસા દાર કેકાણે આપવાની થતી હતી.

આ અનધન હાલતમાં એ તરજ તરજ જીવડાએને કેટલો બલાવો થયો જેઠાં, તે હવે વાંચનારી બાનુએ સેંટ લઈ સમજી. દોહો જુલેકે કે છતે પદસા, છતે ધન ખાલે કેટલું ડપ ખમજુ પડે. વીલર ગાલેગાલ દીએકે કે હીરાં ભડકીની તોક દોહાએ કાંએ ગળે એલવી હશે.

પણ એવોતો એક કરવાં બે તોક દોહાને ગળે હતી. ધીર ન એટલી ન હતી કે તે બેમાની એક હીરાં ભડકી પોતા

ના ધણીની હાલતમાં હાલત વગે પોતાના પાપની સજા નેવા મોરે કેદખાનું સેહેવતી હતી અને તેથી તેણીના ઉપર વીલરનું ઘણું વેર વલતું હતું.

બીજ દોહાની એબતી તોક લાઠાં ગામના હીજ પડે લની દોહા સાથ અમથુમ પરજેલી પેલી માંદણ હતી. પણ તેણીએ દોહા સાથ પોતાની મેજેન છુટાછેડા કરેલા હતા, એટલે તેના બાબે ધાસતી નહીં હતી.

તોપણ વીલરને તે ગામડીએજ ઉપર કેહરે ઘણું હતું. તે પોરીએ પોતાની મા અને સાસુ જેવી વીલરને માર મારીને ધરમાંથી કાઢાડી મેજેલી, તે વીલર કેમ જીવી નખ? હવે પોતાની હાલત મુશ્કેલીથી વીલરે પોતાના મનમાં તેનો મનજીત ખાર રાખી તેને હલકું લગાડવાને પોતાથી બનતી કોશિશ કરતી હતી.

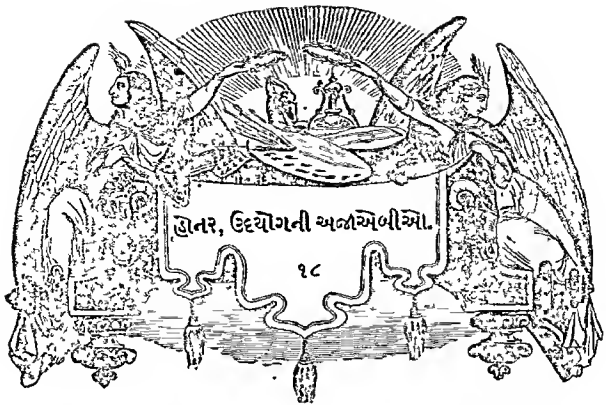
તેમાની એક રમુજ યુક્તી નીચે મુજબ હતી. તેણીએ પોતાને કરવા નવા મોરે એક ખાશ ગાડી રખાવેલી હતી, જેના કાંજસને તે હાંડી કેહેતી હતી! તે પોતાની કાંકડી ગાડીમાં બેસીને લાઠાં ગામ તરફથી અને માંદણના પેલાં અંકડાં તરફથી મોટા દમામ સાથ તરજ માર ફેસ ખાતી, કે માંદણ તેના દબદબો જુવે. ઘણીવાર માંદણ મારજીપર માલમ પડતી નહીં હતી, તારે પોતાનો ફેરો ફેરકે ગયેલો સમજી મનમાં ઘણી નલતી હતી. પણ એકાદ બે વાર માંદણ અને વીલરની નજર આમન સામ ન થઈ તારે વીલરે એવા તીરસકાર ભરેલા શેઠશાથી જોતી કે તે મનમાં ગાંઠો દેખે એવું માંદણ બેતી ગઈ હતી.

પણ માંદણ કાંઈ તેના પદસાપર દરકાર કરે તેવી નહીં હતી. એક દાહડે વીલરે પોતાની ગાડી માંદણ નાથે આગળ રખાવી અને અંદર કેહેવાડું કે “મોહોહી વીરખાઈને યો ડાંકે ઈડાં જેઠાંએ તે તેવજના નાહતપ રાંતાં બંગલામાં આપી નજે.”

માંદને તેનું યોડાવાલા પાસ નવામ કેહેવાડો કે “અરે રાંડ ડુકર. તું પોતે ધર નહીને ઈડાં કાંએ નથી મુકતી ?” એટલું કેહેવાડીને તેણીએ શંકાથી પડકાર નહી. તે બજતી હતી કે યોડાવાલો નહીને તેણીને આવો નવામ કેહેશે નહી, મોરે પોતાના જીપડાંની ખારી આગળ પોતે આવીને તેણીએ પોતે એ નવામ જીમ મારીને કે હથે અને તેની સાથે બીજાની ઘણીક શાલપામરી મેહોરાવી!

વીલરનો આ માલથી દબાઈ ગઈ—તેણીએ તરત ગાડી નો એક કાચ મહડાવ્યો પણ માંદને બાહાર આવી એક ક તર મારી તે કાચ ફેડી નાખ્યો, એટલું નહી પણ વીલરે ઉતાવળ કરી ગાડી હાંકવી તારે માંદણ દોડતી તથા તે ગાડી ઉપર, તેમાની “હાંડી” ઉપર અને યોડા વાલોઆના નવાન દગલા ઉપર, કાંદવ, છાંન તથા ફરતો માર મારતી મોહોહી વીલરખાઈને ગામની પાદરવેર મેલી આવી!

માંદણને જેઠાં ગામના પેરયાએ પણ ગાડીની પુઠે લાગા, અને તારખે ફરોથી વીલરે પોતાની ખાર લેવા તથા દમામ દેખાડવા ભાડે નવાનુ હોડી દીધું!!!

છાપાના હોનરનો બેહુલ વધારો.

છાપવાના સાંખાઓની અજ્ઞએબીઆ ન ગયા અંક મા સમજવી છે, તેના પરીનામ ને અજ્ઞએબ નિવાં નહી હોય તો એ સમજા સાંખાની શોષ પાછળ થયેલી મેહનત ગોપા બેજ અને કોષ્ટ છે. એક કલાકના રસ અને વીસ હજાર કાગળ છાપવાની કળા ખાણેસે શોધી કાઢવા પછે તેના ફળ મોટાં અને ભારી હોવાન જોઈએ.

તેમજ બનયું છે અને તેના હેવાલ વળી સઉથી અજ્ઞએબ નિવો છે. ખાણેસે છાપવાના હોનરના થું કી ધું છે અને છાપવાના હોનરે ખાણેસને મારે થું કીધું છે, તેનો, હમે હોમતથી કહીએ છઈએ, કે કોઈપણ વાંચનારી બાનુએને મનમાં પુરતો બેચ્ચાલ નહી હશે. છાપવાના સાંખાની શોષ થવા પછે એ હોનર કેટલો વધી ગયો છે, તેની થોડીક અજ્ઞએબીઆને વ્યાપક તપાસીયું.

પેહેલાં છાપા પંતરના નખાનાથી યુરોપમાં છાપાખાં ના ફેટલા વધી ગયાં છે, અને તેમાં કામ કેવું ધકિ છે તેની થોડી તપાસ લઈએ.

ફ્રેંચમાં દુરસ ખાતે વ્યાલફ્રેડ મેનની કું ૧૦ નામ નું વ્યાજ અડધી સદી થઈ એક મોટું છાપાખાંનું ચાલે છે. તે ખાતર ધરમ સંબંધી પુસ્તકો અને ચોપાંનીયા છાપે છે. તેની ચોપડીઓની વખારમાં હું મેરા ૧૫૦૦૦૦૦ (૧૫ લાખ) ચોપડીઓ અને ચોપાંનીઓમાં પડેલા રહે છે !! અને કોગ બનો બ્યોતો સુખાર વગરનો ! તે છાપાખાંનાંમાં દરરોજ રસ રસ તાવના ૧૫૦૦૦ પુસ્તકો છાપાપ એટલા સામ્ય છે !!

તાંહાં ચોપડીઓ સીવવા, બાંધવા વગેરે કામને મારે ગો વાલકાકરની એક વ્યાખી પલટણ લાગેલી છે—ધવ્યાને મરદ મારત મળી ૧૦૦૦ આણેયા ફકત તે કારખાંનાંમાં ચોપડી એ બાંધવાના કામ ઉપર મચ્છુલ છે !! તેઓ મણીન ફરમા

થુ અને તરેહવાર જાતની બાંધણીથી અમસથી સાદી સી લાઈના રોકા વટીક મારે છે.

આસ્ટરીયા દેશની રાજધાની વાએના ખાતેનું શાન શાહી છાપાખાંનું એક બીનું મોટું, ગંજવર કારખાંનું છે. તેમાં છાપા પંતરનું મોટું અને લઈલાઈ કાંમ થયું મોટા પાપા ઉપર ચાલે છે, તેમજ વળી નકસી અને ચીતરકામ સાથેના ઉચો અને બારીક હોનર પણ થયુંલ મોટા પાપા ઉપર ચલાવામાં આવે છે.

એ કારખાંનાંની ઉમારત મેહેલાંતો જોનારને છકક રી નાખે છે. એ કારખાંનું પાંચ મોટી ઉમારતોનું બનેલું છે દરએક ઉમારત વચે લોકાંના ગંજવર દાદરો છે અને મોટી મોટી ગાલેરીઓથી એક ઉમારત બીજ સાથે જોડા પડે છે.

તેમાં બાફના સાંખા ઉપરાંત, મોટા છાપવાના સાંખા ૫૦ છે, હાથે છાપવાના વ્યાસરે ૧૦૦ પરેમ છે, વ્યાસરે ૨૫ કાપરપલેટ પરેસો છે, ૬૦ સીલા છાપાના પરેસો છે, અને મોટોરો કરવાના સાંખા, પાંચી પોટિયાંડવાના બચબા, ગરમ પાણીના બાઈલરો, ગરમ હવા લાવવાની નળીઓ વગેરેથી આ રાખથી છાપાખાંનું હીઆની, ગોદીની ફાકટ રી કરતાં વધારે ભપકાદાર લાગે છે !!

એ કારખાંનાંમાં છાપા બનાવાના, “ફાઉટ” કરવા નાં વ્યાહ કારખાંનાં સમલેલાં છે, અને છાપા મોટવાની ૧૦ મોટી ભડીઓ છે. વ્યાખાં કારખાંનાંમાં ગેવ્યાસ લીધેલી છે. એક ઉમારતમાંથી બીજ ઉમારતમાં પેગમ મોકલવા સાદું મોટોટી કુકવાની નલીઓ મુકી છે. રૂકમાં આ કારખાંનું વધતાં વધતાં એવા ઉદ્યોગમાં આવી ગયું છે કે છાપાખાંના ના હોનર કેટલો મોટો છે, તેનો જોવાલ આ કારખાંનું જોવાયીન મનમાં ઉતરે છે.

આ કારખાનાં ઉપલા અન્યએબીઓ નવા વધારાનો એક બીનાથી ખોલાસો મળે છે. તે એ છે કે વીદીઆની દરએક નવી શોધ એ કારખાનાં મધે ફલરથી લાગુ પાડવા માં આવે છે. હીઆં “કોરોગરાફી” ની વીદીઆ અને “ઇલેક્ટ્રો ટાઇપ” ની મદદ પુરાકલ લેવાય છે. મશાપરકા, કાગળ, વગેરેની દરએક નવી શોધનો આ છાપાખાનાં ખા તે એકદમ લાભ લેવામાં આવે છે.

ફોટો એખાન છે. નવા સુધારાની સાથે સરોબર હા રોલમાં ચાલવાયોન ફોટો મળે છે ! સુખદતા તાહુના છાપાખાનાં ઉપલા હેવાલ આગળ કેવો કંગાલ લાગે છે !

વાએનાના ઉપલા શાનશાહી છાપાખાનાં વીદીઆની સાથે હાનરનો પણ મોટો માહુવેરો કરવામાં આવે છે. ખુદ એ કારખાનાં સંબંધમાં લાકડાં કોતરનારાઓની એક આખી નીશાળ વટીક નીકલેલી છે ! તરેહુવાર રંગોથી ખુબ સુરત છાંમળીનું કાંમ હીઆં થયું સરસ ચાલે છે.

આ કારખાનાં ૧૦૦ થી વધારે પારકી ભાશાના છાપા બને છે અને એટલીબધી ભાશામાં છાપવાનું કાંમ પણ ચાલે છે !! પુરાતન જુઆનો, આંધલાઓના ખાશ ઉપરેલા અખશરો, વગેરેનું જે છાપવાનું કાંમ ચાલે છે તેનો જુડું ! એ કારખાનાંએ ઈંગ્લંડનાં પ્રદરશજીમાં ચીનાઈ અને નેપાનીશ જેવી જુઆનાના છાપાના ખીલા અને તખતીઓ વટીક દેખાડવા મેળી હતી !

એક કારખાનાંએ રોમન (ઈંગ્લેન્ડ) અખશરે ૬૦૮ જુદી જુદી ભાશામાં એકલ બંદગી છાપીને પ્રદરશજીમાં દેખાડવા મેળી હતી. એનો ૬૦૦ ભાશામાં બંદગી એકલ હરફે હતી !! પણ વળી તેન બંદગી ૨૦૬ જુદી જુદી ભાશાના હરફેએ પણ હીઆં છાપી મેળી હતી !!

ઉપલાં છાપાખાનાંમાં ૨૦૦૦ માંહુશ કાંમે લાગેલાં છે !! તેમાં ૧૫૦૦૦૦૦૦ (૧૫ કરોડ) છાપા સાધારણ ખપને માટે વપરાય છે !! એ છાપાનો વખન ૧૫૦ ટનનો છે !! એ દેકાંજી દરરોજ ૨૦૦૦૦૦ (૩ લાખ) કાગળે છાપાય છે !!

ખરીસટી મીશનરોએ દેશ પરદેશ સુધારાના મોટા નોમીઆ અને મદદગાર છે. તેઓએ છાપા પંતરના થલો મોટો લાભ મેળવે છે. અને એ ઉદયગાનાં ફેરલો સુધારે છે, તે દેખાડી આપવાને પણ તેઓન શક્તીવાન છે. યુરોપનાં મોટાં સંગ્રહસ્થાનોમાં તેઓ છેક ૧૮૨૫ (ક્રિસ્તી ગના સાંચા) ના વખતથી તે આજ સુધી છાપેલાં બાઈબલો દેખાડે છે, જે ઉપરથી છાપાખાનાંનાં હાનરમાં થયલા સુધારા સાથે બીજી એમું સામેત થાય છે કે આ સધલા સુધારા છતાં છાપામણીના ખરચમાં સેકંડે ૭૫ ટકાનો ઘટાડો થયો છે !

“ખરીટીશ એડ કારેન બાઈબલ સોસાએટી” એ આસરે ૨૦૦ જુદી જુદી ભાશામાં પોતાના બાઈબલો છાપવાં છે !! “રીલીજઅસ ટ્રાકટ સોસાઈટી” ના ૧૧૦ જુદી જુદી ભાશાઓમાં છાપાય છે !! “પીલગ્રીમસ પ્રાવેસ” નામની પરજેઆત ચોપડીને તેઓએ ૬૮ જુઆનોમાં છાપાવી છે !

માઈલના માઈલ લાંબું કાગળ બને છે તે કાગળને લગતી અન્યએબીઓમાં આપણે જોઈએ. એન પરમાંજી માઈલના માઈલ કાગળ ઉપર છાપવાનું બને કે નહીં એ સવાલ છે ! આ હા ! એ ચત્રતકાર પણ માહુશની કલાએ

પાર પાડ્યો છે ! માઈલના માઈલ થઈ બપ તોપણ નીકે નહીં એડું હદ વગરનું છાપાકાંમ પણ ચાલે છે !!

કાગળ બનાવાના સાંચામાં આપણે જોઈએ કે સાંચા મધેથી નીકલતાં કાગળને જે માહુસો કાપતાં નહીં બપતો તે છેડા વગરનું, હદ વગરનું નીકલવાન કરે. હવે એન સાંચાની પાસે જે છાપવાના સાંચો મેળયો હોય અને એડું કોઈ હોય કે કાગળ જેમ નીકલતું બપ તેમ કાપવા વગર છાપાનું બપતો મીઠો રેસના સાંચામાં તેમ પણ બની શકે છે !!

એ મીઠો રેસ ગલાસરોનાં રેહુવાસી છે. તેનો આ સાંચો સન ૧૮૪૯ માં શોધી કાઢીરો છે. કાગળ બનાવના સાંચાની પડોશમાં ગોઠવવાથી, તથા તેમાં છાપાના સીલીડરો, રોલરો વગેરે તઈઆર હોવાથી તાજાં નીકલતાં કાગળના પેનના પેન છપાયા બપ છે, અને છપાયા પછે છુટા પેનને કાપવામાં આવે છે.

છાપાના હાનરની એક બીલ મોટી અન્યએબી આંધલાઓની ફેળવણીને લગતી છે. આપણા આંધલા અને બેટરો બાઈબલો આપણી દપાને વધારે લાએકના છે અને છાપાએ તેમની દાદ લોધી છે, થું બીચારો આંધલો માહુસ વાંચી, લખી નહીં શકે ! થું તે આંધલો છે, તેથી એલજ અને ચાનની ફુનીઆમાં બીજાં દેખતાઓની સાથે તે સુખ નહીં જાય ! છાપાએ તેની આ હાનત પુરી પાડી છે.

આંધલાઓને વાંચવા માટે કાગળે છાપવામાં આવે છે. તે કાગળની ચોપડીઓ બનાવે છે, વળી છાપો આંધલાઓને જુઓજ વીદીઆ શીખાડવાના નક્કા પુરા પાડે છે ! જુમીતાં શોખવાની આકરૂતીઓ પુરી પાડે છે ! નક્કી કરવા માટે કાપી જુદો પુરી પાડે છે ! ગાવા વગાડવા માટે “મીટલક” પુરૂ પાડે છે ! તેમને જલવા માટે સેતરનની બાજીઓ વટીક પુરી પાડે છે ! અને એ રીતે અપંગ આદમ જાતને છાપો પોતાના દેખતાં બાઈબલોના નેરુ સુખ અને સગવડ પુરૂ પાડવાને કોશિશ કરે છે !

આ સધલી બીના હેરત ઉપખવનારી છે, પણ મોલેમોલ ખરી છે. વાંચનારી બાનુઓ પુછશે કે આંધલાઓને દેખા પ કેમ કે વાંચે ? નહીં. તેમની ચોપડીઓ આંખે વાંચવાની નથી. તેનો હાથે વાંચવાની હોય છે ! છાપેલા અખશર ઉપર જેમ આપણી આંખ ચાલે છે, તેમ આંધલાઓના આંગળાં ચાલે છે. તેઓ આંગળાં વટે એકેએક અખશરને ઘાની ચાંપી તથા તેની બાંધણી જિંદ તે અખશરને એલ જેલે તોપણ તે વાંચી નતાં તેમને આપણા કરતાં વધારે વખત નથી લાગતો !!

પણ તેમને એ રીતે હાથે વાંચવાના અખશરો આપણા અખશરોથી જુદા છે, તથા તેમને છાપવાની રીત પણ જુદી છે. તે અખશરો ફોઈ નવીન જુઆનાના સરીખા છે. તે ચોક્કસ કાપાઓ અને લીટીઓની ચોક્કસ યોલોને માટે ચોક્કસ જેળવણી કરી બનાવવા છે જે કારથી નેવું વધારે લાગે છે. પણ વળી ફેરલક કારખાનાઓના હાલ વપરાતા ઈંગ્લેન્ડ અખશરોથી આંધલાઓને માટે પણ છાપવામાં આવે છે.

એ છાપા સાહીધી છાપતા નથી. સહી વગર કાગ

ન ઉપર અમસમાં રીખાં ઉડાડવામાં આવે છે. કાગળે ઉપર મેચું દબાવું કરીને છાપે છે કે તે ડીયું ઉપર પુરી અથવા ઉપસી આવે છે. પછે એવા ઉપસેલા હુરોને હાથ લગાડીને આંગે આંગે ઉઠાવવાની થું મુશ્કેલ છે. અગત કરીને બારે એકનાર માહિરો પડશે હાથ અને એક ઈંદરી ખોટાવાથી બીજી જેમકે લાગવાની ઈંદર સાંભળવાની ઈંદર વધારે તીખશણ થાય છે. અગત્યેનું નેચું તે એ છે કે આવી રીતે ઉપસેલાં કાગળે અને ચોપડીઓ છપાય છે એટલું નહીં પણ નકસાઓ વરીકે છપાય છે, જેમાં રેશો, શેરો, નદીઓ, પાહાડો વગેરેના ઉપસેલાં બનાવાથી તેમની દસા અને કેટલાં આંધલાઓ આંગલાએ કરીને દેખાડી શકે છે !!!

આંધલાઓને હીસામ થીખાડવા માટે જ્યાં કાગળના યોરડ જુલું છાપવામાં આવે છે. તેમાં તમામ આંધરાં પાડેલાં હોય છે, અને આંકડાના અખરો તે આંધરાં આની અંદરથી બરાબર ઉપસાવેલા હોય છે. લુગેલના નકસાઓમાં દરેકની કરતાં નીચીવાલા બાજોને વધારે ઉપસાવેલા રાખે છે. સેતરન રમવાના યોરડ ને આંધલાઓને માટે છાપેલા આવે છે, તેમાં કાલાં ખાંના કરતાં સરેદ ખાંનાને વધારે ઉપસાવે છે, તથા કાલાં અને સરેદ મોહરાં પીછાંવવાને માટે કાલાંની ઉપર એકેક રાંચ ઉપસાવી કાઢે છે !! આ યોરડ ઉપર રમવાના આંધલાઓના મોહરાં જુલું હોય છે અને તેઓ આયાનીથી સેતરન ખેલી આંધલી આંધે ફનીઆંદારીની મોલ નેચે !

આંકરીન ! હોનરની એ ફેવી નાદર અને મોટી કુતેહ ! ફેવી દયા ભરેલી, ફેવી ઈનસાનીઅત ભરેલી ફેવી ! જ્ઞાનના રસનો આંધલી આંધે ઈંદરી ઈંદરીને આસાન મેળવે એ કેનું ગંભીર ખુશી ઉપજવનારું છે !

પણ એટલું નથી. આંધલાઓ પોતાને હાથે છાપી શકે અને એ રીતે એકેક સાથ શંભેશો ચલાવી શકે એનો એક સમિતો શોધી કાઢાડવામાં આવે છે. તેના તરે હવાર અખરોના છાપા હોય છે, જે વડે તેઓ સેલેલથી છાપીને તે અખરોના છાપને કાગળ ઉપર ઉપસાવી કાઢે છે. તેમને હાથનું એ કામ સરખું થાય છે. લીટીઓની હાર સીધી આવે છે !!

છાપાના હોનરમાં કેટલાં મુધારો અને વધારો થઈ ગયો છે, તેનું બેઆન કંપુ મુશ્કેલ છે અને તે બેઆન સમજવું વધારે મુશ્કેલ છે. છાપવાની તરેહવાર નવી નવી કળાઓના ફેલત નામ આપી નહિએતો મોટી ટીપ થાય છે અને તેમાં થોડાં છે કે “ગ્રાફી” તથા “ટાઇપી” કેટલાં લાગી ગયો છે તેના બેઆલ રમુજ છે. છાપવાની મુખીઅ કળાઓના નામ નામે આપાએ—

ટાઇપો ગ્રાફી.	ટાઇપો ગ્રાફી.
કમ્પોઝી ગ્રાફી.	લીટીગ્રાફી.
કોપી ગ્રાફી.	ગાલ્વેનો ગ્રાફી.
સ્ટીરીઓ ટાઇપી.	સ્ટીલોગ્રાફી.
ઇલેક્ટ્રો ટાઇપી.	ઇલીઅરિ.

છાપવાની આ તરેહવાર કળાઓના જે હેવાલ આપીએ તો વાંચનારી બાનુઓને કંટાડો આપવા સીવાએ તે અને એનું નથી. તે બેઆન પડતું મેલી ખાતર એટલું

ન કહીશું કે આ કળાઓના હોનર નહીં પણ વીડીઓ અને ઘણી અપમા લીધી છે. આંગલ સમજવેલા બીજા ઉદ્યોગ હોનરોની મીશાળે આ હોનર અગત નેગ વીડી આઓની મદદને મુલવ પડતી નાથી નથી.

જેમકે મોટાં લોકોંપર કોરેલાં ચીતરોના રીખાં ઉપરથી ગથાપકાના મેલડ બનાવામાં આવે છે, અને તે ઉપરથી વળી વીનલોની મદદથી તરખાપર “કાસટ” લેવાય છે. “કેમી ટાઇપ” ની કળામાં “કેમીસ્ટરી” અથવા રસાએ શાસની મદદ લેવામાં આવે છે; જેમાં નસદની ઉપર રસાએની તેજબો નાખીને એવી રીતે કોતરે છે કે સાધા રણ છાપા વતરના તે ઉપરથી છાપી શકાય છે.

તરખા અને પીતલ ઉપર કોતરવાના છાપાના હોનર અગત્યેનું જેવી હદ મુખી વધી ગયો છે. એ કારણસર તરખાના મુંદર પતરાં (કાર વહેલ) બનાવામાં આવે છે કે જે ૩૦ ફીટ મુખીની લંબાઈનું બને છે. તે પીગલેલાં તરખાં આંખથી વીનલોની મદદથી બનાવામાં આવે છે. રંગીને તથા તથા વીનળી લગાડીને ચીતરી છાપવામાં આવે છે કે જેમાં મુલવ હાથે કોતરવું પડતું નથી. એવી જાતના રંગ ને “ઇલેક્ટ્રો ટીટ” (વીનલોના રંગ) કરી કહે છે. છેલે “ફોટોગ્રાફી” ની વીડીઓના પણ છાપાખાનામાં ઘણો અપ થવા લાગ્યો છે. વાચનાના જે ચેનશાહી છાપાખાનાના ઉપર હેવાલ આપેલો છે, તેમાં આ સઘલી કળાઓ આવે છે.

ઉપર કળાઓમાંથી એક અગતની કળાને હીઆં ખાસ રીતે નજાવવી જોઈએ છે, કેમકે આપણા દેશમાં તે ચાલુ કરવા નેચે, અને હીઆંના માતરે એક બે છાપાખાના વાળાઓએ તેના ઉપયોગ કરવા માંડે છે. છાપના રામિ, હીઆં ઝોડવાનારો, લખનારાઓ, અધીપતીઓ, ગરબ કરતાઓ, સરવેની મોટી મેલેનના, ઈન્ટેન્જરો અને ખરચમાં એ કળાથી એકદમ ઘટાડો થઈ ગયો છે. એકલા એ ખુદ છાપાખાનાના હોનરને મોટી ગતી આપી છે.

એ કલા “સ્ટીરીઓ ટાઇપની” નામની છે. તેની શોધ સકાલેટ દેશમાં એડીનબરો ખાતે છેક દોહોડો વરસ ઉપર થઈ છે, પણ તે થોડાંન વરસ થયાં ઘણું વધારે સમય આવ્યો છે. ૧૮૩૨ માં “પેની મેગેલન” નામના ચોપાનીઆની લખાણ નકસો અપવા લાગી, તારે એ શોધનો લાભ લીધો પછે છાપરોની આંખ ઉંધી અને તે વખત પછે સસતાં અને મુતરાં પતરાં અને ચોપાનીઆં વધી પડ્યાં.

એ કળા એટલી છે કે કોઈએલાં ડીખાંના એક સફા ઉપર તાવેલું પલાસટર નાખીને તે ઉપરથી પલાસટરનો મેલડ કરી લેવામાં આવે છે, જે પછે તાવેલી થાતુ તેના ઉપર રેડીને બરાબર તેજવા સફાનો એક થાતુનો લાયો તેજ છાપાના ફરખા પરમારેનો એટી કાઢે છે અને પછે ખુદ જો હેલાં ડીખાંને મદદે તેના ફરખાના આંકડાને છાપવાને કામના લેય છે. એ રીતે સફાનો ફરખો એટી લેવાય છે. કોઈએલાં ડીખાંના સફાને છોડીને બીજા કામના લેય છે અને તે સફાનો આપો ફરખો બરે નેચે તારે છાપવાને કામ લાગે છે. આ કળાના કામમાં કોરીઆ ઘણી વંખાણ છે, પણ તે સઘલી અતરે વેસતારવાની નહર નથી.

હવે આ ઉત્તમ કળાથી લાભ થું થયો છે તે નરા ત પામીશું. આગર જે એક નવી ચોપડી છાપવી હોય તો તેની ખોટી રીતે યોગી ઇચ્છા વધતી અગત ગણવાથી છ પાવનારને ખોટ જાય છે. તેને ઘણી અગતની ગણીને ઘણી નકલો છાપી હોય તો પછે છાપવાનારને ખર્ચે ચોરાને ચોરા પડે છે. પણ વળી ખરી અગત કરતાં યોગી સમ જીને જે યોગી નકલ છાપવી હોય છે તો પછે અપ નીકલ વાથી નવેસરથી ડીખાં ગોઠવીને ફરીથી છાપવાતાં અલભ તાં બનના ખર્ચ થયેસે છે.

વળી કોઈ ચોપડીની માગણી લાંબા વખત સુધી આ લખા કરે છે, તારે તે સઘણ વખત સુધી ડીખાં ગોઠવેલાં રાખી ચુકતાં કેટલી અગવડ પડે ! તે સઘણાં ડીખાંને રાખવા ઘણી સંભાલ જોઈએ. તેમા ઘણી જગા રોકવી જોઈએ અને તે ઉપરાંત તેલાં ડીખાં બીજા કામથી ગોવાઈ રહેલાં જોઈએ. છેળે ડીખાં ઉપરથી અને અગત કરીને લોકડાંપર કોરેલાં ચીતરોના ડીખાં ઉપરથી ઘડીએ ઘડી છાપવાનું જ રી રાખતાં તે ડીખાં છુદાઈ જાયથી નુકસાન થાય છે તે જુદું.

આ સઘણાં નુકસાન અને અગવડોને ઉપાય "રદી રોમી" રાખપ " ની ઉપલી કળાથી થયો છે. ડીખાં ગોઠવી ને તે ઉપરથી ફરમા યોટી લીધા, એટલે પછે તે ડીખાં છોડી નાખીને બીજા કામમા લેવાપછે, તે ફરમા હું મેશ શુધી જલવાઈ રહે છે, તથા તે ઉપરથી જરે ગમે તારે અને નેટલી ગમે એટલી નફો છાપી કાઢવાને બની આવે છે. જે ચોપડીઓની, બોટોલા ખપને લીધે પમીસ કે પમાસ વખત ફરી ફરીથી આવડતીઓ કાઢાડવી પડે, અથવા જે વરતમાંન પતરની લાખ લાખ નકલો ખપે તેને માટે જે "રદીરોમી" રાખપ " ની કળા કેવી કીમતી છે !

અલભતાં એ કળા છાપવાના હોનરને માતર એક ભાગ છે. પણ તેમા વટીક નવી નવી શોધો ચાલેલી છે. ઉપર કહ્યું તેમ ગોઠવેલાં ડીખાંમાં ઉપરથી પલાસટરન નહી, પણ ગટાપરકાનાથી મોલડ લેવામા આવે છે. એ ન પરમાણું નમ તેલના રદીરોમી રાખપ મોલડ લેવાપછે. એટલું જ નહી પણ વળી એક જાતના કાગળના મોલડ લેવાની પણ કળા નીકલી છે. તે કાગળ "પેપર મેક્રી" નામ નું પોતું અને માવાદાર છે. તેની મલાહીનું પલાસટર કીધા પછે તેમા ફરમા બેડા બાદ તેને શખત કરે છે. પણ વળી સઉથી સરસ પડતા વીનલીની મદદથી તરાંખાનું બને છે; જે ઉપરથી "ઇલિકટરો રાખપ " પહેરો બનાવાની કળા જનમ પામી છે.

રોમીઉલસ.

પરામીન વખતમાં મ શુરુ થાયેલાં ઇતલી દેશના અલભા ચેહરોના રાજા પરોક્સ, નુમીતર અ ને એમીઉલસ નામના બે છોકરાઓ મુકી મરણ પાં મીઓ હતા. એ બે ભા

ઈઓ મધેના વડો ભાઈ જે સવભાવે ઘણા ગરીબ હોવા થી તેના નાંધલા ભાઈ એમીઉલસે, પરોક્સના વડા છોકરા દાખલ ગાડી ઉપર જે તેના હુકો હતા તે છીનવી લેઈ, તે ને દેસનીકલ કરેઓ અને પોતે એમના આલખા સેટર ઉપર રાજા ચલાવા લાગે; એટલું જ નહી પણ આ નાંધલા છોકરાને ધાસતી હતી કે તેના વડો ભાઈ પોતેના નહી પણ તેનું હવે પછેનું વંશ જે ગાદી ઉપર ચેરઈનસાકીથી તે બેડો હતા તે ગાદીમાં પોતાના બચ્માં પાસેથી હીસસો માં ગવાને ઉભું થાયે તેથી ફરી તેને નુમીતરના છોકરાનું ખુ ન કરઈ અને તેની છોકરીને જોગન થાવાની ફરજ પાડી કે તે છોકરી કોઈ મદ સાથે પરણી સકે નહી. પણ જોવા નું કરવું એવું થાયું કે આમે જોગનને મારસ (અસલી રૂ મીઓના લડાઈ ઉપર મવલક કીલેશા દેવ) થી હમેલ રહ્યા, અને તેનીએ જોર છોકરાઓને જનમ આપેઓ. આ ખ ખર એમીઉલસને પડતાં તેને તેનીને મારી નમાવાને, અને તે છોકરાઓને એક પાળનામાં મુકી એનીઓ નદીમાં ભૂ મારી નાખવાનો હુકમ આપેઓ. પણ આ નાવારેસ ભા ઇચ્છા ઉપર જોવા પોતે જોતા હતા. પાળનું પાણીની રેળ માં ઘસડાવું પેલેતાઈન ટેકડીના પગ આગલ એક અછ રના ઝાડ હેલ જઈ પડી, અને બનાવ એવો બનેઓ કે તેજ જગા ઉપર અને તેજ વખતે એક વઝની માદા ન દીનું પાણી પીવાને આવી લાગી. તે જાનવર બચ્માંઓ ને રડતાં સાંભલી તેઓને પોતાના રેણુમાં લેઈ ગઈ, અને તોપાં પોતાનું કુપ પાઈ તેઓને ઉપારેઆં, જે કાંગમાં ઉડેકર નામનું પખશી પણ વઝની માદાને મદદ કરવું હતું.

જોદાની મુદદરનો આમે અજનબેખ બનાવ એમીઉલસ રાજના એક ફેસતુલસ નામના ભરવાડના જોવામા આવેઓ જેને પોતાને છોકરાંની વધથી કમીકી ન હોવાથી જોદાના સુકરાના છોકરીને તેઓને ઘરતી સંભાલથી પાલેઆ અને તેઓનું નામ રોમીઉલસ તથા રીમસ કરી રાખે. વખત જતાં આ છોકરાઓ ઘણા હીમતવાલા અને બાહા દુર નીકળીઆ. એક દીવસે તાલેવન નુમીતર જે તે છોક રાઓના મજાવે હતા તેના એક ભરવાડ અને એ બે ભા રાઓ વચે કાંઈ જેસમજુતી થાઈ જેથી રીમસને નુમીતર આગલ ઉભે કરવામા આવેઓ. નુમીતરે રીમસને ચેહરો તથા તેની ચોલવાની ધપ જોઈ ઘણા અનુભવ થા થા અને તેના બીજા ભાઈ રોમીઉલસને મોલાવાનો હાકમ કરેઓ. ફેસતુલસે હવે તેઓ તેને હાથ કેમ લાગા હતા તેને લગતી સરખે હકીકતથી નુમીતરને વાકેફ કરેઓ જે પોતાની છોકરીના છોકરાઓને અકસમાત રીતે મલવાથી ધ લેા ખુશી થાપો, અને તેઓને પોતાની સંભાલમા રાખેઆ. એ બે ભાઈઓએ નુમીતરના બીજા ભરવાડો સાથે એમીઉલસના મુલક ઉપર મડાવો ફરી તેને મારી નાખેઓ અને છ મા મજાવને આલખા સેટરની ગાદી ઉપર બેસાડીઓ.

જે જગા ઉપર તેઓ નદીમાં તનાઈ આપા હતા તે જગા તેઓ વધારે માહાતા હતા જેથી તેઓએ પોતાના મ માવા પાસે તે જગા ઉપર સેટર વસાવાની રજા માંગી લી ધી; પણ કેઈ ચોક્કસ ટેકડી ઉપર સેટર વસાવવું (કારણ કે પેલેતાઈન અને એવેનતાઈન નામની બે ટેકડીઓ તમઈકે લાગેલી હતી) તેના વાંધો એ ભાઈઓ વચે ઉઠેઓ; અને

તેના ફેસલો કરવા એવું ઠેકવીઈ કે એક ચોક્કસ દીવસની આનંદાદે બેઠું બાઈઓએ પોતાને ગમતી ટેકડી ઉપર જાડું અને તીપાં જીને સારા સગન થાયે તે ધણીની ટેકડી ઉપર સેઠર બાંધવું. એ ઠેકાવ મુજબ બેઠું બાઈઓ પોતપોતાની ટેકડી ઉપર બાનદાઈના ઉભા. બાદ પેઢેલાં રીસે છે ગરૂડ પખશીએને પોતાના આંધાં ઉપરથી ટેકડી જતાં જોયાં અને તે ખુસ ખખર જોવા પોતાના બાઈ રોમીઢલસને બી છ ટેકડી ઉપર જાઈ કેહતો હતો તેવામાં રોમીઢલસના આંધાં ઉપરથી બાર ગરૂડ પખશીએ પસાર થયાં જોયો રોમી ઢલસની પસંદ કરેલી ટેકડી પેલેતાઈન ઉપર સેઠર બાંધવા નો ઠકાવ થાયો. અને એ મુજબ પાછલથી કીરતો પાંચે લાં રૂમ સેઠરના પાંચે કરાઈસિતના નનમની ૭૫૩ વરસ અગાઉ ઇમાને આજ રફરફ વરસ ઉપર નખાયો. રો મીઢલસે પોતાની પસંદ કરેલી ટેકડી ઉપર સેઠર બાંધેઈ જ ઉપરથી રીસે પોતાને ખસાય લાગેઈ સમજ પોતા નો ધીકાર જણાવવા એ સેઠરની હદની દેવાલ આલંગી ગ એા જોયો રોમીઢલસે યુસરમાં આવી પોતાના બાઈને તે ન વખતે મારી નાખેઆ.

હવે સેઠરેતા બાંધેઈ પણ તે વસાવવાને કાંઈ યુક્તી કર વી જોઈએ, મારે રોમીઢલસે એવા ઠકાવ કરેઆ કે આસ પાસના મુલકોના જુનેહુગારો, નાસી ગમેલા ગેલાંઓ, અથ વા ફેસનીકાલ થાયેલા પુરૂસો જોએ રોમ સેઠરમાં વાસો લે વાની ઈશ્કરા શખતા હોએ તેઓને સુખેથી રહેવા દેવા. આ ઠેકાવથી જોઈ રૂમ સેઠરની વસતીમાં થણો વધારો થાયો ખ રો પણ તે વસતી સધળી મરદાનીન બનેલી હતી, કારણકે પડોસી રાનવાળા આવા ચોરે અને કોરાગમોને પોતાની બેઠીએને લગનમાં આપવા સાક ના પ્રાડતા હતા. વળી રોમીઢલસે એક યુક્તી લગાવી જાહેર નસન કરવાનો ઠેકા વ કરેઆ, અને પોતાના પડોસી રાનવાળાઓને તે નસન માં સામેલ થવાને તેઓના અચ્ચાં છોકરાં સંગાયે નોતરે આં. જોણા અમારા પડોસીએ ! રૂમીએએ તેઓના વા હામાં અચ્ચાં ચોરી જાવાના જ કુંડો નાખેઆ હતો તેની તેઓને યોડીન ખખર હતી. એકે રોમીઢલસ પોતાની ની મ યુક્તીમાં આપેએ વખતે ફોવેઆ તોપણ પળવાડે તેને પો તાના પડોસીએ સાથે સકત લડાઈમાં ઉતરવાની ફરજ પ ડી હતી. લડાઈની સુરઆતમાં રૂમીએની છત ધાતી હતી, અને નખલાં રાનવાળાઓને હડાવીઆ હતા; પણ સેખાઈનસ લોકોના રાજ તાઈનસ તેતીઅસ સાથે એક લાં બી અને સકત લડાઈ ચાલી જિના દરમીઆનમાં તાઈનસ રૂમ સેઠર હાથ કરી લેવાની તઈઆરીમાં હતો, તેવામાં જ આરોતને રૂમીએ ચોરી ગયા હતા, તથા જોએ હવે બ આંઓની માતાએ કેહેવાતી હતી તેઓ લડાઈના મેદાન માં વડે પડીએ અને પોતાના પાંચો તથા બરપારો વડે સુલેઈ કરાવી આપી. આએ સુલેહથી રૂમ સેઠરનો બંઆ વ થાયો એટલું જ નહી, પણ સેખાઈનમાં અને રૂમીએએ પો તાનું રાજ એડી નાખેઈ અને એ બંધે સેઠર ઉપર એડીયા રાજએ સાથે રાજ કરવા લાગા. પણ આ એડ રાજ થઈ રૂમી માલેઈ નહી, કારણકે તાઈનસ તેતીઅસ આએ બનાવ પડે યોડીન મુદતમાં મરજ પાંચેઆ, અને તેના મ રજ પડે બેઠું, પરજએ ઉપર રોમીઢલસે એખલાએ રાજ

કરેઈ. આએ પાછળના એખલાં રાજમાં રોમીઢલસે કાઈ દેની અને વીઆઈ નામના સેઠરો ઉપર લડાઈ કરી, તેઓ ને તાંએએ કરેઆં હતાં, જોયી રૂમ સેઠરની સતામા ચાર વધારોન થાયો હતો. કરાઈસિતના નનમની ૭૫૩ વરસ અગાઉ એ રાજ ૩૭ વરસનું રાજ જોગવી મરજ પાંચેઆ હતો, અને જોમ તેના નનમ મખતકારોકી રીતે થાયો તેમજ તેના અંત પણ અજાએએ રીતે નીપજેઆ હતો. એવું બનેઈ કે તે પોતાના લસકરને સેઠરની બાહર મેદાનમાં ક વાંએઈ આપતો હતો તેવામાં ગાનવીન સાથે બારે વરસાદ અને તોફાન થાયું જોયી લસકરના સરવે સીપાહીઓને મ દાન એડી જાવાની ફરજ પડી અને તે તોફાનમાં રોમીઢ લસને તેના બાપ મારસે આસખાનમાં ઉંચકી લોયો.

ઉપલી બીના એ કે તવારીખની છે, તોપણ સધળી ખ રી છે, એમ વાંચનારી બાનુએએ માનવું નહી. એ બી ના તવારીખના તે ભાગની છે, કે જે ભાગ દત કમાને ના મે જોળખાપછે, જોની ચોક્કસ શાહાદતો મળવી કહણછે, અને જોમાં સમાઈ સાપ કીસો થણો ભેલાઈ ગયોછે.

કાઉસ.

પતેતી અને નારોજ.

માંદની ખુબ ખીલી રહેલી હતી. આકાશ તમામ ખુલો હતો, અને સેતારા તે પર મોતો અને હીરા માફક જડામેલા હતા. આખી દુનયાને અથવા નહીતો રોડરે મ નદના એક ચોક્કસ ભાગને પેલી પરીને રૂપની અંદનીએ ત મામ રૂપેરી બનાવી દીધો હતો. મશરબ આકાશનાં મધ્ય બીંડે જામ આહતાબ એક ધાણીની માફક દીપતો હતો. રા ત આગળ વહેલી હતી, અને અટકળ કહી શકતી હતી કે તે વખત મધ્ય રાતનો હતો.

ચંદના ઉપલા ચોક્કસ ભાગમાં એક સારી દપનું મકા ન આવેઈ હતું. તે દીવસો ફરવરદગાનના ચાલતા હતાં, તેથી તે મકાનમાં એક આરાસતેહ કરેલી જડા ઉપર રોશની અને પુરાણો મધ્યમથતાં હતાં. અગરબતીએ મારે બાજુ એથી ખુબ રોહરમ આપતી હતી, અને આ પાક કરેલી જગાના મધ્ય ભાગમાં અગર અને સુખડ લુખાન વીગેરે પુ રાખેાદાર વસતુએથી એક રોશન આફગાનપાંના ઉજસ સલગયો હતો.

આ સઘળી પુરાણોમાં જાણે તર ધઈ ગઈ હોય તેમ એક જવાન નાજનીન, જણોના હાથમાં એક તશબીહ અને એક નાની કેતાબ હતી, અને જોમાં મધ્ય ધાલીને તેણી અતાર સુધી રોકાઈ હતી તો એકાએક ઝોંકી અને એક ખ આર મારોને પોતાની કેતાબ બંધે હણેમાં પકડી તેમની ઉ પર તેણીએ પોતાનું મધ્ય નખાવ્યું અને આ મુજબ મેલવા લાગી.

“અએ તમે નેકનામ અશો ફરોહરો ! આનનો ત મારી અમારી દુનયા તરફના દીવસ છેલો છે. આજ સુધી અમે તમારી હાજરીથી મધન હતાં, પણ આજે તેનો અ મારી તરફથી સ્વાના થનાર છે. જો તમારી સફરનો દી વસ આજે છેલોછે તેમ અમારાં માણ સાંવનોની દીવસ

છેલોનજી અને જારે તમે! નેક ખસલતનાં અથો ફોરોહોરો
અમારી તરફથી રવાના થાએઓ તારે અમારી તરફના આ
છેલો અને ઘણોન નજીવો હદીથો કમુલ રાખો, કાએકે
ધારે કીમતી નજર કરવાની અમે આદખજતને તાક્ત ન
થી! અને અએ તમે—ઓ! મારા મેહરબાન પેદર અને
વાહલા મેરાદર, જુએ છેલી નજરથી તમારી કંગાલ મેટી
અને મેહન તરફ, અને આ પાપી ફુનયાના ચકરમાં જે બ
દી તેણીથી ઘઈછે તેને મારેની ખરાં અને સાફ-દીલના પસ
તાવાથી ભરેકો તોજશ અને એજરને તે તમારા અને ફુલ કું
દરતના ખાવંદની દરવાહમાં લઈ જાએ, કે તે અજગીત
જાનનો સાહેબ આવતી કાલથી શરૂ થતાં સાલથી મારાં સુખ
માં વધારો કરે! પણ શું કામનું તે સુખ તું વીના, અએ માર
શ જાન કરતાં પણ વધારે કીમતી-વધારે વાહલા-વધારે—”

અને હવે જવાન સુસનથી વધુ મોલી શકાયું નહી. જે
હાલતમાં બંધે હાથો ઉપર માથું યુકીને નખતી હાથ તેને તાજ
નીન સુસન અથો ફોરોહોરોની વીદાયગીરીમાં પોતાના મેશ
વંદોને પાદ કરતાં પોતાના પયારા આશનાની પાદમાં બેકા
મ ધઈ ગઈ હતી, તેજ હાલતમાં તેણી સડસડીત નવધાર
આજુ યલાવા લાગી, અને અફસાસ, કે કોઈની નજર
વીના, કોઈની દયા વીના, કોઈની મદદ વોના, અરે એટલું
જ નહી પણ પોતાથીથી મેજાલુમ—અપારંગનામાં આગળ
તે તુટી પડી!

આ સપજું તેણીના આશનાની પાદને મારે હ
તું. જેહાંગીર એક કદાવર અને જોરાવર ધરાની હ
તો. આજુઆજુબી તેની જોરાવરી દીપી નીકળી હતી.
નાનપણથીજ તે પોતાના મેડીયા રમતીપાલ ડોકાર
ઓમાં મેહલવાનનાં નાખતી ઓલખાતો હતો. તે મરી
બ મગર હયા તોખમનું ફરજ હતું. તેનો આપ ફી
રોજ પબદના એક એવા છુપા ટોલાના સરદાર હતો કે
જ્યોમા ધરાન પાછું પોતાને હાથ લેવાને કાંકો રાખતા હતા.
તેઓએ પોતાનો ઠરાવ ખજુત કરશે હતો. તેઓની સં
ક્રમાં દીવસ દીવસ મોટો વધારો થતો ગયો હતો; અને એ
કથી વધારે વાર ફોરોજના મકાન મધે મધરાતને વખતે તે
મની સળાએ મલી હતી, અને હું કહું કે એકથી વધારે
વાર તેઓ અને તેઓના હરીફો વચ્ચે અપામળી ઘઈ હતી
તો તે મોટું કેહેવાશે નહી.

આ છુપી મંડલીમાં જેહાંગીર તેના આપનો નજરો
અને નજાએ હાથ હતો. તેની આજુ, તેની છાતી, તેનો
દમાખ અને હુકમાં તેનું તમામ કદ તેની મેહલવાની જાહેર
કરતું હતું. જવાન જેહાંગીરનો પેદર ફોરોજ તેનાં કું
કુંખેના મોરબી હતો. તેનો મેરાદર મેહરનુશ, જે વખત
ને મારે આપણ મોલીએ છીએ તે વખતે આસપાસનાં ઈ
રાની ગર ગાંમડાંઓમાં આ છુપી ટોલીમાં લડવળાએ. ઉ
મેરવા મી સફર કરતો હતો. આ બંધે મેરાદરો એકજ મ
કાનમાં સાથે રહેતા હતા. તેમનાં કુંખેના લોગાં જાણે
એકજ હાથ તેમ રહ્યાં હતાં અને એજ કારણને લીધે જે
હાંગીર અને મેહરનુશની મેટી સુસન વચે આવલ ભાઈ
ધીનો અને તાર પછે ખાવંદ અને એજર તરીકેના પયાર
બંધાઓ હતા. જેહાંગીર સુસન કરતાં બે વરસ વાનો હ
તો, તોપણ તેનું કદ તેને સુસન કરતાં પાંચ વરસ વડો

દેખાડતું હતું. એટલું જતાં પણ આ બંધે આશનાઓ
વચે એટલું તો ખજુત એખલાસ હતો, અને વળી તે
સોસતીમાં-તેમનાં મા બાપો એટલાં તો રાહા હતાં કે તે મો
હજતને ઉજરવામાં તેમને કશી રીતની હરકત હતી નહી.

આવી રીતની મોહબતમાં આપણી વારતાના વખત
ની એક માસ આગમન જેહાંગીરને તેની વાહલીથી અ
ને તેનાં કુંખેથી છુટું પડીને ચેહરે મરવ તરફ જવું થયું;
કારણ કે ફોરોજને ખબર મલી-હતી કે મેહરનુશ પોતાની
સફરમાં મરવાના એક સરદારના હાથમાં સપડાયોછે, અને
તેના છુટકારાને મારે એક મોટી રકમની જરૂર છે. આ
રકમ મેલવતાં કરી અડમણ નહી નહી, કારણ કે આ છુ
પા યત્ની ટોલાથી તે એકની બેવડી ધઈ થડી પણ એ રક
મ લઈ જવાર કોઈ તેવો જોરાવર નર નેજાએ, અને એક
ખાનગી મંડલીમાં તે ખાહુદર નર-મારે જવાન જેહાંગીર
રફ આંગલી બતાવામાં આવી, કે જે માન મેલવાને જે
હાંગીર જેવા ખીલતા જવાનની છાતી નહી ઘડકે એ વી
મારજ મહાલ છે!

“પણ તારે હું એકલી શું કરશ? તું, મરો—”
“શુખ, મારી સુસન!” જરે-જવાની તઈઆરીમાં
જેહાંગીરને સુસને યુધ્ધ તારે તેણે જવાબ દીધો; “એવી
નખલાઈને હું ધોકાડું છું. શું હું નહી જઉં? શું તેમાં તું
રાહ નથી? શું તારા પેદરને તું મેજાન થવા દેખે? ન
હી, પપારી નાનનીન, ધોરજ પર અને તારાં મનને મોડું
કર. જેહાંગીર વોશે ફેર કરવાનું તને કહ્યું કારણ છેમ
નહી.” આમ બોલી તેણે એક એવી છુપી સોસનના પ
રવાલાને લખવે એવા સોરખ લખો ઉપર લીધો કે જેની છા
પ તેઓ ઉપર રહી ગઈ. અને એક કાંકો—એક લાંબી
કાંકી, અને અસરપરસની મોકીમાં આ મોલાકાતનો છેડો
આવશે; અને પછે મોડા વખતમાં ખાહુદર જેહાંગીર નાણાં
ની મોટી રકમ સાથે સફરના અસામાય પોતાના જવાન
ખાહુદર અને મુફેદ અસાય (ધોડા) ઉપર લાધીને ઉતર તરફ
ચેહરે મરવની રાહે ચાલશે.

પણ એ વાતને દશ દીવસ નહી થયા તેટલામાં ફોરો
જ અને સુસને તેમજ પબદની છુપી મંડલીએ મોટા અફ
સોસ સાથ ખબર મેલવી કે મેહરનુશને પેશા મરવાના સ
રદારે જનુનમાં આવી કતલ કીધો હતો, અને જેહાંગીર તે
ની મદદ નહી પુરે તેની આગમન તે હુદારાઓથી નાશ પા
મ્યો હતો. આ ખબરો ખાનુ સુસનનું દેલ તોડી નાંખવા
ને પુરતી હતી; કેમકે તેને જનમ આપનાર પેદરનાં મરણ
નો વાહ તેને કારી હતો, અને જે ગાંધીએ તો તે કરતાંથી
વધારે તેણીના તે જનમને ઉજીરેને મોહબતમાં મોટો કરના
ર વાહલો આ કવખતે પોતાના જાનથી ખાલી પડ્યો હતો.
પણ સંકટને વખતે દરેક ધનસાન જે માહેતો પોતાનો છ
વ આપ્યો રાખી શકે. ધીરજ અને મોહા ઉપરના વી
સવાસ આ વખતે તેનાં મોટા મદદાર થઈ પડેછે.

ખાનુ સુસને ધીરજ પકડી, ફોરોજ પોતાના મેશ અ
ને મેરાદરની મજાની ખબર ધીરજથી સાંભલી. પબદનાં
છુપાં મંડલે પણ પોતાના આ મોટા રોકાના શુખ થવાનાં
સમાચાર ધીરજથી કમુલ કીધા મગર એ બનાવ આ તરણે
આજુવાલાએને જમરદસ્ત જાહેર હતો. ખાનુ સુસનની

મનના હોંકરાઓ વીશે વરણન કરવાનો આપણ શકિત રા ખીયું નહી; વચ્ચેના એક લાપકોવાણી ચોર નેવી સમ ય સુચકતાથી ભપકાર ભયના ઓઠાં સાથે ઉપર વેરી શકે છે તેમજ તેણીએ પણ કહ્યું. ફીરોન અને તેના સોબતી એએ પણ પોતાનું કામ બંધ રાખ્યું નહી તે ઉપરથી આ પછુ કહીયું કે તેઓનેથી આ નજરા ચઢકાનો કંઈ જાણે વાર લાગે ન હતો.

એ રવેશે વીસ દોસ પસાર થઈ ગયા, અને કુવર રેગાનના દાહાડા શરૂ થયા અને તે દસ દીન પણ યજ્ઞની રચના સુખ્ય પસાર થયા, અને પતેતીના દીવસની રાત શરૂ થઈ. તે શરૂ થઈ અને તે આગલ માલી. પોતાના કુંડુંબીએ સાથે—અફસોસ, કુંડુંબીમાં કદત પોતે અને સુસન તથા ધરની એક જુદી ચાકરડી સેવાપ બીજું કોણ હોય— પોતાના કુંડુંબીએ સાથે ખાનુ ખાધને, તથા આ વીદાપ યતાં અશોકરોહરો આગલ પોતાની ગયાં વરસની તોજાશથી પરવારને, પોતાના બેરા અને બેરાદરનાં અંતીતાં મરજ માટે પધારનાં બે આંજી એરવીને કુશો ફીરોન પોતાના આ રડામાં આસાપસ માટે ગયો, અને નાનનીન સુસન પોતે સુવા જપછે એવું પેલી જુદી ચાકરડીને કહીને તેણીને આ રામ લેવા પ્રોત્સાહ.

અને હવે તારે તેણીનું પોતાનું થું કામ હવું? પોતાનો માહફૂર કાકો નહી જાણે તેમ, પેલી ચાકરડી વરીકની ચોરી કરીને સુસન અશોકરોહરોની પાક ફરેલી જગા આગલ ગઈ, કે જાહાં આપણ ઉપર કહ્યું તેમ ખુશખોથી આફરગાનનું બેઠેકી રહ્યું હવું. તાંહ શું થયું, તે કેમ થયું તે આપણે આગલ કહ્યું છે; અને તેમ બેઠેકા હાલતમાં તે જવાન ઘણેવાર સુધી પડી રહી. તે આગમન તો તેણી એ પોતાના મહુદમ પેદરને યાદ કીધો હતા; તે આગમન તો તેણીએ પોતાના ખાવંદ યતાર વાહલા જિહાંગીરનાં રવાન ઉપર હોઆ સુજરી હતી; તે આગમન તો પોતાના ગોનાહ માટે તેણીએ પસતાવે કીધો હતો. પણ તારખાદ, જેમ આપણે આગલ વાંચ્યું તેમ, પોતાના બંધે હાથેમાં ભણવાની કેતામ લઈ નમતાં, અને પોતાના બેશીએને યાદ કરતાં, તેણીની ધીરજ યારી દીધી નહી, અને તેણી બેલા ન પોતાની બેખબર નીચે ઉઠી પડી.

રાત થું કરતી હતી. કુશી રંગારગના પોકાર સંભાળતા હતા. આસપાસથી બંધી કરવાના ઝમઝમ આવાન આવતા હતા. એવામાં પાસેનાં આતશબેદરામમાંથી ઘાંટનો આવવાન થયો. પરવરદેગાર! આ વખતે, એવું જા નવામાં આવેલ કે, તમામ કુવરની કુર થાયછે. સુરોએએ ઉપરાસારથી પોકાર શરૂ કીધા, અને તમામ આવ્યાન જે આસપાસથી આવતા હતા તે બંધ પડી ગયા. પણ એન વખતે એક લવરો જાગ્યો. તરજુ કલાકને આસરેની હુંધ કાઢીને તે ઉઠ્યો. તે ઉઠ્યો, અને પોતાની હુંધમાં તે એક ખાખ જેઈ ઉઠ્યો. નાનનીન સુસનના બેઠેકા યવા બાદ તરજુ કલાક વીટી ગયા, પણ તે વીચિતી તેણીને ખબર પડી નહી. તેણીએ આ બેઠેકાશીમાં એ ખાખ ભેર્યો. તે થું ખાખ હતા!

“આહ, મેં એ થું જોયું?” તેણી ઉઠતાંનેવાર બોલી. પછે પોતાની આસપાસ જેઈને બોલી, “અરે, હું

કાંઈ છું? કેવી હાલતમાં? થું હું બલી નહી ગઈ? જો. દા. તેં મને બચાવોછે. હું કાંઈ પડીછું? આ પાક જગા આગલ, બલતાં આફરગાનનાં પડોશમાં? આહ, ને મેં જોયો આખ ખરો પડેલો? કેવી ભાખાશાથી? મેં મારા બેશાવંદોની ઉલી બેટ લીધી. મેં જોયું, મેં જોયું જોયું કે—અરે, એ આવ્યાન કોણનો?” અને થોડોવાર તેણી પોતાની આસપાસ તે આવ્યાન સાંભળવા સુખ રહી. “કોઈ રાહદારીના થોડાનાં પગલાં છે. મેં મારા ખાખના મારા વાહલા—અરે, એ વળી થું? કોઈનાં વધારે પગલાં? એ, મેં કોઈનાં આફરગાન મેર્યા!—છટ, છટ! એ થું વેડેમે મને ઘેરોછે? કદત ખાલી વીચાર, બીજું થું? મેં ખાખમાં એવું જોયું કે—.”

અને આ વખતે પાસેના ચોરડાનાં બારણાં એકદમ હુધડી ગયાં, અને ઘુરતન—હા, ઘુરતન એક જવાન શખ સંદાખલ થયો. તેનો ચેહરો છુપાવેલો હતો, અને તે તમામ સુસાકરીના લેખાસથી ઢંકાયેલો હતો. તેની બાજુની તલવાર ચોરાગની રોશનીથી મકમકતી હતી. દાખલ થતાંન તેણે પોતાની તલવાર ફેંકી દીધી, અને મોઢાં ઉપરથી તથા બદન ઉપરથી ચેહરો છુપાવેલાં કપડાં કાઢાડી નાંખીને—“મારી પપાઈ, મારી સોસન!” એમ બોલતાં તેણે આ અજ્ઞપખીના વચલમાં શ્રમ થઈ ગયેલી નાનનીનને ઉંચકી પોતાની મોઢાંમાં દાખી. પણ હજી તો તે જવાન એક મોટી થોડી લેટે તેવામાં એક અંદાર ઉમરનો મરદ નેસમાં દાખલ થયો અને “મારી બેડી, મારી સોસન!” એમ બોલતાં તેણી તરફ દોડી ગયો!

તરજુ કલાકની હુંધમાં નેપશે ખાખ ખરો પડ્યો. જે હજી પણ સુસન ખાખમાં હતોતો આ શખસેનું આ વડું ખાખન ગણાતે; તોપણ તે છોડીને મનસેતો તેમાં એક ખાખન હતા. મરામ તેણીને કહે, રેલ તેણીને હલકાયે છે, ધીરજ તેણીને બેધતામ બનાવેછે, એવું તેણીને લાગ્યું. આ અજ્ઞપખીમાં તેણી એકવાર ફરીથી બેઠેકા યઈ પડી. જિહાંગીર તથા મેહરુનુથ હજી તો એવો જે તેણીએ ખાખ ભેર્યો હતો તે હમણા તેણીની નજર આગલ ખરો પડેછે, તે જાણતાંન તેણી મકભમ થઈ પડી.

અથો ફેરોહરોએ યારી દીધી, પતેતીની પતેત કજીલ થઈ, અને નોરોન મોખારેકે જાણ્યો. જે જિહાંગીર, તેના કાકા મેહરુનુથને પકડનાર સરદારને જઈ મલ્યા, અને તેના જાનની જે કીમત પ્રકાઈ હતી તે આપતાંનેવાર, તે બંધે એક મોઢાં રોલાં સાથે યજ્ઞની રાહ નીકળી પડ્યા. ફીરોન હુંધમાંથી જાગે, જુદી ચાકરડી બીજાણા ઉપરથી ઉઠે, અને નોરોનની મોખારેકાની પનદના જરતાશતીએ અરસપરસમાં ચાહે, તેની આગમન પકડનાર પતેતીની રાતે પોતાની પતેતમાં ચાહવા સુખ્ય માણુ સાલનું સુખ પોતાના પેદર અંતે પધારના બેટવાથી પાંખી. ફીરોનના હરખ સંભાળે રહ્યો નહી, મનદના-જુષા રોલાના તો “મરત ખખવારે ગયા” સોસનનુથ ને બેસુવ હીરાના સગન થયા. નોરોન મોખારેકે બાદ! જનની ખુશીને પાર હટાડી નહી. “સાક રેલની એક નાનનીનનાં અંદાર રેલની પતેતે તેણીનાં તેમજ કાંઈ સેકેડો લવડાએનાં સુખને ઉડાવ કરી આપયો. તેમ દી

વસે નહાંગીર અને સોસનના નેકાલ થયા, અને તેજ દીવ
સે તેઓ પતેલીના પતેલતું પરીનામ મોરોનને દીને પોતા
નાં યુગ્મમાં જોયું !

ખરીબ પતેલ પરવરદેગારું હેત ખેંચે.

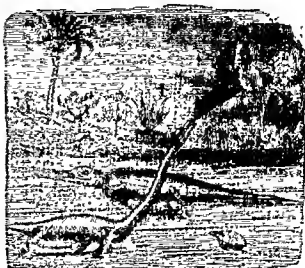
૫.

એક ચમત્કારીક ઘડીઆલ.

સવીટ્ઝરલૅન્ડ મધ્યે જીનીવા શહેર તાંહુનાં ઘડીઆલો
ને માટે વખણાયું છે. તાંહાં આગલ ડરોઝ નામે એક
ઘડીઆલી વખણાઈ ગયો છે તેણે એક ઘણું જ અનુભવી પે
દા કરનારું ઘડીપાલ બનાવ્યું હતું જેમાં તેણે ઘણીજ ઉ
ત્તમ કારીગરી વાપડી હતી. આ ઘડીપાલની ઉપર એક
હબસી, એક કુતરો અને એક ભરવાડને બેસાડવામાં આવ
યા હતા. જારે ઘડીપાલ-વાગતું હતું તારે પેલા ભરવાડ
ગામડાંનાં ગીતના છ સરોદ પોતાની વાંસલી ઉપર ઠાલે
હતો, નાંચે તે સાંભલવા કુતરો તેની નનદીક આવી એલ ક
રતો, નાંચતો, કુદતો હતો. આ ઘડીપાલ સપેનના રાજા
ને દેખાડવામાં આવ્યું હતું જેથી તે ધણેજ ખુશ ખુશ થ
ઈ ગયો હતો. ડરોઝ પાદશાહની નનદીક બોલશે કે,—
“સાહેબ, કૃપત મારો કુતરો એજ મારાં ઘડીપાલની ખુબી
છે. ને કોઈથી શખસ આ ભરવાડની ટોપલીમાંનાં એક
સેબ કૂલને હાથ લગાડતો મારા કુતરાની વફાદારી તમોને
ઝટ બજાઈ આવશે.” આ ઉપરથી પાદશાહ પોતેજ પેલી
ટોપલીમાંથી એક સેબ ઉઠાડ્યું, જે ઉપરથી પેલા કુતરો ડરોઝ
ના કેડલા ઝુલ્મ રાજના હાથ તરફ રોડશે અને એટલા તો
જેશથી ભોંસવા લાગે કે પાદશાહને કુતરો ને પાસેના એ
રડામાં હોતો તેથી, જે મીસાલે એક કુતરાને ભોંસતો સાંભ
લી બીજે કુતરોની ભોંસતે તે મીસાલે, યુગ પાડવામાં શા
બેલ થયો, આ સઘલા બનાવને જડ જણીને બીજ દર
બારીએતો જતા રહ્યા. પણ ડરોઝના માંગવા ઉપરથી એ
ક પ્રધાન જે પાદશાહની નનદીક હતો તેણે પેલા ઘડીપા
લ પર બેસાડેલા હબસીને પુછ્યું કે, “કેટલા વાગા ?” પણ
જવાબતો કાંઈ મલશે નહીં. તારે ડરોઝે બેલાસે કીધે કે
તે હબસીને તેણે હજી સપેનીશ ભાષા શીખવી નહીં હતી.
તે ઉપરથી જારે ફરેશમાં ઉપજોજ સવાલ પુછવામાં આવ્યો
તારે તે હબસીએ બરાબર જવાબ દીધો ! આ ચમત્કારથી
પેલા પ્રધાનની બીધો અને જતા રહ્યો. પણ ડરોઝની
કરામત અને જાહલતો ને તરેહવાર કુંચીએ તે ફેરવતો હ
તો તેમાં હતી.

ઉપેલા હેવાલ પેહેલા દેખાવે નહીં માનવા જોગ હોય
એજ લાગે. પણ માણસની બુધી એ વખતે વખત ને
ચમત્કારીક સાંચાએતી શોધ કીધી છે, તેમને વીચાર કર
તાં ઉપેલા ચમત્કાર માણસથી નહીં અને એવો લાગતો ન
થયો. ને બાંચીએ સેતર ન રખારાં રમકડાંનાં હેવાલ વાં
ચ્યો હશે, કે ને રમકડું કુંચીએ આપવા ઝુલ્મ આછી
રીતે થેતરની બાજ બેલતું હવે તેઓ કેરુએ કે આ ઘડી

પૃથ્વીના પેહેલા રાખશરો.

વાંચનારી બાનુએ આટલું તો જાણતાં હશે કે કુની
આં પેદા થવાની સાથે આદમી પેદા થયું નથી. હાલના
વીદવાનો આદમીની ઉત્પત્તિ છેક ૨૦ અને ૨૫ હજાર
વરસ ઉપર લઈ જઈ મેળે છે. પણ તે ખરું હોય હોય તો
માં તકાવત હોય તોપણ તેનીથી આગમ્ય પૃથ્વી પેદા થ
યેલી સામેત થાય છે અને પૃથ્વીની તો પેહેલી હાલતમાં
હાલના કરતાં જુદીજ કીસમના પરાણીઓ વસી ગયેલાં છે.
તેમને લગતી શોધો માહાભારત અને અતીત દેવત ઉપ
જાવનારી છે. એ શોધો જુરમના શાસનું પરીનામ છે, કે
જે શાસન કુનીઆની અંદરનો બોધો અને રચના તપાસીને
એટલું તો આશમરીઆકાર અનવાણું પાડ્યું છે કે આપ
ણી અકલ યુગ થઈ જાય છે અને જગતના બનાવનાર
તે અપરમખાર કીરતારની કરામતની વખાણને પોષાર આ
રીએ છાંયે. પૃથ્વીના ભીતરની એ વીદીઆને પૃથ્વી
ના પોપડા સાથે કાન છે. એ પોપડો આસરે ૪૦૦ માઇ
લની નડાઈતો છે. જેમ જમીનની અંદર જઈએ છાંયે,
તેમ ગરમી વધે છે અને એટલી સાદી બીના શીધ કરી આ
પેટે કે આ ૩૦૦ કે ૪૦૦ માઇલના પોપડાની તલે એટલી
ગરમી હોવી જોઈએ કે સઘલી વસતુ પીગલેલી હાલત સી
વાએ બીજ કોઈ હાલતમાં રહી શકે નહીં. જુરમના શા
સ કેરુએ કે પૃથ્વીની અંદરની હાલત એવીજ છે, એટલું
જ નહીં પણ આ ૪૦૦ માઇલના પોપડો ધીમે ધીમે જડો
થતો અથવા બંધાતો જાય છે, તેથી એવું પણ કહે છે કે પેહે
લાં એ પોપડો ઘણો પાતલો હતો અને તેનીથી આગમ્ય
પૃથ્વીના પોપડોજ નહીં હોતો પણ આખી પૃથ્વી પીગ
લેલી હાલતમાં હતી !

હાલરની અજમેબીઓના આપણે લોદાને લગતી બી
નાના નેકુએ કે જારે લોદાને એટલા માટે તેને પીગલેલી
હાલતમાં ભડીમાંથી બાહર રેડે છે તારે તેની ઉપરની સપાટી
બંધાઈ જાય છે અને તે ઉપર આદમીઓ ચાલે છે, તો જોકે
તેની અંદરતો હજી ઘણું લોડું પીગલેલી હાલતમાં રહે છે.
તે કંડાં પડેલાં પડને કાનદારો પોપડો કેરુએ અને પૃથ્વી
ના પોપડો એજ પરમાણુ બનેલો છે. બીજ મીશાલ આખી

એવો બલતો આતશનો એક માંગડો ભડીયાથી હડીને બા હેર પડેછે, તેના ઉપરથી મળી આવેછે. તે ઠંડો પતાન ક ઠણ પાપછે અને હાથમાં લઈને તપાસીએતો તેમા ફાટ અ ને ચોરા સાધના ખબરાપથી સંપાદી એવામાં આવેછે. એ ન પરમાણે પરૂથવીના પોપડો બંધાપોછે. તેમા ફેટલાક ભા ગો ઉપસી આવવા તેને પાહડ અને ખડક કહીએ છઈએ. ફેટલાક ભાગ ભેસી ગયા તેને ખોલ ઇનોઆદી કહીએ છ ઇએ, કે જે ખીણોમા પાણી ચાલમાં આવેછે તેથી નદીઓ તથા વધારે ધોવાણુ એાહડમાં પાણી નમા ધવાથી દરોઆ નેછે. એક પાંઉ અથવા “પઈ” ના પોપડામા અને પરૂ થવીના પોપડામા તફાવત એટલેાજ છે કે ઉપલી વસતુઓ ને ગરમી આપવાથી તે પોપડા બંધાપાછે, પણ પરૂથવી જે ખ ઠંડી પડતી ગઈ તેમ તેના પોપડો બંધાતો ગયોછે. પરૂ થવી એ પરમાણે ઠંડી પડતી જાપ તેમાં નવાઈ નથી. બ લતી, આતશ જેવી, પીંગલેથી વસતુના એક જથને હવા ની અંદર ઝડપથી ફેરવતાં તે ઠંડી પડેછે એવે વળી ગોળા કાર પકડેછે. આપણી પરૂથવીના ગોળાની ઝડપ અને દલ પરમાણે હજારો માઈલની તેની સોડમાં તે ઠંડો થતો ચા લયો, અને તેની આગ્રપાસનો જુદી જુદી હવાઓ (જેઓ સો) વજેરના રસાએજ સંલેગથી તે ઉપર પાણી બનયું ત ધા તે અંદરની ગરમી અને આહરના પાણીથી બીજા તરે હવાર પોતા ફેરફાર થયા.

પરૂથવીની આવી હાલતમા તે ઉપર માણસ જાતનું વસતુ આવજતાં નહી અને એવી બોના હતી. પરૂથવી તેની એ પેટલા હાલતમાં ગોખા આપણુ આદમીએને મા ટે પકાવીને તઈઆર કરવામા આવતી હતી. પરૂથવીનો પોપડો તેની હુમણાની સયીતોમા લાંબી મુલતે આવવા હયો, અને આદમી તેની હાલતની હાલતમા તેના ઉપર જીવી શકેછે. તારે જે લાંબા જમાના એ પોપડાને આપણે માટે તઈઆર કરવામા ગુજરયા છે, તે જમાનાઓ મુધી તે આગરા પોપડા ઉપર આદમીની નહી તો કોઈ બીજા વસતી હતી કે નહી? હરીઆં જુરમન સ્પાસત સજીવી અજમેજ ને વા ભાગ ઉપર આપણુ આવતીએ છઈએ. પરૂથવીના પોપ ડાનુ બીતર ફેડીને, તેમા માટેલા ગરમા પેવસ ધઈને, તેની અંદરના ધાતુ તથા માટીના બનેલા તરહેવાર પડના પડ દા ચીરીને એ વીઠીઓએ શોધી કાઢાડયું છે કે આપણુ આદમીની આગમય પરૂથવી ઉપર બીજા વસતી થઈ ગઈ છે ખરી. પરૂથવીનો તે હાલત એવી હતી કે આદમીને નાજીક બાંધો તેમા ટકી શકે નહી. હાલના વખતના ધણાખરાં જનવરોનો બાંધો પણ તે હાલતમા નીચે એવો નહી હતો.

પણ તે વખત ઉપર હાલના કરતાં વધારે જ ખરાં, વધારે જોરખંદ, વધારે મોટા, વધારે શખત, પરાણી ઓ વસી ગયાં છે, જેમને પરૂથવીની તે વેળાની આબો હવા વધારે માફક આવી હોય. આપણા હાથી અને વા ધ તો તેમના આગળ કાંઈજ નથી એવાં તે કદાવર અને બળવંત હતાં. તે પરાણીઓ આજના જમાનાના ખવીચ અને રાખશય જેવાં લાગે છે. આપણી ઇત કથાઓમા દેવો અને રાખશયો વીરો કહેછે કે જેઓ આ ડનીઆમાં આગળ વસતા હતા, અને ઉપલાં પરાણીઓની શોધ થયા

પછે તથા તેમના આકાર અને નક્કસ જેવા પછે આપણુ ને એવું લાગેછે કે એ રાખશયોની વાત જાણે કે ખરી હોય અને દેવો તથારાખશયો તે ગોખા આ પરાણીઓનેન કહેતા હોય. પરૂથવીની તે વખતની બાંધણી ગોખા તેઓને માટેન હતી એમ પણ લાગે છે. જેમ આ પણ મગરૂરીથી હાલ કહીએ છઈએ કે આ જહાડ પાન, ફલ્કલાડી, જનનનાવર, પાહાડ પાણી અને જમીન તથા ખાના સંધુ આપણે માટે છે, તેમજ આપણુ વીચારીએ કે અગર આ-રાખશયો પરાણીઓને સમજવા તથા વીચારવાને બોદાએ અથલ અખશી હોય, તો તે વખતની ડનીઆં એ કે આપણે માટે નહી ખમાય એવી શખત હોવા છતાં તેઓ મગરૂરીથી કહી શકે કે તે તેઓનેજ આ ટે બતાવીછે.

એવાં જે પરૂથવીના પેટલાં રાખશયો પરાણી ઓ થઈ ગયાંછે, તેઓમાના મોડાકોનું એક ચીતર ઉપર આ પયુછે. તેઓ કેવા મોડેલ અને બીહાંમના હતાં તે ચીતર ઉપરથી જણાયછે. તેવી મોડેલ અને ભયંકર પેદાસ બના વતાં બનાવતાં ખુદત ગોખા વધારે સરસ જમાનામા વધારે સફાઈદાર અને શુદ્ધ પેદાશ ઉપર આવતી ગઈએ અને તે ખ કરતાં શેવટે જાને માણસની વચતી પેદા કરી આદમી ને પોતાની કુલે ડનીઆં ઉપર સરતાન તથા સરકરાન ક રયોછે. પણ પરૂથવીની એ હાલની વસતીની બનાવટ ત ધા બંધાની તાજુકી અને બારીક સફાઈથી આગળી વસતી

ની બનાવટ કાંઈ ઓછી અજમેજ નેવી નથી. પાસે ના ચીતરમા એક કલપીત જનવર ચી તારયુંછે. એ ચી તરને આપણુ પવન પાવરી આપવા પાં ખરી કિડતો ઘોડા કે હી શકીયું. અથવા આ બાબતની શેવટે એક પખશીનું ચીતર મેળીએ છઈએ કે જેનો દેખાવ એવોછે કે તે ખરખર નહી પણ કલપીત હોય; તે પખશીને બદલે રમકડાં સરીખું વધારે લાગેછે. એ પખશીને કાંઈ મેસુમાર ભીંગારાં દીસેછે અને તે પખશીના શુંદર નામને એજ લગાડે એવું મોડેાજ છે. પણ સળખી આપણી કલપનાઓ સાંપ પરૂથવીના ઉપ લાં પેટલાં પરાણીઓને મુકાબલો કરીએ છઈએ, તારે આ દમીની એ સરવે કલપણા પણ ગોખા હટી જાયછે અને જે કે પવનપાવરી જેવા મોડા અથવા ભીંગારાંવાળાં પખશી કદાચ તે આમળી વસતીમાથી નહી મળી આવે, તો પણ એવાં રાખ શી પરાણીઓ મળી આવેછે કે જે આ કળપણાનાંતેા એક ડારે મેસાડે, એક પ૦ ફીટ લાંબી ઘસોરી વીંચારીએ અથવા એક માંછીમા વસતું મોપયુ જેની એકેકી આંખ દોલાખાની રીલા દાંડીના એકક ફાંચુસ જેવડી હોય, તેનો વીંચાર કરી એનો કુકત તેના એઆલથીજ આપણો દમ બંધ થઈ જાયછે. એ પરાણીઓની શોધ વીઠીઆની મોટી કુતેહ છે. પણ એ શોધ મેલ ઉપરથી એ પરાણીઓ પોને હઈઆત હો ય એજ વાંચનારી બાંતુઓએ વીચારયું નહી. તેમની હ

ધ્યાતીઆ તેમની શોધ થઈ નથી. તેમના મુવા પછે, તેમ ના ઉપર પડ્યવીના પોપડાના બીજ પડ બંધાયા પછે હ જરે વરશે તેમની શોધ થઈ. આ પોપડો ઠંડો થતો ગ પો તેમ તે ઉપર નવાં પડ બંધાતાં ગયાં, નવા ખડકો, ધાતુઓ અને માટીઓના તબકા બનતા ગયા અને નવા તબકાઓ ઉપર નવી વસતી પેદા થતી ગઈ. તે વસતી માતર બનવરોનીજ નહીં હતી, પણ ઉપલાં થી તરખા દેખાડયું છે તેમ જાહાડ પાનની પણ વસતી હતી, મગર તે જમાનાના જાહાડ પાન પણ હાલના કરતાં જુદીજ કો સમના અને હાલના કરતાં વધારે સાદાં પણ વધારે મેડો લ. હતાં. હવે એ સમયાં પડ ફેડીને ખાણે તેમની બાં થણી તપાસી છે. એ જુદા જુદા પડખાં પોતાના ઉપ યોગને માટે માણસે ખાતા બોધી છે. એ બોધકામની

તપાસ ઉપર જુરમના શાસનો પાયો છે. એ વીરીઆ થી જમીનની અંદરના જુદા જુદા તબકાના વરસા સુકર થયાં છે, અને તેમજ એ વીરીઆથી શોધ કરતાં જમીનની અંદરથી એ આગળા રાખશોની નીશાણો મળી આવી છે. જુદી જુદી માટી અને ધાતુઓ વાલાં પડખાં જાન વરોના આખાંને આખાં કાલજુદા મળી આવયાં છે, તેમજ વળી તેમના શરીરના જુદા જુદા ભાગો મળી આવયા છે અને તે ભાગોના કદનું પરમાણુ કાહાડવાથી તે આખાં પરાંણીઓના કદનું પરમાણુ તાલમ પડયું છે. આ સઘ લી ભાગતમાં થણી બારીકીઓ અને અજાણજીવની વીગ તો છે, પણ તેમનું વીગતવાર બેઆન પડતું મેળી, હીઆં માતર તેમની શોધનો સેજન બેઆલ આવવાને સાધારણ બોલાથી કુકમા સમજાવયું છે.

નાહુના ધીયોડોર.

“હુમસાનના યુલક” આબીસીનીઆના મરનાર રા જા ધીયોડોર પોતાના તાબા હેઠળ ઈંગરેજ રાજની જે રહ એત યુરોપીઅનોને કેદ કર્યા હતા અને જ્યાં તેના રાજ નો તથા તેને પોતાના અંત આવયો તેમના ઉપર જુનરે લી જમીને થોડોક હેવાલ પરગટ કરવા બાદ, હવે તેજ બના વોનુ એક બીજું પરીનામ વાંચનારી આનુઓની હજુરમા તેના ચીતર સુધાં રજુ કરીએ છઈએ. આબીસીનીયાના ઉ પલા બંધવાઓના હેવાલ સાથે તેના રાજ ધીયોડોરના હેવા લ પણ સમાયે જાય છે. આબીસીનીયાના યુરોપીઅન કેદી એની કાંહાંની તેજ રાજ ધીયોડોરના ઘાટકી સવભાવ, ફેરા વન મગમ અને તરેહવાર કાંદાની પણ કાહાંની દાખલ છે. તેના તે સવભાવ તથા કાંદાથી તેણે પોતા ઉપર ઈંગરેજ સ રકારની ખુશી આંજી, જે સરકારે પોતાની રહ્યેતને તેના તાબામાંથી છોડવી, પોતાના તે દુશમનને આનંદ કરી તે ના રાજને કબ્જા કીધું અને તેને પોતાને લડાઈના મેદાનમાં જાનથી કબજા કીધો.

આ લડાઈનું એક બીજું એમાંયો ઉપજવનારું પ રીનામ એકે રાજ ધીયોડોરનો નાહુના બેટો પોતાની રાજ માદી, પોતાનો મેહેલ, પોતાની જાહોનલાલી, પોતાનું વતન છોડીને ઈંગરેજના રાજમા આવયો છે અને ઈંગરેજની એ ક સાધારણ રહ્યેતની મીશાણે વસે છે. એક મોટાં પાહાડી મુલકના હુબસી સરખા પણ લગાર મુપરેલા, ઘાટકી પણ બ લવંત અને હસેર રાજનો દીકરો પોતાનું રાજ ખોલી પોતા

ના દુશમન સાથે મુગો મુગો ચાલયો આવી તે દુશમનના રાજમા રહેડાણ કરે છે, એ ખરેખર તવારીખમા નોધાવાનો એક બનાવ છે. એવા બનાવ ફનીયામાં થોડાજ બને છે. પનજબનો શાહાજદો આહારાજા ધુલીપર્સીહું ઈંગલંડમાં વસે છે અને ઈંગરેજોને પોતાના હોપ તેમ પરીલાઈ ગયે છે, તે આ નાહુના ધીયોડોરના સરખા એક દાખલો લાગે છે, પણ ધુલીપર્સીહું કરતાં આ હુમસાનના કુવરની હાલત વધારે દયા ઉપજવનારી લાગે છે, તે વધારે રાખત અને વધારે અચભુચ બતાવેથી પરચુલકમા આવી પડશે, તેનો પાદશાહી બાપ મરી ગયો, તેનું રાજ તાજ અને તખત ગ યું, એ સમયે એકુ અડવાડખાંની બેલ નથી. અને તોપણ તે કાંહાંની રહેવાસી કાંહાં અને કોલસાથ આવી વસશે છે તેનો ફક્ત બેઆબજ નમાનાના દોરનો એક અ છે પડે છે.

આ સઘલી બીના કદાચ નાહુના ધીયોડોરને હાલ લા ગતી નહીં હશે. હુમલાં તે પોતાને ગપલી ખોટ સમજ વા માટે થણી નાહુની ઉમરનો છે. તે ફક્ત એક બાળક છે, અને જુત ઈઆ ભવીશના વખતને બદલે હુમલાના કામકામ ઉપરન તેના બેઆનની હદ રહે છે. તેને જે ખોટ ગઈ છે, તે સમજવા માટે તે મોટી ઉમરનો થયો જઈએ છે અને પુખ્ત ઉમરે પુગા પડે પોતાના વતન, બાપ અને પાદશાહાતને ખોહવાનો દંખ તેને નહીં લાગશે, અથવા પોતે એક પાદશાહનો બેટો થઈ એક હુલકી રહ્યેત દાખલ

महाना मियाडा.

રહેવાની તાબેદારી હાલતને નહીં પીછાકુરો, અથવા આગ લા વખતની પોતાની જાહેરજાણી અને જોડેલ મેલને યાદ નહીં કરશે ઇચ્છા તેમને પાછી મેળવવા માટે નહીં બલશે એમ કોઈથી કેટલાઈ શકાશે નહીં. નાહના ધીપેડોરને એ ટલી લાગણીના નહીં વીચારવો એ તેના બાપ કરતાં તેને સંગદેહ વીચારવા બરાબર છે, તેનામા ખુદરતજ નહીં હો પતો તેમ બની શકે. મોટી ઉમરનો થવા પછે તે પાછો રાજમાટ લેવા તલપે અથવા ઈંગરેજને કુશમત ધાપ એટલી હદ સુધી આપણુ નિષ્ઠુ નહીં. કદાચ પુખ્ત ઉમરે ધુલી પસોહની મીચાલે ઈંગરેજને તે પોતાના વાહાલા મુરખી સમજે એ બનવા ભેગ છે.

નાહનો ધીપેડોર હાલ તરતો. આસરે ૧૨ થી ૧૫ વરસનું એક બાળક છે. જરે આબીસીનીયા ખાતે ગપલાં લથકરના સેનાપતાં સર રાખરટ નેપીઅરે કૃતેહ મેળવવા પ છે મગદલા પાચિતખતને કૃત્યા કરચું, તારે તેની જે એક ની શાણ તે પોતાની સાથે લાવવો તે આ શીહા પછુ થુંદર શા હુજદો છે. સર રાખરટ નેપીઅર મગદલાનો લારડ નેપી અર ધયોછે અને આ બાલકને જિતાંલ તેનો તેના ઉપર પે આર ધયો, જેને તેણે પોતાની સાથે પરાવીને રાખયો અને પોતાના સંભાલ હેડલ તેને હીઆં લઈ આવવો. લારડ ને પીઅર તેને પોતાની સાથે ઈંગલંડ લઈ ગયો જાંહાં જેમ તે ના એ કૃતેહમંદ જીહીતનારને તેમજ એ જંવાંત કુવરને નેજા માટે લેકિએ દેવાનાંજિના જેવી ઉલટ બતાવી. નાનાદાર રાહીએ આ કુવરની સુલાકા લીધી તથા તેના ત રફ કેટલેક પેઆર બતાવયો અને મનથી રાખવા તથા પુ ખન કેળવણી આપવા બામે ઈનતેજારી પણ દેખાડી હતી. તારખે હીંકસતાંનમાં જાંહાં લારડ નેપીઅર પણ વડા સેનાપતિનો હોયો બનવેછે, તાંહાંજ એ કુવરને લાવીને શ યોયોછે અને હાલ તરતો ઈંગરેજની રખેલાલી તલે તે કે જવણી લેયોછે. તે મંચલ મનનો અને હોશીઆર છે. શી ખવામા સારી ઉલટ બતાવેછે, રમતીઆલ અને ખુશ મીજ નનો છે, અને ઈંગરેજ તરફ અતેઆરથી સાડું હેત બતાવેછે.

પગલાંએને તેઓએ તપાસીને જ્યાં, અને તેઓની ધાસ તીમાં માલખ પડીયું કે તેતો તેઓના પોતાનાજ પગલાં હ તાં. હવે દેખાઈયું જાણું કે તેઓ તે મોટાં નંગલમાં જુ લા પડીયા હતા, અને અગરને તેઓને તે રાત બાફ અ ને થંડીમાં તેમાં કાડવી પડેતો એવો બનાવ બને કે તેઓ માનો એક પણ સહુવારના છવતો નહીં રહે. જ્યારે તે ઓ ધાસતીથી અને થંડીથી ધુનતા હતા તેપર તેઓના મુખીય આદેશીની નજર તેઓના યોડાઓમાના એક કાખર ચીતરાં તરફ ઉપર પડી; કે જે “બુરા નેક” ને નામે ઓલ ખાઈ હતું.

પછી તે મુખીય બોલયો, “અગરને આ આપલાં ક રે એવાં બરફમાંથી એ કોઈ આપણને છાવણી તરફ જ વાનો રસતો દેખાડે તો તે એક “બુદો નેક” છે. હું તે ની લગમ કાઢાડી નાપુછું અને તેને છુટો કરું છું, અને આપણે તેની પછવાડે જઈએ. હું કાફ છું કે છાવણી ત રફ પાછો જવાનો રસતો તેમ આપણને દેખાડશે.”

તે યોડાએ જવો પોતાને છુટો થીયો તેવોજ અને કે પોતાની ઉપર વીસવાસ મુકીપામાં આવવો હતો તેથી મ મરૂર હોય તેમ તેણે પોતાનું માંડું અને ખુજડું હવામાં નોકાવીયું. તેપારખાં તેણે પવનની લેહકીને તપકીરીની મીચાલે સુંમી, અને એક મોટો કુંકારો મારીયો, જે કું કારો એમ કેહતો જણાયો કે, “આવો, મારા પેરેઆઓ! મારી પછવાડે ચાલો; હું તમને આએ સંકટમાંથી બાહી ર કાઢાડસ.” તેપાર પછે તે એક નવી દસા તરફ ક રીયો, અને તુરકી માલ માલવા લાગે, પણ પેલાં માણ સો તેની પછવાડે ચાલી નહીં શકે એટલાં નિરથી તે ચા લતો નહીં હતા. તેઓ એક માઈલથી વધારે ચાલીના નહીં તેવામાં તેઓને તેમની જાંવણીના આતસનો રીલ ખુશ જ લુકો દેખાયો, અને તે દેખાવને વાસતે અને “બુરા નેક” ને વાસતે તેઓએ એક નિરથી ખુસીનો પોકાર ઉડાવીયો. (ગિમલસ).

સો ૦ જો રીદર.

ઈંદોરની જાણવાજોગ તોધા

રેશમ પેહેલવેહેલું હીંકશતાની ૨૭૪ ના સાલમા લાવીઆમા આવીઈ હતું. તેના કારખાંનાઓ કેટલાક નેગીએએ ૫૫૧ ના સાલમા બતાવીઆ અને પેહેલવેહેલું ઈંગલંડના પાદરીએ ૧૫૩૪ ના સાલમાં પેટ્રીડં.

કાચ ઈ. સ. ૪૦૦ ના સાલમા બીનાલર નામના નેગીએ વેલાતમા સોધી કાઢાડીઓ.

કાગળ ૧૦૦૦ ના સાલમા કપડાંના ચીડાંના બ નાવામા આવીઆ. ૧૧૭૦ ના સાલમા સનના મોડાંના બનાવામા આવીઆ અને એ જનશનું કારખાંનું ઈંગલંડમા ડારટ્સોરડ ખાતે ૧૫૮૮ ના સથાપીઆમા આવીઈ.

શુગેહના અમલદારો પેહેલવેહેલા ઈંગલાંડમા ૧૦૭૬ ના સાલમા સુટી કાઢાડવામા આવીઆ.

કાચની યારીઓ ઈંગલંડના ખાનગી ધરોમા ૧૧૮૦ ના સાલમા બનાવીઆમા આવીઓ.

એક યોડાથી થયેલો અંચાવ.

યોડાએક વરસોની વાતપર અંગેરીકા ખાતે મીસીસીપ નદીપર આલેલાં ઈલીનોઇ રોડેરના વાવીખુજાના ભાગ માં એક સારવેઆરની ટેલીએ પોતાનું દાહાડાનું કાખ જે પુરું કીયું, તેટલાંમાં એક નજર બરફનું તોફાન ધઈ આવવું. તેઓ તેપોથી પોતાની જાંવણી તરફ જવાને ની કલોપા, કે જે એક નંગલમાં યોડકાં ઝાડો અને ધાંસ ઉગે લાં આસરે ૮૦ એકર લાંબાં મેદાનમાં બીજાં ઝાડોથી ૨૦ માઈલને છેડે હતી. પવન ઘણો જોરમાં કુંકતો હતો, અને બરફ જાને કે તેઓને નબંકી આપવા કરી નાખે તેમ પવન ઉપર ધસાઈ આવવું.

જેપો તેઓએ કારીયું કે તેઓ તેમની છાવનીની લ ગળગ આવી પેહાચીયાછે તેપાર તેઓ બધા એકદમ જર ફની અંદર પગલાં પડેલાં હતાં તેમાં આવી લાગા. આએ

દારુગોળો તથા બંકુડો પેટલવેહેલી સવારતઝ નામ ના એક કોલોનના ભેગીએ સોધી કાઢાડી ૧૩૪૦ મા.

શીલીંગો, પેટલવેહેલી ઈંગલંડના ૧૫૦૫ ના સાલમા છાપીઆમા આવ્યો.

રેસમી સ્ટોફંગો પેટલવેહેલાં ફ્રેન્ચના રાજ્યએ ૧૫૪૩ ના સાલમા પેટરોઆં, ઈંગલંડના પેટલવેહેલાં ૧૫૬૧ મા રાણી એલિઝાબેથે પેટરોઆં.

તમાચુ વરલનોઆથી ઈંગલંડના પેટલવેહેલાં ૧૫૮૩ ના સાલમા લાવવામા આવ્યો.

ધડીઆલો (નાહના) નરનનીથી પેટલવેહેલાં ઈંગલંડ ખાતે ૧૫૯૭ ના સાલમા લાવવામા આવ્યો.

લંડનમા મોટો મરકી ૧૬૬૫ ના સાલમા પડી જે મા ૬૮૦૦૦ માણસોના ઘાત થયો હતો.

લંડનમા મોટી આગ તારીખ ૨ જી સપ્ટેમ્બર ૧૬૬૬ મા લાગી જે તરણ દાહાડા થુધી ચાલુ રેહી, જેમા ૧૩૦૦૦ ઘરો અને ૪૦૦ મોહલાઓનો નાશ થયો હતો.

ચાહો પેટલવેહેલી ઈંગલંડના ૧૬૬૬ મા લાવીઆમા આવ્યો.

પરીટીશ પારલીઆમેન્ટ પેટલવેહેલી ૧૭૭૭ મા ઉઘાડવામા આવ્યો.

બામત.

પરચુટણ બાબતો.

કનુસની અરજ શું?—એક ગરીબ માણસે એક કનુસને કહ્યું કે “મારી એક અરજ છે તે તું ના પાડશે નહીં એવી મારી ખાતરી છે.” કનુસે જવાબ રીધો “મોહોટી સુશી સાથે તે તારે કયુલ છે પણ તે આગમન મારી એક અરજ છે તે તારે પેલાં બજાવવી જોઈએ.” પેલા ગરીબે હા કેરેવાથી કનુસે કહ્યું કે “તારે મારી પાસ કાંઈ પૈસા મા ગયા નહીં.”

ક.

દાવી બાજુ—આ એક અનબ જેવી વાત છે કે જો રે માણસે રસતામાં લુલાં પડે છે અથવા પાણીમાં પડે છે તો રે તેમને પોતાની ડાબી બાજુએ જવા અથવા ફરવાને વધારે રાજ થાય છે તે એટલે થુધી કે તેમને એક કુંડલામાં ફરના હોય તેમ ફરે છે, એવું કારણ એવું જણાવવામાં આવ્યું છે કે ડાબી બાજુના ગોઠલાં અને સાંધાઓ નજીક બાજુ કરતાં વધારે નરમ હોય છે તેથી કરી જરે માણસ ઘસરાટ માં આવી જાય છે તારે નરમ ભાગ સુસત થઈ જાય છે તેથી નજીક બાજુ જે વધારે નેરમ હોય છે તે ખીલે છે એથી ડાબી બોરડુએ તે માણસને લઈ જાય છે.

ક.

હુડીલી અરતોનો પીયાર કેહે છે કે, બીજી કોઈની અરતોના કરતાં ઘણાખરો હોય છે. જેમ સરકો કપી બગડતો નથી તેમ એક ખરી અરતોના પીયાર કપી ખસતો નથી. મીઠી દાખતો દારૂ વખત ભતાં બગડતો પણ તે ન દરાખ ને ખારી હોય છે તો કપી બગડતો નથી.

ક.

સાદી શીખામણ—જે માણસના મગજમાં વીચાર નીકલવાને નાહાનું કાણું હોય છે તેના મોહોમાંથી અવાજ નીકલવાને ગલામાં મોહોરો વગ હોય છે. તમે મોહોરો આનદાનમાં જનમી મોહોરો લોકમાં ગણાવો તેના કરતાં ગરીબમાં જનમી મોહોરો ધાવો એ વધારે આશ્ચર્ય છે. જે ઘરમાં અંગને પુણતી આપવાને અનાજ પાણી મટે પણ જનને પુણતી આપનારું કાંઈ નહીં હોય તેને ઘર કેહેવું નહીં. આએ ફનીઆમાં એવાં ઘણાએક માણસો છે જે તેવો ખાતર પોતાની જાન ઉપર સરદારી ચલાવે તો આખી ફનીઆને પોતાને તેમ રાખી શકે. જરે આપણે એમણા હોય તારે આપણા વીચારોને આપણે સાંભલવા જોઈએ; ઘરમાં આપણા બોજન; અને મંડુલીમાં આપણી જાન તપાસવી જોઈએ. કદાચ તમારી પોતાની વખાણમાં કાંઈ બેલવું પડે તો બેલાશક બેલજો, અગરને તમે વારેવાર બેલશે તો અભીમાની ગણાશે અને નહીં બેલશે તો બેવકુફ ઘરો.

ક.

ખરી હાજર જવાબી—એક દાહાડે એક લઉવાને એક રાજ્યએ પુછાવું કે “તને પાના રમતાં આવડે છે?” લઉવાએ જવાબ વાલોય કે “નહીં સાહેબ, કારણ કે પાદ શાહા કોણ અને ગોલામ કોણ તે હું પારખી શકતો નથી.”

ક.

ગાલ કાપીને મોટું મોટું કરવું—એક દાહાડે એક દોસતને તાંદાં ગામથી પરોણા આવ્યાં હતાં, તેને તાંદાં હું તમા બોજ દોસતો જમવા ગયા હતા. ટેબલપર છરી કોટા સુધીયા હતા તેથી કેટલાએકે તે વડે જમવા માંડીયું. જમતી વખતે પરોણાની પડોસના પેશતનજ મેહતા, જેવલ ધણું ખાતા હતા તેવલ બેઠા. જમતાં જમતાં વાત કરતાં પેશતનજથી છરી વડે જરા ગાલ કપાયા તેથી પરોણા ધનરા ધને બોલોયા “અરે હું ધણું આવા મોટા ડહુલકા મારે” ને આટલું બધું ખાપ ને હું હજુર ગાલ કાપી જરા મોટું મોટા કરે કે મોટા ડહુલકા ખરાપ.”

ક.

મોહોત અને સુરજમા એક જ ચીજ સરખો છે; તે એકે તે બંનેની સામે કાંઈ પણ ટીકી દીધીને જોઈ શકવું નથી.

ક.

દસા લીરો વેહેમ—હીંદુ લોકો એવું કારણે કે અગરને સુતી વખતે ઉતર તરફ માથું કરીવેતો જંદગાની દુહી થાય, દખણ તરફ કરીવેતો લાંબો થાય; ઉગમજી તરફ કરીવેતો ઘણા પછસા મટે અને આપમજી તરફ કરીવેતો મુસા ફરી કરવી પડે. કેટલાએક ઈંગરેજોમા એક એવો વેહેમ છે કે તેમને પોતાના ધોલીઆને, એરડાની ભોંપના પાટીઆંની સમાતર લીટીમા રાખતા નથી કારણ કે તેમને એવું ધારે છે કે તે અવરની નીશાણો છે. કેહે છે કે કેટલાંએક માતો એવો વેહેમ છે કે ગોદરાંમા રૂ અથવા કાથા સાથે ખચતરતું પીંછ આપું હોયતો તે ઉપર સુતાં નથી, અને તેના સાર એવું કેહે છે કે તેમ ક્રીષાથી મરતી વખતે તે સાહેબની દર ઘામા જીવ તરત ઉડી જતો નથી પણ રીનીયા કરે છે.

ક.

પાદશાહને ફકીરમાં મુંઝેર ? શીકર પાદશાહ એક દાહાડે ડાબેજીનીસ નામના ફીલસુફને મુરદાં ડાટવા ની મગા ઉપર કાંઈ સોપતો જ્યેષ્ઠ, તેથી તેને પુછીયું કે તું મુંઝેર સોધે છે ? ફીલસુફે જવાબ વાલીયો “હું ગરીબ માણસો ના તથા તારા બંધાવાના હાડકાં છુટા પાડવા માણુ છું; પણ આ જગતમાં તે સરવે એટલાંતો ભેલાઈ ગયેલાં છે કે આ જ કેટલા દાહાડા થયા પણ મારી મેહેનતના અંત આવતો નથી.”

બોલેબોલ હુકમ બળવલો—યોદાએક વરસની વાત ઉપર મુંઝાઈમાં અપરાધીની ફોરટમાં એક પુનતો કેસ આવતો હતો. સાંજ પડીયા પછી બંધવા મુનેગારો કે નહી તે ઉપર વીમાર કરવાને નજરીને એક ઓરડામાં ચોક લી, ઘણું મોડું થયું તેથી નીચાપાધીસ ઉઠી ગયો અને જી રીતો ઓરડામાં બંધાઈ રહી. હવે ધારો છે કે જુરી જા રે બંધ હોય તારે તેમજ સાથ કોઈયો વાત થઈ શકે નહી. બીજા દાહાડે સંભવારના જીરીને નીચાપાધીસ પાસે આ હી નીચાપાધીસે એક ભેલક, જેને તેમજાની સંભાવને સા રૂં નેમીયા હતો, તેને પુછીયું:—“ગઈ રાતે તે અથવા કોઈ પણ શખસે આ જીરીના માણસો સાથ વાત કીધી હતી ?” પેલા ભેલકે જરા દગલો સીધો કરી છાતી કાઢીને કહ્યું “ના સાહેબ;” પણ આ જીરીના એક માણસે આખી રાત બાર છું. કોઈપણ કીધું અને અને હાંક મારી એક બાટલી બરાન હી લાવવા કહ્યું હતું. પણ તેને વારેવાર એ જવાબ વાલીયો કે “સાહેબ અને સોગન આપેલા છે કે તમે સાથ રાતે વાત કરવી નહી તેથી હું તમારી સાથ વાત કરી શકના નથી.”

ભુધીવાંન કોણ ?—એક શખસે બીજાને પુછ્યું કે “ભુધી એટલે શું ?” બીજાએ જવાબ આપ્યો કે “ભાઈ, જે તે તારામાં હોતે, તો તું અને હરએન એવો સવાલ કરતે નહી; પણ બપોરે તે તારામાં નથી, ત્યારે તેનો અરથ મુંઝાઈ, તે પણ તું કદી સમજવાને નથી.”

આહુને વાસતે પાણી નહી જોઈએ ? એક વખત એક શેઠેરના પાણીની ઘણીન તંગાસ પડવાથી લોકો ઘણા હેરાન થવા લાગ્યાં. એક આદરોશ અમલદાર એ ઉપર થી બોલીયો કે “ભાઈ, મનેતો કાંઈ ફીકર નથી, કારણ કે મને પાણી જોઈતું નથી. મનેતો એટલું જ જોઈએ છીએ કે સવારના એક કપ માટે અને રાતના શેડુએક “પંચ” કરીને મને આપે.”

ઉપકારનો બદલો—એક ઘરડા રોમન સીપાઈને એક દીવસ દીવાની અદાલતમાં કામ પડવાથી તેણે ઓગસ્ટ સ ને રોમનો શેઠનશાહા હતો તેની મદદ માંગી. ઓગસ્ટે પેતાના એક દરબારીને કહ્યું કે તેને નીચાઆપીયા ની પાસે લઈજા. રાખતું એવું બેદરકારપણું જોઈ પેલા બાહુદર લડવઈઆએ જવાબ દીધો કે “જા હાંપનાહું” આ કચીઆમની લડાઈની વખતે ન્યારે તમારો જાન નેખમ માં આવી પડશે હોતો, તોયારે મેં તમારી સાથે એવી ચાલ ચલાવી હતી નહી, પણ તમારો જીવ બંચાવવા હું જાતે લ

ડગો હતો.” આટલું કહીને તે પરખીઆત લડાઈમાં જ નખ મે ખાધા હતા તે તેને બતાવીયા. એવું કહે છે શાહાનશાહ હા આગસ્ટસને આથી એટલું તો લાગું કે તેણે “પોતે” દરબારમાં નઈ તે સીપાઈની તરફથી લડીયા. M. J. K.

અજાએબ જાતની માખ. (લેનટરન ફલાઈ) આ જાતની માખો દખશીલુ અમેરિકાના ઘણી મળી આવેલો. કોઈથી મુસાફર તેને પેઢીલીવાર જોતાં આ અજાએબ શક તીના ઝીણા જાનવરની ખરી પુખી પીછાની શરૂત નથી. તેનો આકાર પણ કોઈનાજ જોવામા આવેલો હોય. એને વાસતે એવું કહે છે કે એ એક જાતની રોશની આપે છે ની મદદથી જાનામા જાના અખશર વાંચી શકીએ અને જે દસ બાર સાથે એક લાકડીને છેડે બાંધીયા હાવતો એક મસાલના જેટલી રોશની મારે છે. એક આ વાત કેટલા એક માનશે નહી તેપણ તે ખરી છે અને તેના સાઈ ઘણી એક શાદતો આપવામા આવેલો. આ જાનવર, ફાનસની એક નકલ છે પણ જીવતો નકલ છે, કે જેને કાકરો તથા તેલ જોઈતું નથી પણ પોતાની જાદગીના દમથી બચે છે. આ માખનો સઘથી જોવા લાયક લાગે તેવું માણું છે ને એટલું મોડું કે તેના આખા શરીરના અરધા લાગ કરતાં વધારે છે. આ લાગમા પેલી રોશની આપનાર શકતી ભરી છે; ને એક પારદરશક કોથલી છે અને તેની ઉપર લાલ અને લીલા રંગના દીલપસંદ પાટાઓ પાડેલા છે.

મેડમ મેરીઅન, જે જાના જાનવરની તવારીખ લખવામા પરખીઆત થઈ ગઈ છે તે આ જાનવરની રોશની આપવાની અજાએબ શકતીનું નીચે પરમાણે બીયાન કરે છે. “એક દાહાડે એક રાખસે આ જાતની યોડીએક મા ખો મારે તાંડું મોટલો, મેં તે એક મેશા બાકસમા ભરી, કારણ કે તેની રોશની આપવાની શકતીથી હું અજાજની હતી. રાતના કાંઈ અવાજ સાંભળવાથી હું મારા બીજાના ઉપરથી ઉઠી અને એક મીજાજની સલગાવાં જોયું તો પેલા બો કસતમાથી અવાજ આવતો હતો. મેં તે તુરત ઉઠાડીયા. પણ તેમાથી બલતું નીકળતું જોઈ અથવા અરેખર પુછાવો તો જેટલી માણી હતી તેટલાં બલતાં જોઈ હું ધામની થઈ ગઈ અને મારા હાથમાથી મીજાજની બેંચ ઉપર પડી. પછી યોડોવાર રહી મારી છાતી ધારી કરી તથા હીમત પકડી પેલી માખો, જે બાકસમાથી નીકળી પડીયા હતી તે સઘથી ને એકડી કીધી.” આ જાતની માખો આપણા દેશમા જે વાંચા આવતી નથી. હોમાં જે મને છે તે જાતર આપણી કીડા છે જેની શકતી વીધે સરવે કોઈ જાણીતું છે.

આલસાઈ વીરો નામીયા લખનારાઓનું મત—આલસાઈ એક દગલો તેને તમે આજ તમારા ઉપર ફાવવા દેસો તો બીજાં દને પણ તે તમને કમીઆ વના રહેશે નહી. કરોકવીલ.

આલસાઈ એક આડતણે, કામકાન વગરના મગનને આશાએશ નથી અને એવું મગન જવલી કીટાઈને ખરા બી કરે છે. કાઉપર.

આલસાઈ એક દેવ છે, આલસાઈ સંધં સંકરોના દેવાએ છે. આજણ માણસ એક વગર દીવાલના ધરના જે

બુદ્ધે કે જોથી બુરા વેચ્ચશનોતુ' હર તરફથી તેમા આવવું થાયછે.

આવસાઈ એક બેવકુછી, આતથુઓ આ ઘનને તે ફનીઆંમા પણ દાહાયા કેહવાતા નથી તેથી તેઓ ઘણું કરી ને બેવકુછામા ખપેછે.

આવસાઈમા મોટું પાપછે, અગર તરો અને પુછો કે આણસ મોટું પાપ સામા કરેછે તો હું મગરૂરી, મોળમહ જાહ, લોભ અથવા અદેખાઈને મોટું પાપ કેવસ ? ના; હું આવસાઈને મોટું પાપ કેવસ. જ્યો આવસાઈના સપાઠામા ફરી પડેછે તેઓ બીજા હરેક બાબદોમા નવલો ફસનારા હોવા બોધ્યો.

આવસાઈ આપઘાતછે, તેને આપઘાતનું નામ બરા બર લાગુ પડેછે કારણ આવશું આણસ બેશક આ ફનીઆ થી ઉપેરાઈ ગયેલોછે. ફક્ત તેની લુપ્ત ને તેને જવતા રાખેછે.

આવસાઈ હલવે હલવે મુશાકરી કરેછે અને નાચારી ને નવલોથી તેની સાથે લેતી આવેછે.

જે માનસનું બોધ આવસાઈથી ભરેલુંછે તે બાણ સઉપર હુભરે સંકટો હુમલો લાવીઆ કરેછે.

રમુજે કુરસત.

૧—મારો પેડેલો અને બીજો મુશની છે, જે અનવાણું આ પેછે; મારો પેડેલો અને તરીજો કાકમદ છે; જે આપણા ચીરમાછે; મારો બીજો અને તરીજો બેતીવાડીના છે, જેથી એક કથોલ અને છે, હું આપણા એકેએક ઘરને કેડવું છું. પી. ધ. વેલીમન.

૨—નીચનાં વાકીઅઓમાથી માછડી અને જેવાના નામ જી પળવી કાઢાશે—

૧ બુઆ આ રૂપીઆ લે. વધવી લાવ.

૨ જગમાં પેલો અનલ રખત કરેછે.

૩ આ તંબુ "મળાયા" રૂથાને છે.

૪ આજે દારાં મસતી ઘણી કરેછે.

૫ આજે બનરમા છળનાં રંગીન આવેલાછે.

૬ પેલો પાસેનો બેકુત હવે વારંવાર ખેંચાવેછે.

૭ આજે બચાં નાંબી બાખતસર રહેછે.

૮—૧ બાગમાનો માલી ફરતન પેલેલવાન કરતાં બપોરે કારે કેટલાય ?

૨ બનખની પેલીપારથી વાંદાંલુને કીએ બાગ આવેછે.

૩ વાંદાંલુમાં સહીથી ખમરસાર આદની કોણ ?

૪ સુધારોતુ ઘણી બીજીક લાગે તેવું કામ કીજી ?

ખાસાસો ગઈ વેલાંના.

૧. ચારણી.

૨. સર નમચેલ.

૩. કોથ.

૪. ૧ કમકે તેઓ બેડુ તરીએ મસે.

૨ કમકે તેઓ મારા છે.

૩ કમકે તેઓ બેડુ પાડીયો બનાવે.

૪ કમકે તેઓ પરવરતાવનારા (પરકાને વરતાવનારા) છે.

બેહુનીઆને બોધ.

જે કોઈ અંબકાજ માતને આરાધયે ૨ લાલ—એ રાગ.

શુણે બેનીઆ બે બાજ ભણું બોધનાં ૨ લોભ,

કરી કાન ધરી ધ્યાન કરેા શોધનાં ૨ લોભ,

રૂમાં અંધ બણી મણી ભાત ભાતનાં ૨ લોભ,

વચી વાપરેા વીવેક તેની અધિમાં ૨ લોભ,

વીશા બીજને વીવેક પાણી શીમશે ૨ લોભ,

વચી કેવણી રૂપી પૂંજો જમશે ૨ લોભ,

રહેશે ઝાડ ગ્રામી તર્ત કળો પામશે ૨ લોભ,

તેની કીર્તી બુદી તગત માંહે જમશે ૨ લોભ,

કેલિમે પ્રભુ વાદ બામદમાં ૨ લોભ,

તજ વેહેનને વીવેક આણે વાતમાં ૨ લોભ,

અચી આપયને અંગથી આપું કરે ૨ લોભ,

હાર લીમતી હમિય હેવામાં ધરે ૨ લોભ,

કામ ધર તણું તર્ત બનખી કરી ૨ લોભ,

રૂમાં અંધ લઈ લાંચીએ હાથે ધરી ૨ લોભ,

મણું હાથ કરી હથે કોષ કામની ૨ લોભ,

બેની બણશે તે મુન બે બદામની ૨ લોભ,

ધણું ઘેર ઘેર નાર યુમતી ફરે ૨ લોભ,

તારણી તમામ મુચ્ચ તે ૧૨ ૨ લોભ,

મેણે કુડ તેતો ધુળ જેવી ધારડી ૨ લોભ,

બેનીઆરણીને બેનીઆ ધીકારવી ૨ લોભ,

કરી તોલ પડે ભાલ બેનો માલીએ ૨ લોભ,

હેએ અર્ધ તણા તેજ ભાલ માલીએ ૨ લોભ,

બેનો શાયરા શું શું નેણે તોડેઓ ૨ લોભ,

તેણે આપણું હાંધું આપે ફાંડીડ ૨ લોભ,

કરે પ્રીત પેલા તમે પાન ભીંબે ૨ લોભ,

ધરેા પાએ પેલા વાર બેનો નાંખે ૨ લોભ,

ધણા ઘરેણાના ધાર નવ ફરેઓ ૨ લોભ,

ચારા મદયુણા શીમાર હમે બીજીએ ૨ લોભ,

શુણીઆરી કરે ત્યારી વાત કામની ૨ લોભ,

કરે તોલ તેતો તર્ત તમે આરણી ૨ લોભ,

બરક મરકની અણે મેરે ન માલીએ ૨ લોભ,

મણી આપમાં કાલર નવ ધાલીએ ૨ લોભ,

કહયું કંથનું તે કામની કાને ધરે ૨ લોભ,

તેનાં બોપ તણું તોલ કરી ના કરે ૨ લોભ,

કરી બુદ ધતે નમપણે માલીએ ૨ લોભ,

બેને કોષ કરી કરી નવ બાનીએ ૨ લોભ,

કાળ કીરતી મણીને લાપ લીજીએ ૨ લોભ,

સારી વેહેન જુક બણી તણે લીજીએ ૨ લોભ,

મર્મ શરદ્રકી કોડો ભર્મ જુકને ૨ લોભ,

મરે હાણીને ચી ફળ ફળો નીખને ૨ લોભ,

હેયું બીલા બીવેકથી ચીમારીએ ૨ લોભ,

મણી ચાહેલી શું ગીત ગીત માંખે ૨ લોભ,

દયા લીધ ધરી દેવને આરાધને ૨ લોભ,

કળા કેલુ કામના તે કાને ધારને ૨ લોભ,

કા. મા. કચ્છી.

મુંબઈ, દફતર આચાર્યા પરચમાં બેહુનીઆ ફરકુતણી કંપનીએ છાપીયું તથા પરગટ કીધેછે. કોઠ કોટ—બેહુનીઆ ફરકુતણી આટ, નાં ૧ તથા ૧૧.

સ્ત્રી વ્યાધ.

પુરાતક ૧૭ મું.

અકટોબર ૧૮૭૩

આંક ૧૦ નો.

ભાલો દોલો

અથવા

ભાલો ભાંગે—ભુડાને ભાઈ.

એક વારતા.

પરકરણ ૧૦૧ મું.

દોલાની એક વ્યાગથી બંધરીએ જરે વીર—રોડાંડી બાઈ વીરબાઈને—સવાઈ દેખાડ્યો, તારે બીજી બંધરીએ દોલાને પોતાને અછો સવાઈ દેખાડ્યો.

પેલાં ભાડાં ગામના હીજ પટેલની દોકરી માંદન, જે દોલા સાથે એક રાત્રા પરણી અને તેજ રાત્રા છુટી પડી હતી, તેણીએ દોલાની આ—પોતાની સાથે વીર—ને પછસા વાલો થવા બાદ તેની તેડેકરાઈ તેડવા માટે એ લો સજા કીધી, કે વીરે માંદનનું ફરી નામ નહીં લીધું, તે ગયા અંકમાં આપણે જોયું છે.

પણ તેજ વેળા બીમારા રોડા ઉપર—આ ઉપરે હડ વા વાલા દોરામજી રોડ ઉપર—એક બીજી અબજાર આવો પડેલી હતી. તેની આ જરે માંદનની તથા તેને ગામના પોરેઆઓની પુકાથી ગાડી જોરમાં હુકાવીને નાહસતી હતી, તારે તેણીને યોડીન અખર હતો કે તેનો દોલવનદ દોકરી દોલો પોતે પણ એવીજ એક નજલના પડેલા હતો.

બાહર ફરવા નવા માટે ઈસકી પોશાકમાં ખડેગાટ થઈ દોરામજી રોડ તરફઆરી કરતા હતા; ગાડી જોરવાના હુકમ આપેલો હતો; અને રોડ પોતાના માથાં ઉપર બેડા પેનની પછુ ખરોદાર પાઘડી ચઢાડી તથા આરસીમાં મોહાડું નેઈ પોતાની મોટી હીરાની વોડીને રોમલે સાફ કરતા હોવા ઉપર હીજ ખાતા હતા, તેવામાં એક પારસી અને વાંછીએ એરડાના દાખલ થયા અને વાંકા વડીને દોરામજી રોડને સલામ કરી તેના કહેવા વગર સાંને પુર સી લઈ બેઠા.

તે વાંછીએ ભપકામાં અરડાનું મરચું હતો અને તે ની ટપ ઉપરથી તેજ નેતા હાથમાં કાગળીઆંબોના બીડાં ઉપરથી રોડો સમજ ગયો. કે એ કોઈ વકીલ હશે.

દોલા પાસે નવો દોલત આવેલો જોઈને તેને હરખાંડાને ઠ મીને પછસા એકાવા એવા અલકાતુઓ થણા આવતા હ તા અને દોલો તેમનાથી તદન કંઠાલી રહ્યો હતો.

દોલાને વકીલને ધોકાર હતો, અને જેકું હવે માત બર થયો તોપણ વ્યાગનું ભોલાપણું તથા સંપણું ભાભર મોહાપર કહી દેવાનો ખવાશ તેણે હજી છોડ્યો નહીં હતો, માટે આ વકીલને જોતાં વારન તે બોલી ઉઠ્યો—“કેમ પા રખ, તમે વકીલ છો કે? હીઆં થું કુંગ લગાવા આવ્યા છો? હમણાંતો અને કામ છે. ચાલો રસતો લેઓ.”

દોલાની આ બેઅદબી ઉપર વકીલ સાહેબ તદન દ થાઈ ગયા. દોલાને ખુમ સહસવા તથા તારપર મહુડાવા, અને વખાણતો પડની હેડલ પોતાની ખતલખ લપેટીને કેડે વા માટે આ વકીલ કેસાલથો પાક મોખીને આવયો હ તો, પણ દોલાનો આ બોલી માલ ઉપરથી તે વકીલની સાથ લો તરફઆરી રદ ગઈ, તે બોલથો કે “પુર”ની સાહેબ—”

પણ તેને વધારે બોલવા દેવા વના દોલો ઝીયા તેને ખાઈન ગયો—“અરે જરે તારા પુર”ની સાહેબને થું કહું ને વું ને સાથે. પુર”ની સાહેબનો પુર”નો કરવા આવેલો છે! તમે વકીલોથી મોઢા પનાડુ રાખે! માલો હવે રસતો લેઓ.”

આ વખતે જો દોલાની ફેરવાયલી હાલતમાં તેનો ખુ ખોઅ રખેવાલ અને મોખીએ રસતમ આંગો હાનર હતેતો દોલાને સમજાવતે કે એક વાણજી આને આખરુદાર આ દમી સાથે આવી રીતે વાત કરવામાં તેના સરખા ઉજરાવ જાદનો દરજે નહીં હતો, પણ આ વખતે તેના દરજની તે ને પાર આવવા ઈઆ તેના ગામડીયા ખવસોને હદમાં રાખવા કોઈ હાસત હાનર નહીં હતો, એરલે એ બોલાના બોલાપણને પુરતો રસતો મળ્યો હતો.

તે ફરીથી બોલથો કે “કેમ! આ વકીલ કાકા, હીઆ થી ઉઠોછો કે નહીં કે હમાલને તેડું! ખારા ભાઈ વગર રજા એ મુસી આવતાં કાંઈ આલસ નહીં આવી?”

અતે હવે વકીલ સાહેબનો મોજામ ગયો, તેણે પણ જોયું કે આવા ખાઈ કહું માલગો નરમ મરોડીને કોપરો એ ખજોછે, માટે ગરમીથી તારો થઈને બોલથો, “મોહડું સંભાળીને બોલો દોરામજી રોડ, મોહડું સંભાલો નહીંતો આ સંધ્યા પછસા પછસાને કેકાણે રહી જશે અને અદાલત આ ઉભી પુછડીએ થસડાવું પડશે, ખમર છે!”

તરતજ આ વકીલને તેની સાથના અલુઅલુ પારસી એ રોકો આપયો. તેની ભાશા ઉપરથી તે ભરૂચ લાગતો હતો તે ભોલો કે “અરે, વકીલ સાહેબ, જાતે નીચ તે ઉંચ કેમ થાય? આ તમારો ધારાબળ” ચોક્કસ કે? મોહાનજી તો મધને સાકરન ભરેલી છે, મારાં ભરૂચ ચેલુરના ને હાથ કે ની તો યુગો ધોરને ધમાક સહ અવલો નીકલે.”

“એટલે?” દોલોએ મોઠા ગુસામાં ચીસ પાડી. “ના પાકજાદા તું કોણે બોલનાર. હુલાલ! મસાલ! હાંમાં આવો, આ શખસને હાંધી બાહાર કાઢાડો.”

“એ, હા, હા, જાવ દેજે,” આવા તે ભરૂચના શબ્દો પુરા નહીં થતાંમાજ તરણ ચાર ચાકરો દોડી આવ્યા, અને ભરૂચે સાંભળે યવા માટે બાંહે મહુડાવી તદ્દખાર થઈ જતા. દોલોએ પણ પોતાની દગલીની બરફ સરખી ઈસતરી અને બારોફ કરમલી લુલી નહીં બાંહે મહુડાવી અને ને કાંઈ વચે પડનાર નહીં આવેતો દોલોના થુંદર દીલાનખા નાનું લડાઈનું મેદાન થઈ પડવા તથા કીમતી હાંડી જુમરો સધલાં હેઠે આવવા સરખો હીંગાંન થઈ પડયો.

પણ સારાં ભાગ્યે તેટલાંજ રૂસતમ આગે આવી લાગે, તેણે આપતાંને વાર દોલાને કાનમાં કહ્યું કે “ચોક, ચોક, તમારો દરજે ના ભૂગે. તમે યુગા રહો.”

દોલો યુગો રહી, ખીસી ગયો, રૂસતમ આગે આ વકીલને સારીપે એળખતો હતો. તેણે કહ્યું કે “વલ ભાસ, આ થું દોંગ” શરમ છે કે તમે વકીલ થઈ આ મારામારી મલાવી.”

“તો અમેઆ રૂસતમ, તારા ખીતરના ગંધાતાં મોહુ ને કેકાણે રખાએવને. અમે કામસર આવેલા માણસોને એ અપમાન કેવું આલે?”

“એણે—નમરૂ કામ?” દોલાથી ભોલી ઉડવા વ ના રહેવાયું નહી. “કામ થું? વળી કેહેયો સમડ ખીલુ છે, કરીને ધાપ મારવા આવેલો. આ એના હાથમાં કાગળમાં જોયેતો માલમ પડયો કે હુલવાની કાંઈ વાત હશે.”

રૂસતમ આગાએ દોલાને જરા દમ ભરાવીને કહ્યું કે “ચોક, તમે યુગા નહીં રહેયોતો આખરૂ નયો.”

દોલો વળી યુગો મેકો અને રૂસતમ આગાએ વકીલને કડો પાડી કામ થુછે તથા કામલીમાં થુછે તે જોવા માગ્યાં.

આ કામતો એમખા જુવું નીવડયું. દોલાની બીજવર બાધડીએ આ ભરૂચાને પોતાના ભાઈ લેખે આ વકીલની સાથે દાવો કરવા મોકલયો કે શેરામજી ચોકે કાંઈપણ ઉપાય કરી પેલાને “ધણીઆંના બાઈ હીરાંખાઈને પોતાના ઘરમાં ભેલાવી રાખવા અથવાતો તેણીના પોચણને માટે કાંઈ દરખાસે બાંધી આપયો.”

“પણ તે ડાકણીતો રાંડ બંદીખાંને પડેલી છે.” દોલો વળી ભોલી ઉડયો “ને તમે લોકો એ કઠાઈ કાંટાંથી લાવ્યા? મેં કહ્યું નહીં ભાઈ રૂસતમ કે એ લોકો પાસ કાંઈ હુલવાની વાત છે?”

“દોરાબજી ચોક, આપ મોટા હુણે તેથી અપમાન કરી શકી જાયો. આમ જા સમજીયો. લુહીને વગામજા રાખો ને કામ ઉપર આવો.”

“થું? કામ ઉપર આણે. તું કોણ અને કામ ઉપર લઈ નહીય? અને કીઆં કામપર રાખવા માંગેછે? અને એ મારી સમજીએ કે થું?”

“અરે નહીં ચોક.” રૂસતમે સમજ પાડી. “કામ ઉપર એટલે કે કામની વાત ઉપર એ તમોને આવવા કહેછે.”

“વાત ઉપર? હું? વાત ઉપર આંડતો તે એટલ ન કે આ જાને જણ કઠારા છે, અને મારે તેમના સાથ વાત નથી કરવી.”

વકીલે મોટો ગુસો દેખાડવા છતાં વીચારયું કે નાણાની એક રકમ કહડાવાને વખત છે, મારે બીજાં અપમાન સાથે તેણે આ અપમાન પણ ખમયું અને કાગળ ઉપર હીરાં ભરૂચીની બાંગડી દેખાડી કહ્યું કે “આ. તેની ની શાન જોઈને ખાતરી કરો.”

“તમો મેહુ જણાએના ચેકેરા ઉપર અને ફેવી ની શાણ આવવા ગમેછે?” દોલો દાંત પીસીને બોલયો.

વકીલે તેની દરકાર કરવા વના દાવો ભરી કરયો. તે બોલયો કે “ચોક આ ભરૂચ ચેલુરના રહેવાસી કાવસસાહ તમારો સાલો થાય, તમારી પત્નીઆંણી બાઈ હીરાંખાઈને સંગે ભાઈ થાય. આજેતો તમારી ફરજ તે નેક-ખાનુને તથા તેનાં સમજા સગાં વાહાલાંએને તમારા ઘરમાં રાખવા નો છે, પણ તેને બદલે થું તેમને બંદીખાનામાં સભરવા દેશો? નહીં સાહેબ, પરણી બાપડીની હાંમે, પેલી છાહાંનમાં ધણી નડશે.”

મરીબ બીચારો દોલો! જેમ પોતાની “પરણી બાપડી હીરાંખાઈ” તું નામ તે સાંભળતો તેમ તેના પેટમાં કકલા ઉકલતા હતાં. ને પોતાના દીકરા નીસેલ યુગી હીરાં ભરૂચીને શરાપ દેતો હતો. તેણે પકા કરાવયો કહ્યું કે “હું કાંઈ હીરાંને વર નથી. માલ નીકલ.”

રૂસતમ આગાએ સલાહ આપી કે “એમ નહીં બોલાય. હીરાં સાથના લગન ગમે. એટલાં કદાંડાં યયાં પણ તે એટલાં ભણીતાં છે કે તેનો કાંઈ ઇનકાર જવાપ નહીં, અને ઇનકાર નથી તો તમારી દેખાનતદારી ઉપર શક લઈ જવાના આવશે કે તમે કોલથી પાછા ફરોછો. એ જાન તોડવાની આપણુ કોયેશ કરીયું, પણ તેટલાં તમો નાપુરે નો જવો.”

“વારું, પણ આગા” દોલાએ થણા અદેશથી પુછ્યું કે “હમણા એ રાંડને પગાર સાંતો જોઈએ? તેતો બંદીખાને એ, અને સરકાર તેનું જુનાણુ મલાવેછે.”

“તે ખરું, પણ” વલભ વકીલે કહ્યું કે “કલેક્ટર શાહુને હજી કાંઈ તેને સજા આપી નહીં, ને હું એ તેને ડોડાવો નહીં મેલું તો માઈ નામ વકીલ નહીં. સરકાર જુ જાશે ચેનો કરે? પોતાની બાપડીનું પેટ તેના માદીએ ભરવું જોઈએ. હુંતો બાઈ હીરાંખાઈને માટે પગાર માગતો નથી. હુંતો કહું કે તે બાઈને તમારા આ બંગલામાં આવી વડો ચેકાંણી લેખે રહેવાનો એમને હક છે અને તેનું હક હું માણું છઉં.”

વકીલની આ તાલમેલ ભરી ધમકીથી ભોલા દોલા ઉપર તતકાલ અસર થઈ. તે આ લુખી બાપડીની પોડા ગણે વલગવાથી અતીથપ નીહીતો હતો. તે બોલયો કે “ના

બાઈ ના, તું કહેશે તો હું તેનો પગાર આપશ, પણ હું કાંઈ તેને મારી સાથે નહીં રાખશ.”

“વારૂ તારે તેમ લખત કરો” એવું વક્ત્રવ વકીલ ગોપા કોઈ મોટા ઉપકારથી વાત માઠી વાલતો હોય તેમ બોલશે.

“પણ, મોહડેથી કહ્યું” તે બસ નથી! બાપુ જાની હવે. અને કાંઈ લખતાં નથી આવડતું.”

અંતે માર કુટે વકીલે લખત ઘડી કાઢાડ્યું અને દોરાબજ શેઠ પોતાની બાપડીના ગુમરાને દર માસે રથ) રૂપીઆ આપવાને કહ્યુંવ થયા.

પરકરણ ૧૦૬ છું.

ખરેખર આ કેવી મોટી અબજાર હતી!

ઉપલા બે હુઆએ વદાએ થવા પછે બીચારો દોહો ભારે દલગીર થઈ પોતાના હાથિલા ઉપર પાછો પરખે.

તેણે માડી નેડાવેલી પાછી ઊડાવી, તેણે ઇસકી વા મો પેડેરેલો પાછો ઉતારયો, તેણે થડીયાવ, સાંકડો, વીટી સંધુ દીઘપરથી ઉતારી નાખ્યું અને મોટી નાસીપાસી વ એ તે પોતાના હાથિલા ઉપર અફસોસ કરતો બેઠે કે ધન દોલતના છતાં સુખે તેને ધરનું સુખ નહીં મળે. ગરીબી હાલતમા તેની મસીઆઈ રતન સાથ કારન કરવાની તેને આશા હતી, પણ આ તવગરીમાં હીરાં ભરૂંમીની અબજાર જોડેની મીશાલે વધારે મનજીત વલગતી જાય છે.

ફસતમ આગાએ રોલાને ઘણાક દીલાસો આપ્યો. તેની મા વીકર એન પરમાણે પોતાની બીજ વહુ ચાંદનથી ચાલવામરી હોડીને આવાવા બાદ, ઘરમા બનેલાં આ નવાં કોતક જાણીને પોતાની આગમી શરમ અને બલાપો જુલી ગઈ અને તે પણ રોલાને ધીરન આપવા લાગી.

રાતના ધનજીયાહ શેઠ પોતે દોરાબજ શેઠને મળવા આવવા; તેવણ પણ આ ખબરથી થણા દલગીર થયા અને મુરતની પારસી પંચાએતની મારફતે હીરાં ભરૂંમીથી રોલા ને તલાક અપાવાની પોતાની આગલી કહ્યુલાત ધનજીયાહે પાછી વાત કીધી.

પણ એ શીગણપોરીઆ શેડીઆએ આ કહ્યુલાત આ પવાનેબી થણા દીવસ પયાછે અને હજી કાંઈ વલગું નથી.

રોલાને તલાક મળવાની મુશકેલી ગમા અંકમા આપ છે સમજાવી છે.

અગરજે પંચાએત ભેગી મળેતો રોલાને તલાક મળ વાનું મુશકેળ નહીં હતું.

પણ પંચાએત ભેગી મળવાનું કામ પોતેન મુશકેલ હતું, અને તેથી બીચારા રોલાની ધીરન વધારે ઉડી ગઈ હતી. તેને તલાક લેવાની નજર હતી, તેને તલાક મળવાનું સેહલ હતું, પણ પંચાએતની એક નજીવી મોટીને ખાતર રોલાની ઉમેદમાં છતે પછીસે ખખળે, છતે ધન માલે નીશ સી પેલા થઈ હતી.

જેમ જેમ દીવસ જવા લાગયા તેમ તેમ પંચાએતના વડાની ખુશી ધનજીયાહ શેઠે લેવી કે

મરનાર વેલા મોટીના મનજીબાઈના વડા બેઠા સોહાલુને આપવી તે સવાલ ઉપર હવે થણો યુધારો અને ચરયા ઉ બી થઈ હતી. વેલાં મોટીના દીકરા “સોહારાબજ શેઠ” ના હકનો રોષે ઉતરેલો હતો, પણ જેણે સુદલ કંઈવણી લેધેલી નહી. જેણે પોતાની આખી નવાની નવાન અને નાદાન સોહાનીની મારફાર તથા મસતો તોફાનમા કાઢાડેલી, તે બાલકને પંચાએતનું વડાપણું નામને ખાતર આપવા સામે મનજીત વાંધો ચાલવા કરતો હતો.

એ વાંધો કેટલાક મહીના સુધી ચાલુ રહ્યો અને રો લાએ પોતાની બાપડી હીરાં ભરૂંમીને ભરણ પોશણને મારે રપ રૂપીઆને દરમાથે લખો આપયો, તે દરમાથે તેને ઘણાક મહીના સુધી ચાલુ રાખવો પડ્યો.

દોરાબજ શેઠના કુખ ઉપર એ દરમાથે તે ગોપા દાહા મ હતો, પોતે કુખ ખબવા સાડું તેને પોતાનેમ ગોપા દંડ ભરવો પડતો હતો. પણ એ દરમાથે આપવો પડવાને ખાતર તેને અંદોરો ઉપજતો નહીં હતો. તેના જવા લખ થતી આગળ મહીને દાહાડે રપ રૂપીઆની રકમ કરી રી તે ભારી નથી. અગરજે એ રકમ ભરવો જવાનો તેને જા થકુના હકમ મળે અને તોપણ જે તેને તલાક મળી થકે તો રોલા પોતાને ભાએગવંત સમજે. મારે તેનું કુખ આ દંડ ભરવામા નહીં હતું—એ દંડ ભરવાનું જે ધરીનામ રોલાને મલેની તોફ, એ દંડ ભરવાથી થતી સામેતો કે તેને પમે વલગેલી ખીડા, તેથી તે બીચારો કુખી થતો. જેમ તે ના ખખજામાથી દર માસે આ રકમનો આંકડો પગાર થ તો તેમ તેને કુખ ભરેલી યાદ જરી રહેતી કે મરજ વીરૂપ ફસાવીને આ કુખમા રુબો તેમાથી તેનાથી નીકલાતું નથી અને જવાન રતન જેની જિભનના બાહાર હજી ખીલીઆ જતો હતો તે થુંદરી સાથ ધરણવાને હજી તેને છુટ નહીં હતી.

ધનજીયાહ શેઠને સેવરે પોતાની જીહતે થવાનો વી સવાસ હતો, કેમકે વેલામોટીના સોહાલુ—આન કાળનો સોહારાબજ શેઠ—આખા મુરત શેઠેમા નજાપેલો હતો, તેનાથી આખી મુરત કંદાલી રહી હતી.

નીજ હાથ ઉપર આ સીગણપોરીઆ શેડીપાનું સાન પણ અને દાહાપણું, જુધી અને સમજણ, જુનરગી અને અલક એ સરવેની એટલી વખાણ થતી કે એવો એક શેડી આ, પછે મરને કુલ ઇઆ ખાનદાને ગમે એટલો ઉતરતે છે અને તાડી વેચીને પછંસા મેળવેલાછે તો થું થયું, તોપ છ તેનેમ પંચાએતના વડા દાવરની ખુશી ઉપર બાઈજત બેસવામા પડો વીસવાસ હતો.

પણ વળી વધારે મોટો વીસવાસ તેને પોતાની પુંલ ઉપર હતો. વેલા મોટીનું કુટુંબ પછંસે ખુવાર અને પાએ માલ થયું, અને પછંસા સાથ તે ખાનદાનનું પછું નામ મળ્યું, તે પછંસાનું બજ પોતાપાસ ધરાવાથી શીગતોરવાલા ધનજીયાહ શેઠને પોતાના મોટા વગ ઉપર વીસવાસ હતો.

અંતે રોલાનો મોટો ભાગ ધનજીયાહ શેઠની તરફ થયો. પછંસા અને ધંતરાણ; અલક અને હોશીવારી નહી થું કરી થકે! ખાનાપીણા અને નાચરગ કરીને બખરથી

કરતાં યુગ્મખ માણસો પણ પોતાની આસપાસ પુછાડાં થોડાં ઘણાં વધારી શકેછે તેા જે ધણો જાતે મેળેનંતુ અને યુધીએ ચપલ હોય તેના ખીસાના પદસા, તેના હાથમા વગ, અને તેના ધરમાં નીચ રંગથી તે ઘણું વધારે કરી શકે.

ધનજીશાહે સુરતની પારસી અનજીનનની દાવરી મેળવવા માટે નાણા, વખત અને વગ વાપરવાના કાંઈપણ બખીલાઈ કીધી નહી. મહીનાના મહીના સુધી પોતાના ઘરમાં તરેહવાર કામધુમો તેણે ચાલુ રાખી. તેના ઘરમા આણખીણતો પેહેલેયાન થતાં, પણ તે નાહતા અને થોડાં યતાં હતાં, પણ થેલા મોદીના ખરણ પછે અને મોદીપણની પોતાની ઉમેદવારી પછે તેણે પોતાના આ બપડા અને ડાલ દમામના ઘણે વધારો કરી મેળવેા.

તેની મતલબ સમજ નતારા સમજીએ અલખતાં થોડાન હતા, તેની મતલબ મોટાંડાંપર ને મોટાંડાંપર કહી આપનારા સવતંતર માણસો તેથી પણ થોડા હતા. આ આ રોહરમા ધનજીશાહ ચેક ચેક ધઈ પડયા, જ્યાં તાંડાં સઘલાં જાહેર કામોમાં તેવણું નામ આગળ પડવા લાગું, ચોખેર તેમની વખાણ ચાલી અને પંચામિતના પરચખ પણની ખુશી એ ચોડીયાને, આપવા બાબે હવે કસો શક રહેશે નહી.

ખાણુશ ધારેછે—પણ બજાવનારતો ખોદાછે.

પંચામિતનું શરનશીનપણું મેળવવાને ધનજીશાહ ચેકનાં મનમાં કાંઈપણ રહેણા નથી, પણ તે પાર પાડવાનું ખોદાનાં હાથમાં છે.

ધનજીશાહે પોતાની ઉમેદ બર લાવવાનું ચોક્કસું તો સઘણું બરાબર ખેસાડ્યુંછે. તેના મનમાં સઘલી ખાતરી છે કે થોડો સઘલા તેની નેમજીકી પસંદ કરેછે.

અને હવે આ સઘલી મેળેનત કુજદરૂપ થવાના, આ સઘલા મોટા ખરચના બદલો વળવાનો, આ સઘલો રોલ દમામ વીચરથ યોગેછે કે નહી તેને તપસાની કસોટી ઉપર લાવવાના વખત આવશેછે. ચેકાણીબાઈ વીરમાણ પોતાના દીકરા હોરાખજી ચેકને હાડાં ભરૂંથીથી તલાક અપાવા માટે હવે ઘણુંજ દમાજી અને જોર મારેછે, અને તે ઉપરથી કાંઈ પણ ઉધાપ લેવાની કુશ પડે એવું એક અણું કેકાણું આ મોટાં બાઈએ થોધી કાઢાડ્યુંછે.

જોરે દોલો પોતે પોતાના સેસત ચેક ધનજીશાહને તેની આગલી કબુલાત વીશે દરરોજ પાઠ આપેછે, તારે દોલાની માતા લુલા દસતુર ઉપર એ વીશે પોતાની વગ ચલાવે છે. દોલો ધનજીશાહ ચેકને કેહેછે કે “ચેક, જોરે હું તમારી નોકરીમાં તાબેદારી કરતો હોતો, તારે તમે અને મારે માંથે પહેલી એખમાંથી ઉડાવવાની ઉમેદ આપેલી, પણ આ જે તમે અને તમારી ખરોખરીઓ મણવા માગોછો અને તોપણ એકંદ્રું મારું કાંમ બજાવતા નથી.”

પણ દસતુર ઉપર વીરનું દમાજી વધારે કુતેહનંદ હું. દસતુર લુલાને ભોલા દોલાના ઘરમાં પડગે. સારો થયો હોતા. જે દોલાએ એકવાર દસતુરને નદીમાં નાખી દીધો, જે દોલાને તેને એકવાર અચણુચ પરણવી દીધો.

અને ખીજવાર જાહાડની હેડલથી ઉડાવેલો, તે દોલાની હાલતમાં થયેલા આ અજાણ્ય ફેરફાર—કુદીરી. ઉપરથી આ મોટી હાલથી નીપજલાં પરીતાઓમાંનું એક એ હું” કે દોરાખજી ચેકના અને તેની માતા કાસાવાલા તથા ખુશામતમાં એજ દસતુરજી પડ્યા હતા અને તેના ઘરમાં તેવણો પગમેસારો સારો થયો હતો.

વીજર વેહેમી હતી. તેના ધરમ કરતાં રસમો ઉપર એતેકાદ વધારે હોતા અને પોતાના દીકરાની હોલતમાંથી આ જ રોજગાર વગેરે કીરીઆ મારાઓમાં તે ઘણો પડસો ખરચતો હતો. એ રીતે દોલો હોલતમંદ થવાથી દસતુર મોમે દોની રોજ જાગી હતી અને વીજરેતો લુલા દસતુરને પોતાને ઘરના વડામા વડા પંધકી બનાવી દીધા હતા.

લુલા દસતુર જે કાંઈ વીજરની અને ઘેલાની તારફ કરતા હતા, તેમના નસીબ વીશે જે કાંઈ સુગર કરતા હતા, તેમાં ખરાં કોઈએ કેટલું હું અને મોટી સહરાગાત કેટલી હતી; ખુદ પોતાના ઘરમાં રોજના દરવાજા ખોલવા તેનું દોલમાં ખરું હેશાન માનીને તેવણું કેટલું ખોલતા અથવા તે મેહેર દાવર બારેહકતાલાના ઈનસાફ અને રહેઝની સવતંતર સેતાએસમાં કેટલું ખોલતા હતા તે વાંચનારી માં નુંમોન વીચારી લેશે.

માટે પોતાના દીકરાના તલાકને લગતો નીકાલ નહી આવવા બામે વીજરે મોટી પદરાણીની પેરે લુલા દસતુર આગળ કીચાદ કીધી. પોતે આખી તે કોખની માતા હોય તેમ દોલ ધાલોને તે મોલી કે “વાએ વાએ, એ તે શી રીત ? મારા દીકરાનો કામે કુમારો બાહાર કરમાઈ જવા લાગેછો, ને પંચાતના યુવા થોડીપા એવા કોણ ધાપા, કે હજી તેના રસતો નથી લાવતા. ધનજીશાહ ચેકની ખોડા ભરૂસા આપવા કરેછો, ને પેલી કસબજી હોરાં ખાડી પગારો આપેછે. દસતુરજી એ કાંઈ સારી વાત નથી, ને જો હવે જલદી રસતો નહી આવશેતો હું તમોને ઘરમા આવતા બંધ કરશ. થોડીયાએ જીઈએ તેમ પોતપોતામાં મરાઈ મરે, પણ મારા જીવાન જમાન બચાંના ધાંતમાં શું કાંમ આડે આવેહ. કોઈયાએ મનરો શું સમજેછે ? હું ખીજો માણું ઉંચકશો તો મારા બધાએને નાતબાહાર મેલાવશ. એ લોકોને હમારાં ખાંતદાંનની ને હોલતની ખબર શું છે ?”

જો દસતુર વચમાં જવાબ દેતે નહી તેા વીજર હજી ઘણું ખોલતે. આ કાલી વડાઈ અને ખીસનીમાં કેટલો દમ છે તે દસતુર લુલા સારોપકે સમજતો હતો, પણ વળી તે એમ પણ સમજતો કે પદસાના તાણ તોરમાં ફુલેલી એ ગામડીઅણુને તેની એખ મોહાંડાંપર કેહેવાની કાંઈ જરૂર નથી. દસતુરે એટલોજ જવાબ દીધો કે “માઈ શહેબ, જરા જીવ ઠંડો રાખો. તમારી હોલતને ખાતદાન હું કાંઈ નથી જાણતો ? પણ હવે જે વખત જાયછે, તેમાં ખોદા સલામતરાખે દોરાખજી ચેકને પેલી કસકુનમથી જલદી છૂટકારો મળશે. તમેતો સારોપકે જાણેછો કે પંચાતની દાવરી ધનજીશાહ ચેકને મળવાનું નહી થયુંછે, ને હું તમોને વચન આપુંછ કે હું પોતે માગેવાની કરી કાલ પરમમાં એવાતને નીકાલ લાવી આપશ.

૧૨૨૨૯ ૧૦૭ મું.

આદરગાનના નશનના મુખારક દીવસ હતો.

મુરતનાં મોટાં આતશબેરોમ શાહેખાં આ પરવની મુશાલીમાં ઠઠકાર મીનલશ મળી હતા. તે વખત ઉપર આદરોમ અને આદર મહીનો એ જવે દીને કોઈ પણ નરતોશતી એખાદત કરવા માટે આતશબેરોમ જવે નવા વગર રહેતો નહીં હતો.

નશનની કીરીઆ આપણા હુલા દસતુર કરતા હતા. સહવારના ૯ કલાકે તેવણ આફરીનગાન માંડી મુકા હતા, જેવણને કીરીઆમાં મદદ આપવા માટે દસતુર ખામેદો પોતાની પદવી પંચમાંજે તેવણની આસપાસ સરદે બાક નવા પોશાકમાં શંખવાળું બીરાછપા હતા. એક બોરદુએ મુરતના મોટા મોટા થેડીયાએ સક સમારીને જામા પીછાડી સાથે બીરાનિલા હતા. આપણા કેરલાક થેડીયાઓની ખી શાસે મુરતના થેડીયાઓ કાંઈ તાડીવાલા કે દારૂવાલા ન હી હતા. મુરતના પારસી ખાનદાનોતો ઘણાં મોટાં અને જુનાં તથા આગલા વખતમાં સારાં કંમીયા નાનદારી પાંચેલી તોખનતા હતા. ખારે આ મીનલશખા મોદી અને દાવર, તાલેપારખાં અને ખાનસાહેબ વગેરે મોટાં નાંખે તા કુટુંબી થેડીયાઓ બીરાનખાન થયા હતા.

શીંગપોરવાલા થેડે ધનલશાહ આ મીનલશખાં ખુબ દીધી નીકલીયા હતા. થેલા મોદીના ખનજીલાઈના ખરણ પાંખવા પછે અને ઉમરે હકવેવાલા બેરોમશાહ પડી ભાગ પછે ધનલશાહ થેડેના થોડાઈ સેવાની ઉમેદખાં કરેલા ખરેખર અને ભયકો કેરલો ક્ષણેજે તે આ મીનલશખાં પેહેલીનવાર માલમ પડયા. સરવે ગમ થેડે થેડે ધઈ રહુપા, સરવેની આંખી થેડે તરફ ખેંચાવા લાગો. થેડેના કદમે કદમ ગેયા હીરા.ખરતા હોય તેમ તેવણની કદમબોસી થવા લાગી.

બીજ બોરદુએ થેલા મોદીના કુટુંબીએ ચોતાના પડતા વખતના મીનીડો દેખાડતા એક ખુતામાં બેડા હતા. થેલા તોફાની સોહાહુ અને ફેહુ દગલી પાંચડી પેહેરીને આવવા હતા અને નેકે સોહાહુ હવે ઘણી મુશ્કરયા હતો તે પછુ આપણું ગામ ખુદાવી વળવાની તેમની આગલી ખસતીના દેખાવે મોદીની યાદદાસતખા તાજ હતા અને તેથી સોહાહુના સઘવા શાન સોગત ભરેલા દેખાવ ઉપર અવાર નવાર કોઈ કોઈને મુછોમાં હસવું આવવું હતું.

આપણે બોલો શોલો—દારાખજ થેડે—દારાખા થેડે શ ધઈ ધનલશાહ થેડેની પંગતખા પાંચયા કે છકા બેડા હતા. તેને દેખાવ પછુ એજે રચુલ નહીં હતો. તેની ભાયા જેવી બાંધેલી પાંચડી તેના કપાલની નીચે ઉતરી પડી હતી, તેના જાખાંની બાંહેડી કરચલી હુલ જેવી જોઈ એ તેવી સફાઈદાર નહીં પણ ખેલાવણી હતી અને તે સઘવા નવતરા દેખાવથી, તેમજ આદરગાનના નશનની અર્ધ વરશની મીનલશખાં દોલાની હાલત તથા નગા કાંહાં હતી તેની યાદદાસતથી મીનલશખાં માહોમાહે ઘણી રકેર માલી હતી.

અને એમ કરતાં નશનની કીરીઆ ખલાશ થવા આવી; દસતુર હુલા “તનદરોશતી” ભણી રહેલા બાદ આ

થોદાદ વેહે આઈ તથા આશાહીના ખુમયા, શરાખના શીયા તથા કુલીઆં સાથે ચોમેર ફરી વલવા. સરવે લોક વાત મીત થતા ગડબડખા હતાં, પોતપોતાને ઘરેબારે નવાની ત ધંખારીમા હતાં.

પછુ તેવામા એક અચમુચ પોદાર નીકલયો. “સાં ભણે, સાહેબો સાંભણે,” એવા એક આવાન ઉપરથી સરવે નજુ મુપ ધઈ જેવા લાગાં કે એ આવાન કાંહાંથી આવેછે.

એ આવાન આશોદાદ વેહે ચનારા કારભારીના હતા. તે બોલયો કે “સાહેબો, દસતુરહ સાહેબ કાંઈ કેહેલા માગે છે તે સરવે સાહેબો થેઆન આપીને સાંભળો.”

આ નવાઈ જેવી દરખાસતથી ખોટી રહી દસતુરહ ના વીચારે સાંભળવાની સરવેને ઉમેદ પેદા ધઈ. સઘળા લોકો પાછા પોતપોતાની નગા ઉપર બેસી ગયા અને મીનલશ મુપ થવા પછે દસતુરહએ બેડાં બેડાંન વાત કરતા હોય તેમ નીચે ઝુગમ વીચારો આપવા, તે નેકે ભાશણના જેવા હતા, પછુ તે વખતે લોકો ભાશણ કાંઈ સમજતા ન હી હતા.

“મીનલશના સાહેબો, તમે સાહેબોને ખારે એક અરન કરવીછે અને આજ ના મુખારક દીને આપણા ફરકાના કાપદો હાઈઝે ધરીને તમે સાહેબો તે અરન ખાહાવ રાખશે એવું હું માગી લઉં છઉં.” તમે સાહેબો બાણેછો કે મેહેસનશીન મુશ્કરયા સાહેબ નાનજીલાઈના મુશ્કરયા પછે આપણા યોવાના પંચામેતના અકાખર સાહેબોમા સરનશીન સાહેબની નગા ખાલી પડીછે. (આ બોલો સાંભળતાંજ એકમગથી ધનલશાહ થેડે, બીજમગથી થેલા મોદીના સોહા થેડે, અને તેમની પમશવાળાએ કાન આગળ કરીને બાહરે નીકળયા અને દસતુરહને સાંભળવા લાગા) “સાહેબો, એ ખાલી નગા આપણે જેમ અને તેમ નવદીથી પુરવી એ આપણા યોવાની ફરન છે. કેમકે હરએક કોખને માથે સરદાર હોવો જોઈએ; સરદાર વના કોઈ પણ કામ આશાનીથી સરનજા ઉતારવું મુશકેલ છે. આપણાં યોવાના સરનશીનને ખુબદ દરને એ મોલ ઉપરથી માલમ પડેછે કે. આપણ સરવેના સર સર અધવા માંમાં ઈઆને વડાનો તે દરને છે. માંમાં વગર આપણે નીલાવ કેમ થાય, અને તોપણ હાલ આપણું માંય ગણું હોય તેમ માંમાં વગરની હાલતખા આ પછુ પડી રહયા છઈએ. પછુ હમદીન બાઈએ તેમા થુ ધારો કરવાની પેહેલી નર છે.”

હીઆં એક નજુ સવાલ કરયો કે “સાહેબ, કોણને સરનશીન થવાની ભલામણ કરો છો ?”

દસતુરહએ નવાબ આપયો કે “હું” હમણાં તે વાત ઉપર આઈ છઉં. આપણી અનજીખનતા સરનશીનને દાવર કહીએ છઈએ અને દાવરનો દાંબો અથો પીર મરદ ને મલતો જીનગવારોના વખતથી ગણતો આવતોછે. હું વે સાહેબો મારી તરફથી એવી દરખાસત કરું છઉં કે એ જીન દરમે આપણા નેકતામ, નામદામ, ખુબીવતા, ઉંમી જુનીઆદનાં, શખાવતે શાહ અને હાતમ દીલના, અખીરી ખવાશના થેડેહ સાહેબ થેડે ધનલશાહહને ખ અથવો. એ થેડેને હું આ મોટો દરમે આપવાની ખા

ધનજશાહ ચેડની ઉમેદ નેટલી ફર હતી તે કરતાં વધારે ફર ગઈ.

જેમ આ તડ વધી તેમ આપણા દોલાને તલાક મળવાની ઉમેદ પણ પાછી ફર ગઈ. હીરાં ભરૂચી હજી તેને ટોરે વલગેલી રહી અને શુંદર, નોનવાન, જેમનવંતી રત ન સાથ પરણવાની આગ તેના અંગમાં વધારે નિસાધી બલવા લાગી.

પંચકરણ ૧૦૬ મુંડ

જાંહંગીર નંગી ધનજશાહ ચેડની સામે કેમ થઈ ગયો? તેતો ધનજશાહને ઘોસત હતો. તે ઘેલા મોદીના કુટુંબનેા કુશમન હતો.

મરનાર મનજભાઈ સાથ તેને ખારાખારી થઈ હતી, અને તેની બેટી પરિભને બેહેરામસાહ ચેડ સાથ પરણવાના કામને અટકાવાની હીકમતમાં તે સાંમેલ થયો હતો.

તેવો જાંહંગીર નંગી હવે ફરી કેમ ગયો? રૂસતમ આગાએ પોતે, બોલા દોલાની બોલી મદદ થી જાંહંગીરનાં પ્યારનું શુંદર પરિભની પરીત સાથ ચો કુટુંબેસાડી આપયું હતું. તે સંબંધમાંથી સગાઈ તો નહીં થઈ હોય? જો તેમ હોયતો રૂસતમ આગાએ અને બોલા દોલાએ પોતે જાંહંગીર નંગીને પોતાની વીરૂધ્ધ મો કલવાના રોગનું બી વાવયું હતું.

મતલબ આપીધો છે. તે તરતની જ બીના જીવે છે. તે આગળ પાછલ જોતી નથી. રૂસતમ આગાએ જાંહંગીરના પીરોન સાથના સાટાંમાં મદદ આપી તારે બેહેરામસાહને નીકળી લગાડવાની મતલબ હતી. પણ તેમ જાંહંગીર સામી બોરડેના કુટુંબી થવાથી ધનજશાહને પોતા નેન નડશે એવું તેણે ધારયું નહીં હતું.

પણ વળી જાંહંગીર પોતે એમ કરે એવો માણસ નહીં હતો. તે નેટલો મક્કમ તેટલો સાચો હતો, નેટલો સુ રો તેટલો મુશ્કે હતો. તારે હવે તે આ વેળા કેમ ફરી ગયો?

ઉપલા સવલ વીચારોમાં ધનજશાહ ચેડના ઘરમાં તે ના સગાં વાહાલાંએ કુંડાહું કરીને બેડાં બેડાં મથયુલ હતાં. આ સલવા સવલો ચેડના મગજમાં અને આસપાસના અતલગીઆઓના મગજમાં અવારનવાર ફરી વળ્યા હતા.

રૂસતમ આગો ઘણેજ શુચામ્મા હતો. તે જાંહંગીર નંગીને નીમખહરામ કહેતો હતો. ધનજશાહ ચેડ સ મગતા કે જાંહંગીરે ફક્ત પરિભની લાલચ ઉપર ઘેલા મોદીના કુટુંબની પખસ ખેંચી છે.

પણ બોલા દોલાની ખાતરી થતી નહીં હતી. ધનજશાહ ચેડની ખાસેન તે બેટેડો હતો, એક જાણ તેને પાંચ નાખતો હતો, બીજો ચમર કરતો હતો અને ધનજશાહ હજી મીઠાસથી તેની સાથ વાતો કરતો હતો, તોપણ દોરામજલ ચેડ ધનજશાહની તરફ એટલો પીગલેડો નહીં હતો કે જાંહંગીર નંગીની વીરૂધ્ધ બોલે.

બોલો દોલો તે દોલેન, દોલાને દોરામજલ ચેડ થયો, પણ નાખના ફેરફારથી કાંઈ માણસ ફેરવાતો નથી.

તે પોતાના બોલાપણાથી બોલવો કે “ચેડ જાંહંગીર

ને તમે અમથો બદનામ કરો છો. તે કહે છે તે વાનખી છે કેની કે એક જાણની મહડતી ને વાસતે બીજાની પડતો કેમ થાય.”

દોરામજલ ચેડની વલાણ ફેરવવા માટે તેના પોતાના લાખેને પુછવા નેત્રું બીજું કાંઈ નહીં હતું. માટે ધનજશાહ હીકમતથી બોલવો કે “દોરામજલ ચેડ હું કાંઈ ખારી દરકારથી નથી કરતો, પણ મનેતો તમારું લાગે છે. જાંહંગીરના આ વાંધાથી તમોને તલાક આપવાને દાહોડો વળી વધારે ફર ગયો તેથી મને ઘણું કુખ લાગે છે.”

દોલાને બોલાપણા ઉપર આ હીકમત ફાવી. તે બોલવો કે “હા—નખેદ થાય જાંહંગીરનું? કેવી મજની વાત રસપર આવેલી, તે એણે ભાંજકાડ કરી બગાડી નાખી. કોણ જાણે, ચેડ, મારાં નસીબન પેલી મંડાલ હીરાં થી તલાક મેળવવાના નહીં હશે.”

“કાંઈ ફકર ના કરો, દોરામજલ, થીરાં કાંમ સાહેબ ના” ધનજશાહ ચેડ મતલબ પરખાણે બોલવા. “જાંહંગીર નંગીને સમજવવો નેત્રુંએ કે ઘેલા મોદીના દીકરાની હીમાએત યુદ્ધી દીએ.”

“હા—હા—દોરામજલ ચેડ તમેજ એને સમજવવો. હીક થાય” એમ રૂસતમ આગાએ ટેકો આપ્યો.

પણ દોલાની ખારેગાંડ સલામત હતી. હવે તેના બોલાપણાએ વળી તેને બીજાન જવાબ શીખાડ્યો. “ચેડ જાંહંગીરે ભાંગેડ કીધાથી મારા કાંમમાં દીલ થઈ ખરી, પણ તેમ નહીં થાયતો ઘેલા મોદીના સોહારામજલને નુકસાં ન થાયતે તેનું કેમ કરવું? જાંહંગીરનો પાછું એમન કે રૂથો કે એક જાણને ખાતર બીજા જાણને શું કાંમ નુકસાંન કરવું?”

હવે આ બોલાને કેમ સમજવવો? તે એમની બોલે છે અને વળી તેમની બોલે છે. પણ તેની એ બેહુ વાત ખરાં દીલની છે. બેહુ સાચી છે.

આ શુચવાડા ભરેલી મસલત થઈ પડી છે. પણ તેમાં શુચવાડા વધારનારો એક બનાવ એ બનશે કે આકરે આવી ધનજશાહને ખખર કીધી કે જાંહંગીર નંગી પોતે મળવા આવેયો છે!

તેને મળવાને ધનજશાહ યુદ્ધી નહીં હતો. પણ મળવા શીવાએ બીજો છુટકો નહીં હતો. જાંહંગીરનાં બાહાદુરી અને નેટલે હીમત વીરો એ સીગનપોરીયા ચેડી યાને ઘણો દર હતો, જાંહંગીરની સમગ્ર અને નક્કરાપણા માટે તેને ઘણું માન હતું. જાંહંગીરે યુદ્ધ પધ્તિ વાલો નહીં હતો અને તોપણ લોકો તેનાથી બીહીટા હતા, કેમકે કોઈની પણ દરકાર કીધા વના લોકોનું ભણું આ હાવામાં અને ભણું કરવામાં તે ઘણો સાચવટ તથા પરખાણીકપણાથી આગળ પડતો હતો.

એવા માણસને કાંઈ પાછો વલાય? ધનજશાહ તેને પોતાના દોસતોના આ કુંડાલાંમાં બોલાવે, માન સાથે બેસાડે અને જાને કાંઈ જાણતો નહીં હોય, જાને મનમાં કાંઈ શુરાઈ ધ્યા અવાપોન નહીં હોય તેમ મીઠાસ થી વાતો કરવાં લાગે.

બોલા દોલાએ હીમાં અભારો આલ્યો. જાંહંગીર હજી ધનજશાહની ખેરઆફીઅત પુછે તેટલાંજ નવા

શેડીયા દોરાબજ ભોલવા કે "જાંહંગીરજી, અમારા ધનજી શાહ શેડ તમારી ઉપર બહુ ખરા છે. તમે શેડના દાવાની સામે થયા તેથી તેવણને ઘણું દુખ લાગ્યું છે. ભાઈ સાહેબ, તમે એવણના કંઈ દાહાડના કુશનન કે એવણના દાવા ઉપર આવો તમે દાવ લાંબો?"

શેડાએ અચ્ચાચ્ચ આ વાત છડાવી ધનજીશાહ શેડ ઠગરાઈને ભોલવા જમણે તેની અગમ્ય જાંહંગીર ખોલી ઉઠ્યો. "શેડ હું બીજો એજ બાબત સાડે ખાતખા આ વગેરે છઉં. આજે આતશબેહરાખમાં મેં આવેલેલી વલાણથી તમોને ધણી અચરતી ઉપજ હશે, ને હું કબુલ કરું છઉં કે મારી માથ અચરતી ઉપજ તેવી છે! પણ હું માફ માંગીને કહું છઉં કે મેં નીખાલશ મને માફ નત આપ્યું છે, જે અતમા અતલજા હયા સવારય મારો પોતાનો કંઈન નથી."

"શું કંઈ નથી?" શેડા ભોલાધી ખોલી ઉઠ્યો. "મારા ભાઈ પીરખભાઈ સાથ પરણવાની થું તમારી અતલજ નથી? હીમખતિ બધા ભણ એજન વીમારેં, રતન સાધના મારાં લગનતો રહ્યાં, પણ મારી આગલી બાઈ સાથ તમારું વશદારું મેં કીધું ને તમેજ મારાં વશદારાંમાં આવડે આવયા."

શેડાની આ વાત નહી ધનજીશાહને ગમી કે નહી જાંહંગીરને ગમી. પણ હજી તે સમાઈને પકડી બેઠેલા હતા, એટલે તેને મોટો પાડવાની કોઈમા તાકાત નહી હતી. જાંહંગીર એટલુંજ ભોલ્યો કે "દોરાબજ શેડ, તમારી ભુલ છે. પેલા મોદીના કુટુંબ સાથ હજી અને સમાઈ થઈ નથી, અને થાય તોપણ હું ખાતું ભોલવાને નથી. તમે સાહેબને હાલ અડચણ માલે છે, તે હું સમજું છઉં, પણ તમોજ વીમાર કરો કે આજે તમે પેલા મોદીના રીકરાને ભોલતાં સાંભળ્યો, તારે શહેબજી કહે કે પોતાના ખરનાર માથ કરતાં તે દસહજાર હોશીપાર છે કે નહી? ને જો તેના તેવા બાપને પંચાએતતાં દાવરની ગાદી મળીતો આવવા તેના માલાક દીકરાને શા માટે ગાદી નહી મળે? ધનજીશાહ શેડનું બહું થાય તેમા હું ખુશી છઉં, પણ તે વાસતે બીજનજી બુરું કેમ થવા દેજા?"

ભોલા શેડા ઉપર અસર કરવાને આટલું બસ હતું. તેણે "જરાબર છે—જરાબર છે," એજ જાંહંગીર જાંહંગીની વાત અંગીકાર કીધી અને રૂસતખ આગે માથે હાથ દઈ તેના ભોલાપણા ઉપર અદેશો કરવા લાગ્યા.

શેડી વધારે વાત માલી તેમા ધનજીશાહ એવું દેખાડ્યું કે જાંહંગીરના વીરજ અતધી તેને કંઈ લાગું નહી રીપ.

આવી રીતે પોતાને સધીઆરો ખજવાધી જાંહંગીર વધારે આગળ પગલાં ભરવા માડ્યાં. તેણે એવું આગળું કે પંચાએતના વડાની ખુરશી ઉપરથી ધનજીશાહ પોતાને દાંતો કાઢાડી નાખી સોહોણ ચેદને માટે રસતો સવાલ કર્યો.

આતો અતેરું થયું? એટલીબધી હદ થુધી ધનજી શાહ તેને કેમ જવા દીધે?

ખાપરીના ઝોરડો.

મડીરાના ઠાપુમાં ધણીએજ જાતની અસલની અજાએ બીઆં જિવામાં આવે છે. તેમાંની એક એ છે કે, કન્યા લના ચેદેરમાં માંમાંની ખાપરીઓના એક ઝોરડો. આ ઝોરડો જે દેવજાં છે. તેને વાસતે એવું કહે છે કે તે શોડર નામના લોકડાંથી બાંધેલું છે. આ ઉપરાંત તાંહાં ઝુસાકરી કરનારાઓને તાંહાંના કીલવા તથા બીજી ધણીએક મીનિ ઉકામઈ દાખલ દેખાડવામાં આવે છે. એ સરવેમાં કરાન સીસકન મડની ઘણી વખાણ થાય છે, કારણ કે એ મડમાં મહુલપીખતીના આમાંની ખાપરીઓના ભખ ઉપજને એવો એક ઝોરડો છે. આ ઝોરડો ઘણાં મોટાં તથા ઉંચા છે. ઝોરડામાં પેસતાં તેની બરાબર સામેની શેડીએક જ ગા સીવાએ આખી જગાએ ખાહસનાં માંમાંની ખાપરીઓ, ને જો આંખોની જગાએ બે કાણાં, તથા દાંતની હા રી એજે જોનારને હસતી હોય તેમ જનરે પડે છે. કેહ છે કે આજ કટલાંએક સરીએ પછી ગઈ છે પણ પેલી ખાપરીઓમાં જરાબી ફરક પડીયો નથી અથવા ખપરી પડી નથી.

આ ખાપરીઓ ગોઠવવામાં ધણીજ કારીગરી તથા કાલેલીઅતપણું વાપરવામાં આવીછે. બારણાની સામે ની ખાલી જગામાં એક જાંખી સખી ઝુકવામાં આવી છે. એ સખીમાં થું છે તે કોઈ પારખી શકવું નથી. પણ એ રહું અટકલી શકાય છે કે એક પાકીનેહ ખાહસ હાથમાં તરાણ લઈ ભણાં તથા જુરાના કાંસોનું તોલ લેય છે.

આ ઝોરડો જે પાદરી આવપણને દેખાડવા આવે છે તે જાણવે છે કે બધી ખાપરીઓ ઘણાં ભલા તથા ભણેલા સાધુઓના છે. એ ઝોરડામાં વાસો કરવા અને બેઠેસતમાં બહુ બરાબર છે. તેમાં એક બતી હશેમાં બલીયા કરે છે જે ધણીજ આંખી રોશની આ દેહથત ઉપજવે એવાં ખાલી કો રતાંઓ ઉપર નામે છે.

જે પાદરી આવપણી સાથ આવે છે તે દરએક ખાપરી વીરો તરેવર બેઠાન કરે છે. એકને વાસતે કહે છે કે એક વખત તે સાડુ જરે નહીમાં પુર આવવી હતી તારે એક આ હસા, જે બીજા ગાંમમાં રેહતો હતો, તેને અતી વખતનો દીલાસો આપવા ગયો હતો. પણ પાણીનું જરે બહુ હતું તથા પુર વધતી હતી હતી તેથી તેનાં તે તણાઈ ઝુએ. બીજાને સાડ કહે છે કે તેણે એક વખત આખા સેનટના તે હવામાં અપવાસ કીધો તેથી તેનાં માવણીમાં બેસી ગયાં અને મરણ પાંખેયો, તરીજને સાડ કહે છે કે તે ઘણાં પછાવાલો હતો અને ધરમ થું છે તે કાંઈ સમજતો નહી હતો એટલુંજ નહી પણ પાદરીઓ અને તેના મરમતો વીમારની સામે હસતો હતો. આપણું સાંભલી દરએક જીવા નનારા સામે પુછે છે કે આવો પાપો આહસનો તાંહાં કેમ વાસો કરવામાં આવ્યો. તારે પેલા પાદરી પીરખ તથા જબીરાઈથી કહે છે કે તેને પેટ કાંઈ ઊકરાં છઈઆં, હતાં નહી તેથી મરવાની એક કલાક આગમન તેણે પોતાની સંધ લી રોલત આ ધરખખાતાંમાં બાપરી દીથી તેથી તેના પાપનું નીવારણ થયું અને તેનાં હાડકાને ખાન સાથ હીઆં રકનાવીઆં. આ પરખાંજી દરએક ખાપરીનું જુદી જુદી

રીતે બેઘ્યાન કરવામાં આવે છે ને નવરામ્યોને સાંભળવું બહુ પસંદ પડે છે.

કેટલાએકો, જ્યોત્સે એ બાબદ ઉપર તલાશ કરી છે, તેઓ એવું જણાવે છે કે એ સમગ્રો દેશગે. તે કાંઈન નહીં પણ એક જાતનો તમોશો છે. એમાંની યોપરીઓ સાથુ અથવા કોઈ ભલા વ્યાદમીની નથી પણ ખરોસટા ધરમથી ઉચટા ચાલનારાં તથા બાજ કોઈ અજ્ઞાતજીવ્યઓની છે. એ બતાવવું તથા આવી રીતે માણસની યોપરીને નમાવ કરવો એ માબદ વીચાર કરવાનેગે પછુ ઉપર ને કહ્યું તે સરવે હોંગ છે.

એ મઠ ભેરાને દર વરસ હજારો લોકો જાય છે પણ તે જોઈ કાંઈ ગતીઆં ન મેલવાતાં નયા, ઉચટા તેથી દલગીર થાય છે અને જણાવે છે કે માણસજાતનાં હાડકાં આવી રીતે રખડતાં રાખવાં એ કોઈનો ધરમ નથી. ક.

કોણને પસંદ કરશે ?

(૫૬ પસંદ કરવાનો એક નવી રીત.)

“નહી, નહી, કયુ નહી, બસ નહી; નહી, નહી તે નહીન ! આને નહી, કાલે નહી, સો વરસે નહી. નહી નહી અને નહી !”

“અરે પણ ધનજીશાહ—ઓવાય, પેલા ગાંડા માણસની પછે એમ શું કરો છો ને ? આ લેરે, જાણે મેં પાપ કીધું હોય તેમ જાણી ઉપરન ઉતરી પડો છો !”

“તો નહી ધના, હું તમને કહું છું કે એવી વાત કરી મારી આગલ બોલતાં ના. ગમે તો મારા દીકરાને કે મારો શબ્દો, ગમેતો તેની પાસેન તેની બાપડી ચોખાવો, પણ એવી વહુ અને નહી નિષ્ક્રમ્યે ને !”

“ઓવાય, પણ તેને શું છે ?” ધનબાઈ બોલયાં; “તેનો ચેહરો જોયા છું કે અનસયાન ? જાણે આરસીને ત ખતો ! ગલાંમાંથી તો જાણે પાણીનેા ગલતો ગોટળી નજાય. ને તેનું બદન કેવું માંદી નેવું ગોરું, કપ નેવું સરેલું ! જાઓ, જાઓ એવી વહુ કોણને મહે ? તમારાં લેરની અવરન એવી વહુએતો જાશે ને—શું ?”

“સુમશરતોને શું ઘોઈ પીવી છું ?” ધનજીશાહ લગાર તાણમાં કહ્યું; “માંદી સરખું બદન તે કાંઈ મારે લેરે માંદીન લાંવાવાનું છે શું ? ને ગમે તે હોય, પણ એવો વહુને તો હું મારા ઘેરમાં નહીં ઘાતવાનો ને; હા, હું તમને સારું કહી ચુકું. જોહીને એક કાચો હરફ કાઢતાં નહીં આવડે, જોહીને પોતાના નામનાળી ફક્ત આડા અપાડા લીટા ચીતરતાં નહીં આવડે તે ઇનસાન કે હોર ! તે કરતાં તો મારા રૂપોઆનો પોપટ પાળું તે પરવડે. એવી વહુએ દોલતના ગાંડા કાંચે નહીં લાવે, પણ ખતેતો તે નકાચા છે.”

“ઓશોખી એમન તો, ” ધનબાઈ દીધું કરીને બોલ્યાં. “નગતમાં બધો બહારોશો શીબેલીન હોતો ને ? હું આજેવરે દોઢ હતો કેનો ? તેમ નિષ્ક્રમ્યે તો નમશુ તેણીને પગડીથી શોખવશે, તમને શોખવાનું નિષ્ક્રમ્યે કેનો ? તો બાર, શીખશે; મરું હજીતો બચુ છે.”

“શીખો કે ના શીખો, અને પછીની સાથે કામ નથી. વગર બોલતા પોપટને ઘરમાં લાવીને બોલતાં શીખવવું તે ના કરતાં બોલતાનેન ખરાદલો વધારે સારું છે. મારા ઘેર મુંડું અચાનપણુને દાખલ થવા હેઉં નહી. અચાનપણુ પોતાની સાથે શું લેઉં આવેલું તેની તમને ખબર છે ? જુઓ, આ અચાન વહુથી પેહલાં તો તમે પોતેન કંઈકો આ ઘેર છોડી ન્યા મારશો, એ મારો બોલ યાદ રાખજો. વહી તેણી જાતે મોડડ, અને તમે કહો છો તેમ સુખસુરતો તો લગાર ટપાકીમાં પેહલું માથું ધાલશે, અને પોતાના ચેહરાને માફક પડતાં તમારાં પોતાનાં નર, જવેરે માંગશે. કાંઈ છે તમારો પાસ ?”

“તો ભલે—કોઈતો નથી, મારી વહુ છે; હું આપશ નતો. એક બદલે સો વખત આપશ. લાલોની એવી વહુ કોણને ઘેર છે ?”

“તમેતો ખાઈ પોતે એકજ હુલત લઈ બેઠાં છો; પણ સાંભલો ધના, હું શું કરવા માંડું છું તે. મારા ખીતર સો રાખ્યાની ભત્તી આપણા નમથુને લાપકની અને લાગે છે; મેં કોઈની વખતે તેણીને જોઈ નથી, પણ મેં સાંભળ્યું છે કે તેણી ભણેલી છે. તમે તેણીને આવેલો છું કે ? કોઈના મકલા આગલથી બાહાર નીકળતાં, મેઘન સામેનું મોટું ઘેર છે કેની, તાંડાં બીજે માલે સોરામયા રહે છે.”

આ બોલે સાંભલતાં ધનબાઈનાં લેલાં એકાએક કોઈ જાતની મુશી પેઠા થઈ હોય એમ તેમના ચેહરા ઉપર થી તુરતન માલુમ પડી આવયું. પણ એન વખતે દાદર કકડાશે, અને ચોરડાનું બારણું ધીરેથી ઉઠાડ્યું, અને તેઓ ને મેટો નમથુ હાથમાં કાગળઆનો મોડો લેઈને આવશે.

“આન પછે આપણો હીસાબ એવો સાથે બંધ થશે છે, બાવા, ” તે પેલાં કાગળઆં ધનજીશાહ હાથમાં આપી બોલશે; “દોકડે વારેકે હીસાબ બંધે મોરકમે વલો ચુકાશે. આપણો અને તેઓનો વચે હવે કરી પાંતીની લેણું રેણું રહી નથી. તેઓની સડી લેઈને તમારી તરફથી સંધું કામ કરાવવા સુખ્ય હું કીક કરી આવશે છું.”

“ઘણું સારું કીધું—કીક, ” ધનજીશાહ બોલયા અને કાગળઆં લેઈને ચોરડામાંથી બાહરે નીકળ્યા. નમથુને આવતો નિજનેન ધનબાઈ તો રાંધણીમાં ગયાં હતાં; તેથી નમથુ પાઘડી દગલો ઉતારીને હાથ મોઢાં ધોવામાં રો કાપે. આ શખસ બાવીશ વરસનો ઉમરનો એક જવાન હતો. તેણે વકોલની પરીક્ષા પસાર કરી હતી, અને હણ પણ કાપદાનો અભ્યાસ આગલ ચલાવતો હતો. આટલો ઉમર છતાં તેણે લગનનો વીચાર કીધો નહીં હતો, તો પણ હાલમાં મેહરબાઈ નાખતી પોતાની માસીની ડોકરી, જોહી સાથે તેને મુશકાત થઈ હતી તેણી ઉપર તેની પરીતો વધતો હતો હતો. આ ડોકરીને પોતાની વહુ કરવાની ધનબાઈની મોટી મુશી હતો કેમકે તે છોડી મા બાપ વગરની પોતાના કાકાને આચારે પડેલી હતી, અને તેણી પોતાની બેઠનની દોકરી થાય તેથી તેણે મેહરને પોતાની દીકરી તરીકે આહતાં હતાં. ધનજીશાહનેતો એ છોડી ઘણીન અધારી તેણીના અચાનપણુને લીધે હતી.

સુંદર મેહરબાઈ પણ નમથુ તરફ પધાર દેખાડતી હતી. મેહર જારે ધનજીશાહ બાહરે જતા તારે પોતાનો ખા

સીને ખલવા ઘણી વખત આવતી હતી અને તારેન તેણી એ પોતાના હવે પછેના ધનાર ભરધાર સાથે દેસતી બાંધી હતી.

ધનજીશાહ વેપારી હતા, પણ તેવણનાં ભાગીઆ ઘણાં દુખા મલવાથી તેવણન હરઘડી માહ ખેદ ધતો હતો. છેલ્લે તેઓએ તેમની સાથે પોતાનો ભાગ છુટો પાડી હોંસા બંધાવેા કરવાની ફરજ લેવાયી; અને તે કારણ માટે તેઓએ પોતાની તરફથી પોતાના બેઠાને મોકલવો હતો, જે આ પછે ઉપર એથું તેમ પોતાને સોંરેલું કામ બજારી આવશે હતો.

પણ હજીતો સઘળાં કામગીર્યાં પોતાના પેદરને આપતાં વાર નથી લાગે, હજીતો નમ્રુ દગથી પાઘડી ઉતારીને હાથ મોઢેડું શોધ નથી રહ્યો, એટલામાં ધનજીશાહને પુછતો એક માણસ તેમના ઓરડામા મોટી ઝડકથી દાખલ થયો, અને એક ચીકી તેમના હાથમા ઝુકી—

“સાહેબ, તમારા બેઠા નમચેદલ સાથે સળગેા હીસા બ તમારે આતેનો માડી વાલતાં, અમારી દેખલ ઉપરથી રૂપી આ ૧૦,૦૦૦ (દસ હજાર) ની નોટ ઉડી ગઈછે, જે વાંચે અમારી પકડી આતરોડ કે ભાઈ નમચેદલથી ન બીજાં કામગીર્યાં સાથે જુલમા લેઈ નવાઈછે, કારણ કે તાર પછે બીજું કોઈ દેખલ આગળ ગયું હતું નહીં, માટે તે નોટ આ માણસ પુકે પેહલો તકે મોકલો આવ્યો, અગર નહીતો પોલીસ આતાંની શું ગરબજે તે સવાલ તેમને પુછવાનો બી વખત મલશે નહીં.”

પોતાના ભાગીઆઓએ લખેલી આ ચીકી વાંચતાં ધનજીશાહના રોલા યુસાથી બાહર નીકળ્યા, અને જે કામગીર્યાં તેઓ તપાસતા હતા તે વધારે અને વધારે બારોકી થી તપાસવા લાગા, પણ પાંચ વખત તપાસતાં બી જરે તે નોટ તેવણને પાઈ શકી નહીં તારે એકદમ તેણે પોતાની ખુસી ઉપરથી ઉડ્યા અને બારણા આગળ નઈ “નમ્રુ, નમ્રુ” કરી પેકાર માર્યો. નમ્રુ એકદમ આવશે, અને પોતાના પીતાને યુસામાં ભેળવે તેનું કારણ પુછવા લાગે. ધનજીશાહ તેના હાથમા ચીકી મેલી જે વાંચતાં નવાન નમ્રુ ધનરાઈ ગયો.

“આહ” તે બોલ્યો, “શું” આ એક તરફ નહીં હોય ? હું આતરોડી કહું છું કે હું એ વીંચે કયું બન્યુંતો નથી જે કામગીર્યાં હું લાવ્યો તે મેં તપાસેઈ અને ગણેઈ હતાં. હું કારણ કે આ એક સારીઆમ તોહમતછે.”

“તોહમતછે તેનો ઉપાય શું તારે ?” ધનજીશાહ કહ્યું; “હું તારી વાત માનું છું, મને તારી ઉપર પુરો વી શવાસછે; પણ તારે આ લોકોને નવાબ શું રેવો ? તેઓ તુરત નોટ માંગેછે અગર નહીતો આપણને બદનામ અને બે બદાનામ કરવા ઓગેછે.”

“બાવા, આ તોહમત મારી ઉપરછે, માટે મેહરબાની કરીને તેનો ઉપાય લેવાનું ખેન સેરો. હું એક ચીકી નવાબ દાખલ તેઓ ઉપર લખીને બહાવવા માંડું છું કે જે કામગીર્યાં નોટ આવી એમ તેઓ કહેછે તે કામગીર્યાં તેઓના આ માણસના દેખતાં પાંચ વખત તપાસીયાં તો એ દસો પડેો મલશે નહીં. માટે તેમનો શક મેરોછે. તે

કરતાં, બીજે તેઓ શક જરીન રાખેતો ગમે તે ઉપાય લેવાની તેમને છુટછે.”

“બેઠા ને, એથું નહીં થાય કે પાછલથી આપણને પસંતાવે કરવો પડે.”

નમ્રુ આ સવાલની અંદરખાંનેની ખરી મતલબ સમજ ગયે, તોપણ પોતાનું દેલ પાકછે એવો યુનામ લાવી ને ચીકીનો નવાબ લખી મોકલ્યો, જે વાંચવામાં વધારે શક્ય થઈને ભાગીઆઓએ સહવારને પોહારસે ફેરવે હું, ઘડતાં નમ્રુ પર વારંદ મેલવવાનો ડરાવ કોથો.

હવે તે રીને ધનજીશાહના નાના કુટુંબી વરસાંક હતી તોપણ તેવણતો પોતાના મીતરને તાંહાં આવા નવાર હતા. ધનજીશાહને રાખેતા યુનબ તે રાતે પોતાની બેહનની દીકરી મેહરબાઈને પોતાને તાંહાં બોલાવી હતી. નમ્રુ નોટની ચેરોને માટે આપેા દીવસ ગમગીનન હતો, તેની ગમગીનીનું કારણ મેહર ઘણી આતુરતાથી પુછતી હતી, પણ નમ્રુની તે કેહવાની હીમત આ વતી ન હતી. અંતે તેણે ઘણી આપાકાની સાથે તે કહ્યું; અને તેથી નમ્રુની સાથે મરીબ બોયારો મેહરબી કબી થઈ. રાતે નવ વાગા, અને મેહરને પાછું પોતાના કાકાને ઘેર નવાને વખત થયો; પણ યોડાવાલાને બોલાવતાં તે નીચે માણુમ પડ્યો નહીં માટે આશરે એક અડધો કલાક તેણી ને પોતાની ખાસીનામ હરમાં થેબવાની ફરજ પડી. અંતે રાત્રે આવ્યો, અને મેહર, નમ્રુ તથા ધનજીશાહ વીગરેને મલીને ગાડીમાં બેઠી. આંધણી યુન સરસ પડી રહી હતી તેથી મેહરબાઈએ ગાડી ધોબીન અને વલો લાંબે રસતે લેઈ નવાની રાખાને છુટ આપી. યોડુંક આગલ વધ્યા પછે તેણી રાખાને પુછવા લાગી કે તે ગાડીની તથામારીની વચ્ચે કાંઈ ગયેો હતો. રાખાએ નવાબ દીધો કે, ધનજીશાહ ગેડના ભાગીઆ હીરાલના યોડાવાલા નડીઆને તેના ચેટે હરગેવન ભાણુ પેહડીવાલાને તાંહાં રૂ૧૦,૦૦૦ ની નોટ ભરવા માટે મોકલ્યો હતો, તાંહાંથી પાછું કરતાં તેને રૂ૫૦ વાલી નોટ રસનામાંથી પાઈ, તેના કાણુભણુ કરવા તે પીડામાં બે તરફ બીજા યોડાવાલાઓ સાથે નેતો હતો, તેણે રાખાને બેઠે લો ભેળવે તેનેથી સાથે તેડ્યો હતો, માટે ગાડીની વખતે તેને એટલું મોડું થયું હતું !

આ શું બનાવ બનેછે ? મેહરે પોતાના પપારા નમ્રુની તરફથી પરવરેદગારના ચોક્કસના કીધા, અને જરે ગાડી તેણીનાં ઘર આગલ પુગી, તારે તાંહાંન ઉઠી રખાવીને તેણીએ નડીઆને બોલાવી લાવવા રાખાને કહ્યું. નડી આ આવશે, તેને રૂ૧૦,૦૦૦ ની નોટ આપે મેહરે પુછતાં તે બોલશે કે હીરાલ ચેટે એક ચીકી સાથે તેને પોતાના દીકરાની આફીસમાં મોકલ્યો હતો, જાંહથી તે અને હીરાલનો છોકરો બંધે હરગેવન ભાણુ ની પેહડીએ ગયા, અને તાંહાં પેલી ચીકી આપી જેમાંથી રૂ૧૦,૦૦૦ ની નોટ નીકળી હતી. પછે તે નોટની પોંડય લેઈને હીરાલના દીકરાએ નડીઆને આપી કે ચેડને તે પુગાડે.

આ ઉપરથી મેહરે તે રસોટ માંગી, જે તેણે પોતાનાં અનવાંમાંથી કાઢાડી બતાવી બોલ્યો કે, તેનો ચેડ સહવાર નો આફીસમાં આવશે નથી તેથી મને તે આપવાની રહી ગઈછે. મેહરે રૂ૧૦ નડીઆના હાથમાં ઝુક્યો, અને આ

ખી ચોરતે માણું ઉચ્ચક્યું અને બોલી કે “રાણી નેન, જે માટે કહ્યું તું કબુલ કરતી હોયતો તું નહીં પસાર કરવી માંડીવાલ, અને તારાં મકાનમાં પાછી જા.” જે તારે જીવ જીવનમાં નહીં નાંખવાની તારી ખાદેજ હોતો હું કહું છું તેમ કર. જે તું કીલ્લા તરફ જાયો—” પણ પેલી બુદીને ટુરતજ સુખ રાખવામાં આવી. રાણી નેનની આંખ દયાથી મલકી અને તેણી પોતાનાં હીરાનાં વીંટી પેલી બુદીને આપી આગલ ચાલી.

પણ આ ચેતવણીથી ખી પેલી ચેતી નહીં. તેઓ સરવે લડન ચોરના ધાવર, કે જાંહું યોડા દીવસ રેહું એવા નવાં રાજા રાણીઓના ધારો પડી ગયો હતો તાંહાં, આવી લાગાં. હુઈયાં નારધનખરસાંડના અમીરને માણુ મ પડ્યું કે જે જે ઉમરાવો તેની તરફેજના હતા તેઓ સરવે શાહજાદી મેરીને તખ્તપર બેસાડવાની ઝોઝવણ કરેછે તેથી તેણે પાદશાહી બેઠકમાં જાહેર કાણું કે જેમત કોઈ રાણી નેનને હકદાર વારસે તરોકે નહીં કબુલ રાખે તેઓ નાં સર સુલી ઉપર લટકવો. આ ઘાટકી હાકમની સામે નેન થઈ, અને પોતાના ટુક રાજને બનતાં શુધી મુકેહમાં ગુજારવાને વધારે માહુયું. પણ હવે વહી નેનના લોભી સસરાએ જારે જેયું કે તેની અતલજ પરમાણે સંધું થાય છે, તારે નેનને કહ્યું કે તેણીએ રાણી તરોકે પોતાના વરને પાદશાહ બનાવશે. રાણી નેનની હવે નજર ઉઠાવી. તેણી સમજે કે તેણીના સસરો આ પગલું ભરવામાં પોતા નો દરબજે વધારેછે એટલુંજ નહીં પણ પોતાના દુરાગતના વધારે અદેખા બતાવેછે. તેથી તેણીએ એ વાત કહી લ કરવી સાફ ના પાડી, કે જે ઉપરથી તેણી અને તેના ભરધાર લારડ દડહી વચે ગેરસમજ્યોતો થઈ, અને તે પાછો “સીયોન હાઉસ” જતો રહ્યો.

પણ હવે મોટી અપડાઈની વારણ આવી. શાહજાદી મેરીની તરફેજમાં સઘલા અમીરો થઈ ગયાછે, એટલું જ નહીં પણ લોકો તેણીના વાવધાને દરેક પરગણામાં મોટાં માન સાથે કબુલ કરી હરખના મેકાર કરેછે તે વાતની ખબર પાદશાહી દરબારમાં આવવાના તાંહાં એવું દરકરું કે નારધનખરવાંડે એક મોટું લશકર લેઈ મેરીની સામે જવું. રાણી નેન આ કસાવ પસંદ કીધો જે ઉપરથી તેના સસરાને જવું પડ્યું. પણ જેવો નારધનખરવાંડે ગયો કે મેરીના આગલ વધવાની વધારે અને વધારે ખબરો મળતી ગઈ, અને છેવે એવું થયું કે રાણી નેનને—અફસોસ—પોતાની મેરે આ યોડા દીવસનું રાજ અને સઘલા દીવસનું સુખ મોહવું પડ્યું. પણ મેરીની તરફવાલા આ આવીને તેણીને કેદ પકડે તે આગમન પેડીન બુદી ગમેરોખાઓસ જેણીને હીરાની વીંટી રાણીએ જોટ આપી હતી તેણીએ આવીને કોઈ છુપે રસતે રાણી નેન ગરે ના બચાવ કરી “સીયોન હાઉસ” પુગાડી.

કુખ હમેશાં સામકું જ પડેછે. હજીતો છુધી રીતે પોતાના અસલ આપીકાં ઘરમાં ધાવરમાંથી નાસી આવવાને એક દીવસ થયો નથી તેલલામાં તેણીને પાછી ધાવર અધે કેદ પકડી લઈ ગયા, જાંહું તેણીના ભરધારથી એક તદન જીવીન પણ મનજીત કોઠડીમાં તેણીને બંધ કરવામાં આવી. નેનાના સસરો, ભરધાર, બાપ તથા બીજાઓનેથી

એવીજ રીતે કેદ કરવામાં આવવા; જેઓમાંથી નારધનખરવાંડે તો છુટકારાની મોટી મોટી ઉમેદો આપીને અતે ગરદન મારવામાં આવ્યો. જીવતદાન મેલવવાની આશામાં આ લોભી ઉમરાવે અતે પોતાના ધરમ વટેકે તમથો, અને પોતે પરાટેસ્ટન્ટ પંથનો હોવા છતાં કાયલીક બની ગયો!

પોતાના બાપને વટલી ગમણી મેઈને તથા જીનની બખરોશ માહુવાની આશા રાખીને જીનનો વરથી કાયલીક બનયો, પણ જીને જારે તેઓ વચે એક વખત સેન મુલાકાત તથા તારે ધરમ છોડવા કરતાં અસલ ધરમમાં જીવ આપવાનું પસંદ કરવા કહીને તેહને મોટો કપડો આપ્યો, તથા પરાટેસ્ટન્ટ અને કોઠાલીક ધરમ વચે જે ફરકછે તે આ સમાઈ કયા ધરમમાંછે તે વોઈ જીન ગરે અને બીશપ ગારડીનર વચે જે સંવાલ જવાબ થયા તેમાં તેની ચોરતે જે માહુદુરી અને ચાલાકી બતાવી હતી તે ઉપરથી આ બાપ જેવા લોભી ભરધારની પોતાના પરાટેસ્ટન્ટ ધરમની ખુબી લીધે વધારે ખાતરો થઈ અને તેણે વહીને જીવવા ક્યતાં મરણ પામવાને પોતાની આપડીને વચન આપયો, આ બનાવથી કાઠલીક પાર્ટીઓને ઘણો ગુસો લાગે, અને તેઓ જીન તથા તેના ભરધારને મરણ માટે તઈઆર થવા ની ભલામણ કરી ગયા.

રાણી મેરી ગમે તેવી પાછલા વખતમાં ઘાટકી બની તોપણ તેની પોતાના રાજના પેહુલા દીવસોમાંતો લગાર દયા બતાવતી હતી. તેણીએ લેડી નેન અને તેણીના ભરધારને કાંઈખી રાત વગર જીવતદાન અમથયું પણ એટલું જવાબવું કે તેઓએ હવેથી પોતાની જાંહી મુકેહની અંદર જીવરવી. લેડી નેન આ ઉપકારથી અજાઈ ગઈ અને પોતે રાણીના હોધા ઉપરથી ઉતરવાને કસીમાં ગયો આખા વગર મેરીના પાઉંપર પડવા રાજ થઈ, લારડ ગોલ્ડરડ અને લેડી નેન પાછા પોતાના મકાનમાં આવ્યાં, પણ લોભી માહુસ હમેશાં લોભીન હોયછે, અને તેને લોભ તેને નીમકહુરાન બનાવાને હમેશાં તઈઆર હોયછે.

રાણી મેરી સંપેનના શાહજાદા ફીલીપ સાથે પરણી એ વાત તેણીની દરબારના ઘણા ઉમરાવોને પસંદ પડી નહીં અને તેથી સર રામસ વીયાતની સરદારી હેલ્લ એક જખરો બખેડો ઉઠયો, જેમાં નિકે પેહુલાંતો બલવાખોરો ફતેહ પામયા તે એટલા સુધી કે મેરીને ફરંસ નાસી જવાની વકી હતી, તોપણ માઠાં ભાષ્યે આ બલવાખોરો પકડાયા, એ યોગા લેડી નેનના ભરધાર લારડ દડહી પણ હતો. લેડી નેન તેને એ કાનથી પાછો વાલવાને ઘણોખી વતન કીધો હતો, રાણી મેરીની મેહુરબાનીથી તેઓ અચાંછે તેમાં પાછો સંસો નહીં પેસાડવાને તેણીએ પુરાકલ ફાંકાં માર્યાં હતાં તોપણ આ લોભી ઉમરાવ સમજ્યો નહીં અને બલવાખોરો સાથે નેજાઈ ગયો. જીનેતો રાણી મેરીએ એ વાતની ખબર કરવાનોખી હાસ રાખ્યો હતો, પણ ભરધાર તે ભરધારન! તેને ખુશ પાડીને તેણી કરી સુખી થાય નહીં. બલવાખોરો પકડાયા તેમાં દડહીની આવયો, અને તેમાં પાપને લીધે લેડી નેન બીમારી બીજવાર કેદ પડી. તેણીએ મેરી સાથે મોહાકાત લીધી અને તેનાં અસરકારક બેલવાધી આ રાણી એટલીથી લોભાઈ ગઈ કે જીનના માંગવા છુજ્ય એક વખત ફરીથી તેના ભરધારને જીન, અમત, મગર

જેરોએ તેઓને પોતાના કાઠલીક પરમખાં વચલા કહ્યું, જે આ પરમી જેને તા પાડ્યું, અને તેથી લારડ ગોલકર અને ટાવર હીલપર, અને તેની પછે લેડી જેને વાઈટ ટા વર આગલ ગરદન માર્યાં રાન, રાન, —આજે રાન, કાલે કેદખાનું, અને પરમદીને મોતની તોફ !

લેડી જેન ધણીન, તરમ મીતજની, ભડી અને સખી હતી. તેણીના ભરખાર તરફ અતીશ પયાર હતો, કે જે ધમાને લીધે તેણીને પોતાના વાહુએ જન આપણે પડ્યો. તેણી જરમન, હીબક અને અરેબી ભાષા સારીપેઠે જાણતી હતી, જેમાંનું રોકાઈને ઇંગ્લેન્ડનું તાન પેહરયું નહી હતે તો સાર વરસની ખીલતી વખે તેણી મેજન થઈ નહી હતે.

લુતની ચીરી.

“લુતપર ચીરી,” એવો આપણામાં એક કેહવત આ લેણે, જારે કોઈ નહી બની શકે એવું કાંમ એક રાખસ બ નાવા કેહણે, તારે “લુતપર ચીરી” લખવાની કેહવત મો લવામાં આવેલે; એટલે કે જેમ “લુતપર ચીરી” લખવી એ બીના અશક્યપણે તેમજ પેલા ધણીએ બતાવવા આવે હો રી લીધે” કાંમની નહી થઈ શકે એવું. પણ એવી “લુ તપર ચીરી” એ લખાવાને અટકે તોએ લખેલી ચીરીઓ વીશે જારે આપણ મોલીયું તારે વાંચનારી બાંનુએ થું વી મારશે ? અલબત્ત, જારે “લુતપર ચીરી” લખાવી એક વ ખત અશક્ય હોયતો લુતોએ લખેલી ચીરી એક હજાર વ ખત અશક્ય હોયું નીધ્યે. વલી લુતપરતો આપણ ચીરી લખીશી શકીએ, પણ તે પુરે કે ના પુરે; મગર લુતો તે કે મ આપણી ઉપર ચીરી લખતા હશે, એ બાબતજ રમુજ સાથે અજાણી પેલા કરે ! તોપણ જારે અમે કહીયું કે લુતોને નામની ચીરી લખાવલોઈ, અને તે વલી નયુસપેષ રોમાં છપાયલોઈ, તારે અમારી વાંચનારી બાઈએ કયુત કરશે કે નહી ?

એક અમેરિકન ગરંધકાર મોતાના એક રમુજ પુસત કમાં “લુતની ચીરી” વીશે એક વાંચવા લાયક હેવાલ આ પી જાયછે. તે કેહણે કે મોસતન ચેરુરમાં “ખેતર આવ લાઈટ” નામનું વીધા હોરને લગતું એક નયુસપેષ દર અડવાડીએ નીકળેછે, તેમાં દર વખતે એક બાબત લુતોએ મોકલેલી ચીરીઓ જાહેર કરવામાં રોકાતી હતી. ખજલ પાંખેલા પુરોએ જે પોતાનાં જીવતાં થમાં સાથે વેહવાર વ લાવાના હોયંતો તેઓ આ નયુસપેષરની મારફતે પોતાના હેવાલો જાહેર કરનારી ચીરીઓ લખતા હતા. અમે આ કોઈએ એક બે ચીરીઓના નમુના ઉપલા ગરંધકારનાં પુસત કમાંથી આપીએ છીએ. કોઈ જાન લેડી નામની શખ સનેા લુત આ પરમોં ચીરી લખેછે:—

“થું કરોઈ ? મને એલખતાં નહી કે, હું ? જરમ લોહીને એલખોઈ ? (જે નવાબ મને કે—“હા, એલખી એઈ ? હું થું કરેઈ ?” તો તે પાછો લખતો કે—) હું તો સઉથી સરસ છું. હું તો મરી ગયોઈ; મારેથી બીડીતાં ન થી ? થું તને લેહીને હું સારીપેઠે છું એક જાહેર નહી કરશે કે ! મને ધણું લેડવું પડ્યું નહી; એક અનુત. ઘાહ

લાગો, પણ સારો થઈ ગયો. મીઠો લારડને મારો સલામ કેહ્યો. તેઓને કેહ્યો કે ‘મારી માડીનાં પછડાંને ઉગતાંને વાર રોડતો કે ખુશ ખબર લઈ હું તમારો તરફ આવી મેંહમીશ. ખમાઈઆવીશ, હું જાન લેલી, સાહેબજી.”

હું, સાઉ કોરોલાનાની ૨૫ મી રીંગમીટના જન કલીનકહ્યું. મારે સાઉ કોરોલાનાના મારલસટન ચેરુરના ટામસલાર્કર સાથે મહેસો મલાવયો છે. આ લુતમામોની ની આમ માડી વીશે હું તદન મેખખર હતો. જારે તમે બી અમારી તરફ પુરસ્કરી કરશે તારે જાણશે કે મનેતો એથી એક નવો ધથો મુજ પડયોછે. જે મારા મીતરો ત રકથી મને તક અલશેતો હું તેઓની સાથે ચીરી પતરીનો વે હવાર મલાવીને તેમની મારેથી ખનરો તેડવી નાકરી બજાવી શ, હું ઇજા કે મીઠો લોકર આ ચીરી મેલવાનાંવાર મા રા કુંડે અને તે પુખાડશે, તેઓ કાંઈછે તે તે જાણેછે, અને પછે આ છાપખાતાનું સરનામું તેઓને જાહેર કરશે. સાહે બ મેહરબાન—સાઉજે, કે પાછલા પોહાઈ, કે સહવારછે તે નીતી મને ખબર નથી.”

એક તરીએ વાંચશે કે તેની મતલબન કેહવી બસ થશે ? એક વલડાએ એક પાહુદીના ૨૦૦૦ ડાલર લીધા તે એવી મતલબે કે વલડા જે ખરીસદી હતો તેણે તે ધરમ છોડીને પાહુદી બની જવું. પાહુદીને તે કાંઈ ધણે નહી અને મરી ગયો, તે લુત ધથો અને તેથી એમરત લુત ધથો, તારે તેણે મોતાની એમરતપર ચીરી લખવો દરૂસત ધારી કે. તેણીએ પેલા બે હજાર ડાલર પેલા પાહુદીની એમરતને તુરત મેંહમતા કરવા.

હવે આવી ચીરીઓ ઉપરથી અમારી શીઆહી બા નુમે થું સાર કાટવા મગેછે ! થું લુતો હશે ! એ સવાલ વીશે હાલ તકરાર કરવાનો અખત નથી, વારે તારે થું જુ તો ખરેખર ઉપર મુજબની ચીરીઓ લખતા હોએ ? કદાચ વાંચનારી બાઈઓએ લુતોની વાતો સાંજીરી હશે તે ઉપરથી તો મેકડક (પણ વગર વીમાર કરવે) કહી શકશે કે જારે જુ તો મોંસેતે રસતામા ઘેરેછે, અને તેમની સાથે મોદેમોડું વાતો કરેછે તારે તેઓ ચીરી લખવા જવું મેંહમું કામ ન હી કરી શકે એ અનખબ જવુંછે, પણ જેઓ લગાર વીમા ર કરીને નવાબ દેવા કરશે, તેઓતો તુરત પાંખી ભગે કે ઉ વી ચીરીઓ કાંઈજ નહી પણ સરતાપા ઠગાઈછે. ઠગાઈ— હુનયાને ઠગવાની, વાંચનારને ઠગવાની, અને પોતાનેબી ઠ ગવાની—તે લખનારા નયુસપેષરોની એ ઠગાઈછે. તેઓ એ રીને લેહી અને ગરીબ લોકોમાં વાતો પોતાની ધરાકી વધારેછે કે ચાતો તેમને ઠગો, જુતોને પોતાનાં મનમાં ભરેછે. જેઓએ આ લુતમામોની ચીરી લખવાની કીરીઆ જે વી હાથ તેઓને તેઓ દર સોમ, મંગલ અને ભરેસપતવારે પોતાની આકીસમા બપોર પછે તેડેછે, અને બખથેશ મેલ વવાને મારે હાથો લાંબા કરેછે. અલબત્ત આ એક જાનનું ખરેખર—હમમગે તોપણ સરકાર તરફથી એવાં પતરોની ઠગાઈને મારે શીખ્યા કરવામાં આવતી નથી, એ અનખ વાતજે, અમારી વાંચનારી બાઈઓને આ અખત વીશે વ ધારે ચેતવણી આપવી અને નાદરેસત સમજાવેછે કેમકે અમારી ઘડી ઘડીની રીકામોપો તેઓ આવી ઠગાઈ નવલોધી સારખી કાઢેછે અને તેનેથી નીપજતાં કલની સેલે નતાં નથી.

બેગોનાહ માણસો કેવી રીતે ખુની ઠરેછે ?

ફનવામાં માણસ જાત ઉપર તરેહવાર વીધને પછે થોડો કે ઘણો વાર પડેછે. એઓમાનાં ફેટલાકથી તે સારાં નસોથિ છટકી જાયછે, પણ કોઈ વખતે તો એવા સપાટામાં આવી જાયછે કે જે વાત વીરો તે તદન બેખબર તેજ તેના પોતાનું કારણ ધઈ પડેછે. માણસ નેકી અને નીતીને રસતે ખરાં એકીનથી ચાલવા માટે ગમે એટલા બેકીકરો રહે તો પણ કોઈ વખત તેને એવો કંગાલ આવી પડેછે કે ગમે એટલાં તે નીરદોશ હોય તોપણ દરેક માણસની આંખમાં તે ગેનેગારન માણસ પડેછે. જેકે તેના દેસતો અને જે શીક્ષા તરફથી અથવા એઓ તેને ઓલખતા હોય તેઓ તરફથી તેની સારી ચાલના ઘણાં દાખલાઓ રજુ કરવામાં આવે, જેકે તે નીરપરાધી ઠરાવવામાં સારાં માણસોની શાખ સી પડે, જેકે તે પોતાના પોતાની છેલ્લી ઘડીએમાં પોતાનું નીરદોશપણ જાહેર કરે, તોપણ ઈનસાફની નબરમાંતો તે ગેનેગારન ઠરે, એવા ઘણા દાખલા બનેલા નોંધાઈ રહ્યાછે. એ રીતે નીરદોશી અપરાધો ઠરેછે, અને પાપી છટકીજાયછે.

ઈ ૧૦ ૧૭૨૩ માં એક નવાન શખસ લંડનથી પોતાના શેકની રજા લેઈને પોતાની માતા જે ડીલ શેડરથી થોડાક માઈલ દુર રહેતી હતી તેણીને મળવા નતો હતો. છેક લંડનથી તે પગ રસ્તેજ આવેલા હોતે તેથી ડીલ આવતાં લગનમાં તો તે ઘણાન થાકી ગયો હતો, અને વહી તેના પેટમાં ઘણું જુખું હતું તેથી રાત તાંહાંન કાલવાના વોચા રથી એક ઘરમથાલામાં તે ઉતરયો. પણ ઘર ઘણીઆની એ દલગીરી સાથ નજાવડું કે અથા ઓરડા રોકાઈ ગયાછે, અને એકે પણ બીછાણું ફાલતુ નથી તેણીને કાકો જે હમણાં વાહણ ઉપરથી આવેલો હતો તેની સાથે એક જ બીછાણે તેણે સુવું પડયો. પેલાએ એ વાત પસંદ કીધી અને સુતો. મધ રાત થતાં તો તે નવાનને ઘણું જુખ વા માડયું. તેણે પોતાના સોખતીને ઉઠાડયો અને વારાની નગા પુઝી. પેલાએ અમરમીખાનામાંથી રસતો દેખાડયો, પણ તાંહાંનો અડગરો પેલા જનજીત દીધેલો હતો તેથી પેલા ખવાસીએ તેને છરી આપવાથી તેણે તે ઉઠાડયો. આ સરે અરધા કલાક પછે તે પાછો બીછાણા ઉપર આવેલો, પણ તેણે પેલા ખવાસીને બીછાણાપર દીકો નહી. પોતાની માદરની ઓલકાત ખારે ઘણાં જાતી હોવાથી પેલા નવાન પોતાના સોખતીની ઝેરહાનરી વીરો પરજી કરવાને બદલે સવાઈ પડે તે આગમન પોતાને રસતે ચાલયો. તે બપોરે પોતાને ગામ પુગો અને ખાતાને મહી આશીરવાદ માંખે.

હવે પેલીગમ પેલી ઘર ઘણીઆણીને સહવારે જરે માણસ પડયું કે તેણીના કાકો બીછાણા ઉપર હોતો નહી જ ગર તેનું બીછાણું લોહીથી ખરડેલું હતું, તેથી તેને વીરો પુચકાઈ સાં કરવામાં અને છેલ્લે ઈનસાફની અદદ માંગવા માં તેણીએ કસુર શખી નહી તલાશ કરતાં મહુમ પડયું કે બીછાણાથી તે છેક ગોઠાવાના નાકાં સુધી લોહીના ટીપાં ટપકેલાં હતાં. આખાં ડીલમાં એ વાત ફેલાઈ, અને સરવેને એજ શક ગયો કે તે ખવાસીનું જુ ન પેલા તેની સોડે સુનાર નવાન શખસે કીયું હતું અને તેનાં ઝુરડાને દરોઆમાં નાંખી દીધું હતું, કેમકે ગોઠાવા

ને નાંકેથી તે દરોઆ સુધી લોહીનાં ટીપાં વધુ તપાસ કરતાં માણસ પડયાં હતાં ! આ નવાનની માતા સાથે ઘરમથાલાની થોડાણીને ઓલખાણુ હતી તેથી પેલા નવાન શખસને પકડવાનું ઘુરતન વારં વાર કાઢી સમીસાંજે તેને પકડયો. તેની તપાસ થવા ઉપરથી તેના દુશ્મ અને પાટ હુન ઉપર લોહીના ડાઘ માણસ પડયા, એટલું જ નહી પણ તેનાં ગમવામાંથી એક છરી અને રૂપાંનો શીકા પાપાં તેવી થો પેલી ઘર ઘણીઆણીએ નજાવડું કે તે મીચે તેણીના કાકાને તેણીએ આપી હતો. આ શાક્ષીથી ઈનસાફની દરબારમાં પેલા નવાન ખુની ઠરયો અને તરીજ દીને તેને ફાંસી દેવામાં આવેલો. છ કે તે પોતે નીરઅપરાધીએ એ જ પોતાની છેલ્લી ઘડી સુધી તેણે કહ્યું, પણ તે શેકટ ગયું.

આ શખસ કદમાં લાંબો હતો, તેથી ફાંસીની દોરી ગલાંમાં ઓલખતાં તેના રાંડોઆ નખીનને અડડતા હતા. આ તકે જ્યો તેને ફાંસી દીધો કે ઘુરતન તેને કસનમાં વીટાલી તેના દોસતો જમકી ચાલયા. તેને પછે સજવણુ કરવાની યુકતી ચાલી, અને થોડા વખતમાં તે નવાન પાછો હંધીમાં આવેલો. જરે તે પાછો આવેલો અને શક તોવાન થયો તારે તેના મીતરોની સલાહથી ડીલ છોડી પો રસમથ ગયો, અને તાંહાં એક મનવાર જે દેશાવરો આ તે ફરનારી હતી તે ઉપર નોકરી મેલવી. હુઈઆં તેણે પોતાનું નામ અને વેશ બદલી નાંખ્યાં, અને સરવેથી અજાણ રહયો.

થોડાંક વરસમાં તેને ખાલમતો ઓથો મળ્યો. - પણ તેની મનવાર વેસટ ઈંડીનમાં વેમાઈ નવાના સખમથી એક બીજામાં તેણે નગા મેલવી કે જ્યાં જે શખસનાં ખુ નને યકી તેને ફાંસી દેવામાં આવેલો હતો તેજ શખસને તેણે જ્યો તારે તેની અમરતોના થું પાર પ તેણે પેલા ખુલ ખવાસીને પોતાના વીરોથી કાંઠાંણી કહી, જે ઉપરથી તેણે હાથે પોતાની હુકીકત નજાવી કે, જે દીને તે નવાન શખસ ડીલ આવેલો તેજ દીને એક હજમે તે જુરાને સં ઘરાહ સુકી હતી જે ખીનાથી તેની ભતીજ અજાણી હતી. જરે રાતે વારાની હાનતથી પેલા નવાન ઉડયો તારે પેલા ખવાસીને માણસ પડયું કે જે દેકાણે તેના પાટો બાંધેલો હોતો તે તે દેકાણેથી ખસી ગયો હતો અને કોઈ દબાણથી લોહી વેડેલું હતું. એ ખતાવથી તે બીથો અ ને સં ઘરાહ સુકનાર હજમ જે તેજ ગોઠાવામાં રહેલો હતો તેને તાંહાં સલાહને યકી ચાલેલો, પણ રસતામાં ચોરો એ તેને પકડયો, અને પોતાની હોડી જે દરીયામાં તઈઆર હતી તાંહાં લઈ ચાલવા. તેમની સાથે તે વેસટ ઈંડીન નીકળી પડયો, પણ એ વીરો-એકબી હુરક પોતાની ભતીજ ઉપર લખવાને તે ભુલો ગયો. રૂપાંના શીકા વીરો તે ચાલેલો કે જરે તેણે અડગરો ઉઠાડવા પેલા નવાનને જુરી આપી તારે પોતાની અપરાસાને તે સોકોની સાથે આવવી ગયેલો હતો, જે તે નવાને પોતાની સોડેજ શખસે હોતો, એવા વીચારથી કે વારામાંથી તે પાછો આવે ને અથે ચી જે પેલા ખવાસીને હવાલે કરે, પણ તે આગમન તો તે નતો રહયો હતો.

વેસટ ઈંડીનથી આ જ નેજા પાછા વેલાત આવવા, અને પોતાની વાતથી સરવેને અનખ અને પુશી કીયાં.

“दयानी बहना.”

“દયાની બેહુના.”

મરદ ખમરાપણે અને ખરતલ છે—ઝોરત સફાઈદાર અને નરમ છે. મરદને હાથ કઠણ અને બોડો છે—ઝોરતનો હાથ નાજુક અને પોચો છે. એટલે જ તકાવત એ બંનેના કામ વચે પડે છે. મરદનું કામ રાખત છે, ઝોરતનું કામ નાજુક છે. મરદનું કામ ઉતાવળું, આકલું, દોડા દોડીનું, ધરપમનું, મારફારનું પડે પડે છે. ઝોરતનું કામ ધીમું, ઠંડું, પસવારવાનું, રમાડવાનું, દોહાસા દેવનું છે. ધણીનાર મરદનું કામ બાજવાનું અને ઝોરતનું કામ સાંધવાનું છે. મરદ છેડે છે, વખોડે છે, લેડે છે—ઝોરત સલાહા કરે છે, સાંત કરે છે અથવા મરદના કામથી થતા ખાંડાં રૂબના કડવાસને જેમ બને તેને ઝોરતે કરી મોડાસ વધારવાની કો શેષ કરે છે. મરદ ઝોરતના કામમાં એટલો તકાવત છે. પણ તેથી કાંઈ તે એકેકથી ઉતરતાં કામો આપણ કહીશું નહીં. એમાં સરસ કાણ મરદ કે ઝોરત તે કેટલાઈ શકશે નહીં. બેહુના કામ એકસરખાં સરસ છે. મરદના કામની નજર છે અને તેમાં વળી ઝોરતના હાથનીની નજર છે. આ શક્યતા ના બંધાણ અને સંક્રમારમાં મરદ ઝોરત બેહુને અગતના ભાગે સારજો છે અને બેહુ પોતાના ભાગ અન્નવે તેજ સંક્રમાર માલી શકે એમ ખુશને ઠરાવેલું છે. મરદ ઝોરતના કામ એટલાં જુદાં જુદાં બજકે એકથી ઉપાં છે, પણ બીહુડરી, ઉદાતા, નેકી, શખાવત, વગેરે ખુમીએ બેહુના સરખી છે. લડાએક, દેશહીતકારી, પેલેલવાન દેશ છે—તેમજ કુટુંબના કુખી વચરે કરી પોતાની ફરજ અજવની માતા કાંઈ એાછી દેશર નથી.

મરદ ઝોરતના કામનો આ તકાવત અને વળી આ એકસરખાણું પાસેના ચીતર ઉપરથી આભાદ માલમ પડે છે. આ પડોસના સફાઈ ઝોરતના નાજુક હાથની અગત, ઝોરતની આ કુનીઆનો સરખત આખર ચીતારી છે. એ ચીતર કુરાનસ અને નરમની વચેની છેત્રી લડાઈને લગતું છે. એ ચીતર ખુદ લડાઈના મેદાનમાંથી ઉતારયું છે. તેમાં લડાઈના મેદાનનો એક ભાગ બનાવેલો છે, પણ જે ભાગમાં મરદના કરતાં ઝોરતનું કામ વધારે છે, જે ભાગમાં લડાઈના કડવાં ફળ એકંકાં થયાં છે, જે ભાગમાં ખરતલ હાથ ના અને કઠણ હાથનાં મરદે કરેલી ખુનરેજનું પરજાતો પેદા કરનાર, પંચોનાની ભરેલું પરીનામ જમા થયું છે અને જેમાં પાછું સાંત અને સમાધાન કરવા સારું મરદના લોહાં ના નહીં પણ ઝોરતના મખમલ અને રેસમ સરખા હાથ ની વચરે નરરે છે, તે ભાગ આ ચીતરના દેખાડો છે. બીજા ભાગ ઉપર ખુનરેજ અને કતલ માલો, તાંહાં મરદ કામે લાગે છે. તાંહાં રાજીઓના ધડાકા, ધુમાડાના વાદલાં, આમના બજતાં અને લોહીના રેલ માલો છે. મેદાનના તે ભાગ ઉપર મરદ ખુનપર દેખીએ અને નહુનથી લેડે છે. તે એકેક નરરે એકેક જત લેલ છે. એકેક નવાડામાં એકેક પાપ, ભાઈ, મેટા ઈલા ભરતારને નખમો કરે છે. અક્સેસ મરદનું છે કુવું કદર કામ છે !

પણ હવે આ ઝોરતના કામ તરફ જુલો. તે ખુન રેજમાંથી લાએલ થયેલાએ અને કામચલાઉ ઈસપીતાલમાં લાવી નાખ્યા છે. જે સુખા સીપાહે પાંચ મીનીટ અ

માઉ કાપાકાપી ચલાવતા હતા, તે હવે નાતવાન થઈને સુતા છે. તેમોની મગરો અને નહુન હાથે કાંહાં છે. કાઈના દીકમાં, કોઈના માંમાં, કોઈના હાથ પગમાં એ લાએલ થયો મઈ છે; કોઈના સાંધા તુટી ગયો છે અથવા કોઈની મરદન કપાઈ ગઈ છે; અને હવે તેને જે શુધો હાથ તે લડાઈના પાપને પાદ કરવા અને પસતાવો કરવાનો વખત છે. હજીમાં એ બીચારાએ જીવવાની આશા છે—જીવવાની પલ આશા છે. કોઈની આ છેત્રી થડો છે, કોઈની છેત્રી થડો હજી દુર છે. પણ એવી થડીએ તેમની માવજત થવી જોઈએ. તે માવજત કેવો મોડો લાગે છે ! તે માવજત કેટલી વેચારી છે ! તે માવજત કરનાર કાણ છે ! ઝોરત—કોમળ, નાજુક, યુદર, હસની, દયાલુ ઝોરતનું હોઆં કામ છે. આ નખમી માણસોના પાદા કાકર ઈલામ કરે છે તારે આ ઝોરતો તેમને મરદ આપે છે. કાકર પારો બાંધે છે, અથવા પોતાના હાથીઆર ચલાવે છે તારે એક નજી પોતાના નરમ હાથથી તેનું માંડું ઉંચકે છે, બીજા તેને પસવારે છે, તરીજ તેને ધીમ અને આસાએ સ આપે છે. તે ઝોરતનો હાથ આજનીના દીલમાં વી નલીના સરખી અસર કરે છે. તે શુગર કરે છે કે એમાં દા જે કુનીઆમાં ઝોરત પેદા નહીં કરી હતો તે સખલું ક ઠણ, સખલું ખમરાપણું, સખલું કઠોર દીસને; પણ આકરના કે સાંધી લીટીઓમાં વાંક અને વલાંણ આપવા, ખમરાપણા મારો ઉપર કુજ બીલાવવા, દશમીરી અને ગંભીર વચે હસાવને તં ઝોરતને બનાવે છે !

વેચારી વાંચનારી બાનુએ, આ ચીતર કાંઈ એમાં લી સહરાગત અથવા બનાવટનું નથી. મોટી લડાઈએ ની વેળા ખરખર બનતા બનાવોનું આ ચીતર છે. ફરે થ અને નરમન વચેની છેલો મોટી લડાઈની વેળા જીવોની મોટી ખુશારી થઈ હતી. તે વખતે થાએલ થપલા કુખીઆસાઈમાં દાદ લેવા અને દેહાસે આપવા સાડું આ ચાકરી અને માવજત કરનારી ઝોરતો દેશેદશથી લડાઈના મેદાન તરફ ગઈ હતીએ. મરદો પોતાના દેશ અને ધર તજ લડવા ગયા હતા. તેમ આ ઝોરતો પોતાના કુટુંબ પરીવાર છોડી લડનારાએની માવજતને માટે ગઈ હતીએ. તેમણે એ સખસી ચાકરી કરવા શુરત ગઈ હતીએ. લડાઈના મેદાનમાં તેઓને ધણી મેહુનત થતે હતા મારી પડી હતી. પણ તે સખસી શુશકેલ ખુશખતો ધોરન્યાં સહન કરી તેઓ આ લડાએક મરદોના શકેટો ટાલવામાં રોકાઈ હતીએ. જેમ આ લડાઈનું કામ મોટા પાપા ઉપર માલયું હતું તેમ જ આ દયાનું કામ ઘણા મોટા પાપા ઉપર ઉખું કર્યું હતું. લડાઈના મેદાનમાં મરદ મોકલવાને દેશેદશ મોટી સલાએ થઈ હતી. દેશેદશની ઝોરતો—પાદશાહીથી તે ગરીબ કુટુંબની ઝોરતો—માવજતને માટે કપડાં ચપડાં વગેરે પોતાની તરફથી મોકલવામાં રોકાઈ હતીએ. પણ વલાં કેટલીક ઝોરતો પોતે લડાઈના મેદાનમાં જવા નોકસી હતી. લડાઈના મેદાનમાં તેઓનું માન તથા લાભ રહે એવી દરએક મોકલણ તેમને માટે સતાવાલાએ કરી હતી. મરદ મોકલવાને સલાએના પોતાના સાડમે આ દયાલુ અમતએને માટે બંધખતની રાખતો સાડું તાંડાં હાજર

હતા. એ સઘલી સોમી. એકસરખો પોશાક પહેરતી હતી. તે પોશાક તેમના ગંભીર કાંઠ તથા ગંભીરાઈ ભરેલા વખતને છાનવો હતો. તે પોશાક કુનીઆદારીની લાલચ ના ભયકાને બદલે, વેરાગલુની સાદાઈ પરાવતો હતો. તેમ નો પોશાક યજ્ઞ કરીને કાળો હતો, માથે કાળો કટકો હતો, તેમની બાજુએ ધરમીપણાનો નીશાણ દાખલ કરાસે હતો. તેમના વાવડા ઉપર પણ કાંસો હતો.

આ આવળત લેનારી સોમીનું નામ “દયાની બેટુ ના” કરીને આપેલું હતું. એ નામ ખરેખર છાનવું બને છે ઘરાતને હતું. જો લડાઈનાં પ્રેશનમાં નજમી ધઈ પડે લાંબોનો બદલે દાદ નહીં લીધે, માણસોના દમલા ઉપરથી માણસો ચાલો જાય, અને કુખીઆરા સીપાઈઓને જાંહાં આરામના બીછાણા વટીક યાધરાં નહીં મળે, જાંહાં તેઓ પોતાની છેલી ઘડીમાં દર પહે પોતાના કુટુંબ અથવા વાહા લાંબોને યાદ કરે, તાંહાં તેમને સાહુએ ધવા, તેમની આવળત કરવાં, તેમને દેવાસો આપવા પોતાના ચોરેર અને ઘેર હોડીને જવું એ કેવી ખરેખરી દયાનું કાંઠ છે !

નારકાકના ટાપુઓ.

કુનયાની સપાટી ઉપરના માહસાગરોમાં સરવેથી મોટો પાસીકીક, જે કોઈ મેસુમાર નાના મોટા ટાપુઓના ઝુંખખામાં ભરાઈ ગયેલો, તથા જોમાંના કેટલાક હુલ વગર ચોથો કાઢેલા, વગર વસતીના ઉનડ પડેલા; જાંહાંની કુદર તરી રમના, એક કવીના કેહવા પરમણે, નંગલી હુવાને ના બે બસાવેલો, અથવા ને પોણું પોલીએતો જાંહાં નંગલી પરાંણોએ જવે અને રાત ભોગવે, તેવા ટાપુઓમાંના એક—નારકાકના ટાપુ—એ જ મોટા માહસાગરની દક્ષીણ દોશાએ બીજાઓથી દુર આવેલો.

નારકાકના ટાપુ ઉપલા સઘલાઓ કરતાંબી સુંદર છે. તે એક લીલાતરીની બાગ અથવા ખજાને છે, અને તેની હવા બીજા ટાપુઓની દકર મારે એવી છે. હુનેશના યંડા અને મધુર પવનની લેહકી દરીયા તરફથી આવતી એ ટાપુના કીનારાએ ઉપર પંચરાઈ જાય છે. લીલી ચાર થી મટી તેવાપણે ટેકરીઓ અને ઉંડાં નાલાં, ખુબસુરત અને છાંપાદાર સનેખરનાં અને એવાં બીજાં ઝાંડોથી ભરાઈ ગયેલાં દેખાય છે. મંપેલી અને તેની જાતના બીજાં તરેહવાર નંગલી પણ સુગંધદાર કુલોનાં ઝાંડ અને વેલાઓ એક ઝાંખલીથી બીજા ઉપર, અને એક ઠડથી બીજાં ઠડ ઉપર વીટલાઈ જાય છે, અને જાણે કુદરતી નારણ બંધાઈ હોય એવો દેખાવ આપે છે. તેઓ એક બીજા સામે એવાં તો અને એટલાં તો ગીમ શુદ્ધવાઈ જાય છે કે જાણે ઝાંડોની નીચે લીલાણ જગા તે લીલા અખબલની પોચી મારી, અને નંગલી વેલાઓમાં તોરણ તે જાણે કુદરતી દેવાલે આલર જેવું લાગે છે. વલી આ ટાપુની જમીન એવી ક્લદર પછે કે ભાજ પાલો તાંહાં હમેશાં પુશકલ ઉગે; અને તરેહવાર જાતનાં ખુબસુરત અને શુભ શુભ જેવા મધુર હલકવાલાં પશીઓ એક ઝાડી ઉપરથી બીજા ઝાડી ઉપર એમ કુદતાં, ઉડતાં, નાચતાં અને રમતાં, ગીત ગાય છે.

પરંપરીની આસપાસ તરણ વરસમાં સુસાફરી કરી આવનાર નામીઓ સફરી કપડાન કુક, આ ટાપુના ઈ. સ. ૧૭૭૪ માં પેહલ વેહલી મોલાકાંત લેનાર ઇનસાન નજાય છે, કારણ કે તેની આગમન એ ટાપુ વીધે કોઈને પણ ખબર શરત હતી નહીં, અથવા એના નામથી કોઈ પણ જાણીતું હતું નહીં. તંજોન એ ટાપુનું નામ “નારકાક” આપ્યું. જો તે આ ટાપુઓમાં ઉતરે તો તારે તેને તે વસતી વગરના માણસ પડયા, અને તેનો સાથવાલાએ પેહલી પગ ચુકનાર નજાય. દરીયામાં ૨૦૦ વારને છે તેથી જમીન તરફ કીસમાં ઝાડ પાનોથી એટલો તો શુદ્ધ થાયલી નજાતી હતી કે તેથીબી આગલ કદામન કોઈ પણ જઈ શકે. પોતાની સફરના બીજા અહેવાલો સાથે જો આ ટાપુઓનાંબી અહુવાલ કુકે ઈંગ્રાંડમાં જાહેર કી હો તારે આ ટાપુઓ ખાતે વસતી લેઈ જવાની લોકોની ઉલટ મોટી હતી. પણ લોકોના મોટે ભાગ તાંહાં રહી શકે એવું હતું નહીં, કારણ કે જાંહાં લાંબા અને મારા બાઈલ પોહલો હતો, અને વલો અડક અને ટેકરાઓ થી એટલો તો ઘેરાઈ ગયેલો હતો કે ખલાસીઓને પોતાના વાહાણ કાંહાં લાંગરવાં તે વોથે વીચાર પડતો હતો; એટલું જ નહીં પણ તે લતા તરફ પવન એટલો તો તુકાની હતો કે એ ટાપુ તરફ આવતાં વાહાણ વટીઓને પોતાનો જીવ હમેશાં ઉંચો રાખવા પડે એટલાં ધાસતી હતી.

આ સઘલી કુદરતી અમડાઓથી જો આ ટાપુઓ ખાતે વસતી લેઈ જવાનાં કામમાં હરકત નજાઈ તારે સરકાર તરફથી એવો ઠરાવ થયો કે આ ટાપુઓ ખાતે સવસથા ન કરવામાં જન પોવા સેવાય બીજે કસો કાપડો નથી, માટે એનાહ કરનાર તકસીરવારોને દેશનીકાલ કાંધવાની આજના પુરતી રીતે લાયક છે, તેથી નમુસાકલ વેલસાઈ ઉતરતી અથવા બીજા પદવીની જગા તરીકે આ ટાપુઓ પસંદ કરવા, જાંહાંથી બચી જવાને જોનેહુગારોને કોઈ પણ રીતની બારી પા તક મળે નહીં.

આ રવેશ કુનયાની એક દેલ ખુશ અને તંદોરસત જગા, અથવા એક લખનારનાં વીમાર સુખ, બુનીયાતનાં મેસુરોતોમાંનું સરવેથી પચાઈ બેશત “ને સરવેથી ક” ગાલ અને સરવેથી તાપાક જોનેહુગારોનાં રેહલાણની જગા બનાવવામાં આવી છે ! તોપણ બીમારા કમનસીબ-દેશની કાલ ચપલાઓને ધીરજ આપનાર અને ખુશ કરનાર કુનીયાની બીજા કોઈથી માપાની જેરહાજરીમાં આ ટાપુઓ ની સુંદર આભોહવા પુરતી છે. એ ટાપુઓ ખાતે બંધવાઓને મોકલવામાં આવે છે અને દાહાડે દાહાડે તેમની સંખ્યામાં વધારો થતો જાય છે. એ આ સુંદર ટાપુઓ જોડીને કોઈ પણ બીજા જગા પસંદ કરવાને કોઈ પણ જોનેહુગારનું નન લક્ષ્યાપતો તે પોતે ખરેખર હોટી કમનસીબ હોવા નિર્ણય. હમેશાં સુખીની દેશનીકાલ કાંધવાથી છટકી જવાની એક કોરોશ એક વખતે કરવામાં આવી હતી, પણ અંતે બંધવાઓને તેમની એ માલને માટે પસતાવે કરવો પડ્યો હતો. આ કોરોશ તેમને એટલા માટે કરવી પડી હતી કે તેમની પાસે ગોલાન દાખલ પુશકલ કામ કરાવતા હતા, મેડી ધાલતા હતા અને બીજે ઘણું નિલમ પાડતા હતા.

લોકો.

પૌરટુગીન લોકો.

હાલ પોતપોતાના લડી ખરતા સપાંનીઅરડ લોકોની સુલાકાત લેવા પછે તેમના પડોશી પૌરટુગીન લોકો ઉપર આપણુ આવીએ છઈએ. એ લોકો આપણા પલ પડોશી છે. આપણી નજીકના ગોવા અને કબલ ખાતે પૌરટુગી ન રાજ છે; છતાં યુરોપખંડના પૌરટુગાલ દેશથી સુધ પૌર ટુગીને રાજ મલાવાને આવેછે. પૌરટુગીન નામ આપણા મા ધણું સાધારણ છે; પણ આપણા દેશી કોરંગીએને પૌર ટુગીન કહીએ છઈએ તે પોટું છે. ખરા પૌરટુગીન ઉપ લાં પૌરટુગાલ દેશના રેહવાસી છે, જેઓના હેવાલ ઉપર હવે આપણુ આવ્યાએ છઈએ, તો નેકે કમુલ કરીએ છઈએ કે તેઓના હેવાલમાં જાણવાનેગે યોડુંજ છે.

પૌરટુગીન લોકોની વધારે એલખાણ તેમની આગળી મોઝાઈ ઉપરથી થઈ શકેછે. યુરોપથી હીડસતાન આવવા ને મારગ ચોધી કાઢાડનારા પેહેલા પૌરટુગીન લોકો છે. આને તેઓ યુરોપના નહી સરખા થઈ પડયાછે, પણ એક વખત એવા હતા કે જરે દરીઆવરથી બળના એ પરજના દરીઆઈ કાફલાઓ નીકળવા હતા. અરેબલના જાણીતા મુલક ને પેહેલાં ચોધી કાઢાડનારા અને તેના પેહેલા રાજ કરતા પૌર ટુગીને હતા. પણ એ લોકોની આપણુ સાથ વધારે સરસ પોછાણુ કરાવનારોતો એક થરામ છે. પૌરટ વાઈનથી કોઈ વાંચનારી બાંતુ અણજની નહી હશે. એ વાઈન પૌરટુગી નેની પેદાશ છે. તેમના "એપોરટો" નામના મોઝાં બંદર ખાતેથી એ વાઈન આવતો રાડુ થયો તે ઉપરથી તેને પૌરટ ટું" નામ મળ્યું છે.

પૌરન રાડુ દરાખને અનેછે, અને પૌરટુગાલ દેશ એ દરાખના વેપારને માટે પરખેઆત છે. દરાખને પાક તાંહાં ના ખેડુતોના મુખીઅ થયો છે; તેઓ મોઝાં જાહોની ઉપર દરાખને લેવા મંદાવેછે, જેની ઉપરથી એ લેહનતદાર ફળતા મુખખાને મુખખા મોસમની વેળા ગુલામછે તારે તે રે ખાવ થણું જેવા લાએક થઈ પડેછે. કેહછે કે એ રીતે દરાખના સુલતા વેળા મહડાવાની રીત અસલી વખતની છે; તે એકલાં પૌરટુગાલના જવાબદાર હોઈએ. એ ઉપરાંત વળી શેરેરેશેર અને ગામેગામ દરાખના માડવા કરેછે અને તેવા માડવાના મોઝાં લાના મોઝાંભાથી લોકોની આવાજવ રેહછે. જેથી મુરજના તડકામા અછે અલકે "પરસીલો" છાપેલા મળેછે. પૌરટુગાલ

દેશમા દરાખ એટલીબધી ઉગેછે કે તેની પાછળ જાણ ન તન વગર ખેતરો અને સઘળી જગ્યાએ તે ગોપા ઉગાઈ જાયછે. આ પાકવાલાં પરાંતોમાં થણીક, દરાખ અંબસથી ન ખીન, ઉપર પડી રેહછે. એ ઉપરથી તેમાં મોકસ અટોડી નવી લેહનત, બેશાપછે, ડોઓરો, નદીના કીનારા, ઉપર ૪૦ માઇલ લાંબા અને ૧૨ માઇલ પોહલા વીસતાર ઉ પર તમામ દરાખ ઉગેછે. આ કાંઈ નાહાની નજા નથી. તેમાં ગોપા દરાખને દરીઆવળ, જાંહાં નમર કરો તાં હાં દરાખન તાલમ પડેછે. સપટેમખરની આખરીથી દરાખ વીણવાની મોસમ રાડુ થાયછે, તે વેળા આ "પરસી લાં" ખેતરોમાં શુદ્ધ દેખાવ થઈ પડેછે. દરાખ વીણવા ઉપર એરતો અને બાલકો કામે લાગેછે, જેઓની તાંહાં અતીથપ મોટી વસતી થઈ પડેછે. પણ એ દરાખ વીણવા અને તેમનો રસ કાઢવા રાડુ" તેમને પગ તલે બ મડવાના કામને માટે રપેન દેશથી હજારો લોકો દર વરસ પૌરટુગાલ ખાતે આવેછે.

પૌરટુગાલના આ મોઝા પાક ઉપરથી પૌરટુગીનેની ખેતીવાડી વીશે ને કોઈ ઉંચું મત બાંધેતા તેમા ભુલ છે. એ મુલક થણો ફલવત છે, પણ તાંહાંના લોકો ખેતીવાડી બાંધે આપણા દેશોમાંના જેટલા અણજના છે. હેલ મલાવા અને જમીન ખેડવાની મોસમમા રપેન દેશ ના ખજુરોને મોલાવવા પડેછે. ખેતીવાડીના હુધીઆરો અને ઓજરો સઘલાં અસલી જમાનાનાં છે અને ખાતરો વગેરેથી લોકો તદન નાવાફેડ છે. પૌરટુગીન લોકોના મુખીઅ આનાજ મખાઈછુકા છે, જેની તેઓ રોટી બનાવે છે. તેઓના દેશમા દરાખથી ઉતરતો પાક એલીવ ના મખા ફલેના છે, જેનું તેલ તેઓના રાત દીસના વપરાસમા આવેછે. જેમ ખેતીવાડીમાં તેમ બીજ સઘલી કળાક ઉચલમા પૌરટુગીને પછાત છે. મુખીઅ શેરેરો" વમે રેલવે ચાલેછે અને યોડાક મોઝા રસતાઓ છે. તે સીવા એ આખાં દેશમાં રસતા કાઈજ નથી, અને ખચરો ઉપર થણીખરી આવજાવ થાયછે તથા માલની લાવ લઈજાવને માટે ફેકત બલદાની ગાડાં કામે લાગેછે. આપણા દેશમા રેલવે ચાલુ થવા પછે ૧૮૫૪ માં આ યુરોપીય દેશમા પેહેલ વેહેલા રેલવે નખાપો હતા. પૌરટુગાલ દેશની જ ખીનમા ખાંનો થણી કીમતી છે, પણ તેમનો કસો ઉપયોગ થતો નથી.

પૌરટુગીન લોકોની આ સઘલી લામારીના કારણે સેરેલ છે. એકતો એક જમીન થણી ફળવત રોવાથી લોકો વધારે અલસ થઈ પડયાછે. બંજુ" એકે સરકાર થણી મેદાદ અને એકલપેટી છે. તરીજુ" કારણ કેળવણી થી બેનથીયે મોહોના અસાનપણું છે. મોણુ" કારણ દેશમા થયલી મોટી રાજડવારી ઉધલ પાથેલો છે, કે જેથી થણી ગરીબાઈ વધીછે. પણ ઉછું અને થણું નવાઈ ને પુ" કારણ ખાતમખ અને પેહેલે વાંધેના પૌરટુગીન કુટુંબોની અગડીનું છે. ઉંમી પદવીના પૌરટુગીને વેપાર કરવા મા થણી હજીકાઈ વીમારેછે. પેહેલાં તો તેઓને વેપાર થાંધાની સરકારથીજ અના થયલી હતી! તે હીઆંસુધી કે કોઈ પણ વેપારી બંદરમાં કોઈથી તવગર અથવા ખાનદાની પૌરટુગીન ઉત્રાવ તરણથી વધારે કાહાડા

રહેતા તેને થોડેરમાંથી બાહર કાઢાડવાને ધારાની ખા રકતે અનંલદારોને એખતોઆર આપેણ હુતા!!! પાછળથી માઠામાઠેની લડાઈના પરીનામ દાખલ વધારે સ વતંતરે ઉમરાવોના નવો વરગ ઉભો થયો, જેઓ વાઈનના તથા બીજા વેપારમાં પડેલા છે. તોપણ જુના પોરટુગીઝ ખા નદાનો હુજબો સઘલા ધંધાથી વેગલા રહે છે એટલું નહીં પણ જે ઉમરાવો ધંધો કરે છે તેમની સાથ ઉપલાઓ ભેગા તા વધીક નથી!

ઉપલા ધંધો કરનારા પોરટુગીઝ ધણા બધામાંથી મોટા પાયા ઉપર કાંત મલાવે છે. પોરટુગીઝ લોકો આજ અવેરો છે, તે સીવાએ બીજા હોનરોમાં તેઓ ખખરદાર નથી. તે એના પાએતખત લોસખન ખાતે તેઓ મોટાં ઘરોમાં રહે છે, જ્યાં બીલાડીઓના ઉપદરવ મોટો છે, ઘરેર બીજા ડીએ ઉભાઈ બધે છે. માકરા નામના ગામમાં પોરટુગીઝ રાખ જાને બંધાવેલું એક ભેગનશાળા ધણું વખટાય છે. તે મેડેલ સરખો ઇમારત ૭૮૦ ફીટ લાંબી અને ૬૯૦ ફીટ પોઢાલી છે. તેમાં ૮૮૬ એરદા છે અને તેનું છાપરું એટલું મોટું છે કે તે ઉપર ૧૧૦૦૦ માણસોની કચાએલ લે વાઈ શકાય છે. વાઈનના મુખીઅ બંદર એપોરટેર ખા તે વાઈન દારૂથી લાવેલા મજરાના મજરાઓ દરાખાં ઉપ લાં મોટાં મુખ ખાતેથી નહીને ખારડે આવે છે. એપોરટ મા વાઈન ભાો રાખવાનો મોટો વખારો અને ભંધારો છે, અને તેના વેપારમાં પોરટુગીઝે સાડું કરાય છે. દરાખના રસમાં, એ થોડેર ખાતે આક્રમે વધારે ભાગ ભેગવામાં આ વે છે. લંડન ખાતે પુગા પછે પણ તેમા ફેરી ખાશોએત નો મેનવરુ કરવા સાડું બીજા દારૂઓ ભેગો તેને રાખવા માં આવે છે. પોરટ વાઈનના થોખ ઇંગલંડમાંથી આવસતે આવસતે એાછો થયો છે.

પોરટુગીઝ લોકો સયાનીઅરડોના સખીઅ એવાદ ના છે. તેઓ જે બાયા મેલે છે તે સપાનોઅ ભાશા જાં હાંથી નીકરો તાંહાંથીની નીકરોછો, પણ એાછા એટલો તકાવ ત પડી ગયો છે તથા ઉપર આક્રોકાની ભાશાના ભોલો તેમા એટલા ભેગાપાછે કે પોરટુગીઝ ભાશા સપાનીઅરડો જુદી ન થઈ પડી છે. પોરટુગીઝ લોકોની વસતી ગાા કરોરની ગણવામાં આવે છે. તેમા તમામ રોમન કાલોક છે, અને બાજાં દોની બોચાળે તેઓમા પરોટેસ્ટન્ટ પંથ સુદલ ન છાતો નથી. પાદરીઓના દોર અને સત્તા સઘણું છોલવી પેતાં હુજ તેમને વગ મોટો છે. પોરટુગીઝમા અનીતી ઘણી છે, પણ ગામડીયા પોરટુગીઝ ધીર અને હોખતવાન છે. એ પરખ અતોથપ ખીસકોન અને કંગાલ છે. તે એા એટલા ગરીબ છે કે જનવરો ખોરાક વરશમાં કોઈનવાર તેમના ખાધામાં આવે છે. સન ૧૧૩૯ માં જુર લોકો ની સીકસત પછે પોરટુગીઝના રાજનો પાથો નખાથો. તે ના રાજમાં રદ્યેનનું છુટાવણું તથા પારલામેન્ટના હક સા રા નવવાપલા છે.

પરચુટણ બાબતો.

અવર આદમી—જે માણસ ગાયણ અથવા એક નાહુના બાલકના હસવાને ધીકારતો હોય તેને કરી પણ ત મારો ચોસત કરતા ના.

થોડાએક વરસ ઉપર આપરલંડમાં બલવો ચાલ તો હતો તારે તાંહાંના એક સરાઈ (ખો બરેસફરડ) સરે કારની ધણીન તરેન કીધી અને પોતાના રશોઆ ની વીરૂં ગયો હતો. આવા તેના વીમારમાં આઈરોસી તેના ઉપર ઘણાન રોસાયા અને તેને કોઈબી રીતે હાની પોઢાયાડવાની તખવીન કરતા હતા. તેઓનું તેની સામે કાંઈ ચાલોયું નહીં તથા કાંઈ ઉભાય હાથ ન આપા તેથી તેના નામની જે મોટો ચાલનો હતો તેના નાશ કરો તે ની દરાઓ!! કરવા લાગા. અને કેટલા લાગા કે "એ ની દરાએક મોટો બાલો નાખો સતીપાનાસ વાલવું" અને તે પરમાણે ઘણાએક દેહ ડાહ્યાઓએ કીધું. છેવે ખો બરેસફરડને ખાલમ પડીયું કે એ બજવાના હીમામમાં ર પોઆ જે લાખની ઉપરનો નેટો આ રીતે બાલો અથવા કાડો નાખવામાં આવી હતી.

ઉંચ ઉપર માવેરનો અસર—ખાતર ટેવપીઅ સો પાઈએ અને ખજાસાંઓ જારે ગમે તારે સુવે છે અને ઉઠે છે. આના દાખવા તરીકે સાનચાહુ નેપોલોઅનની ઉંચ ને-દાખરો બસ છે. કેપટન બારકે, જેના વાસતે એવું ક નેવાય છે કે તેના જેવો માલવાર બાંએ કોઈ થયો નથી, તે પોતાની એક હજાર મઈલની યુસાફરીમા, જે વખતે અને જાંડાં સુવા ખાગતો તાંડાં તરતજ સુઈ જતો હતો. કેટલાં એક માણસોમાં લાંખેા વખત સુધાં સુવાની ટેવ હોય છે. એવી શકની ધરાવનાર કુવોન નામનો ઇંગ્લંડનો પરખો યાત નાટક કરનાર હતો, જે ચોવોસ કલાક લાગટાગ મુનો હતો. એક ઇલાઈઝબેથ એવન કરો હતો, જેણે પોતાની લંઈઓને પોણે ભાગ મુરાખા કાઢીયો હતો; મોસ પરકોન જે કોઈ કોઈવાર એક અડચાડીયું અથવા એક પખવાડી યું મુતી હતો; એક મેરી લાયક કરી હતી તે એન પરમાણે છ અડચાડીયો લાગટાગ મુતી હતો; અને બીજાં સેકેડો નજી એથી થોડો અથવા વધારેવાર મુતી હતાં. વળી આ પી ઉલોની શકતી ધરાવનારાં માણસો આ હુનીયામાં જેમા મા આવે છે; કેટલાએકને સાડું તે એવું કેટલે કે ઘણેાન થોડોવાર ઉઘાતા હતા. આવી રીતને દાખરો ધરખોયાત જનરલ ઇલીઅટમા હતો, તે ચોવોસ કલાકમાંથી બાંએ માર કલાક મુતો હતો; બીજા આકાંની સરવે રીતે તે ઘણેાન પોંદ અને હોત્રમા અને તેનું ખાવાનું ખાતર બાજાં તરકારી, માંદ અને નીમમ પાછી હતું. સકરે નામના થોડેરમા, જેન મેકકે કરી એક રખમસ રહેતો હતો, તે ૧૭૯૭ ના વરશમા સાટશયનેવમા એકાનું વરસની લાખની ઉમરે મરણ પામીયો, તેના વોસે એવું લખાયેલું છે કે તે ચોવીસ કલાક માથી ખાતર મારન કલાક મુતો હતો. પણ તે ઘણેાન જેરે મંદ, તંદોસત તથા કલાકે બરેડો હતો. પરસોઆનો કે રેડરોકી ધી મરેટ તથા જાહીતો વઈદ મેન હનદર ખાતર

પાંચ કલાક ઉપ-કાટતા હતા. સર ઝીલબરદ બેસેન ઉપર ફરે એ નિરબલ પીઝીગરૂએ એક કાગળ લખીયા હતા, તેમાં એવું જણાવીયું હતું, કે એકવાર આખા વરસ સુધી લડાઈ ધીધી તેના રોજ ભાષેએ તે એક-કલાક સુતા હોય. આ તો અજબમી ઉત્પત્તન કરે એવા દાખલા આપણા હાંફુસ યાત્રાના પણ ખલી આવે, પણ કમનસીમે તેની નોક કોઈ રાખતું નથી.

ક.

અમરેજી તમારી બધી કજીઆદલાલ હોય અને તે ને નરમાં લાવવા માંગતા હોયતો તે ને કાંઈ આકું બોલે તેપર પેટ ધરીને ખડખડ હસાશે. આથી તે વધારે ચીર ડારી પણ તમે કાંઈ યજ્ઞશતાં ના. જરે તે નરમ પડે તારે પાસે બેસારીને પસવારને અને આસતે રહીને એક બેસા લેજો. આ સરવેધી સરસ દવા છે અને તેથી તેણીનું બધું દરદ થોડા વખતમાં દૂર થશે તે નકી જાણો.

ક.

દુનીયાપર માણસ સીવા બીજું કોઈબી હસી રાકતું નથી. હીરાં તાલેક નલકાટ આપશે પણ માણસના હસ મુખા મુખાર આગલ તેના ગલકાટ શું બીસાદ ધરાવે છે? ને માણસના મોઢરાપર હસતુખાના છાંયે નહી તે એક કલી, કે ને કધીબી ખીસે નહી અને પોતાની ડાંખલી ઉપર કરમાઈ જાય, તેના જીવી છે. ખડખડ હસતું એ દીવસ છે, ગંભીર રહેતું એ રાત છે, પણ હસતાં રહેતું એ સહવારનું પો હોર છે કે ને બધાને લલઆવી પોતાની તરફ તેડે છે.

ક.

વીસ હજારનો રોકડો નકી—કોટમાં પેશતનજ ના નાંવંદી રહેતા હતા તેમને પેટે બે છોકરીઓ હતી. પાસે પૈસા થતા હતા તેથી એકકી છોકરીને રૂપીઆ પમોસ હજારની રીત કરવા માંગતા હતા. પણ તેમની પસંદગીનું કોઈ મલતુ ન હતું તેથી છોકરીએ મોઢરાઈ પર્સ હતી. વારેવાર તે છોકરીઓને ઉડાવ કરવા સાડ પોતાના દોસતો આગળ પેશતનજ વાત કરતા હતા. એક વેલા પોતાની હમેશાની ચાલ પરમાણે પેશતનજ પોતાના દોસત વાત કરતા હતા, તે વેલા એક યુગ્મસુરત જીવાન ગામડી એ માકર પાસે ઉમેરો હતા તેણે જિયું કે રૂપીઆ પાંચ હજાર મેલવવાને તથા પોતાના ચેકને વીસ હજારને ન કો કરવાને આ વખતે તેથી તરતજ ચેકને આસતે રહી ને કહ્યું. “શેડ, જરમાઈ તો હજુર નાની છે, પણ મેઝર બાઈને વાસતે હું કેઈ તેમ કરશે તો તમને રૂપીઆ વીસ સ હજારને રોકડો નકી થશે” શેડે તરત પુછીયું કે તું શું બોલવા માંગે છે. તારે તેણે જવાબ આપીયા કે “જિયાની હું બી કુમારી છું. વધી જીવાન તથા યુગ્મસુરતજ તેથી મેઝરબાઈને મારી સાથે પરણાવો. માતર પાંચ હજારન આપમે અને બાકીના રૂપીઆ વીસ હજારને તમને ન કો રહેશે.” આપું સાંભલી પેશતનજ તથા નવરોજી ખડખડ હસી પડીયા. પેશતનજએ પેલા માકરને એક ધપો મારી તાંહાંથી દુર ધીધા.

ક.

થોડાંએક વરસની વાત ઉપર મુરતની અપરાધીઓની કોરટમાં એક ખસલખાનના કજીએ આલતો હતો, તે

ના ઉપર, તેના પોતાના કહેવા પરમાણે એવો અનીઆપ યુધવામાં આવીયા હતા કે, તેણે એક ડોસોનું ખુન કીયું હતું. પણ તેના વકીલે એવો તકરાર લીધી કે એના મેલવા ઉપર કાંઈ ભરોસો રાખવો નહી કારણ કે બંધવો એવેતો હરતો જુઠો છે કે આખી ગુલતમાં તેના મેલવા ઉપર ભરોસો રાખનાર એકથી રાખસ કલી આવશે નહી. આવાં તેના મેલવાની શાહાદતમાં તેણે ઘણાએક સાખ શીઓને આપીયા અને તેઓએ સોગન લઈ કહ્યું કે બંધવો ધણેજ જુઠો છે. એવોજ એક દાખલો આપરલંડની કોરટમાં થોડા વરસ ઉપર બનીયા હતા. એક માણસને, સંતાના મેદાનમાં એક માણસને હુલવા સાડ ઉભા કરવા માં આવીયા હતા. જરે નીપાઆધીસે બંધવાને પુછીયું કે તે અપરાધી કે નીરઅપરાધી છે, તારે તેણે જણાવીયું કે તે અપરાધી છે. આવાં તેનાં મેલવા છતાં જુરોએ તેને નીરઅપરાધી કેડવીયો તેથી નીપાઆધીસ ધણેજ અનઅધ ગયો અને જુરોને પુછીયું કે “મારા સાહેબો, આ માણસે શું કહ્યું” તે તમેએ સાંભલીયા” તેવોમાંથી એક જણએ જવાબ આપીયા કે “અમેએ તે સાંભલીયું છે અમે તેનાજ સાડ એને નીરઅપરાધી કેડવીયો કારણ કે એ એવેતો જુઠો છે કે એનો આખી છંદગીમાં એ એકવાર પણ સાડ મેલીયા નથી એવી અમારી ખાતરી છે.”

નીયુયોર્ક રોડેરમાં ગયે વરસે એક અજબએજ જવો બનાવ બનીયા હતા. કહે છે કે દસ વરસની વાત ઉપર એક જવાન જોડાંનાં લગન થયાં હતાં. આ લગન થયા પછી એક વરસમાં એક છોકરી જનની હતી. પછી બીજી વરસે માઠી બાઈએ કાંઈ કનકાસ ધયાથી છુટકોટા કરવામાં આવીયા હતા અને તેઓ એકનેકધી વેગલાં રહેતાં હતાં. આઠ વરસ લગી આ બે જણએ એકએકતું મોહ જિયું ન હતું તથા તેઓ કાંડાં જીવે છે તે પણ જણતાં ન હતાં. છોકરી પણ દાહડે દાહડે માઠી થઈ. માં તે છોને એવું જણાવતી હતી કે તેણીને બાપ મરજી પાંખીયો છે.

એક વેલા માં દીકરી એક બજારમાં કાંઈ કામ સાડ જતાં હતાં. રસતામાં પેલા મરદ (આગલો ખાવીઈ) ખલો થો. તેની નજર પેલી છોકરી ઉપર પડી. તરતજ તેના પીપાર રાડીએ અને તેણીને હાથમાં લઈ છાતી સાથે દાબી. આ વખતે પેલો યોરતની તથા પેલા મરદની નજર એક થઈ. મરદે છોકરોને સુકી દંધી અને ચાલતા ધીરા. પછનાડેથી તેનું નામ બોલાવવામાં આવીયું. તેણે પાછો ફરી પેલી યોરત તરફ જિયું અને પાછો આયો. આ વખતે તે સાહજંતી રહેતી બીજાં જણમાં પીપાર ઉત્પત્ત થયો અને આગલી વાત લુકી જઈ એકનેક સાથ બગલ ગરી કીધી. તેઓ આ વખતે એટલાં તો યુશીમાં આવી ગયાં હતાં કે થોડેએક વાર લગો કાંઈ પણ બોલી શકીયાં નહી. પછી તરતજ એક ગાડી મોલાની તેમાં બેસી તેઓ સાથે ધરગમાં; અને બે કલાક વીત્યા નહી એટલા માં તેઓના પાછાં લગન થયાં.

ક.

કહેવત છે કે પીપાર, દાંતનું દરદ, ધુવાં, ડોસો અને ટાઈટ જુટ કકો પણ છુપાં રહે નહી.

ક.

અગરજો તમારી મતલબને મલતુ તમારૂં ગળું ન હો
પતો તમારાં ગળાંને મલતી તમારી મતલબ કરજો. સાસુ
એા ભુલી જાયછે કે તેઓ એક વખત વહુ હતો. ક.

રમુજે કુરસત.

૧. નીચેથી વાંકી આ ઘોડો કે ખરો ?
ચાહે, ચાહેરાખલ જાહે છે તે જાહે એમ તમે જા
લોહ એવું હું જાણું છું તે તમે જાહે છો તો તમે જાહે તે તમે જા
લો એમ હું જાણું ને રર જાણું.

૨. શરીરની એક ચીજ છે જેને આપણે કાપીએ છઈએ,
પણ તેમાં એક ધાનો વધારીએતા શરીરની એક બીજી ચીજ થાય
છે જેને કાપવામા ઘોડી શરખીઓછે, તે શ ?

૩. મારો પેટેલો અને બીજો મળવે શાહરૂનો એક ભાગ
થાયછે. મારાંરો બીજો અને તરીજો મળવે હાથનો એક ભાગ થા
એછે. મારાંરો તરીજો અને પાંચનો મળવે દરરોનો એક ભાગ
થાયછે. મારાંરો પેટેલો, પાંચનો ને બીજો મળવે એક અંગરેજ
આંકડો થાયછે. મારાંરો માથો અને બીજો મળવે એક ગુજરા
તી આંકડો થાયછે. મારાંરો બીજો અને પાંચનો મળવે હા તું
હામટું થાયછે. મારો બીજો અને માથો મળવે સીંચોને પેટેરવા
ની એક ચીજ થાયછે. મારાંરો પાંચનો અને માથો મળવે દવા
લને હોવાયોની ચીજ થાયછે. મારાંરો તરીજો અને માથો મળવે ર
થતાવેનું નાખે. કહો પેટેલો મારું આખું નામ શું.
બી. વ. વેનીમટન.

૪. ૧ રાજ અને દસતુર વચે શું તફાવત છે ?
૨ ધરમ સંગ્રહી નાન ધરાવતાર એક અરો ખાલ્ય
કાવાખાના મારેયા ખગોળને ખગર કમ આવેછે ?
૩ ખીસતરી અને મનકીના પકીત વચે શું રશ છે ?

જોડાસો ગઈ વેસાનો.

૧. દીવાન—દીવા—દીલ—વાન.
૨ ૧ લેવરા. ૨ દારમ. ૩ ખુમખ. ૪ રાખ. ૫ ના
રંગો. ૬ ફલવા. ૭ આન.

એક વિધવાની પરમેશ્વરને આરજ.

રાગ પરજ.

મુજો પ્રમુ આરજ આ મારીરે, નમી મેલી તીરજ ધારીરે. રેક.

ખાળપણે મા જાપે પરણી, થવા રૂડાં રહીયાત;
તેથી હું પામી ગામ ધણેરા, મંજોલા તેની વાત. મુજો પ્રમુ
મારા પિતાને પેર ન કાંઈ, મુજ પિતા મંતાવ;
એથી મને ખતા લાડ લગ્યાં, મારું વધારી માન. મુજો પ્રમુ
મં માર લાખે પિતાને મારા, વિજીનો કીધો વિચાર;
નાનપણે નહીં કરતું આવું, શાખો નહીં તેના માર. મુજો પ્રમુ
માત વચરેના સ્વામી શોધી, નવ વચરની દુધ;
લગન કીધું તેની તેની અરે, માત પછી મારી મુખ. મુજો પ્રમુ
આખર કાકરા અતીથે આવે, ખુખ અપરજુ દામ;
મંતામાં મળવું ને મંજ ગામણ, મંતારજે મં મામ. મુજો પ્રમુ

માતને મુવે મને પડી મોટી, આપદા અંગે અપાર;
મલન કરું ચિત્તિને શીરે, મુ કોષા તું ભગદાધાર. મુજો પ્રમુ
એ કુખ અખમુ નોતુ યહુ, તેમાં વાણ વળી બીજું કુખ;
પીતાનું માત યહુ પલકમાં, જેથી ગહુ મારું મુખ. મુજો પ્રમુ
તેર વચરની યહુ હું ત્યારે, યવે સ્વામીને રાગ;
કર્મને ભોગે કયાંથી ભગશે, મધ્યા તેથી મારા ભાગ. મુજો પ્રમુ
અરા ધરનો શોધી તે વરની, વરાલીતી મને ગાય;
પાય મળ્યાં મારા પૂર્વ જનમાં, મુખ પામ્યાં મારા નાય. મુજો
નિરાધાર યહુ હું તેથી, કોણુ તેમાં ન કયાય;
કર્મ કુપુ મારે કંથ જવાથી, છઈ એથી ઉદાય. મુજો પ્રમુ
પતી વિનાતો પ્રાણ મંતાવે, કહું જઈ કોને વાત;
ગનમાં યાવ ને માત ન આવ્યું, મુવે માત ને તાત. મુજો પ્રમુ
લાકલાર લોકો કેતા, મોટી યહુ મહીવર;
રમત ગમત રાત્રી રહી, મળી ધણી મહીવર. મુજો પ્રમુ
માત પિતા મહુ મરી ગયાં ત્યારે, ગમ અમરને ધેર;
દીપરીયો એક દમવા લાગ્યો, જેથી યહુ ધણું વેર. મુજો પ્રમુ
નણું દ નાદાન હતીજ મારી, વારેવારે કાંઈ વાંક;
કસી ન મુકડો કોય દાહડો મોણે, આડો વાળીયો આંક. મુજો
સ્વામીનું મુખ મેં રવ-વેન ભાખ્યું, રહી ડંડી મને દાઝ;
અવતાર મારો એમજ કુખ્યો, જેમ કુખ્યું દરિએ ઝાઝ. મુજો
અન વજ મને આવે ન કાંઈ, માથેના મારે માઃ
દવા આવેતો દ કાંઈ ખાવા, મિત્રે દીને એકવાર. મુજો પ્રમુ
એક લેવરતો એવું જાણું, આખી એક તેવાર;
ધરના અપનાં ધણુભલે મં યહુ, મેં ને મેં કંચાર. મુજો પ્રમુ
પાણી ભરવા ગઈતી પોતે, આખી હું તેજીવાર;
દખીને મુજને દાઝ આવી તેથી, નણું દિધાં દાર. મુજો પ્રમુ
મં જાણું જેમને દખાને, નહીં કીધાં હોય બંધ;
તેથી રોક્યાં તુર્ન મેં તેને, તેના કચો ધણી બંધ. મુજો પ્રમુ
મેડું મુખને મેજવા જકોતો, આખી દીવરની નાગ;
ગા કમ કહી તે મોમ માંથી ને, શો નણુંલ પર આર ? મુજો પ્રમુ
(અંકર.)

૨. મણીશંકર મણીનંદ,
જે. છ. પા. કે. ગા. મા. મુંબઈ.

* એકાંક યાદ.

સહી બોધતા વાંચનારાઓને ખબર.

જોશા હોલાની રમુજ વારતા આવતા કીન્નેમખર માથના અ
કમાં ખજાય થયો, જે પછે એક બીજી રમુજ વારતા આણ કરવામા
આવશે.

લખનારાઓને ખબર.

વેર્મોમટન—તમારી કવિતા છાપવા જોગ નથી.

૧. હાએવાએ—તમાને તમથી યહુ મારે દલાગીર છઈએ.
એકવાર ફરી આગમથથી વખત દલાવીને ખજીયોતો મેહરુવાની થયો.

મુંબઈ, દરજર આયકારા પ્રેમમાં મેહરાંમજી ફરફુનજી
કંપનીએ છાપીયું તથા પરગટ કીધું. ડાઠ મેહર—મેહરાંમજી
મેહરાંમજી સીર, નાં ૬ તથા ૧૧.

સ્ત્રી વ્યાધ.

પ્રસતક ૧૭ મું.

નવેમ્બર ૧૮૭૩

શ્રાવક ૧૧ નો.

ભોલો દોલો

અથવા

ભોલો ભગો—ભુડાનો ભાઈ.

એક વારતા.

પ્રકરણ ૧૧૦ મું.

ભોલો દોલો મુખ્ય ગણિતો હતો. ધામટ, કમચકલ અને કમસમન ગણિતો હતો; પણ પછી વાણી થવા પછે તે ઘણો સુધરી ગયો—અડધો ડોકરાઈ ડોકરાઈને મુખરો, અને પછીના ડોલથી તે પુરો થીવળો અને સમજીયા ખપવા લાગ્યા.

પણ વળી એ ભોલો સવતંત્રમાં ખપવા લાગ્યો તે વધારે ધરાઈ છે. તે આરાન અને અભણ હતો તારેન આપણે ખતોઆર અને અપખાપાત હતો, અને ભલા ધનેતરને મોહાંપર ને નવાન સુને તે દઈને ઉભો રહેતો હતો. તેમાં આણસમાં જારે જરતું જો વધુ તારે સવતંત્ર પછીનું મજ વધારે થયું એટલે અને તેમ ભોલો દોલો માં થયું છે. તે સવતંત્રપણે ભોલવામાં ઘણો વધારે હીમ તવાન થયો છે.

અને એ હીમત એટલી વધી છે કે તેના માનીતા અને માનવતા થોડા ધનચાહુ સાથે દોલાને હવે અનન્યતા થઈ પડ્યો છે. એ માટે બનાવ તેની છુટી છુટીથી બન્યો છે અને તેનું કારણ આ પરમાણે છે.

અનન્યતાના વડાની ખુશી થેડા મોઢીના અનન્ય ભાઈના મરણ પછે કોણને આપવી તે બાબેના પાંખમાં જારે જાંઘીર નંગીએ ધનચાહુ થોડને બદલે થેલા મોઢીના દીકરા મોહાંપરને દાવો રજુ કર્યો, તારે જાંઘીરે ઉપર પેહેલાં દોલો ખસા થયો. પોતાના મુખી અને થોડ તરફ પેહેલાં દોલાના નીમખહવાલી અને પેઆરાના જી સા ઉપરાઈ આવવા અને તેથી તે સેલુના દાવાની હીમા એતને માટે એ ભોલો થોડ જાંઘીરને ટપકો આપવા લાગ્યો.

પણ તારપછે જારે જાંઘીરે સમજણ પાડી કે દુર તની દાવી ઉપર મોહાંપરને દાવો મોલો અને અનન્ય છે.

તારે દોલાએ મોલાં દીલથી એ વાત કહ્યું રાખી અને તે પણ હવે સેલુની હીમાએ કરવા લાગ્યો.

આમ કરતાં દોલો પોતાના માનવત મુખીની ખસ ગી ખેંચી લેતા એટલું નહીં પણ આ વાંધાને જલદી નીકાલ આવી જાયતો હીરાં ભરૂંથીયે તેને તલાક મળવા તથા રતન સાથે પરણવાનું સવલ થઈ પડે, તેટલી પોતાની સમજણને પણ તેને એઆલ આવવો નહીં, અસ તે જો જાંઘીરની તકરાર વાનખી જોઈ એટલે કહ્યું રાખી— પછે તે પોતાના વાહાલા થોડની વીરૂ હતી તો થું થયું? તે તકરાર તેની પેઆરી પુતલી રતન સાથે પરણવાની ઉમેદ ને દુર કરનારી હતી તો થું મુખરો?

પણ દોલાનું આ હૃદયી છઆદે સામવટ ધનચાહુ થોડને અને તેની આસપાસના સરવે મુહાંપરને ખુસી કરનાર નહીં હતું. રસનમ આગો જાંઘીરે નંગી સાથે એકમ આડડી પડ્યો. ધનચાહુ થોડ વળી દોલાનું થોડ (ભોલા દોલો) સાથે આડડી પડ્યા.

રસનમ આગાએ પોતાની રાદાની આસપાસ પરમાણે જાંઘીરને તોહાઈથી અપખાન આપવાને લીધે એ જોઈ મંદ જવાન નમનતાઈ સાથે તોપણ દલગીરી સાથે તાંહાંથી જતો રહ્યો. જાંઘીરને માટે ધનચાહુ થોડને કેવું માન અને મોહાંપર હતી, પણ મળવા સમજી આણસોને આંધલા કરે છે અને જાંઘીરે સુચીની રોસતીના સેડુને થકી ખવલ કરે છે.

ધનચાહુ થોડે દોરાબજ થોડ ઉપર નારાજ બનાવાથી આપણા દોલાજ પણ દમાન કરીને ગોસામાને ગોસામા ઉઠી ગયા. દોલો અને જાંઘીર સાફ મોલોને ગયા કે “વારુ થોડ અમારી વાત તમને નાપસંદ લાગ્યાથી તમે અમોને માફ મોલવાયો, પણ તમે દાદાપણવાલા છો, માટે જારે થીરા પડ્યો તારે જોયો કે અમારી લુલ કાંઈ નધો પણ તમારી લુલ છે.”

જાંઘીરે નંગીની ધનચાહુ થોડ સાધની રોસતીમાં ખચક પડી તો તેમાં જાંઘીરને નુકસાન કાંઈ નહીં હતું. પણ દોલાજ થોડની રોસતીમાં આવી હરકતો ખરેખર તેને નુકસાનકારક હતી. એ વાતને દોલાને પોતાને એઆલ નહીં હતો, પણ જારે તે પોતાને નંગી ગયો અને પોતાની મા વીરૂ આગલ જારે તેણે સમજો દેવાલ કહ્યો તારે વીરૂરે તેને આ નુકસાનને એઆલ આપ્યો.

અગરજો તમારી મતલબને મલગું તમારૂં ગણું ન હો,
પતો તમારાં ગમનને મલતી તમારી મતલબ કરજો. સામુ
ઓ ભુલી જાય છે તેઓ એક વખત વહુ હતો. ક.

રમુજે દુરસત.

૧. નીચડો પાકીય ખોરો છે ખરો ?

સાહેબ, સાહેબજી જાણે છે તે જાણે એમ તમે જાણો છો. હું જાણું છું તે તમે જાણો છો તો તમે જાણો તે તમે જાણો છો એમ હું જાણું ને શરૂ જાણું.

૨. શરીરની એક બીજી જેને આપણે કાપીએ છઈએ,
પણ તેમાં એક કાનો વધારીએ તો શરીરની એક બીજી બીજ વધ
છે જેને કાપવામાં મોટી શરતીઓ છે, તે શ ?

૩. મારો પેટેલો અને બીજો મળવે મોઢાંને એક ભાગ
યાવું છે. 'મારો બીજો અને તરીજો મળવે હાથનો એક ભાગ થા
એ છે. 'મારો તરીજો અને પાંચનો મળવે દરનો એક ભાગ
થાએ છે. 'મારો પેટેલો, પાંચનો ને બીજો મળવે એક અંગરો
આંકડો થાએ છે. 'મારો મોઢો અને બીજો મળવે એક શુભરા
તી આંકડો થાએ છે. 'મારો બીજો અને પાંચનો મળવે હાંડું
જોખરું થાએ છે. 'મારો બીજો અને મોઢો મળવે સીંચોને પેટેર
ની એક બીજ થાએ છે. 'મારો પાંચનો અને મોઢો મળવે દેવા
બને જોરોમાં બીજ થાએ છે. 'મારો તરીજો અને મોઢો મળવે
શનાવડું નામ છે. કહો મોઢોને મારું આપું તમારું.

પી. ધ. વેડીમદન.

૪. ૧ રાત અને દસગર વચ્ચે શું તરાવતો ?

૨ ધરમ રંગથી માન ધરાવનાર એક અણે પાણ્ય

કાપાળના મોઢાં મોઢાં મોઢાંને મળે કમ આપે છે ?

૩ બીસતરી અને મનડીના વડીત વચ્ચે શું ફરો ?

ખાસારો મઠ વેડાનો.

૧. દીવાલ—દીવા—દોશ—વાલ.

૨ ૧ લેવા. ૨ દારવા. ૩ ખુમરા. ૪ રામરા. ૫ ના
૨ગાં. ૬ હાવા. ૭ માન

એક વિધવાની પરમેશ્વરને ધ્યાન.

રાગ પરમ.

સુણે પ્રભુ આરજા આ મારીરે, નથી મેલી ધીરજ મારીરે. રેક.

બાળપણે મા બાપે પરજાતી, થયા કડાં રળીવાત;
તેથી હું પામી ગામ ધણેરો, મંજાતો તેની વાત. સુણે પ્રભુ

મારા પિતાને પેટે ન કાંઈ, મુજ પિતા મંતાન;
એથી ભવે અતી લાડ લડાયાં, મોટું વધારી માન. સુણે પ્રભુ

મંગર લાવે લિવાને મારા, વિજાનો કીધો વિચાર;
નાનપણે નહીં કરતું આડું, મોઢો નહીં તેનો માર. સુણે પ્રભુ

માત વરડોને સ્વામી મોઢી, નવ વરડની હુય;
લગન કીધું તેની આંખે, માત પછી મારી મુય. સુણે પ્રભુ

આપર કાકા અતીશે આપે, ખુબ ખરડું દામ;
મનમાં જાણું જે એક ગણાઈ, મંગારો મો નામ. સુણે પ્રભુ

માતને મુવે મને પડી મોટી, આપણા અંગે આપાર;
મહન કરું હું સિદ્ધિથી શીરે, તુ કોઈ જુ બગદાર. સુણે પ્રભુ
એ કુખ્ય આપણે નોતરું થયું, તેમાં વાપણ વળી બીજું કુખ્ય;
પીતાનું માત થયું પલકમાં, જેથી મુજ મારું મુખ્ય. સુણે પ્રભુ
તેર વરડની થઈ હું ત્યારે, થયા સ્વામીને ડામ;
કર્મને જોયે કાંઈથી જાણે, મળ્યા તેથી મારા ભાગ. સુણે પ્રભુ
મારા ધરનો મોઢો તે વરની, વરામીતી મને માય;
પાપ મળ્યાં મારા પૂર્વ જનમનાં, મૃત્યુ પામ્યાં મારો નાય. સુણે
નિરોધાર થઈ હું તેથી, કોણું તેમાં ન કયાય;
કર્મ કુટ્યું મારું કંઈ જાણી, હડું એથી ઉદાય. સુણે પ્રભુ
પતી પિતાના પ્રભુ મંતાને, કહું જાણું કેને વાત;
મનમાં થાય જે માત ન આપું, મુવે માત ને તાત. સુણે પ્રભુ
લાકવાઈ લોહી કેતાં, મોટી થઈ મહીવર;
રમત મમત કરતાં રહી, મળી ધણી મહીવર. સુણે પ્રભુ
માત પિતા મહુ મરી ગયાં ત્યારે, ગઈ અગરતે ઘેર;
દીવડીયા એક દમવા લાગ્યા, જેથી થયું ધણું વેર. સુણે પ્રભુ
નહું દ નાહન હતીજ મારી, વારેવારે કાઢે વાંક;
કસેય ન મુકોયે હાથ દાહડો એણે, આડો વાળીયા આંક. સુણે
સ્વામીનું મુખ મું રવ-પેન બાપુ, રહી હોડી મને દામ;
અવતાર મારો એમજ કુખ્ય, જેમ કુખ્ય દરમીએ મામ. સુણે
અન વચ્ચે મને આપે ન કાંઈ, માથેતો મારે માર;
દયા આપેતો દ કાંઈ આપા, નિજે દીને એકવાર. સુણે પ્રભુ
એક દીવડોતો એવું બન્યું, આપ્યો એક તેવાય;
ધરના મુજમાં મુજબલે થઈ, મોં જાને દંડાર. સુણે પ્રભુ
પણી બરવા મહીતે પોતે, આપી હું તેણીવાર;
દખીને મુજમાં દામ આપી તેથી, નહું દિધાં દાર. સુણે પ્રભુ
મું જાણું જેમને દખીને, નહીં કીધાં હાથ બંધ;
તેથી રોક્યાં વૃન મેં તેને, તેના કચ્છો ધણે મંધ. સુણે પ્રભુ
મેહું મુજને મેમવા નહીતો, આપી દીવડની નાર;
મોં કય કયો તે એમ મોઢી જે, મો નાહુદલ પર આરે ? મુણે પ્રભુ
(અંકુશ.)

૨. મણીશંકર મોહાનંદ,

જે. જી. બા. કં. મા. મા. મુંબઈ.

૩ એકાં થઈ.

શ્રી યોધિયા વાંચનારાઓને ખબર.

જોયા દોહાની રમુજ વારતા આવતા કીજેખર માસના અ
કમાં ખયાત થયે, જે પછે એક બીજી રમુજ વારતા આણ કરવામાં
આવશે.

લખનારાઓને ખબર.

વેડીમદન—તમારી કવિતા છાપવા જોગ નથી.

૩. હાથિવાર—તથાને તસરી ઘણ માટે દલગીર છઈએ.
એકવાર શ્રી આગમનથી વજત દસવીને ખબરોતો ગેરેશ્વરીની થયે.

મુંબઈ, દક્ષિણ આયકારા પરમમાં મેઝાંમણ કુદનજી
કંપનીએ છાપીયું તથા પરગર કીધું છે. ૩૦ કોડ—મેહરામજ
મેહરામજ સીર, નાં ૬ તથા ૧૧.

સ્ત્રીઓય.

પુરાતક ૧૭ મું.

નવેમ્બર ૧૯૭૩

આંક ૧૧ મો.

ભોલો દોલો.

અથવા

ભોલો ભયો-ભુંડાનો ભાઈ.

એક વારંતો.

૧૯૪૯ ૧૧૦ મું.

ભોલો દોલો મુરખ ગણાતો હતો, ધામડ, કમચકલ અને કમસમન ગણાતો હતો; પણ પછીના વાંચો થવા પછે તે ઘણો મુકરી ગયો—આડધો દોકરાઈ દોકરાઈને મુકરયો, અને પછીના ડોલથી તે પુરો શીમાનો અને સમજીયા ખપવા લાગો.

પછી વળી એ ભોલો સવતંત્રમાં અપવા લાગ્યો તે વધારે ઘટાટ છે. તે અત્યંત અને અબલ હતો તારેન આપમેળીઆર અને અપખરપાત હતો, અને ભલા ધનેતરને મોહાંપર ને નવાખ મુન્ને તે દઈને ઉભો રહેતો હતો. તેવાં ત્રાણસખા જરે નરનું નેર વધુ તારે સવતંત્રપણાનું, બળ વધારે ધડું નેઈએ અને તેમ ભોલા દોલા માં ધડું છે. તે સવતંત્રપણે બોલવામાં ઘણો વધારે હીમ તવાન ધયો છે.

અને એ હીમત એટલી વધી છે કે તેના માનીતા અને માનવા તો શેઠ ધનજીશાહ સાથે રોલાને હવે અનખતાવ થઈ પડ્યો છે. એ માટે બતાવ તેની છુટી છુલોથી બનયો છે અને તેનું કારણ આ પરખો છે.

અનજીમનના વડાની ખુરશી યેલા મોદીના મનજી ભાઈના મરણ પછે કોણને આપવી તે બાબતે પાંચમાં જ ને જાંહંગીર નંગીએ ધનજીશાહ શેઠને ખલે યેલા મોદી ના દોકરા સેહાંબુનો દાવો રજુ કર્યો, તારે જાંહંગીર ઉપર પેઢેલાંતો દોલો ખડા થયો. પોતાના મુરખી અને શેઠ તરફ પેઢેલાંતો રોલાના નીમખહલાથી અને પેઆરના જી સા ઉભાઈ આપવા અને તેથી તે સેહુના દાવાની હીમા એતને માટે એ ભોલો શેઠ જાંહંગીરને કપકો આપવા લાગો.

પણ તારપછે જરે જાંહંગીરે સમજણ પાડી કે સુર તનો દાવરો ઉપર સેહુનો દાવો ખોલો અને અનજીત છે,

તારે રોલાએ જોવાં દીલથી એ વાત કથુવ રાખી અને તે પણ હવે સેહુની હીમાએત કરવા લાગો.

આમ કરતાં દોલો પોતાના માનવતંત્ર મુરખીની ખડી જો ખી લેતો એટલું જ નહીં પણ આ વાંધાને નલદી નીકાલ આવી અપતો હીમાં ભર્યાથી તેને તલાક મળવા તથા રતન સાથે પરણવાનું સવલ થઈ પડે, તેટલી પોતાની સમજનો પણ તેને ખેઆલ આવ્યો નહીં. બસ તે જો જાંહંગીરની તકરાર વાળની જોઈએટલે કથુવ રાખી—પછે તે પોતાના વાહલા શેઠની વીરધ હતી તો શું થયું? તે તકરાર તેની પેઆરી પુતલી રતન સાથે પરણવાની ઉમેદ ને ફર કરનારી હતી તો શું મુશ્મો?

પણ દોલાનું આ હદથી છઠ્ઠાદે સામવટ ધનજીશાહ શેઠને અને તેની આસપાસના સરવે પુછાંએતે ખુસી કર નાઈ નહીં હતું. રૂસતમ આંગ્રો જાંહંગીરે નંગી સાથે એકદમ અડડી પડ્યો. ધનજીશાહ શેઠ વળી દોરામજી શેઠ (ભોલા દોલો) સાથે અડડી પડ્યા.

રૂસતમ આંગ્રોએ પોતાની સદાની આદત પરખાણે જાંહંગીરને તોછડાઈથી અપમાન આપવાને કોયે એ નિરે મંદ નવાન નમનતાઈ સાથે તોપણ દલગીરી સાથે તાંહાંડી ભતો રહ્યો. જાંહંગીરને માટે ધનજીશાહ શેઠને કેવું મા ન અને મોહોત હતો, પણ મનવળ સમજી ગાણસોને આંધલા કરે છે અને છંદની મુખીની સેસતીમા સેહેનને થ કી ખલલ કરે છે.

ધનજીશાહ શેઠે દોરામજી શેઠ ઉપર નારાજ બનાવોથી આપણા દોલાજી પણ દમામ કરીને ગેરામાને ગેરામા ઉડી ગયા. દોલો અને જાંહંગીર સાફ મોલીને ગયા કે “વારૂ શેઠ અમારો વાત તમને નાપસંદ લાગાથી તમે અમાને આડું મોલપાજો, પણ તમે હાહાપણવાલા છો, માટે જરે ધીરા પડ્યો તારે નિશો કે અમારો લુલ કાંઈ નથી પણ તમારો લુલ છે.”

જાંહંગીર નંગીની ધનજીશાહ શેઠ સાધની સેસતી માં ખલલ પડી તો તેમાં જાંહંગીરને નુકસાંન કાંઈ નહીં હતું. પણ દોલાજી શેઠની સેસતીમાં આવી હુકમતો ખ રેખર તેને નુકસાંનકાર હતી. એ વાતના રોલાને પોતા ને ખેઆલ નહીં હતો, પણ જરે તે પોતાને નંગી ગયો અને પોતાની મા વીર અંગલ જરે તેણે સમજો હેવાલ કહ્યો, તારે વીરે તેને આ નુકસાંનનો ખેઆલ આપ્યો.

દોલો પોતાના હુરા બોલવાથી ધનજીશાહ જેવા સુર
ખી સાથ અણબનાવ કરી આવવો એ વાતથી વીલરનો મી
જાન જતો રહ્યો. વાંચનારી બાંનુએ જાણે કે જારે તે
ગુસ્સે થતી તારે બોલવામાં પોતાનો ફેરવાપડેલો દરમ્મે કાંઈ સ
મજતી નહીં હતી. તેમજ આ વેળા બનયું. તેણીએ પો
તાની સમક્ષી આદત મુજબ દોલોને ગાલો દઈને પોતાનો
ગામડીએ ખવાશ દેખાડ્યો.

તે બોલ્યો કે “હાએ, હાએરે મુવા દોલો ! તું
એ શું નખોદ વાલયું ! મુવા તુને અકલ નથી, ભસતે
જરાયા તુંએ જાણેલું નહીં કે ધનજીશાહ શેઠના તો પગ
થોઈને પાંચી પીછાએ તોળી થોડું. અભાગીઆ હેલ, એ
શેઠે તુને મોટાઈ આપેલી, તું દેર જેવાને ગણસાઈ આપે
લો, ને તુંજ તેવણી સામે ધઈ આવવો !”

દોલોના દીલમાં આ દલીલની અસર ધઈ ખરી. તે
ને એવું લાગું કે બોલેા હતો તેવોજ બોલેો રહ્યો છઈ;
અને ગરીબ હતો તારે લુકમા ગોતાં ખાતો હતો, તેમજ
આતખર થયો તોળી હુજી મારે હાથે ગોંદલન થયા કરેછે.
ધનજીશાહ જેવા શેઠા સાથે અનબનાવ થવા થકી તે
દીલે કુખી થયો ખરો, પણ વળી જારે તે અણબનાવના
કારણ ઉપર વીમાર કરવા લાગેો તારે વળી પાછો તેના સા
મવટે તેને યારી આપી. તે પોતાની આ આગળ બોલ્યો
કે “મારી આ તું મારા ઉપર અમસયું કુખ કાઢાડેછે.”

વીલરને હવે પોતાના દરજની મુખી આવી. તે પોતે
બોલતી તારે દરમ્મે સમજ નહીં પણ બીજાએને બોલતી વે
ળા તેએ તેને માનથી કહે એવું તે ચોક્કસ યાદ રાખતી
હતી. તે બોલેો કે “શું રે મુવા ? આ શું ને તુંતાંથી વાત
શું ? આએજ કહેતાં, શેઠાંએ વીરબાઈજી કહેતાં કુખેલું કે ?
ફરીથી એજ તોહડું બોલશેતો જીલ ધરીને પગ તલે ફોરસ.”

દોલોને આ શુભનાથી ગુસ્સો ઉપજ્યો. પણ તેણે જો
યું કે અર્ધાં સાથ કજીએ કરતાં પાલવે નહીં; મારે આ વ
ખત લોહીનો ગોટ પીને તે માને સમજવા લાગેો. “જેવો
ની આંખેજી સારુંજ, ધનજીશાહ શેઠને તો હું આપ ને સુર
ખી તોલના ગણુછું; પણ તે થકી શું સાચું નહીં બોલીએ ?
મારા સાચું બોલવાથી તેવણને ગુસ્સો લાગેો તેમાં મારો
શું વાંક ?”

“પણ આ અકરમી હેલ,” વીલર બોલેો “તારા લ
ગનનો શું વીમાર ? ગથેા, શેઠને દાવર થવા દઈજીએ કે
જલરી મંદ પેલી દાકણીથી તુને તલાક મળે ને મારી રતન
ગતે પડે.”

“હવેતો તેમાં દીલ વધીછે” દોલો દસકાં ખાતે બો
લ્યો. “શું કરયું વાહાવાં આએ ? મારી પોતાની ઉમેદને
એથી ધા લાગેછે.”

તારો રસતો હું કંઈ. હું કાલને કાલ મારી રતનને બા
હાર ખણીવી દેવું. સારાં સારાં દેકાણીથી તેના માગાં
આવેલાં, ને નહીં તું તેનો નીકાલ લાવતો કે લાવવા દેતો.
પણ હવે હું ચોખવાતી નથી.”

“નહીં, આ વાહાવાં ખાતાજી, જરા સજુરી થકેડો.
ધણું ગયું ને થોડું રહયું તારે હવે સા વાસતે તપી જવું !
પંચાતની ખુશી ધનજીશાહ શેઠને મળે કે થેલા મોદીન
સોહાલુને તોપણ આપણું તો કામ થવાનું; તારે હવે થોડાંજ
દાહાડાને વીલખ છે.”

પણ ના—વીલરબાઈ શેઠાંણીતા તીખાં તખતમતાં ધ
ઈ ગયાં. પોતાના આગલા શેઠ તરફની દોલોની નાકરમ
નીની શીખસામાં તેની માએ તેને રતન સાધના લગનનું
ઉમેદ જાશ કરવાનો કરાવ કર્યો; તેણીએ દોલોની અં
રતનની બેહુની રાજપુથી વના મોખેદને તેડાવ્યો અં
એક મોટે દેકાણેથી રતનને મારે ધાણું જોર મારવામા અ
વડું હડું તાંડાંથી છોકરાનો ટપકો વટીક મંગાવ્યો.

રતન આ સમયે વખત હેડલા ખણમાં સીવવા બે
લો હતી, તે શું ફરી આગળ નઈ દોલો તેના ખોલાપર આધુ
મેળી હજારો આંખુથી રડવા લાગેો અને પોતાની પ્રીત્ય પં
તરાઈની પેમારી પનાહ મંગવા લાગેો.

રતનનું દીલ દોલો ઉપરજ દોડવું હડું. તે વીલ
નો આ કરાવ સાંભળી બાવરી બની ગઈ. તે વીલરને
પુછવા ગઈ, પણ તેણીએતો કરાવ પકો કરેલો હતો એક
હવે દોલો એક ખુણે બેસી અફસોસ, કરવા લાગેો, રતન
બીજે ખુણે રડવા બેઠી.

પરકરણ ૧૧૨ મું.

નીચત અને નાસીપાસ થયેલો આપણેો બોલેો દોલો,
દોરાબજી શેઠ તરફની સમજી દોલત અને જાહોજલાલી ધ
તાં ચુખ નહીં મળવાથી, સુખની શોધમાં ઘરની બાહર ન
કલેા.

બીજ બોલોમાં પોતાનું મન ઘેરવા, અથવા મનને
ગમત આપવા, દોલો જરા ફરવા નીકલ્યો. તેણે વીમારયું
કે પંચાએતની દાવરી બામે સાચવરથી સવતંતરપણે ખત
આપવાને ખાતર તેની આ તેને એવી શીખસા કરવા
માજેછે કે જ્યો તેની આખી જંઘળી ધુલ જળી ન
વાની; વલો તેણે વીમારયું કે તેના પોતાના લાજ
ને થકી જીલુ થતે કે પોતાના સવતંતર મનને દાખી
દેને, અને પોતાની જીલોને બંધ રાખતે, કે જ્યો
ધનજીશાહને દાવરી મળવાનું સવલ થતેતો પછે જ ન

આ કુખના ખેઆલના કુખી પતો, દોરાબજ ચેક જી
દા જીદા દેખાવોથી દીલને ધીરજ આપવા તથા કુખ વીસર
વા માટે ધરની બાહરે કરવા નીકળ્યો.

તે ઘોડા ઉપર કરવા નીકળ્યો હતો. પેચ્છામાં વાંચ
નારાંએ જાણી કે દોલો પહેલેધરથીજ ગામડાંમાં ઘોડાવાળો
હોવાથી ઘોડેસવારીમાં ખેલાડી હતો અને દોલત મળવા પ
છે તેની ગમતમાં ગમતજ ઘોડે બેસીને કરવા જવાની હતી.
શેઠુરની એક ભાગળ વાટે જલદીથી તે બાહરના લી
લોતરી ભરેલાં ખેતરોમાં નીકળી ચાલ્યો અને કચ્છલ કરતું
નિધ્યે કે સવારીના ચોખના ભોગવડામાં પડાવી પોતાનું
કુખ વીસરી નજ તે પાછો યુધી અને ખેલવા દીલના થ
ઈ ગયો.

કરતાં કરતાં આપણો ગોસો દોલો તે નાહાના કુંગ
રોની નજદીક આવી લાગે કે જાંહાંના ગોડા માટેલા ભ
પ ભરેલા બનાવે હજ તેની પાદાસતમાં તાજ હતો.

પેલા ગોડાએ જાંહાં દોલની આપડી હીરાં ભરૂંથી
પોતાના ભાઈ સાથ રહેતી હતી, જાંહાં રતનનાં પોશાક
માં માકદાર દોલને પકડી લાવ્યો હતો, જાંહાં દોલા
અને હીરાં વચે સેતાં બોધાઈ બની ગયું હતું, જાંહાં
તે ઉપરથી માકદાર અને બેઠેરામ ભરૂંએ લડી યુવા અ
ને કેદ ગયા અને જાંહાં હીરાં ભરૂંમીને દોલા સાથ પરણ
વાની ફરજ પાડવામાં આવી હતી; તે ગોડાએ તરફ દોલો
આ વેલા આવી લાગે.

હવે તે ગોડાના રહેવાસી સથળા બંદીવાન પડેલા
હતા, અને કહેકર સાંડેખ આગલ તેમને સજા મહેવાની
ન ખોટી હતી, એટલે આ ગોડો કેવો ખાલી અને દરામ
નો લાગતો હશે ? જાંહાંના દાસતાનમાં પોતે આટલો ભા
ગ લીધેલો તાંહાં જવાને દોલાને ધાસતી કાંઈ નહી હતી.

પણ વળી તે ગોડો દોલાની આપડીના એટલે દોલા
નો પોતાનો કાંચે નહી ગણાય ?

આ લ્હીસોથી નરા છાતી ધારી કરી તથા હાંડું દં
કરી દોલાએ પોતાના ઘોડાની પીઠ ઉપર તે ગોડાનો રા
હા ધર્યો.

પણ એક રેતાલ ટેકડીની ઉતારાંજીમાં આવેલા એક
ખાંડા ઉપરથી પોતાના ઘોડાને કુદાવી નતાંજ દોલાએ પી
ઠ પાછલથી એક સાદ સાંભલ્યો. "દોરાબજ ચેક, દો
રાબજ ચેક" કરી કોઈ હાંક મારવા લાગું.

દોલાએ ઘોડો યોખાંવો નિયંત્રે તેના ગામની અસ
લી એજાખાણવાલી પેલી પડોચાણ જીવી ખાધાં ઉપર દારૂં નો
આટલો મેળી તાંહાંથી નતી હતી અને તેણીએજ દોલાને
બોલાવ્યો હતો.

તેણીને એજાખતાંવાર દોલો તેની પાસે ગયો અને
પેચ્છાથી પુછવા લાગે કે "એ હો ! જીવી, જીવી, તું હી
આં કાંહાંથી આવી ? આપણા ગામની થી ખબર ?"

"ગામ ગીઈ જોખે. બાપા હવે તું ગામને હું
એજાખે ? તું હારનો રેવાહી થયો, કે ગામ ને ગામના વહ
નારાંએને હાડી બેઠો, તારે ગામ ને ગામના લોકો તારી
હાંતે આવી રહેવાના. તમે લોક ગામ મેળી આવ્યેવાં, તો
હું કેમ રહું ? હુંતો હીઆં ભીખરોની પરમહાલામાં ન

મીન લીપવા ને છાણા થાપવાના કામપર એક રૂપીઆને ૫
ગારે રહેલી. આને મહાલાનો દારૂ લેવા જોઈપરાંના કંડમાં
ગપલી, તાંહાંથી આ દારૂનો ખાટલો લાવીશું. 'વારૂ' દોલા
હેંકે તારી માડી કેમછે ? હારીતો છે ? મારી કુવા કેહેજે."

"ના, ના, મારી જીની પડોસજી તું મારી સાથે મારે
ધર માલ. તું હીઆં આવીતો મારે ધર કાંચે નહી આવો ?"

"અરે બાપા, મારીએ કોઈ એજાખે ? મેની પાંચને
દીએ હું છાના થાપવા આનીફાન આવેલી. તે વેળા તા
રી હેંકાંથી વીલર કાંઈ ગોખ મોહીઆં જીવી માડીમાં કે' કે'
કરતી જાનીતી, તે માડીતું નામ હું ? હુંતો જીવી ગપલી—"

"બરૂં, બરૂં."

"હા, હા, કાંઈ તેજતો બાપા. તારી માંચે મારા ભણી
આડી નજરે નિયું નહીતો."

"હું, હું, પણ એજા હોય નહી."

"મારા હંમ, દીકરા દોલા. પણ તું કાંઈ મારૂં કહેજું
માને ? તુંતો તારી માનુંજ તાણે ?"

"પણ મેની—મારી માંચે તુંને દીકેલી નહી હશે."

"હું દીકેલી નહી ? અરે મારી ને તેની નજર એક
ધપલો ને, પણ મારા ગમ નેઈને રમે ને મને બોલાવવો
પડે તેથી તરત મોહડું રેરવી લાચેયું."

"નહી, પણ હવે આજે મારે ધર આવજ. ને તું
ને મારા સમ નહી આવેતો."

"વારૂ બાપા, મોહા તુંને જપતો રાખે ને મરીજોને
એજા પાદ કરતો રહે. પણ બાપા દોલા, તું હંમજા કાંહાં
નીકમેલો ?"

"આ નરા ગોડાએ ભણી કરવા નીકમેલો."

"અરે પણ ભલાંમજીપ જામત્રા કરવાના કાંઈ બી
જ વાર નથી કે આણીકા આવેલો. પાછો ફર, બાપા પા
છો ફર."

"કાંચે ? કાંચે ? તું એટલી ધનતેજરીથી કાંચે કે
હેંકે ? હીઆં થું ધાસતી છે ?"

"ધાસતી ? અરે આ રહતો પરતો રોજ ખુન થાતું
રખું. ને વળી દીકરા તું જાણે નથી કે હીઆંતો પેલી
તારી હીરાં ભરૂંમીનો ભાઈ રહેલો ?"

"અરે—તુંને ખબર નથી. હીરાં ને હીરાંનો ભાઈ
બેઠેરામ બેડુ જી બંદીઆતુ સેહેવે છે."

"હાએ, હાએ, મારો દોલોતો હજ આગલ જીવે
વીહરોજ રખું. તો મારા વાહાલા હીરાંનો બીજો ભાઈ
કાવસજાહ નામનો, તારા પછાલા ખાવા આવેજો તે જ
છે કે નહી ?"

"હા—હા—હવે પાદ આવયું. પણ તે હીઆં રહે
છે તેની થું ચીંતા છે."

"નહી, પણ હીઆં દરરોજ કાંઈ મારામારી ચાલવા
કરેલી ને તેણીકા તું રમે જા."

"મં મારો ? સારો ? કોણની ?"

"જવા જાને મારે, ને રોજ જાને તારો, પણ બાપા
તું આનીકા ના જા. ને મારૂં કહેજું માને, મેવાં રમે
કાહાડ, તું પાછો ફર."

“સાની અમસથી બીહેણે ? મને બીહીવાનુ હોયતો તું કેમ એ રસતે બપે ?”

“અરે છટ. સુવા માર મારી પાહે હું લેવાના ? પછ તારી વાત બાપા જીવી. ઓ ! જે-પેસો હાંમેથી આ વતો દીકે. જોયો ?”

હવે દોલાની નજા ખાતરી થઈ. તેનો સાલો કાવસ શાહુ ભર્યો તેની હીરાંનો ભાઈ, જે થોડું જ થયું વકીલની સાથે ઘરમાં આવીને દોરાળજ શેક પાસેથી હીરાંને નામે દરખાસો લખાવી ગયો હતો, તે આ મેદાનમાં અરેખર આ વતો હતો, પણ વળી તે છુપાતો સંતાતો આવતો હતો અને છેલ્લે એક જાહાડની પછવાડે તે છુપાઈ ગયો.

દોલાનો શક હવે ખરો પડ્યો અને છવી હવે છે ક વધારે ઘભરાવા લાગી. તે બોલી કે “બાપા દોલા તું ભાગી જા, જે તું ભાગીજ, તારી જોડે થોડો છે તેથી તું નવલરી નીકલી જાહે.”

પણ દોલો દયાલુ હતો. તે બોલ્યો કે “ના, હું ત ને છોડીને નહી જઈ.”

“અરે હું સુઈ. તું તારું હલાલની, માડું થઈ રહે.”

“નહી—અસ હું મરતો તું ને હીઆં એકથી મેળી નહી જઈ. મારા સરખો મરદ છવ લઈને નાહાથું ને તું મોરત જાતને ધાસતી મા રાખી જઈ ? ના, તારે હું મરદ નહી. તે કરતાં તું મારી સાથ આવ. મારી પીઠે થોડા ઉપર-મેસી જા—ને તું લઈને હું નીકલી જવાનો.”

“અરે, થોડે કાણ બાપદાદા મેઢેલા કે આજે હું મેહા.”

પણ દોલાએ ઘણીજ મેહોસ કરીને છવીને પોતાની સાથે થોડા ઉપર મેસાડી. બીચારી છવીને ઘણું ભારે લાગ્યું અને રાખતી પડી. તેનાથી થોડા ઉપર પેટેલાંતો ચલાયું નહી. દોલાએ પોતાના હાથના ટેકા આપ્યો, ને છવીનો એક પગ થોડા ઉપર મેળતાં થોડાએ મ સતી કીધી અને પોતાને સુએલી વીચારી.

ઘણી મુશકેલીએ છવીને વળી તેણીના દારૂના બાટલા સાથે થોડા ઉપર ચઢાડાવી અને દોલાએ કહ્યું કે “જે પછવાડેથી મને મનજીત પકડજ.” છવીએ દોલાને કમ રમણી ચાંપી ધર્યો અને દોલાએ થોડાને પાછો દપડાવ્યો.

કેવો ભડાં દીલનો, દલેર અને દયાલુ બાણુ ! ભણે લો નથી, હાથીપાર નથી, પણ કેવો દોલા ! પછસાદાર છે, શેડીયો છે, તોપણ કેવો ગરીબ ! ન્યેમીએ ગરીબાઈ દીઠેલી અને સેહેવેલી છે, તેમ્મો રોલતની કીમત સમજે છે, તેમ્મો રોલત મળવા છતાં ગરીબ રહેછે અને તકાબરીને ધીકારેછે.

પ્રકરણ ૧૧૨ મું.

કાવસશાહુ ભર્યો જાહાડોની પછવાડેથી-મેખાલું થઈ ગયો હતો, પણ તે હજ તાંહાં હાજર હતો.

તે જાહાડોના એથામાં ચાલતો ચાલતો છેક નંજદીક આવ્યો હતો અને દોલાએ છવીને થોડાઉપર મેસાડી નાહાસવા માડ્યું તેથી થોડાજ કદમ દુર તે ઉભો હતો.

અને હવે પેલી ટેકડીએ વચેના ખાડા ઉપર દોલો

જેનો પોતાના થોડાને કુદાવા બપે છે કે તરતજ પીચતેલતું એક બાર સંભવાયું અને દોલાના થોડાના માથાં ઉપરથી એક મેળી જમ જમ આવ્યાન કરતો નીકળી ગઈ.

દોલો બધી ગયો. આ બારની અસર પુછવા ઈઆ જોડા તે નજા મેખજો નહી, પણ થોડાને પાવરા મારતો વ ધારે નીકળી જવા લાગો.

પણ નજા આગળ જવા પહે એક બીજું બાર થયું. હવેતો દોલાની પછવાડે મેઢેલી છવીએ એક ચીચારી પાડી, તેના માથાં ઉપરનો દારૂનો બાટલો ઉડી ગયો અને દોલાએ ઘભરાઈથી પુછ્યું કે “છવી સુઈ કે ?”

જવાબ દીધો કે “ના, છવીતો છવી, નથી સુઈ, પણ મને વાગું છે અને લોહી નીકળે.” દોલાએ કહ્યું કે “થોડાવાર થોલ, ને નજા મનજીત જાલી રાખજ.”

આ વખતે દોલાનો તોખો થોડો બારના આવ્યાનથી ભડકીને તેમજ દોલાના મારથી ઉસકેરાઈને વોનલની ત્રી સાલે ચારે પગે નાહાસતો હતો અને ઉપલા થોલ થોલતાંના વારમાં વસતીની નગાખા ખેતરો વચે પોતાના સવારોને એ નીમખજલાલ પરાંછીએ લાવી થોડાંમાડ્યાં.

હીઆં એક મેકડની મોટલી ઉપર દોલાએ છવી ને સુવાડી અને તતકાલ થોડો મારતો પાસેના એક ગામના થી એક હુકીમને મેલાવા ગયો.

દોરાળજ શેક જેવા મોડા માણસ પોતાને મેલાવા આવવાથી હુકીમજ આવત્યતાં પોતાને ઘણું માન મનેજી સમજાવ્યા અને મલમ પડા તથા નખાલજોડાના દાખડ સાથ તતકાલ તેજ થોડા ઉપર દોલાની સાથે નીકળી પડ્યા.

છવીબાઈ મુદલ જખની ધપથી નહીં હતી, પણ ખતાર કુખ કરતાં કુખના ડોંગ કરતી હતી. તે દોલાને હુકીમ સાથ આવતાં જોઈ, પોતાની મેકડ ઉપર જાંહું મેઢેલી હતી તાંહાં પાછી શુઈ ગઈ અને પોતાના શરીર ઉપર ના ને “લોહીના દાથ” કહેતી તે દાથવાસો કપડોના ભાગ તેણીએ ઘણો દેખાતો રાખ્યો.

પણ હુકીમજએ આવતાંનેવાર સમજાવ્યો ચરત પાર ખી આવત્યાં. આવતાંનેવાર છવીના મેહુ મદદગારીએ મેહુ કે જે મોરત હાડે હાડે વાસ મારતો હતો. મેહુલાં તે તેમ્મોએ તેણીને છાકડી વીચારી; પણ હુકીમજએ દેખાડ્યું કે જને તે લોહીના દાથ કહેતી હતી તે કાંઈજ નહી પણ મસાલાના લાલમ લાલ દારૂના દાથ હતા.

અને હવે સયસો મેલાસો થવાથી દોલાને ઘણી ર. સુખ મળી. મેહુ સાથે થયું કે પેલી મેહોલી છવીના માથાં ઉપરના દારૂના બાટલાને વાગી હતી, તેથી બાટલો ડુરી ગયો અને દારૂ સયસો છવીના માથાં ઉપર દોલા ઈ ગયો. આગમનથી થોડો દારૂ ગમેલો હતો, અને તે છવીને મેહોલી લાગી તારે તેને કેક ચટવા માડી હતી, અને જારે તે મેહોલી કે અને મેહોલી વાગીછે તારે અડધી જીમખા તથા અડધી બીહીકમાં તે પોતાને મેહોલી-વાગેલી સમજતી હતી તો જો કે તેને જ વાગું તેતો બાટલાના કકડા હતા; અને તેથીજ કરીને તે પોતાના દીલપર દોલાપણ દારૂને લોહી સમજ હતો.

અવળતાં જીવી તેા મનતોન નહીં હતી કે તે દારૂ થાલાથી હતો, તે તો હુનત કરતી કે ગોલી અનેન વાગી અને આ મારૂં થોડીન ગધું, તથા ઝોર હકીમજી એટલું પીછાણી શક્ય નહીં તેથી તે હકીમ વીરો હલકું મત આપવા લાગી. "દોહાનેતો તેણે એકન વીધારના મેસાડી દોહા કે "આપા તું એ વાત નહીં હમને."

જીવીની મતલબ આમ કરીને દોહા મેટોથી થોડાક પધસા નીચવી કાઢાડવાની હોય. પણ એટલી તે દોહાની આર નહીં હતી, મગર તે વધારે છાકટપણની વચસર હતી હતી અને ગોલી લાગાની આગમચ તેના શરીરની અંદર અને બાહાર ફેડાપવા દારૂથી તે આમ વધારે બોલતી હતી.

અતે દોરામજી શેઠે જીવીને પોતાને બંગલે લઈ નવા મારી, જે વાત તેણેએ નરા મરડાઈ તથા અકડીને કબુલ કીધી. જીવીને મારે એક ગાલી અંગાવાના આવી અને નાહાનપરામાં પોતાને બંગલે તેણીને લાવવાનો ગા ડીવનને હુકમ કરી, તથા હકીમજીને વદાએ કરી દેલો મારો પોતાના રખશની પીઠ ઉપર સવાર થતો પોતાના અ કાને નજીક રખો.

પોતાના મકાનમા પોતા ઉપર શુભેલી બીના બહારે કરવાથી દોલાની મા વીલર તથા મશીઆઈ રતનને મોરો કબરાટ પેદા થયો. ધરના નોકર નકરો વચે ગડબડ અમી રહી અને તરત આખાં શેઠેરમાં વાત ફેલાઈ નતાં કાંઈ વીલર નહીં લાગે કે દોરામજી શેઠ ઉપર કોઈ અંગડોએ ગોલી મારી તેનું ખુન કરવાની કોશિશ કરીછે.

શેઠેરમાં આ સમાચાર તરેહવાર સદુરારેલા આકાર માં ફેલાયો પાંચમા. કોઈ ખરૂંન કેહેવા લાગા કે દોરામજી શેઠના ખુનની દાલી કોશિશ થઈ, પણ કોઈ કેહેવા લાગા કે દોરામજી શેઠનું ખુનન થયું, કોઈ કેહેને દોરામજીને ગા લીમાં નાખી ચુકેલો લાવવામાં આવયો, અને કોઈ કેહેને ધર લાવ્યા થઈ શેઠ મરી ગયો.

પણ વળી એક કલાકમાં જીવીને ગાડામાં નાખીને શેઠને બંગલે લાવવામાં આવી, તે ઉપરથી અકડવાની જામ વધારે નેસાથી ચાલી. જીવી, તે દોલાની માં વીલર થઈ પડી અને ગાંમમાં ગપારા ચાલ્યા કે મા દીકરો મેહુ નજીક ડાકર મેસીને ફરવા ગયાં! તાંણં કોઈએ મેહુ તરફ ગોલી ફેંકી, પણ વીલર મરી ગઈ! અને કોઈએ વાત લાવ્યા કે વીલર ને દોહા મેહુ મરી ગયાં!!!

અને હવે તે ઉપરથી લોકોમાં તરેહવાર મત અપાવા લાગ્યાં. ઘણાક લોકો દોલાની તારીફ કરવા લાગા કે "સારો માણસ થઈ ગયો." બીજાએ વળી ખુરૂં બોલવા લાગા કે "નવા પધસાથી ઘણો જમી ગયો અને તેથી માને થોડે ફેર વવા લાગે!" આ ગાંમ ગપારાઓમાંથી વાંધા પડતા તારે વળી "નનરે જોનાર" ની સાખથી લાવવામાં આવતી. ફવાના ફવાનાએ નનરો નનર જિહુ કે બીચારી વીલરને ગાડામાં લાવવા ને ગાડામાંથી તેની લેધને બંગલામાં લીધી જીવી આ વેળા છાકટી ઘણી હતી તે ઉપરથી અકડવાએ વી લાને લેધપેધ કરી ખુરી.

પણ એટલુંન નહીં. હવે દોલાની સવત કોણ લેશે તે

ના પણ અકડવાઓ માણુ થયા! અને બીજ સહવારના કંટલાકાંતો દોલાની તથા વીલરની પામ્પેક્સને નવા મારે જમો પીછાડી વરીક લઈ આવયા!

પ્રકરણ ૧૨૭ મું.

વીલરમાઈ પેટેલેશીન મુગાંતરી અને કુનરી હતી, તે ને આ બનાવોથી વળી વધારે દુખ થયું.

પોતાના પધસાની મગરૂરીને તે મરીન શુભાને ધી કરતી હતી, તેને તાંણં જીવીને છાકટપણની હાલતમાં લાવવામાં આવી તેથી તે બહુન મુગાઈ અને પોતાના દીકરાને ઠપકો આપવા લાગી.

પણ વળી જરે તેણીએ બહુન કે લોકોમા તેના મર જીના સમાચાર ફેલાયા છે, તથા યજ્ઞકો તેને ઝોરલે મેસવા તથા પામ્પેક્સને નવાની વાતો કરેછે તારે તેની મુગ અને કમકામટની હદ નહીં રહી.

પોતાની માના મકબકારા છતાં દોલાએ જીવીને પોતાના બંગલાના સુદર દીવાનખાનામા પલંગ ઉપર સુવાડી તથા તેની ઘણીક આવજત કરવા લાગે. તે પોતાની મા ઉપર તેણીના સંગ દેલને મારે ઘણું શુસે થયેલો હતો અને બોલતો કે "બીચારી આ પદોરાણ ગરીબ થઈ વા સતે, મા તુએ તેની દરકાર નહીં કીધી, તેને રસતા ઉપર તું મલી તારે તુએ તેને મોલાવી નહીં ઈઆ પુછપરછ નહીં કીધી, પણ મોહા મરડીને માલી ગઈ, મગર થું હું બી તેમ કેરૂં? થું આપણે પણ એકવાર મરીન નહીં હતાં? આપણે ગરીબાઈને યકી બીજાએ આપણને હીજીના તારે આપણને કેડું લાગતું? પધસાવાલા થઈને મરીમને હીનીએ તેના કરતાં મરીન રહીને મરીમને માહીએ તે બહું.

અવળતાં આ સઘલી સાદી નશીહત વીલરની છાતીમાં તીરની પડે વાગી. અને પોતાના વાંક વીરે પોતાની ખાતરી ધવાથી ગાલાગાલી, અને તાનાબાલી સીવાએ બીજા કરતા નવાબ વીલર પાસ નહીં હતા.

પણ એવા નવાબની ખરચે નલકો ખુરી જાણે અને પડે એવા હારેલા માણસ નામચી ભરેલી તીશા મેલી દેખાણે પડેછે.

એમ પધમાંજી વીલર અતે કેકાણે પડી. "ખુદ ઠેડ ઈઆ ભંગીઆણને ધરમાં કાં નહીં ઘાલતો!" એવા એવા રામ્પેશમાં દીકરાને ઠપકો આપીને તે મુગી મેલી અને જીવીની જાનનતો વીલરના પોતાના ધરમાં જીવીને તેવીન થઈ.

જીવીમાં છાકટપણ સીવાએ બીજ કરી એમ નહીં હતો. પણ વળી આ છાકટપણની આમ દીનેન તેનામા માલમ પડયું. તેની કંગાલ અવસ્થામાં તેને દારૂ પીવા ને મળે કાંહાંથી કે તે પીએ? એતો આનિન ભીમપોરતી ધરમસાઓમાં દારૂ લઈ નવાનું કોમ મળયું તેથી રસતામાં તેણીએ થોડો પી લીધો અને થોડો પીતાં ઘણો લાગી ગયો.

માકી યાદી એક "સારૂં માણસ" હતું. વાંચનારી બાંનુંજી આ કારે જરે જરે વીલર પોતાના કંગાલ જીવડાંમાં રતનને લઈને રહેલો હતો, અને જરે દોહા માકરી જોહીને મેશા મોલીના ધરમાંથી વીલરના જીવડાંમાં તેણીને મળે પડયો હતો; તારે-શુદર રતનને જીવ અને આખરૂં.

જાત અને જાન, અમાવનાર આ પડોશી જીવી હતી. રતનને ચોરી લઈ જવાનો માકાદાર મોકાઈવાલા અને મેહ રામ ભટ્ટનાં એકસંપ એ જીવીએ સાંભલી લીધી અને વીલરના કુપડાંમાં આવી જાહેર કોથિનાં તેથી તેઓના આ વવા આગમ્ય રતનને છુપાવી દેવાને બની આવવું અને રેણાને રતનના પોશાક આપી રાખવાથી તે મડાણાં તેને રતન સજીવને ઉપાડી ગયા.

અજીવ આ સઘળાં ઉશાન ઉપર જોકે વીલરની છા તીખા પાણી ફરી વલયું હતું, પણ રેણા અને રતનના જગમગા તે સંધું તાણું હતું અને તેથી જીવીની સાર વારમાં રેણાનું નહીં પણ રતન વરીક મેહનત કરતી હતી. આ સારવાર કરતાં જાએ વખત નહીં લાગે. જીવીની મેલાંની દાશની જીવી અને ઘર ઉતરશે કે તે મેલાંનીથી ઉતરી ગઈ, એટલું જ નહીં પણ તેને ગોલી લાગવા અને તેનું સોહી જવાનો વેહેમ પણ હવે નીકલી ગયો.

અને હવે જીવીને રેણાચાર થતાં વારન દખાણુ રેણા પોતાને લગતી તમલીનમાં પડયા. તેણે જીવીને કહ્યું કે "જીવી તું તો જીવીછ, પણ હવે આપણને ખારનારનું મોત લાવવું જોઈએ. હું જઈ છું, મારી રતન તારી સારવાર કરશે અને તે જીવીને જવાડવાને ખુશી છે."

આમ કહી રેણા પોતાના બંગલાના ઉંડલા ખજુમાં ગયા. તેને ગોલી ખારનાર પેલા એકાંત રસ્તા ઉપરના કોઈ કાઠામાં વાટપાડા હોય એવું રેણાના ખનમાં અને બીજા સરવે કોઈના ખનમાં એકસ હતું. આ છુ ઠારાએ પકડવા તથા સજીવે પેહોંચાડવા સાડે પોતે થર મેસીને સરકારના અખર આપવા તથા સરકારને માથે તે સઘળું કામ નાખવાનો રેણાને એવાલ પણ નહીં હતો. તેણે એટલું જ વીચાર્યું કે જેઓ મારા જીવ ઉપર તપેલા હોય તેઓને મારે ચોખી કાઢાડીને સજ કરવી.

એ એવાલના દોરખાજી રેણા પોતાના નોકર નફરોને એકઠા કીધા. ધરના કામ લાગવા સાડે એક બાવર મીને રાખીને માકીના સઘલા બાવરથી, હાલ, મસાલ, વગેરે ને હાથીઆરખ કરી રેણાએ તેનું એક નાહાનું જેવું લશકર બતાવ્યું. પાર પડોશમાંથી થોડાક બાડુતો મજુરોને પણ મેલવયા અને એ રીતે આસરે પચીસ મા છસેની હુકડીને પોતાની સરદારી રેલ લઈને દોરખાજી રેણા પેલા કુમારોએ તરફ વહેવા યયા.

આ સઘળાં કામમાં રેણાની હીમત જેટલી વખાણવા જોગ હતી, તેટલી જ તારીફ લાએક તેની ઝડપ પણ હતી. ગોલીના મારામાંથી બચી આવવા પછે થોડાં જ કલાકમાં તે પોતાનું આ લશકર તંદબાર કરવા પડ્યો. જીવીની સારવારથી કારગ થતાં તેને સાંન પડી. સાંનથી મોડી રાત સુધીને સઘલા વખત માણસ એકઠાં કરવાની વધારામાં તેણે રોક્યો. અને બીજા દીને જામદાદ આ ગમમ પોતાની ખાને, રતનને ઈઆ બીજા કોઈને ઉપલી સઘલી ગોલવણ જાહેર કરવા વગર રેણા પોતાની આ નાહાની શેન સાથે લડાઈને મેલાંમાં રવિ થયા.

રેણાને ગોલી ખારવાની ખખર ગાંમમાં ફેલાવાથી અલગતાં તેને વીરો પ્રુધપ્રુધ ઘણી ચાલી. પણ સહવારના જા

રે કોઈ કમપલા-રોસતો જાણે પીછારા લઈ તેની પાએદસ તે જવા આવવાનો, તારે રેણાનો કુશમનો સામે આ લડાઈ ઉપર ગયો હતો.

આવી રીતે ખોટી ખખરથી કમપલાં લોકો કોઈક જ હતાં. મોડી રાત નતાંમાં સઘલા ગપાટાએ પરપોટા પેરે કુટી ગયા હતા અને ધીમે ધીમે, ખરી ખખર સ્તોતલ વાયુ ની લેહકી મીચાલે પંધરાઈ હતી.

સહવાર પડતાં સરકારી અલલદારોને પણ ખરી ખખર પેહોંચી હતી. બીખારના રસ્તા ઉપરના ચોરાંણાંથી સતાવાલાએ માહીતગાર હતા. પણ તે ચોરો ઘણા પાહા વન હતા અને તેમને પકડવામાં સરકાર અતાર સુધી ની ચક્ષુ હતી. દોરખાજી રેણા ઉપર એજ રસ્તામાં થયેલા ખુની હોમલાથી સરકારી અલલદારોને કાંઈ નવાઈ લાગી નહીં હતી; અને વળી દોરખાજી રેણા સરકારમાં કોઈએ ફરી આદ પણ કરેલી નહીં; એટલે આ લુચારાએ પકડવાને કોટવાલ તથા બીજાએ કરેલા અદોઅસતોખા કોઈ ખાશ નવા અદોઅસત હુમેલવામાં આવવા નહીં હતા.

ધનજીયાહ રેણાના આ હોમલાને દીને રાંદરનાં પોતાના બંગલાના ગપલા હતા; મારે બીજા દીને તેઓ સીગનપોરના પોતાના રેહકાજીના પાછા આવવા તાહાં સુધી તેવણને આ બનાવની ખખર નહીં હતી. ખખર પડતાંવાર તેવણ રેણા સાથેના આગેથી અજીવનાવ તદન જીલી ગયા; તેવણના દીલમાં પોતાના આ જીના વીસવાસુ નોકર અને નવા રોસત વીશે મનતા ભરેલી ફીકર પેલા ધઈ અને તેવણ પણ લાંગલાન રેણાને થર ખખર કાટરા આવવા.

રેણા પોતે ચોરોની સામે લડવા ગયો છે, એવું સાંભળી જીવ બીજાં સરવે નહું તેમ જાનજીયાહ રેણા પોતે બી ઘણા અચરત થયા. રેણાના એટલા કાઠાપણ, હીમત અને લાએકીની તેઓએ મુલક આશા રાખી નહીં હતી. તેઓ રેણા ઉપર જેટલા અચરત થયા તેટલા જ ખુશી પણ થયા.

પણ તેઓ રેણાનું આ કામ ધનજીયાહ રેણાને પસંદ આવ્યું નહીં. તેવણ રેણાની હીમત વખાણી, પણ તે સાથે સાડે કહ્યું કે "એમા દોરખાજી રેણા હુલસાઈ કી પીછે. જેના કામ તેમ જાણે. ચોર લોકોને, ફાસીગરોને પકડવા જવાની આપણને શી ગરબી એવો સરકારનું કામ છે, અને સરકારથી તે નથી બનતું તો આપણથી શું બને!"

અલબત્ત આવા વીચારોથી વધારે વીચારોની બીમારા ધનજીયાહ જેવા પોતા ચોખીએ જોકે વધી રાખી શકાય નહીં. તેવણ અતર ધરના મેસીને વાતો કરી જાણે, પણ રેણા સઘલી રોલત છતાં ખરતલ અને ફરલ હતો, તેની કદર ધનજીયાહ જીવ શકે નહીં.

પરકરણ ૧૧૪ ખું.

વખત-પાંડોના રેણાની મીચાલે નીકલી ગયો અને તેપણ પોતા પોતાની લડાઈ ઉપરથી પાછો ફર્યો નહીં.

ખખર મેલે સાંહોન લઈ ગઈ, રાત પડવા આવી, પણ રેણાની નસલ ઈઆ નીશાણું મંખી નહીં.

પણ વળી આ દીવસ તોફાંની હતો. વાદળ, વીન

લો, ગગડાટ, વરસાદ, પવન સરવે ભેગાં મળયાં હતાં અને ગગનને ગળતરતાં હતાં—પણ દોલો પાછો ફર્યો નહીં.

આગળ જરેમી વાદલ યેરાઈ આવતું તારે વીલર રતનને શીખવતી હતી કે “ફેરે મોટી લડાઈ માલતી હશે, કેમકે જરે લડાઈ માલે તારે વાદલ ધાંપાદોલ થઈ આવેલો.” તેજ પરમાણે આજે દોલો એક નાહાની જેવી લડાઈપર ગયોછે અને આજે વાદલ થું પછ મોટું તોફાન થયું છે, તારે થું દોલાની લડાઈ મોટી નહીં માલો હશે ?

વળી બે કલાકમાં તોફાન નરમ પડ્યું. સાંભળા સી રે પોલોરના સગા વચે વાદલાં ઉતરી ગયાં અને સોનેરી આકાશખ સરવે સફરશની સોનેરી બનાવા સાડ પાછો ફી પકેતા દેખાવ દેવા નીકલ્યો.

પણ હજી દોલો આવયો નહીં. આકાશખ અસત પાંખયો અને ડુનીઆં ઉપર રાતવું શીઘ્રા ઢાંકણ આવવા માંડ્યું—પણ હજી દોલો આવયો નહીં.

વીલર પોતાના દીકરા ઉપર ગમે એટલી રીસે ભરાયલી હતી; પણ તેને માના લોહીપી માહાતી હતી, તે દોલાની ગેરહાજરીથી સાંભ પડતાંમાં ઘણીજ ચીંતાવુર અને ફીકરમંદ થઈ ગઈ.

ચુંદર રતન પણ દોલા વીશે દરવા લાગી, તેને સમજ નહીં પડી કે તેનો દીલદાર, તેના અપપણનો સોખતી અને તેની જીવાનીના લાગણી પાછો કેમ નહીં ફરે ?

એક ગમથી ધનલશાહ શેઠ, રૂસતમ આગે, પુણમ મંદ વડીલ; બીજી ગમથી જાંહંગીર નંગી, સોહુ અને ફૂલ યેલા મોદીના, અને બીજી ઘણાક રાસતો દેરામજી શેઠને મંગલે અપ્પાર નવાર આવતા અને નતા તથા પર પુછ કરતા કે શેઠ આવવા કે નહીં, પણ તેમનાં નહીં આ વવાથી તેમ્ને યોડા ઘણા ફીકરમા પડ્યા હતા.

રૂસતમ આગેએ અખર કાહાડવા સાડ દોલાની પુઠે બવા માહુથું, પણ ધનલશાહ શેઠે અને તેવણના ધણી આણી સુનામાઈએ પોતાના બાઈને આ પરમાણે ધાસતી ભરેલી નગા ઉપર બવા દેવાને ના પાડ્યું તથા તેને અટકાવી રાખ્યો.

જાંહંગીર નંગીએ કોટવાલ તથા કચેકટરને તાંહાં અખર આપી હતી. પણ તાંહાં દોલા વીશે કોઈને અખર નહીં હતી. તે એકેને પકડવા માટે સરકારની પોતાની ખાસ ગોઠવણી કરેલી હતી, તેમા દોલાએ પોતાની તરફથી માયું ઘાલવા માટે સનાવાલાએ એક નાખુચ થયા હતા, તે પછી તેમ્ને દોલાની સદખતી વીશે ધાસતી કાંઈ નહીં હતી. તેમ્ને ઉપલા ધાસતીના રસતા ઉપર અખર કહડાવી હતી. પણ તાંહાં કાંઈ જીવ જીવે બતાવ બતયા નહીં હતા.

પણ તારે દોલો કાંહાં હતા ? વીલર આવતાં નતાને પુછતી, અને આવતાં નતાં સરવે વીલરને પુછતાં.

“દોરામજી શેઠને પાછા ફરવાની અખર ઘણી વેળા સં બળાતી અને પાછી પોટી પડતી હતી.

જરે કાંઈજ બોલાસો નહીં મળતો તારે વીલર જીવી ને ગલે પડતી.

“તું” જરે, રાંડ દાહણી, રાંડ અવરનું સુલ, તું” જારા ઘરનો ઘડો પુખોડી લેવા આવેલો.”

પણ મેં હું કીધું ? વીલરમાઈ કહોની” જીવી સુસાધી પુછતી.

“તો રાંડ કવલ, તારાં પગલાંએ મારા ઘરમાં અવર આવ્યા, તે જોની. મારો હોરા મોતીના બેટો, મારો સુના મોહારનો દીકરો દોરામજી કાંહાં છે ?”

“તેતો જીટું” તમે જાણો તેટલું જ હું જાણુંતો. તમારા દીકરાની વાત બાઈ અને હું” અખર ? તે કાંઈ અને કહીને હીધારેલો ?”

“પણ રાંડ તે બીહામણા રસતા ઉપર તું” તેને લઈ ગઈ કેની ?”

“લઈ જતી જરે, દોરામજી હેઠને હેવે રહતે લઈ જતાંની આંખ આંખી ધાપ ને પગમાં આંખમાં આવેરે, બાઈ તમે એ હું” બોલો ? અને હી ગરબ કે તેવણને એવે જા રહે લઈ જાઉં ?”

“તો દાદા, તું” તાંહાં ગીએલી કેની ?”

“મારોતો થયોજ તે રહતો.”

“વારું, ને મારો દોરામજી તાંહાં આવયો તારે તું” લઈ ગયલી કેહેવાય.”

“અરે એવારું” રે મા, મેંતો ઉલટો દોલાજી હેઠનો જાન આવેલો. મેંતો એવણને તે રહતે જતાં અટકાવેલા, ને ડુવા મોટો, આજે કે મેં અટકાવેલા, નહીંતો કે હુઝમન તું” હું” થતે ? તે રહતાપરના મોરોની વાત કાંઈ હુમલે કે ? રોજ મુન થતાં રેખું ? મેં કહ્યું” કે બાપા પાછો ફર, તારે, જોર જીવમજી હેઠ પાછા ફરેલા, પણ તરતજ પાછી ખાતરીથી થઈતા. હું” ને પછાડી નહીં મેઢેલી હુતેતો મોલી અને વાગી કેની તે હેઠના હુઝમનના માંખમાં વાગી પડતો.

આ દર્શનની વાતથી નવાન રતનની આંખમાંથી તરતજ આંજી નીકળી પડ્યાં. તે વીલર આગળ મોલી કે “જાસીજી, બીમારી જીવીના કાંઈ વાંક નથી, તેને માલી ને રમે. વારું” જીવી હતી તો એક વખત અને મોરોથી જીવાડી ને આજે બીજી વખત દોરાજી લાઈનેમી મોરોથીજ જીવાડયો. બાઈ જીવી, ટુને ખોદાતાલા મોટું બેઢેથત આ પશે કે હુમોને મેહુને જીવાડનાર તું” છે.

“એ હું” જરે મારી માએ, તારી પરથીતા હું” બધી આવરાઈ બાઈને.” એજ જીવી રતનને જોઈ સદા પ્રુથ પતી હતી.

વળી પાછો સવાલ નીકલ્યો કે દોલો કાંહાં છે ? યોડાવાર આં રૂસતમ આગે અખર લાવ્યો કે શેઠની સાધના માર પાંચ માણસો તોફાનને લોધે લુલાં પડેલાં તથા વાટ ચુકી ગયલા અને મળ્યા. તેમ્ને કેહેતા હતા કે તોફાનથી સઘલા વીખરાઈ નઈ એકેકેને શોધતા હતા.

આ અખર ધાસતીમાં વધારો કરનારી હતી. પણ યોડો વાર નવા પછે જાંહંગીર નંગી ને પોતે ડુંગરા એ તરફ અખર કાઢવા ગયો હતો, તે પાછો આવ્યો અને વધારે સારી અખર લાવ્યો. તે બોલ્યો કે શેઠેતો પોતાના લશકર સાથે ઝીત મેળવોછે; તોફાન થવાની આગમજ સ હવારેજ સઘલા જુદારાએ સુતેલા પકડાયા; પણ પછે તેમ ને લઈ આવતાં તોફાન લાગું તેની તક લઈને જુદારાએ સામા થયા અને નાહાસી ગયા, તેમની પછવાડે દોરામજી

રોડ ધસારો લઈ ગયાછે તાંહાંથી પાછા ફર્યા નથી, પણ સલામત આવ્ય પડ્યાછે ખરા.

જાંહંગીરે આ ખબર પોંહ્યાચી તોરે ધનજીશાહ શેઠ દોલાના ઘરમાં હતા અને રોલાની મા તરફથી તેવજે જાંહંગીરનો ઉપકાર માન્યો.

જાંહંગીર સાથ ધનજીશાહનેતો પંચામૃતના વડાની ખુશીના દાવા ઉપરથી અણખતાવ થયો હતો, પણ ધનજીશાહ આ વેળા તે અણખતાવ વરીક લુલો ગયા અથવા લુલી જવાનું તેવજે દોલ ધાલ્યું. તેવજે બોલયા કે “એઆરા જાંહંગીર, તારો હીમત, મરદાનગી અને આપેચખતીઆરી ઉપર આશીરના છે ?”

જાંહંગીરે આ સીકતનો સીકતધીન જવાબ આપ્યો. “સાહેબ, તમારો રોસતો અને મોહાબત તમે આ તારીફથી દેખાડોછો; કેમકે મારા સતતતર વીચાર ને ગ્રંથ કાલેન મેં તમોને નજાયવયાછે તેથી તમોને માફું લાગવાની ધાસતી માં હું હતો, પણ હું ખુશી છઉં કે તમે સાહેબે મનમાં કાંઈ માફું લીધું નથી.”

“માફું ચાવાસતે લઈ ? રોસત જાંહંગીર” હી આંધી ધનજીશાહે વાત ફેરવી તોલી, પણ અને મા તર ઉઘડી અને નાસીપાસી પેલા થઈ ખરી કે જાંહંગીર સરખો મારો પુશનો અને પેચારો રોસત મારા હકવાનની દાવાને બદલે મારા કુશમનતા દીકરાના દાવાની તરફેણમાં ગયો.

“નહી, ધનજીશાહ શેઠ, તમારે એમ નહીં સમજવું જોઈએ, એલા મોરીના મનજીલાઈ તમારા કુશમન તરફેણ મોને ઈજા કરવાને અશકત હતા, પણ મનેતો તેવજે કુખ આ પેછું હતું. એ ઉપરથી તમે વીચારો કે હું તમારા સરખા રોસતની પખથ યુકી અને નરસ લગાડનારો તે કુકુંબની પખથમાં વગર કારણે શી રીતે નઈ શકું ?”

“નઈ શકું કરીને શું બોલેછે, રોસત જાંહંગીર, તે પખથમાં તું નઈ ચુકયો.” રૂસતમ આગામે આ ઠાહું દો પુર્યો.

“હા, પણ વગર કારણે નહીં. જરે કારણ જિયું, જરે તાંહાં સમાઈ જોઈ તારેન મારા વીચાર તે તરફ ફર્યા. ધનજીશાહ શેઠ તમે ખાતરી રાખો કે તમારું વાળની બાળું થવું હોય તેમાં હું કદી આડો આવશ નહીં, તમે મારે વીશે આડું ધારો તોયજી આડો આવશ નહીં. પણ તેન પરખોજી બીજાના ભલામાં મારે આડો આવવો નહીં જોઈએ અને તેથીન એલા મોરીના હકમાં હું સામે થવા માહો તો નથી.”

આ દલીલાથી ધનજીશાહની લગભગ ખાતરી થવા આવી હતી, પણ જાંહંગીર નંગી સાફ જોતા હતા કે નેમ યજીખરા મોડીયાઓ પોતાના સતતતર વીચારને સીકે ઠાંજેછે અને બીજાના વીચારો ઉપર ભાલવાયછે તેમ આ સીકનપોરજિયો શેઠીયો પણ રૂસતમ આગાના વીચાર ઉપર આલો હતો. ધનજીશાહ પોતાની મનપતીન નજાયવવા ન્તો હતો, પણ તેમાંમાં રૂસતમ આગાના બોલવાથી તેના વીચાર પાછા બદલાઈ ગયા.

જારે સાંભલ્યા કરો સાહેબ, રોસતો ને રોસતો એ બધું. હમણાં એલા મોરીના કુકુંબ સાથ જાંહંગીરલાઈ ને સગાઈ થવાની છે, તે જાંહંગીરે કેની, તારે એવજી તાંહાં

ની સગાઈ વધારે પીછાણ્યો કે આપણી સાંધની રોસતો વધારે બુન્ધે ?”

“નહી રૂસતમ,” જાંહંગીરે એનરખાહીથી પોતાનો બચાવ કીધો. “રોસત, તું” અને થણે ગેરઈનસાફ કરે.”

“હવે જાંહંગીર તે વાત આપણે બાહાર કરીયું, હા વતો આપણા રોસતજી શેઠનાં વીચાર કરોની.”

હીઆં વળી વીલર પોતાના એકેકધી ઉલ્હા-શબરોમા વમે પડી. “અરે હારે બાવા હુંમા તેન કેહેતીતી. બાહાર શું કાંમ વાત કરો ? હુંઆંમ નકી કરોની ?”

“પણ હમણીતો રોસતજીને વરે તમે તનવીન કરવા માંગોછોની ?”

“હા, ને મરે હુંબી તેન કહુંયું.”

“તારે હમણાં આ વાંધાની વાત શું કામ કરાવોછો ?”

“તો હારે મરે, તેન વાત હુંબી કહુંયું.”

“બાઈ તમે બે મોઝાડે બોલોછો. એકગમથી રોસતજી શેઠને વાસને ફીકર કરોછો.”

“હાહ.”

“ને બીજ તરફથી દાવરીની વાત કરવા માંગોછો.”

“હાહ.”

“તારે બેહુ કેમ બને ?”

“તો, જ બેહુ એકમ વાત કેની ? તમે કાંઈ દાવરપણીના નીકાલ લાવોતો મારા રોસતજીનું કામ થાય કેની ? તે પછી હું કહુંયું કે હમણાં કાંઈ એનો રસતો લાવો. વાર મરે એરેલા મારા દીકરાને છુટકો થાય ને મા બાપ વનાની પોરીનો રસતો થાય એવું કાંઈ કરી આપો.”

“જાંહંગીર નંગી વાંધો કાહાડી નાખેતો હમણાં થાય.” રૂસતમ આગો બોલ્યો.

“ધનજીશાહ શેઠ વાંધો કાહાડી નાખેતો હમણાં થાય.”

જાંહંગીરે નવાબ રીધો.

“પણ તારે બાવા” વીલરે કમલાઈને પુછ્યું. “એનો રસતોતો કદીન નહીં આવે કે ? મારો દીકરો કામો કુમારો એકેક હસડુલમન દાની તોકમા જોતરાયલોન રહેકે ? ને મારી કામી કલે જીવે બતરીજી જુવાનીમા કરમાયા કરેકે ? તમે રોડીયાઓની શું એવીન ખુશી છે ?”

જાંહંગીરે જિયું કે આ અણખમતો વાત ઉપરથી પાછો ટરો થઈ નયે, મારે તેજી એ વાત ઉડાવા માગો. તે બોલ્યો કે “બાઈ, તમારો દીકરો રણપર ગયોછે તાંહાંથી પાછોતો આવે. જેવોતો રાત પડી તેનો કાંઈ વીચાર કરયો ? રોડતો હજી પાછા ફર્યા નહીં ? હું મારેયું કે હુંન પાછો ફરે મારી આઈ.”

“એ મરે તમારો હીમતપરથી” એવી રીતે વીલરે એવરણા લીધો તે વમે મુરો જાંહંગીરે પાછો રોલાની ખાબને મારે નવા ઉડ્યો.

પણ તેરવાંતો હેઠલ આદમીઓની ગડબડાત માવમ પડી, રોલાનો આવાન આપ્યો, અને બીજાઓને ઉડવાનો વખત મળે તેરવાંતો તે ઉતાવળમા રોડતો અને હાંકતો ઉપર આવી પુગો.

દોલો થણે ધમરાટમા હતા; તે હેઠલથી ધ્રુમ મારતો અને રોડતો આવ્યો હતો. તેના મોઝામા એકન શબ્દ હ

તો. “રતન, મારી રતન, રતન, રતન આપર” એન બો
બોધી તેણે હેડલથી ઉપર સુધી આપું ધર ગંભવયું.

ઉપર આવતાંનેવાર તે ઉતાવળતા પુછવા લાગે કે
“સ્તન કાંહાં છે? મોહી નલદી—રતન કાંહાં છે?”

આ સવાલના જવાબને ધક્રી દોહો ઉભો નહીં. જાંહાં
આ લોકો મેઝાં હતાં તાંહાં રતનને નહીં જોઈને દોહો બીજા
ઘોરડામાં “રતન, મારી રતન” બુમ મારતો દોડયો, અને
તાંહાંથી નહીં અબી તારે તે “રતન—રતન” પોકારતો
એક ઘોરડોથી બીજા ઘોરડે ભટકવા લાગે.

વીલર, ધનજીશાહ, વગેરે સયાં દોલાના આ ઘભરાટ
થી ઘભરાઈ ગયાં. તેમણે તેની પુછેપુડ પુછતાં કર્યાં કે બ્લા
ધ: દોરાબલ, શું છે? રતનને શું છે? એટલી ગડબડ કાં
એ કરે છે?

પણ દોહો નંગલી જહનુનમાં આવી ગયેલા હતા.
તે કસા જવાબ દેતો: નહીં હતા. તે એટલું જ બોલતો કે
“અથો બોલાસો પછી થયો, પણ જેહેલાં મારી રતન કાંહાં છે?”

વીલરે જોયું કે તેના દીકરો આ દેવાનાયણામાં મરી
નજો. માટે હવે તે પણ “રતન—રતન” બુમોથી તેણી
ને હાંકે મારવા લાગે.

દોહો આ બુમ સાથે પોતાનાં સાદ ભેલતો દાદર ઉપ
રથી પાછો હેડલ દોડતો હતા, તેવામાં રતન નીચેથી ઉપર
આવતાં દાદર ઉપર નહીં. તે હેડલ કાંમ કરતાં ઉંઘાઈ
ગયેલી હતી.

તેને મળતાંવાર ન દોહો એકેદમ તેને વલગી પડયો.
“ઓ રતન, મારી રતન, તુ તો મારી યજ્ઞ” આમ બોલ
તાં બોલતાં તેણે રતનને માંખીને કોટીએ કીધી અને સર
વેનાં દેખતાં, બીચારી રતનને ઘણી લજબ લાગે તેમ, કરી
પણ દેશકાર કીધા વના તે રતનને પુરાકલ અને બેસુમાર
સુખીએ લેવા લાગે.

ઘોરેને પકડવા ગયો તાંહાંથી દોહો આ શું દેવાનું
લાવયો?

શીકંદર.

એલેક્ઝાંડર અથવા જેને
આપણે શીકંદર કહીએ તેના
બાપનું નામ ફીલીપ હતું; અને
તે ગ્રીસને એટલે યુનાન દેશનો
આદ્યશાહ હતો. ફીલીપ નયોપ
ટોલીમસની ઊકારી ઓલીમ્પી
પાસ સાથે પરણેલા હતા, જે
ને પેટે દુનીયાં પેદા થયા પછી
ના વરસ ૩૩૬ માં ગ્રીસોનીયાના સુખ્ય એકેદમ થયો ‘પી
લામા શીકંદર નનમયો. નયારે શીકંદરનો નનમ થયો
તપારે ફીલીપ પોતાનું રાજ ઊડી લડાઈના મેદાંનમાં
ગયો હતા તપાં તેને એક જ વખતે તરણ પુશબખતીનાં ખ
ખર મલી: પેહેલી એકે ઓલીમ્પીકની ‘પોટી રતનમાં
ધનામ તેને મલયું; બીજી ખખર, પારમીનીએ, તેના એક

નનમલ, તેણે ફીલીપનાં લોકો ઉપર રૂતે મેલવી; (આ પર
ખાણે પહુદારમ ધારે છે, પણ એ ખખર નયારે ફીલીપને ધઈ
તપારે તે ફીલીપના લીધાને વેરસ ધઈ ગયાં હતાં) અને ત
ફીલ પુશબખતી એ હતી કે તેની ઓરતે એક મેટાને નન
મ આપયો. ફીલીપને એક જ વખતે આટલીબધી પુશાલી
મલી તેથી દંગ ધઈ ગયો, કારણ કે તે જાણતો હતા કે “ધ
છી પુશબખતી યોડાનવારની” હાથે, તેથી તે બોલયો કે
“ઓ મેટા ભરેશપતી, (તે વખતે તેમણે પણ ભરેશપતી,
શુકર, વગેરે ધરેલાં અને દેવીઓને ખાનતા હતા) આટલી
બધી બખરોશોને બદલે તેની સાથે જેમ બને તેમ નલદીથી
યોડી નાપુશ ખખરલી મેકલ !”

હવે આ નાહાના શાહજાદા શીકંદરને ફેળવણી આ
પવાને સાડ તેના બાપ ફીલીપને કેટલી ફીકર અને ધયાન
લાય તે જોએ; કારણ કે પોતાના બચાંને ફેળવણી આપ
વાની મા બાપોને કેટલી કરજ છે તે આ નીચેના હેવાલ પર
થી માલમ પડશે. શીકંદરના નનમ પછી યોડાન દીવશમાં
ફીલીપ એરીશટોટલ નામનો ફીલશુક જે તે વખતે તેમજ
હજી શુધી પોતાનું નામ અમર રાખી ગયો છે, તેની ઉપર કા
ગલ લખી જણાવ્યું કે “તને મારા મેટાના શીખશક તરી
કે ધરદ કીધો. મને એક મેટા બખરોશો તેથી નહીં પણ
તે તારા જેવા મરદ જીવતો હોવા વખતમાં બખરોશો તેથી
હું દેવાનો ઉપકાર માત્ર છઉં. હું અદલપણથી કોહુછું કે
એને તું આપણ બંધેને લાપકની ફેળવણી આપ, અને એ
મેશડોનીયાને લાપક નીકળે તેમ કર,” ઇતવાદી. એક
ખરા બાપની એમ કરજ છે અને તે એક શાધારણ માણસને
પણ ધડો લેવા જોગ છે અને એક સારો શીખશક ધરદ ક
રવો એ જીવું કામતીએ તેવું બીજું યોડું નછે, કારણ કે હ
રેકે બચાંને તેના મા બાપે શીકંદર જેવાનું ગણવાં જોઈએ.
આતો દેખઈતું જ છે માણસજાત અથવા કોઈબી વસતુને
કુમલી વખતે જોઈને તમાવીધે તેમ નમે અને તેમ રીતે,
તેવાન વીચારથી ફીલીપે શીકંદરને ઉતાવળથી ઘણી અપણ
ઉમર છતાં એરીશટોટલના હાઈ નીચે શેડ્યો.

જે દીવરો શીકંદર આ દુનીયાંની અંદર પેદા થયો
તેની દીવરો ફીલસસ ચેહેરમાં ડાહ્યાના નામની દેવીનું દેવલ
બલી ગયું. વાંચનારી બાંતુએ, આ દેવલ વીરો નરા અ
જએલ જીવી (જેમ આગળા એક અંકમાં આપણા લખ
નાર કાઉરે રોમીલલથની તવારીખ લખતાં જણાવ્યું કે અ
શલની તવારીખ દંલકયા જીવી છે, તેમજ) એક વાત માલે
છે. ફેહેલે કે તે દેવલ બંધવાને ઘણા વરસ થયાં હતાં
(પલીનીના કહેવા પરમાણે ૨૨૦ વરસ, પણ તે મોકશા લાગ
તું નથી). તેની લંબાઈ ૪૨૫ ફીટ તથા પોહલાઈ ૨૨૦
ફીટ હતી, અને તે ૧૨૭ સ્તંભની ઉપર ઉભું કીધેલું હતું.
જે સ્તંભો દુરદરાસ ચેહેરના કારીગરોએ આ તક લઈ પો
તાની હુશીયારી બતાવા એકેકથી શરથ બનાવેલા હતા. હી
જસીયાસ નામનો તવારીખ લખનાર પહુદારમ પરમાણે કે
હેલે કે “એ દેવલ બલી ગયું તેમાં કંઈ નવાઈ નથી, કારણ
કે ડાહ્યાના તે દીવરો શીકંદરનાં નનમને વાસતે ઓલીમ્પાસ
ની સુવાવડ કરવાનાં કાંમમાં રોકાયેલી હતી !” આ વેહેની વી
ચારે તેમજ તનાં રોમી અને યુનાની લોકો પણ વેહેની હોવાથી

નનમ પામેલોછે. પંચુ તે દેવળ બલી નવાનું ખરૂં કારણ
તો એ હવું કે કોઈ હરિસરદારેસ નામના સંખરે એક કા
રણસર ખાલી નાખ્યું હતું; આવી બદનામી ભરેલાં કાંમ
નો યુનાહ કબુલ કરાવા શાસ્ત્ર ન્યારે તેની ઉપર ફરજ પાડ
વામાં આવી, અને તે ફરજ પાડતાં કેટલેક શીતમ તેની
ઉપર ગુસ્સેઆ, ત્યારે તેણે કબુલ કીધું કે તેના વીમાર એ
વે હતો કે એમ કરવાથી તેની આલાદમાં તે જાણીતા યા
ય અને આવાં મોટાં કાંમના નાશ કરવાથી તેનું નામ અ
ખર રહે; એટલે “બલે નામ કે લુડે નામ.”

શીકંદરને અથપણાંજ સોભ અને કીરતી મેલવવા
ની આગુરતા ઘણી હતી. તેના બાપ ફીલીપ એક વીદવા
નની માફક યુનાખીતપણું એટલે મેલવા તથા લખવાની
લખની પુખ્તરતીપર વધારે ધ્યાન આપતો હતો, તેમજ પો
તે જ મેરોપટ (લડાઈની બાદશાહીગારી) ની ચરતમાં જીતી
ત મેલવતો તે પોતાના શીકંદરેપર કોરાવાથી મગરૂર રહે
તો હતો; પણ શીકંદરને આવી જાતની કૃતેહની કંઈ જા
જ ઉમેદ નહી હતી. જ વખતે તેને ખુબર મઠી કે તેનાં
બાપે કંઈ થોડેર જીતી હાથ કીધું અથવા કોઈ મોટા લડાઈ
માં જીતીત મેલવી, ત્યારે આ શાહાજાદો બીજાઓની મા
ફક પુચ્છી ધવાને બદલે સાદી અને સેહેલાં રીતે જ જીવાંન
સોફ તેના આગળ ઉભા હોય તેઓને કહેતો કે—“દોસતો,
મારો બાપ પોતેજ દરેક યીજ લઈ રાખ્યો અને આપણે
વાસતે જીતી લેવાનું કંઈ બાકી રાખ્યો નહી.”

એક દાહડે ઇરાંનના બાખામનીશની વંડસનાં બાદશાહ
તરફથી કેટલાક એલચીઓ ફીલીપની દરબારમાં કંઈ રાખડવા
રી કાંમ શાસ્ત્ર આપ્યા, તે વખતે ફીલીપ હાજર હતો નહી,
તેથી શીકંદર એવિતા લાયકી તથા વીવેકપણથી તથાં તેઓ
ની સેસતેકબાલ લેવા ગયો, અને ઉદારતા તથા બાહાદુરીથી
પુચ્છ કીધા, કે પેલા બધા એલચીઓ અન્યજ ધયા. પંચ
શીકંદર તેઓ શાયે વાત કીધામાં જ અચલ અને અદલપ
ણું વાપરેછે તેથી તેઓ વધારે અન્યજ ધયા. તજીવી બા
બંદોયર જેમ તેનાં જવાં માણસો મોકલેતો કરે તેમ કરવાને
બદલે એતો પેલા એલચીઓ શાયે મોટી મોટી બાદશાહી
બાખંદોયર વાત લલકારવા લાગે; જેમકે દાખ્કો લેતાં, જ
યારે પેલા એલચીઓ પોતાના દેશની તારીફ કરવા લાગા,
તથાંના કેવા નામીયા બાગો, ઇરાંનના બાદશાહની દરબાર
અને મેહેલ, તથાંની મોટાઈ અને દોલત (જિની ઉપર તે
વખતે આખી દુનીયાનાં રાજીનું મન ઉસકેયું હતું), સુ
નેરી કેળાનું તે વખતે વખણાયું આડ, તથાંના સરખતી
શરાખ, નજારો, નખરૂદ, લાલ, અને માણિક જેવી દરાખ,
અને તરેહવાર કીમતી પથરાઓ ઇતયાદી, જેમાં ઇરાંનના
બાદશાહી રાજની મોટાઈ ગણતી હતી; તે વખતે આ બા
હાકુર સીકંદરેતો તેઓ શાય જીહીજ વાત કરવા લાગે—
એશીયાખામની ઉપરનાં બાગ તરફ જવાને રસતો કીધો,
તથા કેટલાંક થોડેરો કેટલાં દુરછે, ઇરાંનના બાદશાહનું ભેર
અને શકતી સાની અંદરછે, દુનીયાના કીયા કીયા બાગમાં
તેણે લડાઈઓ કીધી, તેના દુશમનો શાયે તે કેવી રીતે ચાલ
યો, અને તે પોતાની રચેતને કેવી રીતે માણે, ઉતપાદી,
આ જીવાંન શાહજાદાની આવી રીતની અચલ નેઈ પેલા
એલચીઓ તેની જાખજ વખાણ કરવા લાગા, અને તેનું

બીવીય પણ વીમારવાં લાગા કે કોઈ દીવચ તે કેટલો મોટો
વધી જ્યો. આગલ ચાલતાં તેઓને માલમ પડ્યું કે (તે
વખતે તથાં ઇરાંનમાં બહુમત રાજ કરતો હતો.) બહુમતમાં
અને શીકંદરમાં કેટલો તફાવતછે, ઉમાર અને દોલતે બહુ
મત વડોછે, પણ આ શીકંદરેતો અકસે વડોછે.

આ સરવે ગુણો તેને સારી કેલલી આપાઈ હતી તે
ના હતા, અને તેથીજ આ સંખરે આવી પકી વાત કાહ
ડી હતી. આગલ જતાં એ મોટાં રાજના વારસ ધરે એ
વું જાણી તેને શઘલી જાતની વીધા અને હુનર શી
ખવવાને કેટલાએક શીખચકો રાખ્યા હતા. તેઓ
નાં લીખાનીડાસ નામના. એક બારે શીખાંમણ દેનાર
રાણી એલીમખીયાસનો સંગ હતો. આ લીખાનીડાસને
સારૂં સીકંદર પાછલથી કેહેછે કે ન્યારે તેઓ શાયે યુધા
ફરી કરતા હતા તોયારે તે લીખાનીડાસ વારેવાર તેનાં બીજાં
નાં અને કપડાં યુધવાની તરાંગમાં જોતો હતો કે તેની માય
એલીમખીયાસે કંઈ યીજ નહી જોઈએ તેવી યુધી ખા
લી બાર નહી કીધી હોય. એરીસટોટલને વાસતે ફીલીપ
ને ધણું સારૂં મત હતું તેથી તેને શારો યમાર આપતો
એટલુંજ નહી પણ તેની મેહેનત અને કાલજનાં બદલામાં
સારી રીતે નવાલઓ, એટલે મેશાડોનીયામાં દરીયા કીના
રે એરીસટોટલની જનમજુખી સટેલસ નાખતું થોડેર જ
તે વખતે પડતી હાલતમાં હતું, તે ફીલીપે પાછું ફરીથી
જાંબીને તીયાધી ને લોકો નાહારી ગયા હતા અને ગોલાંમ
બનીયા હતા તેઓને મોલાવી પાછા વસાવીયા; અને તે થોડે
રની પડોચમાં વલી એક મેદાંબી તેઓને સારૂં બનાવી
આપીયું કે તીયાં તેઓની મંડલીઓ ભરાય અને કંઈ
રાત મેલવે. એરીસટોટલે જે કતરની મેક બનાવી હતી
તે પછુટારચના વખતમાં યજુ મોજુદ હતો; તે તથા ઓ
ની મોહાલી ગઠા, મેદાંબની મેલે બાજુએ, ન્યાં રસતે આ
લનાર યુધાફરો યુજનના તાપને શાસ્ત્ર પોતાના અમાવ ક
રવા આશાપેશ લેતા હતા. તેમજ શીકંદરને એરીસટોટ
લ કંઈ થોડો વાહાણ નહી હતો, તે તેને પોતાના યુરખી
બાપની તોલે મળેતો હતો, કારણ કે તે મેલતો હતો કે “મા
રા બાપે મને જાંદગી બખરી તેથી હું તેના હેશાંનમંદછું
પણ તે જાંદગી સારી રીતે ગુજરવાને એરીસટોટલના
ધારે આભારીછું.” આસતે આસતે તે ફીલચકીનો ઘણે
થોખી નીકલોયો, અને તેને લાયક બાદશાહી કેલવણી
વા લાગો. એ શીવાય એરીસટોટલે તેને “એલચે ઇલ
હી” એટલે માનચીક શાસ પણ શીખવીયું, જે એક ઇ
હાજાદને ધણું ઉપયોગી હતું, અને તેથી કરીને તે તેનાં
આસપાસનાં યુધામતીઓએને વરતી શકતો હતો.
જે ગણીત શાસ્ત્ર અને કુદરતી તવારીખ પણ શીખવાં
માફી રાખી નહી; કે જેના અભ્યાસ ને યીજે આપણે
દરરોજ નજરે જોઈએ તેનાં દેખાઈતા કાયદાઓ શીવા
બીજા જ છુપા કાયદાઓ ને સાધારણ રીતે સોધવાં
આદમજાતની મનશકતી અપશકતે તે બતાવેછે. પણ
શીકંદર યુખય કરીને બાદશાહી લાયક નીતી શાસય
વધારે ધ્યાન આપતો હતો, કારણ કે માણસજાતનું
રાજનું અને માણસ તેમાંથી પોતાની શઘની ફરજ અદ
કરતાં શીમેછે, તેથી તેણે આ અબીયાણ વીવેક ધુધી

ને દાહ્યાયજીને વાસતે ઘણો પકો કીધો હતો. પોતાનાં અને પોતાની રૂપપતનાં યુગ્મને શાક્ર આવી ઉત્તમ કેલવ છો લેવી એ એક શાહાજાનના કીકી શારી માવ માલમ પડેછે. બાર લગાઈની વચે પણ શીકંદરે અવકાર સાક્ષ માં તેનાં શીક્ષક એરિસટોટલવર ઘણી હોંશથી એક નીચં ધ નેડી મોકલણી હતો. "શીકંદરનું અવકાર સાક્ષ" કરીને એક પુસ્તકછે તેની શરૂઆતમાં શીકંદર સાંબેતો આપછે કે એક શાહજાદો વીવેક જુધીથી પોતાને વાસતે ઘણું મોટા કાપલા હાંચલ કરેછે. "શીકંદરનાં કુટુંબકં વખાણે ને હલ યુધી હાંચાતછે તેમાં માલુસાઈ વીવેકી સંપૂ રણ નિશાખ બતાવીછે, અને એમની માલમ પડેછે કે દ રેકે શબ્દનેા કાઈ પણ અરથ ધવો નેહીએ.

કુલ વીવેક વીધીયામાંન તે હીમત બતાવતો એમ નથી; કોઈની સુકતીમાં, અને તેમાંથી કોઈ પણ મનજીત કા પરાં હાંચલ કરવાને તે ઘણો ઈર્ષાતેજર રહેતો હતો. ના નીમા કવી હોમરને તે કુલ અન્યથ ધઈ, તેનાં લેદનેા બાલાયો કરી, અથવા કવીતાનેા ચોખ બતાવીને તે જુ શી કરતો નહી હતો, પણ આ વખાણવા કવીતા લખા છો મોઢી કીમતે ખરીદ કરતો હતો, નેવકિ કોઈ મોટા રા જા, લડવધયા, હીમત, મનુ મોટાપણુ, મીતાહાર (એટલે ખાવાપીવામાં અંદાને), દાહ્યાયજી, ઈતિપણી વીધે, ને હું નરો લડાઈ અને શુદેહનાં કાંચોમાં ઘણા કામ લાગતા હતા. અને ખેરખર, હોમરનાં ને લખાણે તેને વધારે સુચી કીધો તે એકેએકમનની બાહાદુરી વીધે હતું. આ રમેલાની લડાઈ પછી મેથીડોનીયાનાં લોકોને દાસનાની તારામ થયલી નીચીમાંથી એક યુનાના બાકસ મલીધો, નેને કીમતી હીસામોથી શુદગારેલો હતો, અને નેમાં દા રાખ ને ખુશખો વાપરતો તે રહેતી હતી. શીકંદર ને તે વ ખતે ધ્રુવથી ભરાઈ ગયો હતો તેણે હુકંમ કીધો કે આ બાકસ માં કુલ હોમરની કવીતાઓન સુકવો, ને કવીતાઓને તે આ દમજાતનાં મનમાંથી થયલી કીમતી પેલામ ગણતો હતો. ઇ લયકની કવીતાતો તે "એક લડવધાનેા ઉત્તમ ખેરાક" ગ ણવા લાગો. હોમરનું ને લખાણુ એરિસટોટલે શુધારી આપયું હતું તે હુમેશ પોતાની પાસેન રાખેતો હતો, તે એ રવાં યુધી કે તપરે અસામઘાહમાં પણ પોતાની તરવાલં શાયે તેના તકીયા નીચે સુકીને થયેતો હતો.

કોઈથી જાતની કીમતી તે એખજાલે લેવા ચાહતો હતો; એક વખતે તે પોતાના માસતર એરિસટોટલવર ચીર કાઈ ગયો હતો, કારણકે ન્યારે તે એશીયાખંડ છતી લેવા ઇરાનના બાદશાહ દારાની પહવાડે લાગો હતો તપરે તેની રમેલાનનીમાં એરિસટોટલે કંઈ મનમાં વીચાર ઉપર લખાણુ બાહાર પાડયું, ને શીકંદરને પોતાની પાસેન રાખવાનેા વીચાર હતો, તેને વાસતે તેણે એરિસટોટલવર ને કાગળ લખયું હતું તે હલ એમનું એમછે. પલુશામ એને વી થે કહેછે કે એ પોતાનું સાન વધારવા શાક્ર શીખિવાં માંણુ થો શાયે વાત કરવાને ઘણો ખતી હતો.

તેને દેકે જાતનાં હુનરનો પણ ઘણો ચોખ હતો, પ છુ તે હુનરો તેના નેવા શાહાજાનેા જાનતાન, કેમકે દેકે હુનરનેા ઉપયોગ અને કીમત તે પીછાંતો હતો. ગાયજી નો સુદાઈ હુનર, મીતાર, નકશી, શીજગાર, હુનરો

તેનાં રાજમાં શારા પરકાશી નીકલયા હતા; તોપણ તે કેટલી ક નજવી કીશીયારીને ધીકારતો હતો કે ને કંઈ વધારે કાંમની નહી હોય. એક દીવચે કેટલાક મેથીડોનીયાના લો કો, એકે માલુસા ને કંઈ સોપ નેવાં હાધીયાનાં નાકમાંથી થોડો દુર ઉભો રહી એકની સુકયા વગર ઘણી શાઉચેતીથી મણા ફેંકતો હતો, તેની તારીક કરવા લાગા. આ એલ શીકંદરે નેહીને તરત હુકમ કીધો કે ઉપર કહુય તેમ તેનાં કાંમને લાયક એક અખશેશ તેને કરવી, અને તે એન હતી કે, એક ઘણી ભરેલી ટોપલી !

ફીલીપ શીકંદરને ધમકીથી તાબે કરવાને બદલે તેને આખર આપતો હતો, કારણકે તેમ કરવાથી શીકંદર ફીલી પથી બીહીને ચાલતે પણ આખર આપવાથી શીકંદર પોતા ના બાપને પધારથી ચાહતો હતો. એક લડાઈના થોડો મેસાલીથી ફીલીપને શાક્ર આપયો. આવા ઉમદા, લડાવક, મનજીત અને દેરેક રીતે વખાણવા લાયક મેસાની કીમત તે થોડાનેા ફણી ૧૯૦૦ પાંડંગટ (રૂપીઆ ૧૯૦૦૦) માંગતો હતો. (વાંચનારી માંનું એા, આ કીમત કાંઈ ઘણી નથી કારણકે થોડુંક ધમુ" લેલાતમાં એક શરતનેા થોડો રૂપીઆ ૧૦૦૦૦૦૦ થી વેચાયો હતો, તેનું કારણ એ મકે તે થોડો ઘણેન વખાણપણો હતો અને લીલાંઉમાં વ કનાર સંઘવા અંગરેજે અખરીનાન છોકરાઓ હતા. હ વે ને એક નજ ઘણા રૂપીઆ વધીને તે થોડો લેતો બીજો અચીર મનમાં એવું કારે કે "શુ" મેનાં કરતાં હું પદશાવા લો નથી, એ તે થાય પણ મારેન નામ મેલવણુ;" એવું વીચારી દેરેક નજ થેવાની માફક દમ પાંડીને વધવા બખછે. પણ આ ઉપલી કીમતે એટલે ૧૯૦૦ પાંડંગટ પેશો ફણી વેચવા માંગતો હતા તે તે વખતે ઘણી કીમત ગણાય.) આ દશાહ પેલા થોડાની તપાશ કરવા એક મોટાં મેલાંનમાં પો તાના દરબારીયોની શાયે ગયો. તપાશ કરતાં એવું માલમ પડયું કે તે થોડો એવેતો અંતુનીછે અને એવીતો ભખંકર રીતે કહેછે કે કોઈનીથી હીમત તેની ઉપર શવારી કરવાની રહ નહી. ફીલીપ શાહેમ ધુમે થઈ ગયા કે તેની ઉપર આ નું એક જીવમી હવાંન મોકલવામાં આપયું; તેથી તેણે પે લો થોડો તેનાં ફણીપર પાછો મોકલવાનો હુકમ કીધો. પણ શીકંદર ને તે વખતે તપાંન હુનર હતો તે થોલી ઉડ થો, "તેનાં ફણીપર મોકલવાને પદશા અને નેહાંત મોલો મલે નહી તેથી આ લોકો કેવા ઉમદા થોડા હાથમાંથી ન વા રહે !" ફીલીપને આ શબ્દો પેહેલાંતો મુરખાઈ ભરેલા અને હરાવા નિગ લાગયા, કે જીવાંતોને તે હુમેશ એમ થેલવાની ટેવ હોખન. પણ શીકંદરતો પોતે ને થો લયો તે ઉપર હક લઈ મેલો, અને ચીરકાઈ ગયો. એવું નેહ તેના બાપે તેને અને તેમ તરાઈ કરવાનો હુકમ આપયો. આ જીવાંન શાહજાદો પોતાને રજ મલેલી નેહ ઘણેન સુચી થઈ ગયો, અને પેલા સુચીકાવશ થોડા આ ગય નેહ તેની લગાંમ પકડી તેનું માથું મુરજની સાંબે કી પડું, કારણકે તેને માલમ પડયું કે થોડો ને ચીનથી બીહીને ચીકડીને તે કંઈન નહી પડતો તે થોડાનો પોતાના પડછાંપેછે, પેહેલાં તેને જીમકારી નરા ગરદનપર નરમાશથી ઠોકીને કં હો પાડયો, અને પછી તેનું પાંજી ઉતરેલું નેહીને સાંબેતો થી તક નિમ, પોતાનો બાદશાહી જોતો નીચે પડવા રહ, ધ

નનમ પાંચેલો. પણ તે દેવળ બલી જવાનું ખરું કારણ તે એ હવું કે કોઈ હિંસાસરેશ્ચ નાંચના સમયે એક કા રણસર બાવી નાખ્યું હવું; આવી બૂદનાથી બરેલાં કાંમ નો યુનાહ કયુલ કરવા શાઝ ન્યારે તેની ઉપર ફરજ પાડ વાગ્યાં આવી, અને તે ફરજ પાડતાં કેટલોક શીતમ તેની ઉપર જીવેરે, તપારે તેણે કયુલ કીધું કે તેનો વીચાર એ વો હતો કે એમ કરવાથી તેની એલાદમાં તે બંધીત યા પ અને આંધાં મોટાં કાંમનો નાશ કરવાથી તેનું નામ અ મર રહે. એટલે “બલે નામ કે લુંડે નામ.”

શીકંદરે અપવણમાં લેભ અને કીરતી મેલવવા ની આગુરતા ધણી હતી. તેનો આપ કીલીપ એક વીઢવા નની માફક શુભાખીતપણું એટલે મેલવા તથા લખવાની ટપની મુખચુરતીયર વધારે ધ્યાન આપતો હતો, તેમજ પો તે જે ચેરોયટ (લડાઈની બાદશાહીગારી) ની શરતમાં હણી તે મેલવતો તે ચોતાના શીકંદરોપર કોરાવાથી મગરૂર રહે તો હતો; પણ શીકંદરને આવી જાતની કુતેહની કંઈ જા છ ઉમેદ નહીં હતી. જે વખતે તેને ખમર મલી કે તેનાં આપે કંઈ ચેરે જતી હાથ કીધું અથવા કોઈ મોટી લડાઈ માં હણીત મેલવી, તપારે આ શાહાજો બીજાઓની માફક બુધી યવાને બદલે સાદી બલે સેઢેલી રીતે તે જીવાં લોક તેના આગળ જલા હાથ તેઓને કેહતો કે—“દોસતા, મારો આપ પોતેજ દરેક બીજ લઈ રાખ્યો અને આપણે વાસતે જતી લેવાનું કંઈ બાકી રાખ્યો નહીં.”

એક દહાડે ધરંનતા હાખાનીશની વડંતમાં બાદશાહ તરફથી કેલોક એલમીએ કીલીપની દરબારમાં કંઈ રાજહુદ સી કાંમ શાઝ આવવા, તે વખતે કીલીપ હાજર હતો નહીં, તેથી શીકંદર એવિતો લાપડી તથા વીવેકપણથી તપાં તેઓ ની એસતેકમાલ લેવા ગયો, અને ઉદારતા તથા બાહાદુરીથી મુશ કીધા, કે રેલા બધા એલમીએ અનજ થયા. પણ શીકંદર તેઓ શાયે વાત કીધાં જે અકલ અને અલલપ છું વાપરેલું તેથી તેઓ વધારે અનજ થયા. નજવી બા બહોપર જેમ તેનાં જેવાં માલુસો ગાંતરેજો કરે તેમ કરવાને બદલે એવો પેલા એલમીએ શાયે મોટી મોટી બાદશાહી મામદોષર વાત લલકારવા લાગે; જેમકે દાખલે લેતાં, જ પારે પેલા એલમીએ ચોતાના દેશની તારફ કરવા લાગ્યા, તપાંના કેવા નામીયા બાગે, ધરંનતા બાદશાહની દરબાર અને મેહલ, તપાંની મોટાઈ અને દોલત (નિની ઉપર તે વખતે આખી દુનીયાંના રાજેનું મન ઉસકેરાયું હવું), સુ નેશી કેળાંનું તે વખતે વખણપણું ઝાડ, તપાંની સરખતી શરો, નવારે, જમરૂક, લાલ અને મણેકની દરાખ, અને તરેહવાર કીમતી પથરાઓ ઇતપાદી, જેમાં ધરંનતા બાદશાહી રાજની મોટાઈ ગણાતી હતી; તે વખતે આ બા હાફર સીકંદરને તેઓ શાય જીરૂન વાત કરવા લાગે—“એશીયાખંડની ઉપરનાં માગ તરફ જવાને રસતો કીધો, તથા કેટલાંક ચેરેરે કેટલાં દુરે, ધરંનતા બાદશાહનું નેર અને શકતી સાની અંદરે, દુનીયાંના કીયા કીયા બાગમાં તેણે લડાઈએ કીધી, તેના દુશમનો શાયે તે કેવી રીતે માલ થા, અને તે ચોતાની રચેતને કેવી રીતે માહેલે, ઇતપાદી, આ જીવાં શાહજાદાની આવાં રીતની અકલ નેઈ રેલા એલમીએ તેની અજબ વખાણ કરવા લાગ્યા, અને તેનું

બીચી પણ વીચારવા લાગા કે કોઈ દીવચ તે કેટલો મોટો વધી જયો. આગલ માલતાં તેઓને માલમ પડ્યું કે (તે વખતે તપાં ધરંનતા બહુમન રાજ કરતો હતો.) બહુમનમાં અને શીકંદરમાં કેટલો તફાવત, ઉમર અને દોલત બહુ મન વડોલે, પણ આ શીકંદરનો અકલે વડોલે.

આ સરવે જીણા તેને સારી કેલવણી આપાઈ હતી તે ના હતા, અને તેથીજ આ સમયે આવી પક્કી વાત કાહ ડી હતી. આગલ જતાં એ મોટાં રાજનો વારશ ધયે એ પું બંધી તેને શબ્દી જાતની વીધા વાસે હુનર શી ખવવાને કેટલાએક શીખશકો રાખ્યા હતા. તેઓ માં લીધોનીડાસ નામનો. એક બારે શીમાખાહ દેનાર રાહી એલીમખીપાસેના સજો હતો. આ લીધોનીડાસને સાઝે સીકંદર પાછલથી કેહેલે કે ન્યારે તેઓ શાયે મુશા ફરી કરતા હતા તીપારે તે લીધોનીડાસ વારેવાર તેનાં બીધાં નાં અને પડતાં યુકવાની તરંગમાં એતો હતો કે તેની માપ એલીમખીપાસે કંઈ ચીજ જે નહીં મેઈએ તેવી મુશી બા લી બાર નહીં કીધો હાથ. એરીસટોટલને વાસતે કીલીપ ને ઘણું સાઝે મત હવું તેથી તેને શારો પગાર આપતો એટલુંજ નહીં પણ તેની મેહેનત અને કાલજનાં બદલામાં સારી રીતે નવાહાલું, એટલે મેશોડીતપામાં દરીયા કીના રે એરીસટોટલની નનમજીઓ: સટેલશ નામનું ચેરેર જે તે વખતે પડતી હાલતમાં હવું, તે કીલીપે પાછું ફરીથી બંધાવીને તીપાથી જે લોકો નાહાસી ગયા હતા અને મેલાંજ બનીયા હતા તેઓને મેલાવી પાછા વસાવીયા; અને તે ચેરેર ની પડોશમાં વલી એક મેદાંની તેઓને સાઝે બનાવી આપીયું કે તીપાં તેઓની મંડલીએ ભરાપ અને કંઈ રાજ મેલવે. એરીસટોટલે જે ફતવની મેઠક બનાવી હતી તે પહુટારમતા વખતમાં પંથ મોજુલ હતો; તે તથા ઝાઝો ની મેહાલો મશ, મેદાંની મેઠ બાજુએ, ન્યાં રસતે આ લનાર મુશાકરો મુરંમના તાપને શાઝ પોતાના બચાવ કરવા આશાપેશ લેતા હતા. તેમજ શીકંદરને એરીસટોટલ કંઈ યોડે વાહાલો નહીં હતો, તે તેને પોતાના મુરબી આપની તોલે ગણતો હતો, કારણ કે તે મેલવતો હતો કે “મા રા બાયે મને હંદગી બમશી તેથી હું તેના હેશાંમંદછું, પણ તે હંદગી સારી રીતે જીવનરોએ એરીસટોટલને વધારે આભારીયું.” આસતે આસતે તે કીલચુકીને ઘણી ચોખી નીકલીયો, અને તેને લાપક બાદશાહી કેલવણી લેવા લાગે. એ શીવાપ એરીસટોટલે તેને “એલમે ઇલા હી” એટલે માનશીક શાસ પણ શીખીયું, જે એક શા હાજમને ઘણું પેશગી હવું, અને તેથી કરીને તે તેની આસપાસનાં મુશામતીઆઓને વરતી શકતો હતો. તે જી મળીત શાસ અને ફુદતી તવારીખ પણ શીખવાને બાકી રાખી નહીં; કે જેનો અલખાસ જે ચીને આપણે દરરોજ નનરે નેઈએ તેનાં દેખાઈતા કાપદાઓ શીવાપ બીજ જે હુધા કાપદાઓ જે સાધારણ રીતે સેપવાને આદમજાતની મનશકતી અશકતે, તે બતાવેલે. પણ શીકંદર મુખ્ય કરીને બાદશાહી લાપક નીતી શાસપર વધારે ધ્યાન આપતો હતો, કારણ કે માણજાતનું તે ચાંતણે અને માણસ તેમાંથી પોતાની શબ્દી ફરજ અદા કરતાં ચીવેલે, તે તેણે આ બલીયાના વીવેક છુધી અ

પછી તરતજ તેની આંખ ઉપરથી પાંદો કાઢી નાખીયા. આ વખતનું શું બીધાનું? યદ્ય શકે તેની છાતી પડ પડ ધુનવા લાગી અને તે અજાણીના ગારમાં એટલા તો ગરક થઈ ગયો કે થોડોવાર શુધી તેનાથી બોલાવું નહી. એ જગા ઘણી એકાંત હતી અને તે કાંદાં હતી તે ડાકર પારખી શકીયો નહી. એક નાનુ સરખું પુંપું તેમાં કાંઈની જાત ના સમરથીલા મલે નહી પણ ચોરોએ શુકાં ઘાસ ઉપર એક આદમી પડેલું હતું. તેના ચેહેરા રૂખાલથી લોકો હતા, અને દર પલે તેને જે કુખ થતું હતું તે સાઝ ન રાડા મારતું હતું. તપાસ કરતાં યુદીની નરા ઉપર, ન કુકની મોલી વાગી હતી તેમાંથી થોડી નરહરું હતું ત યા એક લાકડીના ઝપેરો તેના માંખાપર લાગીયો હતો. આ ધા કોઈ અજાણ્યુએ બાંધેલો હતો તેથી તે આદમીને ઘણું ન કુખ ઉપનું હતું. આ આદમીની આસપાસ ત રણ ચાર માણસો પોતાના મોઢા ઉપર ધુરખે નાખી ઉઠે લાં હતા, અને એક એરત લુકલખડીએ આ કમનસી ન માણસની આગ્રમ બેઠેલો હતો. જેનુ મોઢા પણ એક જાડા ધુરખાથી ધુપાવેલું હતું. ડાકરની સાથે આવે લા માણસે કાંઈ ઈસારત કીધાથી પેલાં માણસો દુર નહ ઉ નાં, પછી તે મોલીયા:—

માણસ—“કેમ ડાકર, તમારું શું જતલું છે?”

ડાકર—“એમાં તારો કાંઈ ઉપાસ રહેલો નથી. આ માણસ મરવાનાન.”

માણસ—“છત, છત, ! પગમાં એક મોલી વાગે તે થી શું માણસ મરી જાય?”

ડાકર—“તેની કાંઈ ફીકર નથી પણ માંખાપર જે નજમ થયેલે તે કાઢીજે.”

આ સાંભળી પેલી પાસે બેઠેલી એરતના મોઢામાંથી એક ભપકાર ચીસ નીકળી; તેણીએ પોતાના મોઢા ઉપરનો ધુરખો ખીસાડી નાખીયો, કારણકે તેણીથી આ જાડા ધુર ખાને લીધે જરાજર દમ લઈ શકાતો ન હતો. તરતજ એક ધણાજ ખુબસુરત અને જવાન ચેહેરા ડાકરની નજરે પ ડીયા. એકે તે ધણીજ જુવાન દીસતી હતી પણ પાંચલથી ડાકરે તલાશ કીધાથી તેણીની ઉમર દસ વરસ વધારે જા લમ પડી હતી. આ વખતે તે ધણીજ ઘણાટમાં તથા કુખમાં હતી પણ તેણીને ચેહેરા કેકેવો ખુબસુરત હતો! કાલો મોઢોડી બે આંખો, તેણીના ખામ ધણાજ તથા કાલા રંગના હતા જેની ઉપર રોશની પડવાથી ચલકતા હતા. પણ તેણીનું કપાલ સરેક ગરકના જેવું નીતરું હતું. એવો ચેહેરા કદાચ તેમણે તમારી જાંઘીમાં એકવાર જોયો હશે.

આવી વીખતીમા તે હતી પણ તેના મોઢામાંથી એક પ છ હરક નીકળતો ન હતો.

માણસ—“ડાકર, નકામો વખત ખેલ્યો ના—તમારા થી જે કાંઈ થતું હોય તે કહે; પછોતો ને પવાનું હશે તે થશે.”

ડાકરથી જેબની આંખ તે કીધું. ચોરોએક વાર મોઢા કે પેનું આજરો માણસ જરાડા મારતું નહ થયું. આથી પેલી એરતના મોઢા ઉપર આજાના મીનીયો દેખાવા લાગાં અને ડાકરની નજર સાનુ સિંઈ કાકલુલો જાતીઆ અવાજે તે મોલી:—

એરત—“હું કાઢું કે તે સારીકાની છે અને થોડા વખતમાં સાંભે પશે.”

આ સાંભળી ડાકરની આંખમાં પાણી આવી ગયાં પણ હીમત રાખી મોલીયા:—

ડાકર—“હા તે હમણા સારીકાની છે પણ ખાશા વી માર પરમાણે તે બાંધે અરથો કલાક લવશે નહી.”

આપીતો તે બાઈ પેલી જેવો થઈ મઈ. આખાં ઝુ પડામાં બેઠામની ચેરની માફક ધુપાધુપ થઈ ગયું, પોતે અ કવાર રહીને તેણીએ પેલા મરદના મોઢા ઉપરથી રૂખાલ ખસેડી નાખીયા અને તેના જવાન ચેહેરા તરફ જિયા કીધું. તે ચેહેરા ઉપરથી જાલમ પડતું હતું કે તે ખાવોસ વરસની ઉમરનો હશે. આ ખુબસુરત ચેહેરા ઉપર ટીકીટીકીને જી યા કીધું પછી અજાણ્યુ મોલી:—

એરત—“ઓ તારા ભાવરે! અરે એતો મરી ગયો!”

આ તેણીના સપસટ મોતો ડાકરનાં કાનમાં એવાતો લાગા કે તેવલ રતાં મુઠી મુઠી ગયા ન હતા. તરતજ પેલા માણસે ડાકરના હાથમાં બે ચાર મોટા મુકી અને ગાડી તરફ લઈ જવા માંડીયું. માલતાં માલતાં તે મોલીયા:—

માણસ—“ડાકર, તમારાથી જે બનીયું તે તમેજી કીયું છે, એમાં તમારો કાંઈ લાંક નથી. પણ તમેજી તમા રી આપેથી કહુલાત ઈપાદ રાખજો.”

તરતજ તેમો ગાડીમાં બેઠા અને આંખે પાટા ફરીને બાંધીયા. ગાડી મડમડવા માંડી. આ વખતે ડાકરરતો અ જાણીના ગારમાં ગરક થયા અને ગાડી માથે છે કે ઉભી રહેલી છે તેનું પણ તેવલુંને લાણ હતું નહી. થોડાવારમાં એક નવતરી જગા આગમ ગાડી ઉભી રહી તારે પેલા મા હસ મોલીયા.

માણસ—ડાકર તમારું ધર અઈમાંથી ઘણું દુર નથી વાસને ઉતરો પડો એમ કહી આંખેથી પાટા ઊડીયા.

ડાકર તરતજ ઉતરીયા કે પેલી ગાડી જે રસ્તેથી આવી હતી તે તરફ ધણીજ ઝડપથી ચાલી મઈ, અને તેવલુંતો તાંહાંજ પાંચ મીનીટ મુકી વીધારમાંને વીધાર માં ઉભા રહયા. આ વખતે તે જગાની આસપાસના એ કુ ધરમાંથી એકની ટકીરો થઈ. આસને આસને ચેર તરફ પગલાં ભરીયાં. હજુર આમોડા દરવાજા અલગો હતો ત યા ફરજો થોડો બેઠો વાંચતો તેની આગમ એક ભ ઈઆજ જુલકતો હતો. ડાકર ધરમાં ગયા તીપરે ફરજીએ કહ્યું કે “આહોઆહરને તાંહાંથી આ હ માલ આંખોએ અને તેવલ તપને તરતજ મોલાવેલું.” ડા કરે એક બમો મોત્રાવયા ભઈઆને મોકલોથી અને ઉપર પોતાની એરત આગમ ગયા. માણસખાંતે કહયા પર માણે તેવલુ ખારો આગમના કોચ ઉતર મેડાં હતાં પણ પવનની મોડી હેડેડી આવવાથી તેવલુ તાંહાંજ મુઈ મથેલાં હતાં તેથી ડાકરે તેમને ઉડાડીયાં નહીં પણ પાછા નીરં ઉતરી ગાડી આવી હતો તેમાં પેલા હમાલ સાથ મેડા. ઝ ડપથી ગાડી માડી અને અરથા કમાકમાં મોકીઆહર ને તાંહાં જઈ યુગા.

મોલીઆહર ધણાજ ધરસાવાલા હતા. તેવન તે વખતની થોડાએક મસ આગમન એક નવો બઈરી ક રી આવેલા હતા. નેમો એક મોઢેટા અને કુતારે ખં.

ગલામાં શાકરીયા તથા ઉપર રહેતા હતા. યારે પછીથી થયો પણ પેટે કાંઈ હતું નહી. જ્યે ગાડીવા આવવા નો અવાજ સંભળાયો કે તરત તેવન બાહર આપા અ ને હારમજી સાથે ચેકેનડ કરી બોલીયા.

ઓલીઆદાર—ભાઈ હારમજી કે? ઘણું શાર થયું કે તું આયો. મારો પેટો દોડો ધણાન આજરો પડીઆ શ. આજેકેની મારા બંગલામાં ચોરો પેડાતા અને મારો નવાજના ઘરેલાને ડાબરો ને કોણ જાણે બીજું શું લઈ ગયાછે તે ખાલ નથી. આ હુમાનાના એકનેતો દોલા એ બરાબર શીકશા કીધીએ આ મેયુંકેની (પોસ્ટોલ દે ખાડે)—

ડાકર—હાહ, પણ તમારો દોલો કાંઈ છે? તેની પાસ મને લઈ જાઓ.

ઓલીઆ—મેવાનીજ પેલા હુમાઓનાના એકેએક લાકડોના અપાટો એવેતો એમને ખોરીએશ કે દોલાને હાથ ઉતરી ગમેશ. મારી નવાજ દોરતીકે અમારા ડાકર જાલભાઈને તેરવા મળ્ય, કારણ કે આજે નાકમાંમનો તેહવાર હુતેકેની તેથી બધા દુરવન ચાકરો પેતાને ધેર ગી યાહ અને આ એક હુમાજન રહેલોએ.

એ પછો ડાકર દોલાની પાસે ગયા. આએ માણ સખી પેતાના શેકની માફક બડબડીઆ હુતે તેથી તેનો હાથ બરાબર બેસાડતાં નસીક અરશે કલાક યદ ગયો. એ ટલા વખતમાં ધરમા ચોરો કેમ આપા હતા તથા શું થયું તેનું સમજી બીયાન ઓલીઆજીથી થઈ ચકીયું તેમ કીધું. આ સમજી સંભળીઆ પછી તેજ રાતના બનેલો અજાએજ બતાવ તેમને ઈલાદ આપેા. પેલા જીવાન મરદ તું મરજી પાંમતું, તેને લાગેલી ગોલી, મેલી ખુબખુરત આ રત અને છેલે ઓલીઆદારની પેલાચોરો તેવખતે કાંઈ હશે તેની અટકલ ઉપર તરેહવાર વીચાર આપવા લાગા.

ઓલીઆ—“ડાકર સાહેબ તમારો હોકમ હોયનો દોલાને એક ગલાસ કટકરનો ઉમેા બરાંડી છે, તે આપું કે કરાર થયે!”

ડાકરે હા કહયાથી ઓલીઆદાર ડાકરને લઈને આગલા હાલ તરફ ગયા. આ એરડો ધણાજ સારા સા માનથી સતમારેલો હતો, તેમાં એક સુત વચમાં બલતું હતું તેથી ભેકે રોચાની બરાબર ન હતી પણ સારી હતી. તેઓ એરડામાં ગયા એટલે ડાકરની નજર નવાજનાથ ઉપર પડી. તેવજુ એક કોથ ઉપર બેઠેલાં હતાં.

ઓલીઆ—“નવાજ તું ડાકરને તાંહાંથી કારે આવો!”
નવાજનાથએ કાંઈ નવાજ આપીયા નહી તેથી ઓલી આજ સમજાયા કે તેવજુ ડાકરથી સરખાતાં હશે. એ જ વખતે ડાકર તથા નવાજનાથ એકમેક સામે દીકવા લાગા. ડાકરથી એકબી અબદ બોલાયો નહી કારણ

એવજુતો ધણાજ બોલકનાએ. પણ નવાજ તું શું કરવા દજ ઝીર યાએશ? માલ કાલે પારો, નહીતો નવા ધરાવી આપશ. નવાજનાથ—“હા, હવેતો મારોજ વાંક તીકલશેતો આએ હાથમાં દાર તાડો પરજ પીવો હોપતો પી જાવોનો.”

ઓલીઆ—“હોવે પર એતો તાડો પડેજ, રાજ અભાગજી એતો દોલાને શાર કાડીઆજ તે તેને આપી આપું કે નરાતને ઉંધ આવે.” એમ બોલી ઓલીઆ જ એરડામાંથી બાહર ગયા તેવામાં નવાજનાથ ઉડીયાં અ ને ડાકરને નીચે પરમાણે કહયું:—

નવાજ—“ડાકર તમારા હાથમાં આનનો ભરમતે અને મને આશાછે કે તે કપીની જાહેર કરવામાં આવશે નહી. એ ભરમમાં મારી આજરૂએ અને તે જો કુટી તો મારો આજરૂ ખચીત નવાની. વાસતે તમેએ આપેલો કોલ તમેા કપી તોડશે નહી?”

ડાકર—“મારો કજુકાત હું કપો તોડનાર નથી, પણ આવા ભોજા આદમી સાથ આવી કગાઈ—”

નવાજ—એમાં મારો કાંઈ વાંક નથી, એટો મારા વ સોમની વાતએ. એમાં મેં કાંઈ બદ દેઆનત અથવા બક ફેલી નેતું કીધું નથી, પણ આ વાત ઉપર જરૂરી હું વી ચાર કજુ કે મારા પછીથી એક અને એકબી વાત મેં છુ પાવી રાખીએ તારે મારું અતકજુ બલીને આખ યાપએ. પેલો નવાજ મરદ ને આજે રાતે મરજી પામીયોએ તે મારો દીકરો યાપ! ઓલીઆદાર એ વાતથી અજાજાણે કે મારે પેટે એક છોકરો હતો. આ છોકરાની વાત મેં એમ છુધા વો રાખી હતી કે તે ધણાજ હુમેા, ચોરો તથા જીમરી હ તો. તેણે મારા પરણીઆની સધળી દેવત ખુવાર કરી ના ખી તેથી મેં એને આવા નીવાર કરી મુકીયા હતો. યહો વાર એનાથી દુર જઈને રહેવાનો વીચાર કીયો હતો પણ મારા જમનો માફક તાંહાં હું જતો તાંહાં તે આવતો હતો; જરૂરી મેં ઓલીઆજ સાથે ઘેર કીધું છ તારથી એને મને ધણું દુખ દીધું હતું, પણ આજની રાતે તો એ મારેજ તાંહાં પેતાના ચોર સોજાતીઆ સંયે ચોરી કરવા આવયો, અને તેની દોલાએ તેને ગોલી મારવા પછે તે ભેંધ ઉપર પડયો તારજ મેં તેને એલખયો. હું જાઈ છઈ તેટલામાં તો ચોર લોડો તેને ઉચકી લઈ નાહાસી ગયા. જ્યે હું મારા દીકરાની પુઠે તેને જોતા મળ અને તાંહાં હું તમેને મહો. અતે તેનો અત આપોએ. મારી પેલા અપડાંના ની સધળી વાત છુધી રહેશે કારણ કે પેલા માણસોને મેં મારાં નરીઆનનો દાખરો બખશીઓએ.”

ડાકર—“પણ તમારા પછી” —આ સંભલો નવા જમાઈને પેતાના બંને હાથ પેતાની આંખે દીધા.

નવાજનાથ—“ડાકર તમારા કહેવાની શું મતલબ

ક્ર. ખાનાંગાંથી કાંઈ કાઢીને ડાક્ટરને આપીયું અને ઘણો ઉપકાર માનીયો.

તે સતની ચોરીના પતો તારખાદ કધીબી હાથ લાગે નહીં પણ ડાક્ટરના મગન ઉપર તેમ સતની જે અસર થઈ હતી તે તેમને વારેવાર ઈલાહ આપીયા કરતો હતો. ક.

મરવા કોણને ગમે છે?

રૂમી તવારીખ માહેલા સદ્ગુણો.

નયુમા પામપીલીઅસ.

ગયા અંકમાં આપણે રોમીઉલ્લસની છંદગીનો હવા લ વાંચ્યો હતો, હવે આપણે રૂમ ચોરેના બીજા રાજ નયુમા પામપીલીઅસની કારકીરદી વાંચીએ. રોમીઉલ્લસ નામ રણ પછી સીનેટ ઈઆને રાજપકારભારની સભાએ રાજ કરવાનું માયે લીધું, અને તેમ કાચ લાગી; પણ લોકોએ સીનેટનું રાજ પસંદ ન કરતાં રાજ સુટી કાઢાડવાને તે સભાને ફરજ પાડી. પણ તે કોણને ઠેડવવા તે માં વાંધો ઉઠેઆ. રૂમીઆનું કેહેવું હતું કે તેઓ માહે યોજ એક ધણીને દેવવા, તેમજ સેમાઈને પણ કેહેતા હતા કે તેઓના રાજ તાઈતસ તેતીઅસના મરણ પછે તે આ રૂમી રાજને તામેજે રહયા હતા માટે રૂમીએ હવે તેઓ માહેલા એક રાજને તામેજેદારી આપવી, શેવટે એવું દેવવયું કે રૂમીએએ સેમાઈના માહેથી એક ધણીને સુટી કાઢાડવા, જે નુજબ નયુમા પામપીલીઅસ જેને વીશે તેના ડાહ્યાપણ અને જ્ઞાનને માટે લોકો ઘણું માન ધરાવતા હતા તેને પસંદ કરવામાં આવેઆ, અને એ નુજબ એ રાજ રૂમ ચોરેની ગાદી ઉપર ઉતર ના સાલમાં બેઠો. એ રાજ શેમાઈને દેશના કયુરીસ નામના ચોરેને રહેવાસી હતો. એને સુલેહથી રાજ કરવાને ધરમને આ સરા પકડીઆ, અને રૂમીઆના ખસા ધરમને પાશે રચ નાર પણ એજ હતો. દેવલ અને દેહરાંમાં ધરમના ઉપાધપાઓની સંખ્યામાં એને ઘણો વધારો કરેઆ, અને એક નવું દેવલ બાંધી જનસ નામના દેવને અરપણ કરે હતું. એ દેવલના બારણા સુલેહના વખતમાં બંધ તથા લડાઈના વખતમાં ખોલા રહેતાં હતાં. એવું કેહેવામાં આવેછે કે એ રાજના ૪૩ વરસના લાંબા રાજમાં એક દીવશે પણ એના બારણા ઉઘડીયાં હતાં નહીં. દેવસાં ભોગ આપવાની તેણે તદન નમાઈ કરી હતી, તે મંજ દેવાની મુરતી બનાવવાનું પણ બંધ કરેછું હતું, તથા એવા અનેક રીતના ધરમને લગતા કામેલા બાંધેઆ હતા. દેવાની મેરબાંનીથી તે આ સંધા ધરમના કાંમે કરેછે એવું સીધું કરવાને માટે તેણે બેહુ રોરેશોના અકીરેઉમરલોને એક જમનામાં નોતરીઆ અને એવી દંત તેઓની કયા ચાહેછે કે દરેકની સાંખને એકડું ખાલી માટીનું વાસન મુકયું. પણ દેવાની મેરબાંનીથી તે માટીના વાસને સુનાના બની ગયાં તથા તે વાસને તહેરવાર પકવગોંધી ભરાયાં. રોમીઉલ્લસે જે જમીન લડાઈમાં છતી લીધી હતી તે જમીન ને નયુમાએ પોતાની રૂમિયત વગે લેખી આપી. જેવી સુલેહ ભરેઆ પોતે હતો તેવાં સુલેહમાં એનું રાજ ફરાઈ સતની અગાઉ ૬૦૩ માં ખતમ થાયું.

જે આદમી કુનપામાં પોતાના વહીવટ ચોખ્ખો રાખે છે તથા લોકોનું જહુ ઈશ્વરે તથા પોતે એ નીરઅપરાધી હશેતો તે મોત વીશે તદન દરકાર કરેજ નહીં. તું આ, આદમજાત ખુદા સામે ઉભો રહેવાને શા માટે બોલેછે? શું તું એક વેલા તેનું વહાણું બધું ન હતો? શું તું તેણે પાલોયા નથી? શું તેણે તારું પુર કર્યું નથી? પણ જેમ એક ઉકરૂ પોતાના વાંકરૂ પોતાના મા બાપથી બીજે—જે કે તે પોતાના મા બાપનું તો વહાણું—તેમજ એક પાપી આદમી ખુદાથી વધારે બીજે. જે કે મોતથી તો સરવે કાઈ બીજે, તોપણ આ કાની કુનીયાના પાપી આદમીએ વધારે બીજે.

જે કે કોઈને પણ મરવા મનનારતો નથી; તોપણ એ હુકમને તોયે વધા શીવાય કોઈના પણ છુટકારો નથી. આપણને મોતનું નામજ સાંભલી ધુનમાં છુટેછે, કારણ કે એ એક એવી ચીજ છે કે જે એક વેલા સંપીલાં જોડાને પણ છુડાં પાડે, તથા વહાલાં ફરજ દોને મા આપથી તથા મા બાપને વહાલાં ફરજ દોથી છુડાં પાડે. અગરજે મા બાપ પેહલાં મરણ પામેછે તો છોકરાંએ વગર આશરાના ઘાઈ પરેછે. તોપણ તે પરજ કુટુંબાણે તે અયાંઆપર જે હર કરી તેને ઉપારેછે. મા બાપ વગરના છોકરાંને વાલી ખુદા શીવાય કોણે? પણ વલી એક દન એવો પણ આવે છે કે જે વેલાએ વહાલાં ફરજ દો પોતાના મા બાપની સાથે થશે, માટે પરહેજગાર આદમી કુનીયામાં સઘથી સરે સતપર.

પરહેજગાર આદમીની આંખો સદા આસમાન તરફ જ ખુદાની પાદમાં હોયછે. તેના હાતો સદા સારા કામને માટે લખાવેછે. ગમે તેમ તે હાંધાં ફરેછે તોપણ સદા તે પોતાના દીકરા તે દાતારનેજ પાદ કરેછે. અને કલ્થે ક' કાશ તથા કુનીયાની સઘથી જાતની બદીઓથી તે પરજ કુટુંબાણની મેરુજબાનીથી ફરજ રહેછે. જે કે તેને મનશે પણ લાંબી છદેમાંની પીપારીછે તોપણ તે ધાસતી રાખતો નથી ને તે સદા એવાજ સજો વખાસેછે "ખુદા, ખુદા, એ સરચકતીમાન શાહેબ, બપારે મારી પણ છદેમાંની દોરીને અંત લાવે તોપારે તરતજ મને તારી દરગાહ માં મેલાવી લેજ, કારણ કે એ છદેમાંની અખશાર શાહેબ હું આ કાની કુનીયામાં રહેવાના કરતાં તે કુનીયાનું સુખ જીવાને વધારે ઈછું છું." કારણ કે તે આદમી (પરહેજગાર) મોત એ કાંઈ હમેશાની ઉંઘ નથી પણ માતર એક હાલતનું બદલાવું છે એવું સમજે.

પણ આ કાની કુનીયાની સજલું જીજને લખતાઈ ગપલો આદમજાત તે પાકી અને સદાની સુખવાલો ન માંજે જીવાને વધારે બીજે. આદમજાત પાપીછે એવું તેવો સમજે, પણ તે આસમાનની સદાની શારી ન માંજેલવવાની ઉમેદના વીમાર યોડાજ મા બધા કરતા હશે પણ તે હોવા લાપક યોડાજ હશે, કારણ કે આદમજાત પોતાની છદેમાંની અસરામા તરેહવાર મગાડાઈ, હંકાર, જુડાઈ, લાલચે સદા ફસેડું રહેછે. જે કે કેલલકીની અવસામા પેહલાં મરીન હોયછે તે વેલા તેઓ મનમાં

"કાઉસ."

લા હાથીઓની શોધ હજારોની પહોં. આ બાબતને મ યાદે મુકેલું 'પોપુ' એક શખશી હાથીનું છે. એ હાથી ઠંડીથી આપોને આપો બંધાઈ ત્યાં ડાહ્યા ગયેલા હોતા અને જમીન છુટી પડવા પછે તેની શોધ. એક માછીએ ક રી હતી. એ હાથીનું 'પોપુ' સેંટ પીટરસબરગના બીજી અમતમાં હજી અનામત છે. તે હા ફીટ ઉંચા અને ૧૬ ફીટ લાંબા છે. તેની શુદ્ધ હા ફીટ લાંબી છે.

બેગુનાહ માણસો કેમ ફાંસી જાય છે.

ઈંગ્લાંડ મધે ચારક થેડરમાં હેના વીલીઅમસ નામ ની એક ચોરતને તાંહાં યામસ ગેડેલી નામે એક માકર હે તો. આ ચોરતને શોકોમાં સારો વગ હોતો, અને તેણે લગાર ફોલતવાલી ગણાતી હતી. એક દીને તેણીના પછ સા ખુકવાનું ખાંતું લાંબેલું જણાયું, અને તેમ દીને પેલા નાકર ઘેરમાં માહુમ પડેલા નહીં તેથી તેણીએ તથા બીજા એએ જણાયું કે તેમ ચોર હતો. એ બનાવને એક વરસ જુનરી મધ્ય અને તેમ થેડર મધે જમસ કરો નામે એક મજુર એક ફેકાંજી કાંમ કરતો જણાયો. જ્યોને હેના વીલીઅમસને તાંહાંની ચોરીની ખબર હતી તથા જ્યો યામસ ગેડે લીને જોલખતો હતા તેઓએ પેલા મજુરને એકદમ પકડેલો અને યામસ તેમ શખસછે એમ કહી તેને ઇનસાફીની દરબારમાં લઈ ગયા. તાંહાં તેની શેઠાંજીએની તેને જોલખ્યો, અને ચોરીનું તોફાન પુક્યું. પેલા મજુરે મોટી કાકલુદીથી જણાવ્યું કે યામસ ગેડેલીને તે જોલખતો નથી, હેના વીલીઅમસને તેણે કોઈ દાહાડે જિંદ નથી, અને ચારકમાં કદી પણ તે આગલ આવગોળ નથી; તોપણ તેના પોલવા ઉપર ભરૂસા ન લાવીને તેને તુરત વેલા ચારકના દીવામાં કેદ દીધો.

તપાસને દીનસે તેની સાથે શેઠાજી અને એક માકર ડીની જમાંની મળ્યુત હતી. છેલીએ કહ્યું કે ચોરીને દીને તેણીએ તેને એક લોહાંની સીક સાથે જોધા હોતા. અમે તે તેની ઉપર શુનાહ સામેત થયો, અને તુરત તેને ફાંસી દીધો. છેલી થડી સુધી તેણે પોતાના શુનાહ ના પાડયો.

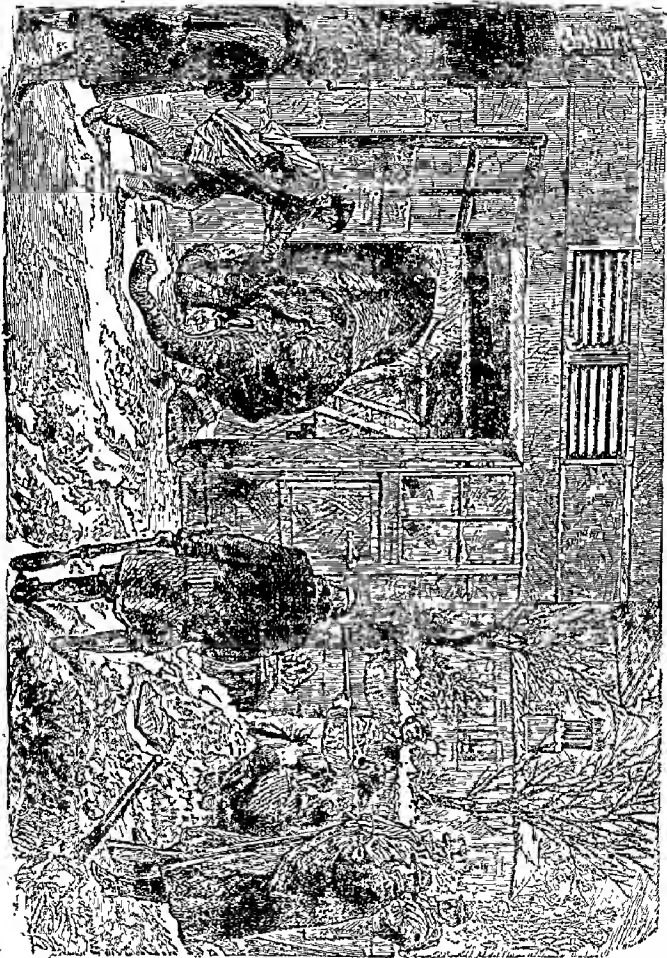
અને અમે તે બેગોનાહન કર્યો. થેડુક પછે માહુમ પડ્યું કે યામસ ગેડેલી નામે જ શખસ પોતાની શેઠાંજીને તાંહાં ચોરી કરી ગયો હોતો તે ચારકથી આપરલાંડ નાહા સી ગયો હોતો, અને ડબલોમ થેડરમાં તેવાન એક ગોના હોને મારે પકડાવાથી તેને તાંહાં ફાંસી દીધો હોતો ! તેણે કબુલ દીધું હતું કે હેના વીલીઅમસને તાંહાં ચોરી કરનાર કોઈ નહીં પણ તે પોતેન હોતો. આ શખસને ફાંસી દેતી વખતે ચારકના એક રેહવાસી ગરહસય ડબલોમમાં હોતો,

અને યામસ ગેડેલીને જોલખતો હોતો, તથા જમસ કરોને જોલખે જોધા હોતો તેણે જણાવ્યું કે આ બે શખસો એક બીજાને જોલખતો મલતા આવતા હતા કે યામસ ક્રીપો અને જમસ ક્રીપો તે જોલખતું તદ્દન અશક્ય હતું. ફક્ત થેડરના મલતા આવવા ઉપરથી નીરદોશ પોતાનો જન ખુદે એના તકસીર કોઈની નથી અને એ કુદરતના ખેલ સીવાય બીજું કશું નથી.

લડાઈના શંકટ—પારીસનો દુકાળ.

એક પરજા ઉપર પડતાં વીધોને અને આક્રોતા સરવે ખુદરતી હોપછે, પણ તે પરજના લોકો પોતે પોતાની ઉપર જે આક્રોતા લાવી નાપોછે તે લડાઈની આક્રોતા છે. તે આ ક્રોતા કેવી તરાસાએક અને ગમબનાક છે, તેના ક્રીસા કાં હાંનીને એક કોરે બેસાડનારાં હજારો દાસતાંનોમાં જે એક હુમેરુડ હોયતો, પેઆરી વાંચનારી બાતુઓ, આ પારીસના સકા ઉપરના ચીતરના ઘેમાન લગાડો. હીઆં હાથી સરખાં એક પાદશાહો અખીરી જનવરનો ભખશ કરવા સાડ તેને કતલ કરવામાં આવેછે. આ કાંઈ એમાલી શહરાગત નથી, એ અરેખરા બેનેલા બનાવનું ચીતર છે. વળી આ કાંઈ માતર જંગલની વચે જનવરનો ચેકાર નથી, અથવા એ કાંઈ કોઈ આદમી જાતના ભખશ ઇઆ નુકસાન કરનારાં ગાંડાં પરાંજીને મારીને ફર કરવાનું કામ નથી. આતો લડાઈને લીધે એક આબાહ અને મોંઝાં થેડરમાં પડેલા દુકાળને લીધે પોરાક તરોકે વાપરવા સાડ હાથી સરખાં દાહાપણુ જરેખાં અને ઉપયોગી જાંનવરની આ કમકમાડ જરૂરી કતલ આવીછે.

આ ચીતર ૧૮૦૦ ના પારીસના છેલા ઘેરાના વખતનું છે. ફરેઓ પડશીયાનાં પાંચેતખત અરલીનને છહીતી લેવાના પોકાર મારતા પારીસથી જરખનીની લડાઈ ઉપર નીકલવા હતા, પણ બતાવ એવો બનયો કે ઉત્કા જરખનો પારીસ સુધી ઘડી આવ્યો એ નાખીઆં થેડર ઉપર ઘેરો લી પડયા. આ ઘેરો થેડોડ મહોનો સુધી ગાલયો. ફરેઓ પોતાના પાંચેતખતમાં બંધ થઈ ગયા. ફતીઆં સાથેના તેમનો વેલેવાર કપાઈ ગયો. પોતાના શુનશનને મારે થેડર ઉપરજ તેમનો આધાર રહયો. થેડરમાંની પોરાકી જાંહાંજીથી માલી તાંહાંજીથી સંભાલવી અને કરકસરથી તે જોએ મલાવી. સરકારે પોતે સમલો પોરાકીની વેંહું મહી પોતાને માંથે લીધી, કે જ્યો જમ અને તેમ દીકાએતથી વેંહું મી આપતાં તે પોરાકી લાંબા દીવસ રહે અને લોકો તેને ઉદાઉપણુ નહીં વાપરે. પણ લોકોના પેટની વેડ અને તે જુખની વ્યાગ વ્યાગળ કાંઈ ચાલયું નહીં. સમલો આ રાકી ખપી ગઈ. તારે કુતરા, બીલાડા અને ઉંદ શેથી હાથીના ગોસત ઉપર જવું પડ્યું. થોડા અંતે બીજાં જનવરોની રોજાંદી કતલ માલી રહી અને તે અરસામાં આ હાથીનું ખુન કરવાની ફરેઓને ફરજ પડી હતી. એ કમનસીબ પરાંજી પારીસના એક મોંઝાં જનવરોના સંગરહસથાનમાં હોતો. તેને હીંડસતાન થી થોડા અરજે ઉકામઈ ઘાખલ ફ્રાન્સ લઈ ગયા હતા.

પણ માણસની અગત આગલ તેના લોગ લેવો પડયો. તેને તેના તમેલામાં સાંકળે ફરી બાંધયો. તે સાંકળો જડી અને ભારી હતી. તારપછે તમેલાનું આરણું ઉઘાડી તેને બાહરે શેકું ઘાલવાની તક આપી, અને જેણે તેનું 'માથું' બાહરે નીકળયું કે તરતજ તેના મનમાં આત્મિક ગોલી આરવામાં આવી, જેથી તે પુનઃ આઈ પડ્યો અને ફરી ઉડવા પામ્યો નહીં. આ નીમખહલાલ અને વીસવાસુ જાનવરનું જો સત લુખા કાગડાં જેવા યદ રહેલા ફરે એને આ અગત ની વેલા કેટલું કામનું થઈ પડ્યું હશે—તે એ ચેતના વખતના પારસીના કુકાલો જે બાલ્યા નેજા હેવાલ હેલક ઉ તારીએ છઈએ તે ઉપરથી બાલમ પડયો.

“દરેજ બોરાકની બાબત ઘણા જાપાનક આકારમાં પેરીસનાં લોકોની આંખ આગલ આવી ઉભી રહેતી હતી. ‘પરશીયાના વરતમાન પતરો’ ખુશીથી એને ખાતરોથી ફુની યાને જાણ કરતા હતા કે હવે ઘણાજ થોડા દાહાડાને ખો રાક પેરીસમાં છે તે પુરો થતાંજ પેરીસ આપોઆપ તામે યદ જશે અને જરમને તેઓના ત્રારે ઊડવાનીથી ગરમ ન હી પડયો, પણ તેથી અકસેસ કરવા જોગ હાવાત હજુર પેરીસની આવી નહીં હતી તોયપણ કુકાળ પેતાની આવી પોહાયવાની અખર આપતો હતો. ઘોડાનું માથું જે તેઓ વાપડતા હતા તે ઉપરાંત બીહાડી, કુતરા અને ઉછરેને સારી રીતે પકાવી ખાતા હતા, અંતે હાથીને પણ કાપી ખાવાની ભરૂર પડી. નવમખર મહીનાની શરૂઆતમાં દર માણસને પોણામે આંકિસ બીક પા મટન પુરે પાડવામાં આ વર્તુ હતું. ઘોડાનું માથું સવા ફાંનકે વેચતા અને ઘણે ડા તથા અખરનું તરણ ફાંનકે, હંસની દીખત પમીસથી તીસ ફાંનકે હતી કે જે હંસ લાહાઈની આગમન સાત ફાંનકે મળી શકતું હતું. નાહાની મરથી ૧૨ થી તે ૧૫ ફાંનકે મળતી હતી. હેમ આઠ ફાંનકે રતલ મળતું અને કોલસાની તો એટલી મોઘવારી માલતી હતી કે બી મારાં ગરીબ લોકોને જળતલુને માટે ભારે ખમનું પડતું હતું. ખોરાક મેળવવા રોજ અખરમાં ખારાખારી થતી. એટલું જોક અમોરૂં યદગયું હતું. સનવારે અને બુધવારે ઘોડા કપાતા હતા તે દાહાડા વધારી સોમ, મંગલ અને સુકરેખી કપાવા લાગ્યા. રોજ ઘોડા, ઘણેડા અને અખરની તપાસ થતી હતી અને જે કાપવા લાયક જણાતા તેઓ ઉ પર દાહમ ખારતા હતા. જે ઉંદરની દીખત સાત પેનસ હતી અને કુકાનીપર તે ખુણ વેચવા ચુક્યા હતા. કોઈ કોઈ વખતની વેહેંમણી બાપે ઘણા ખાડાં પરીણામ નીપજ તાં હતાં. કોમીન હોસપીટાલમાં એક નન બધાને કુષ અ ને રોંડી પુરી પાડતો હતો. એક દાહાડે એક આરતને કુષ આણું પડવાથી તે રીસે જામઈ અને બીજે દાહાડે એક છ પી છરી લાવી પેલી નનના પેટમાં ભેળી દીધી જેથી તરણ માર દાહાડામાં તેનું મરણ થયું.”

નારંગી.

નારંગી કોણે જોઈ નથી? અને કોણે ચાખી નથી? એક ફલ જેની ખુદરતી બનાવટમાં અજાણ્ય કળા વાપરે

લીધે, તે વળી એટલું સસવું કે બીખારીઓ વડીકના ખા ધામાં આવે, અને તોપણ તેની નવાઈ, તેના સવાદ, તેની મગહ કદી મોઝામીની જમ નહીં એ કેવું આશચર્યમકાર રક છે. નારંગી તલંગરોની રેખલને સંજ્ઞા છે, નારંગી ગરીબોની મોજ છે, નારંગી બાલકોની રમત છે, નારંગી મા ઘં આદમીના આરામ છે. કેટલાંક દરદોમાં લીધુ અને નારંગી દરદીને ઘણી તાજગી તથા ખુશી બખશે છે. તે ન બલાં લોહીને સુધારે છે, સંધીવામાં સાંધાના દરદ ઉપર લી યુ કાપેલ કરે છે, હુનાલામાં નારંગી શરીરને ઘણે કાપેલ ક રે છે. અને તોપણ તેને ઠંડે ઠગલે ખુદરત પુરી પાડે છે; વરસના ભારે માસ પુરી પાડે છે. નારંગીના મોરો વેપાર છે અને નારંગીનીઓ એક તવારીખ છે.

નારંગી ગરમ દેશોના રહેવાસી છે. એશીયાખંડ માં તેની પેટેલી ઉતપત્તી હતી. હાંદુસ્તાન તેની જનમ જુમી છે, અને હાંદુસ્તાનથી તેને યુરોપમાં બલકે અમેરી કા ખાતે પણ લઈ જવામાં આવી છે. આમ જ કહ્યું તે નારંગી કુજ વોરોજ નહીં, પણ તેના ઝાડ વીરો સમનજુ. નારંગીનું ઝાડ હાંદુસ્તાનથી યુરોપમાં દાખલ થયું છે. આ પણ રોરેમાં બલકે આપણા આખા મુખઈ ઇલાકામાં ના રંગોના પાક જેવા જોઈએ તેવા સરસ નથી. ઉમદા ના રંગીતા ઉણમાં પરંતો ખાતેથી આવે છે, જેમાં રહેલે આણુ થવા પછે મોરો વેપાર જમગ્યે છે. યુરોપમાં તેને તેમ જ નયું છે. આગળ વાંહાણીમાં નારંગીઓ એક દેશથી બીજે દેશ જતી હતી. એટલા માટે ઝાડ ઉપરથી કામી તોડતા અને જઈ પોહાયવાનો વખત અનધન હોવાથી કોઈવાર કામી, તો કોઈવાર સહેલી અને વળી કોઈવાર મીમરાપલો તથા સુકાપલી નારંગીઓ લોકોને મળતી હતી. હવે આ કનેા સીએ તાજાં કુજ ઠારેકા પોહાયોએ અને સરવેખ સુખ કરી મેજે છે.

નારંગીનું ઝાડ લીધુ, માસંગી વગેરે ઝાડો કરતાં વધારે લાંબું અને ખુબસુરત છે. ચીનમાં તેની પેદાસ થક બરેલી છે. નામકોત, યુસાકર મારકો પોરોએ ચીનની સ ઘલી પેદાસનું બારીક બેચાન કરેલું છે, પણ તે નારંગી થી કંઈ ભોલતા નથી. તોપણ પોરટુગીઝોએ ચીનમાં એ ઝાડ જોયું છે અને કતાંનથી એ જાહાડાનાં બોચાં તેઓ પેતાના દેશમાં લાવ્યા છે. પણ એ સઘલી પાછલી તવારી ખ છે. અસલી વખતના ઇરાંનીઓ, યુનાનીઓ અથવા આસીરીઅન અને ઇજીપ્સીઅન-લોકોમાં નારંગી જાણ પ લી નહીં હતી. તેના લખાંખમાં એ રસીમાં કુજ વીરો જાહાદત નથી. નારંગીની પેટેલી શોધ અને નોંધ આરબ લોકોએ કરેલી છે. તેઓ હાંદુસ્તાનમાં કોરાન ફેલાવા સા ઈ આવવા તારે મોઝાલાઈ હકીમાંના ફેલાવાને માટે એટ લાન ખંતી હતા. તે હોંસમાં તેઓ ઝાડપાના અચ્છા વીદવાન હતા અને તેઓએ જોયું કે સોંકંદર દાખલ નહીં થયેલો તેવા માહેલા જાગમાં નારંગીનું ઝાડ ઘણી કુજદરૂપ રીતે ઉગતું હતું.

આરબો હાંદુસ્તાનથી બે રસતે નારંગીને પરદેશમાં લઈ ગયા. જે મીડી નારંગી વેલાતમાં ‘મચીનાઈ આરબ’ કહેવાપછે તે ઇરાન અને સીરીઆ દેશોમાંથી ઇટલી અને ફ્રાન્સના દખલ બાજોમાં દાખલ થઈ. જે કહી નારંગી

“સેવાઈલ આરંભ” ને નામે યોગ્યાય છે, તેને અરબસ તાંન, ખીસર અને ઉત્તર આફ્રીકામાં દાખલ કરીને પછે સપેન દેશ સુધી આરંભો લઈ ગયા. તે વખત ઉપર “પરી સદીઓ અને ગુસલખાંને વચે દરકી દેશમાં પરખની લડાઈ ચાલતી હતી, અને પુચકલ યુરોપીઅને દરકીમાં આવ તા હતા, તેઓ હીઆં નારંગીના જાહાડ નિઈ અચરેત થ તા હતા અને પાલેસદાઈનનું સુલક તેમને ખનસે પવીતર હવાથી તથા નારંગીના સોનેરી રંગ ઉપરથી એ કૃપને તે એએ “મેહસતનું સોનેરી સેતું” (આખલ) નામ આપયું હતું. એનિરસના ટાપુઓ આ ઉગતી નારંગી ધણી તેા ફે ગણાયછે, તે પોરગુઓ લોકોની તાહાં દાખલ કરેલીછે. ખમેરીકાના ગરમ દેશમાં એ કૃપ સપાનીઅરડોનું દાખ લ કરેલુંછે.

યુરોપમાં નારંગીના મોટા અને સરસ પાક પોરટુગલ, સપેન, ફ્રાન્સ, ઈટલી અને ગરીસના દખલ દેશોમાં થા પછે. એકાદ અલ્બે અને સપેનમાં કડવી નારંગીના વેપાર માલેછે. તાહાંના એ ઝાડો ધણા મોટાં છે, અને નારંગી ના નામીયા બાગે અને વાડીઓની ઉપજમાંથી એ દેશ ના મોટાં મહેના નીભાવ ધાપછે. તાહાંની હવા નારંગી ના ફલોની સુગંધથી તર ધઈ રહેછે. કોરડોવા ખાતે ૬૦૦ થી ૭૦૦ વરસની ઉમરના નારંગીના ઝાડો છે. સોલમી સદીમાં નારંગી પેહેલ વેહેલી ઈંગલંડ મધે દાખલ ધઈ હ તો. તેને દાખલ કરનાર નામાંકીત સર વાલર રાલે હ તો. તેની મેહુન સાથ સર ફ્રાન્સીસ ફેર્યુના લગન થ વા બાદ તેઓએ બેરીગરનનાં નારંગીનાં મોટાં ઝાડ રોપ માં કે જેની ૧૬૬૫ માં એક લખનારે શીક્ત લખીછે; તેમાં તે વેળા એ ઝાહાડોને ૧૦૦ વરસનાં જણાવયાંછે. એ ઝાડો ઉપર શીયાલાના ઓથો કરવા સાફ મોટા પદડા બ નાવેલા હતા. ૧૮ મી સદીમાં તેઓ ૧૮ ફીટ ઉંચાં, અને ૨૧ ફીટ પોહાવાં ધયાં હતાં. ૧૭૩૮ માં તેમની ઉપર અધકનું “ગરીન હાઉસ” (ખાંધો) બાંધયો હતો; પણ તે બ વરસના મોટા ઠારમાં તેમને નાશ થયો હતો. હાલપ ટન કોરટમાં ૩૦૦ વરસની ઉમરના નારંગીના ઝાડો ઉગેલાંછે.

ઈંગલંડમાં દેરેદેશથી નારંગી આવેછે. મોસમના બે મહીનામાં ૧૫ લાખ પેટી ભરીને નારંગી ઈંગલંડ આ વીછે. એ ૧૫ લાખ પેટીમાં ૨૪૦૦૦૦૦૦૦૦ નારંગીનેા હીસાબ આવેછે. બે મહીનાના આટલીબધી આપાત તેા આખી મોસમની આપાત કેટલીબધી હેવી નેહ્યે, ૪ થી ૫ લાખ પેટી અથવા ૪૦૦૦૦૦૦૦૦ ગંબી આપાત તેા સાધારણ ગણાયછે !!

પરચુટણ બાબતો.

જીવાન માણસોન સલાહ—તમે તમારા પોતાના ધંધા રોજગારના કારીગરો છો. તમારા પોતાના શરીર અને છવના કુવત ઉપર ભરોસા રાખો. તમારા સેતારાને બદલે આપ-વીશવાસ, ધરમ, ઈમાનદારી, અને હૃદયોગને લેવો. તમારી નીશાનની ઉપર લખો—“નસીબ એક ચુરખ છે,

હીમત એક પેહલવાન છે.” પારકી સલાહાપર ઘણો વીશવાસ રાખતા ના, તમારા સુક્રાનેને કમજબમાં કરી રાખો અને તમારું પોતાનું વાહાણ-હંકારો, અને ઇલાદ રાખો કે હુકુમત ચલાવવાની મોટી કામના વાળખી ભાગ લેવામાંછે. તમારી પોતીકી મેલે તમારે વીધે ખુબ વી ચાર કરને; તમારો પોતાની હાલતને પોતેન લઈ લેવો. હુસદખોરા અને બદચુખાનેની ઉપર વધને. તમારે નીશાન તાંકીને ચારવાને કારી હાપ તેની. ઉપર ચારને. એક ખરાં કારણ સાથે હીમત અને નહી છતાએ તેવો દરાવ તેન સાંચાના ચક્રોરો છે કે જે કુનીયાને ચલાવે છે.

સો ૧૦ રી ૦

અરબ લોકની એક નવાઈ જેવી રસમ—જ્યારે એક આરબ વીધવા ફરીથી પરણવાના ઇરાદા કરેછે તેયારે પરણવાની એક રાત અગાઉ તે પોતાના પેહલા ભરપારની યોર આગલ જરતે બપછે. તેમાં પેલી ગુંઠલખડીએ પડેછે, અને તેને ગુસસે નહી ધવાને વાસતે તેની ધરાધના કરેછે. પેલી વીધવા પોતાની સાથે એક ધધેડાં ઉપર બકરાંના આમ ડાંની પાંછીથી ભરેલી બે મસક લાધીને લાવેછે. ધરાધના ખલાસ થવા બાદ યોર ઉપર પાછી નાખવાને આગલ જ એછે, અને તેને સારીપેઠે બીજીવીયા ધછે રવાના ધાપછે.

સો. ૧. રી.

દારમઝાલ—દારમના નવા ધળીયા ઘેર ૦૫; કાંસાં મરી તોલા ૨; જુડું તોલા ૨; લાલ સંચર તોલા ૨; ધરી યા કારેલી મોટી કારી દરાખ ઘેર ૧. પેહલાં દારમના ધં રીયાને ખુબ બારીક વાટવા અને દરાખને તેમા મેલવી ના ખવી, પછે તેમાં સંચર મેલવવો; મરી તથા જરાંને બારીક કરી એક જાંઘ કપડાંમાંથી જુડું ચારીને મેલવવું, તેયાર બાદ સોયારી ભરાખર બોલી કરો ચીનાઈ અપુમાં ભરી રાખ વો. એનું “રોઝ” એક ગોલીછે. ગુણ—ખાણું હનમ કરી લુખ સારી લગાડે, પેટ સાફ લાવે, અચરણ, વાણનું દરદ, અને આખ વાણુને નાસ કરે. એની બે ગોલી સા થે સુનામખીની લુકી તોલો ૦૧ મેલવી ખાધાથી પેટ વધારે આવેછે, તથા એની સુગંધથી સુનામખીના ખરાબ વાસ દુર ધાપછે.

સો. ૧. રી.

૧૬૦ ચોર—પારીયામાં એક દીવશે ઓપેરામાં એક ઉમરાળની બધરી તરેહવાર ધરેલું લટકાવી જિવા આવવી હતો. પોતાની બાંમડી જે ધણી ચલકતી હતી તે રાંછીને બતાવા શાફ પોતાનો હાથ રાંછીની નન્નર પડે તેમ બાહાર કાઢા ડી રાખ્યો હતો. કારણ કે રાંછીની બેકક કંઈ દુર નહી હતી. તે ટચાક એરતપર રાંછીએ કંઈ ધયાન આપયું નહી. રમત ચાલતી હતી તે દરમ્યાનમાં એક રાં છીના ચાકર પેલી બધરીની આગળ આવી રાંછીની કુવા શાથ કેહવા લાગે કે “રાંછીની નન્નર તમારી બાંગડીપર પડી તેથી તેવણ શાફે તમારી બાંગડી જિવા મંગેછે.” તેન પહે વગર દીલે પેલી બાંગડી કાઢાડી રાંછીના બાંમડીને આ પવામાં આવી, પણ બરાવાર ધધે કે પેલી ઉમરાળને બાલમ પડયું કે પેલો કંઈ રાંછીના ચાકર નથી પણ કોઈ બુધીવાન ચોરછે, જેણે પોતાની હીલચાલ પરથી વેચાણ

કરી ગત રમી પોતાનું કામ કરી લીધું. પોલીશને ખબર કરવામાં આવી. બીજી શહુવારે નાસતાની વખતે પેલી સૌને પોલીશખાતાંથી ચીડી મઠી તેમાં નજાવણું કે ચેર ને બાંગડી મેલ પકડાયોંછે, વાસતે ભેધંચેતો તેવાને પોતે આવવાનું નહીતે તે બાંગડી શાય મેલવવા બીજી તેની જોડની બાંગડી મોકલવી. પોતે કંઈ કાંમમાં હોવાથી મેલા ચીડી લાવનાર પોલીશ અમલદારપર વીશવાશ રાખી બીજી પણ બાંગડી આપી. વળી પાછું એક કલાકમાં તેણીને ખાલ પડ્યું કે બંધે બાંગડી હંમેશ શુધી ગઈ, કારણ કે પેણા પડે ચેર એક બાંગડીથી સંતોષ નહીં થયો તેથી બીજી બાંગડી (નિર મેલવવા) પેદા કરવાને ઉપલી કલા રમી ગયો હતા.

બાહાર કાંઈ લેવા જાયછે ?—એ ઉદ્યોગી વેપારી ! તારા કાપદાને વાસતે તું કીમતી ચીજ સોયે, અને બંધે ઇનડીયા રેશોના ખર્ચનાને વાસતે તેમને બગાડી નાખે. ફેકટને વાસતે તું એટલો દુર ચોધવા જાય તેની શી ગરજ ? કેમકે જો તારી ઓરત આ ઇનીયાંની શયલી હોય તો જોઈ દુરથી મસેછે તે રાખે.

જે સનીશયર—તેણીની આંખો સાદાં સનીશયર છે. જે લાલ—તેણીના રોહ ઉંડા લાલ છે. જે મોતી—તેના દાંત મોતીજ છે, બંધે નીરમલ અને જોલ. જે હાથીદાંત—તેનું કપાલ હાથીદાંત વીમારવાને જાય છે. જે શુનું—તેના જીવશું નીનપરનું શરૂથી ચુંચર શુનું જ છે. જે ચાંદી—તેના હાથ અને પગ, સવયજ હાથે રૂપ્ય લક્ષ્મી છે; પણ તે કે જો શરૂથી શાફ્ટ છે, પણ થોડાં પીછાને છે, તે નાના પરકારના પુશકળ સંદુજોથી સંજુગારેલું તેનું જીમર છે.

નરસેથ.

એક વેલા પોલીસ કોરટમાં લામબી દાહડીવાસો એક ખુસલખાન સાખશી આપવા આવ્યો હતા. સાખશી આપતાં તે ઘણું લથરીએ તેથી નીઆપાથીસે નીચે પરાખે તેને કહ્યું, “બીઆં, હું ધારૂં” કે તમારી દાહડી જરૂરી લાંમબીએ તેટલી તમારામાં સમાઈ હશે.” બીઆંએ જવાબ આપીયો કે, “સાહેબ, અમારો તમા સમાઈનું માપ દાહડીની લમખાઈ દુકાઈ ઉપર ફરેતો હું ધારૂં” કે તમામાં સમાઈ કાંઈ નથી, કારણ કે નરુનેતો કાંઈ નથી.”

ક.

ભંજ શેડરમાં એક વેલા જે વડોતો એક ગાડીમાં બેસીને ફરવા જતા હતા. ગાડીવાસો ઝોલીઆ જોવા દેખાયાથી તેઓએ તેની મશકરી કરવા માંડી. એક જણ જોવાથી “ભાઈ, તારા આ બલદોમાં એક ડુગલો અને બીજો ફરેલો તેનું કારણ શું ?” ગાડીવાસો જણાવ્યો હતા કે તેઓ વડોલે તેથી જવાબ આપીયો કે, “સાહેબ, આ રોંગેલો તે વડોલે છે અને આ ડુગલો તેનું ઘરાક છે.”

ક.

નીખા સવલાવ અને ખનમાં આવ્યું તે જ ખર્ચ એવા વીમારના જાણસો નાનાં બંધાં જવા, કેમકે તેઓને જાહેરાતથી ભરેલો એક દાખડો આપીયો હોયતો તેની ખચી કીમત પીછાનીયા વગર તે શુભાવી રહે.

ક.

બલા અને છુરા માણસમાં આ ફરક છે કે પેલો લાએ બીજાનું સાદું કીધું તેથી હમેશાં ખુશી રહે છે અને બીજો જરૂર કોઈ પાસથી મદદ મેલવે છે તારે ખાતર ખુશી રહે છે.

આજલા ગામેકવારી રાતમાં એક વેલા તાંહાનાં વડા પરધાને કાંઈ અનીઆપ માટે મારી નાખવાનો હુકમ થયો. આ પરધાન પોતાના જીવની કાંઈ દરકાર કરતો નહોતો તથા તેને ખાલ હુડું કે દરબારના બીજા અમલદારો તેના સાદું વગ લગાડી માફી મેલવશે. પણ જરૂર તેને જ લાવવામાં આવ્યું કે રાજ કોઈનું સમજાતો નથી અને પોતાના વીમારને વલગી રહેયો છે તારે તે ઘણાં ઘણાં થો. છેલે તેણે પોતાની ઓરતને રાજ આગલ પોતાના છોકરાં સાથે મોકલી અને કાલાવાલા કરી માફી મેલવવાની શુકતી કીધી. રાજને તેઓનું સરવે સાંભલી લઈ છે લે જણાવીયું કે “એની આગલી સારી માકરી તરફ નેધા કરી તથા એનાં બંધાં છોકરાંપર મેહરબાની કરી એને જ શીક્ષા કરવા કહી છે તેમાં થોડો ઘટાડો ફરજી” અને તે એ કે એને આખો મારી નહીં નાખવો પણ ખાતર એનું માંડું કાપડું.”

મોચીનો ધંધો—ઈંગલંડમાં ઘણા મોચીઓ મોટા અને કામેલ માણસ થઈ ગયા છે. નામાંકીત કાકરીડન એ વીશે સમજ પાડે છે કે આ ધંધાના મુજે મોઢે કામ કરવાનું હોય છે અને તેથી મોચીઓને વીમાર કરવા તથા પકાડા ઉપર આવવાની ઘણી તક મળે છે. પારવર નામના મોચીએ ખરીસડાંઓના જુના ટેસ્ટેમેંટના તરજુમાં સન ૧૮૬૫ માં કાપ્યો હતો. એ કારણસર તે પરધન નહીં બર માથા શીખ્યો, જો શીખવે તે વખતે કોશ નહીં હતા. તારવે છે તે ખાલડી, સીરીઅન, લાટીન અને ગરીક બાથાએ શીખ્યો અને શેવરે છેક ઘડપણની ઉંમરે પોતાનો તરજુઓ બાહાર પાડવામાં ફતેહ પામ્યો.

ગુસ્તો—જેઓ ગુસ્તાને નહીં દામે તેઓને ગુસ્તો દાબી દેવા તાયે છે. ગુસ્તાનો જમીન ઉગ્ર છે. ગુસ્તાનું જાહડ નીકળે છે. ગુસ્તાની હવા જોડે છે. ગુસ્તાના પાણી ગલીંય છે. પણ ગુસ્તાને આતસ તેજ છે જે બીજાને જોડેલા ગાલે છે કે કરતાં વધારે પોતે બેડે છે.

પેટ્ટો ઈઆને નવી કપાઓને નોધવાની સનરા ઈંગલંડમાં ૧૪ વરસને પટે આવવામાં આવતો હતો, તે જેવા ખાતર ૨૮૦૦ પેટ્ટો સેવર શુધી નીલી હતો. પેટ્ટો માખવાની અરજીએ ઘણી થાય છે, તેની શંખ્યા દર વરસે એક હજારથી વધારે હતી, પણ તારવે તરજુ વરસે ૩૫૦૦ ભરવા જોઈએ તે ખાતર ૬૦૦ પેટ્ટોના ભરાય છે તથા સાત વરસે તથા ૧૦૦૦ રૂપીઆ ૭ મે વરસે ભરવા જોઈએ તે ખાતર ૨૦૦ પેટ્ટો ઉપર ભરાય છે. એ રીતે પેટ્ટો લેવાની ઉલટ જરૂરી તેજ છે તેટલી તેજથી તે માણ રહેતો નથી.

ક.

એક ગામડીયા ખેડુતને પોતાના ખેતરના કાંઈ કામ સાફ ગથેડો નિષ્ફળતા હોતો. તે ખેડુતે પોતાના એક માતબર જમીનદાર પડોશી ઉપર ચીડી લખીને એક ગથેડો માફલવા ની તેમા અરજ કીધી. ખેડુતનો એક બેગારી છોકરો તે બી ડેલી ચીડી લઈને જમીનદાર પાસે ગયો, તે વખતે જમીનદારને તાંહાં એક પહોરાણા આવેલો હોતો. જમીનદારને વાંચતાં આવડતું નહીં હતું, તોપણ પોતાના પહોરાણાના રૂખતાં પોતાનું અગતાનપણું નહીં રૂખાય એટલા માટે તેણે ચીડી લઈને જમવામાં મેળી અને બેગારી પાસે જવાખ કહેવાડયો કે "હમણા હું પોતે ખેડુત પાસે આવેછું." બેગારી ખેડુત પાસે જતાં જતાં ખેડુતે પુછ્યું કે "કેમ જમીનદાર પાસેથી ગથેડો લાવયો." બેગારીએ જવાબ દીધો કે "ગથેડાને બદલે જમીનદાર પોતે હમણા આવેછે."

રંમુજે કુરસત.

આ ખાંખાની અંદર ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯, ૧૦ અને ૧૧, એ આંકડાઓ એવી રીતે ગોઠવા કે ગમે તેમ ઊંખા, આડા, કે આંકડાના જેમ ગમે તેમ શરવાડો એકવીસ આવે.

નરસેય

વર્ણનવતી સ્ત્રીને બે યોધના વચન.

(મહિાવ ધરો તે કંગી કાગમાંજે, મુરત ઘેર બજકુંતે

અગતી જળખાંજે.) એ રાગ.

વારીવારી કહું મું તને વેશ્વરીજે, કેમ ઘેલી તે પેન આવી રવીજે. ૨૬.

મીઠ મેઘા પ્રમાણે કારણેજે, નિચ બરેડો હોમીને બારણેજે. વારીવારી ૧.
નાત જાતમાં ધનીક સેષ લાગેજે, પછુ તે છતાં તમારી ઘણી દાગેજે. વારીવારી ૨.
મેઘા હોય યુવાઈ બરખાવામાંજે, છોડી અગતીય યુવાય તેના જાંતમાંજે. વારીવારી ૩.
વળી છાંડી છંડાવો નિજ બાજનેજે, કરો પ્રીતીથી મુખારવિદ માણનેજે. વારીવારી ૪.
ગય જાંજો સંમી બવરાંમાંજે, વિભીવારતણી વાત કરો ચાનમાંજે. વારીવારી ૫.
મરણ રેણું મુકિણે તમે મુખમાંજે, મરો બેગાં રખે રતી અખમાંજે. વારીવારી ૬.
પાન પીડીની યુક નીચે માખતાંજે, તમે પ્રીતીથી તે રથ આખતાંજે. વારીવારી ૭.
એવાં અનેક પ્રકાર કરો કામનેજે, પછુ તથા રીતએ નહી રામનેજે. વારીવારી ૮.
હરણ માણવું તે ચાળા કરે આખતાંજે, પરીક્ષતા હોયતો કદી ચાંખતાંજે. વારીવારી ૯.
છંદયો યુવાય લેવી વીચકારનેજે, કે કાપે પેલા તે વિભીઆરનેજે. વારીવારી ૧૦.
રોજ બાળને વિચાર એવા શીખવેજે, રવાણી નખાએ કુટણીકે જે. વારીવારી ૧૧.
અમ મુખ તથા વેમજરી વાતમાંજે, પત ગોઠ યુનેવાગ માફાવામાંજે. વારીવારી ૧૨.

તમે ઈચ્છા કરોછો મુર્ગ ધાંમનીજે, રાહ જોશો નરકગાર કાંમનીજે. વારીવારી ૧૩.
મને બારેજે વૈશ્વત રૂંડવાજે, બાંન આટલી છતે મું મેરાહવાજે. વારીવારી ૧૪.
નવ ઈવરેજે પછુ એજે માનવીજે, છુટી આપણીજે તેવી તેની જાનવીજે. વારીવારી ૧૫.
નથી જેર તથા જેર મારા મનમાંજે, તારી રીતથી અચીત દાણ તનમાંજે. વારીવારી ૧૬.
મને આટલું કેવાનું કારણ મું હશેજે, આડી ચાંચ મુકી ધરમે વધેજે. વારીવારી ૧૭.
એક નખીએ નિરંજન તાયનેજે, થંદ બધી ચાળવ તારા માયનેજે. વારીવારી ૧૮.
કેમ પેલી તે પેન આવી રવીજે. ૧૮.

બ. જે. કહી.

પરમેશ્વરની રતુતી.

૫૬ રાગ કાફી.

બાજ મન વીધધારે, તારે વળી મંચાર પારજે; જન્મ ને મરણ એ આપનારે—૨૬.

ફરી ફરી વારમવારે, તારે વળી—બજ ૧.
દીન રીપણું છે એ ફૂંપણું, માવાનો રચનારે, તારે વળી—બજ ૨.
બજને તારે કહીની વહારે, મુખપાશી કરનારે, તારે વળી—બજ ૩.
જુત બનીબને છે જાણનારે, યહુને એનો આધારે, તારે વળી—બજ ૪.
ચતા એવીનો અંત ન આવે, પામે નહી કો પારે, તારે વળી—બજ ૫.
મહાજુનો એ છે કરનારે, એજ, જગત કીરનારે, તારે વળી—બજ ૬.
પત વીધાને માનનો એ, છે મરણે રનારે, તારે વળી—બજ ૭.
મમજ સે મન પ્રેમ નામ મારું, કરશે એજ આધારે, તારે વળી—બજ ૮.
હરપરામતો હરંયા કરેજે, પીતંત્રી આ વામધારે, તારે વળી—બજ ૯.

સ્ત્રી યોધના વાંચનારાઓને ખબર.

તોજા દોલાની રમુજ વારતા આવતા ડીજેખર માસના અઠ્યાં ખચ થયે, જે પછે એક બીજ રમુજ વારતા આલ કરવામાં આવશે.

મુંબઈ, ફક્તર આગાશા પરમમાં મેહરામજી કુરુનજીની કંપનીએ છાપીયું તથા પરગટ કીધુંછે. કોઠ કોટ :—મેહરામજી મેહરામજી સ્ત્રી, નાં ૧ તથા ૧૧.

સ્ત્રી વ્યાધ.

પુસ્તક ૧૭ મું.

ડીસેમ્બર ૧૮૭૩

સાંક ૧૨ મો.

ભાલો દોલો

અથવા.

ભાલો ભલો—ભુંડાનો ભાઈ.

એક વારતા.

૧૯૧૨ ૧૧૧ મું.

દોલો, (દોરાબજ રોક) ચોરોને પકડવા ગયો તાંહાંધી શું થેલો યદને પાછો ફર્યો છે ?

તેના માલા ચેલાના સરખાન હતા. તે "મારી રત ન", "મારી રતન" કરી બ્રુમ ખારતો આવી પોતાની મશીઆઈ રતનને મહે એકદમ વઘી પડ્યો અને ઘરના તથા બાહાર ના માણસોના રખતાં ખલાહુને લુલો નધને તે રતનને મોસાએ લેવા પડ્યો તથા છાતીસે દાખવા લાગે.

કુંગરાએ વાલા ગોફ તરફ પેતે ચોરો સાથ મોટી લડાઈ કરી આવ્યો તો તે અગતના બનાવનો હેવાલ કેહે વાને પછ તે નહીં થોખ્યો. આખો દાહાડો તેની પાસતો આ તેની માને છવ સુકાઈ નવા છતાં આવતાંને વાર તે છે પોતાની માને યાદ પછ નહીં કીધી. ધનછચાહ રોક, પુલેમચંદ વકીલ, રૂસતમ આગો, જાંહાંગીર નંગી, સરવે નજી ધરમાં હતા તેમના તરફ દોલાએ આડી નજરે નેયું ની નહીં.

રતન બીચારી આ ઘેલાં ચેડાંધી અતોશપ ધભરાઈ ગઈ. તે પરલોકમાં ઘણી લરજ પાંખી. તેના ગેલાખી રોખશારા ઉપર લાંબનું શેહી યદી અંબયુ. તેણીએ દો લાના હાથમાંથી છુટવાને ઘણાં ફાંફાં ખાર્યાં, પણ દોલાની આંગણી શખત રગરે તે હુણ લોલાંના જેવા શખત કરવા હતા અને પેઆરે તેમા અમતું, જેસ હુમેરચું હતું. આ પંજામાંથી છુટવા માટે કોરોશ કરતાં બીચારી રતનનું માથુ નાનું છુટી ગયું, બાલ વીખરાઈ ગયા, સાડીની સોડ નીકલી ગઈ અને રતનને નવાંનીનો બાહાર તેની તંગ સાડીનીની ચોલોથી વીટલાયલી છાતી તથા નાજીક ગરદનની મરોર ઉ પર ખીલી નીકલ્યો, પણ તેના તેણીને મોકલી કરવાને બદલે પોતાની બગલમાં વધારે દાખવાનું દોલાને કારણ થઈ પડ્યું.

હવે બીચારી રતનની આંખમાં પાણી આવી ગયાં. તેણીએ પોતાના કમાનદાર ભવાં ઉપર ગુસ્સાનો તીર મંહડા વધો. તે કગલાઈને બ્રુમ ખારવા લાગી અને ઘણી બુકકે લીએ, માંની શખત ધમકી સાંભળવા પછે, દોલાએ તેણીને પોતાના હાથમાંથી છોડી, ખગર તેની છેલા થોડાક ખીઠા બોસામાં તે શુંદરીના હોટોના પરવાલાં, ગાલોના ગેલાખ તથા કપાલની માંદીને ભોંજવવા સીવાએ તેણીને છોડી નહીં.

આ તે શું ? શું દોલો થેલો ધયો છે ? નહીં, આ ઘેલાપણું નથી, દોલો પોતાની તે દો નની જંજલ અને મેહનત વચે એક શોધ કરી આવ્યો છે. તે શોધ માહાભારત કીમતની છે; તે શોધ અનંત હરખ ની છે; તે શોધ દોલાની જંગમીની મોટામા મોટી ઉમેદને પાર પાડનારી છે.

હીરાં ભરૂચી સાથ તલાક લેવાની તેની ઉમેદ હતી; રતન જેવાં મોહરને પોતાના લગનના બંધના કબજામાં લેવા ની તેની ઉમેદ હતી. તેની એ ઉમેદ ફલી છે, રતનને ગોપા તે માટી થઈ ચુક્યો છે, હીરાં સાથના તેના લગન પોતાની મેળે તુટી ગયાં છે. હવે ખાતર આર મોખાના આસરીરવાદની જ મોટી છે, હવે રતનને માટી થતાં તેને અટકાવાનું કોઈ ન થી, હવે હીરાં ભરૂચીના દોલા ઉપર કસો દાવેાન નથી.

આવી મોટી શોધ કરીને પાછો ફરવાથી ધર આવતાં ચોરો સાથની લડાઈની જંજલ તે લુલો ગયો અને મોહો ખંતની મજાહને માટે ખલકાવા પડ્યો.

આ કેમ બનયું ? આ કેકાણે તે દીવસના દોલાની જંગમીમા કદી ન હી બનેલા મોટા બનાવોનું ચોકુક મેઆન કરવું નેમ્યે.

પોતાની પડોશણ છવી સાથ ગેલાંના મારામાંથી છુટી આવવા પછે તથા છવોને પોતાના ધરની માફનત તલે સોંપી નવા પછે દોલો મજુરોની એક ટુકડી સાથ તે ચોરોને પકડવા, સીકસત આવવા તથા સજાએ પોંડેઆડવા ગયો તાંહાં તેને થોડી મેહનત અને હલાખન પડી નહીં હતી.

મેકે સહવારના પોહારમા ચોરોનું 'રોહું' નભરવસ પછે એક દોકટ નજામા થુતેલું મળી આવ્યું, કે જે નગા સળળી જાહાડીએથી ઠંકાયેલી હતી, જાંહાં લોકોની આવ બવ મુલ નહીં હતો અને જાંહાં દોલાએ અકસામતેન આ શોધ કરી હતી, તોપણ હીરાં ભરૂચી માથે તેણે કરેલી શોધને આ ચોરોની શોધ સાથ કસો સંબંધ નહીં હતા.

જેકે દોલો ચોરોની શોધને ખાટે પોતાની દુકડી સાથે નીકળ્યો હતો, પણ તેને ગોલી ખારનાર કાંઈ તે વાટપાડા છુટારા નહીં હતા. તેને ગોળીતા જુદાન લોકોએ જુદાન શબ્દથી ખારી હતી, ત્રગર તે બાંહાંને તેણે ચોરોને પકડ્યા અને ગોલી ખારનાર જુદા ધણીએ નીકળ્યા.

૫૨૬૨૯૨ ૧૧૧ સું.

ભીમપોરના રસ્તાને ભખભરેલો બનાવનારા વાટપાડા ચોરોના વાસ એવે કેહાણે હતો કે જાહાં ખાણુની નગર ઈઆ સતાવાળાઓનું પગલું પોંદ્યોથી શકે નહીં.

રસ્તાની બાજુએ એક ઉંચાણ દબ ઉપરથી નીચે ઉતરવાનાં એક મોટો ખાણુ જેવો ખાડો હતો જે તમામ જાહાં લીંચીથી બંધ થઈ ગયેલો હતો. તે ખાણુના તલોઆમાં ચોરોના રહેવાસ હતો; અને તેથી વલી જમીન ઉપર નહીં; તેઓ ગીચ પાતરાંથી દંકાપલાં ઝાડો ઉપર વસતા હતાં કે ડાં ખણીએ વચે બીસતરા કરીને અથવા નેલાંએ બાંધીને આ સાનીથી ઉંધાવાને બની શકે. પાછલી રાતના વસતી થતાં ન આ નંગલી રહેડાણમાં સપથા ચોરો છુપાઈ જતા અને રાતની પોતાની છુટ ભાગવવામાં તાંહાં આપણે દાહાડો એવી એકાંત રીતે ગુજરતા કે સતાવાળાઓને તેમના નરાખી સંનસારો ખાલમ પડતો નહીં ઈઆ કાઈને તેમનું રહેડાંય તાંહાં હોવાનો શક પણ નહોતો નહીં હતો.

તેવી જગા ઉપર દોલાનું નઈ પોંદ્યાનું મોજેજતી હતું.

ભીમપોરના રસ્તાના તે ભાગ ઉપર આવી પોંદ્યાંય તાં અમલુય ગાનવીન સાથે તોફાણ નીકલી આવ્યું અને ગગડારને એક એવોના મન્યુત કડાકા થયે કે રોવાના યોડો અમલુય અમકી પડ્યો. બરાબર તેજ જગા ઉપર હે ફેની ખીણમા ઉતરવાને દગ હતો અને રોવાને યોડો મ મકતાંજ તેના પગ ખીસી જવાથી તે પોતાના સવાર સાથે દબ ઉપરથી નીચે ટુટી પડ્યો. દોલો આ અકસ્માત વ વે પોતાના યોડાને મન્યુત ઝાલો રહ્યો અને એ રીતે તે રોતે અને યોડો મળી મેલુ જલુ નીચડી ખીણમાં એક ન બરા ધપકારા, આવાન અને યોગાર સાથે નઈ પડ્યો. આ વેળા રોવાની બુમ, યોડાની જબરી ખંખાર, અને તેમા વ બી ગગડારના કડાકા સાથે તે ખીણમાં ઝોપા એક ગોખી આડું અને રમખાણ મચી રહ્યું હતું.

આ ખીણ કાંઈ જાહાં ઉડી નહીં હતી. ઉપર કહ્યું તેમ તે ખાતર એક ખાડો હતો કે જાહાં આગલા વખતમાં કોઈ મોટો તલાવ હોય અને સુકાઈ જવા પછે તેમા જાહાં ડીએ ઉગી હોય એવું દોસતું હતું. ખાટે દોલો પોતાના યોડા સાથે આ ખાડામાં પડતાં જે કે ધપકારો અને ગળ રાસ મોટો થયો પણ તુરસ્તાન કાંઈજ નહીં થયું હતું.

તેથી ઉલટું દોલો અને તેમા યોડો પડ્યો તેથી નીચે ના ગીચ જાહાંડો ઉપર આખાદ જહીલાઈ રહ્યો અને તે થી જમીન ઉપર પડતાં ને યોડું ધણુંખી વાગતે તેરહી પણ તેને ઈજા થઈ નહીં.

એતેફાક એવો બનયો કે ને મોટાં દરખત ઉપર રોલો પોતાના યોડા સાથે ગગડી નધને જહીલાઈ રહ્યો તે દર

ખતના ઘડવાલા ભાગ ઉપર પેલા ચોરોના સરદાર દાંખલી એ વચે મુલેશો હતો. તે જાહાંડ મોટું અને મન્યુત હતું અને સરદાર ભર ઉંઘમાં પડેલો હતો એટલે યોડો અને દોલો સાથે આવી પડવાથી સરદાર જેમ પેટેલે જમી ઉઠ્યો ન હી તેમજ તેને કાંઈ જાણું વાગ્યું પણ નહીં. યોડાના ભારથી દરખતની ઉપલી દાંખલાંઓ નેરથી ખરડાઈને વલી ગઈ જેથી સરદાર ઉપર એક રૂની ગાંસડી પડી હોય તેટલું તેના ઉપર દખાણ થઈ રહ્યું અને તે દખાણથીજ આ ચોરોના સરદાર અકસ્કર કરીને જમી ઉઠ્યો.

પણ આ મન્યુત બોલ. તરે. તે અડધો ચંપાઈ ત યા સીકરાઈ ગયો હતો. તે ઘણા ઘભરાઈથી જમી ઉઠતાં વાર બુરો ખારવા લાગે પણ તેનાથી જાણ બુમ પાડી થ કાંઈ નહીં; અને તે શુંગલાતો હોય તેમ અપધુઈ બુરો પા ડતો હતો.

આ સરદાર જાહાંડ ઉપર અમર પડેલો હતો અને યોડાના તથા તેને લીધે જાહાંડના બોલે તેની પીઠ ઉપર પડેલો હતો. તે એટલો દખાણ્યો હતો કે તેનાંથી ઉડી શકાતું નહીં હતું, પણ તે. ખાતર પોતાનું માડું ઉંચકીને પી ઠ તરફ સાંભાં ભર પડ્યોછે તેટલુંજ ખાતર જોઈ શકતો હતો. પેટેલાંતે તેને આ બોલે શું આવી પડ્યો તે ક્યું ખાલમ પડ્યું નહીં, પણ સંધર્ષ દખાણ છતાં જોવાની તન વીન કરતાં જરે તેણે નેયું કે એક જમરદસ્ત જમરવર તે ના દોલ ઉપર આવીઉંછે તારે તેના ઘભરાઈની હુક નહીં રહી.

એકમથો ગગડાર અને તોફાન અને બીજ ગૂંમથી યોડાને ખંખાર અને મસતી વચે ચોરોના સરદાર તરફ દધાઈન ગયો. તેની પીઠ ઉપર તોફાંની પવણને લીધે દાંખ લીંચીના અપેરા વાગવા લાગા, પણ તેમાં વળી અવાર ન વાર યોડાની લાતને ફટકો દાંખલીએ વચેથી અડધો ભા મી તથા નરમ થઈ તેને લાગતો તારેતો સરદારને વધારે ઘ ભરાઈ પડતો હતો. તે પોતા ઉપર કાંઈ ગનખતનાં આઈત આવી પડેલો સમજતો હતો. આ કોઈ ખુદરતી કોપ, કાંઈ સેતાંનીઅત બલા, કોઈ દેડેસનનાક દેવ તેના કસ્ટુકની સજ કરવા ખાટે આસખાન ઉપરથી આવયો હોય એવું તેને લાગતું હતું.

જરે યોડાકવાર મુખી ઘણો દખાણે તારે તે પડ્યો પડેલો બોધયો, અ અરે ખોદા, અરે ખોદા આ શું સેતાંનીઅ ત આવીછે ? હે દેવ, હે રાખય, હે જન, જે કોઈખી હે ! ય તેને અરન કરું કે મને છુટો કર. હું કથુવાત આ પુછ કે હું તારે તામે થયાને તઈઆર છુ. અને હું ખાર પાંપના પસતાવો કરું છઉં. અરે આ રસ્તા ઉર જે ચોરો, ને જુદ, ને ખુન, ને અનેક અપરાધો કીધા તે કથુલ કરવાને તઈઆર છઉં. ઉડ, ઓ દેવ મને ઉડાડ ને મારા ઉપર મરી બેસવાના કરતાં મને કોઈ બીજ રીતે તામે કર."

આ હુક વખતમાં રોવાને આસપાસ જમીન ઉપર ચો તક જમી હતી. તેણે પોતાની આસપાસ જમીન ઉપર ચો રાપલા ખાલ તથા ખુનના હાંધીઆરોના ભપકાર દેખાવ ને થો. વળી તેણે આસપાસના ઝાડો ઉપર ને ચોરોને મુનેલા નેખા હતા તેઓ ઘભરાઈમા ઉડો આવવા, તથા હેડલ જમીન ઉપર ભારે બીહીક જતાવા લાગા તે સંધુ રોલો નેતો હતો. જાહાંડ એટલું ગીચ હતું કે ઉપાને રોવાવ તેઓને

સઘળો આખો દીસતો નહીં હોતો. કોઈવાર તેઓને થોડા તુ' માથું દીસતું, તો કોઈવાર માથુસતું માથું દીસતું હ તુ', કોઈવાર થોડાના સરખાં જનવરના જનવરસત પગ ત ધા ધપો દીસતો તો કોઈવાર તેનું બોહોપાં સરખું પેટ દી સતું હવું.

પણ તેઓને વધારે ધનરાવાના સખજ તેમના સરદાર નો ધનરાઈ હતો. તેઓ જોતા કે જાહાડ ઉપર આવેલાં પદાર થને તેમના સરદાર દેવ તથા રાખરા કરી હાંક ખારતો, અ ને તેઓ જોતા કે તે દેવના બોજથી આ જનવરસત જાહાડ વાંકું વળી ગયું હવું. તેઓ સખતના હતા કે આ કોઈ ઘટિત આવીને સરદારને જનર સીકરી લીધોછે; અને જારે સરદાર આ પરમાણે સપડાયો તારે ચોરોના પોતાના કેવા હાલ ધાય !

આતું જોવાથી આટલાખા માહેલા કોઈ પણ ચોરે જાહાડ ઉપર ચડવાની ઇચ્છા સરદારની મદદે આવવાની હોમત કીધી નહીં. જારે સરદાર ઉપરથી લપકાર બુખો ખા રતો હતો તારે આ કંગાણે નીચે પોતાના અસખાબ ઉડા વી ધનરાઈથી નાહાસવાની તબવીજ કરતા હતા.

પણ એવામા વધારે મદદ આવી લાગી. સોડા અને લાકડોચોથી હુધોઆરખ થયવા પચોસ માથુસો દાખેઆએ થી ધરાસાના નોકળી આવવાં, આ ચોરોને તેઓએ મજબુત બીકી લીધા, તેમના યુસકાટાર બાંધવા અને તેમને લાઈલા ન કરી જમીન ઉપર ખેસાડી મેળવા.

આજ તકે દોલાએ સરદારને સપડાવા માટે અછી હીકમત કીધી, તેણે પોતાની એક મજબુત લાત કકડાવીને તે સરદારની પીઠ ઉપર એવી ખારી કે તેના આંધકા સમે તે સરદાર નીચે તુટી પડયો, અને તરતજ દોલો પોતે તેની પછવાડે પડયો. સરદારને પડતાંવાર હેડલાના માથુસોએ તેને પકડી લીધો અને એ રીતે આ સંધા વાટપાડાઓનો જનવરસત દોલો દોરાખજ ચેકને હાથે કેદ પકડાઈ !

પરકરણ ૧૧૭ મું.

જે માથુસોએ હેડલ દોડી આવી ચોરોને પકડી લી ધા તે સઘલા દોલાનીજ દુકડીવાલા હતા.

આ ખાડા ગમે ચોરોનાં રહેવાસ દોવાની જમ દો લાને ખજર નહીં હતી, તેમજ આ માથુસો પણ બેખજર હતાં, મગર તેઓ આ જગોએ ક્ષત પોતાના ચેડ અને સ રદાર દોલાની મદદે આવવા હતા અને તાંહાં અમથુમ આ ચોરોને શોધી કાઢાડવા પાંખા હતા.

પોતાના ચેડ દોરાખજને થોડા સમેત રસતાની બાજુ એથી બીચિના ખાડામાં ગગડી નતાં જઈ તે માથુસો તેની મદદને માટે પછવાડે આવવાં હતાં. તેઓ આ ખાડામાં ઉતરવાના દેજાવજાર રસતા ઉપરથી ઉતરીને આવચ હતા, તેટલોજ માતર તેમને વખત લાગ્યો હતો; પણ આવવા પછે ચેકને બદલેતો તેઓ આ ચોરોની મદદે લાગી ગયા હતા !

એ ચોરો માતર આડ નજ હતા પણ અપરખ દા અ ને મજબુત હતા, તેની દોલાની પચોસ માથુસોની દુક ડી તેઓને બંધમા સખવા માટે બસ હતી.

અને હવે જારે એ દુકડીના થોડાંક માથુસોએ જાહા ડના ભાગેના કાપીને તે ઉપરથી દોલાના થોડાને નીચે ઉતાર

વા પછે તથા તેને કાંઈ જખમ લાગ્યા નથી એવો આતરો કીધા પછે, દોલો પાછો થોડેસવાર થયો તથા આખી દુકડી પોતાના આ ચેકરને લઈ પાછો રસતા તરફ આવવા લાગી, તારે એક મથથી આ ચોરો આને બીજી ગમથી તેમને પકડનારાઓ એકમેકને જોઈને કાંઈ થોડી અજબજોખા પડ્યા નહી.

આ ઘણાખરાં માથુસો એકેકની એવખાણુના ની કલયાં. જારે ચોરોએ અને તેમના સરદારે જોયું કે તે એ કેવા માથુસોના હાથમા સપડાયા તારે તેઓ પોતાનુ કપાલ કુટવા લાગા. ચોરોએ દોલાને એવખણે, તેમાના કેટલાકોએતો તેને તેની ગરીબાઈના વખતમા રોલટપલા ક રેલા હતા; આજ તે થોડે ખેસો આવવો અને માપલુસો થો ચોરોને પકડવા લાગો, એ અજબજેખ ફેરફારથી તેઓ હેરત રહ્યા. તેઓ માહોમાહે વાત કરવા લાગા કે "જે એવું જાણતે કે એતો દોલો આવેલોછે, તો આપણ અચી ત સામાં પતે; પણ આ તો જાહાડ ઉપર કાંઈ બલા આવી એવી બીહીકીથી આપણુ છુડા ગગડી ગયા."

બીજા હાથ ઉપર વળી દોલો પણ જારે અમરતો પા મયો. આ ચોરોના સરદાર તે કાંઈજ નહીં પણ પેલી યાં જણના માટી, હીજ પટેલના પેશો જમાઈ બને ખાવરીઓ હતા. જે પેશો માંદજ સાથ દોલો એકજ રાતે અમથુપ પરણી બેઠેકો હતા, પણ જે ચાંદજ તેજ રાતે બીજ સાથ લગન કરી દોલાને અમથુમ માહાર કાઢયો હતા, તેજ માંદજુના આ પરજુથો ખાવદ દોલાને તે રાતે માંદજુના ધરમાથી ખારોને કાઢી મેળવામા તથા તે બોચારાને જાહાડ સાંખ બાંધવામા સામેલ હતા.

તે શખસ બને ખાવરીઓ આ ચોરોના સરદાર ની કલયો.

તેને આ નીમ થંધામા પડવાનો શખમ પણ દોલોજ હતા. તેના સસરા હીજ પટેલે પોતાની દોકરી ચાંદજને દોલા સાથ પરણાવા પછે, ચાંદજે બજ સાથ ફરી લગન કીધાં, તે બીના તેણેએ ચેરેલાંના છુટી રાખી. પણ એવો ખખર કાંહાં તલક છુટી રહે ! તેણીના બાપ હોજા પટેલે જારે આ સઘળી બદનીની બીના જાણી તારે અતોશખ ગુસા મા આવી તેણે બજને બેહારમતી સાથ પોતાના ધરમાથી કાહાડી મેળયો અને તે વખતથી બજને એટલું તો નરસ લાગું કે પોતાના બાપના ગાંમ તથા ધરમા વરીક પાછો જ ઈ રહેવાની તેણે આશા છોડી અને તે વખતથી આ વાટ પાડા ચોરને પેશો તેણે પકડયો.

આ આપણી કાછલી વાતોના અદેશો કરતાં આ ચોર લોકો અને ચોરને તાંહાં ઉતરેલા ચોર પહારાણે ર સતા ઉપર આવી પોંહ્યાંયા. દોલો પોતાના આ ચેકારોને કેવી તરીકે લઈ પોતાના થોડા ઉપર ઘણી મગફરીથી આખા કાફલાની હરોલખાં ચાલતો હતા. પેહેલાંતો સંધા બજ ગુપ ગુપ ચાલવા, પણ થોડેક રસતા કાપવા બાદ બજ ખાવરી આએ ઇશારત કીધી અને સઘલા ચોરોએ અમથુમ હલસે કરી છુટી તથા નાહાસી જવાની એક જખરી કોથેશ કીધી.

અને આ કોથેશ થોડેક દરને પાર પણ પડી. બધ ડામા ને જધડામાં બજે ખાવરીઓ પોતાનાં બંધ તોડીને ખસાસી પ મયો તથા દોલો બીજ ચોરોને પકડવામા રોકા પડો હતા તેટલાંજ બજએ પછવાડેથી તેનાં બાંધાંમાં એક

નખર સોટો લગાવી તે મંડાલ તાંદાંથી વીનલીના સરખી
અડપથી નાહાસી ગયો.

દોલો બીચારો આ સોટાના ફૂકાથી ધુખરી ખાઈ ન
મીન ઉપર પડ્યો અને તેનાં માણસો ચોરોને સંભાલવા
તથા દોલોને સાંભળ્યે થવાના બે કાંમતો વેંદે માઈ જવાથી
બંને વાવરીએ આંશાનીથી રસતો પાર કરી શક્યે. તે
દોડવે ઘણો બાધર હતો. જે દોલો યોડા ઉપર બેઠો હોતો
તેને પકડી કાઢાડત, પણ દોલો પોતાની ધુખરીની અસરમાં
થી પાછો ઉભો થાય તેટલાંતો આ ચોરોનો સરદાર તેઓની
નજરથી બેખાણુ થઈ ગયો. તેની પાછલ દોલાની ટુકડી
મે તેરણુ બાણેસો દોડ્યાં અંશ પછુ નાસીપાસ થઈ તેમને
પાછા ફરવું પડ્યું.

ધુખરીની અસરમાંથી દોલો યોડીક મીનીટ પછે પાછો
હોશીયાર થયો અને જોયોને તેણે ઉભો થયો. ઉડવાનેવાર
તેણે બંનેને કુંબાલે જવાનો ઠરાવ કર્યો. તેની સાથવાલા
એમ્મે તેને એ વીમારથી વારવાની તબવીન કીધી, પણ તેમ
તું કાંઈ વલણુ નહી, આ મંડાલ ચોરને જતો મેહી તેને
લોધા વગર પોતાને ઘર પાછો ફરવું નહી એવો દોલાએ જન
હુત ઠરાવ કર્યો અને તેનો ઠરાવ ફેરવનાર કોઈ નહી હતું.

એટલા માટે હવે બાકીના ચોરો સાથ વીસ માણ
સોની ટુકડીને કોટવાલી તરફ રવાને કરવા પછે દોલો યે
તે યોડેસવાર થઈને તથા પોતાની સાથે આવર પાંચ હુધી
આરંબ પાછોસોને લઈને ભીમપોરના રસતા ઉપર જે
તરફ બંને નાહાડો હતો તે તરફ જવા નીકળ્યો.

એ રસતા તરફથી પેલા કુંગરાએ વચે જવાવું હતું
જાંહાં દોલાની પરણી મારત હીરાં ભરૂચી અને માકાદા
મીકાઈવાલાને રહેવાનો પેલો ભયંકાર ગેફો હતો—તે ગોફો
કે જેમાં બેઠેરા ભરૂચાને માટે રતન તરંકે તેણીના લેખા
શબા દોલાને પોતાને ચોરી લઈ જવાના આપણે હતો આ
ને જાંહાં તે કમખખતીના ખરિલો હીરાં ભરૂચી સાથ વા
અ પડવાથી હીરાંની તોફ એ બીમારને ગલેએલવાઈ હતો.

આ રસતા ઉપર બજા આવરોઆની ઘણી ખેલ કર
વા છતાં જરે તેની કરી નસલ ઈઆ નીચાણુ માલમ ન
હી પડી તારે દોલાએ ધારણુ કે ચોરોના એ સરદારે ઉપલા
હીરાં ભરૂચોવાલા ગોફામાં આસરો લીધો હતો. દોલો
બાણુતો હતો કે તે ગોફામાં હવે કોઈ રહેવું નહી હતું.
તેના વસનાના મંડાલોતો ખારાખારી અને ચુણાખ
રકો કરી પરહેન ગયાં હતાં, કે જાંહાં તેમને સજાનો
સેનટેનસ ગળે તેટલાં તેમો કેદખાંને સખરતાં હતાં. આ
દરાખા ખે હાંમથી તેના જંગલો રહેવાસીને આવી કરાવા
તું માન દોલાને મળયુંએ અને તેની મગરૂરીથી ઘણી
પાદદાસતે સાથ હવે તે છુરાએને છુપાઈ બેસવાના આ દર
ના મોહ તરફ પોતાના યોડાનું મોહ કરી બજા આવરીઆ
ની ચોધમાં એકવાર પાછો બોલો દોલો પોતાની છાંદગાંના
એ પાદગારી ભરેલા ગોફા તરફ ચાલ્યો.

પ્રકરણ ૧૧૮ યુ.

કુંગરાએ વચેના ખેાહનો દેખાવ દોલાને આ લેલા
આગળ કરતાં તદન જુદોન માલમ પડ્યો.

પેલેલાં ભીમપોરની ધરમશાળામાંથી પાછો ફરતાં રાત
ના અધારાંમાં તે આ ગોફા આગળ દાકણોને રહેવાસ સ
મજ બીધો હતો; બીજવાર રતનના ખોટા લેખામાં તે
ને પકડી લાવવામાં આવ્યો તારે આ ગોફાઓમાં વસતી
ની મસતી અને ધુમધકરી ચાલો રહી હતી. પણ હવે
સમજો સમસાન અને હુપચુપ દેખાવ નજરે પડેલો. હવે
તાંહાં કોઈનાં પગલાંની નોંચાણુ નથી, કે કોઈના આવાન
નો સવસારો નથી.

અને તોપણ દોલાએ આ ગોફા તરફની મંજલ જ
રી રાખી. ચોરોના સરદાર અને બાવરીએ અમરને ના
હાસીને છુપાવો હોપતો બધી અને હુમાઈ લઈ ગયાં આ
ખોટામાન છુપાવો બેઠ્યે એવી તેની ખાતરી હતી.

એજ કરતાં હવે તેઓ આ ગોફા તરફ આવી પોંદો
તા. દોલાએ ફરથી પેલા ગોફા આગળનું ઝુંપકું જોયું કે
જેમાં હીરાં ભરૂચી તેને રતન સમજીને રાતના સુવાડવા સા
રૂં લઈ ગઈ હતો. જરા આગળ જતાં વળી દોલાએ તે ઝુંપ
રાંતું પેલું પરખેઆત બારણું જોયું કે જે બારણું હીરાં
ભરૂચીએ બંધ કીધું હતું પણ જે બારણું માકાદા મીકા
ઈવાલાને અંદર આવવા સાડું ખાંજણું પડ્યું હતું અને
પછે જરે તેઓ વચે ખારાખારી સલમી તારે એજ બારણું
તેઓએ એકેકની કુંદી કીધી હતી.

દોલાએ તે પરખેઆત બારણુંને તેની જગા ઉપર પા
છું ગોઠવેલું જોયું એટલુંજ નહી પણ આગલ મળને જે
યુતો તે ઉપર બાહરથી સાંકડ મઠાઈ લાવમ પડી.

આ બારણુંને બાહરથી ગોઠવેલું તથા બંધ કરેલું જે
વાધી દોલાએ ધારણુ કે ગોફાના હુજ કોઈ રહેલો, અને તે
કાંઈ કામસર બાહાર ગયું છે. એ ઉપરથી તાંહાં કોણુ રહે
છે તે જણવાની દોલાની ખરજ થઈ, માટે યોડો વખત તાં
હાં થોળવાનો તેણે ઠરાવ કર્યો અને જરે થોળયો તારેતો
ઝુપડાંની અંદર નઈ યોડો વખત તે ગોફાના ઘણીની જ
ગા પોતે લેવાનો તેણે ઈરાદો કર્યો.

તે બારણું ઉઘાડી દોલો અંદર પેલો, પણ તે અંદર
શું જુવેલો!

એક ભયંકાર અને દુખદાએક દેખાવ તેની નજરે
પડ્યો!

એક જવાન આદમી હરતોલ હાલતમાં જમીન ઉ
પર પડેલો હતો. તેની હાથમાં કોઈ ગોલીથી શખ
ત થા લાગેલો હતો કે જે હાથમાં ઘણુંક લોહી જવા પછે
વલી તે બંધ થયલું હતું, તે આદમી આ ઘાની અસરથી
તદન નાતવાન થઈ ગયેલો હતો અને પોતાનો છેલો દમ
લેતો નજીતો હતો. તે મુસત અને મુદાલ પડેલો હતો,
તેની આંખો મીચાપલો હતી, મગર તેની નાડી તથા દમના
ધીમા ચાલવાથી તેનાના છવ રહેલોએ એવું લાગતું હતું.

દોલાએ તેને હાંકી માર્યો પણ તે ઘણો હોશીઆરી
માં નહી હતો. તે યોડું સાંભલી શકતો હતો, પણ એ
લી શકતો નહી હતો. દોલાની મોટા સાદની હાંકોને તે
રોક્કું હીલવી જવાજ રેતો તે એવી રીતે કે જને હું સાંભ
લું છઉં પણ બોલવાને અશકત છઉં. તે પોતાના મે
હરા ઉપર ભારે દુખના મીનીટો દેખાવતો એ એવી રીતે

કે જાને માટે આ કુખ મટાડવાના કાંઈ ઉપાય કરેતા હું તમારે મોટે ઉપકાર માનતા, નહીતા કે હું મારપો ભૂલ્યા.

દોહાએ તતકાલ મદદ મંગાવા માટે માલુમેને દોહાવ પાં તેઓ આવી પોહોંએ તેટલો વખત દોહાએ પોતાથી જનતી ગાવનત કીધી. પોતાના કપડાં ફાડીને તેમાંથી પાટા બનાવી તે દરદીના હા ઉપર બાંધ્યા, પાસેના એક તાલાંમાંથી પાણી મંગાવી તે દરદીના નખમેા થોપા તથા લોહી લુછીઈ, એટલું જ નહી પણ પડોરાના ગામમાંથી થોડો "કોલિનવાદર" તથા અરકનેા દારૂ મંગાવી તેને ભર ચોપડ કીધો, થુધારથો અને બરાક પાષો જ્યો તે દરદીના અંગમાં ગરમી અને મગનના થોડી હોશીવારી પાછી આવી.

આ નખમી માલુમને ગોઝામાં નામેને ને બાહરથી સાંકલ દીધેલી તે ઉપરથી દોહાએ તતકાલ તરફ બાંધી કે એને થાએલ કરી તથા મરી ગપ્પો સમજી કોઈ આ ગો કા તરફથી નાહાડું હશે અને તે પાપ પકડાઈ નહી આવે માટે બાહરથી બારણું બંધ કરી ગયું હશે.

તેવામાં લુકમાન હકીમ, લુલા દસગુર અને સરકારી સતાવાલાએ આવી લાગો. લુકમાન હકીમે તપાસ કરીને બહુવધુ તથા કોટવાલ વગેરે અમલદારોએ પણ ખત આ પયું કે આ દરદી મુલ્ક જેખમમાં નથી. તેની બાજુમાં પેસેકી ગોલી બેંગી કાદવાની પેટલાં ભરૂર માલમ પડી અને હકીમજીએ તે વખતની અસલી રીત મુજબ પોતાની સાથ આજીણાં હોયારથી વડે કોટવાલ અને તેના શીયાઈ એાની મદદ સાથે આ દરદીની ગોલી બાહાર કાઢાડી.

ગોલી બાહાર કાઢાડતાંવારન દરદીના જીવને અડધો આરામ થયો. તેને બાજુમાં "ખુચરુ" "પેન" બંધ થયું અને આ મદદ કરનારા માનવી પોતાની સાથે બરાંડી વગેરે લાવવાં હતાં તેની દેવા દારૂની અસરથી સેરુનવા રમાં આ દરદી હોશીવાર થઈ ગયો. તેનામા હજી નજલાઈ થઈ હતી, તેપણ તે થોડુંબહુ બેસાતો થયો અને થોડાથણા જવાબ દેવા લાગો.

દોહાએ તેની મુખશાંતીને માટે તેના તરફ અતીથ હો રહેમદોલી અને કદરદાંની દેખાડી તેને માટે આ સંવા માલુમે દોહાની દ્વાની તારીફ કરવા લાગાં, પણ આ દરદી માલુમે સાંભળે યદને પોતાના ને હેવાલ કહ્યો તેથી દોહાને સમજી ધનંતેજારીને અંગ અને મેળનતને બદલે ગોપા વળી રહ્યો.

પરકરણ ૧૧૬ મું.

આ દરદીએ નજલી ને ભાગીગુદી બોલોમાં પણ પુખત હોશીઆરી વચે ને જવાબો આપ્યા તેમા તેણે કહેલી હકીકતનેા દુક સાર નીચે મુજબ હતો.

આ શખસ ભરૂમ હોરેના રહેવાસીછે. તેનું નામ કુંવરજી છે, પણ લોકો તેને કોમે કામરીએ કહેછે. હીરાં ભરૂમી તેની બાપડી યાપછે. હીરાં જરે ભરૂમમા રહેતી હતી તારે તેઓ પરજોલાં હતાં. ભરૂમમાં કોખાની માલ પછી ખરાબ હતી. તે વારેલીએ લોકો સાથ મારામારી કરતા હતા, નિખાની એક મારામારીમાં ડુચમન ઉપર તેણે શખન નખમો કરયા, તે નખમેાની અસરથી થોડા

દીવસમાં તે મરણ પામયો. તે મારામારીમા કોમે કેદ પકડાયો અને તેનો દુરીક મરણ પામવાથી તેના ઉપર ખુનતા નહી, પણ ખુનની તબવીબ કરવાને વાંક મેલ વામા આવ્યો. તેની તપાસ થઈ અને તે તકસીરવાર દરવાખી પંદર વરસ થુધી તેને કલાં પાછોએ તરીવાર કાદવાની સજા થઈ. તે પંદર વરસ હુમણાં આખર થયાં, અને તેની સજા પુરી થવાથી તેને પાછો તેને ગામ પોહોંએતો કરવામા આવયો. ભરૂમ આવવા પછે તેને ખખર મલી, કે તેની બાપડી હીરાંનો શુરત ધંધાને સર ગઈછે, તે ઉપરથી તે હીરાંમાં આવયો. હીરાંમાં આવવામાદ તેણે તેણીના કોખાણી તબવીબ કીરી, તારે તેને ખખર મલી કે તેનો દોરાખજી નાખના એક દોલતમંદ થોડીમા સાથ પરજોછે. વળી તેણે સાંભલયું કે તે પોતાના ભાઈ મેહરામ ભરૂમા સાથ કેદ ગઈછે. પણ તે આ ગોક્કામા રહેતી હતી એવું સાંભલવાથી કોમે હીરાંમાં તબવીબ કરવા આવયો, તારે હીરાંમાં હીરાંનો બીજો ભાઈ હોરમજ ભરૂમો તેને મળ્યો. હોરમજ સાથ વાત કરતાં તેને ખખર પડી કે હીરાંના બીજા ખાવંદ દોરાખજી સેક પાસે હીકમત ચલાવી તથા વડીલથી નખરી કરીને હીરાંના ભરજ પોશાણને નામે એ પછી હોરમજ એક સારો રકમ દર માસે એકાદવેછે, પણ વળી હોરમજને તેને કહ્યું કે દોરાખજી થોડ પોતાની આરત હીરાંનો તીરસકાર કરી તેણીને તજ દેવા માગેછે. દોરાખજી થોડ હીરાં ભરૂમીમા આગળાં લગત તથા પેટેલા માતીથી અજીજણોછે, તેટલા ઉપરથીજ હોરમજ દર માસે આ નાણાંની રકમ દોરાખજી થોડ પાસેથી એકાદી રકમ, પણ તેવામા હીરાંનો આ જીવતો માદી કોમે આવી પોહોંમવાથી હોરમજને આ હુક લોગયવામા મોરી હુકત માલમ પડી. હોરમજને પોતાના આ બંનેવીને વાળીને ભરૂમ મોકલી દેવા માટે પેહલતા તેને સમજાવા માડયું, પણ તેથી ઉતરું કોખએ પોતાની બાપડીને દાવો કરવાની ધમકી આપી તથા દોરાખજી થોડ પાસે નઈ પોતાને જાહેર કરતા ચાહાયો અને તે ધમકીની સતા તથે કોમે હોરમજ ઉપર દાયું માગવા લાગો. અતે આ સાલા બંનેવી વચે એવો સમજાતી થઈ કે દોરાખજી થોડ પાસેથી ને સાલોઆણું મળેછે તેમાથી હોરમજને પોતાના બંનેવી કોખને અડધો ભાગ આપવો અને તેના બદલામા કોખએ હીરાંના ભરતાર તરીકેના પોતાનો દાવો હુપાવવો તથા હીરાં તેની બાપડી છે એવું કમું જાહેર કરવું નહી કેમકે જે જાહેર કરેતા દોરાખજી થોડ ને તલાકોને માટે તલખી રહયોછે તે પોતાની મેલેન તે મહી જીવ અને તેના તરફથી દર માસે એકાદી કાહાડેલા પગાર બંધ પડે. આ સમજાતી ઉપર એકાદ મે દીવસ ગયા. પણ ચોર કદી ચોરના વીસચાસ કરે નહી. હોરમજ ભરૂમે પોતાના બંનેવી ઉપર વગર કારણે મેચીસવાજુ થયો. તેને એવો વેહેમ ગયો કે કોમે મારી સાથ દગો રમશે અને દોરાખજી થોડ આગળ સમજું જાહેર કરશે. આ શોધ થઈ તેની એક દીવસ આગમય, ગઈ કાસેન, કોમે દોરાખજી થોડના ધરની નમીકમાં હોરમજને માલમ પડયો તે ઉપરથી હોરમજને આ વેહેમ પેદા થયો. ગઈ કાસે એ વેહેમ તેણે કો કામા પોતાના બંનેવીને જાહેર કીધો, તે ઉપરથી તેઓ વ

મે. ટે. ટે. સલગમો અને આ ટંકામાંથી હુઠવા માટે પેતાના બંનેવી કોળનું ચુત કરી એ હરકતને દુર કરવા તથા તેની હુંમેશાની ધાસતીમાંથી મોકલો યવ સાડું હોરમન કાલ સાંજને કોળને અવચલુ મોકલી મારી, તેને જખમી કીધો. કોળે જખમીનદોસત થયો અને હવે તે પાછો ઉઠવા તથા જીવવા નહીં પાંમરો એવા ભડસા ઉપર આ ભડસો ચુની તાંકાંથી જતી વેળા પોતાની પીસતોલ પોતાની સાથે લેતો ગયો તથા એકું કહી ગયો કે “એજ પીસટોલ વરે બીજા બંધેલી દોરાજી શેકનો પણ જીવ લઈ કે પછે તેના મુવાબાદ હીરાંને નામે મળતો દરમાજ વગર હરકતે બારી રહે અને હીરાંનાં આગલાં લગન જાહેર હરકતે સી ધાસતીજ નહીં રહે.” આજ કહી, તે કોળને જખમી હાલતમાં નાખી, બાહરથી બારણું બંધ કરીને ગયો, અને કોળે મનજીવ તથા ખરતલ હોવાથી તેમજ નજમખ માતર હાથની બાજુમાં લાગવાથી તે મરણ પાંમરો નહીં પણ આખી રાત રીખ્યા કીધો જે કુખમાંથી આજ સહવારે આ લોકાએ આવીને તેને છોડવશે.

હવે ગઈ કાલના અને આજના બનાવની કોલાને અને બીજા સરવેને સમજ પડી.

આ દોરાજી શેકને ગઈ કાલે મોકલી મારનાર આ રસતા ઉપરના છુદારા સખનવામાં આવતા હતા તે ખોડું હુડું. હવે ખોલાસો મલયો ખરો કે આ તોડુ ઉડાવનાર તે મડાલ હોરમન ભડસો હોતો જે પોતાની મતલબને માટે, પોતાને મલતો લવાનું મો વગર હરકતે ભોગવશે જવા માટે પોતાના આ બેહુ બંનેવીને કાર કરવા માગતો હતો.

હવે માલમ પડ્યું કે હીરાં ભડસીતો પરજોશી હતી અને તેનો આગલો ખાવંદ હુઈઆત હતો. અને તે છતાં દોલા સાથે તેણીને કામગીરી પરજોશી હતી એટલું જ નહીં, પણ તેને આગલો માટી પણ આપવો તો દોરાજી શેકની દોલત ઉપર હાથ મારવા સાડું હીરાંના તે આગલા માટીને છુપાવી રાખવાનો એકસંપ થયો હતો.

કોળ કામરીઆએ ઉપર સુનખ જે સપળું “ક નરેસાંઈ” કર્યું તે પોતાના કેવળ અજીજીપણમાં કર્યું. તે દોરાજી શેકને યોગમતો નહીં હતો આને કથી તેને ખબર નહીં હતી કે જની આગળ તે આ સપળો એકરકર રહે છે તે તેના શોખ દોરાજી શેક પોતેજ હતો.

આજનાં આ માટી અને ધાકવનારી મેટ્ટનથી કોલો ઘર પાછો ફર્યો તારે દેવાના જ્યો હતો તથા જે હરખથી અને પેદારથી તે પોતાની વાહાલી રતનને મેટ્ટો તે તેના જુસો ખોટો નહીં હતો. તેના તે ગાંડા જુસાને આ જવાતેમાં કારણ મળ્યાં નહીં હતાં.

દોલાએ કોળ કામરીઆની તકશીર માફ કરી તેને પોતાને ઘર લઈ જવા માહાતું, પણ તેની હાલત તાંકાંથી તેને ખસેડવા લાએક નહીં હતો. તેને હીલમાલ કરાવવાથી તેના જખમો વધારે જન્યુત થતે અને તેના કુખમાં હુંમેરો થતે, માટે આ કમખખત કોળને હીઆંજ રાખીને બરદાસત લેવાનો હાથ થયો. કોટવાલે તેને માટે બીજાણું મંગાવ્યું, તેની મોડીને માટે સીધાઈયા રાખ્યા તથા હકીમજને સફારી ખરચે તેની આગળજ રાખવામાં આવ્યા.

હવે ગેફાની બાહર નીકલવા. દોલો આ વેળા બેતી થાલ હરખથી પુર હતો, પણ તેની છાતીમાં એકજ વસવસો હતો. પેલો મડાલ ચોરોના સરદાર બંને બાવરીઆ હુજ હાથ લાગે નહીં હોતો. એટલું જ નહીં પણ હોરમન ભડસો આ નાહાસતા મડાલોમાં એક હુંમેરો, જેને પકડવાની પણ ફરજ આવી પડી હતી.

ઘર તરફ જતાં કોટવાલે દોરાજી શેકને ઘણો દીલાસો આપ્યો. તેને કહ્યું કે “તમે આ ચોરોનું રહેકાણુ શોધી કાઢાડ્યું, તેઓને તેમાં વધારેવા રહેતાં અટકાવવા, તેઓની આટલી મોટી શખખાને તમે પકડી આપી અને છેલ્લે તમારે પોતાને લગતો આ મોટી શોધ કરો કંતેહ પાંમરો, એ સપળું કાંમ તમારે સામાસી તથા માન આપવા માટે જોણું નથી.”

રાતના અંધારાં વચે દોલો પોતાના સોળતીઆ સાથે ઘર તરફ પાછો ફર્યો અને અંતે એ બાકીના ચોરોને પકડવાનો ખેઆલ છોડી દેવાની તેને ફરજ પડી. નાહાનપરાં મા તેનાં જંગલા ઉપર આવવાની વલાણુ આગલથી દસતુરણ અને કોટવાલ પુટા પડ્યા તેમજ રોલાના માણસો પણ વીખસાઈને આગલ પાછલ થઈ ગયા.

વલાણુ આગલથી દોલો શોડા ઉપરથી ઉતરી પડશે અને તેની આજની યાકમા એ પરાણી ઉપર પણ દયા લાવીને તેને બીજી રસ્તે એકે ખેતર તરફ ચરવા મોકલાવો દીધો અને દોલાએ પોતે પાંડેપીઆદો થઈ ઘર તરફના રસ્તા લીધો.

વલાણુ ઉપર ફરતાં અંધારી રાત વચે એક પીંથલા ના જાહાડતે કાંઈ ઉંચું ઉંચું દોલાની નજરે પડ્યું. નજા તોડીને જોતાં તેઓ તે મોધારે લાજુવા બેઠેલા માલમ પડ્યા.

દોરાજી શેક ઘણા ધરમી હતો. આ મોધારોને દુરથી જોઈને આજના પોતાના મુલ બનાવની શુકરજીબીમાં તેમને આશોદાદ આપવાની રોલાનો ખાએશ થઈ. તેણે પોતાના એક માકરને મોકલ્યો કે તેમને પતેલ લાજુવાના પઈ સા આપી આવે.

માકર પડ્યા આપી આવવો. પણ જપાટમાં આવીને રોલાને ખુશ ખબર કેહેવા લાગે કે આ મોધારો કોઈજ નહીં પણ પેલા બે સંધર બીહુઓ બંને અને હોરમન હતો. રોલાના આ બંને દુશમનો તેનાથી નાહાસતાં એકકા મળી ગયા તથા પોતાની સાધારણ મતલબને માટે તેઓએ દરાવ કીધો કે રોલો ઘર તરફ પાછો ફરે તારે આ એકાંત વલાણુ આગલ તેને જોવીથી ધાર કરવો. તેઓએ યોગખાઈ નહીં આવવા માટે મોધેદનો શરદે પોશક પેહેર્યો તથા દાદી બાંધી અને આખો દીવસ નીકલી જતા બાદ રાતે વટીક દોલો પાછો નહીં ફર્યો તારે તેઓ નીરાસ થઈ રહ્યા હતા.

આ મડાલો રોલાને શોડા ઉપર આવવાની શોડા ને તા હતા, પણ સારાં ભાએએ રોલાએ શોડાને આગમમથી મોકલી દેવાથી અને પોતે પાંડેપીઆદો હોવાથી અંધારી રાત વચે તે તેમનાં ચુની પંજમાંથી એકવાર ફરી છટકી ગયો.

સારાં ભાએએ વળી મોધેદનો આશોદાદ આપવાનો ધરમી અને સખી જીવ મલાવાથી દોલો એ લુખાઓની છુપી હામરીથી વાકેઈ થઈ ગયો. રોલાનો જે નોકર આ

શેઠાદ આપવા ગયો તે હારખજ ભડ્યાને આગમ્યને. એ લખતો હતો અને જગ ભાવરીઆને આજની લડાઈમાં તેણે સારી પડે મેળેઆ હતો, પણ એ કોરગાઓ તેને આવે ખતા નહી હતા.

આ માફરે આવીને દોલાને ખબર કીધી તારે દોલો લગભગ ઘર પેહુંતો હતો. તેણે તરત પોતાના તે દીવસના ઘર પેહુંલેલો લથકરને કસી મઠબડ વના છુપી રીતે પાણુ બોલાવયું અને કોઈને ખબર નહી પડે તેમ સરવેને ગુપ્તગુપ્ત દેખાએએ કરી નાખી એવી આજો ગોઠવણ કીધી કે બજાર એક ઝુકર વખતે સીપરી વગાડતાં વાર સઘલા ચાકરો જ્યાં હાં ભરાપલા હતા, તાંહાંધી એકદમ એક હલલાગા માહેર નાકલયા અને ઘસારો કરી આ સરકસ છુયાઓને ઘેરી લઈ એક સપાટામાં પકડી શકયા.

તેઓને તેમના હાથમાંની પીસશેલ સમેત કોરવાલો મા મોકલવા પછે હવે એ તે દોરાબજ રોડ પોતાને રતે ગયો.

હવે એ તે તેની સઘલી ઉમેરો પાર પડી. તેને ખામ્મે શ કરવા અથવા ચાલાવા જેવું હતું આમાં કાંઈ રહ્યું નહી. તેના છાતીપુર હરખમાં હરકતને એક કતરો રહ્યો નહી, માટે હવે ખુશાલોના પેલા પેરે ગરક નઈ હવે તે ઘરમાં પોતાની પેઆરી રતને આગળ ભલાવવા મુજબ વલગી પડ્યો.

૫૨૬૨૯ ઉલું.

શેવટ.

અને હવે શું બનયું તે કેહેવાની કાંઈ જરૂર છે વાઈ? વાંમનારી બાનુઓ હવે પછેના બનાવ સઘલા ચેતી અને પાંખી ભયે.

દોરાબજ રોકના હોરાં ભડ્યો સાપના લગભગ ૨૬ પયાં, દોરાબજ રોક શુંદર રતન સાથ પારલુયા અને રતન દોરાબજ રોકનું ઘર ચલાવતી ધોરણ અને ધણીઆણી રોકાંચી રત નખાઈ ધઈ.

દોરાબજ રોક સરકાર તરફથી ખાન બાહાદુર યથા, ધનંતરાય રોક ખાન બાહાદુર યથા રહી ગયા. પેલા મો દોના મનંત રોક ખાન બાહાદુર યથા અટવાઈને મરી ગયા. પણ તે બંનેના પોકર તે બંનાનાએ બનાવેલા દોરાબજ રોકે ચોરોની દોલો પકડી આપીને સરકારની એવી નામદારી ભરેલો રોવા બનાવી કે કહેકર સાહેબની મેહેરમાંની ભરેલો ભલાંચણી દોરાબજ રોક એ પોતાબના ધણી યથા.

પણ છેલે વળી દોરાબજ રોક પંચામેતની ખુશીના વડા યથા. પેલા મોદોના કુટુંબ અને સીગનખોરોઆ ધનંતરાય રોક વચે પંચામેતની દાવરી બામે પડેલા વાંધા નો નીકલ કોઈ રીતે નહી આવવો અને રોલામાં ફારફટ વધવા લાગી. કહેકર સાહેબ દોરાબજ રોકના એવા દો સત ધઈ પડયા કે તેવણે હુલા દસતુરને બોલાવી સમજવ પાપી દસતુર સાહેમે પુરાકલ વગ ચલાવશે અને દોરાબજ રોક જેવા ખાનબાહાદુર પંચામેતના વડા નહી યાપતો બી ને કોણ પાપ? એ સવાલનું શેવટ સખાધાંનીથી લાવીને દોરાબજ રોકને ખાતર લગનની મામખુસ અને ખુશાલી, એ

તોલા રોલાના વજનની મામખુસ અને ખુશાલી, એ તાબના ખાણું પીણા અને નાચ રંગ તથા છેલે પંચામે

તના વડા તરીકેનાં માંન અકસરંખ અને કાડ માડનું બેઆ ન આપણુ પડતું જેલોયું.

આ ખુશાલી વચે સેહેન ખબરની નોધ લઈયું. દોરાબજ રોકને તાંહાં ખાંનાંની કાડમાર મીન લથ મળી હતી, તેવામાં કહેકરના પેલા હારખા ર થયલા સરયતેદાર પાણુઅંદ આવી લાગા. એમણે એઈ દોરાબજ રોક અને બીજા સરવે રોકીયાઓ ખુશ હાલ ધઈ અચરતીથી પુછવા લાગા અને પાણુઅંદ સાહેમે પોતાની પંચામેત વગરની લાશામાં નીચલી ખબર પેહુંઆડી.

“પેઆવા દોરાબજ રોક, તમાવે ઉપકાવ હું કેમ લી સવી જવશ! કહેકરવ સાહેબ આગળ બોલાવણામાં માવી લાંબ ગુસવત તમે કહી આપી હતી, પણ તમારીજ ભજામણ લાગાથી સીનોવે માફ કવોઈ છે અને અને શવેશ તેદાવની પદવી ઉપરથી મુનચકની પદવીએ ચલવાવેએ.”

આ મીનલશમાં એક ગરહસય હાજર છે, કે જેને વીશે આજન ઘણું ધણું આપણે કાંઈ સાંભળ્યું નથી. તે પેલા મેહેરામશાહ રોક છે. તેવણે કાકાના વારસાની આ શા ઉપર પોતાના મોટા ભપકા પરમાણે કરન કીધા પછે તે કાકાને વારસતો આપણે દોલો નીકલી આવવાપાપી તે રોકીયામાં ખપનારા બદ માલના રાખસને એ તે તુરંગમાં ભડ્યું પડ્યું, પણ દોરાબજ રોકે તેનું રહ્યું અદા કરી તથા તેને દરખાસે આપતો કરી પાછો છુટો એને હેશાનનંદ કી યો. જરે એન મેહેરામજ રોકે પેલામોરીના ઘરમાં એન દોલાને હોરાં ભડ્યોની સારી પેહેરવા ઉપરથી તેની સાથ અચકચારી કીધી તારે શું એ રોકીયાને ખબર હતી કે એન માકર આ પરમાણે તેને નાણાની મદદ કરશે!

આ મીનલશમાં વળી પેલા પેલા મોરીના તોડાની દીકરાઓ સોહાણ અને કુલ બીરાજે, તેઓ હવે “સોહા રાબજ રોક” અને “કુરામજ રોક” યથા છે. જાંહંગીર નંગીની સુભ કોરોથાપી તેઓ સુધરી ગયા છે અને દોરાબજ રોકની મેહેરમાંનીથી તેઓની મીલકત કરનમાંથી છુટી એ ને વળી તેઓ એન રોકની ભજામણથી સરકારમાં સારી નો કરીએ લાગા છે. પોતાના આવા ભડ્યું કરનાર (પોતાના આગળા ચાકર) તરફ પેલા મોદોના કુટુંબે વજાદારીથી એ ને ખુશીથી પંચામેતની રોકાઈના પોતાના દાવો છોડી દી યો છે એ રોકું નથી.

મોડાવારમાં આજન મીનલશમાં વળી સરયતેદાર સા હાજરના કારકુન ખબર લાવેલા કે કોને કામરીઓ (હોરાં ભડ્યોની આગલો વર) પોતાના જખમેની અસરથી એ તે ખરણ પાંખો પોતાની પાપી જાંદગીના દુખોથી બીમારો છુટો. બીજા એક કાસરે ખબર પેહુંઆડી કે ચોરોના સર દાર બજા ભાવોરોઆને રેશનીકાલ તથા માકીના ચોરોને સાત વરસના કેદખાનની સજા ધઈ; હોરાં ભડ્યોને ગયેરે પેસાડી ગામ બાહાર હાંકી કાટવાની સજા ધઈ; તેના ભાઈએ મેહેરામ અને હારખજને બાંધો ખારવાને હુકમ યથો તથા માકાદાઈ મીઠાઈવાળાને એક ખાસ સુખી ખોરાંમાં શ ખી મેળવાને કહેકર સાહેમે ફરમાવયું.

હુનાકાની મોસમ છે. રાતનો વખત છે. સપરોક્ષી પુરાતાનાં તાપી ખાતાની સધીર સપાટી ઉપર રૂપેરી રૂપાલો પુણેમી મંદર માંદરછીની સફેદ માંદર મીઠાવી મગર રુખ રાખી પરકાશે છે.

તેના નરમ કીરણો અને સીતલ લેહરી ધોરતો એક નાહાડોના મજબો અસાલી કીલાના ઉંચા ધુરમેની ધણાડેના ઓવારા આગળથી સેલગાડે નીકલવાની તઈઆરી કરે છે.

એક કદાવર નવાંમરદ એક પરીચેહરાની, સીધાં કદની, પતલી કમરની, હસતાં મુખરાની નાજુક નારને હાથ માં બાંધીને મોટામાં મેસાડે છે. તેમને કીનારાંવેર બે નવાં મરદો મેળવા આવપાછે, જેઓ આ નેબનવંતી બાનુથી છુટા પડતી વેળા ખરાં જીમરતાં પેઆરથી તે અજલાને છાતી એ લગાડી તેના માંમાં આગળ એક પછે એક મુખીઓ લેખે છે.

મોર પાંખી કાપતી જાય છે. ઓવારા ઉપર ઉભેલા નવાંનાં હાંક મારી કહે છે કે “બેહેન વેહલી આવલે.” બેહેન તેમને ફરીકરીને ઓવારણા લેતી કહે છે કે “વારે” મારા પેઆરથી—ઓ મારા જીમરતાં જીંગીવેરના નેડીઆઓ.”

મજબા આ માં મુખીવંતું મુખશુરત મેડું મુરતી ખીલતો રમનાને પેઆર ભરો બગલગીરી કરતાં નીરમીને જુવે છે, અને આંતે તેઓમાનો મરદ પોતાની સેલાવંત સીની નાજુક ગરદન ઉપર હાથ નાખી બોલે છે—“પેઆરો પીરોજ, તારી પીરોજગારો ભરેલી ન્યાંન યોધી એક મધુર રાગને લલકારે નહીતો આ ખીલતો મુરતની પેઆરથી સેલાની મજબરી મજબ આપણે ખોડી દીધા મરાખે છે.”

“જીહાડે વરણના નંગી જાંહંગીર તારા મુખનેતાં જોડેર એટલાં કીમતી છે કે એકનેબી ઉંચકી લેવા વના હુ અમરદાડું પડવા દેવશ નહી.”

હા ! આતો જાંહંગીર નંગી અને પનેતાં પીરોજ નું પેઆર ભર્યું નેડું છે. તેઓ પરણી મુકપાંછે, માટી બહીરના મુખી સંસારમાં નવાં જીનાં ઘઈ થપોછે અને હવે જાંહંગીર નંગી નદો એલાંગીને પીરોજને પેલી પાર પોતાના ગામ એલપાડ ખાતે લઈ જાય છે.

કીનારે અને ઓવારે મેળવા આવેલા નવાંનાં એ પીરોજના બાંધેલાં સોહાણ અને ફણ હતા, તેઓ પોતાની પુતલી સરખી મેહેનને વરાવા આવપા હતા. હા ! તે એકવારનો તો કાંની, તુંડ મીજનના, ચીખાવવા, મડીએલ છોકરાઓ, ને એઓએ મેહેનને કેટલી ઈજ કરેલી હતી તે આ વેલા વાંચનારી બાનુઓને પાદ આવશે, અને આ વખતની તે મની વરતમુક ઉપરથી વીચારી લેશે કે જાંહંગીર નંગી નેવો ભણે પુરૂશ એક કુટુંબને કેટલી સારી વલાંલુ અને રાહા ઉપર મેળવાને ફતેહ પામે છે; જાંહંગીરની આવી ભલી મેહેનતના બદલામાં કોણ કહેશે કે પરીજા પીરોજનો હાથ તેને ઘટવું તથા લાએક ધનામ મળ્યું નથી ?

પીરોજ પોતાના ભરતારના હુકમ મુજબ એક મધુર રાગ લલકારી નદીના સધીર પાંખી અને સીતલ હવામાં મુરતા લેશે.

પણ આ ગંભીર વખતમાં સામેથી કોઈના કંઠેર અને ઓખરો આવળ ગાતો હોય એમ કાંને પડશે. પીરોજને આ હરખતથી કંટાળે ઉપજશે અને જાંહંગીર

જ પોતાની દીલકશ દીલદારના યોલા ઉપર માથું ટેકવી ને ગાંધું સાંભલતો હતો તે આ કંઠેર ગાએજીના બેમુશ આવાનથી કમકમીને ચોંકી ડેખે.

હીને જુવે છે તો એક બીજે મજબો ધસારામંધ આ વતો હતો; જેનો મુખાની લેહર આ આવીને આ પોખર ગાએજી ગાતો હતો.

એ મજબો લાગણો જાંહંગીરના મજબા ઉપર ન વસે પો આવતો હતો અને છેલાના ખલાસોએ તેને સંભાવવાની જીમ મારે છે તેટલાં તો તે સાંભો મજબો બેદરકાર પછે જાંહંગીરના મજબા સાથે એવો અડકડો કે તેના ભય ભરેલા ધપકારા સાથે તે બેહુ મજબામાંથી ચીસ અને જીમ ઉઠી તથા તે સાંભો મજબો એકદમ ઉધી વધી ગયો.

તે મજબો એક આખાં કુટુંબથી ભરેલો હતો અને તેમાના માણસોએ જાંહંગીરને તતકાલ એલખી કાહાડયાં હતાં કેમકે મજબો ડુખી નવાં આગમમ “ઓ જાંહંગીર !” એટલીજ તેઓ જીમ મારી શક્યાં હતાં.

પણ સારાં ભાએએ નદીમાં એ ટેકાં પાંખી છાલકાં હતાં અને જાંહંગીર નંગી મોટા ઘણાટ અને અમરતી વગે નેપાછે તો દરીઆવખાથી એક દેવ ઉભો થાય તેમ કોઈ નર નહી પણ આપણો ભોલો દોલો મરખર ખરખર હસતો હસતો જાંહંગીરની મોટની મોરકુએ ઉભો રહેશે.

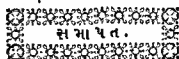
હવે તારે પેલાં બેમુશાં મીતને ઓખરો આવળ તો કેથો આપણા દોરામજી મેકનો હતો. તેવલુ પોતાની મા અને આપડી સાથે નદી તરફ ફરવા નીકલ્યા હતાં. તાંહાં બીજને ગાતાં નેહ દોલાલએ પોતે પણ નરા ગાવાનો શોખ ક્યોમ અને તાંહાંની પોતે શુખાન કરવાથી પોતાના સરેસતા મુજબ આ અડકડાઅડકડીનું ઘામટ કરી મેલ્યું !

તેમજ દોલાની પીઆરી રતન અને દોલાની માં વીલર પણ પાંખીમાં ઉભાં થયાં. તેઓ ખાતર ભીજાઈને તરબોર થયાં હતાં, તેઓને નુકસાંન કાંઈ ન થયું નહીં હવું, કેમ કે નદીમાં ફરવા તથા મજબા હાંકાડવાનો આગલી ગામડાંની જીંદગીમાં તેમને માહાવેરો હતા.

તેમણે જાંહંગીર નંગી રતનને માટે વધારે ખંતી હતો, કેમકે આ વખતે તેને પુરા કાહાડા હતા.

જાંહંગીરે તે સારવેને પોતાના મજબા ઉપર લીધાં, જાંહાં પીરોજ પોતાની પેઆરી સખીની આછી મદારત કીમી અને પછે સંધ્યાંજી તાંહાંથી જાંહંગીરના પહરાણા ઘઈ તેના વતન એલપાડ ગામમાં મુશબોન કરવા ગયાં.

“નનુ સેવટ સાડે તે સઉ સાડે.” અને આથી વધારે સાડે સેવટ શું ધારશે કે આલપાડથી જાંહંગીર નંગીએ પોતાની પનેતાં પીરોજને મેરો અવતરવાની ખબર લખી તારે દોરામજી થેકે ભોલા દોલાની કાશનમાં નવાળ લખશે કે “ભાઈ તારી નેકબાનુએ તો એક મેરો નવનો પણ મારી રતનગડીત રતનેતો નેહ મેરો નજીપાછે” !

કુતરાની હેશીયારી.

કદાચ કોઈ એક કેટ્ટે ખાણસ તરફ કુતરું એટલી તો વફાદારી બતાવે છે કે તેની વફાદારીમાં ખાણસ પોતે અધુરો છે તો તે પોતાના શક્ય કષ્ટો વાદ્ય શક્યો મજર કોઈ આમ કેટ્ટે નાટક તખ્ત ઉપર જવો મુશો નામ (પેનડો માઈમ) ખાણસ ફરે છે તેવા નામો કરવાને કુતરુંની શકતો વાળે, તો આ બાબે કષ્ટ કરવાની આગમન આપણને પોતાની વીચાર કરવો પડે છે. તરણ ચાર વરસપર ત્રીઠ ગરેરી નામના એક ખેલાડી આપણી નાટકશાળામાં કુતરાં ના ખેલો કરી ગયો હોતો તે અમારી કેટલીક વાંચનારી બાઈઓએ અલખતે જોયા હશે. પણ અમે નીચે જે દાખલા પરગટ કરીએ છીએ તે ગરેરીની કલ્પના એમબરો કરતાં વધારે અન્યથા બરેલા છે.

એક વખતે એક શખસ ફ્રાંસથી લંડન યોદરમાં આશરે હેંસીથી શો મુકીનાં એક જ કદનાં પણ તે જુદી જુદી જાતનાં કુતરાં પોતા સાથે લેતો આવવો હોતો. તેઓને તેણે સારી કેલવણી આપી હતી અને તે કેલવણી આપવા ના બદલા તરીકે તેમની નોકરીથી તે પોતાનું અને તેઓ નું શુભરાજ્ય માલવતો હોતો. પેટોગ્રાઈમ નામના મુગા ના ચો લોકો આગલ તેમની આરક્રમે તે કરી બતાવતો હોતો. એક વખતે એક નાટકશાળામાં તેણે આ મુજબનો એક નામ કરા દેખાડ્યો હતો:—

જેવો પરસે ઉંચકાયો કે એક કોટ ખીસાલની તરણ દેવાલ દેખાઈ અને તેમની વચે કીલા જેવો એક ખીનારો નજાયો, જેની યંચે એક વાવરો ઉડતો હોતો. કોટનાં આસપાસ એકસરખા પોશાકના ચોડીયાને પેટુરો ભરતા હતા, તખ્તની બાહરની બાજુએ એક બીસમાર ઈમારત નજાતી હતી અને તેમાંથી એક વખતે એક હુધીયારજંથ લશકરની ટુકડો આવતી નજાઈ, તેની ખતલજ પેસે કી લો જતવાની હતી. તે ટુકડીના વડે કીલા પાસે આવવો અને તેની દેવાલની બાંધણી તપાસી. પછે પોતાના સાથીઓ તરફ ફર્યો, એવી ખતલજથી કે કીલા ઉપર હો મહો નકી કરવો. પણ એવામાં હોમલો કરવા આવેલી ટુકડી ઉપર પેલા ચોડીયાને ખાંડો એકની નજર પડી, અને તેથી તેમની ઉપર બંકુકનો ખારો શરૂ થયો. પણ આ બારની ઈશ્કાર વગર તે ટુકડી આગલ વધી, અને કીલાની છેલ્લેલગ આવો. એ વખતે અંદરથી

નગરાના આવાજ સાથે ગરખાંટના ગોલા તેમની ઉપર આવી ઉડવા લાગ્યા. એટલું છતાં પણ તે ટુકડીએ હીમ ત છોડી નહી. દેવાલપર ચલી નવાની સાંકીઓ ગોઠવી, અને તેઓ કીલા બાજે હમણાં લે, હમણાં લે, એવો વખત આવી પોંદુમયો. કીલામાંના લશકર પોતાનો સારો બચાવ દીધો. રોપોના ગગડાટ, નગરાંના આવાજ, કરેના ધનો પોકાર અને બંધે પોરડુના સીપાહોની તલવારો અને હુધીયારોની કસાકસીથી મુખ ધર્મશટ ઉડી ઉઠ્યા થયો, આમ લડાઈ ઘણોવાર ચાલો. અંતે કીલામાંનું લશકર હાર્યું, તેમના વાવરો નીચે પડ્યો, તેને બદલે જુદો જુદો આસખને ચડ્યો. તે વાવરો ઈંગરેલ હોતો! કીલામાંનું લશકર કુશનનું હતું! પણ એ બંધે લશકરનાં ખાણસો કોણ હતાં? કુતરાં! કુતરાં!!

પણ એક બીજો દાખલો લગાર વધારે રચુલ છે. ખીજાની રોશનીથી સજાગરેલાં એક દેવાનખાનામાં હારે દોર કેટલીક ખુરસી ખાંડેલી હતી, ગાયન હોવાનું હતું, સામી બાજુએ તમાશાગીરો બેઠાં હતાં. યોડ વખતમાં પોડાં બીજાં ખાણસો તાંબાં દાખલ થયાં, જેમની સાથે તેમના ખાસ નોકરીઓ હતા. સેહનવાર પછે બારણું ઢોકાડું. દુરતમ તે ઉઘાડવામાં આવ્યું, બીજાં યોડાંક ખાણસો દાખલ થયાં. તેઓ પેલી ખુરસી ઉપર પેડાં, બંધે બોરડુલાં ખાણસોએ સ્થાનસાગી પોતાની જગા લીધી, બંધે પોતાઓએ યોડી યોડી સીંચીઓ હતી. તેમના પોશાક તરેહવાર જાતના હતા. તેઓમાં કેટલીક નવાન અને કેટલીક જુદી હતી. ઉલીઓએ નવાન દેખાવા માટે સીંચાર કરવામાં બાકી રાખી ન હતી, તે છતાં તેમના કરે ચલીવાલો ગણે દેખાઈ આવતા હતા. મરદ અને એકોટી, સરવે સારી અંદામાં બેઠાં હતાં. તમાસગીરોને તેઓ કી ઘડી સલામ કરતા હતા. એવામાં આ રચુન કરનાર ઉસતાદ તાંબાં આવી પોંદુમયો, તેના પોશાક રજમારીના જેવો હોતો તે તમાસગીરોની નજરોક આવવો. કેટલાકો તરફ પોતાની આંખ ફેરવી, પણ કેટલાક જેઓ તેની એલખાણના નજાયા તેમને પોતાના હાથ આપી ચોકહાંડ કીધો. વલો કેટલાકોને સલામ કીધી પણ સીંચો તરફના બહુન ભલપતા દેખાડી ગાયણ શરૂ થયું; પણ એવામાં અંદરથી હોકધાકના આવાજ સંભવાવાને લીધે તે બંધ પડ્યું. એક પરદો ઉંચકાયો અને ભપકારા પોશાક પેટુરેલા ખાસ નોકરો એક ખુરસીરો કી પાલખી ઉંચકીને અંદર દાખલ થયા. તેને નીચે મુકી એને બારણું ઉઘાડ્યું. દુરતમ અંદરથી એક નવાન સો ઘણું મુમસુરત બહાર નીકળી, તેણીના બાજમાં આત્રીય પખરીનાં પોંડાં ખોસેલાં હતાં, તેણી પોતા માટે શખેલી ખુરસી ઉપર ઘણું ભપકારા ખેડી અને પાલખી પાછી ગઈ. તમાશાના ઉસતાદ તેણીની નજરોક આવવો અને નમ્યો. ગાયન ફરીથી ચાલુ થયું, સલામ મરદ, એક એકેક સાથે એડી ધમને દેશ ખાવા લાગ્યાં. તેમના લેંકુક, પગની ચાલાકી અને ધંભોર દેખાવથી તેઓ માલને નાગ કરતા હોય તેમ લાગતું હતું. તરણ સીંચીએ પોતાનો હાથ પોતાના નોકરોની બગલમાં આપી ચાલવા માંડ્યું. સઘણાં પાંડાં પોતાની જગાએ પેડાં તમાશાના ઉસતાદ પેલી યોડી મરતખા વાલી સીની નજરોક

આપવો, અને તમાશગીરીને સલામ કરી પુરતી અદા સાથે પાછો ગયો, તેની પુઠે બીજા સધલાઓ તેમ. પરમાણુ ક રીને ગયા.

આ નાચ કરનારા ખરદ, યોરતો કોઈનું નહીં પણ કુતરાં હતાં એક અમારી વાંચનારી બાઈઓ તુરત સમજી ગઈ હશે.

૫૧૦

રાણી મારગરેટ.

સી યોધની વાંચનારી બાનુઓને માટે ગયા અકડોબર માસના આંકમાં અમેએ “લેડી ડેન ગરે” નામની યોડાલ દીવસ રાજ ભોગવીને આપેને જલાદને સર સવાધીન કરનારી જવાન રાણીની હકીકત જણાવી હતી. હવે અમે ઈંગ્લંડની કેટલાંક સાહસીક અને બાહુર રાણીઓની યોડી યોડી વીંગત અમારી વાંચનારી બાઈઓને માટે પરગટ કરતા જઈશું, જે અલખતે વાંચવાનિગ ધારવામાં આપવો.

લેનકેસ્ટરના ખાનદાનનો બીજો રાજ પાંચમે હેનરી અપવા તવારીખ લખનારાઓએ તેને આપેલા એલકાળ મુજબ “વેલાતનો સેકંદર,” પોતાની ફરેંચ રાણીના હાથમાં એક નવ માસનું નાનું બાલક રાખીને ઈ. સ. ૧૪૨૨ ના આગસ્ટ માસની ૩૧ મી તારીએ પાંતરીસ વરસની ભર જવાન વયમાં મોટાં બાહુર કામે બજાવીને એકાગ્રિકે ખરજી પામ્યો. નવ મહીનાનું બાલક તે શું કરી શકે? ઈંગ્લંડના આમાં રાજમાં સક્રિયતાં પરના કેટલાક હકીક સાથે આ વખતે હેનરીએ ફ્રાંસનોખી મોટો ભાગ હાથ કરી લીધો હતો; એકલા માટે ફ્રાંસના પોતાનો કાજુ જરો રાખવાના વીમારથી આ નાના રાજ જીતું નામની હેનરીન હકું તેના વડા કાકા યેડરેક્ટના અમીર જલાદને ઈંગ્લંડના રાજ અને દેવલનો અમાવ કરનાર (પરોટેક્ટર) એલો પોતાજ આપીને ફ્રાંસમાં છડા હેનરી તરફથી કારભાર ચલાવનાર તરીકે (રીનંટ) નેમ્યો, અને તેથી કરીને પરોટેક્ટર તરીકે તેના પાને બાઈ ગ્લોસ્ટરના અમીર હમફ્રી નેમ્યો. જોકે આ નેમજીલ ઘણીજ વાળખી હતી તોપણ કેટલાંક તવારીખને લગતા બતાવે (જનની સાથે હંઈમાં આપણને કામ નથી તેઓ) ના બનવાથી ફ્રાંસમાંનો કાજુ ઘણો ભયંકાર રીતે નાશ પામ્યો, અને આખેર એવું થયું કે ઈંગરેન લોકો “કેટ” નામના ગેહર સેવાય ફ્રાંસમાંની સઘલી સતા બોહી બેડા. જીની ડારક (જેઆન આવ આરક) નામની બાહુર યોરતની હકીકતથી વાંચનારી બાનુઓ વાકેફ છે, તે પણ આ વખતેજ પરખી પાત ઘઈ ગઈ હતી.

પણ એટલા સ્પરસમાં તો બીજા આપણી આગતને લગતા ઘણા બતાવે બની ગયા હતા. ઈ. સ. ૧૪૪૧ માં જરે રાજ છડા હેનરીની ઉમર આસરે વીસ વરસની હતી તારે રાજ ચલાવનારી પારલામેન્ટમાં ઉમરઓ વચે મોટાં તડાં પડેલાં હતાં. રાજ પોતે ઘણાંજ નજામાં મનને હોવાથી તે વાઝબી વીમાર આપવાને બદલે એકાગ્રે બોરડને વલગતો હતો, અને તેઓના ગોલામ દાખવ તેઓ કહે તેવાં કામે કરતો હતો. સંશિકનો અમીર તેનો બાહરથી ખરો દોસત

પણ અંદરની જાહેરી કુશન હતો. હજીતો ફ્રાંસમાંની સતાનો છેલ્લો આપવો નહીં હતો તેવામાં એનજીના પરગણા આગવના લડાઈના મેદાંમાં સોરીલી, નેપલસ અને જીરુ સલમના અંદરના રાજ “રેની” ની લીકરી મારગરેટ સંશિકના હાથમાં પકડાઈ ગઈ. રેનીએ ઘણુંબી દાખ પોતાની છોકરીના છુટકારા માટે આપવા કીધા છતાં સંશિકે તે નાકજીવ-કરવામાં એવોજ મતલબ રાખી હતી કે ફ્રાંસ સાથે સુલેહ કરીને આ જવાન અખલાનાં પોતાના રાજ સાથે લગન કરાવી પોતાને માટે હજી વધારે મોટી પદવી મેલવવી. રાજના બાપનો કાકો વીંચેસ્ટરનો પાદરી રેનરી બાફર એ કામમાં સંશિકનો મદદગાર હોવાથી ઈ. સ. ૧૪૪૫ માં લગન નક્કી થયાં, તો જોકે રાજનો નાહાનો કાકો ગ્લોસ્ટરનો અમીર તેમજ બીજાઓ એ લગનની સામે હતા.

આ લગનથી ઈંગ્લંડને, ઈંગ્લંડની પરજને અને ઈંગ્લંડના રાજ અને રાણી (હેનરી અને મારગરેટ) બંધેને મોટાં કુખોના બોલ જેમવા પડ્યા. ઈંગ્લંડે ફ્રાંસમાંની પોતાની સતા તદન બોહી; પરજએ ઈંગ્લંડમાં ચાલેલી મોટી કાપકાપીમાં ઘણું અમથું અને ઘણું બોહયું; રાજએ પોતાનું રાજ અને જન બંધે આપયાં, અને છેલ્લે રાણી મારગરેટ પોતાનાં મુખને એક કુખીમાં કુખી કરતાં વધારે અસંતોષી નીચું!

પણ એ સઘડું કેમ, તે આપણે જોડું.

રાજનો વડો કાકો જીને ફ્રાંસમાં “રીનંટ” કરાવેલો હતો તે ઈ. સ. ૧૪૩૫ માં ખરજી પાંખવાથી પારકનો અમીર રીચરડ તેની જગાએ નેમાયો. આ યોધા તેને ઈ. સ. ૧૪૪૦ મુખી ચલાવે, કે જરે સંશિકનો અમીર નેમજીનો મોટો કુશન હતો તેણે રાણી મારગરેટ સાથે સંશિકની કરીને રીચરડને બોલાવી લીધો અને કે વરસ પછે તેને આપણાંડોના “લક્ટેનંટ” બતાવે. પણ તરજી વરસ પછેતે તે પોતાનો દાવો ઈંગ્લંડનાં પામતખત ઉપર છે એવું સીધું દરવાને મેદાંન પડ્યો. ઘણા વરસોને એ વીમાર રીચરડ (પારકના અમીર) ના મનમાં થોલાવા કરતો હતો તે પછે દરવાને તે ઈંગ્લંડ આપવો. તેણે હાલ માંતો માંગ્યું એટલુંજ કે રાજ હેનરીએ પોતે સામરસેટ ના ઉમરાને ખરતરફ કરવો, પોતે લડાઈ કરવી. આ વખતે સામરસેટ રાણીના મુખપ મસલતીયો હતો, કેમકે સંશિકે ફરેંચ રાણી સાથે રાજને પરજાવેલો તેથી લોકોને તેણે લીકર જેમી લેઈને આખેરશ પાંચ વરસની દેશની કાલની રેંપે જતાં ખુનીઓને હાથ પોતાને જન બોહયો હતો. ઈ. સ. ૧૪૫૩ માં રાણીએ એક મેદાંને જનમ આપ્યો, જેથીતો પારકના અમીરને પોતાના હક બાંધે વધારે અધીરાઈ પેદા થઈ. પણ એજ વખતે રાજ ઘાસતી ભરેલી માંદગીમાં આવી પડવાથી રાણી અને પારલામેન્ટે પારકને “પરોટેક્ટર” પસંદ કીધો અને તેના દોસતોને દરબારમાં આપવાની છુટ આપી; એટલુંજ નહીં પણ સામરસેટપર તોહમત લાવી તેને “દાવર” માં કેટ મોકલ્યો. પણ બીજે વરસે રાજ પાછો સામર થયો અને રાણીની કુલવણીથી સામરસેટને પાછા કેદમાંથી

બોલાવશે અને પારકને રજા આપી. આ મટકો પારકને નબરો હતો, તેણે લડાઈ વગર બીજા ઉપાય જોયા નહીં.

રાજની તરફથી સામરસેટ પારકની સામે થયો, અને તેઓ વચે સેંટ આલબનસનાં મેદાનમાં એક લડાઈ થઈ, જ્યાં રાજ પોતે પકડાઈ ગયો. આ વખતે રાજ પાછો નહોતો પડ્યોથી પારક તેને બદલે અમલ ચલાવવા લાગ્યો, પણ રાજ સામે થવાથી ફરીને તેને કુખ લાગ્યું. સુએલ જે પુસ્કેટ બાહેચીન હતું કારણ કે પારકની બોરકુએ ઈંગલેંડના ઘણા અમીરો વધી ગયા અને તેણે પાછો લડાઈ ચલાવી. આ સઘલી લડાઈઓની હુકીકત એકે આપણે અતરે આપવા બેઠા નથી તોપણ એ સઘલી વખતે રાણી મારગરેટ પોતાના ભરથાર અને દીકરાના હુકે તરફથી મોડાં લશ્કરોની પોતે જતે સરદારો લેઈને કેવી લડીએ તે દેખાડવાનું છે.

નાયેમપરતની લડાઈમાં રાણી લશ્કર લેઈ ગઈ હતી તેમાં તેણીની હાર થવાથી તેણી સકાટલેડ પોતાના દીકરા સાથે નાહાસો ગઈ અને રાજ પકડાઈ ગયો. પણ એવામાં એવું કર્યું કે રાજ હેનરી પોતાની છ'છગી સુધી રાજ ચલાવે અને તારખાદ રીચરડ (પારકનો અમીરો) ગાદીએ આવે. આ ગોઠવણ રાણી મારગરેટને પસંદ આવી નહીં, તેણીએ પોતાના શાહુનઘા તરફથી કંઈર બોધી કે હેનરીના મરણ પછે ગાદીનો વારસે તેણે. એ કારણ માટે તેણીએ ઉતર તરફ ૨૦૦૦૦ માણસનું લશ્કર એકઠું કરીને પારકના અમીરને વેશ્લીલડનાં મેદાનમાં હરાવીને નાસી નાંખ્યો. આ સાહાસ કરમ કાંઈ જરૂરું તેવું નહીં હતું. રાણીની આ ક્તેહથી તેણીના ભરથારમાં જીવ આવ્યો; કારણકે એક બીજી લડાઈમાં રાણીએ વધી મોટી ક્તેહ મેલવી અને હેનરીને છોડવયો. પણ એવામાં વડો પાછો તેણીની હાર થવાથી તેણે લેડનમાં વીસાનો લેવા આવી, પણ તે શેહરનાં લોકો તેણીપર એટલાં તો ખફા અને નારાજ હતાં કે તેણીને શેહરમાં દાખલ કરવાની ના પાડીને ઘરવાળ બંધ કીધાં. રેલગોર દેલે તેણી ઉતર તરફ ચાલી.

તેણી વગરના ટોર સુણું! પારકના અમીરના મરણ પછે તેનો વડો દીકરો હીમતથી લડતો લડતો લેડન આવ્યો, જ્યાં તેને તુરતજ રાજ નેમયો. લોકો તેનીપર રાજ થયાં અને પોતાની તેને મોટી મદદ આપીને, રાણી મારગરેટ ને પારકશાપરનાં પગણીમાં ૧૦૦૦૦ માણસો સાથે લડવા આવી હતી તેણીની સામે થવાને ઉશ્કેર્યો. શાહુનઘા એડવરડ ને હબણા રાજે થયો તેણે ફરીથી મારગરેટને “શાહુનઘા” ની લડાઈમાં હરાવી, જેથી ફરીજ, કુખી પાદશાહી બેઠું—હેનરી અને મારગરેટ—પોતાના દીકરા સાથે સકાટલેડ નાસી ગયું. તોપણ બાહુર મારગરેટ હીમત હારી નહીં. તેણીએ ફ્રાંસના રાજને કેલે શેહર આપી દેવા કહીને મદદ માંગી, પણ તે વીરથ ગયું. તેણીએ એટલું છતાં પણ એક લશ્કર એકઠું કરીને લડાઈ ચલાવી જેમાંની—અફસોસ!—તેણીએ ક્તેહ જીતી નહીં.

આ પદભરણે રાજ રાણી લડાઈનાં મેદાનમાંથી જુદાં જુદાં નાસી ગયાં. મારગરેટની સાથે નાનો શાહુનઘા હતો. સુખાકુપ નાસી જતાં એક નંગલમાં તેઓ મોરોના હાથમાં પકડાઈ ગયાં. ઘરેણું ઈતિયાદી સઘળું તો તેઓએ લેઈ લીધું, પણ વળી તેણીને અપમાન આપવાનેથી બા

કી રાખ્યું નહીં. મોરોને જે એવર મલયું હતું તે બાથે અરસપરસના કણથો કરતા હતા તેવામાં રાણી છટકી ગઈ, અને થાક અને લુપ્થથી નંગલમાં એક દેકણે ફસાઈ પડી. થોડાવારમાં તેણીએ પેલા મોરોનાંના એકને હાથમાં નાગી તલવાર લેઈને પોતાની તરફ આવતો જોયો. આ વખતે એ આપણી હાલની કોઈ શરીરનાશ કે થનથાં, હાથથી થનથાઈને તોહાંન અથડાઈ થઈ પડે; પણ હીમતવાન મારગરેટ પોતે એમલેલ હુલાવો વીશે કરી પછુ ડર રાખ્યા વગર બાહુરથી પોતાના દીકરાને તે મોરોની નજદીક ધરીને બોલી કે—“હું જ, મારા દોસત, તારા રાજના દીકરાની સલામતી હું તેને સોંપું છું. આ શબ્દોમાં પોતાપર વીસ વાસ સુકાપણે જોવાથી મોરનું દેલ પીચલયું અને તેણે પોતાથી બનતી મેહનત કરીને તેમને ફેલનડરસની રાહ સહી સલામત નસાડયાં.

પણ રાજ બીમારો એટલેબધો નસીબવાન નહીં હતા. લોકેશાપરમાં દોસત આશાનાંઓના ઘરમાં ભરાતાં છુ પાતાં એકએક તે પકડાઈ ગયો, જ્યાંહથી તેને તેના થોડા સાથે તેના પગ બાંધીને ઘસડતા લેડન શેહરમાં લાવીને “લાર” માં કેદ નાંખ્યો!

તોપણ હેનરી કેદખાંન પડી રહ્યો નહીં. ને ધણી અચલ આવ વારીએ તેની પર મોટું કુખ પાડેલું તેન ધણી હલે તેના મદદ આપ્યો. નવા રાજ સાથે વશીકરેન ફરાશની થવાથી તેણે હેનરીની પખશા ખેંચી અને તેને પાછો “રાજ બનાવશે”! નવો રાજ, જ્યાંહ રાણી નાસી ગઈ હતી ત્યાં પોતેની નાસી ગયો, અને તેની જગ્યાએ પાછી રાણી મારગરેટ આવી.

કુખમાં કેવી મેકંગી! હેનરી રાજ હુતો તે પદભરણ થયો અને તેને બદલે પારકના અમીરોનો દીકરો પાદશાહ થયો; તેન નાનો રાજ પાછો ઉઠી ગયો અને હેનરી ફરીથી રાજ ધોયો; અને અફસોસ! તેન ફરીથી રાજ અને લો હેનરી એકવાર ફરીથી પદભરણ થયો અને એડવરડ ગાદીપર નવેસરથી બીરાજ્યો! મારગરેટની લડાઈમાં તે જીત્યો અને હેનરી તરીછવાર કેદ પકડાયો.

પણ રાણી મારગરેટ આટલું બધું અપમાન અને નેકસાન ખમી શકી નહીં. તેણીએ એક લશ્કર એકઠું કરીયું. આ વખતે તેણીની મોરકુના સઘલાએ શામેલ થયા, અને રયુકસમેરી આગલ લડાઈ ચાલી. રાણી અને તેણીના દોસતોની આ છેલ્લી લડાઈ હતી, એમાં જો તેઓ ક્તેહ પામેતો પાછાં તખતનશીન થાય. પણ કુદરત એ વાતની સામે હતી. તેણીની મોરકુથી ઉલટું થયું. તેણી હારી અને કેદ પકડાઈ. તેણીનો બાહુર જવાન મેટો રાજના ઘાટકી લાઈઓના હાથ ઉપર માર્યો ગયો. ગરીબ બીમારો નબલો અને કુખી રાજા હેનરી બંદીખાનામાં મરણ પામેલો થોડા દીવસમાં માણસ પડ્યો! રાજ, રાજ, આજે રાજ, કાલે કેદખાંનું અને પરમ કાહાડે મોતની તોફ! તેનું યુન થયું હતું. બાહુર દેલની રાણીપર આ કુખની ગટકો કારી હતો. તોપણ અમીરની તે મન હતું હતી. પોતાના ભરથારના મરણ પછે અગીયાર વરસ સુધી તેણી જીવી ને અરસામાં પોતાપર કુખ પાડનારાઓ

ને અવાર નવાર ડુંબી યતા તેણીએ જોયા. અરે, જરેલી બાહુદર હતી તેટલીજ વાનખી અને દુરઅંદેશ હતેતો શું તેણી સોનાને મુલની નહીં થઈ પડતે ?

પા૦

ઠગતાં ઠગાયો.

પોતાના ધંધાના ચોર સરવે હોયછે, એવી કેહવત છે. કોઈપણ જાતનો ક્રીસબ કરનાર પોતાના ક્રીસબમાં અચ્છાક ચોરીથી લેખાય છે. સંધ્યામાં કોણ ધંધાદાર સરસ છે તે આપણુ કહી શક્યું નહીં; જુદા જુદા ક્રીસબી પોતાના ક્રીસબમાં આખા અને પાહુવ દાં છે. મી૦ બારનમ નામનો એક હસમુખો લખનાર, જે પોતાના ચેહર અને લોકોની એજ અને બદી ઉંઘારી પાડવામાં ઘણા વખણાપડેછે, તે એક દારૂ વેચનારની ચોરી આ મુજબ જાહેર કરે છે:—

કોઈએક “કરનલ” વીહીસકી દારૂનો મોટો વેપાર કરતો હતો. તેના રવધયા એવો હતો કે જે કોઈખી ખરીદ દારૂ નવાબધ દારૂ ઉંચકી લેઈ જવા આવતો તો પોતાના દારૂનો નમુનો તે રાતે તે ધણીને દેખાડતો હતો. તેના બાવ લગાર એછા હોવાથી ઘણાખરા ખરીદદારો તેનીજ વખાર શોધતા આવતા હતા. જે ખરીદદારને નમુનાનો દારૂ પસંદ પડેથો તો કરનલકાકા તેને કેટલાં પીપ જોઈતાં હતાં તે પુછી લેતા હતા. હવે રાત પડેલી તેથી કરનલ સાહેબ સઘલી તઈ આપ, ધરપછ અને ટાંટલ પીપો ગણી આપવાની કરતા હતા, પણ ટુરત વધી બાહાણું લાવતા હતા કે, “પીપો પર ખારકા પાડવાના છે, તથા લગાર સમારવાનાં પછણે ખારે સાહુવારને પોઢારસે તેવણ તે પીપો સઘલાં તઈઆર કરીને તે ધણીને પોંહમતાં કરવાને મુકશે નહીં.” ખરીદદાર બીઆરો અણજાણો તેથી લગાર દેલગીર થઈને કરનલની વાત કણુલ કરતો હતો, અને તે એકગજ પોતાને ઘેર ગયો કે બીજગમખી કરનલ સાહેબ પોતાનાં ખાણસો સાથે પોતાનો “ક્રીસબ” કરતા હતા, આ મુજબ સારાને બદલે નરસો, યા સારામાં નરસો બેલભાલ કરીને તેવણ ખરીદનારને આપી મોટી ઠગાઈ રખતા હતા. એ મુજબ તેવણે ઘણા લોકોને ઠગ્યાં હતાં.

પણ એક દીને એક તેમને ખાયેનો ખલયો. તેના કેટલાક કુશમનોને આ સઘલી ઠગાઈનો ખબર પડપાથી એક ગાડીવાનને સમજાવી કરનલની વખારે વીહીસકી લેવા મોકલયો. આ ગાડીવાનખી કોઈ બડો બાંગડ હતો. તેણે જ તાનેવાર કરનલ પાસે નમુનો માંગ્યો, જે તેને ઘણેજ પસંદ પડ્યો. દારૂની તેણે ક્રીમત પુછી કે “કરનલ, સઘલો તેથી ખુશી થઈને તેણે કરનલને પુછ્યું કે “કરનલ, સઘલો ખરીદે તમારી પાસે કેટલો દારૂ છે ?” નવાબ ખલયો કે બસેથી તરણસો પીપ. “તારે આ તમારા બાવ મુજબના તરણસો પીપના પછસાણે, હું સઘલા પીપ ખરીદું છું, કેમ મરછણે ?”, “હીકછે”, કરનલ સાહેબ બોલયા; “પણ જરા ખારકા—”, “ખારકા ખારકાની વાત નહીં, હું તો આ ધડી સઘલો દારૂ લેઈ જવાનો, કેમકે મારાં ગાડાં સઘલાં બાહાર તઈઆરછે.” કરનલ સાહેબ ધબરાયા. તરેહવાર માલા કીધું અને છટકવાના કાંઈ ખાર્યાં, પણ કશું વધ્યું નહીં. એ તે પેલા ગાડીવાનને તેવણ કેટલાસો

રૂપીઆ આપીઆ, અને જાણે તેણે તે પીપો કરનલને બાવ આપ્યો, પાછાં વેચ્યાં હોય તેમ તે પીપો કરનલ સાહેબે પોતેજ રાખ્યાં ! ગાડીવાન રૂપીયાની ગડડી લેઈને આલ પકડ્યો !

પા૦

ફરીયાન શાનશાહ.

ઈંગલંડ અને ફરીયા વચે જે સગાઈ ધવાની છે—ના બદાર રાંછીના કુવર ડુકુઝ આફ્રે મિલીનબરો, જે અતરે આપણની ભેટ લઈ ગયોછે, તેને ફરીયાની શાહાજાદી સાથે પરણવાની તઈઆરી તથા ગોઠવણ માલેછે—તેવા વખતમા રૂપીયાના રાજ કરતા—આપણી રાંછીના આ નવો વેહેવાઈ—ને લગતું એક ચીતર અને મરીતર નકામું નહીં ગણાયો. ફરીયા દેશ અને તેના રાજકારોબારોને અગત્યજ હેવાલ આગળા અંકમા આપણે જાણી મુકીમા છઈએ. હવે ફરીયાને શાનશાહ જેને હંમેશ “ઝાર” કહેછે તેનો એક નાહાની સાધારણ તસવીર ઉપર આપીએ, અને હાલના શાનશાહ અલેક્ઝાંડર બીજાના નનખારાનો હેવાલ અગત વનાંને ઉપમા થોડો જાણવાનિગ નથી.

૧૮૫૪—૫૫ ની ફરીયાન લડાઈના ગડબડીયા હી ગામની લેણા એ ચેનશાહ રાજગાદી ઉપર આવયો હતો. તે નો ખાપ અરનાર નીકોલાસ, જેણે ઉપલી મોટી લડાઈમા ઈંગલંડ, ફ્રાંસ, ટર્કી વગેરે રાજ્યોની એક્સપી હરીફાઈ સાંમે ખાણું ઉંચક્યું હતું, તેની હુઈઆતીમાન તેના આ મેકેને રાજ મળ્યું હતું. પણ એ રીતે તખતે બેસવાનો તેનો ખારગ-કાંકા વગરનો અને ફોલાથી ખીજાવેલો નહીં હતો. એકે તેનો ખાપ પોતાના મરણ અગાઉ તેને રાજકંડ આપીને મુક્યો હતો, તેાપણ તેમા ઘણી અડચણો નડી હતી, બલકે તે અડચણોને લીધેજ અલેક્ઝાંડરને પોતાના મુલા અગાઉ રાજ આપી સઘણું આંશાન કરી જવાની નીકોલાસને ફરજ પડી હતી.

પણ આ અડચણો વચે અલેક્ઝાંડરનો કાંઈ વાંક ન હતો. તેને રાજ મેળવવામા જે અડચણો નડી તે તે

નાં નરેમ અને ભલા ખવાશેને લીધે વધારે નડી હતી અને એ બીના સમજવા માટે, જે વખતનો આ હુલાલ બપોળે છ ઇમ્મિ તે વખતની આગમચની તેની છ'છગી તરફ, તેની નવાની તરફ નજર કરવી જોઈએ. શાનશાહ અલેકજન્ડર સને ૧૮૧૮ માં નનમીઆ હુતો, જ્યાં તેની ઉમર હાલ ૫૫ વરસની થઈ છે. તેની નવાનીની વયમા તેણે શ્રીધા દેશની ચાલ પરમાણે લડાઈ અને લોભના શખત કાનુનોથી લગાર વેગ લો માલવાના ગુણો દેખાડવાથી તેને પોતાના બાઈએ સાથ અને રાજ કરતી શેલીએ સાથ આપેસ પડી હતી. તે ના નનમીની વેળા અલેકજન્ડર પેરેલેશ શ્રીધામા રાજ કરતો હતો. હાલનો શાનશાહ સાત વરસનો થયો નહી તેટલામા ઉપરો શાનશાહ મરણ પામ્યો તથા તેના બાઈએ ગાદી ઉપરનો હુક છોડી દીધો, તેથી નીકોલાસ ગારી ઉપર આવ્યો અને તે વખતથી તેનો આ કુવર બીજે અલેકજન્ડર ગાદીનો વારસ ગણવા લાગે.

પણ નીકોલાશે તખત લીધા પછે લશકરમા બેલીલી મા લમ પડી, જે મહાડવા સોર' માહોમાહે ઘણો કતલ ચાલી અને નવા શાનશાહ મરનાર નીકોલાસે ઘણા મનજુન આ ને આપતા ઉપાયોથી એવો દસત યેસાડયો કે ૧૮૩૫ પછે આખું શ્રીધા દેશ ગેપા તેનું ગેલામ થઈ રહ્યું. તે વખતથી નીકોલાસના આ પુવરની કેળવણીમા તદન ફેરફાર કરી નાખવામા આવ્યો. આખાં શ્રીધા ઉપર લડાએક અને શખત અમલ થયો; તેની સાથ અલેકજન્ડરને પણ શખત કવાએક તથા કેળવણીને આધીન કરવામા આવ્યો. તેની મા તે પશ્ચીયાના રાજ તરીક ફરેડરીકની દીકરીની નરમાસ અને મીકાસ બરેલા રેખારમાથી તથા તેણીના મા ચાહુ આથીએતેની તાલીમ આપવામા અમલ લેયો કાહાડી લઈ, આ કુવરને લશકરી અને ખરતલ કામોની તાલા મ મે તદન નાખી દેવામા આવ્યો, તે હીઆવેર કે મેહુલ અને દરખારને બદલે કીલા અને બરાખોમા છ'છગી જુ બરતાં તે કનટાલી ગયો.

આ કાલો મહાડવા સાડ' નવાન અલેકજન્ડર દેશે દેશ યુસાફરીએ કરવાને બાંહીને પોતાના લશકરી રેશ આ ને લશકરી તાલીમથી વેગલો, વધારે નરમાસ શીખાડનારી સોખતમાં તથા બદનને સખલું કરવાને બદલે મગજને વધારે ઉંચાં કામોને માટે ખીલવવાની મંડળીઓમાં ફરવા લાગો. લશકરોને બદલે થેરેલી છ'છગીના તેનો આ શોખ શ્રીધાના લોભીઆ દેશખાંથી તદન લઘટો હતો. મારે આ કુવરના ભવીશને મારે લોકો કાસતી ખતાવા લાગા અને જ હતુની શ્રીધાનો તેને રાજ આપવાની સામે થાપ એવું દી સવા મોડયું. તેના નાહુના બાઈ ગરોડ ડુક કાનસદાન દાઈનમાં રાજકુવારી કીરતી અને લોભના ખવાશ વધારે મા લમ પડવાથી જહુતુની લોકોની તે વધારે વાહલો થયો; જે થી અલેકજન્ડર અને કાનસદાનદાઈન એ મે બાઈએ વએ હસદ અને હરીફાઈ પેદા થઈ; બેહુ એકેકની ચાલને નાપ સંદ કરવા લાગા અને તેઓ વએ કછયો ચાલવા કીધો.

અલેકજન્ડર ગાદીનો વારસ હતો, તેમ કાનસદાનદાઈન દરીઆઈ કાકુલાનો સેનાપતી હતો અને એક વખત તેઓ વએ કછયો એટલે વધારે કે નાહુના બાઈએ મેહુલા ને ક્રે કર્યો. આ જીવમાતની ખમર તેમના બાપ નીકો

લાસને ધવાથી તેણે કાનસદાનદાઈનને ક્રેદની સજા કીધી. આ વખતા કછયાથી મરનાર શાનશાહને એટલું દુખ થતું હતું કે તેના મેલ પાછળ બાઈ બાઈએના બપેરો નહી વધે એટલા માટે આગમચથી બંદોખસત કરવાને તે ખતી થયો. સને ૧૮૪૩ માં અલેકજન્ડરને એક ફ્રાન્દ થયું અને પોતાની એલાદને ટેકાવાની નવી હેશ નીકોલા સમાં પેદા થઈ. તેણે તેજ વખતે પોતાના આ બે બેટાએ વએ સલાહા કરાવી તથા કાનસદાઈનને ગાદીના વારસ તરફની વફાદારીના સપત આપયા. ૧૮૫૫ મા પોતાનાં મરણની વખતે વળી નીકોલાસે પોતાના બેહુ ફ્રાન્દે ને પોતાના મીલાણા પાસે એલાવી તેમની મેડે સલાહા સંપન રાખવાનો કોણ લીધો અને તેજ દીને રાજની લગા મ તેણે પોતાના વડા બેટા અલેકજન્ડરને હવાસે કીધી.

આ બનાવ તા. ૨૯ મારચ ૧૮૫૫ ને દીને બનયો. તે વેળા એક બાળુએ શ્રીધા અને બીજા બાળુએ એકસ' પી રાજ્યો વએ લડાઈ ચાહુ હતી અને અલેકજન્ડરને રાજ આપતાં એક શરત એ કરી હતી કે તે વેળાની ચાલતી લડાઈમા તેણે ખલલ કરવી નહી. અલેકજન્ડરે રાજની લગામ હાથ કરતાંવાર એક દરેરો કાહાડી રાજની કીરતી તથા મુધારો વધારવાની કજીલોતો આપી, જે કજીલોતોને તેણે ઘણે દરે મનમાનતી રીતે પાર પાડી. ફેરલુંક મુધી લડાઈ ચલાવવા પછે, એકસ' પી રાજ્યો સાથ તેણે મુરેહ કીધી અને પછે રાજના મુધારા ઉપર તે ઘણે મંડયો. તેણે પેરેલું કામ એ કીધું કે લશકરને અતીરાપ ઘડાડી નાખ્યું; તાર પછે તીમીરને ભરચકર હાલતમા આલુવા તથા કરોમા મુધારો કરવા ઉપર તેણે ધેઆન લગાડ્યું. તેમા ઘણોકે ક્તેહ મેળવતાંજ વેધારના વધારા તથા આભાદાનીના તેણે ઉપાયો કીધા જેવાકે તેણે ઉધેગોએ અને દારખાના સધાપમાં. પણ તેનું સઉથી અગતવું અને મોટું કામ એ થયું કે ૧૮૬૧ ના મારચ મહીનામા હુકમનામું કાહાડીને તેણે શ્રીધા દેશના સરવે ગેલામોને છુટાપણું બખશયું. આ હુકમનામાની આગમ્ય ખેતોવાડીના કામને માટે ગેલામો રાખવામા આવતા હતા, પણ ઉચી હુકમનામાથી સખે મેહુરો ગેલામો એકજ વખતે છુટા થયા. બે વરસ પછે પેલાંડ દેશના ગેલામો ઉપર એજ પરમાણે શાનશાહી નવાનથ ઉતરી. પેલાંડના મુલકે શાનશાહ અલેકજન્ડરના રાજમા શ્રીધાથી જુ પડી સવતંતર રાજ સધાપવાની કોથેશ કરી; પણ અલેકજન્ડરે તે કોથેયને ક્તેહમંદી સાથ દાખી દેતાં તેઓ તરફ ઘણી દયા દેખાડી. આ શાનશાહે પોતાના વખતમાં શ્રીધા દેશ મધે કેળવણીના વધારાને માટે ધણી મેહુવત કરી. તેનું છેલું મોટું કામ એ થયું છે કે સને ૧૮૬૫ થી તેણે પોતાના રાજમાં લોકોને રાજમંડલીના અધીકારીએ મુટી કાહાડવાનો હુક આપયો. ઉકમાં આ શાનશાહનું રાજ શ્રીધા ઉપર ઘણું ફલદપ્ત એકને આબાદ છે તથા તેની નવાંનીમાં લશકરની કુર કવાએક ની સાથ દરખારો અને મુધેરેલી મંડળીઓમાં ફરવાથી તેણે જે નરમ ખવાશે મેળવ્યા તેનાં ફળ તેણે સારી રીતે દેખાડયાં છે.

સરસ કોણ? માણક કે મોટી?

(બચ્ચી અને લાડકીનાં થ' રે?)

“જે તેમ હોયતો આ તમારી દીકરી તમારે ઘેર રાખ
જે, એવી વહુ વગર માલશે.”

“પણ મને બતાવોતો પસા કે તેથી ધાસતી થું છે ?
તમોએ કેલવણી લીધી છે કેની ? તમે લખી વાંચી જાણો છ
કેની ? તારે એરતોનેથી શીખવીએ તો થું મોટું થઈ ગયું?”

“તે વાત જુદી છે,” મારા બાવાએ કહ્યું. “તમારી
જે બેલી ફોડાવોતી, કોણ ના કેહે છે ? પણ આતો એક પા
રકી ભાશા, જે વીશે કસી પણ પરકારની તેમને નરૂર હો
પ એમ જણાવું નથી તે શીખવીને તમે થું સુખના છોડાં
ફાડવાના હતા ?”

“મને અન્ય લાગે છે, વાહલા ભાઈ,” મારા કાકા
એ જવાબ આપ્યો, “કે તમે પોતે એક કેલવાપલામાં ખ
પવા છતાં ઈંગરેલ જ્યો ફનીયાવરણની ભાશા વીશે આ
વો વાંશે લોહો !”

“તારે થું મારો આંખ આંધલી છે ? મારા બાલ સુરે
દ થવા આપવા તાંડીયું થું મારી આંખે પાડે બાંધીને
ફું ફરતો હતા ? એમ થું કરો છ, બહુમનશાહ ! થું તમે
એ એવા દાખલા બનતા નથી સાંભળ્યા જ્યો અઈરાને ઈ
ગરેલ ભાશા નહી શીખવવા બામે તમારી પણ ખાતરો
મારી માફક થાય ?”

“ના, બેહરામશાહ,” મારા કાકા બહુમનશાહ બો
લ્યા; “જે હું તેમ જાણું તો સરવેથી પેહલો બાહર પડી
એ બદીને બહુરે ફરું. પણ મારી ખાતરી થઈ છે કે ફરી
માફ કરવા જેવું કશું નથી. એ ભાશાથી થું એકસપે
છે તે હું જાણતો નથી. હું જાણું કે એથી એર ફાંપરો
જશે, તે છતાં પણ એ તમે બોહોસન કરતા હોતા તો થું
ખતેપારછો. પણ તારે મને એટલું કેહવાની રજા આપો,
કે ઈંગરેલની કેળવણી લઈ, તે કેલવણીથી મોટી હોલત પે
દા કરી, મોટી રોલ શોધી કાઢાડીને આને તમે તેજ ભા
શા વીશે કસ લાવવાને અમકાતા નથી તો, ખરૂં જાનજે
કે, એ બીનાએક પસા નીમકદલાલ પુરૂશને જાનવી તથો.”

બહુમનશાહ કાકાના આ સંખુને બાવાને સાંખી
નવા મારે ઘણા કડવા હતા, તોપણ તેવજ તે વખતે કશું
બોલવા નહી. એ સુખની નેકર બંધે ભાઈએ વચે ઘણું
ની માલતી હોતી તેથી કાકાના ખીજલ વીશે બાવાને ખ
બર હતી. બાવા અને બહુમનશાહ, તથા અને સઘલાં
કોરેકોટ એક કોશાદે મકાનમાં જે વખતે ઉપલી વાતચીત
થઈ તારે રેહતાં હતાં. મારા બાવાને બોદાની બખેશોધો
બે ફરનંદો હતાં તેમાં એક હું અને બીજો મારો ભાઈ
અરદેશર હતા. અને તેમજ મારા કાકાને તાંડાં પણ
એક છોકરો અને એક છોકરી હતાં. બહુમનશાહનો ફરો
મરોન અને મારો ભાઈ બંધે એકજ ભુરના હતા, અને કા
લેનમાં જતા હતા. ભાંપગે તેમ્નો વીસથી ઉપરની ઉમરના
તે વખતે હશે. હું અને માણક પણ આશરે પંદર વરસ
ની ઉમરે પુગાં હોયું. હમે નાનપણથી મારા બાવા અને
કાકા સાથેન એકજ ઘરમાં રેહવાથી અમે મારે જણમાં
એવોતો પયાર બંધાઈ ગયો હતા કે તેવું કોયે કદાચ બંધા

યો ન હોય. અસલ નાનપણને ભાઈ બેહન તરીકેના
પયાર ફેરવાઈને હવે અમે મારે જણમાં દીલદાર અને
એરત તરીકેના પયારે ઘેર કીધું; અને એ વાતથી અમા
રાં મામાપ નારાજ નહી હતાં.

આવી રીતનાં અમારાં કુટુંબનાં સુખ છતાં મારા
બાવા અને બહુમનશાહ કાકા વચે આ એક—અને ફક
ત તેજ એક—મતદર હતા. કાકાની મતલબ તેવણી દો
કરી માણકને આલેકઝંદારી સકુલમાં ઈંગરેલ કેલવણી લે
વા મોકલવાની હતા; પણ બાવા હક લેતા હતા કે
મે અને માણકે કોટની છોડીએતો નીશાલમાં ગુન
સાતીની જે કેળવણી લીધી હતી, તે અમારે મારે બસ છે
અને એજ કહી તેવજ ઈંગરેલ શીખવવા ના પાડતા હતા.
એ રીતને તેમ્નો વચે મતદર હતા, પણ એ મતદર એવો હ
તા કે જે બંધેમાંથી એક જણ પોતાની હકમાં બીજા ઉપર
ફાવેતો તેમ્નોતા ફરનંદો સુખ ભાગી જાય; કારણ કે બહુ
મનશાહને કેટલીક વખતે ઘણાજ નિશાપર આવેલાં જરે
બાવા જોતા તારે ફકત એટલું જ કેહતા કે “બા, એવું હો
યતો તમારી દીકરી તમારે ઘેર રાખજો; એવી વહુ વગર
માલશે.”

આ રીતની હકથી અમેને ઘણું કુખ લાગતું હતું.
જે કે ઈંગરેલ શીખવા મારે માણક અને હું ઘણાજ મઘન
હતાં તોપણ બાવાની ઘણીજ લાડકી હોવાથી તેવજ જમ ફર
માવે તેમ કરવાને મેં કાવ રાખેલો હતા, પણ આમ ઘ
ણી દીવસ માલગું નહી; કારણ કે ઉપલી વાતચીત પછે પ
દર દીવસમા બાવાને વેલાત જવું થયું, જાંહાં કે તેમની
પેહડીને તેવજની હાંસરોની ઘણી નરૂર હતી. આ તકે
લાંભ લેઈને કાકાએ અમેને અલેકઝંદારી સકુલમાં મોકલવા
માંગ્યાં. જેકે મારી પયારી માણકની તેમ કરવાની તદ્દન
પુછી હતી, પણ મેં મારા બાવાની બેરહામીમાં તેમને જે
વાત નાપસંદ તે કરવાને કાહપણ જરેજી વીચારયું નહી.
પણ મારા ના કેહવાથી કાકા હકયા નહી, અને માણક અ
ટકી નહી.

એ વાતને તરજી વરસ ગુજરી ગયાં, અને તે અરસા
માં હું તો ઘરમાન રહી પણ માણકે સકુંબે જવું જરી રાખ્યું.
કોઈ કોઈ વખતે જરે તે પોતાનો અબલાસ કરતી અથવા
ફરસતને વખતે સારો લલચનાં સુંદર ઈંગરેલ ગાયનો ગા
તી તારે મારે કશુંલ કરવું જોઈએ કે, મને એવું થતું કે—
“મરે, હુંની માણકની સાથે ગઈ હોતેતો કેવું મજાનું !”
ઘણી વખત મેં જાવાનો વીચાર કીધો, પણ બાવાની બીહી
કથી હું બીધી.

હવે મેં કહ્યું તેમ એ વાતને તરજી વરસ વીતી ગયાં,
અને બાવાને કાગળ મલશે કે તેવજ છેલા શેષ સાથ નીક
લી ચુક હતા. તે વખતે મારે રેલ કેવું જમ થઈ ગયો
વધુ છે તે મને થું ખબર હોય ! પંદર દીવસ પ
દર રાત સાથે પુરા થયા, અને જેકે આગોટ આ
વી તારે બહુમનશાહ બાવાને લેવા ગયા હતા, તો
પણ છેક સમીસાંહાં પડી ગઈ તોએ તેવજ પાછા ફર્યા
નહી, તેથી અમે પારખું કે કંઈ નવા કામમાં રોકાવાને
લીધે બાવાએ આગોટ ઉપર નવા દીધી હશે. અરદેશર
અને ફરામરોન કાલેનમાંથી છુટા તેવાજ ફરવા જવાને

બહેને ઘેરે આવવા, પણ હજી બાવા કે કાકા આવેલા નહી હતા. સમીપેની દીવા સુધીતો અમે રાહ બેઠ, પછેતો એમ જાણ્યું કે બાવા આવવા નથી, તોપણ બહુમન શાહ હજી કેમ આવવા નહી, એ મારી માણકનો આગ્રહ સવાલ હતો ?

પણ થોડાજ વારમાં અમારી બહુમન આવવા મા રે કાને પડ્યો. અમે સઘલાં નીચે ઉતરી પડ્યાં, અને તાંહાં પછે બેઠું ન શું ? બાવાના આવવાનાં પેહલાં મેં લીધાં, એટલે પછે હું તેવજની પાંખડી બંધતો ! ગરીબ બીયારી માણક ! બાવાની બતરીથીમાં રાતે નમતી વખતે તો શું, પણ તાર પછે નનદીક આડ દીવસ સુધી તેણી આવી પડી ! કાએકે બહુમનશાહ રસતે આવતાં બાવાને કહ્યું હતું કે, માણક સંકુલમાં જતી હતી, પણ મોટીએ (પાને મેં) તો ના પાડી હતી. હવે તમે બેઠાજ લો. મારી પર બાવાને પપા અને વીસવાસ બેવડો બેઠો, અને માણક પર મથકેરીના મોટા પડવા લાગ્યા. જરેબી માણકને તેવજ મીઠીડવવા માંગતા તારે “પેલી લેડી કાંહ ગઈ ? પેલી ઈંગલીશ જેનદલ ઉમન (ઈંગરેજ ગરહસપ બાઈ) કાંહ છે ? ઈતપાલી,” એમ બોલી તાણે મારતા હતા; એટલું નહી પણ, કોઈ વખતે તો પોતાના પેહડી વાલાનું ઈંગરેજ પત્તર આવ્યું હોય તે તેણીને તરજીમે કદાચ આપતા, અને જરેબી આનાકીની સાથે માણક કદાચ ખરેખરી તરજીમે કરી લાવતી, તોપણ તેણીની મોટી બોટી જીરો કાઢીને તે બીયારીને તેવજ વધુ સવાવતા હતા. આ સપેલા જેમ માણક કેહતી હતી તેમ “હસપુમો બેલમ” તેણી મુઠે મોઢે બમતી હતી.

તોપણ આ સઘલાં કપડા છતાં માણક દેવગીર થતી હોય એમ તમે જાણો છો કે ? અરે, નહી નહી ! ખરી વાત છે કે તેણી બાવાના સઘલાં ટપલા ખમતી હતી, તોપણ પોતાની વખતે તેવજને મીઠીડવવાનું તેણી બાકી રાખતી ન હતી. જરે સહુવારે તેણી સંકુલે જતી તારે તેવજ ગમે તેવાં અગતના કામમાં એરડાના બારણાં બંધ કરીને બેઠા હોય તોબી નખરી થમકથી પોતાના લેડી રોમાં જીર મોલાવતી તેવજને કેહવા આવતી કે—“વાહલા કાકા, હું સંકુલે જઈ છું, તમારી રજા છે ?” અને જરે સાંજે પાછી આવતી તારે વધી સાફરાણથી સંકુલમાં બનેલી હકીકતો જાહેર કરતી હતી.

એટલું છતાં પણ માણકને દેવાસાની નજર હતી. એ દેવાસો કોણ થય ? તમે કેહવો કે મારી મેહનને મારે દેવાસો આવેલો. બેઠાએ, પણ શું હું તેણીને આપું ? મારે થી કેમ આપાય ? તેમ કહું તો પછે મારું ન આંધળું થાય તો. બહુમનશાહ તો જાણે જાણતા નહી હોય તેમ ફરતા હતા; તેણીના બાઈ બીયારો પોતાની જીવીલ દેવગીર માં હોતો, અને તેનેબી દેવાસાની નજર હતી તારે તેની શું કરે ? તમે પુછો કે ફરામરોજની પોતાની દેવગીર શું હતી ? મને આ સવાલના નવાબ આપતાં ચરમ લાગે છે કે માણકને ઈંગરેજમાં ઘણી આગવ વધી ગઈ બેઠીને તે મારે મારે બલતો હતા. ગરીબ બીયારો ફરામરોજ ! માણક સાથે સંકુલે નવા તેણે મને ઘણી આનરખાહી કરી હતી, મારા પગપર માથું મુક્યું હતું, મારી આગવ

પોતાની પાઘડી ઉતારી હતી; પણ બેલમગાર, અફસોસ, તે વખતે હું એટલીતો હડ લેઈ બેડી હતી કે મેં તે મારા વાહલાનું, વમન મનનું નહી અને તેનાં ફલ કાંઈ કોઈ ને ભારી પડ્યાં નહી.

પણ હવે ક્રમત એકમ દીવાસો દેનાર માણકનો હતો, અને તે મારો બાઈ અરદેશર હતો. જરેબી તેણીને પોતાના બાવાના સપુનોથી દેવગીર થપલી તે જોતો તારે આમ બોલતો કે—“ફરના કર, વાહલી માણક, એક દીન એવો આવશે કે જરે તારાં સઘલાં ખમવાનાંનો છેડો આવશે, અને બાવાની ટું પપારી થઈ લાગશે.”

“હા, અરદેશર,” માણક નવાબ દેતી, “જરે તમે મારા ભરથાર થશે તારેન કેની ?”

“નહી, માણક હમજાન, થોડા દીવસમાં,” અને એ વાત પછે થોડા દીવસ વીતવા બાદ અરદેશરે માણકને ફીરન આપી કે—“પપારી માણક, તારું સુખ નન દીક્રો, પરમ દાહોડે શું બનેછ તે હું જોઈ.”

પરમદીન આવી. એ દીવસે બાવાએ કેટલાએક મીતરોને નોતરવા હતા. અમારું મકાન છામ્પાકતને મારે લાપક નહી હોવાને લીધે હમે વાહકેશરમાં, થોડા બંગલામાં તેમને બોલાવવા હતા. કોણ કોણ હાજર હતા, અને શું શું આનું હતું, અને કઈ કઈ અજલ મોગમી, તે મારેથી કેહવાઈ શકશે નહી, અને સઘલાં ખાનાંપર બેઠાં. અમેબી મરદાની સાથેન બેઠાં. તેમાં શાની છોટ હોય ? તમે કદાચ તેને નવાઈ ગણી અમળ થશે, પણ તેમાં નવાઈ અને અમળ નહી શું છે ? તેમણી એકવાર તમારાં કુટુંબ સાથે પારકી મનસેમાં ખાવા બેસી, અને પછે જીએ ? તેમને પછે અપણ બદરોને કેવી મજાહ પડે છે !

આનું આઈ રહુપા પછે, મારા બાવાનો શોખ થયો કે મારે અને માણકે, તેવજના મીતરોની નનદીક, ને ને જીવન તો ગાપનો અમે જાણતાં હોઈએ તે, સારી સંભાળમાં ગાઈ બતાવવાં. હું તો બાવાની લાડકી, એટલે તેવજ ને કેહું તે મારે કજીલ. મેં મે ગાપનો ગાપાં, અને સારી રીતે ગાપાં, ફરજ કે સરવે ક્રાઈ ઘણાજ ખુશ થઈ ગયા; પણ મેં શું શું ગાપાં, તે મને પાદ નથી. હવે માણકની વારજ આવતી. તે બીયારી કજલગઈ, પણ બહુમનશાહ અને અરદેશરે તુરત ને તેણી તરફથી બોલાઈ “બતાવજ” કે તેણીનું માથું ક્રમે છે મારે જલદીથી તેણીને ઘેર મોકલી દેવી બેઠાએ. મારા બાવા સમજ્યા કે તેવજની દીકરી મોટીની બરાબર માણકથી કરી પણ અવાપ નહી, તેથી મને વધારે શાખા થી આપીને, તથા પોતાના મીતરો આગલ છોડીએને ઈંગરેજ શીખવવામાં કરશે કાપરો નથી એમ કહી માણકની મથકેરી કરીને પોતાના અધુરા વીચાર જણાવવા.

હવે મનસે ઉડવાનો વખત થયો. પણ એવામાં અરદેશરે બાવાને અરન.કીકી કે “માણકનાં ગાપનની પુટ એક “લેડી,” જોણી માણકની સાહેલીએ અને તેણી સાથે આપણાં ઘેરમાં આવવાન કરેછે તેણી અતરે હાજર છે તે ને પુરવા મંગેતો કેમ ?” બાવા અને તેવજના મીતરોએ એ વાત મોટી ખુશીથી કજીલ કરી, અને અમે સાંભલવા બેઠાં. તે “લેડી” કોણ હતી, તે અમેને દે

રૂમી તવારીખ માહેલા સંદર્ભો.

૪.

એનકીઅશ મારશીઅશ.

રોમ શહેરનો ચોથો રાજા એનકીઅશ મારશીઅશ, જે નયુમા પામખીલીઅમતી ઓકરીનો ઓકરે હતો, તે હવે ગાદી ઉપર ઇસવી સનનો પુરવે ૬૪૦ ના સાલમાં આપો. એની આગમતા રાજની રાજપનીતી આપણે ગયા અંકમાં તપાસી જોવી જરૂરી નીતી આપે નવા રાજની હતી, અને પોતાની વસતુકમાં પોતાના બપાવાના પગમાં આવવાને બનતી રીતે તે કોરોસા કરતા હતો. આગલા રાજના વખતમાં ધરમની બાબરે ઉપર જે ઘણું થયું અથવાતો કંઈન વેચ્યાંન આપવામાં આવ્યું હતું નહી તે ઉપર એને ચીત દઈ ધરમને લગતા રવાને પોતાની બનતી કોરોસા થી તાજ કીધા. તેની મુસેહ બરીઆવો રાજ્ય નીનીધો રોમના પડોસી રાજપ્રવાલાઓ તેનામાં લડાઈ કરવાનું પાંચુ નધી એવું ગુમાન લેઈ રોમની સરહદ ઉપર ચડાવી કરવા લાગ્યા. પણ એમાં તેમો ફવેઆ નહી. જેમ તે મુસેહ થી રાજપની લગાંન ધરી જાણતા હતા તેમજ લડાઈના જે લાંબામાં પણ ફતેહ લેવવાની સારી તાકાદ ધરાવતા હતા. આપે લડાઈઓમાં તેને માર ગાંભી પોતાને હાથ કરી લીધો અને તેના રહેવાસીએને પોતાની રાજધાનીમાં લાવી વસાવીઆ તથા તેમને રહેવા માટે રાજપની નમોનના નાહાના નાહાના કટકાઓ વેંટુની આપેઆ. એ મુજબ વસતીના વધવાથી રોમના ગરીબ લોકોમાં ઘણો વધારો થયો જોઈ એ શહેરને આગલ માલતાં કીરતી નહી, અને ફનીઆમાં પેહેલું રાજ ગણાયું હતું.

એ રાજ્યે રોમ શહેરની નજીકમાં આવેલી તાઈ બર નહી ઉપર એસતીઆ નામનું ટાપુ વસાવ્યું અને એ નદી પણ પોતાના કબજામાં લીધી હતી. એ નદી ઉપર એને પોતસ સમલોસીઅસ નામનો પુલ બાંધેઆ જે બાંધવામાં કોઈ પણ ધાતુનો ઉપયોગ કરવામાં આવેઆ હતા નહી, તથા જે પુલ લગભગ ૬૦૦ વરસ સુધી ઉભો રહેલો હતો. એ રાજા રોમ શહેર ઉપર ૨૪ વરસનું રાજ મોગવી મરણ પામીઆ.

૫.

લુશીઅશ ટારકુનસ પરીસકસ.

લુશીઅશ ટારકુનસ પરીસકસનો બાપ ડમેરેટસ કો રીનડ શહેરનો એક રહેવાસી હતો. નપાંના રાજનો જીવન નહી ખમી સકવાથી તે એટ્ટરીઆ રેયામાં પાછળથી આવવી વસીઆ હતો, નપાં એ એક અશીરની ઓકરી સાથે વરણીઆ અને તેણીએ જે ઓકરી એનસ અને લુકુને ને નજીક આપેઆ. બંને ઘણો લોભી અને આપાજનો લુંબો હોવાથી લુકુને પોતાની બંધીને તેનેકુલ અને કેટલાક રોસતો સાથે પોતાના બાપ અને ભાઈનાં મરણ પછે રોમ શહેરમાં બંધ વસીઆ, કારણ કે તે રેયામાં પારકા પુરોને સારો અપકાર રાજ તરફથી મોકલે એવું જાહેર થયું હતું. એમાં તે રોમ શહેરના દરવાજામાં પેદા તેવાન તેને સારા

સંગલ એથાપા કેએક અશીર તેના નામાં ઉપરથી તેની તો પી ઉચકો આસમોન ઉપર લેઈ ગમ્યા અને પાછો લાવી તેના નામાં ઉપર, નેધી, જે ઉપરથી તેને એવું લાગ્યું કે રોમ શહેરનો તે એક મોટોટી, માણસ થાસે. રોમના તે વખતના રાજ એનકસ મારકસે એ પુરયાને દરબારમાં ઘણું માન આપેઈ અને તેને સવાધોન નમીનના મોટોટી કટકા આપેઆ. તેને દરવજ અને તેણે દાહાપલુ જેઈ રાજ એનકસ રાજદરબારમાં તેને બાગ લેવા દેતા હતા, એટલું નહી પણ તેના પોતાના મરણ પછે પોતાના આવકનો વાળી પણ તેને દેઈડીઆ, પણ એ ધણી પોતે રાજ ધરાવી ઉમેદ રાખતા હતા તેથી નપારે એનકસ રાજનું મરણ ની પછડ તયારે બેમરણત યાઈ તેને નાધલા શાહજાદાએને સેકરગાહુપર મોકલીઆ, અને તેમોની ગેરહાજરીમાં નવા રાજને સુદી કાહાડવાને લોકોની મોજલસ મેલાવી અને પોતાના દરવજના જેરે કરી પોતેજ હડીઆ, એ મુજબ એ રાજ ૬૧૬ માં ગાદી ઉપર આવેઆ, એ લડાઈના મેદાંમાં જેમ વખતોપો હતો તેમજ દરબારના કાંમમાં પણ હુકી આર ગણતા હતા. એને સખત લડાઈ લેટીન અને સે બાઈન લોકો સાથે કરી અને તેમોને હરાવી ઘણાક ગાંભી છુટી લીધા બાદ તેમો સાથે મુસેહ કરી હતી. તેને પોતાનો ફરમુદનો વખત રાજના કારોબારમાં સુધારો કરવામાં રોકે છે જે સુધારે ગરીબનું કુખ નોવારણ કરવાનું હતું; પણ અશીર ઉમરાઓનો વગ વધુ લાગવાથી એ કામમાં તે ફવેઆ હતા નહી. એ રાજ્યે પોતાના અમલમાં એક મોટોટી નાટકચાણ તથા રોમની આજીઆજી પકા પાપા ઉપર દીવાલ બાંધવાનું શીર કીધું. એ શહેરમાં વખતે વખત થાતા મોટોટી અપાડાની પેહેલ કાહાડનાર પણ એન હતા. સડથી મોટોટી કાંમ એ રાજ્યે પોતાની યાદગારી કામેજ રાખવા લાગેક જે બજાવ્યું તે એ હતું કે એ શહેરની મટર તેને બાંધી જે રોમ શહેર પોતે તારાજ ધાવા છતાં હજુર પણ તેની યાદગારી ખતાવેક.

પણ એનકસ મારશીઅશના ઓકરાઓ ઉપર એ રાજ્યે જે ગેરઇનસાક જીતરીઆ હતા તે તે ઓકરાઓ લુલયા હતા નહી. તેમોએ નપારે એવું કે તેમોને વાળી પોતાના મરણ પછી સારવીઅસ તલીઅસ નામના એક ગોખીન ના ઓકરને રાજની લગાંન આપવા ધારતા હતા તેમ્મારે તે તેમોથી દેખાઈ યાકાનું નહી, અને એ રાજનું પુન કરવાને તેમોએ ઠેઠાવ કરેઆ; અને તે કાંમને માટે તેમોએ જે જરવાડોને પોતાની ચાકરીના લોકો. જેઓ એકનેક સાથે મરાતા રાજ આગળનાં પેહેલીઆ. રાજ તેમોમાંના એકની ફરોઆદ સાંભળેતા હતા તેવામાં મીજાએ કોરાડી મારી રાજનું માંયુ ચોરી નામેઈ. એ બનાવ ઇસવી સને પુરવ ૫૦૮ માં નીપજ્યો. રાણી તેનેકુલ પોતાના આવદ રાજનું મરણ પછી રાખી પુન કરવાશયેને પકડી આવી અને એનકસના ઓકરાઓને રોમ છોડી નાહોસી જવાની ફરમ આપી તથા નપારે સર્વોઅસ તલસનું ગાદી ઉપરાએસવાનું નકી યાણું તેમ્મારે તેની એ તારકુનસ રાજનું મરણ જાહેર પાડેઈ.

ખુબસુરતીના નુસકા.

સાથુ તથા ઠંડાં પાંછીથી નોહડું ધોધ પંછી, હેલસ લખે
લો મેલવણી લગાડી, જણા, નરમ રૂખાઈ વડે હુછો નાખો.

તાજ મલાઈ શેર ા

લવંડર વાટર ઝોશ ૧ :

સોજું ખાણી બાટલી ા

એ સરવેને મેલવો, વારંવાર વાપરેઆથી એટરો થ
છો નરમ, અને સુંવાલે યામોછે.

૨. તલ, છદ, સંખજી અને સરસી, એમને સ
રખે ભાંગે લેઈ દુધમાં વાટો દીલે ચોપડવાથી શરોરનું કાલા
સ નઈ, સફાઈ અને સફેદી વધશે એવું દેશીહુકીમાં માનેછે.

૩. હાથ નરમ અને ઉત્તલા કરવા—હાથને હમે
સાં ગરમ પાંછી અને સાથુ વડે ધોઈ, જડા દુવાલ વડે સં
ભાલથી હુછીને સુકવવા, એ ઉપરાંત નીચે લખેલી મેલવ
ણી હાથ થોતી વખતે વાપરવાથી હાથ ઘણા ઉત્તલા ને ન
રમ થશે.

સફેદ મીણ ઝોશ ૧

સપરમેસીટી ઝોશ ૦૧

કપુરનો લુકો ઝોશ ૦૧

એમને ધીમી ધ્વામે ગરમ કરી, ઘટ લાંડો થાય તેટ
લો સાલેડો તેલ નાખવો, અને સરવે એકરસ થયા કેડે ઉ
તારી ભરી રાખવું અને નોંઘી વખતે વાપરવું.

૪. કદાચ તડકાંથી હાથ આંખા થાયતો, નશ લીછું
નો રસ ચોપડવાથી અસલી રંગપર આવશે.

૫. દાંત ઉત્તલા કરવા—ખડીઝોખાર તોલા અડી,
તેને રોહાડ બાટલી ગરમ પાંછીમાં ધોગલાવવું તથા તદન થ
ડું પાપ, તેની આગમણ, હોશખોલનો અરગ દશમ ૧)
તથા સપીરીટ કંદર (કપુરનો અરગ) અડિશ અડશે મેલ
વી, બાટલી ભરી સુકવી, અને વાપરતી વેળા ા બાટલી
કુકાં પાંછીમાં એક વાઈન ગલાસભર ઉપલી મેલવણીનું ના
ખી કોગલા કરવા; એ પરખાંછે દરરોન કરવાથી દાંત ન
નથુત, ઘણા ખુબસુરત, અને થોતી નવા ઉત્તલા થશે, ત
થા દાંત ઉપર બંધાતો ખડાશ, સરવે નીકલી નઈ પારા
મનથુત કરશે.

વહી લાકડાંના સવજ કોલસાને મધ સાથે વાટીને દાં
તે લગાડવાથી પણ ઘણા ઉત્તલા થશે. મેં ૨૦ માં

પરચુટણ બાબત.

(સીમાધને માટે અંગરેજીમાંથી તરજુમા કરનાર પારસી બાબુ.)

પેરીસના ડાકટર લેલર કુતરાંના હુરખાં લાગવાં પર કે
મોલીક એસીદ પાવાની ભલામણ કરેછે.

ફોસફોરસનું એટર ઘણું સરસ રીતે સપોરીટસ એક
રખેનાઈન પીધાથી વહેછે.

એટલેનટીક માહાસાગર ૩૦,૦૦૦,૦૦૦ તરણ કરોર
પ્રાસ માઈલ નમ્યા રોકેછે.

લીવા રંગના એનલેવખાં સોમભ ભાલમ પડેછે.

કોઈ ઉંનતું આહાડ નેનો છાંયો બરોબર રીતે
પડતા હોયતો તેની. ઉનચાઈ સેટલથી પાંખી શકાયછે. એક
લાકડી સોધી નમીનામાં બોસી અને લાકડીના છાંયે ન
લેંધ ઉપર પડે તે આંખો. હવે જેમ લાકડીના છાંયોની લ
ગભાઈ તે લાકડીની ઉનચાઈ પરખાંછે હોયછે, તેમજ આહા
ડના છાંયોની લગભાઈ તે આહાડની ઉનચાઈ પરખાંછે હો
પછે. જેમકે એક દાખલો કે લાકડી નમીનથી ૪ ફીટ ઉં
ચી હોય, અને તેનો છાંયો ૬ ફીટ. લાંબો પડતો હોય,
અને આહાડનો છાંયો ૯૦ ફીટ લાંબો હોયતો તે જાહા
ડની ઉનચાઈ ૬૦ ફીટ હોવી જોઈએ. (૬ : ૪ :: ૯૦ : ૬૦)
બીજા બેલમાં બેલથેતો આહાડનાં છાંયોની લગભાઈ સાથે
લાકડીની ઉનચાઈ થુનો, અને લાકડીના છાંયોથી ભાંજો.

એવું સોધી કાઢાડવામાં આવયુંછે કે તોડ નામના
જના બનવરો માટેનાં પાતરાં ખતાં નથી.

રૂપા દશમાં ૧૦૦ વરતખાંત પતરો નીકલેછે, અને
નરમનીમાં ૨૩૦૦ નીકલેછે.

ધણીએક મહીનીમાં અનખાએસ ઉપરથી એવું આવ
ન પરેછુંછે કે વાહાજના પેટાનાં પાતીઆમાં થોડોએક યુ
નો હોવાથી લોહાડાંનાં વાહાજના લોહાડાંનાં બાહેરનાં પત
રાં કપી ખવડાવતાં નથી.

એવો અડસરો કાઢાડવામાં આવ્યોછે કે દર વ
રસે ઇધુરોધના રાનખે ફક્ત લડાઈના કાંમમાં માર અખન
રૂપા ખરેખર, એ સાથે એવું લીધા તથા બીજા જુદા
જુદા કરનેનું વધાન ઉપરથી હોયતો સારાપાંચ અખન
રૂપા કરતાં વધારે ખરચ થાયછે. ૬૧૦ ખ૦ પે૦ ૬૧૦

એક સંવધનો—શીવરોમાં, વરશાદને સાંચો બગડી
ગયો તેથી વરસાદ એટલોતો આવવો કે પાલવાપર ધારાથી
રીનો ડુંગર રેલ આવવાથી તણાઈ આવવો !!

તારે કેમ બનશે ?—સાસુના અતીથ જીલમથી એક
વહુ કંદાલી ગઈ હતી તેથી પોતાના ધણીને ઘડી ઘડી જી
ડું ઘર માંડવાને કહેતી હતી. બીજારો ભરથાપી સાસુ
વહુના કલ્યાણથી કંદાલી ગયો હતો તેથી એક દીને પોતા
ની બાપડીને સાથે લેઈ જીડું ઘર ને ભાડે લેવાનું હતું તે
જેવા ગયો. ઘર જોઈને બંધે ખુશી થયાં. પણ ધણીને વી
માર આવવો કે તે હાલ ચાકરીતો કંઈ કરતો નથી તારે બં
ધેનું જીનરાજુ કેમ ચાલશે. આ ઉપરથી તેણે પોતાની બા
પડીને બોલાસો પુછ્યો તારે તેણી નીચે જીનજ બોલી:—

ધણીયાણી—ધણી, તમે વજીને છતાં, હું વજીમ સુધી,
જોડાણું પીરું ને રેદણું ખુશી.

ધણી— ધણીયાણી, હુંતો લાવજ શેર,
તેમાં મથાવનો તરણ પેર.

ધણીયાણી—નહીર ધણી, તેનીતો મને આવે દેર,

ધણી— તારે તો ધણીયાણી, ચાલો પાછાં પેર.

સુરજની અસર—જિમ સુરજની નવદીક નઈએ તે
મ.ગરમી વધારે લાગે કે ઠંડી ? વાંચનારી બાંનુએ કહેછે
કે ગરમી, પણ તેમ નથી. સુરજના કોરેણા ગરમીના તથા
રોચનીના જીદાં જીદાં છે. તેમજ નમીન તરફ આવતાં આ